Utrecht University Library
Partner in Science
Universiteit Utrecht

Aldernouwkeurigste verhandelinge der geschiedenissen van het Oud Testament, even als de zelve in het H. Schrift bevonden worden, met nutte en wyd-loopige aenmerkingen, verrykt ende opgeluystert door verre over de hondert uytmuntende print-verbeldingen

https://hdl.handle.net/1874/208935

MARTINVS HEEMSKERCK INVENTOR

7

OCCIDIT REX VNIVERSOS SACERDOTES EXCELSORVM, QVI ERANT IBI SVPER ALTARIA / ET COMBVSSIT OSSA HVMANA SVPER EA. 4. REG. 23, 20. CAP.

NAHVM.
Expono Niniuen manet que pœna relapsam.
Euertendam aio fundituus Assyriam.
NAHVM. Cap. I. & I.
15

MICHAEAS.
Plango, et vt Israel mœstus mecũ, rogo, plangat.
Christi ortum, et magni iussa reuelo Dei.
MICHEÆ. Cap. I. & I.
14.

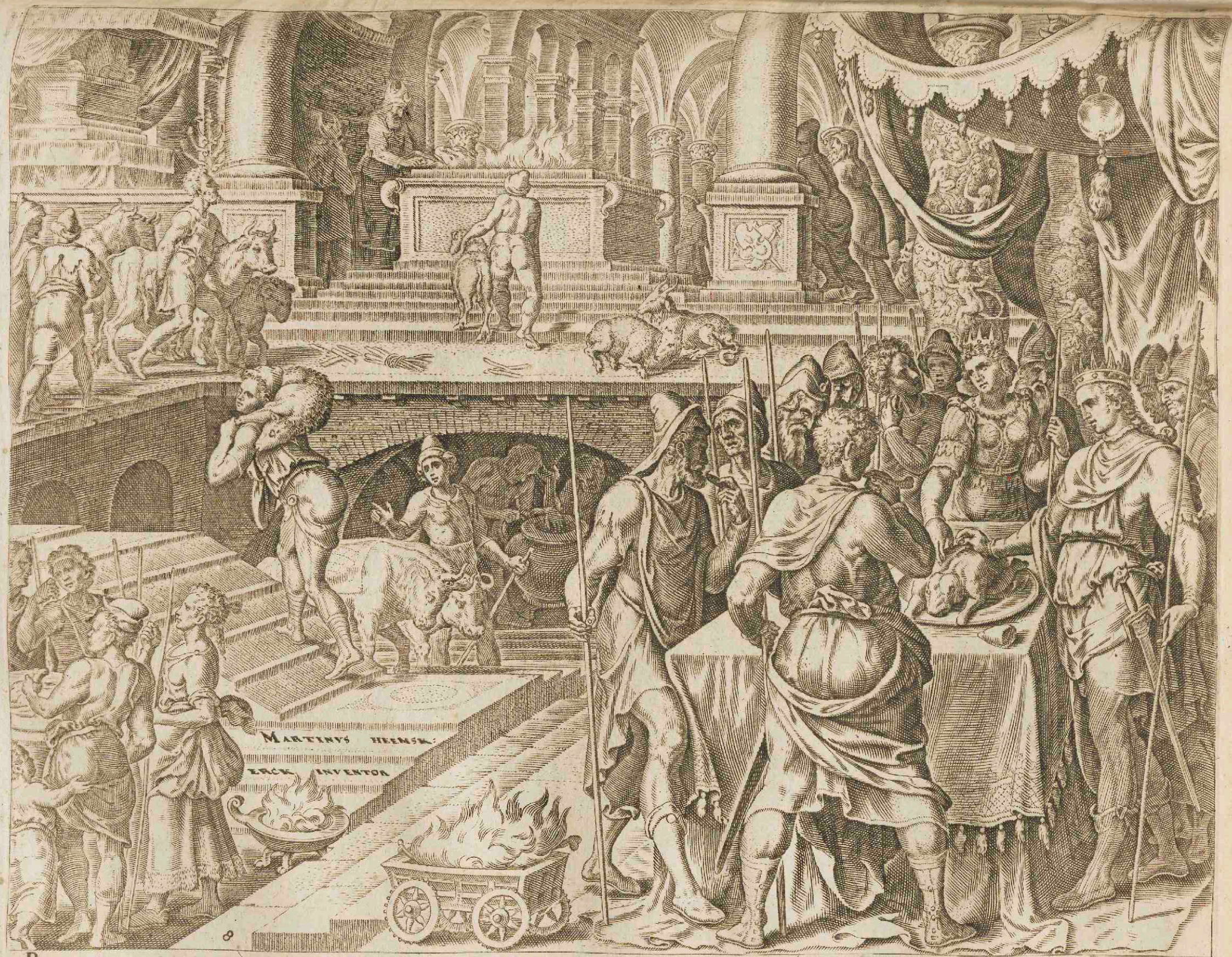

PRECEPIT REX OMNI POPVLO DICENS / FACITE PHASE DOMINO DEO VESTRO, SECVNDVM QVOD SCRIPTVM EST IN LIBRO FŒDERIS HVIVS. NEC FACTVM EST PHASE TALE A DIEBVS IVDICVM. 4. REG. 23. 21. et 22. CAP

ALTARE QVOD ERAT IN BETHEL / ET EXCELSVM QVOD FECERAT IEROBOAM FILIVS NABŌTH, DESTRVXIT REX, ET TVLIT OSSA DE SEPVLCHRIS, ET COMBVSSIT EA SVPER ALTARE. 4. REG 23. 15. et 16. CAP

MALACHIAS.
Dira Sacerdotum carpo peccata malorum:
Iustitiæ Solem nuntio corde bonis
MALACHIÆ. Cap. I. v. I.
20.

INRI
EGO DEVS
SVM TVVS
DOMI ETC.
NVS
XPΣ
VERHANDELINGE
DER
geſchiedeniſſen
VAN HET
OUD
TESTAMENT
Met Wydloopige
Uytleggingе
T'ANTWERPEN
By C. M. Spanoghe
op de Suykerruije.

Vol 21
280

ALDERNOUWKEURIGSTE VERHANDELINGE DER GESCHIEDENISSEN *VAN HET OUD* TESTAMENT

Even als de zelve in het H. Schrift bevonden worden met nutte en wyd-loopige Aenmerkingen, verrykt ende opgeluyſtert door verre over de hondert uytmuntende Print-verbeldingen zeer konſtiglyk in't Koper geſneden, door

JOANNES, PHILIPPUS EN THEODORUS GALLÉE.

Bibliotheca Conventus Woerdensis

T'ANTWERPEN,

By CORNELIUS MARTINUS SPANOGHE, Boek-drukker en Verkooper op de Suyker-ruye achter het Stad-huys 1784.

INLYDINGE TOT DE GESCHIEDENISSEN
VAN HET OUD TESTAMENT.

HEt H. Schrift is van zoo groote weerde en agting door geheel de Kerk, haere woorden zyn zoo doordringende en kragtig, haere grond-regels zoo heylig en voordeelig, dat men reden heeft van te hopen, dat de *Aldernouwkeurigſte Verhandelinge* daer van, de gene men hier aen't Publiek voorſtelt, met genoegen zal aengenomen worden van alle die genegen zyn tot het lezen der heylige Boeken. Ieder weet, dat dit goddelyk Woord is den regel van alle Chriſtenen, het gene hun doet kennen den wille Gods, hun verzekert van ſyne beloften, 't welk is hun ligt op deze wereld, en hun eens zal oordeelen in de andere. Het is in deze Wet des Heere, dat de Heyligen gevonden hebben de middels om zig heylig te maeken; eene Wet zoo ſchoon, zoo zeker, zoo regtzinnig, dat alle Geloovige haer moeten volgen als een volmaekt voorbeeld in het welk ſy konnen vinden de inwendige zalving die hun geheelyk aftrekt van de ſchepſelen, en ontdekken den weg die leyd langs de wegen der volmaektheyd. Alle ſoorten van perſoonen konnen hunne pligten leeren kennen door de overtreffende voorbeelden hier aengewezen. Die van hoogen ſtaet zyn, zien hier, dat de waere edelmoedigheyd beſtaet in de deugd; dat de rykdommen niet als veragting weerdig zyn, en dat de ootmoedigheyd is de deugd van alle Chriſtenen. Het is in dezen Goddelyken Boek dat de Maegden en Weduwen konnen leeren heyliglyk te leven tuſſchen de verargerniſſen der eeuwen, arm van geeſt te zyn tuſſchen de rykdommen, boetveerdig in het midden der welluſten, ootmoedig zelfs daer de trotsheyd en wereldſche ydelheyd word geplogen. Daer en is geenen ſtaet wiens pligten in dezen Boek niet te vinden en zyn. De Koningen en Princen vinden hier de regels van hun gedrag en beſtieringe; hy leert hun de pligten wegens Godt en hunne onderdaenen; en aen de onderdaenen, wat ſy verſchuldigt zyn aen hunne Ko-

V. Welk was diën Boek, in 't begin des werelds, in den welken onze voorouders vonden de merkteekens der Goddelykheyd en de regels van hunne zeden?

A. Het was heel deze woeſte wereld in de welke Godt, als in eenen levenden boek, de merkteekens van ſyne Goddelykheyd geprint had, en alwaer de menſchen gduerigelyk hunne pligten tot hunnen Schepper konden lezen, zegt den H Auguſtinus.

V. Heeft Godt hun geenen anderen Boek gegeven tot beſtiering van hunne zeden?

A. Gelyk Godt aen den menſch een regtveerdig hert gegeven had, zoo had hy ten zelven tyde daer in gedrukt de regels der goede zeden door het natuerelyk ligt, dat is, de reden en de conſcientie als eenen anderen inwendigen boek.

V. Waeren deze twee Boeken genoegzaem om den menſch te geleyden ten opzigte van Godt, van zig-zelf en van de andere ſchepſels?

A. Jae, waer 't dat hy gebleven was in den ſtaet van gratie daer hy in geſchaepen was.

V. Hoe verviel den menſch uyt dezen gelukkigen ſtaet?

A. Door de zonde in dier-voege dat de onwetentheyd en zwakheyd het lot wierden van den overtredenen menſch?

V. Door wat middel heeft Godt willen verdryven de duyſterniſſen van den zondaerigen menſch?

A. Door den dienſt van verligte menſchen, welkers tonge en penne hy beſtiert heeft als ſyne inſtrumenten om boeken te ſchryven in de welke hy ſynen wille uytleyd, de regels geeft van onze zeden, en vaſt-ſtelt den grond-ſteen van den Gods-dienſt.

V. Welke zyn die boeken?

A. Die de welke wy noemen het H. Schrift, het welk gelyk zegt den H. Vader Gregorius, is eenen zekeren brief van den almogenden Godt tot ſyn ſchepſel, die ons vermaent om wel te leven, zegt den H. Vader Auguſtinus.

V. Waerom worden die boeken genoemt H Schrift?

A. Om dat ſy geſchreven zyn door eene beweginge en geheel bezondere hulpe van den H. Geeſt, om de grootheden Gods aen de menſchen te ontdekken, en om hun te onderrigten op wat wyze ſy hem moeten dienen, op dat ſy verdienen de vergelding die hun belooft is.

V. Waerom zyn deze boeken genoemt geweeſt Bybel, gemerkt dezen naem gemeyn is aen de andere boeken?

A. Om dieſwille dat het H. Schrift is eenen Boek boven alle andere, die niets en zyn ten opzigte van dezen die in zig bevat de koſtbaere merkteekens van de Goddelykheyd: om deze reden is hy genoemt Bybel; dat is, den Boek by uytnementheyd.

V. Hoe verdeelt men gemeynelyk de Boeken van het H. Schrift?

A. Men verdeelt deze in die van het Oud en van het Nieuw Teſtament.

V. Wat verſtaet gy door het Oud Teſtament?

A. Hier door verſtaen ik het Verbond 't welk Godt begon aen-te-gaen met Abraham, als hy hem de Beſnydenis gebood, en het gene hy gevolgentlyk beveſtigde aen ſyne naerkomelingen, te weten, aen het volk van Iſraël, als hy aen het zelve ſyne Wet gaf, belovende aen dit volk eenen overvloed van alle ſoorten van tydelyke goederen, als ſy ſyne geboden getrouwelyk zouden onderhouden, en in tegendeel hun drygende met verſcheyde ſtraffen, als ſy die zouden overtreden; en den Boek waer in dit Verbond geſchreven ſtaet, word genoemt het Oud Teſtament, om dat het aldaer beveſtigt is door het bloed der Slagtoffers, gelyk het Nieuw Verbond is beveſtigt geweeſt door het Bloed van Jeſus Chriſtus in het Nieuw Teſtament.

V. In hoe veel deelen word het Oud Teſtament verdeelt?

ningen. De Magiſtraeten en alle die in gezag zyn, vinden hier, in de Wetten die Moyſes gaf ten opzigte der vonniſſen en der perſoonen die-ze ſtryken, eene uytſtekende wysheyd, die altyd geweeſt is en nog hedendaegs is tot verwondering van de alderdiepzinnigſte Regters, die daer uyt onvergelykelyk meer ligt trekken als uyt eenigen anderen Boek; ſy vinden'er uytmuntende grondregels om de zwakke te beſchermen tegen hunne verdrukkers, en om noyt voor oogen te hebben als het gene ſy verpligt zyn aen Godt en aen de Regtveerdigheyd. Die de welke van eenig gezag zyn oft eene aenzienelyke plaets moeten bekleeden in de Kerk, leeren hier, met wat voorzigtigheyd en voorzorg ſy moeten treden in die ampten en weerdigheden; met wat eene waekzaemheyd en zuyverheyd ſy deze moeten bedienen; hoe heyliglyk ſy zig moeten gedraegen, om te vermeyden al het gene kan kwetſen, niet alleenelyk de conſcientie, maer zelfs de agting van eenen Dienaer Gods. De eenzaeme vinden hier hunne pligt van zig te verwyderen van den handel der wereld, en zig te heyligen in hun vertrek door het gebed, door het vaſten, en de ſtudie van het H. Schrift. De getrouwde perſoonen zullen hier vinden de wyze om hunne kinders chriſtelyk opte-voeden; de middels om den vrede te bewaeren in hunne familie, om veerdiglyk te voorkomen de onluſten die de zelve zoude konnen ontruſten, op dat ſy onder hun behouden eene wederzydſche vertrooſting, en hun hert aen malkanderen openen; en om hun zorgvuldiglyk te vermeyden van al het gene zoude konnen ſtooren de ruſte en zoetigheyd van het gezelſchap. Al het gene betreft de pligten van den eenen vriend tot den anderen; en in't algemeyn het gene de menſchen verſchuldigt zyn aen alle menſchen, 't zy vremdelingen of zelfs vyanden, vind men op eene goddelyke wyze aengeteekent in dien Boek. Het is aldaer dat ons Geloof verſterkt word tegen de doolingen, onze hope opgewekt door de getrouwigheyd der beloften, en onze liefde ontſteken door de weldaeden, in-dier voege dat die zig met eenen opregten geeſt zal oeffenen in de ſtudie van dezen grooten Boek, zal leeren al het gene hy noodig heeft te weten, by-zoo verre hy zig daer in oeffent met ootmoedigheyd, met geloof, en liefde; want het is de ootmoedigheyd die hem opent, het geloof het gene daer in leeſt, en het is de liefde die leert. In de lof-reden die de H. Schriftuer doet van verſcheyde perſoonen uytmuntende door hunne godsdienſtigheyd, geeft ſy ons

A. In twee; te weten, de Wet en de Propheten.

V. Wat behelzen de Boeken van het Oud Teſtament?

A. Sy behelzen. 1. De beſtiering van Godt over de menſchen zedert de ſchepping der wereld tot den tyd van Abraham, en voords over de naerkomelingen van den zelven Abraham, geduerende den tyd dat ſy ſyn uytverkoren volk geweeſt zyn. 2. De Wetten die Godt aen het volk gaf, met hun verbond maekende, en de heylige grond-regels naer de welke ſy hunnen Gods-dienſt en hunne zeden moeſten rigten. 3. Eene oneyndelykheyd van wonder-werken die doen zien, dat Godt dit volk onder ſyne beſcherming genomen had, en dat hy het zelf beſtierde. 4. De Prophetien of voorzeggingen van het gene dit volk moeſt overkomen, voornamentlyk in de komſte van den MESSIAS of Verloſſer die hun belooft was. 5. De merkweerdigſte geſchiedeniſſen die aen dit volk gebeurt zyn, en aen die daer van het geleyd hadden.

V. Hoe veel Boeken zyn'er van het Oud Teſtament?

A. Vyf-en-veertig; te weten, den Boek der Schepping, des Uytgangs, der Levieten, der Getallen, *Deuteronomium*, den Boek van Joſuë, diën der Regteren, diën van Rhut, de vier Boeken der Koningen, (waer van den eerſten en tweeden ook genoemt worden den eerſten en tweeden van Samuël,) de twee Boeken *Paralipomenon*, den eerſten van Eſdras, en den tweeden die ook genoemt word Nehemias, den Boek van Tobias, diën van Judith, diën van Eſther, diën van Job, den Boek der Pſalmen, de Parabels of Spreuken van Salomon, den *Eccleſiaſtes*, den Boek der Zangen, diën der Wysheyd, den *Eccleſiaſticus*, de vier groote Propheten, te weten, Iſaïas, Jeremias by welken de Prophetie of den Boek Baruch gevoegt is, Ezechiël, en Daniël; de twaelf klyne Propheten; te weten, Oſeé, Joël, Abdias, Jonas, Michæas, Nahum, Habacuc, Sophonias, Aggæus, Zacharias, Malachias, en eyndelyk den eerſten en tweeden Boek der Machabeën.

V. Nemen de Hebreeuwen alle deze Boeken aen?

A. Neen, want in hunnen *Canon* of Regiſter der heylige Boeken die ſy opſtelden korts naer de gevangenis van Babylonien, en tellen ſy maer twee-en-twintig Boeken der Schriftuer, om dat ſy'er eenige van verwerpen, en de andere in geen twee boeken en verdeelen, gelyk doet de *Vulgata* of Latynſche Overzetting met de Seventig Overzetters. Den H. Hieronymus heeft uyt het Hebreeuws in het Latyn vertaelt alle de Boeken begrepen in diën Jodſchen *Canon*.

V. Welke zyn de Boeken die de Joden in hunnen Canon *niet en ſtellen?*

A. Daer zyn'er zeven; te weten de Boeken van Baruch, van Tobias, van Judith, den *Eccleſiaſticus*, den Boek der Wysheyd, en de twee eerſte Boeken der Machabeën: wat den Boek van Eſther aengaet, het is zeer waerſchynelyk, dat hy in den *Canon* of Regiſter van hunne heylige Boeken begrepen was.

V. Waerom hebben de Joden deze zeven Boeken in hunnen Canon *niet geſtelt?*

A. Om dat ſy daer van geene oorſprongelyke Hebreeuwſche Schriften en hadden, daerom hebben ſy deze in hunnen Hebreeuwſchen *Canon* agtergelaeten: dog heeft men die altyd in weerde gehouden als zeer profytige boeken. De HH. Vaders hebben-ze onder den naem van Schriftuer bygebragt, eenige oude Kerken hebben-ze in den *Canon*

zeer bekwaeme en kragtige exempels om ons in-te-boezemen de liefde tot de deugd; zoodaniglyk dat de alderongevoelykſte en onverſchilligſte Lezers daer door moeten beweegt worden. Wy moeten dan eene geheel bezondere agtinge hebben voor de H. Schriftuer, welke behelſt de waerheden Gods, en ten uyterſten ſchrikkelyk is aen den duyvel, om dat daer in begrepen is het vonnis het gene hem veroordeelt. Hierom is'er niets voordeeliger aen de Chriſtenen als Gods woorden zig wel in de memorie te printen door het profytig lezen en overdenken van de zelve; waer in ſy vinden het voedzel van hunne ziel en de regels van hun gedrag, volgende het gene zegt den Koninglyken Propheet in ſynen 118 Pſalm, het 105 ℣. *Uw woord, Heere, is een lamp voor myne voeten: en een ligt voor myne paden.*

geſtelt, en dit gevoelen heeft eyndelyk de overhand gehouden.

V. Wie heeft de Wet geſchreven?

A. Moyſes heeft de Wet geſchreven in vyf boeken, die zyn den Boek der Schepping, des Uytgangs, der Leviten, der Getallen, en *Deuteronomium*. Al de wereld komt hier in over-een, dat dit werk in zig begrypt de Wetten die Moyſes had voorgeſchreven aen de Iſraëlieten, waerom hem Philo den naem gaf van eerſten Wet-gever van Iſraël, dat is te zeggen, dat hy geweeſt is den verkondiger van de Wet Gods die door ſynen mond ſprak, en den uytlegger van ſynen Goddelyken Wil; want Godt alleen is den eenigen Wet-gever der wereld en den onafhangelyken Heerſcher over de menſchen

V. Hoe noemt men die vyf boeken van de Wet?

A Men noemt deze *Pentateuchus*, zynde een Griekſch woord beteekenende een werk verdeelt in vyf boeken; by deze vyf heeft men nog twee andere Boeken gevoegt; te weten, die van Joſuë en der Regteren, en men noemde deze zeven Boeken, het eerſten Deel van den Bybel, en met een eenig Griekſch woord *Heptateuchus*, het gene beteekent een werk verdeelt in zeven boeken.

VERHANDELINGE DER GESCHIEDENISSEN
VAN HET OUD TESTAMENT
't Boek der Scheppinge.

Dit Boek word in't Grieks GENESIS *genoemt, dat is,* Boek des Oorſprongs, *om dat het ons beſchryft den oorſprong van Hemel en Aerde. Het behelſt in 50 Hoofd-ſtukken eene geſchiedeniſſe van 2369 jaeren, van het beginſels des werelds af, tot aen de dood van den Patriarch Joſeph. De voornaemſte punten van dit Boek zyn, de Schepping; den Zond-vloed; den roep van Abraham; en de levens van de HH. Patriarchen tot Joſeph toe. Het geeft ons een overtreffelyk denkbeeld van de grootheden Gods, van ſyne magt en wysheyd, van ſyne vervaerelyke regtveerdigheyd, van ſyne Vaderlyke zorge voor ſyne kinderen, &c.*

UYT HET I., II., III. EN IV. HOOFD-STUK.

De Schepping van Hemel en Aerde, en van den Menſch. De zonde van den eerſten menſch. Eva baert twee Zonen, Caïn en Abel.

IN het begin ſchiep Godt Hemel en Aerde. De aerde was in den eerſten heel overdekt met water, en de wateren waeren omringelt met duyſterniſſen Godt zeyde: Dat 'er ligt worde, en 't ligt wierd 'er. Hy ſcheydde het ligt van de duyſterniſſen, en 't ligt noemde hy *Dag*, en de duyſterniſſen noemde hy *Nagt*. Dit was in den eerſten dag. Op den tweeden dag ſchiep Godt het Firmament, 't welk hy *Hemel* noemde. Op den derden dag vergaderde Godt het Water, 't welk de aerde overdekte,

DEN BOEK DER SCHEPPING.

V. Waerom word den Boek der Schepping, zynde den eerſten van de Boeken der Wet of van het Oud Teſtament, Geneſis *genoemt?*

A. Om dieſwille dat dezen Boek behelſt het begin en den oorſprong van alle dingen, het gene beteekent word door dit Griekſch woord *Geneſis*, dat is te zeggen: oorſprong of beginſel: maer de Hebreeuwen noemen de heylige Boeken naer het eerſte woord waer langs ſy beginnen; aldus noemen ſy dezen Boek, *Bereſcit*, dat is, *in principio*, in het beginſel; zynde dit het eerſte woord in 't Hebreeuws van den Boek der Schepping; in plaets dat de Grieken den naem van elken Boek trekken uyt het onderwerp dat daer verhandelt word.

V. Hoe verdeelt men den Boek der Schepping?

A. In dry deelen: het eerſte handelt van het gene geſchied is zedert de Schepping der wereld tot den Watervloed; het tweede van den Watervloed tot den tyd van Abraham; het derde van Abraham tot de dood van Joſeph

V. In hoe veel jaeren is dit alles voorgevallen?

A. Sedert de Schepping der wereld tot de dood van Joſeph rekent men twee-duyzend dry hondert negen-en-ſeſtig jaeren, waer van het verhael beſchreven is in de vyftig Capittels van den Boek der Schepping.

V. Wat kan men merkweerdig trekken uyt het Boek der Schepping?

A. De ſchepping van alle dingen, den val en erſtelling van het menſchelyk geſlagt, ſyne ſtraffing ter oorzaek van de zonde, de behoeding van Noë in den watervloed, het verbond van Godt met Abraham en ſyne naerzaeten, de zonde en ſtraffing der Sodomieten, en bezonderlyk de beloften van den Meſſias en Zaligmaeker Jeſus Chriſtus, die het fondament is van ons Geloof.

V. Wat bezonder profyt trekt gy uyt den Boek der Schepping?

A. Hy leert ons, dat 'er is eenen Godt die alles heeft geſchaepen door ſyn woord, en dat niets by geval gebeurt, maer dat Godt alles weet en kan, dat hy behoed en beſtiert alle dingen naer ſynen onafhangelyken en heyligen wille.

V. Wat verſtaet gy door dat woord Gods, door het welk hy alles gemaekt heeft?

A. Hier door verſtaen ik geen woord door de uytſpraek voortsgebragt; maer den tweeden Perſoon van de Alderheyligſte Dryvuldigheyd, te weten den Zoon, die is het Woord van de ongeſchaepe wysheyd des Vaders, waer door hy alle dingen gemaekt heeft.

V. Waer van heeft Godt de wereld geſchaepen?

A Godt heeft de wereld geſchaepen van niet.

V. Kan men iet maeken van niet?

A. Zulkx is geheel onmogelyk aen het ſchepſel; maer Godt kan dit doen, om dat hy Almagtig is; hy heeft maer te willen en te zeggen dat de dingen gemaekt worden, en aenſtonds zyn ſy gemaekt.

V. Heeft dan de wereld niet altyd geweeſt?

A. Neen, de wereld heeft een begin.

V. Van over hoe veel jaeren heeft de wereld beginnen te zyn?

A. Van over ontrent de zes duyzent jaeren.

V. Wat was'er eer de wereld begon te zyn?

A. Daer was niet als Godt alleen den Vader, den Zoon, en den H. Geeſt, die door zig zelf beſtond ende in zig zelf was.

V. Hoe veel tyd heeft God beſteed tot het ſcheppen der wereld?

A. Het H. Schrift melt ons, dat Godt dit groot werk vol-

F. C. de Cock inv: et del:

H. F. Diamaer fecit Antverpiæ.

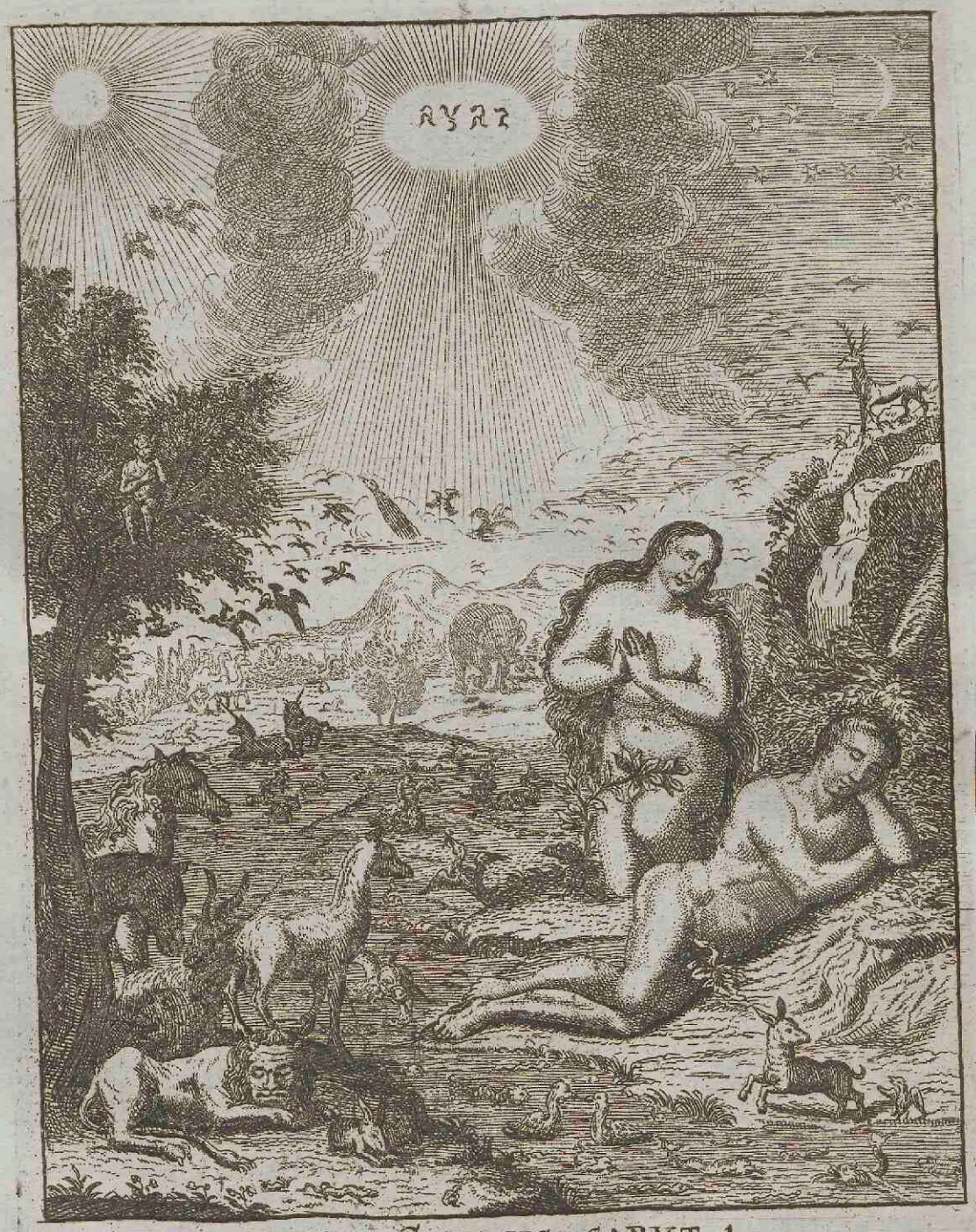

LIBER GENESIS, CAPVT. 1.

P. B. Bouttats. fecit.

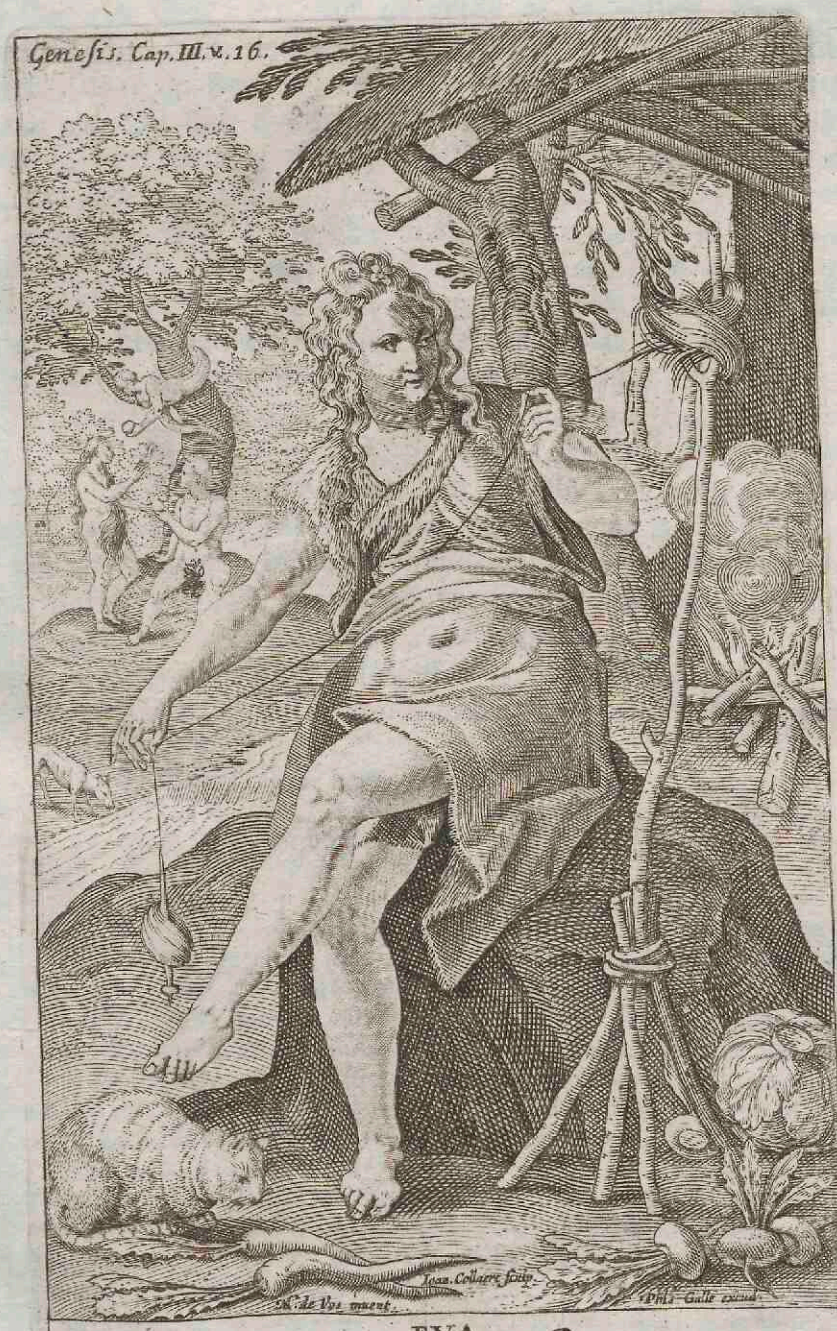

EVA.

1. EVA patrj compar protoplasto data coniux,
Prima hominum genitrix, prima virago fuit.

op eene plaets; en die vergaederinge der wateren noemde hy *Zee*. Daer naer gebood hy, dat de aerde zoude voort-brengen alderlye Kruyd en Boomen, die hun zaed in zig zouden bezitten, om uyt de aerde voort te ſpruyten; en't gebeurde zoo. Op den vierden dag maekte Godt de Zonne, om de aerde te verligten, en den dag, de maenden, en jaeren te onderſcheyden. Op den vyfden dag ſchiep Godt de Viſſchen en Vogelen, en hy zegende hun, zeggende: Weeſt vrugtbaer en word vermenigvuldigt. Op den zeſden dag ſchiep Godt alle ſlag van Gedierten, om de aerde te vervullen. Daer naer zeyde hy: Laet ons den Menſch naer ons beeld en gelykeniſſe maeken, en dat hy de heerſchappye hebbe over de Viſſchen der Zee, de Vogelen des Hemels, over de Beeſten, en den geheelen Aerdbodem. Godt ſchiep den Menſch aldus: hy maekte ſyn lighaem van het ſlyk der aerde, en blies in ſyn aengezigt eenen levenden geeſt, en aldus wierd den menſch levende en bezielt. Naer ſyne ſcheppinge ſtelde Godt hem in't Aerdſch Paradys. Dit was eenen Luſt hof, die alle ſlag van Boomen had, die zeer uytmuntende vrugten droegen. Godt ſtelde hem in dezen Hof, op dat hy hem zoude behouden en bewaeren. Dan zeyde Godt: Het is niet wel, dat den Menſch alleen zy; laet ons hem eene hulpe maeken, die hem gelyke. Overzulkx dede Godt Adam in eenen diepen ſlaep vallen, en wanneer hy in ſlaep was, nam Godt eene van ſyne ribben, waer van hy de Vrouwe maekte, en hy bragt-ze tot Adam. Als dan zeyde Adam: Dit is het gebeente van myn gebeente, en vleeſch van myn vleeſch: daerom zal iemand Vader en Moeder verlaeten, en by ſyne Vrouwe blyven, en die twee zullen maer een vleeſch zyn. Godt gaf hun ook ſynen zegen, zeggende: Weeſt vrugtbaer, vermenigvuldigt, vervult de aerde, en hebt heerſchappye over alle beeſten. Aldus zyn in zes dagen tyds den Hemel en de Aerde voltrokken met alle hun çieraed. Op den zevenſten dag heeft Godt geruſt, en daerom heeft hy ook den zevenſten dag gezegent en geheyligt.

Godt den menſch geſtelt hebbende in het Paradys, wilde hem gelegentheyd geven om ſyne getrouwigheyd te betoonen aen ſynen Schepper, en hem overtuygen dat hy verbonden was aen ſynen Heer te gehoorzaemen. Hierom gaf hy hem een gebod, het gene in ſyn zelven regtveerdig en gemakkelyk was om te volbrengen. In't midden van dien Luſt-hof was eenen Boom, genoemt den Boom des Levens, en eenen anderen, genoemt den Boom der kenniſſe van goed en kwaed. Godt zeyde tot Adam: Eet vry

brogt heeſt in zes dagen, en den zevenſten geruſt heeſt, dat is te zeggen, dat het voltrekken van verſcheyde dingen, die getrokken waeren van de eerſte ſtoffe geſchaepen op eenen ſtond, duerde zes dagen, en dat Godt den zevenſten dag ophiel van nieuwe dingen te maeken.

V. Kan Godt niet op eenen oogenblik de wereld maeken?

A. Jae, had hy gewilt, en men mag zeggen, dat hy het gewilt en gedaen heeft, mits hy geheel de eerſte ſtoffe in eenen oogenblik geſchaepen heeft; en alzoo konnen verſtaen worden de woorden van den *Eccleſiaſticus* 18. c. 1. ℣. *Die leeft in de eeuwigheyd, heeft alles te gelyk geſchaepen*, alwaer Rabanus door het woord *Alles* verſtaet de ſtoffe van alle dingen, die geſchaepen is geweeſt van in't begin; om welke reden den H. Auguſtinus ook zegt, dat Godt heeft geſchaepen alle dingen in eenen dag: nogtans de Schriftuer en zegt het niet in den Boek der Schepping l. c. Men moet dan zeggen om deze verſcheyde gevoelens te doen overeen-komen, dat Godt in eenen ſtond heeft geſchaepen de ſtoffe van alle dingen, waer uyt hy gevolgentlyk heeft getrokken alle de onderſcheyde weſentheden, gebruykende zes dagen tot het volmaeken van deze eerſte ſtoffe, vormende alle deze onderſcheyde lighaemen die zyn het çierſel van de wereld. Alſwanneer de Schriftuer ons getuygt, dat de wereld gemaekt is in zes dagen, zoo heeft Godt ons willen leeren, dat de wereld moeſt paſſeren door zes verſcheyde tyds-geſtelteniſſen, naer de welke Godt zal ruſten in ſyne Heyligen, en de Heyligen in Hem geduerende de geheele eeuwigheyd.

V. Hoe veel dingen moet men beſonderlyk bemerken op elken van deze zes dagen?

A. Dry, 1. Het gebod van Godt als ſouverynen Rechter der wereld. 2. De volbrenging van dit gebod 3. Het gene de Schriftuer zegt, dat Godt zag, dat al het gene hy gemaekt had, goed was

V. Wat is'er voornamentlyk uyt dit alles te leeren?

A. Dat den eerſten Artikel van ons Geloof beveſtigt is door dit eerſte Kapittel van den Boek der Schepping.

V. Wat dede Godt op den eerſten dag?

A. Hy ſchiep Hemel en Aerde; maer de Aerde en den Hemel met de wateren waeren nog eenen verwarden hoop verſlonden in den grouwel der duyſterniſſen; den Geeſt Gods nogtans wierd gedraegen op de waters, om-ze het leven te geven door ſyn goddelyke vrugtbaerheyd, en daervan alle ſchepſels voorts-te-bernen. Gevolgentlyk gebood hy, dat het licht zou worden, en het affcheydende van de duyſterniſſen, deed-ze malkanderen opvolgen. Hy gaf aen het eerſte den naem van dag, en aen de duyſterniſſe den naem van nacht: en van deze byde wierd den eerſten natuerlyken dag, die men rekent van den eenen opgang der zonne tot den anderen; maer den artificiëlen dag, die begint met den morgend en eyndigt met den avond, en begrypt in zig den nagt niet.

V. Wat dede Godt den tweeden dag?

A. Hy maekte het Firmament, 't welk hy Hemel noemde, en ſcheydde de waters van boven van die van onder; dat is te zeggen, de waters der Aerde van die des Hemels.

V. Wat dede Godt den derden dag?

A. Hy vergaederde alle de waters, die onder den Hemel waeren, in een zelfde plaets, en-ze van de aerde geſcheyden hebbende, gaf-ze den naem van Zee. Hy gebood ge-

van alle het geboomte des Luſt-hofs: maer van den Boom der kenniſſe van goed en kwaed en zult gy niet eten: Want op wat dag dat gy daer van zult eten, zult gy de dood zekerlyk ſterven, dat is, gy zult ſterffelyk worden, en onderworpen zyn aen de dood. Adam en Eva hebben eenigen tyd dit gebod onderhouden, etende van alle de vrugten die het hun beliefde, zoo dat ſy als Engelen waeren op der aerde; zynde als overſtroomt van alle ſlag van geeſtelyke welluſten, verçiert met alderlye deugden, en vry van alle wederſpannigheyd en ongeregelde begeerte des vleeſch. Dog den duyvel, die reeds gevallen was door ſyne hooveerdye, afgunſtig zynde over het geluk van den menſch, nam voor, hem te gaen bekoren en te doen vallen, en te ſaemen met hem in den grond te verderven alle de menſchen, die van hem zouden voortkomen. Hy nam aen de gedaente van eene Slange, het ſchalkſte van alle de dieren der aerde: en komende by de Vrouwe, zeyde de Slang tot haer: Waerom heeft Godt u geboden, dat gy niet en zoud eten van de vrugt van alle de boomen des Paradys? (Het was den duyvel die hier ſprak; maer de Vrouw en had daer van geen agterdenken, meynende miſſchien, dat zoo een aerdig dier van natuere wege ook mogelyk konde ſpreken) Eva in plaets van te verwerpen deze vergiftige ſtemme, en zelfs, om aen Godt te betoonen haere getrouwigheyd, daer niet naer te luyſteren, gaf voor antwoord: Van het boom-gewas des Luſt-hofs mogen wy eten; maer van de vrugt des booms, die in 't midden des Luſt-hofs ſtaet, heeft Godt ons verboden te eten, oft die aen te raeken, op dat wy mogelyk niet en ſterven. De Slang zeyde tot de Vrouwe: Gy en zult zekerlyk niet ſterven; maer Godt weet, dat zoo haeſt gy daer van zult eten, uwe oogen zullen open gaen, en dat gy als Goden zult weẓen, kennende

volgentlyk aen de aerde van voorts-te-brengen alle ſoorten van kruyden en planten, die in zig zelf hadden een zaed om hunne gedaente gedueriglyk voorts-te-teelen.

V. Wat dede Godt den vierden dag?

A. Hy maekte de Zon om te verlichten ten tyde van den dag; de Maen en Sterren om te verlichten geduerende den nacht, en zoo door de regelmactigheyd van hunne bewegingen aen-te-toonen de opvolging der Sayſoenen en den loop der jaeren. Godt ſchiep alle deze dingen in den Hemel, en plaetſte-ze daer al ſcheppende.

V. Wat dede Godt den vyfden dag?

A. Hy verrykte de wateren met alle ſoorten van viſſchen, en de lucht met alle ſoorten van vogelen, gebiedende aen de een en de andere van te groeyen en te vermenigvuldigen, elk volgens ſyne gedaente, om-ze te behouden en te doen aengroeyen; en deze vrugtbaerheyd was den zegen van Godt.

V. Wat dede Godt den ẓeſden dag?

A. Hy gebood aen de aerde van voorts-te-brengen alle ſoorten van dieren en kruypende gedierten, verdeelende elke ſoort in tweederleyde ſlach tot onderhouding en geduerige aengroeying van de natuer door de voortteelinge: gevolgentlyk ſchiep hy den Menſch nae ſyn beeld en gelykenis, zeggende in het meervoudig, *laet ons den menſch ſcheppen*; om te toonen de meervoudigheyd der perſoonen in Godt, gelyk de HH Vaders zeggen; en hy blies gevolgentlyk den menſch in het aenzigt den adem des levens als een indrukſel van ſyne goddelyke almogentheyd die hy hem in eenigervoege mededeelde, gevende hem een gezag en volkome magt over alle de ſchepſels die zig roeren op de aerde.

V. Wat dede Godt den ẓevenſten dag?

A. Hy ruſtte; dat is te zeggen, hiel op van ſcheppen, gebenedydde en heyligde dezen dag om te zyn den Sabbat-dag

V. Wat beteekent dit woord, Sabbat?

A. Dit beteekent, dag van ruſt, op den welken wy ons moeten onthouden van alle ſlaeffelyk werk 't gene niet volkomelyk noodig is, en namentlyk ons meyden van te zondigen; ons verzaemen om Godt te loven, ſyn werken overdenken, ons onderrichten in den dienſt Gods, hem dienende met godvrugtigheyd; want die zegt *Sabbat*, zegt ruſt en heyligmaeking: het is dan den Sabbat overtreden, zig niet te heyligen Den Sabbat is ingeſtelt tot gedagtenis van de ſchepping; en den Zondag of dag des Heere tot gedagtenis van de ſchepping en verryſſenis te ſaemen.

V. Van waer komt dit woord, Sabbat?

A. Van het Hebreeuwſch woord, *Scabat*, ruſten ofte ophouden. Dit woord word in het een en meervoudig gezeyd om aen te wyzen den zevenſten dag der weke, op welken Godt geruſt heeft naer de zes voorgaende beſteed te hebben tot het ſcheppen der wereld. Somwylen, *ſabbatum* of *Sabata*, beteekent de geheele weke, gelyk by Matth. 28. c. 1. ℣. *veſpere ſabbati*, in 't Griekx, *ſabbatorum*, op het eynde der weke. Marc. 16 c. 1. ℣. *cùm tranſiſſet ſabbatum*, den ſabbat-dag voor-by zynde; dat is den dag naer den ſabbat. Daer was ook eenen ſabbat ofte eene ruſte wanneer men het zevenſte jaer ophiel de aerde te bearbeyden, en dezen wierd genoemt den ſabbat ofte de ruſt der aerde. Hier van komt voorts *ſabbatiſmus*, dat is: den Vierdag der Joden. Daer is nog eenen ſabbat ofte eene ruſte voor het volk Gods: 't is de volmaekte en waeragtige ruſt die Godt geniet, en die de Heyligen genieten in den Hemel, verbeeld door den gewoonelyken ſabbat.

V. Waerom is 'er niet geſproken van de ſchepping der Engelen in 't eerſte Kapittel van den Boek der Schepping?

A. 't Is waer, de Schriftuer ſpreekt'er niet uytdrukkelyk van in dit eerſte Kapittel, maer dikwils op andere plaetſen. De HH. Vaders zyn van gevoelen, dat ſy alle gelyk geſchaepen zyn, als Godt ſprak deze woorden, *dat 'er licht worde*; en den H. Auguſtinus verſtaet door deze ſcheyding die Godt dede van het licht van de duyſterniſſe, de afzondering der goede Engelen van de duyvels.

V. Op wat dag ẓyn de Engelen geſchaepen?

A. Daer van weet men niets zekers; het H Schrift zegt dit nergens opentlyk, en de HH. Vaders zyn hier over verſcheyden van gevoelen: daer en tuſſchen volgens 't gene ik zoo aenſtonds hebbe aengemerkt, zoo ſchynt het op den eerſten dag geweeſt te hebben; ende het IV. Concilie van

GENESIS, II. V. 15.

goed en kwaed. De Vrouw ziende, dat het boom-gewas tot het eten goed was en lieffelyk in d'oogen, en gelyk als niet wel te vreden zynde, dat haer verboden was te eten van de edele vrugt, aen de Slange geloof gevende, heeft zig verſtout de vrugt te plukken en te eten. Maer alzoo haer de vrugt wel ſmaekte en ſy als nog geene ſtraffe en gevoelde, is ſy gegaen by Adam, op dat hy ook zoude proeven van die ſmaekelyke vrugt. Sy heeft hem daer toe beweegt door eenige zoete woorden, en Adam zig laetende gezeggen, heeft van de vrugt genomen en geëten. Als dan gingen hunne oogen open: en ſy gewaer wordende dat-ze naekt waeren, vlogten vyge-bladeren te ſaemen, en maekten zig daer voorſchooten van. Dog hoorende het gedruys van Godt, die ten tyde van de naer-middagſche koelte in den Hof kwam gegaen, verbergden zig Adam en ſyne Vrouwe voor Gods aenzigt in't midden van het geboomte van den Luſt-hof. Sy waeren beſchaemt over hunne naektheyd, het gene ſy te vooren niet en bemerkten in hunne onnoozelheyd, om dat het lighaem volkomentlyk onderworpen was aen den geeſt, en ſy vry waeren van alle oneerbaere gevoelens, uyt de welke de ſchaemte voortskomt. Maer Godt riep tot Adam (als menſchelyker wyze hem zoekende) en zeyde: Adam, waer zyt gy? Adam antwoordde: Hoorende uw geluyt door den Luſt-hof, wierd ik bevreeſt, om dat ik naekt was, en daerom heb ik my verborgen. Waer op den Heere zeyde: Waer uyt hebt gy geweten, dat gy naekt waert, 'ten zy om dat gy geëten hebt van den boom, van welken ik u had verboden te eten. Adam zeyde: De Vrouw, die gy my hebt gegeven tot gezelſchap, heeft my daer van gegeven, en ik heb 'er van geëten. Den Heere zeyde tot de Vrouwe: Waerom hebt gy dit gedaen? Sy antwoordde: De Slang heeft my bedrogen; en zoo heb ik 'er

Latraenen onder Innocentius III. en is niet ſtrydig aen dit gevoelen, alwaer gemelt word, dat Godt in den beginne van den tyd uyt niet heeft geſchaepen beyde de ſchepſels, zoo geeſtelyke als lighaemelyke, de Engelen en de menſchen.

V. In wat ſtaet wierden de Engelen geſchaepen?

A. In eenen volmaekten ſtaet, en Godt had hun gegeven ſyne kennis en liefde

V. Volherden ſy in dezen ſtaet?

A. Neen, want een deel ſcheydde zig van Godt door de hooveerdigheyd, en die wederſpannige geeſten nu duyvels geworden, wierden geworpen door een regtveerdig oordeel Gods in de helle, zonder eenige hope van oyt weder-te-keeren in den ſtaet waer van ſy vervallen waeren; om dat hunnen wille naer dezen val onbuygzaem bleef en hardnekkig in het kwaed.

V. Wie bekleedde de plaets die de afvallige Engelen verloren hadden?

A. Godt voorſchikte hier toe de menſchen: hy en ſchiep de menſchen niet alle ſeffens, gelyk hy de Engelen had geſchaepen; maer hy maekte eenen Man en eene Vrouw, van welke moeſten geboren worden alle de andere door eene geduerige voort-teeling.

V. Hoe was den naem van den eerſten Menſch?

A. Adam zynde een Hebreeuwſch woord van *Adama*, het gene beteekent, roodagtige aerde; om te kennen te geven, dat hy volgens het lighaem gemaekt was van aerde.

V. Godt maekte dan den eerſten Menſch van aerde;

A. Jae; Godt maekte het lighaem van Adam van het ſlyk der aerde, dat is, van ſtof gemengelt met water, en gaf het leven aen dit lighaem daer in ſtortende een begrypende en redelyke ziel; want de redelyke ziel is het begin van het leven van het menſchelyk lighaem.

V. Wat is een redelyke ziel?

A. Eenen onſterffelyken geeſt van Godt geſchaepen om vereenigt te zyn met het menſchelyk lighaem.

V. Hoe weten wy, dat onze ziele geeſtelyk en onſterffelyk is?

A. Het geloof en de reden leert ons dit. 1. De reden; om dat de ziel is een wezen het gene denkt: ſy is dan geeſtelyk; want de ſtoffe en kan niet peyzen: ſy is dan onſterffelyk; want niets is ſterffelyk als het gene is bederffelyk; als het gene beſtaet uyt deelen die de een van d'ander geſcheyden konnen worden: en de ſtoffe, of materie, alleen is daer aen onderworpen. 2. Het geloof; om dat de Schriftuer en den geheelen welſtand van de Religie niet kan beſtaen zonder deze fondamentele waerheyd.

V. Hoe ſchiep Godt de redelyke ziel van den eerſten Menſch, en hoedaenig is haeren oorſprong?

A. Deze is eene van de voornaemſte kweſtiën of onderzoekingen die 'er in de eerſte eeuwen der Kerk geplogen zyn: de eene doen de ziel daelen van den Hemel in het lighaem; andere gelooven haer te zyn een deel van de eygen zelfſtandigheyd Gods; eenige Catholyken hebben gezeyd, dat alle de zielen geſchaepen zyn in het begin der wereld en beſloten in de ſchatten Gods, om gevolgentlyk uytgedeylt te worden in de lighaemen; ſommige uyt den Weſten, hielden, dat de zielen doorgingen van den vader tot de kinders; indiervoege dat in de menſchen zoo wel als in de beeſten, de ziele voortsgebragt wierd door eene andere (het gene genoemt word *ex traduce*, door overbrenging) gelyk het een lighaem door een ander. Eyndelyk de laeſte hebben gezeyd, dat Godt alle dagen zielen ſchiep om-ze te ſtorten in de lighaemen in diën zelven ſtond dat ſy wezen kregen; aen dit laeſte gevoelen houd zig de Kerk: alzoo zeg ik, dat Godt ſchiep de redelyke ziel van den eerſten menſch; dat is te zeggen, dat hy-ze trok uyt den niet om-ze te vereenigen met het menſchelyk lighaem, en dat hy zoo ſchept alle zielen om het lighaem levendig te maeken zoo haeſt het gedaente heeft. 't Is het gevoelen der Gods-geleerde, welk over-een-komt met het H. Schrift en de H. Vaders, en de Kerk heeft het zoo vaſtgeſtelt in haer vergaederingen.

V. Waer ſtelde Godt Adam naer dat hy hem geſchaepen had?

A. In eenen welluſtigen hof die hy van in het begin bereyd had, en welken de Schriftuer noemt het Luſt-paradys, en volgens het Hebreeuws, den hof van Edem, aen d'Ooſtzyde: aldaer wierd de eerſte vrouwe gemaekt.

V. Waer van maekte Godt de eerſte Vrouwe?

A. Adam in ſlaep zynde in het Paradys, nam Godt een

van geëten. Dan zeyde Godt tot de Slange: om dat gy zulkx hebt gedaen, zoo zult gy vervloekt zyn boven alle de tamme dieren der aerde: op uwen buyk zult gy kruypen, en gy zult aerde eten zoo lang gy zult leven. Dog anders word den duyvel geſtraft, als d'oorzaek zynde van dit kwaed, tegen wien Godt heeft uytgeſproken deze vervloekinge: Dewyl gy de Vrouwe hebt bedrogen en verleyd, ik zal een vyandſchap maeken tuſſchen u en de Vrouwe, (*De HH. Vaders verſtaen door deze* Vrouwe *de H. Maegd* Maria, *die door haere Maegdelyke Vrugt Jeſus Chriſtus, den kop van den duyvel verpletten zoude.*) tuſſchen uw gebroedzel en haere ſpruyt. Deze zal u den kop verpletten en gy zult op haeren hiel uyt zyn. Godt zeyde ook tot de Vrouwe: Uwe ſmerten zal ik vermenigvuldigen; met pyne zult gy uwe kinderen baeren; gy zult ſtaen onder uwen man, en hy zal over u heerſchen. En ſchoon dit laeſte ook zoude geweeſt hebben in den ſtaet van onnoozelheyd, dit en had niet geweeſt tegen haeren dank, en met tegenſtryd, gelyk het nu dikwils geſchied. Voorders Godt zeyde tot Adam: Om dat gy uwe Vrouwe hebt gehoor gegeven, en geëten van den boom, wiens vrugt ik u had verboden, zal het aerdryk om uwen t'wil vervloekt zyn: ook zal het u doornen en diſtelen voortbrengen: in 't zweet uws aenſchyns zult gy uw brood bekomen, tot dat gy verandert in aerde, waer uyt gy geſproten zyt: want gy zyt ſtof, en tot ſtof zult gy wederkeeren. Godt gaf hun kleederen van beeſte-vellen, tot teeken, dat ſy de dood hadden verdient: en zeyde ſpots-gewys: Ziet, Adam is ons gelyk geworden, wetende goed en kwaed. Nu mogt het gebeuren, dat hy ſyne hand zoude uytſteken, en nemen, en eten van de vrugt van den Boom des Levens, om alzoo altyd te blyven leven. Godt den Heer heeft hem dan gedreven uyt het

van ſyne ribben waer van hy maekte de eerſte Vrouwe, welke hy gaf aen Adam tot hulp, van de zelve natuer als de ſyne, op dat hy-ze zou beminnen als een deel van zig zelf; en in dezer voege was 't, dat Godt inſtelde het Houwelyk. Adam en ſyne vrouw waeren naekt zonder hier over beſchaemt te zyn, om dat ſy voor hunne zonde zonder erg waeren, en niets ongeregelt in zig hadden. De vrouw wierd genoemt *Iſſcha*, van *Iſch*, Hebreeuwſch woord, het gene het zelve beteekent als *Virago* van *Vir* in het Latyn,

V. Welke is de volkome volmaekdheyd van den menſch?

A. Deze, geſchaepen te zyn nae het beeld van Godt en in de gratie; dat is, te hebben eene geeſtelyke ziel, bekwaem om hem te kennen en te beminnen, welke de twee uytnemenſte werkingen van alle redelyke ſchepſels zyn; gemerkt ſy uytmaeken geheel het leven en geluk van Godt, die aen zig zelf ſyn eygen geluk en glorie is, hier in, dat hy zig kent en eeuwelyk bemint.

V. Hoe was het aerdſch Paradys, alwaer Godt Adam ſtelde, en ſchiep ſyne vrouw.

A. Het was eene welluſtige plaets die Godt zelf had beplant met alle ſoorten van boomen die vrugten droegen aengenaem voor den ſmaek en voor het gezigt: uyt deze plaets vloeyde eene Riviere om te beſproeyen het Paradys, die van daer verdeylt wierd in vier andere, welkers eerſte genaemt wierd Phiſon: de tweede, Gehon; de derde, Tygris; en de vierde, Euphrates. In die plaets van welluſten gaf Adam den naem aen alle de dieren, en de eerſte vrouwe wierd daer gemaekt en gevolgentlyk gegeven aen Adam, die gelukkig met haer leefde in dezen hof.

V. Wat gebood Godt aen Adam en ſyne vrouw in het aerdſch Paradys?

A. Hy gebood hun deze plaets te bewerken (het gene ſy zonder aerbeyd zouden gedaen hebben) en te bewaeren voor hun zelf, zig weerdig maekende door eene ootmoedige onderdaenigheyd van daer altyd te blyven: hy liet hun toe te eten van alle de vrugten der zelve, maer verbood hun zeer uytdrukkelyk van aen te raeken de vrugt van eenen boom die ſtond in het midden van dezen hof.

V. Hoe wierd dezen boom genoemt?

A. Het H. Schrift noemt hem den boom van kennis van goed en kwaed, ter oorzaek van de uytwerkſels waer van hy de occaſie moeſt zyn; want Adam naer dat hy geëten had van de vrugt van dezen boom, begreep het goed dat hy verloren had en het kwaed in 't welk hy was gevallen.

V. Was de vrugt van dezen verboden boom kwaed door zig zelf?

A. Neen, de vrugt van dezen boom was goed gelyk de andere.

V. Wat vrugt was het?

A. Volgens Theodoretus was 't de vyge: volgens den H. Auguſtinus, den appel: volgens andere, de druyve. De Schrifture zegt'er niets van; by gevolge zyn dit maer giſſingen.

V. Waerom verbood Godt aen Adam en ſyne vrouw te eten van de vrugt van dezen boom?

A. Op dat ſy zouden betuygen hunne onderdaenigheyd en doen zien, dat ſy Godt herkenden voor hunnen ſouverynen Heer, van wie ſy hadden ontfangen alle de goederen en voordeelen die ſy bezaten.

V. Op wat ſtraffe deed Godt dit verbod aen onze eerſte ouders?

A. Op ſtraffe des doods, want hy had hun gedregen, dat op den zelven ſtond, als ſy zouden eten van deze vrugt, ſy zouden ſterven de dood des lighaems en der ziele.

V. Was dit gebod van Godt moeyelyk om te onderhouden?

A. Daer was niets gemakkelyker, mits de zaek niet moeylyk in zig was, en dat Adam en ſyn vrouw niets in zig hadden dat hun aendreef om ongehoorzaem te zyn aen Godt?

V. Onderhielden ſy Gods gebod?

A. Neen, ſy bleven hem niet lang gehoorzaem, etende van deze vrugt die hun verboden was geweeſt.

V. Wie bragt onze eerſte ouders tot zulken ongehoorzaemheyd?

A. Den duyvel, die gevallen zynde door ſyne hooveerdigheyd, niet lyden kon, dat ſy zouden genieten een geluk waer in hy zig niet ſtaende had gehouden.

V. Tot wie begaf zig den duyvel om Adam te doen vallen?

A. Tot de vrouwe, die hy gemakkelyker oordeelde om bedrogen te konnen worden.

V. Wat liſt gebruykte den duyvel om de vronw van deze vrugt te doen eten?

Paradys

Paradys om de aerde te bouwen, uyt de welke hy was geſproten; en naer dat hy hem had uytgedreven, ſtelde hy voor het Paradys Cherubienen met vlammende zweerden, om den weg tot den Boom des Levens te bewaeren. Adam gaf aen ſyne Vrouwe den naem van Eva, om dat ſy was de Moeder van alle die leven. Eva baerde haeren eerſten Zone, die ſy Caïn noemde. Daer naer baerde ſy eenen tweeden, die ſy noemde Abel. Van haere Dogters en word in het H. Schrift niet geſproken, gelyk ook niet van menigte andere van haere Zonen, die ſy zeer waerſchynelyk gehad heeft, behalven van Seth. Adam en Eva onderwezen hunne kinderen in alles wat ter zaligheyd noodig was: en onder andere, hoe Godt hun had geſchaepen en geſtelt in het Paradys in eenen zeer gelukkigen ſtaet, daer ſy de overhand hadden over alle zaeken, en hoe ſy om hunne ongehoorzaemheyd daer uyt waeren gebannen, en ter dood verwezen, hun bevelende, dat ſy Godt getrouwelyk zouden gehoorzaemen en hem grondhertig dienen, die hun in genaede had ontfangen. Adam, inziende den aerd en genegentheyd van ſyne kinderen, ſchikte Caïn tot de Land-bouwerye, en Abel tot het hoeden der Schaepen. *Dezen was om ſyn levendig geloove regtveerdig en aengenaem aen Godt*, zegt den Apoſtel; *maer de werken van Caïn waeren boos.* Heb. XI. De heylige Oud-Vaders leeren ons, dat Adam is geweeſt den eerſten Prieſter van de wereld, en 't is te denken, dat Godt aen Adam, en hy aen ſyne kinders geleert heeft, aen den Schepper op te offeren de eerſte vrugten van hun gewas, en dat Adam eerſt verſcheyde Sacrificien heeft opgeoffert aen Godt, zoo uyt de vrugten der aerde, als uyt het vee. Ook dat hy geviert heeft eenige Feeſt-dagen, en voornamentlyk den Sabat-dag, en de jaerelykſche geborte-dagen van ſyne kinderen, op welke hy aen Godt Offerhan-

A. Hy bediende zig van 't ſerpent als het liſtigſte onder alle de dieren, om te ſpreken tot de vrouw en haer te overtuygen, en door haeren middel te doen gelooven aen Adam, dat hy etende van deze vrugt ſy niet zouden ſterven, maer zouden zyn als Goden, of, gelyk zegt het Hebreeuwſch woord, als Godt, wetende het goed en het kwaed; het gene hun zeer behaegde De vrouw was niet verſchrikt het ſerpent te hooren ſpreken, niet vreezende eenig kwaed om haer gebied over het zelve, niet kennende den geeſt die door hem ſprak, of hoe het de ſpraek bekomen had, alzoo de kenniſſe van Eva zoo volmaekt niet was als die van Adam, ende haer verſtand verſtrooyt was door de beloſte, en belemmert door het ydel behaegen en de begeerte van meerder verheventheyd, om aen niemand te gehoorzaemen. Sy nam dan van de vrugt, en at daer van, en gaf'er van aen haeren man die 'er ook van at.

V. Was dan de zonde van onze voor-ouders een zonde van hooveerdigheyd?

A. Jae, want ſy zig niet te vreden houdende met de groote goederen die ſy van Godt bekomen hadden, in plaets van te blyven in de onderdaenigheyd die ſy aen hunnen Schepper ſchuldig waeren, wilden zig verheffen en aen hem gelyk zyn.

V. Wat gebeurde aen Adam en ſyne vrouw naer dat ſy van deze vrugt geëten hadden?

A. Sy wierden gewaer, dat ſy naekt waeren, en wierden hier over beſchaemt: ſy vlegtten vyge-blaederen te ſaemen waer mede ſy zig bedekten. Adam gaf alſdan aen ſyne vrouw den naem van Eva, in 't Hebreeuws, *Evach*, het gene bereekent; levende en leven: zoo dat Eva wilt zeggen; die de moeder moeſt zyn van alle de levende; om dat van haer en Adam moeſten geboren worden alle de andere menſchen. De ſtemme Gods dede zig aenſtonds daer naer hooren aen de pligtige om hun te verwyten hunne weederſpannigheyd. Te vergeefs wou Adam vlugten en zig bergen, hy en kon ſyn miſdaed niet ontkennen, hoe wel hy tragte dit te wyten op ſyn vrouw, en deze op het ſerpent, op het welk Godt ſyn regtveerdigheyd begon uyt te werken: van daer voorts-gaende tot Eva en Adam, bande-ze uyt het aerdſch Paradys, en ſtelde daer, volgens den Hebreeuwſchen Text, Cherubienen voor den ingang, die een vlammende zweerd deden glinſteren, om te bewaeren den weg die tot den boom des levens aenleydde; alzoo verloren Adam en Eva de gratie van de oorſpronkelyke Regtveerdigheyd met alle de voordeelen die haer verzelden: ſy wierden onderworpen aen de dood daer ſy vry van waeren; en Godt veroordeelde hun tot alle ſoorten van ſtraffen en ellende in dit en in het ander leven.

V. Waerom zegt gy, dat onze eerſte ouders vry waeren van de dood eer ſy zondigden?

A. Om dat de dood niet als door de zonde in de wereld gekomen is; en de dood een ſtraf zynde, zoo kon de Goddelyke Regtveerdigheyd geenen onſchuldigen daer toe veroordeelen. De ziel kon niet geſcheyden worden van het lighaem door de dood, had ſy zig zelf niet van Godt geſcheyden door de zonde

V. Wat zou'er van den menſch geweeſt hebben?

A. De Goddelyke Voorzienigheyd zoude hem begiftigt hebben met eene vrugt des levens die hem zoude behoed hebben tegen de dood: en naer menige jaeren van een gelukkig leven zoude hy niet ontbloot geweeſt hebben van ſyn lighaem, maer bekleed met de onſterffelykheyd.

V. Waer toe wierd het ſerpent veroordeelt?

A. Het wierd vermaledyd en veroordeelt om te kruypen over d'aerde, om dat het de vrouw verleyd had haer aenraedende te eten van de verbode vrugt. Ik zal, zeyde Godt tot het ſerpent, vyandſchappen ſtellen tuſſchen u en de vrouw, en tuſſchen uw zaed en haer zaed: ſy zal u den kop verpletten, door haere vrugt Jeſus Chriſtus die moeſt geboren worden van eene Maegd.

V. Welk waeren de voornaemſte ſtraffen en ellenden waer aen Godt Adam en Eva onderwierp in dit leven naer hunne zonde?

A. Sy waeren dryderlye, de eene van wegens de ſchepſels, de andere in hunne lighaemen, en de laeſte in de ziel; waer van de bezonderſte waeren, dat Eva zoude gehoorzaemen aen den man onder den laſt van het jok des houwelykx, en niet zoude baeren als met groote pynen: voor Adam, dat de aerde van de welke hy voortyds den volkomen meeſter was, hem alles zou wygeren, ten zy

Vidit mulier, quod bonum esset lignum ad vescendum, et pulchrū oculis; tulit de fructu illius, et comedit, deditq; viro suo, qui comedit. Gen. 3. v. 6.

den opdroeg, zoo van dank-zegginge als van verzoeninge. Caïn en Abel, volgens het exempel en leeringe van hunnen Vader, offerden van gelyken hunne Offerhanden aen Godt, Caïn uyt de vrugten der aerde, en Abel uyt de eerſt-geboorne en vetſte dieren van ſyne kudde. Sy hadden dit aldus onderhouden zoo lang als ſy woonden by Adam hunnen Vader, en hebben daer in volherd ook als ſy hadden elk hun huys-gezin in't bezonder. Dog Godt liet ſyne oogen op Abel en ſyne geſchenken vallen: maer Caïn en ſyne geſchenken zag hy niet aen, 't welk hy te kennen gaf door eenig uytwendig teeken, miſſchien, dat het vuer van den Hemel daelende, ontſtak en verſlond d'offerhande, die Godt behaegde, 't welk waerſchynelyk niet eens, maer meermaels gebeurde. Caïn wierd daer door tegen ſynen Broeder zeer toornig, en veranderde van gelaet, waer over Godt hem beriſpte, zeggende: Waerom zyt gy verbolgen, en waerom verandert gy van gelaet? Indien gy wel doet, zult gy niet geloont worden? Ofte zoo gy kwaelyk doet, zal niet ſtrakx de ſtraffe van uwe zonde voor de deure ſtaen? Dog Caïn en wierd door deze woorden nog niet verzagt; maer ſynen haet in ſyn herte draegende, zeyde hy naderhand tot ſynen Broeder Abel, nu oud zynde 129. jaeren: Laet ons eens buyten gaen. Als ſy nu op het veld waeren: ſtond Caïn tegen ſynen Broeder Abel op, en ſloeg hem dood. Dan zeyde Godt tot Caïn: Waer is uwen Broeder Abel? Hy antwoordde: Ik weet het niet, ben ik tot myns Broeders bewaerder geſtelt? Den Heer zeyde daer op: Wat hebt gy gedaen? Het bloed van uwen Broeder roept tot my van der aerde. Daerom zult gy vervloekt zyn op de aerde, die haeren mond heeft open-gedaen om het bloed te ontfangen van uwen Broeder uyt uwe hand: en Godt verwees hem, om geheel ſyn leven als vlugteling te zwerven op de

hy met grooten arbeyd en geduerig zweet zorge had van haer geſtaedigiyk te beploegen en bewerken.

V. Was de zonde van Adam zoo groot, dat ſy verdiende zoo ſtrengelyk geſtraft te worden?

A. Het ſchynt, dat het een klyn was te eten van de vrugt van eenen boom; maer het was een groote zonde in Adam die zoo veel gunſten en gratien van Godt genoten hebbende, deed blyken ſyne hooverdye en ondankbaerheyd en grouwelyke boosheyd, door ongehoorzaem te zyn aen Godt in eene zoo gemakkelyke zaeke.

V. Waeren onze eerſte ouders alleen ſchuldig van de zonde die ſy begaen hadden?

A. Door hunne wederſpannigheyd tegen Godt hebben ſy veroorzaekt den val van geheel 't menſchelyk geſlagt, en hebben alle de naerkomelingen ſchuldig gemaekt van hunne ongehoorzaemheyd.

V. Worden wy dan alle geboren in eenen ſtaet van zonde?

A. Jae, om dat wy alle daer in ontfangen zyn.

V. Hoe noemt men die zonde van onze eerſte ouders?

A. Gelyk men geeft den naem van oorſpronkelyke regtveerdigheyd aen de onnoozelheyd in de welke Godt Adam had geſchaepen; alzoo word de zonde met de welke wy alle ter wereld komen, genoemt oorſpronkelyke ofi erfzonde; om dat deze zonde in ons is van onze geborte of oorſprong.

V. Hoe is deze zonde van Adam overgegaen tot de andere menſchen?

A. Het is waer, volgens den H. Auguſtinus, dat in Adam den geeſt het eerſt is bedorven geweeſt door de zonde; ende men mag zeggen, dat deze zonde is geweeſt eene zonde van den geeſt, en gevolgentlyk door eene ongelukkige voortteeling is gebragt tot in het lighaem; en alzoo is het vleeſch van Adam geworden een begin van bedorventheyd in alle ſyne naerkomelingen. Aldus heeft de zonde zig medegedeelt van den geeſt aen het lighaem in den perſoon van onzen eerſten vader; maer in ſyn naerkomelingen deelt de zonde zig mede van het lighaem aen den geeſt; de zonde is gedaelt in Adam van den geeſt in het vleeſch: maer in ſyne kinderen klimt ſy op van het vleeſch tot den geeſt; waer door men ziet, dat den menſch met de zonde van ſynen eerſten vader beſmet word, om dat hy van hem door waere voortteeling voortskomt, zoo dat dit wel niet en is de volkome oorzaeke maer eene noodzaekelyke conditie, mits de ziele, van Godt geſchaepen, word het deel van den menſch en litmaet van Adam, ende hier door een onderworpſel van de erf-zonde; wiens zedelyke oorzaek is de daedelyke overtreding van Adam, die door Gods ſtellinge was het hoofd van geheel het menſchelyk geſlagt wegens de behoudenis ofte berooving van de oorſpronkelyke regtveerdigheyd voor hem ende ſyne naerkomelingen. Het is dan genoeg kinderen van Adam geboren te worden in dezer-voege om pligtig te zyn.

V. Kont gy ons dit niet klaerlyker uytleggen?

A. Gelyk alle de vrugten die van eenen kwaeden boom komen, kwaed zyn, en gelyk de wateren die eenen moddergtigen oorſprong hebben, vuyl en onzuyver zyn; alzoo ſedert de bedorventheyd van den eerſten menſch door de zonde, worden alle ſyne naerkomelingen zondaeren en bedorven geboren.

V. Is deze zonde vrywillig in de afkomelingen van Adam?

A. Sy was vrywillig in Adam: en mits wy alle in hem beſloten waeren, maekende met hem maer eenen menſch, zoo hebben wy alle in hem gezondigt; en van hem geboren wordende, trekken wy noodzaekelyk op ons het gene hy vryelyk begaen heeft.

V. Moeſten dan niet ten minſten de kinderen van die de welke gezuyvert zyn van de erf-zonde, zonder zonde ter wereld komen?

A. Dat en volgt niet; 't is gelyk met het graen dat op het ſtrooy wafcht, alhoewel het gene waer van het voortskomt, van 't ſtrooy geſcheyden en gezuyvert was geweeſt.

V. Is 't regtveerdig, dat wy ook pligtig zyn van een zonde die bedreven is zoo langen tyd voor dat wy er wereld gekomen waeren?

A. Dat is moeyelyk om te begrypen; daer-en-tuſſchen het is eene van de voornaemſte waerheden van het Geloof, en die als den ſleutel en den grond-ſteen is van geheel de Chriſtelyke Religie.

V. Waerom zegt gy, dat de erf-zonde is als den ſleutel en grond-ſteen van geheel de Chriſtelyke Religie?

A. Om dat heel de Chriſtelyke Religie loopt, om zoo

GENESIS, CAP. III, N.

aerde. Dog Caïn en keerde zig niet tot Gods bermhertigheyd; maer in tegendeel wanhopende van oyt vergiffeniſſe te bekomen over ſyn miſdaed, vertrok hy zoo henen van Godt, om te gaen woonen in een wyd afgelegen land.

UYT HET V., VI., VII. EN VIII. HOOFD-STUK.

De dood van Adam, en van andere Patriarchen. Godt drygt de wereld te doen vergaen. De Diluvie. Noë gaet in de Arke met ſyne Zonen en Schoon-dogters. Hy doet'er alderhande Dieren in komen. Noë komt uyt de Arke, en dankt Godt.

ADam en Eva zeer bedroeft zynde over de dood van Abel, heeft Godt hun verleent eenen anderen Sone, diën ſy noemden Seth. Dezen begaf zig ganſch tot de deugd, en als de Schriftuere naederhand eenige perſoonen noemt, kinderen Gods, dit zyn de naekomelingen van Seth: en de naekomelingen van Caïn noemt ſy kinderen der menſchen. Naer dat Adam geleeft had 930. jaeren, ſtierf hy, agterlaetende een groot getal kinderen en kinds-kinderen. Seth bragt Enos voort, en won Dogters en Sonen, die getrouwe naervolgers waeren van ſyne deugd, en ſtierf, oud zynde 912. jaeren. Enos Zone van Seth, begon Gods naem te aenroepen, dat is, in 't openbaer, en met uytwendige plegtigheden. Hy bragt Caïnan voort, en ſtierf, oud zynde 95. jaeren. Caïnan won Malaleël, en 910. jaeren geleeft hebbende, is hy geſtorven. Malaleël won Jared, die Vader is geweeſt van Henoch. Dezen wandelde met Godt, en 365. jaeren oud zynde, voerde

te ſpreken, op twee menſchen. Op den eerſten Adam, door den welken wy alle ingewikkelt zyn in de zonde; en op den tweeden, dat is Jeſus Chriſtus, die in de wereld gekomen is om ons te verloſſen van de zonde.

V. Wat werkt de erf-zonde uyt in ons?

A. Sy maekt, dat wy van den eerſten oogenblik onzer ontfangenis zyn in de ongenaede van Godt en onderworpen aen de magt van den duyvel; dat wy ter wereld komen in een groote onwetentheyd van Godt en ons zelfs en van onze pligten; dat wy geboren worden met eene groote genegentheyd tot het kwaed, met de moeyelykheyd ende onbekwaemheyd om het goed te doen, zoo dat den menſch geen boven natuerlyk werk kan willen of doen zonder de gaeve en hulpe der gratie, jae zonder deze ook niet de wet der natuer volkomentlyk onderhouden, alhoewel hy in den ſtaet der gekwetſte natuer volgens het order der zelve kan willen en uytwerken eenig zedelyk goed, nogtans niet alles ten vollen, ten zy de natuer genezen is door de gratie: door de erf-zonde zyn wy ook geduerende dit leven onderworpen aen alle ſoorten van krankheden, ellenden en kwellingen, en eyndelyk aen de dood, waer op volgt de eeuwige verdoemenis, als Godt ons geen bermhertigheyd en doet.

V. Wy zyn dan zeer ellendig als wy ter wereld komen?

A. Men kan niets ellendiger uytpeyzen, en dat nog het meeſt te verwonderen is, wy en worden niet alleenelyk onze ellende niet gewaer, maer in tegendeel wy beminnen-ze en nemen daer in vermaek, ten zy Godt door ſyne gratie ons de oogen opent en ons ingeeft de begeerte om ons daer uyt te trekken naer dat wy-ze gekent hebben.

V. Heeft Godt den menſch teenemael verlaeten in den ſtaet waer in de zonde van Adam hem gebragt had?

A. Neen; Godt was geraekt over het verlies van het menſchelyk geſlagt; hy beloofde het daer uyt te redden en te verloſſen uyt de ellendige gevangenis waer toe het gebragt was onder de magt des duyvels.

V. Door wat middel heeft Godt getrokken den menſch uyt eene zoo groote ellende?

A. Met aen den menſch te verleenen eenen Verloſſer die zou betaelen den prys van ſyne verloſſing en zou zegenpraelen over den duyvel, gelyk den duyvel had gezegenpraelt over den menſch.

V. Wanneer dede Godt deze belofte aen den menſch?

A. Aen Adam naer ſyne zonde, als hy vermaledydende den duyvel in het ſerpent, hem voorzeyde, dat het zaed van de vrouw, dat is, Jeſus Chriſtus, die geboren moeſte worden van de H Maeghet, voortskomende van de naerkomelingen van Adam, hem het hoofd zou verpletten.

V. Heeft Godt deze belofte maer alleen gedaen aen Adam?

A. Godt heeft-ze ſedert dikwils herhaelt aen de regtveerdige menſchen in de volgende eeuwen, naementlyk aen Abraham, aen wie hy beloofde, dat alle volkeren zouden gezegent zyn in ſyn geſlagt, gevende te kennen door deze woorden den zelven Jeſus Chriſtus die van hem moeſte afkomen

V. Wanneer heeft Godt ſyne belofte volbragt?

A Ontrent vier duyzend Jaeren naer de zonde van Adam.

V. Waerom heeft Godt zoo lang gewagt om ſyne belofte te volbrengen?

A. Om hier door te doen gevoelen aen de menſchen de ellende waer in de zonde hun gebragt had, hun te doen kennen de noodzaekelykheyd van eenen Verloſſer die hun daer uyt hielp; hun meer te doen agten ſyne regtveerdigheyd; om te toonen ſyne getrouwheyd in ſyne beloften, en te doen kennen de kragt van ſyn Bloed het welk heyligt de tegenwoordige eeuwen, werkt op de voorlede, ende voorkomt de toekomende.

V. Hoe zyn wy verloſt van de erf-zonde?

A. Door het Doopſel, het welk Jeſus Chriſtus heeft ingeſtelt in ſyne Kerk.

V. Mits de erf-zonde in ons uytgewaſſchen is door het Doopſel, waerom blyft in ons de begeerlykheyd die'er de ſtraf van is?

A. Het dient te weten, dat de erf-zonde is een beroovving van de oorſpronkelyke regtveerdigheyd, door de welke den wil was onderworpen aen Godt, welke onderwerping van de ziele en den wil ten opzigte van Godt in den ſtaet van onnoozelheyd was den oorſprong van de onderdaenigheyd van de kragten des lighaems aen die der ziele; van welke regtveerdigheyd den menſch ontbloot zynde om de ongehoorzaemheyd aen ſynen Schepper, zoo

Godt hem weg, op dat hy geene dood en zoude onderſtaen, en men vond hem niet meer. *Hebr.* 11. Henoch won Mathuſalem, die geleeft heeft 969. jaeren. Mathuſalem bragt Lamech voort, die Vader was van Noë. Noë oud zynde 500. jaeren, bragt voort Sem, Cham en Japhet. Als nu de menſchen begonnen te vermenigvuldigen, was de bedorventheyd zeer groot onder de kinderen van Caïn. Maer de naekomelingen van Seth ook zeer vermenigvuldigt zynde, vielen haeſt in de zelve bedorventheyd; want de kinderen Gods, ziende de ſchoonheyd van de Dogteren der menſchen, (dat is die van Caïns geſlagte) namen uyt haer allen tot huys-vrouwen, de gene die hun bevielen, veragtende het gevaer daer-ze zig in ſtelden door deze vereeninge met de boozen: en Godt meer en meer verlaetende vielen ſy in deze ongeregeltheden, die de Schriftuere uytdrukt met deze woorden. Alle vleeſch had ſyne wegen bedorven. Uyt deze houwelyken kwaemen reuzen voort, dat is, monſters van menſchen, als eene ſtraffe der zelve. Den Heere ziende, dat de boosheyd der menſchen op de aerde meer toenam, en dat alle voorſlagen hun 's herte t' allen tyde ten kwaede liepen, kreeg leedwezen, (Godt had leedwezen. *Dit is zoo niet te verſtaen, als of Godt eenig hert-zeer konde hebben, ofte van voornemen konde veranderen, want hy is onveranderlyk; maer de H. Schriftuere gebruykt hier eene menſchelyke wyze van ſpreken, voegende zig naer ons begryp: want, als men iemand ſyn werk, dat hy gemaekt heeft, ziet breken en vernietigen, wy zeggen, dat 't hem leed is, dat hy het gemaekt heeft, en dat hy van inzigt verandert is; maer in Godt en kan'er geen veranderinge zyn. 't Gene hy heden wilt, zal hy eeuwiglyk willen. Dus, als de Schriftuere zegt:* Godt had leedwezen, *dit is te zeggen, dat hy dede gelyk eenen leedwezigen menſch, die ſyn werk vernietigt. Alzoo moeten ook verſtaen worden die Schriftuer-plaetſen, alwaer*

is hy onderworpen aen de tegenſtrydige ongeregeltheyd der voorzeyde kragten, die den menſch van den Schepper en 't onvergankelyk goed afkeert tot het vergankelyk, dat is die ongeregelde liefde die begeerlykheyd genoemt word en is het uytwerkſel der erf-zonde ofte van de overtredinge van Adam, in den welken wy alle gezondigt hebben, en geboren worden kinderen van gramſchap: maer het miſdaed het gene wy op ons getrokken hebben door de ongehoorzaemheyd van onzen eerſten Vader, is ons ontnomen door de heyligmaekende gratie van het Doopſel: en dit Sacrament het welk ons geeft de liefde Gods, doet ons wederkeeren tot hem, om dat het geweld der kwaede begeerlykheyd weg-genomen word door de kragt der goddelyke liefde. Daer-en-tuſſchen den wortel van deze kwaede begerelykheyd blyft ons altyd by om in ons te zyn tot oeffening der deugd, ende tot den ſtryd, gelyk zegt het Concilie van Trenten, want ſy en houd niet op van ons te trekken tot de liefde en genieting der ſchepſels: maer deze genegentheyd, zoo wy daer in niet toeſtemmen, en zoo dikwils als wy daer in wederſtaen, dient ons tot zoo veel oorzaeken van verdienſten.

V. Kont gy ons dit toonen in eene gelykenis?

A. Deze begerelykheyd die ons by-blyft, is als een oud afgeworpen metſel-werk wiëns ſteenen op de zelve plaets blyven altyd bereyd om de voorgaende gedaente te ontfangen. Sy is als een uytgedoofde fakkel, die nog rookt en ligtelyk weer in brand geraekt.

V. Kon Godt ons deze begerelykheyd niet ontnemen?

A. Jae, maer hy heeft niet gewilt, om ons te houden in de ootmoedigheyd en ons eens te geven in den Hemel de kroon des levens. Men behaelt geen overwinning zonder vyanden; de begerelykheyd is diën vyand die wy gedueriglyk moeten beſtryden: 't is eene ziekte die maer allengskens genezen word, van de welke wy niet volkomentlyk zullen herſtelt zyn als in den Hemel.

V. Waer mede hiel Adam zig beſig naer dat hy verjaegt was uyt het aerdſch Paradys?

A. Met te bearbeyden het land waer uyt hy getrokken was.

V. Had Adam kinderen?

A. Hy had Caïn en Abel gevolgentlyk, naer ſynen val alleenelyk en niet voor ſyne zonde. Verſcheyde ſchryven hem nog zoons en dogters toe wiëns naemen onbekent zyn.

V. Hoe leefden deze twee kinders van Adam?

A. De H. Schriftuer leert ons, dat Godt ſtortte in Abel deze regtveerdigheyd die hy daer naer zelfs in hem geprezen heeft, dat hy aen Godt offerande dede van de alderbeſte vrugten, met een zuyver hert en eenen heyligen wille: in tegendeel, Caïn was eenen ſchyn-heyligen die Godt offerde de alderſlegtſte vrugten der aerde.

V. Wat zegt de Schriftuer nog van Caïn?

A. Dat hy was het eerſte kind van Adam, dat hy Akkerman was, en dat hy doodde ſynen broeder Abel die was eenen ſchaepherder.

V. Wat bragt Caïn tot het dooden van ſynen broeder?

A. Den nyd en uytterſte afgunſtigheyd die Caïn opvatte als hy zag, dat de offerande van ſynen broeder Abel aengenaem was aen Godt, en dat de ſyne verſtooten wierd: dit was de oorzaek van de gramſchap van Caïn tegen ſynen broeder welken hy ergens aen den eenen kant vreedelyk om hals heeft gebragt, denkende, dat hy ſyn dood lighaem verbergende, de kenniſſe van deze moord zoude verholen blyven aen de regtveerdigheyd Gods: maer de ſtemme van het onnoozel bloed het gene hy maer korts vergoten had, liet zig hooren van de aerde tot den Throon van den Souverynen Regter die zelf van dit feyt kwam reden eyſſchen aen dezen trouweloozen die geen verontſchulding had om zig te verantwoorden.

V. Hoe ſprak Godt alſdan tot de menſchen?

A. Op verſcheyde wyzen, 't zy door eenen Engel die hem verbeelde, 't zy door eene gevoelyke ſtemme die hy hun dede hooren, 't zy door eene levende indrukking die hy uytwerkte in hunnen geeſt.

V. Hoe ſtrafte Godt Caïn over de moord van ſynen broeder?

A. Godt veroordeelde hem om ongeſtaedig en vlugtig te zyn op d'aerde.

V. Hoe komt deze vermaledyding over-een met het gene de Schriftuer zegt, dat Caïn vlugtig op d'aerde aen d'Ooſt-zyde van Eden, en gelyk den Hebreeuwſchen Text ſpreekt, dat hy woonde in het land van Nod?

gezeyd word dat Godt gram is, jalours &c. daer door alleenelyk verſtaende zekere uytwendige werken, die in menſchen een teeken zyn van gramſchap, van jalourſheyd, &c. Gods gramſchap, zegt Auguſtinus, en is geen ontſteltenis van gemoed, maer een oordeel, waer door hy ſtraffe zend over de zonde.) dat hy den menſch gemaekt had. Dus zeyde hy: Ik zal den menſch, die ik geſchaepen heb, van de aerde uytroeyen: en niet alleen de menſchen, maer ook het vee, de kruyden, de dieren, en de vogelen des luchts. Maer Noë vond gunſte by Godt. Hy was een regtveerdig en volmaekt Man: hy wandelde voor Gods oogen. Dus zeyde den Heere tot Noë: Ik heb by my vaſt beſloten alle de menſchen te vernielen. Maekt gy dan eene Arke (*Uyt al het gene Godt zegt tot Noë wegens de Arke, kan men deze beſchryvinge trekken. Deze Arke was als een groot ſchip, gemaekt op de wyze van eenen koffer. In den onderbouw of grond lag aerde, ofte zant tot ballaſt, waer in de vuyligheyd van de beeſten door eenige buyzen wierd geworpen. Daer waeren in de Arke dry zolderingen of ſtagien, in de nederſte, die miſſchien verdeylt was in verſcheyde kamers en plaetſen, waeren alle de beeſten der aerde. Op de tweede lag het voedſel der beeſten: de derde ofte opperſte diende tot verblyf van de menſchen en van de vogelen: het dak was als het ſcheel van een koffer: daer waeren trappen ofte leederen om op en af te gaen van d'eene zolderinge tot de andere. Om hoog was'er eene bezondere en groote venſter, die kon open gedaen worden, en nog andere klyne, om ligt te ontfangen. De deure van de Arke was ter zyden aen de nederſte zolderinge, en was zoo groot, dat'er Oliphanten en kemels konden doorgaen.*) van Gopher-hout. Maekt 'er verſcheyde vertrek-plaetſen in, en beſtrykt-ze met lym van buyten en binnen. Haere lengde zal zyn van dry-hondert elleboôg-maeten; haere breede van vyftig; en haere hoogte van dertig. Den top van haer dekſel

A. Men moet zulkx niet verſtaen als of hy geheel de wereld rond liep, maer om dat hy geduerigh van plaets veranderde door den geduerigen ſchrik van ſyn ſchelmſtuk, verzelt door een ligtveerdigheyd en onſtandvaſtigheyd die hem belette oyt vrede of ruſt te genieten.

V. Waerom veroordeelde Godt Caïn niet ter dood?

A. Godt liet het leven aen Caïn als de grootſte en vreeſelykſte van alle de ſtraffen die ſyne broeder-moord verdiende, en wilde, dat dit lang leven was eene lange ſtraffe die hem dagelykx zoude voor oogen ſtellen de grouwelykheyd van ſyn miſdaed. Godt wilde Caïn niet laeten ſterven die verlangde door de dood te voldoen voor ſyn miſdaed, gelyk Tertullianus zegt; op dat ſyn ſtraf zoo veel te ſtrenger zoude zyn hoe ſy langzaemer was.

V. On ſong Caïn deze ſtraffe met vernedering?

A. Neen, Caïn zeyde aen Godt, dat hy zig door deze ſtraffe blood geſtelt zag om gedood te worden van alle die hem zouden vinden.

V. Wat antwoordde den Heer aen Caïn?

A. Hy verzekerde hem, dat zulkx niet zoude gebeuren, en heeft over hem een teeken geſtelt 't gene hem zoude behoeden, en dreeg zeven-mael ſtrengelyker te ſtraffen wie hem zoude dooden.

V. Welk is dit teeken van Caïn?

A. Dat kon zyn een geduerige beêving van 't lighaem, welke dede zien de beroering van ſyne conſcientie.

V. Door wie kon Caïn gedood worden, mits het ſchynt, dat'er nog geen menſchen op de aerde en waeren als Adam, Eva en hy?

A. Adam en Eva konden gehad hebben vele kinderen en kinds-kinderen in den tyd van hondert dertig jaeren, waer van de Schriftuer niet en ſpreekt; alzoo konden de menſchen alſdan zeer vermenigvuldigt zyn.

V. Ontrok Godt door deze vermaledyding de natuerelyke gaeven die hy gegeven had aen Caïn en ſyn naergeſlagt?

A. Neen, want Caïn bouwde zedert de eerſte Stad welke hy Henochia noemde nae den naem van ſynen zoon Henoch, die teelde Irad, Irad teelde Maviael, Maviael teelde Mathuſael, Mathuſael teelde Lamech, Lamech teelde Jubal: die vader was, dat is; den eerſten van die op de Harpen en andere inſtrumenten ſpeelden. Tubalcain, ook zoon van den zelven Lamech, bezat de konſt van met den hamer te werken, en was ervaeren in alle werken van koper en yzer; en Jabel, zoon van dezen Lamech was vader van die woonen in hutten en der herderen.

V. Wie aenriep den Naem Gods naer de dood van Abel en de vermaledyding van Caïn?

A. Seth, zoon van Adam, die ter wereld kwam naer de dood van Abel, Adam 130 jaeren oud zynde: hy was, zegt den H. Paulinus, een bron-ader van regtveerdigheyd en godvrugtigheyd, en heeft geweeſt eenen van de voorouders van Jeſus Chriſtus; vermits Noë den herſtelder der wereld en den ſtam der Regtveerdige naer den watervloed, en Abraham den ſtruyk der Patriarchen en van het Jodſche volk, van hem voortskwaemen: het gene ſyne naerkomelingen heeft doen genoemt worden kinderen Gods, om-ze te onderſcheyden van die van Caïn en der andere zonen van Adam, welke de Schriftuer noemt kinderen der menſchen: zoo dan Seth was den eerſten die naer Abel Gods Naem aenriep.

V. Waerom zegt gy, dat Seth den eerſten naer Abel Gods Naem aenriep, aengezien de Schriftuer dezen lof geeft aen Enos zoon van Seth?

A. 't Is waer, dat de Schriftuer zegt, dat Enos, die ter wereld kwam in het hondert en vyfde jaer van ſynen vader Seth, diën was die Gods Naem begon te aenroepen; het gene moet verſtaen worden, door eenen openbaeren Gods-dienſt en door zekere uytwendige plegtigheden. Enos ſtierf oud zynde 905 jaren, en Seth ſynen vader ſtierf in den ouderdom van 912 jaeren, in 't jaer des werelds 1042, hondert en twaelf jaeren naer Adam.

V. Wat zegt de Schriftuer van Henoch van wie geſproken word in het vyfde capittel 18 ℣.

A. Dat hy is geweeſt den zevenſten in de regte linie zedert Adam; dat hy is geweeſt zoon van Jared, dat ſyn overgrootvaders grootvader geweeſt is Seth; dat hy geboren is in het jaer ſyns vaders 162, der Schepping 622, dat hy in den ouderdom van 62 jaeren voortbragt Mathuſalem, en daer nog leefde 300 jaeren, geduerende de welke hy vele andere kinderen won. De Schriftuer zegt nog, dat hy wandelde met Godt, en dat hy niet meer verſcheen

zal tot eene elleboôg-maete om hoog gaen. Verdeelt de Arke in dry verdiepen, waer van'er eene beneden zy, eene in 't midden, en eene nae boven; want ik zal eenen water-vloed uytſtorten op de aerde, en alle vleeſch, dat onder den Hemel leeft, verderven. Maer met u zal ik een verbond maeken. Gy, uwe Zonen, uwe Huys-vrouw, en uwe Schoon-dogters, zult in de Arke gaen: Godt gaf dit bevel aen Noë in 't jaer 1556. Noë geloofde Gods Woord en gehoorzaemde daer aen. Hy timmerde de Arke, daer aen werkende hondert jaeren lang, alleen dien tyd de menſchen vermaenende wegens den water-vloed, die hun ſtond te overvallen. Godt verwagtende hun, zegt den H. Petrus, met gedult tot boetveerdigheyd; maer ſy bleven ongeloovig en ſy hielden zig bezig met te eten en te drinken, met te trouwen en ten houwelyk te geven, zegt Chriſtus, tot den dag toe, dat Noë ging in de Arke. 1. *Petr.* 3. *Matth.* 24.

Als nu den tyd van den water-vloed was aengekomen, beval Godt aen Noë (nu zes hondert jaeren oud zynde) dat hy alle dieren zoude doen gaen in de Arke, en daer in draegen alle ſoorten van voedſel, zoo voor hem als voor het gedierte. Hy moeſt daer in leyden zeven paer van alle de reyne dieren, en twee paer van de onreyne. Noë was hier mede bezig zeven dagen, en op den zevenſten dag 's morgens ging hy met ſyne Vrouwe, ſyne dry Zonen, Sem, Cham, en Japhet, met hunne dry Vrouwen in de Arke, en den Heer ſloot de deur agter hun toe. Op den zelven dag begon het zeer overvloedig te regenen. Alle de ſluyzen des Hemels wierden geopent. De ſlag-regens vielen veertig dagen en veertig nagten lang op de aerde, en overſtroomden het ganſche aerdryk, zig verheffende vyfthien elleboôg-maeten hoog boven de hoogſte bergen. Alle de menſchen, alle de dieren der aerde, en alle de vogelen des luchts verdronken: Noë alleen op de aerde, om dat Godt hem weg-voer, oordeelende hem weerdig niet te ſterven maer geleeft te hebben op de aerde 365 jaeren.

V. Wat beteekent deze uytdrukking; wandelen met Godt?

A. Dat is te zeggen, dat Henoch aengenaem was aen Godt, dat hy altyd wandelde in ſyne tegenwoordigheyd, en zig in alles gedroeg nae den Geeſt Gods, beſtierende ſynen wille nae den ſynen; 't is door dezen middel dat men volmaektelyk heylig word.

V. Naer wat plaets is Henoch vervoert?

A. Den H. Auguſtinus en de meeſte HH. Vaders bekennen, dat men diën-aengaende niets heeft als giſſingen. Het is alleenelyk zeker, dat Godt Henoch op eene mirakeleuze wyze bewaert, om hem tegen-te-ſtellen aen de razernye van den Antichriſt, en te prediken de boetveerdigheyd aen de Volkeren en aen de Joden op het eynde der wereld, tot op welken tyd Godt heeft uytgeſtelt ſyne dood en die van Elias.

V. Mag men niet zeggen, dat Henoch en Elias geſtelt zyn naer hunne opneming in de zelve plaets daer Adam geſtelt wierd naer dat hy geſchaepen was?

A. Den H. Chryſoſtomus ſchynt van dit gevoelen te zyn zonder zulkx te verzekeren: Hy zegt, dat Godt ten voordeel van Henoch uytwerkte eene zoo zonderlinge zaeke, dat hy-ze nagr hem niet meer gedaen heeft als aen eenen menſch, te weten aen Elias; want hy vervoerde hem ſelfens uyt de menſchen, zonder dat hy de dood onderging welke hy in eeniger-voege zoo goddelyk voorkomen had door ſyne onnoozelheyd, en dat hy miſſchien is in de zelve plaets daer Adam geſtelt was in ſyn onnoozel en heylig leven, en dat hy daer leeft gelyk Adam aldaer toen leefde. Aldus heeft de latynſche Editie, *in het Paradys*, by den *Eccleſiaſticus* aen 't 44 capittel.

V. Op wat tyd zyn deze twee menſchen opgenomen van d'aerde?

A. Henoch voor de Wet, in het jaer des werels 987, voor Jeſus Chriſtus 3017: Elias onder de Wet 2122 jaeren naer Henoch, ontrent het begin der regering van Joram, zoon van Ochoſias, in het jaer des werelds 3109, voor Jeſus Chriſtus 895.

V. Wat is'er merkens-weerdig in Mathuſalem?

A. Mathuſalem, achtſten Patriarch ſedert Adam, zoon van Henoch, wierd geboren in 't jaer des werelds 687, zynde het vyf-en-zeſtigſte van den ouderdom ſyns vaders; en oud zynde 187 jaeren, won hy eenen zoon genoemt Lamech die vader was van Noë; hy ſtierf in den ouderdom van 969 jaeren, weynige dagen voor den water-vloed: hy is merk-weerdig ter oorzaeke dat hy geleeft heeft langer als eenige der Vaders van de eerſte eeuwen des werelds.

V. Waerom zegt gy, dat Mathuſalem is geſtorven een weynig voor den water-vloed, aengezien volgens de jaeren van ſynen ouderdom, hy moet geleeft hebben tot het eynde van den water-vloed?

A. Ik antwoorde, dat het waer is, dat Mathuſalem heeft geleeft 969 jaeren, die loopen tot op het eynde van den water-vloed, daer-en-tuſſchen is het zeker, dat hy niet geweeſt is in de Arke; zoo moet men zeggen, dat hy is geſtorven in 't begin van ſyn laeſte jaer het gene niet ten vollen is geweeſt; het welk heeft doen gelooven aen de Hebreeuwen, dat Mathuſalem is geſtorven zeven dagen voor het begin van den water-vloed: aldus heeft hy geleeft 969 jaeren, begonſt alleenelyk en niet volbragt. De HH. Hieron. en Auguſt.

V. Wat zegt de Schrifture van Lamech zoon van Mathuſalem?

A. Dat hy geleeft hebbende 182 jaeren, teelde eenen zoon welken hy noemde Noë, zeggende: Dezen zal ons trooſten over de werken en den arbeyd onzer handen, op d'aerde die den Heer ontzegent heeft. Hy ſtierf oud zynde 777 jaeren, vyf jaeren voor den water-vloed. Hy was eenen goeden man, van het geſlagt van Seth, onderſcheyden van eenen anderen Lamech, zoon van Mathuſael van het geſlagt van Caïn. Dezen Lamech bragt-in de meerderheyd van vrouwen. Hy nam'er twee ten houwelyk op eenen tyd, de eene genaemt Ada, van wie hy had twee zonen, Jabel en Jubal; de andere met naeme Sella, won hem eenen zoon genaemt Tubalcain, en eene dochter genaemt Noëma. Flavius Joſephus zegt, dat hy had van deze twee vrouwen 77 kinderen. Men gelooft gemeynelyk, dat hy 't was die op de jagt zynde, Caïn gedood heeft hem aenziende voor eenig dier. Nogtans de Schrifture meld'er niet van, en

met de gene, die met hem in de Arke waeren, wierden behouden. De wateren bleven ſtaen boven de aerde hondert en vyftig dagen. Dog Godt Noë indagtig zynde, dede eenen wind opreyzen over de aerde, om de wateren op te droogen, die begonnen te verminderen naer de 150 dagen; zoo dat de Arke bleef ruſten op de bergen van Armenien. De wateren verminderden voorder en voorder, zoo dat zig op den eerſten der thiende maend de toppen van de bergen vertoonden. Veertig dagen daer naer dede Noë de venſter open, en liet een Rave uytvliegen, om te zien of de wateren van d'aerde vertrokken waeren, die niet weder en keerde, om dat ſy waerſchynelyk haer aes vond op de doode lighaemen. Daer naer liet Noë eene Duyve uyt. Dog de Duyve geen plaets vindende waer op ſy mogt ruſten, keerde weder tot Noë, die ſyne hand uytſtekende, haer vaſt nam en in de Arke bragt. Voorts nog zeven dagen gewagt hebbende, liet hy de Duyve wederom uyt de Arke vliegen, die 's avonds tot hem kwam, brengende eenen groenen Olyf-tak in haeren bek, 't gene bediedde de verzoeninge van Godt met de wereld. Noë verſtond alſdan, dat de wateren van d'aerde verdreven waeren. Hy wagtte niet-te-min nog zeven dagen, en liet wederom de Duyve uytvliegen, die niet meer weder en keerde. Noë het dak van de Arke open doende, zag dat de aerde was droog geworden. Godt ſprak alſdan tot Noë, en zeyde: Gaet uyt de Arke, gy met uwe huysvrouw en kinders, en al het gene daer in is geweeſt. Noë trok dan daer uyt en regte voor-al eenen Antaer op, en nemende van alle de reyne dieren, droeg hy die op tot eenen brand-offer, en tot dankzegginge over ſyne zoo wonderbaere behoudeniſſe. Den Heer nam ſyn behaegen in den lieffelyken geur van deze offerhande, en beloofde, dat hy de weireld niet meer en zoude vernielen door de wateren. Hy zegende Noë

het vierde cap. 18 ℣. van den Boek der Schepping en zegt niet met al nogte van den ouderdom, nogte van den tyd der dood van dezen Lamech, welken leefde langen tyd voor dien waer van wy geſproken hebben in het begin van deze Antwoord

V. Henoch waer van men heeft geſproken hier boven, is dat den zelven van wie gewag gemaekt word in het vierde capittel van den Boek der Schepping?

A. Neen; Henoch van het vierde cap. is verſchillig en voorig aen dien van het 5 cap. Dezen eerſten was zoon van Caïn, by wiens geborte ſynen vader een Stad bouwde die hy noemde Henochia nae den naem van ſynen zoon dezen Henoch won Irad, Irad won Maviael, Maviael won Mathuſael, Mathuſael won Lamech die twee vrouwen had; dat is al dat de Schriftuer zegt van dezen Henoch.

V. Welke zyn de Vaders ſedert de ſchepping der wereld tot den watervlod?

A. Adam, Seth, Enos, Cainan, Malaleel, Jared, Henoch, Mathuſalem, Lamech en Noë.

V. Hoe lang heeft Adam geleeft?

A. 930 Jaeren, alſdan is hy geſtorven in boetveerdigheyd. Het geloof der Kerk naer het zeggen van den H. Auguſtinus en den H. Gregorius, is, dat hy zalig is door de verdienſten van Jeſus Chriſtus; dit gevoelen was reeds vaſtgeſtelt van in de tweede eeuw. Verſcheyde HH. Vaders hebben gezeyd, dat hy begraeven was op den Berg van Calvarien; maer eenige andere hebben gelooft, dat het was in de Stad Hebron, anders gezeyd, Cariath-Arbe, en ſteunden op eene plaets van Joſuë 14 cap. 15 ℣. alwaer den naem van Adam gevonden word, hoewel andere Uytleggers ſtaende houden, dat dit woord daer niet is als tot benaeming van iet dat geenſints betrekking heeft op den eerſten menſch.

V. Waer aen wierd men gewaer, dat de waere Godsdienſtigheyd onderbroken was?

A. Hier aen, dat de kinderen Gods zig vervoegden met de kinderen der menſchen.

V. Wie noemt gy kinderen Gods?

A. De kinderen van Seth die eenen man Gods was.

V. Wat verſtaet gy door de kinderen der menſchen?

A. Dat zyn de dochters van Caïn die het geſlagt van Seth verleydden door hunne ſchoonheyd.

V. Wat kinderen kwaemen'er uyt deze ongeoorlofde houwelyken?

A. Magtige en van ouds berugte mannen, reuzen van een uytermaete groote lengde, die een bedorven leven leydden, vol van hooverdye en buytenſporige eerzugt, voerende eene wreede en geweldige heerſchappye over de andere menſchen.

V. Verdroeg Godt lang deze Reuzen op de aerde?

A. Neen: Godt beſloot deze uyt-te-roeyen door eenen algemeynen water-vloed, waer van hy Noë waerſchouwde en ontdekte hem het geheym van ſynen raed, hondert of hondert twintig jaeren voor dat het uytgewerkt wierd. Noë berykte alſdan den ouderdom van 480 of 500 jaeren.

V. Vergong de geheele wereld in dezen water-vloed?

A. Neen: Noë met ſyn huyſgezin, beſtaende te ſaemen uyt acht perſoonen, wierden bewaert; te weten hy, ſyn huyſvrouw, ſyn dry zoons, Sem, Cham en Japhet, en hunne dry vrouwen, die intreedden in de Arke zeven dagen naer haere voltrekking, wanneer Godt begon de geheele aerde te overſtroomen.

V. Wie was Noë?

A. Den thienden Patriarch, zoon van Lamech Hy was eenen regtveerdigen man en volmaekt onder de menſchen van ſynen tyd: hy was afkomeling van Seth, en wierd geboren in het jaer des werelds 1056, voor Jeſus Chriſtus 2948.

V. Waer en hoe wierd Noë met ſyn huysgezin behouden?

A. Noë oud zynde 600 jaeren, wierd behouden in de Arke, die groot genoeg was om te bergen ſyn geheel huysgezin en alle de andere levendige ſchepſels die Godt voor zig had genomen te behoeden van den water-vloed, met alderlye eetbaer voedſel, 't gene ſy konden noodig hebben geduerende den tyd dat ſy daer in beſloten zouden zyn: dezen heyligen Man wierd uytverkozen, om dat van alle die toen leefden op de aerde, Godt niemand herkende als Noë regtveerdig ende die regt wandelde in ſyne tegenwoordigheyd.

V. Hoe en waer van was de Arke gemaekt?

met syne Zonen, zeggende: Groeyd aen, word vermenigvuldigt, en vervult de aerde. Dat al het gedierte der aerde, en 't gevogelte des Hemels, voor u schrikke. Ook is alles wat op der aerde roert, met alle de visschen der zee, u ter hand gestelt, en alles wat op der aerde leeft, is u tot spyse gegeven. Ik geve u dit al te saemen als kruyden der aerde, (*Men kan hier uyt bespeuren, dat de menschen voor de Diluvie geen vleesch en aten; maer alleenelyk het gene de aerde gaf: en dat Godt naederhand het vleesch heeft toegelaeten, om dat de kruyden door de Diluvie zeer waeren verslegt, en de kragten der menschen vermindert.*) behoudens nogtans, dat gy geen vleesch met syn bloed en zult eten. Dit gebod diende om eenen schrik te geven van menschen bloed te vergieten: want ik zal, zeyde Godt nog voorder, uw bloed wreken op al de beesten, die het zullen uytgestort hebben, en ik zal van de hand aller menschen de ziele syns Broeders afeysschen, wie het ook mogt wezen. Al wie 'smenschen bloed vergiet, diens bloed zal ook vergoten worden: want den mensch is naer Gods beeld geschaepen. Groeyd dan aen en vermenigvuldigt, en vervult de aerde. Godt maekte ook een eeuwig verbond met Noë en syne kinders, en stelde synen Regen-boge in de wolken, tot een teeken van dit verbond, zullende den Heer zoo dikwils als den Regenboge verschynt, het zelve gedenken, en de wateren beletten wederom over d'aerde te vloeyen.

A. De Arke was gemaekt van houten die bestreken waeren, sy was van binnen en van buyten bepekt, sy had dry verdiepingen, alwaer op elke verscheyde verblyfplaetsen waeren. De lengde der Arke was van dry hondert elleboog-maeten: de weydde van vyftig: en de hoogde van dertig. Sy was verligt door een venster van de hoogde van eenen *Cubitus* of elleboog-maete, die in de hoogde zig vertoonde onmiddelyk onder het opperste; en deze opening was besloten met tralie-werk nae de wyze der Oostersche. Haere deure was ter zyde. De bouwing dezer Arke duerde hondert of meer jaeren.

V. Hoe lang regende het op de aerde?

A. Veertig dagen en veertig nagten: de wateren bleven op de aerde geduerende hondert vyftig dagen; dat is, vyf maenden; en de hoogste bergen waeren overdekt de hoogde van vyfthien Cubitus water.

V. Wierden alle de gedierten verdronken met den overschot der menschen in dezen water-vloed?

A. Neen; Godt gebood aen Noë met zig te nemen van alle de zuyvere dieren die leven op de aerde en van de vogelen, zeven van elke slag vier van het mannelyk en dry van het vrouwelyk (het vierde mannelyk moetende geoffert worden naer den water-vloed) en van ieder slag van de onreyne dieren, een mannelyk en een vrouwelyk: sy kwaemen alle van zelfs in de Arke door een ingeving Gods die hun geleydde.

V. Waerom deze onderscheyding van reyne en onreyne dieren die niet geboden is als lang daer naer?

A. 't Is waer, dat'er alsdan geene Wet was die deze onderscheyding voorschreef; maer sy greep plaets ten opzigte der offeranden de welke men dede aen Godt die zulkx kon ingegeven hebben aen de menschen voor de Wet van Moyses.

V. Wat dede Noë naer dat de regens opgehouden waeren?

A. Noë naer hondert vyftig dagen gewaer wordende, dat de wateren begonnen te verminderen en dat de Arke rustte op de bergen van Armenien wiens oppersten begonnen te verscheynen, opende de venster der Arke en liet uyt de Raeve, die uytgelaeten zynde niet meer te rug kwam: naer de Raeve zond hy de Duyve die geene plaets vindende om ergens te rusten, naer hem wederkeerde in de Arke; het gene deed oordeelen aen Noë, dat de waters nog niet afgeloopen waeren: hy wagtte nog zeven andere dagen, naer welke hy een tweede reyze de Duyve uytliet die tegen den avond weder kwam draegende in haeren bek eenen Olystak met groene bladeren, waer uyt Noë verstond, dat de wateren hadden begonnen op-te-houden op d'aerde.

V. Kwam Noë uyt de Arke anstonds naer de wederkomst der Duyve?

A. Neen; hy haestte zig niet, hy wagtte nog zeven dagen, naer welke hy uytzond de Duyve die niet meer te rug en kwam nae de Arke. Alsdan opende hy het dak, en langs daer uytziende, zag, dat de vlakte der aerde droog was. Dit was op den eersten dag van de eerste maend van het 601 jaer des ouderdoms van Noë, en des werelds 1657, voor Jesus Christus 2347.

V. Wat dede Noë in 't vervolg?

A. Hy ging uyt de Arke door het gebod van Godt den zeven-en-twintigsten dag der tweede maend, naer een verblyf van ontrent een jaer, dat is, 357 dagen; hy maekte den Heer eenen Autaer: en nemende van al het reyn vee en gevogelte, dede op den zelven Brand-offers. De Schrifture zegt opentlyk, dat deze eerste offerande aengenaem was aen den Heer, dat sy opgong tot hem als een reuk-werk van aengenaemen geur. Godt beweegt door medelyden over de zwakheyd der menschen welke op hun getrokken hadden zoo schrikkelyke straffe van syne vertoornde regtveerdigheyd tot boete der misdaeden waer in sy gevallen waeren, ontrok voor altyd syne vermaledyding van de aerde, en verzekerde dat hy-ze noyt meer in toekomende zoude overstroomen door den water-vloed.

V. Wat verzekeringe gaf Godt aen Noë van syne belofte?

A. Godt wilde dat den Regen-boog het teeken was en als de eeuwige gedenkenis van dit verbond 't welk hy aenging met Noë, op dat hy op het gezigt van den zelven syne belofte zoude indagtig zyn in het vervolg van alle de eeuwen. Hy gaf hem wederom aen syne kinderen, de heerschappye over alle de dieren der aerde, welke Adam scheen verloren te hebben door syne ongehoorzaemheyd, en die Noë regtveerdig verkregen had met hun te beweren, waer over, naest Godt, sy hem verschuldigt waeren: hy liet hem zelfs toe daer van te eten; het gene hy niet had toegestaen aen Adam, die zig niet voedde als met moeskruyden en aerdgewassen; maer hy verbood op den zelven tyd aen Noë en aen alle syne naerkomelingen te eten het bloed van eenig dier.

V. Schiep Godt op nieuws dezen Regen-boog in den Hemel?

A. Neen, dezen Regen-boog kon daer zyn van te voren, en misschien dat men maer alleenelyk moet verstaen, dat Godt hem alsdan gaf tot teeken van syn verbond.

GENESIS. CAP. VIII. V. 20.

Cham en Chanaân door Noë vervloekt. Thoren van Babel. Abraham word van Godt geroepen. Hy gaet om den hongers-nood naer Egypten. Abraham en Lot ſcheyden van malkanderen en Godt vernieuwt ſyne beloften aen Abraham.

NOë, die eenen Akkerman was, begon de aerde te bouwen, en hy plantede eenen wyngaert: waer van hy den wyn gedronken hebbende, (niet kennende ſyne kragt) dronken wierd, en lag ontbloot in ſyne tente. Cham den Vader van Chanaân, gezien hebbende de naektheyd ſyns Vaders (in plaets van hem te dekken) ging dit buyten boodſchappen aen ſyne twee Broeders. Maer Sem en Japhet, eenen mantel leggende op hunne ſchouderen, en agterwaerts gaende, bedekten de naektheyd huns Vaders, hebbende hunne aengezigten dus af-gekeert, dat ſy hem niet en zagen. Noë wakker geworden zynde, en vernomen hebbende, wat hem ſynen klynen Zone gedaen had, zeyde: Vervloekt zy Chanaân (*Chanaân ſchynt eerſt de naektheyd ſyns Groot-vaders aen Cham geboodſchapt te hebben: en daer door verdient deze ſtraffe, die uyt-geſproken is op hem, en niet op ſynen Vader, welke vervloekinge voornaementlyk haer uytwerkzel gehad heeft in de naerkomelingen van Chanaân, inwoonders van't Land van beloften.*) (Chams Zone) dat hy zy een ſlaeve der ſlaeven van ſyne Broeders: en hy zegende Sem en Japhet. Noë leefde nog 350 jaeren naer de Diluvie, en hy ſtierf oud zynde 950 jaeren, in't jaer des werelds 1800. Van de dry Zonen van Noë is geheel het

V. Wat dede Noë naer dat hy was gekomen uyt de Arke?

A. Noë zynde eenen akkerman, begon het land te bouwen, en plantte eenen wyngaerd, wiens vrugten hy vergaedert hebbende maekte daer wyn van. Hier is't de eerſte plaets alwaer de Schriftuer ſpreekt van den wyngaerd en den wyn; het gene heeft doen gelooven aen verſcheyde Auteurs, dat Noë heeft uytgevonden de konſt van wyn te maeken.

V. Wat gebeurde aen Noë naer gedronken te hebben van de vrucht van den wyngaerd?

A. Hy wierd'er dronken van, zoodaniglyk, dat hy lag ontdekt in ſyne woonhutte. Aenmerkende deze daed in zig zelf, zoo kan men-ze niet voor goed houden: en het gezag van eenen zoo heyligen man en is niet magtig genoeg om hier in te mogen toeſtemmen gelyk doen de vrygeeſten en goddeloozen; het is gemakkelyk te begrypen, om hem te ont ſchuldigen, dat eenen menſch niet kennende het uytwerkſel van den wyn, daer van wel eens kan bevangen worden.

V. Wat deden de kinderen van Noë, ziende, dat het gene de ſchaemte wou verborgen hebben, in hunnen vader ontbloot was?

A. Cham, den tweeden zoon van Noë en den vader van Chanaan, ziende ſynen vader in dezen ſtaet, lachte daer mede en kwam het zeggen aen ſyn twee broeders, Sem en Japhet: maer deze twee wyzer zynde ſchrikten over deze loſligheyd van Cham, en behielen altyd, zelfs in dit geval, de ſchuldige agtbaerheyd voor eenen perſoon aen wie ſy twee-mael verpligt waeren voor hun leven: verre van ſaemen te ſpotten over de naektheyd huns vaders, namen ſy een kleed en agterwaerts nae hem toe gaende wierpen het over Noë en dekten het gene naekt was, zonder dat ſy zelfs daer iet van zagen.

V. Wat zeyde Noë ontwaekt zynde, alſwanneer hy verſtond het gene ſyne dry zoonen gedaen hadden?

A. Noë zegende Sem en Japhet om hunne eerbiedigheyd die ſy betoont hadden in dit geval; maer hy vermaledydde Cham in den perſoon van ſynen zoon Chanaan, dat is te zeggen, klynen zoon van Noë welken de Schriftuer noemt ſynen tweeden zoon.

V. Waerom legt gy in den perſoon van Chanaan?

A. Om dat die vervloeking zwaerder ſcheen die door den zoon viel op den vader; of volgens de giſſing van andere om dat Chanaan den eerſten was die zag de naektheyd van Noë en die te kennen gaf aen Cham ſynen vader.

V. Hoe lank leefde Noë naer den water-vloed?

A. Noch 350 jaeren, en al den tyd van ſyn leven is geweeſt 950 jaeren, naer welke hy is geſtorven.

V. Heeft Noë kinderen gewonnen naer den water-vloed?

A. Torniellus gelooft van jae; maer den H. Chryſoſtomus, den H. Epiphanius en Toſtatus zyn van een ander gevoelen, ſteunende op het gene Moyſes heeft geſchreven, dat geheel de aerde wederom bevolkt is door Sem, Cham en Japhet, de welke Noë gehad heeft voor den water-vloed. De Kerk ſtelt hier van niets vaſt, zoo dat het ons vry ſtaer diën aengaende te gelooven naer believen.

V. Welke Volkeren zyn'er voortsgekomen van de dry zoonen van Noë?

A. Het thiende Capittel van den Boek der Scheppinge rekent de geſlagten der zoonen van Noë en van de verſcheyde Volkeren die uyt hun geſproten zyn.

V. Hoedaenig was de land-verdeeling die Noe dede aen ſyn dry kinders van alle de geweſten der wereld?

A. Het gevoelen van eenen hedendaegſchen Schryver is, dat Japhet bekwâm geheel Europa en het weſtelyk Aſien, van den Berg Taurus (die men rekent den grootſten Berg der wereld welken Aſia in twee verdeelt) en den Berg Amanus tot aen den Archipelagus of de Egeeſche Zee. Cham had Syrien, Egypten, Ethiopien en heel Africa. Sem had Aſien van aen de Bergen Amanus en Taurus, en de Rivier Euphrates, tot aen de groote Zee van Indien: Deze verdeeling geſchied in het jaer der wereld 1788, voor J. C. 2216.

V. De gedagtenis van den water-vloed veroorzaekte die eenige indrukking op de afkomelingen van Noë?

A. Neen; want ſy naemen voor te bouwen eene Stad, en eenen Thoren die ſy meynden op-te-trekken tot aen den Hemel, om hunnen naem vermaert te maeken door geheel het Aerdryk: of eerder om zig te beſchudden tegen een diergelyke vraekneming door een ſoort van oproerigheyd tegen Godt, gevende zienelyk te kennen, dat

GENESIS CAP. XII. V. I.

menſchelyk geſlagt verſpreyd op de aerde. Sy woonden ten eerſten in een en 't zelve Land, en ſpraeken de zelve taele; maer naderhand genoodzaekt zynde om hunne groote menigte zig van elkanderen te ſcheyden, zeyden ſy: Komt laet ons ſteenen van aerde maeken, en die hard bakken door het vuer, en laet ons, die gebakke ſteenen nemende voor arduyn, en lym voor kalk, eene ſtad voor ons bouwen, en eenen thoren, wiens hoogde tot aen den Hemel kome, en daer door onzen naem vermaerd maeken, eer wy door de geheele wereld verſtroeyt worden. Godt kwam neder om te zien deze ſtad en den thoren, die de kinderen der menſchen bouwden, en zeyde: Ziet ſy zyn maer een eenig volk, en ſy ſpreken alle de zelve taele: overzulkx zullen ſy, dit werk begonnen hebbende daer niet van af-ſtappen, tot dat ſy het ganſch voltrekken. Laet ons nederdaelen, zegt Godt, en hun taele zoo verwerren, dat elk den anderen niet en verſtae. Door deze verwerringe van taelen wierden ſy verſtroeyt van die plaets door geheel het aerdryk. Daerom wierd ook de ſtad, Babel genoemt, om dat den Heer aldaer de taele van alle inwoonders der aerde in verwerringe bragt, en hun verſtroeydde naer alle de geweſten des werelds, wordende aldus gedwongen dit werk van hunne hoogmoedigheyd te ſtacken, en onvolmaekt te laeten.

Van Sem, den oudſten Zone van Noë, kwam Thara voort in de zevenſte generatie. Thara was Vader van Abraham, van Nachor en van Aran, die te ſaemen woonden te Ur in Chaldeën (in 't land van Meſopotanien.) Aran was den Vader van Lot, van Sara en van Melcha, welke twee dogters trouwden met haere Ooms: te weten Sara met Abraham, en Melcha met Nachor. Nu, Godt had gezeyd tot Abraham: Gaet uyt uw Land, uyt uw Maegſchap en uyt uws Vaders huys, en komt in het Land dat ik u zal too-

ſy niet meer vreeſden ſyne gramſchap. Schrikkelyke hooveerdigheyd! welke den H. Auguſtinus dede zeggen, dat den water-vloed wel had konnen vernietigen de menſchen, maer niet de zonden: hy verſchrikte de menſchen, maer hy veranderde hun niet.

V. Wie was den voornaemſten Auteur van dezen Thoren?

A. Nemrod eenen magtigen man en geweldigen jaeger, dat is, eenen dief en baenſtrooper, volgens den H. Auguſtinus Dezen Nemrod begon de ſouveryniteyt te betragten, en hy ſtigtte het eerſte Koningryk te Babylonien, door Moyſes by voorkoming aldus genoemt; want hy geeft maer in het volgende capittel de reden die haer dezen naem dede erven, te weten *Babel* verwarring.

V. Was dit voornemen aengenaem aen Godt?

A. Neen; want hy verwarde hunne ſpraek, en verſtroeyde hun verders in het midden van deze onderneming. En hier van is dezen Thoren genoemt *Babel*, dat is, verwarring. De Schriftuer doet ons bemerken, dat'er voor deze onderneming van de afkomelingen van Noë, maer eene tael en een manier van ſpreken in de wereld was; te weten, de Hebreeuwſche, die daer naer altyd gebleven is in de familie van Heber tot teeken van ſyne getrouwigheyd in Gods beveelen.

V. Waer wierden deze Volkeren verſtroeyt?

A. Het thiende capittel toont ons aen de afkomelingen van de kinderen van Noë, de landen en plaetſen die deze Volkeren bewoont hebben, de ſteden die ſy gebouwt hebden, en de Volkeren die'er ven voortskwamen.

V. Wie waeren de Oud-vaders naer den water-vloed?

A. Sem, Arphaxad, Cainan, (volgens den H. Lucas,) Sale, Heber, Phaleg, Reu, Sarug, Nachor, Thare, Abram

V. Wat merkweerdigs vind gy in deze Oud-vaders?

A. Den Geſlagt-boom van Abram opklimmende tot aen Sem, den oudſten der kinderen van Noë.

V. Wie was den vader van Abram?

A Thare die dry zonen had, te weten, Aran, Nachor en Abram. Den eerſten was vader van Lot en van twee dogters, waer van de oudſte, Jeſcha genoemt, was Sarai of Sara die twee naemen had; ſy trouwde met Abram haeren oom. De jongſte, Melcha genoemt, trouwde met den anderen oom Nachor; en was Moeder van Bathuel, vader van Laban en van Rebecca. Abram was vader van Iſaac.

V. Waerom ſtelt gy Abram den laeſten, mits de Schriftuer hem den eerſten noemt?

A. Het is waer, de Schriftuer noemt Abram den eerſten als den vermaerdſten; nogtans is hy den laeſten van geborte. Abram was den twintigſten Patriarch of Arts-vader ſedert Adam, hy wierd geboren in Chaldeen twee jaeren naer de dood van Noë, 351 jaeren naer den water-vloed, en 150 jaeren voor de dood van Sem, in het hondert-endertigſte jaer des levens van Thare ſynen vader.

V. Hoe lang leefde Thare, vader van Abram?

A. Thare leefde 250 jaeren en ſtierf in Haran of Charan waer van geſproken word in de werken der Apoſtelen.

V. Waerom zegt dan de Schriftuer, dat Thare geleeft hebbende ſeventig jaeren, geteelt heeft?

A. Deſe uytdrukking moet zoo verſtaen worden, dat Thare begon kinders voorts-te-brengen als hy zeventig jaeren oud was; en niet, dat hy geſtorven is in dien ouderdom.

V. Op wie van de dry kinderen van Thare ſloeg Godt ſyne oogen om hem te maeken vader van een groot geſlagt en om ſynen naem groot te maeken in het verwolg van alle de eeuwen?

A. Op Abram, in het eerſten alzoo genaemt, daer naer Abraham, den thienden ſedert Noë, die Godt verkoos, van wie moeſt voortskomen dien door den welken hy van alle eeuwigheyd had voorgenomen ons te vergunnen ſyne gratien in het toekomende; dat is te zeggen, Jeſus Chriſtus.

V. Van waer riep Godt Abram?

A. Uyt Haran alwaer hy tot dan toe geleeft had met ſynen vader ſedert hun vertrek van Ur, die dan genoemt word een Stad van Chaldeen, en dan weêr een Stad van Meſopotamien, om dat Chaldeen was eene Provincie van Meſopotamien in het deel van Aſien over den Euphrates gelegen. Hy gebood hem ſyn land te verlaeten en over te gaen tot het land van Chanaan het gene hy hem beloofde te toonen, het welk eygentlyk Paleſtienen was; en verzekerden, dat ſynen naem die beteekent, verheven vader of vader van groote verheventheyd, vermaert zou worden, en dat in ſyn geſlagt alle volkeren der aerde zouden gezegent worden. Abram ging dan uyt gelyk den Heer

nen. Ik zal een groot Volk uyt u doen voortkomen; ik zal u zegenen; ik zal uwen naem vermaerd maeken; en gy zult gezegent zyn. Ik zal zegenen alle die u zegenen, en vervloeken alle die u vervloeken; jae alle de Volkeren des aerdryks zullen in u gezegent worden. Abraham vertrok dan uyt Charan, oud zynde 75 jaeren, met syne Huys-vrouwe Sara en Lot synen Neve, met al wat hem toebehoort, naer het Land van Chanaân, (aldus genaemt om dat het door de naerkomelingen van Chanaân wierd bewoont.) Gekomen zynde tot aen de plaetse Sichem, verscheen Godt daer aen Abraham, en zeyde tot hem: Dit Land geve ik aen uwe af-komste. Abraham regtte aldaer eenen Autaer aen den Heere, die hem verschenen was. Dog naer eenigen tyd, dewyl'er eenen hongers-nood in dat Land ontstond, trok Abraham naer Egypten, om daer wat tyds te leven. Als hy aen Egypten naderde, zeyde hy tot Sara: Ik weet dat gy een schoone Vrouwe zyt: als dan d'Egyptenaeren u zullen zien, zullen sy zeggen: Het is syne Huys-vrouw, en sy zullen my dooden en u behouden. Zegt dog, dat gy myn Zuster zyt, (*Abraham was den Oom van Sara. De Hebreeuwen noemden de naerbestaende* Broeders *en* Zusters. *Overzulks en loog hy hier in niet. Hy verzweeg alleenelyk eene waerheyd in eene gelegentheyd, in de welke hy geenen anderen middel en zag om syn leven te behouden. Raekende de eere van Sara, gelyk hy in staet niet was om de zelve t'saemen met syn leven te verzekeren, zoo liet hy de zorge van't gene in syn magt niet was om te behouden, aen Godt, op wien hy betrouwde.* S. Augustinus.) op dat ik welvaere om u, en in 't leven blyve. Als nu Abraham in Egypten kwam, zagen d'Egyptenaers, dat Sara was eene zeer schoone Vrouw. En dewyl Pharaôs Hovelingen hem dit hadden geboodschapt, wierd sy opgeligt naer Pharaôs huys, die aen Abraham, welken hy haeren Broeder meynde, hem geboden had, zynde alsdan oud 75 jaeten; maer gemerkt wy lesen in de werken der Apostelen, dat Godt verscheen aen Abraham in Mesopotamien, zoo mogen wy zonder vermetentheyd onderschyden twee roepingen van Abraham. De eerste, alswanneer Godt aen hem verscheen terwyl hy woonde met synen vader in de Stad Ur in Mesopotamien; want daer is veel waerschynelykheyd, dat het was door den raed van Abram, agtervolgens dese eerste verscheyning, dat Thare uyt die plaets ging. De tweede, alswanneer Godt gebood aen Abram van te gaen uyt Haran, alwaer hy van Ur was komen woonen met synen vader; en het is van deze laeste dat hier gehandelt word.

V. Hoe noemde men Abram in het land van Chanaan?

A. De Chananeën noemden Abram, Hebreeuw, het gene beteeken: dién die overgegaen is, om dat hy van den over kant van den Euphrates gekomen was in hun land, gelyk of men gezyt had, man van over de rivier den Euphrates, gelyk hem noemt den H. Augustinus.

V. Is het hier van dat gekomen is den oorsprong van den naem hebreeuw?

A. Jae; en niet van Heber vader van Phaleg, onder wie gebeurde de verscheyding der taelen; en die is eenen der afkomelingen van Sem; want hoewel dat'er zyn zeven generatien tusschen Heber en Abram, geene nogtans der afkomelingen van Heber is genoemt geweest Hebreeuw, niet tegenstaende de Hebreeuwsche tael sedert de verscheydentheyd altyd gebleven is in syne familie. Abram is den eersten die desen naem gevoert heeft. Desen Heber is den zelven van wie word gesproken in den Boek der Schepping, cap. 10 en 11, volgens den H. Augustinus. Hy sterf in den ouderdom van 464 jaeren volgens de Latynsche Overzetting, en niet van 404, gelyk zeggen de Seventig Overzetters door de saute van den Uytschryver.

V. Kwam Abram alleen in het Land van Chanaan?

A. Neen; hy leydde met zig syne vrouw Sarai ook gezeyd Jescha, dogter van Aran broeder van Abram, en Lot synen neef en zwager, die was broeder van Sarai, die hem volgden. Wat aengaet Thare vader van Abram hy was gestorven in Haran, genoemt Charan in de werken der Apostelen, oud zynde 205 jaeren, weynigen tyd voor desen uytgang.

V. Wat dede Abram alswanneer hy gekomen was in het land van Chanaan?

A. Abram dit land doorgetrokken zynde tot aen de plaets genaemt Sichem en tot aen de vermaerde Valley, welke eenige meynen te zyn de valley van Mambre, (Het Hebreeuwsch woord kan beteekenen eenen eyken boom of eyken bosch; het gene den H. Augustinus misschien heeft doen zeggen, dat eenen eyken boom desen vremdeling ontsong om hem tegen 't schynsel en hitte der zonne door syne schaduwe te beschermen.) verscheen Godt wederom aen hem en vernieuwde alle de belofte die hy hem gedaen had als hy hem trok uyt syn land. Abram regte-op in deze plaets eenen Autaer aen den Heer; en van daer overgaende tot den berg die is tegen over van den Oosten van Bethel, spande hy aldaer syne tent, hebbende Bethel van den Westen en Hai langs den Oosten: hy heeft aldaer ook opgeregt eenen Autaer aen den Heer, en hy heeft aengeroepen synen naem.

V. Wat is'er gebeurt aen Abram in het land van Chanaan?

A. Dit land wierd overvallen van eenen grooten hongers-nood die hem noodzaekte nae Egypten te reyzen om daer eenigen tyd over-te-brengen en te vinden om te konnen bestaen.

V. Hoe gedroeg zig Abram in Egypten?

A. Abram verhoedde zig tegen het gene hy voorzag dat hem kwaeds konde overkomen in Egypten: hy versterkte ook syne vrouwe Sarai, hy waerschouwde haer van de gevaeren die sy daer met hem kon loopen, en onderrigtte haer op wat manier sy moest antwoorden aen die haer zouden ondervraegen wie sy was. Abram raedde aen Sarai, niet van een leugen te spreken, maer van eene waerheyd te verzwygen; te weten: van te bedekken, dat sy was syne vrouw, en alleenelyk te zeggen, dat sy was syne zuster, gelyk sy het inder-daed was volgens den zin der Schriftuer en de spreek-wyze van syn land; mits sy was syne nicht, zuster van Lot en dogter van synen oudsten broeder Aran.

V. Wat gebeurde aen Abram gekomen zynde in Egypten?

A. De schoonheyd van Sarai, hoe wel sy 66 jaeren oud was, bragt de Egyptenaers tot verwondering. Pharao I. Koning van Egypten, waer van gesproken word in de

veel goeds dede om haeren t'wille, hem ſchenkende Schaepen, Oſſen, Ezels, Slaeven en Kemels. Maer Godt ſloeg Pharao en geheel ſyn huys-gezin met vele plaegen, ter oorzaek van Sara Abrahams vrouwe. Pharao, Abraham tot hem roepende, zeyde: Wat wilt dit bedieden; dat gy aldus met my handelt? Waerom hebt gy my niet gezeyd, dat het uw Huys-vrouw was? en waerom zoude gy my haer doen nemen tot myne Vrouw, zeggende: dat het uwe Zuſter was? Ziet, daer is uwe Vrouw, neemt-ze, en gaet'er mede henen. Pharao gebood ook aen ſyn Volk, dat ſy Abraham met ſyne Huys-vrouw, en met al wat hy bezat zouden geleyden tot buyten Egypten.

Aldus keerde Abraham uyt Egypten te rug naer't Land van Chanaân met ſyne Huys-vrouwe en Lot. Hy was ryk in vee, in zilver en goud. Lot had ook zoo eene groote menigte van Schaepen, Oſſen en tenten, dat het Land hunne t'ſaemen-wooninge niet konde gedoogen. Daer ontſtond dan een geſchil tuſſchen de Herders van Abraham en die van Lot. Dus zeyde Abraham tot Lot: En laet dog geene twiſtinge opreyzen tuſſchen my en u, tuſſchen myne Herders en d'uwe; want wy zyn immers Broeders. Ziet, geheel het Land is voor u open. Wykt dog van my af. Indien gy naer de ſlinker hand gaet, ik zal naer de regter hand gaen. Lot ſyn oogen opſlaende, bezag al het Land, gelegen langs de Jordaene, 't welk, eer Godt Sodoma en Gomorra vernielde, bevogtigt wierd door de Jordaene, gelyk het Paradys des Heere, en gelyk Egypten door de wateren van den Niel. Lot koos dan voor hem het Land langs de Jordaene; en aldus ſcheydden ſy van malkanderen. Abraham bleef in het Land van Chanaân woonen. En Lot nam ſyn verblyf te Sodoma. Dog die van Sodoma waeren booze menſchen, en overgroote zondaers voor den

Schriftuer, dede haer weg haelen, en gebood, dat men Abram wel zoude doen die men aenzag voor broeder van Sarai. Pharao, is den gemeynen naem der Koningen van Egypten.

V. Bedreef Pharao iets onbetamelyks met Sarai de vrouw van Abram?

A. Neen; den Heer belette zulks aen Pharao hem en zyn huys ſlaende met zeer zwaere plaegen, waer door hy hem noodzaekte aen Abram weder-te-geven ſyne vrouw zoo zuyver als hy-ze hem ontnomen had. Dezen Prins beklaegde zig aen Abram over dat hy hem geſteld had in gevaer van te vallen onwetende, in overſpel; mits dat hy zelf hem gezeyt had, dat Sarai was ſyne zuſter.

V. Waer vertrok zig Abram gaende uyt Egypten?

A. Abram trok naer Bethel, alwaer, wanneer dezen H. Patriarch vreédzaemelyk leefde onder ſyne Tenten met Lot ſynen neef, geſchil onſtaen is onder hunne wederzydſche herders over 't weyden der kudden.

V. Hoe eyndigde dit geſchil?

A. Abram zeyde aen Lot; laet'er dog geenen twiſt zyn tuſſchen ons, laet ons liever ſcheyden: is 't dat gy kieſt den ſlinken kant, ik zal den regten kant houden: of neemt gy den regten, ik zal langs den ſlinken voortgaen, om den vrede te behouden.

V. Wat land koos Lot voor ſyn verblyf?

A. Lot nam ſyne wooning langs den kant van Sodoma en ontrent de Jordaen; dezen landſtreek wierd genaemt *Pentapolis*, het gene beteekent, een land 't gene vyf Steden in zig begrypt: dit was een zeer aengenaem en vruchtbaer Land, maer de inwoonders waeren zeer ondeugend en zeer goddeloos voor den Heer, zegt de Schriftuer.

V. Langs waer ging Abram?

A. Abram ging naer het land van Chanaan, en kwam woonen by het dal van Mambre, dat Hebron is. Deze Stad wierd toen niet genoemt Hebron; maer ſy bekwam daer naer dezen naem.

V. Wat gebeurde aen Lot in het land van Sodoma?

A. Vier Koningen van het Noorden en van den Ooſten vergaederden hunne benden om te beſtryden de vyf Koningen van Pentapolis, dat is, van Sodoma, van Gomorha, van Adama, van Seboim en van Bala, gezeyt Segor, die waeren in die wonderlyke valley. Naer dat deze vyf Koningen eenigen tegenſtand geboden hadden, wierden ſy eyndelyk verwonnen en op de vlugt gedreven: hun volk bleef daer ſchier al of wierd gevangen medegeleyd, en Lot met hun. Abram verwittigt van den ſtaet der zaeken, kwam hem tot hulpe in ſyn ongeval met 318 van de ſyne, in-diër-voegen dat hy onvoorziens verraſcht hebbende de victorieuſe Koningen die hy in wanorder vond, doodde hun en vervolgde zeer verre de vlugtelingen; hy trok Lot uyt hunne handen met al het gene ſy hem ontrooft hadden, en ontzette het overig van het volk ende den buyt die de overwinnaers hadden mede-genomen.

V. Wat ontmoette Abram als hy overwinnaer wederkeerde uyt het gevegt?

A. Abram ontmoetten eenen onvergelykelyken man, te weten; Melchiſedech, wiens roemrugtigheyd niet is voortsgekomen als van deze eenige daed, en van wie; uytgenomen deze plaets en in den Pſalm 109, 4 ℣, in 't oud Teſtament geen mentie word gemaekt: het gene den Apoſtel tot de Hebreeuwen aen 't zeveníte cap. heeft doen zeggen, dat hy was zonder vader, zonder moeder en zonder afkomſte van geſlacht, volgens de manier van ſpreecken der Hebreeuwen die eenige woorden hebben te kennen gevende, niet dat de zaek precies zoo is, maer dat men van de zelve, te weten van d'afkomſte van geſlacht wegens Melchiſedech geen wetenſchap en heeft.

V. Wat verhaelt men van dezen Melchiſedech?

A. Dezen heyligen man was Prieſter van den Alderhoogſten en Koning van de Stad Salem, dat is; van Jeruſalem. By de Hebreeuwen, de naemen van twee of meerder woorden gemaekt, van de zelve word ſomwylen het eerſte woord agter-gelaeten, ſomwylen het leſte: gelyk in den 75 Pſalm, 3 ℣. gezeyd word: *in vrede is ſyn verblyf-plaets*, volgens het Hebreeuws in *Salem* dat is Jeruſalem de Stad van vrede; van de welke Flavius Joſephus ſtelt ſtigter Melchiſedech. Dezen man dan kwam Abram te gemoed, die wederkeerde van de nederlaegge van Chodorlahomor en de andere Koningen die hem verzelt hadden, hy offerde aen Godt brood en wyn als een Sacrificie van dankzegging: hy zegende Abram, van wie hy ontfong thienden van alles dat hy als buyt van ſyne

Heere. Naer dat nu Lot was geſcheyden van Abraham, zoo zeyde Godt hem: Al dit Land, dat gy ziet, zal ik aen uwe naerkomelingen geven voor altyd, en ik zal uw geſlagte vermenigvuldigen gelyk het zaed der aerde. Zoo iemand het zand der aerde kan tellen, die zal ook uwe naerkomelingen konnen tellen. Wel aen doorwandelt dit Land in ſyne lengde en ſyne breedde; want ik zal het u ſchenken. Abraham dan ſyne tente opbrekende, kwam woonen by het Dal Mambre by Hebron.

UYT HET XIV., XV., XVI., XVII., XVIII. EN XIX. HOOFD-STUK.

Eenige Koningen vegten tegen malkanderen. Lot word gevangen, en door Abraham verloſt. Melchiſedech zegent Abraham. Godt belooft aen Abraham eenen Zone. Hy neemt Agar voor Huys-vrouwe. Agar loopt weg. Godt vernieuwt ſyne belofte aen Abraham, en gebied hem de Beſnydeniſſe. Abraham herhergt dry Engelen. Godt geeft aen Abraham ſyn voornemen te kennen van Sodoma te vernielen. Lot ontfangt twee Engelen.

NAer dat Lot eenige jaeren te Sodoma had gewoont, voegden zig de Koningen van Sodoma en van Gomorra, en nog dry andere Koningen te ſaemen, om te vegten en te wederſtaen tegen vier andere Koningen. Dog de Koningen van Sodoma en Gomorra wierden op de vlugt gedreven en te neder gemaekt; vlugtende de overige naer het gebergte. De vier Koningen alle het goed en levens-middelen van die van Sodoma en Gomorra tot buyt gemaekt hebbende, trokken henen. Ook namen ſy met hun Lot den zone van Abrahams Broeder, met al wat hy hadde. Dog eenen die het was ontkomen, bragt hier

vyanden gewonnen had. Melchiſedech was maer enkelyk eenen menſch, en alleenelyk de figuere of het afbeeldzel van Jeſus Chriſtus. Synen naem beteekent, Koning der Regtveerdigheyd.

V. Ter gelegentheyd van Melchiſedech die men houd voor ſtigter van Jeruſalem, kont gy niets merkweerdigs van die Stad verhaelen?

A. De Stad Jeruſalem, van ouds genoemt *Salem* en *Jebus*, en ſedert haer herſtelling onder Adrianus *Ælia Capitolina*, was gelegen ten deele in het geſlagte van Juda en ten deele in dat van Benjamin. Zy begreep in haeren omvang verſcheyde heuvels of gebergten waer op zy gebouwt was, van welke de bezonderſte waeren den Berg Sion, genaemt de Stad en de ſterkte van David, den Berg Moria, die niet was als een uytſtrekkingge van den eerſten, en op den welken was den Tempel; en den Berg Acra gelegen tegen over den Noorden, langs waer de leege Stad zig uytſtrekte. Jeruſalem was omringt met eenen drydobbelen muer, waer van den binnenſten in zig beſloot den Berg Sion, en den tweeden den Berg Acra. Deze Stad had derthien poorten, waer van ſpreekt de Schrifture; maer van de welke wy de gelegentheyd niet weten. De bezonderſte plaetzen ontrent Jeruſalem waeren, den Berg der Olyven, Gethſemani, Bethphage en Bethanien, aen den Ooſten; Golgotha of den Calvarie berg, aen den Weſten; het Dal van Joſaphat of van Cedron met zyne beke, het Dal der kinderen van Ennon of Hinnon en de Fonteyne van Siloe, aen den Zuyden

V. Wie kwam Abram nog in't gemoed?

A. Den Koning van Sodoma beweegt over het weldaed het gene hy had ontfangen van Abram door den byſtand die hy hem zoo tydelyk had toegebragt, dagt hem niet beter ſyne dankbaerheyd te konnen betuygen als met hem tegen-te-gaen om hem te verzoeken, dat hy voor zig zou houden alles het gene hy ontrokken had uyt de handen der vyanden, hem ſmeekende alleenelyk weder-te-geven de zielen, dat is te zeggen, ſyn volk.

V. Aenveerdde Abram dit geſchenk van den Koning van Sodoma?

A. Neen; hy wygerde, door eene edele en godsdienſtige onbaetzoekelykheyd, voor hem of voor ſyn volk eenig deel van den buyt te ontfangen, op dat hy zig niet zoude roemen van Abram ryk gemaekt te hebben. O wat groote verachting der rykdommen!

V. Wat geſchiede aen Abram als hy weder t'huys gekomen was?

A. Den Heer verſcheen hem in den nagt, vertroofte hem verklaerende, dat hy niet te vreezen hadde; dat ſyn geſlagt zoude ontellyk zyn gelyk de ſterren, dat het niet en zoude zyn den zoon van Eliezer ſynen huys-beſtierder, (die ook Damaſcus genoemt wierd om dat hy de Stad Damaſcus gebouwt had volgens den H. Hieronymus.) die erfgenaem zou zyn van alles het gene hy bezat; maer het kind dat van hem zelf zou voortskomen, en dat het zou bezitten geheel het land van Chanaan van de Egyptiſche rivier af tot die van den Euphrates. Deze voorzegging is maer volbragt geweeſt in de perſoonen van David en Salomon.

V. Hoe dagt Sarai, huys-vrouw van Abram, dat volbragt zoude worden deze belofte, mits ſy onvruchtbaer en reeds bejaert was?

A Sarai behoudens haeren hoogen ouderdom, ziende dat'er reeds thien jaeren verſchenen waeren zonder dat'er te voorſchyn kwam eenig teeken van de volbrenging dezer belofte van Godt, dagt miſſchien, dat zy volbragt zoude worden door eene andere, het gene haer dede zeggen aen haeren man, door een geheym ingeven van Godt volgens het oordeel van eenige HH. Vaders; dat hy tot eene (*tweede*) huys-vrouw zoude nemen Agar haere dienſt-maegd; op dat ſy zoude zien, of ſy, ten minſten door haer, kinders zoude bekomen: Abram en ſtemde niet toe als met moeyte in de vooorſtelling van Sarai, wiens onverduldigheyd daer naer miſſchien geſtraft is door de miſagting die Agar haer betoonde.

V. Bekwam Abram kinderen van Agar?

A. Abram 86 jaeren oud zynde had van ſyne dienſtmaegd Agar eenen zoon die hy noemde Iſmaël, het gene wilt zeggen: Godt heeft verhoort.

V. Bleef Agar langen tyd met Sarai naer dat ſy Abram eenen zoon gebaert had?

GENESIS, CAP. XIV. V. 18.

van aen Abraham de boodſchap. Hy dan, hoorende, dat ſynen bloed-verwant gevangen was, wapende tot den ſtryd dry honderd-en-agtien wel-geoeffende ſlaeven, (ofte knegten) van de kloekſte die hy hadde, en hy vervolgde die vier Koningen tot Dan toe; (dat is wel 60 mylen verre) en ſyn Legertjen in twee gedeelt hebbende, kwam hy 's nagts hun op het lyf vallen, verſloeg-ze en dreef-ze tot Hoba toe. Aldus bragt hy al het goed weder, en Lot ſynen bloed-verwant met al wat hem toebehoorde, te ſaemen met de Vrouwen en al het volk. Als Abraham wederom keerde van het ſlaen van de vier Koningen, kwam den Koning van Sodoma met vreugd hem te gemoed. Maer Melchiſedech, Koning van Salem (naderhand Jeruſalem genoemt) voor-brengende brood en wyn, droeg dit op, (als een dank-offerhande over die bekomen victorie) want hy was eenen Prieſter van den Alderhoogſten. Hy zegende Abraham, zeggende: Gezegent zy Abraham van den Alderhoogſten Godt, die Hemel en Aerde heeft geſchaepen: en gelooft zy den Heer, door wiens beſcherminge uwe vyanden zyn in uwe handen. Dan gaf Abraham aen Melchiſedech de thienden van ſynen buyt. (eerende Godt in den perſoon van ſynen Prieſter) Dog den Koning van Sodoma zeyde tot Abraham: Geeft my de zielen maer, en houd al het overig voor u. Abraham antwoordde: Ik heſſe myne hand om hoog, en zweire u by Godt den Alderhoogſten Heere, die Hemel en Aerde bezit, dat ik van alles wat u toebehoort, niet eenen enkelen draed ofte ſchoen-riem en zal ontfangen, op dat gy niet en moogt zeggen: Ik hebbe Abraham ryk gemaekt: behoudens het gene dat de Jongelingen hebben genomen tot hunnen nood-druft, en behoudens het deel der mannen, die met my zyn geweeſt: te weten, Aner, Eſcol en Mambre. Deze dry woonden ook, gelyk Abraham, in het Dal van

A. Neen; want zeer opgeblazen en ondankbaer geworden zynde, begon Sarai met haer te handelen gelyk ſy verdiende, niet door vraekzugt oft jalouzie, maer door regtveerdigheyd en om te verootmoedigen haer hooverdye, zegt den H. Auguſtinus: het gene Agar noodzaekte te vlugten nae de wildernis ontrent eene fonteyn, alwaer den Engel des Heere haer verſcheen vraegende, van waer ſy kwam en waer ſy gong.

V. Wat antwordde Agar aen den Engel?

A. ('T is hier dat het H. Schrift voor de eerſte mael ſpreekt van de Engelen.) Sy antwoordde, dat ſy vlugtte de gramſchap van haer meeſterſſe Sarai; maer den Engel des Heere gebood haer weder-te-keeren en zig te verootmoedigen in de tegenwoordigheyd van Sarai haer meeſterſſe, herkennende het regtveerdig gezag dat ſy hadde over haer.

V. Hoe wierd Abram verſterkt in het geloof der beloften Gods?

A. Door des zelfs vernieuwing die Godt hem dede, dat hy hem zoude geven eenen zoon van ſyne huys-vrouw Sarai; door de verandering van ſynen naem van Abram in diën van Abraham, en van den naem van ſyne huys-vrouw Sarai in diën van Sara, en door het Sacrament der Beſnydenis welke Abraham ontfong in den ouderdom van 99 jaeren, en die hy ook gaf aen Iſmaël 13 jaeren oud zynde, en aen alle de mannelyke van ſyn huys die waeren ten getalle van vier hondert

V. Wat beteekent dezen naem, Abraham?

A Abraham beteekent, vader van vele volkeren, of van een groote menigte; maer Abram beteekent, verheven vader. Abraham word gemaekt van *Ab*, vader, *Ram*, verheven, en *Ham* oft *Hamon*, menigte.

V. Wat beteekent diën van Sarai en van Sara?

A. Sarai beteekent, vorſtinne van myne eenige familie, en Sara beteekent, vorſtinne van geheele natien.

V. Waer was Abraham alſdan?

A. Abraham was in het dal van Mambre, alwaer hy eens op den middag zittende in de deure ſyn 'er Tente, als hy ſyne oogen opgeſlagen had, verſchenen hem dry mannen, die, volgens den H. Paulus, Engelen waeren. Abraham ſcheen hun eerſt voor menſchen aengezien te hebben, hun eten voorſtellende; maer daer naer aenzag hy Godt zelfs in hun, en, volgens den H. Auguſtinus, de Alderheyligſte Dryvuldigheyd in de eenigheyd van het goddelyk wezen; hy zag 'er dry, en hy aenbad maer eenen.

V. Wat zeyden de Engelen aen Abraham?

A. Deze Engelen beloofden aen Abraham, dat binnen een jaer als ſy weder zouden komen, Sara nu 90 jaeren oud zynde zoude bevrugt zyn van eenen zoon. Aenſtonds Abraham zig ter aerden nederwerpende kon zig niet onthouden van lachen in den overvloed van verwondering en blydſchap die hem bevong, verwonderende, hoe hy zou vrugtbaer maeken eene onvrugtbaere vrouwe nu reeds gekomen tot den ouderdom van 90 jaeren, hy die zelf al 99 of 100 jaeren oud was, niet twyffelende nogtans van de almogentheyd van Godt die hem verzekerde niet alleenelyk, dat Iſmaël zoude leven; maer dat hy hem zoude geven eenen zoon van Sara, en dit in een jaer, welken hy zoude noemen Iſaac.

V. Wat dede Sara hoorende deze beloften?

A. Sara ſchoót in eenen lach waer van ſy, gelyk zegt den H. Ambroſius, de oorzaek nogte het geheym wiſte; het gene de Engelen dede vraegen aen Abraham, waerom Sara had gelachen alſwanneer men haer eenen zoon beloofde, als of 'er iet onmogelyk was aen Godt.

V. Wat antwoordde Sara op deze klagtte der Engelen?

A. Sara bevangen met vrees op deze woorden, en geheel bevende, loochende, dat ſy gelachen had; waer over de Engelen haer beriſpten als of ſy de waerheyd niet gezeyt had, en gingen henen, verzekerende binnen een jaer weder-te-komen, en dat Sara zou hebben eenen zoon die genoemt zou worden Iſaac, dat is, lach.

V. Waerom beriſpten de Engelen Sara over dat ſy gelachen had, ende niet Abraham van ook gelachen te hebben?

A. Om dat den lach van Abraham voortskwam uyt verwondering en vreugd; maer diën van Sara was eenen lach van twyffel en miſtrouwen, volgens dat het blykt door het oordeel dat Godt daer van ſtreek; gelyk getuygt den H. Auguſtinus.

V. Wat gebeurde aen Abraham alſwanneer hy de Engelen uytgeley dede?

A. Eenen der zelve bleef met Abraham, en ſprak hem

SARA.

2. SARA Abrahæ paret vetulo officiosa marito:
Isacum anus mater concipit atque parit.

Mambre, en waeren gekomen met hunne mannen, om Abraham te helpen den vyand vervolgen.

Dit geſchied zynde, verſcheen Godt aen Abraham, en zeyde tot hem: En vreeſt niet, ik ben uwen beſchermer, en uwen loon zal boven maeten groot zyn. Abraham antwoordde: Heere, mynen Godt, wat zult gy my geven terwyl ik zonder kinderen naer het graf gae. Dan leyde Godt hem buyten ſyne tente, en zeyde: Heft uwe oogen naer den Hemel, en telt de ſterren, indien gy kont: aldus zal uw geſlagte zyn. Abraham geloofde Godt, en 't is hem gerekent tot regtveerdigheyd. Den Heer zeyde hem voorder: Weet voor vaſt, dat uwe naekomelingen zullen vremdelingen wezen in een land, het welke hun niet en zal toe-behooren; dat ſy in ſlavernye zullen gebragt en verdrukt worden. Dog het volk dat hun zal tot ſlaeven gemaekt hebben, zal ik ook regt doen, en daer naer zullen ſy met groote goederen van daer vertrekken; maer wat u aengaet, gy zult tot uwen Vader in vrede gaen, en naer eenen goeden ouderdom begraeven worden, dog naer het vierde geſlagte zullen uwe naekomelingen herwaerts komen. Dewyl nu Sara Abrahams Huys-vrouw hem geen kinderen en baerde, zeyde ſy tot haeren Man: Ziet, Godt heeft my onvrugtbaer gemaekt, verzaemt dan met Agar myne Dienſt-maegd, of ik mogelyk door haer kinderen mogt bekomen: en ſy gaf hem Agar tot eene (tweede) Huys-vrouwe. Abraham verzaemde met haer, en ſy wierd bevrugt. Als ſy dit zag, begon ſy haer Meeſterſſe te verſmaeden. Sara klaegde daer over aen Abraham, die tot haer zeyde: Ziet uwe Dienſt-maegd is in uwe magt: doet met haer dat gy goed vind. Terwyl nu Sara Agar te hard viel, vlugtte ſy weg. Dog den Engel haer vindende in de Woeſtyne, zeyde tot haer: Agar, Saras Dienſt-maegd, van waer komt gy, en waer gaet gy henen? Sy antwoordde: Ik

altyd in den perſoon van Godt: hy verhaelde hem, dat het geroep van Sodoma en Gomorrha was gekomen tot aen ſyne ooren, en dat hy zelf ging zien, of het waer was, dat ſy pligtig waeren aen zoodaenige ſchelmſtukken, op dat hy-ze zoude ſtraffen.

V. Hoe gedroeg zig Abraham by den Heer ten opzigte van deze pligtige volkeren?

A. Abraham bad voor deze booſwillige, tragtende Godt te verzoenen over hun, zig tegenſtellende aen ſyne grammenigelt konden zyn: den Heer verzekerde hem, dat, ſchap door inzigt van de regtveerdige die daer onder gewaer 't dat in deze ſteden alleenelyk vyftig regtveerdige gevonden wierden, hy-ze alle zoude ſpaeren ten hunnen opzigte.

V. Hield Abraham op van ſmeeken op deze antwoord?

A. Neen; ſyne medoogentheyd ging voorder en deêd hem verzoeken het getal van vyftig te brengen op vyf-enveertig, daer naer op veertig, op derrig, en op twintig, en eyndelyk op thien: en Godt verzekerde nog, waer 't dat 'er thien regtveerdige waeren in deze ſteden, dat hy om deze alle de overige zoude ſpaeren.

V. Verzogt Abraham aen Godt niet in 't bezonder de behoudenis van Lot ſynen neef?

A. Het blykt niet, dat Abraham zulks zoude gedaen hebben: miſſchien nogtans heeft hy het gedaen; ten minſten is het zeker, dat Godt om hem Lot ſpaerde.

V. Waer gingen twee van deze Engelen, als ſy Abraham verlieten?

A. Sy gingen Lot vinden in Sodoma op het aenkomen van den nagt die dit grouwzaem volk ging wentelen in de eeuwige duyſterniſſen.

V. Wat dede Lot van verre ziende aenkomen deze twee Engelen onder de gedaente van jonge vremdelingen?

A. Lot liep hun te gemoed nae ſyne gewoonte, groette-ze, zig voor hun ter aerde nederwerpende, volgens dat hy het altyd had zien plegen van Abraham: en hy hield niet op van-ze te kwellen, dat ſy by hem zouden blyven vernagten; zoo dat ſy niet konden wederſtaen aen een zoo heylig geweld, zegt den H. Ambroſius.

V. Wat gebeurde aen Lot naer dat hy ſyne gaſten ontfangen had?

A. Het gene was aen Lot eene nieuwe gelegentheyd om de deugd te oeffenen, wierd voor de Sodomiten een nieuw occaſie om hunne gewoonelyke buytenſporigheyd te plegen; want zoo haeſt ſy wiſten, dat Lot deze vremdelingen te ſynen 't had, kwamen ſy in menigte van den klynſten tot den grootſten; ſy omringelden ſyne wooning terwylen dat deze vremdelingen vreêdzaemelyk aten, ſy riepen tot Lot, dat hy hun aenſtonds deze twee perſoonen zoude overleveren, op dat ſy zoude voldoen hunne grouwelyke paſſie.

V. Wat dede Lot ziende aldus het heylig recht van Herberging geſchonden?

A. Lot overwonnen van droefheyd die in hem veroorzaekt wierd van den eenen kant door de vriendſchap voor ſyne gaſten, en van den anderen kant door den grouwel dezer boosheden, ging zelf dit volk ſpreken, ſluytende voorzigtiglyk agter zig de deur van ſyn huys: hy bidde en ſmeekte hun, weende en dede al wat hy kon om hun van dit voornemen af-te-leyden, dog zonder hun te konnen bewegen.

V. Wat middel vond Lot uyt tegen een zoo groot kwaed?

A. Den ſchrik zelfs waer mede Lot bevangen was, deêd hem eenen zeer buyten-gewoonelyken middel uytzoeken, die was, ſyne twee dochters voor-te-ſtellen aen dit ruezende volk, om ſyne twee gaſten te behoeden.

V. Kon Lot dit doen zonder miſdaed?

A. Zonder de zaek te onderzoeken, men mag zeggen, dat het was een ongelukkige noodzaekelykheyd, en dat de vreeſſelyke beroerte die hem beving, hem toen zeer verontſchuldigde; behalven dat hy had een geheyme hoóp dat dit volk niets zoude hebben derven ondernemen op ſyne twee dochters, te meer als ſy wiſten, dat deze belooft waeren aen twee inwoonders van Sodoma; dat is het redelykſte 't gene men kan zeggen met den H. Auguſtinus, die deze aenbieding eene ſoute noemt.

V. Wierd de voorſtelling van Lot aengenomen?

A. Neen; dit volk voelende ſyne paſſie groeyen door 't beletſel 't welk hun daer in geſtelt wierd, wou Lot niet meer aenhooren, en verſtoort wordende door ſyn vertoogen, ſpraken hem aen met trotsheyd.

V. Hoe verre ging de paſſie van deze volkeren?

vlugte voor het aenſchyn van myne Vrouwe Sara. Den Engel zeyde tot haer: Keert weder tot uwe Vrouwe en vernedert u onder haer handen. Gy zult eenen Zone baeren, en den Heer zal u ontelbaere naekomers geven. Agar keerde wederom, en baerde aen Abraham eenen Zone, dien hy Iſmaël noemde, Abraham als dan oud zynde 86. jaeren.

Abraham nu 99. jaeren oud zynde, verſcheen hem Godt, en zeyde: Ik ben den Almogenden Godt: wandelt in myne tegenwoordigheyd, en weeſt volmaekt. Ik zal een verbond met u gaen maeken, en uw geſlagte vermenigvuldigen boven maeten. Abraham (dit hoorende) viel op ſyn aenzigt plat ter aerde. En Godt zeyde: Ik ben't, die met u een verbond maeke; gy zult eenen Vader worden van vele Volkeren. Ik zal maeken, dat uyt u vele Natien en Koningen voort zullen komen. Ik zal u en uwe naekomelingen tot een eeuwige bezittinge geven geheel het Land van Chanaân, in't welke gy nu als vremdeling zyt: en ik zal hunnen Godt zyn. Godt zeyde nog tot Abraham: Al wat mannelyk is onder u, zal beſneden worden. (als een voorwaerde van myn verbond) Alle mannelyk kind, agt dagen oud zynde, zal beſneden worden van geſlagte tot geſlagte, 't zy dat het ſlaeven zyn, die in uw huys geboren worden, 'tzy datze met geld gekogt zyn, immers alle vremdelingen, die aen uw geſlagte toebehooren; zoo dat myn verbond in uw vleeſch gemerkt zal ſtaen voor altyd. Alle mannelyk kind, 't welk niet en zal beſneden zyn, zal onder ſyn volk uytgeroeyt (en gedood) worden, om dat het myn verbond heeft geſchonden. Godt zeyde nog tot Abraham: Ik zal uwe Huys-vrouwe zoo zegenen, dat uyt haer menige Natien en Koningen zullen voortkomen; Op dit woord, viel Abraham plat op ſyn aenzigt, zeggende by ſyn zelven: Zal

A. Deze volkeren kwamen tot de uyterſte buytenſporigheden, en de Engelen by Lot opgeſloten die meer peyſden om Lot te bewaeren als Lot om hun te verloſſen, opende ſeffens de deur van ſyne wooning, trokken hem uyt d'handen van deze booswigten, en ſloten de deur weêr toe.

V. Hielden de Engelen zig daer mede te vreden?

A. Neen; ſy ſloegen dit volk met een uytwendige blindheyd, die maer een ligt afbeeldſel was van hunne inwendige verblindheyd; zoodaniglyk dat ſy daer naer zoekende, de deur van het huys van Lot niet konden vinden.

V. Wat zeyden de Engelen aen Lot?

A. De Engelen peyzende maer veerdiglyk te zyn de dienaers van Gods oordeelen en de uytwerkers van ſyn vraeknemingen, verklaerden hun voorneêm aen Lot: ende ſy waerſchouwden hem, is 't dat hy iemand van de ſyne in de ſtad had, dat hy-ze veerdiglyk daer uyt zoude leyden; om dat ſy de zelve gingen tot aſchen vernietigen.

V. Wat dede Lot naer deze Waerſchouwing?

A. Lot verſchrikt ging aenſtonds verwittigen ſyne twee toekomende ſchoonzoons, aen wie hy ſyne dochters belooft had, en hy zeyde hun, dat ſy zig aenſtonds uyt de Stad zouden begeven die in 't kort vernietigt zoude worden.

V. Wat deden de twee ſchoon-zoonen van Lot?

A. Sy veragtten ſyne waerſchouwingen: en alzoo Lot te lang uytſtelde om de Stad te verlaeten, de Engelen door een gelukkig geweld vatten hem, ſyne vrouw en twee dogters met de hand, en ſtelden hun buyten ſtad.

V. Wat verklaerden de Engelen aen Lot als hy was buyten de Stad?

A. Sy hielen voor aen Lot en aen ſyne familie, de gratie die Godt hun dede van hun alleen te behouden van dezen brand; ſy verboden aen hun alle van te rugge om te zien, 't zy om van hun dit eenig teeken van hunne gehoorzaemheyd te eyſſchen, 't zy om hier door te betuygen, hoe zeer ſy deze ſtad verzaekten, en om hun te ontnemen alle medelyden voor dit grouwzaem volk, 't zy eyndelyk om hunne nieuwsgierigheyd te breken. Sy geboden hun te verlaeten geheel den omvang van Sodoma, en veerdiglyk zig te begeven op eenen naeſt-gelegen berg.

V. Vertrok zig Lot op dezen berg?

A. Neen; Lot was vreesagtig, om zig op dien berg te begeven, door een gevoelen van zwakheyd.

V. Wat verzogt Lot van de Engelen?

A. Lot ſmeekte de Engelen van toe-te-ſtaen, dat hy zig zou vertrekken in het ſtedeken Segor, ook Bala genoemt, en in het Siriaks, Joar, het gene nae-by was: en Godt, door eene toegeeventheyd, welke tot voorbeeld moet dienen aen alle ziel-beſtierders als ſy zwakke zielen hebben te beſtieren, ſtond deze ſtad toe aen Lot, en de Engelen verzekerden hem, dat ſy de zelve ten ſynen opzigte zouden ſpaeren, maer ſy zeyden aen hem, dat hy zig moeſt haeſten, en gaven deze reden, welke de HH. Vaders nouwkeuriglyk overwogen hebben, om dat, zeyden ſy, wy niets konnen doen tot dat gy in die ſtad getreden zyt, toonende aldus door een zeer aenzienelyk voorbeeld voor de Grooten, dat Godt die almagtig is, nogtans paelen ſtelt aen ſyn vermogen om niet te gaen buyten de regtveerdigheyd, en om het minſte leet niet te doen gevoelen aen de onnoozele alſwanneer hy ſtraft de pligtige.

V. Wat gebeurde aen de Stad Sodoma en Gomorrha, alwaer geen thien regtveerdige gevonden wierden naer 't vertrek van Lot?

A. Godt zond over deze ſtad eenen regen van ſolfer en vuer die hy dede afdaelen van den Hemel, en hy heeft deze ſtad verwoeſt, en al het land daer ontrent met alle de inwoonders der zelve, en al wat op de aerde groeyde.

V. De vrouw van Lot was ſy getrouw aen 't gebod der Engelen?

A. Deze vrouw vergetende het bevel het welk de Engelen haer gegeven hadden van niet te rugge om-te-zien, en niet konnende gelooven dat de voldoening die ſy zoude geven aen haere oogen, ziende van verre eene ſtad in brand, haer het leven moeſte koſten, volgde den drift van haere nieuwsgierigheyd; en hoorende het gedruys en de geweldigheyd der vlammen met het gekerm van die daer in levendig verſlonden wierden, keerde ſy zig om, tot beſchouwing van dit voorwerp.

V. Wat gebeurde aen deze vrouw?

A. Willende beſchouwen deze ſchrikkelyke vertooning, zoo wierd ſy zelf een grouwzaeme verbeelding, en agterwaers omziende veranderde in een beeld van zout. Men

iemand,

iemand, die honderd jaeren oud is, een kind krygen? en zal Sara nog naer negentig jaeren baeren? En hy zeyde dus tot Godt: Och! dat maer Iſraël voor uw aengezigt mag leven. Dog Godt zeyde tot Abraham: waerlyk zal Sara, uwe Huys-vrouwe, u eenen Zone baeren, en gy zult hem Iſaâc noemen. Ik heb u ook verhoort over Iſmaël; ziet ik zal hem zegenen, ik zal hem een zeer groot geſlagte geven. Maer het verbond, dat ik met u maeke, zal op Iſaâc geveſtigd worden, dien u Sara zal baeren binnen een jaer op den zelven tyd. Abraham dede zig dan op den zelven dag beſnyden, te ſaemen met Iſmaël, en alle ſyne dienaeren. Abraham was als dan 99. jaeren oud, en Iſmaël 13. jaeren.

Korts daer naer verſcheen Godt aen hem in het Dal van Mambre, terwyl hy op het heetſte van den dag gezeten was in de deure van ſyne tente. Want, ſyne oogen opſlaende, zag hy dry mans-perſoonen (die Engels waeren) tegen hem overſtaen. Hun ziende, liep hy die uyt de deure van ſyne tente te gemoed, en wierp zig ter aerde neder, en zeyde: (tot den aenzienelykſten) Myn Heer, in dien ik gunſt heb gevonden in uwe oogen, zoo en gaet dog uwen dienaer niet voor-by; maer laet my een weynig water haelen, om uwe voeten te waſſchen, en ruſt dog wat onder dezen boom. Laet my u-lieden ook wat brood voorſtellen, om uw herte te verſterken; en daer naer zult gy uwen weg mogen vervoorderen. Want daerom is het geſchied, dat gy tot uwen dienaer zyt afgeweken. Zy zeyden hem: Doet na uw woord Abraham dan ſpoedig gegaen zynde nae de tente van Sara, zeyde haer; haeſt u, en kneed dry maeten meel-bloeme, bakt koeken (onder de aſſchen.) Hy loopende nae het groot vee, nam een vet jong Kalf, en gaf het aen den knegt om het ſtraks te bereyden. Ook haelde hy boter en melk, en hy ſtelde

zag dat nog ten tyde van Flavius Joſephus; zynde geweeſt als een eeuwig gedenk-teeken leerende aen de menſchen, in wat gevaer ſy zig ſtellen alſwanneer ſy ongelovig blyven aen de dreygementen de welke Godt hun heeft gedaen, en als ſy zig niet konnen inbeelden, dat eenen klynen oogſlag oft eene ſoute die ligtveerdig ſchynt, zoo ſtrengelyk zou konnen geſtraft worden.

V. Wat peyſde Lot van zoo haeſtige en buytengewoonelyke kaſtyding?

A. Deze ſtraf was aen hem een nieuwe oorzaeke van ſchrik. Hy had den Engel gebeden hem toe-te-ſtaen, dat hy zig zou bergen in Segor; om dat hy zig niet buyten gevaer rekende op eenen berg: en nu hier toe verlof had bekomen, den ſchrik en de beroerte die hem bevong, dede hem Segor verlaeten om ſyn-zelven te behouden op eenen berg en in eene ſpelonk die hy daer vond, alwaer hy zig vertrok met ſyn twee dogters.

V. Wat deden de twee dogters van Lot in deze ſpelonk?

A. De twee dogters van Lot verbaeſt zynde, gelyk men kan denken, zig inbeeldende miſſchien, dat deze vlammen die Sodoma en de andere ſteden verbrand hadden, alle de verdere plaetſen des werelds, als eertyds den water-vlod, vernietigt hadden; geloovende dan, dat 'er niemand als hunnen vader en ſy meer op de aerde en waeren, overleyden ſy om het menſchelyk geſlagt te behouden; hierom maekten ſy dronken hunnen vader geduerende twee nagten en ſy ontfongen van hem door eene grouwelyke bloedſchande: de oudſte baerde eenen zoon met naeme Moab; dat is te zeggen, zoon van mynen vader, die vader was der Moabieten; en de jongſte kreeg eenen zoon genaemt Ammon; dat is, zoon van myn volk, die den vader was der Ammonieten; twee kwaedaerdige volkeren.

V. Kan men de daed van de twee dogters van Lot niet verontſchuldigen?

A. Eenige HH. Vaders hebben-ze eenigzins willen ontſchuldigen, ter oorzaeke van de onwetentheyd die hun tot deze buytenſporigheyd bragt, en veroordeelende hunne daed, zoo komen ſy over een, dat ſy door geen onmachtigheyd daer toe gekomen, maer door misverſtand en dooling: het gene hunne fout zeer vermindert, gelyk de dronkenſchap van Lot hem ook zeer ontſchuldigt, gemerkt hy niets gewaer geworden is van deze bloedſchande, en dat al ſyn kwaed is zig te hebben laeten bevangen van den wyn.

V. Waeren de dogters van Lot niet pligtig om dat ſy veroorzaekt hadden deze dronkenſchap van hunnen vader?

A. Jae: want het had hun voordeeliger geweeſt voor eeuwig onvrugtbaer te blyven als in dezer-voegen moeders te worden.

V. Waer ging Abraham naer de vernieting van Sodoma?

A. Abraham ging in de ſtad Gerara, waer van Abimelech Koning was; en daer in komende nam hy de zelve voorzorge raekende Sara ſyne huysvrouw gelyk hy te voren gebruykt had komende in Egypten; te weten, dat hy van haer ſprak gelyk of ſy zyn ſuſter was; want Abraham vreeſde met reden, dat den Koning van dat land haer zoude begeeren

V. Bedroog Abraham zig niet in ſyn agterdenken?

A. Neen; want Abimelech kreeg waerlyk de begeerten gelyk Abraham voorzien had; en dezen Koning geloovende dat Sara, wiens zwangerheyd nog niet kon gemerkt worden, de zuſter was van Abraham, ontrok-ze hem en deêd haer brengen in ſyn Paleys, denkende haer te trouwen om zig des te meer met Abraham te verbinden, nemende tot vrouw de welke hy meynde te zyn zyne zuſter, in de welke hy veel goede hoedanigheden bemerkte. Sara had alſdan 90 jaeren.

V. Heeft Abimelech Sara aengeraekt?

A. Neen; want Godt bragt deſen vorſt in groote vreeſe geduerende den nagt door zulke dreygingen, hem verklaerende, dat Sara getrouwt was, dat dezen Koning geheel verſchrikt om vergiffenis bad aen Godt die hem gebood deze vrouw ſpoedigiyk weder te geven aen wie ſy toebehoorde; anderſints dat hy hem zou doen ſterven met geheel ſyn huysgezin.

V. Wat dede Abimelech naer deze waerſchouwing?

A. Hy ſtond op, geheel verſchrikt in 't midden van den nagt, hy ſchroomde over het gevaer dat hy geloopen had van in overſpel te vallen; en ſyn volk geroepen hebbende verhaelde hun ſyn geval; aenſtonds men dede Abraham komen. Wat hebt gy ons gedaen? zeyde hem Abimelech

't hun voor, te ſaemen met het bereyde Kalf, en hy bleef by hun onder den boom ſtaen, terwylen ſy aten. Sy zeyden tot hem: waer is Sara uw Huys-vrouw? Abraham antwoordde: Sy is in de tente. Hy (dat is den voornaemſten Engel, die Godt verbeelde) zeyde hier op: wanneer ik u het volgende jaer wederom zal komen bezoeken, op den zelven tyd, zal Sara uwe Huys vrouw eenen Zone hebben. Sara, dit hoorende agter de deure van de tente, begon te lacchen: want ſy waeren beyde oud, en verre op hunne dagen. Sy lagte dan by haer zelven, en zeyde: zal ik my begeven tot welluſtigheyd, daer ik zoo oud ben, en mynen Heer zoo verre gekomen is op ſyne dagen? Maer Godt ſprak tot Abraham: Waerom heeft Sara gelacchen, en gezeyd: Zoude ik, een oude Vrouw, nog baeren? Is'er wel iets moeyelyk aen Godt? Sara (verbaeſt zynde) loochende, dat ſy gelacchen had, de vreeze des Heere bevong haer. Dog den Heere zeyde: Gy hebt wel zeker gelacchen.

Die mannen opgeſtaen zynde, keerden hunne oogen nae Sodoma toe en Abraham ging met hun, om-ze te geleyden. Dan zeyde Godt: zal ik voor Abraham konnen verbergen het gene ik nu gaen doen? Hy zeyde dan, dat de zonden van Sodoma tot den hoogſten geklommen waeren, en dat hy vraek daer over ging nemen. Als dan keerden twee van die mannen (ofte Engelen) hun aenzigt van daer, en trokken henen nae Sodoma. Dog Abraham, die nog by den Heere ſtond, (dat is, by den derden Engel, die Godt verbeelde) naederde, en zeyde: zult gy ook, Heere, den regtveerdigen met den goddeloozen vernielen? Indien daer vyftig regtveerdige wierden bevonden in de Stad, zullen die ook te ſamen vergaen? Godt antwoordde: Is't dat ik vyftig regtveerdige vinde in de Stad van Sodoma, ik zal de geheele Stad ſpaeren

waer in hebben wy u miſdaen, om ons, zonder wete te doen vallen in een zoo groot ſchelmſtuk?

V. Wat antwoordde Abraham aen Abimelech?

A. Abraham antwoordde aen dezen Prins: Ik wiſt niet of men in dit ryk Godt vreeſde, en of men zwaerigheyd zou maeken in overſpel te begaen; ik hebbe beangſt geweeſt, dat men om vryelyk de vrouw te nemen, den man zoude dooden; 't is daerom dat ik gezeyd hebbe, dat zy was myne zuſter gelyk zy in der daed is: wy zyn ſaemen over een gekomen, dat zy my deze gunſt zou bewyſen over al daer wy zouden komen, op dat ik niet kwaelyk gehandelt zou worden om haeren t'wil.

V. Abimelech nam hy aen deze onſchulding van Abraham?

A De redelykheyd van deze excuſie maekte, dat Abimelech die ontfong, en dat hy Abraham met veele geſchenken begiftigde; hy gaf hem ſyne vrouw weder, en liet hem toe te woonen in wat plaetſen van ſyn ryk het hem zou believen. Hy zeyde ook aen Sara al lacchende, dat hy aen haeren zoo gezeyden broeder had gegeven duyzent zilvere ſtukken om een hoof-dekſel te konnen koopen; 't zy dat het was om in het toekomende haer ſchoonheyd te bedekken, op dat niemand meer gedagten op haer zou maeken; 't zy dat het was om opentlyk door dit teeken te betuygen; dat zy getrouwt was, en te beletten van in het toekomende in gevaer te raeken gelyk ſy alreede geweeſt was.

V. Wat gebeurde aen Sara naer dat den Koning Abimelech haer had wedergegeven aen Abraham?

A. Sara wierd gewaer, dat zy had ontfangen van Abraham, en zy baerde eenen zoon in haeren ouderdom van 90 jaeren, op den zelven tyd gelyk Godt haer voorzeyt had,

V. Hoe oud was toen Abraham?

A. Abraham was oud hondert jaeren.

V. Hoe noemde Abraham ſynen zoon?

A. Iſaac, het welk beteekent Lach, om dat Sara had gelachen alſwanneer haer eenen zoon wierd toegezeyt Sara wou aen haeren zoon zelf de borſt geven: den agtſten dag beſneed hem Abraham volgens Gods gebod; en de Iſraëlieten hebben zedert altyd dien dag gekozen voor deze plegtigheyd; in plaets dat de Arabiers zulks niet en plegen als aen die de welke 13 jaeren zyn, om dat Iſmaël van wie ſy voordskomen, in dezen ouderdom beſneden is.

V. Wat dede Abraham als Sara ophiel van Iſaac de borſt te geven?

A. Naer dat Iſaac geſpeent was in den ouderdom van vyf jaeren, volgens den H. Hieronymus, regte Abraham op eene groote maeltyd volgens gewoonte, alwaer men merkte, dat Agar en Iſmael haeren zoon deze vreugd als niet konden verdragen, voornamentlyk Iſmael, die door een heymelyk ſpyt gedreven den klynen Iſaac kwalyk handelde: door ſpel, zegt de Schrifture, dat is, door ſmaet en beſpotting.

V Wat peyſde Sara ziende Iſaac miſacht door Iſmael?

A. Sy beſloot Iſmael met Agar weg te jaegen, en verzogt Abraham om zulks werkſtellig te maeken

V Nam Abraham dit verzoek van Sara met goeder herte aen?

A. Neen; hy ſtond verbaeſt over dezen voorſtel van Sara; om dat hy Iſmaël beminde zoo wel als Iſaac; hy en kon niet verdragen zoo ſtrengen handel.

V. Wat dwong Abraham te gehoorzaemen aen Sara?

A Abraham twyffelende wat hem te doen ſtond, zoo deêd Godt in den nagt hem verſtaen, dat Sara in deze zaek niets dede door eenige beweging van vraek, maer door een geheym bevel van ſyne voorzienigheyd aen de welke hy moeſt gehoorzaemen.

V. Hoe zond Abraham weg Agar met haeren zoon Iſmaël?

A. Abraham nam brood en een fleſſche waters, en leyde het op haere ſchouderen, en gaf haer haeren zoon Iſmaël nu zeſthien of agthien jaeren oud: hy zond haer weg in de woeſtyne van Berſabeé, daer naer zoo genoemt; alwaer haer 't water ontbrekende, leyde Agar haer kind neder onder eenen boom, en ſy ging verder zitten onder eenen anderen; om haeren zoon niet te zien ſterven, en daer haer eygen dood af te wagten.

V. Wat gebeurde aen Agar en aen Iſmaël in deze droeve verlaetentheyd?

A. Agar wierd getroofſt door eenen Engel des Heere, die toonde aen deze weduwe en aen deze wees, dat hy was den beſchermer van dulſdaenige perſoonen; hy toonde haer eenen water-put digt daer ontrent om haer en haeren zoon in hunnen dorſt te laeven.

om hunnen t'wille. Of'er nu van de vyftig regtveerdige vyf ontbraken, zoud gy de Stad vernielen, om dat'er maer vyf-en-veertig en zyn? Hy zeyde: ik en zal-ſe niet vernielen, in dien ik'er vyf-en-veertig vind. Abraham nam wederom het woord, en ſprak tot hem: indien'er nu veertig gevonden worden, wat zult gy doen? Hy zeyde: ik zal-ſe ſpaeren om die veertigs wille. O Heer, zeyde Abraham, en neemt het my niet kwaelyk af, dat ik nog eens ſpreke. Mogelyk zullen'er dertig gevonden worden? Hy antwoordde: ik en zal't niet doen, is't dat ik'er dertig vinde. Terwyl ik heb begonnen, zeyde Abraham, ik zal mynen Heer nog eens vraegen: of'er nu twintig gevonden wierden? Hy zeyde: ik en zal-ſe niet verderven om die twintigs wille. Ik bid u, zeyde Abraham, en verbelgt u niet, ô Heere, in dien ik 'er nog een woord byvoege: of'er thien gevonden wierden? Ik zal-ſe, zeyde hy, niet verderven om de wille van de thien. Dit gezeyd hebbende, ging den Heer henen, en Abraham keerde weder tot de plaetſe van daer hy gekomen was. Nu, die twee Engelen (in de gedaente van menſchen) kwaemen te Sodoma tegen den avond, en Lot was gezeten in de poorte der Stad, (om, na het voorbeeld van Abraham, de vremdelingen waer te nemen, en die in ſyn huys te leyden.) Hy hun ziende, ſtond op, en liep-ſe te gemoed, en zig plat ter aerde werpende, zeyde: ik bid u, myne Heeren, komt dog, en neemt uw verblyf in het huys van uwen dienaer, waſcht nu uwe voeten, en morgen zult gy uwen weg konnen vervoorderen. Sy zeyden: Wy doen dit niet; maer zullen dezen nagt op de ſtraete blyven. Maer hy dwong hun tot hem te komen. Als ſy in huys waeren, ſtelde hy hun eene maeltyd voor, bakkende koeken zonder deeſſem (onder d'aſſchen.) Naer dat ſy hadden geëten, en nog niet te bedde en waeren, kwam al het volk van de

V. Wat dede Agar met haeren zoon Iſmaël ingevolge van dezen byſtand?

A. Agar heeft Iſmaël opgevoed in de wildernis van Pharan; ſy kreeg moed, en haeren zoon groeyende in jaeren wierd in vervolg van tyd het hoofd van een talryk volk, die van ſynen naem genoemt wierden Iſmaëlieten; hy ſtierf in den ouderdom van 137 jaeren; hy had twelf zoonen van eene Egyptiſche vrouwe.

V. Wat gebeurde aen Abraham in dezen ſtand van zaeken nopens ſyn huys-gezin?

A. Abimelech Koning van Gerara aengedreven door den geeſt Gods wou met Abraham een vaſt verbond aengaen; ten diën eynde ging hy hem vinden verzelt van Phicol ſynen veld-overſten, om dit verbond voor eeuwig ſaemen te bezweeren, waer in Abraham geerne toeſtemde. Hy nam deze gelegentheyd waer om dezen Vorſt te verwyten, dat hy had toegelaeten, dat ſyne knegten kwalyk handelden met de ſyne, belettende hun met geweld, zig te bedienen van eenen put die ſy gegraeven hadden; dit was den vermaerden put van Berſabeé, zoo genoemt ter oorzaeke van dit verbond. Abimilech betuygde, dat hy niets geweten had van dit geſchil, en hy zeyde aen Abraham, dat hy ongelyk hadde van hem zulks niet gewaerſchouwt te hebben. Abraham die maer den vrede zogt, zwoor eyndelyk een verbond met Abimilech, en woonde eenen langen tyd in het land van Paleſtinen.

V. Hoe leefde Iſaac met ſynen Vader naer dat Iſmaël verjaegt was uyt het huys van Abraham?

A. Iſaac leefde in vrede met ſynen vader Abraham, als eenigen erfgenaem van alle ſyne goederen; maer Godt om Abraham te beproeven, en te ondervinden ſyne gehoorzaemheyd, gebood hem ſynen wel-beminden zoon Iſaac op-te-offeren op den berg Moria, welken verdeelt is in verſcheyde bergen, op eenen van de welke daer naer den Tempel gebouwt wierd, en op eenen anderen, Calvarien genoemt, wierd Iſaac opgeoffert, en is daer naer gekruyſt Jeſus Chriſtus volgens den H. Hieronymus.

V. Wat jaeren had alſdan Iſaac?

A. Iſaac had dertig jaeren ende meer, andere geven hem maer vyf-en-twintig, volgens Flavius Joſephus.

V. Gehoorzaemde Abraham aen het gebod van Godt?

A. Abraham en wagtte niet Gods gebod uyt-te-werken; hy ſtond op in den vroegen morgend en ging naer den berg met ſynen zoon Iſaac zonder hem iet te zeggen; hy nam met zig twee van ſyne knegten, hy kapte hout om ſyn brand-offer op-te-draegen, op die plaets die Godt hem had aengewezen.

V. Hoe veel zyds gebruykte Abraham tot deze reyze?

A. Abraham was dry dagen op deze reyze, alſwanneer hy zag van verre de plaets geſchikt tot dit ſacrificie; alsdan gebood hy aen ſyne twee dienaers zig om leeg te houden terwyl hy met ſynen zoon zoude gaen op den berg om Godt te aenbidden; waer naer wy tot u-lieden zullen wederkeeren, zeyde hy hun.

V. Hoe kon Abraham zeggen aen ſyne dienaers, dat hy zou wederkomen met ſynen zoon, mits Abraham hem moeſt op-offeren?

A. Ik antwoorde met den Apoſtel Paulus, dat Abraham zig inbeeldde, dat Godt Iſaac van de dood zou verwekken, of wel, niet zoude toelaeten, dat hy opgeofferd wierd, want hy wiſt zekerlyk dat hy niet kon bedrogen worden langs den kant van Godt, die hem belooft had, dat den Meſſias zou geboren worden van ſynen zoon Iſaac: aldus zeyde hy met verzekering tot ſyne dienaers, dat hy met ſynen zoon tot hun zoude wederkeeren.

V. Wat droegen ſy, Abraham en Iſaac, gaende op den berg?

A. Iſaac droeg op ſyn ſchouders het hout geſchikt tot het brand-offer, en Abraham droeg het vuer en 't zweerd; dat is te zeggen, het Mes, en geenen ſabel, gelyk men het gemeynelyk verbeeld.

V. Wat zeyde Iſaac aen ſynen vader, opklimmende en ziende deze voorbereydzels?

A. Hy vroeg hem, waer dat het ſlagt-dier was des brand-offers het welk hy wou opdraegen: en Abraham zonder voorderen uytleg zeyde, dat Godt daer in zoude voorzien.

V. Wat dede Abraham boven op den berg gekomen zynde?

A. Hy nam ſynen zoon, bond hem, verklaerde hem Gods bevel, hy ſtak ſyne hand uyt, en nam het zweerd, om hem ten offer te ſlagten, zonder te weten, dat Godt het wilde beletten.

Stad, jong en oud, het huys omringelen, en roepende tot Lot, zeyden ſy: waer zyn die mannen, die dezen nagt tot u zyn gekomen? doet-ze uytkomen op dat wy-ze gebruyken na onzen luſt. Lot kwam dan buyten, en de deure agter hem toeſluytende, zeyde hy: lieve Broeders, bedryft dog deze boosheyd niet. Maer ſy gaven voor antwoord: maekt u van daer, gy zyt hier als vremdeling gekomen, en wilt gy hier meeſter zyn? Wy zullen met u nog erger leven, als met hun. Dog alzoo ſy groot geweld deden, en nu by-nae de deure op den vloer zouden geleyd hebben, ſtaeken de Engelen de hand uyt, en Lot binnen getrokken hebbende, ſloten ſy de deure toe, en ſloegen de gene die buyten waeren, zoo groot als kleyn, met eene verdwelmdheyd in het gezigt; zoo dat-ze de deure van het huys niet konden vinden.

UYT HET XIX., XX., XXI., XXII., EN XXIII. HOOFD-STUK.

Lot met ſyn huysgezin uyt Sodoma verloſt. Sodoma verbrand. De huysvrouwe van Lot geſtraft. Afbeeldſel van de helle. Abimelech doet Sara opligten, en word daer over van Godt geſtraft. De geborte van Iſaac. Iſmaël word met ſyne moeder Agar uyt den huyze gejaegt. Gehoorzaemheyd van Abraham in het opofferen van ſynen zone. De dood en begraeffenis van Sara.

DAn zeyden de Engelen tot Lot: hebt gy hier nog iemand van uwe vrienden? Doet al de gene, die u eenigzints aengaen, Schoon-zonen, Zonen ofte Dogters, vertrekken uyt de Stad, want wy gaen

V. Wierd Iſaac op-geoffert?

A. Neen: den Engel des Heere riep van den Hemel: Abraham, Abraham... ſteekt uwe hand niet aen het kind... Abraham offerde in plaets van ſynen zoon tot brand-offer aen den Heere eenen Ram die daer verwart was met de horens tuſſchen de doornen: den Heere vernieuwde hem ſyne beloftens, en Abraham keerde van daer weder naer Berſabeé.

V. Wat gebeurde naer dit Sacrificie van Abraham?

A. De Dood van Sara moeder van Iſaac, in de Stad Arbee, zedert genaemt Hebron. Sara was alſdan oud 127 jaeren, en haeren man Abraham 137: ſy is begraven in den akker van Heth in het land van Chanaan: in eene dobbele ſpelonke die Ephron, eenen der voornaemſte van de Stad Heth, aen Abraham had willen ſchenken tot eene gift, maer welke Abraham van hem kogt voor vier-hondert ſikelen zilvers (de weerde ontrent van 671 Brabantſche guldens) volgens den Boek der Scheppinge 't 23 cap. 16 ℣., het welk niet ſtrydig is met het gene den H. Stephanus zegt in de Werken der Apoſtelen 't 7 cap. 5 ℣.: dat Godt aen Abraham in het land van Chanaan geen erfeniſſe heeft gegeven, *niet zoo veel als de breedde van eenen voet*: dat is, uyt kragt van Gods belofte, wiens uytwerkzel uytgeſtelt zoude worden volgens 't 15 cap.: zoo kan het ſaemen ſtaen, dat Abraham iet gekogt en bezeten heeft als vremdeling.

V. Is dit niet ſtrydig met het gene geſeyt word in de Werken der Apoſtelen 't 7 cap. 16 ℣., dat Abraham het graf gekogt heeft voor eenen prys van zilver van de kinderen van Hemor Sichems zoon?

A. Sommige zeggen, dat in de Werken der Apoſtelen ingevoegt is *Abraham*, zoo dat hun dunkt deze ſtelling eenvoudiger te zyn, is 't dat men in plaets van Abraham herſtelt *Jacob* uytgedruk in 't voorgaende 15 ℣. Tegen dit gevoelen is 't, dat de oude Schryvers eenpaeriglyk hebben geleezen *Abraham*, gelyk ſtellen alle d'exemplairen Grieckſche, Latynſche en Syriakſche, van de welke men niet moet afwyken zonder noodzaekelykheyd. Het is een zeer waerſchynelyk en gemeyn gevoelen, dat den H Stephanus op die plaets niet en handelt van den koop van Jacob beſchreven in den boek der Scheppinge 33 cap., maer van den koop van Abraham waer van wy geſproken hebben uyt het 23 cap.; want Abraham heeft den akker met de ſpelonk tot een erf-graf gekogt van Ephron voor vier hondert gewogen ſikelen zilvers, gekeurde gankbaere munte; maer Jacob heeft een ſtuk lands gekogt van de kinderen of onderzaeten van Hemor (die vorſt van de Stad Sichem en vader van diën des zelfs naem was) niet tot een erfelyke begraef-plaets, maer om in ſyn verblyf-plaets aen Godt op-te-regten eenen autaer tot een gedenkſtuk van dankbaerheyd voor de weldaeden van hem ontfangen ten tyde van ſyn vremdelingſchap: hy kogt dat niet voor eenen prys van zilver, maer voor hondert lammeren, die eygentlyk, voor geen geld ook gemunt met de form van een lam, maer naer de letter volgens de over-een-komſte der overzettingen en 't oud gevoelen der uytleggers moeten genomen worden, gemerkt de Sichemieten die zeer begeerden, en Jacob in kudden zeer ryk was, nogte het was buyten gewoonte van die tyden en plaetzen voor het vee andere dingen te verkoopen of te vermangelen.

V. Hoe word dan waer gemaekt, dat Abraham het graf kogt van Ephron Zeors zoon, mits de Werken der Apoſtelen zeggen, dat hy dat gekogt heeft van de kinderen van Hemor Sichems zoon?

A. Men kan zeggen, dat den vader van Ephron twee naemen heeft gehad, alzoo hy genoemt is geweeſt Zeor en ook Hemor: aldus is Hemor geweeſt den zoon van Sichem, niet van diën van welkers zoonen of onderzaeten Jacob den akker heeft gekogt, maer die veel ouder was; Hemor heeft gehad vele zoonen, onder de welke den oudſten ſchynt geweeſt te hebben Ephron, die uyt den naem van d'andere broeders den akker met de ſpelonk heeft konnen verkoopen aen Abraham.

V. Kan met die uytlegging ſaemen ſtaen het gene den H. Stephanus zegt: Jacob en onze vaderen zyn vervoert geweeſt tot in Sichem, en geleyt in 't graf van Abraham, welk graf niet en was te Sichem, maer te Hebron, alwaer ook Jacob uyt Egypten is vervoert geweeſt?

A. Den H. Stephanus met'er haeſt een aenſpraek doende heeft deze twee zaeken in een vervoegt; te weten dat dit

GENESIS, CAP. XXII. V. 1.

REBECCA.

3. *Isaci amans coniux prudens solersq3* REBECCA,
Esau posponit, teque Iacobe fouet.

dit volk vernielen, om dat het geroep hun 'er zonden tot den Heere is geklommen, die ons heeft gezonden, om hun te niet te doen. Lot dan uytgegaen zynde, ſprak tot ſyne Schoon-zonen, die ſyne Dogters zouden ten houwelyk nemen, zeggende: haeſt u, maekt u van hier weg; want den Heer gaet deze Stad verderven. (Maer ſy zagen dit aen, als of hy het al ſpottende zeyde.) Als nu den dageraed begon op te ſtaen, ſtouden de Engelen Lot aen, en zeyden: Haeſt u, en neemt uwe vrouwe en uwe twee dogters met u, die hier ter hand zyn; op dat gy om de boosheyd van deze Stad niet met haer en vergaet. Alzoo hy nog al bleef vertoeven, namen ſy hem by der hand, met ſyne vrouw en ſyne twee dogters; want Godt wilde hun ſpaeren. En ſy leyden hun buyten de Stad, tot hun zeggende: Indien gy wilt uw leven behouden, zoo en ziet niet agterwaerts om nogte en blyft hier ontrent niet ſtaen; maer zoekt uwe behoudeniſſe op de bergen, op dat gy met hun niet en vergaet. Lot antwoordde: Terwyl uwen dienaer by u gunſt heeft gevonden, ik en mag myne behoudeniſſe niet zoeken op het gebergte: Ik vreeze, dat de ſtraffe my overvallen zal. (Mits hy oud was, ſcheen hem den tyd daer toe te kort.) Hier by is het ſtedeken, (Segor) daer ik zal konnen vlugten. Maer den Engel zeyde tot hem: Ziet, ik ſtae uw verzoek hier ook in toe, dat ik het ſtedeken niet zal verderven, daer gy voor ſpreekt. Haeſt u derrewaerts: want ik en zal niets konnen doen, voor dat gy daer binnen zyt. De zonne ging op, als Lot te Segor kwam, en Godt zond van den Hemel af over Sodoma en Gomorra en de andere ſteden, eenen regen van ſolfer en vuer, en hy vernielde die ſteden, en al het land daer ontrent, met alle de inwoonders, en alle het kruyd der aerde. Dog Lots Huys-vrouw tegen het gebod van Godt agterwaerts omziende, is veranderd in een ſtand-beeld van zout. Sy zag om, ofte uyt nieuwsgierigheyd; ofte uyt ſchrik over al het geſchreeuw en gehuyl van die menſchen, daer de logt vol van was. Dit beeld is daer blyven ſtaen tot naer den tyd van Chriſtus toe. Ziet Joſephus de Antiq. Lib. 2. Cap. 12. Abraham vroeg opgeſtaen zynde, ging nae de plaetſe, daer hy te vooren by den Heere had geſtaen, en ziende nae Sodoma en Gemorra toe, en nae het land van dat geweſte, zag hy de vonken opvliegen van de aerde, als den rook van eenen kalk-oven. Dog Godt de ſteden van dat land vernielende, was Abraham gedagtig, en bevrydde Lot om zynen 't wille van die verwoeſtinge.

Jacob met Iſaac en Abraham ſyn begraeven te Hebron, maer de zoonen van Jacob te Sichem, zoo dat hy zegende *onze vaderen*, verſtaet niet alleen de zoonen van Jacob, maer ook de voorouders Abraham en Iſaac, welkers naemen en afkomſte hy te vooren had uytgedrukt, niet de dood, nogt de begraeving, die hy beyde uytdrukt zegende, dat ſy geſtorven zyn en geleyd in 't graf, dat Abraham gekogt had en gelegen was tegen over Hebron. Men zou ook konnen zeggen, dat de twelf zoonen van Jacob eerſt zyn vervoert geweeſt tot in Sichem, en daer naer tot in Hebron, gelyk Flavius Joſephus verhaelt, en den H. Stephanus eenigzints ſchynt te kennen te geven door die woorden: En ſy zyn geſtelt in 't graf dat Abraham gekogt heeft dienſvolgens te Hebron.

V. Wat gebeurde aen Iſaac?

A. Abraham oud zynde 140 jaeren wou Iſaac nu 40 jaeren bereykende, ten Houwelyk beſteden aen eene van ſyn maegſchap van het Land van Meſopotamien, willende hem geene tot vrouwe geven van de dogters der Chanaaneeſche onder de welke hy woonde, om hunne goddeloosheyd, waer van hy vreeſde dat iet mogt overgaen tot ſyn geſlagt uyt 't welke Chriſtus zelfs moeſt geboren worden.

V. Wat beveelen gaf Abraham nopens dit houwelyk?

A. Hy dede Eliezer, den beſtierder van ſyn geheel huys, zweeren, dat hy voor Iſaac geene dogter uyt het land van Chanaan zoude nemen, en gebood hem te gaen in Meſopotamien om aldaer in ſyn maegſchap voor Iſaac eene vrouwe te zoeken.

V. Hoe volbragt Eliezer het gebod van ſynen meeſter?

A. Eliezer aldus onderrigt zynde is aenſtonds gereyſt nae Meſopotamien in de Stad van Nachor, dat is, in de welke Nachor Abrahams broeder woonde, genoemt Haran in den boek der Schepping 11 cap., om te zoeken die de welke Godt geſchikt had tot huys-vrouwe voor Iſaac ſynen jongen meeſter. 'S avonds gekomen zynde by eenen water-put buyten de Stad ten tyde alſwanneer de dogters gewoon waeren buyten te komen om daer water te putten, en lactende ſyne Kemels ruſten, ſprak hy tot Godt: Heere Godt myns heere Abraham, komt my dog, bid ik u, heden te gemoed, en doet bermhertigheyd met mynen heere Abraham. Ziet, ik ſtaen hier by deze water-bron, en de dogteren van d'inwoonders dezer Stad zullen uytkomen om water te ſcheppen. Nu dan de jonge dogter, tot de welke ik zeggen zal: buygt my uwe kruyk toe, dat ik drinken mag: en die dan antwoorden zal: drinkt; jae ik zal ook uwe kemelen te drinken geven: laet deze het zyn, welke gy geſchikt hebt voor uwen dienaer Iſaac: en dat ik daer uyt verſtaen, dat gy mynen heer begunſtigt hebt.

V. Wat gebeurde aen Eliezer by dezen put?

A. Nauwelyks had Eliezer in zig zelf ſyn gebed volbrogt, of de dogters van de Stad kwamem aen dezen put met hun kruyken water putten: Eliezer alſdan begaf zig tot eene van deze dogters die haere kruyke gevult had om naer de Stad weder-te-keeren, en verzogt haer, dat ſy hem te drinken zoude geven.

V. Wat antwoordde deze dogter op de vraege van Eliezer?

A. Deze dogter en veragtte niet dezen onbekenden, aenſtonds nam ſy haere kruyke van haere ſchouder op haeren erm, en gaf hem met vreugd te drinken. En als hy gedronken had, zeyde ſy 'er by: ik gaen ook water putten voor uwe kemels, tot dat ſy alle gedronken hebben: (het gene het teeken was het welk Eliezer aen Godt gevraegt had.) Deze dogter dan haere kruyke uytgegoten hebbende in den drink-bak, liep weder om ander water te putten, en bragt te drinken aen alle de kemels.

V. Wat vroeg Eliezer dan aen deze dogter?

Maer Lot vreezende binnen Segor te blyven, (om dat hy daer niet genoeg verzekert en ſcheen) vertrok van daer met zyne twee Dogters nae het gebergte, en woonde met hun in een ſpelonke.

Dit zelve jaer vertrok Abraham uyt het Dal van Mambre, en ging eenigen tyd te Gerara woonen: en daer komende, zeyde hy, dat Sara ſyne Zuſter was. Abimelech Koning van Gerara dede Sara tot hem brengen. Maer Godt des nagts in den droom van Abimelech verſchynende, zeyde: Ziet, gy zult de dood ſterven om de Vrouwe, die gy hebt weg-genomen; want ſy is eene getrouwde Vrouw. Dog Abimelech, die haer nog niet had aengeraekt, zeyde tot Godt: Heere zult gy dan ook onwetende en onnoozele menſchen met de dood ſtraffen? Heeft hy my zelf niet gezeyd, dat ſy ſyne Zuſter is? En ſy, dat hy is haeren Broeder? Myn hert is dan opregt geweeſt, en myne handen zyn onbevlekt gebleven in deze daed. (Abimelech en wilde geen overſpel bedryven; maer meynde met haer te trouwen) Godt gaf hem tot antwoorde: Ik weet, dat gy het hebt gedaen met een opregt gemoed, en daerom heb ik u wederhouden van tegen my te zondigen, en niet toegelaeten, dat gy haer aen zoud raeken. Geeft nu dan de Vrouwe weder aen haeren Man, want het is eenen Propheet, en hy zal voor u bidden, op dat gy mogt leven. Maer in dien gy-ze niet weder en geeft, zoo weet, dat gy, en al wat u aengaet, zekerlyk de dood zult ſterven. Abimelech ſtraks opgeſtaen zynde, terwyl het nog duyſter was, riep alle ſyne dienaeren, en vertelde hun al wat hem was overgekomen, die zeer bevreeſt wierden. Hy dede ook Abraham roepen, en zeyde tot hem: Hoe hebt gy het zoo met ons gemaekt? Wat hebben wy tegen u miſdaen, dat gy over my, en over myn Ryk deze groote zonden hebt willen trekken? Hy zeyde ook: Wat heeft u dog beweegt om zulkx te doen? Abraham antwoordde: Ik dagt in myn zelven: Mogelyk en is de vreeze Gods niet in deze plaetſe, en ſy zullen my dooden om myns Vrouwens wille. Anderſins ſy is ook waerlyk myne Zuſter (*Sara was de Zuſter, dat is de Nigte van Abraham, kleyn Dogter van Thare, Abrahams Vader, en Dogter van eenen van ſyne Broeders, Maer de Groot-moeder van Sara was de Moeder van Abraham niet.*) myns Vaders Dogter, al-hoe-wel niet myns Moeders Dogter, en ik heb-ze getrouwt. Maer naer dat Godt my heeft doen vertrekken uyt myns Vaders huys, heb ik haer gezeyd: Gy zult my dienſt doen, dat gy

A. Hy vroeg haer wiens dogter ſy was, en of'er plaets was in het huys van haeren vader om hem te ontfangen; ſy antwoordde, dat ſy was de dogter van Bathuël zoon van Nachor, broeder van Abraham, en van Melcha die zuſter was van Sara en van Lot, en dat haeren naem was Rebecca, dat'er veel plaets was ten haere huyze, en overvloed van voeder voor ſyne beeſten. Aenſtonds Eliezer door eene zeer regtveerdige herkenteniſſe vereerde haer goude oorçierſelen en ermringen van eene buyten gewoonelyke ſchoonheyd en weerde, als aen de dogter van ſyn meeſters broeder en de vrouwe die Godt aen Iſaac toegeſchikt had,

V. Wat dede alſdan Rebecca?

A. Sy liep aenſtonds naer huys om te verhaelen het gene haer was overkomen. Laban haeren broeder zoo haeſt hy zulks had vernomen en gezien de vereeringen die Eliezer had gedaen aen ſyne zuſter (hier uyt blykt, dat ſy geenen vader meer en had) ging hem vinden, verzogt hem ſyn verblyf by hem te nemen, bragt hem en geheel ſyn gevolg ten ſynen huyze. Naer de eerſte beleeftheden, men verzogt Eliezer, dat hy zoude eten, die zulks weygerde tot dat hy hun de oorzaek van ſyne reys zoude uytgeleyt hebben.

V. Wat zeyde hun Eliezer?

A. Hy verhaelde, dat hy was den dienaer van Abraham, den welken hem geboden had te komen in het land van ſyn maegſchap om te zoeken eene huysvrouw voor den zoon die ſyne gepeyzen altyd bezig hiel, met een uytdrukkelyk bevel van mede-te-brengen die de welke hy zoude gevonden hebben: en van ſynen jongen meeſter niet te laeten komen in het land van die de welke hy zoude trouwen. Hy verhaelde hun ook, hoe de jonge Rebecca ſyn voorneem geheel volbragt had, zoo dat hy hun beſcheet hier op nu maer en verwagtte.

V. Wat antwoordde Laban aen Eliezer?

A. Hy zeyde, dat Godt zienelyk uytſcheen in geheel dezen handel, dat'er niets overig was als zig daer aen te onderwerpen, dat hy meeſter was van Rebecca, en dat hy-ze kon mede-lyden om te zyn de huysvrouw van ſynen jongen meeſter.

V. Wat dede Eliezer naer deze antwoord?

A. Hy wierp zig neder ter aerde om Godt te aenbidden: hy dede zeer ryke vereeringen aen de toekomende vrouw, en aen haere broeders Laban en Bathuel, en aen haere moeder. Daer wierd eene groote maeltyd opgeregt, en 's anderdagt 's morgens Eliezer hield ſterk aen by Laban en Bathuel, dat ſy hem zouden laeten wederkeeren. Geheel de familie verwierp dezen voorſtel, en verzogt thien dagen om zig tot deze ſcheyding te beryden; maer Eliezer kon tot dezen uytſtel niet gebrogt worden.

V. Wat wierd'er beſloten naer dit verſchil?

A. Dat men zig hier over zou gedraegen aen Rebecca; ſy wierd dan geroepen, en men vroeg haer, of ſy wou vertrekken met dezen menſch; ſy antwoordde: ik zal gaen. Naer deze toeſtemming haere vrienden lieten haer gaen; ſy zonden mede haere voedſter Debora en andere dogters om haer te verzeilen, en ſy wenſchten haer alle ſoorten van voorſpoed: ſy klom aenſtonds met haere dienſtmaegden op de kemels van Eliezer, die ſpoediglyk wederkeerde tot ſynen meeſter, wiens bevelen hy zoo gelukkiglyk volbrogt had.

V. Wat gebeurde'er als ſy naederde de wooning van Iſaac?

A. Iſaac was uytgegaen nae het veld op den weg van den Put van den levende en ziende; en ziende tegen den avond van verre aenkomen eenen hoop kemels, ging hun te gemoed, keurig zynde wat dit mogte wezen.

in alle plaetſen, daer wy zullen komen, zegt, dat ik uwen Broeder ben. Abimelech dede dan Schaepen, Oſſen en Dienſt-knegten komen, en gaf-ze aen Abraham. Hy gaf hem Sara ſyne Huys-vrouwe weder, en zeyde: Ziet, myn Land ligt open voor u woond al waer het u belieft. En hy zeyde tot Sara: Ik heb aen uwen Broeder gegeven duyzent zilverlingen tot een Hoofd-dekzel om uw aengezigt te dekken. Abraham bad voor Abimelech, en Godt dede ophouden de kwaelen, waer mede hy Abimelech, en ſyn huys-gezin had beginnen te ſlaen.

Godt bezogt dan eyndelyk Sara, en ſy baerde eenen Zone. Abraham noemde hem Iſaâc, en hy beſneed hem als hy agt dagen oud was. Abraham was als dan 100 jaeren oud. Sara zeyde: Godt heeft my doen lacchen, en al die het zullen hooren, zullen lacchen, en blyde zyn met my. Dit ſpeeld op den naem van Iſaâc, die lach beteekent, om dat Sara gelacchen had, wanneer den Heer haer eenen Zone beloofde. Sy zeyde dan voorder: Wie zoude het oyt gelooft hebben, dat men aen Abraham zoude zeggen, dat Sara eenen Zone zoog, die zy hem gebaert had in ſynen ouderdom? Daer-en-tuſſchen het kind groeyde, en wierd geſpend, en op dien dag hield Abraham een groote maeltyd. Sara naderhand ziende, dat den Zone van Agar, in 't ſpelen, haeren Zone kwalyk handelde, zeyde ſy tot Abraham: Jaegt deze Dienſt-maegd met haer kind weg: want haer kind en zal met myn kind geenen erfgenaem wezen. Abraham nam dit kwaelyk af van Sara om ſynen Zone Iſmaël; maer Godt zeyde tot Abraham: Neemt niet kwalyk het gene Sara over uwen Zone en uwe Dienſt-maegd gezeyd heeft. Doet al wat ſy u zal zeggen: want van Iſaâc zal uw geſlagte voortkomen. Niet-te-min ik zal ook een groot volk doen ſpruyten uyt den Zone van uwe Dienſt-maegd, om dat het uw kind is. Abraham ſtond dan 's morgens vroeg op, nam brood en een fleſſche met water, en leyde dit op Agars ſchouders. Ook gaf hy haer het kind, en zond ze weg. Maer zy, weg-gegaen zynde, begon te dwaelen in de woeſtyne. Als nu het water van haere fleſſche uyt was, wierp ſy het kind onder eenen boom, die daer ontrent was. (Iſmaël was als dan ten minſten 16 jaeren oud.) En ſy ging een boog-ſcheute van daer regt over het kind zitten, zeggende: Ik en zal het kind niet zien ſterven. Dog daer zittende, begon ſy luyd uyt te kryten. Maer Godt verhoorde de ſtemme van haer kind,

V. Wat dede Rebecca als ſy wiſt van Eliezer, dat het Iſaac was?

A. Sy ſtapte veerdiglyk neder ter aerde, en dekte haer aenzigt: en Iſaac vervult van vreugd bragt haer in de wooning van Sara ſyne moeder, alwaer hy haer trouwde dry jaeren naer de dood van Sara.

V. Is Abraham nog hertrouwt naer de dood van Sara?

A. Jae; Abraham nam tot vrouwe Cetura, die ſomwylen byvrouw genoemt word, alhoewel ſyne echte vrouw, maer van den tweeden rang, waer van de kinders niet mede erfden, als den vader zulks niet wilde; by deze had hy zes kinders.

V. waeren deze kinders mede erfgenaemen van Iſaac?

A. Neen; Abraham gaf aen Iſaac al dat hy bezat; hy dede vereeringen aen de kinderen van ſyne andere vrouwen, Agar en Cetura; en ſcheydde-ze af van Iſaac, zendende hun nae het Ooſten-land.

V. Hoe lang leefde Abraham?

A. Hy leefde 157 jaeren, ſtierf in het vyf-en-zeventigſte jaer van ſynen zoon Iſaac, die, met Iſmaël zoon van Agar, hem begraeven heeft in het graf van Sara ſyne vrouwe in de ſpelonke van Ephron, vyfthien jaeren naer de geborte van ſynen klynen zoon Jacob.

V. Had Iſaac kinderen by Rebecca?

A. Iſaac getrouwt zynde met Rebecca in den ouderdom van 40 jaeren, won nu 60 jaeren oud zynde twee zoons tweelingen, naer 19 jaeren van onvrugtbaerheyd in het hondert-en-ſeſtigſte jaer van Abraham hunnen grootvader.

V. Wat gebeurde'er geduerende de vrugtbaerheyd van Rebecca?

A. Rebecca wierd gewaer, dat deze klyne tweelingen reeds worſtelden in haeren ſchoot zonder zig te kennen, hier op ging ſy den Heer te raeden, die haer antwoordde, dat deze twee kinders zouden zyn de hoofden van twee volkeren, en dat den ouſten zou onderworpen zyn aen den jongſten.

V. Wie was den oudſten van deze tweelingen?

A. Eſau kwam eerſt te voorſchyn: hy was roſch en geheel rouw-hairig; het gene ſynen naem beteekent.

V. Hoe wierd den tweeden genoemt?

A. Den tweeden volgde daetelyk ſynen broeder hem met den voet vaſt houdende; waerom hy Jacob genoemt wierd, het gene wilt zeggen, voetligter en eenen die een ander by den hiel houd.

V. Hoe verloor Eſau ſyn regt van Eerſt-geborte?

A. Eſau eens van de jagt wederkeerende, ziende, dat Jacob zekere pot-ſpyze gekookt had, vroeg-ze hem, om dat hy zeer vermoeyt was. Jacob nam hier uyt gelegentheyd om hem ſyn regt van eerſt-geborte te doen afſtaen: Eſau antwoordde, dat hy op het punt zynde om van honger en afgematheyd te ſterven, niet merkte, waer toe hem zou dienen dit regt van eerſt-geborte; en alzoo door eenen plegtigen eed dit regt afgeſtaen hebbende, at zeer geruſtelyk den koſt die hem zoo duer kwam te ſtaen, weynig agtende, dat hy verkocht had ſyn eerſt-geborte de welke van zoo groote weerde was; gemerkt; volgens eenige Auteurs, het Prieſterdom daer aen vaſt was, en meer andere regten, als van te hebben een dobbel deel in de erffeniſſe ſyns vaders, van geagt te zyn als het hoofd en den heer van ſyne broeders, en van te ontfangen eenen bezonderen zegen van ſynen ſtervenden vader.

V. Wat gebeurde in dien tyd?

A. Daer ſtond op eenen hongers-nood, die Iſaac dwong te gaen nae Gerara tot Abimelech Koning der Philiſtienen en opvolger van dien daer wy te voren van geſproken hebben. Den Heere openbaerde zig aen Iſaac in die plaets en beloofde hem en aen ſyne naerkomelingen het land van Chanaan, om te volbrengen den eed die hy Abraham ſynen

en den Engel des Heere riep tot Agar uyt den Hemel: Agar; en weeft niet bevreeft: want Godt heeft des kinds ftemme aenhoort van de plaetfe daer het ligt. Staet op, en neemt den jongen by der hand: want ik zal een groot volk van hem doen voortkomen. Godt opende ook haere oogen, dat fy eenen water-put zag: en derwaerts gaende, vulde fy de fleffche met water en gaf den jongen te drinken. Godt was ook met den jongen, die opwies, bleef in de Woeftyne woonen, alwaer hy eenen goeden fchutter wierd.

Wanneer nu deze dingen gefchied waeren, zeyde Godt, om Abraham te beproeven: Neemt uwen eenigen Zone Iſaâc, die gy bemind, en gaet nae het Land Moria, en offert hem aldaer tot eenen brand-offer, op eenen van de bergen, die ik u zal aenwyzen. Abraham wetende dat hy dezen Zone niet als van Godt en hadde, en haperde niet van hem den zelven weder te geven. Hy hield voor vaft door het geloof, dat door Iſaâc fyn geflagte zoude vermenigvuldigt worden gelyk de fterren des hemels, fchoon hy deze beloften niet konde te faemen binden met dit tegenwoordig gebod van Godt, Abraham ftond dan vroeg op, zadelde fynen Ezel, en met hem nemende twee van fyne dienft-knegten, en Iſaâc fynen Zone, ging hy nae de plaets, die hem Godt had aengewezen. Op den derden dag, fyne oogen opheffende, zag hy de plaetfe van verre. (*Waerfchynelyk is Berfabee, daer Abraham woonde, wel ontrent 20 mylen van den Berg Moria, daer Iſaâc moeft opgeoffert worden.*) Hy zeyde tot fyne knegten: Blyft gy hier met den Ezel, ik en het kind zullen derwaerts gaen; en naer dat wy onze aenbiddinge zullen gedaen hebben, zullen wy tot u wederkeeren. Abraham dan, nemende het hout des brand-offers, leydde dat op Iſaâc fynen Zone, draegende hy zelve het vuer in fyne hand met het zweird. Terwyl fy beyde aldus gingen, fprak Iſaâc tot Abraham zynen Vader: Lieven Vader! Hy antwoordde: Wat wilt gy, myn kind? Ik zien hier, zeyde Iſaâc, wel vuer en hout; maer waer is den flagt-offer? Abraham antwoordde: Lief kind, Godt zal'er wel in voorzien. Sy voorderden dan **gezamentlyk** hunnen **weg**, en kwaemen eyndelinge ter plaetfe, die Godt hem gezeyd had. Abraham, aldaer eenen Autaer opgeregt, en het hout daer op gefchikt hebbende, bond Iſaâc zynen Zone vaft, en leydde hem op den Autaer boven op het hout. En fyne hand uytftekende, greep hy het zweird aen, om zynen Zone te flagen. Godt, beweegt zynde door de ftandvaftigheyd van den Vader,

vader gezworen had.

V. Wat dede Iſaac gekomen zynde in Gerara?

A. Hy nam de voorzorge in dit land komende het gene hy niet en kende, van te zeggen, dat Rebecca was fyne zufter, volgende hier in het exempel van fynen vader Abraham die zorge gehad had te verzwygen, dat Sara fyne vrouw was.

V. Geloofde Abimelech het gene Iſaac hem zeyde?

A. Abimelech geloofde het tot dat het eens gebeurde, dat dezen Koning ziende uyt de venfter van fyn Paleys, merkte, dat Iſaac kortswylde met Rebecca, het gene niet kon toegelaeten zyn als aen den egten man.

V. Wat dede alfdan den Koning Abimelech?

A. Abimelech dede Iſaac aenftonds haelen, hy beklaegde zig over het gevaer daer hy hem en fyn Koningryk aen gewaegt had door 't perykel, van onwetende, een overfpel te begaen: en hy waerfchouwde op den zelven oogenblik, dat die de vrouwe van Iſaac zoude aenraeken, de dood zouden fterven.

V. Leefde Iſaac in vrede met de Philiftienen?

A. Neen; want de groote goederen van Iſaac veroorzaekten den nyd der Philiftienen, die door eene verfoeyelyke kwaedaerdigheyd met aerde gingen opvullen alle de putten die hem dienden om fyne kudde te laeten drinken. Den Koning Abimelech zelf en kon, door d'edelmoedigheyd die als ingeboren moet zyn in de groote Vorften, zoo veragtelyke paffie niet overmeefteren; hy kwam Iſaac vinden, en verzogt hem, dat hy zou vertrekken.

V. Waer ging Iſaac gaende uyt Gerara?

A. Iſaac trok nae verfcheyde plaetfen van waer hy verdreven wierd, voorts trok hy op nae Berfabee, alwaer den Heer zig den zelven nagt aen hem openbaerde, hem beloofde fynen zegen, en verzekerde, dat hy altyd met hem zoude zyn; en waerelyk, Godt raekte feffens het gemoed van Abimelech die hem verjaegt had, hy kwam met Ochozath fynen vriend, en Phicol fynen krygs-overften, Iſaac vinden in een afgelegen woeftyne, alwaer de onregtveerdigheyd der onderdaenen van Abimelech hem gedwongen had zig te vertrekken, om met hem een onveranderlyk verbond aen-te-gaen.

V. Is dezen Phicol den zelven daer van gefproken word in het 21 capittel, ten tyde van Abraham?

A. Hy kon den zelven zyn onder dezen Abimelech, opvolger van den anderen Abimelech van den tyd van Abraham; of wel men moet zeggen, om alle moeyelykheyd weg te nemen, dat Phicol kon zyn eenen naem van bedieninge die gemeyn was aen alle de krygs-overften van 't land.

V. Wat kwam'er over aen Iſaac in fyne familie?

A. Efau 40 jaeren oud zynde nam tegen den wil fyns vaders tot huysvrouwen Judith en Baſemath, Chananeefche vrouwen, die beyde aen 't gemoed van Iſaac en Rebecca tot aenftoot zyn geweeft.

V. Wat peyfde Iſaac nu oud zynde, en wanneer fyne oogen waeren verduyftert door ouderdom?

A. Iſaac 137 jaeren berykende wou fyne kinders zegenen 44 jaeren voor fyne dood waer van den dag hem onbekent was.

V. Van wie begon Iſaac fyne kinders te zegenen?

A. Den wil van Iſaac was; te beginnen met Efau die hy beminde als den oudften. Hy gebood hem dan te nemen fynen boog en pylen, en hem iets te bereyden om te eten van het gene hy op de jagt zoude bekomen hebben; op dat ik geeëten hebbende, u geve, zeyde hy, mynen zegen eer dat ik fterve. Efau ging aenftonds; maer hy wierd voorkomen door Jacob, die den eerften zegen

en

en de gehoorzaemheyd van den Zone, zoo riep den Engel des Heere ſtrakx tot hem: Abraham, Abraham. Hy antwoordde: Wat is uwe beliefte? Dan zeyde hy tot hem: En ſteekt uwe hand over 't kind niet voorder uyt, en wagt u van het leed te doen. Nu heb ik bevonden, dat gy Godt vreeſt, dewyl gy uwen eenigen Zone om my niet en hebt geſpaert. (Dat is, dit bleek nu door eene uytwendige ondervindinge, alhoe-wel alles volkomentlyk van te vooren aen Godt bekend was.) Dog Abraham ſyne oogen op-ſlaende, zag agter hem eenen Ram, die met ſyne hoornen in de ſtruyken verwert was; en hem daer uytgenomen hebbende, offerde hy hem tot eenen brand-offer, voor ſynen Zone. Den Engel des Heere riep voor de tweede reyze tot Abraham van den Hemel, en zeyde: Ik zweire u by myn zelven, zegt Godt, om dat gy dit gedaen hebt, en dat gy om mynen t' wille uwen eenigen Zone niet geſpaert en hebt, zal ik u zegenen boven maeten, en uw geſlagte vermenigvuldigen gelyk de ſterren des Hemels, en het zand der Zee. Uwe naekomelingen zullen de Stads-poorten hun 'er vyanden erven; en in uwen *Nakomeling* (*De beloften zyn gedaen aen Abraham en aen ſynen* Naekomeling. *Hy en zegt niet aen uwe* Naekomelingen, *als aen veele; maer aen uwen* Naekomeling, *als aen eenen, den welken Chriſtus is.* S. Paulus ad Gal. 3. 16.) zullen de volkeren van het gantſche aerdryk gezegent worden, om dat gy na myne ſtemme geluyſtert hebt. Abraham keerde weder tot ſyne knegten, en ſy trokken te ſaemen nae Berſabee.

Sara 127. jaeren geleeft hebbende, ſtierf te Cariatarbe, in 't Land van Chanaân. Abraham kwam haer beweenen. En opſtaende van het lyk, zeyde tot de Heteërs: Ik ben eenen vremdeling onder u, verleent my dog een erf-graf by u, op dat ik mynen dooden begraven mag. De Heteërs antwoordden: Myn Heer, gy zyt een aenzienelyk Man onder ons, begraeft uwen dooden in onze beſte graven. Abraham zeyde: Spreekt dan voor my tot Ephron, op dat hy my de Spelonke (die ligt aen het uytterſte van ſynen Akker) in uwe tegenwoordigheyd tot een erf-graf overlevere voor den prys, die ſy weérd is; Ephron, die in 't midden der Heteërs woonde, zeyde tot Abraham: Ik geve u den Akker met de Spelonke in de tegenwoordigheyd van myn volk: begraeft'er uwen dooden. Abraham boog zig neder voor het volk van het Land, en zeyde tot Ephron: Ik zal het geld geven, dat den Akker weérd is. Ontfangt het dog, en dan zal ik mynen

van Iſaac ontfong.

V. Hoe wierd Eſau voorkomen door Jacob?

A. Rebecca gehoort hebbende de woorden van Iſaac tot Eſau, zeyde aen Jacob: Ik hebbe zoo aenſtonds gehoort het voornemen van uwen vader tot voordeel van uwen broeder: luyſtert toe en volgt mynen raed; gaet veerdiglyk nae de kudde en brengt my twee van de beſte bokken, op dat ik van deze iet bereyde nae den ſmaek van uwen vader, het gene gy hem zult te eten dragen, op dat hy u zegene den eerſten in de afweſentheyd van Eſau.

V. Wat zeyde Jacob aen ſyne moeder aengaende deze onderneeming?

A. Hy vertoonde aen ſyne moeder, hoe ſynen broeder Eſau rouw-haïrig was, en hy zagt van velle; dat hy aldus, hoewel hy de oogen van ſynen vader kon bedriegen die niet meer en zag, nogtans ſyne handen niet bedriegen kon, als hy hem zoude willen aenraeken.

V. Wat antwoordde Rebecca hier op aen Jacob?

A. Sy moedigde hem aen en zeyde hem van haer te laeten betyden, ſy nam de bokke-vellekens en dede-ze rond-om den hals en de handen van Jacob, om hem gelyk te maeken aen ſynen broeder; ſy deêd hem aen de beſte kleeders van Eſau die ſy bewaerde, en deêd hem alzoo gaen tot ſynen vader. Mynen vader, zeyde hy hem, ik brenge u het gene gy my bevolen hebt; eet van myne jagt, en zegent my.

V. Wat antwoordde Iſaac op dit gezeg aen Jacob?

A. Hoe hebt gy, mynen zoon, zoo haeſt het konnen vinden? Godt heeft het toegelaeten, zeyde Jacob. Iſaac vreezende eenig bedrog, dede hem naederen, voelde hem aen den hals en aen de handen, en gewaer wordende de rouwigheyd van het vel daer hy mede overdekt was: 't is, zeyde hy, de ſtem van Jacob, maer het zyn de handen van Eſau. Hy vroeg hem nog, of hy was ſynen oudſten zoon Eſau, Jacob antwoordde, dat hy het was: (eenige HH. Vaders ontſchuldigen Jacob hier van leugen, andere niet.) Iſaac dan zig laetende voorſtaen, dat het was ſynen zoon Eſau, dede hem naederen en terſtond als hy gewaer wierd den geur ſyn'er kleederen, zoo zegende hy hem en zeyde: ziet den reuk van mynen zoon is gelyk den reuk van eenen vollen akker welken den Heer gezegent heeft, enz.

V. Wat geſchiedde'er naer dat Iſaac Jacob gezegent had?

A. Nauwelyks had Iſaac ſynen zegen gegeven aen Jacob, of Eſau van de jagt weder-gekeert vernam, dat ſynen broeder hem voorkomen had: hy was 'er geheel van verſchrikt met groote verbaeſtheyd; hy brieſchte met een groot geſchreeuw, ende ſmeekende ſynen vader met traenen en zugten, vroeg hem, of hy maer eenen zegen en had.

V. Wat voornemen maekte Eſau ziende zig voorkomen door Jacob?

A. Eſau vergramt voedde in ſyn hert voornemens van vraeke, en wagtte maer naer de dood van ſynen vader om deze uyt-te-werken door de dood van Jacob welken hy aenzag als eenen voet-iigter; (het gene ſynen naem beteekent) om dat hy hem ontrokken had ſyn regt van eerſt-geborte, en nu weder ontnomen den zegen die hem toekwam.)

V. Wat dede Rebecca gewaer wordende, dat den toorn van Eſau meer en meer aengroeyden?

A. Rebecca wiſt de zaeken zoo wel te overleggen, dat Iſaac aen Jacob gebood te doen het gene ſy ten hoogſten betragtte, te weten, dat hy zig zoude begeven nae Haran in Meſopotamien van Syrien, by Batuël ſyn groot-vader, vader van ſyne moeder. ende aldaer tot vrouw nemen eene der dogters van Laban, ſynen oom langs ſyn moe-

dooden begraven. Ephron antwoordde: Myn Heer, het Land dat gy verzoekt, is vier hondert ſikelen zilvers weérd; maer wat kan dit maecken onder ons beyden. Begraeſt gy vryelyk uwen dooden. Abraham dit gehoort hebbende, woeg het geld in de tegenwoordigheyd van de Heteërs, en alzoo wierd den Akker met de Spelonke en met al het geboomte, dat'er rondom ſtond, aen Abraham tot een vaſt bezit gegeven: En Abraham begraefde dan ſyne Huys-vrouwe in de Spelonke.

UYT HET XXIV., XXV., XXVI. EN XXVII. HOOFD-STUK.

Abraham zend Eliëzer naer Meſopotamien om daer te zoeken een Huysvrouw voor Iſaäc. Abraham trouwt met Cethura. Syne dood in't jaer 2183. Geborte van Eſau en Jacob. Jacob ontfangt den zegen van Iſaäc. Haet van Eſau tegen Jacob. Hy vlugt naer Meſopotamien.

ABraham nu zeer oud geworden zynde, zeyde tot den Opper-toeziender van ſyn huys: Belooft my met eede, dat gy voor mynen Zone geene Huys-vrouwe en zult nemen uyt de Dogters der Chananeërs, daer ik by woone: maer dat gy nae myn Land en nae myn Maegſchap zult gaen, om daer eene Vrouwe te nemen voor mynen Zone. Maer in dien de Dogter met my niet wilt komen, zeyde den knegt, moet ik dan uwen Zone leyden nae het Land, daer gy zyt uytgetrokken? Abraham antwoordde: Wagt u wel, van mynen Zone oyt wederom daer nae toe te brengen. Godt, den Heere des Hemels, die my uyt myns Vaders huys, en uyt myne geborte plaetſe heeft getrokken, en my met eede belooft heeft, dat hy dit Land aen myne nakomelingen zal geven, die zal ſynen Engel voor u zenden, op dat gy aldaer voor mynen Zone eene Vrouwe mogt nemen. In dien 't nu myne vrienden u weygeren, ofte in dien de Vrouw u niet en wilt volgen, zoo zult gy van uwen eed ontſlagen zyn. Ziet maer toe, dat gy mynen Zone noyt derwaerts brengt. Naer dat den knegt dezen eed had gedaen, nam hy thien Kemelen, en trok henen, met zig nemende van alle ſyns Meeſters goederen. Hy kwam eyndelinge in Meſopotamien by Nachors Stad. (en ſyns Meeſters

ders zyde zynde broeder van Rebecca. Alzoo wierd Jacob balling van het huys ſyns vaders in den ouderdom van 77 jaeren.

V. Wie vergezelde Jacob op de reyze van Haran?

A. Jacob vertrok alleenig van Berſabeé, en verliet het huys ſyns vaders, als eenen vlugteling die de dood op 't lyf heeft; ryzende met ſynen ſtok, alleenelyk voorzien zynde van eenige noodzaekelyke teér-ſpyze, gaf hy zig over in dezen ſtaet aen de Voorzienigheyd van diën die alles beſtiert.

V. Wat zag Jacob in den ſlaep, ruſtende op ſyne reyze?

A. Jacob afgemat naer dat hy waerſchynelyk meer als eenen dag gereyſt had, kennende 't gene hy verlaeten had, en niet wetende wat hy zou vinden, begaf zig tot ruſten naer den zonnen-ondergank op een plaets genaemt Luza, van Berſabeé afgelegen meer als 40 mylen, alwaer geſtigt is een Stad die eerſt genoemt wierd Luza, daer naer Bethel; hy nam dan van de ſteenen die daer lagen, en die onder ſyn hoofd leggende, ſliep hy op de zelve plaetze, en in ſynen droom zag hy eene Leeder op de aerde ſtaende, die met het opperſte eynde den Hemel raekte, en d'Engelen Gods daer langs op en afklimmende, en den Heere ſtaende op de leeder, die beloofde hem en ſyne naekomelingen te zullen geven het land daer hy op ſliep, en vernieuwde hem alle de beloften, eertyds gedaen aen Abraham, zeggende: En in u en in uw zaed zullen gezegent worden alle de geſlagten der aerde.

V. Wat beteekent deze Leeder?

A. Zy verbeeld Gods voorzienigheyd, die volgens ſyn uytſpraek in den Boek der Wysheyd zig met kragt uytſtrekt van 't een eynde tot het ander, en beſchikt alles zoetelyk: door de zelve worden gezonden d'Engelen; die opklimmen om aen den Alderhoogſten op-te-draegen onze noodzaekkelykheden en gebeden, die afkomen om ons by-te-ſtaen. Dit word hier te kennen gegeven, dat de gebeden van Jacob ten Hemel zyn opgedraegen door den dienſt der Engelen; dat deze gezonden worden om tuſſchen de perykels der wegen hem te bewaeren zoo opwaerts nu reyzende nae Meſopotamien, als daer naer wederom afkomende nae Berſabeé; dat Godt bezonderlyk en zienclyk zal zyn met hun verblyvende te Meſopotamien; het gene afgebeeld is in de dryvoudige geſtaltenis der Engelen, onder de welke de eene op de andere afklimmende, eenen ſtond by Jacob, die uytnemender verbeelde den Heere, wiens zegen hy voorzeyde. Ook kan in den geeſtelyken zin door die Leeder verſtaen worden Chriſtus Jeſus, die is den weg, de waerheyd, en het leven; de hoop der regtveerdige, wiens ſtaet volgens de beginnende voortſgaende, volmaekte en ſtantvaſtige liefde tot Godt in het beſchouwende en werkende leven afgebeelt is in de verſcheyde geſtaltenis der Engelen ende van Jacob.

V. Wat onderrigting trok Jacob uyt dit viſioen?

A. Jacob leerde hier uyt, dat den Heere niet verlaet maer byſtaet die op hem betrouwen, dat d'Engelen Gods altyd bezig zyn om de geloovigen te vertroöſten ende te verligten.

V. Wat dede Jacob uyt den ſlaep ontwaekt zynde?

A. Hy betuygde aen Godt ſyne dankbaerheyd voor eene zoo zonderlinge jonſte, hy nam den ſteen op den welken hy met het hoofd geruſt had, en daer op olie gietende regte hem op tot een eeuwig gedenk-ſtuk van ſyne godſdienſtigheyd: en hy noemde, dat is, hy was door deze daed de oorzaek, dat de Iſraëlieten de Stad, die te voren Luza genoemt wierd, noemden Bethel, het gene beteekent Gods-Huys, dat is, een plaetze waer Godt op een zonderlinge wyze verblyft: ook dede Jacob eene belofte,

Maegſchap) Hebbende dan de Kemels buyten de Stad doen neder-knielen by eenen water-put (gelyk die beeſten gewoon zyn te doen) om te ruſten, ontrent den avond, op welken tyd de Vrouw-lieden gewoon waeren uyt te komen om water te putten, zoo ſprak hy aldus: O Heere, den Godt van Abraham mynen Meeſter! ſtaet my nu dog by, en doet mynen Meeſter Abraham deze gunſte. Ziet, ik ſtaen hier by dezen waterput, en de Dogteren van de Stad zullen uytkomen om water te putten. Zoo dat de Dogter, aen wie ik zeggen zal: Neygt dog uwe kruyke, op dat ik drinken mag, en my tot antwoord geeft: Drinkt, en uwe Kemelen zal ik ook te drinken geven, dat zal-ze wezen, die gy aen uwen dienaer Iſaäc hebt toegeſchikt, en aldus zal ik kennen, dat gy mynen Meeſter Abraham gunſte hebt gedaen. Nauwelykx had hy deze woorden by zig zelven uytgeſproken, of Rebecca, de Dogter van Bethuël, Zone van Nachor, den Broeder van Abraham, kwam daer aen met eene kruyke op haere ſchouder.

Het was eene overſchoone Dogter. Naer den water-put dan af-gegaen zynde, en haere kruyke gevult hebbende, kwam-ze weder. Den knegt liep haer ſtraks te gemoed, en zeyde tot haer: Geeft my wat te drinken uyt uwe kruyke. Sy antwoordde: Drinkt, myn Heer: en, haeſtelyk laetende de kruyke op den erm af-zinken, gaf-ze hem te drinken. Als hy gedronken had, zeyde-ze voorder: Ook zal ik voor uwe Kemelen water putten, en hun alle te drinken geven. Haere kruyke dan ſpoedig in den drink-bak gegoten hebbende, liep-ze wederom naer den put om te putten, en gaf te drinken aen de Kemelen. Ondertuſſchen bezag haer Eliezer aendagtelyk, zonder iets te zeggen, wenſchende te bemerken, of Godt ſyne reyze tot eenen gelukkigen uytval gebragt had, ofte niet. Als de Kemelen nu gedronken hadden, trok hy voor haer goude oor-ringen uyt, en twee braſſeletten. En hy vroeg haer: Wiens Dogter zyt gy? Zegt my dog ook, of'er in uws Vaders huys wel plaets voor ons is om te vernagten? Sy gaf voor antwoord: Ik ben de Dogter van Bathuël, den Zone van Nachor. Strooy en hooy is'er by ons in menigte, en ruyme plaets om te vernagten. Rebecca liep naer haer Moeders huys, en gaf te kennen al wat haer gebeurt was. Sy hadde eenen broeder met naem Laban, die ziende de oor-ringen aen het hoofd, en de braſſeletten aen de hand van ſyne Zuſter, naer Eliezer toe liep, die nog ſtond by den water-put met de Kemelen.

zeggende: Indiën Godt met my is, en my bewaert op den weg, diën ik wandel, en my brood geeft om te eten, en kleederen om aen-te-doen, en dat ik voorſpoedelyk weder tot het huys myns vaders kome; zoo zal den Heere my tot eenen Godt zyn, en dezen ſteen, diën ik opgeregt heb tot een gedenk-ſtuk, zal genoemt worden Gods-Huys: en ik zal u thiende opdraegen van alles wat gy my geven zult. Jacob dan voorts-reyzende kwam tot Haran.

V. Was Jacob gelukkig op ſyne reyze?

A. Jae; want op de eerſte ondervraegingen die hy dede ſprekende met eenige herders, om te weten, waer dat woonde Laban ſynen oom, was hy zoo gelukkig als voortyds Eliezer: men toonde hem Rachel die nae den put kwam, waer van Jacob den ſteen afnam die belette haere kudde te laeten drinken, alſwanneer alle de herders verzaamelt waeren.

V. Wat zeyde Jacob aen Rachel?

A. Hy zeyde haer wie hy was, en zoo haeſt hy haer Rebecca genoemt had wiens zoon hy was, weende hy van teerhertigheyd en vreugd, en kuſte haer in de eenvoudigheyd van die eerſte tyden.

V. Wat dede Rachel op deze tyding?

A. Sy liep om haeren vader Laban dit te boodſchappen, die aenſtonds ſynen neef Jacob te gemoed liep, en hem omhelſt, en zeer hertelyk gekuſt hebbende, leydde hem in ſyn huys alwaer Jacob alle teekens van een opregte genegentheyd ontfing.

V. Welke waeren de onderhandelingen van Jacob met Laban?

A. Jacob zeyde Laban de reden waerom hy in dit land was gekomen: Laban luyſterde met aendagt nae het gene hy hem zeyde van het vaſtgaende bevel het welk Iſaac hem had gegeven van eene van ſyne dogters ten houwelyk te nemen; hy ſtemde in alle ſyne voorſtellingen toe, hy prezenteerde hem ſyn huys tot verblyf-plaers, en gaf hem keus van eene van ſyne dogters die hy tot vrouw zoude willen nemen.

V. Hoe veel dogters had Laban?

A. Hy had'er twee, van de welke Lia, de oudſte, leepe oogen had, en de andere Rachel genoemt, was ſchoon van aengezigt. Jacob die Rachel ten hoogſten lief had, offerde aen Laban ſynen dienſt voor zeven jaeren, om deze tweede van ſyne dogters in houwelyk te mogen bekomen. Laban beloofde haer aen hem.

V. Wat gebeurde naer de zeven jaeren van dienſt van Jacob?

A. Hy vroeg Rachel aen Laban, die noodde ſyne vrienden in groote menigte ter maeltyd, en hield de bruyloft, en 's avonds bragt hy ſyne dogter Lia by Jacob binnen in plaets van Rachel.

V. Wat zeyde Jacob 's morgens dit bedrog gewaer geworden zynde?

A. Jacob toen 84 of 85 jaeren oud zynde, dede hier over ſyne klagten aen Laban: hy vroeg hem, of ſy niet waeren over-een-gekomen van hem Rachel te geven naer zeven jaeren; Laban bekende, dat dit waer was, maer hy tragte ſyne faut te verſchoonen door deze reden: dat het in ſyn land de gewoonte niet was, dat de jongſte voor de oudſte zoude trouwen, hem verzoekende ſyn houwelyk met Lia te voltrekken geduerende zeven dagen, dat hy hem gevolgentlyk Rachel zoude geven met dit beſpreek nogtans, dat hy hem nog zeven jaeren zoude dienen naer dat hy-ze tot vrouw zou genomen hebben.

V. Wat waeren de gevoelens van Jacob alſwanneer hy eyndelyk Rachel bekomen had?

A. Jacob had hier in zulke vreugd, dat men wel zag, dat hy Rachel onvergelykelyk meer beminde als Lia, maer

En hy zeyde: Komt binnen, ô gezegenden des Heere, wat blyft gy buyten ſtaen. Ik heb myn huys voor u bereyd gemaekt, en de plaetſe voor de Kemelen. Hy dede hem dan binnen komen, en hielp de Kemelen ontlaeden: en hun hooy en ſtrooy gegeven hebbende, bragt hy water voor Eliezer, om ſyne voeten te waſſchen, als ook die van de mannen, die by hem waeren. Daer naer ſtelde hy hun eten voor. Maer Eliezer zeyde: Ik zal hier niet eten, voor dat ik eerſt myn reden heb uytgeſproken. Laban zeyd: Spreekt-ze. Ik ben, zeyde hy, den knegt van Abraham. Godt heeft mynen Meeſter zeer gezegent. Hy heeft my hem doen beloven met eede, dat ik niet en zoude nemen eene Huys-vrouw voor ſynen Zone uyt de Dogters van Chanaân; maer dat ik hem eene zoude gaen zoeken in ſyn geſlagte, en ik ben daer toe gekomen in uw Land. Hy vertelde ook het gene dat hem geſchied was by den water-put; hoe hy Godt had gebeden om een teeken, waer uyt hy zoude kennen, wie de Vrouw van Iſaâc moeſt wezen, en dat hy dit teeken in Rebecca volbragt zag, en vraegde, of ſy daer tegen iets wiſten te zeggen? Laban en Bathuël zeyden: Het is Gods werk, wy en konnen ſyn behaegen niet tegen ſpreken. Ziet Rebecca is daer: neemt ze, en gaet'er mede henen, en dat ſy volgens het woord des Heere de Huys-vrouw zy van den Zone van uwen Meeſter. Den knegt van Abraham dit hoorende, viel plat ter aerde, en aenbad Godt. En hy gaf aen Rebecca zilver en goud-werk, en kleederen, en aen haere Broeders en Moeder veele giften en geſchenken. Naer dat ſy te ſaemen geëten en gedronken hadden, bleven ſy daer vernagten. Maer den knegt 's anderdags vroeg opſtaende, zeyde: Laet my dog henen gaen nae mynen Meeſter. Dog haer Broeders en de Moeder zeyden: Dat-ze ten minſten nog thien dagen by ons blyve, en dan vertrekke. Maer den knegt zeyde: En houd my niet langer op, dewyl Godt my eene gelukkige uytkomſte heeft gegeven, laet my dog henen gaen nae mynen Meeſter. Sy zeyden: Laet ons haer zelf roepen en vraegen haere genegentheyd. Sy riepen Rebecca, en vraegden haer: Wilt gy met dien man wel henen trekken? Sy antwoordde: Ik wille het wel doen. Sy lieten haer dan gaen, haer toewenſchende allen zegen. Rebecca dan met haere dienſt-maegden op Kemelen geklommen zynde, volgde den man, die zig ſpoedigde om wederom by ſynen Meeſter te zyn. Als ſy naderden ontrent Berſabee, kwam Iſaâc uytgegaen in't vallen van den avond, om zig op het veld

in ſyne vergenoegtheyd van Rachel tot vrouw te hebben, had hy de droefheyd van haer onvrugtbaer te zien; en Lia in tegendeel vertrooſtte zig over de onbevalligheyd van haer aenzigt door haere gelukkige vrugtbaerheyd, want ſy baerde in vier jaeren vier zoonen; te weten, Ruben, Simeon, Levi en Judas.

V. Zag Rachel met goede oogen aen de vrugtbaerheyd van Lia?

A. Neen; Rachel wierd nydig op haere zuſter, en in haere droefheyd vroeg ſy kinderen aen haeren man, of dat ſy anderzints zoude ſterven, het gene den H. Cryſoſtomus voor dwaesheyd rekent. Jacob verſtoorde zig ook op haer, zeggende, dat Godt alleen haer deze kon geven. Rachel om zig te trooſten zeyde aen Jacob, dat ſy hadde Bala haer dienſt-maegd: Neemt haer, op dat ſy moeder zynde nae het vleeſch, ik het zyn mag door den wil, doet haer zeggen den H. Auguſtinus. Jacob haer genomen hebbende, ontfong ſy, en baerde eenen zoon welken Rachel noemde Dan; om dat den Heere ten haeren voordeele geoordeelt had en verhoort haere ſtemme, gevende haer eenen zoon door Bala haere dienſt-maegd, die was den vyfden zoon van Jacob.

V. Bleef Rachel altyd onvrugtbaer?

A. Neen; want naer dat Jacob van Lia, van Bala en van Zelpha kinders gehad had, wierd Godt Rachel indagtig, en ſlaende een oog van medelyden op haere droefheyd verloſte haer van de ſchande van haere onvrugtbaerdheyd, en gaf haer eenen zoon die Joſeph genoemt wierd, in het veerthiende jaer van het verblyf van Jacob in Meſopotamien, en het een-en-negentigſte van ſynen ouderdom. Het was de geborte van dezen zoon, die daer naer zoo bemint is geweeſt, de welke eyndigde de zeven laeſte jaeren van den dienſt die Jacob ſchuldig was aen Laban.

V. Hoe veel vrouwen en hoe veel kinders heeft Jacob gehad?

A. Jacob had vier vrouwen, Lia en Rachel gezuſters, Bala op het verzoek van Rachel, en Zelpha op het verzoek van Lia, beyde dienſt-maegden, van welke hy had twaelf zonen en eene dogter Dina genoemt; zes van Lia; te weten, Ruben Simeon, Levi, Judas, Iſſachar, Zabulon, en Dina dogter; twee van Rachel, Joſeph en Benjamin; twee van Bala, Dan en Neptali; en twee van Zelpha, Gad en Azer.

V. Wat dede Jacob naer Laban gedient te hebben geduerende zeven jaeren?

A. Hy zogt maer dit land, het welk hy voor vremd aenzag, te verlaeten: hy verklaerde ſyn voorneêm aen Laban, en vroeg hem verlof om nae ſyn land weêr-te-keeren met ſyne vrouwen en kinderen.

V. Stemde Laban toe in deze voorſtelling?

A Neen; hy bad hem te blyven, en ſtelde hem voor zulke vergelding als hy zoude goed-vinden voor de dienſten de welke hy hem verzogt had te willen vervoorderen.

V. Hoedanig was deze vergelding van Laban?

A. Laban en Jacob kwamen over-een, dat in het toekomende alle de ſchaepen en geyten van een couleur, 't zy wit of zwert, die in hunne kudden zouden gewonnen worden, zouden zyn voor Laban, en alle de geplekte of van verſcheyde couleur, voor Jacob.

V. Wat dede Laban naer deze over-een-komſt?

A. Laban voorziende, dat alle de ſchaepen van eenerhande coleur, of geheel zwert of geheel wit, zonder twyffel lammeren zouden voortbrengen die hun zouden gelyk zyn, ende vervolgens hem zouden toebehooren, ſcheydde-ze van de andere, liet-ze hoeden van ſyne zoonen, en de andere liet hy weyden van Jacob.

V. Wierd Jacob niet gewaer deze liſtige onregtveerdigheyd?

bezig

bezig te houden met goede gedagten, en syne oogen opslaende, zag hy van verre de Kemelen komen. Rebecca sloeg ook haer oogen op, en zag Isaäc. En van den Kemel af-komende, vraegde sy van den knegt: Wie is dat, die ons langs het veld te gemoed komt? Den knegt zeyde: Het is mynen Heer; sy nam haestelyk eenen sluyer om haer te dekken, (uyt schaemte en ontzag voor Isaäc) en den knegt vertelde aen Isaäc alle de zaeken, die hy had verrigt. Isaäc bragt dan Rebecca in de tente van Sara syne Moeder, haer nemende voor syne Huys-vrouwe. Ook beminde hy haer zoo zeer, dat hier door verzagte de droefheyd, die hem door zyns Moeders dood was overgekomen.

Abraham nam ook eene andere Vrouwe, genaemt Cethura. Hy won by haer veele kinderen, en hy leefde nog 33. jaeren in dit houwelyk. Hy maekte Isaäc erfgenaem van alles wat hy bezat, en aen de andere kinders gaf hy giften, en zond-ze nae den Ooften, om hun af te scheyden van Isaäc, terwylen hy nog leefde. Abraham stierf eyndelyk in den ouderdom van 175. jaeren, en wierd gevoegt by zyn volk. (*Dat is syne ziel ging haer naer syne dood vervoegen by de zielen der Patriarchen, die voor hem hadden geleeft*) Isaäc en Ismaël begraefden hem by Sara in de Spelonke van Machpela. Dog Isaäc bad den Heere vieriglyk voor syne Huys-vrouwe, die nu 20. Jaeren lang onvrugtbaer gebleven was. Godt verhoorde hem, zoo dat Rebecca bevrugt wierd van eenen tweeling. Deze, eer zy nog geboren wierden, worstelden in hun Moeders lichaem, Rebecca, daer over verschrikt zynde, ging den Heere te raede, en kreeg voor antwoord, dat van deze twee kinderen, die sy in haer lichaem droeg, twee volkeren zouden voortkomen. Dat het een van die twee volkeren het ander zoude overwinnen, en dat den oudsten aen den jongsten zoude onderworpen zyn. Als den baerens tyd was aengekomen, was den genen die eerst te voorschyn kwam, rost en geheel hayrig van vel, en wierd Esau genoemt. Den tweeden strakx daer op volgende, hielt met de hand den hiel van synen Broeder vast: en wierd Jacob genoemt. Isaäc was 60. jaeren, als hem die twee kinderen geboren wierden. Men zag wel haest de verscheydentheyd van hunnen aerd. Als sy nu groot geworden waeren, wierd Esau eenen dapperen jaeger, die geirn op het veld was: maer Jacob, zagtzinnig zynde, behield zig in de tenten, Isaäc beminde Esau, om dat hy geirn van syne jagt-vang at. Dog Re-

A. Jae; maer zonder zig te beklaegen: hy vond middel om te maeken, dat het meesten deel der lammers in het toekomende van verschyde couleuren zouden zyn, op dat sy hem zouden toebehooren: hy leyde in de water-bakken daer het vee kwam drinken, takken van verschyde boomen hy dede een deel van de schors af en liet het ander bedekt, op dat deze verscheydentheyd van wit en groen couleur eenige indrukking zoude geven in de schaepen en geyten, en alzoo hun klyntiens gespikkelt van koleur zouden zyn. Dien regtveerdigen middel om in-te-haelen den loon voor synen dienst, gebruykte Jacob door Gods ingeven en de onderrigting des Engels.

V. Lukte deze behendigheyd aen Jacob?

A. Jae, alzoo dien middel wel eenigzints natuerelyk maer door den goddelyken zegen of hulpe des Engels vervoordert wierd; maer als hy ryker en ryker wierd, en de lammeren die geboren wierden, hem by-nae alle toekwamen volgens het accoord met Laban aengegaen, zoo gebeurde het, dat Laban en syne zonen hier over nydig wierden. Alle de veranderingen die Laban maekte in het accoord, dat sy in het eerst saemen hadden aengegaen, misluckten hem altyd tot thien-mael toe.

V. Verbergde Laban en syne zoons nog lang hun misnoegen?

A. Neen; sy lieten het eyndelyk blyken aen Jacob die nu maer en peysde om weder-te-keeren en hier toe alles te beschikken.

V. Hoe schikte Jacob het land en huys van Laban te verlaeten?

A. Jacob zogt vreedzaemelyk te vertrekken, daerom koos hy den tyd dat Laban was uytgegaen om syne schaepen te doen scheiren; en syne vrouwen, en kinders op kemels gezet hebbende, trok henen, mede-nemende alle syne goederen, om weder-te-keeren nae Isaac synen vader, naer 20 jaeren gewoont te hebben by Laban. Rachel zonder iets te zeggen aen Jacob, nam dieflyk weg haers vaders goden-beelden, ofte om syne afgoderye te beletten, of om den aerbeyds-loon en de houwelyks-dote te vergelden indien sy van goud of andere dierbaere stof gemaekt waeren. Jacob was toen oud 97 jaeren, en Joseph synen zoon zes jaeren.

V. Wat dede Laban als hy verwittigt was, dat Jacob de vlugt nam en reeds verre weg was?

A. Laban gewaerschouwt, dat Jacob den Euphrates reeds gepasseert was, en dat hy optrok nae den berg Galaad, den derden dag van syn vertrek, raekte in eene groote gramschap, nam met zig syne bloed-vrienden, en vervolgden dezen vlugteling, en agterhaelde hem eyndelyk den zevenden dag ontrent den berg Galaad: maer als hy hem nadigt op de hielen was, en scheen in harde woorden tegen hem te zullen uytvallen; verbood hem Godt, geduerende den nagt met zwaere dreygementen, Jacob eenig leet aen-te-doen ofte iet spytigs te zeggen.

V. Wat zeyde Laban aen Jacob als hy hem agterhaelt had?

A. Laban dede aen Jacob syne klagten over syn gedrag en over het stelen van syne goden-beelden; daer by voegende, dat hy zig gemakkelyk over hem konde vreken; maer den Godt die gy dient, zeyde hy, heeft my het den voorgaenden nagt verboden. Ziet hier den uytval van zoo voorbaerige reyze met zulke gramschap ondernomen.

V. Wat antwoordde Jacob aen Laban?

A. Jacob verontschuldigde zig ten eersten wegens syne vlugt en beklaegde zig gevolgentlyk over de betigting van dieverye syner goden, en liet hem toe van alles te doorzoeken; want hy en wist niet, dat-ze Rachel gestolen had. Naer dat Laban over-al gezogt had zonder iet te vinden, om dat Rachel deze had verborgen onder het zadel-tuyg

becca had Jacob lief. Als Jacob nu eens zekeren pap gekokt had, kwam Esau zeer vermoeyt uyt het veld, en zeyde tot Jacob: Geeft my dog van dien roſten-pap; want ik ben zeer vermoeyt. Jacob antwoordde: Verkoopt my dan uw eerſt-gebortens regt. Esau was te vreden, zeggende: Ziet, ik ſterve, (Ik ſterve. *Dit is de taele van eenen driftigen menſch, die door ſyne togten word weg-gerukt van ſyn voordeel te verliezen, om ſynen drift te voldoen.*) wat zal myne eerſt-geborte my baeten? Zweird het my dan, zeyde Jacob. Esau zwoer het hem, en verkogt aldus het regt van ſyne eerſt-geborte aen Jacob. Waer voor hy brood en de vietſen-pap nemende, at en dronk, en daer naer opſtond en henen ging, weynig agtende dat hy het regt van ſyne eerſt geborte verkogt had. (*Het Regt der eerſt-geboorne beſtond daer in. Ten* 1. *dat hy had een dobbel erf-deel.* 2. *Dat hy was het hoofd en meeſter van ſyne Broeders, als volgende in de plaets van den Vader.* 3. *Dat hy ontfing eenen byzonderen zegen van den ſtervenden Vader.* 4. *Ook was hy miſſchien den Prieſter van de Familie.*)

Als Iſaâc nu 137. jaeren oud was, waeren ſyne oogen zoo verduyſtert, dat hy niet meer en konde zien. Dus riep hy eens Esau ſynen oudſten Zone, en zeyde: Myn kind, neemt uwen Pyl-koker en uwen Boge, en als gy iets op de jagt gekregen hebt, maekt my daer een kokzel van, gelyk gy weet, dat my aengenaem is, en brengt het my; op dat ik het geëten hebbende, u mag mynen zegen geven, eer dat ik ſterve. Rebecca hoorde Iſaâc dit zeggen. Als Esau dan ter jagt was, om ſyns Vaders wille te volbrengen, riep ſy Jacob, en vertelde hem wat'er gebeurt was, en zeyde voorders: Myn kind, luyſtert na mynen raed. Gaet nae het vee, en haelt my daer twee van de Geyte-bokxkens, om daer een kokzel van te maeken, gelyk uwen Vader aengenaem is: en gy zult het uwen Vader te eten brengen, op dat hy u zynen zegen geve, eer hy ſterft. Hy antwoorde: Gy weet immers, dat mynen Broeder Esau een hayrig menſch is, en ik zagt van velle. Is't dat myn Vader my mogelyk aenraekt, hy zal my voor eenen bedrieger houden: en ik zal den vloek over my haelen in plaets van den zegen. Zyne Moeder zeyde: Myn kind, ik neme dien vloek op my, doet gy maer na myn woord, en gaet haeld het gene ik zegge. Hy ging dan, en bragt het aen ſyne Moeder. Sy maekte daer van een kokzel, gelyk ſynen Vader aengenaem was. Daer naer nam ſy Esaus beſte kleederen, die ſy by haer had, en ſy dede die Jacob aen. Sy trok ook hayrige

des kemels, en daer op was gaen zitten; haer ontſchuldigende dat ſy niet kon opſtaen, mits het gewoonelyk ongemak der vrouwen haer was aengekomen: aldus het zorgvuldig onderzoek van Laban verydelt zynde, dagt Jacob regt te hebben zig andermael te beklaegen over Laban die geheel gefilt was, in diërvoege dat hy zelfs een verbond met Jacob wilde aengaen, en naer dat ſy ſaemen offerande gedaen; en geëten hadden, zegende hy hem en keerde weder nae ſyn huys, en Jacob nae het land van Chanaan.

V. Wat gebeurde aen Jacob naer zoo gelukkiglyk den verſtoorden Laban gefilt te hebben?

A. Jacob ontfong de zelve gratie de welke den Propheet Eliſeus daer naer bekomen heeft: twee legers van Engelen die hem van weder-zyde in ſynen doortogt geleydden; als hy-ze gezien had, zoo zeyde hy: dit is Gods Heyr-leger: en hy noemde die plaetſe *Mahanaim*, dat is, Leger-plaets.

V. Hoe ontkwam Jacob de handen van ſynen broeder Esau?

A. Jacob gedenkende de verſtoortheyd van ſynen broeder, was bevreeſt, en niet wetende, wat uytval hunne by-een-komſte zoude hebben, bedagt de middels om het hert van Esau te winnen. Hy begon dan met tyding te doen aen ſynen broeder, die was in 't land van Seir in 't gewest van Edom, dat is, van Idumeën, zoo genaemt nae den anderen naem van Esau, die is Edom, dat hy van voornemen was weder te komen nae ſyn land, en liet hem weten door ſyne boden, dat hy goederen had in overvloed: Esau wierd geraekt door deze beleeftheyd, en d'afwezentheyd van twintig jaeren hebbende hem doen vergeten ſyne oude verbittering, zoo beloofde hy aen deze zendelingen, dat hy zelf ſynen broeder zoude te gemoed komen met vier hondert mannen.

V. Wat peyſde Jacob van deze antwoord van Esau?

A. Jacob gehoort hebbende, dat ſynen broeder Esau hem te gemoed kwam met 400 mannen, wierd met ſchrik bevangen, en begaf zig tot Godt om hem te ſmecken, dat hy hem in dezen ſtond zou verloſſen van de magt van Esau die hy ten hoogſten vreeſde.

V. Wat dede Jacob om de gunſt van ſynen broeder te winnen?

A. Jacob naer dat hy ſyne vreeſen en ongeruſtheden eerſt aen Godt bevolen had, begon de menſchelyke middels in 't werk te leggen: hy begreep, dat er niets magtiger was om de verbitterſte geeſten te verzoenen en om de grammoedigſte herten te bewegen als de giften; hy bereyde-ze dan met een zekere pragt, en hy ordineerde in zulker-voege het gene hy wou vereeren aen Esau, dat hy-ze niet ſeffens maer d'een naer d'ander ontfangende, daer op meer aendagt zoude konnen maeken om ſyne gevoelykheden beter te neér te leggen.

V. Wat g beurde aen Jacob geduerende ſyne ruſt, den avond voor deze by-een-komſte?

A. Hem kwam over de vermaerde worſteling met eenen Engel, de welke duerde tot 's morgens; en in de welke hy zoo veel moed en ſtandvaſtigheyd betoonde, dat den Engel genoodzaekt was het op-te-geven: maer aen hem wykende raekte hy de zenuwe ſyn'er heupe, die terſtond verdorde.

V. Wat was den uytſlag van dit gevegt van Jacob met den Engel?

A. Jacob voelende zig als aengedreven door eenen nieuwen moed, door deze aenraekinge zelfs, die geheel myſterieus was, hield den Engel tegen en zeyde hem, dat hy hem niet zoude laeten gaen voor dat hy hem zoude zegenen; en het was in die gelegentheyd, dat den Engel veranderde den naem van Jacob en hem gaf dien van

Geyte-vellekens over ſyne handen, en over de zagtigheyd van ſynen hals, en ſy gaf hem het kokzel in ſyne handen met brood dat ſy gebakken had. Jacob gekomen zynde by ſynen Vader, zeyde: Lieven Vader! Iſaâc antwoordde: Wat is'er? Wie zyt gy, myn kind? Jacob zeyde: Ik ben uwen eerſt-geboren Zone Eſau. (*Is't dat men deze geſchiedeniſſe inziet, gelyk ſy daer ligt, men zoude Jacob niet konnen ontſchuldigen van leugen: hy beveſtigt eene zaeke, die niet waer en is; maer gelyk geheel het leven van deze HH. Patriarchen is eene Prophetie en af-beeldzel der Myſterien van Chriſtus, zoo moet men dit werk alleen en op ſyn zelven niet nemen; maer hooger opklimmen tot het gene wierd af-gebeeld. En als dan zal men zien, dat het geen leugen en was; maer een groot geheym: te weten, de verwerpinge van de Joden, en den roep der Heydenen.*) Ik heb gedaen, gelyk gy bevolen had: regt u op, en eet van myne jagt, op dat gy my uwen zegen geeft. (Jacob was als dan 77. jaeren.) Hoe komt het myn kind, zeyde Iſaâc, dat gy dit zoo haeſt hebt konnen vinden? Jacob antwoordde: Godt heeft het zoo geſchikt, dat my haeſt zoude ontmoeten het gene ik wenſchte. Iſaâc ſprak voorder tot Jacob: Komt hier by my, op dat ik u mag voelen, myn kind, en op dat ik de proef mag nemen, of gy mynen Zone Eſau zyt, ofte niet. Hy kwam dan by, en den Vader hem gevoelt hebbende, zeyde: De ſtem is wel Jacobs ſtem, maer de handen zyn Eſaus handen; want hy en kende hem niet, om dat ſyn hayrige handen aen die van Eſau ſynen Broeder gelyk waeren. Iſaâc dan, hem willende zegenen, zeyde nog eens: Zyt gy dog wel mynen Zone Eſau? Hy antwoordde: Jae ik. (Hy was den oudſten Zone by regt, mits hy Eſaus regt had gekogt; en Eſau dit had verloren) Brengt my dan, zeyde Iſaâc, het kokzel van uwe jagt, op dat ik u zegene. Hy bragt het, en naer dat Iſaâc geëten had, gaf hem Jacob ook wyn te drinken. Dan zeyde Iſaâc tot hem: Komt by my, en geeft my eenen kus, myn kind. Hy kwam, en kuſte hem. Zoohaeſt nu Iſaâc den lieffelyken geur ſyn'er kleederen had geroken, gaf hy hem ſynen zegen, zeggende: Ziet, den geur, die van mynen Zone voortkomt, is gelyk aen een veld vol vruchten, het welk van Godt gezegent is. Godt verleene u den douw des Hemels, en de vettigheyd der aerde, met tarwe en wyn in overvloed. Dat u de volkeren tot dienſt-knegten wezen, en de natien zig voor u nederbuygen; weeſt den Heer over uwe Broeders, en dat uws Moeders kinderen voor u ter aerde vallen.

Iſraël, die zedert zoo vermaert geworden is, en die beteekent, Sterk tegen Godt. Jacob noemde deze plaets Phanuël, zeggende: Ik heb Godt gezien aengezigt aengezigt.

V. Hoe ontfong Jacob 's anderendags ſynen broeder Eſau die hem te gemoed kwam?

A. Hy ordineerde zoodaniglyk den treyn van ſyne vrouwen en kinderen, dat Rachel en Joſeph het laeſte kwamen, als om het minſte gevaer te lyden; en hy ging voor uyt aen het hoofd van alle als willende zig zelf waegen voor hun. Alſwanneer hy Eſau genoegzaem naer by zag aenkomen, boog hy zig eerbiedigly zeven-mael ter aerde neder, tot dat ſynen broeder bykwam.

V. Wat onthael dede Eſau aen Jacob?

A. Eſau was geraekt over zoo veel teekens van eerbiedigheyd, en ſynen broeder om den hals vallende omhelſde hem teerhertiglyk. Terwyl ſy malkanderen hunne genegentheyd betoonden, naederde de familie van Jacob, en gaf alle mogelyke blyken van hunne agting voor Eſau, door hunne groote vernederingen en buygingen.

V. Aenveerdde Eſau de geſchenken van Jacob?

A. Hy wou-ze in het eerſt niet ontfangen; maer Jacob toonde hem zulke beleeftheyd, en aenzogt hem zoo verſtandelyk om deze te aenveerden, dat hy-ze niet wygeren en kon.

V. Wat voorſtel dede Eſau aen Jacob naer zoo veel teekens van wederzydſche genegentheyd?

A. Hy ſtelde hem voor van ſaemen het overig van de reyze te doen; maer Jacob floeg dit beleefdelyk af, en beloofde Eſau van hem te ſynen 't te komen vinden te Seir. Eſau wou hem ten minſten eenige van ſyn volk laeten om hem te geleyden; maer Jacob verzogt hem van dit niet te doen, en zeyde hem, dat hy van hem maer eene zaek betragtte, te weten ſyne vriendſchap; aldus eyndigde deze zoo lank gevreeſde by-een-komſte.

V. Waer ging Jacob naer de ſcheyding van ſynen broeder Eſau?

A. Hy en kwam niet te Seir, hy ging te Socoth, en trok over tot Salem, ook Sichem gezeyt, alwaer hem een geval overkwam het gene hem uyttermaete bedroefde en zeer grouwelyke gevolgen baerde. Den Vorſt van dat land, Hemor genaemt, had eenen zoon met naeme Sichem: dezen jongeling ontmoette eens Dina de dogter van Jacob, oud zynde ontrent vyfthien jaeren, welke door nieuwsgierigheyd was uytgegaen om te zien de vrouwen van dat land alwaer ſy kortelings met haeren vader was aengekomen. Dezen Prins kreeg zoo vuerige begeerte tot haer, dat hy-ze met geweld wegvoerde, en voldeêd ſyne paſſie. Naer dat hy ſyn ſchelmſtuk bedreven had, zogt hy-ze te behouden: hier toe alles in het werk leggende, aenzogt hy ſynen vader Hemor om Dina af-te-vraegen by Jacob; op dat hy-ze mogt trouwen.

V. Wat antwoordde Jacob op den voorſtel van Hemor?

A. Jacob ten uyterſten bedroeft over dit geval van ſyne dogter, hield zig in ſtilzwygentheyd, om dat ſyne zoonen verre afwezende waeren; maer deze wedergekomen zynde en gehoort hebbende de voorſtellen des Konings, antwoordden ſy aen ſynen zoon Sichem, met eene geveynſtheyd die hunnen kwaeden wille bedekte, dat 'er was een groot beletzel tot dit verbond; om dat hy en ſyn volk onbeſneden waeren.

A. Wat antwoordde Sichem om dit beletzel weg-te-nemen?

A. Sichem ondernam ſyn volk daer toe te brengen, dat ſy de Beſnydenis zouden aennemen: hy was van de eerſte om zig te laeten beſnyden, en nae ſyn voorbeeld wierden alle de mannen van die Stad ook beſneeden; op hope

Vervloekt zal hy zyn, die u zal vervloeken, en gezegent, die u zal zegenen. Iſaâc had nauwelykx dezen zegen voltrokken, en Jacob was nauwelykx weg gegaen, of Eſau kwam binnen. En het kokzel van ſyne jagt aen ſynen Vader brengende, zeyde hy: Regt u op, lieven Vader, eet van myne jagt; op dat gy my uwen zegen geeft. Iſaâc zeyde tot hem: Wie zyt gy dog? Hy antwoordde: Ik ben uwen eerſt-geboren Zone Eſau. Iſaâc verſchrikte daer over boven-maeten; en met eene ongeloovelyke verbaeſtheyd bevangen zynde, zeyde hy tot Eſau: Wie is't dan, die my nu al van ſyne jagt-vang gebragt heeft, en daer ik van geëten heb eer gy kwaemt? Ook heb ik hem gezegent; en hy zal gezegent wezen. deze woorden ſyns Vaders hoorende, gaf hy eenen vervaerlyken ſchreeuw, en zeyde tot hem: Lieven Vader, zegent my ook dog. Uwen Broeder, zeyde hy, is bedriegelyk tot my gekomen, en hy is met uwen zegen weg. 't Is wel met reden, zeyde Eſau, dat hy Jacob genoemt is, (Jacob beteekent in't Hebreeuws onder-kruyper) want hy heeft my nu tweemael onder kropen: hy heeft my myn eerſt-gebortens regt te vooren ontnomen, en nu ſteelt hy my mynen zegen. (Dog Eſau had hem dit regt verkogt, en volgens deze verkoopinge, kwam hem den zegen toe.) Maer zeyde hy tot ſynen Vader, en hebt gy geenen zegen meer voor my? Iſaâc antwoordde: Ik heb hem uwen Heere geſtelt, en alle ſyne Broederen tot ſyne knegten, wat zal ik u naer al dit nog konnen doen, myn kind? Hebt gy dan, lieven Vader, zeyde Eſau, maer dezen eenen zegen alleen? Zegent my dog ook, bid ik u. Dewyl hy nu luyd uyt bitterlyk weende, Iſaâc beweegt zynde, zeyde tot hem: Ziet, uwen zegen zal wezen in de vettigheyd der aerde, en in den douw des Hemels van boven. (Dit was het ſlegtſte deel van Jacobs zegen; maer hy gaf hem den zegen niet, die aen d'eerſt geboorne toe-kwam, die meeſter was over ſyne Broeders.) Op uw zweird zult gy leven, (*Dat is, gy zult meeſt beſtaen uyt den roof en den buyt, die gy zult behaelen van uwe vyanden.*) dog gy zult uwen Broeder onderworpen zyn. Niet-te-min den tyd zal komen, dat gy ſyn jok zult afwerpen. Eſau droeg dan eenen geduerigen haet tegen Jacob, om den zegen, die ſynen Vader hem had gegeven. Hy zeyde ook by ſy zelven: De dagen van den rouwe (en dood) myns Vaders zyn nae-by, en dan zal ik mynen Broeder omhals brengen. Dit aen Rebecca gewaerſchouwt zynde, dede ſy haeren Zone Jacob roepen, en zeyde tot

van het voordeel der verbintenisſen de welke ſy met dit nieuw volk zoude aengaen.

V. Wat hadden Simeon en Levi voor eenen lift?

A. Simeon en Levi, zoonen van Jacob en broeders van Dina van vader en moeder, wilden vraek neemen over hunne zuſter; ſy verwagtten hier toe vreêdzaemelyk den derden dag alſwanneer de wonde der Beſnydenis het pynelykſte is; en de Stad inkomende buyten wete van hunnen vader en van hunne andere broeders, zynde alleennelyk verzekt van hunne dienaers, doodden ſy al wat mannelyk was, ſpaerende zelfs den Koning niet nogte ſynen zoon, naemen Dina hunne zuſter mede met al het gene'er in de Stad was van vrouwen, kinderen, en kudden.

V. Keurde Jacob goed de daed van ſyne twee zoonen?

A. Jacob miſprees ten uytterſte deze daed van Simeon en Levi, en de droefheyd die hy daer over had, duerde geheel ſyn leven, gemerkt in ſyn dood-bedde, als hy ſyne kinders zegende, hy zig niet kon onthouden van aen deze die vreedheyd te verwyten.

V. Waerom miſpryſt Jacob de daed van Simeon en Levi welke Judith 9 cap. 2. v. pryſt voor den Heere?

A. Judith en pryſt in Simeon en Levi niet als den iever die ſy hadden om Dina te vreken van de ſchande die haer was aengedaen, zonder goed te keuren het gene'er ſtrafweerdig was in de omſtandigheden die Jacob veroordeelt.

V. Bleef Jacob nog in dat land, in angſt zynde over het gene aldaer gebeurt was?

A. Jacob nam ſynen toevlugt tot Godt die hem gebood te vertrekken van ontrent Salem en te gaen nae Bethel. Hy riep aenſtonds ſyn geheel huys-gezin by-een, om veerdigiyk uyt-te-werken het gebod 't welk hy kwam te ontfangen; en mits ſy alle benouwt waeren zoo wel als hy, over de geweldigheyd die Simeon en Levi bedreven hadden, bediende dezen H. Patriarch zig behendiglyk van deze geſteltenis van vreeze waer in hy hun zag, om hun te doen verwerpen hunne afgode-beelden, en zig daer van geheel te ontmaeken, zoo van die de welke ſy hadden konnen mede-gebragt hebben van Haran, als van die ſy hadden konnen overhouden van de plundering van de Stad der Sichemieten.

V. Wat dede Jacob met het goud en zilver van deze afgode-beelden?

A. Jacob bergde in de aerde onder eenen boom het goud en zilver waer van deze beelden waeren gemaekt geweeſt, en hy vermaende vervolgens ſyne geheele familie, dat ſy zig zouden zuyveren van hunne voorgaende onzuyverheden, en te betoonen de verandering van hun hert door de uytwendige verandering van hunne kleederen.

V. Wat vergelding kreeg Jacob voor ſyne getrouwigheyd en voor ſynen iever voor de de glorie van Godt?

A. Godt zond eenen ſchrik over alle de naeſt-liggende volkeren, en gaf te kennen aen deze familie, dat voor de vreeze die ſy voor hem gehad had, hy ook den ſchrik en de vrees zoude indrukken in het hert van alle de volkeren Jacob voor de zevende mael, zegende hy, en hy gebood nog eens het gene hy hem reeds bevolen had alſwanneer hy worſtelde met den Engel op de plaets van Phanuël, dat in de plaets van Jacob, hy zoude genoemt worden Iſraël; dat is, Sterk tegen Godt.

V. Wat kwam'er over aen Jacob naer de vreugd van deze beloſten?

A. Dezen H. Patriarch had de droefheyd van te zien ſterven Rachel die hy met eene bezondere teerheyd beminde; ſy ſtierf acht of negen jaeren naer ſyne wederkomſt, geliggende van Benjamin. Rachel noemde dit kind *Benoni*, hem:

REBECCA.

3. *Isaci amans coniux prudens solersq3* REBECCA,
Esau posponit, teque Iacobe fouet.

LIA.

4. LIA Iacobi vxor patriarchæ, filia Laban,
Germanæ sponso est nocte potita suæ.

hem': Ziet uwen Broeder Esau dreygt u omhals te brengen, staet op en vlugt nae Haron by mynen Broeder Laban, en blyft by hem eenigen tyd, tot dat den toorn van uwen Broeder gestilt zy, en dat hy vergeten heeft het gene gy hem gedaen hebt, en dan zal ik zenden om u te haelen. Waerom zoude ik dog berooft worden van myne twee Zonen op eenen dag? (den eenen door het moorden, den anderen door het regt.)

UYT HET XXVIII., XXIX., XXX., XXXI., XXXII. EN XXXIII. HOOFD-STUK.

Jacob reyst nae Mesopotamien. Hy ziet eene Leeder, langs welke de Engelen op en af-komen. Jacob word van Laban ontfangen. Hy trouwt met Lia en Rachel. Syne kudde vermenigvuldigt. Jacob keert weder tot synen Vader. Hy word van Laban vervolgt. Over-een-kominge van Laban met Jacob. Jacob zend syn volk met geschenken nae Esau. Hy worstelt met den Engel. Word Israël *genaemt.*

ESau had twee vrouwen van het land van Chanaân getrouwt, het gene aen syn vader en moeder zeer mishaegde. Rebecca nam deze gelegentheyd waer om van Isaâc te verzoeken, dat Jacob zoude gaen nae Mesopotamien om aldaer eene vrouwe te trouwen. Sy zeyde: Het leven verdriet my ter oorzaeke van de heteesche vrouwen. Indien Jacob ook eene vrouwe neemt uyt de dogters van dit land, zoo ben ik het leven moede. Isaâc riep dan Jacob, en zeyde: En neemt voor u geen huys-vrouw uyt de dogters van Chanaân; maer gaet spoedig naer Mesopotamien, en neemt daer eene Vrouwe uyt de dogters van Laban uwen oom. Dog den almogenden Godt zegene u, en maeke u vrugtbaer, en vermenigvuldige u zoo overvloedelyk, dat'er een groot getal volkeren uyt u voortkome. Jacob dan van Bersabeé vertrokken zynde, (te voet en alleen met eenen stok in de hand) voorderde synen weg nae de Stad Haran toe, (ontrent negen ofte thien dagen reyzens van Bersabeé) en op het eynde van syne eerste dag-reyze gekomen zynde op zekere plaetse, daer hy zogte te vernagten, om dat de zonne nu onder was, nam hy eenen steen, ende dien onder syn hoofd leggende, begaf hy zig daer tot slaepen. Dan wierd hem in den droom vertoont eene Leeder, waer van het onderste stond op de aerde, en het bovenste rackte aen den Hemel: langs welke Leeder Gods Engelen op en af gingen. Dog boven de zelve Leeder stond den Heere, en zeyde: Ik ben den Heere, den Godt van uwen vader Abraham, en den Godt van Isaac: het land daer gy op slaept, zal ik aen u en aen uw geslagte geven. Uwe naerkomelingen zullen zyn als het zand der aerde; in u en in uw afkomste zullen alle geslagten des aerdryks gezegent worden. Ik zal uwen behoeder zyn, alwaer gy henen gaet. Als Jacob ontwakte, zeyde hy: Waerelyk is den Heere op deze plaetse, dog ik en wiste het niet. Hoe schrikkelyk, zeyde hy, (al bevende,) is deze plaetse! Dit is niet anders als een Huys Gods, en de poorte des Hemels.

dat is te zeggen, zoon van myne droefheyd, gelyk den naem van *Benjamin* den welken hem synen vader gaf, te zeggen is, zoon van de regte hand (in den Boek Esther 2 cap. 5 ℣. is Benjamin genoemt Jemini) Jacob willende hier door te kennen geven, dat dezen zoon zoude zyn syne sterkte: sy wierd begraeven by de Stad Ephrata, daer naer genoemt Bethlehem verre van het graf van de familie.

V. Waerging Jacob vertrekkende van Bethel?

A. Hy sloeg syne tente aen voor by den Thoren der kudde, welken den H. Hironymus stelt by Bethlehem: alwaer Ruben, den oudsten syn'er kinders, vervoert door eene schrikkelyke passie bedreef een bloed-schande met Bala dienst-maegd van Rachel van de welke Jacob, op 't verzoek van Rachel zelf, gehad had twee zoons, 't gene Jacob's vermaledyding trok op Ruben.

V. Wat ander droefheyd kwam'er nog over aen Jacob?

A. Het H. Schrift verhaelt de dood van Isaac synen vader, die voorviel in het hondert-en-tagentigste jaer syns ouderdoms. Jacob ging alvoorens Isaac bezoecken tot Hebron alwaer hy ziek lag, en had het geluk van hem te bewyzen de pligten van genegentheyd van eenen goeden zoon in syne dood en begraffenis, op de welke zig Esau ook liet vinden; waer naer de twee broeders van malkanderen scheydden. Esau liet Jacob in het land van Chanaan, en keerde nae Idumeën nae den berg Seir. De Schriftuer rekent hier op de geslagten van Esau.

V. Wat gebeurde in de familie van Jacob in't land van Chanaan?

A. Joseph, oud zynde sesthien jaeren ten volle volgens de *Vulgata*, of om-ze te doen over-een-komen met den Hebreeuwschen Text, in 't begin van zyn zeventhiende jaer, wierd gehaet van syn broeders, om dat hy van Jacob 't meest bemind was als jongsten zoon, Benjamin nog een klyn kind zynde.

V. Bleef dezen haet tegen Joseph langen tyd dueren?

A. Hy groeyde-aen van dag tot dag, zoo door het verhael dat Joseph hun dede van syne mysterieuse droomen, die voorteekens waeren van syne aenstaende verheffinge, waer-over synen vader hem berispte, en zeyde: Zal ik, meynt gy, en uwe moeder, en uwe broeders, ons voor u ter aerde nederbuygen? als door de waerschouwingen die hy dede aen synen vader van het kwaed het welk syne broeders bedreéven; voornaementlyk van een feyt het welk de Schriftuer niet en noemt, en het gene den H. Thomas zegt geweest te zyn tegen de zuyverheyd.

V. Hoe kan Jacob zeggen aen Joseph: en uwe moeder; *mits Rachel de moeder van Joseph reeds dood was, volgens het 35 cap. 19 ℣.*

A. Jacob en spreekt hier niet van Rachel de moeder van Joseph die dood was; maer van Lia die toen syne voornaemste vrouw was en gerekent wierd als de moeder

Jacob dan 's morgens opſtaende, nam den ſteen, den welken hy had geleyd onder ſyn hoofd, en regtte hem op tot een gedenk-teeken, gietende olie op het bovenſte van den ſteen. Hy noemde die plaetſe Bethel (dat is een Huys Gods) en hy verbond zig met deze belofte, zeggende: Is 't dat Godt met my is, en my behoede op den weg die ik bewandele, my ſpyze verleene, en kleederen; en is 't dat ik tot myns vaders huys voorſpoedelyk wederkeere, den Heere zal mynen Godt zyn. (dat is, ik zal Godt dobbel en dobbel verbonden zyn, te dienen en te bedanken.) En dezen ſteen, die ik tot een gedenk-teeken heb opgeregt, zal een Huys Gods genoemt worden, en ik zal u de thiende geven van alle goederen, die gy my geven zult.

Jacob dan vervolgende ſijnen weg, kwam gelukkelyk te Haran, alwaer hy vond eenige Herders by den water-put, die daer wagteden tot dat ſy allegader te ſamen waeren, om den ſteen af te wentelen, die daer op was, en hun vee te drinken te geven. Jacob vraegde hun: Kent gy Laban den Zone van Nachor wel? Sy zeyden: Wy kennen hem. Is hy nog wel te pas? Sy zeyden: Jae. Ziet Rachel ſijne dogter komt daer aen met haere kudde. Rachel kwam aen met de Schaepen van haeren Vader: want ſy was een Herderinne. Als Jacob haer zag, en verſtaen had, dat het ſijne Nigte was, kwam hy by, en wentelde (met de andere) den ſteen af, die op den put lag. En naer dat hy haere kudde had te drinken gegeven, luyd uyt in traenen uytberſtende gaf hy haer te kennen dat hy was den Neve van haeren Vader, en den Zone van Rebecca. Sy dan liep dit bodſchappen aen haeren Vader. Dezen, gehoort hebbende, dat Jacob den Zone van ſijne Zuſter gekomen was, liep hem te gemoed, en hem omhelſt en gekuſt hebbende, leyde hy hem in ſijn huys. Als nu Laban had verſtaen de oorzaeke van ſijne reyze, en dat Jacob by hem had eene maend geweeſt, zoo zeyde hy tot hem: Zoud gy my, om dat gy mynen neef zyt, voor niet moeten dienen? Zegt my, wat loon gy begeert. Dog Laban had twee dogters: de oudſte wierd Lia genaemt, en de jongſte Rachel. Lia had leep-oogen; maer Rachel was ſchoon van aengezigt. Jacob dan (Rachel beminnende) zeyde tot Laban: Ik zal u zeven jaeren dienen voor uwe jongſte dogter Rachel. Laban zeyde: Blyft by my. Jacob diende dan voor Rachel zeven jaeren, zynde dezen tyd hem kort gevallen, om de groote liefde die hy tot haer droeg. Jacob (nu 84 jaeren oud zynde) zeyde tot Laban: Geeft my myne huys-vrouw, terwyl den tyd volbragt is om met haer te trouwen. Laban nu, noodde een groot getal ſyn'er vrienden tot de Bruyloft; maer niet konnende lyden, dat ſijne jongſte dogter zoude trouwen voor de oudſte, zond hy 's avonds Lia in de kamer in de plaetſe van Rachel; en maekte, dat Jacob buyten ſijnen wete haer nam voor ſijne huys-vrouw. Dog Jacob 's morgens bevindende, dat hy Lia had in plaets van Rachel, zeyde hy tot ſijnen ſchoon-vader: Heb ik u niet gedient voor Rachel? Waerom hebt gy my alzoo bedrogen? Laban zeyde: 't En is hier by ons het gebruyk niet, dat men de jongſte dogter voor de oudſte ten houwelyk zal geven. Dog houd de zeven van geheel de familie. Andere zeggen, dat het was van Bala ſyne dienſtmaegd die geweeſt was de voedſter van Joſeph en opgevolgt was in de plaets van ſyne moeder.

V. Wat voorneem hadden eyndelyk de broeders van Joſeph?

A. Sy maekten eenen opzet van hem te dooden, vindende anderſints geenen middel om hem tot ſtilzwygen te brengen.

V. Hoe vonden de broeders van Joſeph de gelegentheyd om hun voorneem in het werk te leggen?

A. Als ſy de kudden weydden in een afgelegen veld, Jacob riep Joſeph, en gebood hem 'er nae toe te gaen op dat hy tyding van hun zoude mede mede-brengen; niet voorziende de droeve gevolgen van deze reyſe, alhoewel hy eenen Propheet was.

V. Wat gebeurde aen Joſeph op deze reyſe?

A. Als ſyne broeders hem van verre gezien hadden, ſpraeken ſy tot malkanderen: Ziet, daer komt den droomer aen: komt, laet ons hem dood-ſlaen, en werpen in eenen ouden put: en wy zullen aen onſen vader zeggen, dat hem een boos wild dier verſlonden heeft: en dan zal 't blyken, wat hem ſyne droomen baeten.

V. Stemden ſy alle daer in toe?

A. Neen; Ruben, den oudſten van alle kon daer in niet toeſtemmen, hy raedde aen de andere van hunne handen niet te beſmetten met het bloed van Joſeph hunnen broeder, en zig te vreden te houden met hem te werpen in eenen put die zonder water was. Dit zeyde hy met hope van hem daer naer in het geheym daer uyt te konnen trekken om hem weder by ſynen vader te brengen.

V. Volgden de andere broeders dezen voorſtel van Ruben?

A. Jae; en zoo haeſt als Joſeph by hun gekomen was, trokken ſy hem uyt ſynen langen rok van verſcheyde koleuren zonder beweegt te zyn door ſyne gebeden nogte traenen die hy ſtortte om hun tot medelyden te brengen, gelyk ſy zelf in het vervolg malkanderen verweten: en ſy wirpen hem in diën ouden put daer geen water in was.

V. Was Joſeph lank in diën put?

A. Neen; de voorzienigheyd Gods deêd daer voor by komen eenige vremde kooplieden, zynde Madianieten en Iſmaelieten, voerende ſpeceryen en andere goederen nae Egypten. Zoo haeſt als Judas hun gewaer wierd, ſtelde hy voor aen ſyne broeders, in de afweſentheyd van Ruben, van Joſeph te verkoopen aen deze kooplie: ſy vielen alle in dat gedagt en verkogten hem voor twintig ſilverlingen (die zyn de weerde van ontrent 33 guldens Brabands-geld aen deze vremdelingen die hem bragten in Egypten. Dit was den uytſlag van die verbittering der broeders van Joſeph, twee jaeren naer de dood van ſyne moeder. Joſeph had alſdan den ouderdom van 17 jaeren.

V. Hoe verbergden de kinderen van Jacob deze verkooping van Joſeph, aen hunnen vader?

RACHEL.

5. *Cauta* RACHEL, *Liæ ſoror, atq; marita Iacobi,*
Occultat patrios, clam fugitiua, deos.

dagen van dit houwelyk uyt (zoo lang duerde de bruyloft) en dan zal ik u ook Rachel geven, voor de welke gy my zeven andere jaeren zult dienen. Jacob was te vreden, en de zeven dagen voleynd zynde, nam hy Rachel voor ſijne huys-vrouw, aen welke Laban Bala tot eene dienſt-maegd gaf. Jacob dan verzaemde ook met Rachel, en beminde haer meer als Lia, dienende by Laban nog zeven jaeren. Godt ziende, dat Jacob niet veel van Lia en hield, maekte haer vrugtbaer, en liet haere zuſter onvrugtbaer blyven. Lia wierd dan bevrugt, en baerde eenen zone, die ſy Ruben noemde. Daer naer baerde ſy Simeon, Levi en Judas. Rachel zeer droevig, om dat-ze onvrugtbaer was, benydde haere zuſter, en gaf Bala haere dienſt-maegd voor eene tweede huys-vrouw aen Jacob, op dat ſy ten minſten den trooſt zoude hebben van uyt haere kinderen te bekomen. Dog Bala baerde Dan en Nephtali. Lia ziende, dat ſy ophield van kinderen te krygen, gaf van gelijken haere dienſt maegd Zelpha aen Jacob tot eene huys-vrouwe, by welke hy won Gad en Azer. Naderhand baerde Lia nog Iſſachar, Zabulon, en eene dogter genaemt Dina. Rachel langen tijd onvrugtbaer gebleven zijnde, en daer over toonende haere ſmerten aen haeren man; zoo verhoorde Godt ten laeſten haere gebeden. Sy wierd bevrugt, en baerde eenen zone, en zeyde: Godt heeft myne ſmaedheijd weg-genomen. En ſy gaf hem den naem van Joſeph. Naer dat Joſeph was geboren, zeyde Jacob tot ſijnen ſchoon-vader: Laet my nae myn vader-land weder-keeren. En geeft my myne huys-vrouwen en myne kinderen, op dat ik henen gae. Den dienſt die ik u gedaen hebbe, is u bekent. Laban antwoordde: Ik heb bevonden, dat Godt my gezegent heeft om uwen 't wille. Bepaelt dan, zeijde hy, ſtiptelijk den loon, die gy wilt; en ik zal u hem geven. Hier op zeijde Jacob tot hem: Gy weet, hoe ik u gedient heb, en hoe dat uw goed in myne handen gegroeyt is. Gy had al weynig eer ik by u kwam, en nu zijt gy rijk geworden. Godt heeft u gezegent van dat ik myne voeten in uw huys heb geſtelt. Het is dan redelijk, dat ik ook nu voor het myne bezorgt zou zyn. Wat zal ik u dan geven, zeijde Laban? Jacob antwoordde: Niet met allen. Maer indien gy wilt doen 't gene ik verzoeke, zoo dat ik uw vee wederom gaen weyden. Beziet alle uwe kudden rondom, en al wat onder uw vee geplekt ofte geſpikkelt is, neemt dat ter zyden; en al wat'er voortaen onder uwe ſchaepen ofte geyten geſpikkelt zal zijn, met klyne plekxkens, dit zal mynen loon wezen. En als den tijd zal gekomen zijn om mynen loon te geven, dan zal het blijken, wat dat my regtveerdig toekomt. Al wat men onder myne ſchaepen ofte geyten zal vinden, dat niet geplekt, geſpikkelt ofte bruyn is, dit zal geſtolen goed zijn. Laban ſtond dit toe, en ſtelde alle de bokken en geyten, die geplekt en geſpikkelt waeren, en ſtelde alle de lammeren die met wit geſpikkelt, ofte bruyn waeren ter zijden; en gaf die aen ſijne zonen. En een ruymte geſtelt hebbende tuſſchen hem en Jacob van dry dag-reyzens, (gelijk de ſchaepen gaen) gaf hy aen Jacob de overige kudde te weyden. Dog Jacob nemende

A. Sy namen ſynen rok, en ſtaken hem in 't bloed van eenen bok, diën ſy gedood hadden, en zendende den zelven nae Jacob lieten hem aenzeggen, dat ſy dit kleed zoo bebloed gevonden hadden, en dat hy zoude zien of het was van ſynen zoon.

V. Kende Jacob het kleed van ſynen zoon Joſeph?

A. Hy kende het aenſtonds, en in den overvloed van ſyne droefheyd riep hy uyt; Een boos wild dier heeft hem opgeëten, een beeſt heeft Joſeph verſlonden: en ſyne kleederen ſcheurende, trok hy een haïren-kleed aen, beweenende ſynen zoon langen tyd zonder trooſt te willen ontfangen.

V. Wat deden deze kooplieden met Joſeph?

A. Sy verkogten hem in Egypten aen Putiphar, eenen kamerling en krygs-overſten van Pharao II. Koning van Egypten, by den welken hy was geduerende elf jaeren, den meeſten tyd in de hoedaenigheyd van ſlaeve.

V. Wat gebeurde 'er geduerende diën tyd in de familie van Jacob?

A. Judas verliet ſyne broeders en trouwde met de dogter van Sue, eenen Chananeër: hy had by haer dry zoonen, Her, Onan en Sela; de ondeugendheyd van de twee eerſte was oorzaek dat Godt hun uyt de wereld rukte.

V. Wat zegt de Schrifture van Judas?

A. De Schrifture zegt, dat Judas zondigde met Thamar, die haer aengezigt bedekt hebbende hy aengezien had voor een ligt vrouw-menſch, en dat hy haer ſynen zegel-ring, ſynen erm-band en ſtaf tot pand gaf, tot dat hy haer zoude zenden het gene hy belooft had, te weten eenen bok uyt de kudden. Sy gelag van twee zoons tweelingen, Phares en Zara. Daer word gewag gemaekt van dezen Phares in den Geſlagt-boom van den Zone Gods, volgens het vleeſch; en Zara word daer ook genoemt alleenelyk om dat hy tweeling was met Phares.

V. Wat gebood Judas, als hy hoorde, dat ſyne ſchoon-dogter zwanger was?

A. Hy wou, dat Thamar zou verbrand worden; maer Thamar nae het geregt gaende, liet zeggen aen haeren ſchoon-vader Judas; dat ſy ontfangen had van diën aen wie deze panden toebehoorden die ſy hem deêd vertoonen.

V. Wat antwoordde Judas kennende ſyne panden?

A. Hy bekende zig pligtiger als ſyne ſchoon-dogter; hy verloſte-ze, van haer zig voortaen onthoudende. Judas ſtierf oud zynde 119 jaeren. Geheel deze Hiſtorie van Judas word hier bygebragt als by herophaeling; want een goed deel daer van is gebeurt voor dat Joſeph verkogt was.

V. Wat is een herophaeling oft recapitulatie?

A Deze maniere van verhaelen in de redenvoering is, wanneer men zegt by gelegentheyd, dat eene zaek gebeurt is, naer den tyd op den welken ſy is voorgevallen. Het

groene takxkens van popelieren, hazelaeren en kaſtanjen-hout, dede een deel van hunne ſchellen af, ontdekkende het wit dat binnen in de takskens was, en laetende het ander deel met ſyn groen. Hy leyde die geſchielde en geſpikkelde takskens in de goten en water-bakken, daer het vee kwam drinken; op dat het, voor oogen hebbende die takskens, in dit gezigt zoude ontfangen. De ſchaepen dan heet zijnde en verzaemende, aenzagen deze takxkens, en bragten voort, geſpikkelde en geplekte Lammeren. Dit dede Jacob in den voor-tyd ofte lente, wanneer de ſchaepen de beſte lammeren hebben; dog wanneer ſy in de naer-tyden verzaemden, (want de ſchaepen in dat land bragten twee-mael 's jaers lammeren voort) alſdan en leyde hy die daer naer niet in, en aldus waeren de lammeren, die in den naer-tijd agterwaerts 's jaers geworpen wierden, voor Laban, en die van in den voor-tijd behoorden Jacob toe. Alzoo wierd Jacob ryk boven-maeten, en kreeg kudden, dienſt-maegden, knegten, kemelen en ezels in groote menigte. Op deze wyze bleef Jacob nog zes jaeren by Laban dienen.

Jacob hoorde, dat Labans Zonen tot malkanderen zeyden: Dien Jacob heeft al ons Vaders goed weg geſleept: en 't is door ons Vaders goed, dat hy ryk is geworden. Hy bemerkte ook, dat Laban hem niet meer met zoo goede oogen en bezag, gelyk hy plagt. Boven dien zeyde Godt zelf tot hem: Keert nae uw Vaderland, en uw Maegſchap weder, ik zal met u zyn. Hy zond dan aen Rachel en Lia zeggen, dat ſy by hem zouden komen op het veld, daer hy de kudden weydde. En hy zeyde tot hun: Ik zien wel, dat het aenzigt van uwen Vader tot my niet meer en is gelyk het plagt; dog den Godt myns Vaders heeft my altyd by-geſtaen. Het is u bekent, dat ik uwen Vader heb gedient uyt al myne kragten; maer uwen Vader heeft met my bedriegelyk gehandelt, en mynen loon wel thien-mael verandert. Dog Godt en heeft niet toegelaeten, dat hy my zoude hinderen: want als hy my zeyde: Nu zullen de geſpikkelde Lammeren voor u zyn, als dan lammerden alle de Schaepen geſpikkelde; en wanneer hy in tegendeel zeyde: De witte zullen u toebehooren, dan bragten ſy witte voorts. Aldus heeft Godt van uwen Vader het vee afgenomen, en het my gegeven. Dog ik hoorde den Engel Gods in den droom tot my zeggen: Jacob! Ik antwoordde: Wat moet ik doen? Hy zeyde: Ik ben den Godt van Bethel, (dat is, die u te Bethel heeft verſchenen) alwaer gy den ſteen hebt op-geregt en gezalft, en uwe belofte aen my gedaen. Nu dan, haeſt u, en vertrekt van dit Land, en keert weder nae het Land, daer gy geboren zyt. Rachel en Lia zeyden daer op: Hebben wy dog wel eenig deel ofte erfeniſſe uyt ons Vaders huys te verwagten? Doet overzulks alles wat u den Heer bevolen heeft Jacob maekte zig dan veerdig; en ſijne kinderen en Vrouwen op Kemelen zettende; en mede nemende alle ſijn vee, en ſijn goed, trok hy voorts tot Iſaac ſijnen Vader, nae 't Land van Chanaan. Laban was op dien zelven tyd uytgegaen om ſijne Schaepen te

gebruyk van deze ſpreek-wyze is gemeyn genoeg in de Boeken van het Oud Teſtament. Voorbeelden zyn deze: De verwarring der taelen en de verſtroying der volkeren word bygebragt in den Boek der Schepping 11 cap. 1 ỳ.: die nogtans geſchied zyn voor het gene'er gezeyt is't 10 cap. Den roep van Abraham die beſchreven word in den Boek der Schepping 12 cap 1 ỳ, heeft voorgegaen die reyze waer van gemeld word in 't 11 cap. 31 ỳ. De zaek word agtervolgens voorgeſtelt in de Werken der Apoſt. 7 cap. 2 en 3 ỳ. Zoo dan deze vehaelings-wyze is ook zeer gebruykelyk in het Nieuw Teſtament. By Lucas 4 cap. 9 ỳ. word gezegt, dat J C. geſtelt is op het hoogſte van den Tempel, naer gevoert geweeſt te zyn op eenen hoogen berg: en nogtans deze laetſte daed heeft de andere voorgegaen, gelyk blykt by Matth. 4 cap. 5 en 8 ỳ. 'T is ook by recapitulatie dat by Matth. 14 cap. 3 ỳ. en by Marc. 6 cap 17 ỳ. verhaelt word, dat den H. Joannes Baptiſta wierd in hegtenis genomen door Herodes; het gene nogtans gebeurt is in het eerſte jaer der Predikatie van Jeſus Chriſtus, het gene beſchreeven is by Luc. 3 cap. 19 ỳ. Zoo ook het gene onzen Heere zegt by Matth 26 cap. 29 ỳ., is geſtelt naer de inſtellinge van het Alderheyligſte Sacrament des Autaers; nogtans den H Lucas, die de zaek nauwkeuriglyker ſchynt beſchreeven te hebben; ſtelt-ze van te voren het 22 cap. 18 ỳ. 'T is eene verhaelings-wyze, zegt den H. Auguſtinus, door de welke men uytlegt vele moeylykheden der Schriftuer, die onbeſlift zouden blyven, voornaementlyk in de Tyd-rekening.

V. Wat dede Joſeph in Egypten by Putiphar?

A. Joſeph door ſyne dienſten en door ſyn goed gedrag won de genegentheyd van ſynen meeſter, die hem aenſtelde tot beſtierder over geheel ſyn huys

V. Genoot Joſeph lang den vrede die hy had by Putiphar?

A. Neen; naer elf jaeren en eenige maenden wierd hy geſtoo t in ſyn geluk door de vrouw van Putiphar, die door een ontugtige liefde tot hem bevangen wierd.

V. Wat antwoordde Joſeph op alle de aenquekingen van ſyne meeſterſſe?

A. De vreeze Gods en de agting voor ſynen meeſter maekten Joſeph onbeweeggelyk

V. Kwam de vrouw van Putiphar tot reden zijnde de ſtand? vaſtigheyd en getrouwheyd van Joſeph haere ſlaef?

A. Neen, want Joſeph eens gekomen zynde in de kamer van ſyne meeſterſſe, zonder imands by zyn deze vrouw vervoert door haere paſſie de ſlip van ſyn kleed aengrypende verzogt hem tot onkuysheyd

V. Wat dede Joſeph in een zoo groot gevaer?

A. Joſeph liet ſynen mantel en trok dien niet uyt de handen van ſyne meeſterſſe uyt agting voor haer: maer

ſcheeren.

ſchéeren. (*Laban mengelde den dienſt der Af-goden met den dienſt van den waeren Godt. Rachel en heeft die Af-goden niet genomen om-ze te aenbidden : maer om-ze met den voet te treden , en op dat haeren Vader die niet en zoude eeren. Ofte waerſchynelyk om door deze Af-gode-beelden (die van goud ofte zilver waeren) te bekomen het gene haer toekwam , en onregtveerdiglyk van Laban wierd onthouden , door dien hy haer geen houwelykx-goed ofte bruyloft-gifte en had gegeven. Nogtans is deze heymelyke vergoeding altyd ongeoorloft , gelyk Jacob zelve hier naer genoegzaem laet blyken.*) En Rachel roofde de Af-gode-beeldekens van haeren Vader. Op den derden dag wierd het aen Laban gewaerſchouwt , dat Jacob vlugte. Laban dan met ſijne Bloed-vrienden , vervolgden hem zeven dagen lang , en agterhaelde hem. Maer Godt des nagts in eenen droom aen Laban verſchynende , zeyde tot hem : Wagt u van Jacob ſtraffelijk toe te ſpreken. Laban Jacob agterhaeld hebbende , zeyde : Waerom hebt gy met my zoo gehandelt , dat gy ſteelens gewys zyt weg-gegaen , en myne dogteren als krygs-gevangene hebt weg-gevoert ? En waerom en hebt gy my niet liever uw vertrek te kennen gegeven ; op dat ik u met vreugd , met gezang , en met geklank van Trommelen en Cytheren zoude geleyden ? Het zoude nu ook wel in mijne magt ſijn , u kwaed voor kwaed te vergelden ; maer den Godt van uwen Vader heeft my giſteren nagt aengezeyt : Wagt u van Jacob ſtraffelijk toe te ſpreken. Ik ſtaen u dan toe , dat gy verlangde om uw Vaderlijk huys te zien ; maer waerom hebt gy myne Goden geſtolen ? Jacob antwoordde : Wat mijn heymelijk vertrekken aengaet , dit is geſchied om dat ik vreeſde , dat gy my uwe dogteren met geweld ontnemen zoude. Wat aengaet de dieverye , daer gy my van beſchuldigt , dat den genen , by wien gy uwe Goden vinden zult , met de dood geſtraft worde in de tegenwoordigheyd van onze Bloed-vrienden. Onderzoekt , of gy iets van het uwe onder my vinden zult , en neemt het weg. Hy zeyde dit , om dat hy niet en wiſt , dat Rachel de Af-godekens had mede-genomen. Laban ging dan in de tenten van Jacob , van Lia , en van de twee dienſt-maegden ; maer hy en vond-ze niet. Alzoo hy nu ook in de tente van Rachel kwam , zoo verbergde ſy haeſtelijk de Afgode-beelden onder het ſtrooyſel der Kemelen , en zy zat'er op. Laban dan de geheele tente doorſnuffelt hebbende , en vond-ze niet. Jacob over deze wyze van doen van Laban geheel geſtoort zynde , zeyde tot hem : Ik ben nu twintig jaeren met u omgegaen ; uwe Schaepen en Geyten en hebben noyt mis-val gekregen ; de Rammen uwer kudde heb ik niet geëten ; het gene van de wilde dieren verſcheurt was , heb ik u goed gedaen ; al wat'er by dage ofte by nagte geſtolen was , hebt gy my doen vergelden. By dage verging ik door de hitte , en des nagts door de koude , en den ſlaep vlood weg van mijne oogen. Op deze wyze heb ik u twintig jaeren tot uwen huyze gedient ; veerthien jaeren om uwe Dogteren ; en ſes jaeren om uwe kudde ; dat is , om een deel in uwe kudde te hebben , volgens ons beſpreek. Ook hebt gy mijne vergeldinge verandert tot thien-mael toe.

hy verwon deze bekooring door een veerdige vulgt , zegt den H. Ambroſius. Hy was alſdan oud ontrent 27 jaeren.

V. Wat dede deze vrouw verſtoort over de wygering van Joſeph ?

A. Sy veranderde haere genegentheyd in eenen haet vol van raſernye , en beſloot het verderf van Joſeph ; ſy maekte groot gerugt in het huys , en houdende in haer hand den mantel van Joſeph , beſchuldigde ſy hem by haeren man van haer geweld te hebben willen aendoen.

V. Geloofde Putiphar deze beſchulding ?

A. Jae , en hy dede Joſeph ſtellen in de koninglyke gevangenis , alwaer hy nauw bewaert wierd. Syne al te ligte geloovigheyd aen de beſchuldinge van ſyne vrouw , dede hem begaen deze onregtveerdigheyd , gemerkt dezen mantel zelfs het bewys was van de onoozelheyd van Joſeph die den zelven gemaklyk had konnen ontrekken aen ſyne meeſterſſe , waer 't dat hy zelf geen geweld geleden had.

V. Hoe gedroeg zig Joſeph in de gevangenis ?

A. Joſeph toonde zoo veel deugd en wysheyd , dat hy gunſte vond by diën , die het beſtier had over dezen kerker , die hem volle magt gaf over de gevangen ; in dierwoege dat in die plaets zelfs daer men hem geſtelt had om hem te verootmoedigen , ſyn gezag ontzien wierd , en dat 'er niets gebeurde als met ſyn goedvinden.

V. Wat gebeurde aen Joſeph in dezen ſtaet ?

A. Alſwanneer hy nu ſedert een jaer in dezen kerker was , twee hof-bedienden , Pharao vergramt hebbende , wierden gezet in de gevangenis ; alwaer zoo ſy eenigen tyd gezeten hadden , zond Godt hun elk eenen droom over door den welken hy hun het toekomende voorzey : en ſy gaven deze te kennen aen Joſeph.

V. Hoedaenig waeren deze droomen ?

A. Den eenen van deze bedienden , die den overſten der ſchenkers van Pharao was , zeyde tot Joſeph : Ik zag voor my eenen wyngaerd die dry ranken had , allenskens ſyne botten uytſchieten : en naer dat hy gebloeyt had , zag ik ſyne druyven ryp worden : terwyl ik nu den beker van Pharao in myne hand hadde , nam ik de druyven en perſte die uyt in den beker , en gaf den zelven aen Pharao. Den anderen bedienden , die den overſten van de bakkers was , verhaelde ook ſynen droom : My dogt in den nagt , zeyde hy , dat ik dry korven meels op myn hoofd droeg : en dat ik in den bovenſten korf alderley goed had , het welk door de bakkers gemaekt word ; en dat de vogelen uyt diën korf kwaemen eten.

V. Wat zeyde Joſeph aen deze twee bedienden als ſy hem hunne droomen verhaelt hadden ?

A. Hy leyde hun deze uyt , en zeyde hun , dat het gemakkelyk was te zien wat Godt hun voorſpelde : De dry ranken beteekenen nog dry dagen , naer de welke Pharao

't En waer ook dat den Godt van mijnen Vader Abraham, en voor wien Iſaac vreeſt, my had by-geſtaen, miſſchien had gy my nackt weg-gezonden. Maer Godt heeft my, en mynen arbeyd aengezien, en hy heeft u gifteren daerom beſtraft. Dog ten laeſten hunne gemoederen bedaert zynde, verzoenden-ze zig met malkanderen, en namen hun af-ſcheyd met belofte van tuſſchen elkanderen altyd vriendſchap te houden. En Laban 's morgens vroeg opgeſtaen zynde, en ſijne Kinderen en Dogteren gekuſt en gezegent hebbende, keerde weder tot ſijne plaetſe.

Jacob ſijnen weg vervoorderende, kwam Gods Engelen te gemoed: die hy gezien hebbende, zeyde: Dit is Gods Leger. Daer naer zond hy boden voor uyt tot Eſau ſijnen broeder in 't land van Seïr, in 't geweſte van Edom. En hy gebood hun: Dit zult gy aen mynen Heer Eſau zeggen: (hy doet Eſau ſijnen Heer noemen, om hem te winnen en te verzagten) Jacob laet u boodſchappen, dat hy by Laban gewoont heeft als eenen vremdeling, en daer tot nu toe ſijn verblyf heeft gehad; dat hy wel voorzien is van oſſen, ezels, ſchaepen, knegten en dienſt-maegden; en dat hy nu dit aen ſijnen Heere bekent doet maeken, op dat hy gunſte mag vinden in ſijne oogen. De boden tot hem weder-gekeert zijnde, zeyden: Wy zijn by uwen Broeder geweeſt; en ziet, hy komt u te gemoed met 400 manren. Jacob dit hoorende, en zeer benouwt zijnde, verdeelde het volk, dat met hem was, in twee benden; inſgelyks ook de ſchaepen, de oſſen en de kemelen, zeggende: Indien Eſau d'eene bende aentaſt en die verſlaet, zal de overige zig konnen behouden. Hy zeyde voorder: O Godt van mynen vader Abraham, en Godt van mynen vader Iſaac: O Heere, die my gezeyd hebt: Keert weder nae het land daer gy geboren zyt, en ik zal u wel-doen; ik ben onweerdig de goedertierentheyd en de trouwe, die gy uwen dienaer bewezen hebt. Want met dien reys-ſtok alleen ben ik over de Jordane gekomen, en nu keere ik daer over met twee benden. Verloſt my dog uyt de handen van mynen broeder Eſau: want ik ben zeer bevreeſt, dat hy mogelyk de moeder met de kinderen zal komen verſlaen. Als nu Jacob dien nagt daer geſlaepen had, liet hy van al het gene hy bezat, geſchenken voor ſijnen broeder Eſau ter zyden ſtellen: 200 Geyten, 20 Bokken, 200 Schaepen, 20 Rammen, 30 zuygende Kemelinnen met haere Veulens, 40 Koeyen, 20 Stieren, 20 Ezellinnen, en 10 jonge Ezelkens. Hy zond die door ſijne knegten, elke kudde in 't bezonder, en zeyde: Gaet voor my henen, en laet eene ruymte tuſſchen de kudden. Dog aen den eerſten beval hy: Is 't dat gy mynen broeder Eſau ontmoet, ende dat hy vraegt: Wie zyt gy? ofte, Waer gaet gy nae toe? ofte, Wie behoort dit toe, het gene gy voor u henen dryft? zoo zegt: Het is een geſchenk van uwen dienaer Jacob, het welk hy aen ſijnen Heere Eſau voor uyt zend, hy zelve komt hier ook agter ons. Het zelve bevel gaf hy inſgelyks aen den tweeden, en aen den derden, en aen die de kudden dreven, hun gebiedende de zelve taele tot Eſau te ſpreken; en ook te uwen dienſt zal gedenken, ſprekende tot den opper-ſchenker, en u zal herſtellen in uwen voorigen ſtaet. Joſeph zeyde met droefheyd tot den anderen, te weten den opper-bakker, dat de dry korven beteekenden nog dry dagen, naer de welke Pharao hem zoude doen hangen aen eene galge, alwaer de vogels ſyn vleeſch zouden komen op-eten. Zulks geſchiedde gelyk Joſeph voorzeyt had: dog den ſchenk-meeſter, als 't hem weder wel ging, vergat Joſeph.

V. Hoe lang bleef Joſeph in de gevangenis?

A. Dry jaeren, een jaer voor de uytlegging der droomen, en twee jaeren daer naer.

V. By wat gelegentheyd wierd Joſeph verloſt?

A. Godt die ſyn inzigten had aengaende ſynen dienaer Joſeph, zond Pharao II. twee droomen over, die hem verſchrikten. Hy dede dan zien aen diën Vorſt diën vermaerden en zoo bekenden droom van de zeven vette koeyen die opkwaemen uyt de rivier Nilus, en daer weydden in de moeraſſen; en van de zeven andere die agtervolgens uyt de zelve rivier opkwamen, maer die ganſch vermaegert waeren, en de zeven eerſte inſloekten. Dezen Prins weder in ſlaep gevallen zynde, zag nog eenen anderen droom van zeven aeren die groeyden tot eenen halm, vol en ſchoon, maer die door zoo vele andere dunne en verzengde aeren verſlonden wierden. Pharao voelende zig ontroert van dezen dobbelen droom, begeerde hier van dezen uytleg te weten.

V. Wie leyde deze droomen uyt aen Pharao?

A. Gelyk ider tragte aen Pharao aen te wyzen perſoonen die hem nopens dit point zouden konnen voldoen, den ſchenk-meeſter die over twee jaeren gevangen had gezeten, en die door ſyne eygen ondervindinge geleert had met wat doordringende verſtand Joſeph begaeft was in het uytleggen den droomen, wierd hem eyndelyk indagtig en ſtelde hem voor aen den Koning, verhaelende het gene aen hem en aen ſynen medegezel was overgekomen.

V. Wat gebood Pharao ten opzigte van Joſeph?

A. Den Koning gaf bevel dat men Joſeph aenſtonds zoude haelen, en men had maer den tyd om hem van kleeders te veranderen en in ſtaet te ſtellen om voor dezen Vorſt te verſchynen. Alſwanneer Joſeph Pharao gehoort had, gaf hy hem te kennen, dat ſyne twee droomen maer eene en de zelve zaek en beteekenden. Hy zeyde hem, dat de zeven vette koeyen en de zeven volle aeren voorteekens waeren van zeven jaeren van eene buyten-gewoonlyke overvloedigheyd; maer dat de zeven andere die zoo mager waeren, beteekenden zeven andere jaeren van eene alderellendigſte onvrugtbaerheyd die geheel Egypten en het overig der aerde zoude benouwen.

zeggen, dat Jacob hun volgde. Aldus ging dan het geſchenk voor Jacob af, en hy bleef dien nagt in 't leger. Dog vroeg opgeſtaen zynde, nam hy ſijne twee vrouwen, en haere twee dienſt-maegden met elf kinderen; en hy ging over de beke Jaboc. Wanneer hy nu alles, wat hem toebehoorde, daer over gebragt had, bleef hy alleen overig. En ziet, zeker mans-perſoon, (het was eenen Engel, die Chriſtus verbeelde) kwam met hem te worſtelen, tot dat den dageraet opging. Dewyl hy nu zag, dat hy Jacob niet en konde overwinnen, gaf hy hem eenen ſlag op de zenuwe van ſijne heupe, die terſtond kragteloos wierd. Hy zeyde voorder: Laet my gaen, want het word dag. Jacob zeyde: 'k En zal u niet laeten gaen, 't en zy gy my zegent. Hy (den Engel) zeyde wederom: Hoe is uwen naem? Jacob antwoordde: Mynen naem is Jacob. Hy zeyde: Uwen naem zal voortaen, niet Jacob, maer Iſraël (*Hier van is 't dat de naerkomelingen van Jacob* kinderen van Iſraël *oft* Iſraëlieten *worden genaemt*) zyn, want dewyl gy tegen Godt ſterk geweeſt zyt, hoe veel te meer zult gy over de menſchen d'overhand krygen. Dog Jacob in ſijne reyze voortvaerende, hief ſijne oogen op, en zag Eſau nae hem toekomen met 400 mannen. Hy gaf dan aen Lia en Rachel, en aen de twee dienſt-maegden, elk haere kinderen. De twee dienſt-maegden met haere kinderen ſtelde hy eerſt voor al; Lia met haere kinderen op de tweede plaets; en de agterſte plaets gaf hy aen Rachel en Joſeph. Alſdan voor uytgaende, boog hy zig ter aerde tot zeven-mael toe, eer dat hy by ſijnen broeder aenkwam. Eſau hem te gemoed loopende, nam hem in ſijne ermen; viel hem aen den hals, en gaf hem al weenende eenen kus. Daer naer ſijne oogen opheffende, en de vrouwen met haere kinderen ziende, zeyde hy: Wie zijn deze: die daer by u zijn? Het zijn, zeyde Jacob, de kinderen, die Godt aen uwen dienaer verleent heeft. Dan naderden de dienſt-maegden met haere kinderen; en buygden zig voor hem neder. Hier op volgde Lia met haere kinderen, zig inſgelykx neder-buygende: en laeſt van al kwaemen zig ook Joſeph en Rachel neder-buygen. Eſau zeyde voorder: Wat zijn dat voor benden geweeſt, die ik te voren ontmoet hebbe? Deze dienden, zeyde Jacob, op dat ik gunſt zoude vinden voor de oogen van mynen Heer. Eſau gaf tot antwoord: Ik heb goederen in overvloed, lieven broeder, wilt dog het uwe voor u behouden. Neen, zeyde Jacob; maer, indien ik gunſt voor uwe oogen gevonden heb, zoo gelieft dog dit geſchenk uyt myne hand aen-te-nemen: want ik heb uw aenzigt gezien als het aenzigt van eenen Engel. Laet my van u dan verwerven, dat gy aenveerd de gifte, die ik voor u heb mede-gebragt, en die ik van Godt den gever van alles, ontfangen heb. Hy nam ze dan als gedwongen aen. En zeyde tot Jacob: Laet ons nu 't ſaemen henen gaen, ik zal u tot gezelſchap dienen op uwe reyze. Maer Jacob antwoordde: Mijnen Heer weet, dat ik klyne kinders by my hebbe, en daer by draegende ſchaepen en koeyen. Is 't dat ik die op eenen dag te ſpoedig aendryve, zoo zal heel de kudde ligtelijk ſterven. Laet dan dog, zeyde Eſau, ten minſten eenige van mijn

V. Was Pharao te vrede over den uytleg die hem Joſeph gaf van ſyne droomen?

A. Jae; en hy verwonderde de wysheyd van dezen jongeling in den ouderdom van dertig jaeren; hy gaf hem het gezag over ſyn huys en over geheel Egypten, kennende niemand bekwaemer als Joſeph, om de zeven jaeren van overvloed voordeelig te maeken voor de zeven onvrugtbaere jaeren.

V. Hoe gedroeg zig Joſeph in deze verheffing en in dit ſouveryn gezag?

A. Joſeph gedroeg zig zeer wyslyk; hy begon met te bezigtigen alle de Provincien van Egypten, en vergaederde, geduerende de zeven jaeren van vrugtbaerheyd, eene zoo groote menigte van koren dat ſy gelyk was aen het zand der zee.

V. Wat gebeurde daer naer in Egypten?

A. Het wierd eenen grooten hongers-noot die ook het overig der wereld verdrukte; zoodaenigiyk dat Jacob genoodzaekt wierd ſyne zoonen te zenden nae Egypten om graen te koopen

V. Hoe veel van ſyne zoonen zond Jacob nae Egypten tot Joſeph?

A. Jacob zond 'er thien, en hield by zig Benjamin alſdan oud ontrent 23 jaeren.

V. Kende Joſeph weer ſyne broeders?

A. Joſeph herkende-ze, maer ſy en kenden hem niet meer; hy ontfong-ze zeer ſtuer, en hun handelende als uytlanders en verſpieders deêd-ze in de gevangenis ſtellen, alwaer ſy geduerende dry dagen opgeſloten bleven.

V. Hoe veerdigde zig de kinderen van Jacob over het verwyt het welk hun Joſeph dede?

A. Met te zeggen, dat ſy alleenlyk gekomen waeren om graen te koopen; dat ſy waeren twelf gebroeders alle van eenen vader van het land van Chnaan; dat den jongſten gebleven was by hunnen vader, en den anderen overleden.

V. Wat dede Joſeph naer dat de dry dagen der gevangenis van ſyne broeders verſcheenen waeren?

A. Hy deêd-ze roepen en vermaende hun van te doen het gene hy hun ging voorhouden, om hun leven te behouden. Ik gebiede u, zeyde Joſeph, van te doen komen uwen jongen broeder Benjamin van wie gy-lieden my geſproken hebt, en om my te verzekeren van uwe belofte, zal ik 'er eenen in hegtenis houden: (dezen was Simeon hier naer zond hy hun henen, hun mede-gevende het graen 't welk ſy waeren komen koopen: maer met een geheym bevel van hun geld weder te ſteken boven in hunne zakken en hun levens-middels voor de reys mede te geven.

V. Wat zeyde Jacob aen ſyne kinders op hunne wederkomſte van Egypten?

volk by u blyven. 't En is niet noodig, zeyde Jacob; het is my genoeg dat ik gunſte vinde in de oogen van mijnen Heere. Aldus keerde Eſau weder tot Seïr, en Jacob kwam gezond tot de Stad Sichem, in 't land van Chanaan, en hy bleef ontrent de Stad woonen. Ook kogt hy het deel van den Akker (waer op hy ſijne tenten geſpannen had) van de zonen van Hemor, Sichems vader, voor hondert lammeren. (Om geen geſchil met de inwoonders te krygen.) Aldaer nu eenen Autaer opgeregt hebbende, aenriep hy den Almogenden Godt van Iſraël.

UYT HET XXXIV. XXXV. XXXVI. XXXVII. XXXVIII. XXXIX. XL. EN XLI. HOOFD-STUK.

Dina word onteert, 15 jaeren oud zynde. Simeon en Levi vreken deze daed. Rachel ſterft. Iſaac ſterft. Joſeph meer bemind van Jacob als ſyne andere kinderen. Hy beſchuldigt ſyne broeders. Vertelt twee droomen. Word van hun verkogt. Joſeph word verkogt aen Putiphar. Hy word beſchuldigt en in den kerker geſmeten. De droomen van den Schenker en van den Bakker uygeleyd door Joſeph. Hy legt de droomen van Pharao uyt, en word uyt den kerker verloſt.

TErwyl Jacob daer vreêdzaemelijk woonde, ging Dina, dogter van Lia, eens uyt om de vrouwen van dat land te zien. Sichem, zone van Hemor, jongen Prins van dat land, haer gezien hebbende, wierd op haer verlieft: nam haer met geweld weg; en hy onteerde-ze. Syne genegentheyd viel ganſch op deze dogter, en terwyl ſy bedroeft was, tragte hy haer met zoete woorden te winnen. Ook ging hy by ſijnen vader Sichem, zeggende: Neemt my dog deze dogter tot mijne huys-vrouwe. Jacob het ſchenden van ſijne dogter gehoort hebbende, terwyl ſijne zonen nog met het vee waeren op 't veld, zweeg ſtille, tot dat-ze weder-kwamen. Daer-en-tuſſchen kwam Hemor, den vader van Sichem uyt, om Jacob te ſpreken. Dog op den zelven tyd kwamen ſijne zonen van 't veld, en dit hoorende, ontſtaken ſy in eene zeer groote gramſchap, om de vuyle daed, die Sichem tegen Iſraël had bedreven. Maer Hemor ſprak tot hun deze woorden: Mijnen zone Sichem is op uwe dogter verlieft; geeft-ze hem dog tot eene huys-vrouwe. Sichem zeyde van gelijken tot den vader van de dogter, en tot haere broederen: Laet my dog gunſte voor uwe oogen vinden, en al wat gy van my verzoeken zult, zal ik geven. Stelt het bruylofts-goed zoo hoog als het u belieft; eyſcht geſchenken, ik zal u zeer geirn geven al wat gy vraegen zult. Geeft my maer de jonge dogter tot eene huys-vrouwe. Jacobs zonen gaven aen Sichem en ſijnen vader eene bedriegelijke antwoord, zeer kwalijk te vreden zijnde, om het ſchenden van hunne zuſter. Wy en konnen, zeijden ſy, deze zaeke niet doen; *A.* Jacob onſtelt van te miſſchen eenen van ſyne zoonen, en de reden verſtaen hebbende, dat hy Benjamin moeſt laeten mede-gaen nae Egypten, om waer te maeken al 't gene ſy verhaelt hadden, en om Simeon te loſſchen, wierd bevangen met zoo groote droefheyd, dat hy zeyde, dat hy niet zoude laeten gaen den liefſten van ſyne kinders. Daer en tuſſchen wat ſtryd dat Jacob hadde van Benjamin te laeten gaen met ſyne broeders, hy kon zulks niet vermeyden, den hongers-nood van dag tot dag ſterker wordende.

V. Wat beweegde eyndelyk Jacob van Benjamin te laeten gaen?

A. Judas tredende in het gevoelen van ſynen vader, en medelyden hebbende met ſyne droefheyd in dezen uytterſten nood, zeyde hem: En ziet gy niet, mynen vader, dat uwe tegenſtelling oorzaek is, dat wy alle gaen ſterven van honger? Gedoogt dan, dat Benjamin met ons gae; ik blyf 'er borg voor; verhael het op my en op myne twee zoonen, en dood de zelve als ik hem u niet wederbrenge: alſdan dezen vader overwonnen van droefheyd ſtemde toe in alles.

V. Wat dede Joſeph ziende de tweede reys ſyne broeders met Benjamin?

A. Hy dede eene maeltyd bereyden. Mits ſy nu de oorzaek niet en wiſten van dit onthael, zoo beving hun terſtond de vreeſe, en dat geld 't welk ſy gevonden hadden in hunne zakken, kwam hun in 't gedagt; om dan te voorkomen het kwaed 't welk ſy hier door konden lyden, zeyden ſy aen den Hof-meeſter van Joſeph, dat ſy dit geld weder brogten. Den Hof-meeſter holp hun uyt deze vreeſe, en toonde hun Simeon hunnen broeder die uyt de gevangenis gelaeten wierd.

V. Speyſde Joſeph met ſyne broeders?

A. Joſeph, naer ontfangen te hebben hunne eerbewyſingen en geſchenken, ſprak hun aen met zoetigheyd, vroeg hun nae hunnen vader, en aenziende Benjamin ſynen jongen broeder, die, gelyk hy, zoone was van Rachel wierd zeer beroert; en naer hem allen zegen des hemels toegewenſcht te hebben, de traenen die hem uytberſten, noodzaekten hem zig ergens te vertrekken om vryer te konnen weenen. Een weynig tyds daer naer weder binnen gekomen zynde met een vrolyk gelaet, zette hy zig aen tafel; hy dede ſyne broeders zitten aen eene andere tafel geſchyden van de ſyne, en de Grooten van Egypten aen eene derde; om dat de Egyptenaers niet ſaemen aten met de Hebreeuwen van welke ſy eenen afkeer hadden.

V. Hoe verging deze feeſt?

A. Met vrolykheyd, zonder nogtans dat de broeders van Joſeph hem herkenden.

V. Wat gebood Joſeph ten opzigte van ſyne broeders naer deze maeltyd?

nogte

nogte onze zuſter geven aen eenen mans-perſoon, die onbeſneden is: want dit is by ons ſchandelyk. Maer wy zullen u-lieden konnen verbond maeken, indien gy u alle laet beſnyden. Hemor en Sichem gekomen zijnde tot de Stads-poorten, deden het volk eene ſchoone aenſpraeke: toonende het groot voordeel dat ſy daer uyt konden genieten, indien Jacob met hun bleef woonen: en gedaen hebbende de de voorſtellinge van de beſnydeniſſe, ſtemden de inwoonders daer allegaeder in toe. En al wat'er onder hun was van het mannelijk geſlagte, wierd beſneden. Dog op den derden dag daer naer, wanneer de wonden gemeynelijk meer ſmerte baeren, kwamen de twee zonen van Jacob, Simeon en Levi, eygen broeders van Dina, met het zweerd in de hand, en verſloegen al wat'er van 't mannelyk geſlagte was, daer onder ook Hemor en Sichem, en namen Dina uyt het huys van Sichem weg. Als ſy vertrokken waeren kwamen de andere zonen van Jacob, en plunderden de geheele Stad, vraeke nemende over de ſchendinge van hunne zuſter. Sy namen ook hunne oſſen en ezels, en het gene hun toebehoorde, zoo in de Stad, als op het veld, en ſy voerden hun kinders en vrouwen gevangen weg. Dog Jacob zeyde tot Simeon en Levi: Gy hebt my ontſtelt, met my haetelijk te maeken by het volk van dit land. Wy zijn maer weynig in 't getal, indien ſy te ſaemen tegen my komen zullen-ze my verſlaen, en my, en geheel mijn huys-gezin vernielen. Terwyl hy dan vreeſde voor de gramſchap der nabuerige volkeren, zoo zeyde Godt tot Jacob: Haeſt u, en vertrekt naer Bethel, om daer uw verblyf te nemen, en regt daer eenen Autaer op voor den Heere, die u verſcheen, wanneer gy de vlugt naemt voor uwen broeder Eſau. Dog Godt vervulde met ſchrik en vreeze alle de ſteden daer hy ſijnen weg door nam, zoo dat-ze hem niet en durfden vervolgen. Weynigen tyd daer naer ſtierf Rachel ſijne huys-vrouwe in 't baeren van Benjamin. En ſy wierd begraeven aen den weg nae Ephrata, dat is Bethleëm. Het jaer daer naer kwam Jacob by ſijnen vader Iſaac te Mambre, alwaer Abraham en Iſaac als vremdelingen verkeert hadden. Als nu Iſaac 180 jaeren oud was, bezweek en ſtierf hy in goeden en vollen ouderdom, 't jaer des werelds 2275 Syne zonen Eſau en Jacob hielpen hem begraeven.

Jacob had twaelf zonen, dien men gemeynelijk noemt de twaelf Patriarchen: te weten, Ruben, Simeon, Levi, Judas, Dan, Nephtalim, Gad, Aſer, Iſſachar, Zabulon, Joſeph, Benjamin; deze twee laeſte waeren zonen van Rachel. Joſeph, eenen jongeling van zeſthien jaeren oud, weydde de kudden met ſijne broeders, de zonen van Bala en Zelpha, vrouwen van ſijnen vader; en hy gaf op zekeren tyd te kennen aen ſijnen vader den vuylen handel van ſijne broeders (den welken in de Schriftuere niet en word genoemt.) Iſraël dan, beminde Joſeph boven alle ſijne zonen, om dat hy hem in ſijnen ouderdom gewonnen had, en hy maekte hem een geſpikkelt boven-kleed. Dog ſijne broeders droegen tot hem daerom zulk eenen haet, dat-ze hem niet een vriendelijk woord konden toeſpreken. Het gebeurde ook, dat hy aen ſijne broeders ver-

A. Joſeph gebood van hun 's anderen dags 's morgens te laeten vertrekken, en hunne zakken met graen te vullen, en het geld, de eerſte reyſe, weder in de zelve te ſteken; en bevool ſynen beker te doen in den zak van Benjamin.

V. Wat gebeurde gevolgentlyk aen de broeders van Joſeph?

A. Korts naer dat ſy vertrokken waeren, deêd Joſeph hun agtervolgen om zig te beklaegen over hunne ondankbaerheyd, hun verwytende, dat ſy ſynen beker geſtolen hadden, en zoo met kwaed vergeldden alle het goed het welk hy hun gedaen had.

V. Wat antwoordden de kinders van Jacob?

A. Daer en was niet eenen onder hun die zig niet ontſchuldigde van dit feyt; ſy ſtemden toe, dat dien die pligtig zou gevonden worden van deze dieverye, met de dood geſtraft zoude worden, en dat ſy gevangen zouden medegeleyd worden.

V. Wie wierd'er pligtig gevonden?

A. Naer alle de zaeken doorzogt te hebben, vond men den beker in den zak van Benjamin. Hy ſtond ſtom, ziende zig hier door overtuygt van een miſdaed in't welk hy geen ſchuld en hadde: alle de andere waeren ook in eene groote onſteltenis, ſy ſcheurden hunne kleederen, en hun graen weder laedende op hunne ezels, keerden weder nae de ſtad om zig te gaen werpen voor de voeten van Joſeph, die ſy vonden in de zelve plaets daer ſy ſaemen geſpyſt hadden. Wy hebben niets tegen te zeggen, zeyden ſy hem, ziet wy zyn uwe ſlaeven zoo wel als dien in wiens zak den beker gevonden is.

V. Wat antwoordde Joſeph?

A. Joſeph antwoordde: verre zy van my dat ik zoo zoude handelen: die den beker geſtolen heeft, zy myn ſlaef; dog gy-lieden moogt vry vertrekken nae uwen Vader.

V. Wat zeyde als dan Judas broeder van Benjamin?

A. Judas met eene wondere welſprekentheyd, vertoogde kragtelyk aen Joſeph de droefheyd die ſynen Vader zou gevoelen, als hy Benjamin niet zoude weder zien; hoe hy dit kind op ſyne trouwe genomen, en'er voor ingeſtaen had; op wat manier hy zig verpand had op levens-ſtraffe van hem weder by hem te brengen: en ſmeekte hem van in de plaets van Benjamin voor ſlaef te mogen blyven, op dat hy geenen getuygen zoude moeten zyn van de overgroote droefheyd, oft eerder, van de dood van ſynen vader.

V. Wat indrukking deêd deze redenvoering van Judas op den geeſt van Joſeph?

A. Joſeph was daer van zoo geraekt, dat hy ſyne traenen niet meer konnende tegenhouden, het volk dede uytgaen, op dat'er niemand vremds zoude tegenwoordig zyn in hunne wederzydſche herkentenis. Als dan ſyne ſtem opheffende met geween zoo dat ſy gehoort wierd door ge-

telde zekeren droom, die hy gehad hadde, 't welk hunnen haet tot hem nog meer dede groeyen. Want hy zeyde tot hun : Aenhoort dog eens den droom, die ik heb gedroomt. My dogt, dat wy te ſaemen op het veld waeren om ſchooven te binden. En ziet, mynen ſchoof regtte zig op, en bleef heel regt ſtaen; maer uwe ſchooven rondom komende, buygden zig neder voor mynen ſchoof. Wat! zeyden hem ſyne broeders, zult gy dan onzen Koning worden? ofte zullen wy onder uw gebied moeten buygen? Die droomen dan, en die woorden ontſtaken hunnen haet en nyd des te vinniger. Hy kreeg nog eenen anderen droom, die hy hun ook vertelde. Ziet, zeyde hy, ik heb nog eenen anderen droom gehad. My dogt, dat de Zonne, de Maene en elf Sterren zig voor my nederbuygden. Wanneer hy dit aen ſynen vader, en ſyne broeders verhaelt had, beſtrafte hem ſynen vader, en zeyde tot hem : Wat is dit voor eenen droom, die gy gehad hebt? Zullen wy, ik, uwe moeder, (*Dit is te verſtaen van Lia, die dan was de moeder des huys-gezins: want Rachel, Joſephs moeder, was dood.*) en uwe broeders moeten komen voor u ter aerde nedervallen? Syne broeders dan wierden tot hem met nyd ontſteken; maer ſynen vader overdagt de zaeke ſtillekens by zig-zelven. Als nu ſyne broeders eens bezig waeren met de kudde van hunnen vader te weyden by Sichem, zond Jacob Joſeph nae hun toe, om te weten, of alles wel was raekende het vee en de broeders. Hy ging dan nae ſyne broeders, en hy vond-ze te Dothain. Als ſy hem van verre zagen, eer hy by hun kwam, maekten ſy voorſlagen om hem te dooden. En ſy zeyden d'een tegen den anderen : Ziet, den droomer komt daer aen, laet ons hem dood-ſlaen, en in dien ouden put werpen : en wy zullen zeggen, dat een kwaed wild dier hem heeft verſcheurt. Dan zal men zien, wat hy voor ſyne droomen genieten zal. Ruben dit hoorende, zogt hem uyt hunne handen te krygen, en zeyde hun : En laet ons hem niet dooden, nogte ſyn bloed vergieten; maer werpt hem in dien put, die daer in de woeſtyne is : zonder dat gy uwe handen met ſyn ſterven bevlekt. Dit zeyde hy om hem uyt hunne handen te krygen, en hem wederom te brengen tot ſynen vader. Als Joſeph dan tot ſyne broeders aenkwam, deden ſy hem terſtont ſyn geſpikkelt kleed uyt. En hem vaſt-nemende, wierpen ſy hem in den put, die zonder water was. Daer naer gezeten zynde om hunnen nood-druft te nemen, zagen ſy eenige Iſmaëliten (die van Galaad kwamen) voor-by reyzen met hunne kemelen, die ſpeceryen en balſem nae Egypten droegen. Judas zeyde dan tot ſyne broeders : Wat zal het ons baeten, dat wy onzen broeder dooden, alwaer 't dat wy ſyne dood konden verbergen? Laet ons hem liever aen de Iſmaëliten verkoopen, en onze handen aen hem niet vuyl maeken. 't Is immers onzen broeder, ons vleeſch en bloed. Syne broeders waeren hier in te vreden. Sy trokken dan Joſeph uyt den put, en ſy verkogten hem aen de Iſmaëliten voor twintig zilverlingen, de welke hem in Egypten bragten. Ruben tot den put weder gekeert zynde, en Joſeph niet vindende, ſcheurde ſyne kleederen in ſtukken : en tot ſyne broeders gekomen zynde, zeyde hy : Den Jongen en is daer niet : wat zal ik gaen beginnen? Dog ſy Joſephs kleed nemende, dopten 't in het bloed van een klyn bokxken, dat ſy hadden gedood. En ſy zonden eenige het geſpikkelt kleed aen hunnen vader draegen, en hem zeggen : Dit hebben wy daer vinden liggen. Ziet eens of het uws zoons kleed is, ofte niet. Den vader het kennende, zeyde : Jae, het is myns zoons kleed : een vreed dier heeft hem opgeëten; een wilde beeſt heeft Joſeph ongetwyffelt verſcheurt. Syne kleederen dan van droefheyd geſcheurt hebbende, dede hy eenen rouwen zak aen : en hy treurde over ſynen zone zeer langen tyd. Alle ſyne kinderen kwamen by-een om hem te trooſten; maer hy en wilde geenen troöſt aennemen, en hy zeyde : Ik zal al treurende om mynen zone ten grave gaen.

De Iſmaëlieten bragten Joſeph in Egypten, en verkogten hem aen Putiphar Hoveling en Veld-overſten van Pharao : maer Godt was met Joſeph. En alzoo ſynen Heer bemerkte, dat Godt met hem was, en dat alles wat hy dede, door Gods beleyd gelukkelyk uytviel, vond Joſeph zulk eene gunſt in ſyne oogen, dat hy hem ſtelde over geheel ſyn huysgezin. Godt zegende 't huysgezin van den Egyptenaer om Joſephs

heel het Hof van Pharao, zeyde hy hun: Ik ben Joſeph uwen broeder; is mynen vader Jacob nog in het leven?

V. Wat antwoordden de broeders van Joſeph?

A. Sy waeren alle bevangen met vreeze zonder te konnen ſpreken; maer Joſeph vertrooſte hun bevelende hun te gaen nae ſynen vader en hem mede te brengen in Egypten met ſyne kudden, om dat den hongers-nood die maer ſedert twee jaeren begonſt was, nog vyf jaeren moeſt dueren. Hier naer wierp hy zig om den hals van Benjamin, die hem van ſynen kant zeer teerhertiglyk omhelſde, en hy gaf van's gelyken den kus van vrede aen alle ſyne broeders

V. Hoe veel jaeren zyn'er gepaſſeert ſedert dat Joſeph verkogt was tot den tyd dat hy zig hadt kenbaer gemaekt aen ſyne broeders?

A. Twee-en-twintig jaeren. Joſeph wierd verkogt in den ouderdom van 17 jaeren, hy wierd beſtierder aengeſtelt over Egypten in ſyn dertigſte jaer, en hy gaf zig te kennen in het tweede jaer van den hongers-nood, naer de zeven jaeren van overvloed.

wille : en hy vermenigvuldigde van allen kant al wat hy bezat. Alles was zoodaenig onder het gebied van Joſeph, dat Putiphar nergens van kennis had, als van het genen hy at en dronk. Dog Joſeph was ſchoon en vriendelyk van aengezigt. Het gebeurde dan naer zekeren tyd, dat de Huys-vrouw van ſynen Heere haere oogen op hem liet vallen, en tot hem zeyde : Slaept by my. Maer Joſeph, zulk eene booze daed niet willende toeſtaen, zeyde tot haer : Ziet, mynen Heer heeft alles in myne handen geſtelt. Alles is onder myn gebied : gy alleen uytgenomen, die ſyne Huys-vrouw zyt. Hoe zoude ik dan zulk een groot kwaed konnen doen, en zondigen tegen Godt? Maer de Vrouw viel den Jongeling met diergelyke woorden dagelykx moeyelyk ; dog hy bleef het vuyl werk ook vaſtelyk af-ſlaen. Het gebeurde dan op zekeren dag, als Joſeph eens alleen t'huys was, dat ſy hem by ſynen mantel vattende, tot hem zeyde : Komt ſlaept, by my. Maer hy, den mantel in haere hand laetende, nam de vlugt, en ging uyt het huys. De Vrouw ziende, dat hy ſynen mantel in haere handen gelaeten had, en dat ze van hem verſmaed was, riep haere huys-genoten, en zeyde : Ziet, daer heeft hy (dat is Putiphar) dien Hebreeuw in ſyn huys gebragt om ons te onteeren ; maer ik begon luyd uyt te ſchreeuwen. Hy dit hoorende, liet my ſynen mantel vaeren, en hy vlugte weg. Sy dan, den mantel tot een teeken van haere getrouwigheyd neffens haer geleyd hebbende, toonde dien aen haeren Man, als hy t'huys kwam. En ſy zeyde tot hem : Dien Hebreeuwſchen knegt, die gy ons in ons huys hebt gebragt, is tot my gekomen om my te onteeren. Maer zoo haeſt ik begon te ſchreeuwen, liet hy my ſynen mantel houden, en hy vlugte naer buyten toe. Joſephs Heer dit gehoort hebbende, en te veel geloof gevende aen de woorden van ſyne Huysvrouwe, ſchoot in een zeer groote gramſchap, en wierp hem in de gevangeniſſe, daer des Konings gevangenen zaten. (Syne voeten wierden in de boeyen gedrukt, en hy wierd in de yzers geſtelt. *Pſalm.* 104. 18.) Maer Godt was met Joſeph; en hem bermhertig zynde, dede hy hem gunſte bekomen by den Cipier van het gevangenhuys. Want den Cipier ſtelde alle de gevangenen in Joſephs handen : zoo dat'er niet als onder ſyn beleyd en wierd gedaen, en dat den Cipier hem alles toebetrouwende, zig niet met allen aen-en-trok : om dat Godt met Joſeph was; en dat hy alles wat hy aenving, wel dede uytvallen.

Het geſchiede daer naer, dat Pharaô twee van ſijne hovelingen, te weten den Schenker en den Bakker, om zeker miſdaed dede werpen in de gevangeniſſe, alwaer Joſeph ook gevangen was. Den Cipier leverde hun over aen Joſeph, die hun diende. Eenigen tyd daer naer droomden ſy op den zelven nagt elk eenen droom, die uytgeleyd wezende, bekwaemelyk op hun paſte. Want Joſeph 's morgens by hun komende, en hun ontſtelt vindende, vroeg hun : Waer van komt het, dat uw aengezigt nu droeviger ziet als voor dezen? Sy antwoordden : Wy hebben elk eenen droom gedroomt ; zonder dat'er iemand is, die ons dien kan uytleggen. Joſeph zeyde tot hun : Komt het uytleggen der droomen niet toe aen Godt? Verteld my, wat gy gedroomt hebt. Den genen, die het gebied over de Schenkers had gehad, vertelde eerſt ſynen droom, en zeyde : Ik zag voor my eenen wyngaert, die dry ranken had, en allenskens ſyne botten uytſchoot; en naer dat hy gebloeyt had, zag ik ſyne druyven ryp worden. Terwyl ik nu den beker van Pharaô in myne hand hadde, nam ik de druyven en perſte die uyt in den beker, en gaf den beker aen Pharaô over. Ziet, zeyde Joſeph, de uytlegginge van uwen droom. De dry ranken beteekenen nog dry dagen, naer de welke Pharaô zal gedenken den dienſt, die gy hem bewezen hebt, en u zal herſtellen in uwen voorigen ſtaet ; zoo dat gy hem volgens u ampt, den beker zult geven, gelyk gy voor dezen pleegt te doen. Dit bid ik u nu alleen, dat gy my gedagtig wilt wezen, wanneer het met u zal wel gaen; en dat gy my de goedertierentheyd wilt bewyzen van aen Pharaô te kennen te geven, dat hy my uyt deze gevangeniſſe wilt verloſſen. Want uyt het Hebreeuwſche land ben ik dieſvelyk weg-genomen : ook en heb ik niets bedreven om hier geſtelt te worden in dezen kuyl. Den overſten van de Bakkers, ziende

V. Wiſt men in Egypten, dat de broeders van Joſeph tot hem gekomen waeren?

A. Ja : het gerugt verſpreyde zig door geheel het Hof van Pharao, dat de broeders van Joſeph gekomen waeren. Pharao verheugde zig de gelegentheyd gevonden te hebben om aen Joſeph te konnen betuygen ſyne herkentenis over ſyne dienſten, en deze te konnen uytſtrekken over geheel ſyne familie.

V. Wat bevool Pharao aen Joſeph naer deze tyding?

A. Pharao bevool aen Joſeph een groot getal van wagens te zenden aen Jacob om hem in Egypten over te brengen met alle ſyne goederen en geheel ſyn huysgezin.

V. Wat dede Joſeph naer deze beveelen des Konings?

A. Hy volbragt naukeuriglyk de beveelen van Pharao : en Jacob verſtaen hebbende, dat ſynen zoone Joſeph leefde, en heerſchte over al het land van Egypten, ſtond geheel verbaeſt zonder zulks te konnen gelooven ; de blyken nogtans die hy zag, moeſten hem overtuygen van de waerheyd der zaeken. Als dan begon hy te herleven, en hy riep uyt, dat hy zig gelukkig agte, als hy voor ſyne dood

dat hy dien droom ten goede uytgeleyd hadde, zeyde als dan tot Joſeph : Ik heb ook eenen droom gedroomt. My dogt, dat ik dry korven meels op myn hoofd droeg, en dat ik in den bovenſten korf allerley goed had, dat door de bakkers gemaekt word ; en dat de vogelen uyt dien korf kwamen eten. Hier op zeyde Joſeph : Dit is de uytlegging van uwen droom. Dry korven, zyn dry dagen te zeggen ; naer de welke Pharaô u zal aen een galge doen hangen, alwaer het gevogelt uw vleeſch zal komen op-eten. Den derden dag daer naer, dewyl het den geborten-dag van Pharaô was, regte hy eene groote maeltyd op voor ſyne Hovelingen ; en onder de maeltyd kwam hy op den Opper-ſchenker en op den Opper-bakker te denken. Dog den eenen dede hy tot ſyn ampt weder-keeren ; zoo dat hy aen Pharaô den Schenk-beker ter hand ſtelde. Maer den anderen dede hy ophangen. Het gebeurde nogtans, dat den Opper-ſchenker den uytlegger van ſynen droom teenemael in vergetinge liet. Het gebeurde twee volle jaeren daer naer, dat Pharaô ook eenen droom kreeg. Hem dogt, dat hy aen de riviere ſtond, en dat uyt de zelve opkwaemen zeven koeyen, ſchoon, en boven-maeten vet, die aldaer gingen weyden in broekagtige plaetzen Hy zag 'er nog zeven andere uyt de zelve riviere opkomen, die leelyk en zeer mager waeren : en die nevens de andere op den oever van de riviere ſtonden in 't groene gras. Dog die leelyke en magere koeyen aten de zeven andere ſchoone en vette koeyen op. Pharaô wakker geworden zynde, viel weder in ſlaep ; en hy droomde nog eenen droom. Hy zag zeven koorn hayren, vol en ſchoon van gedaente, op-reyzen uyt eenen ſtam. Hy zag nog zeven andere dunne hayren opſchieten, die door al te groote hitte verzengt waeren. Dog deze dunne hayren aten de zeven volle andere hayren op. Pharao uyt ſyne ruſt des morgens ontwaekende, was ganſch verſlaegen. Hy liet dan ontbieden alle de Waerzeggers en Philoſophen, die in Egypten waeren : en als hy nu ſynen droom had verhaelt, en was'er niemand die hem konde uytleggen. Alſdan wierd den Opper ſchenker eyndelyk op Joſeph denkende, en zeyde tot Pharao : Ik belyde myne ſchuld. Als gy, Heer Koning, op uwe dienaers verbolgen zynde, my en den Opper-bakker in de gevangeniſſe had doen worpen, zoo hebben wy beyde op den zelven nagt aldaer eenen droom gehad, die ons voorzeyde het gene ons ſtond te geſchieden. Daer was doen ter tyd eenen hebreeuwſchen jongeling. Wy, hem onze droomen verhaelt hebbende, verſtonden uyt hem al het gene gebleken is met 'er daed. Ik ben in myne bediening erſtelt, en den Bakker is aen eene galge gehangen. Terſtont wierd Joſeph, volgens het gebod des Konings, uyt den kerker gehaeld, geſchoren, gekleed, en voor den Koning gebragt. Dan ſprak Pharao tot Joſeph : Ik heb eenige droomen gedroomt, en niemand en is'er, die-ze kan uytleggen : dog ik heb van u hooren zeggen, dat gy die zeer wyſſelyk uytlegt. Joſeph antwoordde : Het zal Godt zyn, en ik niet, die den Koning zal aenzeggen, dat hem voorſpoedig is. Pharao ging hem dan vertellen wat hy hadde gezien. Joſeph zeyde : Het droomen des Konings beteekent eene en de zelve zaeke. Godt heeft aen Pharao te kennen gegeven, het gene hy geſchikt heeft te doen. De zeven ſchoone koeyen, en de zeven volle hayren beteekenen zeven jaeren van vrugtbaerheyd : zoo dat den droom het zelve bedied. En de zeven dunne magere koeyen, de welke nae de andere op-kwamen ; en de zeven dunne verzengde hayren, beteekenen zeven jaeren van hongers-nood. Dog het woord dat ik geſproken heb, en dat Godt zal uytwerken zal op deze wyze volbragt worden. Daer zyn zeven jaeren voor handen, die eene overgroote vrugtbaerheyd aen geheel Egypten-land zullen toebrengen. Dog naer deze zullen'er zeven andere volgen van zoodanige ſchaersheyd, dat men alle voorgaende vrugtbaerheyd zal vergeten ; en dat den hongers-nood het geheel Land zal verſlinden. Dat nu den Koning dien droom, die het zelve beteekende, tot twee-mael toe gezien heeft, is een teeken, dat Godt de zaeke vaſtelyk beſloten heeft : en dat hy die haeſt zal gaen uytwerken. Den Koning believe dan te zien nae een wys en verſtandig Man, en hem te ſtellen over het geheele land van Egypten ; op dat dien Man door alle de geweſten toezienders ſtelle ; de welke het vyfde deel van alle de vrugten opkoopen, zoo lange

nog mogte zien ſynen zoone Joſeph die hy nu van over twintig jaeren meynde geſtorven te zyn.

V. Ging Jacob ſynen zoone Joſeph vinden in Egypten ?

A. Jae ; naer dat Godt hem geſproken had gedurende den nagt, en hem verzekert had van den goeden uytval van ſyne reyze, vertrok hy het derde jaer van den hongers-nood, verzelt van 66 perſoonen, zonder te rekenen de vrouwen van ſyne zoonen, zynde alſdan oud honderten dertig jaeren.

V. Waerom zegt gy, dat Jacob vergezelſchapt was van 66 perſoonen, gemerkt aen het 27 V. van het 47 capittel van den Boek der Schepping gemeld word van 70, en dat in de Werken der Apoſtelen het 7 capittel het 14 V. den H. Stephanus meld van 75 perſoonen ?

A. Ik zegge 1, dat in de eerſte rekening Jacob ende Joſeph met ſyne twee zoonen Ephraim en Manaſſes daer niet by gerekent zyn ; en met deze daer by te voegen, zult gy hebben het getal van 70. 2. In de Werken der Apoſtelen rekent den H. Stephanus daer by de vyf klyne zoons van Joſeph, die geboren waeren in Egypten, gelyk'er gede

de zeven jaeren van vrugtbaerheyd zullen dueren. Op dat hy ook die vrugten verzaemele in de ſchueren, en al dit graen uyt 's Konings laſte werde opgeleyd, en in de Steden bewaert; en dat'er overzulkx voor de zeven jaeren van den hongers-nood, die over Egypten komen zal, mag vooraed wezen; en het Land door behoeftigheyd niet en vergae. Dezen raed beviel Pharao en alle ſijne hovelingen ten uyterſten wel. Hy ſprak dan tot hun: Zouden wy wel iemand konnen vinden zoo vervult van Gods geeſt, als dezen Man? Daer naer zeyde hy tot Joſeph: Dewyl u Godt dit alles heeft te kennen gegeven, zoo en wete ik niemand wyzer en verſtandiger, als u te vinden. Gy zult het gebied over myn huys hebben; en op uw bevel zal alle myn volk onderdanig zyn: alleenelyk door dezen Koninglyken Throon zal ik u voorgaen. Ziet, ik ſtelle u over het geheele land van Egypten. En ſijnen ring van de hand genomen hebbende, ſtak hy dien aen Joſephs hand: en hy dede hem een fyn koſtelijk kleed aentrekken, met eene goude keten aen ſijnen hals. Ook dede hy hem op ſijnen tweeden wagen ryden, en door eenen uyt-roeper voor uyt-roepen, dat een-ieder voor hem zoude de knie buygen, en aldus weten, dat hy over het geheele land van Egypten geſtelt was. Den Koning zeyde nog boven-dien tot Joſeph: Zoo waer als ik, Pharao, leve, zoo en zal niemand in geheel Egyptenland ſijnen voet ofte vinger roeren als onder uw gebied. Ook veranderde hy ſijnen naem, hem noemende in de Egyptiſche taele den Behouder des werelds: en hy gaf hem Aſeneth, de dogter van Putiphar, Prieſter van Heliopolis, tot eene huys-vrouwe. Hy ging dan heel Egypten bezien. Hy was dertig jaeren, als hy ſtond voor Pharao, en van hem gaende, doorreyſde hy alle de geweſten, die in Egypten waeren. De vrugtbaerheyd der zeven jaeren kwam aen, en den grooten overvloed der vrugten des velds wierd opgeleyd in elke Stad, die'er ontrent was. De menigte van het graen, was zoo groot, dat het ontelbaer was, en konde vergeleken worden by het zand der Zee. Als de zeven jaeren van vrugtbaerhyd voor-by waeren, begonnen de zeven jaeren van hongers-nood. En daer was haeſt gebrek van eet-waeren in alle de landen. Wanneer nu het volk van Egypten in nood viel, riep het tot Pharao om voedſel, die zeyde: Gaet tot Joſeph, en doet gelijk hy u zal zeggen. Dog den hongers-nood nam dagelijkx toe door het geheele Land. En Joſeph de ſchueren open-doende, verkogt ook aen de Egyptenaeren: want ſy waeren in gebrek. Alle omliggende landen kwaemen alſdan nae Egypten toe om eten te koopen.

UYT HET XLII. XLIII. XLIV. XLV. XLVI. XLVII. XLVIII. XLIX. EN L. HOOFD-STUK.

Joſephs broeders in Egypten komende, worden van hem gekent. Hy ſtelt hun in den kerker, als beſpieders van 't Land. Daer nuer zend hy hun met graen nae huys. Simeon alleen in bewaeringe houdende. Jacob laet Benjamin eyndelyk gaen. Joſeph hem ziende word beweegt. Hy houd eene maeltyd. Den beker in den zak van Benjamin. Joſeph maekt zig kenbaer. Jacob nae Egypten ontboden. Jacob trekt nae Egypten. Joſeph komt hem te gemoed. Hy brengt ſynen vader voor Pharao. Jacob ſterft. Syne begraeffenis.

JAcob gehoort hebbende, dat'er lyf-togt in Egypten te koop was, zeyde tot ſijne zonen: Waerom blyft gy zorgeloos op malkander zien? Ik verſtaen, dat 'er lyf-togt in Egypten te koop is. Gaet 'er naer toe en koopt ons dat wy van doen hebben; op dat wy in 't leven blyven. De thien broeders van Joſeph dan gingen om lyf-togt in Egypten te koopen. Want Jacob en wilde Benjamin niet zenden met ſijne broeders van vreeze dat hem iet kwaeds mogt overkomen. Zy kwaemen dan in Egypten, met de andere menſchen, die daer ook henen trokken om graen te koopen: want den zelven hongers-nood had het land van Chanaan overvallen. Dewyl nu Joſeph den Prins van Egypten geworden was, door wiens bevel het koren aen het volk verkogt wierd, zoo vielen ſijne broeders voor hem plat ter aerden. Hy, hun gekent hebbende,

ſchreven ſtaet in den Boek der Getallen 26 cap., en in den eerſten der Boeken *Paralipomenon* 7. cap.

V. Wat dede Joſeph verſtaen hebbende, dat ſynen vader Jacob was gekomen in Egypten?

A. Joſeph verwittigt door Judas van de aenkomſte van Jacob in Egypten, ging hem aenſtonds te gemoed, en toonde hier door de groote agting die hy altyd behouden had voor eenen zoo goeden vader. Het H. Schrift om in een woord aen te toonen de vreugd van deze by een komſt, zegt alleenlyk, dat Joſeph zig wirp om den hals van ſynen vader, en dat hy weende terwyl hy hem omhelſde; en dat Jacob betuygde, dat hy met vreugd zoude ſterven, nu hy het geluk gehad had van hem nog te zien.

V. Wat zeyde Joſeph aen Pharao hem aenbiedende ſynen Vader en ſyne broeders?

A Joſeph en ſchaemde zig niet in ſyne grootheyd van te zeggen aen Pharao dat ſy herders waeren, zynde eenen ſtaet waer van de Egyptenaers eenen afkeer hadden; om dat dit afgodiſch volk de beeſten aenbiddende verfoeyde de gene die hun doodden.

GENESIS, CAP. XLVIII, V. 2.

hield zig als vremd tegen hun; en hy vraegde huu ſtraffelyk af: Van waer komt gy? Sy zeyden: Uyt het land van Chanaan om ſpijze te koopen. Joſeph, die ſijne broeders kende, zonder van hun gekent te worden; wierd indagtig de droomen, die hy wegens hun had gedroomt, en die hier wierden volbragt, en hy zeyde tot hun: Gy zyt beſpieders. Sy antwoordden: Och neen, mijn heer, uwe dienaeren zijn hier gekomen om ſpijze te koopen. Wy zijn alle zonen van eenen man. Wy zijn vredige menſchen, die ter wereld niets kwaeds in 't zin en hebben. Hy antwoordde: 't En is zoo niet; gy komt om te beſpieden, waer het land minſt verſterkt is. Sy zeyden daer op: Wy, uwe dienaeren, waeren twaelf gebroeders, alle zonen van eenen Man, in 't Land van Chanaan: den jongſten is by onzen vader gebleven, den anderen is geſtorven. Hy gaf tot antwoord: Heb ik niet wel gezeyd, dat gy beſpieders zijt? Nu zal ik van u de proef nemen. Gy en zult van hier niet gaen, voor dat uwen jongſten broeder by my zal komen. Zend iemand van u, die uwen broeder afhaele: maer gy zult daer-en-tuſſchen hier in de boeyen blijven, tot dat ik de proef zal nemen, of gy de waerheyd gezeyd hebt, ofte niet. Want, zoo waer als Pharao leeft, houde ik u voor beſpieders. Hy dede hun dan voor dry dagen gevangen ſtellen. Den derden dag, hebbende hun doen uyt den kerker haelen, zeyde hy tot hun: doet dat ik u zeggen zal; en gy zult het leven behouden: want ik heb de vreeze Gods. Zijt gy vredige menſchen, laet eenen van uwe broeders in den kerker gevangen blyven: en gaet gy henen om het koorn nae huys te voeren, maer brengt uwen jongſten broeder tot my; op dat ik de proef van uwe woorden mag nemen, en gy-lieden de dood moogt ontgaen. Sy deden gelyk hy had geboden. Dog ſy ſpraken tot malkanderen: 't Is met reden dat wy dit lijden, om dat wy tegen onzen broeder gezondigt hebben. Wy zagen de benouwtheyd van ſijne ziele, als hy ons om genade bad, zonder dat wy eens naer hem luyſterden. Daerom komt deze benouwtheyd over ons. Ruben onder andere zeyde tot hun: En heb ik het u niet gezeyd, dat-ge den jongen geen kwaed zoud doen? Maer gy en wilde my geen gehoor geven. Nu word ſijn bloed op ons verhaelt. Dog ſy wiſten niet, dat Joſeph hun verſtond, dewyl hy door eenen taelman met hun handelde. Joſeph dan niet langer konnende ſijne traenen ophouden, trok een weynig tyds al weenende van hun af: en ſtraks kwam hy wederom tot hun ſpreken. Hy dede Simeon vaſt-nemen, en hem in hunne tegenwoordigheyd binden. Maer hy gebood ſijne dienaeren, dat ſy de zakken met graen gevult hebbende, elk ſijn geld in ſijnen zak zouden wedergeven, en daer by nog lyftogt voor de reyze by-voegen. Dit wierd zoo gedaen. Sy dan, het graen op hunne ezels gelaeden hebbende, trokken henen. Wanneer nu eenen van hun ſijnen zak opende, om ſijnen ezel in de herberge eten te geven, zag hy het geld in 't bovenſte van den zak. En hy zeyde tot ſijne broeders: Myn geld is my weder gegeven: ziet, het is daer in mynen zak. Sy, ten uyterſten verſtelt ende verbaeſt zynde, zeyden tot malkanderen: Wat is dit, dat Godt ons doet overkomen? Sy kwamen eyndelijk tot hunnen vader in 't land van Chanaan, en gaven hem te kennen al wat hun wedervaeren was. Den Heer van het Land, zeyden ſy heeft ons ſtraffelyk toegeſproken, en gemeynt, dat wy beſpieders waeren van die geweſten. Maer wy gaven tot antwoord, dat wy vredige menſchen waeren, en die geen kwaed ter wereld in 't zin hadden. Wy zyn, zeyden wy, twaelf gebroeders, voortsgekomen van eenen vader; den eenen is dood, en den jongſten is by onzen vader in 't Land van Chanaan. Hy zeyde tot ons: Hier uyt zal ik een proef nemen, of gy vredige menſchen zijt. Laet eenen van uwe broeders by my; en neemt gy den lyf-togt, en gaet henen. Maer brengt uwen jongſten broeder tot my; op dat ik mag kennen, dat-ge geen beſpieders en zyt. Dan zal ik uwen gevangenen broeder weder geven; en gy zult hier mogen koopen wat u belieft. Dog wanneer-ze nu het graen uyt hunne zakken goten, zoo vond een-ieder ſijn geld in 't bovenſte van den zak, waer over ſy alle met hunnen vader verſtelt ſtonden. Dan zeyde Jacob tot hun: Gy berooft my van myne kinderen. Joſeph is dood; Simeon is gevangen; en nu zult gy daer by Benjamin nog weg nemen. Alle dit ongeval is op mijnen hals gevallen.

V. Wat zeyde Pharao aen Jacob?

A. Pharao ondervroeg dien goeden ouden man aengaende ſyne jaeren, gelyk men gewoonlyk doet, en dezen antwoordde hem in twee woorden, dat hy 130 jaeren oud was; daer naer gaf hem den Koning verlof van hem te gaen ſtellen in het land van Geſſen, het gene het vrugtbaerſte is van Egypten; alwaer Jacob nog leefde 17 jaeren, waer naer hy ſtierf in den ouderdom van 147 jaeren. Joſeph bewees aen dezen goeden vader, zoo in ſyn ziekbedde als naer ſyne dood, al het gene de pligten van liefde tot ſyne ouders van hem konden vereyſchen.

V. Was Joſeph getrouwt?

A. Jae, Joſeph had getrouwt Aſeneth dogter van Putiphar, Prieſter of Prince van Heliopolis, en had by haer twee zoonen, te weten Manaſſes en Ephraim.

V. Wat dede Jacob eer hy ging ſterven?

A. Jacob hernemende de weynige kragten die hem overig waeren, regte zig overeynde in ſyn bedde om aen Joſeph die hem kwam bezoeken, te geven ſynen zegen die eene voorzegging was van het gene hem moeſt overkomen,

Ruben nam het woord aen, en zeyde tot ſijnen vader : Slaet mijne twee zonen dood, zoo ik hem niet weder en brengen. Geeft hem dog in mijne handen, en ik zal hem u weder leveren. Neen, zeyde jacob, mijnen zone en zal met u niet af-trekken. Synen broeder is dood, en indien aen dezen ook op den weg eenig ongemak overkwam, zoo zoud gy myne gryze hayren met droefheyd ten grave doen nederdaelen.

Terwijlen evenwel den hongers-nood al het Land grootelijkx drukte, en den lyf-togt, die Jacobs Zonen hadden gebragt uyt Egypten, by naer verteert was, zeyde hy tot hun : Gaet nog eens weder, om ons wat ſpyze te koopen. Judas antwoordde : Dien Man heeft ons met eede betuygt, dat wy voor ſijn aenſchyn niet meer mogen komen, 'ten zy wy onzen jongſten Broeder met ons brengen. Is't dat u belieft hem met ons te zenden, wy zullen te ſaemen henen gaen. Iſraël zeyde : Dit hebt gy gedaen tot mijnder droefheijd, dat gy dien Man hebt gezeyd, dat gy nog eenen Broeder had. Sy antwoordden : Hy vraegde nauwkeurig naer ons maegſchap : Of onzen Vader nog was in't leven ; of wy nog eenen Broeder hadden. Wy antwoordden op ſijne vraegen. Konden wy giſſen, dat hy zoude gezeyd hebben : Brengt uwen Broeder met u mede? Judas zeyde : Zend dog den jongen met my, en wy zullen ſtrakx weg-gaen ; op dat wy in't leven mogen blyven met onze kinders. Ik ſtaen voor hem in, verhaelt hem op my. Is't dat ik hem niet weder en brenge, zoo zal ik pligtig zijn by u alle de dagen myns levens. Iſraël zeyde: Moet het zoo wezen, doet dan dat u goed dunkt; maer neemt met u van de uytgelezenſte vrugten van dit Land, om-ze aen dien Man te ſchenken. Neemt ook nog zoo veel gelds als te vooren, en het gene gy in uwe zakken hebt gevonden, draegt dit weder: want dit kan door miſverſtand gebeurt zyn: en leyd uwen Broeder met u, en gaet henen tot den Man. Den Almogenden Godt wille hem u gunſtig maeken : op dat hy uwen anderen gevangen Broeder en Benjamin met u laete wederkomen. Sy namen dan geſchenken, en dobbel geld, en Benjamin mede, en trokken nae Egypten, alwaer ſy verſchenen voor Joſephs aenzigt. Als Joſeph Benjamin met hun zag, gebood hy aen ſynen Hof-meeſter, dat hy de mannen zoude binnen leyden, en eene maeltyd bereyden: want zeyde hy, die mannen zullen met my te middag eten. Den Hofmeeſter dan bragt-ze in Joſeps huys. Sy verſchrikt zijnde, zeyden tot malkanderen : 't Is om het geld, dat wy eerſt in onze zakken hebben weder-gebragt, dat wy hier binnen worden geleyd Daerom, als ſy nog waeren aen de deure van 't huys, zeyden ſy tot den Hof-meeſter : Myn-Heer, wy zyn voor dezen hier gekomen om ſpyſe te koopen, die gekogt hebbende, en komende in de herberge, hebben wy onze zakken open gedaen en ons geld daer in gevonden, 't welk wy weder-brengen in't zelve gewigte. Ook hebben wy ander geld mede-gebragt om te koopen het gene ons noodig is. Wy en weten niet, wie dat geld in de zakken heeft geſteken. Den Hof-meeſter antwoordde : Weeſt wel gemoed en zonder vreeze, uwen Godt en den Godt uws Vaders heeft u dien ſchat in uwe zakken gegeven. Hy bragt water om hunne voeten te waſſchen: Sy daer-en-tuſſchen maekten hunne geſchenken gereed, tegen dat Joſeph op den middag zoude binnen komen. Als nu Joſeph t' huys kwam, booden ſy hem hunne geſchenken aen, die ſy droegen op hunne handen, en buygden zig minnelijk plat ter aerde. Hy, hun groetende, vraegde : Gaet het nog wel met uwen ouden Vader, daer gy my van geſproken hebt : Sy zeyden : Uwen dienaer, onzen Vader is nog in 't leven, en wel te pas. Zig buygende vielen ſy wederom plat ter aerde. Joſeph, ſijne oogen opheſſende, zag Benjamin ſijnen broeder van de zelve moeder, en zeyde : Is dit uwen jongſten broeder ? en voords tot Benjamin : Lieven zone, Godt wil u genaedig zijn. En hy liep haeſtelijk weg. Want hy wierd van binnen ontroert, en de traenen vielen hem uyt de oogen. Hy ging in eene kamer en weende daer met volle vryheijd. Daer naer ſijn aenzigt gewaſſchen hebbende, kwam hy uyt, en zig bedwingende, zeyde hy : Dient de ſpyze op. Sy ſtelden de ſpyze op : te weten, voor Joſeph in 't bezonder, en voor ſijne broeders in 't bezonder, en voor de Egyptenaeren ongeoorloft te eten met de Hebreeuwen ; en zulk eene

en gebood hem van hem te begraeven by ſyne Vaderen ; alſdan nam hy aen voor ſyne kinders de twee zoonen van Joſeph, Ephraim en Manaſſes die daer tegenwoordig waeren, en zegende hun, beginnende met Ephraim die den jongſten was, door eenen geeſt van voorzegging ; voorziende, dat Ephraim grooter zoude zyn als Manaſſes. Het was ook van Ephraim dat voortkwam Joſuë die de Iſraëlieten bragt in het land van belofte ; en den naem van Ephraim is daer naer ook gebruykt geweeſt voor geheel het Ryk der thien Geſlagten, om dat naer de ſcheyding der zelve door Jeroboam, die van dezen ſtam was, den Zetel des Rykx van Iſrael geweeſt is in den ſtam van Ephraim, in wiens ſtad Silo de Arke des Verbonds het langſte geruſt heeft.

V. Zegende Jacob niet ſyne andere zoonen ?

A. Jae ; en ſyne zegens waeren alle voorzeggingen door de welke hy hun aenkondigde het gene hun moeſt overkomen in de laetere tyden ; daer naer gaf hy hun alle dit gebod gelyk aen Joſeph, van hem te begraeven in de dobbele ſpelonke, die is op den akker van Ephron Hethéer,

maeltyd is voor hun ſchrikkelijk. De broeders van Joſeph waeren nu aen tafel gezeten regt over hem, een ieder, den oudſten zoo wel als den jongſten, naer hunnen ouderdom. Joſeh zond hun dan van de geregten, die voor hem ſtonden; maer hy zond aen Benjamin een geregte dat vyf-mael grooter was. Sy dronken aldus met hem, en waeren zeer vrolijk. Daer naer dede Joſeph hunne zakken gantſch vullen, en ieders geld daer wederom inleggen. Maer ſteekt, zeyde hy tot den hof-meeſter, mynen zilveren beker in den zak van den jongſten te ſaemen met het geld. 's Anderendags 's morgens liet men hun gaen met hunne Ezels. Als ſy een weynig vertrokken waeren buyten de Stad, zond Joſeph ſijnen hof-meeſter haeſtelijk agter hun, en dede hun zeggen: Wat is dit, dat gy kwaed voor goed hebt beloont? Den beker, die gy hebt geſtolen, is den beker daer mynen meeſter uyt drinkt, en die hy tot waerzeggen gebruykt. Gy hebt eene leelijke daed bedreven. Sy antwoordden: Hoe komt myn heer zulke woorden te ſpreken? Verre zy van ons, dat uwe dienaeren zulk eene ſchandige daed zouden bedryven. Wy hebben immers het geld, dat wy in onze zakken hadden gevonden, tot u weder-gebragt, hoe zouden wy nu dan uyt uws Meeſters huys zilver ofte goud ſtelen? Is 't dat by iemand van uwe dienaeren gevonden word het gene gy zoekt, dat hy de dood ſterve. Hy zeyde: U geſchiede volgens uw woord. By wie ik den beker zal vinden, die zal mijne ſlaeve zijn; maer gy zult vry gaen. Sy ſtelden dan hunne zakken ter aerde, beginnende van den oudſten tot den jongſten, en hy vond dien in Benjamins zak. Sy, hunne kleederen ſcheurende van droefheyd, en ieder ſynen ezel gelaeden hebbende, keerden weder nae de Stad. Judas kwam voor af met ſijne broeders in Joſephs huys, en ſy vielen gezaementlijk voor hem plat ter aerde. Dog Joſeph zeyde: Hoe hebt gy aldus met my gehandelt? En weet gy niet, dat niemand in waerzeggen mijn gelijk is? Judas zeyde: Wat zullen wy zeggen, waer mede zullen wy ons ontſchuldigen? Godt heeft ons geſtraft om onze zonden. Ziet, wy zijn alle myns Heere ſlaeven. Dit zy verre van my, zeyde Joſeph; maer die den beker heeft geſtolen zal mijne ſlaeve zijn, en gy-lieden zult gaen tot uwen vader. Judas vertoonde dan aen Joſeph, hoe hy hun had bevolen dezen jongen mede-te-brengen, die hy had willen zien, en hoe dat hunnen vader jammerde; als ſy hem zeyden, dat ſy niet mogten nae Egypten weder-keeren, zonder hunnen jongſten broeder mede te hebben; en hoe dat den vader daer op zeyde: Gy weet, dat myn huys-vrouw (Rachel) my twee zonen heeft gebaert, en dat eenen van my weg-gegaen zijnde, is verſcheurt van een wild dier volgens uw zeggen. Is 't dat gy nu ook dezen medelyd, en hem op den weg iets overkomt, zoo zult gy mijne gryze hayren met ſmerte ten grave doen daelen. Overzulkx, indien ik tot mijnen vader gaen, zonder ſijn kind (dewyl ſijne ziele aen de ziele van dit kind vaſt is) zoo zal hy de dood ſterven, wanneer hy het niet en ziet; en uwe dienaeren zullen ſijne gryze hayren jammerlijk ten grave doen nederdaelen. Laet my dan veel liever uwe ſlaeve zijn, als die by mijnen vader voor het kind ben borge gebleven, en tot hem gezeyd heb: Indien ik hem niet weder en brenge, zoo zal ik by u pligtig zijn alle de dagen myns levens. Laet dog het kind met ſijne broeders henen gaen. Want zonder het kind en kan ik tot mijnen vader niet weder-keeren, op dat ik den jammer niet en zien, die mijnen vader zal overvallen. Joſeph en konde zig niet meer bedwingen voor de menigte der menſchen, die by hem ſtonden, daerom gebood hy dat-ze alle zouden uytgaen. Hy hief alſdan met de traenen in d'oogen eenen ſchreeuw op, en zeyde tot ſijne broeders: Ik ben Joſeph. Is mijnen vader nog in 't leven? Syne broeders en konden niet antwoorden door de al te groote verſlaegentheyd die hun beving. Hy ſprak hun dan zagtmoedelijk aen, en zeyde: Nadert tot my. Als ſy genadert waeren, zeyde hy: Ik ben uwen broeder Joſeph, die gy verkogt hebt om nae Egypten te voeren. En zijt niet bekommert, nogte moeyelijk tegen u-zelven, om dat gy my hier verkogt hebt: want Godt heeft my voor u nae Egypten gezonden tot uwe behoudenis. 't En is door uw opzet niet, dat ik herwaerts gezonden ben; maer door het wel-behaegen Gods, die my geſtelt heeft als tot eenen vader van Pharao, tot eenen Heer over al ſijn huysgezin, en tot eenen Prince van ganſch Egypten. Gaet dan tot mijnen vader haeſtelyk henen, en zegt hem uyt den naem van ſijnen zone Joſeph, dat Godt my den Heere van ganſch Egypten geſtelt heeft; en dat hy zonder uytſtel tot my moet afkomen met geheel ſyn huys-gezin, en alles wat hem toebehoort. Dat ik hem

tegen over Mambre in het land van Chanaan.

V. Hoe zyn de naemen van de twelf zoonen van Jacob?

A. Ruben, Simeon, Levi, Judas, Zabulon, Iſſachar, Dan, Gad, Azer, Nephtali, Joſeph, Benjamin.

V. Waerom zyn de twelf kinderen van Jacob genoemt Patriarchen?

A. Om dat ſy zyn de hoofden van de twelf geſlagten of familien der Joden, waer uyt geſproten zyn alle de andere familien van dit volk; den naem van Patriarch is een griekx woord, 't gene beteekent Hoofd des huys-gezins.

V. Word'er geſproken in de Schrifture van een geſlagt van Joſeph?

zal

zal onderhouden, mits daer nog vyf jaeren van hongers-nood te verwagten zyn. Gaet, en boodſchapt aen mynen vader, alle myne glorie, en dat hy haeſtelyk by my kome. Ook viel hy al weenende ſynen broeder Benjamin om den hals: die ook om Joſephs hals ſyne traenen ſtortte. Daer naer gaf hy ook al weenende eenen kus aen alle ſyne broeders in 't bezonder, die dan eyndelyk de vrymoedigheyd namen van met hem te ſpreken. Als nu het gerugte was verſpreyd door het Hof des Konings, dat de broeders van Joſeph waeren aengekomen, verheugde zig Pharao daer over met geheel ſyn huys-gezin. En hy zeyde tot Joſeph, dat hy ſyne broeders gebieden zoude, en tot hun zeggen: Laet uwe ezelen en trekt henen nae het land van Chanaan, en haelt daer uwen vader af met al uw maegſchap, en komt by my. Ik zal u alle het beſte van Egypten geven: zoo dat het lekkerſte dezer landen zal tot uw voedſel zyn. Gebied hun ook, dat ſy de wagens van Egypten nemen, om hunne vrouwen en kinderen op te voeren: en zegt hun, dat-ze hunnen vader mede-brengen, en haeſtelyk wederkeeren. Joſeph dan, gaf hun wagens volgens dit bevel, en dede aen ieder van ſijne broeders een treffelyk kleed geven. Tot ſijnen vader zond hy thien ezelen, gelaeden met het beſte van Egypten, en thien Ezellinnen gelaeden met koorn, met brood en met lyf-togt tot de reyze. Sy vertrokken dan uyt Egypten, en kwamen in 't land van Chanaan tot hunnen vader Jacob, aen wie ſy de boodſchap bragten, en zeyden: Joſeph uwen zone leeft nog; en hy heeft het gebied over geheel Egypten. Jacob dit hoorende, viel als in zwymelinge, want hy en konde hun hier in niet gelooven: maer gehoort hebbende, al wat'er gebeurt was: en de wagens ziende, die Joſeph gezonden had, om hem over te voeren, zoo kwam hy tot ſyn-zelven, en zeyde: 't Is my genoeg, dat Joſeph mynen zone nog leeft; eer ik ſterve, moet ik hem gaen zien.

Iſraël vertrok dan, met al wat hy had, en kwam te Berſabée; alwaer hy offerhanden opdroeg aen Godt, die hem verſcheen in den nagt, en zeyde: Jacob, Jacob. Hy antwoordde: Wat belieft u Heere? Godt zeyde: Ik ben den Almagtigen Godt uwer vaderen, en vreeſt niet van te gaen naer Egypten: ik zal 'er met u gaen, en u van daer weder brengen. Jacob vertrok daer naer van Berſabée, en ſijne zonen voerden hem, met hunne vrouwen en kinders op de wagens, die Pharao had gezonden om hem te haelen. Dog Joſeph vernemende, dat ſijnen vader in 't land van Geſſen was aengekomen, ſpande ſijnen wagen in, en kwam ſijnen vader te gemoed. Hem gezien hebbende, vloog hem om den hals, en bleef eenigen tyd aen ſijnen hals al weenende hangen. Iſraël zeyde tot Joſeph: Nu wil ik geirn ſterven, dewyl ik u nog in 't leven zien. Joſeph zeyde ook tot ſijne broeders: Ik zal aen Pharao gaen boodſchappen, dat mijne broeders en mijns vaders huys-gezin tot my zijn gekomen; en ik zal zeggen, dat-ze ſchaep-herders zijn, en zig geneiren met vee te houden: en dat-ze hunne ſchaepen en oſſen mede-gebragt hebben. Wanneer u dan Pharao zal roepen en vraegen wat uw hand-werk is; zoo zult gy antwoordden: Uwe dienaeren zijn herders, die van hunne jonkheyd af tot nu toe met vee omgegaen hebben, gelijk ook onze voor-vaders geweeſt zijn. Zegt dit, op dat gy in het land van Geſſen woonen mogt. Want alle de Egyptenaeren hebben eenen afkeer van de ſchaep-herders. Joſeph gaf dan aen Pharao te kennen, dat ſijn vader en ſijne broeders gekomen waeren. (*Uyt vreeze dat den Koning de gouwſte zoude aengenomen hebben tot ſijnen dienſt.*) En vyfde ſlegtſte van ſijne broeders met hem nemende, vertoonde hy die aen Pharao. Dan zeyde Pharao tot hun: Wat is uw hand-werk? Sy antwoordden: Wy uwe dienaeren zyn ſchaep-herders, gelyk ook onze voor-vaders geweeſt zyn. Wy komen hier om eenigen tyd in uw land te mogen overbrengen, dewyl'er geen gras meer te vinden is voor de kudden van uwe dienaeren, en dat den hongers-nood zeer groot is in 't land van Chanaan. Wy bidden u dan, dat wy uwe dienaeren ons verblyf mogen nemen in 't land van Geſſen. Pharao zeyde tot Joſeph: Naedemael uw vader en uwe broeders u zyn komen vinden, geheel Egypten is voor u open; laet-ze woonen in 't beſte land, en geeft-ze het geweſte van Geſſen. Dog zoo gy weet, dat onder hun gouwe mannen zyn, maekt-ze tot meeſters over myn vee. Daer naer bragt Joſeph ſijn vader voor den Koning. Naer dat Jacob den Koning alle geluk gewenſcht hadde, vraegde Pharao van hem, hoe oud hy was. Jacob antwoordde: Het honderd-en-dertigſte jaer, dat ik op de wereld als vremdeling wandele. De dagen myns

A. Neen: ſyne twee zoons Ephraim en Manaſſes waeren tot kinderen aengenomen van Jacob, en waeren elk het hoofd van een geſlagt 't gene hunnen naem voerde.

V. Welk is het voornaemſte van de twelf geſlagten?

A. Dat van Judas, om dat het in alle tyden het meeſte begunſtigt is van Godt, en dat den Meſſias daer uyt heeft willen gebooren worden; hebbende dit geſlagt daer naer ſynen naem gegeven aen geheel de natie.

V. Waerom zegt gy, dat het geſlagt van Judas in het vervolg ſynen naem gegeven heeft aen geheel de Jodſche Natie?

A. Om dat den naem van Jood niet algemeynelyk gegeven wierd aen geheel de natie, als naer de wederkomſt

levens zyn weynig en ellendig geweeſt, en ſy hebben het getal van myne voor-vaders vreindelingſchap niet konnen bereyken, om dat den grooten arbeyd myn leven verkort heeft. (*De HH. Patriarchen Abraham, Iſaac en Jacob beleden, dat ſy vremdelingen waeren en uytlanders op de aerde, het gene ſy zeyden, niet ten opzigte van het land van Chaldeën, waer uyt ſy waeren gegaen, en waer naer toe ſy konden weder-keeren, indien ſy wilden; maer ten opzigte van het Hemelſch vaderland, daer ſy naer verlangden.* Hebr. 11. 15. &c.) Jacob, den Koning wederom alle geluk gewenſcht hebbende, ging van hem weg. Joſeph dan gaf ſynen vader en ſyne broeders tot bezittinge de beſte plaets van het land, genaemt Ramaſſes. En hy onderhield ſynen vader met geheel ſyn huys-gezin. Want daer en was geen brood in het ganſche Land te vinden: en den hongers-nood overviel het geheele aerdryk; maer meeſt het land van Egypten, en van Chanaan. De Iſraëliten bleven dan binnen Egypten woonen. Ook vermenigvuldigden ſy boven-maeten. Jacob leefde aldaer nog zeventhien jaeren; en wanneer hy nu 147 jaeren oud was, ziende dat ſynen ſterf-dag aenkwam, riep hy ſynen zone Joſeph, en zeyde tot hem: Indien ik gunſt heb gevonden in uwe oogen, zoo legt uwe hand onder myne heupe, en bewyſt my dit weldaed en die trouwe, dat gy my niet en begraeft binnen Egypten; maer voert my uyt dit Land, en laet my ruſten in 't graf van myne voor-ouders. Joſeph gaf hem tot antwoord: Ik zal doen 't gene gy my gebied. Men kwam naderhand Joſeph boodſchappen, dat ſynen vader ziek was. Hy ging hem bezoeken, met hem nemende ſyne twee zonen Manaſſes en Ephraim. Men zeyde dan tot den ouden man: Ziet, Joſeph uwen zone komt u bezoeken. Iſraël alle ſyne kragten inſpannende, zat in ſyn bed over-eynd. Daer naer zeyde hy tot Joſeph: Gy ziet, dat ik nae de dood henen gaen. En hy vraegde: Wie zyn deze twee? Joſeph antwoordde: Het zyn myne twee zonen, die Godt my verleent heeft. Jacob zeyde: Brengt-ze by my, op dat ik hun mynen zegen geve. Sy, by hem komende, gaf hy hun eenen kus, hun omhelzende. En hy zeyde tot Joſeph: Ik en had noyt gemeynt u meer te zien, en nu geeft my Godt nog boven-dien, dat ik uwe kinderen zien. Joſeph ſyne kinderen uyt den erm van ſynen vader nemende, ſtelde die neffens hem: Manaſſes aen den regten kant van Jacob, om dat hy den oudſten was, en Ephraïm aen den ſlinken kant. Dog Jacob ſtak ſyne regte hand uyt, en leyde-ze op het hoofd van Manaſſes, en hun zegenende, zeyde hy: Dat den Godt, voor wiens oogen mynen vader Abraham en Iſaac hebben gewandelt, den Godt die my van myne jonkheyd af tot nu toe heeft gevoed, dat den Engel die my van alle kwaed heeft verloſt, deze jongelingen zegene. Joſeph kwalyk nemende dat Jacob ſyne regte hand leydde op 't hoofd van Ephraïm, en de hand ſyns vaders vattende, tragtte die te leggen op het hoofd van Manaſſes, zeggende: Vader uwe handen liggen verkeert; want dezen is den oudſten. Jacob antwoordde: Ik wete het wel, lieven zone, ik wete het wel, maer ſynen jongſten broeder zal grooter zyn als hy. Daer naer riep Jacob ſyne zonen te ſaemen, en hy gaf aen ieder van hun eenen bezonderen zegen, hun voorzeggende het gene hun in de toekomende tyden ſtond te geſchieden. Aen Judas ſynen vierden zone, zeyde hy deze aenmerkelyke woorden: Den Scepter en zal van Judas niet afgenomen worden, nogte den Wet-gever uyt ſyn geſlagte, voor dat aenkome den genen, die afgezonden moet worden, die de verwagtinge der Heydenen zal wezen (dat is Chriſtus.) [*Deze woorden van Jacob zyn eene vermaerde Voorzegging van den tyd, wanneer den Meſſias zoude verſchynen. Het Jodſche volk (waer van het geſlagte van Judas naderhand geweeſt is 't voornaemſte deel) is altyd beſtiert geweeſt door Overſten uyt hun volk. En de Regering en is tot geen vremde Regeerders overgegaen, dan ontrent den tyd der aenkomſte van den Meſſias. Te weten als Herodes den Idumeër den Scepter van Judeën overweldigde. Onder ſyne Regering is Chriſtus geboren. En 't is te aenmerken, dat zedert dien tyd de Joden over-al onderworpen zyn geweeſt aen een vremd gebied.*] En naer dat hy hun eyndelyk bevolen had, dat-ze hem zouden begraeven by ſyne voor-vaderen, in 't graf van Abraham en Iſaac, gaf hy ſynen geeſt. Joſeph ziende hem ſterven, viel op ſyn vaders aengezigt, en gaf hem al weenende eenen kus. Hy dede het lighaem balſemen, en voerde hem met veel eere ende rouw nae 't land van Chanaan. Als hy henen trok, vergezelſchapten hem alle de hovelingen van Pharaos huys, en den geheelen Edeldom van Egypten. Ook had hy by zig vele Ruyters en wagens, zoo dat'er ſchier een groot Leger met hem trok. Gekomen

uyt de gevangenis van Babylonien; voor dien tyd en gaf men dien naem niet als aen de inwoonders van het Ryk van Juda; en voor de ſcheyding van 't H. Land in twee Koningryken, en waeren de afkomelingen van Jacob niet bekent als onder den naem van Iſraelieten en Hebreeuwen.

V. Hoe was de begraeffenis van Jacob?

A. Zeer plegtig; men dede hem de zelve eer ter oorzaeke van Joſeph, die men bewyſt aen de Koningen. Alle de bediende van het huys van Pharao en de Grootſte van Egypten lieten zig daer vinden, met Joſeph en alle ſyne broeders; hier naer keerde Joſeph nae Egypten met ſyne broeders.

zijnde over de jordane, bielden ſy daer de uytvaert zeven dagen lang met een groot misbaer, en een geweldig gejammer: en hem gebragt hebbende in 't land van Chanaan, begraefden ſy hem in de Spelonke van Machpela. Joſeph ſynen vader begraeven hebbende, keerde met ſyne broeders, en met al ſyn gezelſchap, wederom nae Egyten. Dog ſyne broeders ziende, dat hunnen vader dood was, wierden bevreeſt, en zeyden tot malkanderen: Miſſchien zal nu Joſeph gedenken het ongelyk dat hy van ons geleden heeft; en ons het kwaed ſtraffelyk doen betaelen. Sy zonden dan eenige aen hem zeggen: Uwen vader heeft ons voor ſyne dood bevolen, dat wy u zeggen zouden van ſynen t' wegen: Vergeeft dog het miſdaed van uwe broeders, het welk ſy tegen u gedaen hebben. En wy bidden u ook, dat gy deze ongeregtigheyd wilt vergeven aen de gene, die den zelven Godt van uwen vader dienen. Maer Joſeph hun aenhoorende, borſt uyt in traenen. Daer naer kwamen ſijne broeders zelve tot hem: en plat voor hem ter aerde vallende, zeyden ſy: Ziet, wy zijn uwe ſlaeven. Maer hy antwoordde: En weeſt niet bevreeſt. Konnen wy aen Gods voorzinnigheyd wederſtaen? Gy hebt wel kwaede gedagten tegen my gehad: maer Godt heeft die ten goede gekeert, om my aldus te verheffen, en om eene groote menigte van volk in 't leven te behouden, gelyk gy heden voor uwe oogen ziet. En vreeſt dan niet, ik zal u en uwe klyne kinderen onderhouden. Aldus vertrooſtte hy hun met minnelyke woorden. Joſeph bleef dan in Egypten woonen met geheel het huys-gezin van ſijnen vader. Hy leefde hondert-en-thien jaeren; en hy zag de kinderen van Ephraïm tot het derde lid. Hy zeyde tot ſijne broeders: Als ik zal dood zijn, zal Godt u bezoeken, en u uyt dit Land doen gaen tot het Land, 't welk hy aen Abraham, Iſaac en Jacob met eede belooft heeft. En hy belaſtte, dat ſy alſdan ſijne beenderen met hun van daer zouden mede-nemen. Daer naer ſtierf Joſeph, oud zijnde 110 jaeren; en naer dat hy gebalſemt was, wierd hy binnen Egypten in eene kiſte geleyd; om op ſijnen tyd nae 't Land van Chanaan gevoert te worden.

V. Nam Joſeph vraeke op ſyne broeders naer de dood van Jacob?

A. Neen: in tegendeel Joſeph vertrooſtte hun en voedde-ze met hunne kinderen, geduerende het overig van den tyd dat hy heerſchte in Egypten.

V. In wat ouderdom ſtierf Joſeph?

A. Joſeph ſtierf in den ouderdom van 110 jaeren, naer 80 jaeren het gebied gevoert te hebben in Egypten, en wierd begraeven by ſyne vaderen in Chanaan, tot teeken aen de naerkomelingen dat dit land het erfdeel was van Iſraël. De Egyptenaren beweenden ſyne dood.

HET BOEK DES UYTGANGS,

In het Grieks EXODOS. *Het behelſt in 40 Hoofd-ſtukken het geen'er geſchied is op den tyd van hondert-vyf-en-veertig jaeren, zedert de dood van Joſeph, tot het opregten van het Tabernakel in het tweede jaer naer de verloſſinge van de kinderen van Iſraël uyt Egypten, vervolgende aldus de Hiſtorie tot aen het jaer des werelds 2514. De voornaemſte punten zyn de verdrukking der Iſraëliten in Egypten; den roep en de mirakelen van Moyſes; den wonderbaeren uytgang uyt Egypten; de verkondinge van de Wet op Sinaï; en het opregten des Tabernakels.*

UYT HET I., II., III., IV., EN V. HOOFD-STUK.

De kinders van Iſraël vermenigvuldigden zeer in Egypten. Sy worden verdrukt door laſtige werken. Het gebod aen de vroed-vrouwen van alle knegtjens te dooden. Moyſes word geboren. Godt vertoont zig aen Moyſes in eenen braem-boſch, en zend hem tot den Koning van Egypten. Moyſes keert weder nae Egygten Aaron komt hem vinden. Sy gaen te ſamen by Iſraëls kinders. Van daer by Pharao, en geven hem Gods gebod te kennen: die het veragt en de Iſraëliten nog meer verdrukt.

ALs Jacob binnen Egypten kwam, beſtond ſyn huys-gezin niet meer als in 70 perſoonen. Maer naer de dood van Joſeph en ſyne Broeders, waeren de kinders van Iſraël zoo vermenigvuldigt, dat ſy ſchier geheel het Land vervulden. Daer ſtond dan eenen Koning op in Egypten, die van Joſeph niets meer en wiſte. Dezen zeyde tot ſijn volk: Gy ziet, dat deze magtiger zyn geworden als wy; laet ons hun behendiglijk verdrukken; op dat ſy niet meer toe en nemen, en, (als'er eenen oorlog tegen ons mogt opſtaen) ſy zig niet en voegen met onze vyanden, en ons verſlagen hebbende, henen trekken. Hy

ICONES
MOYSES.
PROPHETARVM.
Dux populi, Legisque dator, quem regia virgo
Vix natum rapido flumine fortè tulit.
EXODI. Cap. I. N. 1.
à Ioanne Stradano delineatæ.
à C. Galliæo sculptæ.
2.

ſtelde dan Bouw-meeſters, die hun met werk zouden overlaeden: en ſy bouwden voor Pharao Steden, om te dienen tot voorraed van oorlog. Dog, hoe meer men hun verdrukte, hoe meer ſy vermenigvuldigden. De Egyptenaers vielen hun diens nog te harden, zoo dat ſy hun het leven moede maekten door zwaer werk van kalk en ſteen, en door andere ſlavelijke werken. Als dan gaf den Koning ook dit bevel aen de Hebreeuwſche Vroed-vrouwen: Wanneer gy de Hebreeuwſche Vrouwen in't baeren byſtaet, indien'er een knegtjen ter wereld komt, brengt het om hals. Dog de Vroed-vrouwen Godt vreezende, en hoorden niet na dit bevel, en lieten de knegtiens leven. Pharao riep hun dan, en zeyde: Waerom laet gy de knegtiens leven? Sy antwoordden: De Hebreeuwſche Vrouwen en zyn niet gelijk de Egyptiſche, ſy weten de konſte van baeren, en zyn verloſt, eer wy by haer komen. Daerom gaf Godt aen de Vroed-vrouwen voorſpoed. (*De leugen van deze Vrouwen is te beriſpen: maer den ſchroom die de vreeze Gods hun gaf tegen die onregtveerdige vreedheyd, is te pryzen, en dit was het gene Godt vergelde.*) Pharao dan gaf aen alle ſijne onderdaenen dit gebod: Alle de knegtjens, die onder de Hebreeuwen worden geboren, zult gy in de Riviere verdrinken. Amram Vader van Moyſes uyt het geſlagte van Levi, getrouwt met Jochabed, won uyt haer twee kinders, Maria en Aaron, dry jaeren voor het bevel des Konings. Daer naer baerde ſy nog eenen Zone, en ziende, dat het een ſchoon kind was, verbergde ſy het dry maenden lang. Dog als ſy hem niet langer en konde verbergen, nam ſy een korfken van biezen gemaekt, en, dit beſtreken hebbende met lym en pek, leyde ſy het kind daer in, en ſtelde het korfken in het riet aen den kant van de Riviere. Maria, de Zuſter van het kind, ſtond van verre om den uytval van de zaeke te zien. Op dien tyd kwam de Dogter van Pharao aldaer, om haer te waſſchen in de Riviere: en ziende dat korfken in't riet liggen zond ſy haer dienſt-maegd om het te haelen. Wanneer ſy het open dede, zag ſy daer een knegtjen in liggen kryten: en door medelyden beweegt, zeyde: Dit zal nog een van de Hebreeuwſche knegtjens zyn. De Zuſter van't kind zeyde hier op: Wilt gy, dat ik eene Hebreeuwſche Vrouw haele, om het kind voor u op te voeden? Sy zeyde: Gaet roept'er eene. Het meysken ging, en riep de Moeder van het knegtjen. Pharaôs Dogter zeyde tot haer: Neemt het kind, en brengt het voor my op, ik zal 't u goed doen. De Vrouwe nam het kind, en bragt het op. Als het nu was opgewaſſchen, bragt ſy het by Pharaôs Dogter, die het aennam voor haeren Zone, en gaf hem den naem van Moyſes. Sy dede hem onderrigten in alle de wetenſchappen, die als dan wierden geagt in Egypten. Als nu Moyſes groot geworden was, 40. jaeren oud zynde, ging hy eens ſyne Broeders bezoeken in hunnen zwaeren arbeyd, en ziende, dat eenen

V. Hoe noemt men den tweeden Boek van het Oud Teſtament?

A. Men noemt hem in het Latyn *Exodus* nae het Griekx woord *Exodos*, 't gene Uytgang beteekent; en by de Hebreeuwen *Veelle Scemot*, dat is te zeggen, dit zyn de naemen; volgens de eerſte woorden waer mede dezen Boek begint, die genoemt word des Uytgangs; om dat in den zelven voornaementlyk verhandelt word de wyze hoe het volk van Iſraël uyt Egypten getrokken is naer eene zwaere ſlavernye, om zig in vryheyd te ſtellen: vervolgens word 'er gezeyd hoe Godt ſyne Wet gaf aen het volk. Dezen Boek is een vervolg der hiſtorie van diën der Schepping, van de dood van Joſeph tot de opregting van het Tabernakel in het tweede jaer van den Uytgang uyt Egypten, en behelſt het gene'er gebeurt is geduerende 145 jaeren, want van de dood van Joſeph tot de geboorte van Moyſes, telt men 64 jaeren; van de geboorte van Moyſes tot het vertrek uyt Egypten, vind men 80 jaeren; van den uytgang uyt Egypten tot de opregting van het Tabernakel, vind men een jaer maekende te ſaemen 145, welke geyoegt met de jaeren begrepen in den boek der Schepping 2369, beloopen zedert de Schepping der wereld 2514 jaeren.

V. Wie is den Auteur van den Boek des Uytgangs?

A. Moyſes is daer van den Auteur, alwaer hy ſyne eyge hiſtorie verhaelt en het gene hy zelf gezien heeft.

V. In hoe veel deelen word den Boek des Uytgangs verdeelt?

A. Men kan hem verdeelen in dry deelen. Het eerſte behelſt het gene voorgegaen heeft de verloſſing van't Hebreeuwſche Volk; het tweede beſchryft de maniere op de welke Godt hun verloſt heeft; het derde vertoont ons, hoe Godt gaf ſyne Wet en beveelen tot regel aen dit volk, en tot den dienſt van ſyn Tabernakel; ende dit alles in veertig Capittels.

V. Hoe wierd het volk van Iſrael gehandelt in Egypten naer de dood van Joſeph?

A. Het volk van Iſrael wierd gedrukt in een harde ſlaevernye onder eenen nieuwen Koning aen wie Joſeph onbekent was door ondankbaerheyd. Hy gebood hun zeer laſtigen arbeyd, hy hield'se bezig met ſteenen te bakken, het land te akkeren, Pyramidens te bouwen, en andere diergelyke werken tot de welke men gemeynelyk maer en gebruykt de verworpenſte der ſlaeven.

V. Wat vond den Koning nog uyt (Pharao III.) om uyt-te roeyen het Hebreeuwſche Volk, 't welk hy niet kon lyden?

A. Pharao III. ontbood by zig de voornaemſte vroedvrouwen der Hebreeuwen, Sephora en Phua, Egyptenerſſen volgens Flavius Joſephus; en volgens den H. Auguſtinus, Iſraelietſche: aen deze gaf hy heymelyke beveelen van te dooden alle de mannelyke kinders der Iſraelietſche vrouwen als ſy zouden komen te geliggen, ende alleenelyk te ſpaeren de vrouwelyke.

V. Waeren de vroedvrouwen gehoorzaem aen dit gebod van den Koning Pharao?

A. Sy hadden eenen grouwel van zulk gebod het welk alle de eeuwen met ſchrik verſtaen hebben, ſy vreeſden Godt, zegt de Schriftuer gevende te kennen hunne bekee-

Egypte-

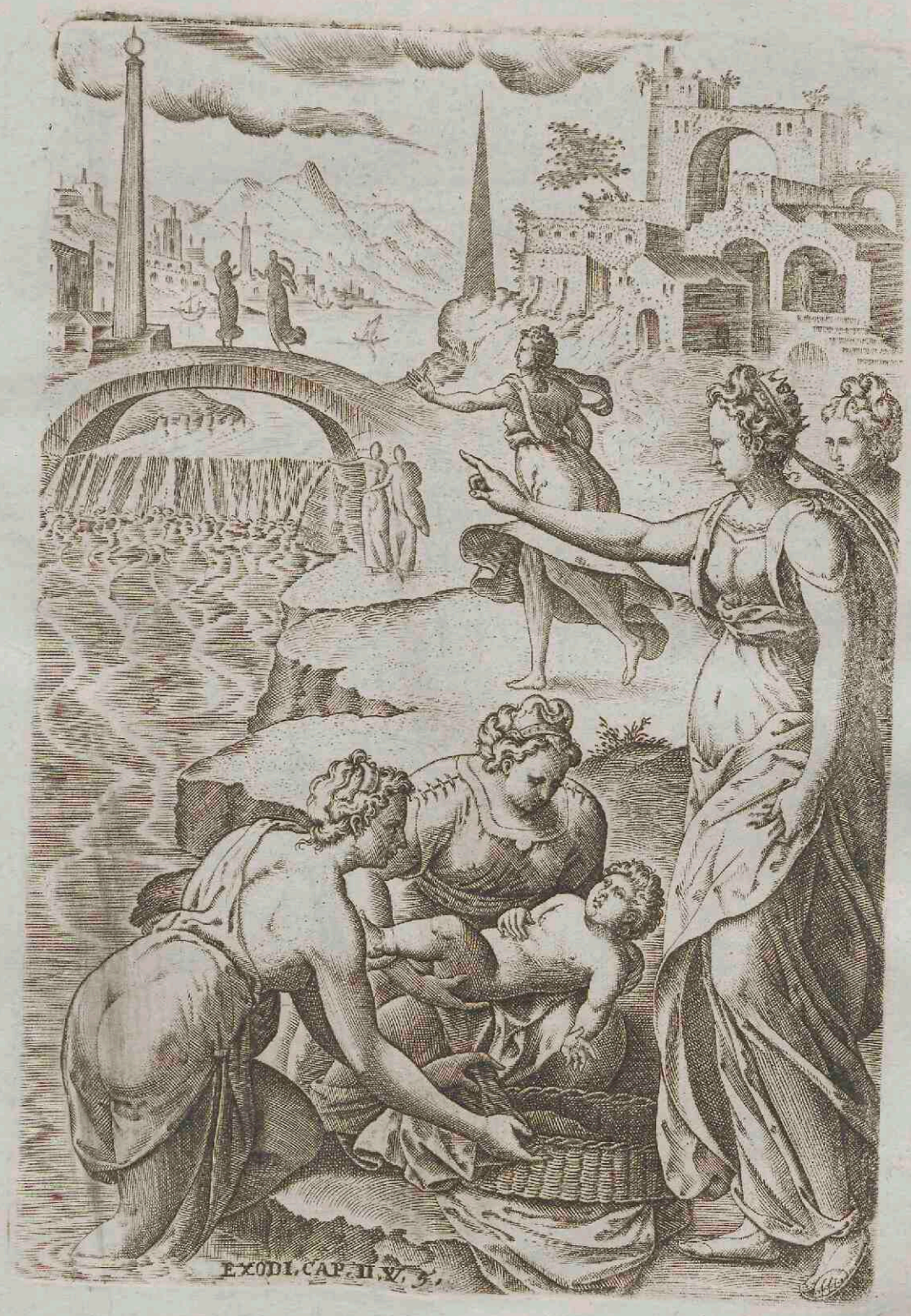

EXODI. CAP. II. V. 3.

EXODI, CAP. II, V. 12.

Egyptenaer ſloeg eenen Hebreeuw van ſijne bloed-verwanten, herwaerts en derwaerts omziende en niemand gewaer wordende, doode hy den Egyptenaer, en verbergde hem onder het zand (*'t Was waerſchynelyk door Gods ingeven, dat Moyſes die daed bedreef; want anderſints was hem dit niet geoorloft.*) 's Anderdags wederom uytgegaen zynde, zag hy twee Hebreeuwen krakeelen; en hy zeyde tot den eenen: Waerom ſlaet gy uwen even-naeſten? Hy antwoordde: Wie heeft u onzen rechter geſtelt? Wilt gy my ook dooden, gelyk gy giſteren den Egyptenaer hebt gedood? Moyſes wierd hier over benouwt, en peyſde: Hoe is die zaeke aldus kenbaer gemaekt? En Pharao zelf deze daed vernemende, zogt Moyſes met de dood te ſtraffen; maer Moyſes verbergde zig, en vlugtede nae het Land van Madian. Hy zat daer ergens neder by eenen waterput. Dog Jetro (*Hy was Prieſter van den waeren Godt, gelyk Melchiſedech was.*) den Prieſter van Madian had zeven Dogters, die kwaemen om water te putten. Als ſy de drink-bakken hadden gevult om de kudden van haeren Vader te drinken te geven, kwaemen eenige Herders hun van daer jaegen; maer Moyſes opſtaende, beſchermde de Dogters, en hy gaf haere kudden te drinken. Als ſy nu wederom kwaemen by hunnen Vader, vraegde hy: Hoe zyt gy zoo haeſt te rug? Sy ſeyden: Een Egyptiſch Man heeft ons verloſt uyt de Herders handen; ook heeft hy met ons water geput, en de kudden te drinken gegeven. Hy zeyde: Waer is hy? Waerom liet gy den Man aldus henen gaen? Roept hem om wat te eten. Hier door is Moyſes by Jetro blyven woonen, die hem ſijne Dogter Sephora ten houwelyk gaf.

Moyſes was nu ontrent de veertig jaeren in 't land van Madian geweeſt, en den Koning van Egypten ſtierf; maer de Iſraëlieten bleven al zugten over den overlaſt, die ſy leden, en hun geroep klom eyndeling op tot Godt, en hy verhoorde hun zugten: want dewyl Moyſes bezig was met de kudde te wyden van ſynen ſchoon-vader Jethro, en, die gedreven hebbede tot het binnenſte der Woeſtyne, nu gekomen was tot den berg Gods Horeb, zoo vertoonde Godt zig aen hem in 't midden van eenen Braem-boſch in eene vuerige vlamme. Moyſes ziende, dat den Braem-boſch brandde, en niet en verbrandde, zeyde by ſy zelven: Ik zal eens dit wonderlyk gezigt gaen bezien, uyt wat oorzaeke den Braem-boſch niet en word verteirt. Als Godt zag dat hy derwaerts ging, om dit te zien, riep hy tot hem uyt het midden van den Braemboſch: Moyſes, Moyſes. En Moyſes antwoordde: Wat is uwe beliefte? Godt zeyde: En komt hier niet naerder; doet uwe ſchoenen uyt: want de plaetze, daer gy op ſtaet, is een Heylig Land. Hy zeyde voorder: Ik ben den Godt uwer vaderen, den Godt van Iſaac, en den Godt van Jacob. Moyſes dekte ſyn aenzigt: want hy vreeſde Godt aen te zien. Ik heb, zeyde Godt, aenzien de verdrukkinge van myn volk, 't welk

ring tot de opregte regtveerdigheyd; ſy wilden tot geenen doodelyken dienſt gebruyken die handen zoo gewoon tot den dienſt des levens; houdende zig aldus onbeſmet van die ſchroomelyke kinder-moord, zoo wierd men wel haeſt gewaer, niet tegenſtaende hun geheym, eene bermhertigheyd die niet behaegde aen de Egyptenaers, en waer van ſy die vergelding niet als van den Hemel hadden te verwagten

V. Wiſt Pharao, dat deze vroedvrouwen niet gehoorzaemden aen ſyn bevel?

A. Hy wierd'er van verwittigt, en verre van zig te ſchaemen over ſyne vreedheyd welke de teerhertigheyd dezer vroedvrouwen hem ſcheen te verwyten, was hy ſchier gereed hun de uytwerkzels der zelve ook te doen gevoelen; hy deêd'se komen, ſprak hun met bitterheyd, en toonde hun in ſyn gelaet en door ſyne woorden, hoe zeer te vreezen is de regtveerdige, ofte onregtveerdige gramſchap van eenen vertoornden Prins.

V. Wat antwoord gaven deze vrouwen aen Pharao?

A. De vrees beving hun, en niet dervende bekennen hun medelyden het welk voor een groot ſchelmſtuk gelagt wierd, gebruykten ſy, om zig uyt dit gevaer te redden, eenen middel die niet genoegzaem over een kwam met hunne eerſte edelmoedigheyd; want ſy ſpraeken eene leugen, zeggende aen Pharao om zig te ontſchuldigen, dat de Hebreeuwſche vrouwen niet en waeren gelyk de Egyptiſche, dat ſy met veel meer gemak baerden; zoo dat ſy de zaeken reeds gedaen vonden, wat neerſlagheyd ſy gebruykten als men hun dede komen.

V. En heeft de leugen om beters wil niet verdooft de edelmoedige liefde dezer vrouwen?

A. Jae; maer ſy deêd hun ontkomen de gramſchap van Pharao: en is 't dat ſy beloond zyn, zulks en is niet ter oorzaeke van hunne leugen, maer om hunne medoogentheyd, volgens den H. Auguſtinus.

V. Wat dede Pharao ziende dat ſyne bedekte liſten om de Iſraëlieten te verderven, miſlukt waeren?

A. Pharao ging over tot openbaere geweldigheden; zoo dan niet hebbende konnen te weêg brengen het verderf van het Hebreeuwſche Volk met te doen dooden door de vroed-vrouwen alle hunne mannelyke kinders, zogt onverſcheydentlyk in menigte ſyn'er onderzaeten, onbermhertige uytwerkers van ſyn vreedheden, en hy gebood aen ieder een van ſyn volk, de hand te ſlaen op deze onnoozele en-ze te werpen in de rivier Nilus.

V. Wat gebeurde geduerende dien tyd van onſtuymigheyd?

A. Amram, van het geſlagt van Levi derden zoon van Jacob, getrouwt zynde met Jochabed ſyne nigte, had dry kinders, waer van Moyſes den jongſten, in dien tyd ter wereld kwam in Egypten. De ouders van Moyſes verwondert over de zonderlinge ſchoonheyd van hun kind, zogten het te redden uyt het algemeyn gevaer en hielden het dry maenden lank verborgen. Amram, vader van Moyſes, wierd geboren ontrent het jaer des werelds 2374, voor Jeſus Chriſtus 1630, en ſtierf in den ouderdom van 137 jaeren. Syn eerſten kind was een dogter Maria genoemt; het tweede was Aaron die ter wereld kwam voor

in Egypten is; en hun gekerm dat is my ter ooren gekomen, en ik ben neder-gedaelt om hun uyt de handen der Egyptenaeren te verloſſen, om-ze uyt dit land te doen overgaen tot een land overvloeyende van Melk en Honing. Ik zal u tot Pharao gaen zenden, op dat gy myn volk (de kinderen van Iſraël) uyt Egypten brengt. Moyſes zeyde tot Godt: Wie ben ik, om tot Pharao te gaen, en om de kinderen van Iſraël uyt Egypten te brengen? Godt gaf tot antwoord: Ik zal met u zyn. Moyſes zeyde wederom: Als ik zal komen tot de kinderen van Iſraël, en hun zal zeggen: Den Godt uwer vaderen heeft my gezonden tot u. Is 't dat ſy my vraegen: Hoe is ſynen Naem? wat zal ik antwoordden? Godt zeyde tot Moyſes: IK BEN, DIE BEN. Segt hun: DIE IS, heeft my gezonden. Zegt voorders: Den Heer, den Godt uwer vaderen, zend my tot u. Hier hebt gy mynen altyd-duerenden Naem, waer door ik aen alle geſlagten zal kenbaer worden. Gaet dan, en vergaedert de Overſten van Iſraël, en zegt hun: Den Heer en den Godt van Abraham, den Godt van Iſaac, den Godt van Jacob is my verſchenen, en heeft my tot u doen zeggen: Ik heb bemerkt, wat u in Egypten is wedervaeren, en ik zal u brengen uyt de verdrukkinge tot het belofte land: tot een land overvloeyende van Melk en Honing. Sy zullen u gelooven, en gy zult met de Overſte van Iſraël gaen tot den Koning van Egypten, en hem zeggen: Den Heer den Godt der Hebreeuwen is ons verſchenen; wy bidden u dan, dat gy ons dry dag-reyzens verre laet gaen in de Woeſtyne, op dat wy onzen Godt een offerhande doen. Ik wete wel, dat den Koning van Egypten u niet en zal laeten gaen, 't en zy hy daer toe word gedwongen door eene ſterke hand. Moyſes zeyde tot Godt: Sy en zullen my niet gelooven. Godt zeyde tot hem: Wat hebt gy in uwe hand? Eenen Herders-ſtok, antwoordde Moyſes. Werpt hem ter aerde, zeyde Godt. Moyſes wierp hem ter aerde, en hy veranderde in eene ſlange; zoo dat Moyſes vlugtede. Maer Godt ſprak tot hem: Steekt uwe hand uyt, en vat-ze by den ſteert. Hy ſtak ſyne hand uyt en vatte-ze, en ſy wierd wederom eenen Herders-ſtok Dit is, zeyde Godt, op dat ſy zouden gelooven, dat den Heer aen u verſchenen is. Nog zeyde Godt: Steekt uwe hand in uwen boezem. Hy ſtak-ze, en ſtrakx trok hy-ze daer uyt zoo wit als ſneeuw van melaetsheyd. Steekt-ze wederom in uwen boeſem, zeyde Godt. Hy ſtak-ze, en hy trok-ze ſtraks wederom uyt, friſch gelyk het ander vleeſch. Is 't

dat ten uytvoer gebragt wierd het bevel des Konings van te dooden alle de mannelyke kinders; hy wierd geboren dry jaeren voor Moyſes die was het derde kind van Amram, hun zuſter was de oudſte en ſchol eenige jaeren. Aaron trouwde Eliſabeta dogter van Aminadab, zuſter van Nahaſſon van het geſlagt van Juda en eenen der voorouders van Jeſus Chriſtus: by deze had hy vier zoonen, Nadab, Abiu, Eleazar en Ithamar.

V. Wat deden de ouders van Moyſes met hun kind naer deze dry maenden?

A. De moeder van Moyſes, aengezien ſy hem niet kon verborgen houden, nam een bieze-mandeken, 't welk ſy met lym en pek beſtreek: en ſy leyde het kindeken daer in, en zette het neder in het lis aen den oever van den vloed, blyvende Maria de zuſter van het kind van verre ſtaen, om te zien hoe 't met de zaek mogt afloopen.

V. Wat kwam'er van dit kind alzoo in gevaer geſtelt?

A. De dogter van Pharao zelfs, welke Flavius Joſephus noemt Thermuth, wandelende langs de Rivier om haer gaen te waſſchen, wierd door medelyden geraekt over dit kind, vindende het zelve aldus verlaeten, en gaf het om gevoed te worden aen Jochabed die'er de moeder van was, welke de klyne Maria, die zig daer ontrent had gehouden, was gaen haelen: ſy beloonde zelfs aen deze vrouw het voedzel 't welk ſy te voren met een vrywillige genegentgeyd gaf aen dezen zoon: naer dry jaeren nam ſy hem aen voor haer kind, en liet hem opvoeden in haer Paleys; diën die niet tegenſtaende alle de poogingen van Pharao eens moeſt doen ſterven alle de eerſt-geborenen van Egypten, en in het vervolg Pharao met alle ſyn volk in de waeteren moeſt doen verdrinken.

V. Wat zegt de Schriftuer naer het verhael der geboorte van Moyſes?

A. De Schriftuer en zegt ons niets nopens Moyſes tot ſynen ouderdom van 40 jaeren, alſwel dat dit kind genoemt wierd Moyſes door de dogter van Pharao, om dat ik het, zeyde ſy, van het water weg genomen heb; *Mo*, in de Egyptiſche tael, beteekent water, en *yſes* beteekent bewaer, zoo dat *Moyſes* te zeggen is, die bewaert is van het water, gelyk Philo en Joſephus bermerken: maer andere willen, dat den naem *Moyſes* zuyver Hebreeuws is, om dat *Moſche* voortkomt van't Hebreeuwſch woord *Maſcha*, dat is, getrokken, te weten uyt het water. De Schriftuer leert ons ook, dat hy dikwils ging bezoeken de Iſraelieten ſyne broeders; het gene Pharao zeer verbitterde tegen Moyſes. Dezen Pharao is eenen anderen als diën onder wie hy geboren wierd, en is den vierden van diën naem, waer van gemeld word in de Schriftuer.

V. Wat bragt Moyſes nog meer in den haet by Pharao?

A. Moyſes zag eenen Iſraeliet zeer mishandelt worden door eenen Egyptenaer, en hier over met iver bevangen ſloeg hy den Egyptenaer dood, en verborg hem in't zand; misſchien door Gods ingeven: want zonder dat en had hy hier toe geen vermogen. Meynende nu deze daed geheym te zyn, was hy zeer ontſtelt den volgenden dag als hy willende den vrede maeken tuſſchen twee Iſraelieten die in twiſt waeren, eenen der zelve hem trotſelyk antwoordde: wie heeft u tot overſten en rechter over ons geſtelt? wilt gy my ook dooden, gelyk gy giſteren diën Egyptenaer dood-geſlagen hebt? Moyſes wierd bevangen met vreeze, en gewaer wordende, dat ſyne daed zoo geheym niet en was als hy wel meynde, overwoog wat hy al te vreezen had langs den kant van Pharao aen wiens ooren het alreede gekomen was, en die Moyſes zou hebben doen ſterven, had hy het door de vlugt niet ontkomen, naer

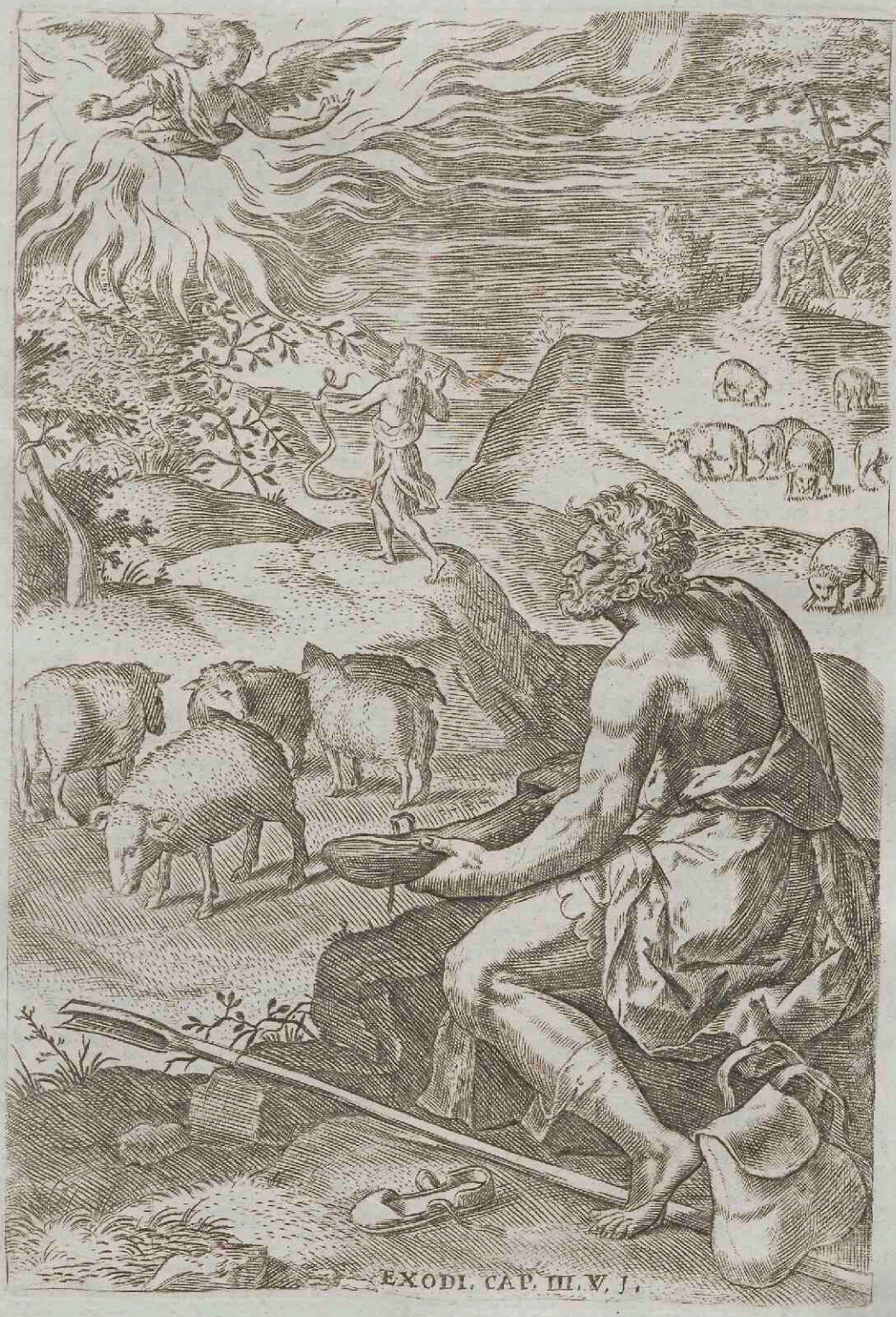

EXODI. CAP. III. V. I.

dat ſy, zeyde Godt, u niet en gelooven om het eerſte wonder teeken, ſy zullen het doen om het tweede. Dog, is't dat ſy u nog niet en gelooven om deze twee teekenen, zoo neemt van het water der Riviere, en giet het op der aerde, en al wat gy uyt de Riviere zult geſchept hebben, zal bloed worden. Maer Moyſes antwoordde: O Heer ik en ben noyt wel ter taele geweeſt, en't zedert dat gy uwen Dienaer hebt toegeſproken, ben ik nog meer en meer belemmert geworden. Godt zeyde, dat hy zelve zoude ſynen mond beſtieren, en hem ingeven wat hy ſpreken moeſt. Moyſes antwoordde: Ik bid u, Heere, zend dog iemand anders, dien gy zenden wilt. Godt wierd op Moyſes vergramt, en zeyde tot hem: Gy hebt uwen broeder Aaron, die eenen welſprekenden man is, hy zal u ſtrakx te gemoed komen, en verblyd zyn, als hy u zal zien. Geeft hem myne woorden te kennen. Ik zal uwen en ſijnen mond beſtieren. Hy zal voor u ſpreken tot het volk, en u tot eenen ſpreker dienen; maer de zaeken, die Godt aengaen, zult gy hem ingeven. Neemt dan uwen Herder-ſtok, waer mede gy wonderheden zult uytwerken.

Moyſes van ſijnen Schoon-vader Jethro oorlof gekregen hebbende, om ſijne Broeders te gaen bezoeken, ſijne Vrouw en ſijne twee Zonen met zig nemende keerde wederom nae Egypten. Ondertuſſchen zeyde Godt tot Aaron: Gaet Moyſes te gemoed in de Woeſtyne. Hy ging en ontmoette hem ontrent Gods Berg, en gaf hem eenen kus. Moyſes vertelde aen Aaron, hoe Godt hem had gezonden, en de wondere teekenen, die hy hem had doen uytwerken. Sy gingen te ſaemen nae Egypten, en ſy vergaederden de Overſte van Iſraëls kinderen. Aaron gaf hun te kennen alle de woorden, die Godt Moyſes had geſproken, en Moyſes dede wondere teekenen voor het volk. Sy geloofden hem, en verſtaende dat Godt ſijne oogen had laeten vallen op hunne verdrukkinge, aenbaeden ſy hem, werpende zig plat ter aerde. Daer naer gingen Moyſes en Aaron tot Pharao, en zeyden: Dit gebied den Heer, en Godt van Iſraël: Laet myn volk gaen, op dat-ze my een feeſtelyke Offerande doen in de Woeſtyne. Pharao antwoordde: Wat is dit voor eenen Heer, dat ik Iſraël zoude laeten gaen: Ik en kenne dien Heere niet. Ook en zal ik Iſraël niet laeten gaen. Hy zeyde nog: Waerom trekt gy het volk af van hun werk? Gaet ſtrakx naer uw werk. Hy gaf dan aen de Opper-meeſters van 't werk dit bevel: Gy en zult dit volk geen ſtroy meer geven om hunne ſteenen te

40 jaeren ſyn verblyf gehad te hebben aen het Hof van Pharao.

V. Waer ging Moyſes vlugtende uyt het Hof en uyt de ſtaeten van Pharao?

A. Nae het land van Madian, anders gezeyd Ethiopien, om zig zelf in zekerheyd te ſtellen

V. Wat dede Moyſes in dat land van Madian?

A. Hy ging zitten by eenen put; daer zynde, liet Godt dezen voorval toe. Raguel, anders gezeyd Jethro, Prieſter van den waeren Godt en Prins van dit land van Madian, had zeven dogters, die volgens 's lands manier hunne kudden hoedende, kwamen nae diën put water putten, om de drink-bakken te vullen, en hunne kudden te laeten drinken; maer eenige herders bykomende tergden deze dogters, en zig onbeleefdelyk bedienende van hunnen arbeyd, gebruykten voor hunne kudden het water 't welk deze dogters met zoo veel moeyt geput hadden.

V. Verdroeg Moyſes deze onregtveerdigheyd?

A. Moyſes die in alles door eenen geeſt van iver gedreven was, al-hoe-wel den zagtzinnigſten der menſchen, verdedigde deze dogters die men ſmaedelyk handelde, hy randde-aen die hun gekwollen hadden, dreef-ze op de vlugt, en gaf zelf te drinken aen de kudden van deze jonge dogters.

V. Wat zeyden deze dogters aen hunnen vader, weder t'huys gekomen zynde?

A. Sy deden hem een verhael van het gene hun overgekomen was, hoe eenige herders hun ontruſt hadden, maer dat eenen Egyptenaer, zoo noemden ſy Moyſes, oordeelende van hem volgens ſyn kleedzel, hun kloekelyk had voorgeſtaen.

V. Wat zeyde Raguel op dit verhael?

A. Waerom hebt gy-lieden hem hier niet medegebragt antwoordde Raguel, op dat ik hem blyken zoude konnen geven van myne herkentenis; hy ging hem vinden en bad hem van te ſynen 't ſyn verblyf te houden. Moyſes leefde in groote vrindſchap met Raguel, hy wou hem zelfs in het vervolg tot ſchoon-vader hebben; hy nam ten houwelyk eene van ſyne dogters, Sephora genaemt, by wie hy twee kinders had, noemende het een Gerſam, dat is, vremdeling, en het ander Eliezer, dat is, byſtand Gods.

V. Wat dede Moyſes by Raguel?

A. Moyſes bleef daer 40 jaeren, en hield zig bezig met de ſchaepen van Raguel te hoeden in de woeſtyne; ſyne kudde eens zeer diep in de wildernis geleyd hebbende nae den berg Horeb, anders gezeyd Sina, zynde beyde maer eenen berg geſcheyden in twee heuvels, zoo verſcheen hem Godt aldaer in eene vuerige vlamme in het midden van eenen braembоſch die den zelven nogtans niet en verbrandde. Dezen berg was maer dry dag-reyzen regten weg van Egypten.

V. Wat dagt Moyſes ziende deze vertooning?

A. Moyſes alſdan in den ouderdom van 80 jaeren ſtond hier van verſtelt, en met een kloek voorneemen het gene hem zeer eygen was, zeyde hy, dat hy zoude opklimmen op dezen berg, en zien eene zoo wondere zaek; eenen braem-boſch in brand die niet en verbrandde.

V. Wat meldde voorders deze ſtemme aen Moyſes?

A. Ik ben, voegde Godt daer by die hem ſprak in den perſoon van eenen Engel, den Godt van uwen vader, den Godt van Abraham, den Godt van Iſaac, en den Godt van Jacob. Moyſes bevangen met eene diepe eerbiedigheyd verbergde ſyn aengezigt: want hy dierf tegen Godt niet opzien.

maeken; maer dat sy het zelve gaen raepen, en gy zult hun het zelve getal van steenen doen opbrengen, gelyk te vooren. Sy en hebben geen werk genoeg, en daerom roepen sy: Laet ons Offerande gaen doen aen onzen Godt. Verdrukt-ze met werken. Dan liep het volk door geheel Egypten om stroy te raepen. De toezienders wierden geslaegen door de Opper-meesters, en zeyden tot hun: Waerom en brengt gy het volle getal niet op van de steenen? De toezienders gingen tot Pharao, en riepen met luyder stemme: Hoe handelt gy aldus met uwe dienaers? Men geeft ons geen stroy, en men wilt even veel steenen van ons hebben. Uwe dienaers worden geslaegen, en men plaegt uw volk ten onregt. Pharao zeyde: Gy hebt geen werk genoeg, daerom roept gy: Laet ons Offerhande gaen doen aen onzen Godt Gaet henen, en werkt. Dog alzoo sy (van Pharao komende) Moyses en Aaron te gemoed kwamen, die daer regt over stonden, zeyden sy tot hun: Dat Godt het aenziet en regt doe. Gy hebt Pharao kwaed vermoeden doen hebben van ons en hem het zweerd in de hand gegeven om ons te dooden. Moyses klaegde over deze zaeke by den Heere.

UYT HET VI., VII., VIII., IX., X., XI., XII., XIII. EN XIV. HOOFD-STUK.

Moyses en Aaron komen voor Pharao. De Roede verandert in een slang. De negen plaegen van Egypten. De thiende plaege door Godt aen Moyses voorzeyd. Het Paesch-Lam. De eerst-geboorne worden gedood. Pharao laet de Israëliten uyt syn Land gaen. Israël trekt door de roode Zee. Pharao met syn Leger verdrinkt.

GOdt zeyde tot Moyses: Nu zult gy gaen zien, wat ik met Pharao zal maeken: Want door myne magtige hand gedwongen zijnde, zal hy het volk niet alleenelyk laeten gaen, maer zelf henen dryven. Zegt hun van mynen 't wegen: Ik ben den Heere, die u uyt de gevangeniste der Egyptenaeren zal leyden door eene hooge magt. Ik zal u aennemen tot myn volk, en ik zal uwen Godt zijn, en ik zal u het Land, dat ik aen uwe voorvaders met eede belooft heb, geven tot een erf-deel. Moyses sprak deze woorden tot Israëls kinderen; maer

V. Wat voegde Godt daer voorder by, sprekende tot Moyses?

A. Godt zeyde hem, dat hy hem zoude zenden tot Pharao V. (opvolger van den vorigen die Moyses genoodzaekt had Egypten te verlaeten) om syn volk te trekken uyt syne handen en te verlossen uyt de rampen waer onder sy verdrukt waeren in Egypten, 420 jaeren zedert den roep van Abraham, waer van deze slaevernye gerekent word, en 215 jaeren naer de overvoering van Jacob met geheel syne familie naer Egypten.

V. Aenveerdde Moyses deze bediening?

A. De ootmoedigheyd deêd hem vreezen voor dit ampt; maer Godt om hem gerust te stellen en zeyde maer deze woorden: Ik zal met u zyn. Dit niet tegenstaende Moyses bleef nog beangst, en beefde op het gedagt van den zwaeren last die hem wierd opgeleyt; zoo dat Godt als genoodzaekt was Mirakels te doen.

V. Welk waeren deze Mirakels?

A. Godt om te overwinnen den wederstand van Moyses, vroeg hem, wat hy in syn hand hield; hy antwoordde, dat het was eene roede. Smyt-ze op de aerde, zeyde hem Godt, en aenstonds deze roede (ofte herders-stok) wierd veranderd in een waeragtig serpent; zoodaenigiyk dat Moyses met vreeze bevangen ging vlugten: maer Godt hem geboden hebbende van-ze met den steert te vatten, wierd sy weder verandert in haer voorige gedaente van eenen stok: hier is het de eerstemael dat 'er word gesproken van deze vermaerde roede.

V. Wierd Moyses gerust gestelt door dit Mirakel?

A Neen; Godt deêd 'er nog een tweede: hy gebood hem syn hand te steken in synen boesem, en deze daer gesteken hebbende, trok-ze geheel melaets daer van; en Godt hem voor de tweede-mael geboden hebbende deze aen syne borst te steken, bevond-ze geheel genezen te zyn en gelyk aen d'ander.

V. Was de wederstreving van Moyses overwonnen door dit tweede Mirakel?

A. Moyses bleef altyd weygerig; het gene Godt noodzaekte hem te zeggen: neemt water uyt den vloed, en stort het uyt op d'aerde; en al wat gy uyt den vloed zult geschept hebben, zal in bloed veranderen.

V. Liet Moyses zig overtuygen door dit derde Mirakel?

A. Moyses kon zig nog niet overgeven, en zogt altyd redens om ontslagen te zyn, hy bad Godt hem te verschoonen ter oorzaeke van syne moeyte in het spreken; maer Godt verwierp dezen uytvlugt. Daer-en-tusschen Moyses voelende syne tegenigheyd altyd aengroeyen, riep ten lesten uyt tot Godt: Ik bidde, Heere, kiest wie het u belieft tot dat ampt, maer en peyst hier toe op my niet meer. Den Heere wierd vergramt op Moyses.

V. Wie eyndigde eyndelyk dezen langen reden-twist?

A Godt vond als eene middelmaet, en hy zeyde aen Moyses, dat Aaron synen broeder die welsprekende was, het woord zoude doen voor Pharao en het volk. Moyses gaf zig dan eyndelyk over aen Gods bevel, hy kwam van dezen berg, ging synen schoon-vader vinden, en zonder hem iets te zeggen van al het gene 'er was voorgevallen, verzogt hem enkelyk eenen keer te mogen doen in Egypten om syne broeders daer te bezoeken. Jethro kon zig niet tegen-stellen aen zoo regtveerdig verzoek, en liet hem wederkeeren in vrede.

V. Wie verzelde Moyses op deze reyze?

A. Moyses dagt deze reyze niet fatzoenelyk te konnen aennemen zonder Sephora syne vrouw mede-te-nemen, om geen reden te geven aen Jethro synen schoon-vader van

sy

EXODI. CAP. XIV. V. 9.

ſy en hoorden naer hem niet, om de innerlyke benouwtheyd daer ſy in waeren. Den Heer gebood dan aen Moyſes: Gaet en zegt tot Pharao, dat hy de Iſraëliten uyt ſijn Land laet vertrekken. Moyſes antwoordde: De Iſraëliten zelf en hooren niet naer my, hoe zal Pharao my gehoor geven, te meer, om dat ik niet wel ter taele en ben? Niet-te-min den Heer gebood aen Moyſes en Aaron, dat ſy zouden gaen tot de Iſraëliten, en ook tot Pharao, om-ze uyt Egypten te mogen leyden. Sy deden dan gelyk den Heere had belaſt. Moyſes was alſdan 80 jaeren, en Aaron 83 jaeren oud. Voor Pharao komende, deden ſy gelyk den Heer hun had bevolen. Aaron wierp ſijne Roede voor Pharao en ſijne hovelingen, en ſy veranderde in een ſlang. Pharao dede de tooveraers van Egypten roepen, en ſy deden ook alzoo door hunne bezweiringe; want ieder wierp ſijnen ſtok neder, en ſy veranderden in ſlangen; maer Aarons ſlange at de andere ſlangen op. Dog Pharaos hert verſteende, zoo dat hy naer hun niet wilde hooren, gelyk Godt had voorzeyd. Godt zeyde dan tot Moyſes: Het hert van Pharao is verſteent, gaet tot hem in den morgend-ſtond by de riviere, want hy zal by 't water wandelen, en zegt hem: Den Heere en den Godt der Hebreeuwen heeft my tot u gezonden om te zeggen, dat gy ſijn volk zoud laeten gaen, om hem eene Offerande te doen in de Woeſtyne: gy en hebt tot nog toe naer my niet willen hooren. Ziet, ik zal met dezen ſtaf ſlaen op het water der riviere, en 't zal in bloed veranderen. Aaron ſijnen ſtaf dan opheffende, ſloeg op het water van de riviere voor de oogen van Pharao en van ſijne hovelingen, en 't wierd bloed; de viſſchen ſtierven; het water ſtonk; jae alle het water wierd bloed door geheel Egypten. De tooveraers van Egypten deden ook aldus: (*dit deden ſy waerſchynelyk met eenig water dat ſy uyt putten graefden*) waer door Pharaos hert verſteende. Dog de Egyptenaers gingen rondom de riviere putten graeven, om drinken te hebben. Daer gingen zeven dagen alzoo voor-by: en daer naer zeyde Godt tot Moyſes: Gaet, en zegt Pharao: Den Heer gebied, dat gy ſijn volk zult laeten gaen: en zoo gy het weygert, ik zal uw Land ſlaen met vorſſchen, dat ſy zullen komen in uw huys, in uw ſlaep-kamer, en op uw bedde zelf; en in de huyzen van uwe hovelingen en van het volk, jae zelfs in uwe ovens en bak-troggen; ſy zullen kruypen op u, op uw volk en uwe hovelingen. Aaron dan ſtak ſijne hand uyt over de wateren van Egypten, en de vorſſchen kwamen in zulke menigte dat ſy

te denken dat hy-ze verſtooten had: hy leydde ook mede ſyne twee zoonen.

V. Wat gebeurde aen Moyſes op den weg, ter plaetſe daer ſy zig eenigen tyd ophielden?

A. Godt verſcheen aen Moyſes en ſcheen hem het leven te willen nemen; Sephora ſyne vrouw begrypende, dat het was om dat Eliezer, den jongſten hun'er kinders, niet beſneden was, nam aenſtonds eenen zeer ſcherpen ſteen en beſneed haeren zoon: en zig werpende aen de voeten van Moyſes of van den Engel, ſprak ſy deze merkweerdige woorden welke te kennen geven de bloedſtorting die ſy had moeten doen om het leven van haeren man te behouden: Gy zyt my eenen bruydegom des bloeds. Alſdan den Engel die Moyſes had willen dooden, verliet hem ongehindert, en Sephora geheel verſchrikt over het perykel waer in ſy Moyſes gezien had, keerde weder by haeren vader.

V. Wat gebeurde daer naer?

A. Godt volgens de belofte aen Moyſes gedaen, deêd Aaron ſynen broeder oud 83 jaeren, hem te gemoet komen in de woeſtyne op den berg van Godt, gezeyd Horeb; Moyſes nu 80 jaeren oud zynde verhaelde hem al wat'er gebeurt was, en ſy gingen ſaemen vinden de Iſraëlieten, aen wie ſy ontdekten Gods voornemens waer van ſy verzekeringen gaven door de mirakels die ſy deden voor hunne oogen, en door den Naem Gods welken Moyſes hun verklaerde, zeggende: Diën die is, heeft my tot u lieden gezonden.

V. Wat dede Moyſes naer dezen eerſten aenleg by d'Iſraëlieten?

A. Moyſes verzelt van Aaron ſynen broeder begaf zig aenſtonds tot Pharao, aen wie hy verklaerde, dat hy bevel had van den Godt van Iſraël van hem aen-te-kondigen, dat hy ſyn volk zoude laeten gaen nae de woeſtyne om hem een plegtige offerande op-te-draegen.

V. Wat antwoordde Pharao?

A. Pharao geheel opgeblaezen van hooveerdigheyd des duyvels die hem bezat, antwoordde: Wie is diën Heer van wie gy my ſpreekt; wie is diën Godt die ik zoude moeten aenhooren? Ik en wil hem niet kennen, nogte ik en zal Iſraël niet laeten gaen.

V. Wat antwoordde hier op Moyſes en Aaron?

A. Wy hebben bevel van den Godt der Hebreeuwen, zeyden ſy, van dry dag-reyzen verre te gaen in de woeſtyne om aen hem ſacrificie te doen, en wy verzoeken, dat het u behaege dat wy hem getrouw zyn, op dat wy door de peſt of het zweerd niet geſtraft worden over onze ongehoorzaemheyd.

V. Wat zeyde hun Pharao?

A. Pharao meer en meer vertoornt wordende beriſpte Moyſes en Aaron ſcherpelyk, hy zag-ze aen voor oproerige, en zond-ze nae hun werk.

V. Hoe ſtelde Pharao zig tegen de genade die Godt wou gebruyken over ſyn volk?

A. Pharao gebruykte ſyne vreedheyd; hy hield raed met ſyne bediende aen wie hy zeyde: gy ziet het groot getal van dit Hebreeuwſche Volk, hoe meer wy het onder den arbeyd verdrukken, hoe het meer vermenigvuldigt; en nemende een onmenſchelyk voornemen, gebood hy aen de toezienders der werken van hun nog harder als te voren te handelen, van hun geen ſtroey meer te geven, maer het hun zelf te doen zoeken zonder nogtans te verminderen het gewoonelyk getal der tichel-ſteenen die hun opgeleyd waeren te leveren.

V. Wat dede het Hebreeuwſche volk aldus overlaſt zynde?

het Land overdekten. De tooveraers van Egypten deden ook aldus door hunne bezweiringe : en deden vorſſchen komen over het Land van Egypten. Dog Pharao riep Moyſes en Aaron, en zeyde: Bid den Heere, dat hy de vorſſchen wilt weg-nemen, en ik zal het volk laeten gaen, om den Heer een Offerande te doen. Dus riep Moyſes tot den Heere, en Godt dede volgens het woord van Moyſes. De vorſſchen geſtorven zijnde, wierden geweirt uyt de huyzen, voorhoven ende velden, en wierden met hoopen opgehoopt. Pharao ziende deze verligtinge, verſteende ſijn herte. Dan zeyde Godt tot Moyſes : Gebied aen Aaron, dat hy met ſijnen ſtaf ſlaet het ſtof der aerde. Aaron dit doende kwamen de muggen op de menſchen en op het vee; zoo dat alle het ſtof der aerde door ganſch Egypten veranderde in muggen. De tooveraers deden het zelve ook om muggen te doen voortkomen; maer (*tot daer toe hadden de tooveraers van Pharao door hunne bezweiringe de wondere teekens van Moyſes naergevolgt; maer hier bleven ſy ſtaen, ſy en konden noyt eenige muggen voortsbrengen, en Godt maekt de trotsheyd van den duyvel beſchaemt door de geringe dierkens*) en konden niet. De muggen bleven de menſchen en beeſten plaegen. Dan zeyden de tooveraers: Hier vertoont zig de kragt Gods. Maer Pharaos hert verſteende alnog. Godt zeyde tot Moyſes : Gaet tot Pharao, en zegt hem : Is 't dat gy myn volk niet en laet gaen, ik zal op uw volk alle ſlag van vliegen zenden : dog op den zelven tyd en zullen'er in 't Land van Geſſen geen vliegen zijn. Op dat gy moogt kennen, dat ik ben den Godt des aerdryks. Morgen zal dit teeken geſchieden. Godt dede alzoo. Daer kwam zulk eene menigte van vinnige vliegen in de huyzen van Pharao en ſijne hovelingen, en over geheel Egypten, dat het Land door de vliegen verdorven wierd. Pharao riep dan tot Moyſes en Aaron, en zeyde : Gaet, doet uw Offerande in deze Landen aen uwen Godt. Moyſes antwoordde : Dit en kan niet wezen; laet ons dan dry dag-reyzen in de woeſtyne gaen. Pharao zeyde : Ik zal u laeten gaen in de woeſtyne, op voorwaerde, dat gy niet verre en gaet. Bid dan voor my. Moyſes zeyde : Ik zal voor u bidden, en morgen zullen de Vliegen van u weg gaen. Moyſes bad dan Godt, en Godt dede na ſyn woord, weg-nemende de Vliegen van Pharao en ſyn volk; en daer en was niet een enkel Vliege meer te vinden. Maer Pharao verſteende al wederom ſyn herte zonder dat hy het volk liet gaen. Godt dede dan Moyſes gaen tot Pharao, en hem zeggen: Is't dat gy wey-

A. De Hebreeuwen tot het uytterſte verdriet gebragt, gingen tot Pharao, om hem te beweegen en om te klaegen hoe men met hun handelde; maer dezen Vorſt verre van hun te verhooren, vermeerderde nog hunne droefheyd door ſyne ſtuere antwoorden. Daer en was hun geenen anderen middel meer over om hunne pyn te verligten als hunne klagten te gaen doen by Moyſes zelf : en hem gevonden hebbende met Aaron in het Paleys, komende van Pharao, deden ſy hem kragtige vertoogen.

V. Tot wie had Moyſes ſynen toevlugt tot verligting van 't Hebreeuwſche Volk ?

A. Tot Godt alleen die hem tot dit ampt had aengeſtelt : Gy hebt my belooft, ſprak Moyſes tot Godt, uw volk door ons te verloſſen, en ziet wy zyn oorzaek dat het meer als oyt verdrukt word. Godt hebbende Moyſes vertrooſt in ſyne droefheyd, hem verzekerende, dat niet tegenſtaende de verſteendheyd van Pharao welke hy hem voorzeyd had, hy ſyn volk tog zoude trekken uyt ſyne handen door mirakels en wondere teekens, gebood hem by Pharao te gaen met Aaron, en in ſyne tegenwoordigheyd te doen het mirakel van de roede te veranderen in eene ſlang.

V. Wat zegt de Schrifiuer hier naer ?

A. Sy haelt op den geſlagt-boom van Aaron en Moyſes aen wie den Heer gebood de kinderen van Iſraël te brengen uyt Egypten-land volgens hunne benden, en te gaen ſpreken aen Pharao Koning van dat land.

V. Volbrogten Aaron en Moyſes dit bevel van Godt ?

A. Jae; maer dezen hertnekkigen Prins in ſyn verſteentheyd en wou zig aen dit teeken niet gedraegen : hy deed zelfs alle ſyne tooveraers vergaeren, onder andere Jannes en Mambres, op dat ſy door hunne tooveryen iet diergelyks zouden doen, gelyk ſy ook deden, want de ſtokken van de tooveraers wierden ook verandert in ſlangen, maer Aarons ſtok ſlokte hunne ſtokken op, dat is, de ſlangen uyt de ſtokken voords-gekomen, want de Schriftuer noemt dikwils eenige zaek niet gelyk ſy nu is, maer gelyk ſy geweeſt is. Daer-en-tuſſchen Pharao bleef altyd verſteent.

V. Wat gebood Godt aen Moyſes ?

A. Godt gebood hem zig te begeven by Pharao op eenen morgend als hy langs den oever der rivier wandelde, en hem van ſynen 't wegen te zeggen, dat, als hy de Iſraëlieten niet en liet uytgaen, hy alle de waters der rivier ging veranderen in bloed; het gene geſchiedde : maer de tooveraers deden weder dit wonder nae, op het water der zee het gene men daer toe had aengebragt volgens Theodoretus; aldus wierd Pharao niet beweegt. Deze plaeg duerde zeven dagen.

V. Wat dede Moyſes op het eynde van deze zeven dagen ?

A. Moyſes ging tot Pharao door Gods bevel, om hem aen-te-zeggen, dat hy alle ſyne landen met kikvorſchen zoude plaegen, en op eenen ſtond zag men geheel het koningryk overdekt met dit vuyl gediert. De tooveraers deden dit derden mirakel ook nog nae, maer Pharao zig belemmert vindende door het leelyk gezigt en verdrietig geſchreeuw dezer dieren, bad Moyſes hem daer van te verloſſen, en 's anderedaegs was hy'er van verloſt : deze plaeg duerde maer eenen dag.

V. Wat dede Moyſes en Aaron in het vervolg ?

A. Aaron ſtak de hand uyt, houdende den ſtok : en hy ſloeg op het ſtof der aerde, om het zelve te veranderen in eene oneyndelyke menigte van muggen, zynde dit de derde plaeg van Egypten. Hier moeſten de toovenaers hunne zwakheyd bekennen, konnende niet diergelyks doen; ſy zeyden aen dezen Prins, dat het zienelyk den vinger

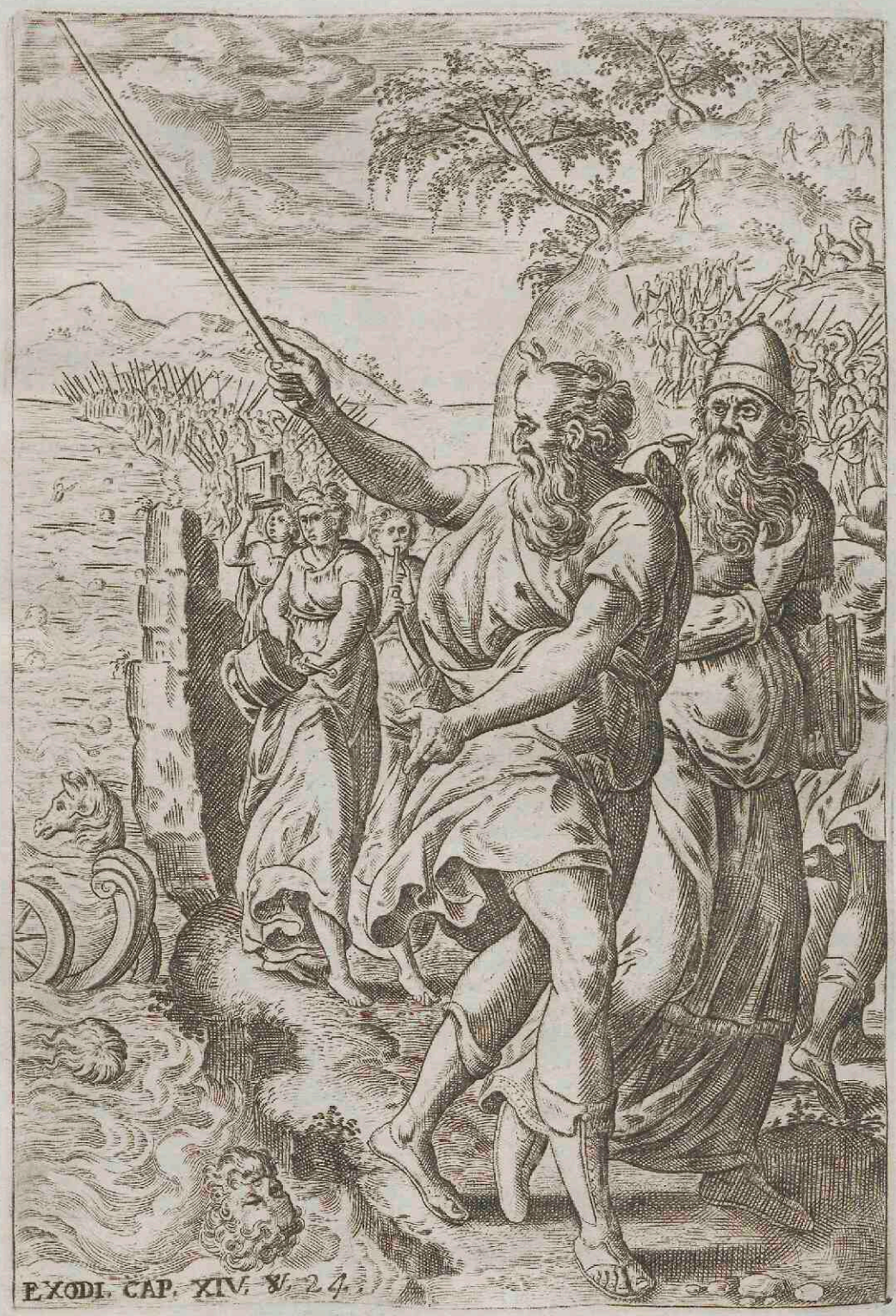

EXODI. CAP. XIV. V. 24.

gert myn volk te laeten gaen, en hun met geweld nog ophoud, ik zal het vee, dat te velden is, door de peſte verderven, en daer en zal niets vergaen van het gene de kinders van Iſraël toebehoort. Godt dede 's anderdags 't gene hy had gezeyd, en al het vee der Egyptenaers (dat op't veld was) ſtierf, en van het vee der Iſraëliten en ging niets verloren. Pharao zond zien, en bevond, dat'er niets en was geſtorven van het gene Iſraël toebehoorde; maer het herte van Pharao bleef niet te min verſteent. Dan zeyde Godt tot Moyſes en Aaron: Neemt uwe handen vol aſſchen uyt den eerd. Dat Moyſes die aſſchen werpe nae den Hemel voor Pharao. Sy namen die aſſchen, en verſchenen voor Pharao, en Moyſes die nae den Hemel werpende, kwaemen'er zweeren en blaezen zoo op de menſchen, als op het vee, in zulker voegen, dat de tooveraers zelve voor Moyſes van de zweeren niet ſtaen en konden. Godt zeyde nog tot Moyſes: Staet morgen vroeg op, en zegt aen Pharao: Morgen op deze uer zal ik een hagel-buye over u regenen, dat diergelyke noyt en is gezien geweeſt in Egypten. Allen menſch en beeſte, die buyten zullen gevonden worden, zullen ſterven. De Hovelingen van Pharao, die vreeſden voor het woord des Heere, deden hunne knegten en beeſten nae huys komen. En de gene die op dit woord geen agt en namen, lieten hun knegten en beeſten op't veld. Dan zeyde Godt tot Moyſes: Steekt uwe hand nae den Hemel. Moyſes ſtak ſynen ſtaf nae den Hemel; en Godt gaf donder en hagel, en den blixem liep langs de aerde. Deze hagel-buy ſloeg al wat'er was op de velden menſch ofte beeſte: ook vernielde ſy al het kruyd der Akkeren, en verbrak alle boomen. Het Land van Geſſen (daer de Iſraëliten woonden) was vry van den hagel. Pharao riep Moyſes, en zeyde: Ik bekenne, dat ik heb gezondigt: Godt is regtveerdig, maer ik en myn volk zyn goddeloos. Bid den Heere, dat dien ſchrikkelyken donder en hagel ophoude, ik zal u laeten vertrekken zonder uyſtel. Moyſes ſtak ſyne handen op tot den Heere, en den donder met den hagel hield op, en daer en viel niet eene druppel meer op de aerde. Pharao ziende den hagel en den donder ophouden, vermeerderde ſyne booſheyd. Godt zeyde dan tot Moyſes: Zegt tot Pharao: Is 't dat gy nog al langer blyft weder-ſtaen, ik zal morgen eene menigte van ſpring-haenen over uw Land doen komen, die alles zullen op-eten, wat den hagel niet verdorven en heeft; uwe huyzen zullen'er vol van zyn. En Moyſes ging henen. Dog

Gods was. Hier naer volgde de vierde plaeg van alle zoorten van vliegen, waer van Pharao zig zoo overlaft bevond, dat hy Moyſes en Aaron dede roepen, en hun toeliet Sacrificie te doen aen Godt, maer in ſyn Ryk; Moyſes ſtelde zig daer tegen, en zeyde, dat ſy zouden doen dry dag-reyzen in de wilderniſſe. Pharao zeyde, dat hy hun zoude toelaeten te gaen in de woeſtyne met beſpreek van niet verder te gaen; daer-en-tuſſchen dat ſy zouden een begin maeken met hem te verloſſen van deze vliegen.

V. Wat beloofde Moyſes aen Pharao?

A. Dat hy'er 's anderendags niet meer zoude van gekwollen worden; maer Pharao viel weer in ſyne verſteendheyd.

V. Welke was de vyfde plaeg, en de volgende tot de negenſte toe?

A. Godt zond over eene peſt die dede ſterven alle de beeſten die alſdan op het veld weydden. Hier naer volgde de zeſde plaeg van zweeren en opzwellende bleynen, die kwamen op de menſchen en beeſten; waer van de tooveraers van Pharao zelfs niet vry en waeren. Moyſes ziende de hardnekkigheyd van Pharao, verklaerde aen dien Prins dat hy hem met eene nieuwe plaeg ging overvallen, welke zoude zyn eenen hagel wiens gelyken men noyt gezien zoude hebben. Deze plaeg verſchrikte Pharao in den eerſten, zoo dat hy ſyne zonde beleêd, en ſmeekte Moyſes van Godt te bidden, op dat die donder-ſlagen Gods en dien hagel zouden ophouden; maer hy weder vervallende in ſyne verhardheyd, kondigde hem Moyſes aen, dat hy hem weder met een nieuwe plaeg ging ſlaen, te weten de ſpringhaenen die het kruyd van geheel Egyptenland zouden op-eten, jae ook de menſchen byten of pynigen tot'er dood toe, volgens den Boek der Wysheyd aen het 16 cap. Hier naer volgde de negenſte plaeg der duyſterniſſen geduerende dry dagen: de welke voor by zynde liet Pharao toe aen Moyſes van te gaen met de kinderen van Iſraël, is 't dat hy wilde offerande doen aen hunnen Godt, met beſpreek nogtans dat de kudden niet zouden mede-gaen.

V. Hiel Moyſes zig aen dit beſpreek?

A. Neen; Moyſes zeyde, dat 'er geen eene van hunne beeſten zoude agterblyven, en dat ſy die noodig hadden voor hunne offeranden. Deze ſtandvaſtigheyd verbitterde Pharao zoo verre, van Moyſes te dreygen, dat als hy zig nog zoude vertoonen, hy hem zoude doen ſterven.

V. Wat beſloot eyndelyk den Godt der Iſraëlieten?

A. Godt beſloot Egypten te ſlaen met de thiende en laeſte plaeg, te weten met de dood van alle de eerſtgeborenen. Hy gebood aen Moyſes de Iſraëlieten te waerſchouwen van te bereyden, den tienden dag van de maend in de welke ſy waeren, die in het toekomende zoude zyn de eerſte maend van het heylig Jaer, het welk verſchillende was van het welk men noemde het Borgerlyk Jaer; wordende deze maend by de Hebreeuwen genaemt *Niſan*, komende over-een met onze maend van Meert en ten deele met onze maend van April; van te bereyden, zeg ik, een lam het welk was zonder eenig gebrek, een manneken, van een jaer, oft eene geyte, en het zelve te bewaeren tot den veerthienden dag om te braeden, en het gevolgentlyk te eten al ſtaende met den ſtok in de hand als reyzers; hy gebood hun met het bloed van dit Lam te beſtryken beyde de ſtylen en de boven-dorpels van de deuren der huyzen daer ſy het eten zouden, gebruykende hier toe een bondelken hyſoop, hun zeggende, als ſy daer aen ontbraken, dat ſy zouden ingewikkelt worden in het zelve ongeval het gene Egypten ſtond te overvallen.

V. Wat gebood Moyſes nog aen de Iſraëlieten?

Pharaos hovelingen zeyden tot hem : Hoe lang zullen wy deze vernielinge nog blyven aenzien? Laet dog deze menſchen gaen, en hunne Offerande doen aen hunnen Godt. Ziet gy niet, dat geheel Egypten verdorven is. Sy deden Moyſes roepen, en zeyden : Gaet, doet uwe Offerande; maer wie zullen'er al met u gaen, Moyſes antwoordde : Jonk en oud zullen wy gaen, met onze zonen, dogters, en ons klyn en groot vee; want wy moeten eene bezondere Feeſt des Heere vieren. Pharao zeyde : Wie en ziet niet, dat gy zeer kwaede zaeken voor hebt? 't En zal zoo niet geſchieden; maer gaet, gy mannen alleen, en doet uwe Offerande. Op dien ſtond wierden ſy weg-gedreven van Pharaos aengezigt. Moyſes ſtak ſyne hand over Egypten, en Godt dede dien dag en nagt eenen brandenden wind waeyen, zoo dat 's morgens vroeg dien wind de ſpring-haenen mede-bragt, die geheel Egypten overdekten, en aten al het kruyd en alle de vrugten der boomen op, die den hagel had overgelaeten. Pharao riep haeſtelyk Moyſes en Aaron, en zeyde : Ik heb gezondigt tegen uwen Godt en tegen u ; maer vergeeft my dog nog deze zonde, en bid uwen Godt, dat hy dit verderf van my weg neme. Moyſes bad den Heere, die eenen ſterken wind dede blaezen uyt de middelandſche Zee. die de ſpring-haenen op nam, en wierp in de roode Zee. Maer Pharao bleef verſteent. Dan zeyde Godt tot Moyſes : Steekt uwe hand uyt nae den Hemel. Hy ſtak ſyne hand uyt, en daer kwam eene vervaerelyke duyſterniſſe over het geheele Land van Egypten, die dry dagen duerde. Sy zagen d'een d'ander niet; jae niemand en durfde zig binnen dry dagen verroeren van de plaetſe daer hy was. Dog op alle de plaetſen daer de Iſraëliten woonden, was het ſchoone zonne-ſchyn. Pharao riep dan Moyſes en Aaron, en zeyde : Gaet henen, en doet uwe Offerande, neemt ook uwe kinderen mede, maer laet uwe vee hier blyven. Moyſes antwoordde : Wy moeten ook ons vee hebben, en daer en zal niet enen klouw agter blyven : want wy moeten uyt de zelve nemen het gene tot de Offerande van Godt noodig is, mits wy niet en weten, wat wy moeten opdraegen, voor dat wy gekomen zyn op de geſtelde plaetſe. Pharao verſteent blyvende, zeyde tot Moyſes : Vertrekt u van hier, en wagt u van nog in myne oogen te komen, ofte gy zult ſterven. Moyſes zeyde : 't Zal zoo zyn, gelyk gy gezeyd hebt.

Godt zeyde nog tot Moyſes, dat hy Pharao eyndelyk met nog eene plaege zoude ſlaen, en dat hy als-

A. Moyſes zeyde hun van te bereyden brood zonder deeſſem, en dat ſy vertrekkende zouden zorgen van ieder aen ſynen gebuer te vraegen de goude en zilvere Vaten; hun verzekerende, dat Godt hun zoude gunſt doen vinden by d'Egyptenaers. Zulkx wierd nouwkeuriglyk volbragt.

V. Wat gebeurde 'er den nagt van den veerthienden?

A. Den Heere, door den dienſt der Engelen (welke men waerſchynelyker gelooft geweeſt te zyn kwaede Engelen, volgens de HH. Hieronymus en Auguſtinus) doodde door geheel Egypten alle de eerſt-geborenen van den eerſt-geborenen des Konings tot den eerſt-geborenen der minſten der ſlaeven, ſloeg te neder alle de Afgoden der Egyptenaers en verwoeſtte hunne Tempels.

V. Wat dede Pharao ziende deze ſterfte?

A. Pharao was den eerſten om Moyſes ſpoedigiyk tot hem te doen komen en hem aen-te-dringen van te vertrekken met ſyn volk : men gaf hun alle de goude en zilvere vaten die ſy vroegen, men ſmeekte-ze alleenelyk van niet langer te vertoeven.

V. Bedreven de Iſraëlieten een diverye als ſy mede-droegen de rykdommen van de Egyptenaeren, vertrekkende onder het beleyd van Moyſes?

A Neen; mits dit was door Gods bevel gelyk de Schriftuer aentoont in den Boek des Uytgangs aen het 11 cap. het 2 ℣, en aen het 12 cap. het 35 ℣. Sy zyn hier over ten vollen veronſchuldigt door den II Irenæus, eenen Schryver van de tweede eeuw, door Tertullianus en door den H. Auguſtinus. Godt zynde den meeſter van alle goederen, zoo doet men geene onregtveerdigheyd met aen hem te gehoorzaemen.

V. Was het getal groot der kinderen van Iſraël die uyt Egypten trokken?

A. Mits dat Moyſes alle zaeken bereyd gemaekt had, zoo trokken'er op eenen dag uyt Egypten ontrent de zes hondert duyzent mannen te voet behalven de kinderen, en daer trok ook op met hun een ontelbaere menigte van allerhande volk, ſchaepen en rundvee, en beeſten van verſcheyde ſlag in zoo groot getal, dat men het als een Mirakel aenziet, dat dit alles zonder wanorder op eenen dag uyt Egypten getrokken is, in het gezigt der Egyptenaers die weenden en hunne dooden begraefden.

V. In wat jaer gebeurde dezen uyttogt uyt Egypten?

A. Dit volk wierd getrokken uyt Egypten korts naer het eynde van de vier-honderd dertig jaeren, geduerende de welke Godt aen Abraham voorzeyd had dat ſyn geſlagt zoude vremdeling zyn en mishandelt op de aerde, beginnende deze jaeren te rekenen van dat jaer wanneer hy zelf uyt ſyn land trok om te gaen daer Godt hem riep, oud zynde 75 jaeren ; de Iſraelieten hadden ook gezugt in Egypten geduerende 215 jaeren, ſedert dat Jacob daer kwam met geheel ſyn huys-gezin. Dit getal van jaeren vervult zynde, ſtelde hun Godt in het bezit van het land het welk hy hun belooft had en aen hunne Vaders.

V. Wat gebood Godt aen Moyſes nu getrokken zynde uyt Egypten?

A. Den Heere gebood hem de Iſraelieten te verpligten van hem te betoonen hunne dankbaerheyd met hem toete heyligen al het eerſt-geboorene, en met ſtiptelyk te onderhouden de plegtigheyd van den Paeſſchen die van dan af ingeſtelt is, waer van de waerheyd daer naer tot ons overgegaen is. Paeſſchen, *Paſcha*, dit woord komende van het Hebreeuwſch, beteekent Doorgang, om dat, als den verſlaenden Engel doodde alle de eerſt-geborenen van Egypten, hy voorby ging alle de huyſen wiens deuren hy beſproeyt zag met het bloed van het Paeſch-lam, volgens den Boek des Uytgangs 12 cap. 11 ℣. *eſt enim Phaſe*;

dan

dan Iſraël zoude laeten vertrekken, jae zelfs dwingen om uyt te gaen. Hy dede ook zeggen aen de Iſraeliten, dat ieder man van ſynen gebuer, en ieder vrouw van haere gebuer-vrouw zoude eyſſchen alle ſlag van gouden en zilveren huys-raed, en dat ſy dien zullen krygen. Moyſes zeyde voorder: Godt heeft tot my gezeyd: Ik zal in den vollen midder-nagt komen binnen Egypten, en al de eerſt-geboorne zullen ſterven, van den eerſt-geboornen des Konings, die op den Throon moet zitten, tot den eerſt-geboornen der ſlavinne, die den meulen draeyt, en tot de eerſt-geboorne van de beeſten; zoo dat 'er een groot geſchrey zal opreyzen door geheel Egypten, dat noyt deſgelyks voor dezen geweeſt en zal zyn, nogte wezen zal. Dog onder de Iſraëlieten zal niemand, zelfs niet eenen hond, ſyn tonge roeren. Godt had voorder gezeyd tot Moyſes: Deze maend zal u voortaen zyn de eerſte maend des jaers. Spreekt dan tot de vergaederinge der Iſraëliten, en geeft hun dit gebod: Dat een ieder van u op den thienden dag dezer maend een Lam neme elk voor ſyn huys-gezin. Dog is 't dat ſyn huys-gezin te klyn is, om het Lam op-te-eten, zal hy met ſynen gebeur te ſaemen doen, en daer van zoo vele perſoonen nemen, als 'er noodig zyn tot het op-eten van 't Lam. Dit Lam moet zyn zonder vlekke, een manneken van een jaer. Gy zult het bewaeren (dat is, van de kudde afnemen en alleen zetten) tot den veertienden dag van deze maend; en tegen den avond zal het geſlagt-offerd worden door geheel de gemeynte van de kinders van Iſraël. In de huyzen, daer ſy het zullen eten, zullen ſy beyde de ſtylen, en de bovenſte lyſte des ingangs beſtryken met ſyn bloed. Den zelven nagt zullen ſy ſyn vleeſch eten aen 't vuer gebraeden met ongedeeſſemt brood en met wilde latouwe. Het hoofd, de voeten en het ingewand zult gy op-eten, en indien 'er iets overſchiet, dat zult gy door het vuer verbranden. Gy zult het aldus eten. Uwe lendenen zult gy opſchorten, hebbende ſchoenen aen de voeten, met eenen reys-ſtok in de hand, en gy zult het eten met groote haeſte: want 't is den Paeſſchen, dat is voor-by-gank des Heere. Ik zal dien nagt geheel Egypten doortrekken, en al de eerſt-geboorne doodſlaen. Dog het bloed, dat aen uwe huyzen zal beſtreken zyn, zal tot een teeken dienen, dat gy daer binnen zyt: en als ik het bloed zal zien, zal ik voor-by gaen, en de verdervende plaege zal u niet genaeken. Godt gebood ook, dat ſy dezen dag zoude vieren als eenen Hoog-tyd des Heere, en dat ſy zeven

want het is den Paeſſchen, dat is doorgang, van den Heere. Dit woord heeft veel beteekeningen in de Schrifture. Het beteekent den dag van Paeſſchen: geheel de weke van Paeſſchen: het Paeſch-lam, Jeſus-Chriſtus zelf. Moyſes in deze tyds-geſteltenis Joſeph gedenkende, had groote zorg om ſyne beenderen mede-te-voeren, volgens dat hy het bevolen had en met eed had doen beloven in ſyn afſterven aen de kinderen van Iſraël.

V. Van waer vertrokken de Hebreeuwen den eerſten dag?

A. Sy vertrokken van Rameſſes en kwamen te Socoth en van daer te Etham, den Heere hun voorgaende in eene wolk-kolomme geduerende den dag, en des nagts in eene kolomme vuers, om hun den weg te wyzen.

V. Hoe veel tyds verliep 'er ſedert het vertrek van het Hebreeuwſche volk uyt Egypten tot ſyne aenkomſte in het land van Chanaan?

A. Veertig jaeren, naer twee-en-veertig ſtatien of legeringen, waer van op verſcheyde plaetſen geſproken word in de Schriftuer, en bezonderlyk in het 33. capittel van den Boek der Getallen, alwaer alle deze ſtatien beſchreven zyn.

V. Wat gebeurde aen het Hebreeuwſche volk in Phihahiroth regt over Bealſephon, vierde ſtatie?

A. Dit volk zynde tuſſchen Magdalum en de Zee, begon te murmureren tegen Godt en tegen Moyſes, vindende zig beſloten in de wildernis langs den eenen kant door de Zee, en langs den anderen kant door het leger van Pharao V. die hun vervolgde ſpyt hebbende dat hy hun had laeten vertrekken.

V. Wat dede Moyſes in dezen uyterſten nood?

A. Moyſes vertrooſte hun en beloofde hun Gods byſtand, die hun niet ontbrak; want als Pharao naederde, Moyſes ſtak de roede uyt, die hy in ſyn hand droeg, over de Zee, en haere wateren verdeelden zig aenſtonds, openende eenen vryen doorgang in het midden der Zee voor de kinderen van Iſraël: ſy treedden in dezen wonderbaeren en nieuwen weg, en de waters van weerskanten opſtygerende als eenen muer, gingen ſy door 't midden van de drooge Zee.

V. Wat peyſden de Egyptenaers van dit groot mirakel?

A. Sy dagten, dat dit voor hun gebeurde zoo wel als voor die de welke ſy vervolgden; aldus zonder iets te vreezen treedden ſy in de Zee.

V. Wat gebeurde aen de Egyptenaers in het midden der Zee?

A. Godt ſchoót over hun ſyne blixems, waer op ſy bevangen met vreeze begonnen te vlugten; maer Godt gebood aen Moyſes ſyne hand uyt te ſteken over de Zee, en aenſtonds de verdeelde waters voegden zig te ſaemen en overſtroomden de Egyptenaers die men wel haeſt zag dryven op het water zonder dat 'er eenen van overbleef. Flavius Joſephus zegt, dat 'er waeren zes hondert krygs-wagens, twee-mael-hondert-duyzent mannen voetvolk en vyftig duyzend Ruyters; en eenen anderen Schryver van Euſebius bygebragt, zegt, dat 'er waeren zes-mael-hondert-duyzent menſchen

V. Wat zeyde het Hebreeuwſche volk ziende een zoo groot wonder werk?

A. Dit volk wierd bevreeſt, geloofde aen Godt en aen Moyſes die een gezang zong aen den Heere, om dat hy ſyne magt en glorie had doen uytſchynen; Maria, zuſter van Moyſes, zong ook eenen lof-zang.

V. Wat behelſde dezen eerſten Lof-zang aen Moyſes?

A Eene herkentenis voor de genaede die Godt gedaen had aen het Jodſche volk, openende de roode Zee om hun te verloſſen van de woede van Pharao, en eene voorzegging van alle de jonſten die hy zoude blyven bewyzen

dagen zouden eten ongedeeſſemde brooden, en deze Feeſt houden met eene altyd-duerende plegtelykheyd tot eene gedagteniſſe aen alle de nakomelingen van dit groot weldaed door Godt aen hun bewezen. Moyſes gaf dit aldus te kennen aen de Iſraëliten, en zeyde: Gaet, neemt Lammeren voor uw huys-gezin, en flagt het Paeſch-Lam. Dopt als dan een bondelken hyſope in het bloed, dat in het bekken is, en beſtrykt daer mede den boven-dorpel en beyde de ſtylen van uwe deuren: dog dat niemand van u uyt ſyn huys en gae tot den morgen toe. Sy deden alles gelyk Godt had bevolen. En als het nu midder-nagt was geworden, ſloeg Godt al de eerſt-geboornen van Egypten, zoo wel den eerſt-geboornen van Pharao die op den Throon moeſt zitten, als de eerſt-geboorne der gevangene, en ook van de beeſten. Pharao is dan des 's nagts opgeſtaen en alle die van Egypten, en daer rees een groot gejammer op: want daer en was niet een huys, of daer was eenen dooden. Dan dede Pharao Moyſes en Aaron roepen (maer ſy en kwamen niet) en hun zeggen: Gaet haeſtelyk uyt myn volk, gy, en Iſraëls kinderen, met uw vee, gelyk gy hebt gevraegt. De Egyptenaers dreven het volk aen, op dat ſy zouden haeſtelyk henen gaen: want, zeyden ſy, wy zullen al-te-ſaemen vergaen. Dus namen de Iſraëliten hun ongedeeſſemt deeg op, en bonden het in hunne mantels, en leyden 't op hunne ſchouders, en gevraegt hebbende aen de Egyptenaers hunne gebueren en meeſterſſen, alle ſlag van zilveren en gouden huys-raed, en kleederen in groote menigte (die hun alles leenden) trokken ſy henen van Ramaſſes naer Socoth, wezende ontrent zes honderd duyzend mannen, gelaeden met den buyt der Egyptenaeren. Ook trok 'er met hun een overgroote bende van allerley volk, (niet als vlugtelingen, maer in benden verdeelt) met klyn en groot vee, en veelderhande beeſten. Op dien zelven dag 's morgens heel vroeg leyde Godt de Iſraëlieten uyt Egypten: en Moyſes nam met hem de beenderen van Joſeph. (Te Socoth zynde) zeyde Godt tot Moyſes; Alle mannelyk eerſt-geboren onder de kinders van Iſraël zult gy my toeweyden, zoo van menſchen, als van beeſten, want ſy behooren my toe. Godt ſprak aldus, om dat hy hun hadde geſpaert, als hy alle de eerſt-geboorne van Egypten doodde. Aldus reyſden ſy van Socoth, en legerden in de uytterſte paelen van de Woeſtyne Ethan. Dog Godt om hun den weg te toonen, ging voor hun by dage door eene wolke, die de gedaente had van eene kolomme, en by

aen de Joden met hun te behoeden tegen hunne vyanden, welke Godt zoude vernielen door ſyne kragt. Hy leert aen de Chriſtenen te herkennen wat Godt al voor hun gedaen heeft, het gene onvergelykelyk te boven gaet al het gene hy heeft uytgewerkt voor het Jodſche volk.

V. Waer gingen de Hebreeuwen naer den doorgang van de roode Zee?

A. Verlaetende de roode Zee, treedden ſy in de woeſtyne van Sur, en naer dry dag-reyſens kwamen ſy te Mara, wyſde ſtatie, alwaer ſy niet en vonden als bittere waters, waerom ſy begonnen te knorren tegen Moyſes, zeggende, Wat zullen wy drinken? Maer Moyſes riep tot den Heere, die hem een hout toonde: 't welk als hy in de wateren geworpen had, zoo wierden ſy zoet.

V. Waer begaven zig de Hebreeuwen vertrekkende van Mara?

A. Sy gingen nae Elim, zeſde ſtatie, alwaer twaelf waterbronnen waeren en ſeventig dadelboomen: van daer trokken ſy door Ietebatha by de Zee, ſevenſte ſtatie; daer naer in de woeſtyne Sin, agtſte ſtatie, die is tuſſchen Elim en Sinai, verſcheyden van die alwaer ſtierf Maria de zuſter van Moyſes, en alwaer Moyſes ſloeg met ſynen ſtok op de rotſe om daer water uyt te trekken. Daer en vonden ſy niet te eten, maer Godt zonder agt te ſlaen op de morring van dit volk, deêd diën zelven avond in hun leger komen eene menigte van Quakkels, en 's anderdags 's morgens deêd hy het Manna regenen op de aerde rondsom het leger.

V. Hoedanig was dat Manna?

A. De form geleek aen't Coriander-zaed; de grootte aen d'hagel-graentjens vallende in den winter op d'aerde; het koleur aen't gemeyn Manna of aen d'Arabiſche Gom vloyende uyt den boom bedellion: den ſmaek, als van tarwe-bloem met honing, veranderde nae den wenſch van die 'er van at, zoo de Schriftuer ons leert.

V. Waer van komt dit woord Manna?

A. Manna komt van dat de kinders van Iſraël gezien hebbende deze graentjens, onder malkanderen zeyden, *Manhu?* dat is te zeggen, wat is dit? want ſy wiſten niet wat het was. Moyſes zeyde hun, dat het was het brood des Hemels het welk Godt hun gaf om te eten.

V. Hoe veel raepten d'Hebreeuwen dagelykx van dit Manna?

A. Sy raepten dagelykx voor ideren perſoon eene zeker maet, Gomor genaemt, die genoeg was om eenen menſch te ſpyſen voor diën dag.

V. Die de welke van dit Manna meer raepten boven deze maet, hadden die meer?

A. Neen: en die minder geraept had als de maet, en vond daerom niet minder als den Gomor.

V. Wat deden de kinderen van Iſraël tot herkentenis van dit wonder van het Manna?

A. Sy dankten Godt hier over door eenen Lof-zang en Moyſes gebood aen Aaron een vat te nemen en daer in te doen het Manna, zoo veel als in eene Gomor-maet mogte gaen, om het te bewaeren voor den Heere, op dat het tot gedenkenis voor de toekomende geſlagten zoude geſtelt worden in het Tabernaakel, als het zoude opgeregt zyn.

V. Hoe langen tyd aten de kinderen van Iſraël dit Manna?

A. Geduerende de veertig jaeren; het was hun gewoonlyk voedzel, hoe wel het hun niet verboden was andere ſpyſe te eten: en dat tot dat ſy kwamen in een bewoond baer land, ten opzigte der wildernis alwaer ſy geduerende diën tyd verbleven.

V. Waer gingen de Iſraelieten legeren trekkende uyt de wildernis van Sin?

A. Sy gingen nae Daphca, negende ſtatie, van d-

nagte door eene kolomme van vuer. Noyt en veliet hun deze kolomme ; op dat ſy nagt en dag zouden hebben eenen leyds-man. Naer eenige dagen reyzens, zeyde Godt: Gebied de Iſraëliten weder-te-keeren, om te gaen legeren langs den oever van de roode zee. Men boodſchapte dan aen Pharao, dat de Iſraëliten het aenſtelden om de vlugt te nemen. Dus wierd ſyn hert, en dat van de Hovelingen tegen hun verandert, en ſy zeyden: Hoe hebben wy de Iſraëliten dus laeten gaen uyt onzen dienſt? Pharao dede ſynen wagen inſpannen, en nam ſyn volk met hem. Hy ſpande nog 600. uytgelezene wagens in; jae alle de wagens, die hy in Egypten konde vinden, om Iſraëls kinders naer te jaegen. (Maer deze waeren door een hooge magt van daer weg-gegaen.) Als de Egyptenaers hun volgden, vonden ſy hun gelegert by de zee. En als Pharao by kwam, zagen de Iſraëliten de Egyptenaers op hunnen hals. Dus zeer bevreeſt zynde, riepen ſy tot den Heere. Eenige zeyden tot Moyſes: Daer waeren miſſchien geen graven genoeg in Egypten, daerom hebt gy ons hier gebragt, om in de woeſtyne te ſterven. Wat heet gy voor oogen gehad, dat gy ons uyt Egypten trokt? Dog Moyſes zeyde: En vreeſt niet. Let op de grootheden, die Godt van dage over u zal uytwerken. Godt zal voor u ſtryden. Daer naer zeyde Godt tot Moyſes: Wat Blyſt gy roepen? Gebied de Iſraëliten dat-ze voordgaen. Dog gy, heft uwe Roede op, en ſteekt uwe hand uyt over de zee, en ſcheyd die van een, op dat de kinders van Iſraël mogen gaen in 't midden van de zee op het drooge. Dan zal ik het herte van Pharao verſteenen, en aldus myne glorie doen uytſchynen over Pharao, over alle ſyne Wagens en Ruyters; en de Egyptenaers zullen leeren, dat ik den Heere ben. Gods Engel dan (den beſtierder van de kolomme) die het Leger der Iſraëliten gewoon was voor-te-gaen, trok agter om, en ſtaende aldus te ſaemen met hem de kolomme, tuſſchen het Leger der Egyptenaers, en het Leger van Iſraël. De wolke was duyſter van den eenen kant, en ſy verlichtte den nagt van den anderen kant; zoo dat ſy den ganſchen nagt tot malkanderen niet konden komen. Als nu Moyſes ſyne hand had uytgeſteken over de Zee, verdreef Godt de Zee door eenen ſterken brandenden wind, die geheel den nagt waeyde; zoo dat de Zee uytdroogde, en de wateren van malkanderen weeken. De Iſraëliten gingen door het midden van de Zee op het drooge: want het water diende hun als tot eenen muer van de regte

nae Alus, thiende ſtatie, van waer ſy gingen legeren te Raphidim by Horeb, elfſte ſtatie, alwaer ſy geen water vonden om te drinken: en dit volk begon te kyven tegen Moyſes, en wou hem ſteenigen

V. Wat dede Moyſes ziende, dat het water ontbrak?

A. Moyſes riep tot den Heere, die hem zeyde: Gaet voor het volk, draegende den ſtok, met den welken gy den vloed geſlagen hebt, en trekt henen tot aen de ſteenrotſe van Horeb ofte Sinai: en gy zult op de rotſe ſlaen, en daer zal water uytkomen, op dat het volk drinke. Hy noemde die plaets: Terging; om het gekyf der kinderen van Iſraël, en om dat ſy den Heere getergt hadden.

V. Wat gebeurde dit volk aengemoedigt door deze nieuwe hulp?

A. Dit volk ontmoette Amalec die hun kwam aenranden met alle ſyne magten.

V. Wat gebood Moyſes om zig tegen te ſtellen aen het getal en den toeſtel van dit magtig heyr van Amalec?

A. Moyſes ſtellende alle ſyne kragt en betrouwen op Godt, gaf bevel aen Joſue van uyt alle het volk de kloekſte mannen te kiezen, en ten ſtryde uyt te gaen tegen Amalec, hem verzekerende, dat hy zoude zorgen voor het overig.

V. Wat dede Moyſes van ſynen kant om zig te ſtellen tegen Amalec?

A. Moyſes ging op den berg met Aaron en Hur hunnen zwager, die (volgens Joſephus) getrouwt was met Maria hunne zuſter, en begaf zig tot Godt, hem biddende met uytgerekte handen en opgeheven nae den Hemel, van eenen goeden uytval te geven aen de wapenen van ſyn volk.

V. Wierd Moyſes verhoort?

A. Als Moyſes ſyne handen opgeheven hield nae den Hemel, was ſyn volk overwinnende: maer als hy deze uyt vermoeytheyd liet zinken, won Amalec.

V. Wat deden Aaron en Hur bemerkende deze verandering in Moyſes?

A. Aaron en Hur, ſynen zwaeger, deden Moyſes zitten op eenen ſteen, en onderſtenden wederzyds ſyne handen; het gene deêd bekomen eene gelukkige nederlaege van Amalec. Dezen naem was gemeyn aen de Koningen van dat volk het gene men noemde Amalecieten ter oorzaeke van hunnen Prins. Moyſes regte op een eeuwig gedenkteeken van deze victorie, en hy deêd zweeren dat men in het vervolg zoude uytroeyen alle de Amalecieten.

V. Wie ontmoette Moyſes naer deze victorie?

A. Moyſes ontmoette ſynen ſchoon-vader Jethro, aengelokt door de wonderheden die Godt uytwerkte in ſynen dienaer Moyſes. Jethro was met Sephora, ſyne dogter en huysvrouwe van Moyſes, en ſyne twee zoonen die Moyſes te rug had gezonden voor dat hy Pharao ging vinden: Jethro raedde aen Moyſes van ſyne zorgen te verdeelen, en te verkiezen rechters en beſtierders in de mindere voorvallen van het volk, nemende alleenelyk op zig de moeyelykſte zaeken van de meeſte aengelegentheyd.

V. Dede Moyſes het gene hy hem geraeden had?

A. Jae: hy ſtelde kloeke uytgekoze mannen aen tot hoofdmannen des volks, ſommige over duyzent, ſommige over honderd, ſommige over vyftig, en de reſte over thien, om te zorgen voor die de welke aen hun beſtier waeren toebetrouwt, en om alle geſchillen te ſtillen volgens de geſtelde wetten.

V. Welke hoedaenigheden vereyſchte men in deze Regters?

A. Deze Regters moeſten zyn kloekmoedige en ſtandvaſtige mannen, godtvreezende, minnaers der regtveerdigheyd en waerheyd, vyanden der geldgierigheyd, wiens

en van de linker hand. De Egyptenaeren volgden hun door 't midden van de Zee agter-naer, met alle de peerden van Pharao, met fyne wagens en Ruyters. Als nu den tyd der morgend-wagt was aengekomen, floeg den Heere (dat is, den Engel die in de vuerige wolk-kolomme was) fyne oogen op het Leger der Egyptenaeren, en bragt hun in wanorder. Hy wierp hunne wagens over-hoop, zoo dat-ze te gronde gingen. De Egyptenaers zeyden tot malkanderen: Laet ons van Iſraël vlugten: want den Heer vegt voor hun. En Godt zeyde tot Moyſes: Steekt uwe hand uyt over de Zee; op dat de waters weder-keeren over de wagens en Ruyters der Egyptenaers. Als moyſes fyne hand uytſtak, keerden de waters met het krieken van den dag tot hunne plaetſe, zoo dat de vlugtende Egyptenaers de wateren te gemoet liepen, en door den Heer in 't midden van de baeren verſlonden wierden: dufdanig dat'er niet eenen van hun over en bleef. Aldus verloſtte Godt op dien dag de Iſraëliten uyt de magt der Egyptenaers. Sy, nu ziende de Egyptenaers aen den oever van de Zee dood liggen, en bemerkende Gods magt, vreeſden den Heere, en gaven geloof aen Moyſes. Dan zong Moyſes met de Iſraëliten eenen Lof-zang van dankzegginge. Maria de zuſter van Aaron nam ook eene hand-trommel in haer hand, en alle de vrouwen volgden haer naer met hand-trommels en fluyten, en zongen het zelve lied.

UYT HET XV., XVI., XVII., XVIII., XIX., XX., XXI. EN XXII. HOOFD-STUK.

Het Manna uyt den Hemel gezonden. Moyſes doet water komen uyt de Rotze. De Amaleciten worden verſlagen. Jethro gaet Moyſes bezoeken. De Iſraëliten komen aen den berg Sinaï. Godt geeft de Wet der thien Geboden. Andere Wetten van Godt.

DE Iſraëliten, de roode Zee gepaſſeert zynde, kwamen in een groote Woeſtyne (een dorre en onvrugtbaer Land, die fy moeſten doortrekken, om in het Land van Belofte te konnen geraeken. Dry dagen in deze Woeſtyne gereyſt hebbende, en vonden fy geen water. Te Mara komende, konden fy het water

ampt moeſte zyn regt te doen in alle tyden, en de gewigtigere zaeken by Moyſes aen-te-dienen.

V. Waer ging het volk van Iſraël vertrekkende van Raphëdim?

A. Dit volk kwam in de woeſtyne van Sinai, twalfſte ſtatie, tegen over den berg die Godt verkozen had om aen hem toegeheyligt te zyn: daer beloofde het volk gehoorzaemheyd aen Godt, en Moyſes ſtelde paelen in 't ronde van den berg, welke het volk niet mogt overtreden; hier naer verſcheen Godt aen Moyſes op den berg Sinai, en gaf hem de Wet tuſſchen het donderen en weerligten, terwylen al het volk beneden rondſom den berg vergaederd was, alwaer het bleef ontrent een geheel jaer; en het is geduerende dezen tuſſchen tyd dat gebeurden alle die dingen die verhaelt worden op het eynde van den Boek des Uytgangs, in den Boek der Levieten, en diën der Getallen tot aen het thiende cappittel.

V. Wat behelſt deze Wet?

A. Thien Geboden die niet en zyn als de geſchreve Wet der natuer, uytgenomen de goddelyke ſtelling van den Sabbat-dag. 1. Ik ben den Heere uwen Godt, gy zult geene vremde goden voor myn aenſchyn hebben. Gy zult u geen geſneden beeld, nogt eenige gelykenis maeken van het gene boven in den Hemel, of beneden op d'aerde is, nogt van het gene in de wateren onder d'aerde is: gy zult-ze niet aenbidden, nogt godsdinſtiglyk eeren.

2. Gy zult den naem van den Heere uwen Godt niet ydelyk gebruyken: want den Heere zal hem niet ongeſtraft laeten, die den Naem van den Heere fynen Godt ydelyk gebruykt.

3. Weeſt gedagtig, dat gy den Sabbat-dag heylig maekt: zes dagen zult gy arbeyden, en alle uwe werken doen; maer den zevenſten dag is 't den ruſt-dag van den Heere uwen Godt: gy zult diën dag geen werk doen, nogt gy, nogt uwen zoon of dogter, nog uwen dienſt-knegt of uwe dienſt-maegd, nog uwe hulp-beeſten, nogt den vremdeling, die binnen uwe poorten is.

4. Eert uwen vader en uwe moeder op dat gy lank moogt leven in het land, 't welk den Heere uwen Godt u geven zal.

5. Gy en zult niet doodſlaen.

6. Gy en zult geen overſpel doen.

7. Gy en zult niet ſtelen.

8. Gy en zult tegen uwen naeſten geen valſche getuygenis ſpreken.

9. Gy en zult uwen naeſtens huys-vrouwe niet begeeren.

10. Gy en zult fyn huys niet begeeren, nogte fynen knegt, nogte fyn dienſt-maegd, nogte os, nogte ezel, nogte iets van alles dat hem toebehoort.

V. Waerom gaf Godt fyne Wet tuſſchen de donder-ſlagen en blixemen?

A. Om aen dit volk in-te-printen eene groote vrees voor fyne magt en oneyndelyke Majeſteyt.

V. Waerom is het Evangelie niet gegeven op de zelve wyze?

A. Om dat het Evangelie is eene Wet van liefde, en dat het oud Teſtament is eene Wet van vreeze.

V. Heeft 't volk van Iſraël geweeſt zonder wet tot diën tyd toe?

A. Neen; want dit volk had de Wet der natuer, dat is, de reden en de conſcientie, welke hun deden begrypen, dat'er was eene opper-magt boven de menſchen, welke fy moeſten vreezen en eeren; en dat van het begin der ſcheppinge.

V. In wat tyd gaf Godt fyne Wet aen Moyſes?

A. Godt gaf fyne Wet aen Moyſes den vyftigſten dag naer de offeranden van het Paeſch-lam en den uytgang uyt Egypten, den zeſden dag van de derde maend van het

niet

niet drinken, om dat het bitter was. Hier op knorde het volk tegen Moyſes, en zeyde: Wat zullen wy drinken? Moyſes riep tot den Heere, die hem aenwees een hout, 't welk hy in 't water wierp, en de wateren wierden zoet. Daer naer kwamen ſy te Elim: van Elim in de Woeſtyne Sin, op den vyfthienden dag van de tweede maend, zedert hun vertrek uyt Egypten. Dan knorden ſy wederom, en zeyden: Och of wy in Egypten geſtorven waeren, daer wy by de vleeſch-potten zittende, ons vol en zat aten! Waer hebt gy ons in de Woeſtyne gebragt, om ons te doen ſterven van honger? Terwyl Aaron tot hun ſprak, vertoonde zig de glorie des Heere in de wolke, en Godt zeyde tot Moyſes: Ik heb aenhoort de knorringe der Iſraëliten, zegt hun: Dezen avond zult gy vleeſch eten, en morgen zult gy met brood verzadigt worden. Als het avond was, kwam'er zoo eene menigte van quakkelen gevlogen, dat'er het geheele Leger bedekt van wierd. Des morgens lag'er ook eenen douw rondom het Leger, en den grond der Woeſtyne ganſch bedekt zynde, zag men daer op als een klyn wit graentjen liggen, het gene gelyk was aen de bevrozene rym-bollekens. De Iſraëliten dit ziende, zeyden tot malkanderen: *Manhu*: dat is te zeggen: Wat is dit? Moyſes zeyde tot hun: Dit is het brood, 't welk Godt u te eten geeft. Hier over is nu dit gebod des Heere: Dat een-ieder daer van raepe zoo veel hy tot ſpyze noodig heeft, een gomer (*tot dat hun dogt, dat-ze eene maete* [gomer *genaemt*] *hadden geraept.*) voor elk hoofd. De Iſraëliten dan vergaederden ieder voor zig, d'eene ruymer, d'ander ſpaeriger. Maer met den gomer metende, bevonden ſy, dat-ze even-veel hadden. Moyſes gebood hun, dat niemand daer van iets zoude overhouden. Dog ſommige bewaerden daer iets van tot 's morgens toe, en dan kwamen'er wormen in, en 't begonſt te ſtinken. Sy raepten 's morgens vroeg; maer op den zeſden dag raepten ſy eens zoo veel, twee gomers voor ieder menſch; een deel aten ſy dien dag, en het ander deel bewaerden ſy voor den volgenden Sabbat-dag: want dan moeſten ſy ruſten: en het en ſtonk dan niet, ook en kwamen'er geen wormen in, en op den Sabbat-dag was'er niet te raepen, en als'er eenige op dien dag uyt-gingen om te raepen (waer over Godt geſtoort was) en vonden ſy niets. De Iſraeliten noemden deze ſpyze Manna, en Moyſes zeyde: 't Is het gebod des Heere: Vult een gomer met Manna, om het te bewaeren voor de naerkomelingen, op dat ſy zien het brood, daer ik u mede geſpyſt heb in de Woeſ-

Heylig Jaer, waer van het begin alſdan herſtelt was van den Herft in den Lente, door Gods bevel.

V. Waer op was geſchreven de Wet van Godt?

A. Op twee ſteene Tafelen, om te doen zien, dat het gemakkelyker is deze te ſchryven op ſteenen als in het hert der menſchen; om dat ſy de zelve uytgewiſcht hadden uyt hun hert door de zonde.

V. Wat behelſde ider Tafel van de Wet?

A. De eerſte Tafel der Wet begreep in dry geboden alles het gene wy aen Godt ſchuldig zyn, de getrouwheyd, de eerbiedigheyd en den dienſt; de tweede Tafel begreep in zeven Geboden alles het gene den Evennaeſten aengaet.

V. Gaf Godt geene andere wetten aen ſyn volk?

A. Godt gaf hun nog verſcheyde andere Wetten die meer in het bezonder verklaeren het gene alleenelyk in't algemeyn was aengeraekt in de tweede Tafel, en deze zyn de borgerlyke, plegtiglyke en zedelyke Wetten welke Moyſes ſchreef in eenen bezonderen boek, welke niet alleenelyk reguleerden de feeſtdagen, offeranden, hoogtyden, en plegtigheden, maer daer en boven alle de andere openbaere en bezondere werken, alle vonniſſen, contracten, houwelyken, erfeniſſen, begraeffeniſſen, de manier van kleeding, of pronkgewaed, en in't algemeyn het gene de zeden aengaet.

V. Wat belooft Godt aen die ſyne geboden zullen onderhouden?

A. Den Heere verzekert, dat hy over al zal beſchermen die ſyne Geboden zullen onderhouden, dat hy zal zyn den vyand van hunne vyanden, dat hy zal verdrukken die hun zullen verdrukken, enz.

V. Waer gaf Godt ſyne Wet aen Moyſes?

A. Godt gaf ſyne Wet aen Moyſes op den berg Sinai in Arabien, naer dat hy veertig dagen en veertig nagten met Godt ſyn verblyf gehouden had.

V. Wat dede het volk ziende de lange vertoeving van Moyſes op den berg?

A. Dit volk begaf zig tot Aaron, denkende, dat ſy Moyſes verloren hadden, en dwongen hem oproeriglyk hun op te regten een gulden kalf, godheyd der Egyptenaeren, onder den naem van Apis, welke deze heydenſche aenbaden onder de gedaente van eenen ſtier, ofte kalf, waer in Aaron genoodzaekt was toe te ſtemmen, en het volk bezorgde zelf het goud voor dezen Afgod.

V. Kan men Aaron verſchoonen over ſyne gedienſtigheyd voor de Iſraëlieten, als hy hun opregte het gulden kalf?

A. Neen, mits hem Moyſes ſcherpelyk beriſpte als zeer pligtig zynde, en dat Godt zoo vergramt was op hem, dat den zelven Moyſes genoodzaekt was voor hem ſyne bermhertigheyd te ſmeeken: en den H. Auguſtinus en kan hem van geen zonde ontſchuldigen, en zegt van hem ſtoutelyk, dat hy hier in aen Godt mishaegde.

V. Wat dede dit volk met dit gulden kalf?

A. Het volk herkende het, zeggende: Dit is uwen Godt, Iſraël, die u uyt Egypten-land geleyd heeft. Aaron regte op eenen Altaer voor dit kalf, en dede in't openbaer uytroepen en zeggen: Morgen is't des Heere feeſt; en 's morgens opſtaende, droegen ſy brand-offers op, en heyl-offeranden.

V. Wat bragt Moyſes nog mede, komende van den berg, behalven de Tafels der Wet?

A. Hy bragt mede het voorbeeld van alles 't gene moeſt dienen tot het Tabernakel, het welk diende voor eenen Tempel in de Woeſtyne.

V. Welke waeren de voornaemſte dingen die gemaekt moeſten worden voor het Tabernakel?

A. Men kan-ze brengen op thien. 1. De Planken, de Kolommen, de Voorhangzels en Vellen noodig om het te

tyne, naer dat ik u had uyt Egypten gebragt. Aaron heeft het ook naderhand in 't Tabernakel te bewaeren geſtelt. De Iſraeliten aten dit Manna veertig jaeren geduerende, tot dat ſy genaekten het Land van beloften. (*Sy maelden het zelve in den meulen, ofte ſtampten het in mortieren: ſy zieden 't in potten, en maekten daer koeken van, die den ſmaek hadden als koeken van zuyver bloeme met olie en honing toe-bereyd.*)

Daer naer vertrokken de Iſraeliten, en namen hun Leger-plaetſe te Raphidim, alwaer ſy geen water en vonden om te drinken. En dewyl ſy dorſtig waeren, bleven ſy tegen Moyſes knorren, en zeyden: Waerom hebt gy ons uyt Egypten doen gaen, om ons en onze kinderen en vee te doen ſterven door den dorſt? Moyſes riep tot den Heere, en zeyde: Wat zal ik maeken met dit volk? Sy zullen my ſteenigen. Godt zeyde tot Moyſes: Gaet uyt met uwe overſten, en neemt uwen ſtaf. Ik zal daer by u ſtaen op de Rotſe Horeb: Slaet gy maer op de Rotſe, en daer zal water uytvloeyen om het volk te drinken. En Moyſes dede alzoo. De Iſraëliten nog zynde te Raphidim, kwamen de Amaleciten (naerkomelingen van Eſau) tegen hun vegten. Moyſes niet vreezende, maer vol van betrouwen op Godt, zeyde tot Joſuë: Kieſt van de beſte mannen uyt, en gaet vegt morgen tegen hun. Ik zal op het hoogſte van 't gebergte ſtaen, en den ſtaf Gods zal in myne handen zyn. Joſué dede, gelyk Moyſes had bevolen, en hy vogt tegen Amalech. Dog Moyſes, Aaron en Hur klommen op het hoogſte van 't gebergte. Doen Moyſes ſyne handen ophief, won Iſrael, maer als hy ſyne handen liet nederzinken, wierd Amalech meeſter. Dog alzoo de handen van Moyſes zwaer wierden, namen Aaron en Hur eenen ſteen, en leyden dien onder Moyſes, op dat hy'er op zoude zitten, en ſy ondерſteunden ſyne handen van beyde zyden. Aldus gebeurde het, dat ſyne handen tot den zonnenondergang niet en bezweken, en dat Joſué den Koning Amalech met ſyn volk verſloeg door het zweerd. Godt zeyde tot Moyſes: Schryft dit in uwen Boek, en laet Joſué weten dat ik de gedagtenis van Amalech onder den Hemel te niet zal doen. Deze voorzegging is volbragt onder Saül. 1. *Reg.* 15. 3.

Wanneer nu Jethro, Prieſter van Madian, Schoon-vader van Moyſes, had gehoort het gene Godt aen Moyſes en aen de Iſraeliten ſyn volk had gedaen, en dat hy hun had getrokken uyt Egypten: nam hy met zig Zephora, de huys-vrouwe van Moyſes, (want hy had haer te rug weder gezonden) en haere twee zonen, Gerzam en Eliezer. Jethro dan kwam tot hem in de Woeſtyne. Moyſes, ſyne aenkomſte vernemende, ging hem te gemoed; en naer dat ſy malkanderen met vriendelyke woorden hadden begroet, gingen ſy in Moyſes tente. Moyſes verhaelde hem de wonderheden van Godt; en hoe hun den Heer had verloſt. Jethro verheugde zig over alle de weldaeden, die Godt aen de Iſraeliten had bewezen; hy loofde Godt, en droeg hem brand-offers, en andere offeranden op: en Aaron met alle de overſten van Iſrael kwamen voor het aengezigt des Heere met hem maeltyd houden. Als Moyſes 's anderdags gezeten was,

regten en te bedekken. 2. De Arke des Verbonds. 3. Het Genade-dekzel. 4. De Tafel der Voorſtel-brooden. 5. Den gouden Kandelaer. 6 Den Autaer om Reuk-werk op te branden. 7. Dién der Brand-offers. 8. De Kleederen der Prieſters en der offeraers Levieten. 9. Het koperen Waſchvat vervult met water met ſynen ſtandvoet, dienende voor de Prieſters om hunne handen en voeten te waſſchen, als ſy moeſten gaen in het Tabernakel, of moeſten naederen den Autaer om daer reukwerk op te draegen aen den Heere. Dezen Bak of Vat was geſtelt tuſſchen het Tabernakel en den Autaer. 10. De Reukwerken die gemaekt waeren van welriekende kruyden, van de beſte uytgeleze Myrrhe, van Cinnamom-ſpecerye of Kaneel, van Kalmos, van Kaſſie, en Olyf-olie.

V. In wat geſteltenis vond Moyſes het volk als hy afkwam van den berg Sinai?

A. Moyſes nu gereed om af te komen wierd door Godt verwittigt nopens de ongebondentheyd die'er kwam te geſchieden onder de Iſraëlieten; in der daed, Moyſes vond dit afgodiſch volk rondsom het gulden Kalf 't welk ſy gemaekt hadden.

V. Wat dede Moyſes ten opzigte van deze afgods aenbidders?

A. Hy wierd bevangen met eenen heyligen iver die hem dede op den grond in ſtukken werpen de Tafels der Wet, agtende het volk onweerdig die te lezen: en grypende het Kalf, 't welk ſy gemaekt hadden, verbrandde hy het zelve en morzelde het tot ſtof, 't welk hy in't water ſtrooyde, en dede de kinderen van Iſraël daer van drinken, door eene prophetiſche gramſchap, zegt den H. Auguſtinus: hy toonde aen Aaron ſyn miſnoegen, dat hy deze ongebondentheyd had toegelaeten. Hier naer Moyſes ſtaende aen een poorte van't leger, zoo zeyde hy: Den gene het met den Heere houd, die voege zig by my.

V. Wie waeren die de welke zig voegden by Moyſes?

A. Alle de kinderen van Levi vergaderden zig by Moyſes, die gebood elk ſyn zweerd aen ſyne zyde te ſtellen, zeggende: Gaet en keert weder, van d'eene poorte tot de andere, midden door het leger; en ider doode ſynen broeder, ſynen vriend, en ſynen naeſten.

V. Volbragten de kinders van Levi dit gebod van Moyſes?

A. Jae; en met zulken iver, dat Moyſes hun gebenedyde; en om dat ſy hunne handen toegeheyligt hadden aen den Heere, zoo heyligde hy toe in het vervolg geheel dit geſlagt aen den dienſt van Godt en aen de bedieninge der Jodſche Religie, wiens Gods-dienſt wierd voorgeſchreven door Moyſes, die Aaron aenſtelde tot grooten Offeraer, en het Prieſterdom wierd erffelyk in ſynen ſtam.

V Hoe veel wierden'er gedood in deze ſlagting door de Levieten?

A. Daer vielen op dien dag ontrent dry-en-twintig duy-

EXODI. CAP. XIX. V. 18.

om 't volk regt te doen; en om voor hem te verſchynen van 's morgens tot 's avonds toe: (want alle die eenig geſchil hadden, kwamen tot hem om regt; en hy gaf hun Gods bevelen en wetten te kennen) Jethro bemerkende dat Moyſes alleen met zoo vele zaeken belaeden was, en dat het volk daerom moeſte wagten van 's morgens tot 's avonds toe, zeyde tot hem: Gy doet niet wel: gy, en uw volk zult zekerlyk bezwyken. Zulk een werk is boven uwe magt; en gy alleen en zult het niet konnen uytſtaen. Hoort dan naer mynen raed, en Godt zal met u zyn. Handelt gy met het volk over het gene Godt raekt: en draegt gy dit voor Gods oogen. Vertoont hun alſdan ſyne bevelen, en hoe hy van hun gedient wilt zyn; welken weg ſy moeten ingaen, en wat ſy moeten doen. Maer zoekt onder het volk nae eenige wakkere mannen, die de vreeze Gods hebben; die de waerheyd beminnen; en de gierigheyd haeten: en ſtelt die over het volk, om hun t' allen tyde regt te doen in de mindere zaeken: maer als'er iets van grooter belang voorvalt, laet hun dit tot u brengen. Aldus zullen ſy u helpen, en den laſt onder hun verdeelt zynde, zal hy voor u ligter worden. Indien gy zoo doet, zult gy Gods wille doen; en gy zult in 't uytvoeren van ſyne bevelen konnen beſtaen, en al het volk zal wel te vreden nae ſyne plaetſe weder-keeren. Moyſes agtervolgende ſyns ſchoon vaders raed; en dappere mannen uyt geheel het volk van Iſrael verkoren hebbende, ſtelde hy hun, ſommige over vyftig, en ſommige over thien. Deze vonniſten de ligtſte zaeken; maer de gewigtigſte wierden tot Moyſes gebragt. Daer naer vertrok Jethro nae ſyn Land, en Moyſes dede hem uytgeleyd.

In de derde maend dat de kinderen van Iſrael waeren uyt Egypten gegaen, kwamen ſy by den berg Sinaï. Dog Moyſes klom den berg op, en Godt riep van boven den berg, en zeyde tot hem: Zegt dit aen Iſraels kinderen: Gy hebt met uwe oogen gezien, wat ik de Egyptenaers heb gedaen, hoe ik u heb gedraegen, gelyk den arend ſyne jongskens draegt op ſyne vleugelen, en hoe ik u voor de myne heb aengenomen. Is't dat gy dan naer myne woorden hoort, en myn gebod onderhoud, zoo zult gy my bezonderlyk eygen zyn onder de volkeren. Gy zult my een Prieſterlyk Koningryk wezen, en een heylig volk. (Dat is, een Ryk daer ik den Koning van wezen zal, en alwaer ik met Offeranden door de Prieſters geëert zal worden.) Zegt dit aen Iſraels kinderen. Moyſes dan de Overſte des volkx by-een geroepen hebbende, leyde het hun voor, en zeyden: al wat den Heer geboden heeft, zullen wy doen. Als Moyſes de antwoordde des volks tot den Heere gebragt had, zeyde Godt tot hem: Ik zal zoo tot u gaen komen in een dikke wolke, op dat het volk hoore, dat ik u aenſpreke, en dat het u geloof geve voor altyd. Godt zeyde voorder, tot Moyſes: Gaet naer het volk toe, en zuyverd-ze van dage tot morgen, en doet-ze hunne kleederen waſſchen, op dat-ze tegen den derden dag mogen bereyd wezen; want op den derden dag zal den Heere in het gezigt van al het volk op den berg Sinaï nederdaelen. Teekent ook rondom den berg paelen af,

zent menſchen, volgens de Latynſche Overzetting.

V. Waer ging Moyſes naer dit uytwerkzel van ſynen grooten iver?

A. Moyſes ging weder op den berg Godt bidden om hem te verzoenen over het miſdaed van ſyn volk, en het was alſdan dat hy tot Godt zeyde deze beroemde woorden: Of wel vergeeft hun dees miſdaed: of doet gy het niet, zoo ſchrapt my uyt uwen boek, die gy geſchreven hebt. Aldus dwong hy Godt te ſtutten ſyne gramſchap en te vergeven aen de pligtige ter oorzaeke van eenen onſchuldigen. Men kon de medoogende liefde niet verder brengen.

V. Wierd Godt beweegt door de liefde van Moyſes tot dit volk?

A. Godt was'er door geraekt, en hy gebood aen Moyſes zig wederom voor veertig dagen te begeven op den berg, en mede te brengen twee gehouwe ſteene Tafelen, gelyk d'eerſte waeren, op dat hy daer op voor een tweede reys zoude ſchryven de thien Geboden.

V. Wat dede Moyſes op den berg?

A. Het was geduerende dien tyd dat Moyſes Godt bad met groote vuerigheyd, van te vergeven aen ſyn volk het miſdaed het gene ſy begaen hadden; maer Godt kon kwaelyk beweegt worden; hy betuygde, dat de herdnekkigheyd van dit volk hem begon te verdrieten.

V. Wat beſloot Godt om dit volk te kaſtyden?

A. Godt bevool aen Moyſes, als hy zoude af komen, van het volk te doen afleggen ſyn pronk-gewaed, hy gebood hem ook, tot teeken van boetveerdigheyd, het Tabernakel te nemen en het te ſtellen verre buyten de legerplaetſe om aldaer met hem te ſpreken, als onweerdig zynde het volk om Godt in het midden van hun te hebben. En om dit volk nog meer te ſtraffen, zeyde hy voorder aen Moyſes, dat hy de kinderen van Iſraël niet meer zelf zoude geleyden; en dit drygement Moyſes buytengewoonelyk ter herte gaende, zeyde, hy vrymoedelyk tot Godt, dat't maer aen dit teeken was dat hy zoude kennen of hy verzoent was met ſyn volk, en dat, zoo lang als hy niet zoude wandelen in't midden van hun, hy altyd zoude denken, dat hy nog vertoornt was.

V. Wat verzogt Moyſes eyndelyk op het eynde van ſyne onderhandeling met Godt?

A. Dezen heyligen man bragt zoo verre ſyne gemeynzaemheyd met Godt, dat hy betragte van hem te zien aengezigt aen aengezigt: Godt antwoordde hem, dat dit niet kon zyn, en dat geenen levenden menſch kon zien ſynen luyſter; maer hy beloofde, hem te ſtellen in de holte der rotſe, en hem met ſyne hand te bedekken, tot dat hy voorby zoude gaen, zoo dat hy hem dan van agter zoude zien, maer niet ſyn aengezigt.

V. Hoe verſcheen Moyſes afkomende van den berg?

en zegt hun: Wagt u van op den berg te komen, ofte ſyne paelen te raeken. Al wie den berg aenraekt, zal met de dood geſtraft worden. Moyſes kwam dan den berg af tot het volk, en hy gebood hun zig te reynigen. Als ſy hunne kleederen gewaſſchen hadden, zeyde hy tot hun: Maekt u gereed tegen den derden dag, en onthoud u daer-en-tuſſchen van uwe vrouwen. Wanneer nu den morgenſtond van den derden dag was aengekomen, begon het op den berg, die met eene dikke wolke bedekt was, te donderen en te blixemen, en het trompet begon zulk een geweldig geluyd te maeken, dat al het volk, 't welk in 't Leger was, met ſchrik en vreeze bevangen wierd. Moyſes ging hun haelen uyt de Legerplaetſe, op dat ſy zouden komen voor Gods aengezigt, en ſy bleven ſtaen aen den voet van den Berg. Dog den geheelen berg Sinaï rookte; want Godt was boven op den berg in 't midden van een vuer nedergedaelt; zoo dat 'er eenen rook van den berg opging als den rook van eenen kalk-oven, en den gantſchen Berg daverde. Als nu het geklank van het trompet allengskens voortging, en langzaemiger doordrong, ſprak Moyſes tot Godt, en Godt gaf hem antwoordde. Daer naer ſprak Godt tot de geheele gemeynte in 't midden van 't vuer en van de duyſtere wolke met eene groote ſtemme, en verkondigde de thien Geboden, zoo als volgt. Ik ben den Heer uwen Godt, die u uyt Egypten-land, uyt die ſlaeffelyke verblyf-plaets getrokken heb. Gy en zult voor mijn aenzigt geen andere goden hebben. Gy en zult u geene geſnede beelden maeken, ofte eenige gelykeniſſen van al het gene dat boven in den Hemel, ofte dat beneden op de aerde, ofte dat onder de aerde in de wateren is, nogte die aenbidden ofte dienen. Want ik ben den Heere uwen Godt, eenen Godt, die jalours ben, en die al de ongeregtigheyd der Vaderen, die van myne liefde ongetrouwelyk afwyken, vreke op hunne kinderen tot het derde en vierde lid, over al de gene die my haeten: En die bermhertigheyd bewyze tot het duyzendſte lid toe, aen de gene die my beminnen, en myne Wetten volbrengen. 2. Gy en zult den naem van uwen Heere uwen Godt niet ydelyk gebruyken. Die zulkx doet, zal by hem niet ongeſtraft zyn. Want den Heer en zal niet voor onnoozel houden den genen, die den Naem van ſynen Heer Godt te vergeefs zal hebben in den mond gehad. 3. Weeſt gedagtig dat gy den Sabbat-dag in heyligheyd overbrengt. Zes dagen zult gy werken, en dan doen al wat gy te doen hebt: maer den zevenſten dag is den ruſt-dag van den Heere uwen Godt. Dan en zult gy niet werken, nogte uwen zone, nogte uwen knegt, nogte uwe dienſt-maegd, nogte uwe beeſten, nogte ook eenen uytlander die by u woont. Want naer dat Godt op zes dagen den Hemel, de Aerde, de Zee, en al wat 'er in is, gemaekt hadde, heeft hy op den zevenſten dag geruſt: en daerom heeft hy den Sabbat-dag gezegent en voor heylig doen houden. 4. Eert uwe Vader ende Moeder, op dat uwe dagen mogen verlengt worden in het Land, 't welk uwen Heer uwen Godt u geven zal. 5. Gy en zult niet doodſlaen. 6 Gy en zult geen overſpel doen. 7. Gy en zult niet ſtelen. 8. Gy en zult geen valſche getuygeniſſe geven tegen uwen naeſten. 9. Gy en zult uwen even-naeſtens huys-vrouw niet begeren. 10. Gy en zult geene begeerte hebben tot ſyne huys-vrouwe, tot ſynen knegt, tot ſyne dienſt-maegd, tot ſynen os, tot ſynen ezel, ofte tot iets dat hem toebehoort. Als 't volk den donder, den blixem, en het geluyd des trom-

A. Moyſes verſchrikte al het volk, ziende, dat ſyn aengezigt beſtraelt was, uyt de ſaemenſpraeke des Heere.

V. Wiſt Moyſes, dat ſyn aengezigt beſtraelt was?

A. Moyſes wiſt daer niets van, en hy was verpligt in het vervolg een dekzel te leggen op ſyn aengezigt, als hy ſprak tot het volk; maer als hy met Godt ſprak, ontdekte hy het zelve.

V. Wat zeyde Moyſes aen het volk naer deze tweede ſaemenſpraek met Godt?

A. Moyſes afgekomen zynde van den berg Sinai, draegende de twee Tafels van getuygenis, dede vergaederen alle de kinderen van Iſraël, aen wie hy te kennen gaf de beveelen van Godt raekende den Sabbat-dag, de eerſte giften en de offeranden geſchikt voor het Tabernakel, voor de Arke, en voor het gewaed der Prieſters.

V. Wat was'er noodig om 't werk van het Tabernakel der getuygeniſſe op te maeken, als ook tot den dienſt, en het heylig gewaed?

A. Volgens het gene den Heere bevolen had, moeſten de kinderen van Iſraël van het gene ſy hadden, afſcheyden en voor hunne eerſte giften den Heere opdraegen: goud en zilver en koper: hemelblauwe, en purpere wolle, herverſde ſcharlake wolle, en het alderfynſte vlas: geyten-hayr, geroode rams-vellen, en violette vellen: ſetim-hout enz.

V. Waer kreeg Moyſes alle deze dingen?

A. De ganſche menigte der kinderen van Iſrael bragt met een zeer veerdig en genegen hert giften aen, om de werken onder Moyſes beſtier te maeken die Godt geboden had. De mannen en de vrouwen gaven erm-ſpanſelen en oorbaggen, ringen en handketingtjes; allerande goud getuyg enz, en dat zoo overvloedig, dat de werklieden gedwongen waeren aen Moyſes te komen zeggen: Het volk brengt meer aen als 'er noodig is: daerom Moyſes zig van giften overvallen ziende, dede door eenen uytroeper verkondigen, dat nog man nog vrouw iets meer aenbrenge tot het werk des Heyligdom. Daer waeren hondert talenten goud en duyzent zeven hondert vyf-en-ſeventig ſikkels zilver voor de ſtandvoeten en de hoofdſtukken der pilaeren.

V. Wie wierd'er uytgekoſen om uyt te werken al het gene Godt bevolen had aen Moyſes te maeken voor het gebruyk der Tabernakels?

A. Beſeleel en Ooliab die vervult wierden van de wyſ-

pets

EXOD. CAP XX.
Non habebis Deos alienos coram me.
Non occides
Nō mœchaberis
Non facies tibi sculptile,
Non furtum facies.
Non assumes nomē Dñi Dei tui in vanum.
Non loqueris contra proximū tuū falsū testimonium
Memento vt diem sabbathi sanctifices.
Non concupisces domū proximi tui nec desiderabis vxorem eius etª
Honora Patrē tuum et matrem tuam,
EXODI. CAP. XX. I.

pets hoorde en den rookenden berg zag, wierd hy verſchrikt, en ſy deynſden agterwaerts uyt. Van verre dan ſtaende, zeyden-ze tot Moyſes: Spreekt gy tot ons, en wy zullen u hooren. Dog dat den Heer tot ons niet en ſpreke, op dat wy niet en ſterven. Sy zonden tot Moyſes alle de Hoofden en Overſte der Stammen, om hem te zeggen: Ziet onzen Godt heeft ons heden ſyne glorie en grootheyd vertoont: wy hebben ſyne ſtemme uyt het midden des vuers aenhoort, en bevonden, dat Godt kan ſpreken tot den menſch, en den menſch in 't leven blyven. Maer waerom ons door dat groot verſlindende vuer de dood aendoen? Want is 't dat wy wederom de ſtemme van onzen Heere onzen Godt aenhooren, zoo zullen wy ſterven. Want wie is 'er onder alle menſchen, die de ſtemme van den levenden Godt uyt het midden van een vuer kan hooren ſpreken en blyven leven? Maer Moyſes antwoordde: En weeſt niet bevreeſt; want Godt is gekomen om u te beproeven, en op dat ſyne vreeze in u zoude zyn, en gy aldus van zondigen bewaert zoud worden. Sy zeyden tot hem: Nadert gy zelf liever tot onzen Heere onzen Godt, en alles gehoort hebbende, zullen wy het volbrengen. Als Godt dit had verſtaen, zeyde hy tot Moyſes: Ik heb verſtaen het gene dit volk tot u gezeyd heeft: alle hunne woorden zyn wel; 't waer te wenſchen, dat ſy altyd zoo gemoed waeren om my te ontzien, en om myne geboden te onderhouden; op dat het met hun, en hunne kinderen wel zoude mogen gaen voor altyd. Gaet hun dan zeggen, dat ieder van hun wederkeere tot hunne tente; maer komt en blyft gy hier by my, op dat ik u kenbaer maeke alle myne geboden, die gy hun zult leeren volbrengen. *Deut. cap.* 5. Ik zal hun onder hunne broeders verwekken eenen Propheet gelyk gy zyt. (*Dezen Propheet is Chriſtus, gelyk aen Moyſes: om dat hy gelyk Moyſes is Wet-gever; dog op een volmaekter wyze; hy is den middelaer tuſſchen Godt en de menſchen. Opper-hoofd en verloſſer van ſyn volk. Hy is 't die aen de menſchen geeft het goed herte, het welke Moyſes niet en konde geven, en waer door ſy Gods Wet volbrengen.*) Ik zal hem ingeven wat hy zal ſpreken, en wat ik hem zal gebieden, zal hy hun voorhouden. Dog al wie naer de woorden, die hy van mynen t' wege zal ſpreken, niet en zal willen hooren, die zal ik ſtraffen. *Deut.* 18. Moyſes klom op den berg, alwaer Godt tot hem ſprak mond aen mond, en hem vele Wetten gaf, om-ze door de Iſraëliten te doen onderhouden. Sy zyn voor 't meeſten deel niet anders, als eene breedere uytlegging van de thien Geboden. Ziet hier de voornaemſte. Die aen andere goden offerande doet als aen Godt alleen, die zal het met de dood betaelen. Eenen vremdeling zult gy niet bedroeven nogte verdrukken, denkende, dat gy ook vremdeling geweeſt zyt in Egypten. Weduwen en weezen zult gy geen naedeel doen. Indien gy hun leed doet, ſy zullen tot my roepen, en ik zal hun geroep aenhooren; en ik zal u in mynen toorn met den zweerde ſlaen; uwe vrouwen zullen ook Weduwen, en uwe kinders weezen worden. Indien gy aen iemand van myn volk, die onder u arm is; geld leent, gy zult met hem niet handelen gelyk de woekeraers doen, en hem door woeker niet op eten. Indien gy het kleed van uwen even-naeſten tot pand genomen hebt, gy zult het hem voor den zonnen-ondergang wedergeven: want hy en heeft maer dit kleed alleen om ſyn lighaem te dekken, nogte zelfs geen ander om 'er in te ſlaepen. Overzulkx, indien hy tot my roept, ik zal hem verhooren, dewyl ik genadig ben. Uwe Over-

heyd en den geeſt Gods om te maeken alle de çieraeden van het Tabernakel, en al het gene betreft den dienſt Gods, beſchreven in de capittels 37, 38, 39, 40.

V. Zoud gy ons niet konnen geven eene korte beſchryving van 't Tabernakel?

A. Eer dat men ſpreekt van het Tabernakel, moet men geven de beſchryving van 't voorhof ofte plyn, in wiens midden geplaetſt was het Tabernakel. Die open plaetſe was 100 cubitus lang en 50 breed, afgezet met 60 pilaeren van 5 cubitus hoog; aen die pilaeren was een behangſel van gordynen, die dit plyn afſchudden. Aldaer kwam het volk om te bidden en hunne offerande te zien opdraegen.

V. Hoe was het Tabernakel gemaekt?

A. Het was als eene tente lang 30 cubitus, hebbende de breede en hoogde van 10 cubitus gemaekt van verſcheyde planken verguld, dienende langs weêrs-kanten tot muragie, bedekt van binnen en van buyten met behangzels; die van buyten waeren van vellen bekwaem om te wederſtaen aen de onſtuymigheden des logts; die van binnen waeren zeer rykelyk en konſtelyk door malkanderen gewerkt met cherubinen. De vellen van buyten waeren aen malkanderen vaſt met ringen en haeken. Daer waeren vierderlyde ſtoffen boven malkanderen, om te wederſtaen aen den regen; aen de berdering waeren goude ringen door de welke men ſtak draeg-ſtokken met goud bekleed om-ze te draegen als men het Tabernakel moeſt verplaetzen; en men maekte zilvere onderzetzels om-ze des te zekerder neder-te-zetten. Men was bezig zes maenden tot het maeken van het Tabernakel het welk verdeelt was in twee door middel van een tuſſchen-hangzel vaſtgemaekt aen vier pilaeren van verguld ſetim-hout.

V. Hoe wierd genoemt de eerſte plaets, en wat begreep ſy in zig?

A. De eerſte plaets, waer van den ingang geſloten was door een ander voorhangzel, welke lang was twintig cubitus, wierd genoemt het *Heylig*, en beſloot in zig den Kandelaer, den Reuk-Autaer, en de Tafel der Brooden van Voorſtelling.

V. Hoe wierd genoemt de tweede plaets, en wat begreep ſy in zig?

A. Sy wierd genoemt het *Heylig der Heyligen*, alwaer was 1. de Arke des Verbonds met het Genade-dekzel.

ſten en zult gy niet vervloeken, en den Prins van uw volk zult gy niet laſteren. De thienden en de eerſtelingen van uwe vrugten zult gy my zonder uytſtel betaelen. Leugenagtige woorden zult gy niet aennemen, nogte u met booze menſchen vervoegen, om valſche getuygeniſſe te geven. Gy zult de menigte niet volgen om kwaed te doen; nogte in het regt de menigte der ſtemmen volgen om van de waerheyd af-te-wyken. Gy zult ook den armen, in de regts-bedieninge, geen gunſt doen, nogte ook het regt niet verkrenken in de zaeke van een behoeftig menſch. Vlugt de leugen-tael. Wagt u van den onnoozelen ofte den regtveerdigen ter dood te brengen, want ik vervloeke den goddeloozen. Gy zult geene geſchenken ontfangen, want ſy verblinden de verſtandigen, en ſy verkeeren de uytſpraeke der regtveerdigen. Indien gy den os ofte den ezel van uwen vyand ziet onder den laſt bezwyken, gy zult niet voorby-gaen; maer de beeſt met hem helpen opregten.

UYT HET XXIII., XXIV., XXV., XXVI., XXVII., XXVIII., XXIX., XXX., XXXI. EN XXXII. HOOFD-STUK.

De tafelen der Wet. Het gulde kalf. Moyſes ziende de afgoderye des volks, breekt de tafelen, en doet veel volk dood-ſlaen.

DAn zeyde Godt tot Moyſes: Komt gy tot my boven op den berg, en blyft daer, tot dat ik u de ſteene tafelen geve, waer in ik myne Wet en Geboden geſchreven heb, om het volk die te leeren. Moyſes dan met ſynen dienaer Joſuë trok boven op Gods berg. En Moyſes zeyde tot de Overſten: Verwagt ons hier; dog zoo daer een geſchil onder u voorvalt, gy hebt Aaron en Hur by u, gy kont het tot hun betrekken. Als Moyſes boven op den berg was, riep Godt hem uyt in het midden der duyſterniſſen, waer mede den berg bedekt wierd. Moyſes ging dan dweers door de wolke op het hoogſte des bergs, en bleef daer veertig dagen en veertig nagten. Geduerende dien tyd gaf Godt hem ſyne bevelen wegens het maecken van het Tabernakel, van de Arke des Verbonds, van de Tafel der Toon-brooden met alle de toebehoorten, hem af-teekenende de maete en de gedaente. Hy zelf ſchreef hem voor hoedanig de Prieſterlyke kleederen moeſten wezen, de Ceremonien van hunne Wydinge, en verſcheyde andere zaeken, den Gods-dienſt betreffende. Als ook verſcheyde bevelen wegens de ſlaeven, de dood-ſlagers, de dieven, de regters, en de giften om het Tabernakel te maeken, en vele andere dingen, die alle beſchreven ſtaen in dit boek Exodi van het 21 ſte tot het 31 capittel. Eyndelinge gaf Godt aen Moyſes twee ſteene Tafelen der Wet, door Gods vinger beſchreven. Dog het volk van Iſraël, ziende dat Moyſes zoo lang vertoefde, om van den berg te komen, kwam met hoopen tot Aaron, en zeyde tot hem: Maekt ons Goden, die ons den weg wyzen, want wy en weten niet, wat dat'er Moyſes (die ons heeft uyt Egypten geleyd) mag overgekomen zyn. Aaron antwoordde: Trekt dan de goude ringen af, die uwe vrouwen, zonen en dogters draegen aen de oiren,

2. De twee Tafels der Wet 3. Aarons Roede, die gebloeyt hadde. 4. Den Boek der Wet geſchreven door Moyſes. 5. De gulde Kruyke met twee handhaven, vervult met Manna.

V. Zegt ons, wat is dat, de Arke des Verbonds?

A. Deze was als het kort begryp van geheel de Jodſche Religie, en om de zelve met eere te plaetſen was principaelyk gemaekt het Tabernakel.

V. Hoe noemt de Schriftuer deze Arke?

A. De Schriftuer noemt deze de glorie van Iſraël en de kragt van het Jodſche volk, die de zelve agte als d'alderheyligſte en koſtelykſte zaek, wiens dekzel genoemt wierd Genaede-dekzel, dat is, de plaets daer Godt ſprak.

V. Geeft ons de beſchryving van deze Arke?

A. De Arke had de gedaente van een koffer van twee cubitus en half lang, hebbende de breedde en de hoogde van eenen cubitus en half. Sy was gemaekt van een onbederflyk hout genoemt ſetim, het welk is een ſoort van Cederhout, het welk was bekleed van buyten en van binnen met plaeten van het alderzuyverſte goud; het gene haer van boven bedekte, en was van geen hout, maer eene Tafel van goud van de zelve grootte van de Arke, en dit wierd genoemt het Genaede-dekzel, om dat het was van deze plaets dat Godt ſprak tot het volk, als hy hun gunſtig was en dat hy aenveerdde hunne gebeden om zig met hun te verzoenen. Op deze Verzoen-plaets waeren twee Cherubinen die tegen-over malkanderen ſtaende zig nae het Genaede-dekzel keerden, en de vleugelen uytbreydende het zelve overdekten om als tot throon te dienen aen de Majeſteyt en Heyligheyd van Godt: aen de vier hoeken waeren'er vier goude ringen om daer door te ſteeken de draeg-ſtokken van ſetim-hout met goud bekleed, en die altyd in die ringen bleeven, dienende om de Arke te verplaetſen, als het leger moeſt optrekken.

V. Waerom had men zulke agting voor deze Arke?

A. Om dat Godt wilde, dat deze Arke hem zoude toegeheyligt zyn; en om dat men daer in geleyd had de Tafels van de Wet, hier door wierd ſy genaemt de Arke der Getuygenis, of de Arke des Verbonds, om dat de Wet is genoemt met deze twee naemen in de Schriftuer.

V. Welke is de vierde zaek die Godt gebood aen Moyſes te maeken voor het Tabernakel?

EXODI. XXIX. V. 5.

en brengt-ze my. (*Aaron zeyde dit, niet denkende, dat ſy dit zouden gedaen hebben, en dede daer een kalf van gieten uyt vreeze van de dood. Maer hy had veel liever moeten ſterven, Moyſes heeft hem by Godt verbeden.*) Alle het volk trok terſtont de ringen af, die in de oiren waeren, en ſy bragten-ze tot Aaron. Aaron die nemende, dede-ze ſmilten, en goot'er een kalf van. Dan zeyden de Iſraëliten: O volk van Iſraël, dit zyn de goden, die u uyt Egypten hebben getrokken. Als Aaron dit zag, regtte hy eenen Autaer op voor het kalf, en hy liet door eenen roeper uytroepen: Morgen zal het den feeſt-dag des Heere zyn. Het volk 's anderdaegs vroeg opgeſtaen zynde, droeg brand-offers en dank-offers op, en naer dat ſy gezeten waeren om te eten en te drinken, ſtonden ſy op om te danſſen. Dan zeyde Godt tot Moyſes: Gaet nae beneden toe; want uw volk, dat gy uyt Egypten gebragt hebt, is in 't verderf. Al haeſt zyn-ze af-geweken van den weg, den welken gy hun hebt aengewezen. Een kalf gegoten hebbende, hebben ſy dat aenbeden; en daer aen offeranden opdraegende: hebben ſy gezeyt: Dit zyn, ô Iſraël, uwe goden, die u uyt Egypten getrokken hebben. Godt zeyde voorder tot Moyſes: Ik zien wel, dat uw volk een hardnekkig volk is, laet my mynen toorn tegen hun ontſteken, en hun vernielen, en ik zal u aen een groot volk tot Overſten geven. Maer Moyſes bad den Heere ſynen Godt, zeggende: Heere, waerom zoude uwen toorn ontſteken tegen uw volk, 't welk gy met groote kragt en met eene magtige hand uyt Egypten gebragt hebt? Gedoogt niet, bid ik u, dat de Egyptenaeren zeggen: Hy heeft hun met liſtigheyd uyt Egypten geleyd, op dat hy hun op het gebergte om-hals zoude brengen, en van het aerdryk uytroeyen. Stilt dog uwe gramſchap, en vergeeft de ongereeltheyd van uw volk. Gedenkt Abraham, Iſaac en Iſraël, die uwe dienaers geweeſt zyn; aen wie gy by uwen Naem gezworen hebt, zeggende: Ik zal uw geſlagte vermenigvuldigen als de ſterren des Hemels; en dit geheel Land, 't welk ik u-lieden belooft heb, zal ik uwe naerkomelingen geven; om dat voor altyd erffelyk te bezitten. Aldus liet Godt zig verzoenen, om niet uyt-te-werken het kwaed, het welk hy gezeyd had ſyn volk te willen doen. Wanneer Moyſes aen 't Leger naderde, zag hy het kalf, en het volk daer om danſſen, en hy ſchoot in zulk eene gramſchap, dat hy de tafelen uyt ſyn handen wierp, en die aen den voet des bergs in ſtukken brak (*het dronke volk, zegt Ambroſius, onweerdig agtende, dat het Gods Wet ontfangen zoude.*) Daer naer nam hy het kalf, dat-ze gemaekt hadden, wierp het in 't vuer, en hy dede het tot een poeder vermorzelen. Voorts ſtroeyde hy het poeder in 't water, en hy gaf'er Iſraëls kinderen van te drinken (*om te leeren de onmagt van zulke goden, die men tot poeder vermorzelen en drinken konde.*) Ook zeyde hy tot Aaron: Wat had u dit volk gedaen, dat gy die overgroote zonde op hun gebragt hebt? Moyſes bleef dan aen den ingang van het Leger ſtille ſtaen, en hy zeyde: Die het met den Heere houd die kome tot my. Hier op kwamen tot hem alle de zonen van Levi. Hy zeyde tot hun: Dit beveelt den Heer en Godt van Iſraël: Dat een-ieder van u ſyn zweerd aen ſyne zyde legge, en dat hy dan gae over en weder door het Leger, van 't eene eynde tot het ander, en doode al die hy ontmoette: 't zy broeder ofte vriend, oft na-gebuer (*niet, dat-ze in de tenten zouden gaen, om die daer binnen waeren te dooden; maer die alleen ombrengen die buyten hunne tenten in de ſtraeten des Legers nog bezig waeren met den goddeloozen feeſt dag te vieren.*)

A. De vierde zaek bevolen voor het Tabernakel was de Tafel der Vorſtel-brooden, dat is te zeggen, der brooden altyd uytgeſtelt. Deze Tafel was van een onbederflyk hout bekleed langs alle kanten met goude plaeten; hebbende twee cubitus in de lengde, eenen cubitus in de breedde, en onderhalven cubitus in de hoogde: ſy had rondom eenen gouden rand, boven diën had ſy eenen rand van uytſpringende ſny-werk, vier vingeren hoog, en daer boven nog eenen anderen gouden rand; ende aen de vier hoeken waeren vier goude ringen waer door geſteken wierden de draeg-ſtokken met goud bekleed, om te verplaetzen deze Tafel als men moeſt optrekken.

V. Tot wat gebruyk was geſchikt deze Tafel der Brooden?

A. Sy was geſchikt om daer geduerigiyk op te draegen voor Godt de Brooden, die men gewoonelyk noemde de Brooden van Voorſtelling, waer van ſy haeren naem heeft gekregen.

V. Hoe veel Brooden offerde men op deze Tafel?

A. Men offerde'er twaelf, de welke men ſtelde zes en zes het een op het ander: ſy waeren gemaekt van het alderzuyverſte meel met olie; men veranderde-ze alle weken, en men ſtelde'er andere in plaets verſch gebakken, ende deze Brooden waeren geſchikt alleen voor de Prieſters, die-ze aten in deze heylige plaets.

V. Waeren'er geene andere vaten die dienden voor deze Offerande der Brooden?

A. Daer waeren nog twee goude Schotelen om deze Brooden te ſtellen op de Tafel, en goude Schaelen om op die te ſtellen met den alderuytnemenſten wierook, op dat den rook opklimmende ten Hemel, deze Brooden zouden toegeheyligt zyn aen Godt.

V. Wat beteekende deze Offerande van Wierook?

A. Dezen Wierook verbeeldde de geduerige Offerande door de welke Godt begeerde dat ſyn volk hem zoude betoonen eene geduerige herkentenis: daer waeren twaelf Brooden tot teeken der twaelf geſlagten van Iſraël waeruyt beſtond geheel het volk van Godt.

V. Wat dede Moyſes maeken naer deze Tafel der Brooden?

A. Moyſes dede macken den Kandelaer van goud, die had zes takken die twee en twee langs weers-kanten uytſchoten uyt den ſtam die hun onderſteunde en die zelfs den zevenſten tak uytmaekte: deze waeren verçiert op ge-

De zonen van Levi deden dat hun Moyſes gebeden had : en daer vielen op dien dag onder het volk ontrend 23000 menſchen. Moyſes zegende terſtond het huys van Levi, en zeyde, dat ſy hier door hunne handen den Heere toegewyd hadden. 's Anderdags dede Moyſes deze aenſpraeke tot het volk : Gy hebt eene overgroote zonde bedreven, daerom zal ik tot den Heere opgaen, om op d'eene oft d'ander wyze vergiffeniſſe van hem over uw ſchelm-ſtuk te bekomen. Tot den Heere dan weder-gekeert zynde, zeyde hy : Och! dit volk heeft eene overgroote zonde bedreven, met zig goden van goud te maeken; maer vergeeft hun dog die zonde; ofte, zoo niet, ſchrabt my dan uyt uwen boek die gy my geſchreven hebt. Godt gaf hem tot antwoord : Die tegen my gezondigt heeft die zal ik ſchrabben uyt mynen boek.

UYT HET XXXIII., XXXIV., XXXV. EN XXXVI., HOOFD-STUK.

Hoe gemeenzaem Godt met Moyſes ſprak. De twee ſteene tafelen worden vernieuwt. Offer-gifte om het Tabernakel te maeken. Beſchryving van het Tabernakel. Beſchryving van de Arke. Beſchryving van de tafel der toonbrooden. Beſchryving van den kandelaer. Beſchryving van den Reuk-autaer. Beſchryving van het Prieſterlyk gewaet.

MOyſes zeer bedroeft zynde over dit ongeluk van ſijn volk, zoo zeyde Godt tot hem: Vertrekt van deze plaetſe gy en uw volk, en gaet nae het Land, dat ik heb met eed belooft aen Abraham, Iſaâc en Jacob. Godt dede Moyſes tot hun ook zeggen : Gy zyt een hertnekkig volk, in dien ik wederom onder u kwam woonen, ik zoude u te niet doen; maer legt uw çieraet af, en ik zal nog zien, wat ik zal doen. Sy leyden dan al hun çieraet af. (tot een teeken van rouw) Moyſes nam (*Waer op de Wolk kolom gewoon was te ruſten*) de tente, die hy ſpande verre van't Leger, (*Verre van't Leger, te weten 2. duyzent cubitus, om te toonen dat Godt op hun vergramt was. Aldaer kwam het volk te ſaemen, om van Moyſes te hooren den wille van Godt*) en die hy noemde de tente der t'ſamen-komſte. Al wie iets verzogt van den Heere, ging tot die tente. Als nu Moyſes uyt het Leger gong nae de tente der t'ſaemen-komſte, ſtond al het volk op, elk in de deure van ſijn eygen tente, en ſy zagen Moyſes agter naer, tot dat hy was in de tente. Zoo haeſt als Moyſes daer in was, kwam de Wolk-kolom nederwaerts, en bleef ſtaen aen den ingang van de tente. Godt ſprak (*Godt ſprak tot Moyſes, niet door eenig viſioen ofte droom, gelyk tot de Propheten; maer beſcheydentlyk en met woorden*) daer met Moyſes aenzigt aen aenzigt, gelijk den eenen vriend ſpreekt met den anderen. Zoo lang als Moyſes met den Heere was in de tente, en dat de Iſraëliten de kolomme zagen, bleven ſy aen den ingang van hunne tente, en aenbaden de Majeſteyt van Godt. Voorders zeyde Godt tot Moyſes: Maekt twee Tafelen gelyk de eerſte waeren, en ik zal op die ſchryven de zelve woorden, de welke ſtonden op de Tafelen die gy gebroken hebt. Weeſt bereyd tegen den dagenraed, om als dan op den Berg van Sinai te gaen, en ſtelt u daer voor my op het opperſte van het gebergte. Dat niemand met u boven en kome, en dat men niemand en ziet op den geheelen Berg. Dat zelfs de oſſen en de ſchaepen regt over den Berg niet en weyden. Moyſes maekte daer twee ſteene Tafelen, gelijk de eerſte geweeſt hadden; en voor den dagenraed opſtaende, trok hy, volgens het gebod des Heere, den Berg van Sinai op, met twee ſteene Tafelen in ſijne hand. Godt daelde dan af in eene wolke, en hy ſtelde zig daer by Moyſes. Hy gaf ver-

lyke diſtancien met klyne appelen en lelie-bloemen aen een geſchakelt met eene wonderlyke konſt : boven op deze zeven takken gebood Godt dat men zoude ſtellen zeven Lampen die ook waeren van een zeer zuyver goud; hy bevool, dat het volk zoude zorgen van op te draegen in den Tempel de alderzuyverſte olie om de Lampen te onderhouden; en de Prieſters dienende in het Tabernakel hadden order om-ze dagelykx aen te ſteken, op dat ſy gedurende den nagt zouden branden in het zelve.

V. Wat was de teſde zaek die Godt bevool aen Moyſes voor ſynen Dienſt?

A. Den Autaer der Reukwerken, op den welken men gedurigiyk wierook offerde : hy was gemaekt van ſetim-hout langs alle kanten met goud bekleed, vierkantig, eenen cubitus lang en breed, en hoog twee cubitus

V. Waer was geplaetſt in het Tabernakel dezen Reuk-Autaer?

A Hy was geplaetſt in het *Heylig* van het Tabernakel ontrent het voorhangzel 't welk Godt had doen hangen voor de Arke, tuſſchen de Tafel der Brooden van Voorſtelling en den Kandelaer.

V. Was'er geenen anderen Autaer in het Tabernakel?

A. Daer was'er nog eenen voor het Tabernakel in de open plyn die geſchikt was voor de Brand-offers; hierom was hy niet overdekt, ende wierd genoemt Autaer der Brand-offers.

V. Hoe was gemaekt den Autaer der Brand-offers?

A. Hy was vierkantig, had de lengde en breedde van vyf cubitus, en de hoogde van dry: hy was gemaekt van ſetim-houd, maer langs alle kanten bekleed met zwaere kopere plaeten : ſyn boven-vlakte was bedekt met eenen rooſter, en onder den zelven was eenen klynen heert in het midden van den Autaer de hoogde van eenen cubitus en half van den grond.

V. Was dezen Autaer der Brand-offers van binnen doorwerkt?

ſcheyde

ſcheyde borgerlijke Wetten aen Moyſes voor de kinders van Iſrael. Moyſes bleef dan by den Heere (die de thien Geboden op de Tafelen ſchreef) 40. dagen en 40. nagten, zonder iets te eten of te drinken. Wanneer nu Moyſes van den Berg van Sinaï afkwam met de twee Tafelen der getuygeniſſen in ſijne hand, zoo wiſt hy niet, dat ſijn aenzigt met ſtraelen bezet was, door de ſamen-ſpraek, die hy met Godt gehad hadde. Aaron dan, en de kinderen van Iſraël, deze ſtraelen ziende, wierden bevreeſt om tot hem te naderen; maer Moyſes riep-ze, en Aaron met de overſte der vergaederinge kwaemen tot hem. Naer dat hy met hun geſproken had, kwamen ook alle de kinderen van Iſraël by, en hy beveelde hun alles wat hy op den Berg Sinaï van den Heere gehoort had. Dog terwyl hy ſijne aenſpraek met hun dede, leyde hy een dekzel op ſijn aenzigt, op dat de ſtraelen van ſijn hoofd hun gezigt niet zouden hinderen. Maer als hy in de tente ging om met den Heere te ſpreken, nam hy het dekzel af, tot dat hy uyt kwam. Daer naer vertelde hy aen de kinderen van Iſraël alle het gene hem Godt geboden had. Dog dewyl-ze ſijn aenzigt, als hy uyt kwam, met ſtraelen omringelt zagen, bedekte hy dit wederom wanneer hy tot hun ſprak.

Moyſes dede dan de geheele vergaederinge des volks by-een komen, en zeyde: (naer veel andere dingen) Dit gebied Godt boven-dien, dat gy hem zult eene vereeringe opdraegen van goud, zilver en koper; hemels-blouw, purper en rood ſchaerlaken-gaeren; fyn lynwaed en Geyten-hayr. Rams-vellen rood geverft, Daſſe-vellen en Ceder-hout. Olie tot de lampen, en ſpeceryen en reuk-werken te maeken. Sardonix-ſteenen, en andere geſteenten, om te verçieren het Prieſterlyk ſchouder-kleed, en ſyn borſt-çieraed. Die onder u gouw en wel bedreven zyn, dat ſy komen om te maeken, al 't gene Godt geboden heeft: te weten, het Tabernakel, de Arke, het Verzoen-dekzel, en de Tafel der Toon Brooden. Den Kandelaer om de lampen op-te-ſtellen. Den Reuk-Autaer en het Reuk-werk. Den Brand-offers Autaer met ſynen rooſter. Het Waſch-vat met ſynen voet. De gordynen des Tabernakels, en de kleederen die gebruykt moeten worden in den dienſt der heylige plaetſe (alle welke zaeken aen Moyſes op den berg vertoont waeren, en waer van hy reeds te voren aen 't volk voorſlag had gedaen.) De vergaedering van Iſraël ging dan henen, en ſy kwamen daer naer met groote genegentheyd hunne vereeringe doen aen Godt. Mannen en vrouwen gaven goude ketenen, oir-çieraeden, ringen, braſſeletten, en alle andere goude juweelen, tot vereeringen aen den Heere. Dappere vrouwen bragten ook hemels-blouw, purper en ſchaerlaken-gaeren, en fyn lynwaed, 't welk ſy zelf hadden geſponnen met eygen handen. De Overſten des volks offerden koſtelyke geſteenten en ſpeceryen tot het Reuk-werk. Moyſes zeyde dan voorders: Ziet, den Heere heeft Beſeël verkoren, die hy vervult heeft met Gods geeſt en wetenſchap, als mede Oöliab, om alle konſtig hand-werk te maeken; om te ſteken, om te bordueren, fyn lynwaed en alderhande ſtoffen te verwen, &c. Dewyl deze nu met vele andere ervaeren Meeſters (in wiens herte Godt had wysheyd geſtort) zig neerſtig begaven tot het werk, kwam alle het volk nog alle morgenden giften offeren, zoo dat de werk-lieden tot Moyſes zeyden: Het volk brengt meer, als'er noodig is tot het werk des Heere. Moyſes liet dan door het Leger uytroepen, dat'er niemand meer iets brengen en zoude.

De vergaedering van de kinders van Iſraël in de Woeſtyne, was als eene groot wandelende Stad, welkers borgers woonden in tenten. Godt (als hunnen Opper-koning) dede zig daer ook eene treffelyke tente ofte Tabernakel opregten tot ſyne woonſtede in't midden van hun. Deze tente was 30 cubitus ofte elleboog-maeten

A. Neen, hy was hol verſchillende van de andere Autaeren die gemaekt moeſten zyn van aerde oft ongehouwen ſteen; want hy moeſt konnen gedraegen worden om verplaetſt te worden met het leger als het volk opbrak.

V. Naer alle deze werken wat dede Moyſes nog bereyden volgens Gods beveelen voor het Tabernakel?

A. Moyſes dede maeken de kleederen voor den hoogen Prieſter, de andere Prieſters en Levieten, die alle behalve hunne onder-kleeders die Godt had voorgeſchreven voor de eerbaerheyd, hadden eenen overrok van een zoort van linne in het Hebreeuwſch genoemt *Scheſch*, verſchillende van den witten linnen rok van den Opper-Prieſter, waer van het linne genaemt word by de Hebreeuwen *Bad*. Dit lynwaerten kleed der Prieſters en der Levieten geleek ontrent aen de hedendagſche witte over-kleeders der Prieſters, behalven dat 'er geen ploeyen in waeren; en dit was geheel hun kleedzel.

V. Hadden de Prieſters en Levieten geen Gordels?

A. Alle deze Bedienaers droegen 'er van verſcheyde koleuren, die ſy twee-mael om 't lyf deden, en lieten-ze dan van voor hangen tot op de voeten; maer ſy wierpen-ze over de ſchouders, als ſy bezig waeren in hunnen dienſt.

V. Hoe was het Hoofd-çieraed der Prieſters en Levieten?

A. Het was een Muts van zeer fyn linnen bewerkt met veel ploeyen; en deze dragt was gemeyn aen den Opper-Prieſter en de andere Prieſters en Levieten, zynde het fatſoen een weynig verſchillende in dat van den Opper-Prieſter.

V. Welke bezondere verçierſels had den Hoogen-Prieſter?

A. Den Opper-Prieſter had boven het linnen kleed 1. een ander kleed; den rok van 't ſchouder-kleed geheel van hemels blauw laken, met eene openinge boven in het midden, en rond-om die opening eenen geweven boord, aen den welken beneden rond-om gevoegt waeren 72 bel-

lang (dat is, 45 voeten) 10 cubitus breed, en 10 cubitus hoog. Agt-en-veertig planken van ſetim-hout, bekleed met goude plaeten, dienden voor muragie: te weten, twintig planken ſtonden 'er opgeregt aen de noord-zyde, twintig aen de zuyd-zyde, en agt aen de weſt-zyde: ieder plank ſtond op twee zilvere voet-ſtukken. Aen de zyde van den Ooſten, daer den ingang was, waeren vyf pilaeren van ceder-hout. De kapitteelen van deze pilaeren waeren van goud, en de pedeſtaelen van koper, en die maekten als vier wegen ofte ingangen. Aen die pilaeren was een behangſel vaſt-gemaekt, het gene den ingang ganſch ſtopte, ofte af-ſloot; en als dit toe-hing, was het van binnen duyſter, bezonderlyk in het Heylig der Heyligen: en dit bediedde de duyſtere en ongronderelyke verholentheyd van Gods Majeſteyt, die daer ſchuylde, en de geheymen van de waere Religie. Thien gordynen van fyn lynwaed, door-weven met hemels-blouw, purper en ſchaer-laken gaeren, en zeer konſtig geborduert met cherubinen, bekleedden dit Tabernakel van binnen. Vier ſoorten van dekzels overdekten het Tabernakel van boven: het eerſte dat van binnen gezien wierd, was uytermaeten koſtelyk; het tweede was gemaekt van geyten-hayr: het derde van rams-vellen rood geverft; het vierde van daſſe-vellen-blouw geverft, tegen den regen, hagel en wind. Godt dede nog maeken een diergelyk behangſel ook geborduert met cherubinen, dat binnen het Tabernakel hing aen vier pilaeren, en diende om het Heylig af-te-ſcheyden van het Heylig der Heyligen, laetende het Heylig der Heyligen thien cubitus in 't vierkant, en het Heylig twintig cubitus lang. In het Heylig der Heyligen en was'er niets als de Arke des Heere, en een gouden wierook-vat: en daer en mogt niemand ingaen, als den Opper-Prieſter, en dat enkelyk eens 's jaers. In het Heylig ſtond de tafel der toon-brooden, den kandelaer, en den reuk-autaer, en daer en mogt niemand ingaen als de Prieſters. Dit Tabernakel ſtond in een groot plyn, ofte opene plaetſe, die hondert cubitus lang en vyftig breed was, afgezet met zeſtig pilaeren van vyf cubitus hoog. Aen die pilaeren was een behangzel van gordynen, om dit plyn af-te-ſchudden. Aldaer kwam het volk om te bidden, om te zien hunne offeranden opdraegen (want den brand-offers Autaer ſtond daer in't midden) en om'er aldaer van te eten.

De Arke was eenen koffer gemaekt van een onbederffelyk hout, genaemt Sethim, van buyten en van binnen bekleed met het fynſte goud. Sy was twee cubitus en half lang, eenen cubitus en half breed, en eenen cubitus en half hoog. Het dekzel van deze Arke was als een tafel-blad van 't alderfynſte goud. Aen de twee kanten van de Arke ſtonden twee Cherubinen van 't fynſte goud die op malkanderen zagen, en welkers vleugelen van agter de ſchouders omdraeyende, en wederkeerende, zig van vooren uytſpreydden, en aen malkanderen kwamen, zoo dat ſy het dekzel overlommerende, als eenen throon maekten op den welken Godt als was zittende Dit dekzel wierd genoemt het Verzoen-dekzel, om dat Godt van daer ſprak tot ſyn volk, en ſyne ſtemme liet hooren tot onderrigtinge ofte verzoeninge van ſyn volk. Daer waeren aen de vier hoeken vier goude ringen, in de welke de draeg-ſtokken ſtaeken om d'Arke te draegen, als het Leger moeſte optrekken. In deze wierden door Gods bevel de Tafelen der Wet geleyd, en daerom wierd ſy genoemd de Arke des Verbonds, en Arke der getuygeniſſe. Naerderhand is 'er ook een vat met Manna ingeleyd, en de roede van Aaron. Deze Arke was als een kort begryp van geheel den Gods-dienſt der Iſraëliten. En ſy agteden die als het weerdigſte dat ſy hadden. De Schriftuere noemd haer de glorie van Iſraël, en de ſterkte van 't Jodſche volk. En als het Leger moeſt optrekken, ging de Arke voor uyt. Sy wierd gemeynelyk gedraegen van Levieten; maer in grooten nood van de Prieſters.

De Tafel was van gelyken van onbederffelyk hout, bekleed met goude plaeten, zynde twee cubitus

lekens van zeer fyn goud tuſſchen zoo veel granaet-appelen van hemels-blauwe, purpere, ſcharlake wolle draeden en van 't alderfynſte getwernt linne-gaeren; waer mede den Hoogen-Prieſter verçiert ging, als hy den dienſt verrigtte, op dat men hem zoude hooren en tot eerbiedigheyd beweegt worden. 2. Het ſchouder-kleed, *Ephod* genaemt: dit ſchouder-kleed was gemaekt van goude draeden geſneden van goude plaeten, van hemels-blauwe, purpere, en herverfde ſcharlake wolle draeden, en van 't alderfynſte getwernt linne-gaeren, konſtelyk door een gewerkt. Het zelve kleed kwam maer half lyfs, het was geſloten langs de zyden, en ging niet open als langs boven, gelyk de hedendagſche boven-kleeders der Diakens, en ſloot weder met twee haeken op de ſchouders, alwaer twee koſtelyke ſteenen waeren van een wonderlyke ſchoonheyd, in de welke gegraveert waeren de naemen der twaelf geſlagten, zes op den eenen ſteen en zes op den anderen: daer was van voor op dezen Ephod eene ledige plaets van eenen voet vierkant, hier op was 3. een koſtelyk Borſt-çieraet, konſtelyk door een gewerkt en verçiert met twaelf koſtelyke geſteenten, op elke van de welke geſneden ſtond eenen der naemen van de twaelf Geſlagten van Iſraël; en deze twee Hebreeuwſche woorden, *Urim* en *Thummim*, waeren daer geſchreven op een goude plaetje, welke beteekenen; Leering en Waerheyd, oft Wetenſchap en Zuyverheyd des levens, oft Verligtingen en Volmaektheden.

lank, eenen cubitus en half breed, en eenen cubitus en half hoog. Sy was verçierd met eenen gouden krans. Boven-dien had ſy eene lyſte vier vingeren hoog, en op die lyſte eenen anderen gouden krans Aen de vier hoeken waeren vier goude ringen, om de draeg-ſtokken daer door te ſteken. Op die Tafel waeren geſtaedig twaelf brooden, bediedende de twaelf Geſlagten van Jacob: zes op malkanderen aen den eenen kant der Tafel, en zes aen den anderen kant, gedekt met twee goude ſchotels, en boven op een gouden Wierook-vat met uytnemenden Wierook; op dat den rook daer van tot Godt zoude opklimmen, en deze Brooden aldus aen Godt toegewyd zyn. Sy wierden genoemd Tooon-brooden oft Brooden van voorſtellinge, om dat ſy wierden geſteld in Gods tegenwoordigheyd, en tot erkenteniſſe, dat de twaelf Geſlagten hun brood en onderhoud ontfingen van Godt. Sy waeren gebakken van fyne bloeme met olie, die het volk opofferde. De Levieten die bakten wekelyks, en ſy wierden alle Sabbat-dagen veranderd: de drooge wierden weg genomen, en verſche in de plaetze geſteld. Niemand en mogt daer van eten, als de Prieſters, en ſy moeſten die eten in de Heylige Plaetze. Deze Tafel wierd geſteld in het Heylig van het Tabernakel aen de noord-zyde.

Den Kandelaer was van louter goud, met den hamer gedreven. Uyt ſynen ſteel kwamen voord zes takken dry van de eene zyde, en dry van de andere. Ieder tak was verçierd met dry ſchaelkens naer de gedaente van note-ſchelpen, met dry appelen, en dry lelien. Daer waeren ook zeven lampen, die boven op den Kandelaer en ſyne takken geſteld wierden, vol van d'aldezuyverſte olie van olyven, om geſtadig voor den Heere te branden, en licht te geven van alle zyden. Aaron en ſyne zonen moeſten die lampen bezorgen in het Tabernakel, op dat ſy van 's avonds tot 's morgens voor het aenzigt des Heere zouden ontſteken blyven. Dezen Kandelaer met ſyne toebehoorten moeſt wegen een talent van het fynſte goud, dat is ontrent 120. ponden gouds. Hy wierd geſtelt in het Heylig van het Tabernakel aen de zuyd-zyde.

Den Autaer was van Ceder-hout bekleed met goude plaeten. Hy was vierkantig, zynde eenen cubitus lang en breed, en twee cubitus hoog. Alle dagen 's morgens en 's avonds wierd'er een Wierook-vat opgeſtelt met koſtelyken Wierook. Godt zelf had aen Moyſes aengewezen, op wat wyze dit reuk-werk moeſte gemaekt worden. Dezen Autaer wierd geſtelt in het Heylig van 't Tabernakel tuſſchen de Tafel der Toon-brooden en den Kandelaer. Godt dede aen Moyſes ook maeken eenen Autaer der Brand-offers van Ceder-hout, bekleed met dikke kopere plaeten. Hy was van binnen hol, vyf cubitus breed, en dry cubitus hoog. Boven op het plat was eenen rooſter, nets-gewys gemaekt. Dezen Autaer ſtond voor het Tabernakel in het open plyn. Daer was ook een koper waſch-vat daer de Prieſters hunne handen en voeten moeſten in waſſchen, als ook de vaten, die dienden tot de Sacrificien; en ſommige deelen der offer-dieren, die gewaſſchen moeſten worden eer ſy wierden opgedraegen.

Godt zeyde tot Moyſes: Gy zult Aaron uwen broeder en ſyne zonen roepen, om voor my het Prieſterlyk Ampt te bedienen. Gy zult voor Aaron zeer çierelyke kleederen maeken. Gy zult daer over ſpreken met ervaeren Mannen, die ik met wysheyd vervult heb. Dit zyn de kleederen, die ſy zullen maeken: Een borſt-çieraed, een ſchouder-kleed, eenen over-rok, eenen nouwen lynen onder-rok, eenen myter, en eenen gord-riem. Dog den Opper-prieſter had boven dezen lynen onder-rok, een lang kleed van hemels-blouw, aen welkers onder-boord hingen twee-en-zeventig goude bellekens, en tuſſchen de bellekens zoo veel granaet-appelkens, gemaekt van purper hemels-blouw en ſcharlaeken-rood, op dat men hem zoude hooren, als hy in ofte uyt ging in d'heylige plaetſe, en tot eerbiedigheyd beweegt worden. Boven dit kleed, het gene maer en kwam

V. Hoe was het Borſt-çieraet van den Opper-Prieſter vaſtgemaekt?

A. Dit Borſt-ſtuk was vaſt met vier goude ketingskens, twee hielden het langs boven, twee langs beneden nae den gordel: niet tegenſtaende den Ephod zeer eng was, den Opper-Prieſter trok hem nog toe met eenen gordel van 't alderfynſte linne garen, van hemels-blauwe, purpere, en herverfde ſcharlake wolle draeden, konſtelyk door een gewerkt.

V. Hoe was het Hoofd-çieraet van den Opper-Prieſter?

A. Dit was 4. een Muts of Myter, op welken den Opper-Prieſter droeg een goude plaet die ſyn voorhoofd bedekte, waer op geſneden ſtonden deze woorden: *Heyligheyd den Heere toekomt*, in het Hebreeuwſch den naem *Jehova*.

V. Wat dede Moyſes ten laeſten maeken voor het Tabernakel?

A. Nog twee dingen: 1. Eenen koperen bak of waſch-vat met ſyn onderſteunzel, waer in de Offeraers waſchten hunne voeten en handen. 2. De Reuk-werken waer van boven geſproken is.

V. Zegt ons iet aengaende de Zalving van den Hoogen-Prieſter?

A. Sy beſtond in de Waſſching, de Zalving, en het Prieſterlyk gewaed waer mede hy bekleed wierd, en de Offerande. De Zalving is maer in wezen gebleven zoo lang als het Tabernakel en den eerſten Tempel, gelyk de Jodſche Leeraers zeggen; maer vele van onze Leeraers gelooven, dat die plegtigheyd geduert heeft tot de komſte

ten halven lyve, genoemt *Ephod*. Dit was op de ſchouderen toegemaekt met twee goude haeken, waer op twee koſtelyke ſteenen ſtonden, in welke gegraveert waeren de naemen van de twaelf geſlagten, zes in den eenen ſteen, en zes in den anderen. Van voor op dit kleed was een vierkantig borſt çieraed, geborduert en verçierd met twaelf koſtelyke ſteenen, geſchikt in vier ryen, en dry ſteenen in elke rey. Op dit borſtçieraed ſtonden ook deze woorden: *Leering* en *Waerheyd*. Den Opper-prieſter droeg nog op ſyn voor-hoofd een goude plaet, die vaſt was voor aen den myter, in welke gegraveert waeren deze woorden: *De heyligheyd komt toe aen den Heere*. Naer dat nu alle de zaeken, die den Heere aen Moyſes op den berg getoont had en voorgeſchreven, gemaekt waeren, en het Tabernakel met alle ſyne toebehoorten opgeregt, zoo bedekte de wolke des Heere het Tabernakel, en 't wierd vervult met de glorie des Heere, zoo dat Moyſes het Tabernakel niet en konde ingaen. Als nu de kinders van Iſraël moeſten opbreken en van plaets veranderen, verhefte zig de wolke om-hoog; maer als ſy boven het Tabernakel ſtil bleef, bleven ſy op de zelve plaetſe: want de wolk-kolomme bleef by dage ruſten op het Tabernakel, en de vuerige kolomme bleef by nagte in 't gezigt van alle de kinders van Iſraël, zoo lang ſy geweeſt zyn op de reyze.

van den Goddelyken gezalfden Meſſias, is 't zaeken dat, de zalf olie bewaerd of vernieuwt zynde, de zalving behalven 't heylig gewaed verzogt wierd om tot het Prieſter-ampt ingewyd te worden. Den Opper-Prieſter en was maer gekleed in ſyn Prieſterlyk gewaed in den Tempel, en ontdekte ſyn hoofd niet; hy had regt om dagelyks den dienſt te verrigten; maer zedert de ſlavernye en dede hy geenen als op de groote Feeſten: hy alleen mogt den Heere te raeden gaen door den *Urim* en *Thummim*. Geene Zalving wierd 'er gebruykt in de Wyding der Levieten.

HET BOEK DER LEVITEN,

Alzoo genoemt, om dat het beſchryft de Prieſterlyke Zaeken en de verſcheyde bedieningen die eygen waeren aen de Leviten, zynde het geſlagte van Levi alleen van Godt geſchikt tot alles wat de plegtelykheden van ſynen Dienſt betreft. Het behelſt 27 Hoofd-ſtukken. De zeven eerſte ſpreken van de verſcheyde Sacrificien: de vyfthien volgende handelen van de gene die eenige Offeranden wilden opdraegen, en van de reynigheyd en onreynigheyd van menſchen en dieren: en de vyf laeſte betreffen de Feeſt-dagen, en't Tabernakel, de thienden en de beloften. Wy zullen maer weynige zaeken hier uyt vertellen, om dat alles nae de Letter hier by-nae eygen is aen de Joden. Het behelſt de geſchiedeniſſe van eene maend en half, beginnende van de maend Niſan in 't tweede jaer naer den uytgang uyt Egypten, wanneer de kinderen van Iſraël legerden by den berg Sinaï.

UYT HET VIII., IX. EN X. HOOFD-STUK.

Aaron en ſyne zonen worden Prieſters gewyd. Eerſte Sacrificie van Aaron. Het vuer uyt den Hemel verſlind de offerande. Nadab en Abiu worden gedood.

GOdt zeyde tot Moyſes: Doet Aaron en ſyne zonen komen aen de deure van 't Tabernakel. Gy zult hun geheel met water reynigen, daer naer Aaron ſyne kleederen aendoen. Voorder zult gy zalf-olie nemen, en die op ſyn hoofd gieten, en aldus zal hy my toe-gewyd zyn. Gy zult ook ſyne zonen doen komen, en hun van gelyken kleederen aendoen. Moyſes nam dan de olie, en hebbende zeven-mael den Autaer en d'offer-

V. Hoe noemt men den derden Boek van 't Oud Teſtament?

A. Men noemt hem den Boek der Levieten, om dat hy handeld van alles het gene aengaet de bedieningen der Lievieten, gelyk de Offeranden, de boeting voor de zonden, het Prieſterdom, de Feeſtdagen, het Jubel-jaer, en andere diergelyke dingen die eygendlyk aengingen het geſlagt van Levi als zynde afgeſcheyden en voornaementlyk toegewyd aen den dienſt van Godt; het is dan hier uyt dat getrokken is den naem van dezen Boek. De Hebreeuwen noemen hem *Thora cabim*, dat is, de Wet der Prieſteren; of *Vayera*, En hy heeft geroepen; van het eerſte woord van den Boek, gelyk wy elders nog gezeyt hebben.

V. Hoe kan men verdeelen den Boek der Levieten?

A. In dry deelen; het eerſte handelt van de differente zoorten van Offeranden, Zoen-offers en Toewydingen, van het eerſte tot het agtſte capittel; het tweede deel handeld van die de welke de Offeranden opdroegen, van de reynheyd oft beſmetheyd der menſchen of beeſten, en andere diergelyke dingen, van het agtſte tot het dry-en-

ande

ande beſproeyd, zalfde hy den Autaer en alle de Vaten. Hy ſtortte de zalf-olie op het hoofd van Aaron, en dede ſyne zonen hunne kleederen aen, en aldus wierden ſy gewyd. Daer naer droeg Moyſes een kalf op voor de zonden, op welkers hoofd Aaron en ſyne zonen hunne handen leyden, belydende hunne zonden. Hy droeg daer-en-boven een ſchaep op tot eenen brand-offer, en nog een ander ſchaep tot de wydinge des Prieſters, welkers bloed hy ſtreek aen, en rond den Autaer, aen het uyterſte der regte oire van Aaron, op den duym van ſyne regte hand, en op den grooten teen van ſynen regten voet, doende van gelyk aen Aarons zonen. Hy gebood hun te blyven zeven dagen in het voor-plyn des Tabernakels, om den tyd der wydinge (die zeven dagen duerde, en zeven-mael erhaelt wierd) over-te-brengen in het gebed, op pene van de dood.

twintigſte capittel; het derde handelt van de tyden geſchikt tot de Offeranden, van de Feeſt-dagen, van den Gods-dienſt, van 't Tabernakel, van de Thienden en van de Beloften, van het dry-en-twintigſte capittel tot het zeven-en-twintigſte, zynde het laeſten van dezen Boek.

V. Door wie is gegeven de Wet der Offeranden?

A. Door den Heer onzen Godt ſprekende tot Moyſes van uyt het Tabernakel van getuygenis, van waer hy in 't vervolg ſyne beveelen gaf.

V. Hoe veel tyds begrypt den Boek der Levieten?

A. Men leeſt in den Boek der Levieten, al 't gene gebeurt is aen het volk van Iſraël geduerende een maend en half, in de maend, genaemt Niſan, van het tweede jaer zedert het vertrek der Hebreeuwen uyt Egypten, als ſy verbleven te Sinai.

V. Hoe veelderley Offeranden wou den Heere dat hem zouden opgedraegen worden?

A. Tweederley ten opzigte van de natuer der Offeranden, waer van de eene waeren bloedige alwaer men dieren offerde, de andere onbloedige alwaer men offerde Meel, Olie, Wyn, Zout, Wierook, Gebakken, Tarwe, Leir, Ceder-hout, ſtukken Schaerlaken, Hyſoop, Korenayren. Daer waeren 'er openbaere en bezondere, meer en min heylige.

V. Welke waeren de ſoorten der Offeranden?

A. Daer waeren zeven ſoorten, te weten: 1. De Brand-offers. 2. De Zoen-offers voor de zonde. 3. De Eerſt-geboorenen der Menſchen. 6. Der Dieren. 7. Het Paeſch-lam.

V. Waer moeſten deze Offeranden geſchieden?

A. In den Tempel van Jeruſalem zedert ſyne ſtigting wierden de heyligſte Offeranden opgedraegen langs den Noorden-kant van den Autaer; de minder plegtige mogten verrigt worden geheel de Plyn door. Men offerde alleennelyk geduerende den dag.

V. Hoe veel ſoorten van Offer-dieren waeren 'er?

A. Vyf, 1. Stieren en Koeyen. 2. Rammen en Schaepen. 3. Bokken en Geyten. 4 Tortel-duyven. 5. Jonge Duyven. In eenige Offeranden mogten alleenelyk opgedraegen worden de mannelyke dezer dieren; in andere gebruykte men onverſcheydentlyk der beyde geſlagten.

V. Welke waeren de dingen die verboden waeren te offeren?

A. Den Deeſſem, den Honing in d'offeranden, 't Bloed, en het Ingewand met de Borſt der beeſten.

V. Waerom waeren deze dingen verboden te offeren?

A. Om dat den deeſſem beteekent de bedorventheyd, de dobbelheyd en bitterheyd van eenen ongeregelden geeſt, ſtrydig aen de zuyverheyd, opregtigheyd en zoetheyd der liefde Gods; den honing, die het brood zuer maekt, beteekent eygentlyk de vermaeken der zinnen, en alle de welluſten de welke den Apoſtel Paulus verbied; het bloed verbeeld vreetheyd en geweldigheyd; de borſt der beeſten was voor den Opper-Prieſter en ſyne kinderen.

V. Welke dingen gebruykte men het meeſt in de Offeranden?

A. Het Vuer en het Zout; om dat het zout 1. belet het bederf; 2. om dat het bereyd de ſpyzen en de zelve aengenaem maekt aen den ſmaek: 3. om dat het verbeeld de onſterffelykheyd, en de ſtandvaſtigheyd met de welke men den Heere moet dienen: het vuer om dat het zuyverd en alles verteerd, en dat het is het zinne-beeld der liefde, zynde hoedaenigheden die vereyſcht worden in de Offeranden.

V. Wat vuer gebruykte men in de Offerande?

A. Men bediende zig van 't vuer het gene zeffens was gekomen van den Hemel, en t gene verſcheen op den Autaer; dit vuer kon ook komen van het Heylig der Heyligen alwaer de Arke ruſtte: nogtans de Schriftuer en befluyt daer niets van; aldus dit onzeker laetende, zoo is het genoegzaem te zeggen 't gene het H. Schrift verhaelt zonder dit voorder te willen doorgronden, zegt den H. Auguſtinus.

V. Was het t' eenemael verboden ander vuer te gebruyken in de Offeranden?

A. Jae, want de twee zoonen van Aaron, Nadab en Abiu, hebbende onheylig vuer gedaen in hunne wierook-vaten, een geheym vuer viel hun op 't lyf en verteerde ze van binnen, en ſy ſtierven voor 't aenzigt van den Heer by den berg Sinaï, in 't jaer des werelds 2514, voor Jeſus Chriſtus 1490. Men gelooft, dat Nadab en Abiu oorzaek gaven aen het verbod van het gebruyk van den Wyn aen Aaron en ſyne zoonen op ſtraffe des doods, als ſy in bediening waeren, en aen alle hunne opvolgers; om dat hunnen miſſlag was gekomen door dat ſy dronken waeren als ſy dit onheylig vuer gebruykten.

V. Wat zegt de Schriftuer voorder?

A. Al het gene Moyſes gebood ten opzigte van verſcheyde Onderhoudingen, Dienſtplegingen, Zuyveringen, Vonniſſen en Offeranden, en boven al ten opzigte van de laſtering van eenen man voordskomende van eenen Egyptenaer en eene Iſraëlietſche vrouwe, welken zig vervoerde door eene tot nog onbekende vermetendheyd zoo verre van Gods H. Naem te laſteren. Men had eenen ſchrik van ſyne goddeloosheyd, men vatte hem vaſt, en men beraedde, hoe men hem moeſt ſtraffen. Moyſes zelf ging Godt te raeden, die in deze eerſte laſtering welke de Schriftuer verhaelt, ten eerſten een voorbeeld wilde ſtellen. Hy gebood dan, dat dezen laſteraer zoude geſteenigt worden.

V. Waer van ſpreekt de Schriftuer daer naer?

A. Sy ſpreekt van de Offeraers, van hunne bedieningen, van de ſoorten van Offeranden, van hunne verſchydentheden van de Geloftens, Feeſtdagen en Vaſtendagen; van alles het welk ik eenen korten uytleg geve.

V. *Door wie geſchiedden de Offeranden?*

A. Eenige konden geſchieden door de wereldlyke die

Moyſes hebbende op den agtſten dag Aaron doen komen met ſyne zonen en alle de onderlingen, zeyde tot Aaron : Neemt een ſchaep voor de zonde, en een ſchaep tot een brand-offer, om-ze aen Godt opte-draegen : en hy zeyde tot het volk : Neemt eenen bok voor de zonde, en een kalf met een lam van een jaer tot eenen brand-offer, en draegt die op aen Godt, en den Heer zal zig heden aen u veropenbaeren. Dan zeyde Moyſes tot Aaron : Komt by den Autaer om de offerande te doen. Moyſes en Aaron te ſamen gegaen zynde in het Tabernakel, en daer uyt wederom te rug gekomen, zegenden het volk, en de glorie des Heere verſcheen aen 't volk. Een vuer van Godt gezonden verſlond de offerande, die op den Autaer lag, en al het volk dit ziende, viel op ſyn aenzigt plat ter aerde, en loofde Godt. Den Heer bevoelde

zelf offerande deden : andere waeren alleenlyk van het ampt der Prieſteren.

V. Welke waeren de pligten van de eene en van de andere ?

A. De eerſte, te weten de wereldlyke, biedden aen het Offer-dier, leydden de hand op het hoofd gekeert nae den Weſten, ſlagtten het, ſtroopten het, hakten 't in ſtukken, en waſchten het ingewant. De Prieſters ontfongen het bloed, deden de beſproeyingen, ſtapelden het hout, onderſtaken het vuer, en brandden het ſlag-offer.

V. Zegt ons de andere pligten der Prieſters in den Tempel.

A. De Prieſters waeren verdeelt in vier-en-twintig claſſen, en ieder claſſe in zeven huys-gezinnen die by beurte dienden in den Tempel : hunne dagelykſche pligten waegen het opdraegen van de gedurige Offerande, te ontſteken de Lampen, den Reuk-offer te branden, en den Tempel te bewaeren. Hunne min-gewoonelyke bedieningen waeren, den horen te blaezen en op de trompette, op zekere dagen in zekere dienſtplegingen, van kenniſſe te nemen van de Melaetsheyd en andere wettelyke beſmetheden, van te ſchatten de dingen of perſoonen toegeweyd aen Godt, van te onderzoeken de vrouwen beſchuldigt van overſpel, van tegenwoordig te zyn als men af-houwde den kop van de Veerſſe die moeſt begraeven worden op het veld alwaer men eenen menſch gedood vond waer van den moordenaer onbekent was, van de Brooden van Voorſtelling te brengen in de heylige Plaets, en van te eten die de welke ſy daer uyt wederbragten, van te branden de roſſe Koey, en van het volk te onderwyzen.

V. Welk was't voornaemſte der Levieten in den Tempel ?

A. Het zingen der Pſalmen, te ſpelen op de muſicale inſtrumenten, en daer de wagt te houden. Men verſpryde-ze in de ſteden der andere Geſlagten alwaer ſy dienden tot Leeraers en Rechters. Sy bezaten agt-en-veertig ſteden in Judeën, die alle vrye vlugt-plaetzen waeren.

V. Kont gy ons niet meer in't bezonder verklaeren der zeven ſoorten van Offeranden, en ten eerſten, wat dat is Brand-offer.

A. Het Brand-offer het welk de Hebreeuwen noemen *Holab* en *Calil*, was een offerande in de welke 't offer-dier ſchier t'eenemael verbrand wierd ; deze was de eenigſte die aen de Heydenen toegelaeten was aen Godt op te draegen by de Joden. Daer waeren twee ſoorten van Brand-offers ; de eene wierden opgedraegen uyt den naem van al het volk, gelyk het Brand-offer van het Lam van de altyd-duerende offerande ; de andere wierden opgeoffert door bezondere perſoonen, als het Lam 't gene eenen melaetſchen offerde naer ſyn genezing. De vyf ſoorten van beeſten hier-voren vermelt, wierden opgedraegen tot brand-offers, en geheel het offer-dier wierd verbrand behoudens de huyd, de maeg, de darmen, de milt, en het blaesken ; de gal in de viervoetige dieren ; de krop en een deel der pluymen in de vogels, het gene men zoutte eer men het in 't vuer wirp.

V. Welke was de tweede Offerande, ofte van verzoenig ?

A. De Zoen-offers by de Hebreeuwen genaemt *Hattaoth* waeren verſchillende, de eene openbaer, de andere bezonder : en volgens den ſtaet en middelen der perſoonen was het ſlag van offer-dier verſchillende ; by wylen nam men zulkx niet in agting. Men at het zelve offer-dier naer de offerande, of men verbrandde het.

V. Waer in beſtonden deze verſcheydentheden ?

A. Als den Hoogen Prieſter gezondigt had, offerde men eenen Stier die verbrand wierd buyten de ſtad, naer het ingewand opgeoffert te hebben op den autaer. Voor den Prins in't zelve geval offerde men eenen Bok die men at behalven het ingewand 't welk men verbrandde op den autaer. Het Zoen-offer voor eenen gemeynen was een Schaep of een Geyt. Eenen genezen melaetſchen moeſt tot zoen-offer opdraegen een jong Schaep ; maer als ſyne middelen hem die koſten niet toelieten, was hy vry met eene Tortelduyf of jonge duyve Men gebruykte in deze offerande geen olie, nogte wierook, nogte gebakken ; en men ſtortte geen drank-offers : men brak het vat als't van aerde was, of was 't van metael in't welk het offer-dier bereyd was, men waſchte het : het kleed van den Offeraer wierd gewaſſchen is't dat het beſprengt was met het bloed van 't offer-dier.

V. Welk was de derde Offerande, oft voor de miſlagen ?

A. Deze wierd genoemt by de Hebreeuwen *Aſchamoth*, en verſchilde van dat voor de zonde hier in, dat deze laeſte was tot verzoening van openbaere zonden, daer in tegendeel de eerſte geſchikt was voor de zonden die de conſcientie van den zondaer alleen hem kon verwyten. Volgens de hoedaenigheyd der zonden waeren de offeranden en de offer-dieren.

V. Wat verſtaet gy door de (4.) Dank-offers ?

A. Die offeranden by de Hebreeuwen genaemt *Schelamin*, en wierden niet opgedraegen als naer alle de andere. Sy gebeurden of in openbaere plegtigheden tot dankzegging over eenig bekomen goed, of om zig te kwyten van eenige belofte : het gene bezonder was in deze offeranden, een deel der offerbeeſten wierd geëten niet alleenelyk door de Prieſters en de wereldlyke, maer daer en boven door de vrouwen van de eerſte, en zelfs door de ſlaeven van de eene en de andere, en dat in den Tempel of buyten den zelven.

V. Waer in beſtonden de Offeranden 5. en 6 der Eerſtgeborene der menſchen, en dieren zoo reyne als onreyne ?

A. De Eerſtgeborene der menſchen en beeſten moeſten toegeheyligt worden aen Godt ; de eerſtgezeyde kogten zig af voor vyf ſikkels : die der onreyne beeſten konden ook afgekogt worden ; maer de eerſtgeborene der reyne dieren wierden geoffert als ſy de vereyſchte hoedaenigheden hadden : zoo niet, ſy wierden geëten van de Prieſters, of men verkogt-ze aen de Heydenen.

V. Hoe gebeurde de zevenſte Offerande, te weten van het Paeſch-lam ?

voorder, dat dit vuer altyd moeſt branden op ſynen Autaer, en dat de Prieſters dit zouden onderhouden, ende daer toe alle dagen 's morgens en 's avonds hout en voedſel op den Autaer leggen; op dat het geſtadig in brand zoude blyven zonder oyt uyt-te-gaen: het welk aldus geduert heeft tot den tyd toe, dat Salomon ſynen Tempel wydde, wanneer dit mirakel nog eens vernieuwt wierd. Met dit heylig vuer moeſten de wierook-vaten gevult worden, als men wierook en reuk-werken zoude opofferen, en alle offeranden verſlonden worden, die op den brand-offers Autaer geleyd wierden. Maer Nadab en Abiu de zonen van Aaron, nemende hunne wierook-vaten, leyden daer in (*ſy namen vremd vuer, dat is niet van dit mirakeleus vuer; maer 't gene daer was om te koken. 't Is onzeker, of dit geſchied is uyt onwetentheyd, ofte onagtzaemheyd, ſom-*

A. Het Paeſch-lam, in wiens plaets men mogt nemen eene geyte, wierd van de kudde geſcheyden den thienden van de maend *Niſan*, die over een kwam met onze maend Meert. Dit lam moeſte zyn zonder eenig gebrek, een manneken, van een jaer. Men ſlagtte het den veerthienden van de zelve maend in de Pleyn des Tempels, tuſſchen twee Veſpers, dat is, geduerende den heelen naer-middag, onder het gezang van lof-zangen. De Prieſters ontfongen het bloed in een vat 't gene van hand tot hand wierd overgegeven tot diën die 't naeſte was by den Autaer, aen den voet van den welken dezen laeſten het uytſtorte. Men ſtroopte het lam in de zelve plaets, men nam'er af't gene op den Autaer moeſt gebrand worden en dan gaf men het weder aen ſynen meeſter. Dezen naer het zelve te hebben doen braden, at het met de ongedeeſſemde brooden en bittere kruyden, in het gezelſchap van die hy genood had, die niet meerder in getal mogten zyn als twintig, en niet minder als thien.

V. Waeren'er geen ander Offeranden?

A Daer waeren ook Offeranden van de Eerſtelingen, eerſte Giften, Voorgaeven der Heyl-offeranden; de Thienden en de Geloften De Eerſtelingen, eerſte Giften en de Thienden raekten maer alleenelyk de vrugten der aerde. Wat aengaet de toegeheyligde dingen of perſoonen, die konden afgekogt worden, en de Prieſters moeſten die ſchatten: maer van deze Wet was uytgenomen de belofte by de Hebreeuwen genoemt *Cherem*, ook gezeyd *Anathema*, dat is eene aldergrootſte belofte, door de welke de zaek belooft aen Godt zoodaniglyk wierd toegeëygent, dat die moeſte vernietigt of gedood worden en ſterven of natuerlyk of borgerlyk: ook van die Wet waeren uytgenomen de Thienden, die niet en mogten geſchonden of afgekogt worden. Ten tyde van Chriſtus hadden de Pharizeën om in godsdienſtigheyd uyt te ſchynen, de Thienden zoo verhoogt, dat ſy niet alleenelyk thienden gaeven van wyn, tarwe enz, maer ook van de kruyden uyt hunne hoven, waer van niet gemeld word in de Wet; nogt voor de oude Wet en doemt Chriſtus wel niet die exacte onderhouding der Pharizeën, maer hunnen hoogmoed ende ſchynheyligheyd vermaledyd hy by Matth. 23 cap. 23 *V.*

V. Welke zyn de Beloften der Nazaréen?

A. Deze waeren perſoonen die zig afſcheydden van de verkeering der andere menſchen, en zig toeheyligden aen Godt door eene zekere manier van leven, en wierden genaemt Nazaréen. Deze toeheyliging of verbintenis was voor altyd, of voor eenen bepaelden tyd, die niet minder en mogt zyn als van dertig dagen. Die van de eerſte ſoort waeren gehouden hun hayr te laeten groeyen, en zig te onthouden van den wyn: die der tweede ſoort waeren verpligt hun hayr en baerd ongeſneden te laeten, den wyn te derven, den azyn en alle vogt dat kan dronken maeken, en op het eynde van hunne beloften te volbrengen de Offeringen voorgeſchreven door de Wet.

V. Welke zyn de Feeſtdagen die gemeld worden in den Boek der Levieten en elders?

A. Daer waeren dry voornaeme Feeſtdagen onder de Joden, tot welkers viering ſy genoodzaekt waeren te komen nae Jeruſalem, ten waer dat'er eenig wettelyk beletzel was. 1. De Feeſt van Paeſſchen, ingeſtelt tot gedagtenis van den Uytgang uyt Egypten. Sy wierd geviert den veerthienden van de Maend *Niſan*, ſy duerde zeven dagen, geduerende de welke men at de ongedeeſſemde Brooden. Het Paeſch-lam wierd geſlag-offert den avond van den eerſten dag: de ſchoof van gerſt, zynde van de eerſte vrugten van den oogſt, en wiens opoffering aen deze Feeſt eygen was, wierd gelneden den zeſthienden van de zelve maend. Deze opoffering was verzelt met den Brandoffer van een Lam: men begon eenen tweeden Paeſſchen den veerthienden van de volgende maend voor die den eerſten niet hadden konnen bywoonen.

V. Hoe wierd genaemt de tweede der dry voornaeme Feeſten van het jaer by de Joden?

A. 2. Pinxteren, anders gezeyd de Feeſt van de zeven weken; om dat'er zeven moeſten getelt worden ſedert de offering van de Gerſte-ſchoof tot deze viering. Dezen Feeſtdag was ingeſtelt tot gedagtenis van de Wet gegeven aen de Joden, en tot offering der eerſte vrugten: deze Feeſt duerde maer eenen dag die wierd overgebragt in vreugd en met Offeranden te doen, en men offerde alſdan twee Brooden van het nieuw gewas.

V. Welke was de derde Feeſt?

A 3. De Feeſt der Loover-tenten, die begon de vyfthienden van de Maend *Tiſchri* over een komende met September en October, ſy duerde agt dagen, geduerende zeven van de welke de Joden moeſten woonen onder tenten, tot gedagtenis van hun verblyf in de woeſtyne. Sy wierd overgebragt in Brand en Zoen-offers.

V. Behalven deze dry groote Feeſten en waeren'er geen ander?

A. Daer waeren'er nog verſcheyde andere van minder aenzien; te weten de Feeſte der Verzoening, die van den eerſten Dag van het Jaer, en van de nieuwe Maenen; den Sabbat-dag, het Sabbat-jaer, het Jubel-jaer, de Feeſt der Loten, en die der Wyding van den tweeden Tempel door de Aſmonoërs, naer den aftogt van die van Syrien. Deze twee laeſte Feeſten waeren ingeſtelt door de Joden.

V. Wanneer wierd geviert de Feeſte van Verzoening?

A. In de Maend *Tiſchri* voor de zonden van al het volk die ſy geduerende het jaer begaen hadden. Den Opper-Prieſter bereydde zig daer toe geduerende zeven dagen. Den vaſten was algemeyn, men ſlag-offerde vyfthien Offerbeeſten, waer onder de twee Bokken tot voldoening. Den Opper-Prieſter waſchte zig vyf-mael geheel het lichaem, en thien-mael de voeten en de handen; hy veranderde zes mael van kleeders, en treedde vier-mael in het Heylig der Heyligen, het gene hem niet en was geoorloft als op dien

mige meynen, dat het was uyt halve dronkenſchap, om dat Godt ſtraks daer naer verbied aen de Prieſters wyn te drinken, en al wat dronke kan maecken, ten tyde dat ſy in het Tabernakel dienen) een vremd vuer, om den wierook op te-offeren. Dog een vuer van den Heere uytgezonden, ſloeg-ze dood, en ſy ſtierven daer voor Gods aengezigt. Moyſes zeyde daer op tot Aaron: Dit is het dat Godt gezeyd heeft: Myne heyligheyd en myne glorie zal ik vertoonen voor alle het volk wegens de gene die tot my naderen, (dat is wegens de gene die de Prieſterlyke bedieningen doen.) Aaron dit hoorende, zweeg ſtil, en Moyſes dede de lighaemen van Nadab en Abiu uyt het Tabernakel, gelyk-ze daer lagen in hunne linne kleederen, weg-nemen, en draegen buyten het Leger. En hy verbood aen Aaron en ſyne zonen de zelve te beweenen, ofte eenig

dag alleen, zynde dit wel de voornaemſte plegtigheyd van deze Feeſte.

V. Hoe geſchiedde de Feeſt van den eerſten dag van het Jaer en der nieuwe Maenen?

A. Den eerſten dag van het Borgerlyk Jaer blaeſden de Prieſters op den Rams-horen by de Hebreeuwen *Schophar* genaemt; en behalven de dagelykſche Offeranden en boven dien die de welke voorgeſchreven waeren in de nieuwe Maenen, offerde men noch eenen jongen Stier, eenen Ram en zeven Lammeren tot Brand-offers, en eenen Bok tot Zoen-offer. Den eerſten dag van ieder maene, zynde ook den eerſten van ieder maend, blaeſden de Prieſters de Trompette in het Hebreeuwſch gezeyd *Hatſotſeroth*: en behalven de gewoonelyke Offeranden offerde men twee jonge Stieren, eenen Ram en zeven Lammeren tot Brand-offer, en eenen Bok tot Zoen-offer.

V. Wat verſtaet gy door de Feeſte van den Sabbat-dag?

A. De Joden hebben eene hooge agtinge voor den Sabbat-dag, en vreezen ten hoogſten de ruste der zelven te ſchenden. Deze viering begint op den avond van den vry-dag, een half uer voor den zonne-ondergang: men ontſteekt alſdan een lamp met vier wieken, de welke brand een deel van den nagt; deze dienſt-pleging onderhoud men met de grootſte oplettentheyd. Men gaet nae de Synagoge vrydags 's avonds de gebeden verrigten, op de weder-komſt vind men de tafel bereyd, en men doet de eerſte der dry maeltyden die moeten geſchieden op den Sabbat-dag: men keert zaterdags s' morgens weer nae de Synagoge, om daer te hooren leezen de Pſalmen en Zegeningen tot den lof van Godt en van den Sabbat: den plegtigſten dienſt is de Wet voor den dag te brengen uyt de Arke, of uyt de kas. Naer de Wet leeſt men eenige verskens der Propheten, naer de welke ſomwylen Sermoon gedaen word: 's avonds keert men weder nae de Synagoge om weer nieuw gebeden te verrigten, men haelt voor de tweede-mael de Wet te voorſchyn: men brengt de Reuk-werken daer naer geeft men de Zegening gelyk 's morgens, en den Sabbat eyndigt, als men dry ſterren ziet verſchynen aen het Firmament.

V. Hoe en wat waeren de Synagogen?

A. Deze waeren Gebouwen geſtigt in de voornaemſte ſteden, alwaer het volk vergaederde op de Feeſt-dagen om te bidden en de Wet te hooren voorlezen. Daer en word van deze Synagoge niet gemeld als zedert de weder-komſt van Babyloniën: men leeſde daer voor op iederen Sabbat-dag eene van de dry-en-vyftig Afdeelingen van de Wet, in dier-voege dat men dien heyligen Boek geheel kon uytlezen op den tyd van een jaer. Daer waeren in ieder Synagoge vier dingen te bemerken 1. Eene kas alwaer men de Boeken bewaerde. 2 Eene zoort van trap of banksken wat verheven, alwaer de Lezers zig plaetſten. 3 De banken der Toehoorders. 4 De lampen die de Vergaedering verligtten 't ſy uyt noodzaekelykheyd 't ſy tot pragt.

V. Welke is de Feeſte van het Sabbat-jaer?

V. Ieder zevenſte jaer, het gene ten dezen opzigte genaemt wierd Sabbat-jaer, was 'er eene Feeſte by de Joden toegeëygent aen de ruſt; het is niet gemakkelyk uyt-te-leggen waer in de ruſt en plegtigheyd van het Sabbat-jaer beſtonden. Men bereydde zig tot deze ruſt van de dertig laeſte dagen af van het zeſde jaer, geduerende de welke men begon zig te onthouden van alle land-bouwing, vervolgens rufften de menſchen en de aerde gelykelyk; de vrugten die waſchten zonder land-bouw, hoorden het gemeyn toe; de ſchuldenaers waeren ontſlagen van hunne ſchulden te betaelen; ſy en ſtelden niet vry als de onlangs gemaekte ſlaeven en van de Hebreeuwſche natie.

V. Welke was de plegtigheyd van het Jubel-jaer?

A. Deze Feeeſt was zeer plegtig: ſy wierd gevierd naer een verloop van zeven-mael-zeven, of van negen-en-veertig jaeren, alſwanneer de menſchen en de landen rufften: alle vrugten die 'er waſchten, hoorden toe aen het gemeyn; de oude eygenaers kwamen weder in het bezit van hunne vervremde goederen, alle de ſlaeven wierden vry gemaekt als ook hunne vrouwen en hunne kinders.

V. Welke was de Feeſt der Loten?

A. Deze was eene Feeſt ingeſtelt van de Joden tot gedagtenis van hunne verloſſing door de bemiddeling van Eſther, ſy vierden-ze heel plegtiglyk, en noemden-ze in hunne taele *Phurim*. Deze Feeſt begreep den veerthienden en vyfthienden van de Maend *Adhar* over een komende met Februarius en Meert. Sy was voorgegaen door eenen vaſten en aelmoeſſe, en wierd overgebragt in het lezen van den Boek van Eſther en van eene Afdeelinge der Schriftuer, gezeyd *Paraſcha Amaleeh*. In de maeltyden die Feeſt volgende, agten de Joden volgens hunne Leeraers geoorloft te zyn den wyn te drinken zoo verre dat ſy niet meer konnen onderſcheyden de naemen van Aman en Mardochæus, of zekere aengeweze uytdrukkingen

V. Hoe wierd gevierd de Feeſt der Weydinge?

A. Deze Feeſt was die der Weydinge van den tweeden Tempel, ingeſteld door de Joden: ſy wierd geviert in dankzeggingen aen Godt door Lof-zangen op het geluyd der Inſtrumenten, door de Brand-offeranden, en wierd overgebragt in vreugd, om dat men op deze Feeſt vernieuwde de gedenkenis van den eerſten Tempel, door de toeheyliging van den tweeden in de plaets van den eerſten.

V. Hadden de Joden geene Vaſtendagen?

A. Jae, daer waeren 'er openbaere en bezondere. Van de eerſte waeren 'er agt-en-twintig: de zwangere vrouwen, de voedſters en de kinderen waeren maer verbonden aen zeven der zelve: den vaſten duerde tot het opkomen der ſterren; ſomwylen bedekte men zig alſdan met zakken en aſſchen; ſomwylen bragt men de Arke rond langs de openbaere plaetſen: men vergaederde het volk, en men dede hun kragtige vermaeningen.

teeken

LIBER LEVITICVS CAP. 1. V. 1. P. B. Bouttat. fecit.

teeken van rouwe over-te-toonen. Godt ſprak nog voorder tot Aaron: Wyn en alle ſterken drank, zult gy en uwen zone niet drinken, als gy in het Tabernakel der getuygeniſſe zult gaen, op dat gy met de dood niet en word geſtraft. Dit is eene altyd-duerende Wet voor uwe naerkomers; op dat gy onderſcheyd zoud weten te maeken tuſſchen heylig en onheylig, en tuſſchen reyn en onreyn: en op dat gy de kinderen van Iſraël alle myne Inſtellingen leeren moogt.

V. Mits gy dikwils bybrengt de maenden der Hebreeuwen, kont gy ons daer van den uytleg niet geven?

A. Men moet voor eerſt weten, dat de Joden hadden tweederhande jaeren, het Geheyligt en het Borgerlyk Jaer, het eerſte begon met de maend *Niſan* welke over-een komt met onze maend Meert voor een deel, en voor een deel met April; het ander begon met de maend *Tiſchri*, over-een-komende met September en October: het eene diende om de Thiendens te bepaelen zoo van het vee als van de aerd-vurgten, ontrent de maenden *Elul* en *Schebat*: het ander diende tot het reguleren der wereldlyke zaeken. Het jaer beſtond in twelf maenden; de eene waeren volle van dertig dagen, en de andere niet volle van negen-en-twintig dagen. Ziet hier de naemen der Hebreeuſche maenden volgens het Geheyligt Jaer: *Niſan* die over-een-komt met Meert: *Jiar* met April: *Sivan* met Mey: *Tammuz* met Juny: *Abh* met July: *Elul* met Auguſty: *Tiſchri* met September: *Marheſchvan* met October: *Caſleu* met November: *Tebbeth* met December: *Schebhat* met January: *Adher* met February: Om het Maen-jaer gelyk te maeken met het Zonne-jaer, laſte men van tyd tot tyd daer-in een derthiende maend genaemt *Va-Adhar*, welke men plaetſte tuſſchen *Adhar* en *Niſan*.

V. Waeren 'er geen Offeranden voor ideren dag?

A. Gelyk 'er waeren voor alle jaeren, voor alle maenden, voor alle weken, zoo waeren 'er ook voor alle dagen: men offerde alle dagen twee eenjaerige Lammeren zonder vlekke; een 's morgens en een 's avonds, als het afbeeldſel van de geduerige Offerande der Kerk.

V. Waer mede ſluyt Moyſes den Boek der Levieten?

A. Moyſes doet aen het volk Gods ſpraek hooren, om het zelve aen-te-wakkeren tot het onderhouden van ſyne Geboden, door de groote goederen die den Heere belooft aen die ſyne bevelen zullen waernemen, en door de bedrygingen der groot rampen waer-mede hy zal ſtraffen die de zelve overtreden zullen.

HET BOEK DER GETALLEN,

Alzoo genoemt, om dat hier door Gods Gebod getelt worden alle de kinders van Iſraël, die de wapenen konden draegen. Godt wilde door deze optellinge toonen, dat het geſlagte van Abraham, volgens ſyne belofte, was vermenigvuldigt gelyk de ſterren des Hemels. Voorders ziet men in dit boek de groote ongetrouwigheyd en hardnekkigheyd van d'Iſraëliten, die niet tegenſtaende alle de wonderheden Gods, die hy voor hunne oogen dede, even-wel geduerig tegen Godt en Moyſes knorden; jae zelfs nae Egypten wilden weder-keeren, daer ſy geleeft hadden in zoo groote ſlavernye. Dezen boek begrypt in de 36 Hoofd-ſtukken den tyd van zes-en-dertig jaeren en negen maenden, te beginnen, van den tyd dat ſy opbraken van den berg Sinaï, tot dat ſy kwamen in de velden van Moäb, aen de grenzen van Chanaan.

UYT HET XII., XIII., XIV., XV, XVI. EN XVII., HOOFD-STUK.

Aaron en Maria murmureren tegen Moyſes. Twaelf beſpieders gezonden, om het Land van Chanaan te bezigtigen. Het volk murmureert. Godt wilt hun ſtraffen. De beſpieders keeren te rug. Sy verhaelen de gelegentheyd van het volk. Het volk valt aen 't knorren. Straffe van eenen man, die op den Sabbat-dag had hout geraept. Core, Dathan en Abiron verzinken levendig in de aerde. 250 Mannen worden verſlonden door het vuer; ea nog andere 14700 menſchen. De Roede van Aaron brengt bloemen voort.

MAria en Aaron knorden (ook) tegen Moyſes, (jalours zynde over ſyn gezag) en zeyden: Heeft Godt tot Moyſes alleen geſproken? Heeft hy ook niet geſproken tot ons? Godt dit hoorende, (want Moyſes was den zagtmoedigſten man die de aerde betrad) ſprak aenſtonds tot Moyſes, Aaron en Maria, en zeyde: Gaet gy-lieden dry alleen nae het Tabernakel des Verbonds. Als ſy daer waeren, kwam Godt af in de kolomme, en aen den ingang des Tabernakels ſtaende, riep hy Aaron en Maria tot hem, en ſprak tot hun aldus: Hoort wat ik u zeggen zal. Als'er eenen Propheet is onder u, zoo zal ik hem wel verſchynen door een viſioen, ofte in den droom; maer aldus en gaet het niet met mynen dienaer Moyſes, die my in myn Huys

getrouwelyk dient. Ik ſpreke met hem mond aen mond, zoo dat hy my ziet, niet door duyſtere afbeeldingen en gelykeniſſen; maer opentlyk. Waerom en hebt gy dan niet gevreeſt tegen mynen dienaer te knorren? Hier op verdween Godt zeer geſtoort zynde tegen hun; en de wolke, die boven het Tabernakel was, ging ook henen. Strakx vertoonde zig Maria geſlagen met melaetsheyd zoo wit als ſneeuw. Aaron haer met melaetsheyd ziende, zeyde tot Moyſes: Ik bid u, myn Heer, en wilt ons deze zonde niet toerekenen, die wy zottelyk hebben begaen... Ziet, de helft van haer vleeſch is reeds op-geëten van de melaetsheyd. Moyſes riep dan tot Godt: O Heere, geneeſt haer dog. Godt antwoordde: Indien haeren vader haer had in 't aenzigt geſpogen, (om eenig misdaed) zoude ſy niet ten minſten zeven dagen lang met ſchaemte vervult worden? dat-ze dan zeven dagen uyt het Leger vertrekke, daer naer zal men haer wederroepen. Maria wierd dan zeven dagen lang uyt het Leger geſloten: en het volk en verroerde zig niet van de plaetſe, voor dat men haer weder-riep (naer deze murmurering volgde al haeſt een ander.) Wanneer de kinders van Iſraël nu zeer genadert waeren aen 't Land van Beloften, zeyde Godt tot Moyſes: Zend mannen om het Land van Chanaan te beſpieden, uyt ieder ſtam eenen man. Moyſes zond dan mannen, en zeyde tot hun: Trekt op nae het Zuyden toe, en op het gebergte gekomen zynde, beziet het Land hoedanig het is, en het volk dat daer in woont, of het ſterk is, ofte zwak: of ſy vele zyn in getal, ofte luttel: of het Land goed is, ofte kwaed; en wat Steden daer zyn, bemuert ofte zonder mueren: of de aerde vet ofte onvrugtbaer is; boſchagtig, ofte zonder boomen. Weeſt kloek, en brengt ons van de vrugten des Lands. Dog het was den tyd als men de eerſte druyven begon te eten. Sy trokken dan op, en beſpiedden het Land van de Woeſtyne Sin tot Rohob toe, daer men gaet nae Emath, nae het Zuyden. Voortgereyſt zynde, kwamen ſy te Hebron, daer Achiman, Siſaï en Tholmaï waeren, de kinderen van Enac, die eenen vermaerden reuze was. Van daer kwamen ſy tot Nehelcſcol, alwaer ſy eenen rang met eenen tros druyven af-ſneden, die ſy onder hun twee op eenen hand-boom droegen: ook bragten ſy mede van die plaets granaet-appelen en vygen.

De beſpieders des Lands naer veertig dagen weder-gekomen zynde, als ſy dat Land rondom hadden doorgaen, kwamen tot Moyſes en Aaron, en geheel de vergaederinge in de Woeſtyne Pharan te Cades. Sy toonden hun de vrugten des Lands, en zeyden: Wy zyn gekomen in 't Land, daer gy ons naer toe hebt gezonden: het welk waerelyk overvloeyd van melk en honing; maer de inwoonders zyn zeer ſterk, en de Steden zeer groot en bemuert: wy hebben daer gezien de naerkomelingen van Enac. Hier op viel het volk aen 't knorren. Dog Caleb ſtilde de knorringe des volks, dat tegen Moyſes opſtond en zeyde: Laet ons optrekken, en het Land tot een erf-deel bezitten: want wy zullen dit konnen in-nemen. Maer de andere, die met hem gegaen waeren, zeyden daer tegen: Wy en konnen tegen dat volk niet optrekken; want het is ſterker als wy (*Joſuë en was waerſchynelyk ter dezer tyd hier niet by.*) Sy begonnen ook met nadeel van

V. Welk is den vierden Boek van het Oud Teſtament?

A. Den vierden Boek van het Oud Teſtament is genoemt by de Grieken *Arithmoi*, in het Latyn *Numeri*, dat is te zeggen, de Getallen; zoo genaemt ter oorzaeken van de optelling die Moyſes daer doet van alle de Iſraelieten die de wapens konden draegen, volgens de Geſlagten daer ſy van waeren. De Hebreeuwen noemen hem nae het eerſte woord van den Boek *Vaiedabber*, dat is, *Locutuſque eſt*; En hy heeft geſproken.

V. Door wiens gebod geſchiedde deſe Optelling?

A. Door Gods gebod, om te doen zien aen de menſchen de waerheyd van de beloſte die hy gedaen had aen Abraham, als hy hem verzekerde, dat hy ſyn geſlagt zoude vermenigvuldigen gelyk de ſterren des Hemels, en het zand van den oever der zee.

V. Waer in ziet men de waerheyd van deze beloſte?

A. Hier-in, dat 'er van zes-en-ſeſtig perſoonen van de familie van Jacob die waeren komen woonen in Egypten, twee hondert vyfthien jaeren te voren, daer-uyt trokken zes-mael-hondert duyzent wapen-draegende-mannen, zonder te rekenen eene ſchier ontallyke menigte van kinderen en van jongelingen onder de twintig jaeren, van vrouwen en van ouderlingen.

V. Hoe veel jaeren begrypt in zig den Boek der Getallen?

A. Hy bevat in zes-en-dertig Capittels waer uyt hy beſtaet, de Hiſtorie van negen-en-dertig jaeren daer-ontrent dat is, al 't gene is voorgevallen ſedert het tweede jaer naer den Uytgang uyt Egypten tot het veertigſte jaer der reyſe in de woeſtyne ontrent het eynde van het leven van Moyſes; ik wil zeggen, ſedert het vertrek van de kinderen van Iſrael van den berg Sinai tot hun komſte in den landſtreek van Moab, op de grenſen van Chanaan

V. In hoe veel deelen kan men verdeelen den Boek der Getallen?

A. In twee Deelen. Men ziet in het eerſte Capittel de optelling die Moyſes doet van die de welke de wapens konden draegen in alle de Geſlagten van Iſrael. Men ziet de verdeeling der legeringen van elk Geſlagt in het veld. In het tweede Capittel ziet men de verdeeling der bedieningen van de Prieſters en Levieten, de optelling van alle die van het Geſlagt van Levi, die aengetoont word in het derde en vierde Capittel, en de bezondere beſchryving van de geſchenken die aen Godt deden die de welke de Schriftuer noemt de Princen en Hoofden der familien van Iſraël; de Wetten raekende de onreyne, de Minnezugt, de Reſtitutie, de Nazaréen, de Zegening die de

Maledictus omnis qui non permanserit in omnibus quæ scripta sunt in libro legis Paul. Galat. 3. v. 10.

dit Land te ſpreken, en te zeggen: Dit Land, dat wy hebben doorwandelt, verſlind ſyne inwoonders: het volk dat wy daer hebben gezien, is van een zeer groote geſtalte. Wy hebben daer gezien de monſters van de kinders van Enac, van 't geſlagte der Reuzen, by de welke wy vergeleken, ſchenen ſpringhaenen te zyn. Alle het volk luyd-op roepende, weenden dien nagt, en de kinders van Iſraël knorden tegen Moyſes en Aaron, zeggende: Och of wy in Egypten waeren geſtorven. Och of wy in deze Woeſtyne mogten ſterven, en dat Godt ons niet en leyde in dat Land, op dat wy door het zweerd niet en vallen, en onze vrouwen en kinderen niet gevangelyk weg-gevoert worden! Is 't niet beter dat wy te rug keeren nae Egypten? en ſy zeyden tot malkanderen: Laet ons eenen opleyder kiezen om weder nae Egypten te keeren. Maer Moyſes en Aaron dit hoorende, vielen voor de oogen van Iſraëls kinderen plat ter aerden op hunne aenzigten. Dog Joſuë en Caleb ſcheurden hunne kleederen, en zeyden tot geheel de gemeynte: Het Land, 't welk wy hebben doorreyſt, is zeer goed. Als de gunſt des Heere met ons zal zyn, zal hy ons daer in brengen, en ons dat Land geven, vloeyende van melk en honing. Weeſt niet wederſpannig tegen den Heere, en vreeſt ook niet het volk van deze Landen: want wy konnen-ze als een ſtuk brood verſlinden. Allen byſtand is van hun af-geweken, den Heer is met ons, en wilt niet vreezen. Maer alzoo het volk riep, en hun met ſteenen wilde overvallen: vertoonde zig de glorie des Heere boven het Tabernakel des Verbonds voor alle de Iſraëliten; en Godt zeyde tot Moyſes: Hoe lang zal my dit volk nog tergen? Hoe lang en zullen ſy my geen geloof geven, daer ik alle die wonderheden voor hun hebbe gedaen: Ik zal ze met de peſte ſlaen, en vernielen. Dog u zal ik ſtellen over een grooter volk als dit is. Moyſes zeyde dan tot Godt: Als de Egyptenaers (uyt de welke gy dit volk kragtelyk hebt geleyd) en ook de inwoonders van dit Land zullen hooren, dat gy, ô Heere, die in 't midden van dit volk waert, die daer aenzigt aen aenzigt gezien wierd, die hun door eene wolke bedekte, die hun door eene wolk-kolom by dage, en door eene vuerige kolomme by nagte den weg toonde; hebt gedood zulk een menigte van menſchen, als of het maer eenen menſch en waer, zullen ſy zeggen: Hy en had de magt niet om dat volk in dat Land te brengen, het gene hy met eede had belooft: daerom heeft hy hun in de Woeſtyne gedood. Laet uwe magt verheven worden volgens de woorden, die gy hebt geſproken. Godt is langmoedig en ryk in goedertierentheyd... Vergeeft dog deze zonde van dit volk, volgens uwe groote bermhertigheyd, gelyk gy hun zyt genadig geweeſt, zedert dat ſy uyt Egypten zyn getrokken tot hier toe. Godt antwoordde: Ik vergeef 't hun, volgens uw verzoek, nogtans die menſchen, die myn glorie en wonderheden hebben gezien in Egypten in de Woeſtyne, en nu tot thien-mael toe my hebben getergt, zonder naer myne ſtemme te hooren, en zullen dit Land niet zien..... Zegt hun regt uyt: In deze Woeſtyne zullen uwe doode lighaemen geleyd worden, gy alle die twintig jaeren oud, ofte daer boven gerekent zyt, en die tegen my geknort hebt, gy en zult in het Land niet komen, behoudens Caleb en Joſuë. Ook zullen uwe kinders in de Woeſtyne ongeſtaedig dolen veertig jae-

Prieſters moeſten geven aen het volk van Iſrael, den gouden Kandelaer, de Lampen, den Paeſchen enz.

V. Wat behelſt het tweede Deel van den Boek der Getallen?

A. Het bevat den tyd die 'er voorby ging om te gaen van den berg Sinai tot de grenſen van het land van Chanaan, alwaer de Iſraelieten voor de tweede-mael wierden opgetelt, en alwaer ſy hielden de laeſte ſtatie van hunne reyſe, waer naer geſchiedde een derde optelling; daer word ook geſproken van de kolomme van de wolke en van het vuer die het volk van Iſrael geleydden, en van de ſtaffen tot de welke de oproerige en vleeſſelyke veroordeelt wierden. Eyndelyk leeſt men daer, welke waeren de 70 Mannen uytgekoſen om Moyſes in ſynen laſt te ondersteunen.

V. Wat kan men trekken uyt 't leſen van den Boek der Getallen?

A. Hy geeft ons ſchriklyke blyken van onſe ellenden in den perſoon der Iſraelieten, doende ons zien hunne vreemde ontrouwigheyd en hun geduerig morren, het gene hun onweerdig maekte te komen in het land dat Godt hun belooft had.

V. Hoe veel mannen wierden 'er gevonden bekwaem om de wapenen te draegen?

A. Daer waeren 'er zes honderd dry duyzend vyfhonderd en vyftig, met hun niet gerekend zynde de Levieten.

V. Waerom wierden de Hebreeuwen de eerſte reys opgeteld?

A. Om verſcheyde redens in dezen Boek en elders aengewezen; onder andere, op dat ieder zoude gegeven hebben eenen halven zikkel, als het Tabernakel des Verbonds wierd opgeregt.

V. Waerom wierden de Hebreeuwen eene tweede en derde reys opgeteld?

A. 1 Op dat ſy in goed order zouden gelegerd hebben rondom het Tabernakel, om daer hunne tenten te ſpannen. 2. Op dat de verdeeling van het land van Chanaan zoude geſchieden volgens het getal der Geſlagten.

V. Waerom wierden de Levieten d'eerſte reys (in den Boek des Uytgangs 't 38. cap.) mede opgeteld en niet de tweede en derde?

A. Om te doen zien door de eerſte optelling, dat ſy gelykelyk eenen Verloſſer noodig hadden gelyk de andere; de tweede reys wierden ſy niet geteld, om dat ſy 't Tabernakel bewaerden en niet geſtelt wierden in een leger en ſlag-order met d'andere geſlagten; nogt de derde, om dat ſy geen deel hadden in de verdeeling van 't land van Chanaan.

V. Van wat ouderdom koos men de Levieten?

ren lang (*ſy hadden zeer haeſt in het beloofde Land konnen komen, indien ſy niet hadden tegen Godt opgeſtaen, want ſy waeren'er zeer na-by.*) Volgens het getal der veertig dagen, dat gy het Land hebt beſpied, zal men een jaer voor elken dag rekenen. Alle die mannen dan, die Moyſes had gezonden om het Land te beſpieden, en die het volk tegen hun hadden doen murmureren, zeggende, dat het Land kwaed was, zyn geſtorven en geſlagen voor het aenzigt des Heere. Maer Joſuë en Caleb zyn alleen in 't leven gebleven.

Het gebeurde nu, terwylen de kinderen van Iſraël in de Woeſteyne waeren, dat ſy zekeren Man vonden, die hout raepte op den Sabbat-dag. Sy bragten hem dan tot Moyſes en Aaron, en tot al het volk. (ofte d'Opper-hoofden) Deze ſtelden hem in bewaeringe, niet wetende wat ſy met hem moeſten doen. Maer Godt zeyde tot Moyſes: Dat men hem met de dood ſtraffe, en dat al het volk hem ſteenige buyten het Leger. Sy bragten hem buyten het Leger, en wierpen hem met ſteenen dood, gelyk den Heer geboden had. Godt zeyde nog tot Moyſes: Zegt aen Iſraëls kinderen, dat-ze frienjen maeken aen 't eynde van hunne mantels, en boven de frienjen een hemels-blouw lint ſtellen; op dat ſy dit aenziende indagtig worden Gods geboden; en dat-ze de geboden des Heere gedenkende, die mogen onderhouden, en aen hunnen Godt toegewyd zyn: want ik ben den Heer uwen Godt, die u heb geleyd uyt Egypten, op dat ik uwen Godt zoude zyn.

Core, Dathan en Abiron, jalours zynde over het gezag van Moyſes en Aaron, ſtonden tegen hun op met 250 mannen van Iſraël, die Overſte der gemeynte waeren. Deze, komende by Moyſes en Aaron, zeyden tot hun: 't Is al genoeg met u: (dat is gy hebt lang genoeg meeſter geweeſt) want de geheele vergaedering beſtaet in geheyligde menſchen: en Godt is in 't midden van hun. Waerom verheft gy u over het volk des Heere? Moyſes dit hoorende, viel op ſyn aenzigt plat ter aerde. Daer naer zeyde hy tot Core en al ſynen aenhang: Morgen vroeg zal Godt te kennen geven, wie de ſyne zyn: ſyne geheyligde zal hy tot ſynen dienſt gebruyken, en die hy zal verkoren hebben, zullen tot hem naderen. Hy zond dan Dathan en Abiron by hem roepen; maer ſy wilden niet komen. Is 't niet genoeg, zeyden ſy, dat gy ons hebt geleyd uyt een Land, dat overvloeyde van melk en honing om ons te doen ſterven in de Woeſtyne, moet gy nog over ons den meeſter ſpelen? (en ſy voegden ſpot-gewys daer by) 't Is waerlyk een Land overvloeyende van melk en honing, daer gy ons nu nae toe hebt gebragt. Gy hebt ons nu ook ſchoone akkers en wyn-bergen tot een bezit gegeven: wilt gy ons nog de oogen uytſteken? Wy komen dan tot u niet. Moyſes zeer geſtoord zynde, zeyde tot Godt: En ziet hunne Offerhande niet aen. Voorders zeyde

A. Van de eerſte maend van hunne geborte wierden ſy geheyligt en uytgekozen voor den dienſt van Godt; in den ouderdom van 25 jaeren dienden ſy buyten het Tabernakel; in den ouderdom van 30 dienden ſy in het Tabernakel; en 50 jaeren oud zynde wierden ſy ontſlagen van den dienſt.

V. Welk was hun ampt naer de vyftig jaeren?

A. Van de oog te houden op hunne broeders, van-ze te raeden, en te gebieden het gene'er tot den dienſt noodig was.

V. Wat is'er bemerkens weerdig in de Statien waer van geſproken word in dezen Boek der Getallen?

A. Op de derthiende ſtatie, gezeyd de Graven van begeerlykheyd, onſtond 'er een gemor onder het volk tegen den Heere, als klaegende over den arbeyd die ſy moeſten ondergaen; het gene den Heere zoodaeniglyk vertornde, dat hy een vlamme uytzond die verſlindde die de welke waeren op be uytterſte paelen van het leger; maer Moyſes verkreeg door ſyn gebed dat het vuer gebluſcht wierd.

V. Wat gebeurde nog op de derthiende ſtatie?

A. 1. Het volk tragtte nae vleeſch, en begon te roepen: Wie zal ons vleeſch te eten geven? 2. Den Heere ſtond toe aen Moyſes zeventig Ouderlingen uyt-te-kiezen, om hem te onderſteunen in den laſt der beſtiering van dit oproerig volk. 3. Hy zond Quakkels over aen dit volk tot ſyn voedzel. 4. Alſwanneer dit volk het vleeſch nog had tuſſchen hunne tanden, en nog bezig was met dien koſt te eten, Gods gramſchap wierd ontſteken, en ſloeg hun met eene deerelyke plaege.

V. Welke was deze plaege?

A. Een ſchrikkelyk vuer ontſtond 'er in het midden van de leger-plaets verſlindende geheel de agter-hoede: om te ſtraffen 't vuer van hunne begeerelykheyd, en hun knorren.

V. Hoe eyndigde dezen brand?

A. Door het gebed van Moyſes die den zelven tegenhiel, Godt zig laetende bewegen door het geroep van ſynen dienaer, den zedigſten en maetigſten aller menſchen.

V. Naer deze murmuratie zoo ſtrengelyk geſtraft en viel 'er geen ander meer voor?

A. Daer ontſtond een ander geknor niet onder het volk, maer van Maria de eyge zuſter van Moyſes, en van Aaron ſynen eygen broeder.

V. Om wat reden?

A. Deze zuſter had eenig geſchil met de vrouw van Moyſes, zynde een Etiopiſche, dat is te zeggen Madianietſche, en gelyk de vrouwen maer al te verleydende zyn, wiſt ſy zoo veel te wege te brengen door haere vergiftige redenen, dat ſy Aaron overhaelde op haer zyde; en ſy knorden beyde tegen Moyſes, willende vernederen de trotsheyd van hunne zwagerinne de vrouw van Moyſes: maer de waere oorzaek van dit geknor was hunnen hoogmoed die Moyſes alleen beledigde in ſyne voornaemſte glorie.

V. Waerom noemt men de vrouw van Moyſes een Ethiopiſche is 't dat ſy was een Madianietſche?

A. Het is waer, dat de Schriftuer in den Boek der Getallen 12. cap. 1. ℣. de vrouw van Moyſes noemt een

hy

LIBER NVMERI, CAP. 1 V. 1. P. B. Bouttats fecit.

hy tot Core: Gy, met alle uw geſpan, ſtelt u morgen aen d'een zyde voor Gods aengezigt, en Aaron zal ſtaen aen d'andere. Neemt dan elk uwe wierook-vaten, en legt'er reuk-werk in, brengende voor den Heer 250. wierook-vaten, en Aaron zal ook ſyn wierook-vat houden. Wanneer ſy dat 's anderendags aldus deden, en dat-ze nu met Moyſes en Aaron aen den ingang van 't Tabernakel ſtonden, hebbende al-daer geheel hun geſpan verzaemeld, zoo verſcheen aen hun alle de glorie des Heere. En Godt ſprak tot Moyſes en Aaron aldus: Wykt af van dit t'ſaemen-geſpan, en ik zal-ze terſtond vernielen. Maer Moyſes en Aaron vielen op hun aenzigt neder, en zeyden: ô Almogenden Godt: ô Godt van alle levende zielen, zult gy, om de zonde van eenen, uwen toorn over alle het volk uytſtorten? Godt gaf dan dit bevel aen Moyſes: Gebied aen alle het volk dat-ze zig afſcheyden van de tente van Core, Dathan en Abiron. Moyſes dit gedaen hebbende en voor-af voorzeggende, dat ſy met eene ongemeene dood zouden geſtraft worden, tot een teeken dat Godt hem waerelyk had gezonden, zoo hy ophield van ſpreken, zoo ſcheurde de aerde onder hunne voeten van een, en verſlond hun met hunne tenten, en met al wat hun toebehoorde, en ſy verzonken levendig in d'aerde. Alle de Iſraëliten die daer rondom ſtonden, namen de vlugt op hun geſchreeuw en zeyden: Miſſchien mogt de aerde ons ook inſlikken. Boven-dien kwam'er een vuer van Godt af, 't welk de 250 mannen, die reuk-werk opdroegen, verſlond. Godt zeyde tot Moyſes: Gebied aen den Prieſter Eleazar, dat hy de wierook-vaten uyt den brand opneme, mits die geheyligt zyn, en het vuer gins en weer verſtroeye; maer dat hy die wierook-vaten doet uytſlaen in plaeten, en aen den Autaer vaſt-maeke, op dat die dienen tot een eeuwig gedenk-teeken aen de kinders van Iſraël. 's Anderdags knorde alle het volk van Iſraël al wederom tegen Moyſes en Aaron, en zeyde tot hun: Gy-lieden hebt het volk des Heere om-hals gebragt. Dewyl nu den oproer aenving en den oploop toenam, namen Moyſes en Aaron hunnen toevlugt tot het Tabernakel des Verbonds. Wanneer ſy daer binnen getreden waeren, wierd het met de wolke belommert, en de glorie des Heere vertoonde zig. En Godt zeyde tot Moyſes: Vertrekt uyt het midden van dit volk, op dat ik het ſtrakx verniele. Dewyl ſy nu plat ter aerde lagen, zeyde Moyſes tot Aaron: Neemt het wierook-vat, en doet'er vuer in van den Autaer en legt'er reuk-werk op, en gaet terſtond nae het volk henen, om voor hun te bidden; want daer is eenen grooten toorn van Godt uytgegaen, en de ſtraffe neemt vinnig toe. Aaron dede het zoo, en liep in 't midden van 't volk, 't welk door den brand vernielt wierd, en hy offerde reuk-werk op. Zig dan geſtelt hebbende tuſſchen de doode en levende, bad hy om verzoeninge voor het volk. Aldus wierd de ſtraffe gedempt. Het getal nu van de gene, die door

Ethiopiſche, en in den Boek des Uytgangs 3. cap 1. V. eene Madianietſche. Om deze twee Schriftuer-plaetzen te doen over-een-komen, dient men te weten dat 'er twee Ethiopiën zyn; het Weſtelyk nae d'ander zyde van Egypten in Afriken, het welk genoemt word Abuſſiën, en het Ooſtelyk, het gene men noemt Arabiën: aldus word de vrouw van Moyſes, dogter van Jethro, genoemt eene Ethiophiſche, om dat Madian van waer ſy was, begrepen is in de Schriftuer onder het Ooſtelyk Ethiopiën: en ſy is genaemt eene Madianietſche, om dat Madian haere geborte-plaets is; hier door blykt het, dat Flavius Joſephus zig miſgrypt, als hy zegt, dat Moyſes zynde in Egypten, den oorlog voerde tegen de Ethiopiers, dat hy-ze overwon, en dat hy trouwde de dogter van den Koning van Ethiopiën.

V. Bleef deze murmuratie ongeſtraft?

A. Neen, want hoewel Moyſes door ſyne grootmoedigheyd zig niet gelegen liet aen deze preutelingen der vrouwen, en voorgenomen had te zwygen zonder eenige moeyt aen-te-wenden om zig te ſtellen tegen Aaron en tegen ſyne zuſter, zoo gebood hun Godt, te weten aen Moyſes, aen Aaron en aen Maria hunne zuſter, van te gaen uyt de leger-plaets onder hun dryen, en zig te begeven aen den ingang van het Tabernakel. Godt in eene wolk-kolomme hield zig aen de deure, en van daer roepende tot Aaron en Maria, verweet hy hun hunne murmuratie en agterklap; ende raekende in eene regtveerdige gramſchap, vertrok hy zig; maer aenſtonds deze zuſter droeg de ſtraffe van haere zonde, en ſy verſcheen geheel beſmet met eene ſchrikkelyke melaetsheyd, welke haer lighaem dede witter vertoonen als ſneeuw: aldus ſtrafte haer Godt, en veroodmoedigde haer geduerende zeven dagen, haer afscheydende niet alleennelyk van Moyſes, maer van alle het volk.

V. Wat gebeurde 'er naer deze heyſſelyke beroerte?

A. Het volk zynde nu alreeds getrokken uyt Egypten ontrent zedert een jaer en een half, doolende in de woeſtyne, en zynde te Rethma in de woeſtyne van Pharan, vyfthiende ſtatie, hadde nieuwſgierigheyd van tydingen te willen hebben van dat land het welk men hun beloofde, daer ſy ſtonden om in-te-trekken.

V. Wat dede Moyſes in dit geval?

A. Moyſes die niets en dede als door Gods bevel, hem te raeden gegaen hebbende kreeg tot antwoord, dat hy zoude zenden twaelf ſpieders, eenen van ieder Geſlagt, om te gaen beſchouwen het land van Chanaan, en daer van tydingen te brengen aen dit volk het gene hier naer zoo nieuwſgierig was.

V. Wat tyding bragten deze ſpieders?

A. Deze twaelf mannen weder-gekomen zynde naer veertig dagen, deden hun verhael voor alle het volk; ſy zeyden, dat dit land uytſtekende en zeer vrugtbaer was, het gene ſy bewezen toonende eenen Druyven-tros, wiens druyven van zoo buyten-gewoonelyke grootte waeren, dat 'er twee mannen noodig waeren om hem te draegen op eenen draeg-ſtok. Sy hadden dezen genomen ontrent

deze ſtraffe geſtorven zyn, was 14700 menſchen, behalvens die vergaen waeren in den oproer van Core. Naer dat den brand geſtilt was, keerde Aaron en Moyſes weder aen den ingang van 't Tabernakel. Godt, willende het Prieſterdom van Aaron nog meer beveſtigen, zeyde tot Moyſes: Neemt van elken Overſten der hooſd-ſtammen eene Roede, dat is twaelf Roeden, en ſchryft den naem van ieder Overſten op ſyn Roede. Den naem van Aaron zult gy ſtellen op de Roede van Levi: want voor elk hooſd der ſtammen zal'er een Roede zyn. Deze Roede zult gy leggen in het Tabernakel voor de Arke des Verbonds: daer zal ik u aenſpreken. Wiens Roede bloeyen zal, dit is den Man, die ik verkoren heb tot het Prieſterſchap. Aldus zal ik van my afweiren de knorringen van Iſraëls kinderen. Moyſes gaf dit de kinders van Iſraël te kennen; en elken Overſten gaf hem eene Roede voor elk geſlagte, zoo dat'er twaelf Roeden waeren behalvens de Roede van Aaron. Moyſes leyde deze Roeden voor het aenzigt des Heere in het Tabernakel der getuygeniſſe. Als nu Moyſes 's anderdags weder in het Tabernakel kwam, vond hy de Roede van Aaron, die voor den ſtam van Levi was, met bloeyſel, botten en amandels verçierd: en hy toonde alle de Roeden aen 't volk. Dan zeyde Godt tot Moyſes: Draegt de Roede van Aaron weder nae 't Tabernakel der getuygeniſſe; op dat ſy daer bewaert worde tot een gedenk-teeken voor de wederſpannige Iſraëliten: en op dat-ze voortaen ophouden van tegen my te knorren, en aldus de dood mogen ontgaen. Moyſes dede het gene Godt hem had geboden.

UYT HET XX., XXI., XXII., XXIII., XXIV., XXXI., EN XXXII., HOOFD-STUK.

Maria ſterft. Water uyt de ſteen-rotſe. Vuerige ſlangen. De kopere ſlang. Balac Koning der Moäbiten, verzoekt Balaam, dat hy de Iſraëliten zoude vervloeken. De ezellinne van Balaam ſpreekt. Balac gaet Baalam te gemoed. Boozen raed van Balaam. De Madianiten worden van d'Iſraëliten overwonnen. Den roof word gedeelt.

DE Iſraëliten naer vele omwegen, die Godt hun dede doen, om hunne wederſpannigheyd te ſtraffen, gekomen zynde in de Woeſtyne Sin, ſtierf Maria de zuſter van Moyſes aldaer, oud zynde 130 jaeren. Het volk knorde wederom op deze plaets by gebrek van water. Moyſes wierp zig, naer gewoonte, plat ter aerde voor het Tabernakel om Godt voor hun te bidden, die hem beval de ſteen-rots te ſlaen met ſyne roede om water te doen uytkomen. Moyſes nam dan ſyne roede, en ſtaende met ſynen broeder Aaron voor

de Stad *Eſcol*, het gene beteekent Druyven-tros: maer ſy voegden'er ook by, dat ſy gevonden hadden zeer ſterke ſteden, dat de inwooners waeren monſters in grootte; dat het aldus eene dwaesheyd was te denken van dit Koningryk oyt te overmeeſteren, mits ſy zig vergelykende met deze Reuzen, gelyk als klyne ſpringhaenen ſcheenen.

V. Wat zeyde het volk gehoort hebbende het berigt van de thien ſpieders?

A. Dit volk zig als tot wanhope overgevende, morde en ſtond op tegen Moyſes; ſy wenſchten geſtorven geweeſt te hebben; Sy wouden zig eenen aenleyder kiezen om hun weder te geleyden in Egypten; maer Caleb zoon van Jephone, en Joſuë, die de twee andere ſpieders waeren, vol edelmoedigheyd, betrouwen, getrouwheyd en onderdaenigheyd. deden hun beſt om het volk weder aente-moedigen, en te ſtillen hun geknor de de verzekering van Gods byſtand; Moyſes zelfs of ſchoon hy hun verzekerde, dat Godt alles voor hun zoude doen, en kon niets op hun winnen.

V. Waer toe vervoerden zig de thien ſpieders tegen Caleb en Joſuë?

A. Sy wouden hun ſteenigen om dat ſy de zaeke van Godt ſtandvaſtelyk hadden voorgeſtaen, waer 't dat den Heere op den zelven ſtond den oproer niet geſtilt en had, doende uytſchynen ſyne glorie op het Tabernakel.

V. Bleef dezen oproer ongeſtraft?

A. Neen, Godt overviel met een ſchielyke dood de thien ſpieders, oorzaek van dezen opſtand; en zonder de gebeden van Moyſes ging hy dit volk ſlaen met eene plaege die hun alle zoude uytgeroeyt hebben: maer Godt verhoorende het geſmeek van Moyſes, vergenoegde zig met te zweeren, dat geenen eenen van dit volk het gene zoo gemort had, zoude komen in het land alwaer hy bereyd was hun te geleyden; dat van alle die de twintig jaeren bereykt hadden, uytgenomen Caleb en Joſuë' geenen eenen zoude zien de heerlykheyd van dat land dat hy belooft had aen hunne vaders, dat ſy alle zouden ſterven in deze wildernis alwaer ſy veertig jaeren lang zouden zwerven, om daer te blyven zoo veel jaeren, als deſe ſpieders dagen hadden overgebragt om het land te beſchouwen; hy voegde daer by dat alleenelyk in dit land zouden komen hunne kinders zynde onder de twintig jaeren Het is waerſchynelyk, dat ook andere, die Godt niet getergt hadden, van die ſtraf vry zyn geweeſt; onder welke Origenes ſtelt de Prieſters en de Levieten: zekerlyk Eleazar, zoon van Aaron, is gekomen in het Land van Belofte, als blykt uyt den Boek van Joſuë het 14. cap.; zoo dat men, volgens den regel van den H. Hieronymus, het gene gezeyd is van alle het volk, kan verſtaen ten opzigte van het grootſte deel. Ziet hier afgebeeld de waerheyd van Gods woord: Vele zyn'er geroepen, maer weynige uytverkoren.

V. Deze dreygementen en vonniſſen van den Heer maekten hun die getrouwer en onderdaeniger aen Godt als ſy te voren geweeſt waeren?

A. De Iſraëlieten waeren altyd hardnekkig en onbuyg

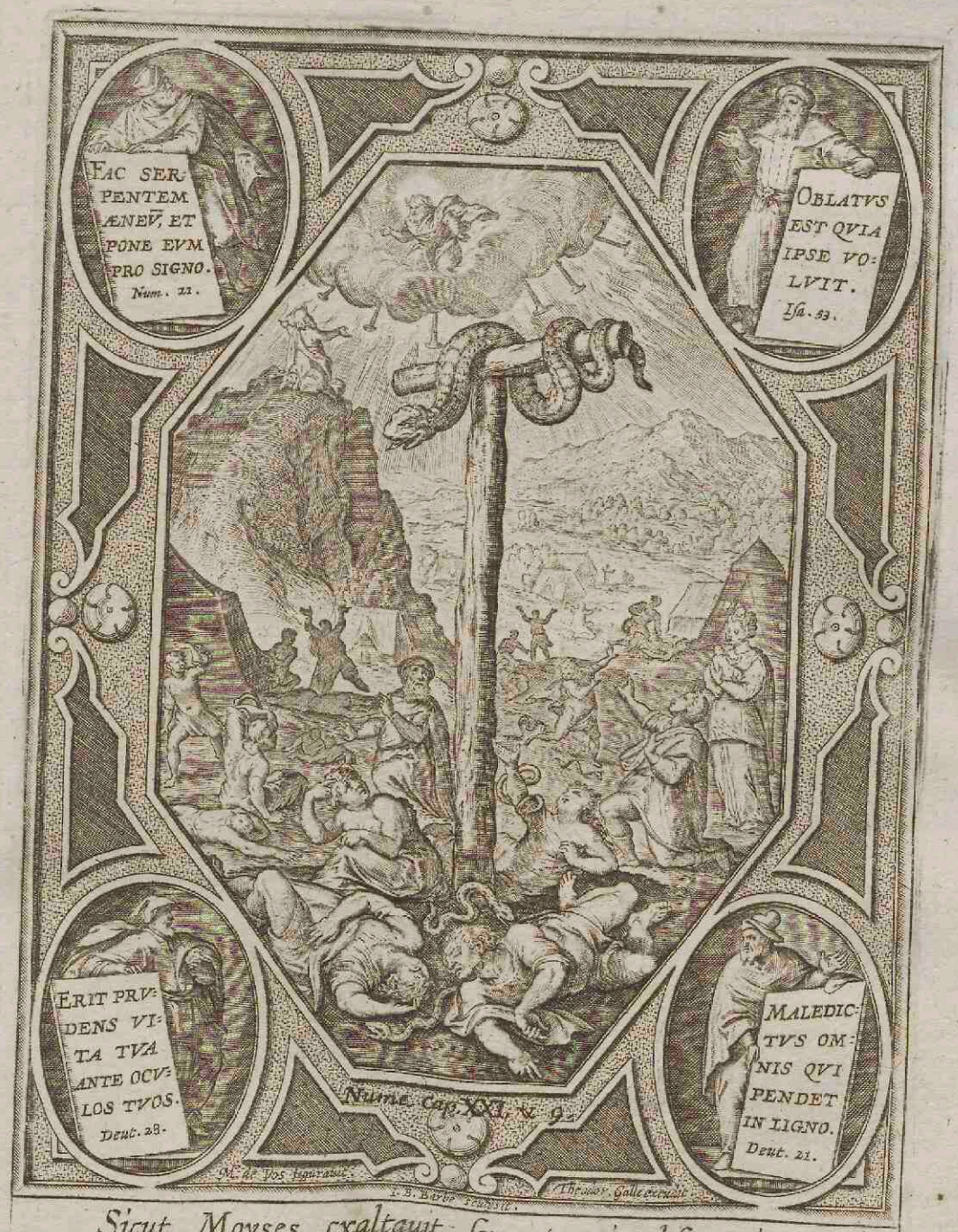

Sicut Moyses exaltauit serpentem in deserto, ita exaltari oportet filium hominis. Ioan. 3.

het volk, zeyde hy : Hoort toe, gy wederſpannige en ongeloovige, zullen wy wel voor u water konnen doen komen uyt deze ſteen-rots? Hy ſloeg dan met ſyne roede twee-mael op de ſteen-rots, en daer kwam water uyt in overvloed. Dog Godt nam deze haperinge van Moyſes zoo kwalyk, dat hy om die reden niet en begeerde, dat hy nogte ſynen broeder Aaron het volk zoude brengen in het Land van Beloften, maer het enkelyk van verre zouden aenſchouwen, zonder daer in-te-gaen. De Iſraëliten meynden daer voordeer door te trekken door het Land der Edomiten; maer den Koning der Edomiters dwong hun te rug te keeren. Dus kwamen ſy ontrent den berg Hor ofte Horeb. Godt gaf aldaer aen Moyſes een gebod : dat hy ſynen broeder Aaron zoude leyden op het hoogſte van den berg en hem ſyne Prieſterlyke kleederen uytdoen om ſynen zone Eleazarus daer mede te bekleeden tot ſtraffe van ſyn miſtrouwen by de waters van tegenſpraek. Aaron ſtierf aldaer in den ouderdom van 123 jaeren, het veertigſte jaer naer den uytgang van Egypten, en wierd van al het volk beweent dertig dagen lang. Dog Arad, Koning der Chananeërs, hoorende dat de Iſraëliten kwamen langs den weg, die de beſpieders te voren hadden bewandelt, vogt tegen hun; en de overhand bekomende, nam hy'er eenige gevangen. Alſdan deden de Iſraëliten deze belofte aen Godt: Is 't dat gy dit volk in onze handen levert, zoo zullen wy hunne Steden vernielen. Godt aenhoorde hun gebed, en leverde de Chananeërs in hunne handen; en ſy vernielden-ze met hunne Steden. Terwyl nu de Iſraëliten geduerig reyſden van d'eene plaets nae d'andere, begon hun den weg te verdrieten. Sy ſtonden dan tegen Godt en Moyſes op, en zeyden : Waerom hebt gy ons uyt Egypten gebragt, om in deze woeſtyne te ſterven? Daer en is geen brood, daer en is geen water, en ons herte walgt nu al over die ligte ſpyze. Om deze reden zond Godt vuerige ſlangen onder het volk, die hun bytende eenen grooten brand ontſtaken, waer van ſy ſtierven. Sy kwamen dan by Moyſes : en zeyden : Wy hebben gezondigt, om dat wy tegen Godt en u zyn opgeſtaen. Bid dog, dat hy van ons de ſlangen weg-neme. Als Moyſes voor het volk ſyn gebed dede, zeyde Godt tot hem : Maekt een kopere ſlange : en ſtelt-ze op eenen ſtaek. Al wie gebeten wezende, die ſlange ziet, zal 't leven behouden. Moyſes maekte dan een kopere ſlange, en ſtelde die op eenen ſtaek : en al wie, gebeten wezende, die ſlange aenzag, wierd genezen.

De Iſraëlieten gekomen zynde in't Land van Moâb : zonden zeggen aen Sehon, Koning der Ammorrheërs, Wy bidden u, laet ons gaen door uw Land, wy en zullen ter zyden niet afwykken door uwe Akkers en Wynbergen; en wy zullen uyt uwe water-putten niet drinken, tot dat wy uyt uw Land zullen zyn. Sehon wilde dit geenſins toeſtaen, maer ſijn volk vergadert hebbende, ging hy hun te gemoed zaem; nogtans agt nemende op deze dryging van veertig jaeren te zwerven en te ſterven in deze woeſtyne, zoo zagen ſy te laet hunnen miſſlag; ſy wouden hem verbeteren, maer door eenen nieuwen, zeggende tot Moyſes, dat ſy niet meer vreeſden de inwoonders van het Land 't welk men hun beloofde, en dat ſy gereed waeren om tegen de zelve ten ſtryde te gaen.

V. Wat antwoordde Moyſes aen dit volk?

A. Moyſes zeyde hun, dat ſy zulks niet zouden ondernemen, en dat Godt niet en zoude met hun zyn; ſy volgden nogtans hun eygen gevoelen, maer ſy wierden geſlaegen en op de vlugt gedreven door de Amalecieten en die van Chanaan, om dat ſy hadden willen ſlag leveren tegen Gods bevel.

V. Wat gebeurde daer naer?

A. Het H Schrift verhaelt een der voorbeelden van de grootſte ſtrengheyd die 'er oyt geplogen is in d'oude Wet: men vond eenen man die op den Sabbat-dag eenige ſtukxkens hout raepte; men vatte hem aenſtonds, en men bragt hem voor Moyſes en Aaron, om te weten wat 'er moeſt gedaen worden met dezen overtreder van de Wet.

V. Wat gebood Moyſes in dit geval?

A. Moyſes ſtond zelf in twyffel; hy dede dezen menſch bewaeren tot dat hy Godt zoude te raeden gegaen hebben; maer Godt gebood aen Moyſes tot een voorbeeld te doen ſterven dezen overtreder van den Sabbat-dag, die geſteenigt wierd door al het volk.

V. Wat verhaeld de Schrifture dan voords?

A. Sy verhaeld den opſtand en ſcheuring van Core van het Geſlagt van Levi, van Dathan en Abiron van het Geſlagt van Ruben, gevolgt door twee honderd vyftig Levieten die zig ſtelden tegen Moyſes en Aaron, willende meer regt hebben tot het Prieſterdom als Aaron; de aerde ſcheurde open en ſlokte in alle de belhaemels van deze zaemen-zweering met hunne vrouwen, en hunne kinderen, en al 't gene aen hun was, en hunne lighaemen levende begraeven zynde in d'aerde, daelden hunne zielen ter helle: het vuer des hemels komende uyt het Tabernakel, verſlond de twee honderd en vyftig Levieten die het Prieſterampt onregtveerdiglyk zig meynden toe-te-eygenen.

V. Wierd het volk niet beangſt door deze kaſtyding?

A. Neen, het volk bleef altyd murmureren, waer over den Heere hun ſtrafte door eene plaege van vuer die'er veerthien duyzend zeven honderd vernielde, maer Aaron hield deze ſtraffe tegen door ſyn gebed.

V. Wat gebood den Heere, ſprekende tot Moyſes, naer deze kaſtyding?

A. Den Heere bevool aen Moyſes te brengen in het Tabernakel twaelf roeden, met den naem van ider geſlagt geſchreven op elke der zelve, en daer by te leggen eene bezondere roede voor de familie van Aaron, en eene andere voor alle de andere familien in het geſlagt van Levi in het algemeyn.

V. Waerom dat?

A Op dat men zoude herkennen door de roede die zoude bloeyen, dien die Godt had uytgekozen tot Offeraer

in de Woeſtyne, en leverde ſlag aen Iſraël. Dog hy wierd van hun door 't zweird neder-geveld, en ſy namen ſijn Land in. Daer naer zond Moyſes krygs-lieden, om de Stad Jazer te beſpieden, die hacre plaetzen in namen, en de inwoonders weg dreven. Van daer trokken ſy naer Baſan: maer Og Koning van Baſan kwam hun te gemoed met al ſijn volk, om hun ſlag te leveren. Dog Godt zeyde tot Moyſes: En vreeſt niet, ik heb hem in uw handen gelevert, gy zult hem doen, gelyk gy Sehon Koning der Ammorrheërs gedaen hebt. Sy verſloegen hem gantſch, en ſy bezaten ſijn Land. Van daer voort-gereyſt zynde, legerden ſy op de Velden van Moâb. Dog Balac, Koning van Moâb, gezien hebbende al wat de Iſraëliten hadden gedaen tegen de Ammorrheërs, zond boden tot Balaâm, om hem te roepen en te zeggen: Ziet, daer is een volk uyt Egypten gekomen, 't gene de aerde overdekt, en 't welk hier regt over my blyft liggen. Ik bidde u dan, dat gy dit volk wilt komen vervloeken, op dat ik het mag verſlaen, en uyt mijn Land dryven op d'een ofte d'ander wyze. De overſten der Moâbiten en de Vorſten der Madianiten trokken op, en gekomen zynde by Balaâm, vertelden ſy hem wat Balac verzogt. Godt zeyde tot Balaâm: En gaet met hun niet, en wagt u wel van dat volk te vervloeken, want 't is een gezegent volk. Balaâm 's morgens vroeg opgeſtaen zynde, ſeyde tot de Vorſten van Balac: Keert nae uw Land weder, want Godt heeft my verboden met u te gaen. De Vorſten weder-gekeert zynde, ſeyden tot Balac: Balaâm heeft geweygert met ons te komen. Balac zond nieuwe Vorſten, grooter in getal en weerdigheyd. Deze tot Balaâm gekomen zynde, zeyden hem: Dit laet u Balac weten, en vertraegt dog niet tot my te komen! want ik zal u groote vereeringen doen, en geven al wat gy wilt: komt maer om dit volk te vervloeken. Balaâm antwoordde: Alwaert 't dat Balac my ſijn huys vol zilver en goud gave, zoo en kan ik tegen het bevel van mynen Heere en mynen Godt niet doen, 't zy kleyn ofte groot. Maer blyft hier dezen nagt; op dat ik weten mag, wat Godt tot my zal ſpreken. Godt kwam dan 's nagts tot Balaâm, en zeyde tot hem: Dewyl'er menſchen gekomen zyn om u te haelen, ſtaet op, en gaet met hun: zoo nogtans, dat gy doen zult, wat ik u zal zeggen. Balaâm ſtond vroeg op, en ſijne Ezelinne gezaedelt hebbende, trok hy met de Vorſten van Balac. Gods toorn ontſtak dan tegen hem: en den Engel des Heere ſtelde zig in den weg tegen Balaâm, die op ſijne Ezelinne gezeten was, en twee jongens by hem had. Als nu de Ezelinne den Engel des Heere in den weg zag ſtaen met eenen blooten degen in de hand, week ſy van den weg af, en trok te velde-waerts in. Balaâm ſloeg'er op, om haer wederom op den weg te brengen. Maer Gods Engel ſtelde zig op eene engte, tuſſchen twee ſchuddingen van de wyn-bergen.

en om alzoo te ſtutren de klagten van het volk, en de muyterye die ſy opmaekten tegen Moyſes en Aaron.

V. Welk was de Roede die bloeyde?

A. De Roede van Aaron, die alleen bloeyde op eenen nagt, en blaeders en vrugten droeg: en door dit Mirakel gaf Godt gevoeliglyk te kennen, dat hy Aaron en ſyne afkomelingen verkozen had tot de bedieningen van het Prieſterdom.

V. Waer van ſpreekt het agthiende Capitel van dezen Boek der Getallen?

A Het ſchryft voor aen Aaron ſyn leven zoo zuyver over te brengen als ſyne weerdigheyd verheven was; in het vervolg word'er geſproken van de pligten der Levieten en der Prieſteren, daer naer word'er aengetoont, welk het deel moeſte zyn der Prieſters in de Offeranden die men opdroeg; nog word'er aengewezen, dat al het uytnemenſte in de Offeranden zoude zyn voor de Prieſters, en de Thienden tot deel aen de Levieten.

V. Wat gebood den Heere ten opzigte van de miſſlagen van het volk?

A. Hy bevool van op te offeren eene roſſe koey zonder vlekke, voor de zonden, en zig te bedienen van het water van verzoening gemengt met der zelve aſſchen, om te zuyveren de beſmette die aengeraekt hadden een dood lichaem, als ook die onreyn waeren.

V. Waer gingen de kinderen van Iſraël vertrekkende van Rethma?

A. Dit volk ging meer agterwaerts als voorwaerts dwaelende langs verſcheyde omwegen tot ſtraffe van hunne oproerigheyd, tot dat ſy kwaemen, gelyk zegt het twintigſte Capittel, in de woeſtyne van Sin, dry-en-dertigſte ſtatie, verſchillig van de agtſte ſtatie van den zelven naem alwaer het Manna voor de eerſte reys begon te regenen uyt den Hemel. Daer, in Cades, ſtierf Maria de zuſter van Moyſes, en wierd'er begraven; ſy kon den ouderdom hebben van 130 jaeren, mits ſy dan ontrent thien jaeren ouder was als Moyſes; die ook ſtierf, gelyk wy zullen zien, dit zelve jaer, zynde oud 120 jaeren Het volk murmureerde ook op deze plaets by gebrek van water om te drinken.

V. Wat dede Moyſes om te ſtillen den oproer van het volk?

A. Moyſes liep aenſtonds nae het Tabernakel om den Heere te bidden, dat hy zoude vergeven aen dit ondankbaer volk, en dat hy zoude openen ſyne ſchatten van levende wateren: hier gebeurde het genoegzaem bekent miſtrouwen van Moyſes; want Godt hem geboden hebbende van te ſlaen op eene rotſe, ſcheen hy te twyffelen, dat'er water konde komen uyt dezen ſteen: het was zelfs, gelyk men gelooft, ter oorzaeke van dit miſtrouwen, dat hy tweemael ſloeg, waer over Godt hem beriſpte en zelfs kaſtydde.

V. Hoe wierden genoemt de waters die ſprooten uyt dezen ſteen?

A. Sy wierden genoemt de waters van tegenſpreking, ter oorzaek van het geknor van het volk, en deze fonteyne bleef aenhouden, en wierd genoemd de fonteyne van Miſphat of van Cades.

V. Hoe ſtrafte Godt het miſtrouwen van Moyſes?

De

De ezellinne hem ziende, drong tegen de ſchuddinge aen, en vreef Balaams voet tegen de zelve. Hy ſloeg'er dan al wederom op. Gods Engel, zig tot nog eene nouwere engte begevende, ſtelde zig voor haer, dat ſy nogte ter regte, nog ter ſlinke hand wyken konde. De ezellinne ziende aldus den Engel ſtaen viel onder Balaâm ter aerde neder, die tegen haer geſtoort zynde, al vinniger haer op de lenden ſloeg met ſynen ſtok. Godt opende alſdan den mond van de ezellinne, en zeyde tot Balaam: Wat heb ik u gedaen, dat gy my nu dry-mael geſlaegen hebt? Balaam antwoordde: Om dat gy het verdient, en my ſtelt tot ſpot. Had ik maer een zweerd, ik ſloeg u dood. De ezellinne zeyde hier op: En ben ik niet uwe ezellinne, daer gy tot nog toe altyd op gereden hebt? Heb ik oyt iet diergelyks bedreven? Neen gy, zeyde Balaam. Terſtond dede Godt de oogen van Balaam open: zoo dat hy den Engel des Heere in den weg zag ſtaen met eenen blooten degen in de hand, en overzulkx op ſyn aenzigt plat ter aerde viel. Den Engel vraegde van hem: Waerom hebt gy uwe ezellinne aldus geſlagen tot dry-mael toe? Ik ben gekomen om u te weêrſtaen, dewyl uwen handel ondeugende is, en tegen my aenloopt. Indien de ezellinne van den weg niet had af-geweken, om voor my plaets te maeken, ik had u zekerlyk het leven benomen, en het haere behouden. Balaam zeyde tot den Engel des Heere: Ik heb gezondigt, niet wetende, dat gy tegen my op den weg ſtond. Nu dan, indien het u niet belieft, dat ik gae, ik zal weder-keeren. Den Engel gaf Balaam tot antwoord: Gaet met die mannen, maer dit alleen, 't welk ik u gebieden zal, zult gy ſpreken. Aldus trok Balaam met de Vorſten van Balac op.

Balac nu, vernomen hebbende dat Balaam aenkwam, ging hem te gemoed, en zeyde: Waerom en zyt gy niet daedelyk tot my gekomen? Meynt gy, dat ik uwe komſte niet treffelyk en kan beloonen? Balaam antwoordde: Ziet, hier ben ik. Maer meynt gy, dat ik dog iet anders zal konnen ſpreken als 't gene Godt my zal ingeven? Sy reyſden dan te ſaemen, en Balac bragt Balaam op de hoogte van Baâl, van waer hy het uyterſte van 't volk van Iſraël konde zien. En naer dat Balaam had doen opregten zeven Autaeren, en op ieder eenen jongen os en eenen ram doen offeren; en dat Balac gedaen had 't gene Balaam hem beval, en dat hy Godt had te raede gegaen, die aen Balaam openbaerde de woorden, die hy moeſte ſpreken, ſprak hy aldus overluyd: Hoe kan ik iemand vervloeken, die Godt niet en vervloekt, ofte kwaed wenſchen aen iemand, aen wie Godt goed wenſcht?.... Wie zal de menigte van Jacobs kinderen konnen tellen? Och of ik met deze regtveerdige mogt ſterven, en dat myn uyterſte aen het hun gelyk mogte zyn! Hier op zeyde Balac: Wat maekt gy? Ik heb u geroepen om myne vyanden te vervloeken, en gy zegent-ze. Ba-

A. Hy voorzeyde hem, dat hy zoude zien met ſyne oogen het land van belofte, maer dat hy daer niet zoude inkomen, en dat eenen anderen het volk zoude ſtellen in bezitting van dit land.

V. Waer gingen de Hebreeuwen vertrekkende uyt de woeſtyne van Sin, gezeyd Cades?

A. Opgetrokken zynde van Cades, dry-en-dertigſte ſtatie, kwamen ſy nae het land van Edom, door het welk ſy den doortogt verzogten; maer den Koning van dat land wygerde zulkx, en trok tegen hun te velde met eene oneyndelyke menigte, 't welk een magtig leger uytmaekte; het gene Moyſes verpligtte van ſyne landen af-te-draeyen.

V. Langs waer trokken de Iſraëlieten in het vervolg?

A. Sy kwaemen aen den berg Hor of Horeb, anders gezeyd Moſera; den berg word genoemt Hor, en de daer ontrent liggende plaets noemt men Moſera; vier-en-dertigſte ſtatie, alwaer ſtierf Aaron in den ouderdom van 123 jaeren, veertig jaeren naer den uytgang uyt Egypten; hy was den eerſten die onderſtond het uytwerkzel van't vonnis het welk Godt had uytgeſproken tegen hem en tegen Moyſes, ter oorzaeke van hun klyn geloof in het Mirakel van het water der rotze. Eleazar, oudſten zoon van Aaron, wierd Offeraer in ſyne plaetze. Den Koning Arad vernomen hebbende, dat Iſraël was gekomen langs den weg der ſpieders, leverde hem ſtryd en verwon hem; maer Iſraël zig verbonden hebbende met eene belofte aen den Heere, wierd overwinnaer van Arad Koning der Chananeën die hy doodde, hebbende verwoeſt hunne ſteden; en deze plaets wierd genaemt Horma, dat is, vervloeking, ende volgens Vatablus, Vol van victorie.

V. Wat is'er merkens-weerdig in de reyze van Hor tot Moab, twee-en-veertigſte en laeſte ſtatie?

A. Het volk begon verdriet te krygen in den weg en in hunnen arbeyd, en zig te beklaegen, dat het brood en het water hun ontbrak, en dat het Manna hun walgde.

V. Wat dede den Heere tegen dit oproerig volk?

A. Den Heere zond vuerige Serpenten wiens beéten brandden als vuer, waer door menige gekwetſt ende gedood wierden, te Salmona of te Phunon.

V. Wat zeyde het volk ziende zig zoo geſlagen?

A. Sy bekenden hunne zonde en baden Moyſes van den Heere te ſmeeken, dat hy zoude wegnemen deze ſerpenten uyt het midden van hun; het gene hy dede door middel van het kopere Serpent het gene hy door Gods bevel dede opregten tot een teeken, op dat de gekwetſte die het zelve aenzagen, zouden genezen zyn.

V. Wat viel'er voor in het land van Moab alwaer de Hebreeuwen gelegert waeren?

A. De nederlaeg van eenige Princen en volkeren vyanden Gods, gelyk van den vermaerden Og Koning van Baſan, en van Sehon Koning der Amorrheën, bragt den angſt in den geeſt van Balac Koning der Moabieten: hy was verſchrikt over zoo veel victorien van dit uytlandig volk; hierom aenzogt hy de Madianieten van zig met hem te vervoegen; hy wou zig nog beſchudden door den raed ende de vervloekingen van den vermaerden Propheet Ba-

laam antwoordde: Kan ik anders ſpreken als dat Godt my heeft bevolen? Balaac zeyde: Komt dog op een ander plaetſe, van waer gy maer een deel (*meynende, dat Balaam miſſchien verſchrikt mogt zyn, zoo groote menigte te vervloeken*) van Iſraël ziet, en vervloekt-ze daer. Als hy hem op eene hooge plaetſe had gebragt, regtte Balaam daer zeven Autaeren op, en hy offerde eenen jongen os en eenen ram op den Autaer, hy ging Godt te raede als te voren en hy bleef het volk nog zegenen, hier op zeyde Balac: Wilt gy dit volk niet vervloeken, zoo onthoud u van te zegenen. Balaam zeyde: Heb ik u niet gezeyd te voren, dat ik zoude doen het gene Godt my zoude gebieden? Komt, zeyde Balac, ik zal u op een ander plaetſe brengen, of het miſſchien Godt behaegelyk waer, dat gy-ze van daer zoud vervloeken. Maer wederom daer Autaeren opgeregt hebbende, en offeranden gedaen, bleef hy Iſrael nog al zegenen, voorzeggende hunne victorien. Balac ontſtak in groote gramſchap, en zeyde: Trekt henen: ik had geſchikt u groote geſchenken te doen: maer Godt heeft u daer van berooft. Balaam zeyde: Heb ik niet gezeyd: Alwaer 't dat Balac my ſyn huys vol zilver en goud gave, zoo en kan ik tegen het bevel van mynen Heer en Godt niet doen?.... Niet-te-min eer ik nae myn volk gae, zal ik u raed geven, wat uw volk moet doen aen dit volk in 't toekomende. Syn woord wederom overluyd opnemende, zeyde hy: Daer zal eene (*dit is gezeyd van David, en nog meer van Chriſtus, waer van David een afbeelding was*) ſterre uyt Jacob voortskomen: daer zal eene ſpruyt uyt Iſraël uytſchieten, die de Veld-overſten van Moäb zal verſlaen. Balaam ſtond dan op, en keerde wederom nae ſyn huys, gevende eerſt den vervloekelyken raed aen Balac, dat hy van de ſchoonſte Moäbitſche dogters zoude zenden nae het Leger der Iſraëliten, om hun hier door te brengen tot onkuysheyd, en daer naer tot afgoderye, om hun aldus te berooven van Gods beſcherminge. *Ziet cap.* 31. ℣. 16. Volgens Balaams raed, begonnen de Iſraëliten, (te Setim zynde) te hoereren met de dogters der Moäbiters, die hun noodigden tot haere offeranden. Sy gingen dan met hun eten en hunne afgoden aenbidden. Gods toorn wierd tegen hun ontſteken, en hy zeyde tot Moyſes: Vergaedert alle de Overſten des volks: en dat ſy die mannen (hoereerders) ophangen by klaeren dage, op dat mynen toorn zig van Iſraël afwende. En ziet een man van Iſraëls kinden, bragt eene Madianitſche vrouwe tot ſyne broeders, daer het Moyſes zag, en alle de Iſraeliten, die vooor het Tabernakel ſtonden en weenden. Phineës dit ziende, ſtond op uyt het midden der vergaederinge met eene ſpieſſe in de hand, en hy volgde den Iſraëlitſchen man agter-naer, en hy doorſtak-ze beyde (daer ſy zondigden.) Aldus hield de plaege op onder de kinderen van Iſraël; want

laam aen wie hy geſchenken zond met verzoek van Iſraël te willen komen vervloeken; maer dezen goddeloozen propheet, hoe kwaed dat ſynen wille was, en kon dit niet te weeg brengen.

V. Was Balaam waerlyk eenen Propheet?

A. Jae. De Schriftuer zegt, dat hy herkende den waeren Godt voor ſynen Godt: en het is kwaelyk te gelooven, dat Godt wou gebruyken eenen valſchen Propheet om ſyne Godſpraek aen te kondigen. Daer en tuſſchen den H. Baſiliut, H. Chryſoſtomus, Origenes, H. Auguſtinus, Procopius, noemen hem Propheet van den duyvel, en tooveraer: maer men kan't woord *Ariolus* nemen voor Waerzegger, is't dat diën zin over-een-komt met de Schriftuer. Wat'er van is, 't is altyd zeker dat hy was eenen godloozen.

V. Wat zag Balaam als hy was op weg om Balac te gaen vinden?

A. Eenen Engel ſtelde zig voor Balaam zonder dat hy hem zag, de ezelinne waer op hy gezeten was, zag hem, bleef ſtaen, en viel zelfs voor de voeten van den Engel: en gelyk Balaam haer ſloeg, Godt, zegt de Schriftuer, opende den mond der ezelinne, en door een Mirakel zonder voorbeeld, beklaegde ſy zig over deze onregtveerdige ſtrengheyd. Ten zelven tyde vertoonde zig den Engel aen Balaam, en dreeg hem te willen dooden, verbiedende hem van iets te zeggen als het gene Godt hem zoude gebieden

V. Wat zeyde Balaam in de tegenwoordigheyd van Balac?

A. Balaam in plaets van te vermaledyden het volk van Godt, gelyk Balac het wenſchte, zegende en pryſde het openbaerlyk op dry verſcheyde reyzen, en voorzeyde ſyne groote victorien, en de geboorte van Chriſtus: hy voorzeyde veel andere zaeken, om dat den Heere hem het woord in den mond geſteld had; dat is te zeggen, hem had ingegeven wat hy moeſt zeggen.

V Was Balac te vrede over Balaam?

A. Neen; maer Balaam door eenen duyvelſchen raed en om aen Balac eeniglins te vergoeden ſyne vrugtelooze geſchenken, raedde hem van te doen zien aen dit volk de Moabietſche vrouwen, om het zelve met deze te brengen tot zonden en tot het aenbidden van hunne Afgoden, op dat den Heere het in 't vervolg zoude overlaeten aen ſyne vyanden.

V. Bedreeven de Hebreeuwen het miſdaed met de Moabietſche vrouwen?

A. Jae; maer den Heere ſtrafte dit volk, beginnende met de Princen, die gebonden wierden aen kruyſſen in den vollen dag, volgens eenige Uytleggers; daer naer gebood Moyſes, dat ider zou dooden ſyne naeſten die zig hadden toegeëygent aen den dienſt van Beel-phegor, het verfoeyelykſte der Afgode-beelden. *Beel phegor* is volgens Origenes te zeggen, den afgod der onzuyverheyd.

V. Hoe veel ſtierven'er van dit volk in deze ſtraffing?

A. Vier-en-twintig duyzent, en Godt zoude ſyne vraek nog verder gebragt hebben, waer't dat den iver van Phineës, klynen zoon van Aaron en zoon van Eleazar, deze niet had tegengehouden; want Phineës gezien hebbende Zambri, zoon van Salu overſten van eene der familien van het geſlagt van Simeon, die zondigde met eene Madianietſche vrouwe genaemt Cozbi, dogter van Sur den edelſten Prince der Madianieten, doorſtak-ze beyde met ſynen degen, en doodde-ze daer ter plaetze daer ſy hunne

daer waeren reeds ontrend 24000 menſchen van de zelven geſtorven. Daerom zeyde Godt tot Moyſes: Phineës heeft myne gramſchap afgewend van Iſraels kinderen..... Overzulkx zegt tot hem, dat hy en ſyne naerkomelingen het Prieſterſchap eeuwelyk met vrede zullen bezitten, om dat hy voor ſynen Godt heeft iever getoont; en de verzoeninge gedaen over Iſraels kinderen.

Wanneer het eynde van Moyſes nu was naekende, zeyde Godt tot hem: Neemt eerſt vraeke over de Madianieten, en dan zult gy verzaemt worden met u volk. Moyſes zeyde dan ſtrakx tot het volk: Maekt onder u mannen gereed tot den ſtryd, om vraeke van wegens den Heere te nemen over Madian. Sy gaven dan duyzend mannen uyt elken ſtam, dat is twaelf duyzend mannen, ervaeren ten ſtryde. Moyſes zond met deze Phineës. Ook gaf hy hem gereedſchap en Trompetten om te blaezen. Als ſy nu tegen de Madianiten hadden geſtreden en hun overwonnen, ſloegen ſy alles dood wat mannelyk was, als mede hunne vyf Madianitſche Koningen. Ook ſloegen ſy Balaam met den zweerde dood. Maer ſy namen de vrouwen en kinders gevangen. Sy maekten tot buyt al hun vee, huys-raed en al wat ſy konden krygen. Voords ſtaeken ſy alle hunne ſteden, dorpen en kaſteelen in brande. Sy bragten hunnen roof voor Moyſes, voor den hoogen Prieſter Eleazar, en de overſte van Iſraël. Moyſes, Eleazar, en de overſte gingen hun dan te gemoed buyten de leger-plaetze. Dog Moyſes wierd vergramt tegen de veld-overſten en Kapiteynen, en zeyde: Waerom hebt gy de vrouwen in 't leven gelaeten? Zyn ſy het niet, door het ingeven van Balaam, die de Iſraëliten hebben verleyd, en hun de Wet des Heere hebben doen overtreden? Slaet dan dood al wat mannelyk is, ook de kinders: dood alle de vrouwen, die met mans hebben verzaemd geweeſt; maer behoud de kleyne dogterkens en de maegden. Eleazar zeyde: Dit is de Wet van Godt aen Moyſes gegeven: goud, zilver, yzer, loot en tin, zal door het vuer gezuyverd worden: en al wat het vuer niet en kan verdraegen zal gewaſſchen worden, (eer men het deeld.) Godt zeyde nog tot Moyſes: Neemt op het getal van al het gevangene, 't zy menſch, 't zy beeſt, en deeld den roof in twee halve deelen, tuſſchen de gene die in den kryg zyn geweeſt, en tuſſchen het overig van het volk. Dog den buyt beſtond in 675000 ſchaepen, 72000 oſſen, 61000 ezels, 32000 maegden. Nu, de naekomelingen van Ruben en Gad hadden een magtig vee, de welke ziende het Land van Jazer en Galaad (wiens inwoonders Godt hadde verſlaegen voor het aenzigt der Iſraëliten) zeer bekwaem voor het vee, kwamen by Moyſes, en zeyden: Wy bidden u, laet ons die Landeryen tot een erf-deel zonder dat gy ons

zonde bedreven; het gene hem verzekerde van het Hoog Prieſter-ampt tot vergelding.

V. En ſtrafte Godt ook niet de Madianieten en Moabieten?

A. Jae: Godt gebood aen Moyſes, dat hy zoude zenden twaelf duyzent mannen onder het geleyd van Phineës om deze volkeren te bevegten. Balac en Balaam wierden gedood, en de Madianieten wierden omgebrogt met hunne vrouwen, hunne ſteden verbrand, en Moyſes liet niet ſpaeren als de maegden en den buyt die wierd uytgedeyld aen de kinderen van Iſraël en aen de Levieten.

V. Aen wie gaf men het land der Madianieten?

A Het wierd verdeyld onder de twee geſlagten van Ruben en van Gad, en de helft van't geſlagt van Manaſſes, met beſpreek dat ſy hunne broeders ten ſtryde zouden verzellen in het land van Chanaan.

V. Wat gebood Godt aen Moyſes naer de nederlaeg der Madianieten?

A. Godt gebood aen Moyſes van te doen eene derde optelling, om te weten wat ieder zoude moeten tot deel hebben van't land van Chanaan. Daer wierden gevonden zes-honderd een duyzend zeven-honderd en dertig mannen, zonder te rekenen de Levieten die dry-en-twintig duyzend in getal waeren.

V. Wat gebeurde naer deze Optelling?

A. Moyſes naer dat hy had voorgeſchreven de Wet raekende de Dogters die moeſten erven van hunnen vader als hy geen zoons hadde, kreeg bevel van Godt van te klimmen op den berg Abarim; en van daer liet den Heer hem zien het Land van Belofte, en zeyde hem, dat hy daer niet in zoude komen, om dat hy wel haeſt zou ſterven.

V. Ontfong Moyſes deze ſtraf zonder droefheyd?

A. Moyſes ontfong-ze niet alleenelyk zonder droefheyd, maer nam-ze aen in dank, om dat hy niets en betragte als te behaegen aen den Heer.

V. Wat was de oorzaek dezer ſtraffe van Moyſes?

A Den Heer verweet aen Moyſes de tegenſpreking van het volk in de wildernis van Sin ten opzigte der wateren, en ſyn klyn betrouwen op hem, 't welk hem had doen twyffelen of hy zoude hebben konnen te weeg brengen het mirakel van water te doen ſpringen uyt de rots

V. Wie was den opvolger van Moyſes om het volk te geleyden en te beſtieren?

A. Joſue, zoon van Nun, op wie Moyſes de handen leydde, en gaf verſcheyde geboden van wegens Godt raekende de Offeranden die men moeſt opdraegen, waer van word geſproken in't 28 en de volgende Capittels, alwaer ook aengetoond worden de regels raekende de gene die zig opdraegen door belofte; de Feeſten, de Steden van Vryheyd, en de Rechten van Erffenis.

V. Wat behelſt het dry-en-dertigſte Capittel van den Boek der Getallen?

A. Aldaer worden bygebragt alle de verſcheyde Statien en plaetzen alwaer de Iſraëlieten legerden in de woeſtyne ſedert hunnen uyttogt uyt Egypten, geduerende den tyd van veertig jaeren: men ziet daer ook Gods bevel van de Chananeën geheel uyt te roeyen.

V. Wat word'er aengetoont in het vier-en-dertigſte Capittel van den zelven Boek?

A. Het wyſt aen de paelen die den Heere geſtelt heeft aen het land 't welk hy gaf aen de Iſraëlieten, om hunne

over de Jordane doet gaen. Dog Moyſes zeyde: Waerom ontſteld gy de gemoederen der Iſraelieten, die (dit hoorende) niet zullen durven overgaen tot het Land. Sy zeyden: Wy zullen hier wel ſchaeps-koyen maeken voor ons vee, ſtallen voor onze beeſten, en bemuerde ſteden voor onze kinderen; maer wy zullen ons wapenen, om ten Oorlog te gaen voor Iſraels kinders, en wy en zullen tot onze huyzen niet wederkeeren, voor dat ſy zullen geſtelt zyn in de vaſte bezittinge van hun erf-deel. Moyſes gaf dan aen die van Gad en Ruben, en aen den halven ſtam van Manaſſes het Ryk van den Koning Sehon, en van Og Koning van Baſan, met hunne Landeryen en Steden.

begeerlykheyd in toom te houden, hun niet toelaetende deze te buyten te gaen. Eleazar en Joſue worden benoemt met eenen Prins van ider geſlagt, om dit land te verdeelen aen geheel Iſraël.

V. Waer van ſpreekt het vyf-en-dertigſte Capittel van den Boek der Getallen?

A. Daer word geſproken van de pligten van het volk tot de Levieten, aen wie ſy verbonden waeren de levensmiddelen te bezorgen, hun te geven een zeker getal van ſteden alwaer ſy te ſaemen konden woonen, van eenige ſteden vry te laeten om tot vlugt-plaetzen te dienen aen die in 't toekomende zouden vallen in onvrywillige doodſlagen. Men ziet daer ook de Wet, volgens de welke niemand en mag veroordeeld worden op de getuygeniſſe van eenen menſch.

V. Wat bevool Moyſes nog aen dit volk?

A. Moyſes verbood aen de Geſlagten van vrouwen te nemen uyt een ander Geſlagt, om niet te verwerren de bezittingen die ieder ten deel gevallen waeren in het Land van Chanaan, en om niet te mengelen het Geſlagt uyt het welk den Meſſias moeſt geboren worden.

HET BOEK DER TWEEDE WET,

Ofte DEUTERONOMIUM, *aldus genoemt, om dat het is eene herhaelinge van de Wet, die aen de Iſraëliten op den berg Sinaï gegeven was. De gene die de eerſte afkondinge van de Wet hadden gehoort, waeren om hunne geduerige wederſpannigheden geduerende den tyd van veertig jaeren in de woeſtyne geſtorven. 't Was nu als een nieuw volk, en daerom wierd de Wet, wanneer-ze nu ſtonden om in-te-gaen in 't Land van Beloften aen hun verkondigt. Deze tweede verkondinge is geſchied onmiddelyk voor de dood van Moyſes in het 2553 jaer des werelds, 1451 jaeren voor de Komſte van Chriſtus. Dit boek is door Moyſes geſchreven, en behelſt in 34 Hoofdſtukken het geen'er is voorgevallen op den tyd van eene maend-en-half in het veertigſte jaer naer den uytgang van de kinderen van Iſraël uyt Egypten. Ende alle de vyf boeken van Moyſes te ſaemen, die men den* PENTATEUCHUS *noemt, behelzen eene Hiſtorie van 2552 jaeren.*

UYT DE ZES EERSTE, VII., IX., XVIII., XXI., XXII., XXVIII., XXX., XXXI., EN XXXII. HOOFD-STUK.

Korten Inhoud van de zes eerſte Kapittels van dit boek. Vervolg van de aenſpraeke van Moyſes. Voorder vervolg van d'aenſpraeke van Moyſes. Eynde van Moyſes aerſpraeke. Moyſes ſterft oud zynde 120 jaeren. Syn graf onbekent. Joſuë tot Overſten aengenomen.

IN het I. Capittel verhaeld Moyſes, het gene de Iſraeliten is overgekomen in de Woeſtyne, tot de wederkomſte van de twaelf beſpieders. In het II. Cap. word verboden den oorlog aen te doen aen de afkomelingen van Eſau, en van Lot. In het III. Cap. word verteld, de nederlaege van Og Koning van Baſan, en hoe Godt weygerd aen Moyſes, Iſrael te brengen in 't Land van Belofte; 't welk hy aen Joſué gebied te doen. In het IV. Cap. vertoond Moyſes aen de Iſraeliten de weldaeden, die Godt hun hadde

V. Hoe noemd men den vyfden Boek van het Oud Teſtament?

A. Hy word genoemd *Deuteronomium*, zynde een Griekx woord, *deuteros*, *ſecunda* en *nomos*, *lex*, gelyk of men zeyde: tweede Wet; want de Wet die geſchreven is in de voorgaende Boeken, word in dezen herhaeld met de voornaemſte Daeden. De Hebreeuwen noemen dezen *Elle-haddebarim*, het gene beteekend, *Hæc ſunt verba*; Dit zyn de woorden. Dezen Boek beginț met deze woorden, en is den laeſten van den *Pentateuchus*; dat is te zeggen, den vyfden van het Oud Teſtament.

gedaen,

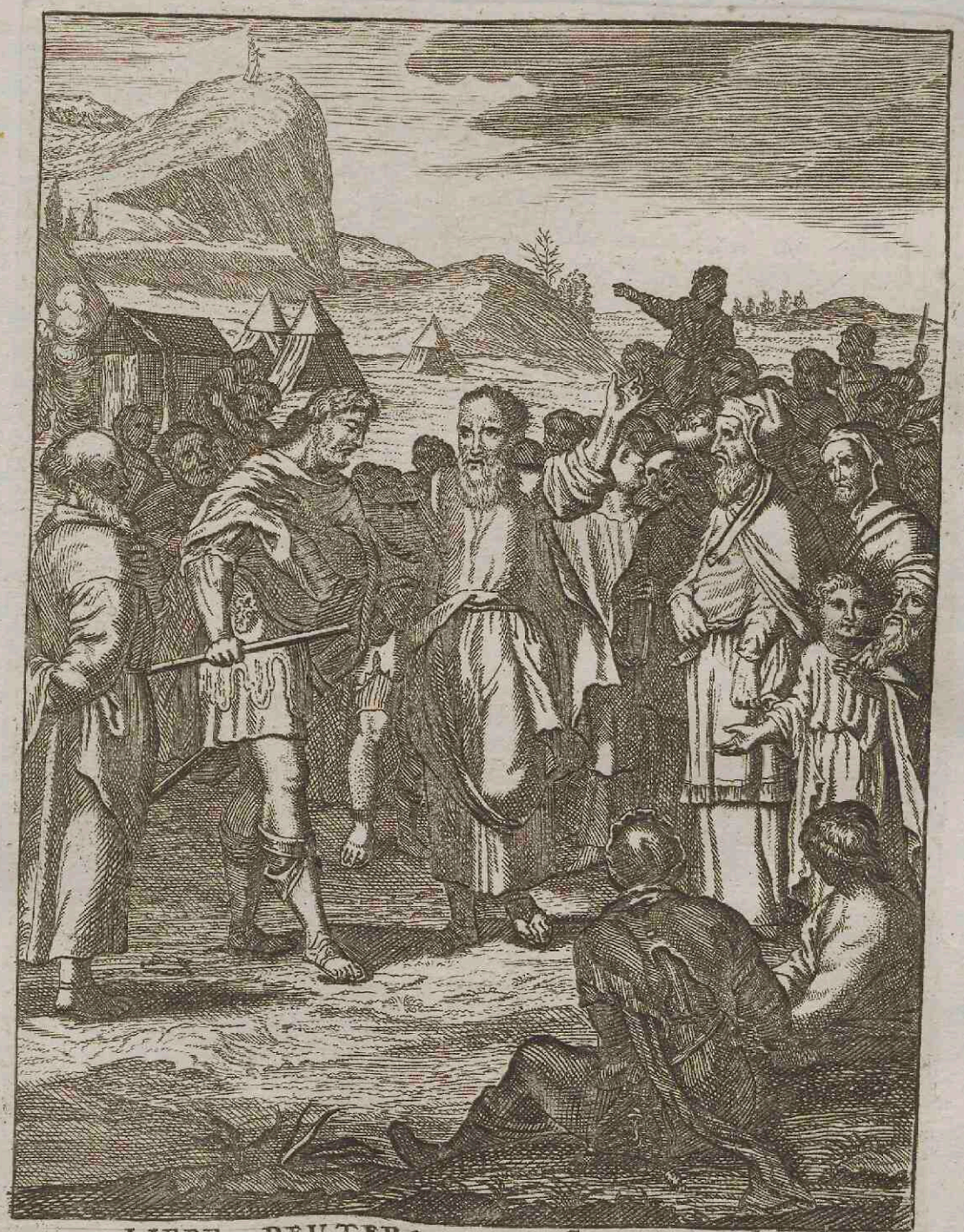

LIBER DEUTERONOMY CAPVT. 1, P.B.Boutrats fec.

gedaen, om hun fyne Wetten te doen onderhouden. Hy voorzegt hunne ongetrouwigheyd, hunne ſtraffen, en de behoudeniſſe van een kleyn getal In het V. Cap. herhaeld Moyſes aen 't volk de geboden van Godt, en verwekt hun om die te onderhouden. In het VI. Cap. gebied hy bezonderlyk Godt te beminnen, zeggende: Gy zult uwen Heere uwen Godt beminnen uyt geheel uw herte, uyt geheel uwe ziele, uyt geheel uwe kragten. Deze woorden, die ik u heden gebiede, zult gy draegen in uw herte. Gy zult die uwe kinderen vertellen. Gy zult-ze overdenken, als gy in uw huys nederzit, als gy op den weg zyt, als gy ſlaepen gaet, en als gy opſtaet. Gy zult-ze om uw voorhoofd tuſſchen uwe oogen ſpannen: gy zult-ze ſchryven op den dorpel van uw huys, en op de ſtylen uwer deure; en als den Heer u zal gebragt hebben in het Land, ziet toe, dat gy hem niet en vergeet.

Wanneer uwen Heer uwen Godt u zal gebragt hebben in 't Land, 't welk gy gaet bezitten, zult gy dan zelfs alle oude inwoonders vernielen, zonder met hun eenig verdrag te maeken; ofte iemand onder hun te verſchoonen. Anderzints zullen ſy uwe zonen verleyden, en van Godt aftrekken, om andere Goden te dienen. Werpt dan hunne Autaeren om verre; ſlaet hunne afgode-beelden om ſtukken; kapt hunne afgodiſche boſſchagien af; en verbrand al hun geſneden beeld-werk: want gy zyt een volk, 't welk uwen Heere uwen Godt is toegeweyd, een volk, 't welk hy onder alle de volkeren der aerde verkoren heeft, om hem bezonderlyk toe-geëygent te zyn. Hy heeft u zig toe-gevoegd aen den eed, die hy uwe Voorvaderen had gedaen. Wagt u dan (Cap. 9.) van by u zelven te zeggen: 't Is om myne deugd, dat my Godt in de bezittinge van dit Land heeft geſteld. 't Is wel waer, dat die volkeren om hunne boosheyd op uwe aenkomſte zyn vernield geworden; maer zyt verzekerd, dat uwen Heer uwen Godt u dit ſchoon Land niet en heeft tot erfeniſſe gegeven om uwe deugd, nogte om de geregtigheyd van uw herte: want gy zyt een volk, 't welk boven maeten hertnekkig is. Weeſt het wel indagtig, dat gy uwen Heere uwen Godt altyd hebt getergd in de Woeſtyne van den eerſten dag af, dat gy uyt Egypten vertrokken zyt, tot hier toe, en dat gy hem t'allen tyde zyt wederſpannig geweeſt: waerom hy u ook meer als eens heeft willen doen vergaen, had ik hem door myne gebeden niet wederhouden. Nu dan, ô Iſraël, (Cap. 10.) wat verzoekt Godt uwen Heer van u; als dat gy hem ontziet; dat gy in ſyne wegen wandelt; dat gy hem lief hebt; dat gy gy hem dient uyt geheel uw herte, en uyt geheel uw gemoed, op dat het met u wel gae. Ziet, den Hemel, en het aerdryk komen den Heere toe: nogtans heeft hy ſyne genegendheyd laeten vallen op uwe vaderen; hy heeft hun lief gehad; hy heeft hunne naekomelingen, dat is u-lieden, verkoren uyt alle volkeren. Maekt dan, dat uw hert beſneden zy, en legt uwe hertnekkigheyd voortaen af. Want den Heer uwen Godt is den Godt van alle Goden, en den Heer van alle Heeren. Hy is eenen Godt, die groot, magtig en ontzaggelyk is; die de perſoonen der menſchen niet aen en ziet, nogte hunne giften. Ontziet dan uwen Heere, uwen Godt, dient hem alleen, zyt hem getrouw. 't Gebod, 't welk ik u heden voorſtelle, (Cap. 30) is boven uw vermogen niet, nogte verre te zoeken. Het ligt in den Hemel niet, dat gy zoud konnen zeggen: Wie van ons kan naer den Hemel gaen, om het van daer te haelen, en om het ons te doen aenhooren, op dat wy het doen? 't Ligt ook over de Zee niet, dat gy u zoud konnen verontſchuldigen en zeggen: Wie van ons kan over de Zee vaeren, om het ons van daer te

V. Heeft den Heere twee ſoorten van Wetten gegeven?

A. Neen, 't is de zelve Wet gegeven op verſcheyde tyden; den eerſten tyd was als Moyſes hebbende Gods volk getrokken uyt de ſlavernye van Egypten en geleyd door de roode Zee, het zelve bragt aen den berg Sinaï, om daer te ontfangen de Wet van Godt die hier door het eerſte verbond wou aengaen met het volk van Iſraël. In het vervolg Godt hebbende noodig geoordeeld van te vernieuwen ſyn verbond met ſyn volk, het gene men kon aenzien voor een nieuw volk, naer de dood van alle hunne vaderen, verpligtte Moyſes andermael te verkondigen ſyne Wet voor hun in het Land van Moab, gelyk hunne vaderen die ontfangen hadden op den berg Sinaï of Horeb; en dit heeft haer doen krygen den naem van tweede Wet, hoewel ſy eygendlyk niet is als een herhaeling van de eerſte, zynde zeer weynige dingen in de eene die niet en zyn in de andere.

V. In wat tyd is deze tweede verkonding geſchied?

A. Korts voor de dood van Moyſes in het jaer des werelds 2553, voor Jeſus Chriſtus 1451.

V. Hoe veel Capittels heeft het Boek Deuteronomium, en waer langs begint het?

A. Het heeft vier-en-dertig Capittels, en in de vyf eerſte vertoond het aen dit volk al het gene'er gebeurt is ten tyde van hunne vaders zoo in vrede als in oorlog, en alle de gratien die ſy hadden ontfangen; op dat deze geduerige gedagtenis van de miſdaeden van hunne voorzaeten, en van zoo veel uytwerkzels van Gods goedheyd, hun zoude dienen tot ſpoorſlag om zig met meerder drift aen-te-moedigen om te volbrengen ſynen goddelyken wille.

V. Waer van ſpreekt het 5ede Capittel en de volgende van den Boek Deuteronomium?

A. Men ziet daer Moyſes die het volk aenwakkerd om Godt te beminnen uyt geheel hun hert, en om hem alleen te dienen in de gedagtenis van alle de groote weldaeden die ſy van hem ontfangen hadden; van alleenelyk geen verbond aen-te-gaen met ongeloovige, maer deze ganſche-

haelen, en om het ons voor te draegen, op dat wy volbrengen mogen, 't welk ons geboden word? maer 't gebod is ganſch by u: 't is in uwen mond en in uw herte, op dat gy het zoude volbrengen. Indien 'er eenen Propheet onder u opſtaet, (Cap. 13.) ofte zegt, dat hy droomen heeft gezien, en dat hy u eenig wonder teeken voorzegt, 't welk ook met'er daed gebeurd, by aldien hy u van den Heere uwen Godt en van ſynen weg wilt aftrekken, gy zult naer dien Propheet niet luyſteren. Want uwen Heer uwen Godt beproeft u, op dat het openbaer worde, of gy hem uyt geheel uw herte en uyt geheel uw gemoed lief hebt, ofte niet. Maekt, dat'er onder u geenen armen of bedelaer en zy, (Cap. 15.) op dat den Heer u zegene. Indien uwen broeder tot armoede vervald, gy zult uw hert niet verſteenen, en uwe hand voor hem niet ſluyten; maer gy zult-ze hem liever mildelyk open doen, en hem rykelyk leenen, volgens dat hy noodig heeft. Wagt u wel van uwe oogen van hem af-te-keeren, en hem te weygeren, 't gene hy u verzoekt; op dat hy tegen u niet en roepe tot Godt, en gy daer van de ſtraffe lyd. Gy zult hem dan mildelyk geven, en hem in ſynen nood byſtaen, zonder liſtigheyd te gebruyken, op dat uwen Heer u in alles zegene. Indien 'er een geſchil onder u opſtaet, (Cap. 17.) en dat gy bevind, dat de ſtemmen van uwe Regters niet over-een-komen, zult gy optrekken naer de plaets. die uwen Heer zal verkoren hebben (*Dat is te zeggen, naer de plaetze, alwaer ſyn Tabernakel of Tempel zal zyn.*) en gy zult gaen tot de Prieſters en tot den Regter, die als dan wezen zal, en van hun ondervraegen en aenhooren, hoe 't met die zaeke is geſteld. Gy zult dan hunne uytſpraeke in 't werk leggen, zonder naer de regte ofte ſlinke hand af-te-wyken. Die door hooveerdigheyd weygerd te gehoorzaemen aen 't gebod des Prieſters, en aen de uytſpraek van den Regter, zal geſtraft worden met de dood. Wanneer gy, in 't beloofde Land gekomen zynde, eenen Koning over u wilt ſtellen, zult gy geenen andere mogen ſtellen, als den welken Godt verkiezen zal onder die van uw geſlagte. Wanneer hy ook zal geſteld zyn, zal hy 't niet aenleggen om vele Peerden te hebben: hy zal ook geen groot getal van vrouwen hebben, op dat ſy ſyn herte niet verlokken: nogt inſgelykx grooten overvloed van zilver en goud. Voorders, zal hy dit Boek der vernieuwde Wet voor zig uytſchryven uyt het voorſchrift, 't welk hy by de Prieſters haelen zal. Dit Boek zal hy altyd by zig hebben, en daer in lezen alle de dagen ſyns levens, op dat hy ſynen Heere en ſynen Godt leere ontzien: op dat ook ſyn hert zig niet trotzelyk en verheffe boven ſyne broederen, en van de Wet niet af en wyke ter regte ofte ter ſlinke zyde; en hy aldus langen tyd Koning zy over Iſraël, en ſyne zonen naer hem.

Dat'er niemind onder u waerzeggers te raede en gaet; ofte op droomen en vogel-geſchrey agt neme: ofte zig met tooverye geneire; ofte met bezweiringe omme gae, ofte door zwarte konſten en duyvelryen het toekomende zoeke te weten; ofte waerheyd zoeke te agterhaelen by doode menſchen. Want Godt verzaekt al zulke dingen, en 't is om deze ſchelm-ſtukken, dat hy die volkeren voor uw aenzigt uyt hunne bezittinge verdryft. Sy luyſteren naer de waerzeggers en zwarte konſtenaers: dog gy zyt door uwen Heer uwen Godt wel anders onderwezen. Hy zal u eenen Propheet van uw geſlagte, (*dezen Propheet is Chriſtus, den eenigen Meeſter die Godt ons beveelt te aenhooren*) gelyk ik ben, verwekken, die gy gehoor zult geven. Indien iemand (Cap. 21.) eenen wederſpannigen en moedwilligen zone heeft voortgebragt, die nogte naer 't gebod ſyns vaders, nogte ſyns moeders luyſtert, en al is 't dat ſy hem gekaſtyd hebben, zerſyk uyt-te-roeyen; van de Wet te onderhouden, van noyt te vergeten het gene was voorgevallen ten tyde van hunne vaders; de kaſtydingen tegen de murmuratien en tegen de afgoderye van het gulden Kalf, de wonderheden van Gods almogende hand en ſynen uytgeſtrekten arm: men zjet daer verſcheyde wet-gevingen zoo voor den Tempel en de offer-dieren als voor de Feeſten en Beloften; daer word gehandeld van de Prieſters en Levieten, van de ſteden van vryheyd, en van de valſche getuygen, van den dood-ſlag en de wederſpannige kinderen, en men vind daer nog verſcheyde andere bezondere geboden te wydloopig om hier bygebragt te worden, die men kan naerzien tot aen het een-en-dertigſte Capittel.

V Waer van handeld het een-en-dertigſte Capittel van den Boek Deuteronomium?

A. Het is in dit Capittel dat men ziet, hoe Moyſes nu oud zynde 120 jaeren zig bereydde tot de dood, en Joſue beveſtigde in ſyn ampt, hoe hy ſchreef de Wet en die gaf aen de Prieſters, met order van deze voor-te-lezen alle zeven jaeren aen het volk op de Loover-Feeſt, en dezen Boek van de Wet te leggen nevens de Arke.

V. Wat behelſt het twee-en-dertigſte Capittel?

A. Den tweeden Lof-zang van Moyſes die altyd gerekend is gelyk het kort begryp der Wet; mits daer over al gehandeld word van de grootdaedigheyd van Godt die alleen moet aenbeden worden: van de ſchepping der wereld, van den water-vloed, van de verdeeling der taelen en der landen, van de uytverkorendheyd van het Joodſche volk, van de roeping der Heydenen, van de gratien de welke de eene en de andere moeſten ontfangen van Godt, en eyndelyk van de verryſſeniſſe der dooden. Moyſes getuygt zelfs, dat hy groote zaeken gaet verkondigen, nemende als tot getuygen den Hemel en de aerde om te beſchaemen de ongevoelykheyd der menſchen. Daer en kan niet onbeweegelyker en bekwaemer uytgepeyſt worden om de alderverſteentſte herten te verzagten. Dezen Lof-zang

gens naer hoort: zullen syne onders hem brengen tot de Oversten van de Stad, en tot de Regters daer hy onder staet, en tot hun zeggen: Dezen onzen zone is moedwillig en wederspannig, hy luystert naer ons niet, hy stelt het op brassen en zuypen. Dan zullen alle de borgers van syne Stad hem met steenen dood werpen, op dat dien booswigt onder u weg-genomen worde, en gansch Israël dit hoorende, in vreeze zy. Een vrouw en zal geen mans-kleed aendoen, (Cap. 22.) en eenen man geen vrouwen-kleed aentrekken: want Godt verzaekt zulke menschen. Als gy uwen Heere uwen Godt (Cap. 23.) eenige belofte gedaen zult hebben, zult gy die zonder uytstel kwyten. Want uwen Heer uwen Godt zal-ze u zekerlyk afeyschen, en hy zal uwen uytstel tot zonde rekenen. Indien gy niet wilt beloven, gy moogt dit zonder zonde doen. Maer als gy iets belooft hebt, dat moet gy volbrengen, en doen aen uwen Heere uwen Godt, 't gene gy hem vrywillig hebt toegezeyd. Gy en zult van uwen broeder geen overwinste nemen, 't zy dat gy hem geld, graen, ofte iet anders leent. Uwen broeder zult gy leenen al wat hy van noode heeft, zonder eenig gewin; op dat uwen Heer uwen Godt u zegene. Wanneer gy van uwen broeder (Cap. 24.) iets zult wedereyschen, 't gene hy u schuldig is, zult gy in syn huys niet gaen, om iets tot pand te nemen, maer gy zult buyten staen, en hy zal u tot pand brengen, 't gene hy goed vind. Dog, indien hy arm is, zoo en zal synen pand by u niet vernagten, (*dit word verstaen, indien den pand is iets, 't gene hy noodig heeft om zig des nagts te dekken, gelyk blykt by de Wet, hier voren bygebragt*) maer gy zult het hem voor den zonnenondergang weder geven. Het kleed van eene weduwe zult gy niet tot pand nemen. Gy zult den onderssten ofte den bovensten meulen-steen niet tot pand nemen (*eertyds waeren'er in ieder huys hand-meulens om 't graen te maelen. 't Was den mensch syn leven af-nemen, om syn brood te konnen maeken.*) Gy zult den dienstloon van den behoeftigen niet agterhouden, maer hem betaelen op den zelven dag, eer de zon ondergaet, dewyl hy arm is, en syn leven daer van onderhouden moet: op dat hy tegen u niet en roepe tot Godt, en het u tot zonde gerekent worde. Als gy, het graen van uwen akker opgedaen hebbende, eenen schoof zult vergeten hebben, zult gy niet weder-keeren om hem te haelen; maer hy zal voor den uytlander, de weezen en weduwen zyn, op dat den Heer uwen Godt u zegene in alles wat gy doet. Als gy de vrugten van uwe olyf-boomen opgedaen zult hebben, zult gy het overgeslagene niet wederom komen af-plukken; maer dit zal aen de uytlanders, weduwen en weezen zyn. Als gy uwen wyn-oogst zult opgedaen hebben, zult gy de overgeblevene druyf-takken niet konnen af-plukken; maer sy zullen voor de uytlanders, weduwen en weezen zyn. Gy zult geen tweederley, (Cap. 25.) dat is, groot en kleynder gewigt hebben. Gy zult in uw huys geen tweederley, dat is, een grooter en kleynder maet hebben: want al die onregt doet, is eenen grouwel voor uwen Heer en uwen Godt.

Moyses voegde by deze onderwyzinge (Cap. 28.) groote beloften, en ook groote dreygementen. Hy beloofde van Gods wege aen de Israëliten alle slag van goed, zoo sy hem getrouw bleven; maer hy nam ook hemel en aerde tot getuygen, dat sy in de schrikkelykste ellenden zouden vervallen, die Godt hun zoude overzenden, indien sy hem verlieten, als hongers-nood, armoede, zickten, oorlogen, &c. Dat hy hun in de handen hun'er vyanden zoude leveren; dat sy gevangelyk zouden worden weg-gevoert uyt hun Land, en tot de uyterste ellenden gebragt. (Cap. 30.) Maer alsdan voegde hy daer by: Zoo gy door een

moet beschaemt maeken de ondankbaere, mits hy ons over al aenmoedigd tot herkentenis van Gods goedheden welke de menschen geheel gemakkelyk vergeten.

V. Wat zegt het dry-en-dertigste Capittel?

A. Men leest daer de zegeningen die Moyses geeft aen de kinderen van Israël voor syne dood.

V. Waerom zegend Moyses de kinderen van Levi anders als Jacob eertyds dede?

A. Zoo zeer als Jacob strydig scheen aen synen zoone Levi als hy zegende syne kinders, ter oorzaeke van de overgroote vreedheyd die hy met synen broeder Simeon uytwerkte tegens de inwoonders van de Stad Sichem; zoo zeer verheft Moyses de heylige grootmoedigheyd van dit Geslagt, ter oorzaeke van synen brandenden iever betoond tegen de aenbidders van het gulde Kalf, doodende, om aen den Heere te gehoorzaemen, alle die sy vonden zonder onderscheyd nogt van maegtschap, nogt van vrienden: deze opregte gehoorzaemheyd, en dezen vuerigen drift om te vreken de glorie ven Godt, behaegde hem zoo zeer, dat hy aen dit Geslagt gaf tot vergelding het Priesterschap het gene aen het zelve altyd eygen bleef.

V. In wat land stierf Moyses?

A. Moyses zynde in het land van Moab, naer gezien te hebben van den berg Nebo geheel het land van Chanaan, zeyde hem den Heere: Gy hebt gezien het land het welk ik belooft heb aen Abraham, aen Isaac, en aen Jacob; gy hebt het gezien voor uwe oogen en gy zult 'er niet in komen. Hier-naer stierf hy door Gods bevel in den ouderdom van 120 jaeren, zonder vermindering van syn gezigt nogt verlies van eenigen tand, gelyk aenmerkt de Schryftuer; den eersten dag of den tweeden van de elfde maend, van het veertigste jaer sedert den uytgang uyt Egypten, zeven maenden naer Aaron.

V. Waerom noemt gy den berg van waer Moyses zag het Land van Chanaan, Nebo, welken de Schryftuer in het zeven-en-twintigste Capittel van den Boek der Getallen noemt Abarim?

opregt leedwezen des herte u zult bekeeren tot uwen Heere uwen Godt, onder wat volk het zyn mag, dat hy u verdreven heeft, zoo zal uwen Heer uwen Godt door syne genaede uwe gevangenen doen wederkomen, en u te saemen vergaederen uyt alle de volkeren, onder de welke hy u te voren had verstrooyt. Alwaer 't dat gy tot het eynde des werelds verjaegt had geweeft, zoo zal u van daer trekken, en tot zig nemen: en hy zal u brengen in 't Land, 't welk uwe vaders hebben bezeten. Hy zal uw herte besnyden, en het herte van uwe kinderen, op dat gy uwen Heere uwen Godt moogt lief hebben uyt geheel uw herte en geheel uw gemoed, en aldus gelukkiglyk leven moogt. Ik roepe u tot getuygen Hemel en aerde, dat ik het leven en de dood, 't geluk en 't ongeluk u heden heb voorgedraegen. Want ik gebiede u, uwen Heere uwen Godt lief te hebben, en syne wegen te bewandelen; op dat gy gelukkiglyk leven moogt. Maer, indien gy uw herte af-keert, om naer hem niet te luysteren, zoo zult gy gewisselyk vergaen. Kiest dan het leven, op dat gy, en uwe kinderen wel moogt vaeren, lief hebbende den Heere uwen Godt, syne stemme gehoorzaemende, en aen hem klevende: want hy is uw leven. (Cap. 31.) Moyses schreef ook alle deze woorden in eenen boek, en hy gebood de Leviten den zelven nevens de Arke des Verbonds te leggen, op dat hy tegen het volk van Israël tot getuygenisse zoude dienen, wanneer sy het Verbond, met Godt aengegaen, zouden overtreden. Want, zeyde hy, uwe kwaedwilligheyd en uwe hardnekkigheyd zyn my bekent. Zoo lang als ik met u heb geleeft en om-gegaen, gy hebt den Heere altyd wederspannig geweest: hoe veel te meer zult gy het zyn naer myne dood? Ook gaf hy hun dit gebod, dat men alle zeven jaeren op de Tente-feest, dit Wet-boek voor de oiren van ganssch Israël zoude voorlezen, op dat sy en hunne kinderen zouden leeren hunnen Heere ontzien en dienen. Dit is het boek, 't welk gemeynelyk het *Deuteronomium* word genoemt.

Naer dat Moyses deze en meer andere geboden hadde herhaelt, als, wegens de levens-wyze der Israëliten, wegens de Ceremonien van den Gods-dienst, wegens hunne Regts-pleginge, &c. zeyde Godt tot hem: Roept Josuë, en komt te saemen nae 't Tabernakel, op dat hy myne bevelen ontsange. Den Heer verscheen daer in de wolk-kolomme, en zeyde tot Moyses: Ziet, gy gaet rusten met uwe vaderen, en dit volk zal af-wyken tot afgoderye..... Mynen toorn zal dan ook ontsteken tegen hun; ik zal-ze verlaeten; ik zal myn aenzigt van hun af-keeren. Alle ellenden zullen hun overkomen. Nu stelt dit Gezang in 't geschrift; leert het de kinders van Israël, op dat-ze het van buyten, en met den mond zingen, en dat dit Gezang my tot getuyge diene onder Israëls kinderen, zoo van myne weldaedigheyd tot hun, als van hunne wederspannigheyd tegen my (*dit is dat overtreffelyk gezang van Moyses,* [Deut. 32.] *een kort begryp van de ganssche Wet, en van alle de drygementen en beloften, die Godt aen syn volk hadde gedaen. Moyses spreekt alduer op de aldernouwkeurigste en alderteerste wyze.*) Godt zeyde ook tot Josuë: Schept moet en draegt u kloekelyk; want gy zult de kinders van Israël brengen in 't Land, dat ik hun heb belooft. Op den zelven dag sprak Godt tot Moyses aldus: Gaet op den berg Abarim (dat is den berg Nebo in 't Moäbitsche Land, regt over Jericho) en beziet daer het Land van Chanaan, 't gene ik zal geven aen de kinders van Israël: en aldaer zult gy sterven, gelyk uwen broeder Aaron is gestorven op den berg Hor: want gy hebt tegen my gezondigt by het water van Meriba, te Cades in de Woestyne Sin. Moyses zegende dan voor eerst syne twaelf

A. De gelegentheyd van verscheyde bergen by malkander wierd genoemt Abarim, waer van een deel of het sop waer op Moyses zig had begeven, wierd genoemt Nebo; dien zelven berg word alnog genoemt Phasga en Phogor.

V. Waer is Moyses begraeven?

A. In de valleye der vlakte van Moab, regt over Phogor, door den dienst der Engelen, volgens den Hebreeuwschen Text, en volgens den Apost. Judas 9 ℣. Den Heere en heeft niet gewilt, dat syne begraef-plaets zoude bekent zyn, op dat het lighaem van zoo grooten man die zoo veel wondere werken gedaen had in 't gezigt van alle de Israëlieten, hun geen gelegentheyd zoude gegeven hebben tot verergernis, en dat de genegentheyd die sy hadden tot afgoderye, hun niet zoude aengedrongen hebben om hem goddelyke eere te bewyzen. De Overzetting van de Seventig Vertaelders schryft, dat Moyses is begraven door de Joden.

V. Is het laeste Capittel van den Boek Deuteronomium ook van Moyses?

A. Neen, Want 't is klaerblykelyk, dat Moyses niet zelf kan geschreven hebben het gene aengaet syne dood ende begraeffenis.

V. Aen wie schryft men dit Laeste Capittel dan toe?

A. Dit eynde is daer sedert bygevoegt of door Josuë, of door den Opper-Priester Eleazar, die, volgens Josephus, dezen H. Man Moyses waerschynelyk verzeiden tot op het hoogste van den berg Phasga; of door Esdras Flavius Josephus door een bezonder gevoelen, zegt, dat Moyses voelende de dood naederen, en willende voorkomen eene dwaeling, Waer in de achting die 't volk voor hem hadde, hun had konnen doen vallen, zelfs syne dood zoude beschreven hebben; zonder dat zouden misschien de Joden vastgestelt hebben, dat Godt hem had opgenomen.

V. Doet dit laeste Capittel van den Boek Deuteronomium niet twyffelen van den Pentateuchus, dat is te zeggen, van de vyf eerste Boeken van den Bybel toegeschreven aen Moyses?

A. De goddelooze hebben dit willen misbruyken om alle

Geslagten,

Geſlagten, en voorzeyde hun wat aen ieder Geſlagt in 't toekomende geſchieden zoude. Daer naer ging hy op den berg Nebo, en Godt toonde hem het ganſche geweſte, en zeyde tot hem: Dit is het Land, het welk ik Abraham, Iſaac en Jacob met eed heb belooft... gy hebt het gezien, maer gy en zult'er niet naer toe gaen. Aldus ſtierf Moyſes den dienaer des Heere in het Moäbitſche Land door Gods bevel. Hy wierd van Godt begraeven in eene vallye tegen over Phogor. Dog niemand en heeft oyt geweten, waer hy begraeven is. (*Den H. Apoſtel Judas Thadeus zegt in ſynen algemeynen Brief, dat den Arts-Engel Michaël met den duyvel in twiſt was over het lighaem van Moyſes: dat is, waerſchynelyk wilde Michaël dit lighaem verbergen, volgens Gods bevel, en den duyvel zoude het geerne te voorſchyn gebragt hebben, om de Iſraëliten te brengen tot afgoderye door de Goddelyke eere, die ſy ligtelyk aen Moyſes zouden hebben bewezen, volgens hunnen aerd.* Nota. *Het 34 Capittel van 't boek Deuteronomium daer de dood van Moyſes verhaelt word, is door hem niet geſchreven; maer door den hoogen Prieſter Eleazarus; oft door Joſuë ofte eenen anderen Propheet daer aengevoegt.*) Moyſes was 120 jaeren oud, als hy ſtierf. Syne oogen en waeren niet verduyſtert, en ſyne tanden niet los geworden. De Iſraëliten beweenden hem in de vlakke velden van Moäb, dertig dagen lang. Dog Joſuë was vervult met den geeſt der wysheyd, om dat Moyſes de handen op hem had geleyd. Waerom hem ook de kinders van Iſraël gehoorzaem waeren. Maer noyt en is'er meer eenen Propheet opgeſtaen in Iſraël, die aen Moyſes gelyk was: tot wie Godt ſprak aenzigt aen aenzigt, en die hy had gezonden om alle die vremde teekenen, en wonderheden te doen in 't Land van Egypten voor Pharao en ſyne hovelingen, die ook door zulk een kragtige hand alle die groote wonderheden had gedaen voor ganſch Iſraël.

vyf die Boeken te verwerpen: maer zonder reden, mits de Schriftuer uytdruklyk zegt, dat Moyſes is den Auteur van den Pentateuchus.

V. Hoe veel tyd begrypt in zig den Boek Deuteronomium?

A. Deſen Boek verhaelt maer alleenlyk het gene voorgevallen is ſedert het begin der elfde maend tot den zevenden dag van de twelfde van het zelve Jaer, zynde het veertigſte zedert den uytgang uyt Egypten, te weten ontrent een en een halve maend.

V. Hoe noemt men deſe vyf Boeken van Moyſes?

A. De Grieken noemen deſe Pentateuchos, zynde een Griekſch woord gemaekt van het woord pente, het gene beteekent vyf en Teuchos, beteekenende een werk of boek: een werk verdeelt in vyf boeken. De Hebreeuwen noemen deſe vyf Boeken in hunne tael, *Thora*, het gene is te zeggen de wet, gemerkt de wet van Godt welke Moyſes ontfong op den berg Sinaï, het grootſten deel daer van uytmaekt, waer uyt voortskomt dat men in het Nieuw Teſtament door het woord Wet verſtaet de vyf Boeken van Moyſes

V. Hoe veel Jaeren bevat den Pentateuchus,

A. Den Pentateuchus begrypt in zig twee duyzent vyf hondert twee-en-vyftig Jaeren en een half, rekenende de Schepping der wereld van in den Herſt; welken by de Hebreeuwen was het begin van 't borgerlyk Jaer, zynde door bevel van Moyſes de Lente het begin van 't heylig jaer? jae den Lente-tyd kan geweeſt zyn het begin van de wereld-ſchepping gelyk hy is geweeſt het begin van de Verloſſing door Jeſus Chriſtus.

HET BOEK JOSUË.

Dit boek beſchryft ons in 24 Hoofd-ſtukken de verdeelinge van 't Land van Chanaan aen de kinders van Iſraël, en de wondere geſchiedeniſſen die geduerende de zeventhien jaeren, dat Joſuë het volk beſtierde, zyn voorgevallen, dat is, van het jaer des werelds 2553 tot het jaer 2570. wanneer Joſuë ſtierf.

UYT HET I., II., III., IV, VI., VII. EN VIII. HOOFD-STUK.

Bereydinge om over de Jordane te gaen. Joſuë zend twee beſpiеders nae Jericho. Hy gaet over de Jordane met al ſyn volk. De Stad Jericho word ingenomen. De Iſraëliten worden verſlaegen. Achan word geſteenigt. De Stad Haï verwoeſt.

NAer dat Moyſes geſtorven was, ſprak Godt tot Joſuë: Trekt over de Jordane, gy en al uw volk met u, tot het Land, dat ik aen Iſraëls kinderen zal geven. Gelyk ik met Moyſes heb geweeſt, zal ik met u ook zyn. Schept dan moet, en weeſt kloek: want gy zult onder dit volk door lottinge het Land verdeelen, dat ik hunne voor-vaders met eede belooft heb te geven. Verkloekt u, en ziet toe, dat gy onder-

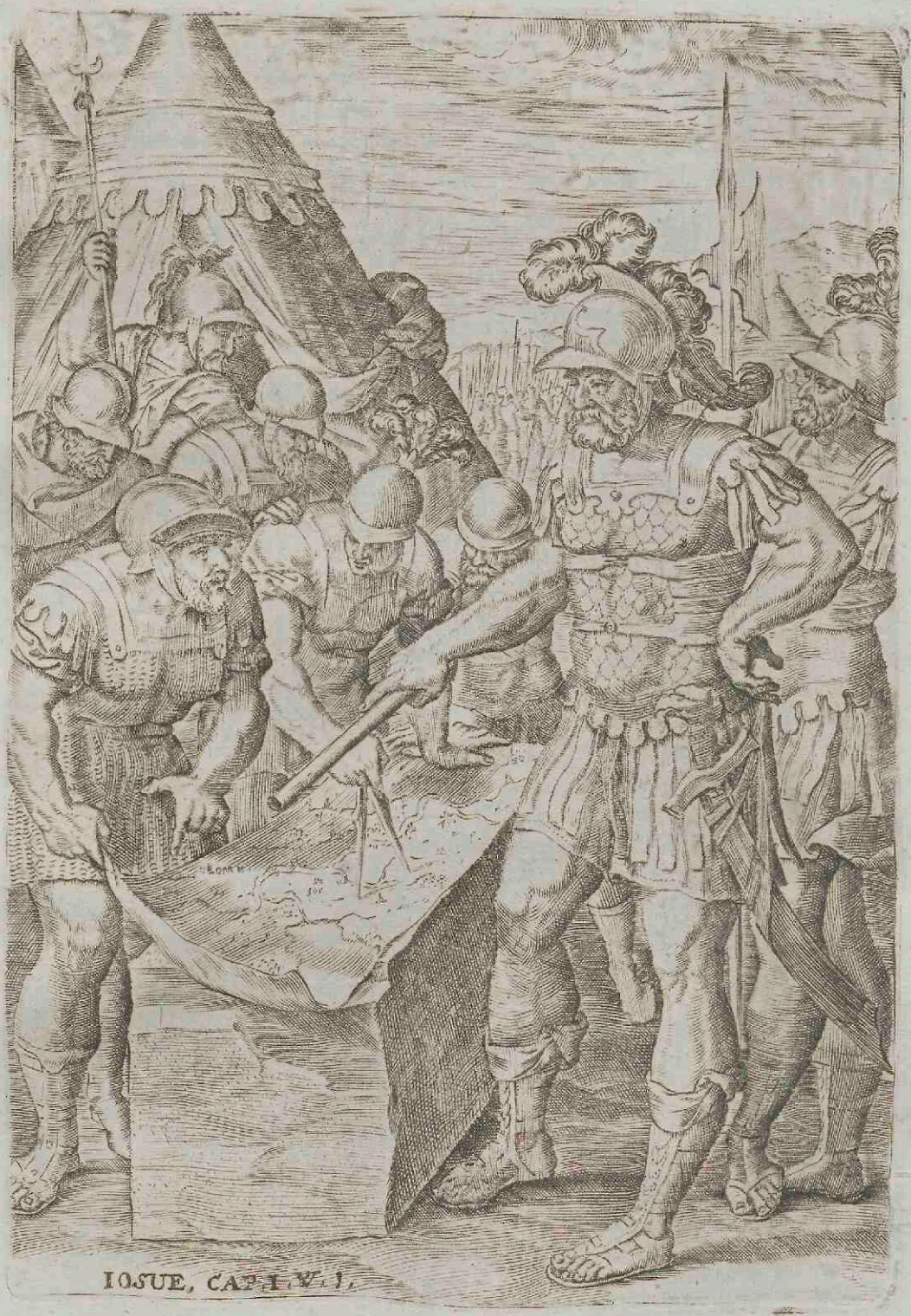

IOSUE, CAP. 1. V. 1.

houd de geheele Wet, die Moyſes u heeft gegeven. Overlegt die nagt en dag, op dat gy alles wat daer in geſchreven is, moogt volbrengen. Ziet, ik gebied het u, ſchept moet en verſterkt u, en vreeſt niet: want Godt is met u in alles, waer gy u toe begeven zult. Dus gebood Joſuë aen d'Overſte des volks, dat ſy aen 't volk zouden zeggen: Voorziet u van 't gene gy tot deze reyze noodig hebt: want naer dry dagen zult gy over de Jordane gaen, en treden in 't Land, dat uwen Heere uwen Godt u zal geven. Hy gebood ook aen de Rubeniten en Gaditen, en den halven ſtam van Manaſſes: Laet uwe vrouwen en kinderen aen dezen kant der Jordane, trekt gewapent'er hand op voor uwe broeders, en vegt voor hun. Sy antwoordden: Alles wat gy hebt geboden, zullen wy doen, en al waer gy ons zult zenden, zullen wy gaen. Gelyk wy in alles aen Moyſes zyn gehoorzaem geweeſt, zullen 't wy aen u ook zyn. Die u zal tegenſpreken, en uwe bevelen niet gehoorzaemen, dat hy met de dood geſtraft worde. Weeſt gy maer kloek en wel-gemoet.

Joſuë had twee beſpieders uytgezonden, en gezeyd: Gaet, beſpied het Land en de Stad Jericho. Sy gingen en kwamen in 't huys van eene ligte (*die eenen kwaeden naem hadde: maer ſy en wiſten het niet*) vrouwe, Rahab genoemt, en ſliepen daer. Als nu den Koning van Jericho wierd geboodſchapt, dat'er eenige Iſraëliten 's nagts waeren gekomen om het Land te beſpieden, zond hy tot Rahab zeggen: Brengt de mannen ten voorſchyn, die by u gekomen zyn. De vrouw, de mannen verſteken hebbende, zeyde: Ik bekenne, dat ſy by my gekomen zyn; maer ik en wiſt niet van waer ſy waeren. Dog als het nu donker was zyn ſy vertrokken: waer henen, en weet ik niet. Maer is 't dat gy-ze haeſtelyk vervolgt, gy zult ze wel agterhaelen. Dog ſy had de mannen op 't bovenſte van 't huys verborgen onder vlaſch ſtoppelen. De uytgezondene liepen dan hun agter-naer. De vrouw kwam tot de verborgene boven, en zeyde: Ik wete wel, dat den Heer u dit Land gegeven heeft, wy zyn al voor u verſchrikt, en geven den moed verloren. Wy hebben gehoort, hoe den Heer de wateren der roode Zee voor u heeft uytgedroogt, en wat dat gy aen de twee Koningen Sehon en Og hebt gedaen. Nu dan, zweerd my by den Heer, dat, gelyk ik u bermhertigheyd heb gedaen, gy ook bermhertigheyd zult doen aen 't huys van mynen vader. Sy zeyden: Wy

V. Door wie wierd het volk van Iſrael aengeleyd naer hunnen Uytgang uyt Egypten?

A. Door twee Aenleyders, Moyſes en Joſue, waer van den eerſten genoemt wierd den Dienaer des Heere, en en den anderen den Bedienden van Moyſes.

V. Waerom dit verſchil van hoedaenigheden tuſſchen Moyſes en Joſue?

A. Zulks en is niet om dat Joſue niet gelykelyk en was den dienaer des Heere, gelyk de Schriftuer hem noemt in den Boek der Regteren 2 cap. 8 v., maer om dat Moyſes vervult was van den Geeſt Gods, en dat Joſue daer van maer een deel had ontfangen, en dat hy was ten opzigte van Moyſes, ſynen Medehelper in het beſtier van het volk van Godt, die hem verkoos tot Opvolger van Moyſes naer hem geſproken te hebben en ſynen wille te hebben doen verſtaen nopens het geleyd van het volk het welk hy wou doen trekken in het land beſooft aen hunne vaders.

V. Kont gy ons niet verklaeren de wyſe op de welke men kan begrypen dat Godt ſprak aen die mannen van d' Oude Wet?

A. Godt bediende zig hier toe van den dienſt der Engelen, 't zy met voor-te-ſtellen aen hunne oogen eene ligthaemelyke gedaente, en doende verſtaen aen hunne ooren een geluyt, 't zy met te vértoonen aen hunnen geeſt op eene gevoelyke en zeer indrukkende wyſe die verbeelding der dingen die hy hun gebood uyt-te-werken.

V. Wat plaets geeft men aen den Boek van Joſue in't oud Teſtament?

A. Hy word geſtelt den zeſden der Boeken van het Oud Teſtament: hy begrypt vier-en-twintig Capittels, en is den zeſden Boek van den *Heptateuchus*.

V. Waerom heeft dezen Boek den naem van Joſue?

A. Om dat hy behelſt de hiſtorie van al het gene is voorgevallen onder het beſtier van dezen aenleyder van Gods volk geduerende den tyd van zeventhien jaeren; te weten, van het jaer des werelds 2553, tot het jaer 2570: en om dat volgens het algemynſte gevoelen Joſue den Auteur is van dezen Boek Joſue wierd geboren in het jaer des werelds 2470, voor Jeſus Chriſtus. 1534.

V. Heeft Joſue al yd gehad den naem van Joſue?

A. Joſue zoon van Nun, van 't Geſlagt van Ephraim, gezeyt Jeſus-Nave, wierd te voren genoemt Oſee, naem die volgens de Uytleggers beteekent de Zaeligheyd of den Zaeligmaeker; maer Moyſes eer dat Oſee vertrok uyt de woeſtyne van Pharan, om te gaen in het land van Chanaan, veranderde ſynen naem, daer by voegende eene letter en noemde hem Joſue, het welk beteekent, volgens den H. Hieronymus, de Zaligheyd van Godt, of den Zaligmaeker van Godt gegeven: het gene volkomentlyk paſt op Jeſus Chriſtus, van wie Joſue het afbeeldzel was.

V. Waer in heeft Joſue pryſelyk geweeſt eer dat hy het beſtier had over Gods volk?

A. Hier in, dat Moyſes hem verkoos voor ſynen voornaemſten Bedienden, dat hy hem teerlyk beminde, dat hy hem toebetrouwde het bevel over het leger van Gods volk tegen de Amalecieten die hy verſloeg, dat hy hem met zig nam op het hoogſte van den berg alwaer Godt hem riep om hem te geven de Tafels der Wet, dat hy was eenen van de twaelf die Moyſes uytkoos door Gods bevel uyt alle twaelf de geſlagten, om-ze te zenden uyt de woeſtyne van Pharan, alwaer de kinderen van Iſraël gelegert waeren, in het land van Chanaan het welk Godt hun beloofd had, op dat ſy zouden naeſpeuren geheel de uytgeſtrektheyd en gelegentheyd van het zelve.

V. Waer door maekte Joſue zig aenzienlyk onder deze twaelf uytgekozenen?

A. Door de zekerheyd die het licht van ſyn geloof hem gaf, want naer dat hy hadde naegeſpeurt dit zoo vrugt-

RAHAB.

8. *Exploratores recipit, celatque receptos,*
Seruet vt incolumem seq; suos q; RAHAB.

ſtellen ons leven voor u te pande, is 't dat gy ons niet en verraed, wy zullen u goedertierendheyd en trouwe bewyzen als den Heer ons dit Land zal geven. Sy liet hun dan met eene koorde de venſter afzinken: want, haer huys ſtond op de Stads-mueren. Sy zeyden: Ziet, waer door wy zullen ontſlagen zyn van onzen eed. Als wy hier in 't Land komen zult gy dit ſchaer-laken-ſnoer tot een teeken binden aen de venſter; en gy zult uw vader, moeder, broeders en al uw maegſchap vergaederen in uw huys. Al wie de deure van uw huys zal uytgaen, die zal de ſchuld van ſyne dood draegen. Die mannen vertrokken dan, en kwamen op het gebergte, alwaer ſy dry dagen bleven tot dat hunne vervolgers weder-gekeert waeren, en als ſy gekomen waeren by Joſuë, vertelden ſy wat hun was gebeurt, en zeyden: Den Heer heeft dit Land in onze handen gegeven: want de inwoonders vreezen, en geven den moed verloren. Joſuë zynde gekomen aen de Jordane, alwaer ſy dry dagen de ruſte namen, trokken de uytroepers door geheel het Leger, en riepen: Als gy de Arke des Heere zult zien draegen, ſtaet dan op en volgt-ze; zoo nogtans dat'er tuſſchen u en de Arke eene ruymte zy van twee-duyzend cubitus; op dat gy haer van verre moogt zien, en den weg weten, die gy moet gaen. Ziet toe dat gy de Arke niet naeder by en komt. Joſuë zeyde tot het volk: Heyligt u: want morgen zal Godt wondere dingen onder u uytwerken. 's Anderdags zeyde hy tot de Prieſters: Neemt de Arke op, en gaet voor het volk. Sy, de Arke opnemende, gingen voor uyt. Joſué zeyde: Nu zult gy kennen, dat den levenden Godt by u is. Zoo haeſt als de Prieſters (die de Arke droegen) waeren gekomen aen de Jordane, en dat hunne voeten ten deelen begonnen nat te worden, bleven de wateren, die van boven af-kwamen, als opgehoopt ſtille ſtaen, en ſy rezen om-hoog als eenen berg, zoo dat men-ze van verre konde zien, van Adom af tot Sarthan toe. Dog, die beneden waeren, liepen af nae de doode Zee. Aldus trok het volk over de riviere regt op Jericho. En de Prieſters, die de Arke droegen, bleven vaſt ſtil ſtaen in 't midden van de Jordane, tot dat al het volk was overgegaen. Joſué riep alsdan twaelf mannen, die hy had doen kiezen, uyt elken Stam eenen man, en gebood hun, dat ſy uyt het midden der Jordane, daer de Prieſters hunne voeten hadden geſtelt, twaelf harde ſteenen zouden weg-draebaer land, en was hy geenſins verſchrikt nogte van de hoogde nogte van de wonderlyke magt der inwoonders van het land, waer van verſcheyde waeren van het geſlagt der Reuzen, nogte van de grootte en van de verſterkingen der ſteden; maer hy ſtelde zig kloekelyk tegen alle deze vreezen.

V. Door welke andere vroome daeden dede Joſue zig nog agten?

A. Zulkx was, als het volk zoo veel angſt toonde op het berigt het gene ſyne gezellen hun brogten van het land van Chanaan, en dat het zelve begon te murmureren tegen Moyſes en Aaron, willende zelfs zig eenen Aenleyder kiezen en wederkeeren in Egypten: Joſue ſcheurde ſyne kleederen en dede ſyn uytterſte beſt om dezen oproer te ſtillen, vertoonende aen Iſraël, dat het hun zoo gemakkelyk was, volgens de uytdrukking van den heyligen Text, al het volk van dat land te verſlinden, als een ſtukxken brood

V. Wat verdiende Joſue door deze zoo grootmoedige getuygenis die hy gaf tot glorie van den waeren Godt?

A. Joſue verdiende hier door van te ontgaen de gramſchap van dit oproerig volk het welk hem wou ſteenigen; van uytgenomen te zyn onder alle de andere die den ouderdom van twintig jaeren bereykt hadden, die onweerdig geoordeelt wierden te komen in bezit van het land van Chanaan; van verkoren te zyn van Godt by voorſtelling aen Caleb tot Opvolger van Moyſes in het beſtier van geheel Iſraël.

V. Wat begrypt in het kort geheel den Boek van Joſue?

A. Hy behelt het volbrengen van de beloften die den Heere zoo dikmaels gedaen had aen Abraham en aen ſyne naerkomelingen.

V. Waer vind gy deze beloftens?

A. Ik vind-ze ten eerſten in den Boek der Schepping 12 cap. 1, 5, 7 ỳ, alwaer Godt gebiedende aen Abraham te trekken uyt ſyn land, hem zeyde van te gaen in een land het welk hy hem zoude toonen. 2. Naer dat Lot geſcheyden was van Abraham, Godt zeyde hem andermael van te bemerken geheel het land van Chanaan, om dat hy het hem zoude geven en aen ſyn geſlagt voor altyd. In den Boek der Schepping 12 cap. 7, 15, 18 ỳ. 13 cap. 15 ỳ. 17 cap. 8 ỳ.

V. Wat bevool den Heere aen Joſue?

A. Godt bevool aen Joſue van geſtaedigly k in ſynen geeſt te houden ſyne goddelyke Wet, om deze te overpeyzen, en te hebben in ſynen mond als een vrugt van de geduerige bedenking ſyns herte, om deze te doen onderhouden aen die over de welke hy tot Overſten en Prins geſtelt was, van het volk te waerſchouwen van zig bereyd te maeken om de Jordaene door te trekken binnen dry dagen om te gaen vermeeſteren dat land het welk hy hun belooft had.

V. Was Joſue getrouw aen dit bevel van Godt?

A. Jae, want hy en viel noyt in die dwaeling van zig in te beelden, dat de geſtaedige ſtudie op de heylige Wet ſtrydig zoude zyn aen de regeering en hoedaenigheyd van eenen Prins en Aenleyder des volkx.

V. Waer in zegende den Heere Joſue?

A. Ten eerſten hier in, dat hy vond in dit volk eene volkome onderdaenigheyd aen ſyne beveelen. 2. Dat hy door Gods toedoen het volk dede komen droog-voets door de rivier de Jordaen. 3. Dat hy een ſchrikkelyke vreeze indrukte in den geeſt ſyn'er vyanden. 4. Dat de mueren van de ſtad Jericho ter aerde vielen alleenelyk op den klank der trompetten.

V. Welke waeren de bezonderheden van het innemen van Jericho?

A. Joſue zond in het geheym twee perſoonen nae Je-

gen en die leggen in de Leger-plaetſe, tot een gedenk-teeken voor Iſrael. Als nu alles volbragt was, en dat ſy alle over waeren, ging de Arke des Heere ook over. En de Prieſters ſtelden zig voor het volk. Die van den ſtam van Ruben, van Gad, en van den halven ſtam van Manaſſes, gingen ook gewapent voor de andere Iſraeliten. Dog zoo haeſt als de Prieſters uyt de Jordane gegaen waeren, keerden de wateren weder tot hunne plaets, en vloeyden als voren. Sy legerden te Galgala, Joſué regtte daer ook de twaelf ſteenen op, en zeyde: Als uwe zonen zullen vraegen: Wat willen deze ſteenen bedieden? zult gy hun zeggen: Door deze zyn Iſraels kinderen droog-voets door-gegaen, als den Heer den vloed van de Jordane opdroogde. Korts naer dezen mirakuleuzen doortogt vierden de Iſraeliten de Feeſt van Paeſſchen, en daegs daer naer hield het Manna op, en ſy aten van de vrugten van 't Land.

Naer dat de Koningen, die over de Jordane woonden, hadden gehoord, dat den Heer de wateren der Jordane hadde uytgedroogt voor het gezigt der Iſraëliten, zonk hun hert weg van ſchrik. Als Joſuë nu was op den Akker van Jericho, zag hy eenen man regt over hem ſtaen met een blood zweerd in de hand. Hy trad dan toe, en vraegde: Zyt gy van ons volk, ofte van den vyand? Hy antwoordde: Ik ben den Prins van Gods leger, en kome u byſtaen. Daer-en-tuſſchen was de Stad Jericho nouw ingeſloten. En den Heer zeyde tot Joſuë: Ziet ik levere Jericho in uwe handen. Gaet met alle uwe vegtbaere mannen rondom de Stad alle dagen eens, en agtervolgd dit zes dagen lang. Maer den zevenſten dag zullen zeven Prieſters zeven trompetten nemen, en voor d'Arke des Verbonds gaen. Gy zult aldus zeven-mael gaen rondom de Stad en de Prieſters zullen de trompetten blaezen. Als nu het geluyd der trompetten zal traeger en langzaemer gaen, dan zal al het volk luyd uytroepen, en de mueren van de Stad zullen invallen, en ieder van u zal daer ingaen langs de plaetze, die regt over hem is. Geheel het leger dan ging gewapend voor de Arke. Joſuë gaf ook een gebod, dat-ze niet zouden roepen, nogte zelfs een woord ſpreken, tot den tyd toe, dat hy zoude zeggen: Roept. Aldus ging de Arke des Heere den eerſten dag eens rondom de Stad, en ſy kwam weder in 't leger vernagten. Maer den zevenſten dag geheel

richo, ook genoemt de ſtad der Palmboomen, ter oorzaeke dat aldaer veel diergelyke boomen waſten, om nae te ſpeuren de bewegingen der vyanden, en om te onderſcheppen, hoe de gemoederen geſtelt waeren in die ſtad? deze twee ſpieders de Jordaen gepaſſeert zynde langs een ondiepte, kwamen verkleed in de ſtad en naemen hunnen intrek by eene weerdinne genaemt Rahab.

V. Wierden deze ſpieders niet ontdekt?

A. Jae, die hun zagen ingaen by Rahab, merkten aenſtonds aen hunne vremde kleeders, dat het ſpieders waeren, en gaven daer van aenſtonds berigt aen den Koning van Jericho, die van ſtonden aen bevel zond aen Rahab van hem over te leveren deze twee mannen.

V. Wat antwoordde Rahab aen deze zendelingen?

A. Dat het waer was dat ſy by haer gekomen waeren, en dat ſy hun had ontfangen, niet wetende wie ſy waeren; en dat ſy op den avond als de poorten geſloten worden, weg-gegaen waeren: dat ſy niet wel en wiſt langs waer ſy gegaen waeren; maer als ſy zig wilden ſpoeden om-ze te agtervolgen, dat het onmogelyk was hun te miſſchen.

V. Wat dede Rahab zynde aldus kweyt geraekt deze zendelingen?

A. Sy begaf zig weer by deze twee ſpieders, dede hun klimmen op het dak van haer huys het gene van boven een platte vlakte was; en door eene goedhertigheyd welke door haer ſterk geloof vernuftig wierd, bergde hun onder eenen taſch van onbereyd vlas

V. Kan men Rahab verſchoonen van leugentael?

A. Den H. Auguſtinus zegt van neen, maer dat het verdraegelyk is eene perſoon die nog niet toe en hoorde aen het waeragtig Jeruſalem, zynde heydenſch en afgodiſch, en miſſchien een ligt vrouw-menſch.

V. Bragten deze ſpieders den nagt over by Rahab?

A. Neen; deze vrouw kwam hun vinden in hunnen eerſten ſlaep, en zeyde hun, dat haer niet onbekent was, dat den Godt die ſy dienden, Jericho ging leveren in hunne handen: ſy bad hun van te overwegen met wat zorge ſy betragt had hun te behouden van het gevaer in het welk ſy zig bevonden hadden; en ſy ſmeekte hun van daer naer ook bermhertigheyd te doen met haer en haer huys-gezin, als de ſtad zoude vallen in hunne handen.

V. wat antwoordden deſe twee ſpieders op de reden van Rahab?

A. Sy zeyden haer, dat als ſy oprechtelyk ſprak, ſy zig verbonden door eenen plegtigen eed van haer te ſpaeren in den ondergang van Jericho, haer, haeren vader en haere moeder, met geheel haer huyſgezin. Als ſy hun aſſiet langs de venſters, want haer huys was ontrent de ſtads mueren, zeyden ſy haer, dat ſy zoude laeten uythangen aen deſe venſter een rood koordeken tot een teeken, en aldus ontkwamen ſy het.

V. Waer gingen de twee ſpieders komende uyt 't huys van Rahab?

A. Naè eene plaets die ſy hun had aengeweſen, en raedde hun van daer dry dagen te verblyven, naer de welke ſy konden wederkeeren nae hun volk; het gene ſy aldus deden, en kwamen by Joſue en verhaelden hem al het gene hun gebeurt was, als ook hoe alle de inwoonders ontſtelt waeren door den ſchrik die hun had bevangen op het gerugt van de aenkomſte der kinderen van Iſraël.

V. Waerom word Rahab ontugtig genoemt, de welke in de Hebreeuwſche taele genoemt word eene weerdinne?

A Het is waer, dat het Hebreeuwſch woord zonah beteekent eene Weerdinne; en is 't dat de Apoſtelen de HH. Jacobus en Paulus zig bedient hebben van het woord *Meretrix*, dat is te zeggen, eene ligte vrouw? zulks komt hier door, dat het Hebreeuwſch woord het een en 'tander beteekent? ik wil zeggen *caupona* weerdinne en *meretrix*

vroeg

IOSUE, CAP. IV. V. 4.

vroeg optrekkende, gingen ſy de Stad zeven-mael rond. Als de Prieſters op den zevenſten ommegang met de trompetten blaeſden, zeyde Joſué tot het volk: Roept allegaeder luyd uyt, want den Heer geeft u de Stad: maer de Stad, met al wat 'er in is, zal men vernielen; en Rahab alleen het leven ſchenken. Wagt u van iets dat verboden is aen-te-raeken, op dat gy niet en valt in overtredinge. Zoo het volk luyd uyt riep, en de trompetten geblaezen wierden, vielen de mueren in, een ieder klom 'er op, langs de plaetze, die voor hem was. Sy ſloegen dood al wat 'er in was, man en vrouw, jonk en oud. De oſſen, ſchaepen en ezelen doodden ſy door het zweerd. Dog Joſuë zeyde voor af aen de twee beſpieders: Gaet in 't huys van de ligte vrouwe, en brengt-ze daer uyt met al wat haer toebehoord, gelyk gy haer met eede hebt toegezeyd. Sy trokken dan binnen, en bragten Rahab buyten met haeren vader, moeder, broeders, en al wat haer toebehoorde. Dog de Stad ſtaken ſy in brande met alles wat 'er in was. Behoudens het zilver en goud, het koper en yzer, 't welk ſy aen de ſchat-kamer des Heere opdroegen, volgens dat Joſuë hun te voren bevolen had: en Rahab met haer huys-gezin bleef onder het volk van Iſraël woonen.

Joſué nu, zond mannen naer Haï toe, om de Stad te beſpieden. Die mannen weder-gekeerd zynde, zeyden: Twee ofte dry duyzend mannen zullen genoeg zyn om de Stad te verderven: waerom het volk te vergeefs vermoeyt? Dry duyzend mannen trokken dan derwaerds; maer ſy wierden ſtrakx verſlagen door de mannen van Haï, die de Iſraelieten vervolgden tot Sabarim toe. Hier door wierd het herte des volkx verſchrikt, en ſmolt als water. Joſué ſcheurde ſyne kleederen, viel plat ter aerde voor de Arke des Heere tot den avond toe, hy en alle de Overſte met hem, en ſy ſtroyden aſſchen op hunne hoofden. Joſué zeyde: O Heer mynen Godt, waerom hebt gy dit volk over de Jordane doen gaen, om het in de handen der Ammorrheërs te leveren? Och of wy liever aen de ander zyde waeren gebleven! Want als alle de inwoonders des Lands dit zullen hooren, zullen ſy t'ſamen ons omringelen, en ons van het aerdryk uyt-roeyen. Hoe zult gy het maeken met uwen grooten Naem? Godt antwoordde: Staet op, Iſrael heeft gezondigd. Sy hebben van het vervloekte goed (van Jericho) genomen, en onder hun huys verborgen.

ontugtige, Miſſchien dat Rahab was het een en het ander. Men zoude ook konnen zeggen, dat de Schriftuer zig bedient van dit woord *meretrix* voor *caupona* in eenen oneygentlyken zin tegen de gewoonlyke ſpreek-wyſe, zig uyt-druckende door eene harde beteekening

V. Hoe moet men verſtaen 't gene den H. Mattheus zegt 't 1. cap. 5. ℣. dat Rahab trouwde met Salmon, is 't dat hy niet geweeſt is in het Land van Belofte?

A. Wanneer Godt gezeyt heeft, dat niemand van al 't volk, of van 't grootſte deel, uytgenomen Caleb en Joſue, zou komen in 't Land van Belofte, zoo heeft hy dat vonnis uytdrukkelyk uytgeſproken van alle die getelt waeren van 20 Jaeren en daer boven, en tegen Godt gemurmureert hadden, als blykt uyt den Boek der Getallen 14 c. 29 ℣: dienſvolgens zyn in die vermaledyding niet begrepen geweeſt die, de welke de 20 Jaeren niet hadden bereykt nochte Godt getergt hadden: onder welke Salmon zynde, zoo heeft hy mogen komen in het Land van Belofte

V. Wat dede Joſue naer het berigt van deſe beſpieders?

A. Joſue en ſtelde niet meer uyt, en hy gebood aen 't volk van op-te-trekken nae de Jordaen: hy gaf hun te kennen de wonderlyke wyſe op de welke Godt had voorgenomen hun alle te doen trekken door deſe rivier, hun verzekerende, dat, als de Arke zoude zyn ontrent het water, en de Prieſters die de zelve droegen, met hunne voeten het water zouden geraekt hebben, men zoude zien deſe rivier zig in twee ſcheyden laetende ſyne grond droog, terwylen het volk zoude doortrekken; het gene gebeurde: indiervoege dat de waters die van boven kwamen, alle op eene zelfde plaets bleven ſtaen zig verheffende als eenen berg, terwylen de benede-waters afliepen in de zee der woeſtyne, tot dat 'er geen meer en was.

V. Wat gebood den Heer aen Joſue naer dat ſy alle de Jordaen gepaſſeert waeren?

A. Den Heere gebood hem van te doen ſtellen twelf ſteenen in 't midden van den grond der Jordaen, waeruyt hy twelf andere ſteenen had doen haelen die hy dede opregten in Galgala, op dat ſy zouden zyn tot een gedenkteeken van een zoo groot mirakel onder het volk en aen alle de naerkomelingen.

V. Waerom en ſtelden zig de Chananeen en Amorrheen niet tegen dit volk?

A. om dat ſy verſtaen hebbende, dat dit volk de Jordaen droog-voets was doorgetrokken, als verdwelmd van geeſt waeren: het gene hun dede verzuymen alles het welk de wetenſchap en ondervinding van den oorlog hun had konnen doen in 't werk leggen in diërgelyk geval.

V. Wat gebood Joſue aen het volk?

A. Joſue gebood, dat men een tweede-mael zou beſnyden de kinderen van Iſrael met ſteene meſſen.

V. Waerom zegt de Schriftuer: beſneden een tweede-mael?

A. Men moet niet gelooven, dat den Heer geboden heeft aen Joſue te doen beſnyden eene tweede mael die de welke te voren al beſneden waeren; maer alleenlyk die geboren waeren ſedert veertig jaeren in de woeſteyne, en die men niet beſneden had om de moeyelykheyd der reyſe; aldus is deze Beſnydenis alleenlyk de tweede genoemt ten opzigte van die de welke geſchied was in Egypten.

V. Hoe noemt men de plaets alwaer deze Beſnydenis gebeurde?

A Men noemt-ze *Galgela*, 't gene wilt te kennen geven de plaetze alwaer de ſchande weg-genomen is, en deze plaets is genoemt geweeſt Galgala in 't vervolg der tyden,

V. Wat dede het volk naer dat het geneſen was van de wonde der beſnydenis?

A. Dit volk hield den Paeſſchen op die zelve plaetſe, zynde den derden ſedert ſyne inſtelling; hier naer hiel het Manna op, zoo haeſt als het volk geëten had van de vrugten van het land van Chanaan.

Daerom en zal Iſrael voor ſyne vyanden niet konnen ſtaen : ik en zal met u niet meer zyn, 't en zy dat gy uyt u weg-neemt die aen dit boos werk ſchuldig is. Joſuë dan dede Iſrael volgens ſyne ſtammen by hem komen om te lotten, en het lot viel op den ſtam van Juda. Als nu verſcheyde huys-gezinnen van Juda by kwamen, viel het lot op Zare. En als nu man voor man van dit huys-gezin by-kwam, viel het lot op Achan. Dan zeyde Joſué tot Achan : Zone, geeft glorie aen Godt, zegt my, wat hebt gy gedaen? Achan antwoordde : Ik heb waerlyk tegen den Heere gezondigd. Ik zag onder den buyt eenen ſchoonen ſchaer-laken mantel, 200. zikelen zilvers, en een ſtuk gouds. Ik heb den mantel genomen en in d'aerde begraeven in myne tente, en 't geld daer onder geleyd. Joſué zond eenige derwaerds, die gingen, en den mantel daer vonden en 't geld daer onder, ſy bragten het voor Joſué en alle het volk. Joſué, Achan met zig nemende, en ſyn zilver en ſynen mantel, ook ſyne zonen en dogters, ſyne oſſen, ezels en ſchaepen, met ſyne tente en geheel ſynen huys-raed, bragt hem tot Achors-dal, vergezelſchapt zynde met geheel Iſrael : en geheel Iſrael wierp hem met ſteenen dood, en alles wat hem aenging, wierd door het vuer verſlonden. En ſy verzaemelden op hem eenen grooten hoop ſteenen. Aldus wierd den toorn des Heere van hun af-gekeert. Daer naer zeyde Godt tot Joſué : Neemt al het krygs-volk met u, en trekt nae Haï, gy zult met Haï, en ſynen Koning doen, gelyk gy hebt gedaen met Jericho en ſynen Koning. Joſué dertig-duyzend kloeke helden uytgekozen hebbende, zond hun 's nagts henen. En gebood aen eenige, dat ſy zig agter de Stad in een laege zouden leggen. En ik, zeyde hy : met al myn volk, zullen de Stad naderen ; en als ſy op ons zullen uytvallen, gelyk ſy te vooren hebben gedaen, en dat wy vlugtende, ſy ons vervolgen, zult gy opſtaen en de Stad innemen, en in brand ſteken. Joſué dan trok op met de Overſte van Iſrael, en kwam aen de Stad. Den Koning van Haï dit ziende, kwam haeſtelyk uyt de Stad in 't krik-

V. Wat zag Joſuë op die zelve plaets?

A. Hy zag eenen man voor hem ſtaen hebbende in de hand een bloot zweerd, aen wie hy vroeg : Zyt gy den onzen of der vyanden? van den welken hy tot antwoord kreeg, dat hy was den Overſten der Legers van Godt, en dat hy nu kwam tot ſyne hulpe.

V. Wat antwoordde Joſue hoorende deze woorden?

A. Hy viel voor ſyne voeten plat ter aerde, en aenbad diën die hem dezen Engel toezond, hem herkennende voor ſynen Heere en voor ſynen Godt.

V. Wat bevoól Joſue verſterkt door dit viſioen?

A. Hy en dagt maer om Jericho aen-te-randen, zynde eene zeer ſterke ſtad door de vaſtigheyd van haere mueren en wallen; ſy wierd ingenomen op eene ongehoorde wyſe. Godt gebood aen Joſuë, dat geduerende zeven dagen het gewaepend volk zoude verzellen de Prieſters die de Arke zouden draegen rond-om deze Stad, zonder eenig gerugt te maeken of een eenig woord te ſpreken, op dat men niets zoude hooren als het geluyt het gene de Prieſters zouden maeken door den klank van de zeven Jubel-trompetten maer hy bevool, dat ſy op den zevenden dag zeven-mael rond-om de ſtad zouden gaen, en dat de zevende reys als de trompetten eenen ſcherperen en doordringenderen klank zouden geven, alle het volk een groot geſchreeuw zoude maeken, en dat alſdan de mueren van deze ſtad van zelf zouden vallen ; zoodaeniglyk dat het volk langs alle kanten daer in zoude konnen komen : al het welk nauwkeuriglyk wierd onderhouden, en had het uytwerkſel het gene Godt hun belooft had.

V. Waerom waeren ſy dan gewaepent?

A. 1. Om dat Godt wilt, dat wy met hem mede werken. 2. Om dat ſy in de Stad gekomen zynde zig zouden hebben konnen verweeren en de inwoonders dooden.

V. Wat dede men met de Stad Jericho?

A. Joſuë verbood, dat men iet zoude nemen : hy bevool, dat de Stad geheel in vervloeking zoude zyn, dat is, geheel verwoeſt en vernietigt, en dat alle de mannen de vrouwen, de kinderen en de ouderlingen zouden gedood worden, als ook de oſſen, de ſchaepen en de ezels. Joſuë vervloekte voorders den man die Jericho zoude herbouwen : deze vermaeledyding viel, meer als 500 jaeren daer naer, op *Hiel*, die Jericho wou herſtellen onder de Regering van Achab. Den 3 Boek der Koningen 16 c. 34 v.

V. Wat hiel Joſuë over?

A. Het goud en zilver, de kopere vaten en het yzer, al het welk aen den Heere wierd toegeweyd.

V. Waer verbleef Rahab gedeurende deze bloedſtorting?

A. Sy wierd behouden en alle die met haer waeren, gelyk men haer had belooft.

V. Waer ging Joſuë naer deze verovering?

A. Hy ging nae de Stad Hai, nae de welke hy zond alleenlyk dry duyzent mannen, die aenſtonds den rug gekeert hebbende dapperlyk wierden naergezet door die van de Stad, die 'er ontrent zes-en-dertig doodden, de andere hebbende zig behouden door eene ſchandelyke vlugt.

V. Welk was d' oorzaek van deze nederlaeg en van deze vlugt?

A. Het miſdaed van Achan van het Geſlagt van Juda, die iet had agtergehouden van de vervloeking van Jericho.

V. Wat had Achan agtergehouden?

A. Hy had genomen eenen ſchaer-laken mantel, twee honderd ſiklen zilvers en een gulde rye van vyftig ſiklen, en had dit verborgen in ſyne tente.

V. Hoe wierd Achan ontdekt?

A. Door het lot 't gene viel op het Geſlagt van Juda, daer naer op de familie van Zare, voords op het huys van Zabdi, en eyndelyk op Achan.

V. Wat zeyde Achan ziende zig op zoo goddelyke wyze ontdekt?

A. Achan vond het onnuttig ſyn miſdaed te verzwygen, en beleéd ſyne zonde.

V. Hoe wierd Achan geſtraft?

A. Joſuë dede Achan aenſtonds vatten met ſyne vrouw, ſyne kinders, en al't gene hem toebehoorde, en hem gebragt hebbende in het dal van Achor, dat is te zeggen,

IOSUE. CAP. VI. V. 12.

ken van den dag met al syn krygs-volk, om slag te leveren. Josué dan en al het volk van Israel veynzende dat-ze verschrikt waeren, namen de vlugt. Die van de Stad al roepende, volgden hun naer. Wanneer sy nu verre van de Stad waeren, en dat 'er niet eenen Man in Haï en Bethel en was gebleven, en de Poorten hadden laeten open staen, die in de laege waeren, kwamen uyt, liepen naer de Stad, namenze in en staken-ze in brand. Als nu die van Haï, die Josuë vervolgden, den rook van de Stad zagen opgaen, wierd hun alle magt benomen. Josuë ziende uyt den rook, dat de Stad was ingenomen, hernam den slag, en sloeg de Mannen van Haï. Dog de gene, die de Stad hadden ingenomen, vielen de vyanden ook op het lyf, zoo dat 'er van al die groote menigte niet eenen ontkwam. Sy namen den Koning van Haï levendig gevangen. Naer dat de vegtende daer al ter plaetze gedood waeren, zoo keerden de kinders van Israel tot de inwoonders der Stad, en sy doodden-ze allegaeder. Alle die verslagene, mans en vrouwen, maekten het getal van twaelf-duyzend uyt; maer het vee en den buyt van de Stad deelden de Israeliten onder malkanderen. Dog Josué dede den Koning van Haï aen eene galge hangen tot 'savonds toe. Ontrent den avond wierpen sy syn dood lighaem aen den ingang van de Stad, daer op werpende eenen berg van steenen.

UYT HET IX., X., XI., XIII., EN XXIV., HOOFD-STUK.

Josuë maekt een verbond met die van Gabaon. Hy overwint vyf Koningen. De Zonne staet stil. Josuë overwint verscheyde Koningen en Landen, die hy alle vernietigt. Hy deeld het Land aen de twaelf Stammen by lottinge. Hy sterft.

ALle de Koningen, die aen dezen kant der Jordane woonden, dit gehoord hebbende, vergaederden te samen om Josué slag te leveren. Maer die van Gabaôn lieten hunne gedagten op listigheyd vallen. Met hun dan nemende lyf-togt in oude zakken op ezels geleyd, en in gescheurde en by een genaeyde

Quelling, wierd hy daer gesteenigt van al het volk, en al 't gene hem toebehoorde, wierd verbrand.

V. Wierd Godt verzoend door deze straffing van Achan?

A. Jae: Godt zeyde aen Josuë, dat hy niet zoude vreezen, en dat hy hem de stad Hai had overgelevert; hy gebood hem ontrent de stad te leggen een hinderlaeg ten getalle van vyf duyzend mannen geduerende den nagt, en voor hem, dat hy de stad langs eenen anderen kant zoude gaen aenranden met het overig van de dertig duyzent mannen waer uyt syn leger bestond, en dat hy zoude veynsen te vlugten gelyk de eerste mael; op dat alle de inwoonders van Hai die hun zouden vervolgen, zouden ingesloten zyn.

V. Hoe was den uytval van dezen krygslist van Josuë?

A Josuë en geheel Israel hebbende de vyanden verre genoeg van de Stad afgelokt, vielen die van de hinderlaeg daer in, en verbrande-ze, en de kinderen van Israel zig onkeerende, doodden alle de inwoonders van Hai, ten getalle van twelf duyzent persoonen.

V. Wat dede Josuë met het vee en den buyt?

A. Alles wierd gedeylt volgens Gods bevel.

V. Wat gebeurde aen den Koning van Hai?

A. Hy wierd levendig gevangen en gelevert aen Josuë die hem dede hegten aen een kruys, alwaer hy bleef tot den avond volgens de Wet.

V. Wat dede Josuë naer de verwoesting en ondergang van de Stad Hai?

A. Josuë gebenedydde Godt, en regtte-op eenen Autaer aen den Heer; daer naer schreef hy op gebouwe steenen geheel den *Deuteronomium* van Moyses op eene zeer leesselyke wyse, en leesde het met luyder stemme voor aen alle het volk.

V. Wat gebeurde daer naer?

A. Verscheyde Koningen verstaen hebbende de victorien van Josuë, vereenigden zig om tegen hem en tegen Israël ten stryde te trekken.

V. Was 'er geen volk 't gene in verbond wou treden met Josuë?

A. Jae, en dat waeren de inwoonders van Gabaon, eene Stad van Palestienen, welke naer de verdeeling was in het Geslagt van Benjamin; deze gebruykten behendigheyd; zeggende, dat sy kwaemen van een verre afgelegen Land met begeerte van vrede te maeken met Israël; sy hadden zig bedient van oude zakken, gescheurde kleeders van versleete schoenen en van hard en beschimmelt brood het gene sy aenbiedden aen Josuë tot teeken van hunne lange reyse, zonder te zeggen wie sy waeren.

V. Wat dede Josuë ten opzigte van de Gabaonieten?

A Hy maekte een verbond met hun, belovende, dat men hun het leven zoude spaeren; het gene de Princen des volks hun ook zwooren.

V. Hoe handelde Josuë met de Gabaonieten, verstaen hebbende naer dry dagen dat het verbond was aengegaen, dat sy 't naest gelegen land bewoonden en dat sy hem bedrogen hadden?

A. Josuë door de heyligheyd van den eed die hy had gezworen, belette, dat men hun doodde; en naer hun verweten te hebben hunne leugen-tael stelde-ze onder de vermaledydinge der slaevernye, hun veroordeelende om hout te kappen en water te dragen ten dienste van alle het volk en van den Autaer des Heere; sy wierden genaemt Nathineën, dat is te zeggen, Gegeven.

V. Wat voorneem nam Adonibesec Koning van Jerusalem verstaende dat de Gabaonieten zig hadden overgegeven aen de Israelieten?

A. Adonibesec wekte op vier andere Koningen, Oham, Pharam, Jophia, en Dabir, om Gabaon uyt-te-roeyen, en alle te saemen trokken sy op met hunne krygs-benden nae Gabaon het gene sy belegerden.

V. Wat deden alsdan de Gabaonieten?

lederen wyn-fleſſchen, met oude gelapte ſchoenen en gelapte kleederen aen hun lighaem: boven-dien ook het brood, 't gene tot hunne reyze diende, hard en beſchimmeld zynde, kwamen ſy tot Joſuë, en zeyden: Wy komen van verre Landen, en wy wenſchen met u verbond te macken. De Iſraeliten antwoorden: Miſſchien woond gy in 't Land, dat ons tot een erf-deel toekomt, en aldus en mogen wy ons met u niet verbinden. Sy zeyden: Wy zullen geheel tot uwen dienſt zyn. Joſuë vraegde: Wie zyt gy en van waer zyt gy gekomen? Sy antwoordden: Wy uwe dienaers, komen van verre Landen uytgelokt door den Naem van uwen Godt. Wy hebben gehoord, wat hy heeft gedaen in Egypten, en van de twee Koningen Sehon en Og. Wy komen u te gemoed; wy zyn tot uwen dienſt; maekt met ons een verbond. Ziet, de brooden waeren nog warm, als wy uyt onze huyzen gingen om tot u te komen, nu zyn-ze verdroogt en beſchimmelt van ouderdom; die ledere fleſſchen waeren nieuw, nu zyn-ze geſcheurt en los geworden. Onze kleederen en ſchoenen, die wy aen de voeten hebben, zyn van de lange reyze verſleten. Die van Iſrael namen dit aldus aen zonder den Heere raed te vraegen. Joſué maekt dan vrede met hun, en hy beloofde, dat hy hun zoude ſpaeren. Dry dagen naer het gemaekt verbond, hoorden ſy, dat ſy gebueren waeren: want ten derden dagen kwamen ſy aen hunne Steden, te weten, Gabaôn, Beroth en Cariathiarim; maer ſy en verſloegen-ze niet. Hier over knorde het gemeyn volk tegen de Overſte. Dog ſy zeyden: Wy hebben het hun met eede belooft, daerom en mogen wy hun niet aenvallen: laet-ze dan in 't leven blyven, en dat-ze ten behoeve der gemeynte hout kappen en water aenbrengen. Dog als Adonibeſec, Koning van Jeruſalem, deze dingen had gehoort, en dat de Gabaôniten vrede hadden gemaekt met de Iſraeliten, wierd

A. Sy zonden nae Joſue om onderſtand te verzoeken: Joſue vertrok aenſtonds van Galgala en met hem alle ſyne krygs-mannen? hy ging den geheelen nagt, hy viel ſeffens op de vyanden, verſloeg-ze, en vervolgde hun tot aen Beth horon, en hun heel leger wierd omgebragt.

V. Wat gebeurde geduerende deſen ſlag?

A. Den Heere dede vallen uyt den Hemel zwaere ſteenen op de vyanden tot aen Azeca en Maceda; zoo dat 'er meer ſtierven door den hagel als door het zweerd.

V. Wat was 'er noch merkens-weerdig in deſe victorie?

A. Mits het afgaen van den dag Joſue belette te vervolgen ſyne vyanden en deſe geheel te verſlagen, zoo gebood hy aen de Zon van te blyven ſtaen op Gabaon tot dat hy zig zou gevroken hebben, en aen de Maen van niet voorts-te-gaen op het dal van Aïalon? zoo dat 'er noyt geweeſt was eenen zoo langen dag nogt te voren nogt daer-naer, Godt willende gehoorzaemen aen de ſtemme van ſynen dienaer; want deſen dag, die moeſt dueren twelf ueren der zonne, duerde 'er vier-en-twintig, zoo dat hy was zoo lang als twee andere.

V. Waer verbleven deſe vyf koningen der Amorrheën?

A. Sy ontkwamen het door de vlugt en begaven zig in eene ſpelonk van de ſtad Maceda, aen welkers ingang Joſue gebood zwaere ſteenen te wentelen, en daer wagt te ſtellen om te bewaeren die daer-in verborgen waeren.

V. Waer ging Joſue daer-en-tuſſchen?

A. Hy vervolgde de vlugtelingen, en belette, dat ſy het in hunne ſteden zouden konnen ontvlugten: aldus bleven 'er alle de vyanden, uytgenomen een klyn getal die zig verbergden in de ſterke ſteden? en het leger van Joſuë kwam zonder eenig verlies weder te Maceda, of wel te Galgala.

V. Wat dede men met die vyf koningen verborgen in de ſpelonke?

A. Men haelde te voorſchyn deſe vyf koningen, te weten den koning van Jeruſalem, den koning van Hebron, den koning van Jerimoth, den koning van Lachis, en den koning van Eglon, en men bragt-ze voor Joſue, die in de tegenwoordigheyd van al dit volk gebood aen de voornaemſte krygs-overſten hun den voet op den hals te ſtellen, en dede hun gevolgentlyk ſterven doende hun hangen aen vyf galgen, waer-aen ſy hongen tot 's avonds, waer-naer hy hun dede werpen in de ſpelonk alwaer ſy verborgen geweeſt waeren, op de welke men groote ſteenen wende.

V. Zyn dit alle de victorien van Joſue?

A. Neen, Joſue ging nog innemen verſcheyde ſteden wiens koningen en volkeren hy verſloeg: het gene vreeſe aenjoeg aen de verdere Koningen van het land, die zig verzaemden en uyttrokken met eene zeer talryke magt om Iſraël te beſtryden.

V. Wat zeyde den Heere alſdan aen Joſue?

A. Den Heere zeyde aen Joſue van niet te vreeſen deſe groote menigte van krygsbenden, en beloofde hem van-ze te leveren in ſyne handen: aenſtonds trok hy op tegen de vyanden, hy verſloeg-ze en doodde-ze alle, zonder dat 'er eenen overig bleef, daer naer dede hy doorſnyden de zenuwen der beenen van de peerden, en verbrande hunne wagens volgens Gods bevel.

V. Hoe ſtelde het Joſue met de andere ſteden?

A. Hy verbrandde 'er verſchyde, voornaementlyk de ſtad Azor die geheel vernielt wierd, en ſpaerde die de welke gelegen waeren op heuvels en hoogtens; hy verdelgde geheel het Geſlagt der Reuſen van het land der gebergtens, en liet 'er geen als in de ſteden van Gaza, van Geth en van Azot.

V. Hoe veel koningen zyn 'er overwonnen en verſlaegen door Joſuë?

A. Een-en-dertig op zes jaeren, welke de Schryfuer noemt; het gene Joſue noodzaekte met Eleazar Opper-Prieſter en de Princen der familien van ider geſlagt, van te verdeelen by loting het land van Chanaan aen de negen geſlagten en half aen de welke nog geen land tot hun deel was aengewezen; hy ſtelde zes ſteden van toevlugt, en agt-en-veertig andere ſchikte hy toe aen de Levieten, en by zond de geſlagten van Ruben, van Gad, en het half geſlagt van Manaſſes te rug nae hun land, aen den overkant der Jordaen.

V. Waerom wou Godt, dat het beloofde land by loting verdeelt wierd onder de Iſraëlieten?

A. Joſue zoo verſtandig als regtmaetig en edelmoedig; naer de verdeelingen zoo even gelyk gedaen te hebben als het mogelyk was, wou, dat men het by loting zoude laehy

hy verſchrikt. Hy zond tot de andere Koningen, en dede hun zeggen : Komt en ſtaet my by, wy zullen de Stad Gabaôn in-nemen, om dat-ze met Joſué heeft vrede gemaekt. Vyf Koningen der Ammorrheërs ſpanden te ſaemen, en trokken dan op, en begonnen Gabaôn te beſtormen. De inwoonders van Gabaôn zonden tot Joſué, en deden hem zeggen : En trekt dog uwe handen niet van uwe dienaeren; maer komt ons haeſtelyk verloſſen. Dan trok Joſué op met al het krygs-volk. En geheel den nagt opgetrokken zynde van Galgala, viel hy hun onvoorziens aen, en verſloeg hun voor Gabaôn; en hun vervolgende, ſloeg-ze tot Azeca en Mazeca toe, wanneer Godt liet groote hagel-ſteenen vallen op hun tot aen Azeca, zoo dat'er meer gedood waeren door de hagel-ſteenen als door het zweerd van Iſraëls kinderen. Dog Joſué (naer dat hy had gebeden) had voor hunne oogen gezeyd: Zonne, ſtaet ſtil voor Gabaôn, en gy Maene, voor het dal van Aïalon. De Zonne en de Maene bleven dan ſtille ſtaen, tot dat het volk hadde vraeke genomen over ſyne vyanden. De Zonne ſtond in 't midden des Hemels, zonder haer te haeſten om onder-te-gaen, ontrend den tyd van eenen vollen dag. Voor dezen, ofte daer naer en is'er noyt zoo langen dag geweeſt, Godt zig voegende nae het woord van eenen menſch, en vegtende voor Iſrael. Joſué hoorende, dat de vyf Koningen zig hadden verborgen in de ſpelonke by de Stad Maceda, gebood aen ſyn volk : Wentelt groote ſteenen voor den ingang van de ſpelonke, en ſtelt'er mannen by om de gevangenen te bewaeren. Dog vervolgt gy uwe vyanden, en ſlaet de vlugtelingen tot den laeſten toe dood. Het Leger der vyanden verſlaegen zynde, zonder dat'er by-naer eenen over bleef, kwam al het volk friſch en gezond by Joſué, in 't Leger by Maceda. Joſué zeyde: brengt de vyf Koningen hier voor my. Als-ze nu uytgebragt waeren, bragt hy-ze ter dood, en hing-ze aen vyf ſtaeken tot den avond toe, en wierp-ze dan in de zelve ſpelonke, en bezette den ingang met groote ſteenen.

ten afloopen aen welk van elk geſlagt ider verdeeling zoude toevallen. 1. Om te voorkomen alle murmuratie en geſchil. 2 Om te doen zien, dat het Godt was, niet de menſchen, die aen ider geſlagt het land gaf 't gene hem ten deel viel. 3. Om hun in te boezemen, dat al hoe wel ſy het land niet moeſten bezitten als naer het gewonnen te hebben, ſy het zelve nogtans niet en bezaten als door een uytwerkzel van Gods genaede en bermhertigheyd.

V. Welk was het deel van Caleb?

A. Dezen man wiens lof den H. Geeſt zelfs verkondigt, den eenigen medegezel van Joſue, eenen der twaelf beſpieders uytgezonden door Moyſes, en die verdiende met Joſue onder zes mael honderd duyzend mannen te komen in het Land van Belofte, oud zynde vyf-en-tachentig jaeren, kwam Joſue verzoeken van hem tot deel te geven Hebron en geheel 't land, alwaer eenen hoop reuzen woonde, als hy-ze zou vernietigt hebben. Joſue, naer ſyne genegentheyd betuygt te hebben aen Caleb, wenſchte hem alle ſoorten van voorſpoed hem vergunnende het land het welk hy verzogt.

V. Wat hiel Joſue voor zig zelf?

A. Niets, door eene onbaetzoekelykheyd veel eerlyker als al 't gene hy voor zig in eygendom had konnen houden: maer het volk aenzogt hem van ten minſten eene ſtad voor zig te houden Joſue vindende zig gedwongen door al het volk 't welk hem ſyn geluk moeſt toeſchryven, aenveerdde-ze eerder om de moeyte en verlegentheyd te ſpaeren aen alle de geſlagten, zig overgevende aen hun verzoek en in dank nemende de ſtad die ſy hem toeſchikten; daer naer zond hy aen den over-kant der Jordaen de twee geſlagten van Ruben en van Gad, en het half geſlagt van Manaſſes.

V. Wat deden de Geſlagten van Ruben, van Gad en het half Geſlagt van Manaſſes wedergekeert zynde over de Jordaen in de landen die hun tot deel gegeven waeren?

A. Die geſlagten zynde gekomen aen den oever der Jordaen, wilden daer eenen Autaer opregten; men was hier over bekommert onder geheel Iſraël; om dat men meynde, dat ſy een ſcheuring wilden maeken en elders offeranden doen als te Silo alwaer was het Tabernakel des Heere: men verzaemde om tegen hun op te trekken en-ze te beſtryden; maer voor en aleer iet te ondernemen, zond men tot hun den Prieſter Phinees en met hem de thien voornaemſte van 't volk, eenen van elk geſlagt, om hun oogwit naerder te onderſcheppen.

V. Wat zeyden de voornoemde Geſlagten aen Phinees?

A. Sy zeyden hem, dat ſy dezen Autaer niet en hadden opgeregt door eenen geeſt van oproer en ongehoorzaemheyd, maer alleenelyk tot een gedenk-teeken aen hunne naerkomelingen om te zyn eene getuygenis van hun ſtandvaſtige vereening met alle de kinders van Iſraël; 't gene te vrede ſtelde Phinees en de andere gezanten, die afſcheyd nemende hun in vrede lieten.

V. Welke waeren de laeſte daeden van Joſue?

A. Joſuë zeer bejaert zynde vergaederde geheel Iſraël, en vermaende hun van ſtiptelyk te onderhouden al 't gene geſchreven was in den Boek der Wet van Moyſes, van noyt anderen Godt te hebben als den Heere, van niet te aenbidden of te dienen de vremde goden, en van zig niet te mengelen met het volk het gene ſy nog niet en hadden uytgeroeyt, en het gene woonde in het midden der kinderen van Iſraël. Eyndelyk Joſuë vernieuwde het verbond tuſſchen dit volk en den Heere.

V. Waer was deze Vergaedering?

A Te Sichem volgens de *Vulgata* over-een-komende met den Hebreeuwſchen en Chaldeeuwſchen Text; om dat Joſue op die plaets, alwaer by de bergen *Garizim* en *Hebal* opgeregt was een gedenk-ſtuk van Gods verbond met Iſraël, 'tzelve wou beveſtigen nae't voorbeeld van Moyſes. Dat de Seventig Overzetters die vergaedering zouden geſtelt hebben *in Silo*, om dat deze Stad gelegen was in den akker van Sichem, komt niet over een met 't gene zegt den H. Hieron., dat Silo wel 10 mylen afgelegen was van Sichem 't Is zeker, dat deze vergaedering ſaemen geroepen was voor d'Arke, gelyk beteekenen deze woorden der Schrifture: *voor't aenſchyn des Heere.*

V. Waerom verhaelt de Schrifture in het vier-en-twintigſte

Ten zelven tyde nam Josué de Stad Maceda in. Hy verwoestte die: en haeren Koning en alle de inwoonders dede hy door het zweerd dooden. Van Maceda trok Josué met al het volk nae Lebna. Godt leverde die Stad met haeren Koning in d'handen der Israëliten, die sy alle doodden, zonder iemand te spaeren. Van Lebna trok hy nae Lachis, &c. Aldus wierden de vyanden der Israeliten uytgeroeyd tot 31 Koningen toe, die van Josué wierden overwonnen op den tyd van zes jaeren. Godt liet'er geene overblyven, 't en zy eenige, om te dienen tot straffe van Israels kinderen, als sy die om hunne zonden zouden verdienen. Naer alle deze veroveringe zeyde Godt tot Josué: Daer is nog al veel Land in-te-nemen: ik zal de inwoonders verdryven voor het aenzigt van Israel. Laet nu de Israeliten in de bezittinge van hun erf-deel komen, gelyk ik u heb geboden. Verdeelt dit Land onder de negen Stammen, en aen de helft van den Stam van Manasses. Josué dan verdeelde alles by lotinge, gelyk Godt door Moyses bevolen had. Dog de Leviten en ontfingen geene Landeryen onder hunne Broeders; maer de kinders van Joseph, die twee Stammen uytmaeken, te weten de Stammen van Manasses en Ephraïm, vervulden hunne plaetse, zoo dat de Leviten niet en ontfingen, als in elken Stam eenige Steden om te woonen, met haere voorsteden om 't vee te voeden, want sy moesten bestaen by de thienden, en d'offeranden die sy ontfingen van Israels kinderen: op dat de bekommernisse voor hun tydelyk onderhoud hun niet en zoude belemmeren in den dienst van Godt. Daer naer vergaederde alle het volk van Israel te Silo, en sy regtten aldaer het Tabernakel der getuygenisse op. Wanneer nu Godt aen de Israeliten had vrede gegeven. En een zoo groot deel van die volkeren onder hun gebied gebragt, ontbood Josué nu op 't eynde van syn leven gansch Israel by zig, met de Overste, Hoofden en Regters, en vermaende hun, dat-ze zouden Gods Wet onderhouden, en dat Godt voor hun zoude vegten. En naer dat hy hun vele vermaeningen had gegeven stierf hy, oud zynde 110 jaeren, en sy begroeven hem op den berg Ephraïm.

Capittel de vergaedering waer van gesproken is in't 23 Cap.?

A. Het is geene herhaeling maer eene tweede vergaedering verscheyde van de voorgaende, alwaer Josuë voor syne dood aen geheel Israël gaf nieuwe waerschouwingen raekende hunne pligten.

V. Wanneer stierf Josuë?

A Hy stierf naer deze laeste vergaedering oud zynde 110 jaeren: hy had daer van het eersten deel verfleten in de slaevernye van Egypten, het ander had hy overgebrogt in de gehoorzaemheyd en onderwerping aen Moyses geduerende 40 jaeren, en het laeste in het bestier van het vermaertste volk des werelds geduerende seventhien jaeren of daer ontrent. Hy wierd begraeven in het land hem toebehoorende te Thamnat-sare op den berg van Ephraim nae het Noorden van den berg Gaas. De gebeenderen van Joseph wierden ook ter aerde besteit te Sichem. Caleb van 't geslagt van Juda was Opvolger van Josuë.

V. Is't dat Josue beschreven heeft den Boek van synen naem, hoe heeft hy konnen beschryven syne dood?

A. Het is ligtelyk te zien, dat imand anders daer by gevoegt heeft het gene syne dood aengaet, gelyk die van Moyses in den Boek *Deuteronomium*.

V. Wie stierf nog in diën tyd?

A. Eleazar zoon van Aaron stierf wynigen tyd naer Josuë, hy wierd begraven te Gabaath het gene toebehoorde aen Phinees synen zoon die hem opvolgde in het ampt van Opper-Priester. Phinees had eenen zoon genaemt Abisue die hem ook opvolgde: aldus bleef het groot Priesterschap in syn geslagt, en wierd, naer dat het wedergekeert was in het zelve door Sadoc, in dat geslagt behouden tot naer Christus, en zoo lang als den Tempel en de Offeranden van de Oude Wet bestonden in Jerusalem; zynde dit al't gene begrepen is in de vier-en-twintig Capittels van dezen Boek.

V. Hoe gedroegen zig de Israëlieten naer dat sy waeren in het bezit van het beloofde Land?

A. Sy waeren getrouw in den dienst des Heere geduerende het leven van Josuë en der Ouderlingen die getuygen geweest waeren van de wonderheden die Godt had uytgewerkt ten hunnen voordeele; maer naer de dood van Josuë en der Ouderlingen gaf zig het volk dikmaels over aen ongebondentheyd en afgoderye.

V. Wat was d'oorzaek der ongeregeltheyd onder d'Israëlieten?

A. Zulkx was het verbond en de gemeynschap die sy hadden tegen Gods bevel met de ongeloovige volkeren die nog overig waeren in het Land van Chanaan.

V. En strafte Godt niet de misdaeden van dit volk?

A. Jae; Godt om de Israëlieten te straffen, gaf-ze over in de handen van hunne vyanden, gelyk Moyses en Josuë aen hun voorzeyd hadden.

V. Duerden deze ongelukken langen tyd?

A. Deze duerden zoo lang als sy volherdden in hunne misdaeden; als sy weder eenen inkeer kregen en tot den Heere riepen, Godt verwekte hun Rechteren die hun verloften uyt hunne verdrukking; maer gemeynelyk verviel dit ondankbaer en oproerig volk weder in syne eerste ongeregeltheden naer de dood van deze Rechters, en hier door wierd het dan weder verlaeten aen de verwoetheyd van syne vyanden.

HET BOEK DER REGTEREN.

Naer de dood van Joſuë, eer de Iſraëliten Koningen kregen, wierden ſy beſtiert en beſchermt door Regters ofte Stad-houders, geduerende den tyd van dry-hondert-en-zeventhien jaeren. Deze Regters en waeren geene Koningen, want Godt zelf beſtierde tot nog toe ſyn volk als Koning, en hy wekte hun zelve die Regters op, zonder dat die den eenen den anderen erffelyk opvolgden. Dezen boek beſchryft ons dan in 21 Hoofd-ſtukken, verſcheyde geſchiedeniſſen, die onder deze Regters zyn voorgevallen en toont al wederom de afgryſſelyke ondankbaerheyd der Iſraëliten tot hunnen Godt, die ſy zoo dikwils af-vielen, naer dat hy zoo vele en ongemeyne wonderheden voor hun hadde gedaen, zig met eene onbegrypelyke dommigheyd en verblindheyd zoo menigmael keerende tot afgoden van hout en ſteen, om die te dienen en te aenbidden.

UYT HET I., II., III., IV., V., VI., VII., EN IX. HOOFD-STUK.

Den Stam van Juda word geſtelt als 't Hoofd der andere Stammen. De Chananeërs overwonnen Adonibeſec. De Iſraëliten verlaeten Godt, en worden geſtraft. Debora verſlaet Siſaras, die gedood word door Jahel. Gedeon word Regter. Hy worpt den Autaer van Baâl om. Abimelech maekt zig Koning. Hy vermoord ſyne acht-en-zeſtig broeders.

NAer de dood van Joſué gingen de Iſraeliten den Heere te raeden, en vraegden hem: Wie zal voor ons optrekken tegen de Chananeërs? Godt zeyde: Juda zal optrekken. Ziet, het Land is in ſyne handen gelevert. Dog die van Juda zeyden tot hunne broeders uyt den Stam van Simeon: Trekt met ons op, op dat wy ons lot bekomen, wy zullen daer naer met u optrekken, op dat gy uw lot bekomt. Als ſy opgetrokken waeren, leverde Godt de Chananeërs en Phereſeërs in hunne handen, en ſy verſloegen te Beſec thien-

V. Welk is den zevenſten Boek van het Oud Teſtament?

A. Den Boek der Rechteren die waeren de Aenleyders van de kinderen van Iſraël naer de dood van Joſuë; het waeren Mannen uytſtekende in godvrugtigheyd en geloof, de welke Godt hun verwekte om te zyn hunne Verloſſers, wiens daeden beſchreven zyn in de een-en-twintig Capittels van dezen Boek, die is den laeſten van den *Heptateuchus*; dat is te zeggen, den zevenſten van het Oud Teſtament.

V. Waerom noemen de Joden deze Aenleyders van het volk, Rechters?

A. Om dat ſy het regt deden over het volk uyt den naem van Godt, en het zelve beſtierden door Gods bevel, als de Wethouders.

V. Waerom namen deze Rechters den naem niet aen van Koningen of eenigen anderen diergelyken die zoude te kennen geven hun ſouvereyn gezag

A. Om dat deze Rechters zoo zeer niet en regeerden als wel Godt zelf, gelyk hy het dede zeggen aen de Iſraëlieten door Samuël, als ſy wilden hebben eenen Koning.

V. Waer in beſtond dan het gezag van deze Rechters?

A. Het was daer in gelegen, dat ſy waeren als Magiſtraeten, zonder nogtans eenige ſchatting te mogen opleggen, nogt de Kroon of Scepter te voeren, nogt eenige nieuwe wetten te mogen invoeren, nogt te ontfangen de koninglyke Zalving, en ſy en volgden malkanderen niet op door een erffelyk regt.

V. Hadden de kinderen van Iſraël alſdan geene andere Rechters als die Godt hun buyten-gewoonelyk verwekte?

A. Naer de dood van deze verloſſers van Godt gezonden, kozen de Iſraëlieten zelf hunne Overſten om hun te beſtieren, welke ſy Rechters noemden, waer van dezen Boek ſynen naem bekomen heeft

V. Hebben'er dan geweeſt twee ſoorten van Rechters?

A. Jae: en hier van zyn d'eene buyten-gewoonlyker wyze van Godt verwekt geweeſt, als Othoniel, den eerſten van alle, Aod en Samgar, Debbora eene vrouwe, Gedeon en Samſon; de andere zyn gekozen van het volk, als Thola, Jair, Jepte, Abeſan, Ahialon oft Elon, Heli en Samuël. Daer zyn'er nogtans eenige onder deze, van de welke men niet en weet of ſy Rechters geweeſt hebben door den keus van het volk of door eene buyten-gewoonlyke zending.

V. Hoe veel Rechters rekent men geduerende dien tyd?

A. Als men voegt by de boven-gemelde Rechters Abimelech zoon van Gedeon, die door geweld deze weerdigheyd onregtveerdiglyk bezat, zoo zal men hebben de naemen van alle de Rechters van Iſraël, die zyn ten getalle van vyfthien.

V. Waerom word'er niet geſproken in dezen Boek van den Opper-Prieſter Heli en van den Propheet Samuël?

A. Om dat de Hiſtorie van deze twee laeſte Rechters is beſchreven in het begin van den eerſten Boek der Koningen.

V. Waer van ſpreekt voornaementlyk den Boek der Rechteren?

A. Hy ſpreekt van den ſtaet van de kinderen van Iſraël in het land van Chanaan naer het overlyden van Joſuë, en men ziet het volk daer dikmaels in ſlavernye gebragt tot ſtrafling van ſyne miſdaeden, en dikmaels weder verloſt geduerende 317 jaeren.

duyzent mannen. Dog Adonibeſec vlugtende, wierd gevangen, en ſy kapten hem de uyterſte deelen aen handen en voeten af. Hy zeyde daer op: Zeventig Koningen raepten (met handen en voeten aldus verminkt) onder myn tafel de kruymelingen by-een, die'er af-vielen. Gelyk ik heb gedaen, alzoo heeft den Heer my ook vergolden. Sy bragten hem binnen Jeruſalem, en hy ſtierf daer; want de kinders van Juda hadden Jeruſalem ingenomen, met den zweerde verſlagen, en in brand geſteken.

Gods Engel verſcheen boven Galgala, en zeyde tot Iſraels kinderen: Ik heb u-lieden getrokken uyt Egypten, en gebragt in dit Land. Ik had u ook beloofd, dat ik myn verbond met u noyt en zoude breken, dog op beſpreek, dat gy ook met de inwoonders van dit Land geen verbond en zoud maeken; maer gy heb naer my niet gehoord. Dit is de reden, waerom ik hun voor uw aengezigt niet en heb willen verdryven. Als den Engel deze woorden geſproken had, heften ſy hunne ſtemme op en weenden. Sy dienden dan den Heere, zoo lang als Joſuë leefde; maer naer ſyne dood hebben ſy kwaed bedreven voor den Heere; Baâl gedient, de Afgoden aenbeden; en den Heere tot gramſchap verwekt. En hy heeft-ze geleverd in de handen der vyanden die rondom hun woonden. En waer ſy gongen, de hand des Heere verdrukte hun. Wanneer ſy nu waeren in den uyterſten nood, riepen-ze tot Godt, en hy verwekte hun Regteren en Overſte om hun te verloſſen. En Godt liet zig in de dagen huns levens tot genaede bewegen; maer als de Regters geſtorven waeren, deden ſy veel erger, als hunne vaders hadden gedaen, loopende naer vremde Goden, hun dienende, en aenbiddende. Daerom ontſtak Gods toorn tegen hun. Hy leverde hun in de handen van Chuſan Raſathaïm Koning van Meſopotamien; aen wien ſy acht jaeren hebben onderworpen geweeſt.

Tot Godt dan roepende, verwekte hy hun tot verloſſer Othoniël, die hun verloſte, en Regter wierd over Iſraël. Hy trok ten ſtryde tegen Chuſan Raſathaïm, wien Godt hem in handen leverde, en het Land was in ruſte. Dog Othoniël ſtierf, en de kinders van Iſraël gingen voords in hunnen boozen handel tegen Godt, die daerom Eglon Koning der Moâbiten ſterkte gaf, die optrok tegen de Iſraeliten, en hun verſloeg. Aldus hebben ſy aen Eglon onderworpen geweeſt den tyd van agthien jaeren. Dog ſy wederom tot Godt roepende, gaf hy hun tot verloſſer Aöd, die, naer dat hy Koning Eglon vermoord hadde (waer over de Moäbiten in groote verſlagendheyd waeren) het trompet ging blaezen op het gebergte Ephraïm. De Iſraeliten kwamen met hem van het gebergte, en hy zeyde tot hun: Volgt my; want Godt heeft onze vyanden de Moäbiters gelevert in onze handen. Sy volgden hem, en ſy ſloegen de Moäbiters tot thien-duyzend mannen, zoo dat'er niet waeren aen de bevelen van Godt die hun verliet en leverde in de handen van hunne vyanden.

V. Wie had het gebied over de kinderen van Iſraël naer de dood van Joſuë?

A. Het Geſlagt van Juda wierd van Godt zelf benoemt om voor te trekken aen het hoofd van de andere geſlagten tegen hunne vyanden, en Judas het Hoofd van het zelve, zeyde aen Simeon ſynen broeder, Hoofd van ſyn geſlagt, van met het ſyne hem te komen helpen bevegten de Chananeën: ſy verſloegen'er thien duyzend te Bezec, alwaer ſy vonden Adonibezec, dat is te zeggen, den Koning van Bezec, die ſy gevangen namen en ſneden hem af de uytterſte van ſyne handen en voeten, gelyk dezen Koning had doen afsnyden aen ſeventig Koningen welke hy onder ſyne tafel dede eten de brokkelingen van het gene men hem opdiſchte: vervolgens bragten ſy Adonibezec te Jeruſalem alwaer hy ſtierf.

V. Wat deden de Iſraëlieten daer naer?

A. Sy belegerden Jeruſalem, namen het zelve en verbrandden het, zonder zig meeſter te maeken van de ſterkte, die altyd bleef aen de Jebuſeën tot den tyd van David: vervolgens namen ſy verſcheyde ſteden, en hielden zig te vreden met verſcheyde Chananeën alleenelyk onder ſchatting te ſtellen, in plaets van-ze geheel uyt te roeyen volgens het uytdrukkelyk gebod 't welk ſy dien aengaende van den Heere ontfangen hadden.

V. Was dit gedrag behaegelyk aen den Heere?

A. Neen: den Heere zond hun ſynen Engel die hun beriſpte van in verbond getreden te zyn met de inwoonders van Chanaan, en over dat ſy ongehoorzaem geweeſt

V. Wat dede dit volk in dezen uytterſten nood?

A. Het volk weende en dede offeranden aen den Heere die hun bezorgde Rechters om hun te geleyden; want alſdan was'er nogt Koning, nogt Rechter in Iſraël. Terwylen deze Rechters leefden, bleef het volk by ſyne pligt, maer naer hunne dood verviel het weder in ſyne zonden; het gene verwekte de gramſchap van den Heere die hun leverde in de magt van Chuſan Koning van Syrien in Meſopotamien, aen wie ſy onderworpen bleven geduerende agt jaeren, van het jaer des werelds 2591, tot 2599.

V. Wie verloſte de Iſraëlieten uyt die ſlavernye?

A. Dit volk hebbende geroepen tot den Heere, zoo verhoorde hy hun, en verwekte hun eenen Bewaerder en Verloſſer genaemt Othoniel, zoon van Jephone, van het Geſlagt van Juda, broeder, dat is te zeggen, neef van Caleb, wiens dogter hy trouwde: hy was den eerſten Regter naer Joſuë, en beſtierde de kinderen van Iſrael zeer heyliglyk geduerende veertig Jaeren, dat is, ſedert den eerſten vrede die Joſuë bezorgde aen Iſraël. Othoniel ſtierf naer de victorie behaelt over Chuſan Raſathaim Koning van Meſopotamien.

V. Hoe was het gedrag van het Hebreeuwſche volk naer de dood van Othoniel?

A. Het volk begon weder het quaed te bedryven voor de oogen van den Heere die tegen hun verſterkte Eglon Koning van Moab, aen wie ſy onderworpen waeren geeenen

LIBER IUDICUM, CAPVT. 1. P.B. Bouillats fecit

DEBORA.

9. *Iustitia & bello pollens* DEBORA *prophetis,*
Summa Israelem sedulitate iuuat. *Iudicum. C. IV. v. 4.*

eenen van hun en ontkwam. En 't Land kwam in ruſte op het tachentigſte jaer. Naer dat Aöd geſtorven was, gingen de Iſraeliten al voort in hun boos leven, daerom gaf Godt hun over aen Jabin Koning der Chananeërs. De Iſraeliten riepen dan wederom tot Godt, want hy had hun twintig jaeren geweldig verdrukt. In dien tyd was'er eene Propheterſſe, genaemt Debora. De kinders van Iſrael gingen tot haer. Dog ſy zond Barac roepen, en zeyde tot hem: Dit is het gebod des Heere: Gaet nae den berg Thabor, en vergaedert thien duyzend mannen, en ik zal ontrend de beke Ciſon by u doen komen Jabins Veld-overſten Siſaras met ſyne wagens en al ſyn volk, en zal hem leveren in uwe handen. Barac trok op met duyzend mannen en Debora met hem. Siſaras dit vernemende, vergaederde negen-hondert wagens met geheel ſyn Leger. Debora zeyde dit in den dag: Dat Godt Siſaras zal leveren in uwe handen; ziet, hy gaet voor uw aenzigt op. En op den zelven tyd zond Godt eenen ſchrik onder alle ſyne wagens en ſyn volk voor het zweerd van Barac: zoo dat hy van ſynen wagen af-ſprong, en te voet vlugttede. Barac vervolgde de vlugtende wagens en het Leger: en het volk van Siſaras wierd zoo zeer te neer geſlagen, dat'er niet eenen man over-en-bleef. Siſaras vlugtende kwam tot de tente van Jahel, die hem te gemoed gaende, zeyde: Komt binnen en vreeſt niet. Hy kwam binnen, en wierd van haer bedekt met eenen mantel. Hy zeyde tot haer: Geeft my dog wat waters te drinken, want ik heb grooten dorſt. Sy gaf hem Melk te drinken. Hy zeyde ook: Staet in de deure van uwe tente: en, indien'er u iemand vraegt, of iemand hier binnen is, zegt: Neen. Jahel dekte hem, en als hy ſliep nam ſy eene pinne en eenen hamer, en die op ſyn hoofd ſtellende, ſloeg ſy de pinne dweers door ſyne herſſenen tot in de aerde toe. Als nu Barac aenkwam, die Siſaras vervolgde, ging Jahel hem te gemoed, en zeyde: Ziet hier is den man, die gy zoekt. Hy ging binnen en zag Siſaras dood liggen, met eene pinne in ſyn hoofd geſlagen. Aldus heeft Godt Jabin den Koning der Chananeërs vernedert. Debora en Barac zongen eenen lof-zang tot dankzegginge van de verwinninge.

Debora geſtorven zynde, bedreven de kinders van Iſrael al wederom kwaed voor Gods oogen, die hun over gaf aen de Madianiten zeven jaeren lang. Sy wierden door hun zeer verdrukt, en verſtaken zig in de hollen en ſpelonken der bergen en andere plaetſen. Sy riepen dan tot den Heere: en Godt zond hun eenen Propheet. Daer naer vertoonde zig den Engel Gods aen Gedeon, die bezig was met tarwe te dorſchen, en zeyde tot hem: Godt is met u, ô kloeken man. Gedeon zeyde: Is Godt met ons, waerom komt ons dit alles over? Wy zyn van Godt verlaeten, en overgelevert aen de magt van Madian. Godt zeyde: Gaet verloſt Iſraël uyt Madians magt, door de kragt van die in u is. Ik ben 't die u zende. Gedeon zeyde:

duerende agthien Jaeren, ſedert het Jaer des werelds 2661 tot 2679. Deſen Koning vervoegde zig met de Ammonieten en Amalecieten.

V. Wie trok dit volk uyt deſe ſlavernye?

A. Aöd zoon van Gera, zoon van Jemini, van het Geſlagt van BenJamin, die zig bediende van ſyne ſlinke hand gelyk van ſyne regte, wierd aengewekt van Godt om ſyn volk te verloſſen wiens ſtemme den Heere verhoort had: Hy was den tweeden Regter die het volk verloſte uyt de ſlaevernye.

V Hoe verloſte Aod het volk van Iſraël?

A. Aöd begaf zig tot Eglon Koning der Moabieten, om hem van wegens het volk geſchenken op-te-draegen, en hier door eenigſins te verzagten het zwaer jok der ſlaevernye, waer-naer hy wederkeerde met zyne gezellen; maer wedergekomen zynde van Galgala, kwam hy den Koning andermael vinden om hem te zeggen een woord van Godt: den Koning teeken gegeven hebbende dat men zoude zwygen, en alle die zig by ſynen perſoon bevonden, uytgegaen zynde, Aöd naederde den Koning die daer alleenig zat, en hy zeyde hem: Ik heb u een woord van wegens Godt te zeggen; aenſtonds regtte zig den Koning op van ſynen throon, en Aöd nemende met ſyne ſlinke-hand den poinjaerd die hy onder ſyn kleed verborgen had, trok hem uyt, ſtak hem in den buyk des Konings. en liet hem daer in ſteken dat hy niet meer te zien was, zoo zwaerlyvig was dezen Koning, en hy vertrok zig langs de agterdeure: aldus ſtierf Eglon. Aöd met de Iſraëlieten ging gevolgentlyk aenranden de Moabieten waer van'er thien duyzend gedood wierden; hier door wierd het volk verloſt van de ſlavernye in de welke ſy nu ſedert agthien jaeren gelevert waeren, en leefden in vrede geduerende tachentig jaeren, te rekenen ſedert den vrede gemaekt door Othoniel. Aöd was Rechter geduerende veertig jaeren waer naer hy ſtierf.

V. Wie was den opvolger van Aöd in de hoedaenigheyd van Rechter?

A. Samgar volgde op aen Aöd, hy was den derden Rechter, ontrent een jaer; daer en tuſſchen eenige en ſtellen hem niet onder het getal der Rechters ter oorzaeke van den klynen tuſſchen-tyd die'er was tuſſchen Aöd en Debbora. Het was Samgar die met een ploeg-yzer doodde zes honderd Philiſtienen die als ſtruyk-roovers ſtrooperyen bedreven in het land der Iſraëlieten; het gene hem dede bekomen den naem van voorſtaender en verloſſer van Iſraël.

V. Was het volk wyzer naer de dood van Aöd?

A. Neen: hierom leverde den Heere hun in de handen van Jabin Koning der Chananeën die tot veld-overſten had Siſara, wiens leger met zig voerde negen honderd wagens gewapent met zeyſſens Dezen Koning hield eene vreede heerſching over Iſraël ſedert twintig jaeren, welke eyndigde in het jaer des werelds 2719, en voor Jeſus Chriſtus 1285 door den dienſt van Barac.

V. Wie was'er Rechter van Iſraël in dien tyd?

A. Debbora huys-vrouwe van Lapidoth, alſdan weduwe en Propheterſſe, welke oordeelde alle de geſchillen van

Zal ik Iſrael verloſſen! Myn huys-gezin is het ſlegſte onder die van Manaſſes, en ik den ſlegſten myns huys-gezins. Godt zeyde : Ik zal met u zyn, en gy zult Madian verſlagen als of het maer eenen man en waer... Den zelven nagt gebood Godt aen Gedeon : Neemt eenen van uws vaders ſtieren, en werpt Baals autaer om-verre, en bouwt daer eenen Autaer voor uwen Godt : en neemt dien Stier, en maekt hem tot eene offerande. Naer dat Gedeon dit aldus hadde verrigt met thien van ſyne knegten, vielen de Madianiten in 't Land van Iſraël. Dog den geeſt des Heere is op Gedeon gevallen. Hy liet het trompet blaezen, en hy riep te ſaemen het huys van Abiezer. En hy zond boden uyt door geheel Manaſſes, die hem ook volgden ; en nog meer andere boden tot het geſlagte van Azer, van Zabulon en Nephtali, die hem te gemoed kwamen. En Gedeon zeyde tot den Heere : Indien 't u belieft het volk van Iſraël door myne hand te verloſſen, ziet, ik zal dit wollen-vlies leggen op den dorſch-vloer. By aldien nu den douw op het vlies alleen valt, en de aerde rondom droog blyft, zoo zal ik kennen, dat gy Iſraël door myne hand verloſſen zult. Dit geſchiede zoo, en des nagts opſtaende, vrong hy uyt het vlies een ſchelpe vol douws. Hy zeyde wederom tot den Heere : Dat uwen toorn tegen my niet en ontſteke, indien ik nog een teeken in het vlies verzoeke. Laet, bid ik u, het vlies drooge blyven ; maer dat de geheele aerde door den douw vogtig zy. Den Heere dede ook het gene hy had verzogt. Het vlies was dien nagt alleen droog, en geheel de aerde bedouwt. Gedeon dan vroeg opſtaende, kwam met al het volk by het Leger der Madianiten. En Godt zeyde tot Gedeon : Gy hebt te veel volks : Ik en zal Madian in hunne handen niet leveren, op dat Iſraël niet en zegge : Door myne kragt ben ik verloſt. Doet uytroepen aen 't volk : Die onder u vervaert is, dat hy nae huys weder-keere. Daer keerden twee-en-twintig-duyzend mannen nae huys, zoo dat'er maer thien-duyzend van over bleven. Godt zeyde nog tot Gedeon : Dit volk is te vele, leyd-ze nae het water (om te drinken) daer zal ik een proef van hun nemen, en zeyde : Die het water met hunne tongen zullen geſlorpt hebben, gelyk de honden, die zult gy ſtellen aen d'eene zyde ; en die op hunne knien zullen nedergevallen hebben om te drinken, zult gy ſtellen aen d'andere zyde. Nu het getal van de gene die met de hand het water aen hunnen mond gebragt en geſlorpt hadden, was dry-hondert mannen. Dog al de andere menigten hadden met geboogde knien gedronken. En den Heer zeyde tot Gedeon : Met die dry-hondert mannen zal ik u Madian in de handen leveren. Hy liet dan dat volk nae hunne tenten gaen, en hy trok op met dry-hondert mannen, om ſlag te leveren. Hy verdeelde die in dry benden ; en hy gaf hun ieder een trompet in d'hand, en ydele fleſſchen met brandende lampen daer in. En hy zeyde tot hun :

het volk onder eenen Palm-boom, die volgens haeren naem genoemt wierd, tuſſchen Rama en Bethel, op den berg Ephraim, ſy ondernam de verloſſing van haere Natie; hierom zond ſy tot Barac van het geſlagt van Nephtali, en hem ontboden hebbende, zeyde hem : Den Heere Godt van Iſraël gebied u ; gaet en brengt het leger op den berg Thabor, neemt met u thien duyzend mannen, en ik zal u leveren Sariſa veld-overſten van het leger van Jabin. Barac beloofde te zullen optrekken als Debbora hem zoude verzellen. waer in ſy toeſtemde, en vervulde de plaets van vierden Rechter van Iſraël geduerende veertig jaeren.

V. Wat dede Siſara verſtaen hebbende, dat Barac was op den berg Thabor ?

A. Siſara dede optrekken geheel ſyn leger met ſyne wagens ontrent de beke Ciſon ; aenſtonds Barac kwam van den berg en den Heere ten zelven tyde beving met ſchrik Siſara ende geheel ſyn leger het gene wierd omgebrogt ; zoo verre, dat Siſara ſpringende van ſynen wagen, te voet de vlugt nam.

V. Wat ontmoette Siſara in ſyne vlugt ?

A. Hy ontmoette Jahel huys-vrouw van Haber, Cineés, die was zoon oft klynen zoon van Hobab, zoon van Jethro, ſchoon-vader van Moyſes ; hy was bondgenoot van Jabin. Jahel verzogt Siſara, dat hy zoude komen in haere tente, en aldaer geheel afgemat zynde begaf hy zig tot ruſten vraegende haer te drinken.

V. Wat gaf Jahel te drinken aen Siſara ?

A. Jahel gaf melk aen Siſara in plaets van water het gene hy gevraegt had : hebbende hem hier naer bedekt met eenen mantel, viel hy in ſlaep ; Jahel ziende hem in eenen diepen ſlaep, nam eenen nagel van haere tente, en ſloeg hem in het hoofd van Siſara die daer dood bleef liggen.

V. Waer was Barac alſdan ?

A. Hy zocht over al nae Siſara, en Jahel hem ontmoetende bragt hem in haere tente, en toonde hem Siſara die daer dood lag.

V. Waer ging Barac hier naer ?

A Hy ging tot Debbora, die verſtaen hebbende de dood van Siſara en de nederlaeg van zyn leger, zong eenen Loſzang aen den Heere tot dankbaerheyd over deſe groote victorie.

V. Hoe was den ſtaet der Joden naer deze victorie ?

A. Sy leefden in vrede geduerende veertig jaeren, dat is te zeggen, tot het eynde van het veertigſte jaer zedert den vrede beveſtigt door Aöd

V. Hoe lang bleef Debbora aen het beſtier, en wie volgde haer op ?

A. Debbora bleef in het beſtier geduerende veertig jaeren met Barac, waer naer Gedeon zoon van Joas, van het Geſlagt van Manaſſes, in den ouderdom van veertig jaeren, van Godt verkozen wierd door eenen Engel die hem wierd gezonden, en die hem teekens gaf van ſyne verkiezing om ſyn volk te verloſſen het welk door ſyne eyge zonden gevallen was onder het jok der Madianieten en der andere volkeren van den Ooſten. De Iſraëliten waeren verdrukt geduerende zeven jaeren. Gedeon was den

IAHEL.

Siſaræ iniqui hoſtis pertundere tempora clauo
Auſa IAHEL, *celebri nomine nota viget.*

10.

Doet het gene gy my ziet doen. Ik zal aen den eenen kant nae 't Leger der Madianiten trekken; en als ik met myne gezellen het trompet zal ſteken, dan zult gy ook rondom het Leger op uw trompetten blaezen, en te ſaemen roepen: Des Heere en Gedeons zweerd. Gedeon dan met ſyne hondert mannen trok nae het uyterſte des Legers, ontrend dien tyd dat men de wagt der midder-nagt zoude vernieuwen. Wanneer men nu de wagters opwekte, begonnen ſy op hunne trompetten te blaezen, en ſloegen de fleſſchen d'een tegen d'ander in ſtukken. Aldus blaeſden ſy rondom het Leger in dry benden, en de fleſſchen gebroken hebbende, namen ſy de lampen in de ſlinke hand, en ſy riepen: Des Heere en Gedeons zweerd, een-ieder ſtaende op ſyne plaetſe rondom 's vyands leger. Geheel het leger kwam in wanorder; en al roepende en huylende zyn-ze gevlugt. Dog de hondert mannen bleven al ſtaen, (*als ſy maer ſtonden, om aen-te-moedigen en te ligten die moeſten vegten*) haer trompetten blaezende; en den Heer heeft het zweerd gezonden in het ganſche leger, en ſy ſloegen malkanderen dood, vliedende tot Bethſetta toe. Dog de Iſraëliten kwamen van alle kanten by-een, en vervolgden de Madianiten, die nogtans wel hondert-en-vyftig-duyzend mannen in getal waeren.

Gedeon had zeventig zonen: want hy had vele huys-vrouwen: eene van ſyne mindere huys-vrouwen met naem Druma baerde hem te Sichem eenen zone, dien hy Abimelech noemde. Gedeon geſtorven zynde, vielen Iſraëls kinderen Godt wederom af, en eerden Baal. Sy maekten zelf een verbond met Baal, dat hy hunnen Godt zoude zyn. Abimelech trok op na Sichem, en zeyde tot alle die van ſyns moeders kant ſyn maegſchap waeren: Vraegt eens van de inwoonders van Sichem: Wat is u beter, beſkierd te worden door zeventig mannen, kinderen van Gedeon, ofte door eenen alleen? Weeſt boven-dien indagtig, dat ik uwen bloed-verwant ben. Sy gaven dit aen de Sichemieten te kennen, die zig tot Abimelech neygden, en hem zeventig pond zilver uyt den tempel van Baal ſchonken: waer mede Abimelech eenige land-loopers huerde, die hem volgden. In ſyns vaders huys komende, vermoordde hy op eenen ſteen (*Dat is den Autaer-ſteen, die hy aen Baal had opgeregt op de zelve plaetze, daer ſynen vader Gedeon den Autaer van Baal hadde vernield.*) de zeventig zonen van Gedeon, ſyne broeders, uytgenomen Joatham, den jongſten van alle die verſteken was. Hier op kwaemen de Sichemiters by-een, met alle de huys-gezinnen van de Stad Mello, en maekten Abimelech Koning. Joatham, deze tydinge gehoort hebbende, ſtelde zig op den top van den berg Garizim, van waer hy luyd op riep: Hoort gy borgers van Sichem. Hy ſtelde hun voords in een parabel voor, hoe de boomen van 't wout, willende eenen Koning kiezen, eerſt den olyf-boom, dan vyfden Regter geduerende negen jaeren, volgens eenige, of veertig, volgens andere.

V. Waerom zegt gy, dat Gedeon was van het Geſlagt van Manaſſes, mits'er geteyd word in het thiende Capittel van dezen Boek, dat Phua vader van Thola, broeder van Gedeon, was van het Geſlagt van Iſſachar,

A. Gedeon en Phua waeren gebroeders van eene moeder; maer hun'er beyde vaders waeren van verſcheyde geſlagten, volgens het zeggen van den H. Auguſtinus.

V. Welke teekenen dede den Engel voor Gedeon?

A Den Engel des Heere dede 1. vuer komen uyt eenen ſteen op den welken Gedeon geſteld had eenen korf vol vleeſch het welk aenſtonds verteerd wierd. 2. Het Mirakel van het Vlies het gene geheel bedauwt was terwyl het rond-om liggende veld geheel droog bleef; en daer naer het tegendeel; te weten, dat het Vlies droog bleef terwyl het land rond-om bedauwt was. Dit teeken hebben de HH. Vaders aengezien als een afbeeldzel der Menſchwordinge van het eeuwig Woord, welk als eenen vrugtbaeren dauw nedergedaeld is in den zuyverſten ſchoot van de Alderheyligſte Maghet, volgens dat David voorzeyd had: Hy zal afdaelen als regen op een vlies; en gelyk water-druppelen die op de aerde vallen.

V. Wat dede Gedeon in het begin van ſyne bediening?

A. Gedeon vernietigde den Autaer van Baal, en kapte af het boſch het gene daer rond-om was, en bouwde eenen Autaer aen den Heere; het welk hem dede noemen Jerobaal, dat is, ſtrydende met Baal.

V. Welke vyanden had Gedeon te beſtryden?

A. De Madianieten, de Amalecieten, en de volkeren van den Ooſten, van alle de welke Gedeon het volk van Iſraël verloſte alleenelyk met dry honderd mannen zonder wapenen, naer dat hy 'er twee en dertig duyzend had te rug gezonden door Gods bevel Deze dry honderd mannen hielden elk een trompet in de eene hand, en in de andere eene ledige fleſſche waer in een brandende ligt verborgen was.

V. Wat deden de krygs-knegten van Gedeon met deze trompetten en deze fleſſchen met brandende tortzen?

A. Zoo haeſt het teeken gegeven was, deden de krygsknegten het geklank van hunne trompetten weergalmen door geheel het leger der Madianieten, en ſloegen aen ſtukken hunne aerde vaten die ſy in de andere hand hielden, om hoog heffende de brandende tortzen die verborgen waeren; het gene het leger der Madianieten met verbaeſtheyd en ſchrik vervulde; zoodaeniglyk dat ſy hunne wapens tegens malkanderen keerden, en d'een d'ander ombrogten ten getalle van honderd twintig duyzend; ſy hadden aen het hoofd van hun leger Zeb en Oreb, hunne Koningen, die gevangen en gedood wierden.

V. Waer ging Gedeon daer naer?

A. Naer dat Gedeon door ſyne zoetaerdigheyd geſtilt had de klagten van de kinderen van Ephraim, die hy niet verwittigt had van de raeds-pleging en Gods bevel om te ſtryden tegen de Madianieten, wiens volkome overwinning hy aen hun toeſchreef om hunnen opgeheven

den vygen-boom, en eyndelyk den wyngaerd daer toe aenzogten, die dit eenpaerlyk af-floegen; maer dat den doorn-boſch, daer toe aenzogt zynde, dit ſtoutelyk aennam. Daer naer bad hy, dat Godt het ongelyk (aen Gedeon gedaen) wilde vreken en toelaeten, indien hy dezen keus van Abimelech, als onregtveerdig, afkeurde, dat uyt Abimelech een vuer zoude opgaen, 't welk de Sichemiters verſlinden zoude, en daer naer een vuer uyt Sichem, dat Abimelech zoude verſlinden. En 't is zoo gebeurt; want dry jaeren daer naer, begonnen de Sichemiters hem te veragten, en hem ſyne moorden te verwyten. Dog als ſy meynden ſyn jok af-te-werpen door de hulpe van Gaal, vielen ſy veel te zwak tegen Abimelech, die hun overwon. Hy beſtormde voords de Stad Sichem eenen ganſchen dag, en die in-nemende, ſloeg hy alle de inwoonders dood, brak de Stad af, en bezaeyde de zelve met zout. Abimelech trok van daer nae Thebes, welke Stad hy met ſyn volk belegerde, en veroverde. Dog in 't midden van de Stad ſtond eenen hoogen thoren, waer op de mannen, vrouwen en de Overſte van de Stad waeren gevlugt, hebbende de deure wel toegeſloten, en zig geſtelt op de borſt-weire van 't dak. Abimelech, den thoren genaedert zynde, beſtormde den zelven, en komende by de deure, wilde hy daer het vuer in ſteken. Dog eene vrouw wierp boven een ſtuk van eenen molen-ſteen op Abimelechs hoofd, en brak hem het herſſen bekke. Straks riep hy ſynen ſchild-draeger, en zeyde tot hem: Trekt uw zweerd uyt, en ſlaet my dood; op dat men niet en zegge: Eene vrouwe heeft hem om-hals gebragt. Den ſchild knaep dede dat hem bevolen was, en ſloeg hem dood. Aldus ſtrafte Godt het kwaed, 't welk Abimelech had bedreven tegen ſynen vader, met ſyne broeders te vermoorden, en zig het gebied aen-te-maetigen.

UYT HET X., XI., XIII., XIV., XVI., XIX., XX. EN XXI. HOOFD-STUK.

Jephte Regter over Iſraël. Hy overwind de Ammoniters. Syne belofte. De geborte van Samſon voorzeyd door den Engel. Hy verſcheurt eenen leeuw. Samſon neemt de poorten van Gaza op. Hy word gevangen, d'oogen uytgeſteken, en ſterft. De vrouwe van eenen Leviet onteert, en haer lighaem verdeelt in twaelf deelen. De Iſraëliten ſpannen te ſaemen, om die van Gabaâ te ſtraffen. De Benjamiten ſtaen die van Gabaâ voor, en worden verſlaegen.

NAer Abimelech wierd Thola Regter over Iſraël, en beſtierde hun dry-en-twintig jaeren. Naer hem volgde Jaïr, die twee-en-twintig jaeren dit ampt bediende. Naer dezen is Jephte gevolgt een kloek man, dog den zone van eene gemeyne vrouwe. En dewyl Galaâd ſynen vader uyt ſyne wettige huys-

geeſt te doen zinken, zoo vervolgde hy Zebée en Salmana, die op de vlugt waeren met vyfthien duyzend mannen, tot aen den overkant der Jordaen; en Gedeon trekkende door Socoth en door Phanaël, vroeg aldaer ververſchingen voor ſyne afgematte krygs-knegten, het gene hem geweygerd zynde, liet hy daerom niet naer te vervolgen deze twee Koningen die hy doodde met ſyne eyge handen: op ſyn wederkomſt paſſeerde hy weer door Socoth, alwaer, volgens de uytdrukking der Schriftuer, hy dede verhakkelen de lighaemen ven zeventig ouderlingen met doornen en diſtels der woeſtyne; van daer trekkende nae Phanuël, dede hy aldaer der thoren afwerpen, naer gedood te hebben alle de inwoonders van die Stad.

V. Wat dede Gedeon nog merkens-weerdig, waer uyt gevolgt is het gene mishaegde aen den Heere.

A. Gedeon vroeg aen het volk de oor-ringen die ſy tot buyt gemaekt hadden naer hunne victorie, en men bragt'er tot het gewigt van duyzent zeven hondert goude ſikelen, waer van Gedeon maekte eenen Ephod, welk beteekent een ſchouder en borſt ſtuk, en was volgens ſommige een gulde Harnas om als een gedenk ſtuk van zyne victorie bewaert te worden in zyne ſtad Ephra Andere zeggen, dat het was een ſchouder kleed, het welk hy op eenige plechtige Feeſtdagen konde draegen, niet volgens den rang der Prieſters, mits hy nochte van het Geſlacht van Levi, nochte van de familie van Aaron was, maer als Rechter en Prins van Iſrael, gelyk David den Ephod gebruykt heeft zig verheugende voor den Heere (jae eenige willen, dat Gedeon ook den Prieſterlyken Ephod heeft mogen gebruyken, om dat hy als buytengewoonlyken offeraer van Godt verkozen was om offeranden op te draegen op den Autaer van hem opgerecht, en dat diën Ephod was een teeken van het buytengewoonlyk Prieſter ampt van hem bedient. Is 't dat geheel het prieſterlyk gewaed zelfs van den hoogen Prieſter met den *Urim* en *Thummim* hier verſtaen word, zoo gelooft men niet, dat Gedeon diën Ephod gemaekt heeft om hem zelf te gebruyken, maer om den zelven, Godt raed vraegende, voor hem te laeten gebruyken van den Opper Prieſter, die zyn borſt ſtuk tot hem konde keeren, op dat hy, ziende zoo den luyſter der glinſterende geſteenten, uyt d'heerlykheyd des Heere Gods antwoord zoude konnen kennen Zoo dan diën godsdienſtigen Held, van den Apoſtel geſtelt op den lyſt der Heyligen, onder wiens beſtiering 't volk geſtaen heeft in godsdienſtigheyd, moet men over dit werk niet beſchuldigen, ten zy miſſchien over eenige onvoorzigtigheyd, om dat hy zoo wel kende den aerd van het volk. Inderdaed dit gedenkſtuk is daer naer een occaſie geweeſt van te vallen in ſuperſtitie en miſſchien ook afgoderye aen het huys van Gedeon en heel Iſraël, meynende geoorloft te zyn, Godt te raeden te gaen over-al waer gevonden wierd den Ephod gelyk aen dien welken Moyſes voor den Hoogen-Prieſter geboden had, en niet meer agtende het Tabernakel; dus willende naer hunne begeerte ſchikken den Gods-dienſt, zyn ſy gevallen in ongodsdienſtigheyd. Het volk was in vrede ſedert dien den welken de Propheterſſe Debbora hun

vrouwe

MATER SAMPSONIS.

11. Cœlesti MATER SAMPSONIS voce docetur,
Quem, statuente Deo, sit genitura parens.

vrouwe ook andere zonen hadde, deze groot geworden zynde, verdreven Jephte, en zeyden: Gy en kont geenen erf-genaem zyn in ons vaders huys, om dat gy geboren zyt uyt eene onegte vrouwe. Jephte, aldus verſtooten trok van hun weg, ging woonen in 't Land van Tob, alwaer hem eenige land-ſtroopers volgden als hunnen Prins. Op dien tyd voerden de Ammoniters oorlog tegen Iſraël, en terwyl ſy hun deftiglyk aenvielen, gingen d'Overſte van Galaad tot Jephte, en zeyden: Komt onzen Veld-overſten zyn, om te vegten tegen de Ammoniters. Jephte, naer eenige verwytingen over hun vorig kwaed onthael, trok niettemin op, en al het volk nam hem dan voor hun hoofd. Naer dat nu Jephte alle ſyne zaeken aen den Heere had bevolen te Maſpha, zond hy gezanten tot den Koning der Ammoniters om hem door vele redenen te bewegen tot vrede. Maer den Koning en wilde daer niet naer luyſteren. Dus kwam den geeſt des Heere over Jephte. Hy nam ſynen togt langs Galaad om, en trok van daer tot Ammons kinderen. Hy dede ook eene belofte aen den Heer, en zeyde: Indien gy de Ammoniters in myne handen levert, zal ik den genen die eerſt uyt myn huys my te gemoed zal komen, u tot eenen brand-offer opdraegen. Aldus trok Jephte tegen de Ammoniters op, en verſloeg-ze. Als nu Jephte weder-keerde, kwam hem ſyne eenige dogter ontrend ſyn huys te gemoed met haere gezellinnen danſende, en op hand-trommelen ſlaende. Zoo haeſt hy haer zag, ſcheurde hy ſyne kleederen, en zeyde: Ach! gy hebt my bedrogen, myne dogter, en gy zyt ook bedrogen: want ik heb eene belofte gedaen aen den Heere, en ik zal-ze moeten volbrengen. Sy antwoordde: Vader, hebt gy eene belofte gedaen aen den Heere, doet my naer uwe belofte, dewyl gy bekomen hebt de overwinninge uwer vyanden. Ik bid u alleenelyk, dat gy my toeſtaet den tyd van twee maenden de bergen om-te-gaen met myne gezellinnen, om mynen maegdom te beweenen. Hy zeyde: Gaet. En ſy betreurde haeren maegdelyken (*want, geen kinders agter-te-laeten, wierd in die tyden tot ſchande gerekent*) ſtaet op de bergen. Als de twee maenden voor-by waeren, kwam ſy tot haeren vader, die haer dede gelyk hy belooft had. Waerſchynelyk haer eerſt onthalzende, en dan verbrandende ter eeren van Godt. Dog zoo eene belofte en haere voltrekking zoude ongeoorloft zyn, wanneer die geſchiedde zonder het ingeven van Godt.

Jephte was Regter over Iſraël zes jaeren lang. Naer hem volgende Abeſan, die dertig zonen en dertig dogters had, en Regter was den tyd van zeven jaeren. Ahïalon volgende naer Abeſan, en is thien jaeren Regter geweeſt. Naer Ahïalon was Abdon Regter. Dezen had veertig zonen en dertig zoons-zonen, die op zeventig ezelkens reeden, en heeft agt jaeren Regter geweeſt. De kinders van Iſraël, die nae de dood bezorgt had, in het leven van Gedeon, geduerende de veertig jaeren van ſyne regering. Hy liet agter zeventig zoonen, of in het geheel, of behalven nog eenen by eene mindere huys-vrouw te Sichem gewonnen.

V. Waer is Gedeon begraeven?

A. Gedeon ſtierf in eenen gelukkigen ouderdom, en wierd begraeven in het graf van Joas ſynen vader te Ephra, in het Geſlagt van Manaſſes, naer bekomen te hebben onder het volk een groot gezag en groote agting.

V. Hoe leefden de kinderen van Iſraël naer de dood van Gedeon?

A. De Iſraëliten veronagtzaemden den dienſt van Godt en gaven zig over aen de afgoderye van Baal geduerende ontrent negen jaeren, en ſtelden zig tegen het huys van Gedeon, vergetende den dienſt die hy hun gedaen had.

V. Wie nam het beſtier aen over Iſraël naer Gedeon?

A. Abimelech, zoon van Gedeon van eene mindere vrouw genaemt Druma, den welken de Sichemieten aenraedde van hem alleen tot Koning te verheffen by uytſluyting van de andere kinders van Gedeon ſyne broeders, die als zoonen van de voornaemſte vrouwen van Gedeon regt hadden tot de erffeniſſe van hunnen vader, maer niet tot het Ryk, het gene hy geweygert had, en erffelyk zynde, aen den oudſten zoon zoude toegekomen hebben; waerom Abimelech valſchelyk voorwendde, dat alle ſyne broeders ſtonden nae het Ryk, welk hy alleen zogt: hierom heeft hy alle ſyne broeders, uytgenomen Joatham den jongſten die het ontvlugte, gedood op eenen ſteen om te vertoonen eenig regt, gelyk de pligtige op eenen grooten ſteen plegen gedood te worden, of miſſchien op eenen autaer voor den afgod Baal van Abimelech opgeregt op de zelve plaetſe waer Gedeon duſdaenigen vernietigt had. Abimelech was den zeſden Regter, opvolger van Gedeon door overwelding.

V. Wat dede Joatham in ſyne vlugt?

A De Sichemieten vergaedert zynde in het veld, zoo verſcheen Joatham ſeffens op den berg Garizim, by de Stad Sichem, alwaer hy ophief ſyne ſtemme om hun te verwyten hunne ondankbaerheyd, en de moord begaen door Abimelech en de geweldigheden die hy had bedreven.

V. Hoe ſprak Joatham tot de Sichemieten?

A. Joatham ſprak tot de Sichemieten door gelykeniſſen, zeggende, dat de boomen des wouds zig willende verkieſen eenen koning, zig eerſt begaven tot den Olyf-boom daer naer tot den vygen-boom, en voords tot den wyngaerd die alle deze aenbieding weygerden; eyndelyk kwamen ſy tot den doorelaer die hun ſtoutelyk beloofde van-ze te verbergen onder ſyne ſchaduwe; hier naer bad hy Godt van Gedeon te vreken met Abimelech te doen ſterven.

V. Is Joatham verhoort geweeſt?

A. Jae; want dry jaeren daer naer Abimelech hebbende verwoeſt de Stad der Sichemieten met haere inwoonders, wierd zelfs verplettert in het beleg van Thebes.

V. Hoe gebeurde de dood van Abimelech?

A. Abimelech gewaer wordende, dat de inwoonders van Thebes zig vertokken in eenen ſterken thoren, wou daer

van hunne Regters telkens van Godt afvielen, en ook telkens van hem geſtraft wierden, hadden naer de dood van Abdon om hunne zonden nu veertig jaeren lang gezugt onder de ſlavernye der Philiſtynen, wanneer den Heer, zig laetende bewegen, hun Samſon tot Regter gaf. Syne moeder onvrugtbaer zynde, verſcheen haer eenen Engel, en zeyde: Gy zult vrugtbaer worden, en eenen zone baeren. Wagt u dan van wyn ofte ſterken drank te drinken, ofte ieds onreyns te eten, dewyl gy eenen zone zult ontfangen en baeren, op wiens hoofd geen ſcheer-mes en zal komen: want hy zal als een Nazareër Godt toegewyd zyn van ſyne kindſche dagen af, en hy is het, die Iſraël zal beginnen te verloſſen van de magt der Philiſtynen. Die vrouw zeyde tot haeren man: Daer is eenen man Gods tot my gekomen; hebbende een Engels gezigt boven maeten ontzaggelyk, die tot my zeyde: Ziet, gy zult ontfangen, en eenen zone baeren. Sy baerde dan eenen zone, en noemde hem Samſon. Het kind wies op, en wierd van Godt gezegent, en den geeſt des Heere begon met hem te zyn. Samſon groot geworden zynde, en gezien hebbende eene Philiſtynſche dogter in de Stad Thamnata, kwam tot ſyne ouders zeggen: Ik heb eene vrouw-perſoon gezien onder de Philiſtynſche dogters: Ik bid u, neemt my die tot eene huys-vrouwe. Syne ouders zeyden: Is'er dan geen vrouw onder uwe broeders dogteren, ofte onder uw volk, dat gy wilt een huys-vrouwe nemen uyt de Philiſtynen, die onbeſneden zyn? Samſon antwoordde: Neemt-ze my dog; want ſy behaegt my. Maer ſyne ouders en wiſten niet, dat dit van den Heere kwam, die Samſon hier in beſtierde. Hy trok dan met ſyne ouders nae Thamnata: en gekomen zynde aen de Stads-wyngaerden, kwam Samſon (die een weynig af-geweken was van den weg) eenen jongen leeuw al brieſſchende te gemoed. Dan viel den geeſt des Heere in hem, en hy verſcheurde den leeuw in ſtukken, zonder iets in ſyne handen te hebben, als of hy eenen bok had in ſtukken getrokken: Dog hy en wilde dit aen ſyne ouders niet zeggen. Als hy te Thamnata was aengekomen, ſprak hy tot de vrouwe die hem behaegde. En naer eenige dagen wederom derwaerts gaende om haer te trouwen, ging hy ter zyden af, om het dood lighaem van den leeuw te zien, en hy vond in den muyl van den leeuw eenen zwerm bieën met honing-raeten. Hy nam die honing-raeten, en at'er van, en t' huys komende gaf'er ook van te eten aen ſyn vader en moeder, zonder hun iets te zeggen. Als Samſons vader naderhand tot de vrouwe was gekomen, regtte hy daer voor ſynen zone eene bruyloft op, die zeven dagen duerde. De mannen van die plaetſe, Samſon gezien hebbende, gaven hem dertig ſpeel-gezellen. Samſon dan zeyde tot hun: Ik zal u een raedſel voorſtellen, en indien gy dit binnen de zeven dagen dezer bruyloft kont uytvinden, ik zal u dertig fyne linne hemden geven, en zoo veel bovenkleederen. Maer, is 't dat gy het niet en kont uytvinden, zult gy my dertig hemden en zoo vele boven-

het vuer in ſteken, en als hy naederde ten diën eynde, zoo wierp eene vrouw langs boven een ſtuk van eenen molen-ſteen op ſyn hooſd, waer door hy ſterk gequetſt wierd aenſtonds riep hy ſynen wapendrager aen wie hy 't bood hem te dooden, uyt vreeſe dat men zoude zeggen dat hy gedood was door eene vrouw: Hy was Regter geduerende dry jaeren.

V. Wie was 'er Regter over Iſrael naer Abimelech?

A. Thola, zoon van Phua vaderlyken Oom van Abimelech, die was van't geſlagt van Iſſachar en woonde te Samir op de bergen van Ephraim, was den zevenden Rechter over Iſraël naer Abimelech ten tyde van dry-en-twintig jaeren.

V. Wie was den opvolger van Thola?

A. Jair van Galaad van't geſlagt van Manaſſes, die dertig vrome zoonen had, volgde op aen Thola. Het was in ſynen tyd, te weten in't zelfde jaer ſyn'er regeering, dat de kinderen van Iſraël by de oude miſdaeden weêr nieuwe vervoegende, het kwaed deden voor't aenſchyn des Heere, die hun leverde in de handen der Philiſtienen en Ammonieten, onder welke ſy verdrukt wierden geduerende agthien jaeren, tot het jaer 4816, waer naer hy ſtierf en wierd begraeven op de plaets genaemt Camon: hy was den agtſten Rechter geduerende twee-en-twintig jaeren.

V. Wat dede Iſraël in dezen nood?

A. Iſraël riep tot den Heere, en belydende ſyne zonden, bad, dat hy hun wilde verloſſen, en Godt verwekte hun Jephte van Galaad, zoon van een ligte vrouw. Hy was van't geſlagt van Manaſſes en zeer kloeken krygsman; ſyne andere broeders wilden hem niet herkennen: 't gene hem verpligte zig te vertrekken in het land van Tob, alwaer eenige baenroovers alleenelyk levende van den buyt, hem verkozen tot hunnen overſten. Hy was den negenſten Rechter, opvolger van Jair.

V. Wat dede Jephe?

A. Hy vergaederde volk en trok op tegen de Ammonieten die zig niet en hadden willen overgeven aen het gene hy hun had doen zeggen door ſyne Afgezanten. Hy dede belofte aen den Heere van aen hem op te draegen tot brand-offer den eerſten die uyt ſyn huys hem zoude te gemoed komen als hy overwinnaer zoude wederkeeren.

V. Wierden de Ammonieten verſlagen?

A. Jae; de Ammonieten verloren twintig ſteden en een groot getal volkx, en wierden verwoeſt door de kinders van Iſraël. Jephte victorieus wederkeerende nae ſyn huys te Maſphe, ontmoette ſyne eenige dogter, van Philo genoemt Seila, die hem te gemoed kwam; welke verſtaen hebbende de belofte die haeren vader gedaen had, hem kloekmoediglyk aenporde om deze te volbrengen.

V. Wat verzogt de dogter van Jephte aen haeren vader voor en aleer ſy zoude opgeoffert worden?

A. Sy verzogt aen haeren vader, dat hy haer zoude verleenen twee maenden uytſtel om langs de bergen te gaen beweenen haeren ſtaet; naer de welke ſy hem be-

kleederen geven. Sy zeyden : Laet ons uw raedzel hooren. Hy zeyde : Den eter heeft eten voort-gebragt en uyt den vinnigen is zoet voorts-gekomen. Daer waeren al dry dagen voor-by, dat-ze het raedzel niet konden uytleggen. Sy zeyden dan tot Samſons vrouwe : Vleyd uwen man, en maekt, dat hy u het raedzel verklaere, ofte anderzints zullen wy u en uws vaders huys in brand ſteken. De vrouw weende dan by Samſon, en viel hem zeer moeyelyk. Naer dat-ze zeven dagen voor hem had gekreten, leyde hy het haer uyt : die 't ſtraks ging zeggen aen haere borgers. Sy zeyden hem dan den zevenſten dag : Wat is'er zoeter als honing, en wat is'er vinniger als eenen leeuw? Den geeſt des Heere viel op Samſon, en naer Aſcalon gegaen zynde, (daer de Philiſtynen woonden) verſloeg hy daer dertig mannen. Hy trok hunne kleederen af, en gaf-ze aen die het raedzel hadden uytgeleyd. En zeer geſtoort zynde, ging weg nae ſyns vaders huys. Dog Samſons vrouw trouwde met eenen van die ſpeel-genooten. Als Samſon eenigen tyd daer naer meynde by ſyne vrouwe te komen, zeyde haeren vader tot hem : Ik dagte, dat gy van myne dogter ganſch niet en hield, en daerom heb ik-ze aen uwen mede-gezel gegeven. Maer ſy heeft eene zuſter, die jonger en ſchoonder is als ſy, neemt die in haere plaets. Samſon zeyde : 't en zal nu myne ſchuld niet zyn, dat ik tegen de Philiſtynen ben, want ik zal u kwaed doen. Hy trok henen, en gevangen hebbende dry-hondert voſſchen, bond hy die twee en twee de ſteerten aen een, met een fakkel tuſſchen de ſteerten; in 't midden De fakkels aenſtekende, liet hy de voſſchen herwaerts en derwaerts loopen. Sy liepen ſtrakx in 't koorn der Phyliſtynen, en ſtaken het in brand, zoo wel de koorn-hoopen als het ſtaende koorn, immers de vlamme verſlinde de wyngaerden en de olyf-boomen. De Phyliſtynen hoorende, dat Samſon dit had gedaen, om dat men hem ſyne vrouwe had ontnomen, hebben de vrouwe en den vader verbrand. Dog Samſon zeyde : Al hebt gy dit gedaen, nogtans zal ik nog eens vraeke over u nemen. Hy verſloeg-ze dan duſdanig, dat ſy verbaeſt ſtonden. Hy ging dan van daer henen, en woonde in de ſpelonke van de rotſe Etam. De Phyliſtynen vergaederden een Leger om hem te vangen, en vielen in 't Land van Juda. Die van Juda vroegen : Waerom zyt gy tegen ons opgetrokken? Sy antwoordden : Om Samſon te binden, en om hem te doen, gelyk hy ons heeft gedaen. Dus gingen'er duyzend mannen van Juda tot deze ſpelonke, en zeyden : Weet gy niet, dat de Phyliſtynen onze meeſters zyn? Waerom hebt gy dit gedaen? Wy komen om u te binden, en te leveren in de Philiſtynen handen. Sy bonden hem dan met twee nieuwe koorden, en bragten hem uyt de rotſe Etam. De Philiſtynen kwamen al roepende hem te gemoed. Maer den geeſt des Heere is in hem gekomen, en de banden ſprongen van-een, gelyk gaeren-draeden, die door het vuer verbrand worden. Hy nam dan een ezels kaeks-been, 't welk hy daer vond, en verſloeg daer mede duyzend mannen. Dog, loofde weder te zullen keeren op dat hy zoude volbrengen ſyne belofte.

V. Zondigde Jephte niet, doende deze belofte?

A. Veele zyn van gevoelen, dat Jephte niet en zondigde door deze belofte, om dat hy die niet en dede als naer dat hy inwendiglyk door Gods ingeving verligt was, waer van ſchynt een teeken te zyn de victorie van den Hemel bekomen miſſchien ten opzigte van de belofte; tegen welkers volbrenging zig niet geſtelt heeft den Hoogen-Prieſter, nogte imand van't volk van Iſraël het welk nogtans Jonathas verloſt heeft van de dood gezworen door Saul : anderſins om hier zelfs de Synagoge over zoo ongodsdienſtige offerande, zonder voorbeeld onder Gods volk, en zoo groote vreedheyd niet te beſchuldigen, gelooven eenige geleerde Schryvers, dat de volbrenging der belofte van Jephte niet geſchied is door de dood des lichaems van ſyne dogter, maer door de altyd-duerende toeheyliging van haeren perſoon ende maegdom aen Godt, gelyk den Text befluyt, dat de belofte volbragt is door den maegdom ook loffelyk in dien tyd; want, gelyk den H. Hieronymus ſchryft tot *Euſtoch*, maegd is Elias, Elizeus en veele kinderen der Propheten zyn maegden geweeſt, maegd is geweeſt Jeremias geheyligt in het lichaem ſyns moeders : is het zaeke dan, dat Anna haeren zoon Samuel aen Godt heeft mogen toeheyligen eer hy door de Wet verpligt was tot den dienſt van het Tabernakel (mits de Levieten voor het vyf-en-twintigſte jaer ten minſten huns ouderdoms niet gepraemt wierden tot bediening des Heyligdoms) waerom zoude Jephte niet hebben mogen den Heere toeheyligen ſyne dogter die zoo kloekmoedigiyk daer in toeſtemde? Hier tegen ſchynt niet zoo ſtrydig als het gemeyn gevoelen des Vaders, die hier verſtaen niet eene geeſtelyke maer eene lichaemelyke offerande : jae ſommige beveſtigen, dat gelyk de belofte, van tot brand-offer den Heere te offeren eenen menſch, ligtveerdiglyk is uytgeſproken, ook vreedelyk door een kinder-moord is volbrogt tegen Gods Wet, verbiedende de ſlag-offers der menſchen en doemende de goddeloozen die hunne kinderen ſlag-offerden aen d'Afgoden; welke goddeloosheyd, zynde tegen de eerſte regels van de ingeboorne wet der natuer, niet verontſchuldigt word door onwetentheyd.

V. Wat gebeurde naer de victorie over de Ammonieten?

A. Daer ontſtond eenen oproer in het geſlagt van Ephraim tegen Jephte, welken hebbende doen vergaederen alle die van Galaad, trok ten ſtryde tegen die van Ephraim die geſlagen wierden en verraſcht in hunne vlugt; want die van Galaad hebbende zig meeſter-gemaekt van alle de doorgangen der Jordaen langs waer die van Ephraim moeſten wederkeeren in hun land, zoo wierden deze alle gedood; zoodaeniglyk dat'er bleven op dien dag 42000 mannen van het geſlagt van Ephraim. Jephte ſtierf te Galaad naer geregeert te hebben zes of zeven jaeren.

V. Wie waeren de Rechters naer Jephte?

A. Abeſan volgde op naer Jephte, en was den thien-

door dezen ſtryd droevig geworden zynde, riep hy tot Godt: Gy hebt door de hand van uwen dienaer deze groote overwinninge gegeven: zal ik nu van dorſt moeten ſterven, en in de handen der onbeſnedene vallen? Godt opende dan eenen baek-tand in het ezels-been, en daer kwam water uyt. Als hy gedronken had, verkwikte ſynen geeſt, en ſyne kragten wierden herſtelt.

De Philiſtynen vernomen hebbende, dat Samſon binnen hunne Stad Gaza was gekomen, ſtelde wagt aen de Stads-poorten, om hem daer in te ſluyten. Dog ſy hielden zig geheel den nagt ſtil, om hem 's morgens te vermoorden, als hy zoude uytgaen. Maer Samſon tot den midder-nagt toe geſlaepen hebbende (en vernemende ſyn gevaer) ſtond op, nam de twee deuren van de Stads-poorten met de ſtylen en grendels, leyde die op ſyn ſchouders, en droeg-ze op het hoogſte van den berg, die tegen over Hebron ſtaet. Daer naer beminde Samſon een vrouwe met naem Dalila. De Overſte der Philiſtynen dit wetende, kwamen tot haer, zeggende: Streeld hem, en maekt van hem te weten, hoe hy zulk eene groote ſterkte heeft, en hoe wy hem konnen overwinnen, binden en plaegen. Indien gy dat doet, wy zullen u elf honderd zilverlingen geven. Dalila zeyde dan tot Samſon: Zegt my dog waer in uwe overgroote ſterkte gelegen is, en waer mede men u zoude konnen binden, zonder dat gy het zoud ontkomen. Samſon zeyde tot haer al ſpottende: Indien ik gebonden wierd met zeven verſche wiſſen, die nog nat zyn, zoude ik onſterk zyn gelyk andere menſchen. De Overſte der Philiſtynen brogten haer zeven wiſſen; waer mede ſy hem bond: en de beſpieders in haere kamer verborgen hebbende, riep ſy: Samſon; de Philiſtynen komen op u. Dan verbrak hy de wiſſen zoo ligt als men eenen draed grof vlas breekt, die het vuer maer riekt. Dalila klaegde, waerom hy haer bedroog. Hy zeyde dan, dat hy ſyne ſterkte zoude verliezen, indien men hem bond met zeven nieuwe koorden. Sy bond hem aldus, en roepende: De Philiſtynen komen, brak hy die als ſpinne-webben. Hy, op een nieuw van haer gekwollen zynde, zeyde, dat hy zoude onſterk worden, als men ſyne zeven hayr-lokken met een pinne zoude vaſt maeken aen de aerde. Sy dede dit ook, en roepende als vooren, trok hy die uyt, als niet. Dalila nu dry-mael bedrogen, hield aen; en viel hem vele dagen zeer laſtig, zoo dat hy verdrietig wierd tot ſtervens toe. Dan zeyde hy: Noyt is 'er ſcheer-mes op myn hoofd gekomen, om dat ik Nazareër ben, dat is Godt toegewyd van myne kindsheyd af. Indien myn hayr met een ſcheer-mes wierd weg-genomen, myne ſterkte zoude van my gaen. Dalila zond dan aen de Overſte der Philiſtynen zeggen: Komt nog eens, want nu heeft hy my ſyn herte geopent. Sy deden hem ſlaepen op haere knien, en ſyn hoofd leggen in haeren ſchoot. Sy dede eenen ſcheerder haelen, die ſyn zeven hayr-lokken (waer in ſyn hayr verdeelt was) af-ſchoor; waer naer ſy hem van haer weg

den Rechter: dezen had 30 zoonen en 30 dogters, die hy alle ten houwelyk beſteedde; daer naer geregeert hebbende zeven jaeren, ſtierf hy en wierd begraven te Bethleëm. Den elfſten Rechter was Ahialon, ook gezeyd Elon, van het geſlagt van Zabulon, die het volk van Iſraël beſtierde thien jaeren, naer de welke hy wierd begraven in Zabulon. Den twelfſten Rechter was Abdon, zoon van Illel, van Pharathon, die 40 zoonen had en uyt deze 30 klyn-zoonen: hy was Rechter over Iſraël geduerende agt jaeren. en wierd begraven te Pharathon in het land van Ephraïm op den berg Amalec.

V. Wie was den Opvolger van Abdon in hoedaenigheyd van Rechter?

A. Samſon Nazareër van het geſlagt van Dan, was opvolger. Den vader van Samſon wierd genoemt Manue die woonde te Sara: maer men weet den naem niet van ſyne moeder die ſedert langen tyd onvrugtbaer was, aen wie eenen Engel beloofde, dat haere onvrugtbaerheyd zoude ophouden en dat ſy zoude baeren eenen zoon die men zoude noemen Samſon, dat is te zeggen, ſterk: den Engel vereyſchte tot herkentenis, dat dezen zoon zoude zyn Nazareër, dat is te zeggen, toegeëygent aen den Heere van ſyne kindsheyd af, en zelfs van in het lichaem van ſyne moeder.

V. Wat gebood den Engel aen de Moeder van Samſon?

A. Van niet af te ſnyden het hayr van het kind, van het zelve geenen wyn te drinken te geven oft eenigen anderen drank die dronken maekt; en hy beloofde haer, dat hy zoude worden den ſterkſten van alle menſchen.

V. Welke was de vrouwe van Samſon?

A. Samſon vroeg aen ſynen vader een Philiſtienſche vrouw van Thamnata; maer Manue ſtond hem tegen in het begin, en had eenen af-keer van zulk houwelyk; dog eyndelyk ſtemde hy daer in toe, zonder te weten, dat zulkx geſchiedde door eene bezondere beſtiering van Godt, om de Philiſtienen te verderven.

V. Zondigde Samſon niet met te nemen een Philiſtienſche vrouwe tegen de Wet die zulkx verbood in den Boek des Uytgangs 34 cap. 12 v?

A. Samſon en zondigde niet; het gene goed gemaekt word door't 14 cap. 4 v. van dezen Boek, alwaer gezeyd word, dat Samſon alſdan niets en dede als door Gods bevel, nemende een ongeloovige tot vrouwe tegens de beveelen der Wet; mits dat Godt, of Samſon door eene zonderlinge inſpraeke, gelegentheyd zogt om de Philiſtienen te verderven.

V. Welke zyn de helde-daeden van Samſon?

A. 1. Samſon gaende eens bezoeken ſyne toekomende bruyt te Thamnata, ontmoette op den weg eenen jongen leeuw, vreed en brieſſchende: maer den Geeſt des Heere viel haeſtelyk in Samſon, en hy verſcheurde den leeuw, regt of hy eenen bok in ſtukken getrokken hadde, niet met allen in ſyne handen hebbende. 2. Hy doodde dertig Philiſtienen te Aſcalon, wiens kleeders hy nam om-ze te

ſtootte.

ſtootte. Terwyl nu de ſterkte van hem was gegaen, vingen hem de Philiſtynen, en ſtaken hem ſtrakx de oogen uyt; en hem met ketenen gebonden naer Gaza gebragt hebbende, deden ſy hem in de gevangeniſſe den meulen draeyen. Daer-en-tuſſchen begon naer eenigen tyd ſyn hayr wederom te groeyen, en ook ſyne magt. Als nu de Philiſtynen by-een waeren gekomen, om hunne vreugd te betoonen; om dat ſy Samſon hadden gevangen, deden ſy hem daer ook komen, om voor hun te ſpelen. Hy zeyde dan tot den jongen, die hem leydde: Leyd my naer de pilaeren daer heel het huys op ruſt, op dat ik daer tegen mag leunen, en wat ruſten. Dit huys was vol mans en vrouwen, met de Vorſten der Philiſtynen, en op den zolder waeren ontrent dry duyzent menſchen, die Samſon zagen ſpelen. Hy aenriep dan den Heere, en die pilaeren vattende, zeyde hy: Laet my met de Philiſtynen ſterven; en hy ſloeg die met zoo een geweld tegen malkanderen, dat het huys inviel op de Vorſten, en op alle het volk, dat daer binnen was. En hy heeft 'er dus meer al ſtervende gedood, als hy te vooren levende had gedaen. Hy ſtierf aldus, naer dat hy twintig jaeren had Regter geweeſt, en twee jaeren onder het jok der Philiſtynen.

Sekeren Leviet, woonende aen den kant van het gebergte van Ephraïm, nam eene huys-vrouwe van Bethelem Juda, de welke om eenig miſnoegen van hem ſcheydde, en naer huys te rug keerde. Den Leviet naer vier maenden volgde haer, willende zig met haer verzoenen. Sy ontfing hem dan, en bragt hem in haers vaders huys. Den ſchoon-vader omhelſde hem, en hield hem in ſyn huys, met hem vriendelyk etende en drinkende: hy praemde hem om nog langer te blyven; maer hy en wilde niet. Hy ging dan henen, en vervoorderde ſyne reyze, tot dat de zonne onder-ging, by Gabaâ in 't geſlagte van Benjamin. In die Stad gekomen zynde, bleven ſy op de ſtraete, om dat hun niemand in huys wilde nemen. (en men vond alſdan geene gemeyne herbergen) Dog eenen anderen man, die van ſyn werk kwam uyt het veld, zag den reyzer met ſyn reys-getuyg op de ſtraeten zitten, en bragt hem in ſyn huys. Hy gaf ſyne twee ezels te eten, en hunne voeten gewaſſchen hebbende, dede hy hun aen tafel zitten. Als ſy nu etende waeren kwamen de mannen van de Stad, die groote booswigten waeren, en omringelden het huys, en klopten op de deure, en riepen: Brengt hier buyten den man, die in uw huys is gekomen; op dat wy hem misbruyken. Den ouden man ging tot hun uyt, en zeyde: Wagt u, ô broeders, wagt u, van zoo groot kwaed te doen. Maer ſy en wilden naer hem niet hooren. Den Leviet, dit ziende, bragt zelf ſyne vrouw tot hun buyten, en hy gaf-ze over om te mishandelen. Wanneer ſy haer geheel den nagt hadden misbruykt, lieten ſy haer 's morgens gaen. De vrouw kwam aen 't huys daer haeren man vernagtte, en viel daer neder met de handen op den dorpel. Den man vroeg opgeſtaen zynde, dede de deure open, om ſyne geven aen die de welke hadden uytgeleyd het raedzel het gene hy voorſtelde aen dertig andere Philiſtienen die genood waeren op ſyne bruyloft. Het raedzel was: Uyt den etenden is ſpyze gekomen, en uyt den ſterken is zoetigheyd gegaen; om dat hy, eens daer naer gaende zien dat dood lichaem van den leeuw welken hy gedood had, in den muyl van den zelven vond eenen bie-zwerm, en eene honing-raed, welke hy onderwegen at, en komende by ſyn vader en moeder heeft hy hun een deel gegeven zonder te willen zeggen, dat hy den honing uyt het lichaem van den leeuw genomen had. De dertig jongelingen aen wie hy ſyn raedzel had voorgeſtelt, wiſten zoo veel te weeg te brengen by ſyne vrouw door hunne dreygementen, dat ſy haer verpligtten te onderſcheppen by haeren man Samſon den zin van dit raedzel, om het aen hun daer naer over-te-zeggen? en alzoo leyden ſy uyt het raedzel. 3. Hy verbrandde de wyngaerden en het graengewas op de velden der Philiſtienen, nemende hier toe dry honderd voſſen die hy met den ſteert d'een aen d'ander bond met brandende fakkels in de midden daer aen vaſt-gemaekt, en die hy alzoo liet loopen, om zig te vreken over dat men ſyn vrouw had gegeven aen eenen anderen: hy had-ze verlaeten, maer zonder eenig ſchrift van ſchyding. 4. Hy brak zonder moeyt de koorde waer-mede men hem had gebonden, en doodde duyzent Philiſtienen met een kaeksbeen van eenen ezel, om zig te vreken van die de welke verbrand hadden ſyne vrouw met haeren vader. 5. Bevangen zynde met eenen zeer grooten dorſt nam hy ſynen toevlugt tot Godt die water dede ſpringen uyt eenen bak tand van 't ezels-kaeksbeen. 6. Hy droeg geduerende den nagt op eenen berg de Poorten van de ſtad Gaza alwaer men dagt dat hy ingeſloten was 7. Dalila ſyne tweede vrouw, van hem agterhaelt hebbende waer in ſyne magt beſtond, verraedde en leverde hem aen de Philiſtynen, die hem de oogen uytſtaken. Hy vrook zig van hun in het midden van eene vergaedering van ontrent dry duyzent menſchen in deſervoege: hy aenriep den Heere, op dat hy hem wederom zoude geven ſyne ſterkte, en grypende beyde de kolommen, daer het huys op ruſtte, en houdende d' eene met ſyne regte hand, en d' andere met de ſlinke hand, heeft hy gezeyt: Laet myne ziele ſterven met de Philiſtynen: en als hy kragtelyk de kolommen te ſaemen geſtooten had, zoo is dat huys gevallen op alle de Princen, en op de andere menigte die daer was, en hy heeft' er veel meer ſtervende gedood, dan hy' er te voren levende gedood hadde. Over deſe daed van Samſon wilt den H. Auguſtinus geen ander vonnis geſtreken hebben, als wel dat hy dit gedaen heeft door ingeving van den H. Geeſt, wiens hulp hy zoo kragtelyk had aengeroepen en bekomen.

V. Waer in was gelegen de magt van Samſon?

A. Sy was gelegen in ſyn haeir, in-dier-voege dat als men ſyn hoofd ſchoor, ſyne magt verging; het gene hy ontdekte aen Dalila ſyne tweede Philiſtienſche vrouw, die

reyze te vervoorderen, en zag ſyne vrouwe voor de deure liggen. Hy meynende dat-ze ſliep, zeyde: Staet op, en laet ons voort-reyzen. En ziende dat-ze dood was, nam hy haer op ſynen ezel, en reyſde nae ſyn huys. 't Huys gekomen zynde, nam hy een kap-mes, en kapte het dood lighaem van ſyne vrouwe met beenen en al in twaelf deelen; en hy zond dit tot alle de geſlagten van Iſraël, tot elk geſlagte een deel. Als ſy dit elk hadden gezien, riepen ſy met luyder ſtemme: Noyt en is'er zulks geſchied in Iſraël. Strekt dan vonnis, en geeft een beſluyt, wat men hier over behoort te doen.

Alle de Iſraëliten te Maſpha vergaedert zynde, als of ſy maer eenen menſch hadden geweeſt, maekende te ſaemen het getal van vier-hondert-duyzend mannen, wierd den Leviet ondervraegt, hoe deze zoo groote boosheyd bedreven was. Alles gehoort hebbende, ſtond het volk op, en ſpraken als uyt eenen mond: Niemand van ons zal gaen in ſyne tente, ofte nae ſyn huys keeren; maer wy zullen die van Gabaâ loonen naer hunne verdienſten. Sy zonden dan gezanten door geheel het geſlagte van Benjamin, om hun te zeggen: Hoe is zoo groote boosheyd onder u geſchied? Levert ons de mannen van Gabaâ, die deze leelyke daed hebben bedreven, op dat ſy ſterven, en dat zulk een kwaed weg-genomen worde uyt Iſraël. Dog ſy wilden naer hunne broeders niet hooren: maer kwamen uyt alle de Steden van hun geſlagte te ſaemen nae die van Gabaa, om hun te helpen. Uyt de Steden van Benjamin zyn'er geſtelt vyf-en-twintig-duyzend vegtbaere mannen, behalvens die van Gabaa, die zeven-hondert mannen uytmaekten, die regts en ſlinks waeren, en die met ſlingers zoo regt konden werpen, dat-ze een hayr konden raeken zonder te faelen. De Iſraëliten te Silo van Godt raed gevraegt hebbende, en hun voornemen goed-gekeurt zynde, trokken op, en begonnen Gabaa te beſtormen. Dog de Benjamiten vallende uyt Gabaa, verſloegen dry-en-twintig duyzend mannen. De Iſraëliten herſtelden zig wederom in de zelve plaetſe, zoo nogtans dat ſy eerſt tot den Heere gingen, en weenden tot den nagt toe; vraegende: Moeten wy voorts nog ten ſtryde gaen tegen de Benjamiten onze broeders? Den Heere zeyde: Trekt op tegen hun om de Stad te beſtryden. En als ſy 's anderdags tegen de Benjamiten ten ſtryde gegaen waeren, zoo zyn de Benjamiten uyt de poorte van Gabaa met zoo een gedruys gekomen, dat-ze nog achthien-duyzend mannen hebben overwonnen. Dus begaven de Iſraëliten zig wederom tot den Heere. Sy weenden, Sy vaſteden ook dien dag tot 's avonds toe. Sy offerden Godt brand-offers en dank-offers, vraegden en zeyden: Moeten wy nog ten ſtryde gaen tegen de benjamiten onze broeders? Den Heere zeyde: Trekt op, want morgen zal ik-ze in uwe handen leveren. De Iſraëliten leydden dan agter aen rondom de Stad van Gabaa, en trokken dan op ten ſtryde voor den derden keer, gelyk ſy nu reeds twee-mael hadden gedaen. Dog de Benjamiten vielen ſtoutelyk uyt de

hier van kennis gaf aen de Philiſtienen en het gene oorzaek was van ſynen ondergang.

V. Hoe lang was Samſon Regter over Iſrael?

A. Geduerende twintig Jaeren, naer de welke hy ſtierf in den ouderdom van veertig Jaeren. Andere zeggen, dat hy ſeſtig Jaeren oud geworden is. Hy is begraven in het graf van ſynen vader, tuſſchen Saraa en Eſthaol.

V. Waer van ſpreken de vyf laeſte Capittels van den Boek der Regteren?

A Sy verhaelen verſcheyde bezondere geſchiedeniſſen die geen betrekking hebben op de hiſtorie der Regteren, en die by deſen Boek vervoegt zyn; want men vind deſe niet nogte in den Hebreeuwſchen Text nogte in de Seventig Overzetters. Men leeſt daer van eenen man van Ephraim genoemt Michas, die wedergeeft aen ſyne moeder eene ſomme gelds die hy haer ontnomen had; ſy gebruykte daer van een deel tot het maeken van een afgodbeeld voor het welk Michas eenen klynen tempel bouwde, ſtelde eenen van ſyne zoons tot Prieſter, en daer naer eenen jongeling van Bethleem. Men ziet daer een deel van het Geſlagt van Dan de welke Michas beroofden van ſynen Prieſter en van ſynen afgod, en die de ſtad Lais by verraſſching innamen en plunderden. Men vind het Geſlagt van Benjamin geheel verſlagen door de andere Geſlagten, tot vraekneming over de geweldigheydt bedreven aen de vrouwe van eenen Leviet in de Stad Gabaa door dit geſlagt. Dezen Leviet in die Stad vernagtende, kwamen der zelve inwoonders het huys, alwaer men hem geherbergt had, bezetten; en mede nemende ſyne vrouwe, mishandelden haer geheel dien nagt, zoo verre, dat ſy met het aenkomen van den dag weg-gezonden zynde, zig begevende nae het huys alwaer haeren man vernagtte, daer ter aerde neder viel, zoo dat hy des morgens ſynen weg meynende te gaen vervoorderen, haer dood vond liggen met de handen uytgeſtrekt op den dorpel van de deure. Men vind daer de kinderen van Iſraël geraekt door leetwezen die vrede maeken met de overige van het geſlagt van Benjamin, aen wie ſy vier honderd maegden van Jabes Galaad ten houwelyk geven om dit geſlagt weer te herſtellen.

V. Waerom worden die geſchiedeniſſen op deze plaets vermelt?

A. Deze geſchiedeniſſen zyn geſtelt naer de hiſtorie der Rechteren door verplaetzing, het gene gemeyn is onder de HH Schryvers: daer en boven, men had moeten onderbreken het vervolg der Rechteren om daer tuſſchen te brengen de geſchiedeniſſen van de welke gehandeld word in deze Capittels.

V. Wie waeren de twee laeſte Rechteren?

A. Heli was den veerthienden Rechter, en Samuël den vyfthienden en laeſten: dezen was eenen zeer heyligen man en grooten Propheet, wiens hiſtorie met die van Heli beſchreven is in den eerſten Boek der Koningen tot 't 25 cap.

V. Waerom en waeren'er geen Rechters meer naer Samuël?

A Om dat de Iſraëlieten tegen het eerſte bevel van Godt

Stad, ſy joegen hunne vyanden verre agter-naer, die veynſden te vlugten, om hun van de Stad af-te-trekken. En als ſy verre genoeg uytgelokt waeren, regtteden zig de Iſraëliten in hunne ſchuyl-plaetſen op; en Godt verſloeg van de Benjamiten vyf en-twintig-duyzend en hondert vegtbaere mannen. Sy trokken voorts de Stad in, en ſloegen alles dood door het zweerd, en ſtaken de Stad in brand, als ook alle de Steden en dorpen van de Benjamiten. Uyt dezen ſlag ontkwamen'er niet meer als zes-hondert Benjamiten, die gevlugt waeren in de woeſtyne, en zaten in de ſteen-rotſe van Remmon vier maenden lang. De Iſraëliten nu, met droefheyd bevangen over de uytroeyinge van een geheel Geſlagte, heften met groot geween hunne ſtemme op: ô Heere, Godt van Iſraël, waerom is zoo groot ongeval overkomen aen uw volk, dat heden eenen ſtam van Iſraël van Godt is weg-genomen? En dewyl ſy hadden gezworen, dat-ze aen die van Benjamin hunne dogters niet zouden ten houwelyk geven, verſloegen ſy de inwoonders van Galaad, om dat ſy niet waeren gekomen tot dezen kryg. Maer ſy ſpaerden de maegden, die vier-hondert in getal waeren, en gaven die aen de overgeblevene Benjamiten; en aen d'andere twee-hondert hielden ſy eenen anderen middel voor, om vrouwen te bekomen.

wilden hebben eenen Koning om hun te beſtieren.

V. Hoe lang duerde de Regeering der Rechteren?

A. De regeering der Rechters tot de dood van Samſon duerde dry honderd zeventhien jaeren, te weten, van het jaer des werelds 2570 voor Jeſus Chriſtus 1434, tot het jaer des werelds 2887, allwanneer Samſon ſtierf voor Jeſus Chriſtus 1117.

V. Waerom is'er dan gezeyd in de werken der Apoſtelen, 13 cap. 20 ℣, *dat den Heere hun Rechters heeft gegeven geduerende vier honderd vyftig jaeren?*

A. Den Apoſtel rekent onder dit getal alle den tyd van hunne ſlavernye die alle te ſaemen beloopt op vier honderd vyftig jaeren, een weynig min.

V. Wie is den Autheur van den Boek der Rechteren?

A. Het is onzeker wie deze hiſtorie gemaekt heeft: men gelooft niet, dat het is het werk van eenen eenigen Auteur, maer dat verſcheyde van deze Rechters zelf, of andere perſoonen, hebbende miſſchien beſchreven de dingen die in hunnen tyd voorgevallen waeren, den eenen of den anderen in de laetere tyden, als Eſdras, of eerder Samuël, by een gebragt heeft in een hiſtorie begrepen in dezen eenigen Boek alle de aenteekeningen van die differente Schryvers; maer zonder ons te belemmeren met het onnoodig opzoeken van der zelven Auteur, zoo is het zeker, dat hy onder de Canonieke Boeken gerekent word.

HET BOEK RUTH.

De Hiſtorie van deze godvrugtige Vrouwe, vertoont ons de geborte van eenen zone, die Ruth won by Boôs, met naeme Obed, den groot-vader van David, van welkers naerkomelingen Chriſtus is voort-gekomen naer het vleeſch. Dit boek behelſt maer vier Hoofd-ſtukken, en is eerder een aenhangſel van de Hiſtorie der Regteren, als een bezonder boek. Ook is deze geſchiedeniſſe tuſſchen eenen van de Regters te plaetſen, mogelyk tuſſchen Samagar en Debora.

UYT HET I., II., III. EN IV. HOOFD-STUK.

Noëmi met Elimelech haeren man en haeren twee zonen trekt nae 't Land van Moab, om den dieren tyd. Elimelech ſtierf. De zonen trouwen, en ſy ſterven ook. Noëmi keert weder. Boôs trouwt met Ruth.

TEn tyde van de Regters, kwam'er eenen dieren tyd over het Land. Zekeren man, genaemt Elimelech van Bethlehem Juda, ging naer het Land van Moab met ſyne huys-vrouwe Noëmi en twee zonen. In 't Land van Moab gekomen zynde ſtierf Elimelech. De twee zonen trouwden met Moabitſche dogters, waer van d'eene wierd genoet Orpha, en de andere Ruth. Als ſy daer thien jaeren hadden gewoont, ſtierven beyde die zonen. Dus bleef Noëmi over, zonder zonen en man, en hoorende, dat Godt ſyn oo-

V. Welken is den agſten Boek van het Oud Teſtament?

A. Den Boek van Ruth, welken bevat vier Capittels: het is eerder een byvoegzel aen den Boek der Rechteren, als eenen bezonderen Boek; en ook de Hebreeuwen eertyds en rekenden het maer voor eenen Boek met dien der Rechteren.

V. In wat tyd gebeurde de hiſtorie van Ruth?

A. Van dien tyd als de Regters het volk Gods beſtierden,

LIBER. RUTH CAPUT. 1.

gen had geſlagen op ſyn volk, om hun ſpyze te geven, ging ſy met haere twee ſchoon-dogters henen. Onderwegen zynde, om naer 't Land van Juda weder-te-keeren, zeyde ſy tot haer: Gaet dog elk wederom tot het huys van uwe moeder, en dat Godt u bermhertigheyd doe, gelyk gy de geſtorvene en my hebt gedaen. Dat Godt u ruſte geve, elk in 't huys van den man, dien gy zult trouwen. Dog ſy begonnen luyd uyt te kryten, en te zeggen: Wy zullen met u gaen tot uw volk. Noëmi zeyde: Keerd dog weder lieve dogters, (gy en kont van my niets verwagten) keert wederom bidde ik u; want uwe pynelykheyd valt my zwaerder als u. Dog het is de hand Gods, die over my is gekomen. Orpha dan nam haer afſcheyd van haere ſchoon-moeder met eenen kus: maer Ruth bleef haer by. Dog Noëmi zeyde: Gaet ook met haer. Ruth antwoordde: En kwelt my niet om u te verlaeten, en weg te gaen; want waer gy zult gaen, zal ik ook gaen; en waer gy woonen zult, daer zal ik ook woonen; uw volk is myn volk; en uwen Godt is mynen Godt. In 't Land daer gy zult ſterven, zal ik ook ſterven, en daer men u begraeft, zal ik begraeven worden. Ik wenſch dat Godt my ſtraffe, indien 'er iet anders als de dood my van u zal ſcheyden. Noëmi ziende, dat Ruth een vaſt opzet had om met haer te gaen, hield op van haer te raeden, dat ſy zoude gaen tot haer volk, en ſy trokken te ſaemen henen, tot dat ſy te Bethlehem kwamen. Zoo haeſt ſy in de Stad waeren, wierd de tydinge over al verbreyd; en de vrouwen van Bethlehem zeyden: Ziet, Noëmi is daer. Sy zeyde hun: Noemt my niet meer Noëmi (dat is vermaek) maer noemt my Mara, (dat is bitterheyd) want den almogenden Godt heeft my vele bitterheyd toegezonden. Ik ging vervuld van hier, en ydel heeft my Godt weder-gebragt: wat wilt gy my Noëmi noemen; daer Godt my vernedert heeft? Aldus kwam Noëmi met Ruth te Bethlehem op den tyd als men de gerſte begon te máeyen. Ruth zeyde tot haere ſchoon-moeder: Is 't dat het u belieft, ik zal op 't veld gaen, om de koorn-hayren te raepen, die de maeyers agter hun laeten. Sy ging dan, en raepte de koorn hayren agter de maeyers. Het gebeurde, dat dien Akker toekwam aen Boôs, die Elimelechs maegſchap was. En ziet, Boôs kwam zelf op dien tyd van Bethlehem, en hy zeyde tot de maeyers: Godt zy met u; en ſy antwoordden: Godt wille u zegenen. Daer naer zeyde Boôs tot den knegt, die over de maeyers geſteld was: Wat dogter is dit? Hy zeyde: 't Is die Moabitſche vrouw, die met Noëmi is gekomen uyt 't Land van Moab. Sy heeft my gevraegt, of ſy de koorn hayren mogt raepen, en van 's morgens af tot nu toe is ſy op 't veld, zonder eenen oogenblik naer huys te keeren. Dan zeyde Boôs tot Ruth: Hoort dogter, en gaet niet op andere

gelyk'er gezeyd word in het begin van dezen Boek.

V. Onder welken Rechter ſteld men de hiſtorie van Ruth?

A. De eene ſtellen deze hiſtorie onder Samgar, andere onder Debbora; het waerſchynelykſte is van-ze te ſtellen onder alle beyde, eerder als onder Heli.

V. Wie is den Auteur van den Boek van Ruth?

A. Eenige zyn van gevoelen, dat het is den Koning Ezechias, andere gelooven Eſdras, aen wie men toeſchryft verſcheyde Boeken van het H. Schrift; de laeſte ſchryven hem toe aen Samuël, die volgens het gemeyn gevoelen begonſt heeft de hiſtorie der Koningen, en hier door heeft willen aentoonen den oorſprong van den Koning Dávid.

V. Tot wat eynde heeft den H. Geeſt doen beſchryven de hiſtorie van Ruth?

A Volgens Theodoretus heeft den H. Geeſt tot oogmerk gehad de Menſchwording van den Zoone Gods die afkomſtig is van Ruth, volgens het vleeſch, van de welke geſproken word in den geſlagt-boom van Jeſus Chriſtus beſchreven door den H. Evangeliſt Matthæus, die het geſlagt van den Patriarch Judas heeft opgehaelt van Phares ſynen zoon tot David, uyt wiens ſtam en familie Chriſtus geboren is, op dat den H. Evangeliſt zoude toonen, dat volgens de voorzegging van Jacob zegenende ſynen zoon Judas, uyt hem geboren is Jeſus Chriſtus het oogwit en eynde van geheel de Schriftuer; in wiens geſlagt rekening gezeyd is, dat Booz heeft gewonnen Obed uyt Ruth, om in de rekening van deze vrouw onder Gods volk, te geven een voorteeken van den roep der Heydenen tot het H. Evangelie.

V. Wat profyt kan men trekken uyt de hiſtorie van Ruth?

A. Men vind daer in het voorbeeld van eene volmaekte godvrugtigheyd, eene aftrekking van ſyne nabeſtaende, en eene zeer volkome onderwerping aen eene ſchoon-moeder, enz.

V. Waerom heeft dezen Boek den naem van Ruth, mits ſy hem niet en heeft geſchreven?

A. Om dat hy voornaementlyk handelt van deze vrouw. Men kan hem verdeelen in twee Deelen, waer van het eerſte handelt van den tegenſpoed en droefheyd van Noëmi en van Ruth, het tweede van hunnen voorſpoed.

V. Van waer was Ruth?

A. Ruth was van het land van Moab, welk een deel is van ſteenagtig Arabien waer van de hoofd-ſtad is *Petra* zoo genoemt om dat ſy gebouwt was op eene rots: dat Ruth en Orpha van deze Stad gebortig waeren, zeggen ſommige Uytleggers, die met den H. Hieronymus deze woorden van Iſaias: Zend uyt, Heere, het Lam den heerſchapper der aerde, *van den ſteen der woeſteyne*, uytleggen van Ruth, welke gebortig van Petra, voortgebragt heeft Obed groot-vader van David en voor-vader van Chriſtus nae ſyne menſchelyke natuer. Ruth was getrouwt geweeſt met Chelion van Bethleëm in Juda, verſcheyde van een ander Bethleëm in het geſlagt van Zabulon.

V. Om wat reden kwam Chelion in het land van Moab?

A. Den hongers-nood die zig dede gevoelen in het land van Iſraël, dwong Elimelech, vader van Chelion en van Mahalon ſynen anderen zoon, zig te begeven met ſyne vrouw Noëmi in het land der Moabieten, om daer eenigen

akkers

akkers om hayren te raepen, nogte en vertrekt niet van deze plaetze, maer voegd u by myne dienſt-maegden, en volgt de maeyers, alwaer ſy maeyen; want ik heb myn volk geboden, dat niemand u zoude moeyelyk vallen. Is't dat gy ook dorſt hebt, gaet naer de vaten, en drinkt daer de knegten van drinken. Ruth zig nederbuygende, zeyde tot hem: Van waer komt my dit geluk, dat ik gunſte heb gevonden in uwe oogen, en dat gy u geweerdigt my te kennen, daer ik een uytlandſche vrouw ben? Boôs zeyde: My is geboodſchapt al het gene gy hebt gedaen aen uwe ſchoon-moeder naer de dood van haeren man; en dat gy verlaeten hebt uwe ouders en uw geborte-land, om te komen onder een volk, van het gene gy te voren geen kenniſſe en had. Ik wenſche, dat Godt u vergelde naer uwe werken, en dat gy mogt ontfangen eenen vollen loon van den Heere den Godt van Iſraël, tot wien gy uwen toevlugt hebt genomen, en onder wiens vleugelen gy zyt komen ruſten. Hy zeyde ook: Als het tyd van eten zal zijn, komt en eet met ons, en dopt uwe beten in den azyn. Sy at dan van eenen gerſten pap, en naer dat-ze verzaedigt was, hield ſy nog ſpyze overig. Als ſy nu opſtond om hayren te raepen, gebood Boôs aen ſijne knegten: Werpt al willens van uwe ſchooven wat ter zyden, en laet het liggen: op dat ſy het opraepe zonder ſchaemte. Sy raepte dan op den akker tot den avond toe: en wanneer ſy het geraepte had uytgedorſchen, vond ſy ontrent eenen ephi gerſt. Dit opnemende, keerde ſy naer de Stad: en verhaelde aen haere ſchoon-moeder, waer ſy had geraept, en dat den man, Booz genoemt wierd, en wat haer al was geſchied. Noëmi zeyde: Godt wille hem zegenen. Sy zeyde ook: Dien man is van ons maegſchap. Hy heeft ook zeyde Ruth, my geboden, dat ik zoude by de maeyers blyven, tot dat al het graen zal afgemaeyt zyn.

Noëmi zeyde tot Ruth: Lieve dogter, ik zoude geern bezorgen, dat het met u wel ging. Dien man is onzen bloed-vriend, en hy zal dezen nagt de gerſte op ſynen dorſch-vloer wannen. Maer als hy ſlaepen gaet, let op de plaetze daer hy zig zal nederleggen: daer naer zult gy komen, en u daer nederwerpen: hy zal u zeggen, wat gy doen moet. Sy zeyde: Al wat gy gebied zal ik doen. Als nu Booz geëten en gedronken had, en wat verheugd zynde, gegaen was om te ſlaepen op het uytterſte van eenen hoop ſchooven, kwam Ruth ſtillekens, en bleef daer liggen, geen ander opzet hebbende als om hem te trouwen. Als het middernagt was geworden, verſchrikte den man, om dat hy een vrouw-perſoon zag liggen aen ſijne voeten. Hy zeyde tot haer: Wie zyt gy? Sy antwoordde: Ik ben Ruth, uwe dienſt-maegd: gy zyt my naer beſtaende, en toonde dat-ze volgens de Wet regt had om hem te trouwen. Booz zeyde: En vreeſt niet, al wat gy van my verzoekt, zal ik doen; want de geheele Stad weet wel, dat gy een deugdelyk vrouw-menſch zyt. Ik belyde, dat ik u naer beſtaende ben; maer daer is eenen, die u nog naerder beſtaet als ik. Morgen vroeg, indien hy u wilt behouden volgens het maegſchaps-regt, zoo is het wel: dog indien hy niet en wilt, zoo zal ik u, zoo waer als Godt leeft, aennemen. Den volgenden dag ging Booz naer de Stads-poorte, en ziende ſijnen bloed-vriend voor-by gaen, zeyde hy tot hem: Komt wat herwaerts, en voor thien Overſte van de Stad ſprak hy aldus: Het ſtuk Lands, 't gene Elimelech toekwam wilt Noëmi verkoopen. Indien gy het wilt bezitten volgens het regt van naderinge koopt het: zoo niet, zegt het my: want daer is niemand, die naerder is als gy, en ik naer u. Hy zeyde: Ik zal het koopen.

tyd over te brengen, alwaer hy ſtierf, en alwaer ſyne kinders Moabietſche dogters tot vrouwen namen, waer van de eene genoemt wierd Orpha en de andere Ruth.

V. Wat gebeurde in dat land aen de twee zoons van Elimelech, Chelion en Mahalon?

A. Mahalon en Chelion, zoons van Elimelech en van Noëmi, ſtierven daer; aldus Noëmi zig alleenig vindende met haere twee ſchoon-dogters, beſloot van weder te keeren in haer land van Juda het gene den Heere met bermhertige oogen had aengezien.

V. Volgden de twee ſchoon-dogters Noëmi?

A. Orpha, eene der ſchoon-dogters van Noëmi, keerde weder tot haer volk en haere goden, naer omhelſt te hebben haere ſchoon-moeder; maer Ruth, om dat haer geloof en haere liefde ſterker was, en wou haere ſchoonmoeder geenſins verlaeten, biddende van haer niet te dwingen zig van haer te ſcheyden: Ik zal gaen overal daer gy gaet, zeyde haer Ruth, ik zal verblyven daer gy verblyft; uw volk zal zyn myn volk, en uwen Godt zal zyn myn Godt; ik zal ſterven in het land daer gy zult ſterven, en de dood alleen zal my van u ſcheyden.

V. Waer ging Ruth met Noëmi?

A Ruth ging nae Bethleëm van Juda, alwaer Noëmi erkent wierd van haere lands-lieden, die d'eene tegen d'ander zeyden: Dat is die Noëmi, eertyds zoo ryk en gelukkig, nu zoo arm en ellendig.

V. Wat beteekent dit woord Noëmi?

A. Noëmi wilt zeggen, ſchoon; maer ſy verzogt haer vrienden, dat ſy haer niet meer Noëmi zouden noemen, maer eerder, Mara; dat is, bitter, ter oorzaeke van de armoede en ellende daer ſy toe gekomen was.

V. Wat dede Ruth in Bethleëm van Juda?

A. De armoede van Ruth dwong haer te gaen raepen op het veld de koren-aeren, op den akker van Booz die van haer maegſchap was en eenen der rykſte Iſraëlieten, welken haer bevool te ſpyzen met de maeyers.

Daer op zeyde Booz: Als gy den akker van Noëmi koopt, zult gy ook de Moâbitſche Ruth moeten trouwen, die de huys-vrouw van den geſtorvenen geweeſt is; op dat gy den naem van uwen vriend doet erleven over ſijn erf-deel. Hy zeyde: Ik ſtaen myn regt van naderinge af. Booz ſprak dan tot de Overſte en al het volk: Gy-lieden zyt getuygen, dat ik in bezittinge neme al wat Elimelech, en Chelion en Mahalon heeft toebehoort, en dat ik de Moabitſche vrouwe trouwe, om den naem van den geſtorvenen te doen erleven over ſijn erf-deel. Al het volk dat in de poorte was en de Overſte zeyden daer op: Wy zyn 'er getuygen van. Dat Godt deze vrouwe (die in uw huys komt) gelyk maeke aen Rachel, en Lia, die het huys-gezin van Iſraël met kinderen hebben opgebouwt. Dat ze een voorbeeld van de deugd worde in Ephrata, ('t Land van Bethlehem) en dat haeren naem vermaerd zy by die van Bethlehem. Booz nam dan Ruth tot ſijne huys-vrouwe. En als hy met haer verzaemt was geweeſt, wierd ſy bevrugt, en baerde eenen zone. Dan zeyden de vrouwen tot Noëmi: Geloft zy den Heer, die niet en heeft toegelaeten, dat aen uw huys-gezin een nazaet zoude ontbreken; want hy is u geboren door uw ſchoon-dogter, die u bemind, en die u beter is, als zeven zonen, en die den naem ſijns vaders in Iſraël heeft doen behouden, op dat gy trooſt zoud hebben in uwen ouderdom. Noëmi nam het kind, en voeſterde het, en droeg het op haer ermen. Sy gaeven het den naem van Obed, die geweeſt is den vader van Iſaï, die vader van David was.

V. Ontfong Ruth geene andere jonſten van Booz?

A. Jae, want Booz beloofde aen Ruth van haer te trouwen; het gene de vrouwen van Bethleëm dede zeggen aen Noëmi, ziende het geluk van Ruth: Gebenedyd zy den Heere, die niet en heeft toegelaeten, dat uwe familie zonder opvolger zoude zyn, en dat uwen naem zoude te niet gaen in Iſraël.

V. Waer in beſtaet den zegen des Heere over Ruth door haer houwelyk met Booz?

A. Hier in, dat Booz die zeer ryk was, Ruth trok uyt de armoede door haer te trouwen; en dat hy by haer had Obed, vader van Iſai, anders gezeyd, Jeſſe vader van David, van den welken, volgens het vleeſch, afkomſtig is Jeſus Chriſtus onzen Heere; het gene den H. Evangeliſt Matthæus heeft beſchreven in ſyn Evangelie.

EERSTE BOEK DER KONINGEN.

De vier volgende boeken van het Oud Teſtament worden genoemt de Boeken der Koningen, *ten* 1. *om dat aldaer in den beginne verhaelt word, hoe dat de Koninglyke beſtieringe begin genomen heeft onder de kinders van Iſraël; en ten* 2., *om dat in de zelve beſchreven worden de goede en kwaede daeden van alle de Koningen, die eerſt over alle de twaelf geſlagten, en naderhand nae de dood van Salomon, over de twee Koningryken van Juda en Iſraël geheerſcht hebben, tot den tyd van d'overvoeringe nae Babylonien. Die vier boeken geven ons eene geſchiedeniſſe van* 596 *of* 597 *jaeren, tot aen het jaer des werelds* 3416, *en* 588 *jaeren voor de komſte van Chriſtus. Het* 1. Boek der Koningen *beſchryft ons in* 31 *Hoofd-ſtukken eene geſchiedeniſſe van* 101. *jaeren, waer van de voornaemſte voorworpen zyn: Heli, Samuël, Saül en David.*

UYT HET I., II., III., IV., V., VI., VII. EN VIII. HOOFD-STUK.

De geborte van Samuël door het gebed van ſyne moeder verkregen. Voorzegginge van de ſtraffen van Heli. De Iſraëliten van de Philiſtynen verſlaegen. d'Arke des Heere word genomen. De twee zonen van Heli gedood. Heli valt uyt ſynen zetel, en ſterft. De Philiſtynen ſtellen de Arke nevens den afgodt Dagon, die om-verre valt. Sy worden geſtraft. De Iſraëliten door de vermaeninge van Samuël beter levende, overwinnen de Philiſtynen. De Iſraëliten willen eenen Koning hebben.

SEkeren man uyt het geſlagte van Levi met naem Elcana, had twee vrouwen: d'eene wierd genaemt Anna, en d'andere Phenenna. Phenenna had kinders, Anna niet. Wanneer dan Elcana op zekeren tyd ſyne offerande had opgedraegen, gaf hy daer van een deel aen Phenenna, en aen ieder van haere zonen en dogters. Dog aen Anna gaf hy een deel met een droevig gelaet: want hy beminde Anna; maer Godt had haer onvrugtbaer gemaekt, en haere benydſter viel haer daer over laſtig, door haere verwytingen. Dit was

1. REG. CAP. 1. V. 3.

dus alle jaeren te doen. Dog Anna begon te kryten zonder ſpyze te nutten. Elcana haeren man, zeyde tot haer : Anna, waerom kryt gy? Waerom en eet gy niet? Ben ik u niet beter als thien zonen? Anna, dewyl ſy in haer gemoed bitterlyk droevig was, bad den Heere met overvloedige traenen, en dede hem deze belofte; ô Heere der Heyr-kragten, is't dat gy uwe oogen belieft te ſlaen op de ellenden van uwe dienſt-maegd, en my bezonderlyk gedagtig zynde, my eenen zone verleent, zal ik hem u opdraegen voor geheel ſyn leven. Dewyl Anna aldus vieriglyk binnen 's herte bleef bidden voor Gods aenſchyn, nam Heli acht op haeren mond. Heli, meynende, dat ſy beſchonken was, verweet het haer. Dog Anna antwoordde: Geenſints, myn Heer, want ik heb niets gedronken, dat dronken kan maeken, maer ik ben een zeer ongelukkige vrouw, en ik heb myn hert voor Godt uytgeſtort. Heli zeyde: Gaet in vrede, en dat den Godt van Iſraël u geve 't gene gy hebt verzogt. Dog dewyl Godt haer indagtig was, wierd ſy bevrugt, en ſy baerde eenen zone, die ſy Samuël noemde (*Samuël* beteekent: *Van Godt gevraegt*, ofte *van Godt verhoort.*) Naer dat ſy hem geſpent had, leydde ſy hem met haer, en dry kalveren met dry maeten meels, en een kruyke wyn: en ſy bragt hem in 't huys des Heere te Silo. Naer dat ſy een kalf hadde geoffert, droegen ſy het kind op aen Heli. En Anna zeyde: Myn Heer, ik ben die vrouw, die hier by u ſtond om Godt te bidden. 't Was om dien jongen dat ik bad, en Godt heeft my mijn verzoek verleent. Anna ſprak dan eenen lof-zang over deze geborte. Den jongeling diende den Heere voor de oogen van den Prieſter Heli. En Godt bezogt Anna, zoo dat ſy nog dry zonen en twee dogters heeft ter wereld gebragt. Dog de zonen van Heli waeren zeer ondeugende, ſy kenden den Heere niet, nogte den dienſt der Prieſters tot het volk. Heli, zeer oud zijnde, hoorde alles wat ſijne zonen deden; hoe ſy kwaelyk leefden met de vrouw-perſoonen, die aen den ingang des tempels de wagt hielden, en het volk door hunne geweldnaryen vervremden van de offeranden des Heere. Hy zeyde dan tot hun: waerom doet gy zulke kwaede dingen, die ik hoore van al het volk? Doet die niet meer, want 't is een leelyk gerugt, dat ik hoore.... Indien eenen menſch tegen eenen anderen menſch zondigt, zoo kan hy van Godt genade bekomen; maer indien hy tegen den Heere miſdoet, (door onteeringe der heylige zaeken) wie zal voor hem bidden? Maer ſy luyſterden naer hunnen vader niet, om dat Godt hun wilde doen ſterven (een verſteent gemoed veragt alles.) Samuel, nu twaelf jaeren oud, diende den Heere voor d'oogen van Heli. Het gebeurde eens, dat Heli ſyn ruſte nam, en dat Samuel ſliep in den tempel des Heere by de Arke Gods. Godt riep tot Samuel, en Samuel antwoordde: Wat belieft u? Hy liep tot Heli, en zeyde: Wat is'er van uwen dienſt? want gy hebt my geroepen. Heli zeyde: Ik heb u niet geroepen, gaet wederom ſlaepen. Godt riep Samuel wederom; die, opſtaende, tot Heli ging, en zeyde: Wat belieft u: dewyl gy my roept? Ik en roepe u niet, zeyde Heli, keert weder en ſlaept: want Samuel en kende Gods ſtemme nog niet; en d'uytſpraeken des Heere waeren hem tot nog niet geopenbaert geweeſt. Godt riep dan Samuel voor den derden keer, die, opſtaende tot Heli ging, en zeyde: Wat belieft u? want gy hebt my geroepen. Heli verſtond dan, dat Godt den jongeling riep; en hy zeyde tot Samuel: Gaet ſlaepen, en indien hy u wederom roept, zegt: Spreekt, Heere, want uwen dienaer luyſtert toe. Samuel ging dan ſyne ruſte nemen. Godt kwam alſdan voor hem ſtaen, en riep: Samuel, Samuel. Hier op zeyde Samuel: Spreekt, Heere, want uwen dienaer luyſtert toe. Godt zeyde tot Samuel: Ziet, ik gaen zulk eene zaek uytwerken in Iſrael, dat de ooren zullen tuyten aen alle

V. Hoe veel Boeken zyn'er in het Oud Teſtament die den naem voeren van Boeken der Koningen?

A. Daer zyn'er vier, genaemt by de Grieken en Latynen, de Boeken der Ryken, *Libri Regnorum*, en volgens de gemeyne ſpreek-wyſe, de Boeken der Koningen, om dat men daer leeſt de ſtichting der Monarchie en het vervolg der Koningen die geheerſcht hebben in het begin over het geheel Koningryk, en daer naer over het Koningryk verdeelt in dat van Juda en van Iſraël.

V. Hebben deſe Boeken geenen anderen naem?

A. Men noemt alnoch de twee eerſte Boeken der Koningen, de Boeken van Samuel? om dat de hiſtorie van deſen H. Propheet beſchreven aen het hoofd der zelve, aenleyding geeft tot de hiſtorie der Koningen.

V. Wat behelſt den eerſten Boek der Koningen?

A Den eerſten Boek der Koningen beſchryft de hiſtorie van den hoogen Prieſter Heli, die van Samuel en die van Saul. Mits het eerſte jaer van het hoog Prieſter-ampt van Heli valt in het jaer 2848, en de dood van Saul in het jaer 2949, zoo bevat deſen Boek, den negenſten der Boeken van het Oud Teſtament, in ſyn een-en-dertig Capittels de hiſtorie van het gene 'er is voorgevallen geduerende hondert en een jaeren.

V. Wat behelſt den tweeden Boek der Koningen?

A. Den tweeden Boek der Koningen ſpreekt van het Ryk van David in de vier-en-twintig Capittels waer uyt hy beſtaet, en maekt den thienden Boek van het Oud Teſtament? men vind aldaer de hiſtorie van ontrent veertig jaeren tot in 2987. Het gemeyn gevoelen is, dat Samuël, Nathan en Gad de Auteurs zyn van deſe twee Boeken, en inderdaed ſy zyn genoemt in den Boek *Paralipomenon* de hiſtorie ſchryvers van David? 't zy dat ſy zelf opgeſtelt hebben deſe twee eerſte Boeken, 't zy dat ſy alleenelyk iets daer by gevoegt hebben. Wat aengaet den eerſ-

de gene die het hooren zullen : want ik zal nu aen Heli doen overkomen, al wat ik tegen ſyn huys heb uytgeſproken. Ik gaen beginnen, en ik zal het voltrekken. Ik heb hem te kennen gegeven, dat ik ſyn huys voor altyd zal ſtraffen om ſyne ongeregtigheyds wille : om dat hy wel wiſt, hoe ſchandelyk ſyne zonen leefden, zonder dat hy hun daer over beriſpte. Samuel nu tot 's morgens toe geſlaepen hebbende, dede de deuren van het huys des Heere open; maer hy vreeſde ſyne openbaeringe aen Heli te zeggen. Heli riep Samuel en zeyde : Samuel, mynen zone, wat is het, dat Godt tot u heeft gezeyd? en wilt het my dog niet verbergen. De ſtraffe des Heere kome over u, is 't dat gy my iets verbergt van al het gene dat u gezeyd is. Samuel gaf hem dan alles te kennen, zonder iets te verbergen. Heli antwoordde : 't Is den Heere, dat hy doet 't gene wel is in ſyne oogen.

In die dagen kwamen de Philiſtynen by een om te vegten. De Iſraëlieten trokken tegen hun op ten ſtryde. Doen den ſtryd begonnen was, nam Iſraël de vlugt voor de Philiſtynen, die langs de velden in dit gevegt verſloegen vier duyzend Mannen. 't Volk tot de Leger-plaetze te rug gekomen zynde, zeyden de Overſte der Iſraëlieten : Waerom heeft Godt ons heden geſlagen voor 't aenſchyn der Philiſtynen? Laet ons de Arke des Verbonds van Silo tot ons haelen, op dat ze ons verloſſe van de magt onzer vyanden. Men bragt dan de Arke des Verbonds, en de twee kinders van Heli, Ophni en Phineës, waeren daer by, die draegende. Als nu d'Arke in 't Leger kwam, zoo riepen de kinders van Iſraël met een zoo groot geroep, dat d'aerde dreunde. De Philiſtynen dit hoorende, zeyden : Wat wilt dit geroep in 't Leger der Hebreeuwen zeggen? En vernomen hebbende, dat d'Arke des Heere in 't Leger gekomen was, wierden ſy verſchrikt en zeyden : Godt is in 't Leger gekomen ; en ſy voegden daer by al zugtende : Wee ons! want giſteren en eergiſteren waeren ſy in zoo groote verheuginge niet. Wee ons! wie zal ons verloſſen van de magt van die verheven Goden? want dit zyn de Goden, die Egypten ſloegen met alderhande plaegen. Niet te min, ô Philiſtynen, ſchept moed, en toont, dat gy Mannen zyt. Word de Hebreeuwen niet tot ſlaven, gelyk ſy onze ſlaven geweeſt zyn. De Philiſtynen dan kwaemen ten ſtryde, en Iſrael wierd verſlagen. Elk nam de vlugt nae ſijne tente: En daer is een zoo groote nederlaege geſchied, dat 'er van Iſrael dertig duyzent Mannen voet-volk gevallen zyn. En d'Arke Gods wierd genomen, en de twee Zonen van Heli, Ophni en Phinees, bleven dood. Eenen Benjamiter uyt den ſlag geloopen zynde, kwam den zelven dag te Silo, met geſcheurde kleederen, en aſſchen op ſijn hoofd. Heli zat op ſijnen zetel, want ſijn hert was beangſt voor de Arke Gods. Als den man was ingekomen, dede hy ſijn verhael : en geheel de Stad begon te huylen. Heli het geſchreeuw hoorende, zeyde: Wat bedied dit oproerig geroep? Den Man kwam dan haeſtelyk aen Heli de bodſchap brengen. Heli was agt-en-negentig jaeren oud. Syne oogen waeren verduyſtert, zoo dat hy niet en zag. Den Man zeyde tot Heli: Ik kome heden uyt den ſtryd. Heli zeyde: Zone, wat is 'er geſchied? Den bode antwoordde : Iſrael is voor de Philiſtynen gevlugt. Daer is een groote nederlaege geſchied : ook zyn 'er uwe twee Zonen dood gebleven, en de Arke Gods is genomen. Heli hoorende noemen de Arke Gods, viel agterwaerts over uyt ſijnen zetel, brak den hals, en ſtierf. Hy had Rechter geweeſt over Iſrael veertig jaeren. Syne Schoon-dogter, de Huys-vrouw van Phinees, die bevrugt was, deze droeve tyding hoorende, boog zig, baerde eenen Zone, en ſtierf, zeggende: De glorie van Iſrael is weg-genomen, als d'Arke Gods genomen is.

ten Boek van het vyf-en-twintigſte Capittel, men ſchryft hem gemeynelyk toe aen den Propheet Samuël.

V. Wat behelſt den derden Boek der Koningen?

A. Dezen begint met te verhaelen de manier op de welke Salomon kwam tot de koninglyke weerdigheyd, en beſchryft de geheele hiſtorie van ſyne regeering met de dood van David. Men vind daer, naer de verdeeling van 't Koningryk, de hiſtorie van de vier Koningen van Juda en van de agt Koningen van Iſrael. Dezen Boek zynde den elfſten van het Oud Teſtament en heeft maer twee-en-twintig Capittels, de welke bevatten alle die regeeringen, daer onder begrepen die van Salomon ; hy vervolgt de hiſtorie der Iſraelieten gedeurende 126 jaeren, te weten, van 2989 tot 3115 op welken tyd Joſaphat ſtierf.

V. Waer van ſpreekt den vierden Boek der Koningen?

A. Dezen is den twelfſten van het Oud Teſtament, en leert ons in ſyne vyf-en-twintig Capittels de hiſtorie van zeſthien Koningen van Juda, en van twelf Koningen van Iſrael : alle die Ryken bevatten 337 jaeren ; daer word ook geſproken van de Propheten Elias en Eliſeus die in die tyden geleeft hebben, te weten ſedert het begin van het Ryk van Ochoſias zoon van Achab, tot het elfſten en laeſte jaer van het Ryk van Sedecias. Dezen Boek met den derden der Koningen vervoegt zynde, was eertyds by de Hebreeuwen maer eenen Boek van hun genoemt *Malachim*, dat is, der Koningen : maer om dat dien eenen Boek te wydloopig ſcheen te zyn, is hy met 'er tyd in twee Boeken verdeelt, van welke het eerſte Deel den naem heeft blyven houden van den eerſten Boek der Koningen, en het ander Deel is genoemt den tweeden Boek der Koningen ; dog by de Seventig Overzetters worden die genoemt den derden en vierden Boek der Koningen : zelfs ten tyde van den H. Hieronymus waeren by de Joden uyt de vier Boeken der Koningen maer twee Boeken gemaekt. Dat

De

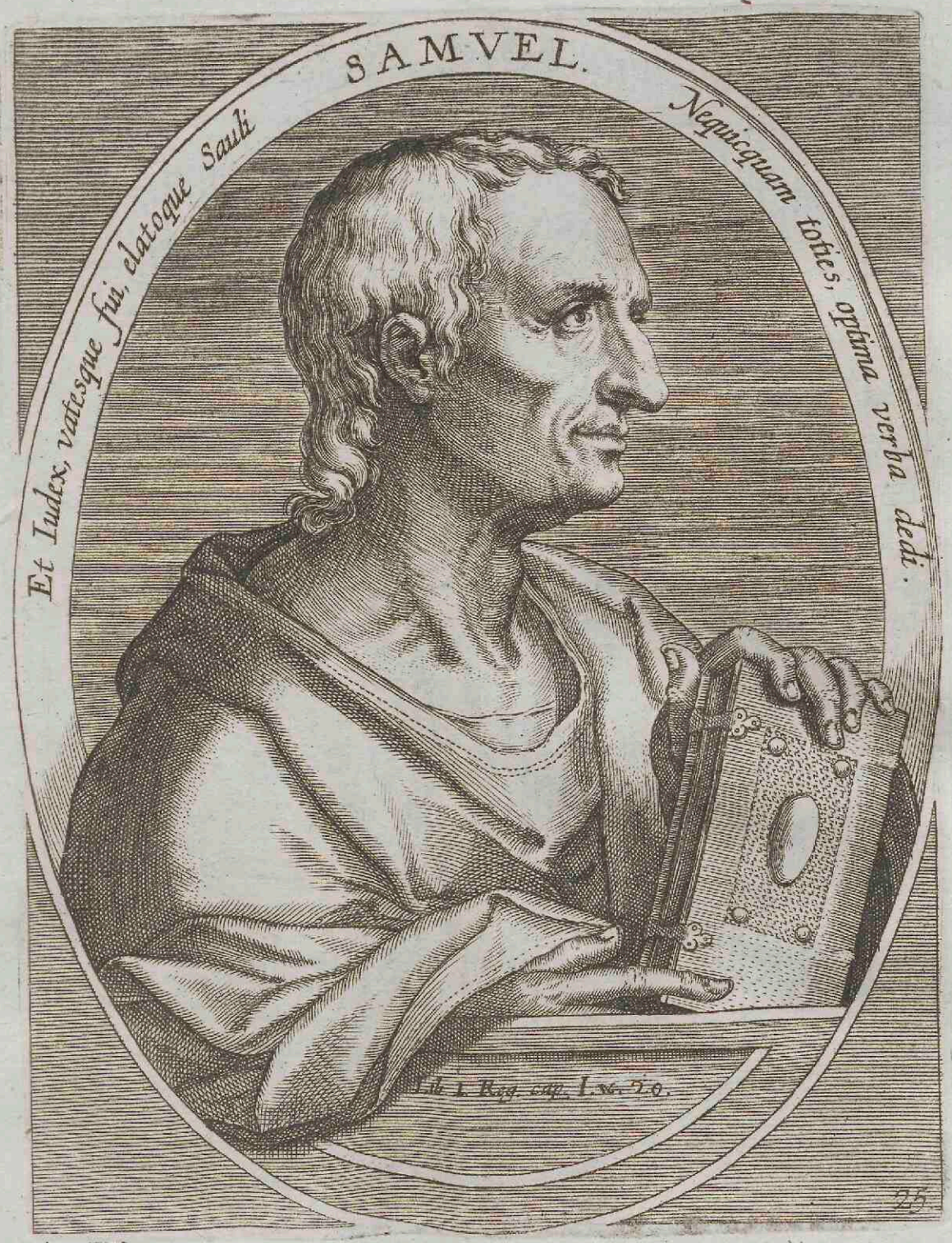
SAMVEL.
Et Iudex, vatesque fui, elatoque Saulí
Nequicquam tothes, optima verba dedi.
Lib. 1. Reg. cap. 1. vs. 20.
25

J. REGUM. CAP. III. V. I.

De Philiſtynen bragten de Arke Gods naer Azotus, en ſtelden-ze by Dagon. Als die van Azotus des morgens vroeg opſtonden, vonden ſy Dagon liggen op ſijn aenzigt op d'aerde voor de Arke des Heere. Sy naemen hem op en ſtelden hem wederom op ſijne plaetze. Als ſy den dag daer naer opgeſtaen waeren, vonden ſy Dagon wederom liggen op ſijn aenzigt voor de Arke Gods, maer Dagons hoofd en beyde de palmen van ſijne handen waeren af-geſneden en lagen op den dorpel; zoo dat Dagon alleen het geſtompte had behouden. Daerom en betreden de Prieſters van Dagon, en al die in den Tempel komen, den dorpel van Dagon niet, maer kuſſen hem wel. Dog Gods hand ſloeg die van Azotus met zwaere plaegen. Hy ſloeg hun met de Spene binnen en buyten de Stad? ook krielden hunne Dorpen en Velden van de muyzen door geheel het Land, en de Stad kwam ganſch in oproer door de menigte van de doode. De Azotenaers, ziende deze plaegen, zeyden: Wy en willen de Arke Gods niet langer by ons hebben: en alle de Overſte der Philiſtynen by-een geroepen hebbende, vroegen ſy: Wat zullen wy doen met de Arke van den Godt van Iſraël? Die van Geth antwoordden: Laet de Arke omgedraegen worden. Als ſy die omdroegen, ſloeg de hand Gods de inwoonders van die Steden met de dood in groot getal, en de lieden van ieder Stad, van klyn tot groot, wierden zeer gekwelt met de ſpene: zoo dat den eers-darm verrot zynde, te voorſchyn kwam. Men zond voorders de Arke nae Accaron. Dog de Accaroniters riepen: Sy brengen de Arke tot ons, om ons alle te dooden. Sy hebben dan de Overſte der Philiſtynen vergaedert, die zeyden: Laet de Arke van den Godt van Iſraël weder-keeren nae haere plaetſe, op dat-ze ons en ons volk niet en doode: want de inwoonders van de Stad wierden met grooten angſt bevangen. Wanneer nu de Arke des Heere zeven maenden geweeſt was in 't Land der Philiſtynen, riepen ſy hunne Waerzeggers, zeggende: Wat zullen wy doen met de Arke des Heere? Zegt ons, hoe zullen wy die weder-zenden tot haere plaets? Sy zeyden: Is 't dat gy de Arke van den Godt van Iſraël weder-zend, zoo en zend-ze niet ydel weder; maer betaelt hem de ſchuld van uwe zonden. Aldus zult gy genezen worden, en leeren kennen, waerom ſyne hand van u niet af en wykt. Sy zeyden: Wat is 't dat wy voor ons miſdaed moeten betaelen? Maekt, zeyden ſy, naer het getal der Vorſtendommen, vyf goude ſpenen, en vyf goude muyzen: dat is af beeldzels van ſpenen, en af beeldzels van muyzen, die uw Land hebben bedorven; en geeft eere aen den Godt van Iſraël. Neemt dan ook eenen nieuwen wagen, en twee zuygende koeyen, die noyt ingeſpannen en zyn geweeſt, en ſpant die in voor den wagen, en ſluyt haere kalveren in den ſtal, en ſteld de Arke op den wagen, en ſteld de goude muyzen en ſpenen, die gy voor uw miſdaed zult betaelen, in een kofferken ter zyden, en laet-ze henen gaen; en let hier op: Is 't dat ſy regt den weg van haer Land nae Bethſames optrekt, zoo heeft den Godt van Iſrael ons dit kwaed gedaen. Zoo niet, wy zullen kennen, dat het ons door eenen toeval geſchied is. Sy deden 't alzoo: en de koeyen trokken regt den weg in, die nae Bethſames leyd (*Godt voegde zig eenigzints naer de krankheyd van deze menſchen, maekende, dat de koeyen met de Arke regt henen trokken nae 't Jodſche Land, zonder ſtil te ſtaen, en dat-ze haeren natuerelyken trek tot de kalveren als vergaten. Bethſames was de eerſte Stad der Joden, aen dien kant, en was gegeven aen de Prieſters.*) De Vorſten der Philiſtynen volgden agter naer tot aen Bethſames land-paelen (om dit wonder te zien.) De Bethſamiters die alſdan bezig waeren met de tarwe te maeyen, zagen de Arke komen, en wierden zeer verheugd. Als nu den wagen op den Akker van Joſuë den Bethſamiter was, alwaer eenen

geheel het werk onder de Canonieke Boeken geſtelt moet worden, blykt uyt de over-een-komſte der Synagoge en van de waere Kerk van Chriſtus, die zelfs de eyge geloofweerdigheyd van de laeſte Boeken der Koningen beveſtigt heeft in het Evangelie van den H. Lucas het vierde Capittel.

V. Wat is 'er merkweerdigs in de Boeken der Koningen?

A. Men vind in deze Boeken de merkteekens der voorzienigheyd en van den vinger Gods die zig daer overal doet gevoelen.

V. Wat konnen wy trekken tot onze onderrigting uyt deze hiſtorie der Koningen?

A. Exempelen van veel verſchyde deugden voor allerhande ſtaeten. In Anna, de moeder van Samuel, vind men een wonderlyk voorbeeld voor alle chriſtelyke moeders. In Abigail, vrouwe van den goddeloozen Nabal, leeren de perſoonen verbonden in het houwelyk, hoe ſy zig moeten gedraegen nopens die met de welke Godt hun vereenigt heeft. In den Opper-Prieſter Heli ziet men een ſchrikkelyk exempel voor alle die geroepen zyn tot de beſtiering der heylige zaeken. In Saul, eerſten Koning van Iſraël, heeft men een gevoelyk af beeldzel van den ydelen Niet van de grootheden der wereld, en van de perykels die de zelve verzellen. In David, tweeden Koning van Iſraël, heeft men een mirakel van de gratie Gods en ſyn'er voorzienigheyd die de wereld beſtiert, en een volmaekt exempel van boetveerdigheyd. In Jonathas, zoon van Saul, herkent men eenen volmaekten Prins. In Miphiboſeth, zoon van Jonathas, ziet men eenen zoon volmacktelyk naevolgen de gemaetigheyd en edelmoedigheyd ſyns vaders. In Abſalon, zoon van David, heeft men een vreeſſelyk voorbeeld van 't gene eene ongemaetigde ſtaetzugt kan uytwerken op den geeſt van eenen Prins. In Joab, zoon van Zur en van Sarvia zuſter van David die hem gekozen had tot Overſten

grooten ſteen lag, kloven ſy het hout van den wagen in ſtukken, en de koeyen daer op geleyd hebbende, offerden ſy die tot eenen brand-offer aen Godt. De vyf Vorſten der Philiſtynen dit gezien hebbende, kwamen weder tot Accaron. Dog om dat de Bethſamiters de Arke ongedekt nieuwſgieriglyk hadden aenzien, verſloeg Godt zeventig van de ouderlingen, en vyftig-duyzend van 't gemeene volk (*de Levieten zelf en mogten de Arke niet aenzien ongedekt, op ſtraffe van de dood.*) Dus riepen ſy, vol van ſchrik: Wie zal voor 't aenzigt van dien Heere, en Heyligen Godt konnen beſtaen? Sy zonden dan zeggen tot de inwoonders van Cariathiarim: De Philiſtynen hebben de Arke des Heere weder-gebragt, komt-ze voor u af-haelen. Sy kwamen dan en haelden de Arke, en bragten-ze tot Gabaa in 't huys van Abinadab.

't Was nu het twintigſte jaer, dat ganſch Iſrael den Heere om ruſte bad (*Want ſy wierden geduerig geplaegt van Philiſtynen.*) Dog Samuël ſprak aldus tot hun: Is 't dat gy u tot den Heere bekeeren wilt uyt geheel uw herte, neemt dan de vremde Goden weg, Baal en Aſtaroth, en als gy den Heere dienen zult, zal hy u verloſſen van de Philiſtynen. De kinderen van Iſrael wierpen dan Baal en Aſtaroth weg, en dienden Godt alleen. Dan zeyde Samuel: Vergaederd geheel Iſrael te Maſpha, op dat ik voor u bidde. Sy vergaederden te Maſpha, en water geput (*Dit uytgieten van water beteekende de uytſtortinge van hun herte voor den Heere.*) hebbende, gooten ſy het uyt voor den Heere, vaſteden dien dag, en zeyden, Wy hebben voor den Heere gezondigt. Als de Philiſtynen hoorden, dat de Iſraeliten te Maſpha vergaederd waeren, trokken ſy tegen hun op. De Iſraeliten dit hoorende, waeren verſchrik, en zeyden tot Samuel: en houd niet op van voor ons tot den Heere te roepen; op dat hy ons uyt de hand der Philiſtynen verloſſe. Samuel offerde een zuygende lam aen Godt tot eenen brand-offer: en gebeden hebbende, wierd hy verhoort: want terwyl Samuel den brand-offer opdroeg, begonſten de Philiſtynen te ſtryden tegen Iſrael; maer ten zelven tyde liet Godt vreeſelyk donderden op de Philiſtynen, zoo dat-ze met ſchrik bevangen wierden, en van de Iſraeliten verſlagen. Aldus wierden de Philiſtynen vernederd, zonder dat-ze meer durfden komen op Iſraëls Land: want Gods hand was tegen de Philiſtynen, zoo lang als Samuël Rechter was. Als Samuël oud geworden was, ſtelde hy ſijne Zonen Joël en Abia tot Rechters over Iſraël. Sy bedienden het Rechters-ampt te Berſabée; maer ſy gingen de wegen van hunnen Vader niet in Sy weeken af tot gierigheyd; ſy ontfingen giften en gaven, en verkeerden het Recht. Dus kwamen de Overſte van Iſraël by Samuël te Ramatha, en zeyden: Ziet, gy zyt oud geworden, en uwe Zonen en gaen uwe wegen niet in, geeft ons dan eenen Koning, gelyk de andere volkeren, om ons te beſtieren. Dit mishaegde in Samuëls oogen, om dat ſy zeyden: Geeft ons eenen Koning om ons te beſtieren. Samuël dan, ſprak ſijn gebed tot den Heere. En den Heer antwoordde: Hoort nae de ſtemme van dit volk in alles wat ſy zullen zeggen: want ſy hebben u niet verworpen; maer my op dat ik hunnen Koning niet meer zoude zyn. (*Onder de Rechters wierden ſy beſtiert, niet met een Koninglyk gezag: maer naer de Wet des Heere, en aldus was Godt eygentlyk hunnen Koning.*) Godt zeyde: Hoort na hun zeggen: maer waerſchouwt hun en zegt eerſt het regt, ofte den handel van den Koning, die over hun zal heerſchen. Samuël zeyde dan: Den Koning, die over u zal gebieden, zal aldus met u handelen: Hy zal u uwe Zonen af-nemen om ſijne Voermans te zyn; hy zal van hun ſijne Kolonels, ſijne Kapiteyns, ſijne Maeyers, Smeden, en Timmermans maeken; en van uwe Dogters ſijne Keukenerſſen en Bakſters. Ook zal hy u af-

van ſyne legers, eenen menſch van een zeldzaem voorbeeld in de wereld. In Achitopel, raeds-man van David, eenen bekwaemen en volmaekten ſtaetsbedienden. In Berzellai van Galaad, zonderlingen vriend van David, een over treffende voorbeeld van eenen zeer iverigen man voor de belangen van ſynen koning en den ſtaet, enz

V. Waer mede begint den eerſten Boek der Koningen?

A. Hy begint met Anna, vrouwe van Elcana Leviet van de Stad Ramatha, die naer eene langduerige onvrugtbaerheyd ging nae Silo by Heli die Opper-Prieſter was ſedert thien jaeren, om den Heere te bidden van haer te verleenen eenen zoon, belovende hem toe te heyligen aen ſynen dienſt voor geheel ſyn leven als eenen Nazareër, zoo hy huer gebed zoude willen verhooren. Elcana had nog een andere vrouw genoemt Phenenna, by wie hy had verſcheyde kinders.

V. Waerom zegt gy, dat Elcana Leviet was, nits'er ſtaet geſchreven in't begin van den eerſten Boek der Koningen, dat hy geboren was in Ramatha, by genaemt Sophim, Stad van het geſlagt van Ephraim, waer van hy genoemt is Ephrateër, van Ephraim?

A. Elcana was waerlyk Leviet, van het geſlagt van Levi, afkomſtig van Core. Het is waer, dat hy geboren was in Ramatha zynde in't geſlagt van Ephraim; ende niet van't geſlagt van Ephraim, maer van dat van Levi: en is't dat hy genoemt word Ephrateër van *Ephraim*, zulkx is om dat hy daer woonde: aldus was hy van Ephraim door ſyne wooning, en Leviet door ſyne afkomſt. 't Is ook in dezen zin dat in de Werken der Apoſtelen de Joden genoemt worden Cretenſers, Arabiers enz. ter oorzaeke van hunne wooning in die Steden, zonder te verliezen den naem en hoedaenigheyd van Joden.

V. Wierd Anna verhoort van den Heere?

A. Jae; want ſy wedergekeert zynde nae haer huys,

nemen uwe Akkeren en Wyn-bergen, uwe Beesten en uwe Olyf-gaerden, en die geven aen sijne Hovelingen. Hy zal de thiende nemen van uw graen, van uwe Wyngaerden, van uwe Kudden, en gy zult sijne slaeven zyn. Dan zult gy roepen tegen den Koning, dien gy hebt gekozen; maer Godt en zal u niet verhooren. Dog het volk en wilde naer Samuels woorden niet luysteren, en sy zeyden: Neen, wy moeten eenen Koning hebben: dan zullen wy zyn gelyk andere volkeren; onzen Koning zal ons bestieren, hy zal voor het Leger gaen, en voor ons vegten.

UYT HET IX., X., XIII., XIV., XV., XVI., EN XVII. HOOFD-STUK.

Hoe Saul Koning word. Sauls onwettige offerande. Hy word van Godt verworpen. Jonathas tast met synen schildknegt de Philistynen aen. Den honing van Jonathas. Saul gezonden om Amelech uyt-te-roeyen, spaert den Koning Agag. Samuël zalft David, oud zynde vyfthien jaeren, tot Koning over Israël. David verslaegt Goliath. De Philistynen nemen de vlugt.

ZEkeren man uyt het geslagte van Benjamin met naem Cis, hadde eenen zone, Saul genoemt, zeer uytgelezen en goed, en van de schouders opwaerds hooger uytstekende boven alle het volk. De Ezelinnen van Cis verloren zynde, zeyde hy tot Saul: Neemt eenen van de knegten met u, en gaet zoekt de Ezelinnen. Sy gingen dan door 't gebergte van Ephraïm, en door 't Land Salisa, en twee andere Landen: dog sy en vonden die niet. Gekomen zynde in 't Land van Suph, zeyde Saul tot den knegt: Laet ons weder-keeren; op dat myn vader misschien, de Ezelinnen daer laetende, voor ons niet in angst en zy. Den knegt zeyde: Ziet, hier ontrent is eenen Propheet in de Stad, die zeer vermaerd is: al wat hy zegt, is zekerlyk waer. Laet ons tot hem gaen, hy zal ons mogelyk aenwyzen, het gene wy zoeken. Saul zeyde: Wy zouden wel gaen; maer wat zullen wy den Man Gods draegen? Wy hebben geen brood meer in onze maele, nogte geschenk, nogte iet anders om den Man Gods te geven. Den knegt zeyde: Ziet, daer is een vierde deel van eenen zilveren sikkel in myne hand; laet ons den Man Gods die geven, op dat hy ons onzen weg wyze. Sy gingen dan nae de Stad. En als sy daer binnen kwamen, ontmoeten sy Samuel. Dog Godt hadde dags te vooren aen Samuel veropenbaerd en gezeyd: Morgen deze ure zal ik u eenen Man zenden uyt het geslagte van Benjamin, die gy zult zalven om den voorgaender te zyn van mijn volk van Israel. Hy zal hun verlossen van de magt der Philistynen: Want ik heb mijne oogen op mijn volk geslagen, en hun gekerm is tot my opgeklommen. Als Samuel Saul aenzag, zeyde Godt tot hem: Ziet, dit is den Man, daer ik gisteren van heb gesproken. Dezen zal over mijn volk Koning zyn. Samuel ontfing Saul, en zeyde: Gy zult heden met my eten, morgen zal ik u laeten gaen: ook zal ik u alles zeggen wat in uw herte is. Wat aengaet de Ezelinnen, weest daer voor niet bezorgt; want sy zyn gevonden. Samuel dan Saul met sijnen Knegt gebragt hebbende in de eet-zaele, stelde hun op d'eerste plâetze van alle de genoodde, die dertig Mannen in getal waeren. Aldus at Saul met Samuel op dien dag. Daer naer kwamen sy weder van de hoogte af nae de Stad, en Samuël sprak met Saul op het opperste des huys, (*De Huyzen waeren in die Landen van boven plat, en sy sliepen daer op in tenten, om de hitte wille.*) alwaer hy hem een bed

wierd bevrugt van eenen zoon aen wie sy in syne geboorte den naem gaf van Samuël, dat is, verhoort van den Heer. Zoo haest hy gespeend was, ging sy hem aenbieden aen Heli in Silo, en offerde hem aen den Heere volgens haere belofte, zingende eenen lofzang van dankbaerheyd over dit weldaed, zynde eene uytstortinge voor den Heer van eene ziele beweegt over de jonsten die sy van hem ontfangen heeft. Men vind in den zelven, hoe dat Godt de hooveerdige wederstaet, en geeft syne gratie aen de ootmoedige die hy aldus verlost van de schande der waere onvrugtbaerheyd. Heli haer gezegent hebbende, keerde sy weder nae Ramatha, alwaer sy nog baerde dry zoons en twee dogters

V. Hoedanig was het gedrag van Heli?

A. Heli volgde op aen Samson in hoedaenigheyd van Rechter in de staets-regeering, gelyk hy was den opvolger van Achitob in het hoog Priester-ampt; hy was afkomstig van Aaron, niet langs Eleazar die den oudsten zoon was, maer langs Ithamar den jongsten: hy was oud 58 jaeren. De Schrifture en zegt niets van syne bestiering; het schynt, dat hy zig niet heeft doen onderscheyden als door de ongeregeltheyd van syne kinders Ophni en Phinees, en door syne pligtige gedooging ten hunnen opzigte, want hy was zeer onagtzaem om hun te berispen over hunne misdaeden; 't gene oorzaek was, dat den Heer hem verweet de schelmstukken van syne zoonen voor de welke hy te veel gedoogzaemheyd had, en dat hy hem ten zelven tyde dreeg van hem te berooven, en geheel syn huys, van het Priesterschap, van te doen sterven op eenen zelven dag syne twee zoonen, en van te verwekken eenen Opper-Priester om hunne plaets te vervullen.

V. Wat dede Samuel by Heli?

A. Den jongen Samuël gekleed met het linne schouderkleed ofte Ephod, diende den Heer in het Tabernakel in

dekte om te ſlaepen. Als ſy 's morgens vroeg opgeſtaen waeren, en den dageraed aenkwam, riep Samuël tot Saul: Komt, ik zal u nu laeten henen gaen. Saul kwam, en ſy trokken beyde na buyten toe. Als ſy nu tot aen het eynde der Stad af-gegaen waeren, zeyde Samuël tot Saul: Zegt tot uwen knegt, dat hy voor uytgaet, en blyft gy wat ſtille ſtaen; op dat ik u het woord des Heere te kennen geve. Dan nam Samuël den hoorn met Olie, goot die over ſijn hoofd, en hem eenen kus gevende, zeyde: Godt heeft u heden gezalft tot eenen voorganger van ſijn erf-deel, en gy zult ſijn volk verloſſen uyt de magt der vyanden, die hun omringen. Dit zal u tot een teeken wezen: Zoo haeſt gy van my gegaen zult zyn, zult gy twee Mannen vinden, die u zullen zeggen, dat d'Ezelinnen, die gy waert gaen zoeken, gevonden zyn, en dat uw Vader, de Ezelinnen daer laetende, voor u bezorgt is. Daer naer zult gy in de Stad ontmoeten een rye van Propheten, die zullen af-komen van de hoogte, propheterende en Godt lovende met luyten en trommels voor hun, met fluyten en harpen. Dan zal den geeſt des Heere tot u komen, en gy zult propheteren, en veranderen in eenen anderen menſch. Doet als dan dat gy te doen hebt, want Godt zal u byſtaen. Alle deze teekenen kwamen hem over op den zelven dag. Als nu een ider (die hem te vooren gekent had) hem onder de Propheten zag propheteren, zeyden ſy tot malkanderen: Is Saul ook onder de Propheten? Daer naer vroeg hun Sauls Oom: Waer zyt gy geweeſt? Sy zeyden: De Ezelinnen gaen zoeken. Hy vroeg nog voorder: Wat heeft Samuël al gezeyd? Zy antwoordden: Hy heeft gezeyd, dat de Ezelinnen gevonden waeren, dog wegens het Koningſchap en gaf hy hem niets te kennen, nogte ook aen ſijnen Vader. Samuel dede naderhand alle het volk van Iſrael vergaederen voor den Heere te Maſpha. (om hun eenen Koning te geven) En naer dat hy het lot had geworpen over alle de geſlagten, viel het op het geſlagte van Benjamin. Het lot over Benjamins geſlagte geworpen hebbende, viel het op't huysgezin van Metri, en het kwam eyndelinge op Saul, Zone van Cis. Men ging hem zoeken; maer men konde hem niet vinden. Sy vraegden den Heere, of hy daer zoude komen? Den Heere zeyde: Hy heeft zig in ſijn huys verſteken. Sy liepen dan derwaerts, en bragten hem van daer. Als hy zig had geſteld in 't midden des volkx, was hy van de ſchouders en opwaerts hooger, als al het volk Dan zeyde Samuel: Nu ziet gy wien Godt gekozen heeft: want daer niemand ſijns gelyk en is onder de gantſche menigte. En alle het volk riep: lang Leve den Koning. Dan zond hy een ider nae ſijn huys. Saul trok ook nae huys te Gabaa, en een deel van't Leger volgde hem, wiens herte Godt had gerackt. Maer eenige kwaedwillige zeyden: Zal dezen ons konnen verloſſen? En ſy verſmaedden hem, zonder hem eenig geſchenk te brengen. Dog Saul geliet zig, als of hy niet en hoorde.

Saul was als een kind van een jaer, als hy begon te regeren, zegt den H. Geeſt. Twee jaeren naer ſyne verkiezinge verſloeg Jonathas, zone van Saul, de bezettinge der Philiſtynen, die te Gabaa was. Dit gerugt over al verbreyd zynde, trok Iſrael op tegen de Philiſtynen. Het volk wierd met groot geroep verzaemelt by Saul te Galgala. Dog de Philiſtynen vergaederden ook om tegen Iſrael te ſtryden met dertig duyzend wagens, met zes-duyzend ruyters, en een groote menigte voet-volk. Hier over wierden de Iſraeliten zoo verſchrikt, dat ſy zig verbergden in hollen en ſpelonken. Als nu Saul al het volk, dat hem volgde, verſchrikt zag, en dat hy zeven dagen, volgens Samuëls beliefte, had gewagt, zonder dat Samuël te Galgala kwam, en dat het volk van hem weg liep, zeyde hy: Brengt den brand-offer en Dank-offer tot my, en hy

de tegenwoordigheyd van Heli. Zynde oud twaelf jaeren, riep hem Godt vier verſcheyde reyzen op eenen nagt als hy ſliep, en verklaerde hem, dat hy ging in't werk leggen ſyne oordeelen tegen Heli, en tegen ſyn huys; het gene Samuël niet kon verbergen aen Heli, die hem vroeg, wat den Heer hem veropenbaert hadde; alſdan onderwirp Heli zig aen Gods regtveerdigheyd.

V. Hoe berſtte uyt de gramſchap des Heere over Heli?

A. Het veertigſte jaer der bedieninge van Heli, de Iſraëlieten randden aen de Philiſtynen te Apec, by de plaets die ſedert genoemt is den Steen van byſtand. Aldaer wierden omgebragt ontrent vier duyzend Iſraëlieten, de andere bevangen met vrees namen de vlugt; het gene hun verpligtte de Arke te doen brengen van Silo in het leger, en den ſlag weer hernomen hebbende, wierden ſy eene tweede reyze verſlaegn ten getalle van dertig duyzend mannen voetvolk die op't ſlag-veld bleven; de twee zoonen van Heli waeren gedood; de Arke des Heere was genomen, en Heli zelf verſtaen hebbende alle deze droeve tydingen, viel van ſynen ſtoel agter-over ontrent de deur, en den nek gebroken hebbende, ſtierf in den ouderdom van 98 jaeren, naer het volk beſtiert te hebben geduerende 40 jaeren in hoedaenigheyd van Rechter; en ſyne ſchoon-dogter, vrouwe van Phinees, kwam ſeffens te geliggen, en ſtierf aenſtonds zeggende: Den luyſter is weg-genomen van Iſraël: ſy noemde haeren zoon Ichaboth, ten opzigte van de Arke des Verbonds die genomen was van de Philiſtynen; *Ichaboth* wilt zeggen in't Hebreeuws: Waer is den luyſter verdwenen?

V. Wat deden de Philiſtynen met de Arke des Heere?

A. De Philiſtynen bragten de Arke, van den Steen van byſtand alwaer den ſlag was voorgevallen, nae Azot, en ſtelde-ze in den tempel van Dagon by dit afgod-beeld.

droeg

DAVID.
Isacidum Princeps ingentia colla Gigantis
Dissecui, et cecini facta stupenda Dei.
I.Reg. Cap. XVI. v. 13.
3.

droeg den brand-offer op. Nouwelyks had hy den brand-offer opgedraegen, of Samuel kwam daer aen. Saul ging hem te gemoed om hem te groeten. Dog Samuel zeyde: Wat hebt gy gedaen? Saul antwoordde: Ik zag, dat al het volk van my liep, en dat gy op den geſtelden tyd niet en kwaemt, en dat de Philiſtynen verzaemelt waeren. Ziet, zeyde ik, de Philiſtynen zullen tot my te Galgala af-komen, zonder dat ik den Heere heb vezoent; gedwongen dan zynde, heb ik den brand-offer opgedraegen. Samuel zeyde: Gy hebt eene dwaeze zaeke gedaen, dat gy het gebod van uwen Godt (dat ik u had gegeven) niet en hebt onderhouden. Had gy dit niet gedaen, zoo zoude Godt uw Ryk over Iſrael hebben vaſt-geſtelt voor altyd. Maer nu en zal uw Ryk niet voorder beſtaen; want Godt heeft zig voorzien van eenen Man naer ſijn herte, die hy heeft geſtelt om ſijn volk te beſtieren, om dat gy het gebod, u gegeven, niet en hebt volbragt. Samuel dan trok geſtoort henen van Galgala nae Gabaa-Benjamin. Als nu Saul het volk telde, dat by hem was, vond hy maer zes-hondert mannen. Op zekeren dag zeyde Jonathas, zone van Saul, tot ſynen wapen-draeger: Laet ons de bezettinge der Philiſtynen op 't lyf eens vallen. Dog hy en gaf dit aen ſijnen vader niet te kennen, en zeyde: Miſſchien zal Godt met ons zyn; want 't is hem even-gemakkelyk door vele, ofte door weynige den zegen te geven. Den wapen-draeger zeyde: Gaet daer 't u belieft, ik zal u volgen. Jonathas zeyde: Ziet, wy trekken tegen dit volk aen; als ſy ons zullen zien, indien-ze zeggen: Blyft daer een weynig, wy zullen by u komen, laet ons dan blyven ſtaen. En indien-ze zeggen: Komt tot ons opwaerts, laet ons dan gaen: want Godt heeft-ze in onze handen gelevert. Dit zal ons tot een teeken zyn. Sy vertoonden zig aen de bezettinge der Philiſtynen, die zeyden: Komt aen tot ons toe. Dan zeyde Jonathas tot den wapen-draeger: Volgt my, en Jonathas al kruypende op handen en voeten, en den wapen-draeger naer hem, tot hun overgekomen zynde, vielen d'eene voor de voeten van Jonathas, en d'andere wierden gedood door den wapen-draeger. In die eerſte nederlaege verſloegen ſy ontrend twintig mannen. Daer ontſtond dan zulk eene geſtelteniſſe in het Leger, dat het geheel in oproer kwam, en dat men bemerkte, dat'er een wonder werk van Godt was voortgekomen. Als de ſchild-wagten van Saul dit gewaer wierden, en dat'er eene menigte volks ter aerden viel, en hier en daer de vlugt nam, zeyde Saul: Onderzoekt, wie'er van ons is af-gegaen, en men bevond, dat Jonathas en den wapen-draeger daer niet en waeren. Saul ſprak tot Achias: Brengt de Arke Gods (die daer ontrend was) herwaerts. Terwyl Saul deze woorden ſprak tot den Prieſter, nam de beroerte in 't Leger der Philiſtynen meer toe. Saul riep dan alle het volk by-een, en ſy kwamen op het ſlag-veld. Daer zagen ſy, dat de Philiſtynen malkanderen verſloegen. De Iſraeliten, die zig verſteken hadden, dit hoorende verzaemden zig met het volk, zoo dat Saul ontrend thien-duyzend mannen bekwam. Aldus verloſte Godt het volk van Iſrael op dien dag: want ſy verſloegen de vyanden tot aen Bethaven. Dan bezwoór Saul het volk, en zeyde: Vervloekt moet hy zyn, die iets zal nutten tot den avond toe, op dat ik myne vyanden mag vervolgen, en niemand en proefde van eenige ſpyze. Sy kwamen dan door eenen boſch gegaen, alwaer den honing langs d'aerde vloeyde, dog niemand en durfde daer aen komen. Jonathas niet gehoort hebbende de bezweiringe ſyns vaders, dopte het eynde van ſynen ſtok in eenen honingraed. Als hy'er had van geëten, wierden ſyne oogen verligt, die ſchemelden van flouwte. Iemand zeyde tot hem: Uwen vader heeft het volk met eede bezworen, zeggende: Vervloekt moet hy zyn die heden iets zal eten, daerom bezwykt het volk. Jonathas antwoordde: Myn vader heeft het Land in wanorder

V. Wat gebeurde aen de Philiſtynen over deze ontheyliging der Arke?

A. Godt dede zien, dat hy niet gelyk en is aen de valſche goden, want het beeld van Dagon en kon niet blyven ſtaen in de tegenwoordigheyd der Arke, en 's anderdags vond men het ter aerde geſmeten; die van Azot verbaeſt en beſchaemt, regten het weder op, en ſtelden het op ſyne plaets; maer des anderdags vond men het weer omverre geworpen zonder hoofd en zonder handen.

V. Wat dede Godt aen die van Azot?

A. Den Heere verwoeſtte hun land, ſloeg de inwoonders met eene ſchandige plaege, en zond eene menigte van muyſen op het veld en in de dorpen; het gene hun verpligtte de Arke te vervoeren in andere Steden, alwaer ſy diergelyke kwaelen ook veroorzaekte, geduerende zeven maenden dat ſy was onder hun, naer de welke ſy haer te rug zonden nae Iſraël, met offerhanden voor hunne zonden.

V. Welke waeren de offeranden der Philiſtynen?

A. De Philiſtynen ſtelden nevens de Arke in een goude kofferken gulde juweelen, gulde muyzen, en de gelykeniſſen van het deel des lighaems waer in ſy geſlaegen waeren, en ſtelden de Arke met dat kofferken op eenen nieuwen wagen beſpannen met twee jonge koeyen, en alzoo lieten ſy de Arke vertrekken.

V. Waer verbleef de Arke weg-gaende van de Philiſtinen?

A. De Arke ging regt-door langs den weg die leyd nae Bethſames van het Geſlagt van Juda, tot op den akker van Joſuë den Bethſamieter, en bleef daer ſtaen.

V. Wat deden de Bethſamieters ziende de Arke?

A. De Bethſamieters waeren zeer verheugt ziende de zelve, en aenſtonds de Levieten lieten haer af van den wagen met het kofferken het gene daer by was, en ſtelden de zelve op eenen grooten ſteen die daer ter plaetſe was, en den wagen in ſtukken gehakt hebbende leyden daer op

gebragt : myne oogen zyn verſterkt , om dat ik wat honings heb geproeft : te meer zoude het volk verſterkt zyn geweeſt , en de nederlaege der Philiſtynen meerder, hadde het mogen eten van den buyt. Daer naer zeyde Saul : Laet ons nog dezen nagt op de Philiſtynen vallen. Dog den Prieſter zeyde : Laet ons eerſt hier den Heere te raeden gaen. Als Saul van den Heere vraegde, of hy de Philiſtynen zoude vervolgen , kreeg hy geen antwoordde. Hy zeyde daer op : Doet alle de Overſte vergaederen , op dat gy moogt zien, door wiens zonde dit geſchied. Zoo waer als Godt leeft, al waer ook Jonathas mynen zone hier van de oorzaek, hy zal de dood ſterven. Hy zeyde weder tot de Iſraeliten : Stelt gy u aen d'eene zyde, en ik met mynen zone zal ſtaen aen d'andere zyde. Dan ſprak Saul aldus tot Godt : Heere en Godt, geeft dog een teeken, waerom gy heden aen uwen knegt niet en hebt geantwoord. Is 't dat in my, ofte in mynen zone deze ſchuld is, doet het ons zien; ofte is 't dat de ſchuld onder uw volk is, doet'er recht over. Dog het lot viel op Saul, en 't volk ging vry. Dan zeyde Saul : Werpt nu het lot tuſſchen my en Jonathas, en het lot viel op Jonathas. Saul zeyde : Zegt my wat hebt gy gedaen ? Jonathas zeyde : Ik heb een weynig honing geproeft met het uyterſte van mynen ſtok : moet ik nu daerom ſterven? Saul antwoordde : Zoo ſtraffe my Godt en gy zult ſterven. Het volk ſprak dan tot Saul : Hoe, zoude Jonathas ſterven , hy , die dezen grooten zegen aen Iſrael heeft toegebragt? Zoo waer als Godt leeft, daer en zal niet een hayr van ſynen hoofde ter aerde vallen. Saul trok dan weg. Hy ſtreed voorder in 't ronde tegen alle ſyne vyanden , en had over al d'overhand.

Samuël zeyde tot Saul : Dit zegt den Heer : Ik heb overdagt, hoe dat Amalech zig heeft geſtelt tegen Iſraël, als hy kwam uyt Egypten. Gaet dan tot Amalech, verſlaet hem , en ſpaerd niets voor u, maer ſlaet alles dood, vrouw, man, kinderen, zuygelingen, os, ſchaep, ezel en kemel. Saul vergaederde dan 200 duyzend voet-knegten, en daer by nog 10 duyzend uyt het geſlagte van Juda, en komende tot de Stad Amalech, ſloeg de Amaleciters. Hy nam Agag den Koning levendig gevangen. Hy verſloeg alle het volk door het zweerd; maer hy ſpaerde Agag en het beſte van de kudde, en de beſte kleederen, dog al wat ſlegt was, vernielde hy. Godt zeyde dan tot Samuël : Het berouwt my, dat ik Saul tot Koning heb geſtelt : want hy heeft my verlaeten, en myne woorden niet volbragt. Samuël wierd bedroefd : hy bad den ganſchen nagt, en 's morgens vroeg opgeſtaen zynde , kwam hy tot Saul, terwyl hy bezig was met eenen brand-offer op-te-draegen aen den Heere, uyt den eerſten roof, die hy van de Amaleciters had mede-gebragt. Saul zeyde tot Samuël : Den zegen des Heere zy met u : ik heb het woord des Heere volbragt. Samuël antwoordde : Van waer komt dan dit geſchreeuw van ſchaepen en Oſſen in mijne oiren? Saul zeyde : Sy hebben die mede-gebragt van de Amaleciters. Het volk heeft de beſte ſchaepen en oſſen geſpaerd, om die aen uwen Godt op-te offeren ; maer het overig hebben ſy vernield. Samuël zeyde : Waerom en zyt gy Godt niet gehoorzaem geweeſt? Waerom hebt gy u tot den roof begeven, en gedaen dat grouwelyk is in d'oogen Gods? Saul zeyde tot Samuel : Ik heb Godt immers gehoorzaem geweeſt. Ik heb den togt, waer toe Godt my heeft gezonden, volbragt. Ik heb Agag Koning van Amalec met my genomen,

de twee koeyen, en droegen-ze op aen den Heere tot een brand-offer.

V. Wat gebeurde aen die van Bethſames ?

A. Godt heeft de Bethſamieters geſlagen, om dat ſy de Arke des Heere al te nieuwsgieriglyk bezigtigt hadden ; en hy verſloeg van dat volk ſeventig mannen, en van al het gemeyn volk vyftig duyzent menſchen, volgens de Latynſche Overzetting nae den Hebreeuwſchen Text en de Seventig Overzetters ; alhoewel eenige Uytleggers den text zoo ſtellen ; dat Godt dede ſterven zeventig perſoonen van de vyftig duyzent menſchen die daer waeren. De Bethſamieters ziende zig alzoo geſlaegen, zonden tot de inwoonders van Cariathiarim hun biddende te komen om de Arke des Heere nae hunnen 't over-te-haelen.

V. Kwamen die van Cariathiarim de Arke haelen ?

A. Jae, en ſy bragten-ze in het huys van Abinadab, Leviet in de Stad Gabaa ; den zoon van Eleazar wierd geweyd, op dat hy zoude bewaeren de Arke des Heere, die daer bleef geduerende twintig jaeren.

V. Wie was den opvolger van Heli in de beſtiering van het volk van Iſrael ?

A. Samuel, Leviet, oud zynde dertig jaeren (andere zeggen, veertig) wierd Regter geſtelt over Iſrael naer de dood van Heli, en beſtierde het volk geduerende een-en-twintig jaeren en een half tot de verkieſing van Saul. Hy leefde nog by de agt-en-dertig jaeren onder de regeering van dezen Koning ; hy en was geenen Opper-Prieſter, om dat hy niet en was van Prieſterlyke afkomſten. Hy was den vyfthienden en laeſten Regter der Hebreeuwen.

V. Waer mede begon Samuel ſyne bediening ?

A. Samuel begon met geheel Iſrael te vergaeren te Maſphath, en hun te vermaenen van geheel hun hert weer-te-keeren tot den Heere, van de Arke over-te-brengen te Maſaphath, alwaer Samuël vernieuwde het verbond van het volk met den Heere.

V. Wat gebeurde aen dit volk zynde te Maſphath ?

A. De Philiſtienen verſtaen hebbende, dat ſy op die plaets verzaemelt waeren, trokken op tegen Iſraël, en terwylen Samuël ſyn brand offer opdroeg, begonnen ſy den ſlag : ten zelven tyde zond Godt ſynen donder over de Philiſtynen met een eyſſchelyk gedruys, en ſloeg hun met ſchrik en benauwtheyd ; aldus wierden ſy verſlaegen door de If-

en de Amaleciters heb ik vernield Maer het volk heeft van den roof genomen, ſchaepen en oſſen, en het bezonderſte van 't gene niet vernield is, om het aen Godt te Galgala op-te-draegen. En Samuel zeyde: Heeft Godt niet liever, dat men hem gehoorzaem zy, als dat men Brand-offers en Slagt-offers opdraege? Ziet gehoorzaemheyd is beter als offerhande; en naer hem te luyſteren is beter als het vet van Rammen te offeren. Om dat gy dan niet gehoorzaem en zyt geweeſt aen Godt, daerom heeft Godt u verworpen, dat gy niet meer en zult Koning zyn. Saul zeyde tot Samuel: Ik heb gezondigt, om dat ik heb overtreden het bevel van Godt, dat hy door u had uytgeſproken, en dat ik het volk uyt vreeze gehoorzaemd heb. Maer ik bid u, neemt nu myne zonde op u, en keerd met my wederom, op dat ik Godt mag aenbidden. Samuel antwoordde: Ik en keere met u niet weder, want om dat gy Gods woord hebt verworpen, heeft Godt u ook verworpen, dat gy geenen Koning over Iſrael meer en zult zyn. Als nu Samuel zig omkeerde om weg te gaen, greep Saul het uytterſte van ſynen mantel, die dan ſcheurde in ſtukken. Samuel zeyde daer op: Heden heeft Godt u Koningryk van u af-geſcheurd, en dat gegeven aen iemand anders, die beter is als gy. Saul zeyde: Ik heb gezondigt; maer eerd my dog voor de Overſte van 't volk, en keerd met my wederom; op dat ik den Heere uwen Godt mag aenbidden. Dan zeyde Samuel voorder: Brengt Agag den Koning by my. Men bragt hem, die van vettigheyd loterde, en hy heeft hem in ſtukken geſlagen voor het aenzigt des Heere te Galgala.

Godt ſprak dan tot Samuël: Hoe lang zult gy Saul beweenen, die ik heb verworpen? Vult uwen hoorn met Olie, en gaet tot Iſai den Bethlehemiter: want ik heb my van eenen Koning voorzien onder ſijne Zonen. Samuël antwoordde: Hoe zal ik gaen? want Saul zal dit hooren, en my dooden. Godt zeyde: Neemt een Kalf uyt de kudde, en zegt, dat gy zyt gekomen om Godt offerande te doen, en roept ook Iſai tot de offer-feeſt. En gy zult zalven den genen die ik u toonen zal. Samuël dede gelyk Godt hem had bevolen. Als hy te Bethleëm kwam, waeren de Overſte verwondert, en vraegden: Is dog uwe komſte met vrede? Jae; zeyde Samuël: ik kome om Godt offerande te doen. Reynigt u, en komt met my tot de offer-feeſt Hy dede dan Iſai met ſijne Zonen ook reynigen, en hun nooden tot de offer-feeſt. Als nu ſijne Zonen in-kwaemen, en dat Samuël Eliab zag, dagt hy: Zoude dit den gezalfden des Heere wel zyn? Dog Godt zeyde: En aenziet ſijn gelaet niet, nogte de lengde van ſijnen perſoon; want ik heb hem verworpen: en ik en oordeele niet volgens dat de menſchen zien. De menſchen zien het uytwendig, maer Godt, doorziet het herte. Iſai dede Abinadab komen, Samuël zeyde: 't En is ook niet dezen, die Godt heeft verkoren. Iſai bragt dan ſijne zeven Zonen voor Samuël. Zyn dit, zeyde hy tot Iſai, alle uwe Zonen? Hy antwoordde: Daer is nog den jongſten, die de Schaepen weyd. Samuël zeyde: Zend hem haelen: want wy en zullen niet aen de tafel gaen, voor dat hy hier gekomen zal zyn. Hy zond hem haelen, en bragt hem voor Samuel. Hy was roſagtig, ſchoon van oogen en lieffelijk van gezigt. Godt zeyde: Staet op en zalft hem, want dezen is't. Samuel nam den hoorn met Olie, en hy zalfde hem in't midden van ſijne Broeders. (zonder dat zy wiſten, dat hy Koning gezalft wierd) Van dien tyd af kwam den geeſt des Heere in Da-

raëlieten, zonder deze meer te derven aenranden; want de hand des Heere was over de Philiſtynen zoo lang als Samuël het volk beſtierde.

V. Wat dede Samuël vindende zig zeer bejaert?

A. Samuël oud zynde over de zeſtig jaeren ſtelde ſyne twee zoonen, Joël en Abia, tot Regters over Iſraël in Berſabee; maer ſy en wandelden niet in de wegen van hunnen vader, laetende zig vervoeren door de gierigheyd, geſchenken aennemende, en ſtrykende onregtveerdige vonniſſen.

V. Wat beſloten de Ouderlingen van Iſraël miſnoegt over het gedrag van de zoons van Samuël?

A. Deze Ouderlingen kwamen Samuël vinden te Ramatha, alwaer naer hem voorgedelt te hebben ſyne hooge jaeren, en dat ſyne zoonen niet en wandelden in ſyne wegen, ſy hem vroegen eenen Koning die hun zoude oordeelen en beheerſchen, gelyk de Koningen van de andere volkeren.

V. Wat antwoordde Samuël aen deze Ouderlingen van Iſraël?

A. Mits deze vraeg miſnoegde aen Samuël, zoo ſtelde hy zig daer tegen; en naer dat hy den Heere had te raede gegaen, ſtelde hy hun voor oogen, hoedanig zoude zyn het regt van eenen Koning; maer ſy en wilden nae hem niet luyſteren en riepen zonder ophouden om eenen Koning: en Godt zeyde aen Samuël: Aenhoort de ſtemme des volkx; immers ſy en hebben u niet verſtooten, maer my.

V. Wie was den eerſten Koning over Iſraël?

A Saul, oud zynde veertig jaeren, zoon van Cis, van het Geſlagt van Benjamin, van Gabaa, zeer wel gemaekt en het geheel hoofd langer als eenigen van 't volk. Godt zelf verkoos hem naer dat hy had doen vertoogen aen de Iſraëliten, dat het hun beter ſtaet geenen Koning te hebben.

V. Door wie wierd Saül gezalft tot Koning?

A. Door Samuël van wegens Godt, als hy ging zoeken de ezelinnen van ſynen vader, die ſedert dry dagen verdwaelt waeren; maer Samuël zeyde hem van zig daer over niet te bekommeren, mits ſy gevonden waeren.

V. Wat voorzeggingen dede Samuël aen Saül tot bewys dat Godt hem had verkozen tot Koning?

A. Samuël dede hem dry voorzeggingen; de eerſte was; dat hy zou ontmoeten twee mannen by 't graf van Rachel,

vid, en bleef in hem: maer van Saul week den geeſt des Heere af, en den kwaeden geeſt, van Godt tot hem gezonden, begon hem te kwellen. De Hovelingen van Saul zeyden tot hem: Ziet, den kwaeden geeſt kwelt u. Gebied dan, dat men iemand zoeke, die op de Harpe kan ſpelen; op dat hy (als den kwaeden geeſt des Heere u aengrypt) ſpele, en gy verkwikt word. Saul zeyde: Zoekt my iemand. Eenen van de knegten zeyde daer op: Ik heb den Zone van Iſaï gezien, die wel kan ſpelen, die is een kloek Man, bekwaem ten Oorloge, (*Eenige Leeraers meynen, dat deze Hiſtorie geſchied is, naer dat David Goliath had verſlagen, ſchoon ſy hier verteld word als of ſy te vooren geſchied waer; want 't was uyt dien ſtryd dat men de ſterkte van David gekent had.*) voorzigtig in ſpreken, ſchoon van aenzigt, en Godt is met hem. Saul zond dan aen Iſaï zeggen: Zend my uwen Zone David, die in de weyde is. Als nu David by Saul gekomen was, bleef hy in des Konings dienſt, die hem ook zeer beminde, en hy wierd ſijnen Wapen-draeger. En zoo dikwils als den kwaeden geeſt des Heere Saul aengreep, nam David ſijne Harpe en ſpeelde daer op. Dit verkwikte Saul, en het ging beter met hem: want den kwaeden geeſt ging van hem henen.

De Philiſtynen hun volk tot den Oorlog vergaederd hebbende, en Saul met de Iſraëliten verzaemeld zynde, ſtelden zig ten ſtryde. De Philiſtynen ſtonden op d'eene zyde van het gebergte, en de Iſraeliten ſtonden op d'ander zyde, en daer was eene vallye tuſſchen hun beyde. Zekeren Man een baſtaerd-kind, met naeme Goliath, kwam uyt het Leger der Philiſtynen. Hy was zes cubitus en een palm (dat is 10 voeten) hoog. Hy had eenen koperen helm op ſyn hoofd, en een geſchelpt harnas aen, wegende 5 duyzend ſikkelen (ſeventig ponden) hy had kopere leerzen aen ſijne beenen, en eenen koperen ſchild op ſijne ſchouders. Zynen hellebaerd was eenen wevers-boom dik, en het yzer, dat'er aen was, woeg zeshonderd ſikkelen. Hy had ook eenen Wapen-draeger, die voor hem ging. Hy ſtond dan, en riep tot het krygs-volk van Iſrael: Wat is het noodig, dat gy komt om te ſtryden? Kieſt eenen onder u, die met my een tegen een komt vegten. Is't dat hy my verſlaet, zullen wy uwe ſlaven zyn; maer, is't dat ik hem overwinne, zult gy dan onze ſlaeven zyn, en ons dienen. Saul en de Iſraeliten hoorende deze woorden des Philiſtyns, wierden ontſteld. De dry oudſte Zonen van Iſaï, Davids Broeders, dienden Saul in den kryg. Iſaï zeyde dan tot David: Neemt eene ephi gedroogde gerſt met deze thien brooden, en loopt'er mede nae uwe Broeders, en verneemt onder welke krygsbende ſy geſchikt zyn. David ging aen met ſijne laedinge. Gekomen zynde tot Magala, en tot in het Leger, 't welk was uytgetrokken ten ſtryde, liet hy ſyne pakken by den pak-bewaerder, liep nae het ſlag-veld, en vraegde of het wel ging met ſyne broeders. Terwyl hy dit vraegde, kwam Goliath uyt het Leger te voorſchyn, en David hoorde uyt hem de zelve woorden, die hy te voren had geſproken. De Iſraeliten dezen man ziende, namen met verſchriktheyd de vlugt. Dog iemand onder hun zeyde: Hebt gy dien man wel gezien, die daer te voorſchyn kwam? Hy komt om Iſrael te beſchimpen. Daerom zal den Koning den genen, die hem verſlaet, verryken met groote ſchatten, en hem ook ſyne dogter ten houwelyk geven en ſyns vaders huys vry maeken van thol. David vraegde dan: Wat zal men hem geven, die dezen Philiſtyn zal verſlaen, en deze ſchand-vlekke van Iſrael zal weg-nemen?

die hem zouden zeggen, dat de ezelinnen die hy ging zoeken, gevonden waeren; de tweede, dat hy gekomen zynde aen den Eyken-boom van Thabor, zoude ontmoeten dry mannen gaende om den Heer te aenbidden te Bethel, welke naer hem gegroet te hebben, hem zouden geven twee brooden, de derde, dat hy zoude ontmoeten een gezelſchap van Propheeten met de welke hy ook zelfs zou Propheteeren; het gene alles zoo gebeurde volgens dat Samuël hem voorzeyt had.

V. Waer wierd Saul tot Koning uytgeroepen?

A. Te Maſpha; Samuël hebbende het lot geworpen over de familien van 't Geſlagt van Benjamin, viel het zelve op de familie van Metri, en eyndelyk op den perſoon van Saul die nae ſyn huys keerde te Gabaa, verzelt van een deel van 't leger, naer de gewoonelyke toejuygingen van 't volk het gene riep: Dat leve den Koning.

V. Wat dede Saül in het begin van ſyne regering?

A. Hy trok ter hulpe van Jabes Galaad belegert door Naas, Koning der Ammoniten, hy verſloeg geheel 't leger der belegeraers, daer naer keerde hy nae Galgala, alwaer hy beveſtigt en op nieuws erkent wierd tot Koning van Iſraël.

V. Wat zeyde Samuel alſdan aen het volk van Iſraël?

A. Samuel nam al het volk van Iſrael tot getuygen van ſyne onnoozelheyd en van ſyn goed gedrag, en om hun te overtuygen van hunne ondankbaerheyd door het roepen om eenen Koning, bad hy Godt, dat hy op den zelven oogenblik zoude zenden donder en regen. Syn gebed wierd aenſtonds verhoort, en dit volk verſchrikt verzogt Samuel, dat hy Godt voor hun zoude bidden; het gene hy hun beloofde.

V. Wat gebeurde daer naer?

A. De Philiſtynen trokken weer te veld om op nieuws met veel grootere magten de Iſraelieten aen-te-randen, welke geheel verſchrikt zig gingen verbergen in hollen: en Saul hebbende Samuel verwagt geduerende zeven dagen ging zig bemoeyen met zelf een brand-offer op tedraegen aen den Heere; Samuel in dezen tuſſchen-tyd gekomen zynde verklaerde hem, dat Godt hem had verworpen tot ſtraffe van ſyne ongehoorzaemheyd.

V. Waer ging Saul daer naer?

A. Saul ging nae Gabaa, verzelt van Jonathas ſynen zoon, en van alleenlyk zes hondert mannen zonder wa-

Wie

Wie is dog dezen onbeſneden Philiſtyn, die het heyr-leger van den levenden Godt heeft beſchimpt? En 't volk vertelde hem 's Konings belofte. Als men daer naer de woorden van David aen Saul verhaelde, dede den Koning hem haelen. David zeyde alſdan tot Saul: Dat niemands hert en bezwyke: Ik uwen dienaer zal gaen ten ſtryde tegen den Philiſtyn. Dog Saul zeyde: Gy en hebt de magt niet om den Philiſtyn te wederſtaen. David zeyde tot Saul: Als uwen dienaer de ſchaepen ſyns vaders weydde, kwam'er eens eenen leeuw, en eenen beir, die een ſchaep uyt de kudde nam; en ik vervolgde-ze, en verſloeg-ze. Als ſy tegen my opſtonden, nam ik hun by den muyl, en ik verſmagte-ze en doode-ze. Aldus heeft uwen dienaer verſlaegen eenen leeuw en eenen beir: dien onbeſneden Philiſtyn zal als eenen van die wezen. Ik gae ſtrakx die ſchand-vlekke weg-nemen. Saul zeyde daer op: Gaet, en Godt zy met u. Saul dede hem dan ſyne wapenen aen. En David een zweerd over ſyn harnas gehangen hebbende, begon te proeven, of hy wel aldus gewapent konde voort gaen. Hy zeyde tot Saul: Ik en kan alzoo niet gaen, want ik en ben dit niet gewoon. Hy leyde dan de wapenen af; nam ſynen herder-ſtok, en raepte vyf gladde ſteenen uyt de beke die hy leyde in ſyne teſch, en hebbende eenen ſlinger in ſyne hand, ging hy zoo voort ten ſtryde tegen den Philiſtyn. Den Philiſtyn kwam ook tot David toe, en zeyde: Meynt gy dat ik eenen hond ben, dat gy tot my komt met eenen ſtok? Hy zeyde voorder: Komt hier by my, ik zal uw vleeſch te eten geven aen de vogelen des Hemels, en aen de beeſten der aerde. Maer David zeyde: Gy komt tot my met uw zweerd, met eene hellebaerde en eenen ſchild; maer ik kome tot u, in den Naem van Godt den Heere der Heyr-kragten, van den Godt der Iſraeliten, die gy heden beſchimt hebt. Godt zal u in myne handen leveren, en ik zal u verſlaen, en uw hoofd af houwen; en de doode lighaemen der Philiſtynen te eten geven aen de vogelen des lochts, en aen de dieren des velds; op dat de de ganſche vergaederinge bevatte, dat Godt niet door zweerden ofte ſpiſſen de behoudeniſſe geeft. Als den Philiſtyn dan-aenkwam nae David toe, ſpoedde zig David, en ſyne hand ſtellende in ſyne teſch, nam hy eenen key-ſteen daer uyt, wierp dien met den ſlinger, en raekte den Philiſtyn in ſyn voor-hoofd. Den ſteen bleef in ſyn voor-hoofd ſteken, en Goliath viel met ſyn aenzigt ter aerde. Dog dewyl David geen zweerd en had, liep hy, en ſtelde ſynen voet op den Philiſtyn, en trok ſyn zweerd uyt de ſcheede, en hem gedood hebbende, houwde hem 't hoofd af. De Philiſtynen ziende, dat hunnen held gedood was, namen de vlugt: en de Iſraeliten met die van Juda een groot geſchreeuw gevende, hebben de Philiſtynen vervolgt, en vele van hun vielen'er gekwetſt op den weg.

penen, gemerkt de Philiſtynen beletteden aen de Iſraelieten wapenen te ſmeden om zig te verweeren.

V. Wat dede Jonathas zoon van Saul in dezen uytterſten nood?

A. Jonathas met ſynen Wapendraeger ging de Philiſtynen aenranden in hun leger langs rotſen die ſchier ontoegankelyk waeren, en hebbende omgebragt eenige Philiſtynen die ſy ontmoetten, zoo kwam den ſchrik onder de zelve die malkanderen doodden; zoo verre dat het gerugt van dit wanorder gehoort wierd tot in 't leger der Iſraelieten.

V. Wat beſloot Saul in deze gelegentheyd?

A. Saul naer den Heere te raeden gegaen te hebben, ging de Philiſtynen aenranden, en vervolgde-ze tot aen Bethaven, doende eenen eed van niet te eten voor den avond, en vervloekende diën die van het geheel leger zoude doen tegen ſyn gebod. Jonathas en wiſt niets van dit bevel, om dat hy afwezig was.

V. Langs waer trokken de Iſraëlieten zig vereenigt hebbende om de Philiſtynen te agtervolgen met Jonathas?

A. De Iſraëlieten trokken langs een boſch alwaer de aerde overdekt was met honing; Jonathas uytſtekende het eynde der roede die hy in de hand had, dopte-ze in een honingraet, en hebbende daer van een weynig aen ſynen mond gebrogt, zoo wierden ſyne oogen verligt door een nieuwe kragt, want hy was vermoeyt en afgemat, en vervolgende de Philiſtynen verloſte hy Iſraël.

V. Was Saul te vrede met deſe victorie?

A. Neen, Saul wou uytroeyen alle de Philiſtynen zonder dat 'er eenen zoude overig blyven? maer eer hy-ze vervolgde, ging hy den Heere te raeden, om te weten oft hy hun moeſt vervolgen, en of den Heere hem de zelve zoude leveren in ſyne handen? waer op den Heere deſe reyze niet en antwoordde.

V. Wat peyſde Saul van deſe ſtilzwygentheyd van den Heere?

A. Saul peyſde, dat den Heere vergramt was om dat miſſchien jmand overtreden had ſyn bevel van niet te eten? hierom dede hy het lot werpen op dat hy den pligtigen zoude kennen.

V. Op wie viel het lot?

A. Het lot viel op Jonathas en op Saul, en eyndelyk op Jonathas die bekende, dat hy in het voor-by gaen genomen had op het eynde der roede, die hy in de hand had, een weynig honing, zonder te weten het gebod van ſynen vader, waer van het volk hem daer-naer had onderrigt.

V. Wierd Jonathas ter dood veroordeelt?

A. Jae; maer het volk beweegt door de vroome daeden van Jonathas, zwoor by den Heere, dat hy niet zoude ſterven, en behiel hem het leven.

V. Waer ging Saul daer naer?

A. Hy trok af zonder de Philiſtynen verder te vervolgen die ook te rug keerden nae hunne plaetſen. Saul ziende ſyn Ryk beveſtigt, en hiel niet op van zyne andere vyanden langs alle kanten te beſtryden, waer van hy altyd verwinnaer te rug keerde.

V. Wat zeyde Samuël alſdan aen Saul?

A. Samuël gebood aen Saul van wegens Godt van uyt-

UYT HET XVIII., XIX., XX., XXI, XXII., XXIII. EN XXIV. HOOFD-STUK.

Saul word jalours over David. Hy wilt hem met eene Spiesse doorsteken. Hy geeft hem syne dogter Michol ten houwelyk. Jonathas waerschouwt David, dat hy zoude vlugten. Saul doet Achimelech en vier-en-tachentig Priesters dooden. David ontzet de Stad Ceïla. Hy vlugt nae de woestyne Ziph. Hy snyd in de spelonke een stuk van Sauls mantel af.

ALs David naer het verslagen van Goliath te rug keerde, met het hooft van dien Reuze in syne hand, bragt hem den Veld-oversten Abner tot Saul, die David by zig hield Van dan af wierd Jonathas, Zone van Saul, met eene zeer groote liefde tot David ontsteken; want, gelyk het H. Schrift zegt, hy beminde hem als sijn eygen ziele. Als David naderhand eens wederkeerde van het slaen der Philistynen, gingen de Vrouwen uyt alle de Steden den Koning Saul te gemoed, al zingende en danzende met hand-trommels en snaer-gespel, en sy riepen: Saul heeft'er duyzend verslagen; maer David thien duyzend. Hier over wierd Saul zeer gestoort: want deze woorden mishaegden hem, en hy zeyde: Sy geven'er aen David thien-duyzend, en aen my maer duyzend. Wat ontbreekt'er hem als het Koningryk? Van dien dag af zag Saul hem aen met kwaede oogen 's Anderdags overviel den kwaeden geest Saul, en David speelde op de harpe gelyk hy te voren pleegde. Dog Saul hield eene spisse in syne hand, en wierp die nae David, meynende hem aen den muer vast te hegten. Maer hy ontweek hem tot twee-mael toe: en Saul begon hem meer en meer te vreezen, want Gods geest was met David, en was van Saul af-geweken. Alle de Israëliten nu, beminden David. Saul zeyde daerom met argelistigheyd tot David: Ik zal u myne oudste dogter Merob tot eene huys-vrouwe geven, weest maer kloek, en voert den Oorlog des Heere. Dog hy dagt op zig-zelven, dat myne hand op hem niet en zy: maer dat de hand der Philistynen op hem zy. Den tyd gekomen zynde van Merob aen David te geven, gaf Saul die in tegendeel aen Madriël van Mohala tot eene huys-vrouwe. Michol, Sauls tweede dogter, beminde David, en Saul zeyde: Ik zal-ze hem geven, op dat-ze hem zy tot verderf, en dat hy door de handen der Philistynen gedood mag worden. Hy zeyde dan tot sijne Hovelingen: Zegt aen David: Den Koning en heeft geen ander bruylofs-goed noodig voor sijne dogter, als honderd hoofden der Philistynen, op dat de vyanden des Konings mogen gestraft worden. Als de Hovelingen dit aen David boodschapten, was hy daer mede te vreden. Hy trok dan op met sijne Mannen, en hy versloeg twee-honderd Philistynen. Hy bragt hunne hoofden, en telde die voor den Koning, die hem sijne Dogter Michol ten houwelijk gaf. Dog als Saul meer en meer zag, dat Godt met David was, be-

te-roeyen alle de Amalecieten, en van alles te verwoesten zonder iets te spaeren, om dat dit volk zig het eerste gestelt had tegen de Israëlieten als sy trokken uyt Egypten.

V. Gehoorzaemde Saul aen Samuël?

A. Jae: Saul naer vergaedert te hebben twee honderd-duyzend mannen voet-volk, en thien duyzent mannen van het Geslagt van Juda, trok op nae Amalec, en versloeg alle de Amalecieten, nam levendig gevangen Agag hunnen Koning, welken hy spaerde tegen Gods bevel, en hiel over een groot deel van den buyt.

V. Wierd Saul niet gestraft over syne ongehoorzaemheyd?

A. Den Heere dede zeggen aen Saul eene tweede reyse door Samuël, dat hy hem had verworpen, en dat hy geenen Koning meer zoude zyn, dat eenen anderen zou bekleeden syne plaets. Saul naer herkent te hebben syn zonde, verzogt Samuël van met hem te komen om den Heere te aenbidden, maer Samuël en wilde niet medegaen: hy wierd nogtans genoodzaekt te komen.

V. Wat dede men met den Koning Agag?

A. Samuël dede den zelven voor hem brengen, hakte hem daer in stukken voor Gods aenschyn te Galgala, en keerde van daer nae Ramatha; en Saul vertrok nae syn huys te Gabaa. Sedert dien dag en zag Samuël Saul niet meer, niet ophoudende nogtans van over hem te weenen; om dat het den Heere berouwde hem tot Koning gestelt te hebben over Israël.

V. Waeren de traenen van Samuël voor Saul, behaeglyk aen den Heere?

A Neen; want den Heere berispte hier over Samuël en gebood hem te gaen nae Bethlehem in het huys van Isai, die ook Jesse genoemt wierd, van het Geslagt van Juda, en daer te zalven tot Koning den laesten van de agt zoonen van Isai, genoemt David, die de schaepen weydde; en Samuël hem gezien hebbende, zalfde hem tot Koning, in het midden van syne broeders: en sedert dien tyd was den Geest des Heere altyd in David, die was schoon, sterk ende wys, zynde nog maer oud vyfthien jaeren. Hy wierd geboren in 't jaer des werelds 2919, voor Jesus Christus 1085.

V. Wat gebeurde aen Saül hier naer?

A. Den Geest des Heere verliet Saul, en den kwaeden geest beving hem; hierom bragt men tot hem David, die verzagtte syne ontsteltenissen door het geluyt van syne harpe: hy wierd bemint van Saul die hem maekte synen Wapendraeger.

V. Wat deden de Philistynen ontrent dien tyd?

A. Sy vergaederden op nieuws hunne krygsbenden om Israël te komen bestryden, en legerden tusschen Socho en Azeca; en Saul en de kinderen van Israël langs hunnen kant verzaemelt zynde, kwamen in de vallye van den Terpentyn-boom, en langs den anderen kant de vyanden; de

gon hy meer te vreezen, en hy wierd Davids vyand zoo lang hy leefde. Saul ſprak dan met Jonathas en ſyne Hovelingen, om David ter dood te brengen; maer Jonathas gaf dit te kennen aen David, en hy ſprak by Saul voor David, zeggende: Dat dog den Koning niet en zondige tegen ſynen dienaer; hy heeft immers geen kwaed gedaen. Hy heeft ſijn zelven te pande geſteld, en den Philiſtyn verſlagen; en den Heer heeft door hem groote weldaeden gedaen aen Iſraël. Saul luyſterde deze reyze nae Jonathas, en hy zwoer: Zoo waer als Godt leeft, hy en zal niet gedood worden. Jonathas bragt dan David tot Saul, en hy was by hem, gelyk hy te vooren geweeſt had. Den kwaeden geeſt kwam wederom in Saul; hy zat in ſyn huys met eene ſpieſſe in de hand, en David ſpeelde op de harpe: dog Saul zogt nog eens David met de ſpieſſe aen den muer te hegten; maer hy wykte van Saul af, en de ſpieſſe vloog in den muer zonder hem te kwetzen. David dan nam de vlugt, en Saul zond ſijne dienaers nae Davids huys, om hem te wagten, en om hem 's morgens te dooden. Michol dit wetende, zeyde het aen David: en liet hem langs de venſter af, en hy is het door de vlugt ontkomen. Michol nu, leyde een beeld in't bedde, met een hayrig Geyten-vel aen het hoofd, en ſy dekte dit beeld met kleederen. Saul zond dan ſijne dienaers om David te haelen, en men antwoordde, dat hy ziek was. Hy zond wederom dienaers, zeggende: Brengt hem hier met ſijn bedde by my, op dat hy gedood worde. Als ſy daer kwamen, vonden ſy een beeld in het bedde. Dan zeyde Saul tot Michol: Waerom hebt gy my aldus tot ſpot geſteld, en mynen vyand laeten gaen? Sy antwoordde: Hy zeyde my: Laet my gaen, ofte ik ſlaen u dood. David het aldus ontkomen zynde, kwam by Samuël te Ramatha, en verhaelde hem al wat hy van Saul geleden had, en ſy gingen te ſamen nae Najoth. Men boodſchapte aen Saul, dat David te Najoth was. Saul zond dan boden om hem van daer te haelen. Dog deze ziende een bende Propheten, en Samuël onder hun, als hunnen Prieſter ſtaen, begonnen ook (*Dat is, Pſalmen zingen tot den Heere, ſprekende woorden van lof en blydſchap, zonder te verſtaen, wat dat ſy zeyden.*) te propheteren met de andere, zonder te peyzen op 't gene hun was bevolen. Als dit aen Saul geboodſchapt wierd, zond hy nieuwe boden, die ook propheteerden. Eyndelinge door gramſchap ontſteken, ging hy zelve derwaerts: en den zelven geeſt kwam in hem, zoo dat hy al wandelende en voords gaende propheteerde, tot dat hy te Najoth kwam: en hy keerde dus weder zonder iets te doen.

David van daer by Jonathas komende, zeyde: Wat heb ik tegen uwen vader miſdaen, dat hy my zoekt te dooden? Jonathas zig dit nog niet konnende inbeelden, zeyde: Gy en zult niet gedood worden. Blyft, zeyde hy voorder, op deze Nieuwe-maen-feeſt twee dagen agtervolgens van tafel af, en ik zal de geſteltenisſe van mynen vader tragten te doorgronden; en u die te kennen geven. Die Nieuwe-maen-feeſt twee legers waeren elk op eenen berg, zynde eene vallye tuſſchen beyde.

V. Hoe wierd den ſlag gelevert?

A. Eenen man genoemt Goliath, zynde eenen Reus van de ſtad Geth, van de hoogde van zes cubitus en een palm, verſcheen aen het hoofd der Philiſtynen, en beriep wie het zoude mogen zyn van de Iſraëlieten, om met hem eenen bezonderen ſtryd aen-te-gaen: hy hiel-aen geduerende veertig dagen 's morgens en 's avonds met Iſraël aldus te beſchimpen, om dat niemand zig dirf waegen tegen dien Reus Saul beſchaemt over deſe ſmaed, beloofde ſyne dogter Merob ten houwelyk aen dien die Goliath zoude verſlaen; alſdan David oud zynde dry-en-twintig jaeren, boôd zig aen ten ſtryde: Saul zulks verſtaen hebbende deèd hem voor zig brengen, en naer hem gehoort te hebben: Gaet, zeyde den Koning, en dat den Heere met u zy; en hy bekleedde hem met ſyne wapens; maer David laſt vindende in de zelve, als daer van het gebruyk niet hebbende, ſchoot 'ze uyt, nam ſynen ſtok die hy altyd in d' hand had; hy raepte vyf ſteenen uyt de beke, en ſtak-ze in ſyne herders-maele, en draegende ſynen ſlinger in de hand, trok hy op tegen den Philiſtyn: en betrouwende op Gods hulpe, rande hy aen deſen Reus, welken hy getroffen hebbende in 't midden des voorhoofds met eenen van deſe vyf ſteenen, velde hem voorwaerts over ter aerde, ſloeg hem het hoofd af met ſyn eygen zweerd in het gezigt der philiſtynen die met ſchrik bevangen de vlugt namen. Sy wierden vervolgt door de Iſraëlieten tot aen de vallye en de poorten van Accaron; daer vielen onderwege nog menige gekwetſte, waer naer de Iſraëlieten te rug keerende plunderden 't leger der Philiſtynen. David weder-gekeert zynde uyt den ſtryd, naer dat hy gedood had den Philiſtyn, wiens hoofd hy in de hand droeg, bragt hem Abner, veld-overſten des legers, aldus voor Saul die hem ondervroeg nopens zyne af komſte.

V. Trouwde David met Merob dogter van Saul?

A. Neen; want Saul ontſteéken door jalouſie over den grooten lof die men toeſchreéf aen David, gaf haer ten houwelyk aen eenen anderen, genaemt Hadriel: hy beloofde nogtans daer naer aen David zyne tweede dogter Michol, met beſpreek dat hy eerſt zou dooden hondert Philiſtynen.

V. Bragt Saul niet voorder zyne jalouſie tegen David?

A. Jae, want dien Vorſt poogde twee-mael David te doorſteéken met zyne lancie, wanneer hy voor hem op de harpe ſpeelde; maer David vermeydde den ſteek en ontſnapte het beyde de reyſen.

V. Wat gebeurde aen David als hy zoo kwaelyk gehandelt wierd van Saul?

A. David ſcheydde zig van deſen Vorſt die hem het beſtier gaf over duyzend mannen. Het volk verwonderde ſyn voorzigtigheyd en beminde hem zoo zeer als Jonathas, die een bezonder genegentheyd voor hem had en zwoor met

gekomen zynde, zat den Koning aen de tafel, en Davids plaetze bleef ydel. Saul ſprak dien dag van David niet. Dog, als ook op den tweeden dag de plaets ydel bleef, zeyde Saul tot Jonathas: Waerom is den zone van Iſaï giſteren nog heden niet komen eten? Jonathas zeyde: Hy heeft my gebeden, om te mogen gaen naer Bethlehem; want zeyde hy, daer is eene Offer-feeſt in myne Stad. Dan ſchoot Saul in gramſchap op tegen Jonathas, en naer eenige ſmaedelyke woorden, zeyde hy: Zend hem haelen, en brengt hem by my; want hy moet ſterven. Jonathas zeyde: Waerom zoude hy ſterven? Wat heeft hy gedaen? Saul nam dan eene Spieſſe om Jonathas te doorſteken, Jonathas uyt dezen handel van Saul ſijn boos opzet tegen David genoeg doorgrond hebbende, ging 'ſanderdags naer het veld toe, daer David ſchuylde. En den jongen zendende om den pyl te raepen, dien hy geſchoten had, riep hy: Ziet, den pyl ligt daer verre over u: 'tgene het beſtemde tecken was, dat David moeſt vlugten. Jonathas gaf voords ſijn gereedſchap aen den jongen, en zeyde, Draegt dit nae de Stad. Als den jongen weg was, kwam David uyt ſijne ſchuyl-plaetze; en boog zig dry-mael voor Jonathas neder. Sy kuſtten malkanderen, beyde al weenende, dog David bezonderlijk. Sy vernieuwden hun verbond, dat ſy met eed hadden bezworen, en Jonathas kwam in de ſtad. Maer David trok naer Nobe tot den Prieſter Achimelech. Achimelech ſtond verſteld over ſyne komſte, en zeyde: Hoe zyt gy zoo alleen zonder dat 'er iemand by u is? David antwoordde: Den Koning heeft my eene zaeke bevolen, dat praemde, en die niemand en mag weten; (*'t Gene David hier van deze bevelen zegt, die Saul hem zoude gegeven hebben, is eene leugen. Men zal 'er nog al eenige voorbeelden van vinden, waer uyt men moet beſluyten, niet dat de leugen geoorloft is, maer dat niet alle de werken van heylige menſchen ons tot voorbeeld mogen dienen. Den eenigen en onfaelbaeren regel is de Wet van Godt, en daer op moet men de werken der Heylige onderzoeken, om alles te verwerpen, 'tgene daer mede niet over-een-komende is.*) ik heb myn volk geſtelt op die en op deze plaetze. Hebt gy iets ter hand, alwaer 't maer vyf brooden, ofte iet dat gy vind? geeft-ze my. Den Prieſter zeyde: Ik heb hier geen brood voor het gemeyn volk; maer alleen geheyligt Brood (dat aen Godt is opgedragen) en den Prieſter gaf dat. Daer was alſdan in het Tabernakel des Heere eenen van Saul's hovelingen met naem Doeg, die alles af-luyſterde. David zeyde nog tot Achimelech: Hebt gy hier geen ſpieſſe ofte geen zweerd? Den Prieſter antwoordde: Ziet hier het zweerd van Goliath, die gy verſlaegen hebt. David zeyde: Geeft my dit, want geen en is 'er by 't zelve te vergelyken. David nam dan voorder de vlugt by Achis Koning van Geth. Achis hovelingen hem ziende, zeyden: Is dit niet David? Was 't van hem niet, dat-ze al danſende zongen: Saul heeft 'er duyzend verſlaegen; maer David thien duyzend? David hoorende deze woorden, en merkende, dat hy bekent was, wierd verſchrikt; hy veranderde ſijn gelaet en ſijnen mond; en liet zig vallen tuſſchen hunne handen; hy ſtiet zig tegen de ſtylen van de deuren;

hem een eeuwig verbond; hy gaf hem zyne kleeders, zyn zweérd, zynen boóg en tot zynen gordel toe om hem door deſen middel van een ider te doen eeren als eenen anderen Jonathas Michol, tweede dogter van Saul, begon ook genegentheyd voor David te krygen; het gene ſy niet en verbergde.

V. Wat dede Saul onderrigt zynde van de liefde van Michol tot David?

A. Saul was daer over verheugd op hope van David te doen ombrengen door middel van ſyne tweede dogter.

V. Peyſde David te worden den ſchoon zoon van Saul?

A. Hy en dagt daer niet meer op, en ontſchuldigde zig daer over by de hovelingen van Saul, tot reden gevende, dat hy hier toe te gering was; maer ſy antwoordden, dat den Koning niet en ſtond nae eenige trouw gift voor ſyne dogter, dat hy in plaets niet en vroeg als hondert voor huyden der Philiſtynen, om verzekerd te zyn, dat hy die zou gedood hebben, geen Iſraëlieten en waeren meer onbeſnedene. De Schriftuer voegt 'er by, dat het inzigt van Saul was van David te leveren in d' handen der Philiſtynen.

V. Was David te vrede met dit beſpreek?

A. Jae; want wynige dagen daer naer trok hy op met het volk dat onder ſyn bevel ſtond, hebbende gedood twee hondert Philiſtynen, bragt hy der zelve voorhuyden aen den Koning, op dat hy zoude worden ſynen ſchoonzoon; Saul gaf hem dan ten houwen ſyne dogter Michol.

V. Leefde David hier naer in vrede met Saul?

A. Neen: Saul vervolgde David altyd; maer Jonathas ſprak zoo zeer ten voordeele van ſynen vriend, dat Saul verzekerde, dat hy niet zoude ſterven; vervolgens Jonathas dede David wederkomen by Saul die op zekeren tyd weer bevangen, door den booſen geeſt, andermael poogde met ſyne lancie David te doorſteeken; maer Godt die hem beſchermde deed hem den ſteek vermeyden, het gene hem noodzaekte zig te vertekken nae ſyn huys.

V. Wat dede Saul verſtaen hebbende het vertrek van David?

A. Hy zond aenſtonds ſyne dienaers om te bezetten het huys van David op dat hy 's anderdags 's morgen zoude gedood worden, vreeſende, dat ſy hem niet wel en zouden onderſchyden tuſſchen de duyſternïſſen des nagts.

V. Wat beſloot Michol in dit gevaer?

A. Deze Princeſſe raede aen David haeren man van aenſtonds te vlugten; en ſy heeft hem afgelaeten door een venſter; en David vlugtende is behouden geweeſt.

V. Hiel Michol daer mede op?

A. Neen: om meerder tyd te geven aen David van te vlugten, bedroog ſy de wagten; ſy nam een beeld het welk ſy leyde op 't bed van David, dede aen het hoofd een hayrig geyten-vel, gelyk menſchen hayr, en ſy dekte dat beeld met kleederen. Den dag aenkomende, Michol

en

en liet het zeever loopen op ſijnen baerd. Achis zeyde tot ſijne dienaers: Gy ziet wel, dat dien Man raezende is: waerom hebt gy hem tot my gebragt? Zoude dezen in myn huys komen? Aldus is het David ontſnapt, en hy ging zig verbergen in de ſpelonke Odolam. Syne broeders, en al die woonden in ſijns vaders huys, kwamen derwaerts: als mede alle die in benouwdheyd leefden, en met ſchulden belaeden waeren: en hy is het hoofd van hun alle geworden, zoo dat'er 400 mannen by hem waeren. David is van daer getrokken nae Maſpha in Moab. Hy zeyde tot den Koning van Moab: Ik bid u, laet myn vader en moeder by u woonen, tot dat ik zien, wat Godt met my zal doen; ſy bleven daer woonen, en David is weg-gereyſt van d'eene nae d'andere plaetze. Dog Saul zeyde tot ſyne hovelingen: Daer en is niemand van u, die medelyden met my heeft, om dat mynen zone mynen knegt heeft opgerokt tegen my, die my laegen legt tot dezen dag toe. Alſdan zeyde Doeg: Ik heb den zone van Iſaï gezien by den Prieſter Achimelech, die den Heer voor hem heeft te raede gegaen. Hy heeft hem ſpyze gegeven, en 't zweerd van Goliath. Den koning zond dan volk, om Achimelech en al de Prieſters (die te Nobe woonden) by hem te brengen. Sy vertoonden, dat ſy niet en hadden geweten, dat den Koning iets had tegen David: maer hem aenzagen als ſynen getrouwen dienaer. Dog Saul zeyde: Gy zult de dood ſterven. En hy riep tot ſyne dienaers: Valt op de Prieſters, en ſlaet-ze dood. De dienaers wilden hunne handen niet uytſteken over de Prieſters: en den Koning zeyde tot Doeg: Gaet gy, en valt op de Prieſters. Hy viel op de Prieſters, en doodde op dien dag vyf-en-tachentig mannen (zoo Prieſters als Leviten) gekleed met hunne prieſterlyke kleederen. Daer naer ging hy (met eenig volk) de Stad Nobe vernielen door het zweerd, doodende, mannen, vrouwen, kinders, zuygelingen, zelfs de oſſen, ezels en ſchaepen. Eenen van Achimelechs zonen, genaemt Abiathar, ontkwam het, en vlugtende tot David, gaf hem alles te kennen. David zeyde: Ik ben de oorzaek, dat geheel het huys uws vaders gedood is.

Als men aen David boodſchapte, dat men Ceïla belegerde, en de ſchueren plunderde, trok hy met ſyn volk derwaerts, en de Philiſtynen verſlaegen hebbende, dreef hy hun vee weg, en verloſte de inwoonders van Ceïla. Als Saul hoorde, dat David te Ceïla was, zeyde hy: Nu heeft hem Godt in myne handen gelevert; want hy is geſloten in eene Stad. Hy gebood dan aen alle het volk nae Ceïla ten ſtryde te trekken, en David met ſyne mannen te belegeren. David dit hoorende, zeyde tot den Prieſter Abiathar: Komt hier met uwe prieſterlyke kleederen om Godt voor my te raeden te gaen. Dan zeyde David: ô Heere en Godt van Iſrael, uwen dienaer heeft gehoort dat Saul ſchikt nae Ceïla te komen, en de Stad om mynen 't wille te verderven, zullen de mannen van Ceïla my leveren in ſyne handen, en zal Saul daer komen? Godt zeyde: Hy zal'er komen, en ſy zullen u in ſyne handen leveren, (dat is) indien gy daer blyft. David dan met ſyne mannen, ontrend zes-honderd in't getal, trokken uyt Ceïla, en gingen herwaerts en derwaerts zwerven. Saul ging dan met ſyn volk om David te zoeken, en hy vervolgde hem in de woeſtyne Maön. Dog Saul ging van den eenen kant van den berg, en David met ſyne mannen waeren aen den anderen kant, zoo

dede zeggen aen 's Konings dienaers, dat David ziek was; ſy verzogt hun van ſyne ziekte niet te verergeren, dat een weynig uytſtel van geen gevolg en was: het gene de dienaers gingen aenzeggen aen Saul, die kwalyk te vrede over deze antwoord, andere boden zond met bevel van David in ſyn bed tot hem over-te-brengen.

V. Wat deden deze laeſte ſtaets-dienaers?

A. Deze willende 's Konings beveelen ten uytvoer brengen, gingen nae de kamer, liepen met haeſtigheyd nae 't bed om David weg-te-voeren; maer ſy waeren ten uyterſten verbaeſt en beſchaemt, vindende maer een houten beeld; aldus ontvlugtte David den haet van Saul.

V. Waer vertrok zig David in ſyne vlugt?

A. Hy ging vinden den Propheet Samuel te Ramatha, en van daer gingen ſy ſaemen nae Najoth; maer Saul daer van verwittigt, zond tot dry mael dienaers om hem te vangen, en alle dry de keeren propheteérden die volkeren; Saul kwam daer eyndelyk zelf, en den geeſt van prophetie beving hem gelyk de andere die hy had uytgezonden; dat is te zeggen, dat Saul zig vervoegde met eenen hoop volks die lofzangen zongen aen den Heer: ondertuſſchen vluchtte David by Jonathas in de koninglyke ſtad.

V. Wat zeyde Jonathas aen Saul op ſyne wederkomſte?

A. Dezen getrouwen vriend had andermael den Koning ſynen vader gezeyd van te verdryven uyt ſyn hert den opgenomen haet tegen David; waer naer den Koning niet wilde luyſteren: aenſtonds liet Jonathas zulks weten aen David die in 't uyterſte gevaer daer hy zig in bevond, deſen Prins gebeden had hem 's anderdags kenbaer te maeken de geſtelte-nis des Konings wegens hem, door eenige teekens waer in zy over een gekomen waeren.

V. Waer ging David bemerkt hebbende uyt de teekens van Jonathas, dat Saul beſloten had hem te doen ſterven?

A. Hy vertrok zig te Nobe, een prieſterlyke ſtad, woonplaetſe van den Opper-Prieſter Achimelech, genoemt Abiathar door den H. Marcus 2. cap 26 ℣. Eenige willen aenwyzen uyt het H. Schrift, dat hy deze twee naemen had zoo wel als ſynen zoon. Men zegt alnog, dat Abiathar zynde toen ter tyd als den plaets-houder van ſynen vader, den dienſt dede van Offeraer alſwanneer David kwam by Achimelech; en dat den Evangeliſt zal geſtelt hebben den naem van Abiathar die vermaerder was als dien van Achimelech zoon van Achitob. Het was hier dat David als ook ſyne mede-gezellen gepraemt door den

dat David wanhopte Saul te ontgaen : want Saul met ſyne mannen omringelde David en ſyn volk in 't ronde als eene kroon, om hem te vangen. En ziet, daer kwam eenen bode tot Saul, zeggende : Haeſt u, en komt, want de Philiſtynen zyn in 't Land gevallen. David ging dan nae de zekerſte plaetze van Engaddi. Als Saul weder-gekeert was van de Philiſtynen te vervolgen, nam hy met zig dry-duyzend uytgelezene mannen, en hy vertrok om David te gaen zoeken. Hy kwam onder wege by eene ſpelonke, in de welke hy inging om ſyn gevoeg te doen. Dog David met ſyn volk ſchuylden in 't binnenſte van deze ſpelonke. Sy zeyden dan tot David : Ziet, daer is den dag, van den welken Godt heeft gezeyd : Ik zal uwen vyand in uwe handen leveren. David dan opſtaende, ſneed ſtillekens den boord van Sauls mantel af. Dog ſyn hert klopte, om dat hy den boord van 's Konings mantel had af-geſneden. En hy wederhield ſyn volk kragtelyk, dat ſy tegen Saul niet zouden opſtaen, om hem te dooden. Als Saul nu uyt de ſpelonke was, volgde hem David op de hielen, en hy riep agter Saul : Heer Koning! Saul zag om, dog David buygde zig neder, en zeyde : Gy ziet, dat Godt u in deze ſpelonke gelevert heeft in myne handen : men raedde my u te dooden; maer ik heb u geſpaert. Ziet, lieven vader, hier heb ik den boord van uwen mantel : als ik dien af-ſneed, zoo en heb ik u niet gedood. Ziet, en bekent, dat ik geen kwaed voornemen tegen u en hebbe, en dat ik tegen u niet heb miſdaen. Wie vervolgt gy dog, Koning van Iſrael? Gy vervolgt eenen dooden hond en eene vloy. Den Heere zy Rechter tuſſchen u en my. Saul dit alles hoorende, zeyde : Is dit uwe ſpraek niet, mynen zone David? En hy hief ſyne ſtemme op, en weende. Hy zeyde voorder tot David : Gy hebt dog gelyk, en ik heb ongelyk; want gy doet my goed voor kwaed, en ik heb u kwaed voor goed gedaen. Gy hebt heden uwe goede genegentheyd tot my bewezen, terwyl gy my niet en hebt gedood, als Godt my in uwe handen leverde. Godt wille u vergelden het weldaed, dat gy my hebt bewezen. Ik wete, dat gy zult Koning worden : Zweird my dan, dat gy myn geſlagte niet en zult uytroeyen. David zwoer het hem, en Saul trok nae huys, en David nae ſyne ſterkſte plaetſe.

UYT HET XXV., XXVI., XXVII., XXVIII., XIX., XXX. EN XXXI. HOOFD-STUK.

Onbeleeftheyd van Nabal. Abigaïl komt David te gemoet. David, vindende Saul ſlaepen, neemt ſyne ſpiſſe en ſynen beker weg. David vlugt tot Achis. Saul by de waerzegſter. David verſlaegt de Amalecïters, die Sicelech hadden geplundert en verbrand. De nederlaege van Saul.

SAmuël ontrent dezen tyd geſtorven zynde, (in den ouderdom van agt-en-negentig jaeren) wierd begraven ontrend Ramatha. David trok nae de Woeſtyne Pharan. Daer was te Maôn een Man zeer magtig, wiens naem was Nabal. Syne Huys-vrouw Abigaïl was eene voorzigtige en ſchoone Vrouw; maer Nabal was ſtuer en booſaerdig. David hoorende, dat men Nabals Schaepen ſchoor, zond thien jongelingen tot hem te Carmel, en zeyde : Groet hem beleefdelyk uyt mynen naem, en zegt : Geluk en voorſpoed zy aen onze Broeders, aen u, en aen uw huys. Wy en hebben uwe Herders, die by ons in de Woeſtyne waeren, noyt moeyelyk gevallen, ſy en hebben noyt iet gemiſt van hunne kudde. Wy komen op eenen goeden dag, geeft dan aen uwe dienaers, en uwen Zone David (*Sy noemen David ſynen*

honger, alle aten van de brooden van voorſtelling, welke den Opper-Prieſter hun gaf, hebbende geen ander : ook gaf hy aen David 't zweerd van Goliath; waer naer David henen vlugtte by Achis, Koning van Geth, alwaer hy den zinneloozen ſpeelde om het leven te behouden; maer hy wierd wel haeſt verjaegt uyt het hof van dezen Vorſt.

V. Waer vlugtte David verjaegt zynde uyt Geth?

A. Hy vertrok zig in de ſpelonke Odollam, in het geſlagt van Juda, alwaer ſyne naeſt-beſtaende hem kwamen vinden; van daer ging hy nae Maſpha in 't Land van Moab; maer door den raed van den Propheet Gad keerde hy weder na het Land van Juda : daer-en-tuſſchen Saul dede dooden Achimelech en alle de Prieſters die te Nobe waeren, uytgenomen Abiathar die vlugtte tot David te Ceila. Doeg Idumeër was den eenigſten die aennam dit bevel ten uytvoer te brengen, en bragt om hals te Nobe vyf-en-tagentig perſoonen gekleed met den linnen Ephod of ſchouder-kleed.

V. Bleef David lang in het Land van Juda?

A. Neen; want verſtaen hebbende, dat de Philiſtynen belegerden de Stad Ceila, trok hy daer henen met de ſyne en ontzette-ze van de Philiſtynen : maer vreezende, dat de inwoonders van die Stad hem mogten overleveren aen Saul, zoo vlugtte hy met zes honderd van de ſyne in de woeſtyne Ziph, alwaer Saul hem vervolgde; het gene gelegentheyd gaf aen Jonathas om David te gaen vinden, met wie hy ſyn verbond vernieuwde voor de derde reyze. Hier-en-tuſſchen die van Ziph gingen aenkondigen aen Saul dat David onder hun was, en aenſtonds Saul gebood, dat men David zoude inſluyten; maer verſtaen hebbende den inval der Philiſtynen, zoo was hy genoodzaekt tegen hun op-te-trekken, en David te laeten in de woeſtyne van Maon.

V. Waer ging David ziende zig verloſt van Saul?

A. Dezen onſchuldigen vlugteling trok nae de woeſtyne

ABYGAIL.

14. *Dauidem placat Nabalj coniux* ABYGAIL:
Dauidis consors postmodo facta thori.

Zone, om dat Nabal was een oud Man.) al wat u zal believen. Als de jongelingen by Nabal komende, alle deze woorden hadden gezeyd, antwoordde Nabal: Wat is David? wat is den Zone van Iſaï? Zal ik dan myn brood, myn water, en 't vleeſch dat ik geſlagt heb voor myn Scheerders, geven aen menſchen, die ik niet en wete van waer ſy zyn? De jongelingen van David weder-gekeert zynde, boodſchapten hem 't gene Nabal gezeyd had. Dan zeyde David: Dat een ieder ſyn zweerd neme. Sy namen het en David nam ook ſyn zweerd, en ſy trokken op agter David, maekende ontrend het getal van vier-honderd Mannen; en twee-honderd bleven'er by de pakken. Iemand van Nabals knegten kwam aen Abigaïl zeggen: Ziet, David heeft boden gezonden, om alle geluk te wenſchen aen onzen meeſter; maer hy heeft-ze verſmaed. Die menſchen hebben ons veel goeds gedaen; daer en is noyt iets verloren gegaen in de Woeſtyne; ſy waeren ons als eenen muer by dage en nagte, zoo lang als wy de Schaepen by hun hebben geweyd. Daerom ziet, wat u te doen ſtaet, want daer is een kwaed voornemen beſloten tegen uwen Man en tegen uw huys gezin. Abigaïl dan ſpoedde zig, en nam twee-honderd Brooden, twee vaten Wyn, vyf toebereyde Haemelen, vyf maeten gedroogde Gerſt, honderd troſſen Roſynen, twee honderd pakken Vygen; ſy leyde die op haere Ezels, en ſy zeyde tot de jongens: Gaet gy vooren, ik zal u volgen. David had ook gezeyd: Dit en dees doe my Godt, is 't dat ik iets van 't gene Nabal toekomt, tot eenen hond toe, tot morgen overlaete. Als nu Abigaïl David zag, kwam ſy van haeren Ezel, en viel voor hem neder op haer aenzigt, en hem te voet vallende, zeyde: Ik bid u, Heer Koning, neemt geen agt op dezen boozen Nabal, laet dog deze ſchuld op my komen. Ik, uwe dienſt-maert, en heb uwe knegten niet gezien..... David zeyde tot Abigaïl: Gedankt zy den Heer, die u my te gemoed heeft gezonden: want 't en waer gy gekomen had, daer en zoude morgen vroeg voor Nabal niet eenen hond hebben overgebleven. David dan nam van Abigaïl het gene ſy hem bragt, en zeyde: Gaet geruſt nae uw huys, ik heb gehoort na uwe ſtem. Als Abigaïl tot Nabal kwam, vond ſy hem zeer dronken, daerom ſprak ſy dan niet een woord daer van: en 's morgens als Nabal den Wyn verteird had gaf ſy hem alles te kennen. Syn hert verſtierf binnen hem, en 't wierd als eenen ſteen. Thien dagen daer naer wierd hy van Godt met de dood geſlagen. David dit hoorende, zond tot Abigaïl, om haer tot eene Huys-vrouw te nemen. Dog Abigaïl haer deze eere onweerdig agtende, zeyde: Ik ben ſyne dienaereſſe, bereyd om ook als dienſt-maert te waſſchen de voeten van ſyne dienaers. Sy maekte haer veerdig, en gezeten zynde op eenen Ezel, volgde ſy de boden van David met vyf dienſt-maegden: en ſy wierd ſyne Huys-vrouw.

Dog die van Ziph, kwamen tot Saul zeggen: David ſchuyld in 't gebergte Hachila. Saul trok dan naer de Woeſtyne Ziph met dry-duyzend mannen om David te zoeken, en legerde te Hachila. David dit vernemende, ſtond heymelyk op, en kwam met Abiſaï des nagts tot die plaets, en ſy vonden Saul liggen ſlaepen in ſyne tente. Abner en 't volk lag rond-om hem. Abiſaï zeyde tot David: Godt heeft heden uwen vyand in uwe handen gelevert, ik zal hem dan doorſteken en dooden. Maer David zeyde: Slaet hem dog niet dood: want wie kan zonder ſchuld den gezalfden des Heere dood-ſlaen? 't En zy dat Godt hem believe te ſtraffen, ofte dat ſijne uere gekomen zy om te ſterven, ik zal (zoo ſy my den Heere genaedig) myne hand niet uytſteken tegen den gezalfden des Heere. Maer neemt de Spieſſe, die aen tijn hoofdeynde ſtaet; en ſijnen Beker. Sy namen dan de Spieſſe en den Beker, en gingen henen, zonder dat het

Engaddi, alwaer hy zig verſchuylde in eene ſpelonke in de welke Saul, die hem weder op nieuw vervolgde, gepraemt door eenigen nood, intreedde; David herkende hem, en verre van op ſyn leven uyt-te-zyn, hiel zig te vrede met alleenelyk af-te-ſnyden den boord van ſynen mantel, en dede hier door kennen aen dezen Prins ſyne onnoozelheyd Saul was gerackt over de edelmoedigheyd van David; hy bekende al weenende, dat hy zelf pligtiger was als die hy zoo vreedelyk vervolgde, hy betuygde hem zelfs, dat hy wiſt, dat hy naer hem zoude heerſchen; en hy verzogt hem te beloven, dat hy ſynen ſtam niet zoude uytroeyen, en aldus vertrok Saul weder nae ſyn huys.

V. Wat merk-weerdigs viel 'er voor in diën tyd?

A. Samuël ſtierf in 't begin van ſyn negen-en-negentigſte jaer; eenige geven hem negen-en-tagentig andere geven hem maer zeven-en-zeventig jaeren levens; ſyne dood viel voor twee jaeren voor die van Saul: hy wierd begraven in ſyn huys te Ramatha, naer 't volk van Iſraël beſtiert te hebben in hoedaenigheyd van Regter geduerende een en-twintig jaeren daer ontrent, tot de verkiezing van Saul, hebbende nog geleeft by de agt-en-dertig jaeren zedert diën tyd onder de regeering van dezen eerſten Koning; geheel Iſraël weende over hem; ſynen lof word beſchreven in 't 46 cap. van den Boek *Eccleſiaſticus*. Daeren-tuſſchen David vertrok zig in de woeſtyne van Pharan, van waer hy zond tot Nabal (zeer ryken man, maer onbeſchoft en van weynig oordeel, gelyk het woord *Nabal* beteekent) om hem vriendelyk levens-middelen te verzoeken; Nabal weygerde-ze hem: David verbittert over deze wygering, beſloot alles by hem te gaen plunderen; 't gene overgebragt zynde aen Abigaïl, vrouwe van Nabal, zoo ging ſy David te gemoed en bedaerde hem met geſchenken en door haere verſtandige redens, zoo verre dat naer de dood van haeren man die ſtierf thien dagen daer naer,

iemand gewaer wierd. Dog ſy bleven allegaeder ſlaepen, om dat hun Godt een diepen ſlaep had toegezonden. David ging dan van verre op eenen berg ſtaen, en hy riep tot het volk en tot Abner: Spreekt, Abner! Abner antwoordde: Wie zyt gy, die daer zoo roept, en den Koning niet en laet ruſten? David zeyde tot Abner: Zyt gy niet een kloek man? Waerom hebt gy dan uwen Heer en Koning niet beter bewaert? want daer zoo is iemand in de tente geweeſt om den Koning te dooden.... Gaet ziet nu eens, waer des Konings ſpieſſe is, en den water-kop, die aen 't hoofd-eynde ſtond. Saul hoorde Davids ſtemme, en zeyde: Is dit niet uwe ſtem, ô mynen Zone David? David antwoordde, Heer Koning, 't is myne ſtem: waerom blyft mynen Heer ſynen dienaer vervolgen? Wat heb ik gedaen? Dog indien het den Heer is, die u tegen my verwekt, hy zal myne Offerhande aennemen; maer indien het de menſchen zyn, die u tegen my oprukken, zoo zyn-ze vervloekt by Godt, die my verdryven, dat ik in 't erf-deel des Heere niet zoude woonen, als of ſy zeyden: Gaet en diend vremde Goden. Dan zeyde Saul: Ik heb gezondigt, komt weder, mynen zone David. Ik en zal u geen kwaed meer doen, om dat myn leven heden dierbaer geweeſt is in uwe oogen. Het blykt, dat ik dwaezelyk heb gedaen, en dat ik zeer onwetende ben geweeſt. David zeyde: Ziet, daer is des Konings ſpieſſe, laet eenen van des Konings knegten overkomen, die-ze haele. En voorders Godt vergelde een-ieder naer ſijn regt en getrouwigheyd: en gelyk uw leven heden in weerde is geweeſt in myne oogen, zoo bid ik, dat myn leven ook in weerde mag zyn in d'oogen van Godt, en dat hy my van mijne benouwdheyd mag verloſſen. Saul zeyde: Gezegent zyt gy, ô mijnen zone David, gy zult magtig worden, en magtig blyven. David ging henen, en Saul keerde naer huys.

David dagt eyndelinge: Ik zal dog eens vallen in Sauls handen; dus zal ik dan beter vlugten nae 't Land der Philiſtynen. Hy ging overzulkx met ſyne zes-honderd Mannen naer Achis (*'t Was den zelven Koning Achis, daer David te vooren na toe gevlugt was; maer daer hy had vreezen te blyven. Nu den haet van Saul tegen David al-om bekent was, kon Achis denken, dat David hem dienſt zoude doen.*) Koning van Geth, ieder met ſyn huys-gezin, en David met ſijne twee Vrouwen. Saul hoorende, dat David naer Geth was gevlugt, dede geen voorder moeyte meer om hem te zoeken. Achis gaf aen David de Stad Sicelech, en hy woonde daer vier maenden lang. David, optrekkende met ſijne Mannen, behaelde veel roof te Geſſuri, te Gerzi, en van de Amaleciters, alles in die Landſchappen verſlaende, zonder Man ofte Vrouwe te laeten in 't leven, en met zig nemende de Schaepen, de Oſſen, de Ezels, de Kemels en vele kleederen. Als nu de Philiſtynen hunne benden by-een hadden vergaedert, om te ſtryden tegen Iſraël, zeyde Achis tot David: Weeſt verzekert dat gy met my zult optrekken, gy en uwe mannen. Ik zal u ook ten hoofde ſtellen van mijne lyf-wagt. De Philiſtynen nu waeren komen legeren te Sunam; en Saul van ſijnen kant ook gantſch Iſraël vergaedert hebbende, was gekomen op 't gebergte Gelboë, en beſchouwende van daer het Leger der Philiſtynen, wierd hy zoo bevreeſt, dat ſijn herte beefde. Dus ging hy den Heere te raeden; maer hy kreeg geen antwoord, nogte door droom, nogte door Prieſter, nogte door Propheten. En in deze wanhopigheyd, willende verkrygen van den duyvel, 't gene hy van Godt niet en verkreeg, zeyde hy tot ſijn hovelingen: Zoekt my eene waerzegſter, op dat ik by die te raede gae. Sy zeyden: Daer is eene waerzegſter te Endor. Saul dan verkleedde zig, en ging met twee mannen henen. Sy kwamen 's nagts by de vrouwe, en Saul zeyde: Stelt uwe konſte in 't werk, en doet dien verryzen, dien ik u zal zeggen. De

David haer trouwde en ten zelven tyde Achinoam. Saul van ſynen kant gaf Michol ſyne dogter, vrouwe van David, aen Phalti zoon van Lais, die was van Gallim.

V. Waer ging David vertrekkende van Pharan?

A. Hy ging zig verbergen in de woeſtyne van Ziph op de heuvelen van Hachila, alwaer Saul verwittigt van die van Ziph, hem weder kwam zoeken; maer David geduerende den nagt gekomen zynde in 't leger van Saul, en al het volk in ſlaep vindende, begaf zig tot in de tente des Konings, en zonder hem eenig leet te doen, nam alleenelyk mede ſyne lancie en ſynen beker. Zig verre genoeg verwyderd hebbende van de leger-plaets, verweet hy zelfs aen Abner, veld-overſten der legers van Saul, en aen de krygs-benden van dien Vorſt, hunne onagtzaemheyd, toonende den beker en de lancie des Konings welke hy had mede-genomen het gene; Saul eenen inkeer gaf, die nog eens beleed de onnoozelheyd van David en de onregtveerdigheyd van den haet die hy tot hem droeg.

V. Hield David zig verzekerd naer deze betuygingen van Saul?

A. Neen, hy miſtrouwde zig altyd van hem: en in dit gedagt geloofde hy, dat het beter was te vlugten nae het Land der Philiſtynen, op dat Saul geen hoop meer zoude hebben van hem te krygen. Zoo dan David begaf zig met ſyne zes honderd mannen by Achis, zoon van Maoch, Koning van Geth, en bekwam van hem de Stad Siceleg om aldaer te verblyven geduerende vier maenden, van waer hy menige krygs-togten dede op de vyanden van Iſraël, bedriegende aldus Achis, die meynde, dat het was op het land van Iſraël dat hy deſe verrigtte.

V. Wat deden de Philiſtynen geduerende dien tyd?

A. Sy verzaemelden hunne krygs-benden ten ſtryde tegen Iſraël, en Achis hiel aen by David op dat hy zig met

vrouw

vrouw zeyde: Wie zal ik doen verryzen? Saul antwoordde: Samuël. Als de vrouw Samuël zag, riep sy met luyder stemme, en zeyde tot Saul: Waerom hebt gy my bedrogen? gy zyt Saul zelf. Den Koning antwoordde: En vreest niet, dog wat ziet gy? Ik zien, zeyde sy, een goddelijk man uyt de aerde opkomen. Saul zeyde: Wat gedaente heeft hy? Sy zeyde: 'tis een oud man omhangen met eenen mantel. Saul verstaende, dat het Samuël was, boog zig met het aenzigt nederwaerts ter aerde. En Samuël zeyde: Waerom ontrust gy my, en doet gy my opkomen? Saul zeyde: Ik ben in groote benouwtheyd; de Philistynen komen tegen my op; Godt is van my afgeweken, en hy geeft my geen antwoord. Samuël zeyde: Wat vraegt gy my dog, dewyl Godt van u is afgeweken, en tot uwe weder-partye is overgegaen? Godt doet met u, gelijk, hy voor dezen door my heeft gezeyd. Hy zal uw Koningryk aen een ander geven, om dat gy sijne verbolgentheyd tegen de Amaleciters niet en hebt gehoort, en om dat gy sijne verbolgentheyd tegen de Amaleciters niet en hebt volbragt. Ook zal Godt de Israëliten en u leveren in de handen der Philistynen, en morgen zult gy met uwe Zonen by my zyn. (*Dat is, in den staet der doode, maer niet in de zelve plaetze en ruste.*) Saul viel plat ter aerde: want hy was zeer verschrikt door de woorden van Samuël. En naer dat sy wat geëten hadden, stonden sy op, en gingen weg den zelven nagt. Alle de benden der Philistynen verzamelden zig te Aphec. De Vorsten der Philistynen trokken op, ieder aen 't hoofd van hunne kryg-bende: en David met sijne mannen was by Achis in d'agter-bende. De Vorsten zeyden tot Achis: Doet dien man weder-keeren, op dat hy tegen ons sijne wapenen niet keere, als wy beginnen te stryden. Achis riep dan David, en zeyde: Ik kenne u voor een deugdelijk man; maer gy behaegd de Vorsten niet, keerd weder en gaet in vrede. David zeyde: Wat hebt gy bevonden in uwen dienaer van den tyd af, dat ik voor u heb verkeerd, dat ik niet en mag vegten tegen de vyanden van mynen Heer? Achis zeyde: Gy behaegd my als eenen Engel Gods; maer de Vorsten en willen niet, dat gy in den slag zult komen. Daerom staet morgen vroeg op, en trekt henen (*Dit was een geluk voor David, want anderssins had hy mede gewerkt in de dood van Saul en Jonathas.*) Als nu David den derden dag te Sicelech kwam, hadden de Amaleciters Sicelech ingenomen, in brande gesteken, en de vrouwen en kinders gevangen weg geleyd. Als David en sijne mannen de Stad verbrand vonden, hieven sy hunne stemmen op en weenden, tot dat hun de traenen begaeven. David was zeer bedroeft, want het volk wilde hem steenigen. Maer hy wierd versterkt in den Heere, en vraegde hem raed, zeggende: Zal ik de roovers vervolgen? Den Heere zeyde: Vervolgt-ze, want gy zult-ze agterhaelen, en hun den buyt ontnemen. David trok dan op met sijne zes-honderd mannen, en gekomen zynde aen de beke Besor, en konden eenige niet meer voorts van vermoeytheyd. Dog David vervolgde-ze met vier-honderd mannen. Sy vonden op den weg de slaeve van eenen Amaleciter die sy daer hadden laeten liggen, ziek zynde. Als die slaeve nu wat verkwikt was, bragt sy David tot de roovers, die verstroyd zaten door heel het veld, etende en drinkende, en vrolijk sijnde over hunnen roof. David versloeg-ze dan van 's morgens af tot den avond van den volgenden dag, zonder dat het iemand ontkwam, als 400 jongens, die op kemelen zittende, gevlugt waeren. Aldus ernam David al wat de Amaleciters hadden genomen, en ook sijne twee vrouwen uyt hunne handen. Als David gekomen was tot de twee-honderd mannen, die uyt vermoeytheyd niet hadden konnen volgen, kwamen sy hem te gemoed. Dog eenige kwaedwillige zeyden: Dewyl sy met ons niet en zyn opgetrokken, en zullen wy hun

hem zoude vervoegen, het gene hy hem toestond; en geheel het leger sloeg neder te Sunam. Saul met de syne kwam ontrend het gebergte van Gelboe, van waer gezien hebbende de legering der vyanden, beving hem de vrees tot aen 't hert; hy ging den Heere te raeden, die hem niet antwoordde. Saul nam syn toevlugt tot de toovenaers, en begaf zig verkleed nae Endor by eene waerzegster; wiens bedrog den Heere voorkomende dede aen hem verschynen Samuel die hem voorzey syne aenstaende dood en die van syne kinders.

V. Bleef David by het leger der Philistynen?

A. Neen; want de Philistynen vreesden, dat David geduerende het gevegt syne wapens tegens hun mogt keeren; hierom noodzaekten sy Achis van hem te rug te zenden, en David keerde weder nae het land der Philistynen.

V. Wat gebeurde aen de Stad Siceleg geduerende de afwesentheyd van David?

A. De Amalecieten waernemende den tyd der afwesentheyd van David, kwamen Siceleg aenranden, namen het in, verbranden het, en voerden daer uyt veel buyt mede. David dry dagen daer naer weder komende uyt het leger der Philistynen, vond de stad Siceleg verbrand; aenstonds vervolgde hy de Amalecieten, versloeg-ze, en kreeg weder alle den buyt, die hy gelykelyk uytdeylde onder die den slag hadden bygewoond, en die vermoeyd zynde waeren gebleven by de bagagie.

V. Hoe was den uytval voor beyde de legers, van Saul en der Philistynen, die malkanderen in het gezigt hadden?

A. Den slag wierd gegeven, in den welken de Israeliëten verslaegen wierden, de dry zoons van Saul gedood, Jonathas, Abinadab en Melchisua, en dezen ongelukkigen Prins doodde zig met syn eygen zweerd in het zelve valleude. 's Anderdags vond men syn lighaem waer van de Philistynen het hoofd afhouwden, en zonden het rond

niets geven van den ernomen roof; maer dat elk te vreden zy met ſijne vrouwen en kinderen. Dog David zeyde: Neen, lieve Broeders, gy en zult alzoo niet doen met het gene Godt ons heeft gelevert. Men zal gelijkelijk handelen met de gene die gevogten hebben, en met de gene die by de pakken gebleven zyn. Sy zullen gelijkelijk deelen. Aldus keerde David naer Sicelech weder.

De Philiſtynen dan ſtreeden tegen Iſrael, en de Iſraeliten namen de vlugt, en wierden verſlaegen op het gebergte van Gelboë. De vyanden vielen voornamentlyk op Saul, en verſloegen Jonathas, Abinadab en Melchiſua ſijne zonen. En geheel de kragt van den ſtryd voords op Saul gekeert zijnde, hebben hem de ſchutters agterhaelt, en is van hun zwaerelyk gewond. Dan zeyde Saul tot ſijnen wapen-draeger: Trekt uw zweerd uyt en ſlaet my dood, op dat deze onbeſnedene my niet en komen doorſteken, en vele verſmaedheden aendoen. Maer den wapen-draeger daer voor verſchrikt zijnde, wilde dit niet doen. Saul nam dan ſijn zweerd en viel daer in. Synen wapen-draeger ziende dat hy dood was, viel ook op ſijn zweerd en ſtierf met Saul. 's Anderdags kwamen de Philiſtynen om de dooden te plunderen, en ſy vonden daer Saul en ſyne dry zonen dood liggen. Sy ſloegen Saul het hoofd af, trokken hem ſijne wapenen uyt, en zonden die door het Land der Philiſtynen in 't ronde tot vreugd, op dat dit gerugte zoude verbreyd worden onder het volk. Daer naer leydden ſy ſijne wapenen in den tempel van Aſtaroth; maer ſijn lighaem hingen ſy op de mueren van Bethſan. Als de inwoonders van Jabes-Galaad dit hoorden, trokken de kloekſte mannen van daer den geheelen nagt op, en ſy haelden Sauls lighaem, en de lighaemen ſijn'er zonen van de mueren van Bethſan, en ſy kwamen die verbranden te Jabes. Sy namen voords de beenderen en begraefden die onder het geboomte, vaſtende zeven dagen.

door geheel hun land, en hingen het daer naer in den Tempel van Dagon: ſyne wapens hongen ſy in den Tempel van Aſtaroth, en ſyn lighaem aen de mueren van Bethſan; maer de inwoonders van Jabes Galaad gingen des nagts weg-haelen de lighaemen van Saul en van ſyne zoonen, en begraefden-ze. Saul heerſchte twintig jaeren, volgens eenige; nogtans den H. Paulus in de Werken der Apoſtelen zegt, dat ſyn Ryk geduert heeft veertig jaeren; en dit is het gevoelen het gene men moet volgen. De uytleggers zeggen, dat de Schriftuer hier te ſaemen voegt de twee tyden zoo dien van de regeering van Samuël als van Saul, wiens dood voorviel twee jaeren naer die van Samuël.

TWEEDE BOEK DER KONINGEN.

Het tweede Boek der Koningen, geeft ons in 24 Hoofd-ſtukken eene geſchiedeniſſe van ontrent veertig jaeren, tot aen het jaer des werelds 2987. Het voornaemſte voorwerp daer van is het Ryk van David.

UYT HET I., II., III., IV., V., VI., (2. PARAL. 13. 14.) VII., VIII., IX., X., (1. PARAL. 18. 19.) XI. EN XII. HOOFD-STUK.

David ontfangt de tydinge van Sauls dood. David word Koning over geheel Iſraël. Hy haelt de Arke uyt het huys van Abinadab. David peyſt om eenen Tempel te bouwen. Syne Gezanten, tot den Koning der Ammoniters, ſchandelyk onthaelt. Het overſpel van David. Hy doet Urias dooden. Den Propheet Nathan toont aen David ſyne zonde door eene gelykeniſſe.

DEn derden dag naer den ſtryd kwam daer iemand uyt Sauls leger met geſcheurde kleederen, en aſſchen op 't hoofd, die, zoo hy David zag, plat ter aerde viel. David vraegde: Van waer komt gy? Wat is 'er geſchied? Hy zeyde: Het volk is uyt den ſtryd gevlugt, en vele zyn'er verſlagen: ook zyn Saul en ſijnen zone Jonathas gedood. David zeyde: Hoe weet gy dit? Hy antwoordde: Ik kwam by geval op 't gebergte Gelboë, en Saul was in ſijne ſpieſſe gevallen, en de wagens en 't peerde-volk kwamen

V. Wat dede David naer de dood van Saul?

A. Den derden dag naer de ongelukkige dood van Saul, eenen Amaleciet kwam David vinden te Siceleg, verhaelde hem de neêrlaeg van Iſraël, de dood van Saul en van Jonathas, en beroemde zig den Koning gedood te hebben in den ſlag: en tot teeken der waerheyd van het gene hy zeyde, preſenteerde hy hem de kroon en het arm-çieraed van Saul: David gebood aenſtonds aen

2. REG. CAP. VII. V. 1.

hem nae by. Hy riep my dan, en zeyde : Staet op my, en ſlaet my dood, want ik ben bevangen van benouwdheyd, en myne ziele is nog geheel in my. En op hem ſtaende, ſloeg ik hem dood, (*Dit was een leugen : want het verhael en komt niet over-een met het voorgaende Capittel.*) want ik wiſt wel, dat hy niet langer leven en konde. Ik nam ſyn Koninglyk çieraed van ſijn hoofd, en de braſſeletten van ſijnen erm, en ik breng-ze hier tot u mijnen Heer. Dan ſcheurde David ſijne kleederen, en alle de mannen die by hem waeren, en ſy vaſteden al kermende en weenende tot den avond toe over Saul, Jonathas en het volk des Heere. Ook zeyde David tot den jongeling, die hem dit boodſchapte : Hoe en hebt gy niet gevreeſt uwe hand uyt te ſteken om den gezalfden des Heere te dooden? En roepende eenen van ſijne knegten, zeyde hy : Treed toe, en ſlaet op hem, hy ſloeg hem, en hy is geſtorven. David ſprak alſdan dit klagt-lied : O Iſrael, de bloeme van uw volk is op uw gebergte verſlaegen. Hoe zijn die helden nedergevallen ! ô bergen van Gelboë : dat den douw u niet en bedouwe. Dat den regen u niet en bevogtige, dat op u geen vrugten en groeyen : want de ſchilden der helden zijn daer ſchandelyk weg-geworpen ; den ſchild van Saul zelf, als of hy met olie niet en waer gezalft geweſt. O dogters van Sion, laet uwe traenen vloeyen over Saul ! Hoe is 't mogelyk, dat die ſterke helden gebleven zijn in den ſlag ! Is 't dan waer, dat Jonathas op uwe bergen verſlaegen is? Ik ben bedroeft over u, ô mijnen broeder Jonathas. Ik beminde u gelyk eene moeder haeren eenigen zone bemind. Daer naer ging David den Heere te raeden, en vraegde : Zal ik optrekken tot eene der Steden van Juda? Godt zeyde : Trekt op. David vraegde : Naer welke Stad ? Godt zeyde : Nae Hebron. David ging dan derwaerts, en die van Juda kwamen, en zalfden David, op dat hy zoude regneren over 't geſlagte van Juda. Dog Abner Sauls Veld overſten trok met Isboſeth Sauls zone rondom het Leger, en maekte hem Koning over Iſraël. Isboſeth was alſdan veertig jaeren oud, en hy heerſchte twee jaeren (*dat is gunſtelyk zonder met David oorlog te hebben.*) Die van Juda alleen volgden David, die te Hebron regeerde, den tyde van zeven jaeren en zes maenden. Daer was dan eenen langduerigen oorlog tuſſchen 't huys van Saul en 't huys van David, (te weten vyf jaeren lang) maer David wierd geduerig magtiger, en Sauls huys minderde alle dagen. Terwyl David te Hebron woonde, won hy vele zonen, te weten, Amnon, Cheleab, Abſalon, Adonias, Sapthia en Jethraam. Geduerende dezen twiſt-tyd tuſſchen Sauls en Davids huys, kreeg Abner d'overhand in 't huys van Saul. Dog tegen Isboſeth verbittert zijnde, om dat dien Prins hem had verweten het misbruyken van ſijns vaders huys-vrouwe, zond Abner tot David zeggen : Maekt vriendſchap met my, en ik zal ganſch Iſrael tot u overbrengen. David zeyde : Ik ben te vreden. Abner ging dan tot David te Hebron. Daer gekomen zijnde, regtte David voor hem eene maeltyd op. Dan zeyde Abner : Ik zal henen gaen, en geheel Iſrael vergaederen, op dat ſy een verbond met u maeken. Joab, Davids Veld-overſten, hoorende dat Abner by den Koning geweeſt was, en dat hy hem ongehindert had laeten gaen ; kwam by David, en zeyde : Kent gy Abner niet? Wat hebt gy gedaen? weet gy niet, dat hy is gekomen om u te bedriegen? Joab dan weg-gegaen zijnde, zond boden nae Abner, die hem wederbragten, en Joab hem alleen roepende, om met hem te ſpreken, ſtak hy hem verraederlyk dood (*vreezende, dat hy zelf Veld-overſten zoude geworden hebben in ſyne plaets*) Als David dit hoorde, was hy bedroeft ; en hy zeyde tot Joab en alle het volk : Scheurt uwe kleederen, doet rouwe zakken aen, en treurt over Abner. Ook ging David agter het lyk. Als ſy Abner hadden begraeven, hief David ſijne ſtemme op, en weende op Abners graf, en alle de andere weenden nevens hem. Isboſeth hoorende, dat Abner gedood was, liet den moed zinken, en geheel Iſrael was ontſtelt. Dog Rechab en Baana (meynende David dienſt te doen) trokken henen, en kwamen in 't huys van Isboſeth op het heetſte van den dag, als Isboſeth een

die van ſyn volk die daer tegenwoordig waeren van te dooden dezen Amaleciet die zig had derven beroemen van met ſyne eygene handen gedood te hebben den gezalfden des Heere ; en ſyn kleeders ſcheurende, beweende hy de dood van Saul en van Jonathas, en het ongeluk van Iſraël, en vaſte tot den avond. Verſcheyde Uytleggers zyn van gevoelen met Theodoretus, dat dezen Amaleciet verzonnen had al het gene hy hier zeyde aen David, denkende hier over by hem grooten lof te behaelen ; want de Schriftuer is geheel ſtrydig aen dit verhael.

V. Waer ging David trekkende uyt Siceleg?

A David ging op Gods bevel nae Hebron, ſtad van Juda ; hy was alſdan oud dertig jaeren ; hy heerſchte daer geduerende zeven jaeren en zes maenden over Juda alleen, daer naer dry-en-dertig jaeren in Jeruſalem over geheel Iſraël : aldus was ſyn Ryk van veertig jaeren en zes maenden. Hy betuygde aen die van Jabes, dat hy zeer voldaen was over hun gedrag, en over de kloekmoedigheyd en genegentheyd die ſy getoond hadden voor Saul en ſyne kinders hun bewyſende de laeſte eer der begraefnis, waer van de Philiſtynen hun meynden te berooven ; daer entuſſchen Abner, veld-overſten van Saul en ſynen neef, ſtelde Isboſeth, ook Esbaal genoemd, zoon van Saul, tot Koning van Iſraël. Dezen Prins was oud veertig jaeren, en heerſchte geduerende twee jaeren in vrede, naer de welke eenige ſlagen voorvielen tuſſchen de volkeren van

middag-ruſte nam. Sy dan in huys komende, vonden hem op ſijn bedde liggen, en hem gedood hebbende, ſloegen ſy ſijn hoofd af, en bragten het aen David te Hebron, en zeyden: Ziet daer het hoofd van uwen vyand. Maer David antwoordde: Indien ik heb doen dood-ſlaen den genen die my de tydinge bragt van Sauls dood, meynende my eene goede tydinge te brengen, hoe veel te meer die als goddelooze menſchen eenen onnoozelen man in ſijn eygen huys hebt vermoord, zal ik ſijn bloed uyt uwe handen eyſſchen? David gebood dan aen ſijne dienaers hun te dooden, en hy dede hun de handen en voeten af-kappen. De dienaers deden het, en ſy hingen hun op; en het hoofd van Isboſeth begraefden ſy te Hebron in Abners graf.

Alſdan (*Het jaer des werelds* 2956, *voor Chriſtus* 1048.) kwamen alle de geſlagten tot David, en zeyden: Ziet, wy zyn uw vleeſch en bloed, en den Heer heeft tot u gezeyd: Gy zult mijn volk beſtieren. De Overſte der Iſraëliten kwamen dan ook tot den Koning te Hebron, en zalfden hem tot Koning van Iſraël. David was dertig jaeren oud als hy Koning wierd, en hy heeft veertig jaeren geregeerd. Den Koning trok dan op naer Jeruſalem tegen de Jebuzeërs, die David ſmaedelijk handelden, te kennen gevende, dat de blinde en kreupele, die onder hun gevonden wierden, genoegzaem waeren om de Stad tegen hem te beweiren. Dog David nam de Burgt van Sion in, die men voords de Stad van David noemde. Daer naer vergaederde David dry-duyzend uytgeleze mannen van Iſraël, en trok met hun op om te haelen de Arke Gods. Men ſtelde dan de Arke op eenen nieuwen wagen, en men haelde-ze uyt het huys van Abinadab, die te Gabaa woonde. Oza en Ahio, zonen van Abinadab leyden den wagen: dog David en al de Iſraëliten ſpeelden voor het aenzigt des Heere met harpen, luyten, trommels, citers en cymbels. Als ſy nu waeren gekomen aen den dorſch-vloer van Nachon, ſtak Oza ſijne hand uyt om de Arke vaſt te houden, mits ſy begon te hellen door het ſtruykelen der oſſen. Dog Godt wierd tegen Oza vertoornt, en ſloeg hem dood om ſijne vermetentheyd, zoo dat hy daer by de Arke Gods nederviel. David wierd zeer ontſtelt, om dat Godt Oza had dood geſlagen, en hy dagt: Hoe zal de Arke Gods tot my komen? Hy heeft-ze dan doen draegen in't huys van Obededom eenen voornaemen Leviet. De Arke bleef daer dry maenden, en Godt zegende Obededom met geheel ſijn huysgezin. Als David dit hoorde, trok hy henen, en bragt de Arke naer ſijne Stad met groote blydſchap. Daer waeren by David zes Chooren van zangers, met een kalf om geoffert te worden. Als de draegers des Arke zes ſtappen voords gegaen waeren, offerde David t'elkens eenen os, en eenen ram. Voorders ſprong David uyt alle ſijne kragten voor den Heere, aen hebbende een linnen over-kleed, in plaets van ſijnen Koninglijken tabbaerd. Aldus bragt hy, en geheel het huys van Iſraël de Arke op, met volle vreugd en geſchal der trompetten. Als nu de Arke Gods inkwam in Davids Stad, zag Michol (Sauls dogter) door de venſter van haer Paleys den Koning danſſen en ſpringen voor't aenzigt des Heere, en ſy verſmaedde hem in haer gemoed. Als ſy nu de Arke des Heere hadden ingebragt, ſtelden ſy die op haere plaetze in't midden van het Tabernakel, het welk David voor haer had doen ſpannen, en hy droeg brand-offers en dank-offers op aen Godt. Wanneer nu David naer huys kwam, ging Michol hem te gemoet, en zeyde tot hem: Wat groote eere heeft den Koning van Iſraël heden behaeld met ſijne kleederen af-te-leggen, en zig te ontdekken als eenen van de ſchudden? Dog David zeyde tot Michol: Voor den Heere, die my verkoren heeft in de plaets van uwen vader en van geheel ſijn huysgezin, en die my bevolen heeft hem te zijn den voorganger van ſijn volk, zal ik danſſen, en nog verworpeliker worden als ik geweeſt ben, en ik zal nederig zijn in mijne oogen.

David en de ſyne, alwaer d' eerſte altyd d' overhand hielen.

V. Bleef Abner nog lank in de belangen van Isboſeth?

A. Neen; want Isboſeth hebbende verweten aen dezen Veld-overſten, dat hy zig genaedert had by Raſpha, het bywyf van Saul ſynen vader, zoo verliet hem Abner en verzoende zig met David, bragt hem weder Michol ſyne vrouwe, raedde aen Iſraël van zig te vereenigen met David; en als hy bereyd was om al het volk te brengen onder het gebied van David, wierd hy verraederlyk omgebragt door Joab, neef van David, tot vraeke over de dood van ſynen broeder Aſael. Deze dood was gevoelyk aen David, en hy beweende-ze bitterlyk.

V. Overleefde Isboſeth nog lank de dood van ſynen Veldoverſten Abner?

A. Neen, want het tweede jaer van de regeering van David, Baana en Rechab, beyde Overſten der Lyfwagten van Isboſeth, zynde heymelyk gekomen in ſyne kamer daer hy op ſyn bed lag, vermoorden hem en bragten ſyn hoofd by David tot Hebron, die tot vergelding aenſtonds gebood, dat men-ze ter dood zoude brengen. Isboſeth heerſchte zeven jaeren en een half.

V. Aen wie wierd de heerſching van Iſraël overgelevert naer de dood van Isboſeth?

A. Aen David alſdan oud zynde zeven-en-dertig jaeren en een half, die Koning van Iſraël gehuld wierd, en herkent in Hebron van alle de Geſlagten, die beliepen op 3040822 ſtrydbaere mannen. Dezen Prins ging gevolgentlyk nae Jeruſalem, alwaer hy innam de ſterkte van Sion

David,

2, REGUM, CAP. XII. V. 1.

David, nu ruſte bekomen hebbende van alle ſijne vyanden, zeyde tot Nathan den Propheet: Ziet gy niet, dat ik woone in een huys van ceder-hout, en dat de Arke Gods is ruſtende onder eene tente van vellen? Nathan begreep het voornemen van David wel, en prees hem daer over, maer voorder van Godt onderrigt zijnde, zeyde hy, dat het den wille van Godt niet en was, dat hy hem zoude eenen Tempel bouwen, dewyl hy veel bloed had vergoten in den Oorlog; maer hem wierd van Godt eenen zone belooft die dit zoude volbrengen. Daer naer verſloeg David de Philiſtynen, en bragt-ze ten onder. Inſgelijkx verſloeg hy de Moabiters met zoo groote nederlaege, dat hy-ze by lottinge in dry deelen verdeelde, en twee van die doode, en het derde deel alleen liet leven. Ook ſloeg David Adarezer Koning van Soba. Hy nam hem af zeventhien-hondert ruyters en twintig-duyzend voetgangers. De Syriers van Damaſcus kwamen Adarezer te hulpe, dog David verſloeg van hun twee-en-twintig-duyzend mannen. Hy bragt de Syriers onder ſyn gebied, en dede hun ſchattinge opbrengen. Als Thou, Koning van Emath, hoorde, dat David had vernield alle de kragt van Adarezer, zond hy ſijnen zone tot David, om hem veel geluks te wenſchen over den ſlag tegen Adarezer, en om David geſchenken te geven van zilver, koper en goud. Welke geſchenken David toeheyligde aen den Heere, als mede al dat hy had bekomen van de volkeren, die hy had overwonnen. Aldus bewaerde Godt David over-al daer hy henen trok. Eenigen tyd daer naer, ſtierf den Koning der Ammoniters, en ſijnen zone Hanon wierd Koning in ſijne plaets. David zond dan ſijne dienaeren om hem te trooſten over de dood van ſijnen vader. Davids dienaers gekomen zijnde in 't Land der Ammoniters, zeyden de Vorſten tot Hanon hunnen Heere: Meynt gy, dat David tot u trooſters heeft gezonden ter eeren van uwen vader, en niet veel eer om uwe Stad te beſpieden, en die dan te verderven? Dus dede Hanon Davids dienaers den baerd half af-ſcheiren, en de kleederen tot half van 't lyf afſnyden, en hy zond-ze aldus weg. Als dit aen David wierd geboodſchapt, zond hy hun zeggen, dat-ze te Jericho zouden blyven, tot dat hunnen baerd zoude gegroeyt zijn. De Ammoniters ziende, dat ſy David onregt hadden gedaen, zonden tot de Syriers, en huerden van hun twintig-duyzend voet-gangers, agt duyzend van den Koning van Maacha, en twaelf-duyzend van Iſtob. David dit hoorende zond Joab derwaerts met geheel het Leger van ſijne kloeke helden, die zoo de Syriers als de Ammoniters verſloeg. Sy kwamen op een nieuw te velde; maer ſy wierden wederom duſdanig verſlaegen in eenen anderen ſlag, daer David zelf in perſoon was, dat ſy zedert dien tyd de Iſraeliten niet meer durfden aendoen.

Op het derde jaer, als nu den tyd aenkwam, dat de Koningen gewoon waeren te velde te trekken, zond David Joab en al het volk om de Ammoniters te verwoeſten, en de Hoofd-ſtad Rabba te belegeren; dog David bleef te Jeruſalem. En terwylen deze dingen verrigt wierden, zoo is 't geſchied, dat David eens opſtaende van ſijn bedde naer den middag, en wandelde boven op het platte dak van 't Koninglyk huys, eene vrouwe haer zag waſſchen, die uyter maeten ſchoon was. David zond dan vraegen, wat dit voor een vrouw was? Men bragt hem voor antwoord, dat het Bethſabeé was, de huys-vrouw van Urias. Hy zond dan boden om haer te haelen. Als ſy by hem gekomen was, zondigde hy met haer. Sy kwam 't huys bevrugt zijnde, en liet dit aen David weten (*vreezende dat het afwezen van haeren man, het overſpel zoude kenbaer maeken, en haer overleveren om geſtraft te worden volgens de Wet.*) Hier op liet David aen Joab weten, dat hy Urias tot hem zoude zenden, en Joab zond hem. Als Urias tot David gekomen was, vraegde hy van hem, hoe het Joab en 't volk al maekte? Hy zeyde: dan voorder tot hem: Gaet henen nae uw huys en waſcht uwe voeten. Als hy nu uyt 's Konings huys ging, wierd hem de ſpyze van den Koning naer ge-

bezet door de Jebuſiters. Men noemde die ſterkte te vooren Jebus, en zedert wierd-ze genoemt de Stad van David. Dezen Vorſt hiel daer ſyn verblyf en trouwde daer nog andere vrouwen, waer by hy verſcheyde kinders won. De Philiſtynen verſtaen hebbende, dat David heerſchte over geheel Iſraël, beſloten hem aen-te-randen; maer ſy wierden verſlagen tot twee-mael toe.

V. Wat dede David naer ſyne victorie over de Philiſtynen?

A. Hy dede d' Arke haelen uyt het huys van Abinadab alwaer men deze zedert eenigen tyd gebragt had; om-ze te plaetzen in Jeruſalem; men ſtelde-ze ten diën eynde op eenen nieuwen wagen; maer het gebeurde, dat de oſſen agter-uyt ſlaende, d' Arke dreeg te vallen. Oza, zoon van Abinadab, bragt daer aen ſyne hand; en aenſtonds den Heere ſtrafte hem over ſyne vermetentheyd, mits het de Levieten toekwam te draegen de Arke, by welke hy ſtierf ontgaende de eenwige dood.

V. Waer dede David de Arke ſtellen?

A. In het huys van Obededom, Leviet, alwaer ſy bleef dry maenden; naer de welke men-ze bragt in de Stad van David, en David ging voor de Arke al danſſende en ſpringende. Michol ſyne vrouwe die dit zag door eene venſter, hiel met hem den ſpot; maer den Heere ſtrafte haer hier over met onvrugtbaerheyd. De Schriftuer ſprekende van Obededom, zegt, dat hy was van Geth; het gene niet moet verſtaen worden, dat hy gebortig was van die Stad; maer alleenelyk, dat hy gewoont had met David te Geth, eene Stad der Philiſtynen.

draegen; maer Urias bleef ſlaepen voor de deure van 't Paleys; en als dit aen David geboodſchapt wierd, zeyde hy tot Urias. Zyt gy niet eerſt van de reyze gekomen? Waerom en zyt gy dan naer uw huys niet gegaen? Urias antwoordde: d'Arke des Heere en 't volk van Iſrael liggen in hunne tenten, en zal ik nae myn huys gaen om te eten en te drinken, en om te ſlaepen by myne huys-vrouwe? Zoo waer als ik u alle geluk wenſche, ik zal het niet doen. David riep dan den volgenden dag Urias ter tafel, zoo dat hy zeer beſchonken wierd, en 's avonds van daer trekkende, bleef hy niet-te-min nog al met Davids dienaers ſlaepen, zonder nae huys te gaen. Dus ſchreef David 's anderdags eenen brief aen Joab, en zond dien door Urias zelve, ſchryvende in den brief: ſtelt Urias voor aen in den ſtryd, daert 't gevegt het hevigſte is, en laet hem vaeren, op dat hy verſlaegen worde, en ſterve. Joab dan ſtelde Urias in ſyne plaetſe, daer hy wiſt, dat de kloekſte der vyanden waeren: en de mannen uyt de Stad eenen uytval doende, ſtreedden tegen Joab, en daer vielen 'er eenige van Davids volk. en Urias is ook geſtorven. Joab liet dit aen David weten, gevende aen den bode dit bevel: By aldien gy merkt dat den Koning gram word, als gy hem alles vertelt, zegt dan daer by: Urias is 'er ook dood gebleven. David dit hoorende, zeyde tot den bode: Zegt aen Joab: Laet u deze zaek niet ontſtellen, den uytval des oorlogs is veranderlyk, nu valt dezen door het zweerd, en nu den anderen. Verſterkt uwe krygs-mannen, en doet hun moed ſcheppen tegen de Stad, op dat gy-ze mogt verderven. De huys-vrouw van Urias, hoorende dat haeren man dood was, beweende hem, en als den rouw-tyd voor-by was, liet David haer in ſyn huys brengen, en nam haer ten houwelyk. Sy baerde hem eenen zone: maer al het gene dat David hier gedaen had, was ſchrikkelyk in Gods oogen.

Godt zond dan den Propheet Nathan tot David, die aldus tot hem ſprak: Daer waeren twee mannen in zekere Stad, den eenen was ryk en had een groot getal van ſchaepen en oſſen. Den anderen was arm, hebbende maer een ſchaepken, dat hy gekogt had, en opgekweekt, zoo dat het te ſaemen met ſijne kinders was opgewaſſen. Het at van ſijn brood, het dronk uyt ſijnen Beker, het ſliep in ſijnen ſchoot, en 't was hem als eene dogter. Als nu zeker vremdeling overkwam tot dezen ryken man, ſpaerde hy ſijn vee, en om dien te onthaelen, nam hy het ſchaepken van dien armen man. David hier op door groote gramſchap ontſteken, zeyde: Zoo waer als Godt leeft, die dit heeft gedaen, zal het met de dood bekoopen. Hier op zeyde Nathan: Gy zyt dien (*David had veele vrouwen, en Urias had maer eene.*) Man. Dit zegt Godt: Ik heb u gezalfd tot Koning over Iſraël: Ik heb u verloſt uyt de hand van Saul: Ik heb u geſteld over Juda en Iſraël, en zyn dit kleyne dingen, zoo zal ik u nog veel meer toewerpen. Waerom hebt gy dan mijne Wet verſmaed? Gy hebt Urias door 't zweird der Ammoniters gedood, en hem ſyne vrouwe ontnomen; daerom zal ik ſtraffen over u doen opſtaen uyt uw eygen huys; ik zal u uwe vrouwen voor uwe oogen af-nemen, en die aen andere geven. David antwoordde aen Nathan: Ik heb tegen Godt gezondigt. Nathan zeyde: Godt heeft ook uwe zonde weg genomen, gy en zult niet ſterven: nogtans om dat gy de vyanden des Heere door deze daed zeer hebt doen laſteren, het kind, dat u geboren is, zal ſterven. Hier mede ging Nathan nae ſyn huys. En Godt ſloeg het kind, dat het doodelyk krank wierd. Dog David bad den Heere voor het kind; hy vaſtede, en vertrok zig alleen; en hy lag op d'aerde. Op den zevenſten dag ſtierf het kind. Het kind nu dood zynde, David ſtond van de aerde op; hy waſchte zig; beſproeyde zig met riekende olie, dede andere kleederen aen; en ging bidden in 't huys des Heere. Daer naer ging David Bethſabeé ſyne Huys-vrouwe trooſten: en als hy met haer was verſaemt geweeſt, baerde ſy eenen zone dien hy Salomon noemde. Godt beminde dat kind, en vervulde het met wondere gaven.

V. Was David te vrede als hy d'Arke gebrogt had te Jeruſalem?

A. Neen, dezen Koning volgens het hert van Godt, beſloot eenen Tempel te bouwen om-ze daer te plaetzen; hy ontdekte ſyn voornemen aen den Propheet Nathan die hem prees en het aenſtonds goed-keurde; maer hy verklaerde hem, dat het den wille Gods niet en was, dat hy dit zoude ten uytvoer brengen om dat hy was eenen man des bloeds, en dat hier toe-geſchikt was eenen zoon die hy zoude hebben, en die genoemt zoude worden Salomon, dat is te zeggen, Vreêdzaemig.

V. Wat victorien heeft David al bevogten?

A. David bragt de Philiſtynen geheel onder ſyne magt, als ook de Ammonieten en alle ſyne andere vyanden, welke hy tribuyt dede betaelen aen Iſraël.

V. Hoe gedroeg zig David ten opzigte van de overgeblevelingen van het huys van Saul?

A. Hy had voor hun niet als goedjonſtige gevoelens; want verſtaen hebbende, dat Miphiboſeth, zoon van Jonathas, die ook genoemt wierd Maribaal, en die kreupel was aen beyde ſyne voeten, nog leefde, dede hem komen, en men gaf hem weder al het land van Saul ſynen groot-vader, bevool hem te eten aen ſyne tafel, en gaf aen Siba, dienaer van Saul, de zorg van op-te-paſſen de Landen van Miphiboſeth.

V. Had David de zelve gevoelens voor ſyne vyanden die hy had overwonnen?

A. Jae; want verſtaen hebbende, dat Naâs, Koning der

UYT HET XIII., XIV., XV., XVI., XVII., XVIII., XIX., XX., XXI., XXII., XXIII. EN XXIV. (PARAL. 21.) HOOFD-STUK.

Amnon onteert ſyne zuſter. Hy word gedood van Abſalon. Joab brengt Abſalon weder in genaede by David. Abſalon ſtaet tegen ſynen vader op. Den raed van Achitophel en van Chuſaï. Abſalons Leger van Davids Leger verſtagen. Abſalon vlugtende blyft aen eenen boom hangen, word gedood, en van David beweent. Wederkomſte van David. Hy vergeeft aen Semeï ſyn miſdaed. Miphiboſeth verregtveerdigt zig. Amaſa door Joab vermoord. Oproer van Seba geſtilt. Dry-jaerigen hongers-nood. David doet ſyn volk optellen, en word daer over met de peſte geſtraft.

DAer naer liet Amnon eene onkuyſche liefde vallen op ſyne half-ſuſter Thamar, eyge ſuſter van Abſalon. Synen drift was buyten-ſpoorig groot. Dog dewyl ſy nog maegd was (en overzulkx zeer nouw bewaert wierd) zag hy geenen middel om ſyn kwaed opzet uyt te voeren. Hy had eenen vriend met naem Jonadab, aen wie hy ſynen drift te kennen gaf. Dezen zeyde: Legt u te bedde, en geveynſt, dat gy ziek zyt, en als uwen Vader u komt bezoeken, zegt hem: Laet dog Thamar myne zuſter komen, die my wat ſpyze bereydde, en dat ik uyt haer handen mag eten. Amnon ſpeelde deze rol, en David zond Thamar haelen, die nae 't huys kwam van haeren Broeder. Sy kokte een zuypken, en ſtelde 't hem voor; maer hy wilde 'er niet van eten, en zeyde: Doet al het volk van hier gaen. Als ſy nu uytgegaen waeren, zeyde Amnon tot Thamar: Brengt nu de ſpyze in myne binne-kamer, op dat ik-ze ete uyt uwe handen. Thamar bragt-ze binnen. Als dan greep hy haer vaſt, en zeyde: Komt verſaemt met my, ô myne zuſter. Sy zeyde tot hem: Neen, ô lieven Broeder, onteert my dog niet, dit is te grouwelyk in Iſrael, weird die dwaesheyd van u af. Spreekt liever den Koning, (*Dit zeyde ſy om uyt d'handen te geraeken.*) hy zal my u niet weygeren. Dog Amnon en wilde naer haer niet hooren, en ſterker zynde, onteerde hy haer. En ſtrakx kreeg hy zulk eenen haet tegen haer, dat dien haet meerder was als de liefde, die hy te vooren tot haer had gehad. Staet op, zeyde hy, en trekt henen. En roepende den jongen die hem diende, zeyde hy: Stoot deze daer buyten, en ſluyt de deure agter haer toe. Als ſy buyten geſloten was, ſtroyde ſy aſſchen op haer hoofd, ſcheurde haeren geſpikkelden rok; leyde haer handen op haer aengezigt; en liep al roepende henen nae Abſalon.

Dog Abſalon dit hoorende, zeyde: Nu zuſter, zwygt ſtille, het is uwen broeder, en wilt u herte niet bedroeven om deze zaeke; en aldus bleef Thamar treurig in Abſalons huys. David dit hoorende, was zeer ontſteld: en Abſalon ſprak tegen Amnon niets daer van, nogte goed nogte kwaed: maer hy haette Amnon. Dog het gebeurde twee jaeren daer naer, dat Abſalon dede ſyne ſchaepen ſcheeren. en dat hy alle des Konings zonen ter maeltyd riep. Hy kwam dan by den Koning, en zeyde: De ſchaepen van uwen dienaer worden geſchoren, dat den Koning dog met de ſijne tot my kome. Dewyl den Koning dit weygerde, zeyde Abſalon: Als dit niet wezen en mag, zoo laet dog mynen broeder Amnon met ons gaen, en hy bleef zoo aendringende, dat David Amnon met hem liet gaen, en alle des Konings zonen. Dog Abſalon had een Koninglyke maeltyd bereyd, en zeyde tot ſijne knegten: Let 'er wel op, als Amnon

Ammonieten, was geſtorven, zond hy Gezanten tot Hanon des zelfs zoon, om hem te vertroosten; maer dezen Prins in plaets van te erkennen deze beleeftheyd, dede hun eene groote ſmaed, doende hunnen baerd half af-ſcheeren, en af-ſnyden hunne kleerders tot half het lyf, en zond-ze alzoo te rug, vervolgens berydde hy zig ten oorlog tegen David, in verbond tredende met vyf Koningen van Syrien om Iſraël te beſtryden.

V. Verdroeg David deze ſmaed?

A. Neen, hy zond Joab met alle ſyne krygs-benden tegen Hanon en ſyne Bond-genoten, die alle verſlagen wierden; daer was nog een tweede gevegt alwaer David in perſoon by was, in het welk dezen Vorſt ſyne vyanden in ſtukken houwde, en zederd nogte de eene nogte de andere dierven hem meer aendoen.

V. Waer verbleef David naer ſyne victoriën?

A. David ging nae Jeruſalem alwaer hy in ruſte leefde. Eens wandelende op de vlakte boven ſyn Paleys, zag hy tegen over eene ſchoone vrouwe die zig waſchte; zynde daer van ingenomen, zond hy om te weten wie ſy was; men bragt hem aen, dat ſy genoemt wierd Bethſabeé, en dat ſy was de vrouwe van Urias, eenen der Aenleyders van ſyn leger die alſdan diende in de belegering van Rabba; hy dede haer komen en bedreef met haer een overſpel. Van dit miſdaed viel hy in een ander, het welk was de moord van den man van Bethſabeé; hy trouwde deze vrouw een jaer naer de dood van Urias, en had by haer eenen zoon. David was toen oud vyftig jaeren.

V. Hoe ſtrafte den Heere David?

A. Godt zond tot David den Propheet Nathan die tot

door den wyn, zal vrolyk zyn, en dat ik zal zeggen : Valt hem aen 't lyf, ſlaet hem dood. Weeſt niet bevreeſt, ik ben 't die 't u gebiede De knegten deden, gelyk Abſalon hun hadde bevolen. Strakx ſtonden alle des Konings zonen van tafel op, en ſchreydende op hunne muylen, namen ſy de vlugt. Dog daer kwam een gerugt tot David, dat Abſalon alle de zonen des Konings hadde verſlagen. Den Koning ſprong op, hy ſcheurde ſijne kleederen, en wierp zig neder ter aerde, en alle de dienaeren ſcheurden hunne kleederen van gelijken. Maer Jonadab aenkomende, zeyde : Amnon alleen is gedood : want Abſalon had dit by zig beſloten van den tyd af, dat hy ſijne zuſter Thamar onteert heeft. Dog Abſalon vlugtede naer den Koning van Geſſur. En David treurde over Amnon.

Abſalon bragt ondertuſſchen zoo veel te wege by David door den Veld-overſten Joab, dat den Koning op 't eynde van dry jaeren toeſtond, dat hy ſijnen zone Abſalon zoude wederhaelen. Joab ging dan ſtrakx naer Geſſur, en bragt Abſalon te Jeruſalem. Maer den Koning zeyde : Dat hy nae ſijn huys gae, zonder voor mijne oogen te komen. Hy trok dan nae huys, zonder den Koning te zien. Abſalon nu was den ſchoonſten mans-perſoon van geheel Iſraël. Van hoofde tot de voeten was 'er in hem niets gebrekkelijkx. Hy liet eens 's jaers ſijn hayr af-ſcheeren, om dat het hem te zwaer viel, en het woeg wel twee-honderd ſiklen. Als hy nu twee jaeren te Jeruſalem was geweeſt, zonder 't aenzigt van den Koning te zien, dede hy Joâb roepen ; maer hy wilde niet komen. Hy dwong hem eyndelyk te komen, door het in brand ſteken van ſynen Oogſt, en zeyde : Waer toe ben ik van Geſſur gegaen ? Ik bid u, maekt, dat ik den Koning zien : ofte is 't dat hy mijn miſdaed nog wilt gedenken, dat hy my liever doet ſterven. Joab ging tot den Koning, en verhaelde hem alles, en Abſalon wierd geroepen. By den Koning komende, boog hy zig voor hem ter aerde neder, en den Koning gaf Abſalon eenen kus. Naderhand ſtond Abſalon 's morgens al vroeg aen den ingang van 's Konings hof, en zeyde tot alle de gene die tot den Koning kwamen om regt over eenig geſchil : My dunkt dat uwe zaeken goed en regtveerdig zyn ; maer daer en is niemand geſteld om u te hooren. Och ! of men my Regter ſtelde in dit Land, op dat ik aen alle die eenig geſchil hebben, regt mogte doen ! En telkens als iemand hem kwam groeten, nam hy hem vaſt, en kuſtte hem. Aldus zogt hy de herten van de Iſraëliten te winnen.

Vier jaeren daer naer, zeyde Abſalon tot den Koning, Laet my dog nae Hebron gaen om mijne belofte te kwyten, die ik aen den Heere gedaen heb. Den Koning zeyde : Gaet in vrede. Hy trok dan nae Hebron. Dog Abſalon had boden gezonden tot alle de ſtammen van Iſraël, om hun te zeggen : Zoo haeſt als gy het trompet hoord blaezen, roept dan : Abſalon is Koning te Hebron. Men kwam dan aen David boodſchappen : Geheel Iſraël volgd Abſalon uyt gantſcher herten. Dan zeyde David tot ſijne dienaers : Staet op, en laet ons vlugten. Den Koning trok dan uyt te voet, laetende thien van ſyne mindere vrouwen om 't hof te bewaeren. Alle ſyne dienaers met ſyne kloekſte krygs-knegten gingen nevens hem. Sy weenden allegaeder met luyder ſtemme, en al het volk van de Stad ging met den Koning over de beke van Cedron. Aldaer kwam ook den Prieſter Sadoc met de Leviten, draegende de Arke des Heere ; maer David zeyde : Draegt de Arke des Gods wederom in de Stad. En hy trok den Olyf-berg op al weenende, gaende bloot-voets, en met gedekten hoofde, van gelyken ook alle het volk. David nu op den Berg gekomen zynde, om Godt te aenbidden ; kwam Chuſaï hem te gemoet met geſcheurde kleederen. Dog David zeyde tot hem : Indien

hem ſprekende in gelykeniſſen, hem verpligtte het vonnis te ſtryken tegen zig zelf. Vervolgens den Propheet dreeg hem met verſcheyde rampen die den Heere hem tot ſtraffe zoude overzenden. David beleed ſyne zonde, ende aenſtonds den Propheet verklaerde hem, dat Godt hem de zelve had vergeven, zonder nogtans hem kwyt-te-ſchelden de kaſtydingen die hy verdient had ; want hy wilde, dat den zoon die hem geboren was, de dood zoude ſterven, maer dry jaeren daer naer had hy by Bethſabee eenen anderen zoon die hy noemde *Salomon*, het gene beteekent, Vreêdzaemig ; dezen zoon van David voerde nog den naem van *Jedidiab*, het gene beteekent, Minnelyk aen den Heere ; hy nam zelf aen den naem van *Eccleſiaſtes*, dat is Predikant ; en den Heere beminde dit kind, het gene geſtelt wierd onder de beſtiering van den Propheet Nathan. Daeren-tuſſchen Joab vervoorderde het beleg van Rabba, Stad der Ammonieten die eyndelyk genomen wierd door David naer eenige gevegten. Joab hebbende David doen verzoeken van daer te komen, zoo verſloeg dezen Vorſt de Ammonieten, en kwam hier naer weer nae Jeruſarem met geheel ſyn leger.

V. Welke waeren de droefheden die Godt overzond aen David ?

A, Hy zag geſchieden een bloedſchande door ſynen oudſten zoon Ammon met des zelfs zuſter Thamar van eene andere moeder ; hy zag Ammon gedood door ſynen broeder Abſalon om zig te vreken over Thamar ſyn zuſter van vader en moeder. Naer deze broeder-moord vertrok zig Abſalon te Geſſur by ſynen oom langs ſyn moeders kant alwaer hy bleef dry jaeren ; naer welken tyd hy te rug wierd geroepen te Jeruſalem, door de bemiddeling van Joab die hier toe in het werk ſtelde eene zeer verſtandige vrouwe van de Stad Thecua, om David hier over te ſpreken, die in ſyne weerkomſt toeſtemde, met belpreek van hem niet te zien. Abſalon onverduldig wordende naer twee jaeren,

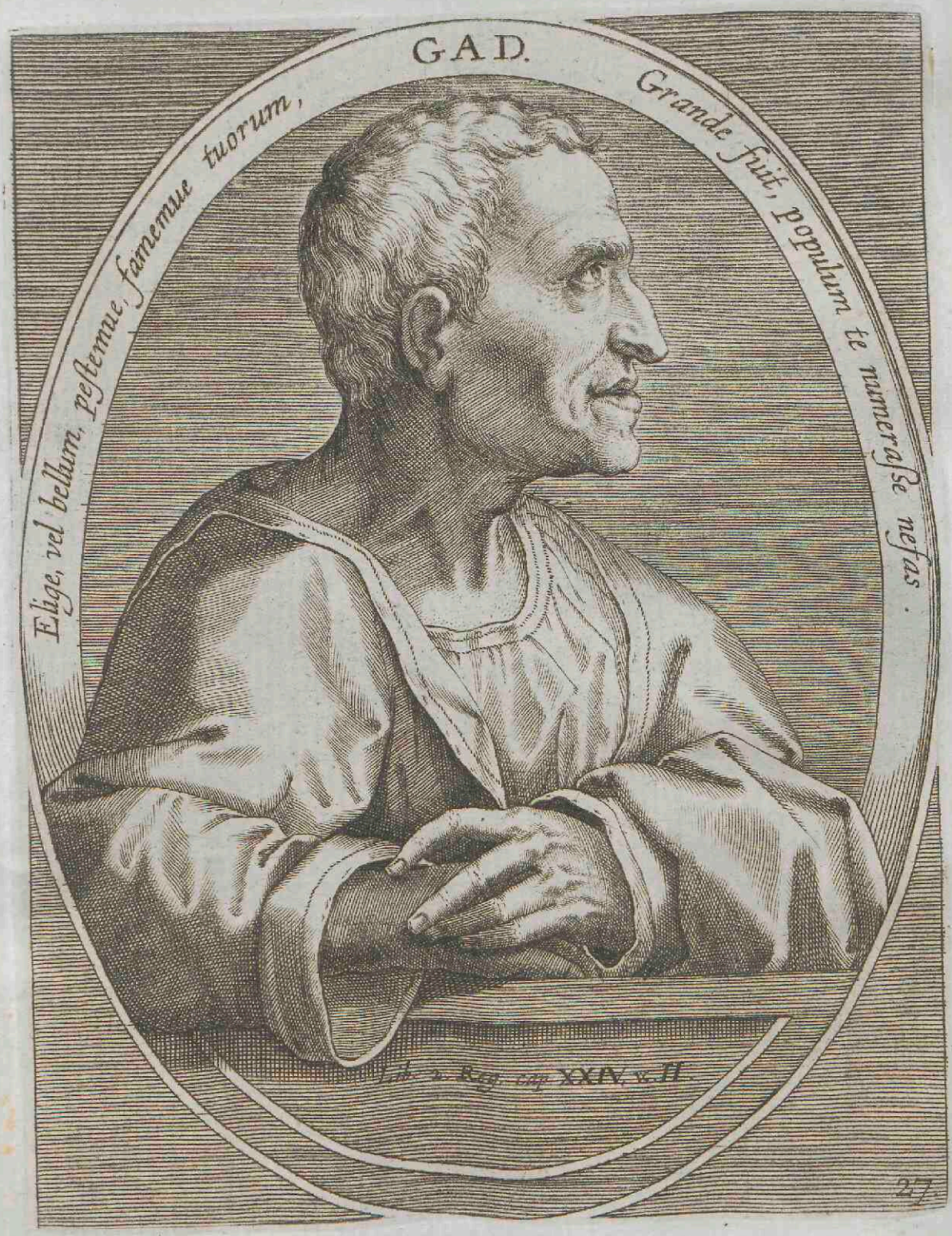
GAD.
Grande fuit, populum te numerasse nefas.
Elige, vel bellum, pestemue, famemue tuorum,
2. Reg. cap. XXIV. v. II.
27.

gy nae de Stad te rug keert, gy zult den raed van Achitophel konnen verydelen. Aldus keerde Chuſaï weder nae de Stad. Als nu David tot aen Bahurim gekomen was, kwam daer zekeren man van Sauls maegdſchap, met naem Semeï, op hem uytgeſchoten, die al gaende David vervloekte. Ook wierp hy ſteenen nae hem en nae alle de dienaers des Konings. Gaet uyt, zeyde Semeï, gy bloedgierigen en boozen menſch. Den Heer heeft u betaelt voor al het bloed van Sauls huys, om dat gy het Ryk hebt ingenomen in ſyne plaetſe, en nu heeft den Heer het Ryk gegeven in de hand van uwen zone Abſalon. Dog Abiſaï zeyde tot den Koning: Wat laſtert dien dooden hond hier mynen Koning? Ik gae hem het hoofd afſlaen. Maer den Koning zeyde: Laet hem laſteren; want Godt heeft hem David doen laſteren (*dat is den Heere heeft de vrywillige boosheyd van Semeï willen gebruyken om David te vernederen.*) En wie zal Godt durven vraegen, waerom hy dit heeft gedaen? Mogelyk zal Godt daerom myne ellende aenzien, en my zegenen voor den laſter, die ik heden lyde. David trok dan henen, en Semeï volgende langs den berg ter zyden, voer al voort met laſteren en met ſteenen en aerde te werpen. Dog Abſalon met al ſyn volk kwam te Jeruſalem. Chuſaï Davids vriend kwam by Abſalon, zeggende geveynſdelyk: Den Koning leve, lang leve den Koning! Gelyk ik tot uws vaders dienſt heb geweeſt, zoo zal ik ook t' uwen dienſt wezen. Abſalon zeyde tot Achitophel: Neemt raed te ſaemen, wat ons te doen ſtaet. Achitophel zeyde tot Abſalon: Misbruykt de by-vrouwen van uwen vader, en aldus zal ganſch Iſrael merken, dat gy met uwen vader onverzoenelyk overhoop ligt, en het zal aen u ſterker gehegt zijn. Sy hebben dan eene tente geſpannen op het platte dak van 't huys, en hy misbruykte de by-vrouwen van ſynen vader, in 't aenzigt van geheel Iſrael. Voorders zeyde Achitophel: Laet my met twaelf-duyzend mannen nog dezen nagt David vervolgen, (en den Koning van een-ieder verlaeten zijnde) dooden. Dezen raed behaegde aen Abſalon en alle de Overſte. Dog hy zeyde: Roept Chuſaï, op dat wy hem ook hooren. Chuſaï zeyde: Voor dezen keer en kan ik den raed van Achitophel niet goed keuren. Gy weet, dat uwen vader en ſyne mannen kloeke helden zijn. Hy zal ook by het volk niet blyven, miſſchien heeft hy zig al in een hol verſteken. Boven dien, is 't dat'er in 't begin eenige van uw volk in den ſtryd vallen, men zal roepen, dat uw volk de nederlaege heeft bekomen, en uwe ſterkſte mannen zullen den moed laeten zinken. 't Is dan beter, dat gy alle de Iſraeliten haeſtelyk doet vergaederen, en dat gy u ſtelt in 't midden van hun, en alſdan, op wat plaets dat hy is, zullen wy hem op 't lyf vallen. Waer op Abſalon en alle de mannen zeyden: Den raed van Chuſaï is beter, als den raed van Achitophel. Dog dit geſchiedde door de ſchikkinge des Heere, dat den raed van Achitophel, (die volgens den krygs regel veel beter was) wierd vernietigt: om dat Godt Abſalon wilde ſtraffen. Dan ging Chuſaï tot de Prieſters, (Davids vrienden) en zeyde: Zoo en zoo heeft Achitophel geraeden, en ik van mynen kant heb dezen raed gegeven. Zend dan ſtrakx aen David zeggen: Blyft hier vernagten in 't vlakke veld der woeſtyne; maer gaet over de Jordane, op dat den Koning met ſyn volk niet verſlonden en worde. Achitophel ziende, dat ſynen raed niet en wierd gevolgt, trok henen en ging zig verhangen.

David met ſyne mannen over de Jordane getrokken zijnde, trok Abſalon daer over, en met hem alle de mannen van Iſrael. David dan ſyn volk overziende, ('t gene zeer was verſterkt door hulpe van de omliggende volkeren, die tot hem genegen waeren) ſtelde over 't zelve Joab, Abiſaï en Ethaï als Veld-overſte. Voorders zeyde den Koning: Ik zal ook met u optrekken. Maer ſy zeyden: Gy en zult dit niet doen. Hy bleef dan onder de poorten van de Stad daer hy was, en het volk ging by benden uyt. Ook beval den

en niet konnende verwerven op Joab, dat hy hem zoude komen bezoeken, dede hy in brand ſteken den oogſt van dezen Veld-overſten. David ontbood eyndelyk Abſalon die zig voor hem ter aerde nederwierp, en den Koning omhelſde hem. David zag dien zelven zoon openbaerlyk misbruyken ſyne mindere huysvrouwen; hy vond zig genoodzaekt te voet te vlugten uyt Jeruſalem in den ouderdom van ſeſtig jaeren door de wederſpannigheyd van Abſalon; hy wierd beſchimpt in ſyn ongeluk en met ſteenen naergeſmeten door Semei van het huys van Saul, aen wie hy niet begeerde dat men eenig leet zoude doen; hy zag zig verraeden door Achitophel, den bekwaemſten van ſyne Raeden van Staet; hy zag ſyn Koningryk verdeylt, eyndelyk vond hy zig gepraemt te ſtryden tegen Abſalon ſynen eygen zoon, die ſyn leven verloor al vlugtende, alzoo hy met ſyn haïr bleef hangen aen eenen eyken-boom daer hy onder reed op eenen muyl, alwaer hy doorſteken wierd van Joab met dry lanciën. David beweende deze dood. Abſalon liet naer dry zoonen en een dogter genaemt Thamar: David zag alnog den oproer van Seba Benjamiet tegens hem, die deze reys geſtilt wierd.

V. Hoe ging het met David naer deze beproeving van de hand Gods?

A. Hy wierd weer te Jeruſalem gebragt door het Geſlagt van Juda, hy vergaf aen verſcheyde van ſyne vyanden die hem te gemoed kwamen: daer-en-tuſſchen Seba wekte eenen nieuwen opſtand tegen David, die aenſtonds Joab tegen hem uytzond. Joab ontmoette Amaſa die Veld-overſten tragtte te zyn van David, en naer den zelven gedood te hebben, ging hy Seba belegeren in de ſtad Abela; maer der zelve inwoonders hebbende afgehouwen 't hoofd van Seba, op den raed van eenen vrouwe van die ſtad,

Koning aen Joab, Abiſaï en Ethaï : Spaert mynen zone Abſalon. Dit gebod gaf hy aen de Overſte, in het aenhooren van alle het volk. Den ſtryd ging aen in 't wout van Ephraïm. Abſalons Leger wierd door Davids Leger verſlaegen, en daer geſchiedde eene zeer groote nederlaege op dien dag. En het gebeurde, dat Abſalon in de vlugt, zittende op eenen muyl, ſynen doortogt nam onder eenen grooten eyken boom, in wiens takken ſyn hayr zoodanig verwerde, dat hy tuſſchen hemel en aerde bleef hangen. Iemand kwam dit aen Joab boodſchappen, die zeyde: Waerom hebt gy hem niet doorſteken? Joab nam dan dry ſpiſſen, en ſtak die in Abſalons borſt. Dog alzoo hy nog al bevende aen de eyke bleef hangen; liepen thien jongens, van Joabs wapen-knegten, en ſloegen hem dood. Joab liet daer naer den aftogt blaezen, en willende het volk ſpaeren, hield hy de ſyne tegen, op dat ſy de vlugtende Iſraeliten niet voorder zouden vervolgen. Sy namen dan Abſalon, en wierpen hem in eenen grooten put, draegende gezaementlyk eenen grooten berg ſteenen op hem. Joab zeyde alſdan tot Chuſi: Gaet boodſchapt aen den Koning het gene gy hebt gezien. David nu zittende tuſſchen de twee poorten, en den bode ziende, zeyde hy: Gaet het wel met mynen zone Abſalon? Chuſi antwoordde: Als Abſalon moeten ſy vaeren, alle die des Koning vyanden zyn. Den Koning bedroeft zynde, trok al weenende op de kamer, die boven de poorte was, en zeyde: O Abſalon mynen zone, ô mynen zone Abſalon! Och of ik voor u geſtorven waer! ô mynen zone Abſalon! Joab hoorende, dat David weende en in rouw was over ſynen zone, ging tot hem: en zeyde: Gy bemind die u haeten, en gy haet die u beminnen. Gy toont heden, dat gy uw volk luttel acht: en ik merke wel, dat, indien Abſalon leefde, en wy alle dood waeren, gy dan wel te vreden zoud zyn. Staet dog op, en komt te voorſchyn: want ik zweire u, zoo gy niet en komt, dat'er niet eenen man dezen nagt by u zal blyven, en dat het met u erger zal gaen, als oyt te voren. Den Koning ſtond dan op; en ſtelde zig in de poorte, en al het volk kwam zig voor hem vertoonen. De Veld-overſte van Abſalon ziende hun misdaed, keerden weder tot David. Die hem meeſt hadden tegen geweeſt, toonden hem de meeſte genegentheyd om vergiffenis te bekomen.

De Iſraëliten begonnen ook voor vaſt te peyzen, om tot David weder-te-keeren. Geheel Juda kwam hem te gemoet, om hem over de Jordane te leyden. Semeï was daer ook, en als den Koning over de Riviere gekomen was, viel hy voor den Koning plat ter aerde, en zeyde: ô mijnen Heer Koning! Ik belyde myne ſchuld: handeld my niet, gelijk ik verdiend heb. Vergeeft de ſmaedheden, die u van uwen dienaer zyn aengedaen, en wilt die dog in uw hert niet behouden. Abiſaï zeyde daer tegen: Meynd Semeï om deze woorden de dood te ontgaen, daer hy den gezalfden des Heere zoo leelyk gelaſtert heeft? Dog David zeyde: Wat moeyt gy u met myne zaeken? Waerom wilt gy my heden tergen? Zal men van daeg iemand in Iſraël dood-ſlaen? Weet ik niet, dat ik heden over Iſraël Koning geworden ben? Hy zeyde dan tot Semeï: Gy zult niet ſterven, en hy beveſtigde dit met eed. Gelyk den Koning aen Jeruſalem naderde, kwam hem Miphiboſeth te gemoet. Van den tyd dat den Koning weg gevlugt was, tot dat hy gelukkigkyk was wedergekomen, had hy niet gewaſſchen ſyne voeten, nogte ſijnen baerd laeten geſchoren worden. (Dit waeren by de Iſraëliten teekenen van rouw en droefheyd.) Den Koning, hem ziende, vroeg: Miphiboſeth waerom en zijt gy met my niet gekomen? Hy antwoordde: Heer Koning, mijnen knegt heeft my veragt: want, kreupel zijnde, had ik hem bevolen, dat hy mijnen ezel zoude zadelen, om u te konnen volgen. Maer hy in tegendeel heeft my valſchelijk by mijnen Heer aengeklaegd. Dog gy, ô

die zeer verſtandig was, en het zelve geworpen hebbende in het leger van Joab, ſtelden zig hier door in vryheyd, en maekten een eynde van dezen oproer.

V. Wat gebeurde nog ontrend dien tyd?

A. Daer kwam over eenen grooten hongers-nood, geduerende dry jaeren, door den Heere overgezonden ter oorzaeke van de zonde van Saul tegen de Gabaonieten welke hy had doen ſterven tegen den eed die men hun gedaen had. David om te vrede te ſtellen de Gabaonieten die regt vroegen, leverde hun de overgebleve kinderen van Saul, te weten, twee zoons en vyf klyn zoons van dezen Prins, om gekruyſt te worden, uytgenomen Miphiboſeth, zoon van Jonathas boezem-vriend van David. Deze zeven kinders van Saul overleden zynde, David dede-ze begraven met de beenders van Saul en Jonathas in het graf van Cis vader van Saul: daer-en-tuſſchen David onderſtond nog vier oorlogen tegen de Philiſtynen, in de welke hy verwinnaer bleef, en dankte hier over den Heere door eenen berugten Lof-zang.

V. Wat dede David vindende zig in vrede naer dat ſyne vyanden waeren ten onderen gebragt?

A. David verligt door den Geeſt Gods, maekte verſcheyde Pſalmen, in de welke hy verhaeld de wonderheden Gods en voorzeyd verſcheyde dingen van J. Christus en ſyne Kerk, van den ondergank der Joden en van de roeping der Heydenen: ſtelde ook eenen lyſt op van de vroomste mannen die hem altyd verzeld hadden, en men vind daer veele ſchoone daeden.

V. Wat kloeke daed hebben onder andere deze vroome en dappere mannen uytgewerkt?

A. David zynde in de ſpelonke van Odollam leed grooten dorſt, en indagtig wordende de goede waters van Bethle-

Heer Koning, zijt als eenen Engel Gods: daerom doet met my naer u wel-gevallen. Want daer het gantſche huys van mijnen vader niet anders als de dood voor u ſchuldig was, hebt gy my geſtelt onder de gene, die aen uwe tafel aten. Wat heb ik dan met reden te klaegen, oft voorders u ergens om te kwellen? Den Koning antwoordde aen Miphiboſeth: Houd op van ſpreken: ik wille, dat gy en Seba de goederen verdeelen zult. (*Dezen Seba had te vooren valſchelyk aen David komen zeggen, dat Miphiboſeth David niet wilde volgen, en David had hem alle Miphiboſeths goed gegeven.*) Miphiboſeth, verre van zig te beklaegen, zeyde tot den Koning: Ik ben zelfs te vrede, dat hy alles weg-neme, als maer mijnen Heer Koning gelukkig is t'huys gekomen. David nog zeer bedroefd zijnde over Abſalons dood, en niet konnende Joabs ſtoutigheyd verdraegen, beſloot hem het Opper-gebied van ſijne Legers te ontnemen, om het aen Amaſa te geven, die zoo wel als Joab ſijnen neve was, wezende alle twee zonen van twee zuſters van David. Amaſa had Abſalon aengehangen, en ſijn Leger beſtierd; maer was ſedert tot ſijne pligt wedergekeert. 't Gebeurde nu, dat een man van Benjamins geſlagte, Seba genoemt, eenen nieuwen oproer tegen David verwekte, en Amaſa wierd gezonden, om het Leger tegen dezen wederſpannigen te vergaederen. In 't wederkomen wierd hy door Joab ontmoed, die, tot hem komende, zeyde: Weeſt gegroet mijn Broeder: en met de regte hand de kinne van Amaſa vaſt-nemende om hem te kuſſen, doorſtak hy hem met de ſlinke hand door de zeyde, zoo dat hy dood ter aerde viel. Joab trok voord om Seba te bevegten, die zig met ſijn volk in een Stad vertrokken had. Joab belegerde de Stad, dog de inwoonders, om het geweld der belegeringe te ontgaen ſloegen Seba het hoofd af, en wierpen 't van boven de veſte aen Joab: die daer op het Leger dede ſcheyden, en hy kwam nae Jeruſalem te rug. Dezen Veld-overſten had zig zoo ontzaggelijk gemaekt, dat David alſdan niet durfde ondernemen de moord van Amaſa te vreken. Hy moeſt die dan door de vingers zien, tot dat hy de gelegentheyd zoude vinden om hem de verdiende ſtraffe te doen draegen.

Ten tyde van Davids regeringe ſtond'er ook eenen Hongers-nood op, dry jaeren lang. David ging hier over den Heere te raede, en kreeg voor antwoord, dat dit was om Sauls wille, en om de bloed-gierigheyd van ſijn huys, dewyl hy de Gabaôniters had gedood, die Joſuë had belooft te ſpaeren, en die Saul zogt te niet te doen onder den ſchyn van iever voor Iſraëls kinderen. David liet dan de Gabaôniters roepen, en zeyde: Wat wilt gy, dat ik u doen, waer mede zyt gy te verzoenen? Sy zeyden: Wy verzoeken niet, dat'er iemand in Iſraël gedood worde; maer dat wy den Man (die ons ten onregt verpletterd heeft) zoo mogen te niet doen, dat'er in Iſraël niet eenen meer over en blyve van ſijnen ſtam. Geeft ons dan zeven mannen van ſijne kinderen, op dat wy die kruyſſen. Den Koning zeyde: Ik zal-ze u geven. Hy ſpaerde Miphiboſeth, maer de twee zonen van Reſpha, en de vyf zonen van Michol, die ſy by Hadriël had gewonnen, gaf hy over in d'handen van de Gabaôniters, die hun voor Gods aenzigt op den berg aen een kruys hingen. Naderhand heeft David nog vier-mael gezegenpraelt over de Philiſtynen. Dog dewyl nu de Philiſtynen legerden in het dal der reuzen, was David in eene bemuerde plaetze, en Bethleëm was van de Philiſtynen bezet. Dog David kreeg luſt, en zeyde: Och of my iemand eenen dronk waters konde geven uyt den ſteen-put, die te Bethleëm by de poorte ſtaet. Dry helden dan braken door het leger der Phyliſtynen en bragten David van dit water. Dog hy en wilde het niet drinken, maer goot het uyt voor den Heere, en zeyde: Zoude ik het bloed van die mannen drinken, die daer gegaen zyn in volle gevaer van hun leven? Dog Gods toorn ontſtak wederom tegen Iſraël. En om hun te ſtraffen, liet Godt den duyvel

hem, wenſchte daer van te drinken, zonder nogtans imand te gebieden daer van te gaen haelen: de Philiſtynen hadden bezetting in Bethlehem; nogtans dry vroome mannen hebbende doorbroóken het leger der Philiſtynen, hebben water geput uyt de ciſterne van Bethlehem en dat gebragt tot David; dog hy en wilde niet drinken, maer offerde het aen den Heere uyt bezondere godtvrugtigheyd en om de ſyne te leeren de lydzaemheyd.

V. Wat zegt de Schrifiuer in het vier-en-twintigſte Capittel van den tweeden Boek der Koningen?

A. Het H. Schrift meld aldaer, dat Gods gramſchap ontſteken wierd tegen Iſraël; en dit was de oorzaek, dat om het volk te kaſteyden Godt toeliet, dat David oud zynde agt-en ſeſtig jaeren, gebood aen Joab te doen eene optelling des volks, dit geſchied zynde voelde hy eene knaeging in ſyn hert, en zeyde tot den Heere: Ik hebbe zeer gezondigd door deze daed; maer ik bidde, Heere, dat gy wegneemt de ongeregtigheyd van uwen dienaer, want ik heb zeer dwaezelyk gehandeld. Den Heere zond tot hem den Propheet Gad die hem gaf den keus van dry verſcheyde geeſſels tot ſtraffe over ſyn miſdaed; of van den hongers-nood geduerende 3 jaeren (de Latynſche overzetting meld van 7 jaeren; maer den Boek *Paralip.* ſpreekt van 3, als ook de 70 Overzetters, waer naer men deze Schrifiuer-plaets moet ſchikken, ofte zeggen, dat d'eerſte voorſtelling van den hongers-nood van 7 jaeren gebragt wierd op dien van 3) of van den oorlog geduerende 3 maenden, of van de peſt geduerende 3 dagen. David koos de peſt, die dede ſterven zeventig-duyzend mannen David door den raed van den zelven Propheet regte op eenen Autaer op den vloer van Areuna, genaemd Ornan 1. *Paralipomenon* 21, alwaer hy offerde Brand- en Dank-

toe, dat hy David zoude aendryven om het getal van Iſraëls kinderen te willen weten. David dan zeyde tot Joab: Gaet, doorreyſt alle de geſlagten van Iſraël, en teld het volk; op dat ik hun getal mag weten. Joab antwoordde: Dat den Heer uwen Godt uw volk vermenigvuldige, jae honderd-mael grooter maeke. Dog uyt wat reden heeft mijnen Heer Koning genegentheyd tot deze zaeke? Maer het gebod des Konings nam d'overhand tegen Joab en d'andere Krygs-overſten; zoo dat Joab met hun henen trok, om het getal van't volk op te nemen. Sy dan alle het Land nu doorreyſt hebbende, keerden naer negen maenden en 20. dagen weder te Jeruſalem, en Joab gaf de lyſte aen den Koning. In Iſraël wierden'er bevonden agt-honderd duyzend vegtbaere mannen, en vyf-honderd-duyzend mannen in Juda, zonder mede te rekenen de geſlagten van Levi en Benjamin; want Joab volbragt 's Konings bevel tegen dank. (1. *Paralip.*) Naer dat deze optellinge was gebeurd, begon Davids herte te ſlaen, en hy ſprak tot den Heere: Ik heb gezondigt in 't gene ik heb gedaen, daerom bid ik u, Heere, dat gy de ongeregtigheyd van uwen dienaer wilt weg-nemen: want ik heb zeer dwaezelijk gedaen. Den dag daer naer zond Godt den Propheet Gad aen David zeggen: Dit zegt den Heere: Gy hebt keus van dry, kieſt een van die: Ofte gy zult dry jaeren hongers-nood moeten lyden in uw Land: ofte gy zult dry maenden moeten vlugten voor uwe vyanden: ofte gy zult dry dagen de Peſte hebben in uw land. David zeyde: Ik ben in groote benouwtheyd; maer 't is my beter te vallen in d' handen van Godt (want hy is vol bermhertigheyd) als te vallen in d' handen der menſchen. Godt zond dan de Peſte in Iſraël van 's morgens af tot den geſtelden tyd, en daer ſtierven onder het volk ſeventig-duyzend menſchen. Als nu den Engel des Heere ſijne hand uytſtak over Jeruſalem, om die Stad te verderven, kreeg Godt medelyden met de geplaegde, en hy zeyde tot den Engel: 't Is nu genoeg David ziende den Engel, die het volk ſloeg, ſprak tot Godt: Ik ben 't, die gezondigt hebbe: Ik heb d'onregt-veerdigheyd bedreven, maer wat hebben die ſchaepen gedaen? Keert dan, bid ik u, ô Heere, uwe hand tegen my, en tegen myns Vaders huys: maer laet uw volk ongeſlagen. David heeft dan door het bevel van den Propheet eenen Autaer opgeregt en offeranden opgedragen, en de plaege hield op van Iſraël.

offers, zig verootmoedigende voor Godt, en de Peſte hiel aenſtonds op Volgens het laeſte Capittel van den tweeden Boek der Koningen, gaf David aen Areuna voor ſynen dorſch-vloer en oſſen 50 goude ſiklen, dat is; hy gaf in goud de weerde van 600 ſiklen zilvers, uytgedrukt in 1. *Paral.* 21, alwaer deze worden genaemd van goud, om dat ſy betaeld zyn in 50. van goud: of om deze twee plaetzen te doen over een komen kan men zeggen, dat David eerſt aen Areuna voor ſynen vloer gegeven heeft 50. ſiklen; maer zoo hy verſtaen had, dat den Heer voor zig wilde gebouwd hebben eenen Tempel op dezen berg, hy dan 't heel land en erffenis van Areuna gekogt heeft voor 600 ſiklen goud.

DERDE BOEK DER KONINGEN.

Het derde Boek der Koningen behelſt in 22 Hoofd-ſtukken eene geſchiedeniſſe van 126 jaeren, te beginnen van't jaer des werelds 2989 tot het jaer 3115. De voornaemſte punten zyn, het Ryk van Salomon, de dood van David, Salomons Tempel, de ſcheuringe onder Roboam, de daeden van vier Koningen van Juda, en van agt Koningen van Iſraël.

UYT HET I., (1. en 2. PARAL. 28.) (1. PARAL. 22. 28. 29.) II., III., (2 PARAL. 1.) IV., V., VI., (PARAL. 2. en 3.), VII., EN VIII., (PARAL. 5. 6. 7.) HOOFD-STUK.

Salomon word Koning, oud zynde 18 jaeren. Adonias onderwerpt zig. Laeſte daeden van David. De dood van David. Adonias vraegt om met Abiſag te trouwen, Godt verſchynt aen Salomon. Het oordeel van Salomon over het verſchil tuſſchen twee vrouwen. Salomons magt. Syne peerden. Hiram zend aen Salomon boomen tot het bouwen des Tempels De Wydinge van den Tempel. De Arke des Heere daer in gebragt.

UYt alle de zonen van David, die menigvuldig in getal waeren, wierd Salomon, eenen van de jongſte, van Godt verkoren, om hem in 't Ryk op-te-volgen. David had dit aen den Propheet Nathan verklaert, en zelfs met eede aen Bethſabeé belooft, dat haeren zone Salomon naer hem zoude regneren. De zaeke nogtans en was niet openbaer gemaekt. Als nu David was oud geworden en magteloos wierd, had ganſch

NATHAN.
Qui reus vnicæ ouis, reus eſt (te iudice) mortis,
Tu Tu, vir ille es, Tu quoque iure reus.
Lib. 2. Reg. cap. 12. v. 11.
24.

ganſch Iſrael de oogen op hem geſlagen, op dat hy hun zoude kenbaer maeken, wie naer hem op den Throon moeſt zitten. Maer Adonias, ſijnen oudſten zone, voorkwam ſijnen keus, en zeyde: Ik zal Koning zyn, en daer op dede hy voor zig wagens en peerden bereyden, met vyftig mannen, die voor hem zouden loopen. Joab den Veld-overſten, en den hoogen-prieſter Abiathar hielden 't met hem; maer den Propheet Nathan, den hoogen-prieſter Sadoc, en de kloekſte helden van David hielden 't met Adonias niet. Adonias dan regtte eene groote maeltyd op, tot de welke hy alle des Konings zonen, en ſijne voornaemſte aenhangers riep. Hy wierd door alle de genoodigde voor Koning gegroet, die riepen: Lang leve den Koning Adonias! Nathan daer van verwittigt zynde, ging het Bethſabeé zeggen. Sy ging aenſtonds by den Koning, verhaelde hem al 't gene daer was gebeurd; en maekte hem ook ſijnen eed gedagtig. Nathan kwam ook aenſtonds by, en beveſtigde haere woorden. David zeyde daer op tot Bethſabeé: Zoo waer als den Heer leeft, die my uyt alle myne benouwtheden heeft verloſt, zoo zal ik nog dezen dag uytvoeren, 't gene ik u gezworen heb. Hy beval ten zelven ſtonde aen Sadoc, Nathan en Banaïas, dat ſy zonder uytſtel Salomon zouden tot Koning zalven en kroonen. Men dede den jongen Prins op des Konings muyl-ezel zitten; en hy wierd naer Gihon gebragt, alwaer hem Sadoc zalfde. Men blies daer naer het Trompet, en al het volk riep: Lang leve den Koning Salomon! Men bragt hem daer naer te Jeruſalem te rug, onder het geſchal van trompetten en muzicale inſtrumenten, en onder de toejuyginge van alle het volk, dat met hem was. Adonias, en alle de ſijne dit gerugt hoorende, vraegden wat dit te bedieden was: en waeren zeer verſteld, als ſy vernamen, dat Salomon, op 't bevel van David, tot Koning gezalfd, en reeds op ſijnen throon gezeten was. Alle de gaſten van Adonias daer door verſchrikt zynde, wierden verſtroyd. Adonias, voor ſijn leven vreezende, nam den hoorn des Autaers vaſt, en wilde van daer niet gaen, voor al-eer dat Salomon hem beveſtigd had, dat hy hem niet zoude doen ſterven. Men kwam het aen Salomon boodſchappen, die antwoordde: In dien hy zig loffelijk draegt, zoo zal'er niet een hayr van ſyn hoofd ter aerde vallen; maer zoo daer eenige kwaede aenleggingen in hem bevonden worden, zal hy de dood niet ontgaen. Salomon zond dan iemand, die hem van den Autaer af-bragt. Adonias kwam zig voor den Koning Salomon nederbuygen, waer op hem Salomon gebood nae zyn huys te gaen.

Naer dat David ſynen zone Salomon tot Koning over Iſrael had geſteld, liet hy de Vorſten der Iſraëliten, de hoofden der ſtammen, en ampt-mannen, zoo van het hof, als van het leger te ſamen komen. Hy ſtond op, niet tegenſtaende hy zeer krank was, en zeyde: Luyſterd nae my, myne bloed verwanten, en myn volk. Myn voornemen was eenen Tempel te bouwen, alwaer d'Arke van het Verbond des Heere zoude ruſten; maer den Heer zeyde tot my: Uwen zone Salomon zal my eenen Tempel bouwen, want ik heb hem tot mynen Zone verkoren, en ik zal ſijnen Vader zyn. Syn Koningryk zal ik veſtigen voor altyd, in dien hy myne geboden en inſtellingen blyft onderhouden. Overzulkx bidde ik u-lieden in de tegenwoordigheyd van Godt die ons aenhoort, dat gy zoud onderhouden en doorzoeken alle de geboden van onzen Heere. En gy, ô mynen zone, maekt, dat gy den Godt van uwen Vader kennen mogt; en diend hem uyt ganſcher herte, en uyt een vrywillig gemoed. Want Godt doorgrond alle de herten, en hy verſtaet alle de gedagten van onze ziele. In dien gy hem zoekt, zult gy hem vinden, maer, in dien gy hem ver-

V. Wie is den Auteur van deze twee laeſte Boeken der Koningen?

A. Daer en is geenen bezonderen, maer het zyn verſcheyde Auteurs alle aengedreven door den H. Geeſt, welke beſchreven hebben de geſchiedeniſſen van hunnen tyd, waer van men eene hiſtoriſche vezaemeling gemaekt heeft.

V. Hoe ſyn deze Boeken der Koningen by een gebragt?

A. Gevonden hebbende de Schriften zoo van Samuel als van de andere Propheten, die by een verzaemelt hadden ider het merk weerdigſten van ſynen tyd, zoo heeft men lank daer naer uyt de zelve by een gebragt eene algemeyne hiſtorie van alle de Koningen van Gods volk.

V. Wie zyn de Auteurs die in order geſtelt en tot eene gevolgelyke hiſtorie gebragt hebben deze verſcheyde Schriften?

A Men kan dit niet voor vaſt zeggen, de eene ſchryven dit toe aen Jeremias, de andere aen Ezechias, of aen Eſdras.

V Worden deze Auteurs gehouden voor Canonieke Schryvers?

A. Jae, geheel de Kerk heeft hun altyd daer voor erkent.

V. Wat behelzen deze twee laeſte Boeken der Koningen?

A. Sy behelzen de hiſtorie van 455 (volgens de rekening van andere 430 jaeren; te weten, het Ryk van Salomon, en naer ſyne dood den oproer van Jeroboam, en het gene gebeurt is onder twintig Koningen van Juda en onder negenthien Koningen van Iſrael.

V. Wat is 'er merkweerdigs in deze twee laeſte Boeken der Koningen?

A. Verſcheyde geſchiedeniſſen die tot groote onderrigting konnen dienen als men-ze bemerkt met de oogen des geloofs.

V. Hoe verdeylt men deze twee laeſte Boeken der Koningen?

A. Men verdeylt-ze in twee deelen, waer van het eerſte ons leert den ſtaet van het Koningryk van Iſrael voor de Scheyding; en het tweede leert ons het gene gebeurt is ſedert deze Scheyding.

laet, zal hy u verwerpen voor inder eeuwigheyd. Nu dan mynen Sone, den Heere zy met u. Hy geve u ook wysheyd en verſtand, op dat gy Iſrael regeren mogt, en de Wet van uwen Heer en Godt getrouwelyk onderhouden. Want dan zult gy in voorſpoed konnen leven, als gy volbrengen zult de geboden van uwen Heer en Godt. Gy ziet, dat ik in myne armoede (*David had tot het opbouwen des Tempels boven maete groote rykdommen vergaedert; en nogtans aenziet hy zig als arm: om dat die rykdommen, gelyk hy aenſtonds zegt, niet aen hem maer aen Godt toebehoorden; en om dat hy van ſyne milde hand ontfangen had al 't gene hy hem opdroeg.*) heb bereyd gemaekt, het gene tot het groot werk van 't huys des Heere noodig is: maer u heeft hy verkoren, om dit oogwit te voltrekken. Wakker aen dan, ſlaet de hand aen 't werk, en Godt zal met u zyn. Den Koning zeyde voorder tot de geheele gemeynte: Het heeft Godt belieft, uyt alle myne zonen mynen zone Salomon te verkiezen, eenen teeren jongeling, daer dit nogtans is een groot werk. Want 't en is geen paleys, dat voor eenen menſch, maer dat voor Godt den Heere bereyd word. Ik heb van mynen t' wege uyt alle myne kragten voor het huys des Heere veerdig gemaekt, 't gene tot de onkoſten van het huys van mynen Godt noodig is; maer zoo daer iemand nu ook de genegentheyd heeft, om heden eene vrywillige offerande aen den Heere te doen, dat hy geve dat hem belieft. Aenſtonds beloofden alle d'Overſten van 't volk en alle de ampt-mannen, hunne giften voor het huys des Heere op te draegen. Sy gaven goud en zilver, koper, yzer, en koſtelyke geſteenten. Ook was al het volk in't geven van deze vrywillige giften zeer verheugd; want ſy deden 't aen den Heere, uyt een opregt en vrywillig gemoed. Den Koning wierd daer over met eene overgroote blydſchap ontſteken, en den Heere lovende, zeyde hy: Gelooft moet gy wezen, ô Heere en Godt van onzen vader Iſrael, in alle eeuwigheyd. Aen u, ô Heere, komt grootheyd toe, magt, luyſter, overwinning, en lof: Want alles wat den Hemel en d'aerde bevat, behoord u toe. U komt het toe, Koning te zyn: en uw Prinſdom gaet verre dat van alle Princen te boven. Maer wie ben ik, en wat is myn volk, dat wy u deze vrywillige gaven durven opofferen? want alles komt van u, en wy geven u weder, 't gene wy uyt uwe handen hebben ontfangen. Want wy zyn als reyzigers en uytlanders voor uwe oogen, gelyk ook alle onze voor-vaders zyn geweeſt. Onze dagen zyn als de ſchaduwe, die niet eenen oogenblik ſtille ſtaet. ô Heere, onzen Godt, ik wete, dat gy de herten aenziet, en de opregtigheyd bemind, daerom heb ik met opregtigheyd des herte u alle dingen met vreugd opgedraegen: en met eene overgroote blydſchap heb ik uw volk, 't welk hier tegenwoordig is, u ook ſyne vrywillige giften zien doen. ô Heere, Godt van Iſrael, onderhoud dog voor altyd deze genegentheyd in hun herte; en maekt dat hun gemoed zig geſtadiglyk met eerbiedigheyd tot u keere. Verleent ook aen mijnen zone een volmaekt herte, om alle uwe geboden, alle uwe bevelen, en alle uwe Inzettingen getrouwelijk te volbrengen, en dit uw huys te bouwen. Daer naer zeyde David tot de geheele gemeynte: Geeft lof en dank-zegginge aen onzen Heere onzen Godt. Sy loofden dan allegaeder den Heere, en ſy buygden allegaeder hun hoofd en wierpen zig-zelven neder voor Godt en ſy aenbaden hem. Men offerde ook dezen en den volgenden dag ontallyke Slag-offers, en Dank-offers, en men hield ten zelven dage maeltijd voor Gods aenzigt met groote vreugd.

Dewyl Davids ſterf-dag was naekende, dede hy Salomon ſynen zone tot zig komen, om hem de laeſte vermaeninge te geven. Hy zeyde hem: Ziet ik gae den weg in van alle die op d'aerde woonen. Weeſt

V. Hoe veel Koningen zyn 'er geweeſt voor de verdeeling van het Koningryk?

A. Dry, te weten: Saul, David, en Salomon.

V. Hoe veel Ryken bevat den derden Boek der Koningen?

A. Hy bevat het eynde van het Ryk van David en dat van Salomon, de Scheyding der thien Geſlagten, de Geſchillen en oorlogen der Koningen van Juda en van Iſraël.

V. Wat word 'er geſeyt van David in het begin van dezen derden Boek der Koningen?

A. Daer word verhaelt 1, dat David bejaert zynde en zig niet konnende verwermen, men hem gaf eene jonge maegd genaemt Abizag, van Sunam, om hem te dienen welke hy tot huysvrouw nam volgens den H. Hieronymus, en altyd maegd liet volgens de Schriftuer. 2 dat hy dede zalven ſynen zoon Salomon tot Koning van Iſraël te Gihon door Sadoc Opper-Prieſter en den Propheet Nathan; 't gene hoorende Adonias den oudſten der kinderen van David, die zig had doen uytroepen tot Koning tegen den wil van ſynen vader, en dat Salomon reeds geplaetſt was op den Throon, vlugtte in den Tempel, waer uyt hy gehaelt zynde door het bevel van Salomon, wierd nae ſyn huys gezonden, en alle die van ſynen aenhang namen de vlugt. 3. Dat David naekende aen de dood, onderrigttingen gaf aen Salomon ſynen zoon oud zynde 19 jaeren, en hem te kennen gaf ſynen wille ten opzigte van Joab, van Semei en van de zoons van Berzellai van Galaad, hy gaf ook het voorbeeld van eenen Tempel; waer naer hy ſtierf in het veertigſte jaer en zes maenden van ſyn Ryk, te weten naer geheerſcht te hebben zeven jaeren en een half te Hebron, en dry-en-dertig jaeren te Jeruſalem, oud zynde ſeventig jaeren en half.

V. Welke zyn de daeden van Salomon geduerende ſyn Ryk?

A. 1 Salomon dede ſterven Adonias zoon van David, Joab en Semei, en zond in ballingſchap den Opper-Prieſter Abiathar, gelyk David hem bevolen had 2 Hy trouwde oud zynde negenthien jaeren de dogter van Pharao VI,

TEMPLI HIEROSOLYMITANI

Descriptio, iuxta B. Arian. Montanum.

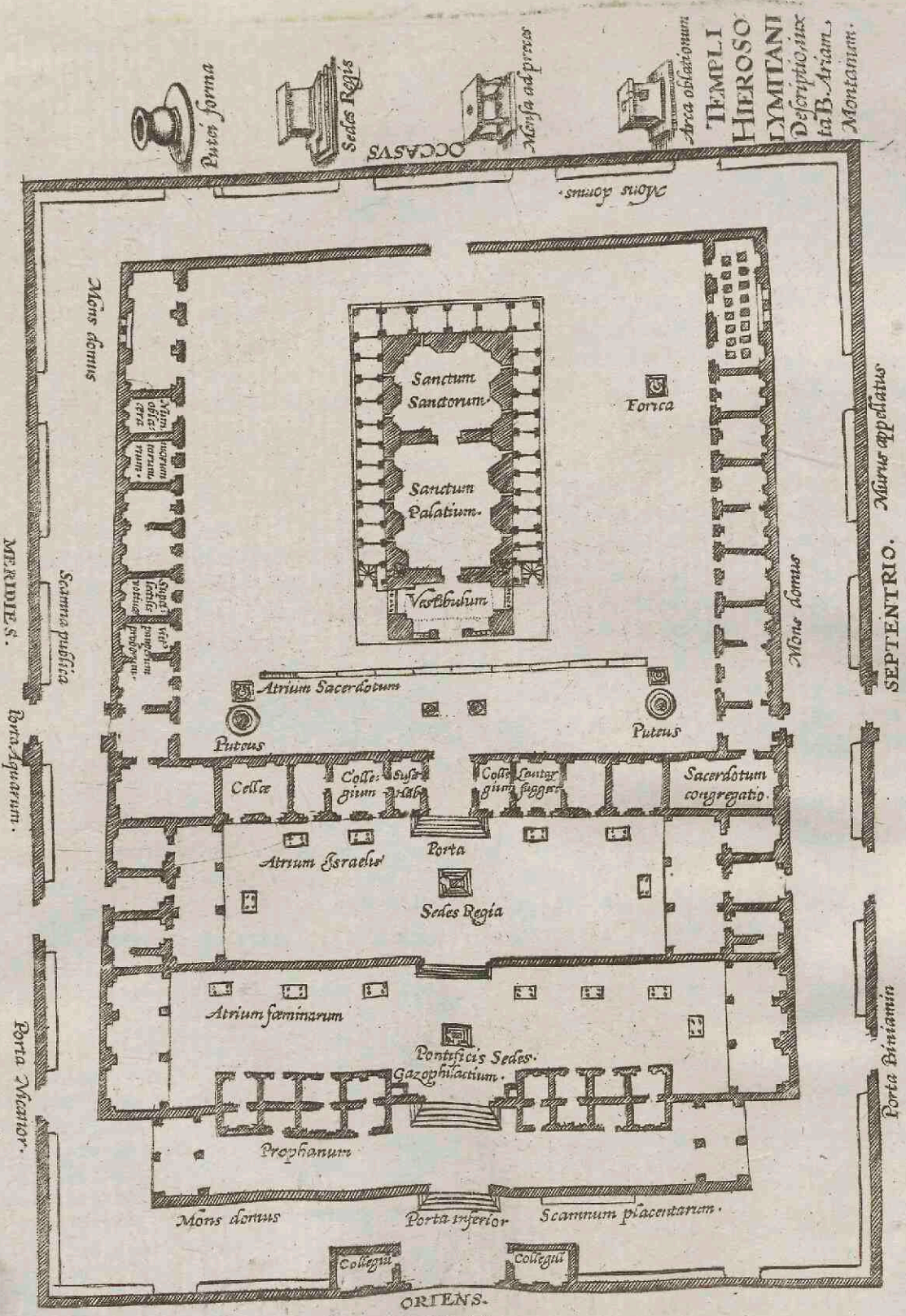

3. REGUM. CAP. VI. V. 1.

dan kloek, en draegd u mannelijk. Neemt agt op al het gene uwen Heere uwen Godt u geboden heeft: wandeld op ſijne paden, op dat gy verſtandiglijk te werke mogt gaen in alles wat gy doet, waer gy u henen keerd. Hy voegde daer by: Gy weet, wat dat Joab, zone van Sarvia, my al heeft gedaen: wat dat hy gedaen heeft aen twee Overſte van Iſraels Leger, Abner en Amaſa, die hy heeft vermoord, ſtortende hun bloed ten tyde van vrede, als of het Oorlog was geweeſt. Gy zult dan met hem naer wysheyd doen, en hem ſijn leven met eene vredige dood niet laeten ſluyten. (*De dobbele moord van Joab moeſt niet ongeſtraft blyven, en David aenzag de vraek daer van als eene Koninglijke pligt. Maer de groote magt van den pligtigen en van Abiſaï ſijnen broeder, had David genoodzaekt hem te ſpaeren. Ook verdienden aengemerkt te worden de dienſten, door Joab aen den ſtaet bewezen, en ſijne onverbrekelijke getrouwigheyd voor David. Zoo dat het billyk was, dat dezen Prins hem ten minſten tot den ouderdom liet leven. Maer ſyne goede dienſten aldus hebbende beloont, belaſtte hy al ſtervende aen ſynen zone dat hy kwyten zoude het gene hy, als bedienaer des Heere, verpligt tot de uytvoeringe van ſyne Wetten tegen de moordenaers, aen Godt en de gemeente ſchuldig was. Uyt het gene Salomon daer naer te kennen guf, Joab ter dood verwyzende, blykt ook, dat Godt op David en ſyn huys het bloed van Abner en van Amaſa gevroken zoude hebben, indien hy Joab niet had geſtraft.*) Gy hebt ook by u Semeï van Bahurim, die my afgryſſelijk gelaſtert heeft, als ik voor Abſalon vlugtede: maer om dat hy my te gemoed kwam aen de Jordane, heb ik hem by den Heere gezworen, dat ik hem door het zweerd niet zoude doen ſterven. Gy niet-te-min, laet hem niet ongeſtraft. (*Het bevel van David wegens Semeï, ſchynt vremd te zyn, naer dat hy hem ſyn miſdaed zoo edelmoediglyk had vergeven. Maer dezen Prins had twee pligten te volbrengen: te weten van boetveerdigen zondaer en van Koning. Als zondaer had hy met eenen boetveerdigen geeſt de vloeken van Semeï verdragen: maer als Koning, moeſt hy het goed orden onderhouden, de opſtanden beletten, en de Koninglyke weerdigheyd van d'aenvallen der oproerige bevryden. Dit doet hy hier door't bevel, 't welk hy aen ſynen zone geeft. 't Is waer dat hy op den dag van ſyne erſtellinge op den throon hem gezworen had, dat hy hem niet en zoude doen ſterven: ook heeft hy hem ſyn woord getrouwelyk gehouden, en 't is uyt ontzag voor dezen eed, dat hy Salomon bevelende van aen Semeï de regtveerdige ſtraffe van ſyne boosheyd te doen draegen, nogtans de beſchikkinge daer van aen ſyne wysheyd liet, als of hy hem zeyde: Gy zyt hier in ſchuldig een voorbeeld aen't volk te ſtellen; maer naer de belofte, door my aen hem gedaen, betaemt het niet, hem juyſt om ſyne vervloekinge te doen ſterven. Het zal genoeg zyn, van naer by op hem te waeken, om hem te ſtraffen, wanneer hy pligtig gevonden zal worden.*) Dewyl gy verſtandig zyt, zult gy wel weten, wat gy hem doen moet. David noemde hem ook eenige van ſyne getrouwſte dienaeren, aen de welke hy hem beval gunſte te bewyzen voor de dienſten, die ſy in den oorlog van Abſalon hem hadden gedaen. Aldus ontſliep David met ſyne voor-vaders, in eenen vollen ouderdom, vervult zynde met rykdom, en vol van glorie, en hy wierd begraeven in de Burgt Sion, Davids Stad genaemt. Hy hadde in alles geregeert veertig jaeren: zeven jaeren te Hebron over het geſlagte van Juda, en dry-en-dertig jaeren te Jeruſalem over ganſch Iſrael, en was 71 jaeren oud.

Adonias nu kwam by Bethſabeé, de moeder van Salomon, en ſeyde: Ik bidde u van den Koning te verzoeken, dat hy my Abiſag tot eene huys-vrouwe geve. Sy kwam dan by den Koning, maer deze vraege

hy vroeg aen Godt een leerzaem hert en de wysheyd om te onderſcheyden wat dat regtveerdig was; het gene Godt hem toeſtond, gelyk het bleek in het oordeel 't gene hy ſtreek in een geſchil tuſſchen twee vrouwen die beyde hielden ſtaen de moeder te zyn van een kind: Godt gaf hem ook de rykdommen en den luyſter. 3. Hy ſtelde Bedienden in ſyn Hof; waer van de Schriftuer de optelling doet hy bepaelde de dagelykſe onkoſten van verteer, hy maekte dry duyzent Spreuken en vyf duyzent Lofzangen, hy handelde van de boomen en gedierten der aerde, breyddeuyt ſyne heerſchappye, gaf den vrede aen ſyn volk, en was beroemt voor den wyſten der menſchen. 4. Hy maekte groote voorbereydzels om een Huys te bouwen voor den Heere, ten welken eynde Hiram Koning van Tyrus hem leverde het ceder en dennen-hout; hy vergaederde honderd duyzent talenten goud die meer maeken als zes duyzend agt hondert millioenen, en een millioen talenten zilvers, die meer doen als vier duyzent agt hondert millioenen volgens de proportie en tegenwoordige weerde van het goud en zilver. 5. Hy begon en volbragt den bouw des Tempels in zeven jaeren, en ſyn huys in derthien jaeren, wiens beſchryving men vind in 't 6 en 7 cap. van den 3. Boek der Koningen. Hy bouwde nog verſcheyde andere Palyſen, en dede maeken voor den Tempel verſchyde werken van eene onuytſprekelyke pragt en koſtelykheyd. 6. Hy dede de Arke brengen in den Tempel met eene buyten-gewoonelyke plegtigheyd, en de wyding van den zelven geſchiedde met ontallyke offerande 7. Hy bouwde nog verſcheyde Steden, verpligtte veele volkeren hem tribuet te betaelen, en zond een vloot nae Ophir, dat is, nae de ooſtelyke kuſten van Africa, voornaementlyk nae 't land van Sophala alſdan zéer overvloedig in goud, van waer ſy een groote menigte overbrogt. 8. Hy onthaelde op 't alderpragtigſte de Koninginne van Saba die als opgetoge was door ſyne onderhandelingen en over-groote wysheyd; ſy dede hem koſtbaer geſchenken, en ſy ontfong 'er van hem

mishaegde hem zoo, dat hy seyde: heden zal het Adonias met de dood bekoopen. Hy sond dan Banaïas, die hem dood sloeg. Joab dit hoorende, vlugtede in het Tabernakel, en greep den hoorn van den Autaer vast. Men gaf dit aen Salomon te kennen. Salomon sond Banaïas derwaerts die Joab daer ter plaetse doodde. Daer naer dede hy Semeï dooden, om dat hy over de Jordane gegaen had tegen het verbod van Salomon. Als het Ryk van Salomon aldus geveſtigd was, nam hy (*Oud zynde twintig jaeren in het derde syn 'er regeringe.*) de dogter van Pharao, Koning van Egypten, tot eene huys-vrouwe, en hy bragt-ze in Davids Stad. Het volk bleef daer-en-tusschen op de hoogten (*Dit waeren Bosschagien op heuvelen en bergen gestelt: en mits sy met digt geboomte belommert waeren, en door haer hoogte aen den Hemel naederden, zag het volk die aen als stilder en bekwaemer om Godt te bidden, en hem Offerhande te doen: maer deze hoogten waeren Godt niet aengenaem om verscheyde redenen.*) Offerhande doen, om dat 'er nog geenen Tempel en was. Salomon nu beminde den Heere, en leefde naer het bevel van sijnen vader. En Godt verscheen 's nagts aen Salomon in eenen droom, en zeyde tot hem: verzoekt wat gy van my wilt hebben. Salomon antwoordde: O mynen Heer, en mynen Godt, gy hebt groote goedertierentheyd bewezen aen mynen vader David... Gy hebt my uwen dienaer, Koning gemaekt in sijne plaets, dog ik ben jong, en ik weet niet, hoe ik hier in moet omgaen: ook is uwen dienaer in 't midden van een groot volk, dat niet geteld kan worden door sijne menigte. Geeft dan uwen dienaer verstand en wysheyd, om uw volk regt te doen, en onderscheyd te maeken tusschen goed en kwaed; want, wie is 'er bekwaem om zoo een overgroot volk te regeren? Het behaegde Godt ten uytterſten, dat Salomon van hem deze dingen vroeg, en hy zeyde tot hem: Om dat gy dit hebt verzogt, en niet lange jaeren, nogte rykdommen, nogte de dood van uwe vyanden, maer wysheyd om regte te doen; ziet, ik geve u het gene gy hebt verzogt, dat is, verstand en wysheyd; zoo verre, dat niemand uws gelykx voor u en zal geweest zyn, en naer u niemand en zal opstaen. Dog bovendien geve ik u het gene gy niet en hebt verzogt, dat is, rykdom en eere, zoo dat 'er niemand uws gelyk en zal geweest zyn onder de Koningen der vorige tyden. Is 't dat gy ook wandeld op myne wegen, gelyk uwen vader heeft gedaen, zoo zal ik ook uwe dagen verlengen. Salomon wakker wordende, nam agt op synen droom, en te Jerusalem gekomen zynde, stelde zig voor de Arke des Verbonds, en offerde Dank-offers en Brand-offers. Op dien zelven tyd kwamen 'er twee ligte vrouwen voor Salomon. d'Eene zeyde: ô Myn Heere, ik en deze vrouw woonden in 't zelven huys. Ik heb by haer in eene kamer gebaerd. Dry dagen daer naer baerde sy ook, en wy waeren te saemen alleen in huys, zonder dat 'er iemand by was. Nu, het kind van die vrouwe is dezen nagt gestorven: want al slaepende heeft sy het versmagt. Dog ter midder-nagt opstaende, terwyl uwe dienst-vrouw sliep, heeft sy myn kind van myne zyde gehaeld, en in haeren schood geleyd, en het dood kind leydde sy in mynen schood. Als ik 's morgens vroeg opstond, om myn kind te zuygen te geven, zag ik, dat het dood was, en het nauwkeurig beziende met het ligt, bevond ik, dat het myn kind niet en was. Hier op zeyde de andere vrouw: 't En is alzoo niet. Het dood kind is het uwe, en 't levende is myn kind. Aldus keven sy beyde voor den Koning, die zeyde: Brengt my hier een zweerd, en verdeeld het levende kind in twee stukken, en geeft de eene helft aen d'eene vrouwe, en de andere helft aen d'andere. Dan zeyde de moeder van 't levende kind tot den Koning: (want haer ingewand wierd

al zoo groote. Hy dede maeken twee hondert goude Schilden, en eenen Throon van ivoor, voegde syne vloot by die van den Koning Hiram, om te zeylen nae Tharsis, den westelyken kant van Africa en Spagnien, ontrent de engte die nu den naem voert van Gibraltar; andere zeggen, dat Tharsis is een Eyland van den Oceaen nae den Westen.

V. Waer in was Salomon berispelyk?

A. Hier in, dat hy de vrouwen te driftelyk beminde, dat hy 'er veel vremde trouwde, dat hy het getal der zelve te buytensporiglyk vermeerderde tot zeven hondert toe behalven dry hondert concubienen, en dat hy aenbad de afgoden-beelden.

V. Hoe wierd Salomon van den Heer gestraft?

A. Den Heer verwekte verscheyde vyanden tegen Salomon, als Adab in Idumeen, Razon te Damascus, Jeroboam in syn eygen Land; en syn Koningryk wierd verdeylt naer syne dood, volgens de voorzegging van Ahias, die aen Jeroboam beloofde het Koningryk van Israël.

V. Hoe lank heerschte Salomon?

A. Hy regeerde 40 jaeren te Jerusalem en over geheel Israël, hy stierf oud zynde agt-en-vyftig jaeren; daer zyn 'er die zeggen, dat hy tagentig jaeren geheerscht heeft, en dat hy zou geleeft hebben vier of agt-en-negentig jaeren. Hy had tot opvolger synen zoon Roboam. onder wie begonst de verdeeling van het Koningryk ter oorzaeke van de zonden van Salomon; en deze verdeeling zal ons beletten in het vervolg te volgen de Capittels, om niet te onderbreken de historie der Koningen van de twee Ryken, van Juda en daer naer van Israël

V. Hoe noemt men deze twee Koningryken?

A. Het eene word genoemt het Koningryk van Israël het gene bestond uyt thien Geslagten; het ander had den naem van het Koningryk van Juda, en had voor zig twee Geslagten, te weten, dat van Juda en dat van Benjamin.

V. Hoe veel Koningen van Juda teld men?

A. Men teld 'er twintig; te weten, Roboam, Abiam, over

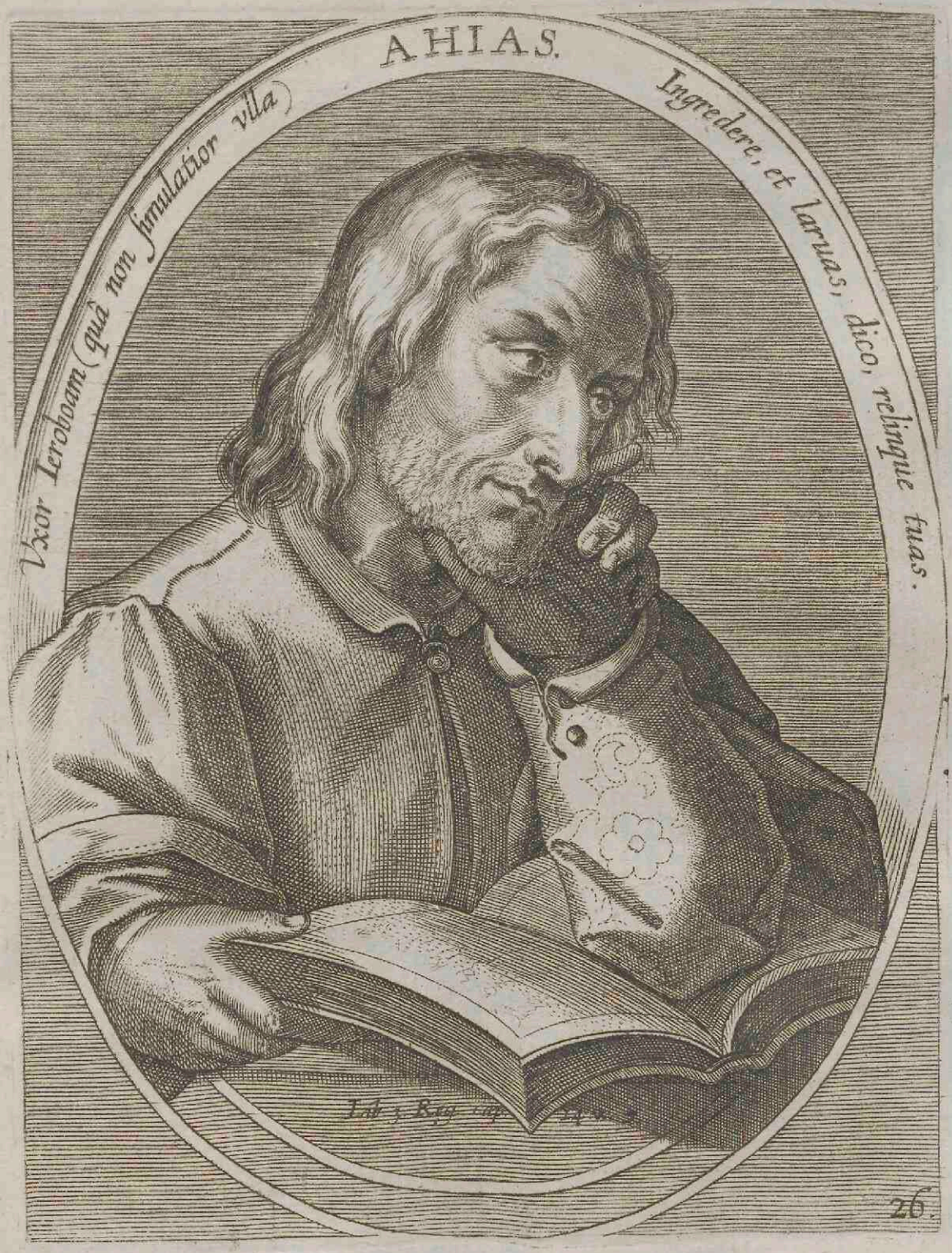
AHIAS.
Vxor Ieroboam (quâ non simulatior vlla) Ingredere, et larvas, dico, relinque tuas.
26.

ELIAS.
Israel, ipse ego, qui Currus, qui Auriga, petiui
Ætherus ignitis fidera celsa rotis.
3. Reg. Cap. XVII. v. 1.
22.

over het kind ontroert) Ik bid u, myn Heer, geeft haer dog het levende kind, zonder het dood te ſlaen. De andere zeyde daer tegen: Dat het nogte het myne nogte het uwe en zy; maer dat men het verdeele. Hier op gaf den Koning deze uytſpraek: Geeft het levende kind aen deze vrouwe, zonder het dood te ſlaen; want ſy is'er de moeder van. Ganſch Iſrael gehoort hebbende dit vonnis, kreeg groot ontzag voor hem.

De magt van Salomon was overgroot. Hy heerſchte niet alleen over de twaelf ſtammen van Iſrael; maer over alle de Landen die ſijnen vader veroverd had, van aen Egypten tot aen de riviere Euphrates, en alles was in vrede. Salomons lyf-togt was dagelyks dertig maeten meel-bloemme, en zeſtig maeten meel, thien gemeſte runderen, twintig wey runderen, en honderd ſchaepen, behoudens de herten, de wilde geyten, de buffels, en de gemeſte vogelen. Hy had ook veertig-duyzend peerde-kribben tot ſijne wagens, en vier-duyzend peerde-ſtallen, ieder hebbende thien peerde-ſteden, (2. *Paral.* 9.) en twaelf-duyzend ruyters. Ook gaf Godt aen Salomon eene wysheyd en voorzigtigheyd boven maeten; zoo dat'er van allerley volkeren en koningen kwamen om ſijne wysheyd te aenhooren. Hiram Koning van Tyrus, gehoord hebbende, dat Salomon in de plaetze van ſijnen vader was Koning gezalfd, zond ſyne hovelingen om hem veel gelukx te wenſchen. Salomon liet ook door gezanten aen Hiram zeggen: Gy weet, dat mynen vader niet en heeft konnen, volgens ſijne begeerte, een huys bouwen voor den naem van Godt ſijnen Heere, om de oorlogen die hem omringelden; maer nu heeft den Heere mynen Godt my ruſte gegeven van alle zyden. Dus heb ik voorgenomen voor den naem van mynen Heer en Godt een huys te bouwen. Gebied dan aen uwe knegten, dat-ze voor my ceder-boomen kappen op den berg Libanus, mits dat'er onder ons niemand en is te vinden, die het hout zoo wel kan kappen, als de Sidoniers. Hiram, Salomons voorſtel gehoord hebbende, was zeer verblyd, en hy liet aen Salomon zeggen: Al wat gy my belaſt, zal ik volbrengen. Aldus gaf Hiram aen Salomon ceder-boomen en denne-boomen volgens ſijn wel-bevallen. Salomon nam ook werk-lieden uyt geheel Iſrael, ten getalle van dertig-duyzend mannen. Daer van zond hy'er thien-duyzend ter maend by beurd naer Libanus toe. Hy had zeventig-duyzend draegers, en tachentig-duyzend ſteen-houwers op het gebergte. Behoudens d'Opper-bevel-hebbers, die over het werk waeren, had hy'er nog dry-duyzend dry-honderd, die opzigt hadden over het werk-volk. Men begon dan den Tempel des Heere te bouwen 480 jaeren naer den uytgang van Egypten, in het vierde jaer van Salomons regeringe over Iſrael. Dezen Tempel wierd aengeleyd naer de form van't Tabernakel. Hy was zeſtig cubitus lang, twintig cubitus breed, en dertig cubitus hoog. De ſteenen, daer den Tempel van gebouwd wierd, waeren te vooren zoo wel bereyd, dat'er nogte hamer, nogte byle, nogte eenige ander gereedſchap gehoord en wierd, als men den bouw opregtte. De mueren waeren van binnen met ceder-hout zoo ganſch overdekt, dat'er niet eenen ſteen gezien en wierd. Het Heylig der Heyligen, daer de Arke des Heere geſtelt moeſt worden, wierd bekleed met het alderfynſte goud. Salomon maekte daer ook twee Cherubinen van Olyf-hout, thien cubitus hoog. Hunne vleugelen waeren vyf cubitus lang. Den eenen vleugel van den eerſten Cherubien raekte den eenen muer, en den eenen vleugel van den tweeden Cherubien den anderen muer, en beyde hunne andere vleugels kwamen in't midden by-een. Hy overtrok deze Cherubinen met goud. Hy verçierde ook alle de mueren des Tempels met Cherubinen, palm-boomen en allerhande loof-werk, dat zig verhief,

Aſa, Joſaphat, Joram, Joachas gezeyd Ochoſias, Athalia, Koninginne, Joas, Amanias, Ozias of Azarias, Joatham, Achas, Ezechias, Manaſſes, Amon, Joſias, Sellum anders genaemd Joachas, Eliakim genaemd Joakim of Jehoiakim Joachim genaemd Conias of Jechonias, Matthanias gezeyd Sedecias.

V. Wie was den eerſten Koning naer Salomon?

A. Roboam, zoon van Salomon, volgde op aen ſynen vader oud zynde 41 jaeren. Dezen Prins zynde gegaen nae Sichem, alwaer geheel Iſraël verzaemeld was om te verkiezen eenen Koning, zoo wierd hy aldaer verkozen; maer het volk hem gevraegd hebbende verligting van de zwaere laſten die Salomon hun had opgeleyd, zoo hiel Roboam hier over raed met de ouderlingen en de jongelingen van ſyn gevolg. Hy volgde den raed van de jongelingen die hem raedden van de laſten niet te verminderen maer eerder te vermeerderen; en dit gaf oorzaek aen den opſtand van de thien Geſlagten, die Aduram (welken aangeſteld was over de ſchattingen en die van wegens Roboam tot hun gezonden was) geſteenigd hebbende, verkozen tot Koning Jeroboam zoon van Nabath, Ephrateër, van Sareda, Bedienden van Salomon. Hier van kwam de verdeeling der twelf Geſlagten; waer van het deel het gene Roboam volgde, den naem kreeg van Juda, of van Jeruſalem, of de twee Geſlagten of van David; het ander deel het gene Jeroboam volgde, kreeg den naem van Ephraïm, of van Samarien, of van Iſraël om dat'er thien Geſlagten onder begrepen waeren.

V. Wat dede Roboam ziende Jeroboam verkozen tot Koning van Iſraël.

A. Roboam vertrok nae Jeruſalem, alwaer vergaederd hebbende honderd-tagentig-duyzend mannen van de Geſlagten van Juda en Benjamin, trok hy ten ſtryden tegen 't huys van Iſraël, en om't Koningryk van Jeroboam te brengen onder ſyn gebied: den Propheet Semeias kwam hem aenzeggen van wegens Godt, van niet te ſtry-

en als uyt den muer ſcheen te komen. Hy bedekte den vloer, van binnen en buyten het Heyligdom met goud. Hy maekte aen den ingang van 't Heyligdom deuren van olyf-hout, doende daer op afbeeldzels van Cherubinen en palm-boomen, al het welke hy met goud overtrok. Aldus dede hy ook aen den ingang des Tempels (*dezen tempel beſtond in dry deelen. Het* 1. *was het Heylig der Heyligen. Het* 2. *was de H. Plaetze, Het* 3. *het voor-plyn, en dit was onder den blouwen hemel; en aldaer ſtond den Autaer der Brand-offers, dog omringelt met ſchoone gaelderyen, onder de welke men konde ſchuylen ten tyde van het kwaed weder en hitte.*) Salomon was zeven jaeren bezig aen dezen bouw, en 't was het pragtigſte werk, dat 'er oyt dien tyd gezien was. Hy bouwde ook het huys van Libanus-boſch, (een huys van vermaek met hooge bergen, als tot eene boſſchagie gemaekt.) Dit huys was honderd cubitus lang, vyftig breed, en dertig hoog, had vier gaelderyen ondersteund met ceder-houte pilaeren.... Eyndelijk maekte hy nog een huys voor de dogter van Pharao, die hy getrouwt had. Alle deze gebouwen waeren gemaekt van koſtbaere ſteenen, die van buyten en van binnen op gelyke maete waeren gezaegt, en gegrondveſt op ſteenen van pryze, van acht of thien cubitus groot. Salomon dede ook een overgroot water-vat van koper gieten (anders om ſijne ruymte, genaemt de kopere zee.) Het was rond, thien cubitus wyd, en vyf cubitus hoog. Onder den rand was 'er geſneden werk, rondom het vat gaende. Dit vat ſtond op twaelf oſſen, en men haelde daer water uyt om de Prieſters te waſſchen, als ſy kwamen om hunnen dienſt te doen en d'offerande op-te-draegen. Ook maekte Salomon alle de voordere toebehoorten des Tempels; den gouden Autaer, en de tafel der toon-brooden; van louter goud aen de regte hand voor 't Heyligdom, en vyf aen de ſlinke hand, en daer op als lelie-bloemen en lampen van goud. Hy maekte nog daer-en-boven goude ſnuyters, ſchaelen, vorken, bekers, vyzels en wierook-vaten van zuyver goud.

Wanneer dit werk voltrokken was, liet Salomon te Jeruſalem vergaederen alle de Overſte van Iſrael, de Vorſten der geſlagten, en de Hoofden der huys-gezinnen. Dan namen de Prieſters de Arke des Heere te ſaemen met het Tabernakel (dat David had opgeregt in ſijn Paleys) en alle de H. gereedſchap, die tot het Tabernakel behoorde. Terwylen de Prieſters en de Leviten dit alles droegen, ging den Koning Salomon en alle het volk van Iſrael met hem voor de Arke. En ſy offerden ſchaepen en oſſen boven alle ſchattinge en getal. Deze wierden al gaende geſlagt, en 't vet daer van gebrand op de Autaeren, die van plaets tot plaets, tot aen den Tempel daer waeren geſteld. Aldus bragten de Prieſters de Arke des Heere in 't Heylig der Heyligen onder de vleugels der Cherubinen. De Prieſters uyt het Heylig te rug gekeerd zynde, ſtonden de Leviten (die zangers waeren) in 't voor-pleyn aen het ooſten van den Autaer, ſpelende op klink-trommels, luyten en harpen, en honderd Prieſters blaeſden op trompetten, lovende den Heer met groot geſchal; en ziet, eene wolke vervulde het huys des Heere, zoo dat de Prieſters zig daer niet en konden houden, om hunnen dienſt te doen, want Gods glorie had den Tempel vervuld. Den Koning viel dan op ſijne knien, en met opgeheven handen naer den hemel, zeyde: O Heere Godt van Iſrael, niemand is uws gelyk in hemel en op aerde. Gy onderhoud uw verbond, en gy doet bermhertigheyd aen uwe dienaeren, die uyt geheel hun herte in uwe wegen wandelen. Is het dan ook gelooffelyk, (*Dit is geen woord van twyffelinge, maer van verwonderinge*) dat Godt waerelyk met de menſchen zoude woonen

den tegen de kinderen van Iſraël ſyne broeders, om dat het was door Gods wille dat ſy zig geſcheyden hadden van ſyn ryk tot boeting van de heylig-ſchenderyen van ſynen vader Salomon; en hy keerde weder.

V. Hoe leefde Roboam geduerende ſyn ryk?

A. Roboam geduerende de dry eerſte jaeren van ſyn ryk leefde in godvrugtigheyd, hy onthaelde gunſtiglyk alle de Prieſters en Levieten die tot hem kwamen naer verjaegt te zyn door Jeroboam: maer in het vierde jaer veranderde hy van gedrag, hy vermeerderde ſyne vrouwen tot het getal van achthien, hy nam zeſtig concubinen; by de welke hy had acht-en-twintig zoonen en zeſtig dogters, hy verliet den Heer, bouwde Autaeren en dede houte beelden opregten, gedoogende de afgoderye, en bedreef alle de afgryſſelykheden der volkeren de welke den Heere verdelgt had.

V. Hoe ſtrafte den Heere Roboam over ſyne afgoderye?

A. Het vyfde jaer van het Ryk van Roboam zoo verwekte Godt tegen hem Seſac Koning van Egypten, opvolger van Pharaô den VI., die kwam naer Jeruſalem met een talryk leger, belegerde en nam die Stad in, en voerde weg de ſchatten des Tempels en van den Koning, aen wie den Propheet Semeias verweet, dat hy Godt verlaeten had; en hierom verliet Godt hem ook.

V. Hoe lang heerſchte Roboam?

A. Dezen Vorſt heerſchte zeventhien jaeren, en ſtierf in den ouderdom van acht-en-vyftig jaeren; daer word van hem geſproken in den Boek *Eccleſiaſticus*.

V. Wie was den opvolger van Roboam over Juda?

A. Abiam zoon van Roboam heerſchte naer hem, en was den tweeden Koning van Juda in het achtiende jaer van het Ryk van Jeroboam zoon van Nabath; hy regeerde dry jaeren in Jeruſalem, wandelende in de zelve wegen en zonden die ſynen vader voor hem bedreven had: den Heer nogtans handelde met hem genaedelyk ter oorzaeke van David. Hy had altyd oorlog met Jeroboam,

op de aerde? Want is't dat alle de hemelen u niet en konnen bevatten, hoe veel min zal het dit huys doen, 't gene ik heb gebouwt, op dat gy, ô Heere mijnen Godt, daer zoud aenhooren het gebed van uwen dienaer? Dat dog uwe oogen nagt en dag mogen geopend zijn over dit huys; daer gy van hebt gezeyt, dat gy daer woonen zoud. Verhoord het gebed van uwen dienaer, en van alle uw volk van Iſrael in alles wat ſy in deze plaetze zullen verzoeken, verhoord-ze uyt uwe hemelſche wooninge. Wanneer het volk van Iſrael om ſijne zonden voor den vyand moet vlugten..... Wanneer den hemel geſloten zal zijn, en dat 'er om hunne zonden geenen regen en valt..... Wanneer den hongers-nood ofte de peſte aen 't Land zal overkomen; ofte dat een kwaede logt en droogte, ofte ſpringhanen en ander gewormte het koren zullen verderven, indien ſy met opregt leedwezen u komen aenroepen en aenbidden in dezen Tempel, verhoord-ze alſdan in den hemel. O mijnen Godt, laet dog uwe oiren aendagtig zijn tot het gebed, dat in deze plaetze geſtort zal worden! &c. Als Salomon ſijn gebed had voleyndigt, daelde het vuer uyt den hemel, en verſlond de brand-offers en ſlagt-offers, die op den Autaer laegen. Als de kinders van Iſrael het vuer zagen af-daelen, en Gods glorie over het huys komen, vielen ſy plat op den ſteenen vloer, Godt aenbiddende en hem lovende met deze woorden: Den Heer is goed, en ſyne goedertierentheyd zal eeuwig dueren. Geduerende deze Feeſt, (die zeven dagen duerde) wierden 'er opgedraegen twee-en-twintig-duyzend oſſen, en honderd-en-twintig-duyzend ſchaepen. Aldus hield den Koning de wydinge van Gods Tempel, en liet het volk ganſch verblyd henen gaen, naer dat ſy nog zeven andere dagen hadden gevierd de hooge feeſt der Tabernakelen, die korts daer op volgde, zoo dat ſy veerthien dagen te Jeruſalem bleven. 's Nagts nu verſcheen Godt aen Salomon, en zeyde tot hem: Ik heb u gebed verhoord, ik heb deze plaets verkoren, om my een huys van Offerande te zyn. Is 't dat ik den hemel ſluyte, en geenen regen en laete afdaelen; ofte indien ik aen de ſpringhaenen laſt geve, om het Land te verderven; ofte kwaede ziekten zende over myn volk, en dat ſy, zig bekeerende, my om genaede bidden, zoo zal ik hun verhooren, hunne zonden vergeven, en hun Land vrugtbaer maeken. Ook zullen myne oogen open zyn, en myne oiren aendagtig tot het gebed, 't welk in deze plaetze geſtort zal worden.

UYT HET X., (2. PARAL. 9.) *XI.*, *XII.*, *XIII.*, (2. PARAL. 14.) *XIV.*, *EN XV. HOOFD-STUK.*

De Koninginne van Saba komt om Salomon te zien. Den val van Salomon. Roboam volgt den raed der jongelingen. De thien geſlagten vallen hem af. Jeroboam brengt het volk tot Afgoderye. Eenen Propheet laet zig door eenen anderen Propheet bedriegen. Den Propheet Ahias voorzegt de dood van Jeroboams kind, en de vernietinge van ſyn huyſgezin.

DE Koninginne van Saba, niet konnende gelooven al wat ſy van Salomon had hooren zeggen, kwam zelve om hem door moeyelijke vraeg-ſtukken te beproeven; en te Jeruſalem gekomen zynde met een groot gevolg en veele ſchatten, kwam ſy voor den Koning, en ſtelde hem voor, al wat ſy had in haer gemoed. Salomon gaf haer voldoeninge op alles, wat ſy hem voorhield, en daer en was niet eene reden, die

die hy verſloeg in eenen ſlag in den welken langs den kant van Abiam waeren vier hondert duyzent uytgekoſe mannen, en van den kant van Jeroboam agt hondert duyzent alle uytgeleſen. Den ſlag wierd gelevert, en Godt zond den ſchrik in den geeſt van Jeroboam en in geheel het leger, het gene de neerlaeg kreeg en op de vlugt wierd gedreven. Daer wierden 'er vyf hondert duyzent van de vroomſte mannen gedood of gewond van den kant van Jeroboam. Abiam ziende ſyn Koningryk geveſtigt door deze victorie, trouwde veerthien vrouwen, by de welke hy had twee-en-twintig zoonen en zeſthien dogters: hy ſtierf in 't jaer des werelds 3049, voor Jeſus Chriſtus 955.

V. Wie regeerde naer Abiam over Juda?

A. Aſa zoon van Abiam, in het twintigſte jaar van Jeroboam Koning van Iſraël; hy heerſchte een-en-veertig-jaeren: hy dede het gene regtveerdig was voor de oogen van den Heere, gelyk David; hy vernielde de beelden en Tempels der afgoden, hy ontnam het gezag en de beſtiering van het Koningryk aen ſyne moeder of grootmoeder Maacha, op dat ſy niet meer en zoude hebben het opzigt over de offeranden voor Priapus, afgod der onzuyverheyd, en over 't Boſchken dat ſy hem had toegeëygend: hy verdelgde het hol daer hy geëerd wierd, en ſloeg aen ſtukken dit ſchandelyk beeld en verbrandde het in de beke van Cedron: hy herſtelde den dienſt van Godt in Juda; hy bouwde ſterktens, en regeerde in eenen geruſten vrede geduerende thien jaeren.

V. Heeft Aſa tegen niemand oorlog gehad?

A. Aſa had oorlog tegen Baaſa Koning van Iſraël, die in Juda kwam en bouwde daer de veſting Rama, op dat niemand zoude konnen komen uyt of in de ſtaeten van Aſa, welken tot ſyne hulpe riep Benadad Koning van Syrien, met wie hy in verbond treedde, hy zond hem ten diën eynde alle het zilver en goud het gene gebleven was in de ſchat kiſten van het huys des Heere en van het huys des Konings. Baaſa van dit verbond kenniſſe gekregen heb-

den Koning verborgen was. Als dan de Koninginne bemerkte de volmaekte wysheyd van Salomon, en het Paleys, dat hy had gebouwt: ook hoe ſijne hovelingen gezeten waeren, de goede order van die de tafel dienden, hunne kleedingen, de ſchenkers, en daer by de brand-offeranden, die hy in den Tempel des Heere opdroeg, viel ſy als in onmagt, ſchier niet konnende haeren adem haelen van verwonderinge, en ſy zeyde tot den Koning: Al wat ik in mijn land gehoort had van uwen handel en van uwe wysheyd, is volkomelijk waer geweeſt, dog ik en konde het niet gelooven, voor dat ik zelve was gekomen, en het met mijne oogen had gezien. Nu bevinde ik, dat'er my de helft niet en is van verhaeld geweeſt. Uwe wysheyd en uwen handel gaen het gerugt, dat ik gehoort heb, al verre te boven. Gelukkig zyn uwe mannen, en gelukkig zyn deze uwe dienaeren, die altyd voor uwe oogen ſtaen, en uwe wysheyd aenhooren. Geloôft zy uwen Heer en Godt, die behaegen in u heeft genomen, om u te ſtellen op Iſraels throon: want dewyl Godt Iſrael altyd heeft bemind, daerom heeft hy u tot Koning geſteld; op dat gy de geregtigheyd zoud doen bloeyen. Sy ſchonk dan aen den Koning honderd-twintig talenten gouds, met eene overgroote menigte van ſpeceryen en koſtelijke geſteenten. Zoo eene menigte van ſpeceryen, en is'er naderhand noyt meer ingebragt. Salomon gaf aen de Koninginne van Saba al wat ſy van hem begeerde, behalven het gene hy haer nog van zelfs door eene Koninglijke mildheyd vereerde; jae veel meer, als dat ſy aen hem hadde gebragt. Aldus keerde ſy weder met haere hovelingen nae haer land. Salomon maekte ook twee-honderd ſchilden van louter goud: en eenen grooten throon van yvoir, die hy met digt goud overtrok. Dezen throon had zes trappen; twee leeuwen ſtonden aen beyde de zyden, en nog twaelf leeuwkens op de trappen, zes van d'eene, en zes van d'andere zyde. Alle de bekers, waer uyt Salomon dronk, waeren van goud, en ook alle de andere vaten: en hy wierd niet gedient als met goude ſchotelen: en niets en was'er van zilver, want het zilver, wierd van geender weerde geagt in Salomons dagen. Het goud dat hem jaerlijkx inkwam, woeg wel zes-honderd zes-en-ſeſtig talenten. Salomon dan ging in rykdom en wysheyd alle de Koningen te boven, en een ieder zogt ſijn aenzigt te aenſchouwen, om de wysheyd te aenhooren, die Godt hem in 't herte had gegeven.

Salomon liet daer naer ſijne liefde vallen op veele vremde vrouwen, Moâbitſche, Ammonitſche, Adonitſche, Sidonitſche, en Hetheeſche, die alle heydenſche waeren, en welke Godt aen d'Iſraëliten had verboden ten houwelijke te nemen. Hy hing deze vrouwen aen met eene buytenſporige liefde. Hy had'er zeven honderd, die hy als Koninginnen hield, en dry-honderd van minderen rang. Sy wendden ſijn herte af van den Heere, en hebben hem, nu oud geworden zynde, (ſeſtig jaeren) inwendig zoo bedorven, dat hy vremde goden ging volgen Hy ging zelfs dienen Aſtarte de goddinne der Sidoniters. Hy bouwde eenen Tempel aen Chamos, den Afgod der Moâbiten; eenen aen Moloch, den Afgod der Ammoniten, en voor alle vremde vrouwen. Godt wierd dan zeer vertoornt op Salomon, en zeyde: Om dat gy het zoodaenig hebt aengeſteld, en mijne geboden niet en hebt onderhouden, zal ik uw Koningryk van u af-ſcheuren, en dit leveren aen uwen knegt Jeroboâm. Nogtans om uwen Vader David, zal ik het niet doen in

bende, verliet ſyne onderneéming en keerde te rug nae Therſa. Den Propheet Hanani of Ananias kwam tot den Koning Aſa, en verweet hem ſyn verbond aengegaen met den Koning van Syrien in plaets van zig te betrouwen op den Heere; hierom voorzeyde by hem de oorlogen die tegen hem zouden ontſteken woorden; Aſa vergramt over deſe voorzegging, gebood aen zyn volk den Propheet in hechtenis te nemen, en dede ten zelven tyde ſterven verſcheyde van het volk die zig genegen toonden voor den Propheet; maer Godt ſtrafte Aſa met eene geweldige pyn aen de voeten, in 't negen en dertigſte jaer ſyner regeering.

V. Wat gebeurde noch aen Aſa geduerende ſyn Ryk?

A. Zara of Sicera Koning van Ethiopien, en volgens eenige Uytleggers Koning van Egypten, kwam tegen hem te veld met een leger van thien-mael honderd duyzend mannen en dry honderd krygs-wagens. Aſa trok op tegen Zara met vyf honderd duyzend mannen, zig betrouwende op den Heere, die den ſchrik zond onder de Ethiopiers, de welke de vlugt namen, en verſlagen wierden in de vervolging zoodaenigiyk dat 'er geenen eenen overbleef. Den Propheet Azarias zoon van Obed, ging Aſa te gemoet, en naer hem geluk gewenſcht te hebben over ſyne victorie, voorzeyde hy het verval van Iſraël geduerende eenen langen tyd, naer den welken Iſraël zoude wederkeeren tot den Heere Aſa ſtierf het een-en-veertigſte jaer van ſyne regeering.

V. Wie was den Opvolger van Aſa in het Ryk van Juda?

A. Joſaphat eenigen zoon van Aſa, oud zynde 35 jaeren, in het vierde jaer van Achab Koning van Iſraël, hy heerſchte 25 jaeren, en wandelde in de wegen van David, en was behaeglyk aen den Heere, die ſyn Koningryk verſterkte; hy wierd begunſtigt met oneyndelyke rykdommen en met eenen grooten luyſter; hy had meer als 1160000 ſtrydbaere mannen, zonder de bezettingen der Steden. Hy dede het volk onderrigten in de Wet Gods; daer-en-tuſſchen hy treedde in verbond met den goddeloozen Achab Koning van Iſraël tegen de Syriers, waer over hy beriſpt wierd van den Propheet Jehu zoon van Hanani. Hy trok op met den Koning van Iſraël tegen de veſting van Ramoth Galaâd, alwaer hy by nae aen ſyne dood kwam; hy maekte ook vriendſchap met Ochoſias Koning van Iſraël en zoon van Achab, om eene vloot uyt-te-reeden en te zenden nae Tharſis, om van daer goud te

uwe

ELISÆVS.
Est in me duplex Eliæ Spiritus, in me
Est virtus Chlamydis, quâ reserantur aquæ.
3. Reg. Cap. 19. V. 19.
21.

uwe dagen, en ik zal een geſlagte laeten aen uwen zone. Godt verwekte dan vyanden aen Salomon, en onder andere Jeroboâm, die van Salomon was geſteld geweeſt over de ſchattinge van Joſephs huys. Het gebeurde nu, dat Jeroboâm uyt Jeruſalem ging, en dat den Propheet Ahias hem vond op den weg, aen hebbende eenen nieuwen mantel. Ahias ſijnen mantel nemende, ſneed hem in twaelf ſtukken, en zeyde tot Jeroboâm: Neemt daer van thien ſtukken voor u; want dit zegt den Heer: Ik zal het Koningryk van Salomons gebied af-ſcheuren, en u thien geſlagten geven: eenen ſtam zal hy maer behouden. Salomon zogt Jeroboâm te dooden, maer hy vlugte nae Egypten. Salomon veertig jaeren Koning geweeſt hebbende, is met ſijne vaders ontſlaepen, en wierd begraven in Davids ſijns vaders Stad, en Roboâm ſijnen zone wierd Koning in ſijne plaets.

Roboâm den zone van Salomon nu Koning geworden zynde, zoo kwam Jeroboâm te ſaemen met alle het volk tot hem, en zeyden: Uw vader heeft ons een onverdraegelijk jok op-geleyd, maekt gy dan dit alderlaſtigſte jok wat minder, en wy zullen u dienen. Roboam zeyde: Gaet henen, en komt ten derden dage te rug. Sy gingen dan henen. Roboam vraegde daer-en-tuſſchen raed van d'oude Raeds-heeren, die gediend hadden onder Salomon. Deze zeyden: Is 't dat gy dit volk toegeeft 't gene ſy verzoeken, en hun met zagte woorden toeſpreekt, ſy zullen uwe dienaers zyn voor altyd. Maer hy keerde zig tot de jongelingen, die met hem opgevoed waeren; en hun ook raed vraegende, zeyden ſy: Zegt tot dit volk: Mynen klynen vinger is dikker als myn vaders lighaem; myn vader heeft u belaeden met een zwaer jok, ik zal 'er nog bydoen; myn vader heeft u met roeden gegeeſſelt, maer ik zal u met ſporen geeſſelen. Jeroboam kwam ten derden dage tot Roboam te rug met alle het volk: maer den Koning gaf het volk ſtuere woorden, en zeyde: volgens den raed der jongelingen; Myn vader heeft u met een zwaer jok belaeden, maer ik zal'er nog bydoen. Myn vader heeft u met roeden gegeeſſelt, maer ik zal u geeſſelen met ſporen. Het volk dit hoorende, zeyde tot hem: Wat raekt ons David? Wat hebben wy te doen met den zone van Iſaï? Aldus ging Iſraël henen. Den Koning Roboam zond Aduram (om den oproer te ſtillen) maer ſy wierpen hem met ſteenen dood, en Roboam vlugtte nae Jeruſalem. Aldus viel Iſraël af van Davids huys; want ſy maekten Jeroboam Koning over ganſch Iſraël. Het geſlagte van Juda alleen volgde Roboam. Aldus begon hier die droevige en langduerige ſcheuringe tuſſchen de Koningen van Iſraël en van Juda, door d'onvoorzienigheyd van Roboam, volgende den kwaeden raed der jongelingen; maer dien Godt gebruykte om de zonden van den vader en van den zone te ſtraffen, en ſyne voorzegginge door den Propheet Ahias te voltrekken.

Jeroboam zig zelven nu meeſter ziende van de thien geſlagten, en vreezende dat het volk (indien het volgens gewoonte nae Jeruſalem ging, om Godt aldaer offeranden te doen) ligtelyk zoude weder-keeren tot de gehoorzaemheyd van Roboam, dede twee goude kalveren maeken, en zeyde tot het volk: Het valt u moeyelyk te gaen nae Jeruſalem: ziet, dit zijn de Goden, die u uyt Egypten hebben gebragt. Een van die kalveren ſtelde hy te Bethel, en het ander te Dan. Dit ſtrekte het volk tot zonde. Want het ging dan toe, om 't gulde kalf te aenbidden. Hy maekte ook tempels en autaeren op hooge plaetzen, hy gebood

haelen: eenige zeggen, dat Tharſis is op het Eyland Sumara; maer men is onzeker, waer deze Stad in dat land gelegen is. Godt verydelde ſyne voornemens, ende ſyne ſchepen wierden aen ſtukken geſlagen zoo dat ſy niet konden zeylen nae Tharſis; gelyk hem voorzeyd wierd door Eliezer.

V. Had Joſaphat nog geene andere vyanden te beſtryden?

A. Joſaphat had tot vyanden de Moabieten, de Ammonieten en de Idumeërs of Amalecieten, die kwamen uyt Syrien van 't Land van Moab om hem te beſtryden. Joſaphat daer van berigt krygende wierd bevangen met vreeze, en hiel zig geheel bezig met den Heer te bidden, doende aenzeggen eenen vaſten door geheel het Koningryk van Juda. De vyanden opkomende met voornemen om Juda aen-te-randen, wierden alle verſlagen door mirakel, want ſy benamen malkanderen het leven, en Joſaphat keerde verwinnaer te rug nae Jeruſalem, alwaer hy twee jaeren geruſtelyk leefde, waer naer hy ſtierf oud zynde zeſtig jaeren

V. Wie bekleedde den throon van Juda nae Joſaphat?

A. Joram ſynen zoon oud zynde 32 jaeren; hy heerſchte geduerende agt jaeren, vier jaeren met ſynen vader en vier jaeren alleen, in het vyfde jaer van Joram Koning van Iſraël; hy begon ſyn Ryk met de moord van ſyne zes broeders, opgeſtookt zynde door Athalia ſyne vrouw die dogter was van Achab Koning van Iſraël. Joram verliet den Heere en volgde nae alle de grouwlykheden van de Koningen van Iſraël. waer over hy van Godt geſtraft wierd; want de Philiſtynen en Arabiers deden eenen inval in de landen van Juda, voerden mede de vrouwen van Joram en ſyne kinders, behalven Joachas gezeyt Ochoſias of Azarias den jongſten van alle. Godt ſloeg Joram alnog met een zeer moeyelyke ziekte volgens de voorzegging van Elias, waer van hy naer twee jaeren ſtierf; hy ontfong eenen brief vol dreygementen van wegens den Propheet Elias agt jaeren daer ontrent naer dat den gemelden Propheet ten hemel gevoert was: hy leefde veertig jaeren, en hy wierd niet geleyt in het graf der Koningen.

V. Wie heerſchte naer Joram over Juda?

A. Joachas gezeyt Ochoſias of Azarias, den laeſten zoon van Joram in den ouderdom van 22 jaeren, gelyk men leeſt in den vierden Boek der Koningen 8 cap. 26 ℣, en

feeſt-dagen te houden, naer de wyze van die van Jeruſalem. Terwylen Jeroboam zelve bezig was met wierook te offeren op den autaer te Bethel, zond Godt tot hem eenen Propheet, die riep tegen dezen autaer, en voorzeyde, dat'er eenen zone zoude opſtaen uyt Davids huys, met naem Joſias, die op dezen autaer zoude verbranden de beenderen der Prieſters, die nu daer wierook opdroegen, en tot preuve van ſyne voorzegginge, zoo ſcheurde ten zelven ſtonde den autaer in twee ſtukken (dit wierd aldus volbragt door den Koning Joſias twee-hondert en vyftig jaeren naer deze voorzegginge) Jeroboam ſtak ſyne hand uyt om te gebieden, dat men dien Propheet vaſt zoude grypen: maer ſyne hand wierd ſtyf op den zelven oogenblik, zonder dat hy die te rug konde trekken. Dus zeyde hy tot den Propheet: Bid voor my, dat myne hand erſtelt mag worden. Den Propheet bad, en de hand wierd erſtelt. Dan zeyde den Koning tot den Propheet: Komt in myn huys met my het noen-mael nemen, en ik zal u geſchenken geven; maer hy weygerde het, en zeyde dat Godt hem had verboden in die plaetſe te eten oft te drinken. Hy trok henen; en eenen ouden Propheet, die te Bethel woonde, liep den Man Gods agter-naer, en hem vindende zitten onder eenen Eyke, zeyde hy: Komt met my naer myn huys om wat te eten. Hy antwoordde: Ik en mag in deze plaetze niet eten nogte drinken. Hy zeyde: Ik ben ook eenen Propheet, gelyk gy: eenen Engel heeft my belaſt van Gods wegen, dat ik u naer myn huys zoude weder-brengen, op dat gy zoud eten en drinken. Aldus bedroog hy hem (want dit was een leugen.) Hy bragt hem dan weder. En als ſy beyde aen tafel zaten, zoo zeyde dezen Propheet door Gods ingeven tot den anderen die hy hadde verleyd: Dewyl gy aen Godt niet en hebt gehoorzaemt, en dat gy hier tegen ſyn gebod hebt geëten, zoo zult gy niet begraeven worden by uw vaders. 't Gene zeer haeſt voltrokken wierd, want als hy van daer op ſynen ezel weder-keerde, zoo is hy op den weg door eenen leeuw dood gebeten, maer niet verſcheurt, blyvende den ezel en den leeuw nevens het lighaem ſtaen.

Abias Jeroboams zone ziek geworden zynde, zeyde Jeroboam tot ſyne huys-vrouwe: Verkleed u, en gaet nae den Propheet Ahias, die my heeft voorzeyd, dat ik Koning zoude worden, hy zal u zeggen, wat dat'er dit kind zal overkomen. Jeroboams vrouw ging dan haeſtelyk nae Silo toe, en kwam in 't huys van Ahias. Dog Godt zeyde tot Ahias: Ziet, Jeroboams huys-vrouw komt van u te vraegen, hoe het zal gaen met haeren zone, die ziek is. Dit en dat zult gy haer antwoorden. Wanneer-ze dan binnen kwam, veynzende een ander te wezen als ſy was, zoo zeyde Ahias tot haer: Komt binnen, ô vrouw Jeroboam; waerom veynſt gy u een ander te wezen? Gaet zegt aen Jeroboam: Dit zyn de woorden van den Heere den Godt van Iſrael: Ik heb u uyt het midden des volkx verheven. Ik heb u het hoofd over de Iſraëliten geſtelt. Ik heb het Koningryk van Davids huys af-geſcheurd, en u dat gegeven; maer, gy (verre van te wezen gelyk mynen dienaer David) hebt meer kwaed gedaen, als alle de gene, die voor u zyn geweeſt. Daerom zal ik mijne ſtraffen gaen zenden over Jeroboams huys. Gaet dan henen, en op den zelven ſtond dat gy uwe voeten zult ſtellen in de Stad, zal het kind ſterven. En Godt heeft zig eenen Koning over Iſrael gemaekt, (te weten, Baaſa) die het huys van Jeroboam zal uytroeyen, nog ten dezen tyde, die wy be-

in de Zeventig Overzetters ende niet 42 jaeren, gelyk heeft den tweeden Boek *Paralipomenon* 22 cap 2 ℣; want ſynen vader was maer 32 jaeren oud als hy begon te regeeren: gelyk beſchreven ſtaet in den tweeden Boek *Paralipomenon* 21 cap. 20 ℣. Joachas wierd Koning in het twaelffte jaer van Joram van Iſraël zoon van Achab; hy heerſchte een jaer wandelende in de wegen van het huys van Achab, aengedreven door ſyne moeder Athalia dogter van Achab; hy vervoegde zig met Joram om den oorlog te voeren tegen Hazael Koning van Syrien Joram wierd gekwetſt. en liet zig brengen nae Jezrahel, alwaer Joachas hem ging bezoeken in den tyd dat Jehu die men gezalft had tot Koning van Iſraël, kwam nae Jezabel om uyt-te-roeyen het huys van Acbab: de twee Koningen gingen Jehu te gemoet en wierden daer omgebragt.

A. Wie beklom den Throon van Juda naer Joachas?

A Athalia of Gothalia volgens Joſephus, moeder van Joachas, dogter van Achab en van Jezabel, zuſter van Joram Koning van Iſraël, vrouwe van Joram Koning van Juda, welke ziende haeren zoon gedood, om zig te verzekeren van het Koningryk, dede dooden alle ſyne kinderen en de Princen van het Koninglyk huys, uytgenomen Joas zoon van Joachas, die het ontkwam door middel van Joſaba, of Jochabeth, of Joſabet, ſyne moeye en vrouwe van den Opper-Prieſter Jojada, dogter van den Koning Joram en zuſter van Joachas gezeyt Ochoſias, welke hem wegnam uyt het midden der kinderen des Konings als men de zelve om-hals bragt: ſy hiel hem verborgen in het huys des Heere, zonder dat Athalia het konde weten, geduerende zes jaeren. Athalia bekleede de plaets van den zevenden Koning van Juda, naer Joachas, en heerſchte zes of zeven jaeren in goddeloosheyd; ſy nam de geheyligde vaten uyt den Tempel en bragt-ze in dien van Baal.

V. Wat kwam'er van Joas verborgen in den Tempel?

A. Jojada Opper-prieſter toonde Joas zoon van Joachas aen het volk, en ſtelde hem de Kroon op het hoofd, en aldus wierd hy geſteld Koning over Juda in den ouderdom van zeven jaeren, als zoon van Joachas gezeyd Ochoſias, in het zevende jaer van Jehu Koning van Iſraël: Athalia ziende Joas op den Throon, ſcheurde haere kleeders en

leven. De vrouw dan opſtaende, is weg-gaen, en alles is geſchied, gelyk den Propheet hadde voorzeyd. De regeringe van Jeroboam duerde twee-en-twintig jaeren, en Nadab ſynen zone wierd Koning in ſijne plaets. Roboam Salomons zone heerſchte daer-en-tuſſchen over Juda, en 17 jaeren geregeert hebbende, is hy geſtorven. Abias, zone van Roboam, volgde ſijnen vader in 't Ryk van Juda, en ook in ſijne goddeloosheyd. Hy regneerde dry jaeren, laetende het Ryk aen ſijnen zone Aſa, die 41 jaeren regeerde. Aſa dede dat regt was voor Gods oogen; hy nam de afgoden weg, die ſijnen vader gemaekt had, en ſyn hert was in den eerſten ganſch toegedaen tot den Heere. Ook gaf hem Godt zeer treffelyke overwinningen, en hy verſloeg door eene boven-natuerelyke hulpe een vervaerelyk groot Leger der Mooren. Nadab nu, Jeroboams zone, Koning van Iſrael zynde, wierd vermoord van Baaſa, die Koning wierd in ſyn plaetze, en ganſch Jeroboams huys verſloeg, zonder 'er eene levende ziele te laeten, volgens dat den Propheet Ahias hadde voorzeyd. Daer was ook geduerig oorlog tuſſchen Aſa en Baaſa Koning van Iſrael. Aſa zegen-praelde om ſyne godtvrugtigheyd; maer hy en heeft daer in niet volherd. Hy riep Benadab Koning van Syrien ter hulpe, en zond hem het goud en 't zilver uyt den Tempel. Hy kwam dan Aſa ter hulpe, en dit mishaegde Godt. Dan kwam den Propheet Hanani tot Aſa, en zeyde tot hem: Om dat gy uw betrouwen geſtelt hebt op den Koning van Syrien, en niet op Godt, zult gy in ellenden vervallen. En hadden de Mooren en de Lybiers niet veel grootere Legers, met wagens en ruyters en met ontelbaer volk? En nogtans leverde Godt die in uwe handen: want Gods oogen beſchouwen het ganſche aerdryk, om te verſterken de gene die op hem uyt geheel hun herte betrouwen. Aſa hier op verbitterd zynde, dede den Propheet vangen, en veel volk dooden, die het met den Propheet hielden. Hy wierd geplaegd met een aldergeweldigſte pyne in de voeten, en ſtierf in het een-en-veertigſte jaer ſyns Koningrykx. Op deze een-en-veertig jaeren, dat Aſa Koning van Juda was, zyn 'er zeven Koningen van Iſrael geweeſt: te weten, Jeroboam, Nadab, Baaſa, Ela, Zambri, Amri en Achab. Naer Aſa volgde Joſaphat in 't Ryk, en wandelde in de voetſtappen van David. Hy trok Gods zegen over ſyne wapenen, die hem by de Koningen van Iſrael ontzaggelyk maekten. Hy dede vele en groote dingen voor de glorie en d'eere van Godt, gelyk nog veel voorder gezeyd zal worden. Dog Baaſa was niet min goddeloos als Jeroboam en Nadab. Godt dede den Propheet Jehu aen Baaſa zeggen: Om dat gy (die ik uyt het ſtof heb verheven, en het hoofd gemaekt over myn volk van Iſrael) gewandeld hebt in Jeroboams wegen, en myn volk tot booze werken gebragt, daerom zal ik Baaſas naekomelingen teenemael af-maeyen, en met ſyn huys doen, gelyk met Jeroboams huys. Al wie van Baaſas huys ſterft in de Stad, zal van de honden geëten worden, en die op het veld ſterft, dien zullen de vogels op-eten. Dog Baaſa geſtoord zynde over deze dreygementen van Jehu, heeft hem gedood. Baaſa ſtervende, volgde hem Ela ſynen zone in het Ryk, die maer twee jaeren regeerde, want Zambri ſynen hoveling, die Overſte was van de helft van de ruyterye, ſtond tegen hem op, en vermoorde Ela in ſyne dronkenſchap. Zambri zig Koning verklaerende, en op den Throon gezeten zynde, verſloeg hy geheel Baaſas geſlagte, het zelve te niet doende, gelyk den Propheet Jehu hadde voorzeyd. Dog Zambri regeerde

riep uyt: Verraed, verraed. Sy wierd ter dood gebragt op bevel van Jojada den Opper Prieſter.

V. Wat dede Joas lofweerdigs geduerende ſyn Ryk?

A. Joas regeerde regtveerdiglyk voor den Heere zoo lank als hy beſtierd wierd door den Hoogen Prieſter Jojada die ſtierf ontrent dien tyd in den ouderdom van 130 jaeren; het was door den raed van Jojada dat hy trouwde twee vrouwen, by de welke hy had verſcheyde kinderen, hy dede den Tempel herſtellen door de miſdaedigheden van het volk; maer naer de dood van Jojada liet hy zig goddelyke eer aendoen van de voornaemſte van Juda, en den Heere verlaeten hebbende gaf hy zig over aen de afgoderye, waer over hy niet en wilde beriſpt zyn door den Opper-Prieſter Zacharias zoon van Jojada en van de Princeſſe Joſaba; en hy dede hem ſteenigen in den ingank van den Tempel.

V. Hoe wierd Joas geſtraft over ſyne miſdaeden?

A. Den Heere zond Hazael Koning van Syrien met een zeer klyn leger tegen Joas, het welk naer het innemen van Geth kwam Jeruſalem aenranden, alwaer zeer veel Joden omgebragt wierden, de Princen gedood, Joas zelfs ſchandelyk gehandeld en genoodzaekt te geven aen Hazael al het geld uyt den threſoor des Tempels. Een jaer daer naer dede Hazael voor de tweede reys Joas aenranden, van den welken hy al den buyt afgenomen heeft, en hy deed ſterven de Princen des volks. Hazael was te Damaſcus, en had de moeyt niet genomen van zelf te komen Joas wierd daer gedood door ſyne Bediende in ſyn huys, oud zynde 47 jaeren, van de welke hy 'er 40 geregeerd heeft.

V. Wie volgde op naer Joas?

A. Amaſias ſynen zoon, die heerſchte 29 jaeren. Het ſchynd, dat hy begon te regeeren in den ouderdom van 22 jaeren, ſynen vader nog levende, en dat hy het Koningryk beſtierde in den naem van ſynen vader en niet in leenig Koning was in den ouderdom van 25 jaeren, in het tweede jaer van Joas, zoon van Joachaz Koning van Iſraël die ſynen zoon met hem op den Throon vereenigd had. Amaſias had zeer prysbaere beginſelen, maer niet met een volmaekt hert, want hy dede niet neder werpen de hoogtens: als hy ſyn Ryk geveſtigd zag, dede hy ter dood brengen die de welke hunne goddelooze handen hadden der-

maer zeven dagen te Tharſa; want Amri, die over het ander deel van 't Leger van Ela gezag had, wierd door alle de ſoldaeten ook tot Koning verkozen, en kwam Zambri belegeren te Tharſa. Dezen tyran zig vindende zonder hulpe van ontzettinge, dede den brand ſteken in ſyn Paleys, en verbrandde zig-zelven en geheel ſyn huys-gezin, ſtervende in ſyn zonden en in de goddeloosheden, die hy bedreven had.

UYT HET XVI., XVII., XVIII., XIX., XX., XXI., EN XXII., (2. PARAL. 18.) *HOOFD-STUK.*

Achab word Koning. Hy trouwt met Jezabel. Elias voorzegt eene groote droogte. Hy word geſpyſt door de raven, en door de weduwe van Sarepta. Elias komt tot Achab. Hy beroept de valſche Propheten van Baal. Het vuer komt uyt den Hemel over d'offenande. 240 Propheten van Baal gedood. Elias vlugt voor Jezabel. word verſterkt door 't Hemelſch brood. Hem word bevolen Hazaël tot Koning van Syrien, Jehu tot Koning van Iſraël, en Elizeus te zalven tot Propheet. Jezabel doet Naboth ſteenigen. Elias voorzegt de dood van Achab en Jezabel. Joſaphat en Achab ſtryden tegen de Syriers. 400 Propheten voorzeggen de zegenprael. Micheus voorzegt de nederlaege. Achab blyft in den ſtryd.

IN 't dertigſte jaer van Aſa Koning van Juda, wierd Amri Koning over Iſrael. Amri regeerde twaelf jaeren, en leefde ſchrikkelyk voor Gods oogen, zoo dat hy in goddeloosheyd alle ſyne voorzaeten te boven ging. Amri geſtorven zynde, wierd Achab ſynen zone Koning in zyne plaetze. Hy ging alle die voor hem geweeſt waeren in boosheyd te boven: want 't en was hem niet genoeg te bedryven de zonden van Jeroboam, hy trouwde nog daer-en-boven met Jezabel, dogter van den Koning van Sidon, een heydenſche en alderbooſte wyf, en eene vreede vermoordſter van Gods Propheten. Hy aenbad Baal, en regte hem eenen Tempel op, zoo dat hy door ſynen handel Godt meer toorn verwekte, als alle de Koningen van Iſrael die voor hem waeren geweeſt. Dog den Propheet Elias kwam aen Achab zeggen: Zoo waer als den Heer en Godt van Iſrael leeft: deze jaeren en zal'er nogte douw nogte regen vallen op de aerde, tot ſtraffe van Achabs zonden. Daer naer zond Godt Elias nae de beke Careth, alwaer de raeven hem 's morgens en 's avonds brood en vleeſch bragten, en hy dronk uyt de beke. Maer nae eenigen tyd droogde de beke uyt, om dat'er geenen regen op d'aerde viel. Godt beval hem dan te gaen nae Sarepta. Hy trok henen, en komende aen de Stads-poorte, zag hy daer eene weduwe, die hout raepte, en zeyde tot haer: Haeld my wat water in een kommeken om te drinken. Als ſy het ging haelen, riep hy voorder: Brengt my dog een beéte broods mede. Sy antwoordde: Zoo waer als uwen Heer en Godt leeft, ik en heb geen brood. Ik en heb maer een hand vol meels in een tonneken, en wat olie in een fleſſche: en nu gae ik wat hout raepen, om daer van iets voor my, en voor mynen zone gereed te maeken, en (dit genut hebbende) de dood te verwagten. Elias zeyde: En vreeſt niet; maer gaet en doet dat gy gezeyd hebt; dog maekt my voor al van het meel een kleyn koekxken onder d'aſſchen gebakken, en brengt het my hier.

ven uytſteken op den gezalfden perſoon van den Koning ſynen vader. Naer twaelf jaeren in vrede geregeert te hebben, bereydde hy zig ten oorlog tegen de Idumeërs die zeſtig jaeren te voren zig ontrokken hadden aen de heerſchappye van de Koningen van Juda. Hy bragt te veld een leger van dry-honderd-duyzend krygs knegten alle jong mans-volk, en nam in ſyn ſoldye nog honderd-duyzend mannen van het Koningryk van Iſraël. Het leger verzaemeld zynde, zoo kwam tot hem eenen Propheet die hem zeyde van te rug te zenden de krygs-benden van den Koning van Iſraël; den Koning Amaſias volgde ſyne waerſchouwing, en ging met ſyn leger tegen de Idumeërs, die hy verſloeg ten getalle van thien-duyzend die waeren op de bergen van Seïr; hy nam 'er een diergelyk getal gevangen die hy dede brengen op eene ſtyle rotze en dedeze daer van boven neder werpen. Naer deze victorie Amaſias aenbad de afgode-belden die hy genomen had van de Idumeërs, waer over hy beriſpt wierd door eenen Propheet die hem voorzeyde ſynen ondergang; Amaſias trots over ſyne victorie nam een beſluyt van aen-te-randen Joas Koning van Iſrael. Joas wyzer als Amaſias, waerſchouwde hem door de gelykenis van de diſtel met den ceder-boom, van zulkx niet te beginnen. Amaſias hebbende veragt dezen raed, leverde ſlag, waer op volgde het innemen van Jeruſalem, de plundering des Tempels, en hy zelfs wierd krygs-gevangen gemaekt en eyndelyk gedood van ſyne eyge onderdaenen in de ſtad Lachis.

V. Wie was den Opvolger van Amaſias in het Ryk van Juda?

A. Ozias gezeyd Azarias en Mathat, zoon van Amaſias, die Koning was over Juda geduerende 52 jaeren; hy leefde gelyk ſynen vader: hy was zeſthien jaeren als hy beklom den Throon in 't zeven-en-twintigſte jaer van Jeroboam II. Koning van Iſrael, ten tyde van den Propheet Zacharias, zoon van eenen anderen Zacharias ook Propheet; hy heerſchte in voorſpoed en bekwam verſcheyde victorien op de vyanden.

V. Waer in mishaegde Ozias in de oogen van den Heere?

A. Hy bemoeyde zig met te doen het gene de Prieſters alleen toekwam, en hierom ſtrafte hem Godt met melaetsheyd: hy bleef geplaegt met deze kwael tot ſyne dood toe; den Hoogen-Prieſter Azarias joeg hem uyt den Tempel volgens het gebod der Wet.

Daer

Daer naer zult gy iets maken voor u, en uwen zone. Want dit zegt den Heere: Het tonneken met meel en zal niet ydel worden, nogte de fleſſche met olie en zal niet verminderen, tot den dag toe dat Godt regen op d'aerde zal zenden. Sy ging dan, en dede 't gene Elias haer had bevolen. Van dien dag af bleef hy, en ſy, en haer huys-gezin daer van eten, zonder dat het tonneken ydel wierd, ofte de fleſſche verminderde. Naderhand wierd den zone van de weduwe ziek, en hy ſtierf. Sy zeyde dan tot Elias, dat haeren eenigen zone geſtorven was, waer over ſy groote droefheyd maekte. Elias door de traenen van de vrouw beweegt zynde, nam het kind uyt haeren ſchoot, leyde het op ſyn bedde, en riep aldus: O mynen Heer en Godt, hebt gy dan deze weduwe, die my onderhoud na haer vermogen, deze ſmerte aengedaen, dat gy haer kind hebt doen ſterven? Daer naer zig verkleynende, ſtrekte hy zig over het kind uyt (aenzigt op aenzigt, handen op handen, en voeten op voeten leggende) tot drymael toe, en hy riep aldus tot den Heere: O mynen Heer en Godt, laet dog de ziel van dit kind tot ſyn ingewand wederkeeren. Godt verhoorde Elias, de ziele van 't kind kwam'er in. En het kind aen de moeder weder-gevende, zeyde hy: Ziet, daer is uw kind in't leven.

De dierte en den hongers-nood duerden dry jaeren en half, en geduerende al dien tyd dede Achab van alle kanten Elias zoeken. Godt zeyde dan eyndelyk tot Elias: Gaet, en vertoont u voor Achab, op dat ik regen aen het aerdryk verleene. Elias ging dan henen, en hy ontmoette Abdia 's Konings Hof-meeſter. Abdias was een zeer godvreezende man, want, als Jezabel de Propheten des Heere dede vermoorden, verſtak hy honderd Propheten in twee ſpelonken, daer hy-ze te eten en te drinken gaf. Wanneer hy dan Elias zag, dien hy wel kende, viel hy plat ter aerde. Elias zeyde tot hem: Gaet zegt aen uwen meeſter: Elias is daer. Hier op zeyde Abdias: Daer en is geen ryk ofte volk, daer Achab u niet en heeft doen zoeken om u te dooden. En is 't dat ik aen Achab boodſchappe, dat gy daer zyt, en dat miſſchien daer-entuſſchen Gods geeſt u weg-nemende nae eene andere plaetze, gy niet gevonden en word, zoo zoude ik het met de dood moeten bekoopen. Maer Elias ſtelde hem hier over geruſt, en dwong hem tot Achab te gaen. Achab kwam Elias te gemoed, en hem ziende, zeyde: Zyt gy dien, die ganſch Iſraël in roerte ſtelt? Ik ben 't niet, zeyde Elias, die Iſraël in roere ſtelle, maer gy, en uws vaders huys, die Gods Geboden hebt verlaeten, en Baal gevolgt zyt. Niet-te-min, vergaedert my alle het volk van Iſraël op Camelus-berg, en ook de 450 Propheten van Baal, en de 400 Propheten der Boſſchagien, die van Jezabels tafel den koſt krygen. Achab dede het zoo, en Elias zeyde tot het volk: Hoe lang zult gy nog mank gaen van twee kanten? Indien den Heer den waeren Godt is, volgt hem, maer, indien het Baal is, zoo volgt hem ook. Elias zeyde voorder: Ik ben alleen van Gods Propheten overgebleven, en Baals Propheten zyn 450 in getal. Geeft ons dan twee oſſen, en dat ſy voor hun eenen kiezen, dien in ſtukken deelen, en op het hout leggen, dog daer onder geen vuer en ſteken, en ik zal het zelve doen met den anderen os. Aenroept gy-lieden de naemen van uwe goden, en ik zal den Naem van mynen Godt aenroepen; en den Godt, die door 't vuer gehoor zal geven, die zal den waeren Godt zijn. Het volk zeyde: Dien voorſlag is zeer goed.

V. Wie kwam in de plaets van Ozias op den Throon van Juda?

A. Joatham zoon van Ozias, was den opvolger in het Koningryk van Juda, in den ouderdom van 25 jaeren, in het tweede jaer van Phacee Koning van Iſrael. Hy dede het gene behaegelyk was voor den Heer: hy bouwde d'hoogſte poort van het Huys des Heere, genaemt de ſchoone; hy bevogt de Ammonieten die hy tribuyt dede betaelen. Hy heerſchte zeſthien jaeren

V. Wie wierd 'er Koning van Juda naer Joatham?

A. Achas gezeyt Heliezer, zoon van Joatham, in den ouderdom van twintig jaeren, in het zeventhiende jaer van Phacee Koning van Iſrael; hy regeerde zeſthien jaeren. In het begin ſyns Ryks overwon hy Raſin Koning van Syrien; in het vervolg den Heere verlaeten hebbende zoo wierd hy 'er ook van verlaeten, want hy gaf zig over aen alle ſoorten van grouwzaemheden; hy dede zelfs ſynen zoon paſſeren door het vuer volgens de afgoderye der Ammonieten, of om hem enkelyk op-te-offeren aen den afgod Moloch, ofte om hem geheelyk tot brand offer te doen verbranden, het gene waerſchynelyker is. Hy plunderde en ſloot den Tempel; maer Godt zond weder tegen hem Raſin met Phacee Koning van Iſrael die hem kwamen belegeren in Jeruſalem; alſdan wierd Achas verſchrikt en ſyn hert bevangen met vreeze; maer Iſaias wierd hem van Godt toegezonden om hem geruſt te ſtellen hem verklaerende van ſynen t'wegen, dat hy niets te vreezen had van wegens die twee ſtukken van berookte brandſtokken, en dat zy Jeruſalem niet zouden innemen. Het was zelfs in deſe gelegentheyd, dat hy hem zeyde van te vraegen een teeken van Godt tot beveſting van het gene hy hem aenkondigde; maer Achas en wou geen vraegen door hooveerdigheyd, zegt den H. Hieronymus; doch gaf hem Godt een teeken door dezen zelven Propheet, die hem zeyde: Ziet eene maegd zal ontfangen, en baeren eenen zoon.... *Ecce virgo concipiet, & pariet filium*.. alwaer den Hebreeuwſchen Text zig bediend van't woord *almah* in de plaets van *virgo*. Zonder my op te houden aen de verſcheyde uytleggingen van dit woord *almah* het welk volgens Vatablus beteekent eene dogter nog maegd, ongehouwd en opgeſloten in haer vaders huys, *abſcondita*, verborgen, zoo zeg ik, dat het inzigt van den Propheet Iſaias is, te geven een teeken, maer een nieuw, buyten-

Elias zeyde dan tot die Propheten : Kieſt nu voor u eenen os , en maekt hem eerſt gereed , en aenroept uwe Goden. Sy namen den os , en maekten hem gereed. Sy aenriepen Baal van 's morgens af tot 's middags toe , en zeyden : ô Baal , verhoort ons dog ! Maer daer en kwam nogte ſtem nogte antwoord. Op den middag begon Elias met hun te ſpotten , zeggende : Roept al luyder , want uwen Godt is miſſchien bezig met iemand te ſpreken ; ofte hy heeft iets te doen ; ofte hy is op de reyze ; ofte mogelyk ſlaept hy , dat gy hem moet wakker maeken. Sy riepen dan met luyder ſtemme ; en doorkerfden zig met meſſen en vliemen , naer hunne gewoonte , zoo dat hun het bloed ten lyve afliep. Maer alles te vergeefs , hunnen Godt bleef doof. Alſdan nam Elias twaelf ſteenen , hy maekte van die eenen Autaer , en rondom den zelven eenen gragt , ofte water-loop. Hy deelde den os in ſtukken , en leyde hem op het hout. Hy dede daer op gieten vier groote kruyken met water , die hy tot dry-mael toe dede vullen , zoo dat het water van alle zyden afliep , en den water-loop vol wierd. En d'uere gekomen zynde , bad hy Godt , zeggende : ô Heere , en Godt van Abraham , Iſaac en Jacob , toont nu , dat gy zyt den Godt van Iſraël , en dat ik uwen dienaer ben , die dit alles heb gedaen naer uw gebod. Verhoort my Heere , verhoort my ; op dat dit volk erkenne , dat gy , ô Heere , den waeren Godt zyt. En het vuer daelde van den Hemel , waer door den brand-offer , het hout , de ſteenen , de aſſchen , jae het water zelf wierd verſlonden. Als het volk dit zag , vielen ſy op hun aenzigten neder , en zeyden : Den Heer is den waeren Godt . den waeren Godt is den Heer. 't Welk Elias ziende , zeyde tot hun : Vat nu deze Propheten van Baal vaſt , zonder dat'er iemand van hun ontvlugte , en hy heeft-ze allegaeder gedood. Hy zeyde voorders tot Achab : Gaet eet en drinkt , want ik hoore het gedruys van eenen grooten regen (die nog viel eer hy tyd had om in ſyn huys weder-te-keeren.)

Achab nu , vertelde aen Jezabel al wat Elias gedaen had , en hoe hy alle de Propheten had gedood. Jezabel zond dan aen Elias zeggen , dat ſy met hem morgen zouden doen , gelyk hy met die Propheten gedaen had. Elias bevreeſt voor die dreygementen , vlugte in de woeſtyne , en ontrend eenen genever-boom komende , zat hy daer onder heel vermoeyt , en wenſchende om te ſterven , (*Elias vlugtende wenſcht te ſterven , niet uyt onverduldigheyd ; maer uyt iever tot Gods Wet , om niet meer te zien de boosheden van ſyn volk , die hem het herte ſcheurden*) zeyde : ô Heer , ik heb lang genoeg geleeft , ontfangt myne ziele : want ik ben niet beter als myne vaders. Hy viel dan in ſlaep , en eenen Engel des Heere verſcheen daer , die zeyde : Staet op , en eet. Hy , zig omkeerende , zag aen ſyn hoofd een brood onder d'aſſchen gebakken , en een fleſſche met water ſtaen. Hy at en dronk , en geraekte weder in ſlaep. Den Engel kwam voor de tweede reyze , en zeyde : Staet op en eet , want gy hebt nog eene lange reyze te doen. Hy dede het zoo , en reyſde (verſterkt zynde door deze ſpyze) veertig dagen en veertig nagten tot aen den berg Horeb. Aldaer gekomen zynde , nam hy ſyn verblyf in eene ſpelonke. Daer kwam dan eene ſtemme , die zeyde : Elias , wat doet gy hier ? Hy antwoordde : Ik heb grooten iever gehad voor den Heere den Godt der heyr-kragten :

gewoonelyk , en zonder exempel , eyndelyk een wonderbaer teeken ; het gene niet zoude zyn als het woord *almah* beteekende eene jonge dogter die zou ontfangen op de gewoonelyke wyze. Deze laeſte uytlegging der Joden van het woord *almah* is ſtrydig aen den H. Juſtinus , aen Tertulianus Origines , Euſebius , aen den H. Baſilius , den H. Hieronymus , den H. Cyrillus , aen Procopius , en aen het H. Schrift zelf in Jeremias. Godt verkondigde ten zelven tyde aen Achas door Iſaias , dat den Koning van Aſſyrien zoude komen en verwoeſten ſyn geheel land ; het gene gebeurde , want Theglathphalaſar Koning der Aſſyriers , tot wie Achas ſynen toevlugt had genomen om te beſtryden den Koning van Iſrael , verwoeſtte en plunderde geheel het land , en voerde mede nae ſyn land alle de inwoonders van den overkant der Jordaen. Den Koning Achas zelf wierd geleverd in de handen van Phacee Koning van Iſrael , die op eenen dag om-hals bragt honderd en twintig duyzend mannen van Juda , nam'er gevangen twee-mael honderd duyzend zoo vrouwen als jongens en meyskens , en verpligte Achas hem tribuet te betaelen , die ſtierf in ſyne goddeloosheyd oud zynde 36 jaeren : hy wierd begraven te Jeruſalem ; maer men leyde hem niet in het graf der Koningen.

V. Wie heerſchte naer Achas over Juda ?

A. Ezechias gezeyd Jeſus , zoon van Achas , zynde oud vyf-en-twintig jaeren , wierd vereenigd op den throon van Juda door ſynen vader , in het derde jaer van Oſeé Koning van Iſraël : hy regeerde negen-en-twintig jaeren , mede gerekend de twee jaeren dat hy heerſchte met ſynen vader ; hy dede het goed gelyk David. In het begin van ſyn ryk opende hy de poorten des Tempels die ſynen vader had geſloten , bragt den zelven weer in ſtaet , hy erſtelde de offeraers , vierde den Paeſchen , hy dede afbreken de hoogtens der afgoden , dede in ſtukken ſlaen het kopere ſerpent 't gene Moyſes had doen maeken ; om dat de kinderen van Iſrael wierook gebrand hadden voor het zelve. Euſebius zegt , dat hy verſteeken heeft verſcheyde boeken van Salomon handelende van de natuerlyke dingen , om de misbruyken die'er door gebeurden.

V. Met wie was Ezechias in oorlog?

A. Met de Philiſtynen die hy verſloeg ; hy wierd daer naer zeer gevaerlyk krank , en Godt dede hem zeggen door den Propheet Iſaias , dat hy zoude beſchikken ſyn huys , om dat hy ging ſterven ; maer Ezechias bad met traenen tot den Heere die hem genas en verlengde ſyn leven met vyf-

want ik zag, dat de kinders van Iſraël uw verbond hadden verlaeten, en om verre geworpen, en daer ik alleen overig ben, zoeken ſy my ook te dooden. Godt toonde hem voorder een ſtraeltjen van ſyne glorie, en zeyde tot hem: Keert nae Damaſcus, en zalft Hazaël Koning over Syrien; zalft ook Jehu tot Koning over Iſraël: en zalft Eliſeus om Propheet te zyn in uwe plaetze. Die Hazaëls ſweerd ontvlugt, die zal van Jehu gedood worden; en die het ſweerd van Jehu ontgaet, die zal Eliſeus dooden. Ook heb ik my zeven-duyzend mannen overgehouden in Iſraël, die de knien niet en hebben gebogen voor Baal. Elias dan van daer gereyſt zynde, vond Eliſeus; die met twaelf paer oſſen het land ploegde. Elias hem naderende, wierp ſyn boven-kleed over hem. Eliſeus, zig inwendig beroert vindende, liep hem naer, en zeyde: Laet my dog myn affcheyd nemen van mynen vader en moeder, dan zal ik u volgen. Hy ging dan, en van daer weder-gekeert zynde, nam hy een paer oſſen, en hy ſlagte-ze. Hy zoodde hun vleeſch met het hout van de ploeg, gaf het aen 't volk te eten, en volgde Elias, hem dienende voor knegt, en Diſcipel.

Benadab nu Koning van Syrien, belegerde Samarien, maer wierd door Achab, verzeld met de knegten der vorſten, verſlaegen; en 't volgende jaer wederom komende, wierd hy geſlaegen door de Iſraëliten, die honderd-duyzend mannen van de Syriers te neêr maekten op eenen dag. Achab naer d'overwinninge maekte een verbond met Benadab. Dog Achab bleef altyd even verſteend, en wierd nog tot alle boosheyd aengezet door Jezabel: maer de moord van den onnoozelen Naboth heeft de maete van ſyn ſchelmſtukken vervult. Naboth had eenen wyn-berg ontrent het Koninglijk huys. Achab dan zeyde tot Naboth: Geeft my uwen wyn-berg, op dat ik daer eenen moes-hof voor my van maeke, en ik u daer voor eenen anderen wyn-berg geve, ofte u de weerde daer van in geld betaele. Naboth antwoordde: Godt bewaere my van u te geven het erf-deel van mijne voor-vaders. (*Gods Wet verbood aen de Iſraëliten hunne landen voor eeuwig te verkoopen; en ſy gebood dat de erf-landen die uyt noodzaekelykheyd waeren verkogt, op het Jubel-jaer, dat is, ieder vyftigſte jaer, tot hunne eerſte bezitters zouden weder-keeren.*) Achab kwam daer op t'huys vol ſpyt en droefheyd, en knerzelde op ſyne tanden. Hy wierp zig op ſijn bedde, en hy en wilde geen ſpyze nutten. Jezabel tot hem komende, vraegde: Wat is dit te zeggen, dat gy zoo korzel zijt, en geene ſpyze wilt nutten? en de reden van ſijne droefheyd gehoort hebbende, zeyde ſy ſpots-gewyze: ô man van gezag, die wel bekwaem zijt om 't Ryk van Iſrael te regeren! Staet op, eet en drinkt, en weeſt geruſt, ik zal u den wyn-berg van Naboth leveren. Sy ſchreef dan brieven uyt Achabs naem aen de Overſte van Naboths Stad. Den inhoud was: Stelt eenen vaſten-dag in, ('t was de gewoonte te vaſten over de groote miſdaeden, om Godts toorn af te wenden) en doet Naboth zitten onder de eerſte van 't volk. (*Om hun ſchelm-ſtuk te bedekken voor het volk.*) Maekt dan twee valſche getuygen te krygen, die zeggen, dat hy Godt en den Koning gelaſtert heeft, en werpt hem met ſteenen dood. Het wierd zoo gedaen. Sy vonden valſche getuygen, en Naboth wierd beſchuldigt, verwezen en geſteenigt op den zelven dag. Achab, hoorende dat Naboth dood was,

thien jaeren, waer van hy hem verzekerde door het teeken 't welk hy hem gaf doende agterwaerts gaen de ſchaduwe der zonne thien graeden op den zon-wyzer van Achas; indier-voege dat volgens eenige Uytleggers de zonne eenen dag maekte van thien ueren langer als hy moeſt zyn, is't dat de te rug keering ſeffens geſchied is, maer is't dat ſy agtervolgens gebeurd is, zoo is dien dag twintig ueren langer geweeſt als den gewoonelyken. Dezen Koning heeft ons agtergelaeten eenen lof-zang tot dankbaerheyd aen Godt, dat hy hem aen de dood ontrokken had: het is eene ſchoone onderrigting voor die de welke Godt verloſt heeft van de onzienelyke dood der ziele, hun inboezemende de gratie en liefde der boetveerdigheyd.

V. Wat gebeurde aen Ezechias naer dit mirakel?

A. Berodach Baladan, Koning van Babylonien, zond Gezanten tot Ezechias met geſchenken en brieven; deze hadden order van naer zig verheugd te hebben met hem over de herſteltenis ſyn 'er gezondheyd, zig nauwkeuriglyk te doen onderrigten nopens dit mirakel. Dit Gezantſchap verhooveerdigde het hert van Ezechias die door ydele glorie alle ſyne ſchatten toonde aen deze Gezanten; maer Godt zond tot hem den Propheet Iſaias, die hem beriſpte over ſyne hooveerdye, en hem zeyde, dat den tyd zoude komen dat al 't gene in ſyn huys was, en het welk ſyne voor-vaders vergaederd hadden, zoude overgevoert worden nae Babylonien zonder dat 'er iets zoude overig blyven; Ezechias verkreeg door ſyn berouw, dat hy deze rampen niet zoude zien.

V. Leefde Ezechias in vrede tot ſyne dood toe?

A. Neen; want niet meer willende betaelen den tribuyt aen den Koning van Aſſyrien, zoo trok hy op ſynen hals Sennacherib, die met een magtig heyr in Judeën viel om vraek te nemen, en nam daer vele plaetzen, het gene Ezechias verpligtte van hem geſchenken te ſtueren met belofte van den tribuyt te betaelen. Dry jaeren daer naer Sennacherib kwam weder en belegerde Jeruſalem; maer Godt zond des nagts ſynen Engel die doodde 185000 mannen van 't leger van Sennacherib die omgebragt wierd naer deze nederlaege in Ninive, Hooft-ſtad van ſyne heerſchappye door twee van ſyne zoonen, Adramelech en Seraſar, als onweerdig zynde te ſterven van de hand van eenen Engel. Ezechias naer gelukkiglyk geleeft te hebben nog verſcheyde jaeren, ſtierf het negen-en-twintigſte jaer ſyns rykx in 't vyf-en-vyftigſte ſyns ouderdoms.

ging ſtrakx naer dien wyn-berg toe, om 'er bezit van te nemen. Dog Godt zeyde tot Elias: Gaet Achab ſtrakx te gemoed, en zegt hem: Dat zegt Godt: Gy hebt Naboth dood geſlagen, en ſijnen wyn-berg bezeten! en voegd 'er dan by: Op de zelve plaetze daer de honden het bloed van Naboth hebben gelekt, zullen ſy ook het uwe lekken. Achab zeyde tot Elias: Waer in heb ik u miſdaen? Elias antwoordde: Daer in, dat gy u zelven hebt verkogt, om alle kwaed te bedryven voor Gods oogen. Daerom zal ik (hy ſpreekt in den naem van Godt) mijne ſtraffen over u gaen zenden, en ik zal uwe naekomelingen van het aerdryk af-maeyen. Ik zal het huys van Achab gelyk ſtellen met het huys van Jeroboam, en van Baaſa.... en de honden zullen Jezabel op-eten op Jezraels-veld. Daer en is niemand zoo grooten booswigt geweeſt als Achab: want Jezabel ſtokte hem op, zoo dat hy een afgryſſelijk menſch wierd, loopende naer de afgoden. Niet-te-min, als hy deze woorden hoorde, ſcheurde hy ſijne kleederen; hy trok eenen rouwen zak aen; begaf zig tot vaſten; ſliep in dien rouwen zak; en ging met neder-geboogden hoofde. Godt zeyde dan tot Elias: Hebt gy wel gezien, dat Achab zig voor myne oogen vernedert heeft? daerom zal ik ook die ſtraffen over ſijn huys in ſijne dagen niet laeten overkomen; maer in de dagen van ſijnen zone. Daer gingen dry jaeren voor-by, zonder dat 'er oorlog was tuſſchen Syrien en Iſrael. Dog het derde jaer vraegde Achab aen Joſaphat Koning van Juda, (die met hem in een verbond was getreden, 't welk by-nae de oorzaek geweeſt is van ſijn verderf) om met hem te ſtryden tegen Syrien. Joſaphat was te vreden, maer zeyde: Onderzoekt eerſt, bid ik u wat Godt belieft. Achab vergaederde ontrent vier-honderd Propheten, en zeyde tot hun: Moet ik nae de Stad Ramoth optrekken, om ſlag te leveren, ofte niet? Sy antwoordden: Trekt op, en den Heer zal-ze in uwe handen ſtellen. Dog Joſaphat (eenen grooten dienaer Gods op hun niet betrouwende) zeyde: Is hier ook niet eenen Propheet des Heere? Achab antwoordde: Daer is nog eenen, Micheas genoemt; maer ik heb eenen af-keer van hem, om dat hy my altyd kwaed en geen goed en voorzegt. Joſaphat zeyde daer op: Wilt dog, ô Koning, zoo niet ſpreken. Dus wierd Micheas gehaelt. Den Koning zeyde tot hem: Moeten wy optrekken en ſlag leveren? Micheas zeyde: Ik zag geheel Iſrael op de bergen verſtrooyd als ſchaepen zonder herder. Achab zeyde tot Joſaphat: Heb ik het u niet wel gezeyd, dat hy my altyd kwaed, en geen goed en voorzegt? Dog Achab gebood Micheas vaſt-te-nemen, en zeyde: Stelt dien man in de gevangeniſſe, en geeft hem maer water en brood, tot dat ik in vrede weder-keere. Achab en Joſaphat dan trokken ten ſtryde: en Achab, (al ſcheen hy Micheas te veragten, vreeſde nogtans,) en zeyde tot Joſaphat: Als ik mijne kleederen zal veranderd hebben, zal ik in 't gevegt komen, maer gy, gaet met uwe kleederen in den ſlag. Nu, den Koning van Syrien had aen ſyne Overſten belaſt: Gy en zult niemand bevegten als alleen den Koning van Iſrael. Als ſy dan Joſaphat zagen, meynden ſy, dat het den Koning van Iſrael was, en ſy keerden zig alle naer hem toe, om hem te bevegten, maer Joſaphat met luyder ſtemme roepende (en ſy hier uyt gemerkt hebbende, dat hy den Koning van Iſrael niet was) trokken van hem af. Dog iemand ſijnen boge geſpannen hebbende, en ſchietende in 't wilde,

V. Wie was den opvolger van Ezechias in 't Ryk van Juda?

A. Mannaſſes gezeyt Her, zoon van Ezechias, oud zynde thien of twaelf jaeren; hy heerſchte vyf-en-vyftig jaeren. Geduerende de eerſte jaeren ſyn 'er regeering gedroeg hy zig zeer kwalyk voor de oogen van den Heere, hy aenbad de afgode-beelden, regtte weder op de hooge plaetzen welke ſynen vader had doen afwerpen, dede ſyne zoonen paſſeeren door het vuer, en dede ſterven den Propheet Iſaïas.

V. Bleven de miſdaeden van Manaſſes ongeſtraft?

A. Neen: Godt wekte op tegen Mannaſſes den Koning van Aſſyrien die hem gevangen nam en medevoerde nae Babylonien in het dry-en-twintigſte jaer ſyns rykx, alſwanneer hy geraekt zynde door een opregt leetwezen, den Heere bad hem te willen verhooren, en den Heere dede hem weder komen te Jeruſalem, hem erſtellende in ſyn Koningryk; alſdan roeyde hy uyt alle de afgoderye en bragt weer in ſtand den dienſt van den waeren Godt; hy ſtierf oud zynde zeven-en-ſeſtig jaeren.

V. Wie beklom den throon van Juda naer Manaſſes?

A. Amon gezeyd Halmadan, zoon van Manaſſes, in den ouderdom van twee-en-twintig jaeren; hy heerſchte twee jaeren naer de dood van ſynen vader: hy aenbad de afgode-beelden, en volgde ſynen vader niet als in ſyne goddeloosheden, en geenſins in ſyne boetveerdigheyd; hierom wierd hy van Godt verlaeten, en ſyne dienaers bragten hem om hals in ſyn huys.

V. Wie was den teſthienden Koning van Juda?

A. Joſias gezeyd Cofan, zoon van Amon en van Idida de dogter van Hedaia van Beſecath, kwam ter wereld in het negen-en-veertigſte jaer van 't ryk van ſynen groot-vader Manaſſes zoon van den H. Koning Ezechias. Hy was Koning van ſyne agt jaeren, en heerſchte een-en-dertig jaeren. In ſyne jongheyd wandelde hy in de wegen van David, hy vernielde de afgode-beelden van Baal, hy erſtelde den Tempel des Heere. In dien tyd vond Helcias opperprieſter in den Tempel den Boek *Deuteronomium* welken hy gaf aen Saphan, geheym ſchryver des Konings, die den zelven voorgelezen hebbende, zoo dede den Koning alle het volk verzaemelen, en leeſde voor hun alle de woorden begrepen in dezen Boek; hy vierde den Paeſchen met groote plegtigheyd.

V. Hoe ſtierf Joſias?

A. Nechao Pharao VII. Koning van Egypten, ten ſtryde

trof

trof den Koning van Iſrael als by geval tuſſchen de longe en de maege. Hy zeyde dan tot ſijnen Voerman: Voerd my uyt het Leger want ik ben zwaerelyk gewond. Het gevegt nu nam kragtelyk toe, en den Koning bleef op ſynen wagen tegen over de Syriers ſtaen om ſyn volk moet te geven; maer hy ſtierf met den zonnen ondergang: want den bak van den wagen was vol bloed uyt ſyne wonde. Hy wierd begraeven te Samarien; en terwylen den wagen in den vyver gewaſſchen wierd, lekten de honden ſijn bloed, volgens de voorzegginge des Heere. Ochozias ſijnen zone is hem gevolgt in het Ryk.

VIERDE BOEK DER KONINGEN.

Dit Boek behelſt, in 25. Hoofd-ſtukken, eene geſchiedeniſſe van 337. Jaeren onder 16. Koningen van Juda, en 12. Koningen van Iſrael. Het ſpreekt ook nog van Elias en Eliſeus; van de vernietinge van't Ryk van Iſrael door Salmanazar, en van de overvoeringe der Joden nae Babylonien onder Sedecias Koning van Juda, wanneer Jeruſalem ingenomen en Salomons Tempel verbrand wierd, in 't Jaer des werelds 3416., 588. Jaeren voor Chriſtus.

UYT HET I., II., III., IV., V., VI., VIII. EN IX. (PARAL. 22.) HOOFD-STUK.

Elias voorzegt, dat Ochozias zal ſterven. Hy zend volk om Elias te vangen. Elias word opgenomen door eenen vuerigen Wagen. Dry Legers lydende water gebrek, worden behouden door Eliſeus. Moab word verſlagen. De olie van eene weduwe word vermenigvuldigt. De vrouw van Sunam. Eliſeus veranderd de bitterheyd van het Moes-kruyd. Naaman van Syrien. Giezi word melaetſch. Eliſeus brengt de Syrierſche ſoldaeten in Samarien. De belegering van Samarien. De Syriers door Godt verſchrikt zynde, nemen de vlugt. Eliſeus voorzegt de dood van Benadab. Ochozias volgt naer Joram in 't Ryk van Juda. Jehu doorſchiet Joram Koning van Iſrael. Hy dood Ochozias Koning van Juda, en doet Jezabel werpen uyt de venſter.

OChozias Koning van Iſrael, zone van Achab, gevallen zynde door de traellien van ſijne kamer, en daer van ziek geworden, zond boden om te vraegen van Beelzebub, den Godt van Accaron, of hy van die ziekte zoude konnen opſtaen. Dog den Engel des Heere zeyde tot Elias: Gaet, zegt aen de boden van den Koning van Iſrael: Is'er dan geenen Godt te vinden in Iſrael, dat gy Beelzebub te raede gaet?

trekkende tegen de Meden en Babyloniers die verwoeſt hadden het Ryk van Aſſyrien, zoo wou Joſias hem beletten den doortogt door Judeen, en ſtelde zig tegen hem: Nechao dede hem aenzeggen, dat hy hem niet en kwam beſtryden, maer eenen anderen, en dat hy hem daerom verzogt van ſyn voorneem niet te veragteren. Joſias wilde niet luyderen, randde-aen Nechao Pharao te Mageddo, alwaer hy gewond wierd door eenen pyl geſchooten van eenen Egyptenaer, en gebragt te Jeruſalem, daer hy ſtierf aen ſyne wonde: over ſyne dood heeft Jeremias gemaekt klagt-gedigten, die men gelooft nu te ontbreeken, is't dat ſy niet zyn 't laeſte deel der *Lamentatien* van Jerem. Joſias leefde negen-en-dertig jaeren.

V. Wie volgde naer Joſias op den Throon van Juda?

A. Sellum gezeyd Joachas, door Jeremias en Eſdras genoemd Jechonias, den tweeden of derden zoon van Joſias Koning van Juda; hy word den vierden gemeld in den eerſten Boek *Paralipomenon* 3 cap. 15 ℣. Hy heerſchte maer dry maenden en zeer ſchandelyk. Hy was oud dry-en-twintig jaeren, en wierd Koning van Juda door eenen oproer der gemeynte; hy bedreef alle de miſdaeden ſyner voorzaeten. Pharao Nechao Koning van Egypten zegenpralende wederkeerende van Aſſyrien, nam Sellum gevangen mede nae Egypten naer hem afgeſteld te hebben, ſtelde in ſyne plaets Eliakim ſynen anderen broeder, veranderende ſynen naem Eliakim in diën van Joakim. Sellum ſtierf van miſnoegen in Egypten in ſyne ſlaevernye tot ſtraffe van ſyne goddeloosheden.

V. Wie was den agthienden Koning van Juda?

A. Joakim of Joachim, te voren genoemt Eliakim, den welken ook zoon was van Joſias, broeder van Joachas door Pharao Nechao Koning van Egypten onthroont. Dezen Prins regeerde elf of twelf jaeren. Den H. Evangeliſt Lucas 3 cap. 24 ℣, noemd dezen Koning, Melchi. Hy had geduerende ſyn regeering verſcheyde groote Propheeten, en dit niet tegenſtaende gaf hy zig over aen alle ſoorten van miſdaeden. Alſwanneer hem voorgeleſen wierd de voorzegging van Jeremias, ſneed hy die in ſtukken met des ſchryvers ſchrabmesken, en hy wirp die in 't vuer tot dat heel den boek verbrand wierd. Nabuchodonoſor verſtoort over het verbond van Joakim met den Koning van Egypten ſynen vyand, rukte in ſyne ſtaeten, nam

Daerom is dit de uytſpraek des Heere: Van dit bedde, daer gy zyt opgetreden, en zult gy niet af-komen, maer gy zult ſterven. En Elias trok henen. De boden van Ochozias kwamen dan weder, en zeyden: Daer kwam ons eenen man te gemoed, die ons zeyde: Gaet weder tot den Koning, en zegt hem dit. Hy vraegde: Wat was dit voor eenen man? Sy antwoordden: Hy was heel hayragtig, en had eenen lederen riem om ſyne lenden. 't Is Elias, zeyde Ochozias. Hy zond hem dan eenen hoofd-man met vyftig mannen. Dezen trok tot hem op (want hy zat op 't ſop van den berg) en hy zeyde: Man Gods (*De ſtraffe, die op deze woorden volgde, doet ons zien, dat deze mannen goddelooze waeren, die maer uyt beſchimpinge den Propheet een goddelyk man noemden.*) komt af, den Koning gebied het Elias antwoordde: Ben ik eenen man Gods, dat het vuer uyt den Hemel valle, en u met uwe mannen verſlinde. Het vuer viel, en verſlond hun. Ochoſias zond wederom eenen tweeden Hoofd-man met ſyne vyftig mannen, die tot hem zeyde: Man Gods, komt af, 't is 's Konings gebod. Elias antwoordde: Ben ik eenen man Gods, dat het vuer uyt den Hemel valle, en u met uwe vyftig mannen verſlinde. Het vuer viel, en verſlond hun. Hy zond nog eenen derden Hoofd-man met ſyne vyftig mannen. Dezen komende, buygde ſyne knien voor Elias, en bad hem, zeggende: Man Gods, ſpaert dog myn leven, en die met my zyn. Den Engel Gods zeyde dan tot Elias: Gaet met hem af zonder te vreezen. Hy ging dan met hem by den Koning, en ſprak aldus: Dit zegt Godt: Dewyl gy den godt van Accaron hebt raed gevraegt, als of 'er geenen anderen Godt in Iſraël en was, daerom en zult gy van 't bedde, daer gy op getreden zyt, niet af-gaen, maer ſterven. Hy ſtierf dan, en Joram ſynen broeder wierd Koning in ſyne plaets. Als nu Godt had geſchikt Elias door eenen draeyenden wind ten Hemel op te nemen, zoo kwamen de leer-jongers der Propheten, die te Bethel waeren, by Eliſeus en zeyden: Weet gy wel, dat Godt van daeg uwen Meeſter zal weg-nemen? Jae ik weet het, zeyde hy; 't zelve zeyden ook de leer-jongers van de Propheten te Jericho. Elias beproefde Eliſeus tot dry-mael toe, zeggende, dat hy op die en op die plaetze moeſt alleen gaen, en dat Eliſeus daer moeſt blyven. Maer Eliſeus zeyde: Ik en zal u niet verlaeten. Sy trokken dan beyde henen, en vyftig van de jongers der Propheten volgden hun agter-naer. Terwyl deze zig van verre tot hun gekeerd hielden, ſtonden ſy beyde voor de Jordane. Dog Elias ſynen mantel in een gerold hebbende, ſloeg op 't water, 't welk ſtrakx van-een ſcheydde, zoo dat ſy droog-voets daer door gingen. Dan zeyde Elias tot Eliſeus: Verzoekt van my, dat gy u van my gedaen wilt hebben eer ik van u worde opgenomen. Eliſeus antwoordde: Ik bidde u, dat uwen (*dat is, dat uwen overvloedigen kloeken geeſt over my daele, en my verſterke, om de afgoderye den oorlog aen te doen, gelyk gy my, uwen diſcipel hier in zyt voorgegaen: Eliſeus verzoekt ſynen dubbelen geeſt, niet uyt vermetentheyd of ydelheyd, maer uyt liefde*) dobbelen geeſt aen my vergunt worde. Elias zeyde: Gy vraegt eene zwaere zaeke: niet-te-min, is 't dat gy my ziet, als ik worde opgenomen; uw verzoek zal u geworden, maer anders niet. Terwyl ſy voort-reyſden, en al gaende met malkanderen ſpraken, kwam'er eenen (*dat is, een vuerige wolke, hebbende de gedaente van eenen vuerigen wagen en vuerige peerden*) vuerigen wagen met vuerige peerden, die

Jeruſalem in het jaer 3399 des werelds, 605 jaeren voor Jeſus Chriſtus, voerde hem zelfs mede als krygs gevangen met verſcheyde van de voornaemſte der Joden, waer onder Daniël, Ananias, Miſaël en Azarias, nae 't gevoelen van eenige ſchryvers. Andere gelooven waerſcheynelyker, dat Nabuchodonoſor hem met de vryheyd ook den Throon weder gaf, uyt den welken hy op nieuws geſlooten wierd door ſyne oproerigheyd in het jaer 3405, voor Jeſus Chriſtus 599. De Chaldeeuwen namen en ſmeeten hem op den vuylens-hoop, gelyk Jeremias voorzeyt had, dat hy geen grafplaets zoude gehad hebben, maer verworpen worden buyten de poorten van Jeruſalem. Den Propheet Habacuc wierd jammerlyk omhals gebragt op ſyn bevel; hy gebood, dat de Voorzeggingen van Barac zouden verbrand worden; hy dede ter dood brengen den Propheet Urias. Van hier begint men te rekenen de zeventig jaeren der ſlaevernye.

V. Hoe doet gy over een komen Jeremias, die zegt in 't 22 cap., dat Joakim ſtierf te Jeruſalem, met deze Schrifture plaets van den tweeden Boek Paralipominon 't 36 cap. 6 v., alwaer gezeyt word, dat Nabuchodonoſor Joakim geboeyt mede voerde naer Babylonien.

A. Men kan-ze over een brengen met te zeggen, dat Nabuchodonoſor had doen in de boeyen ſlaen Joakim om hem mede te voeren in ſlaevernye; maer dat Joakim zig daer naer ten onderen gegeven hebbende om te ſtaen onder tribuyt van dezen Prins: weder in vryheyd geſtelt is, 't zy voor ſyne komſte te Babylonien, 't zy zelfs voor ſyn vertrek uyt Jeruſalem: maer om dat Joakim zig daer naer zogt te ontrekken aen deze onderwerping, en dat hy daerentuſſchen ook wederſpannig was aen God die hem had onderworpen aen dezen vremden Prins, zoo verdiende hy te vervallen in eene tweede kaſtyding veel harder als de eerſte tot ſtraffe van ſyne ſchelm-ſtukken; aldus verloor hy het Koningryk en het leven door de geweldigheyd der krygs-benden van verſcheyde Natien die den Heer hem overzond, volgens den text der Schrifture.

V. Wie wierd'er geſtelt in plaets van Joakim tot Koning van Juda?

A. Jechonias of Joachim. Den Boek der Koningen en den Boek *Paralipomenon* geven hem dezen laeſten naem, en hy voert den eerſten by Jeremias en den H. Mattheus; den H. Lucas noemt hem Neri; hy was zoon van Joakim die hem met zig vervoegde op den throon in het tweede

tuſſchen beyde eene ſcheydinge maekte : en Elias voer door eenen draeyenden wind ten Hemel op. Dog Eliſeus zag het vuer, en riep : O mynen vader, mynen vader! (*de ſterkte des Legers beſtond alſdan meeſt in yzere krygs-wagens. Terwyl nu Elias wierd opgenomen met eenen wagen en voerman van Iſraël. Den wagen, dat is, de kragt van Iſraël, die Iſraël verſterkte door ſyn gebed en vermaeningen, meer als alle de krygs-wagens. Den voerman, om dat hy hun aenleydde tot Godt, en hnn den regten weg aenwees*) den wagen en den voerman van Iſraël. En terſtond en konde hy hem niet meer zien, en hy ſcheurde ſyne kleederen tot teeken van droefheyd. Ook nam hy den mantel op, die van Elias was af-gevallen, en weder-gekeert zynde, ſtond hy aen den oever van de Jordane, en hy ſloeg op het water met den mantel, die af-gevallen was; maer 't en ſcheydde van malkanderen niet. Hy zeyde dan : waer is nu ook den Godt van Elias? Dog nog eens ſlaende op 't water, ſcheydde het van-een, en hy ging'er door, en van daer weder-gekeert zynde, woonde hy te Jericho. De borgers van Jericho zeyden tot hem : Myn Heer, de wooninge in deze Stad is zeer goed, maer de waters en deugen niet, en 't land is onvrugtbaer. Eliſeus zeyde daer op : Brengt my een zout-vat, dat nieuw is, en legt'er zout in. Als ſy hem dit hadden gebragt, ging hy by de water-bronne, en wierp daer het zout in. Daer by ſprak hy aldus: Godt verklaert, dat hy deze wateren heeft gezont gemaekt, en dat'er geene ſterſte ofte onvrugtbaerheyd meer van zal komen. Aldus zyn de waters gezont geworden. Van daer trok hy nae Bethel op, en wanneer hy den weg opging, kwamen'er klyne jongers uyt de Stad, en zeyden tot hem al ſpottende : Klim op, kael-kop : klim op, kael-kop. Hy, zig omkeerende, vervloekte-ze in Gods Naem. Strakx kwamen'er twee beiren uyt den boſch, die twee-en-veertig van die jongers verſcheurden (waerſchynelyk waeren dit afgodiſte-jongers, die door hunne ouders geleert waeren, met Gods dienaers te gekken.) En Eliſeus ging van daer nae Carmelus-berg, van waer hy te rug keerde nae Samarien.

In het agthiende jaer van Joſaphat Koning van Juda, was Joram Achabs tweeden zone Koning over Iſrael geworden te Samarien. Hy regneerde twaelf jaeren, leefde ſchrikkelijk voor Gods oogen, dog niet zoo grouwelijk als ſyne Ouders. Het gebeurde nu, dat de Koningen van Iſrael, van Juda en van Edom optrokken tegen den Koning der Moabiten. En naer dat-ze zeven dagen gereyſt hadden, ontbrak 'er water aen het Leger. Alſdan riep Joram Koning van Iſrael : Ach! ach! ach! Godt heeft ons, dry Koningen, te ſaemen vergaederd, om ons in de handen der Moabiten te leveren. Hier op zeyde Joſaphat, Koning van Juda : Is hier niet eenen Propheet des Heere; op dat wy door hem Godt mogen verbidden? Eenen hoveling van den Koning van Iſrael zeyde: Eliſeus is hier. De dry Koningen gingen dan tot Eliſeus. Dog Eliſeus hun ziende, zeyde tot den Koning van Iſrael : Wat gemeyns heb ik met u? Gaet nae de Propheten van uwe ouders.... Voorwaer, indien ik niet en ontzag het aenzigt van Joſaphat, ik zoude niet eens naer u willen hooren. (Dog om Joſaphat beloofde hy water, en ook de overwinninge.) 's Morgens dan, wanneer men gewoon was d'offerande te doen, kwamen de wateren langs den weg van Edom zoo ſterk aengevloeyt, dat'er

jaer ſyn'er regeering; het gene over-een-brengt de ſchynelyke ſtrydigheyd van den text van den Boek der Koningen, alwaer gezeyd word, dat hy oud was agthien jaeren als hy begon te regeeren, met den text van den Boek *Paralipomenon*, alwaer maer gemeld word van agthien jaeren. Het was in 't jaer 3405 en 599 voor Jeſus Chriſtus, dat hy alleen begon te regeeren: maer naer dry maenden en thien dagen wierd hy van Nabuchodonoſor gevangen mede geleyd nae Babylonien, met ſyne moeder, ſyne vrouwen, ſyne bediende en groote van het Ryk, onder de welke waeren Ezechiel, Mardochæus oom van Eſter, en Joſedech den opper-prieſter, die zig alle overgaven aen dezen Prins door den raed van Jeremias 't 38 c. Jechonias bleef in de gevangenis tot het jaer 3442, voor Jeſus Chriſtus 562, wanneer Evilmerodach zynde opgevolgt aen ſynen vader, hem ſtelde in den eerſten rang van de Princen van ſyn Hof, doende hem dagelykx ſpyzen aen ſyne tafel. Alhoewel Jechonias gehad heeft verſcheyde kinderen genoemt in den eerſten Boek *Paralipomenon* 't 3 cap., zoo zegt Jeremias nogtans, dat hy onvrugtbaer geweeſt is, of om uyt te drukken, dat hy geenen Koning heeft nagelaeten, of om te doen zien de rampen van dit huys het welk door ſyne boosheden op zig had getrokken de vraek des Hemels. 't Is in dezen zin, dat het H. Schrift daer by voegt, dat'er geenen van ſyn zaed zoude beklimmen den throon van David.

V. Wie heerſchte in de plaets van Joachim over Juda?

A. Sedecias te voren genaemt Matthanias, vierden zoon van Joſias, was den twintigſten en laeſten Koning van Juda in plaets van ſynen neef Jechonias zoon van Eliakem. Hy heerſchte elf jaeren in godloosheyd en afgoderye gelyk ook ſyn volk; hier om zond Godt tegen hem Nabuchodonoſor, tegen den welken hy was opgeſtaen. Het 'heyr van den Koning van Babylonien rukte in Judeën en bragt het geheel ten onderen; Jeruſalem wierd ingenomen naer een beleg van twee jaeren: Sedecias die het meynde te ontkomen, wierd gevangen en gebragt by Nabuchodonoſor die hem verweeten hebbende ſyne ongetrouwigheyd, dede ombrengen ſyne kinders in ſyne tegenwoordigheyd, hem dede de oogen uytſteekeu, ſloeg hem in de boeyen en bragt hem nae Babylonien, waer door volbragt wierd de voorzegging van Ezechiel 12 cap. 13 ℣, dat hy zoude vervoert worden nae Babylonien, en dat hy nogtans die Stad niet zoude zien. Men verbrandde ſyn Paleys, men verwoeſtte den

het aerdryk mede vervult wierd. Maer als de Moabiten 's morgens opgeſtaen waeren, en den dageraet op 't water zagen vallen, ſchenen hun de wateren rood als bloed te wezen, en ſy zeyden tot malkanderen: 't Is vergoten bloed. De Koningen hebben tegen-een gevogten, en hebben d'een d'ander vermoord. Trekt dan op, ô Moabiten, om buyt te maeken. Dog als ſy aenkwamen, ſtonden die van Iſrael op, verſloegen de Moabiten en vervolgden hun. Sy verdierven voords hunne Steden, overdekten de beſte akkers met ſteenen, verſtopten alle de water-fontynen, en ſy kapten alle de vrugtbaere boomen af. Dit is het laetſte dat de Schrifture wegens Joſaphat verteld. Hy leefde nog zeven jaeren daer naer, en regeerde in alles vyf-en-twintig jaeren. Hy word van den H. Geeſt zeer geprezen om ſyne godvrugtigheyd en ſynen iever voor de Wet Gods; maer nogtans beriſpt over ſynen aenhang met Achabs huys, en om dat hy de hoogten niet had weg-genomen, alwaer men wel offerhanden opdroeg aen den waeren Godt; maer men mogt die volgens de Wet maer opdraegen in den Tempel alleen. Joram, oudſten zone van Joſaphat, volgde ſyn vader op in het Ryk. Het gebeurde, dat eene weduw-vrouw Eliſeus naer-liep, en zeyde: Uwen dienaer mynen man geſtorven zynde, zoo komt 'er nu iemand, die hy ſchuldig was, en hy wilt myne twee zonen weg-nemen, om ſyne ſlaeven te zyn. Eliſeus zeyde: Wat hebt gy in uw huys? Sy zeyde: Uwe dienſt-vrouw heeeft nog wat olie om haer te beſproeyen. Hier op zeyde Eliſeus: Gaet, en leent van uwe gebueren eenen hoop ydele vaeten; keert dan weder in uw huys, ſluyt de deure agter u toe; en als gy met uwe zonen zult binnen zyn, giet uwe olie in alle de vaten. Sy dede 't zoo. De zonen bragten de vaten aen, en ſy goot-ze vol. Als alle de vaten vol waeren, bleef de olie in haeren pot ſtaen, zonder over te loopen. Sy kwam Eliſeus dit zeggen: die zeyde: Gaet nu die olie verkoopen, en betaeld daer mede uwe ſchuld. Voorders leeft gy en uwe zonen van het gene 'er over-ſchiet.

Als Eliſeus eens ging door de Stad Sunam, was daer eene zeer aenzienelyke vrouw, die hem ten eten hield. En alzoo hy dikwils door die Stad ging, nam hy ſyn mael by haer. Sy zeyde dan tot haeren man: Ik bemerke, dat dien Propheet een heylig man is. Laet ons voor hem maeken een klyn kamerken, en daer in ſtellen een bedde, tafel, ſtoel, en kandelaer, op dat hy daer ſyn verblyf neme, als hy ons komt bezoeken. Als hy dan eens in ſyn kamerken was, dede hy de vrouwe roepen, en zeyde: Gy hebt ons van alles wel verzorgt, wat wilt gy dat ik u doen? Giezi zeyde: Sy en heeft geenen zone. Dan zeyde Eliſeus: Gy zult op dezen dag, als 't jaer zal om zyn, van eenen zone bevrugt wezen. De vrouw wierd dan bevrugt, en baerde eenen zone. Den jongen wierd groot, maer hy ſtierf. De vrouw leyde hem dan op het bedde van Eliſeus, en reyſde haeſtelijk nae Carmelus-berg. Wanneer ſy tot den Man Gods gekomen was, gaf ſy hem dit te kennen. Eliſeus zeyde tot Giezi: Neemt mijnen ſtok in uwe hand, en loopt 'er nae toe, en legt den ſtok op het aenzigt van den jongen. Dog de moeder zeyde tot Eliſeus: Ik en zal u niet verlaeten. Hy trok dan met haer henen. Giezi had nu den ſtok al op 't kinds aenzigt geleyd, zonder dat 'er ſtem ofte gevoelen in kwam. Hy keerde dan tot Eliſeus te rug, en zeyde: Het kind en is niet opgeſtaen. Eliſeus in 't huys ge-

Tempel naer 424 jaeren en dry maenden dat hy gebouwd was, men ſlegtte de mueren van Jeruſalem, alle de Heylige Boeken waer van gemeld word in de Schriftuer, en die wy niet meer en hebben, wierden toen verbrand, en men voerde mede al het volk van Juda nae Babylonien. In dezen Sedecias neemt 't Koningryk van Juda een eynde.

V. Toond ons nu aen de Koningen van Iſraël?

A. Daer hebben geweeſt negenthien Koningen van Iſrael die d'een d'ander opgevolgt zyn door en geweldige en goddelooze heerſching, waer naer eyndigde het Koningryk van Iſrael, het welk ſedert ſyn af-ſcheyding van dat van Juda, had geduerd 254 jaeren. Deze Koningen zyn Jeroboam, Nadab, Baaſa, Ela, Zambri, Amri, Achab, Ochozias, Joram, Jehu, Joachaz, Joas, Jeroboam II, Zachasias, Sellum, Manahem, Phaceia zoon van Manahem, Phacee zoon van Romelia, en Oſeé

V. Wie was den eerſten Koning van Iſrael?

A. Den Propheet Ahias aen hebbende eenen nieuwen mantel, ontmoete op den weg Jeroboam, onderdaen van Salomon, van het geſlagt van Ephraim, zynde aengeſtelt tot bewind-hebber over de belaſtingen op de twee geſlagten van Joſeph, dat is, van Ephraim en Manaſſes, en hem opgehouden hebbende, ſneed Ahias voor hem ſynen mantel in twaelf ſtukken, en zeyde aen Jeroboam van thien deelen voor hem te nemen; om dat den Heere gezeyd had, dat hy zoude verdeelen het Koningryk van Salomon, en aen hem geven thien geſlagten: aldus wierd Jeroboam aengeſteld tot eerſten Koning in Iſrael. Geduerende ſyn ryk dede hy maeken twee gulde kalveren, waer van hy een ſtelde te Bethel en het ander te Dan: hy regte op autaeren aen de zelve, en tragte nae te volgen in den dienſt van deze afgode-beelden al het gene te Jeruſalem geſchiedde in den dienſt van den waeren Godt. Alſwanneer hy hier over beriſpt wierd door eenen Propheet, ſtak hy ſyn hand uyt om hem aen te grypen, maer aenſtonds verdroogde de zelve, en hy en kon-ze niet nae zig trekken tot dat dën Propheet ſyne geneezing verkreeg by dien die hem gezonden had by dezen Koning: dezen Propheet, genoemd Jadon of Addo, wierd op ſyne te rug komſt verſcheurd door eenen leeuw tot ſtraffe van eene ligte ongehoorzaemheyd aen Godt betoond door zwakheyd, Jeroboam zond ſyne vrouwe in een onbekend kleedzel tot Ahias, om te weten of ſynen kranken zoon daer van zoude ſterven, en hy zeyde haer, dat hy zoude ſterven Hy

komen

komen zynde, dede ſyn gebed, en ging zig op den jongen leggen. Synen mond leyde hy op 't kinds mond, ſijne oogen op 't kinds oogen, ſijne handen op 't kinds handen; zoo dat het vleeſch warm wierd. Dit dede hy tot twee reyzen, en den jongen wierd levendig. Eliſeus trok weder nae Galgala. Dewyl 'er nu hongersnood was in dat Land, en de leer-jongers der Propheten met hem woonden, zeyde hy eens tot ſijnen dienaer: Stelt den grooten pot op 't vuer, en kokt moes voor de jonge Propheten. Iemand van hun gaende op het veld, om moes-kruyd te trekken, vond als eenen wilden wyngaerd, en hy plukte daer van wilde vrugten, en ſneed die in den moes-pot. Als nu de gezellen daer van aten, riepen ſy: ô Man Gods! de dood is in den pot, dat is, het is zoo bitter om 'er van te ſterven. Eliſeus dede wat meël brengen, en wierp het in den pot, en daer en was geene bitterheyd meer te vinden. Naaman nu, Veld-overſten van den Koning van Syrien was bevangen met melaetsheyd. Dog cenige roovers hadden een Jodſche dogter gevangen, die als ſlavinne diende by Naamans huys-vrouwe. Deze zeyde: Och of mijnen Heer eens was by den Propheet, die te Samarien is! hy zoude hem wel genezen. Naaman dit vernemende, gaf het te kennen aen den Koning van Syrien, den welken zeyde: Gaet nae Samarien. En hy gaf hem eenen brief mede aen den Koning van Iſraël. Hy trok dan henen, en nam met zig veel zilver en goud, en veel treffelyke kleederen. Den Koning van Iſraël den brief gelezen hebbende, nam dien kwaelyk op, en ſcheurde ſyne kleederen. Eliſeus dit vernemende, zond hem zeggen: Waerom hebt gy uwe kleederen geſcheurt? Laet dien man tot my komen, en leeren kennen, dat 'er eenen Propheet is in Iſraël. Naaman kwam dan aen met ſyne wagens en ruyters, en bleef ſtaen voor de deure van Eliſeus. Eliſeus zond eenen bode, die hem zeyde: Gaet, en waſcht u zeven-mael in de Jordane, en uw vleeſch zal erſtelt worden, en gy zult reyn zyn. Naaman ging verbolgen weg, zeggende: Ik meynde, dat hy tot my zoude uytkomen, en over my zoude aenroepen ſynen Godt, en met ſyn hand de plaetze der melaetsheyd aenraeken. Zyn de water-ſtroomen van Damaſcus, Abna en Pharphar niet beter, als de waters van Iſraël? Dewyl hy dan met verbolgentheyd henen trok, zeyden ſyne dienaers tot hem: Lieven vader, indien den Propheet groote dingen van u had verzogt, zoud gy die niet moeten doen? Hoe veel te meer dan, daer hy nu maer en zegt: Gaet u waſſchen. Hy ging dan af, en waſchte zig zeven-mael in de Jordane, en ſyn vleeſch wierd weder als het vleeſch van een jong kind. Dan keerde hy weder tot den Propheet, en zeyde: Nu bekenne ik, dat 'er waerelyk geenen anderen Godt te vinden en is in geheel 't aerdryk, als in Iſraël. Ik bidde u, dat gy eenig geſchenk van uwen dienaer ontfangen wilt. Maer Eliſeus bleef dit ſtandvaſtig weygeren. Dan zeyde Naaman: Uwen wille geſchiede: en uwen dienaer en zal voortaen geen ander goden brand-offers opdraegen, maer aen Godt alleen. Eliſeus zeyde: Gaet in vrede. Als Naaman nu een ſtreke lands vertrokken was, Giezi den knegt van Eliſeus, ziende, dat ſynen meeſter hem liet gaen, zonder iets van hem te ontfangen, liep hy hem agter-naer. Naaman hem ziende, ſprong van ſynen wagen, kwam hem te gemoed, en vroeg: Is alles wel? Giezi antwoordde: Jae 't: en zeyde: Mynen meeſter zend my tot u zeggen, dat 'er twee leer-jongers der Propheten tot hem zyn ge-

heerſchte een-en-twintig of twee-en-twintig jaeren.

V. Wie was den opvolger van Jeroboam in Iſrael?

A. Nadab zoon van Jeroboam, in het tweede jaer van Aſa Koning van Juda: hy regeerde twee jaeren en wierd gedood door Baaſa zoon van Ahias, by Gebbethon of Gabath, ſtad der Philiſtynen: hy wandelde in de wegen van Jeroboam ſynen vader.

V. Wie wierd Koning van Iſrael naer Nadab?

A. Baaſa zoon van Ahias van het huys van Iſſachar, eenen der Veld-overſte van Nadab Koning van Iſrael, den welken nae gedood te hebben Nadab, eygende zig toe met geweld de heerſchappye van het Koningryk in het derde jaer van Aſa Koning van Juda; hy wandelde in de wegen van Jeroboam, wiens geheele familie hy ten onderen bragt. Hy had oorlog met Aſa Koning van Juda zoo lang als hy leefde; hy veroverde op hem de Stad Rama. 't geſlagt van Baaſa wierd vernietigt door Zambri die ter dood bragt Ela zoon en opvolger van Baaſa in't Koningryk van Iſrael Baaſa regeerde 24 jaeren, en wierd begraeven te Therſa; hy dede eer hy ſtierf, ter dood brengen den Propheet Jehu zoon van Hanani, om dat hy hem had aengekondigt, dat den Heere zoude handelen met ſyn huys gelyk met dat van Jeroboam.

V. Aen wie liet Baaſa het Koningryk van Iſrael?

A. Aen Ela ſynen zoon in het 26 jaer van Aſa Koning van Juda; hy was ſtrydig aen den Heere, en heerſchte twee jaeren. Zambri of Zimri, ſynen onderdaen die onder ſyn bevel had de helft der ruyterye, ſtond op tegen hem, en bragt hem om hals terwyl hy dronken was in het huys van Arſa Gouverneur van Therſa.

V. Wie was Koning van Iſrael naer Ela?

A. Zambri of Zamri of Zimri, in het 27 jaer van Aſa Koning van Juda. Van 't begin van ſyn Ryk, het gene maer zeven dagen duerde, vernielde hy geheel het huys van Baaſa; daer naer Amri Veld-overſten van het leger van Iſrael, verkozen tot Koning door het zelve heyr, kwam Therſa belegeren, alwaer Zambri ingeſloten was, die zig ſterk aengedrongen vindende begaf in ſyn Paleys en verbrandde daer ſyn zelven

V. In wat ſtaet was alſdan het Koningryk van Iſrael?

A. Het volk verdeelde zig in twee partyen; de eene volgde Thebni zoon van Gineth, om hem Koning te maeken; en de andere volgde Amri, welke de overhand had over de eerſte, en Thebni gedood zynde, zoo heerſchte Amri alleenig over Iſrael in het 31ſte jaer van Aſa Ko-

komen, geeft hun dog een talent zilvers en twee kleederen. Naaman gaf hun twee talenten. En naer dat hy die in twee zakken te saemen met de kleederen had gebonden, keerde Giezi weder, en gaf-ze in een huys te bewaeren. Wanneer hy nu by Elisæus kwam, vraegde den Propheet: Giezi, van waer komt gy? en zeyde voorder: Was ik 'er met mynen geest niet tegenwoordig, als Naaman van synen wagen sprong, om u te gemoed te komen? Nu dan, gy hebt het geld en de kleederen weg; maer Naamans melaetsheyd zal u, en uw geslagte ook aengehegt zijn voor altyd. Aldus trok Giezi weg zoo wit als sneeuw van melaetsheyd.

Den Koning van Syrien in oorlog zijnde tegen Joram Koning van Israël, en bemerkende dat telkens syne geheyme raedslaegingen wierden ontdekt, was daer over zeer gestoort tegen syne dienaers, en wilde weten, wie synen verrader was. Eenen van hun zeyde: 't Is den Propheet Elisæus, die aen den Koning van Israël te kennen geeft al wat gy spreekt in 't binnenste van uwe kamer. En den Koning verstaende, dat Elisæus te Dothan was, zond ruyters en wagens met een magtig leger, die 's nagts de Stad kwamen bezetten. Den knegt van den Propheet vroeg opgestaen zijnde, zag het leger rondom de Stad, en kwam tot Elisæus zeggen: O myn Heer, wat zullen wy maeken? Elisæus antwoordde: Vreest niet, want daer is meer volk met ons, 's met hun. En syn gebed gedaen hebbende, zeyde hy: O Heere, doet de oogen open van mynen knegt. Godt hem d'oogen open doende, zag hy rondom Elisæus eenen berg vol vuerige peerden en wagens. Als nu de Syriers op Elisæus aenkwamen, bad hy Godt aldus: Slaet dog dit volk met verdwelmtheyd in hunne oogen. Godt hun aldus geslagen hebbende, zeyde Elisæus tot hun: Gy zijt hier niet op den regten weg. Komt met my, ik zal u den man toonen, die gy zoekt. En bragt hun aldus binnen Samarien. Als sy daer binnen waeren, zeyde Elisæus: O Heere, doet nu de oogen van dit volk open; op dat-ze zien. Godt hunne oogen open gedaen hebbende, zagen sy, dat ze waeren in het midden van Samarien. Den Koning van Israël dit volk ziende, vraegde van Elisæus: Vader, wil ik-ze dood-slaen? Neen, zeyde hy; maer geeft-ze te eten en te drinken, en laet-ze gaen nae hunnen meester. Geëten en gedronken hebbende, keerden sy weder.

Eenigen tyd daer naer, kwam Benadab met geheel sijn Leger Samarien belegeren. De Stad wierd door de langduerige belegeringe zoo uytgehongert, dat een ezels hoofd verkogt wierd 80 zilverlingen. Terwyl nu den Koning van Israel binnen langs de vesten ging, riep eene vrouw tot hem: Helpt my dog, Heer Koning. Hy antwoordde: Indien u Godt niet en helpt, waer van zoude ik u helpen, van mijnen dorschvloer, ofte van mijne wyn-persse? (daer en is niets meer te vinden.) Hier op sprak sy aldus: Deze vrouw heeft my gezeyd: Geeft uw kind; op dat wy het heden eten, en myn kind zullen wy morgen eten. Wy hebben dan myn kind gezoden en geëten. En als ik 's anderdags tot haer zeyde: Geeft uw kind om te eten, heeft sy haer kind weg-gesteken. Den Koning dit hoorende, scheurde sijne kleederen, en al het volk zag het hayren-kleed, dat hy van binnen op sijn vleesch had getrokken. En hy zeyde: (gestoort op Elisæus, om dat

ning van Juda, naer geregeert te hebben met Thebni vier jaeren; hy regeerde in het geheel twaelf jaeren.

V. Wat zegt het H. Schrift van het Ryk van Amri?

A. Dat hy overtrof in boosheyd alle syne voorzaeten, dat hy bouwde eenen Tempel voor Baal in Samarien, en dat hy stierf in het elfste of twaelfste jaer syn'er regeering.

V. Aen wie liet Amri het Koningryk van Israel?

A. Aen Achab synen zoon in het 38ste. jaer van Asa Koning van Juda. Achab regeerde 22 jaeren. Hy was eenen zeer kwaedaerdigen Koning en trouwde met Jezabel die ook zeer goddeloos was, dogter van Ethbaal of Ithobal, Koning van Sidon en Tyrus; op de aenraeding van syne vrouw dede hy offerande aen Baal afgod der Sidoniers, en dede sterven de Propheeten van den Heere: daer en tusschen behaelde hy twee victorien op de Ammonieten, en bekwam in eene der zelve tot krygs-gevangen Benadad Koning van Syrien, aen wie hy het leven spaerde, waer over hy berispt wierd door den Propheet Michæas zoon van Jemla (verscheyden van dien der twaelf klyn Propheten) die hem voorzey, dat hy ter oorzaeke dat hy hem gespaerd had, zelf zoude verongelukken. Gedurende syn Ryk stelde hy eenen van syn 72 kinders benevens hem op den throon, te weten, Ochosias eenen zeer goddeloozen Prince, in het zeventhiende jaer van Josaphat Koning van Juda, die het Ryk bestierde geduerende twee jaeren. Eyndelyk Achab dede steenigen Naboth, Jode geboortig van Jezrahel, beschuldigd door twee valsche getuyge van kwaed gesproken te hebben van den Koning die zogt te hebben synen wyngaerd. Den Propheet Elias voorzeyde hem de vraeke die Godt zoude nemen over dit schelmstuk; hy wierd gedood in den slag van Ramoth Galaad met eenen pyl geschoten door eenen der Syriers, en gebragt te Samarien, alwaer de honden syn bloed lekten nae de voorzegging van Elias.

V. Wie waeren de voornaeme Propheeten van dien tyd?

A. Elias en Elisæus. Elias was eenen man vol wonderheden, geboortig van het dorp Thesbe in het land van Galaad aen den overkant der Jordaen in 't geslagt van Gad, die onder de regeering van Achab zoon en opvolger van Amri, ontrent het zesde jaer, kwam aenkondigen van wegens den Heere aen dezen Koning, dat'er geenen regen of dauw zoude vallen in dry jaeren, ter oorzaeke van syne goddeloosheden: naer dat hy volbragt had deze belasting, vertrok hy zig in eene spelonke aen den stroom van Ca-

hy de Stad konde verloſſen, indien hy wilde) Zoo en zoo ſtraffe my Godt, indien het hoofd van Eliſeus nog heden blyft ſtaen op ſijne ſchouderen. Hy zond dan iemand om hem het hoofd af-te-houwen; maer aenſtonds leedwezen krygende, wierd dit niet uytgevrogt. Dog Eliſeus ſprak aldus: Dit zegt Godt: Morgen op dezen tyd, zal men in de poorte van Samarien een meuken meêl-bloemme verkoopen voor eenen zilverling. Maer eenen van de Vorſten zeyde: Alwaer't dat Godt lyf-togt uyt den hemel regende, zoo en kan, het gene gy zegt, niet geſchieden. Eliſeus antwoordde: Gy zult het met uwe oogen zien, dog daer niet van eten. Vier melaetſche menſchen, die voor het Leger der Syriers gevlugt waeren, en zig aen de Stads-poorten onthielden, zeyden tot malkanderen: Wat doen wy hier? Is't dat wy in de Stad gaen, zoo ſterven wy van honger; blyven wy hier, wy moeten ook ſterven. 't Is dan beter, dat wy gaen naer het Leger der Syriers, want, is't dat ſy ons 't leven ſpaeren, zoo leven wy; en ſlaen ſy ons dood, wy konnen maer ſterven. Sy trokken dan op met het vallen van den avond, en komende aen 's vyands Leger, vonden ſy niemand: want Godt had een gedruys in't Leger der Syriers laeten hooren, als van wagens, peerden en Legers, die ſy meynden te komen op hun vallen, en ſy waeren weg gevlugt, hunne tenten, peerden en ezels in't Leger laetende. Die melaetſche dan traden in eene tente, aten en dronken daer, en namen het zilver, het goud en kleederen weg, en gingen het verbergen. Dan zeyden ſy tot malkanderen: Het is nu den tyd van eene goede boodſchap te draegen: want, is't dat wy tot morgen wagten, 't zal kwaelyk genomen worden. Als ſy aen de Stads-poorten gekomen waeren, riepen ſy: Wy zijn in 't Syriers Land geweeſt, zonder dat wy daer iemand gevonden hebben, als peerden, ezels en tenten. De portiers gingen dit boodſchappen aen 's Koning Hof. En den Koning 's nagts opſtaende, zeyde: Dit is eenen loozen trek van de Syriers, om ons uyt te lokken, en dan te vangen. Daer waeren in de Stad maer vyf peerden meer overgebleven. Men bragt dan twee peerden, en den Koning zond twee boden nae het leger der Syriers, om alles te bezien. Sy volgden hun tot aen de Jordane, en zagen den ganſchen weg vol kleederen en huyſraed liggen, die de Syriers uyt verbaeftheyd hadden weg-geworpen. Sy kwamen dit den Koning boodſchappen, en alle het volk trok uyt de Stad, en maekten alles tot buyt. Aldus wierd de voorzegging van Eliſeus volbragt, en een meuken meêl-bloemme wierd voor eenen zilverling in de poorte van Samarien verkogt. Den Koning had den Vorſt (tot wie Eliſeus zeyde: Gy zult het zien, maer daer niet van eten) aen de Stads-poorten geſtelt. Dog de menigte van't volk was zoo groot, dat ſy hem dood traden.

Eliſeus nu kwam te Damaſcus, en Benadad Koning van Syrien was zeer ziek. Hy zond Hazael tot dien Propheet om van hem te vraegen, of hy zoude genezen. Hazael ging dan met geſchenken en veele ſchatten, geladen op veertig kemelen, en zeyde tot Eliſeus: Uwen zone Benadab, Koning van Syrien heeft my gezonden, om u te vraegen, of hy van ſijne krankheyd zal konnen ontkomen. Eliſeus zeyde; Hy zal-ze konnen ontkomen: en ſtrakx: Dog Godt heeft my laeten weten, dat hy zal ſterven: niet van de ziekte maer anderſints. Den Propheet bleef voorts Hazael ſterlinge bezien, en de traenen vielen uyt ſijne oogen.

rith by de Jordaen, alwaer hy geſpyſt wierd door de raeven die hem twee-mael daegs brood en vleeſch aenbragten 's morgens en 's avonds. De droogte hebbende verdort de beke daer hy gewoon was van te drinken, zoo zeyde den Heere hem, dat hy zoude gaen nae Sarepta Stad der Sidoniers in Phenicien, alwaer heerſchte den vader van de Koninginne Jezabel, om zig daer op te houden by eene weduwe die hy ontmoette ontrent de poorte van Sarepta, aen wie hy water vroeg om zig te laeven: hy vroeg haer voords eenen beet; ſy zwoer hem, dat ſy geen brood had, maer alleenelyk een handsvol meels en een weynig olie, waer van ſy maekte eene broodje gebakken onder het aſſchen, en bragt het hem. Elias beloofde haer tot vergelding, dat het meel en de olie haer niet zouden ontbreeken. Hy verwekte den zoon van deze weduwe. Naer dry jaeren droogte dede hy het regenen, en begaf zig tot Achab, aen wie hy verweet ſyne afgoderye, en zeyde hem van te doen verzaemelen al het volk op den berg Carmelus met alle de Propheeten van Baal: Alſdan zal men nemen twee offen, zeyde Elias, eenen voor hun en den anderen voor my, en ſy zullen opgedraegen worden tot brand-offer zonder het vuer daer onder te ſteken: de vier houdert vyftig Propheeten zullen aenroepen den naem van hunne goden op het ſlag-offer, en ik zal aenroepen den naem van mynen Heere op het myne. Alſdan zal men kennen wie is den waeren Godt door het vuer het gene zal daelen op het een of het ander Sacrificie; het gene werkſtellig gemaekt wierd: maer de Propheeten van Baal riepen te vergeefs: Elias dede naer hun ſyn gebed, aenſtonds het vuer van den Heere viel nederwaerds en verſloud ſyn brand-offer. Al het volk verbaeft over zoo groot mirakel, grepen vaſt de Propheeten van Baal en bragten-ze nae de beke van Ciſon, alwaer ſy alle wierden ter dood gebragt zonder dat 'er eenen overbleef. Jezabel verbitter over het gene was voorgevallen op Carmelus, beſloot Elias te doen dooden, die zig vertrok nae Berſabee, laeſte Stad van het Geſlagt van Juda, tuſſchen de landspaelen van het Geſlagt van Simeon langs den kant van Idumeën; voords begaf hy zig in de wildernis trekkende uyt de Stad, en naer eenen dag reyſens zette hy zig neder onder eenen geneverboom.

V. Wat dede Elias op die plaets?

A. Elias voelende zig afgemat van vermoeytheyd en droefheyd wenſchte te ſterven; hy viel daer naer in ſlaep op de aerde onder de ſchaduwe van den genever-boom:

Hazael vraegde: Waerom weend gy? Om dat ik weet, zeyde Eliſeus, wat al kwaed gy zult doen aen de kinders van Iſrael. Gy zult hunne Steden in brande ſteken, hun manſchap dooden, hunne jonge kinders verpletteren, hunne bevrugte vrouwen in twee ſnyden. Godt heeft my te kennen gegeven, dat gy zult Koning van Syrien zyn. Als Hazael nu by ſijnen meeſter kwam, vraegde Benadab: Wat heeft Eliſeus gezeyd? Hy antwoordde: Dat gy het wel zult konnen ontkomen. Maer 's anderdags nam hy een wolle-laekens, dopte dit in 't water, en ſpande het over 's Konings aenzigt, en hy verſmagte hem. Als nu den Koning dood was, wierd Hazael Koning in ſijne plaets. Dit gebeurde, wanneer Joram tweeden zone van Achab Koning was over Iſrael, en Joſaphat over Juda. Joram nu, zone van Joſaphat, Koning over Juda geworden zynde in ſijns vaders plaets, zoo hadden de Koningen van Iſrael en van Juda beyde den zelven naem. Dog Joram Koning van Juda, en had niets van de godvrugtigheyd van ſynen vader Joſaphat; maer was in goddeloosheyd aen de Koningen van Iſrael ganſch gelyk. Ook was hy getrouwt met de dogter van Achab. Dezen Joram Koning van Juda geſtorven zynde, regneerde Ochozias ſijnen zone naer hem. Terwylen dat Joram, Achabs Sone, nog Koning van Iſrael was, kwam hem Ochozias ter hulpe in den oorlog tegen Hazael Koning van Syrien. Joram in den ſtryd gekwetſt zynde, dede zig voeren nae Jezrael, alwaar Ochozias hem kwam bezoeken. Jehu, die op het bevel des Heere door eenen van de Diſcipels van Eliſeus gezalfd was tot Koning van Iſrael, om uyt te roeyen geheel het huys van Achab, trok ten zelven tyde nae Jezrael, alwaer Joram ziek lag, en Ochozias Koning van Juda hem was komen bezoeken. De ſchildwagt die boven de poort ſtond, dede aen Joram boodſchappen, dat'er van verre een bende gewapende mannen aenkwam. Den Koning zond ſtrakx verſcheyde boden uyt, om te weten wat dit was: en terwylen Jehu die mannen ophield, zoo zeyde Joram: Spand mynen wagen in, en ſchoon hy nog ziek was, trok hy met Ochozias elk op ſijnen wagen, Jehu te gemoed, en ſy vonden hem op den akker van Naboth. Joram vroeg van Jehu: Is alles wel? Wat zeyde Jehu, is alles wel! daer de afgoderyen van uwe moeder Jezabel nog dagelykx toenemen. Joram deze antwoordde hoorende, meynde te vlugten; maer Jehu ſchoot hem eenen pyl, die hem in 't herte ging, zoo dat hy dood viel in ſijnen wagen, en hy dede ſijn lichaem op dat veld voor de honden werpen, wordende aldus volbragt de voorzegginge van Elias tegen het geſlagte van Achab. Ochozias dit ziende, nam de vlugt; maer Jehu vervolgde hem, en dede hem dooden. Dog Jehu trok voords nae Jezrael, en Jezabel dit gehoort hebbende, blankette haer aenzigt, verçierde haer hoofd, en zag te venſteren uyt. Als nu Jehu de poorte van 's Konings Paleys in kwam, ſloeg hy ſyne oogen nae de venſter, en zeyde tot de geſnedene, die met Jezabel in de kamer waeren: Wie van u-lieden houd het met my? Twee of dry van hun buygden zig tot Jehu toe, die tot hun zeyde: Werpt-ze van boven neder. Sy deden 't zoo, en den muer wierd met haer bloed beſprengt, en de peerden vertraden haer met hunne voeten. Jehu nu geëten en gedronken hebbende, zeyde: Gaet ziet nae dat vervloekte wyf, en begraeft-ze, om dat ſy eene Konings dogter is. En als ſy gingen om haer te be-

in het diepſte van ſynen ſlaep raekte hem eenen Engel, die hem zeyde van op te ſtaen en te eten, waer naer hy weder in ſlaep; viel den Engel kwam een tweede reyſe en maekte hem weder wakker, dede hem opſtaen en zeyde hem nog van te eten: Elias was gehoorzaem, en verſterkt zynde door die ſpyze reyſde hy 40 dagen en 40 nagten tot dat hy kwam aen den berg van Godt genaemt Horeb, zynde den zelven van Sinai, die afgelegen is van Berſaabee ten hoogſten 4 of 5 klyn dageryſen langs den regten weg.

V. Wat gebeurde aen Elias op dezen berg?

A. Elias getreden zynde in eene ſpelonke die hy daer vond, beſloot daer ſyne wooning te houden; maer de ſtemme des Heere zeyde hem van te rug te keeren en te gaen nae de Stad Damaſcus, aen den anderen kant van den berg Libanus, en hy gaf hem bevel van te gaen zalven Hazael tot Koning van Syrien, van ook te zalven Jehu om te zyn Koning van Iſrael naer de kinders van Achab, en van inſgelyks Eliſeus te zalven tot Propheet in zyne plaets.

V. Waer ging Elias hebbende ten deele volbrogt Gods beveelen?

A. Hy keerde weder nae de landen van het Koningryk van Iſrael, en vond daer Eliſeus, op wie hy ſynen mantel leyde; eenigen tyd daer naer voorzeyde hy aen Achab, dat de honden zouden ſlabben ſyn bloed gelyk ſy gelekt hadden het bloed van Naboth welken hy onregtveerdiglyk had gedood, en dat ſy zouden opvreten Jezabel in den akker van Jezrahel. Hy voorzeyde ook aen den Koning Ochoſias zoon en opvolger van Achab, dat hy niet meer zoude opſtaen van ſynen val en dat hy vaſtelyk daer van zoude ſterven. Ochoſias zond aenſtonds vyftig krygs-knegten om Elias te vatten en by hem te brengen; maer Elias dede het hemels vuer daelen op deze krygs-bende die alle wierden verſlonden; het gene nog eene tweede reys gebeurde: maer de derde reys ging Elias den Koning vinden met deze laeſte krygs-knegten, en herhaelde hem, dat hy zoude ſterven, het gene gebeurde; en Joram broeder van Ochoſias was ſynen opvolger.

V. In wat tyd wierd Elias weg-gevoert?

A. Ontrent het begin van de regeering van Joram. Dezen Propheet zynde te Galgala, wou Eliſeus daer doen blyven terwyl hy zoude gaen naer Bethel; dezen getrouwen Diſcipel en kon daer toe niet gebragt worden om ſynen Meeſter te verlaeten, nogte de twee andere reyzen dat hy hem de zelve zaek voorſtelde; aldus namen ſy den weg

graven,

graeven, vonden ſy niet, als het bekkeneel en de voeten, en 't uytterſte van haer handen. Als ſy dit aen Jehu boodſchapten, zeyde hy: Dit is het woord des Heere; dat hy heeft uytgeſproken door ſynen dienaer Elias: De honden zullen Jezabel op eten op het veld van Jezrael; en Jezabels vleeſch zal als meſt op den akker wezen; zoo dat alle die voor-by gaende zullen zeggen: Is dat die ſchoone Jezabel?

UYT HET X., XI., XII., XIII., (2. PARAL. 22. 23.) XIV., XV., XVI. XVII., (PARAL. 25. 26. 27. en 28.) EN XVIII. (PARAL. 29.) HOOFD-STUK.

Jehu, om Achabs huys voorder uyt-te-roeyen, dood zeventig zonen van Achab; en ook de Prieſters van Baal. Jehu ſterft. De vreedheyd van Athalia. Joas word Koning over Juda. Eliſeus ſterft. Amaſias word Koning van Juda. Naer hem Ozias. Naer Ozias Joatham. Naer dezen volgt den goddeloozen Achas. Over Iſraël volgen naer Joas, Jeroboam II., Zacharias, Selum, Manahem, Phaceïa en Phaceë. Oſeë word Koning van Iſraël. Hy word van Salmanazar weg-gevoert. Eynde van het Ryk van Iſraël. Godvrugtigheyd van Ezechias, Koning van Juda.

ACHab had te Samarien zeventig zonen. Jehu, om het woord des Heere te volbrengen, dat door Elias over het huys van Achab was uytgeſproken, dede-ze allegaeder dooden door die van Samarien zelf, en hunne hoofden te Jezrael brengen, doende die leggen aen den ingang van de poorten tot den volgenden dag. Hy ging ſtrakx daer naer nae Samarien, en onder wegen ontmoetende twee-en-veertig bloed-verwanten van Ochozias Koning van Juda, dede hy die dood-ſlaen. En te Samarien binnen komende, doodde hy alle de overgeblevene van Achabs geſlagte tot eenen toe, volgens het woord van den Heere, dat hy door Elias geſproken had. Jehu zeyde ook tot alle het volk: Doet alle Baals Propheten en Prieſters tot my roepen; want ik wille een groote offerande aen Baal doen. Al wie daer ontbreekt, zal met de dood geſtraft worden. Jehu dede dit geveynſdelyk, om alle de dienaers van Baal te dooden. Sy kwaemen dan allegaeder, volgens het bevel, zoo dat'er niemand ontbrak. Als nu den brand-offer volbragt was, zeyde Jehu aen 80 krygs-lieden, die daer veerdig ſtonden: Gaet binnen en verſlaet-ze, dat het niemand ontkome. Sy verſloegen-ze door het zweerd. Sy trokken ook Baals beeld uyt den Tempel, men brak den Tempel af, en men maekte daer kak-hùyzen van. Aldus roeyde Jehu den afgodt Baal uyt Iſraël. Godt zelve prees den iever van Jehu, maer hy volherdde niet lang daer in, want hy liet over blyven de goude kalveren, die Jeroboam te Bethel en te Dan had opgeregt. Nogtans, om dat hy de voornemens des Heere tegen Achabs huys getrouwelyk had uytgevoert, beloofde hem Godt den throon van Iſraël tot het vierde lid. Jehu ſtierf, naer eene regeringe van agt-en-twintig jaeren, en Joachas ſynen zone wierd Koning in ſyne plaets. Ochozias Koning van Juda, door Jehu, gelyk te voren gezeyd is, gedood zynde, wilde Athalia ſyne moeder regeren,

der Jordaen: als ſy kwamen aen den oever van die Rivier, nam Elias ſynen mantel en ſloeg daer mede op de wâters die in tweeën ſcheydden; alzoo trokken ſy beyde droogvoets door de Jordaen. Elias ziende zig op het punt van ſyne wegvoering, ſtelde voor aen Eliſeus, dat hy hem zoude vraegen het gene hy begeerde: Eliſeus vroeg hem ſynen dobbelen geeſt; Elias beloofde hem dezen, zoo hy hem zoude zien als hy van hem zou weg-genomen worden.

V. Hoe wierd Elias weg-genomen?

A. Door eenen vuerigen draey-wind hebbende de gedaente van eenen vuerigen wagen met ſyne peerden, die hem ſeffens in de logt voerde. Eliſeus die hem naervolgde met ſyne oogen, begon te roepen noemende hem ſynen vader, den wagen van Iſraël en ſynen wagenman: en als hy hem uyt het gezigt verloor, raepte hy op den mantel welken Elias had laeten vallen; hy bediende zig van dezen om de Jordaen weêr over-te-trekken, wiens wateren hy ſcheydde gelyk ſynen Meeſter gedaen had; en hy ſtelde zig weder op den weg van Jericho. Elias zal wederom komen in het eynde der wereld op de aerde om te arbeyden aen de bekeering der Joden: hy propheteerde twintig (volgens andere zeſthien) jaeren onder Achab, Ochoſias, en Joram:

V. Wat gebuerde aen Joram Koning van Juda naer de wegvoering van Elias?

A. Naer de dood van Joſaphat Koning van Juda die overleeſde zes of zeven jaeren de wegvoering van den Propheet Elias, Joram den oudſten van ſyne zoonen alreeds mede aengenomen tot de Kroon zederd ontrend dry jaeren, beklom den Throon, maer en volgde niet ſyne deugden. Terwylen dezen Koning niet en peyſde als om te voldoen ſyne luſten, zonder dat 'er iemand op d'aerde hem dirf tegenſpreken in ſyne goddeloosheden, bragt men hem eenen brief van den Propheet Elias vol drygementen van de ſtraffen die den Heer hem zoude overzenden ter oorzaeke van ſyne boosheden: zelfs de kwael waer mede hy moeſt geſlagen worden, was daer in uytgedrukt

V. Wat gevoelen moet men hebben van dezen Brief van Elias aen Joram Koning van Juda?

A. Eenige hebben gelooft, dat Elias dezen zelf had geſchreven voor ſyne vervoering ten tyde van Joſaphat, als door eene voorſpelling van den ſtaet in den welken Joram ſynen zoon eens zoude zyn. Andere hebben van gevoelen

en ſy dede alle de kinders van Ochozias dooden, behalven Joas, die Joſaba, zuſter van Ochozias en huysvrouw van den Opper-prieſter, in eene kamer van den Tempel verbergde, alwaer hy heymelyk wierd opgevoed. Naer dat nu Athalia zeven aeren te Jeruſalem, en met haer de afgoderye geheerſcht had, liet zig den Opper-prieſter Joïada voorſtaen, dat het tyd was om ganſch Juda te verklaeren, dat'er eenen wettigen Koning overig was, wiens kroone Athalia tot nog toe had overweldigt. Joïda bragt dan den Koning te voorſchyn; ſtelde hem de kroone op 't hoofd, en gaf hem de Wet van Moyſes in d'hand. Sy maekten hem dus Koning; ſy zalfden hem; en hunne handen van vreugd te ſaemen ſlaende, riepen ſy: Lang leve den Koning. Athalia hoorende het volk loopen en roepen, kwam nae den Tempel geloopen, ſcheurde haere kleederen, en riep: Verraed, verraed? Maer Joïada dede haer ſtrakx uyt den Tempel trekken, en met den ſweerde dooden. Joas was zeven jaeren oud als hy Koning wierd, en hy dede al wat voor Gods oogen aengenaem was, zoo lang als hy Joïada den Opper-prieſter voor meeſter behield. Daer naer is den Propheet Eliſeus ziek geworden, en den Koning van Iſraël (ook Joas genaemt, en zone van Joachas) kwam den Propheet bezoeken, en zeyde al weenende: O mynen vader, mynen vader! Den Propheet, tot vergeldinge van ſyne goede genegentheyd, beloofde hem, dat hy dry-mael die van Syrien zoude verſlaen. Naer de dood van Eliſeus vertelt het H. Schrift nog dit Mirakel, dat'er gebeurd is aen ſyn graf. Eenige menſchen gaende eenen dooden begraeven, zagen de roovers van Moab aenkomen, en wierpen het dood lighaem ſchielyk in Eliſeus graf. Dog zoo haeſt den dooden de beenderen van den Propheet aenraekte, is hy wederom levendig geworden. Joas nu, Koning van Juda eerde den Opper-prieſter Joïada (door wiens zorge hy was Koning geworden) en wierd door de vriendſchap met dien H. Man, genegen tot alle goed; hy erſtelde den Tempel, en roeyde alle de grouwelykheden van ſyne moeder Athalia uyt. Dog, tot ſyn ongeluk, den Opper-prieſter Joïada ſtierf, oud zijnde 130 jaeren. Joas eerde hem zelfs naer ſyne dood, en dede hem begraeven in 't Koninglyk graf. Maer naer deze dood is hy zeer haeſt verandert. De Vorſten van 't Ryk kwamen Joas zeer diepe eerbewyzingen doen, en daer door ſyn gemoed gewonnen hebbende, ſtond hy hun alles toe, en onder andere ook den afgoden-dienſt. Dus heeft hy door ſyne afgoderyen en andere groote zonden de gramſchap Gods over hem, en over geheel het Ryk getrokken. Zacharias den Opper-prieſter, zone van Joïada, vol van Gods iever en geeſt, beriſpte den Koning en ſyne voornaemſte hovelingen daer over, maer Joas dede hem ſteenigen in het voor-hof des Tempels. Dezen H. Man zeyde al ſtervende deze woorden: Godt ziet het, en hy zal het vreken, 't Is ook geſchied. Godt verwekte tegen Joas die van Syrien, die met een klyn getal ſoldaeten geheel ſyne krygs-magt verſloegen, en Gods oordeel tegen hem verwaerelyk uytvoerden. Twee van ſyne hovelingen ſtonden tegen hem naderhand op, en ſloegen hem in ſyn bedde dood.

Amaſias zone van Joas wierd Koning van Juda. Hy dede de hovelingen dooden, die den Koning ſijnen vader gedood hadden. Hy had verſcheyde oorlogen tegen Joas Koning van Iſrael, die Amaſias gevangen kreeg,

geweeſt, dat den Brief geheel mirakeleus was, geſchreven door Elias agt jaeren daer ontrent naer ſyne vervoering onder de regeering van Joram, en tot hem gezonden, miſſchen door eenen Engel, uyt die plaets alwaer dien Propheet in ruſte leeft opgeſchreven zynde in den Boek van 't eeuwig leven. Andere zeggen, dat Eliſeus dezen brief geſchreven zoude hebben onder den naem van ſynen meeſter van wiens geeſt hy vervult was, en welkers geheugenis in grootagting was in't Koningryk van Juda zoo wel als in dat van Iſrael: tegen dit gevoelen zoude konnen zyn, dat dien Brief alzoo in den eygen zin niet wel zoude genoemt worden den brief van Elias; wiens eygen brief ſynen diſcipel kan bewaert hebben, is't dat hy geſchreven is voor ſyne vervoering.

V. Is'er nergens elders geſproken van dezen Propheet?

A. Jae; het H. Evangelie ſpreekt'er van op twee verſcheyde plaetzen die hem zeer nae raeken. Jeſus Chriſtus zynde ontrent Ceſareën-Philippi, de laeſte Stad van Galileën langs den kant van den berg Libanus, vroeg aen ſyne Diſcipels, wat men van hem peyſde in de wereld, en wie men zeyde dat hy was. Sy antwoordden hem, dat de eene hem aenzagen voor Joannes Baptiſta, of voor Jeremias verreezen; andere, voor Elias. Matth. 16 cap. 14 ℣. Zes dagen daer naer ging Jeſus Chriſtus veranderen van gedaente op eenen hoogen berg voor dry van ſyne Diſcipels, Petrus, Jacobus en Joannes: ſy zagen ten zelven tyde verſchynen Moyſes en Elias. Matth. 17 cap. 1 ℣ De tweede plaets alwaer geſproken word van Elias in't Evangelie, is het 17 cap. 10 ℣, by Matth., en by Marc 9. cap. 10. ℣. De Diſcipels van Jeſus Chriſtus af komende van den berg met hunnen meeſter, vroegen hem; waerom de leeraers zeyden, dat het noodig was, dat Elias kwam voor den Meſias. Hy antwoordde hun, dat het waer was, dat Elias van te voren moeſt komen; maer dat dien Elias al gekomen was, welken de Joden niet erkend en hadden. Deze laeſte woorden deden verſtaen aen de Diſcipels, dat hy ſprak van den H. Joannes Baptiſta, gelyk hy reeds had te kennen gegeven op een ander plaets, alwaer hy duydelyk had gezeyd, dat Joannes was Elias die komen moeſt voor ſyne eerſte komſte. Matth. 11 cap. 14 ℣. Den lof van Elias beſchryft den *Eccleſiaſticus* in't 48 cap.

V. Wie was den Propheet des Heere naer Elias?

A. Eliſeus zoon van Saphat, van de ſtad Abelmeula, in dat deel van 't Geſlagt van Manaſſes het gene was aen

hem te Jeruſalem bragt; een deel van de mueren af-brak; en met alle het goud en zilver, zoo van den Tempel, als van 's Konings Paleys weg trok. Maer Joas ſtierf, en ſijnen zone Jeroboam II. wierd Koning over Iſrael in ſijne plaets, en Amaſias leefde voords in grooten vrede in Juda, tot dat hy van eenige van ſijne knegten gedood wierd, laetende in ſijne plaets Ozias ſijnen zone, die ook genoemt word Azarias. Ozias was in den beginne zeer godvrugtig, en ging by de Propheten te raede in alle zaeken, om den wille des Heere te kennen. Maer den voorſpoed verhefte ten laeſten ſijn hert, en oud geworden zynde wilde hy in den Tempel zelf wierook opofferen. Den Opper-prieſter Azarias hier over verſtelt zynde, ging hem met d'andere Prieſters daer over beriſpen. Maer Ozias dreygde hem met de dood, en het wierook-vat onverzettelyk vaſt houdende, ſloeg Godt hem met melaetsheyd in 't gezigt der Prieſters, die hem uyt den Tempel joegen. Hy bleef melaets tot het eynde ſijns levens, en was gehouden te blyven in eene af-gezonderde plaetze. Joatham ſijnen zone het Koninglijk Huys beſtierende, die naer de dood van Ozias Koning wierd, oud zynde vyf-en-twintig jaeren. Joatham zeſthien jaeren te Jeruſalem geregeert hebbende, liet ſijn Ryk aen den goddeloozen Achas ſijnen zone, die nu twintig jaeren oud was, en te Jeruſalem vernieuwde alle de grouwelen van d'Afgoderye. Godt vergramt zynde over alle die ſchelm-ſtukken, leverde Achas over in de handen van den Koning van Syrien; en daer naer in de magt van den Koning van Iſrael. Het Ryk van Iſrael was van Joas overgaen tot Jeroboam II., en van hem tot Zacharias. Het verviel ſedert op Sellum, en op Manahem, die tot nazaet liet Phaceïa ſijnen zone, tegen welken Phaceïa zig ſtelde Phaceë, zone van Romelius, om Koning te zyn in ſijne plaetze. 't Was dezen Phaceë, die oorlog voerde tegen den goddeloozen Achas en geheel Juda. Hy verſloeg van Achas volk honderd-twintig-duyzend mannen op eenen dag, om dat Achas en ſijn volk Godt hadden verlaeten. Het overwinnende Leger bedreef groote vreedheden tegen Juda, waer over hun den Propheet Oded beriſpte, bevelende dat ſy nae Juda te rug zouden zenden de twee-honderd-duyzend gevangenen, die ſy van daer hadden gebragt, 't welk ſy ook deden, gevende kleederen aen de gene die geene en hadden, en op de wagens ſtellende die te vermoeyd waeren om te voet te konnen weder-keeren. Achas, door alle deze nederlaegen nog niet bekeert zynde, wierd meer en meer haetelijk voor Godt. Hy ging een verbond aen met die van Aſſyrien. Dus kwam Theglat-Phalazar Achas ter hulpe tegen die van Syrien en Iſrael, en nam alle de Iſraeliten gevangen, die aen d'ander zyde van de Jordaene waeren, en voerde ze nae Aſſyrien, van waer ſy noyt weder-gekeert en zyn, niet meer als d'andere thien geſlagten, die naderhand door ſynen zone Salmanazar derwaerts wierden overgevoert. Dog den Koning van Aſſyrien was den geeſſeel Gods tegen Achas, die hem ter hulpe had geroepen, dewyl hy Achas van alles beroofde.

In het twaefſte jaer van Achas Koning van Juda, wierd Oſeë Koning over Iſrael. Hy regneerde negen jaeren, en leefde leelyk voor Gods oogen. Salmanazr Koning van Aſſyrien trok tegen hem op, en bragt hem onder ſijn gebied, zoo dat hy moeſt jaerelijkſche ſchattinge aen hem betaelen. Maer alzoo Oſeë deze ſchattingen wilde ontgaen door de hulpe van den Koning van Egypten, kwam Salmanazar wederom

dezen kant der Jordaen, wierd gezalft door Elias om te zyn Propheet in ſyne plaets, onder de heerſching van den goddeloozen Achab Koning van Iſraël. Hy bleef in 't gezelſchap van Elias geduerende thien of twaelf jaeren, tot dat het aen den Heer behaegde den Meeſter weg-te-voeren van de aerde. Elias in ſyne opvoering liet vallen ſynen mantel, welken Eliſeus opnam en bekleedde zig daer mede. 'T is met dezen mantel dat hy ſloeg op de wateren der Jordaen, die zig verdeelden langs weerskanten, en hem eenen weg bereydden langs waer hy droog-voets paſſeerde, zig vertrokken hebbende nae Jericho, maekte hy de waters gezond die daer zeer flegt, en zedert zeer goed waeren; van Jericho ging hy nae Bethel; op den weg kwamen 'er klyne kinders uyt de Stad die met hem gekten, hem toeroepende: Klim op, kael hoofd, klim op, kael hoofd: Eliſeus vermaledydde hun in den naem des Heere, en aenſtonds twee beeren ſchoten uyt den boſch, en vielen op dezen hoop kinderen van de welke ſy 'er twee-en-veertig verſcheurde. Den Koning van Iſrael Joram, en Joſaphat Koning van Juda, en den Koning van Idumeën, gebrek leydende van water in hunne legeringen, gingen te zaemen tot Eliſeus die hun water bezorgde zonder wind ofte regen, en voorzey hun de victorie over de Moabieten: te Samarien vermenigvuldigde hy de olie by een weduwe, om te voldoen den ſchuld-eyſſcher van haeren man. Komende voorby de Stad Sunam by den berg Carmelus, wierd hy ten eten gehouden door eene vrouwe van groot aenzien in die plaets, aen wie hy voorzeyde, dat ſy binnen een jaer zoude hebben eenen zoon; ſy en had nog geene kinders gehad van haer houwelyk: dit kind ſtierf naer dry jaeren; Eliſeus verwekte het en gaf het weder aen ſyne moeder. In eenen hongers-nood vermenigvuldigde hy het brood, zoodaeniglyk, dat het volk daer door verzaed wierd, en dat 'er nog brood overbleef. Hy genas van de melaetsheyd Naâman Veld-overſten van den Koning van Syrien, doende hem alleenelyk aenzeggen, dat hy zig zou gaen waſſchen zeven-mael in de Jordaen; aen welk gebod Naâman op den raed van ſyne dienaers gehoorzaemt hebbende vond hy zig genezen. Eliſeus weygeerde te ontfangen eenige geſchenken van Naâman, en joeg weg Giezi ſynen dienaer, en ſtrafte hem en ſyne naerkomelingen met de melaetsheyd, om dat hy van Naâman een geſchenk geëyſcht had ingevolge van ſyne mirakeleuze genezing. Hy dede dryven op het water het yzer van eene byl; hy ont-

tegen hem met eene nieuwe magt, en belegerde Samarien dry jaeren lang, en nam het in. Hy voerde de Iſraeliten weg naer Aſſyrien ; alwaer ſy wierden verſpreyd tot Hala en te Habor, Steden der Meden, en in alle de noordelyke geweſten van Aſien, zonder oyt weder te keeren nae hun Land. En alzoo eyndigde het Ryk van Iſrael in 't jaer des werelds 3283., voor Chriſtus 721., 255. jaeren naer dat het van Juda was af-geſcheurt. Terwyl het Ryk van Iſrael aldus door de boosheden van zoo vele goddelooze Koningen ten gronde ging, begon het Ryk van Juda, 't welk door de langduerige ſchelm ſtukken van Achas, zoo lang onderdrukt had gelegen, het hoofd op te heffen en te verkwikken door de uytnemende deugd en godvrugtigheyd van den goeden Koning Ezechias, zone van Achas. Daer en is voor hem, nogte naer hem geenen Koning van Juda geweeſt, die in deugd en iever ſijns gelyk was. Hy onderhield in alles de Wet van Godt zonder ergens in af-te-wyken, waerom Godt met hem was. Hy begon ſyne regeringe met den Tempel des Heere te openen, die ſynen vader geſloten had om den waeren Gods-dienſt te niet te doen. Hy gebood aen de Prieſters en aen de Leviten, dat ſy zig zoûden heyligen, om voor al deze heylige Plaetze (die ontwyd was) te gaen reynigen. Hy brak de kopere ſlange, die Moyſes door Gods bevel hadde gemaekt, en die geworden was een van d'afgoden, daer 't volk wierook aen offerde. Hy erſtelde de Prieſters en de Leviten in alle hunne bedieningen, en droeg zorge voor hun onderhoud, gebiedende dat de thienden en d'eerſte vrugten volgens de Wet getrouwelyk zouden opgebragt worden. Godt nam vermaek in dezen Koning te zegenen in alle ſyne ondernemingen. Hy ſtond op tegen de Koningen, die ſyne voorzaeten onder bedwang hadden gebragt. Hy beoorloogde de Philiſtynen ; hy veroverde hunne Steden, en hy hield hun binnen hunne Land-paelen beſloten.

UYT HET XVIII., XIX., (2. PARAL. 23.) (ISAI. 36. en 37.) *XX., XXI.*, (2. PARAL. 32. en 33.) (ISAI. 38. en 39.) *XXII., XXIII.*, (2. PARAL. 34. en 35.) *XXIV. EN XXV.* (2. PARAL. 36.) (JEREM. 37. en 39.) *HOOFD-STUK.*

Sennacherib doet Ezechias dreygen. Den Engel verſlaet 185000 mannen op eenen nagt. Ezechias word van Iſaïas in ſijne ziekte bezogt, en ſyn leven word verlengt. Hy toont ſyne ſchatten aen de Gezanten van den Koning van Babylonien. Dood van Ezechias. Manaſſes volgt hem in 't Ryk. Het Gebed van Manaſſes in de Gevangeniſſe. Naer Manaſſes volgt Amon in't Ryk. Naer Amon Joſias. Syne Godvrugtigheyd. Hy vraegt raed van Holda. Hy ſterft. Naer Joſias regneerde Joachas, en naer hem Joakim. Nabuchodonozor neemt Jeruſalem in, en Joakim gevangen. Dog ontſlaet hem ; maer wederſpannig geworden zynde, word hy gedood, en ſynen zone Joachim geſtelt in ſyne plaets. Joachim word nae Babylonien overgevoert, en Sedecias in ſyn plaets geſtelt. Jeruſalem word belegerd en verbrand. Sedecias d'oogen uytgeſteken. Godolias geſtelt over Judeën.

IN 't veerthiende jaer van den Koning Ezechias, kwam Sennacherib Koning van Aſſyrien al de Steden van Juda aenvallen en in-nemen. Ezechias zond hem zeggen : Wykt van my dog af, alles wat gy my zult opleggen, zal ik draegen. Den Koning van Aſſyrien ſtelde hem eene ſchattinge van dertig talenten

dekte aen den Koning van Iſrael het geheymſte dat'er beſloten wierd in den raed van den Koning van Syrien, hy voorzeyde de mirakeleuze victorien die de Iſraeliten daer naer behaelden op de Syriers ; eyndelyk door de aenraeking van ſyn dood lighaem wierd eenen dooden verwekt : hy propheteerde ontrent vyftig jaeren onder Joram, Jehu, Joachaz, en Joas, te weten tot in het jaer des werelds 3174., en 830. voor Jeſus Chriſtus. Hy ſtierf oud zynde honderd of meer jaeren te Samarien.

V. Wie was den opvolger van den Koning Achab over Iſrael ?

A. Ochoſias wierd door ſynen vader Achab benevens hem op den Throon geſtelt, en regeerde alleenig naer ſyne dood geduerende twee jaeren. Hy bedreef het kwaed in Gods aenſchyn, wandelende in de wegen van ſynen vader en ſyne moeder ; hy aenbad Baal. Eens gevallen zynde door de venſter van eene boven-kamer, was hy daer van zeer ziek, en in twyffel van den uytval dezer ziekte, zond hy te raeden by Beelzebub, om te weten of hy daer van zoude opkomen. Syne Gezanten ontmoetten Elias, die hun zeyde, dat ſy zouden wederkeeren en den Koning verzekeren, dat hy van ſyn bed niet meer zoude opſtaen, maer de dood ſterven, om dat hy Beelzebub had te raeden gegaen.

V. Wie heerſchte over Iſrael naer Ochozias ?

A. Joram zoon van Achab naer de dood van Ochozias ſynen broeder die geene kinders had, in het agthiende jaer van Joſaphat Koning van Juda. Joram was mishaegelyk aen de oogen van den Heere ; hy heerſchte twaelf jaeren in Samarien : het is waer, dat hy vernielde het afgodbeeld van Baal, maer hy volherdde in den dienſt der gulde kalveren : hy had oorlog met Meſa Koning der Moabieten die den tribuet niet mer wilde betaelen aen Iſrael ; Joram beſloot hem aen te randen, en vervoegde zig ten dien eynde met Joſaphat Koning van Juda en met den Koning van Edom, en deze dry Koningen trokken te ſamen door de woeſtyne van Idumeen geduerende zeven dagen, alwaer 't water ontbrak voor het leger, en voor de beeſten die het zelve volgden. In dezen nood namen ſy hunnen toevlugt tot Eliſeus Dezen Propheet, uyt agting voor Joſaphat Koning van Juda, bezorgde hun water zonder dat het nog-

zilver,

1

CVM LEGISSET SAPHAN LIBRVM LEGIS CORAM IOSIA REGE, ET AVDISSET REX VERBA LIBRI LEGIS DOMINI, SCIDIT VESTIMENTA SVA. 4. REG. 22, 10. CAP.

zilver, en dertig talenten gouds. Ezechias gaf al het zilver dat 'er te vinden was in 't huys des Heere, en in des Konings ſchatten. Niet tegenſtaende dit alles, zond den Koning van Aſſyrien Rabſaces met een magtig Leger nae Jeruſalem toe. Terwyl ſy voor de Stad lagen, zeyde Rabſaces tot de hovelingen van Ezechias: Gaet zegt tot Ezechias, uyt den naem van den grooten Koning van Aſſyrien: Waer op ſteunt gy? Wat is het, daer gy u op verlaet? Miſſchien hebt gy raed genomen om ſlag te leveren. Maer waer op betrouwt gy, dat gy tegen my durft opſtaen? Meynd gy, dat ik buyten den wille des Heere gekomen ben om deze plaets te verderven? want Godt heeft tot my gezeyd: Gaet henen en verderft dat Land. (*Dit is eene groote verwaentheyd, en eene leugen.*) Luyſtert naer Ezechias niet, die u bedriegt met te zeggen, dat Godt u bevryden zal. Hebben de goden van andere natien hun Land konnen bevryden van de magt van den Koning van Aſſyrien? Wie zyn-ze onder alle de goden der aerde, die zig hebben verloſt uyt myne handen? Durft gy nog al hopen, dat Godt Jeruſalem van myne magt zoude konnen bevryden? (En hy voegde nog meer andere laſteringen daer by.) Ezechias deze dingen gehoort hebbende, ſcheurde ſyne kleederen, trok eenen rouwen zak aen, en begaf zig tot het huys des Heere. Ook zond hy aen den Propheet Iſaïas zeggen: Dit is nu den dag van droefheyd, van ſcheldinge, en van Gods laſteringe. Het kind ſtaet om gebaerd te worden; maer de vrouw en heeft geene kragt om het te baeren. (*Dit is: Den ſtryd is voor handen, en wy zyn te zwak.*) Iſaïas antwoordde: Zegt aen uwen meeſter: Dit is de uytſpraek des Heere: Weeſt niet bevreeſt over de woorden, met de welke den Koning van Aſſyrien my heeft gelaſtert: want ik zal hem haeſt naer ſyn Land doen wederkeeren, en hem door het ſweerd doen ſterven. Maer Sennacherib zond wederom boden, met eenen brief, zeggende: Laet u niet bedriegen van uwen Godt, op wien gy betrouwt, als of Jeruſalem niet en zoude komen in de handen van den Koning van Aſſyrien: want gy zelve hebt gehoort, wat de Koningen van Aſſyrien al-om hebben gedaen met de Landen, en hoe ſy die hebben verwoeſt. Meynt gy alleen vry te zyn?.... Als nu Ezechias den brief uyt de handen van de Gezanten had ontfangen en gelezen, ging hy nae het huys des Heere; leyde den brief open voor den Godt van Iſrael, en bad aldus: ô Heere en Godt van Iſrael, die daer op de Cherubinen gezeten zyt, gy zyt immers alleen den Godt van alle Koningen der aerde, gy, die hemel en aerde geſchaepen hebt. Neygt dog uwe oiren om te hooren, en opent uwe oogen om te zien. Aenhoort de woorden van Sennacherib, die hy hier tot ons volk heeft gezonden, om den levenden Godt te laſteren. 't Is wel waer, ô Heere, dat de Koningen van Aſſyrien alle die volkeren met hunne Landen hebben verdorven en hunne goden verbrand; want 't waeren geene goden, maer werken van 's menſchen handen.... Gy dan, ô Heere onzen Godt, verloſt ons uyt ſyne handen, op dat alle de Koningryken mogen kennen, dat gy alleen den Heer, en waeren Godt zyt. Op den zelven tyd zond Iſaïas tot Ezechias zeggen: Dit is de uytſpraek des Heere: Het gebed, 't welk gy hebt gedaen tegen Sennacherib, heb ik verhoort. Op den zelven nagt trok den Engel des Heere uyt op het Leger van d'Aſſyriers, en verſloeg daer 185000. mannen. Als ſy 's mor-

tans regende. Het heyr van Moab wierd daer naer geheel verſlagen, en den Koning tot wanhoop gebragt vlugtte in ſyne Stad, alwaer hy opofferde ſynen eerſtgeboren zoon op de wallen; het gene de Iſraëlieten deed aftrekken, die nae hun land keerden uyt ſchrik van deze offerande.

V. Had Joram nog geen andere vyanden te beſtryden?

A. Joram was nog in oorlog met Benadad Koning van Syrien die kwam belegeren Samarien, welke Stad gebragt wierd tot eenen grooten hongers-nood. Joram hopeloos keerde ſynen toorn tegen Eliſeus, die hem verzekerde, dat 's anderdags op de zelve uer het meel en de gerſte ſchier voor niet zouden gegeven worden. Deze voorzegging had ſyn uytwerkzel; want Godt bragt zulken ſchrik onder de vyanden, dat ſy de vlugt namen en eenen grooten buyt agter-lieten in hunne leger-plaets. Deze wonderheden en bekeerden Joram niet, hy bleef altyd goddeloos, het gene de gramſchap Gods over hem trok. Hazael Koning van Syrien, opvolger van Benadad, kwam belegeren Ramoth Galaad, alwaer Joram gekwetſt wierd; het gene hem noodzaekte te gaen nae Jezrahel om zig te laeten genezen. Jehu Veld-overſten van ſyn leger, die gezalft was door eenen Diſcipel van Eliſeus, om te zyn Koning van Iſrael en om uyt te roeyen het huys van Achab, vervolgde hem en kwam hem vinden te Jezrahel. Joram zynde hem te gemoed gekomen om ſyn voorneem te weten en of hy kwam in vrede, antwoordde hem Jehu, dat hy geenen vrede had te hoopen: alſdan Joram zig omkeerende en het op een vlugten ſtellende zeyde aen Ochoſias, Koning van Juda die hem verzelde, dat ſy verraeden waeren. Jehu ten zelven tyde ſpande ſynen boog, en kwetſte Joram met eenen pyl, waer van hy ſtierf: ſyn lichaem wierd geworpen op den akker van Naboth den Jezraheliet, volgens 's Gods woord voorzeyd door den Propheet Elias.

V. Wie was den opvolger van Joram in het Ryk van Iſrael?

A. Jehu zoon van Joſaphat, klynen zoon van Namſi, wierd gezalft tot Koning van Iſrael door eenen der kinderen der Propheten, welken Eliſeus had gezonden nae Ramoth Galaad ten dien eynde.

V. Hoedaenig was het Ryk van Jehu, en hoe lang duerde het?

V. Jehu regeerde 28 jaeren in Samarien; hy doodde Joram Koning van Iſrael met eenen pyl-ſcheut, hy gebood aen ſyn volk van het zelven te doen aen Ochoſias Koning van Juda, welken ſtierf aen ſyne wonden te Mageddo, hy dede uyt de venſter werpen Jezabel, die goddelooze die

gens opſtonden, zagen ſy daer die dooden liggen. Aldus keerde Sennacherib nae ſyn Land. En als hy naederhand ſynen Godt in ſynen Tempel aenbad, benamen hem ſyne zonen het leven door het zweerd.

Ezechias doodelyk ziek geworden zynde, kwam Iſaïas uyt Gods naem tot hem zeggen: Beſchikt de zaeken van uw huys; want gy zult ſterven. (*Volgens de natuerelyke geſtelteniſſe, daer gy nu in zyt; 't en waer Godt u door een mirakel genas.*) Ezechias keerde ſyn aenzigt naer den muer, en ſprak tot Godt: ô Heere, gedenkt dog, dat ik getrouwelyk en met een opregt gemoed heb omgegaen, en gedaen 't gene u aengenaem was. Hier op borſt hy overvloedig in traenen uyt. Iſaïas en was het Voor-hof nog niet half voord getreden, of Godt zeyde tot hem: Keerd weder en zegt aen Ezechias: Dit is de uytſpraek van Godt: Ik heb uw gebed aenhoort, en myne oogen laeten vallen op uwe traenen, ik zal u gezond maeken, den derden dag zult gy in den Tempel des Heere gaen; en ik zal ook uw leven vyfthien jaeren verlengen Ezechias nu vraegde, uyt wat teekenen hy zoude kennen, dat Godt hem zoude gezond maeken. En Iſaïas antwoordde: Dit zal u een teeken zyn. Wat hebt gy liever, ofte dat de ſchaduwe (op den zonne-wyzer) thien trappen voorwaerds, ofte dat-ze thien trappen agterwaerds keere? Ezechias zeyde: 't Is de ſchaduwe ligt thien trappen, ofte linien voorwaerds te gaen, daerom heb ik liever, dat-ze thien linien agterwaerds keere. Den Propheet aenriep Godt, en den Heer dede door een mirakel de ſchaduwe op Achas zonne-wyzer thien linien agterwaerds gaen, (wordende dien dag waerſchynelyk veel langer als d'andere dagen.) Ten zelven tyde zond den Koning van Babylonien Gezanten tot Ezechias met geſchenken, want hy had gehoort, dat hy ziek was. Ezechias verblyd zynde over hunne komſte, toonde hun ſyne ſpecery-kamer, zilver en goud, vele reuk-werken, ſyn wapen-huys, en niets en was 'er, het gene hy hun niet en toonde. Dog Iſaïas kwam by Ezechias, en vraegde: Wat hebben die mannen gezeyd? Van waer zyn-ze gekomen? Wat hebben ſy al gezien in uw huys? Ezechias zeyde: Sy hebben alles gezien. Hier op zeyde Iſaïas: Ziet den tyd zal komen, dat alles wat in uw huys gevonden word, en alles wat uwe Voor-vaders tot nu toe hebben ter zyden geleyd, nae Babylonien zal weg-gevoert worden; daer en zal niets overblyven, zegt Godt: jae zelfs van uwe zonen, die uyt u zullen voords-komen, zullen ſy 'er eenige nemen, om-ze hovelingen te maeken in het Paleys van den Koning van Babylonien. Als nu Ezechias negen-en-twintig jaeren had geregeert, is hy geſtorven, en Manaſſes ſynen zone, twaelf jaeren oud zynde, wierd Koning in ſyne plaets, en regeerde vyf-en-vyftig jaeren. Hy leefde ſchrikkelyk voor Gods oogen. Hy regtte Autaeren aen Baal op.... Hy aenbad en diende de ſterren des hemels. Zelfs regtte hy autaeren op in Gods Tempel, om afgoderye te plegen.

geëten wierd van de honden, volgens de voorzegging van Elias; hy roeyde uyt geheel den ſtam van Achab, doende ſterven ſyne ſeventig zoonen die waeren te Samarien, en alle de groote van het Hof van dezen Koning Achab, ſyne vrienden en de Prieſters die in ſynen dienſt waeren; hy dede om hals brengen de 42 broeders van Ochoſias, en alle de Prieſters vau Baal; alzoo roeyde hy Baal uyt Iſrael: nogtans volherdde hy in de zonden van Jeroboam zoon van Nabat; en hy verliet niet den dienſt van de gulde kalveren die waeren te Bethel en te Dan.

V. Hoedaenig was de dood van Jehu?

A. Om dat Jehu had volbragt met zorge het gene regtveerdig was en aengenaem voor de oogen van den Heere, ten opzigte van Achab, zoo beloofde hy hem, dat ſyne kinderen zouden zitten op den Throon van Iſraël tot de vierde generatie. Daer en tuſſchen mits Jehu onagtzaem was om te wandelen uyt geheel zyn hert in Gods wet, begon den Heere verdriet te krygen in Iſraël, welke Hazael, Koning van Syrien, verſloeg op alle hunne grenſen, daer naer ſtierf Jehu.

V. Wie was den elfſten Koning van Iſraël?

A. Joachaz zoon van Jehu, in het dry-en-twintigſte jaer van Joas Koning van Juda; hy heerſchte zeventhien jaeren, volgende de wegen van den godloozen Jeroboam; hierom verliet hem den Heere, en hy wierd verdrukt door Hazael Koning van Syrien, daer naer door Banadad ſynen zoon, en al het volk van Iſraël leêd met hem: hier en tuſſchen Joachaz geraekd door leetwezen keerde zig tot den Heere die hem verloſte; maer weder hervallen zynde in ſyne zonden, zoo zond Godt weêr op nieuws tegen hem den Koning van Syrien die hem om hals bragt met alle ſyn volk, en bragt-ze tot ſtof gelyk dat van eenen dorſch-vloer, nae de voorzegging van Elias.

V. Wie was den Opvolger van Joachaz in Iſraël?

A. Joas ſynen zoon die tot medeheerſcher van het Koningryk was aengeſtelt in het zeven en-dertigſte jaer van Joas Koning van Juda. Dezen Koning zynde komen bezoeken Eliſeus die ziek was, zoo voorzeyde hem dezen Propheet, dat hy dry verſcheyde reyzen zoude verwinnaer zyn van Benadad Koning van Syrien, zoon van Hazael. Inderdaed hy hernam op Banadad de ſteden die Hazael gewonnen had op Joachaz geduerende den oorlog; hy trok ook op tegen Amaſias Koning van Juda, wiens leger verſlagen wierd te Bethſames, en Amaſias wierd gevangen gebrogt te Jeruſalem van waer Joas medevoerde alle het goud en zilver, met de Vaten van het Huys des Heere en van den Koning, welken hy in vryheyd ſtelde met beſpreek van hem den tribuet te betaelen; hy regeerde zeſtien jaeren.

V. Wie wierd Koning van Iſraël naer Joas?

A. Jeroboam II. zoon van Joas, wierd geſteld Koning over Iſraël door ſynen vader, als hy te veld trok tegen den Koning van Syrien in het vyfthiende jaer vau Amaſias Koning van Juda. Het H. Schrift zegt dat naer de dood van Joas Koning van Iſrael, Jeroboam ſynen zoon

Hy dede fyren zone door't vuer gaen. Hy pleegde waerzeggeryen, duyvelderyen, en zwarte konften. Hy dede den Propheet Iſaïas dooden. Hy vergoot daer-en-boven zoo veel onnoozel bloed, dat 'er Jeruſalem ten halze toe vol van was. Manaſſes verleydde zoodanig die van Juda en van Jeruſalem, dat-ze veel arger leeden als de volkeren, die Godt daer hadde vernielt. Daerom zond Godt tot Manaſſes de Veld-overſte van den Koning van Aſſyrien, die hem gevangen namen, en gekoord en geketent bragten nae Babylonien. Wanneer hy nu in benouwdheyd was, bad hy den Heere zeer vueriglyk, en hy pleegde ongemeene boetveerdigheyd voor het aenſchyn van den Godt fyn'er vaderen. Hy ſmeekte voor hem met groote kragt; zoo dat Godt hem verhoorde, en hem te Jeruſalem wederbragt in fyn Koningryk. Aldus leerde Manaſſes Godt kennen, en hy erſtelde te Jeruſalem fynen dienſt. (*Dit volgende was het Gebed van Manaſſes.*)

Almogenden Heer, Godt van Abraham, Iſaac en Jacob, die Hemel en aerde met alle hunne cieraeden geſchaepen hebt: die den afgrond toeſluyt en vergezeld door de ſchrikkelykheyd van uwen onſterffelyken Naem: voor wie alles beeft en ziddert, om de aenzienelykheyd van uwe magt; want de grootdaedigheyd uwer Majeſteyt en kan niemand draegen: en uwe grammoedige dreygementen over de kwaed-doenders en zyn niet om te verdraegen. Dog de oneyndige bermhertigheyd uwer beloften gaet ook alle maeten te boven. Want alhoewel gy eenen alderverhevenſten Heer zyt, zoo zyt gy niet-te-min goedertierig, langmoedig, ten uyterſten medelydende, en die het u ligtelyk laet berouwen over de boosheden die de menſchen begaen. Gy, ô Heere, volgens de menigvuldigheyd uwer goedheyd, hebt beloofft berouw te hebben, en vergiffenis te geven over de gene die tegen u zondigen, en gy hebt de boetveerdigheyd geſtelt tot de zaligheyd van de zondaers. Gy, Heere, die den Godt der regtveerdigheyd zyt, en hebt de boetveerdigheyd niet opgeleyd aen Abraham, Iſaac en Jacob, die, naer dien ze regtveerdige en deugdelyke menſchen waeren, tegen u niet en zondigden. Maer gy hebt my de boetveerdigheyd opgeleyd, die een zeer zondig menſch ben. Want myne zonden gaen het getal van 't zant, 'twelk aen de Zee ligt, te boven: en myne booshe den zyn zoo overvloedelyk vermenigvuldigt, dat ik den hoogen Hemel niet weerdig ben te aenſchouwen. Ik ben als met eene zwaere yzere keten nedergebogen, ik en kan myn hoofd niet opheffen; ik en kan niet ruſten, om dat ik nwen toorn over my opgewekt en leelyk geleeft heb voor uwe oogen. Want in plaets van uwen wille te doen, en uwe geboden te onderhouden, heb ik grouwelykheden bedreven, en argernifſe gegeven in overvloed. Nu buyge ik dan de knien myns herte, en bidde u om bermhertigheyd. Ik heb gezondigt, ô Heere, ik heb gezondigt, ik belyde myne boosheden. Daerom bidde, en ſmeeke ik tot u:

heerſchte in ſyne plaets geduerende een-en-veertig jaeren; dat is te zeggen, zoo voor als naer de dood van Joas; hy was kwaed voor de oogen van den Heere, en bleef ſteken in de zonden van Jeroboam: hy bekwam de victorie over de Syriers, aengemoedigt zynde door den Propheet Jonas om hun te bevegten aldus herſtelde hy de grens-paelen van Iſrael

V. Wie was den veerthienden Koning van Iſrael?

A. Naer de dood van Jeroboam II. was alles in oproer en daer was een tuſſchen-ryk van elf of twelf jaeren, waer naer Zacharias, zoon van Jeroboam, Koning wierd van Iſraël in het agt-en-dertigſte jaer van Ozias Koning van Juda; hy en weék niet af van de zonden fyn'er voorzaeten, en wierd gedood door Sellum zoon van Jabes naer zes maenden geregeerd te hebben, in 't negen-en-dertigſte jaer van Ozias Koning van Juda. Zacharias was den vierden en den laeſten Koning van de naerkomelingen van Jehu, volgens de belofte van den Heere.

V. Wie heerſchte in Iſraël naer Zacharias?

A Sellum zoon van Jabes, was Koning van Iſraël, maer alleenlyk een maend, want hy wierd gedood door Manegé of Manahem zoon van Gadi, die kwam van Therſa nae Samarien, en randde Sellum aen met hulpe van Phul Koning van Aſſyrien; en Sellum gedood hebbende, eyſchte hy van de inwoonders van Samarien duyzend talenten zilvers, welke fy gaven aen Phul, die nae huys trok.

V. Wie was den zeſthienden Koning van Iſraël?

A. Manahem zoon van Gadi, en Veld-overſten van de krygsbenden van Zacharias: hy dede het gene kwaed was voor den Heere; hy heerſchte thien jaeren; hy begon fyn Ryk in het negen-en-dertigſte jaer van Ozias Koning van Juda.

V. Wie was Opvolger van Manahem op den Throon van Iſrael?

A. Phaceia of Pekahia, zoon van Manahem, in 't vyftigſte jaer van Ozias Koning van Juda; hy regeerde twee jaeren, en was gelyk aen fynen vader in fyne godlooshe den; hy wierd verraederlyk gedood te Samarien op eene maeltyd door Phacee zoon van Romelia en Veld-overſten der legers van Phaceia.

V. Wie heerſchte naer Phaceia over Iſrael?

A. Phacee of Pekah, zoon van Romelia, wiens regeering zeer kwaed was voor den Heere; hy had oorlog met Achas Koning van Juda, en doodde hondert-twintig-duyzent mannen, onderdaenen van dezen Prins, in eenen dag. Phaceé regeerde twintig jaeren; hy wierd gedood door Oſeé zoon van Ela Oſeé, Iſaïas, Joël, Amos, Abdias, Jonas, Michæas, alle Propheeten, waeren van diën tyd.

V. Wie was den opvolger van Phaceé in Iſrael?

A. Oſeé zoon van Ela; hy doodde Phaceé: de groote beroerten, die voorvielen in diën tyd, veroorzaekten een tuſſchen-ryk van negen jaeren, naer de welke Oſeé het Koningryk ernam; hy liet toe aen de Joden dry-mael 's jaers te gaen nae Jeruſalem. In het negenſte jaer ſyner regeering, zynde het zeſde van Ezechias Koning van Juda, zoo ſtelde Salmanaſar Koning der Aſſyriers het Koningryk

vergeeft het my, ô Heere, vergeeft het my. En verderft my dog niet in myne zonden : laet uwe gramſchap niet eeuwelyk over my blyven : dat-ze my tot de ſtraffe niet en bewaere, nogte my en verwyze tot de onderſte deelen der aerde. Want gy zyt Godt, den Godt der boetveerdige en der bekeerde zondaers. Vertoont dog uwe volle goedheyd in my : en maekt my onweerdigen zalig, naer uwe groote bermhertigheyd. En ik zal u lof geven alle de dagen myns leven.....

Nota. *Alhoewel dit gebed geen deel en maekt van 't heylig Schrift, wy hebben het niet-te-min hier by gevoegt, om dat het vol is van eenen boetveerdigen geeſt.*

Den Koning Manaſſes geſtorven zynde, wierd Amnon ſynen zone, twee-en-twintig jaeren oud zynde, Koning naer hem. Hy regeerde maer twee jaeren. Hy leefde leelyk gelyk ſynen vader had gedaen, en ſyne hovelingen bragten hem om-hals. Maer 't volk de dood-ſlagers vermoord hebbende, ſtelden Joſias ſynen zone, oud zynde acht jaeren, tot Koning in ſyne plaets, en hy regeerde een-en-dertig jaeren. Van als hy nog zeer jong was, begon hy den Godt van ſynen vader David te zoeken. De autaeren der afgoden wierden afgebroken voor ſyne oogen, en de afgoden-beelden vermorzelt. De beenderen der afgodiſche prieſters dede hy verbranden op hunne autaeren. Dit dede hy voornaementlyk te Bethel, gelyk den Propheet des Heere ten tyde van Jeroboam, van dan af Joſias met ſynen naem noemende, zoo uytdrukkelyk had voorzeyd. Hy zond ook mannen om het Huys des Heere te vermaeken. Dog als men (tot loon der werk-lieden) het geld uytnam, dat in Gods Tempel geoffert wierd, zoo vond daer Helcias den Opper-prieſter, het Wet-boek des Heere, geſchreven door Moyſes hand. Saphan bragt dit Boek tot den Koning, en las het hem voor. Als den Koning de woorden van de Wet had gehoort, te weten, alle de dreygementen, over de gene, die tegen de Wet zouden doen, ſcheurde hy ſyne kleederen, en zeyde aen Helcias den Opper-Prieſter en andere : Gaet om raed by den Heere over de woorden, die in dit Boek zijn begrepen. Sy gingen dan tot de Propheterſſe Holda. Wanneer ſy met haer hadden geſproken, gaf ſy deze antwoord : Zegt aen den Man die u zend : Dit zegt den Heere : Ziet, ik zal over die plaets, en over haere inwoonders alle de ſtraffen gaen zenden, die den Koning van Juda heeft gelezen in dit Boek. Om dat ſy my hebben verlaeten, en aen vremde goden offeranden opgedraegen; en my hebben getergt door alle werken hun'er handen, daerom zal myne verbolgentheyd tegen die plaets zoo ontſteken worden, dat-ze niet uyt-te-bluſſchen zal zijn. Dog aen den Koning van Juda zult gy zeggen van wegens den Godt, en den Heer van Iſraël : Om dat gy, de woorden van dit Boek aenhoort hebbende, zijt verſchrikt geweeſt ;.... en u voor het aenzigt des Heere onder tribuyt. Oſeé wou het jok afſchudden, onderſteunt zynde door de wapens van Pharaô den VIII gezeyt Sue, Koning van Egypten ; maer Salmanaſar kwam weder op en nam Samarien naer een beleg van dry jaeren, hy vervoerde de Iſraelieten in Medien en Aſſyrien, van waer ſy verſtrooyt wierden in alle de Noordelyke deelen van Aſien : aldus eyndigde het Koningryk van Iſrael naer eene agthien jaerige regeering van Oſeé, alhoewel onderbroken.

V. Hoe lang duerde het Koningryk van Iſrael ?

A. Het Koningryk van Iſrael duerde twee-honderd-vier-en-vyftig jaeren zedert de affcheyding van dat van Juda onder Roboam zoon van Salomon, en eyndigde in het jaer des werelds 3283, en voor Jeſus Chriſtus 721.

V. Wat volkeren bewoonden de Steden van Samarien ?

A. Die van Babylonien kwamen woonen in Samarien, maer den Heere zond uyt tegen hun leeuwen die hun verſcheurden in de ſteden ; om zig te verloſſen van deze plaeg, dagten ſy, dat ſy moeſten doen komen Jodiche Prieſters, die gevangen waeren in Aſſyrien, om hun te leeren den dienſt die moeſt bewezen worden aen den Godt van het land ; maer mits ſy wilden vervoegen den dienſt van de valſche goden met dien van den Heere, en behouden de gewoontens der natiën uyt de welke ſy vervoert waeren in Samarien, zoo herkende Godt hun niet, en verliet'se.

V. Hoe lank heeft geduert de heerſching der Koningen ?

A. Voor eerſt het oppergezag over de Iſraelieten hebben gehad de Ouderlingen ; daer naer de Aenleyders des volks van Godt opgewekt, als Moyſes en Joſue : voorders zyn gevolgt de Rechters, Othoniel, Aod, Samgar, Gedeon, Jephte, Samſon, Heli, Samuel. Den eerſten Koning is geweeſt Saul ; die geregeert heeft 40 jaeren volgens het zeggen van den Apoſtel in de Werken der Apoſt. 13 cap. ; zoo nochtans dat het gemyn gevoelen in die 40 jaeren in voegt eenige jaeren der regeering van Samuel, al-hoe-wel het moeylyk is van beyde het getal der jaeren vaſt te ſtellen. Joſephus zegt, dat Samuel alleen rechter geweeſt is 12 jaeren, en dat hy daer naer met Saul geregeert heeft 18 jaeren, maer dat Saul naer de dood van Samuel geheerſcht heeft 22 jaeren, gelyk heeft den Griekſchen Text van Joſephus, al is't dat in de Latynſche Overzetting maer 20 jaeren getelt worden. Eenige Schryvers geven 21 jaeren aen de regeering van Samuël naer de dood van Heli tot de hulding van Saul : en volgens dit gevoelen is te voren gezeyt geweeſt, dat Samuël als regter het volk beſtiert heeft 21 jaeren daer ontrent tot de verkiezing van Saul. Andere zyn van gevoelen, dat Samuël alleen regter geweeſt is 22 jaeren, en dat hy met den Koning Saul het gebied gehad heeft 16 jaeren ; maer dat Saul naer de dood van Samuël geregeert heeft alleenelyk 2 jaeren. Sommige uytleggers willen uyt de Schriftuer toonen, dat Samuël ten minſten 38 jaeren het regterſchap bedient heeft voor het ryk van Saul : dat Saul zeker geen 40 jaeren, jae waerſchynnelyk geen 20 of 18 jaeren geregeert heeft, maer allennelyk 2 volle jaeren ; en dat op dezen rykx-tyd konnen gebeurt zyn alle de oorlogen en ſtaets-zaeken die verhaelt worden in den eerſten Boek der Koningen. Dog dit konnen ſy

hebt

MARTINVS HEEMSKERCK INVENTOR

STETIT REX SVPER GRADVM, ET FŒDVS PERCVSSIT CORAM DOMINO; LEGITQVE
CVNCTIS AVDIENTIBVS VERBA LIBRI FŒDERIS. 4. REG. 23. 2. CAP.

MARTINVS HEEMSKERCK INVENTOR.

5

PRÆCEPIT REX, VT PROICERENT DE TEMPLO DOMINI OMNIA VASA, QVÆ FACTA FVERANT BAAL / ET DELEVIT ARVSPICES ET EOS QVI ADOLEBANT INCENSVM BAAL. 4. REG. 23. 4. & 5. CAP.

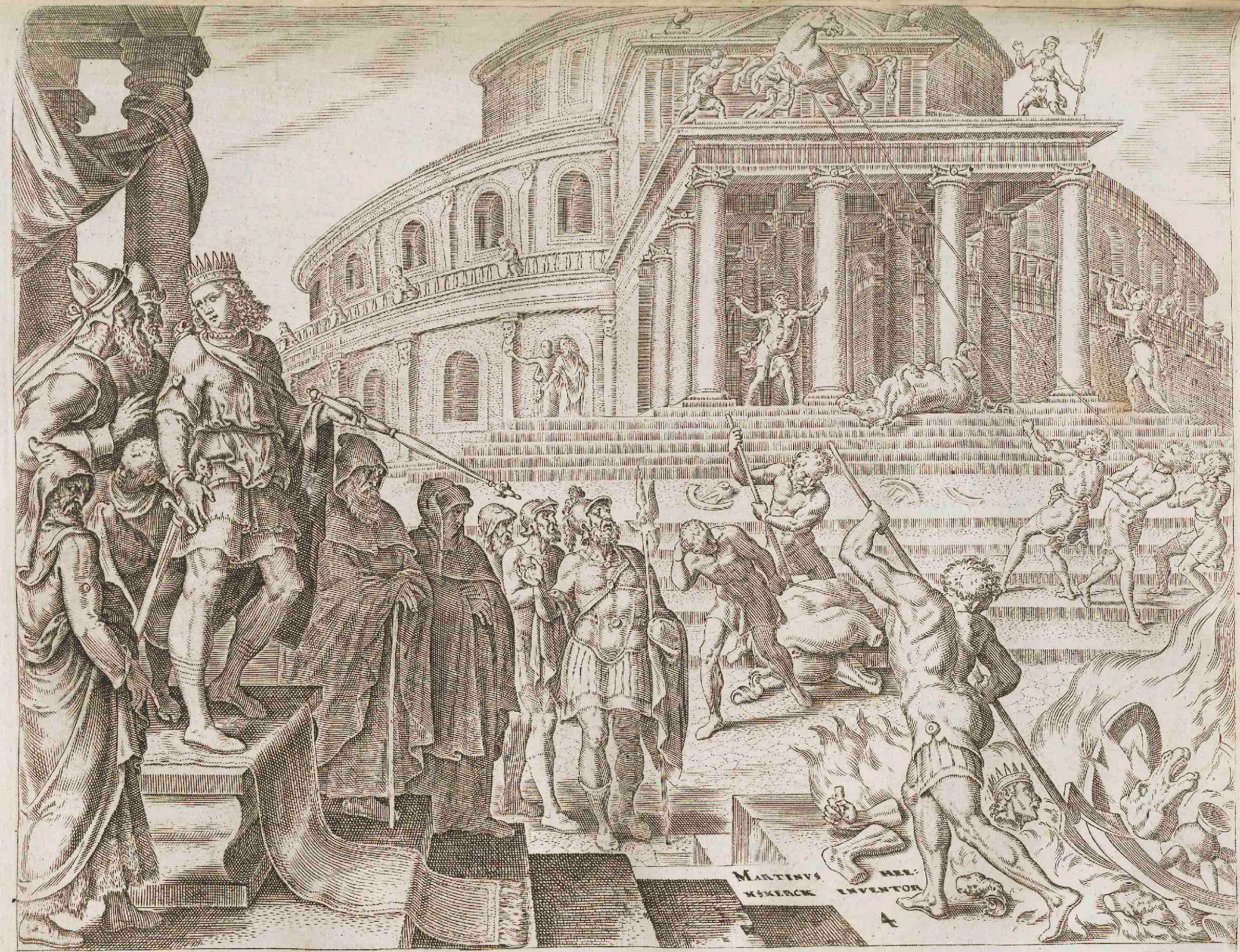

ABSTVLIT REX EQVOS, QVOS DEDERANT REGES IVDA SOLI, CVRRVS AVTEM SOLIS COMBVSSIT IGNI. 4. REG. 23, 11. CAP.

EXCELSA QVOQVE, QVÆ ÆDIFICAVERAT SALOMON ASTAROTH IDOLO SIDONIORVM, ET CHAMOS OFFENSIONI MOAB/
ET MELCHOM ABOMINATIONI FILIORVM AMMON/ POLLVIT REX ET CONTRIVIT. 4. REG. 23, 13. CAP

hebt vernedert; uwe kleederen geſcheurd; en voor my uwe traenen hebt geſtort, daerom, (zegt Godt) heb ik u verhoort..... Uwe oogen en zullen niet zien alle de ſtraffen, die ik over deze plaetze zal brengen. Als ſy deze boodſchap aen den Koning hadden gebragt, ging hy in den Tempel des Heere met de Prieſters, met de Propheten, en met alle het volk; hy las hun voor alle de woorden, die in dit Boek ſtonden. Den Koning ſtond op ſynen Throon, en hy maekte een verbond voor Godt, dat-ze Godt zouden getrouw zyn; dat-ze ſyne Geboden, Wetten en Inſtellingen uyt ganſch hun herte zouden onderhouden. En het volk ſtemde dit toe. Joſias trok naderhand onvoorzigtiglyk op ten ſtryde tegen Nechao Koning van Egypten in 't veld van Mageddo. Hy wierd van de ſchutters gewond, en hy zeyde tot ſyne hovelingen: Voert my uyt den ſtryd, want ik ben zeer gekwetſt. Sy bragten hem te Jeruſalem. Hy ſtierf aldaer, en wierd begraeven in 't graf ſyn'er vaderen, wordende van geheel Juda beweent, en voornaementlyk van den Propheet Jeremias, die in 't dertigſte jaer van ſyne regeringe begon te Propheteren.

Naer de dood van Joſias, wierd Joachas ſynen zone aengeſtelt in ſyne plaets. Hy regeerde maer dry maenden; want den Koning van Egypten te Jeruſalem komende, ſtelde hem af, en hy maekte Eliakim ſynen broeder Koning, die hy Joakim noemde: en hy leydde Joachas gevangen nae Egypten geboeyt met ketenen, alwaer hy geſtorven is. Joakim regeerde elf jaeren te Jeruſalem, en leefde ſchrikkelyk voor Gods aenzigt. In 't vierde jaer van ſyn Ryk, kwam Nabuchodonozor Jeruſalem belegeren, en nam dezen Koning gevangen, om hem nae Babylonien mede te leyden, mede-nemende de goude vaten uyt Salomons Tempel en vele van de aenzienelykſte Joden en edele jongelingen, onder de welke den Propheet Daniël was. (Van dien tyd af begint de zeventig jaeren van de Babyloniſche gevangeniſſe te tellen.) Dog hy ontſloeg Joakim, te vreden zijnde, met hem eene ſchattinge op te leggen. Maer Joakim Nabuchodonozor wederſpannig geworden zijnde, wierd wederom gevangen door de Chaldeërs, die hem dood ſloegen, zonder ſyn lighaem te begraeven. Synen zone Joachim, anders genaemt Jechonias, wierd Koning in ſyne plaetze, oud zijnde achthien jaeren. Hy leefde grouwelyk voor den Heere, en hy regeerde te Jeruſalem maer dry maenden en negenthien dagen; want Nabuchodonozor zond wederom krygs-volk af, die Joachim bragten nae Babylonien, met ſyne moeder, vrouwe, kinders, hovelingen, Vorſten, en vegtbaere mannen, duyzend in getal, met al den koſtelyken huys-raed vas Gods Tempel. Nabuchodonozor ſtelde in plaets van Joachim tot Koning Mathanias ſynen oom, die hy Sedecias noemde. Sedecias regeerde elf jaeren. Hy leefde ſchrikkelyk zonder te ontzien den Propheet Jeremias, die hem zeer kragtig vermaende. Hy viel Nabuchodonozor af,

niet wel bewyzen uyt deze woorden van 't heylig Schrift; dat Saul een kind van een jaer was toen hy begon te regeeren, en dat hy twee jaeren regneerde over Iſrael: want dit is den opregten zin van die woorden; dat Saul, de victorie over Naâs Koning der Ammonieten bekomen hebbende, nu een jaer geregeert had, begonſt hebbende het tweede, en dat hy dit voltrokken zynde dry duyzent mannen uyt Iſrael gekozen heeft; of dat hy, ſyn volk verloſt hebbende van 't jok der Philiſtynen, ſyn ryk beveſtigt heeft over Iſrael. Dat Saul door die woorden zoude vergeleken zyn aen een kind om ſyne opregtigheyd in 't begin ſyner regeering, is meer zedelyk als letterlyk, nogtans ſtigtelyk: waerelyk in dezen zin ziet men, hoe dat Godt heeft gedaen eenen goeden keus van eenen opregten man bekwaem tot zoo groote weerdigheyd, willende met de zelve ook grooter gratie geven, ten zy den vryen wil van diën die verkozen was, wederſtond; op dat eerſt uytgedrukt zynde Sauls onnoozelheyd, daer naer zoo veel te meer zoude blyken ſyne ondankbaerheyd, en dat niemand zig zoude roemen over ſyne deugdzaemheyd, in de verſtooting van Saul ziende Gods regtveerdigheyd. Hoe lang de andere Koningen geregeert hebben, kan men zien in den lyſt der Koningen van het Ryk der Hebreeuwen, van het Ryk van Juda, en van het Ryk van Iſrael.

Koningen van het Hebreeuwſch Ryk.

Saul heeft geregeert 40 jaeren. *Isboſeth* ſynen zoon heeft deel in't ryk gehad 6 of 7 jaeren daer ontrent: hy heeft 2 jaeren, zonder te oorlogen tegen David, geregeert, hebbende ſynen Rykxzetel te Mahanaim over de Jordaen: hy kan met goede meyning het ryk aenveerd hebben, om dat het meeſte deel van Iſrael hem volgende, Davids regt tot het Koningryk nog niet openbaerelyk beveſtigt was: dat hy niet getelt word onder de Koningen der Hebreeuwen, is om de ſcheyding der geſlagten, en om dat in plaets van ſynen vader tot Koning van Godt verkozen was David, jae zelfs gezalfd. *David*, van Samuel tot Koning gezalfd zynde, hee't naer de dood van Saul eensdeels de heerſching bekomen, en ten volle naer de dood van Isboſeth: hy heeft in Hebron geregeert 7 jaeren, en in Jeruſalem 33 jaeren. *Salomon*, eenige maenden te voren gezalfd zynde tot Koning, is naer de dood van ſynen vader verheft tot het Koningryk en heeft het beſtierd 40 jaeren. Naer de dood van Salomon is het Ryk verdeelt, en de thien ſtammen hebben zig vervoegt met Jeroboam; maer de geſlagten van Juda en Benjamin hebben zig gehouden aen het gebied van Roboam Salomons zoon.

Koningen van het Ryk van Juda?

Roboam, zoon van Salomon, heeft geregeert 17 jaeren. *Abiam* 3 jaeren. *Aſa* 41 jaeren. *Joſaphat* 25 jaeren: hy heeft alleen geregeert 22 jaeren, en de 3 laeſte worden toegeſchreven aen ſynen zoon Joram. *Joram* heeft geregeert 7 jaeren of 8 begonſt: hy heeft alleen geregeert 4 jaeren, en 3 met ſynen vader. *Ochoſias* heeft geregeert een jaer. *Athalia* 6 jaeren. *Joas* 40 jaeren. *Amaſias* 29 jaeren. Azarias, gezeyd *Ozias*, 52 jaeren. *Joatham* 16 jaeren. *Achas* 16. *Ezechias* 29 jaeren; alleen heeft hy geregeert 27 jaeren, en

niet tegenſtaende ſynen eed. De Prieſters zelfs, en alle het volk deden d'eene overtredinge op d'andere Godt zond tot hun ſyne Propheten, om hun dag en nagt te vermaenen; maer ſy hielden den ſpot met de Propheten en met hunne vermaeningen, tot dat eyndelinge Gods toorn ganſch ontſtak, want in't negenſte jaer van de regeringe van Sedecias, kwam Nabuchodonozor, Koning van Babylonien, nae Jeruſalem met geheel ſyn Leger. Hy belegerde de Stad, en naer twee jaeren, den hongers-nood en d'ellenden zeer groot zijnde, wierd de Stad doorbroken, en alle de krygs-mannen namen by nagte de vlugt. Sedecias meynde ook te vlugten langs eenen geheymen weg; maer hy wierd agterhaelt in de vlakte van Jericho, en gebragt te Reblatha by den Koning van Babylonien, die hem ſyne ondankbaerheyd verweet; ſyne twee zonen dood ſloeg voor ſyne oogen, en hem d'oogen uytſtak. Daer naer wierd hy geboeyt en vervoert nae Babylonien, alwaer hy in den kerker bleef tot ſyne dood, wordende aldus volbragt het gene den Propheet Ezechiël had voorzeyd, dat men hem te Babylonien zoude brengen, en dat hy Babylonien niet zoude zien. In dezen Sedecias eyndigt het Ryk der Koningen van Juda, in't jaer des werelds 3416, en 588 jaeren voor de komſte van Chriſtus. Daer naer kwam Nabuzardan, Nabuchodonozors Veld-overſten te Jeruſalem, en hy ſtak Gods Tempel in brand met het Koninglyk Paleys, vernielende door het vuer alle de huyzen en gebouwen. Ook brak het Leger der Chaldeërs alle de mueren van Jeruſalem rondom af, en ſloegen alles met den ſweerde, zonder jongman, ofte maegd, oft ſtok-oud man te ſpaeren. Die het ſweerd waeren ontkomen, voerde Nabuzardan weg. Maer hy liet'er eenige van d'armſte, om de wyngaerden gaede te ſlaen, en't land te bouwen. Nabuzardan nam ook den Opper-prieſter Sarajas weg, en Sophonias den tweeden Prieſter, met eenen Overſten des Legers, en andere, en bragt hun by den Koning te Reblatha, die hun daer dood ſloeg. Als nu Juda uyt ſyn Land was weg-gevoert, ſtelde Nabuchodonozor Godolias over het volk, dat hy in't Land liet blyven. Als het volk nu hoorde, dat Godolias tot Overſten was geſtelt, kwamen ſy by hem te Maſpha, en Godolias zeyde: Weeſt niet bevreeſt onderdaenen te zijn van de Chaldeërs; blyft maer in't Land ten dienſte van den Koning van Babylonien, en gy zult wel-vaeren. Maer in de zevenſte maend kwam Iſmahel, van Koninglyken bloede, met thien mannen, en ſloeg Godolias dood, met de Joden en de Chaldeërs die by hem waeren; waer door al het volk, klyn en groot, met de Overſten ſtrakx nae Egypten trokken, vreezende voor de Chaldeërs. Dog in het zeven-en-dertigſte jaer dat Joachim nae Babylonien was weggevoert, ſtierf Nabuchodonozor, en Evilmerodach wierd Koning in ſyne plaets. Hy dede Joachim uyt den kerker haelen, en hem vriendelyk toeſprekende, ſtelde hy ſynen zetel boven den zetel van alle de Koningen, die by hem te Babel waeren. Hy dede hem afleggen de kleederen, die hy in den kerker had aengedaen, en liet hem altyd eten in ſyne tegenwoordigheyd, zoo lang hy in't leven was.

2 met ſynen vader Achas. *Manaſſes* 55 jaeren *Amon* 2 jaeren *Joſias* 31 jaeren. *Joachas* 3 maenden. *Joakim* 11 jaeren. *Jechonias* 3 maenden. *Sedecias* heeft geregeert 10 jaeren volkomen of 11 begonst Hier ſtaet te bemerken, dat ſommige geleerde in hunne tydrekening den rykxtyd van het Koningryk van Juda beginnen te rekenen van't vierde jaer des rykx van Salomon, van welken tyd ſy optellen in het geheel 430 jaeren en 6 maenden: en van't begin des rykx van David tellen ſy 473 jaeren en 6 maenden; welke jaeren in den derden en vierden Boek der Koningen zyn uytgedrukt: of volgens de ſtiptelyke tydrekening tellen ſy van't vierde jaer van Salomon 426 jaeren, 6 maenden; en van Davids ryk 468 of 469 jaeren, 6 maenden, die volgens de zelve rekening opgehouden hebben 589 jaeren voor Jeſus Chriſtus.

Koningen van het Ryk van Iſrael.

Jeroboam heeft geregeert 22 jaeren begonſt of 21 ten volle. *Nadab* een jaer voltrokken of het tweede begonſt. *Baaſa* 23 ten volle of 24 begonſt. *Ela* een volle jaer, zynde het tweede begonſt *Zambri* 7 dagen. *Amri* 11 jaeren of 12 begonſt *Achab* 22 jaeren: hy heeft alleen geregeert 20 jaeren, en 2 met ſynen vader. *Ochozias* 2 jaeren. *Joram* 12 jaeren. *Jehu* 28 jaeren. *Joachaz* 17 jaeren. *Joas* 16 jaeren. *Jeroboam II* 41 jaeren; naer wiens dood is'er geweeſt een tuſſchen-ryk, of't Ryk is door eenen voogd beſtierd geweeſt ontrent 11 jaeren: anderſins zou men moeten zeggen, dat hy meer als 41 jaeren geregeert heeft, om dat den vierden Boek der Koningen ſtelt de dood van Zacharias in het 38ſte jaer van Azarias, hem gevende niet meer al zes maenden regeerens; of men moet buyten de gemeyne tyd-rekening anders ſtellen het begin en het eynde des Rykx van Jeroboam II. *Zacharias*, ſynen zoon, heeft geregeert 6 maenden. *Sellum* 1 maend. Manahem 10 jaeren *Phaceia* 2 jaeren. *Phacee* 20 jaeren. *Oſée* in het eerſte den Rykx-ſtaf ontrent 9 jaeren geweldiglyk gebruykt hebbende, heeft de andere 9 jaeren vreêdzaemelyk geregeert: in't begin van het zevenſte jaer heeft Salmanaſar Samaria belegert, en in het negenſte jaer veroverd, zoo dat de thien Geſlagten gevangen weg-gevoerd zyn over den Euphrates zonder hoop van nae hun land weder te keeren. Aldus is door de Aſſyriers vernietigt het Ryk van Iſrael, naer dat het door de aenleyding van Jeroboam, die den dienſt des Heere afſchafte en invoerde den dienſt van het goude kalf, onder 19 Koningen 254 of 255 jaeren daer ontrent geſtaen had in afgoderye en goddeloosheyd. Maer het Ryk van Juda onder 20 Koningen heeft eenige gehad van uytnemende godsdienſtigheyd, onder de welke uytſchynen Joſaphat, Ezechias, en Joſias: ook in de donkerſte tyden hebben niet ontbroken de Propheeten, die Godt geduerigly tot ſyn volk gezonden heeft om het beſte deel in den waeren godsdienſt te verſterken, en het ander tot beternis te brengen; om de toekomende dingen te voorzeggen en voornaementlyk den Verloſſer Meſſias.

HET BOEK PARALIPOMENON.

NAer de Boeken der Koningen volgen in 't heylig Schrift de twee Boeken, genaemt PARALIPOMENON, welk Griekx woord zoo veel te zeggen is, als *het agtergelaetene*, om dat deze twee Boeken behelzen verſcheyde pointen, die tot de Hiſtorie der Iſraëlitſche Koningen behooren, en nogtans in de Boeken der Koningen zijn agtergelaeten. Den eerſten Boek behelſt 29, en den tweeden 36 Hoofd-ſtukken, maer ſy maeken in 't Hebreeuwſch maer eenen eenigen Boek, genaemt de CHRONYKE, ofte *Jaer-boek*. Dog

V. Welken Boek volgt naer de Boeken der Koningen in het Oud Teſtament?

A. Den Boek genaemt *Paralipomenon*, verdeelt in twee Boeken, waer van den eerſten is den derthienden Boek van het Oud Teſtament, en bevat 29 Capittels, en den tweeden die is den veerthienden Boek van het Oud Teſtament, begrypt 36 Capittels.

V. Verdeelen de Hebreeuwen den Boek Paralipomenon?

A. Sy maekten eertyds daer van maer eenen Boek, genoemt den Dag-regiſter, dat is den Boek waer in men dagelyks aenteekende de merkelykſte daeden der Princen die Gods volk beſtiert hebben; maer nu in de Bybels voor hun gebruyk gedrukt, is dezen Boek in tweeën verdeelt, gelyk in de Latynſche Overzetting.

V. Waer van komt d't woord Paralipomenon?

A. Paralipomenon is een Griekſch woord beteekenende: Overgeſlage of vergete zaeken om dat men vind in deze Boeken verſcheyde dingen die niet gemeld zyn in de andere Boeken die verhaelen de hiſtorie des Koningen van Iſrael; hierom noemt men deze alnog de Chronyken of Jaerboeken der Koningen: en waerelyk deze twee Boeken zyn een vervulling van de hiſtorie der Koningen getrokken uyt hunne Dag-regiſters. De Hebreeuwen noemen dezen Boek, *Dibre Haiamim*, *Verba dierum*, De woorden der Dag-boeken, of de dagelykſche hiſtorie; om dat hy is een byvoegzel aen de hiſtorie der Koningen.

V. Zyn de Boeken Paralipomenon de zelve waer van melden de Boeken der Koningen?

A. Men kan dat niet voor vaſt zeggen, maer alleenelyk dat de Boeken *Paralipomenon* zyn een kort begryp van het werk, waer van gehandeld word in de Boeken der Koningen; want het is blykelyk, dat de Boeken *Paralipomenon* geſchreven zyn naer de Boeken der Koningen.

V. Waer is dat werk waer van de Boeken Paralipomenon het kort begryp zyn?

A. Dit werk is niet meer te vinden: daer-en-tuſſchen dezen korten inhoud is altyd in groote agting geweeſt by de oudheyd, en den H. Hieronymus noemt deze Boeken by uytſtekentheyd, Chronyk der Chronyken.

V. Wat behelzen de Boeken Paralipomenon?

A. Sy behelzen in het kort de Heylige Hiſtorie van Adam af tot de wederkomſte uyt de gevangenis van Babylonien; en deze Hiſtorie is verdeyld in twee Deelen, waer van het eerſte, beſloten in den eerſten Boek, beſchryft de afkomſte van geſlagte der voornaemſte familien van Iſrael federt Adam tot aen de dood van David, dat is, tot aen de tweede zalving van Salomon in het jaer des werelds 2990, en 1014 jaeren voor Jeſus Chriſtus. De hiſtorie van den tweeden Boek vervat 479 jaeren, ende loopt tot het jaer des werelds 3468, alſwanneer verſchenen zynde de ſeventig jaeren der gevangenis, Cyrus toeliet aen de Joden van weder te keeren nae hun land.

V. Wie is den Auteur der Boeken Paralipomenon?

A. Men is daer over niet geheel eens, maer lezende het eynde der Boeken *Paralipomenon* en het begin van die van Eſdras, zoo word men gewaer den zelven ſtiel van ſchryven; en het is klaer, dat dien die ſpreekt op het eynde van de eene, den zelven is die ſpreekt in het begin van de andere; zoo dan men mag de Boeken *Paralipomenon* toeſchryven aen Eſdras.

V. Van wie ſpreken de Boeken Paralipomenon in't bezonder?

A. Sy ſpreken bezonderlyk van den ſtaet van het Koningryk van Iſrael, waer van men kan bemerken 1. Het begin. 2. Den voortgang. 3. Den ondergang.

V. Wat is'er te bemerken in het begin der Boeken Paralipomenon?

A. Men ziet daer (1.) den oorſprong van het volk van Iſrael. 2. De ſligting van ſyn bezonder Koningryk, wiens begin beſchreven is in de negen eerſte Capittels van den eerſten Boek, alwaer men verhaelt de afkomſten der Geſlagten, te beginnen van Adam tot den tyde van Zorobabel.

V. Onder wie begon het Koningryk van Iſrael geſtigt te worden?

A. Onder den Koning Saul, daer naer onder den Koning David.

V. Wat word'er gezeyd van Saul in de Boeken Paralipomenon?

A. Sy beſchryven ten eerſten de afkomſte van Saul; 2. ſyne bloedverwanten; 3 ſyne kinderen en verdere naerkomelingen; 4. hoe ſyn Ryk overging aen eenen anderen.

V. Wat word'er gezeyd van David in de zelve Boeken?

A. Men ziet daer (1.) de moeyelykheden en vervolgingen die David heeft moeten onderſtaen voor al eer hy den throon beklom; hoe hy zoo verre is gekomen. 2. Men bemerkt daer ſyn gedrag, zoo in de borgerlyke beſtiering, als in de religie. 3. Men leeſt daer ſyne daeden zoo in oorlog als in vrede. 4. Daer word beſchreven ſyne dood, en ſyne groote zorg om ſyn Koningryk wel te ſtigten voor al eer hy ſtiert.

V. Wie waeren de opvolgers van David in ſyn Koningryk?

A. Alle de Koningen die, te beginnen met Salomon ſynen zoon, malkanderen opvolgden tot Sedecias, ook genoemt Matthanias, den jongſten der zoonen van Joſias, die tot Koning wierd aengeſtelt door Nabuchodonoſor, in plaets van Joachim ſynen neef, zoon van Eliakim.

V. In wat tyd was het Koningryk van Iſrael het bloeyenſte?

A. Onder den Koning Salomon, wiens merkweerdigſte daeden erhaelt worden in verſcheyde Capittels van deze twee boeken, niet tegenſtaende ſy reeds beſchreven waeren in de boeken der Koningen; daer-en-tuſſchen van dien

alzoo de voornaemſte pointen van deze Boeken ons zijn voorgekomen in de Boeken der Koningen, zoo zullen wy ons hier in niet ophouden, maer enkelyk eenen korten inhoud 'er van voorſtellen. De Boeken *Paralipomenon* haelen ons op, den Geſlagt-boom van Adam tot Abraham, en dien van de kinderen van Abraham, te ſaemen met het naergeſlagt van Eſau, en de Koningen en Beſtierders van het Land Edon, voor dat'er Koningen geſteit waeren over de kinderen van Iſraël; den geſlagt-boom van den Patriarch Juda,

tyd af waeren'er al verſcheyde gebreken in het Koningryk van Iſrael.

V. Wanneer begon het Koningryk van Iſrael te vervallen?

A. Van in 't begin van het Ryk van Roboam; want van diën tyd af verviel het allengskens onder iederen Koning; in diër-voege dat dit Koningryk geheelyk vernietigt wierd ter oorzaeke van ſyne ongeregtigheden, en het volk gebragt tot ſlaevernye ten tyde van Oſeé Koning van Iſrael, door Salmanaſar Koning van Aſſyrien.

V. In wat tyd ging ten onderen het Koningryk van Juda?

A. Naer dat het Koningryk van Iſrael uytgeroeyt was meer als honderd jaeren, ontrent 600 of volgens de tyd-rekening, zeer gemeyn, 721 jaeren voor Jeſus Chriſtus, zoo wierd het Koningryk van Juda vernietigt ten tyde van den Koning Sedecias, door Nabuchodonoſor Koning der Chaldeeuwen die niemand ſpaerde, en deden het meeſten deel door het zweerd paſſeeren: hy roofde alle de ſchatten van het Huys des Heere, van den Koning en der Princen, verbrandde den Tempel, verwoeſte de Stad, en voerde gevangen mede nae Babylonien het gene nog overig was van het volk. Sedecias by nagte gevlugt zynde wierd agterhaelt, gegrepen, en vervoert nae Reblatha, alwaer toen Nabuchodonoſor was; men ſtak hem de oogen uyt, en voerde hem nae Babylonien: aldus worden over een gebragt de prophetien, waer van d'eene van Ezechiel, zeyde: dat hy Babylonien niet zien zoude, en dat hy aldaer zoude ſterven, en d'andere van Jeremias, dat hy den Koning van Babylonien met ſyn oogen zien, en in die Stad komen zoude.

V. Wat was de oorzaek van den ondergang van het Koningryk van Juda?

A. De grouwzaemheden der Heydenen welke het Jodſche volk had gevolgt, de ontheyliging van 't Huys Gods, de veragting van ſyn Woord en van ſyne Propheeten; en dit alles is beſchreven in de laeſte Capittels van den tweeden Boek *Paralipomenon* Maer gemerkt wy breedelyk genoeg gehandelt hebben van den geheelen inhoud van deze Boeken in onzen korten inhoud van die der Koningen, en in de zelve aengeraekt hebben, daer het noodig was, de Boeken *Paralipomenon* zoo zoude het een onprofytige en verdrietige erhaeling zyn, hier van op nieuws te handelen.

V. Mits de Boeken Paralipomenon aentoonen het order der tyden, en dat ſy bezonderlyk dienen tot optelling der jaeren van de heylige Hiſtorie, zoo zegt ons; hoe moet men verdeelen de wereld ſedert haere ſchepping?

A. Men verdeelt gemeynelyk de wereld in zeven tyden, genoemt Ouderdommen, welke bevatten al den tyd die verloopen is van den begynne en zal verloopen tot het eynde des werelds. Dog in die verdeeling wegens de jaer-rekening komen de Schryvers niet over-een om het groot verſchil der Hebreeuwſche en Griekſche Bybels in het getal der jaeren: want die de Griekſche naer de Overzetting der Zeventig volgen, tellen van de werelds ſchepping tot des Zaligmaekers komſte meer als 5000. jaeren, gelyk het Roomſch *Martyrologium* met Euſebius ſtelt 5190 jaeren; maer die met den H. Hieronymus zig aen den Hebreeuwſchen Text, als aen de bron, houden, rekenen ontrent 4000 jaeren. Volgens de tyd-rekening van vele aengenomen, kan men de verdeeling der tyden en de optelling der jaeren ſtellen op deze wyze.

Den eerſten ouderdom, beginnende van *Adam* en loopende tot den Watervloed, bevat 1656 jaeren.

II. Ouderdom, van den *Watervloed* tot de Roeping van Abraham, bevat 426 jaeren.

III Ouderdom, van de *Roeping* van *Abraham* tot den Uyttogt van't volk van Iſrael uyt Egypten, bevat 430 jaeren.

IV. Ouderdom, van den *Uyttogt* tot het leggen der fondamenten van Salomons Tempel, in het vierde jaer van ſyne heerſching, bevat 480 jaeren.

V. Ouderdom, van den *Grondſlag* des *Tempels* tot het eynde der Babyloniſche Gevangenis en de vryheyd der Joden erſtelt door Cyrus, bevat 474 jaeren.

VI Ouderdom, die bevat 534 jaeren, begon met de *Vryheyd* gegeven door *Cyrus*, en eyndigde aen de Geborte van Chriſtus, welke gebeurt is in het jaer 4000; hier wel bemerkt zynde, dat de meeſte hedendaegſche Oordeelkundige de Geborte des Zaligmaekers ſtellen voor de gemeyne rekening 4 jaeren.

VII. Ouderdom is begonſt met de *Geborte* van Chriſtus, en zal dueren tot het eynde des werelds: naer welke Ouderdommen den Achſten men verwagt in den Hemel; alwaer de bermhertigheyd des Heere, die van de eeuwigheyd is, tot in der eeuwigheyd zyn zal over de gene die hem vreezen.

V. Welke zyn de merkweerdigſte zaeken van deze zeven tyden tot het eynde?

A. De Schepping der wereld, den Watervloed, de Beſnydenis, de Stigting van den Tempel, de Zalving der Koningen, de Gevangenis van Babylonien en de Verloſſing der Joden uyt de zelve, de Menſchwordinge van Chriſtus, de Opening van het Ryk der Hemelen door de verkonding van het H. Evangelie, en de Verryſſenis der dooden in den dag van het laeſte oórdeel. Eyndelyk, nae de voorzegging van den Koninglyken Propheet, het aerdryk, welk den Heere in den beginne heeft gegrondveſt, jae ook de Hemelen zullen vergaen, en als een kleed verouderen, en gelyk een gewaet zullen ſy verandert worden; dat is: gelyk een oud kleed in een nieuw veranderd word, zoo zal Godt de Hemelen vernieuwen; dog den Heere blyſt den zelven, en ſyne jaeren zullen niet eyndigen.

V. Hoe veel tyden of Ouderdommen zyn 'er begrepen in de Boeken Paralipomenon?

A. De Boeken *Paralipomenon* bevatten vyf tyden, zederd de Schepping der wereld tot het eynde van de Gevangenis der Joden aen wie Cyrus toeliet van weder-te-keeren nae Jeruſalem.

V. Zegt ons; wie zyn de Oud-vaders van den eerſten Ouderdom?

A. Deze zyn Adam, Seth, Enos, Caïnan, Malaleël, Jared, Enoch, Mathuſalem, Lamech, Noë, alle Artsvaderen of Patriarchen.

V. Welke zyn de Vaderen van den tweeden Ouderdom?

ende

LIBER PRIMVS PARALIPOMENON. CAPVT. 1.

LIBER SECVNDVS PARALIPOMENON CAPVT. 1.

P. B. Bouttats fecit

ende syne broeders en susters, tot aen Isaï den vader van David; den geslagt-boom van David en der Koningen van Juda, uyt het naergeslagt van David met hunne zonen en dogteren; het naergeslagt van Juda en Simeon, en hunne wooningen, ende hoe dat het geslagt van Cham is uytgeroeyt, en der Amaleciten zijn verslaegen door den zone van Simeon; den naem-lyst der zonen van Ruben, Gad, en het half geslagt van

A. Sem, Arphaxad, Caïnan, Salé, Heber, Phaleg, Reu, Sarug, Nachor, Thare, Abram

V. Waerom stelt gy naer Arphaxad, Caïnan?

A. Om dat men 't zoo vind in het Evangelie van den H. Lucas volgende de overzetting der Zeventig. Gelyk deze in den Geslagt-boom van Sem inzetten *Caïnan* verschillig van Caïnan zoon van Enos eenen der Arts-vaderen voor den water-vloed; aldus op een opgaende order in de Geslagt-rekening van Christus stelt den H. Lucas *Caïnan*, zeggende: die geweest is Sale, die geweest is Chaïnan, die geweest is Arphaxad; zoo dat men volgens den Griekxschen en Latynschen text *Caïnan* moet houden als vader van Sale, die uytgedrukt staet niet als synen aengenomen zoon nae de wet, maer als natuerelyken zoon gelyk de andere. Is 't dat in den Boek der Schepping Moyses *Caïnan* agtergelaeten heeft. hier van kan d'oorzaek geweest zyn, om dat hy het getal van thien Geslagten wilde agtervolgen van Adam tot Noë en van Noë tot Abram, gelyk 'erwys den H. Mattheus in den Geslagt-lyst willende optellen drymael veerthien Geslagten van Abraham tot David, van David tot de Babylonische gevangenis, van deze tot de Geborte van Jesus Christus heeft agtergelaeten Ochosias, Joas, en Amasias, die uyt de Boeken der Koningen ingevoegt worden naer Joram voor Ozias; zoo konnen de Zeventig *Caïnan* ingevoegt hebben of door eenen prophetischen geest, welken eenige oude Vaders hun toeschryven, of door zekere overlevering, volgens welke sy *Caïnan* konnen gevonden hebben op de openbaere Geslagt-reken-tafels. Dog mits de goddelyke ingeving onzeker is, en die overlevering die ook goddelyk moeste zyn om iet te voegen by het gene goddelyk was, onbekent is geweest aen de Jodsche Leeraers, hoe zouden de Zeventig tegen de opregte trouw van Overzetters *Caïnan* bygevoegt hebben die sy niet en vonden in den Oorsprongelyken text?

Sommige Uytleggers zeggen, dat *Caïnan* ingeslopen is in de Overzetting der Zeventig; by de welke in de Editie van Roomen en van Parys hy nu ook niet te voorschyn komt in den eersten Boek *Paralip.*, gelyk ook in eenige Griekxsche Afschiften. Van hem zwygen de oude Hebreeuwen, ook die dagelykx de Overzetting der Zeventig voor hunne oogen hadden, als Philo en Josephus: by den laesten word *Caïnan* uytgesloten door Berosus Chaldeër ouder als de Griekxsche Overzetters, gemerkt hy van den watervloet tot de Geborte van Abraham maer thien Geslagten rekent. Uyt de Heydensche oudheyd vertoont zig nauwelykx eenen Demetrius, die in syne tyd-rekening de jaeren van *Caïnan* bedektelyk te kennen geest. Onder de oude Schryvers der Christenen heeft Theophilus van Antiochien *Caïnan* niet erkent, zeggende uytdrukkelyk, dat Arphaxad geteelt heeft Sale. Het zelve zegt Julius Africanus by Eusebius in synen tyd-boek, die ook in syne tyd-rekening niet getelt heeft de jaeren van *Caïnan*, alhoewel hy volgde de Zeventig: wiens Overzetting den H. Epiphanius heeft geagt als ingegeven van den H. Geest, en niet tegenstaende laet hy *Caïnan* agter, optellende de Geslagten van Abraham tot Sem. Den H Hieronymus schryvende op den Boek der Schepping, geeft geen plaets aen *Caïnan*, welken hy ten minsten met een sterreken zoude geteekent hebben, waer 't dat hy hem in de Overzetting der Zeventig gevonden had, nae de wyze van Origenes, die by syn Overzetting een diergelyk teeken voegde om aen-te-wyzen, dat *Caïnan*, in den Heebreeuwschen text onbrekende, zig vertoonde in het Griekx Afschrift welk hy gebruykte, maer het gene den H. Hieronymus oordeelde niet over een te komen met de ongeschonde Overzetting van de Zeventig, die eertyds is bewaert geweest in de beroemde Biblioteke van Alexandrien. Aldus blykt uyt de onstandvastigheyd de onzekerheyd der Griekxsche Exemplairen: in tegendeel d'opregtigheyd van den Hebreeuwschen text blykt meerder uyt de over een komste op alle plaetzen van alle de Hebreeuwsche Bybels, ook de Samaritaensche, in de jaerrekening verschillende, en hier in over een komende, wiens zuyverheyd uytdrukt zelfs de *Vulgata*, in 't Oud Testament het Geslagt van Arphaxad drymael erhaelende en altyd zwygende van *Caïnan*. Dat den H. Mattheus dry Koningen overgeschrikt heeft, willende eenige agterlaeten, hier van is volgens den H. Hieronymus de reden geweest Gods maledictie door Elias uytgesproken tot Achab, dat syn geslagt tot de vierde generatie zoude te niet gaen. Diergelyke reden zouden moeten aengetoond worden voor het stilzwygen van Moyses, die *Caïnans* geslagt, waer zynde, zekerlyk gekent heeft; hoe zoude hy dan vrywillig oftegen synen wil het agtergelaeten hebben, welkers stelling noodig was in de eerste historie des werelds en aldernauwkeurigste Geslagt-rekening geschreven door den Vinger Gods; Is het niet ten minsten zoo gevaerlyk te zeggen, dat in den Geslagt-lyst, door Gods ingeven zeker opgestelt, een Geslagt ontbreekt, als te zeggen, dat'er een overschiet in een Overzetting die misschien niet ongeschonden is, jae zuyver zynde, niet t'eenemael verzekert is van de ingeving des H. Geest? Inderdaed de Zeventig zyn overvloedig in de honderd-dertig jaeren van *Caïnan*; want ook die hem staende houden, geven hem maer dertig jaeren, wanneer hy telde Sale.

Zedelyk gesproken, het is onmogelyk, dat *Cainan* by geval zoude uytgevallen zyn uyt alle syne plaetzen van alle de Hebreeuwsche Bybels, zonder dat dit bemerkt zouden hebben de Jodsche Leeraers, voornaementlyk de Masorethen, die met de grootste zorgvuldigheyd geteld hebben alle de woorden, verssen en letters van elken Boek, bystellende hunne bemerkingen, en vast-stellende de leerwyze van den H. text: jae die zorgeloosheyd zou vallen op heel de Synagoge, die Godt verkozen had om te zyn de bewaerster der HH. Boeken 'T is ook niet waerschynlyk, dat dit zoude geschied zyn door trouwloosheyd der Joden onze Boek-draegers, die benydende aen andere de geloofweerdigheyd, zig zouden ontbloot hebben van de waerheyd, die zelfs ongeschonde gelaeten hebben de goddelyke Orakelen, door de welke sy overtuygt worden van de komste van den Messias Christus J.; wiens waere Kerk zig aen *Cainan* niet gelegen laet, ten zy voor de waerheyd van het H. Schrift.

De grootste moeyelykheyd brengt by den Text van den H. Lucas, om dat men volgens de stelling van het Concilie van Trente het H. Evangelie en alle de HH. Boeken Het alle de deelen moet aenveerden, gelyk sy in de H.

Manaſſes, die de Agareneërs hebben verſlaegen; dog eyndelyk om hunne afgoderyen geleyd zijn tot de Aſſyriers; den ſtam van de zonen van Levi en van Aaron, &c. behelzende met een woord deze twee Boeken in het kort de ganſche heylige Hiſtorie van Adam af, tot de wederkomſt uyt de gevangenis van Babylonien.

Kerk gelezen worden. Immers het is min gevaerlyk te zeggen, dat den *H.* Geeſt om reden aen ons onbekent, *Cainan* aen Moyſes niet heeft ingegeven, als wel dat den zelven Geeſt der waerheyd, die zig zelve niet kan loochenen, tegen de waerheyd hem zoude ingegeven hebben aen ſynen Heylig-ſchryver Lucas; die niet kan gezeyd worden enkelyk gevolgt te hebben de ſeventig, gelyk de Latynſche Kerk die gevolgt heeft in de tyd-rekening; want deze heeft de Kerk met een groot deel der latynſche Vaders niet voorgeſteld als zeker, maer als waerſchynelyk: dog de HH. Schriften moet men aennemen met een goddelyk geloof als de woorden van den H. Geeſt, als niets in zig behelzende dan dat zeker is, op dat geen dooling zoude konnen toegeſchreven worden aen den Principaelſten Auteur. Daerom zeggen ſommige, dat gelyk by de ſeventig, aldus by den H. Lucas *Cainan* ingeſlopen is door ſaute van den uytſchryver, die door eenen kwaeden oog-ſlag, vallende op den eerſten Cainan, in den geſlagt-boom den zelven herhaelt heeft. Hier tegen word geſteld de over een komſt van alle de Bybels, ook die geſchreven zyn van over 900 jaeren en in de vatikaenſche en andere vermaertſte Boekzaelen bewaert zyn: zoo vind men *Cainan* in alle de handſchriften zoo latynſche als griekſche uytgenomen een oud handſchrift bevattende de vier Evangelien met de werken der Apoſtelen; welk eertyds uyt Griekenland in Vrankryk gebragt zynde, bewaert is geweeſt in 't Klooſter van den H. Irenæus in de Voorſtad van Lions, en in 't jaer 1562 gevonden zynde, daer naer gekomen is aen d'Academie van Cambrigde in 't jaer 1581. Men moet regt uyt bekennen, dat dit gedenk-ſtuk, om de oudheyd zeer geagt, veel fauten heeft, en dat alle andere oude hand-ſchriften overeen-komen in de ſtelling van *Cainan*. Is't dat d'eerbiedigheyd tot de Vaders der Trentiſche kerk-vergaedering ons beweegt om hem ſtaende te houden, men moet het ander gevoelen der Catholicke Schryvers niet aenzien als regelregt ſtrydig tegen het Goddelyk Geloof; want de beſtiering van den H. Geeſt, die de beſtiſſing van de zelve onfeylbaer maekt, valt enkelyk op het geheel lichaem van de *Vulgata* en alle de merkelyke deelen, maer niet op alle de woorden en uytgangen van eene reden in't bezonder, die zouden konnen niet over een komen met den oorſprongelyken Text; welke bron-ader men mag openen om daeruyt te putten de zuyvere waters der beekskens, zonder het gezag der Kerk-vergaedering of d'eyge geloofweerdigheyd der *Vulgata* te benadeelen: alhoewel die Heylige vergaedering door den H. Geeſt beſtierd, de *Vulgata* voor *authentiek* verklaert heeft, ende verboden in de reden-twiſtingen de zelve te verwerpen, daerom heeft ſy de zelve voor de oorſprongelyke Schriften niet gekeurt; jae deftige Gods-geleerde, ook die daer tegenwoordig zyn geweeſt, verzekeren, dat de Kerk-vergaedering de *Vulgata* geenſins vergeleken heeft met de oorſprongelyke Schriften, maer alleen met de andere latynſche Editien alſdan in het gebruyk zynde, en dat ſy de *Vulgata* voor d'andere gekeurt heeft, als zynde de zuyverſte en met de oorſprongelyke Texten beſt over een komende, en als niets in zig behelzende, dat tegen het Geloof en de goede zeden ſtrydig was.

V. Wie zyn de merkweerdigſte perſoonen van den derden ouderdom?

A. Iſaac, Jacob, Joſeph, Moyſes enz.

V. Wie zyn die van den vierden ouderdom?

A. Joſue, Othoniel, Aod, Debbora, (vrouw) Gedeon, Thola, Jair, Jepte, Abeſan, Ahialon, Abdon, Samſon, Heli, Samuel, Saul, David.

V. Wie zyn de merkweerdige van de volgende tyden?

A. Het zou te wydloopig zyn hier by te brengen alle de doorlugtige perſoonen der laetere eeuwen, vermeld in't H. Schrift: men kan-ze vinden in de twee laeſte Boeken der Koningen, en elders alwaer hunne daeden verhaeld worden.

EERSTE BOEK VAN ESDRAS.

De zonden van die van Juda hadden Godt zoo verre getergt, dat hy alle de dreygementen, die hy door syne Propheten over Jerusalem had uytgesproken, eyndelyk op eene vervaerelyke wyze heeft uytgevoert door de Koningen van Babylonien, wordende Jerusalem en geheel het Jodsche Land verwoest, den Tempel van Salomon verbrand, en alle het volk nae Babel weg-gevoert, gelyk in de voorgaende Historien is gezien. Maer om syne genadige beloften over het huys van Juda te volbrengen, had den Heer door den Propheet Jeremias doen verzekeren, dat deze gevangenisse maer zeventig jaeren zoude dueren, en te voren door den Propheet Isaïas, dat den Koning Cyrus hun in vryheyd zoude erstellen, hem noemende met synen naem wel twee-hondert jaeren eer hy ter wereld kwam. Deze Prophetie van Isaïas, volgens de getuygenisse van Josephus, wierd aen Cyrus naer de vervoeringe van Babel getoont, en hy gaf de Joden oorlof om nae hun vaderland te rug te keeren, en om Jerusalem en den Tempel op te bouwen. Sy kwamen niet al t' seffens te rug, maer daer kwam'er een deel met Zorobabel, eenige naderhand met Esdras, en eenige met Nehemias. Sy wierden ook in het erbouwen van Jerusalem langen tyd verhindert door de Samaritaenen hunne vyanden en gebueren, zoo dat de mueren van Jerusalem eerst voltrokken wierden door Nehemias, wel zeventig jaeren naer den eersten oorlof vergunt door Cyrus. Het eerste Boek van Esdras, in 't welk deze zaeken ten deele verhaelt worden, behelst in 10 Hoofdstukken eene Historie van twee-en-tachentig jaeren, te beginnen van het jaer des werelds 2468, tot het jaer 3555, dat is, tot het jaer 536 voor de komste van Christus.

Cyrus laet de Joden nae Jerusalem keeren, en den Tempel opbouwen. Die van Samarien willen dit beletten. Hoe Esdras van Babylonien nae Jerusalem gaet. Syne droefheyd.

IN het eerste jaer dat Cyrus, Koning van Persien, in Babylonien regeerde, wekte Godt syn hert zoodanig op, dat hy door geheel syn Ryk dede uytroepen een bevel, waer door hy aen de Joden oorlof gaf, om te gaen nae Jerusalem, en den Tempel te erbouwen. De hoofden der huys-gezinnen en ieder wie dit Godt in 't herte zond, maekte zig daer toe veerdig, en den Koning Cyrus zelve stelde hun ter hand de goude en zilvere vaten van Gods Tempel, die Nabuchodonozor had weg gevoert, die het getal uytmaeken van vyf-duyzend-en vier-honderd vaten. De huys-gezinnen, die nae Jerusalem weder-keerden, een-ieder nae syne Stad, maekten te saemen het getal van 42360 menschen, behalven 8000 knegten en dienst-maegden. Sy hadden 736 peerden, 250 muyl-ezels, 435 kemelen, en 6720 ezels. Te Jerusalem gekomen zijnde, gaven

V. Wie was Esdras?

A. Esdras was zoon van Saraias Opper-Priester welken Nabuzardan, Veld-oversten der legers van Nabuchodonosor Koning van Babylonien, deêd dooden te Reblatha met verschyde andere; hy voerde Esdras nog geheel jong, gevangen nae Babylonien met de overinge der Joden, naer het inneemen van Jerusalem en het verbranden van den Tempel. Godt veropenbaerde aen Esdras, dat Jerusalem zoude erbouwd worden, en al 't gene 'er moest gebeuren aen de Koningen van Babylonien, van Asien, van Egypten, en van Syrien: hy was broeder van Josedech, die was Opper-priester geduerende de gevangenis der Joden, wiens opvolger was Jesus den medegezel van Zorobabel op syne wederkomst van Babylonien, en dezen Zorobabel is genoemt Sassabasar door Esdras.

V. Wat ampt had Esdras?

A. Esdras was Joodtschen Priester, en Leeraer der Wet, tot welkers kennis hy zig oeffende om weerdig te worden de zelve voor te houden aen Israel in Babylonien, alwaer hy woonde om by te staen verscheyde Joden die niet weergekeert waeren naer de afkonding van Cyrus, en om zig tegen te stellen aen den kwaeden wil van die hun haeten.

V. Wanneer keerde Esdras weer nae Jerusalem?

A. Hy keerde weder onder de regeering van Artaxerxes, bygenaemt, Lange-hand, die Esdras zeer beminde: en hy werkte daer aen de erstelling van de Religie in haere zuyverheyd.

V. Was Esdras eenen Propheet?

A. Jae, ten minsten in dezen zin, dat hy geschreven heeft verscheyde Canonieke Boeken, te weten: 1. Dien die synen naem voerd. 2. Volgens het gevoelen van verscheyde, de Boeken *Paralipomenon*. 3. Het 34 Capittel van den Boek *Deuteronomium*, of geheel, of ten minsten van het 5 ℣. tot het laeste. 4. Het laeste Capittel van den Boek van Josue. 5. Het laeste Capittel van Jeremias.

V. Is 't niet aen Esdras dat men toeschryft de erstelling van het H. Schrift?

A. Eenige hebben zulkx gezeyd maer zonder waerschynelykheyd; alleenelyk heeft Esdras daer in weg-genomen de fauten der af-schriften, en heeft-ze gebragt tot hunne

ſy vrywillige giften om den Tempel te erbouwen. Zorobabel met ſyne broeders erſtelde voor al den brand-offers Autaer, niet tegenſtaende hunne vreeze voor d'omliggende volkeren, en ſy offerden aen Godt daer op brand-offers 's morgens en 's avonds, en ſy hielden de tente feeſte en andere feeſten volgens de Wet. Sy gaven geld aen ſteenhouwers; en ſpyze en drank en olie aen die van Sidon en Tyrus, om cederhout uyt het wout van Libanus te brengen. Het tweede jaer naer hunne aenkomſte begonnen Zorobabel, Salathiëls zone, en Joſuë, met de Prieſters en Leviten het werk des Heere aen te dryven. Als nu den grond van Gods Tempel geleyd wierd, ſtelden zig de Prieſters in hun gewaed met trompetten, en de Leviten met cymbelen, om Godt te loven. Sy zongen by beurte en alle het volk maekte een groot geſchal. Maer vele van de Prieſters en andere die oud waeren, en den eerſten Tempel gezien hadden, weenden met luyder ſtemme, als ſy de grondlegginge van dezen Tempel aenzagen, uyt dit begin genoeg bemerkende, hoe verre hy zoude verſchillen van den eerſten bouw. Als nu de vyanden van Juda en Benjamin hoorden, dat ſy aen Godt eenen Tempel bouwden, beletteden ſy hun de handen aen 't werk te ſlaen. Sy kogten zelfs eenige hovelingen met geld om, die de onderneminge der Joden vernietigden, geduerende de regeringe van Cyrus zelfs. ſy ſchreven voorder aen den Koning Artaxerxes groote klagten tegen de Joden, zeggende, dat Jeruſalem was een wederſpannige Stad, en indien-ze erbouwt wierd, dat ſy de ſchattingen en tollen niet meer en zouden geven, zoo dat de inkomſt des Konings daer aen te kort zoude komen. Den Koning dit aenziende, gaf voor antwoord: Verbied die mannen met den bouw voort te gaen, tot dat ik hier over ander bevel geve. Aldus hield de bouwinge van Gods Tempel op tot in het tweede jaer der regeringe van Darius. Als nu de Propheten Aggeus en Zacharias te Jeruſalem gekomen waeren, wierden Zorobabel en Joſuë door hun zoo opgewekt, dat ſy de erbouwinge van Gods Tempel op nieuw begon, ook gaf den Koning Darius een nieuw bevel, dat het Huys Gods te Jeruſalem erbouwt zoude worden. En hy ſchreef aen den Stad-houder van de gene die over de riviere zijn, dat hy uyt 's Konings tollen, aen die mannen geven zoude onkoſten tot het werk, en al wat'er noodig was tot den brand-offer, als kalveren, lammeren en geyten, op dat ſy, zeyde Darius, offeranden van geur mogen opdraegen aen den Godt des Hemels, en bidden voor het leven des Konings en ſyne kinderen: en zoo wie dit gebod zal overtreden hebben, dat men een hout haele uyt ſyn huys, en hem daer aen gehangen hebbende ſyn huys om-verre trekke. En dat den Godt, die in die plaets heeft willen woonen, alle de Koningryken en volkeren verniele, die hunne hand zullen uytſteken om den Tempel Gods te beſchaedigen. Ik Darius heb dit bevel gegeven, en wille, dat het nouwkeurig worde volbragt. Dus gingen de Overſten der Joden zeer ieverig met het bouwen voort, en voltrokken het werk op vier jaeren tyds. En de kinders van Iſraël vierden de Kerk-wydinge van Gods Tempel met groote vreugd. Onder de regeringe van Artaxerxes, kwam Eſdras van Babylonien ontrent zeſtig jaeren naer dat Zorobabel van daer was gekomen op het bevel van Cyrus. Eenige van de Prieſters en Leviten, zangers en deur-bewaerders, die tot nog in Babylonien gebleven waeren, kwamen met Eſdras nae

oorſprongelyke zuyverheyd: hy heeft ook de oude Hebreeuwſche letters verandert in andere, die zyn de Chaldeeuwſche, daer de Joden zig hedendags van bedienen; welke verandering aen Eſdras hebben toegeſchreven den H. Hieronymus, Origines en Euſebius; jae de meeſte oordeelkundige, die de verwiſſeling der Chaldeeuwſche letters in de Pheniçiſche of de Samaritaenſche ſtellen, houden zulkx voor vaſt.

V. Hoe lang heeft Eſdras geleeft?

A. Hy heeft geleeft 132 (andere zeggen 150) jaeren; zoo dat hy gezien heeft verſcheyde Propheten, als Jeremias, Baruch, Daniël, Aggeus, Zacharias, en Malachias, die waeren van Koninglyke afkomſte: hy heeft ook gezien Jechonias, Salathiël, Zorobabel, en Saraias, ſynen vader, Joſedech ſynen broeder, en Jeſus ſynen neef, alle van de familie van Opper Offer-Prieſters.

V. Waerom heeft dezen Boek den naem van Eſdras?

A. Om dat den H. Geeſt zig bedient heeft van Eſdras om in ſchrift te brengen deze Hiſtorie bevattende twee-en-tagentig jaeren, te weten van het jaer des werelds 3468, alſwanneer Cyrus, bezat de heerſchappye van den Ooſten, tot het jaer 3550, 't gene was het twintigſte van 't Ryk van Artaxerxes, bygenaemt Lange-hand, zynde in het jaer voor Jeſus Chriſtus 454.

V. Hoe kan men verdeelen den eerſten Boek van Eſdras?

A. In twee deelen; het eerſte behelſt in de twee eerſte Capittels, de wederkomſte van de kinderen van Iſrael in Jeruſalem, naer volle zeventig jaeren van ſlaevernye, volgens de Voorzegging van Jeremias, in het eerſte jaer der heerſching van Cyrus: het tweede handeld van de erſtelenis der Joden in hun Land, in de volgende die in alles uytmaeken thien Capittels van dezen Boek die geſtelt word den vyfthienden van het Oud Teſtament.

V. Wie beweegde Cyrus om het volk van Iſrael in vryheyd te ſtellen?

A. Den H. Geeſt die raekte het hert van Cyrus; niet dat hy hier over gehad heeft eene bezondere openbaering van Godt, maer om dat de Joden hem kenbaer maekten het gene den Propheet Iſaïas zeer duydelyk van hem voorzeyt had zoo lang te voren: te weten by de honderd en vyftig jaeren, zoo ſtelde hy dit volk in vryheyd, en liet hun gaen nae Jeruſalem om daer Gods Tempel te erbouwen.

V. Wat middelen gebruykte Cyrus hier toe?

A. Cyrus dede verkondigen door geheel ſyn Ryk van't

Jeruſalem.

Jeruſalem. Sy vertrokken uyt Babel op den eerſten dag van d'eerſte maend, en op den eerſten dag van de vyfde maend kwamen ſy te Jeruſalem aen. Eſdras was in groot aenzien by Artaxerxes. Den Koning gaf hem al wat hy vroeg, en Godt beſtierde Eſdras in al ſyn doen. Den inhoud van den brief, die den Koning aen Eſdras gaf, was den volgenden. Artaxerxes Koning der Koningen, aen Eſdras Prieſter, zeer ervaeren in de Wet van den Godt des Hemels, geluk. Myn bevel is, dat al wie in myn Ryk onder d'Iſraeliten genegentheyd heeft om nae Jeruſalem te gaen, met u henen reyze: want gy word gezonden door den Koning om onderzoek te doen in Juda, hoe het met de Wet van uwen Godt al gaet. Ook om derwaerts te voeren het zilver en goud, dat den Koning en de Raeds-heeren geſchonken hebben aen den Godt van Iſrael, die te Jeruſalem woont. En het gene gy voorder zult bekomen in de Landſchappen van Babylonien, ofte 't gene het volk en de Prieſters tot den Tempel van hunnen Godt zullen offeren. Zelfs wat'er noode is tot den Tempel van uwen Godt, hoe hoog de onkoſten wezen, dit zal u gegeven worden. Van my, Koning Artaxerxes, word dit bevel gegeven aen de ſchat-bewaerders van de gemeyne inkomſten van die over de riviere zyn, dat gy-lieden alles wat Eſdras zal vraegen, zult geven.... Al wat'er tot den dienſt van den Godt des Hemels noodig is, zult gy my geven, op dat ſyne gramſchap niet en ontſteke tegen het Ryk des Konings, en ſyne kinderen. Ook laeten wy u weten, dat gy geenen tol ofte ſchattinge en zult ſtellen op de Prieſters..... Gy nu Eſdras, volgens de wysheyd die u van uwen Godt is gegeven, mogt ſtellen Overſten en Regters over alle volkeren, die aen d'andere zyde der riviere woonen, en die de Wetten van uwen Godt kennen. Eſdras zeyde: Lof en dank zy aen den Heere en Godt onzer vaderen, die dit in 's Konings herte gegeven heeft, dat hy den Tempel des Heere, die te Jeruſalem is, deze glorie zoude aendoen: en die my door ſyne bermhertigheyd heeft gunſt doen vinden by den Koning, en by alle de Vorſten van ſyn Ryk. Ik dan, zegt Eſdras, door de beſtieringe van Godt over my, moed geſchept hebbende, vergaederden de Overſten der Iſraeliten om met my op te trekken. Wy verzaemelden t' ſaemen by de riviere, en bleven daer dry dagen lang. Ik liet dan eenen vaſten-dag uytroepen, op dat wy ons zouden vernederen voor onzen Heere en Godt, en om van hem te verzoeken een voorſpoedig geleyde op den weg: want ik ſchaemde my van den Koning eenen byſtand van ruyters te vraegen tot beſcherminge tegen de vyanden: want wy hadden aen den Koning gezeyd, dat onzen Godt beſtiert alle de gene die hem opregtelyk zoeken, en dat hy ſyne gramſchap uytwerkt over de gene, die hem verlaeten. Aldus reyſden wy af, en kwamen te Jeruſalem. Dog Eſdras vernemende, dat'er vele onder de Joden (dien negen-en-zeſtig jaeren voor hem te Jeruſalem gekomen waeren) heydenſche vrouwen hadden getrouwt, ſcheurde ſynen mantel en kleed; en trok het hayr uyt ſyn hoofd en baerd, en ſyne handen opheffende tot den Hemel, zeyde: O mynen Godt, ik ben beſchaemt myne oogen tot u op te heffen: want onze boosheden zyn vermenigvul-

eerſte jaer af dat hy zig meeſter gemaekt had van Babylonien, een bevel, by het welk hy dit volk in vryheyd ſtelde om weder te keeren nae hun land; hy ſchreef daer over aen ſyne Gouverneurs, en dede wedergeven aen de Joden alle de goude en zilvere Vaten die den Koning Nabuchodonoſor had mede gevoerd uyt Jeruſalem.

V. Op hoe veel beliep het getal van die de welke de eerſte reys wederkeerden nae Jeruſalem?

A. Op 42360 perſoonen zonder de dienaers en dienſtmaegden die beliepen op 7337: aldus het heel getal was van 49697 perſoonen.

V. Wie waeren de voornaemſte Aenleyders van dit volk?

A. Den voornaemſten Aenleyder en Opper hoofd van dit volk was Zorobabel, zoon van Salathiel en klynen zoon van den Koning Jechonias, en die was het hoofd van het geſlagt van Juda: hy was geboren in Babylonien geduerende de ſlaevernye; en Joſue, Offeraer, anders gezeyd Jeſus, zoon van Joſedech, neef van Eſdras, kwam met Zorobabel.

V. Hoe erſtelde zig dit volk in dat land?

A. Eſdras beſchryft dat in't 3, 4, 5, en volgende Capittels van dezen Boek, alwaer ook beſchreven is al het gene aengaet den dienſt des Tempels.

V. Wat dede het volk ziende de grondſteenen van den Tempel weder geleyd?

A. De Iſraëlieten loofden en verkondigden de glorie des Heere, maekende een groot geſchreeuw gemengt met traenen, om dat de ouderlingen ziende dezen nieuwen Tempel, in gelykenis van den ouden, hunne traenen niet en konden tegen houden.

V. En was'er geen onderbreking in dit groot werk?

A. De vyanden van Juda en van Benjamin, zynde de inwoonders van Samarien, veynſden van mede te willen bouwen; maer de Joden wygerende hunne aenbiedingen, zoo verhinderden ſy, zoo veel ſy konden, van voords te gaen, ſtoorende de werk lieden; het gene hun niet gelukt zynde, ſchreven ſy laſterlyke betigtingen aen den Koning tegen hun, ontrent het derde jaer van ſyne regeering: aldus wierd het werk geſtaekt tot het ryk van Darius Koning van Perſien.

V. In wat tyd ernamen de Joden het werk?

A. De Joden aengemoedigt door de Propheten Aggæus en Zacharias, ernamen en vervolgden het werk; alſdan ſchreven de Samaritaenſche Princen aen Darius Koning van Perſien, om hier over ſynen wil te weten, welken dede opzoeken het Placcaert van Cyrus, en het zelve gevonden hebbende, verbood hy aen de Gouverneurs van

digt boven ons hoofd, en onze misdaeden zyn gewassen tot den Hemel toe, van de dagen onzer vaderen af; maer wy zelf hebben ook zwaerelyk gezondigt tot op dezen dag. En wy zyn om onze boosheden overgelevert aen de Koningen dezer Landen, aen het sweerd, aen de slaevernye, aen de rooving en aen de verstaedheyd..... Maer wat zullen wy nu zeggen, ô onzen Godt! dewyl wy uwe geboden hebben verlaeten! want gy had ons geboden en gezeyd: Gy en zult uwe dogters aen de zonen der volkeren niet ten houwelyk geven, nogte hunne dogters voor uwe zonen ten houwelyk nemen.... O Heere, en Godt van Israel, zoud gy op ons vergramt zyn tot onze geheele vernietinge! 't Is waer, gy zyt regtveerdig! maer wy (die nog behouden zyn overgebleven) belyden voor uw aenzigt onze schuld. Terwyl nu Esdras aldus bad, en weende, en voor Gods Tempel lag, vergaederde hy by hem eene groote menigte van mans, vrouwen en kinders, en het volk weende met groot geschrey. Dog Sechenias nam het woord aen, en zeyde: Wy hebben Gods Wet overtreden: dog daer over is nu waerelyk leedwezen in Israel. Laet ons een nieuw verbond maeken met Godt, dat wy alle die vrouwen met haere kinders zullen doen vertrekken. Staet maer op, het komt u toe de bevelen te geven, en wy zullen u helpen. Esdras stond dan op, en hy nam den eed af van alle Oversten, Priesters, Leviten, en van ganseh Israel, dat sy zouden uytwerken het gene nu gezeyd was. Esdras opgestaen zynde, en wilde nogte eten nogte drinken om syne groote droefheyd over die overtredinge. Men liet dan een bevel uytroepen, dat alle de weder-gekomene zouden vergaederen te Jerusalem binnen dry dagen. En daer wierden Oversten en Regters gesteit, om te zien, of alle die met vremde vrouwen getrouwt waeren die met'er daed verlieten.

Judeen, van in eeniger voege te beletten de erstelling van den Tempel, hy voorzag hun zelfs van al het gene 'er noodig was van onkosten.

V. Wat behelsde het Bevel schrift van Darius?

A. Het verbood (1) te beletten dit werk. 2 Het gebood, dat men de Joden zou bystaen, en hun voorzien van al het noodige tot het bouwen van den Tempel en tot de erstelling van den Gods dienst. 3. Het dreeg met de straf des doods die syn bevel zouden overtreden.

V. Wat dede het Jodsche volk bekragtigt door deze Ordonnantie?

A. Het volk keerde weder nae syn werk, voltrokken den Tempel in vier jaeren, wydden den zelven, en vierden daer de Paesch feest onder de regeering van den Koning van Persien Artaxerxes; bygenaemt Lange-hand, den welken bevestigde al het gene Cyrus langen tyd te voren bevolen had.

V. Wat dede Esdras naer de tyding van dezen gelukkigen tyytval?

A. Esdras wiens gezag en vermogen zeer groot was by den Koning, bekwaem van hem zeer gunstige opene Brieven om te verzaemelen de overige der Joden die gebleven waeren te Babylonien sedert dat Zorobabel deze had weggebragt over meer als sestig jaeren, en moedigde hun aen om weder te keeren nae Jerusalem.

V. Wie verzelden Esdras op syne wederkomst van Babylonien?

A. De oprekening word daer van aengetoont in't agtste Capittel van dezen Boek van Esdras.

V. Wat dede Esdras gekomen zynde te Jerusalem?

A. Esdras (1) gaf het goud en zilver met de vaten die hy had bekomen van den Koning Artaxerxes, aen de Priesters. 2. Hy droeg op offeranden 3. Hy behandigde de placcaerten van den Koning aen de Gouverneurs of land-voogden des Konings. 4. Hy gaf gehoor aen de voornaemste van het volk, ten opzigte der gebreken die'er ingesloopen waeren onder het volk, om deze uyt te roeyen.

V. Hoe nam Esdras weg de misslagen van het volk?

A. 1. Door eene openhertige belydenis verzeld door gebeden en traenen. 2. Door het verbond het gene sy aengingen met den Heer van syne Wet stiptelyk te onderhouden. 3. Door het wegzenden van alle de vremde en ongeloovige vrouwen. 4. Door het Sacrificie het welk sy opdroegen aen den Heer voor hunne zonden.

TWEEDE BOEK VAN ESDRAS.

't Welk eygentlyk is het Boek Nehemias. Het II. Boek van Esdras, aldus genoemt, om dat het een vervolg is van het eerste van Esdras, dog eygentlyk beschreven door Nehemias, behelst in 13 Hoofd-stukken eene geschiedenisse van ontrent 31 jaeren, brengende de jodsche Historie tot aen het jaer des werelds 3581. dat is 423. jaeren voor Christus. Nehemias kwam in Judeën ontrent 13. jaeren naer Esdras en meer dan 70. jaeren naer Zorobabel. Hy was Land-voogd van Judeën gestelt door den Koning van Persien, en had het geluk van tusschen veel druk en smerten de mueren van Jerusalem te voltrekken.

UYT HET I., II., III., IV., V., VI. VII.... EN XII. HOOFD-STUK.

Droefheyd van Nehemias over den staet van Jerusalem. Den Koning geeft hem oorlof om nae Jerusalem te gaen. Hoe de vyanden beletten de Stad te bouwen.

NAer dat onder het beleyd van Zorobabel, en naderhand van Esdras Jerusalem eenigsins was erstelt, en den Tempel opgebouwt, wierd dit eyndelyk voltrokken, voornaementlyk voor zoo veel als aen

Oculi mei erunt aperti, et aures meæ erectæ ad orationem eius, qui in loco isto orauerit. 2. Paralip. c. 7. v. 15.

HANANI.
Asam corripui, confusum in arundine carnis,
In solo, dixi, fideret ille Deo.
Lib. 2. Paralip. c. 16. v. 7.
23.

L. Esdræ. Cap. 1. V. 1.

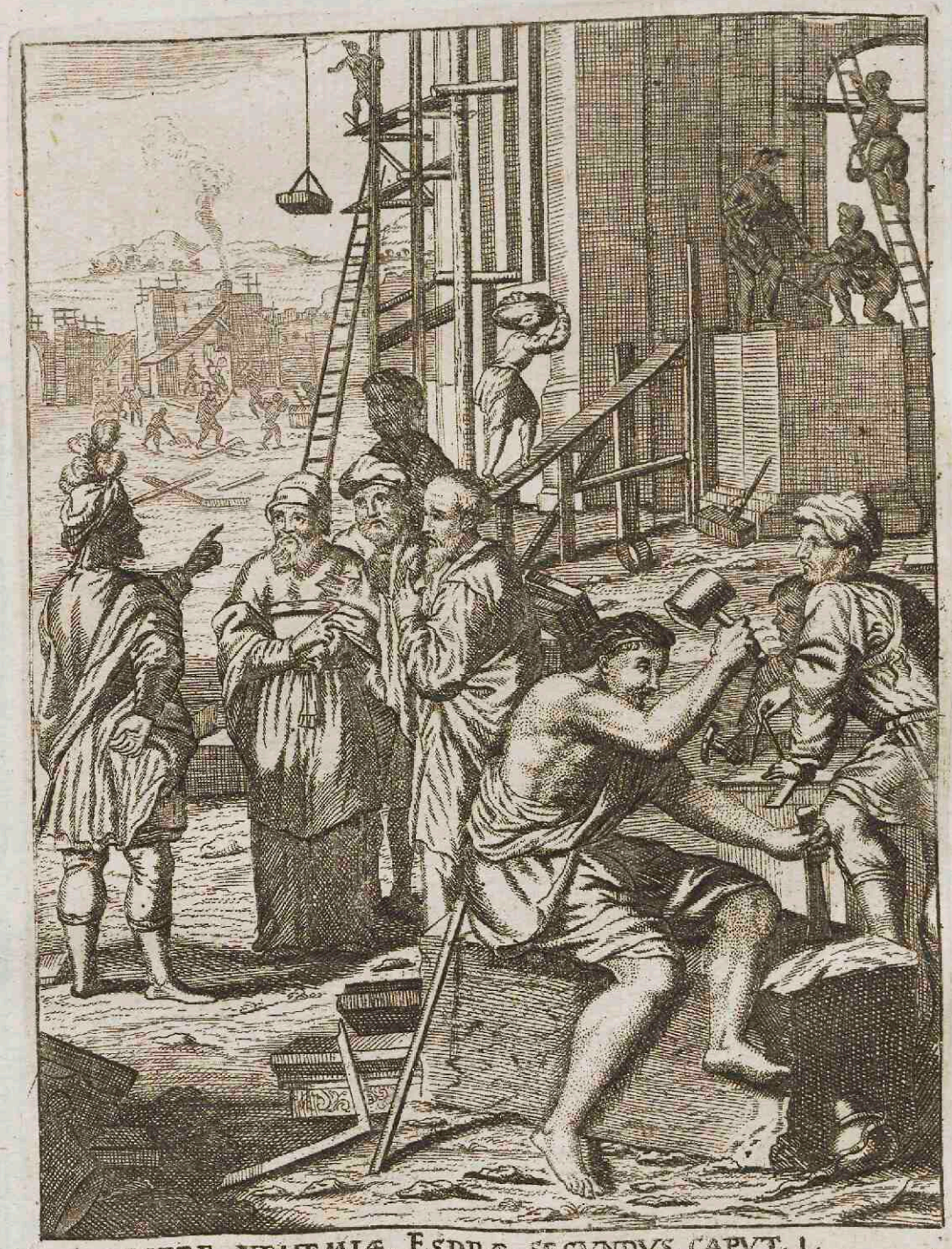

LIBER NEHEMIÆ. ESDRÆ SECVNDVS. CAPVT. 1.
P.P. Boutrats. fec:

gaet de opbouwinge der Stads-mueren, door den iever van Nehemias, eenen zeer aenzienelyken Jode, geboren onder de gevangene in Babylonien, zeer geagt in 't huys van Artaxerxes, Koning van Perſien, wiens Opper-ſchenker hy was. Dezen H. Man, hoorende van die uyt Judeën kwamen den droevigen ſtaet van Jeruſalem; hoe de veſten om-verre lagen, de poorten verbrand en meer andere rampen, veroorzaekt door de vyanden der Joden, wierd zoo getroffen tot in 't diepſte van ſijn herte, dat men hem de droefheyd op het aanzigt zag. Den Koning de droefheyd van Nehemias ſynen ſchenker bemerkende, vroeg hem d'oorzaeke daer van. Nehemias gaf hem de reden te kennen, verzogt van den Koning oorlof, om te mogen nae Jeruſalem gaen, en deze Stad wederom op te bouwen. Den Koning ſijn verzoek toeſtaende, gaf hem zeer voordeelige brieven mede met toezegginge van allen den byſtand, die hy zoude konnen wenſchen. Nehemias kwam dan met weynige mannen te Jeruſalem, en hiel zig eenige dagen ſtil. En, by nagte de geſteltheyd der Stads-mueren bezigtigt hebbende, vergaderde hy de voornaemſte van Jeruſalem, en gaf hun ſijn voornemen te kennen, hun toonende den oorlof van Artaxerxes, Koning van Perſien. Men begon dan te bouwen met grooten iever; maer de vyanden der Joden dit gehoort hebbende, meynden het te beletten. Sannaballat den voornaemſten onder hun, verwekte de Samaritanen en de volkeren daer rondom, om alles om-verre te ſmyten, en kwam met de bouwers ſchimpen, Maer Nehemias zig tot Godt keerende, zeyde: Heere, ziet onze verſmaedheydheyd aen. Maer hy gaf den moed niet verloren. Hy ſtelde ſijne voorzigtigheyd tegen hunne liſten, en ſijne kloekte tegen hun geweld. Van dien tyd af, was de helft van de jongelingen aen 't werk doende, en de andere helft veerdig om te vegten, en zelfs die aen den muer bouwden, hadden in d'eene hand de truweele, en in d'andere hand het zweerd. Sy bouwden, zegt Nehemias, maer

V. Wie is den Auteur van dezen Boek?

A. De Hebreeuwen die maer eenen Boek van Eſdras en rekenden, voegende dezen daer by, hebben oorzaek gegeven aen eenige vaders der Kerk van den zelven toe te ſchryven aen Eſdras; daer en tuſſchen het begin van dezen Boek eygend hem toe aen Nehemias; zoo dan, men moet zeggen, dat Eſdras heeft beſchreven de dingen die hem raekten, en Nehemias de ſyne; ook word men gewaer de verſcheydentheyd van ſtiel, zynde een teeken van verſcheyde Auteurs.

V. Waerom noemt gy dezen Boek den tweeden van Eſdras?

A. Om dat Nehemias door Eſdras is aengeport om dezen te ſchryven, en om dat het is een vervolg van den Boek van Eſdras, genoemd: den tweeden van Eſdras, of den Boek van Nehemias, hebbende de plaets in het Oud Teſtament van den zeſthienden Boek, in derthien Capittels.

V. Wie was Nehemias?

A. Nehemias was Jood van afkomſte en van den Prieſterlyken ſtam zegt het H. Schrift in de Boeken der Machabeën: daer word van hem geſproken in het tweede Capittel van den eerſten Boek van Eſdras; en 't is van hem zelf dat gemeld word in de twee Boeken van Eſdras onder den naem van *Atherſatha*, dat is, Schenker Deze bedieninge word hem toegeſchreven 1. Eſdr. 2 c. 63 ℣. Het is den zelven die gezeyd word gekomen te zyn nae Jeruſalem met Joſue en Zorobabel 2. Eſdr. 7 c. 7 ℣, en die gezeyd word de Wet uytgeleyd te hebben met Eſdras 2. Eſdr. 8 c. 9 ℣. Hy was ſchenker van den Koning van Perſien Artaxerxes, den erfſelder van Jeruſalem, en Gouverneur van Judeën.

V. Volgens dit gevoelen moet Nehemias lang geleeft hebben?

A. Hy heeft geleeft honderd en thien jaeren; hy heeft Eſdras gezien en overleeft; hy ging nae Jeruſalem twee en zeventig jaeren naer dat Eſdras daer gegaen was.

V. Is het van zig zelf dat Nehemias ſpreekt dan eens in ſynen eygen perſoon, dan weder door eenen derden perſoon, in ſynen Boek?

A. Jae, en hy maekt ons kenbaer ſyne weerdigheyd van Prieſter, en wy ontdekken daer in ſyne godsdienſtigheyd vervoegt met ſyne hoedaenigheyd van Bedienden van eenen ongeloovigen Koning, zonder naerdeel van ſyne religie, aen de welke hy altyd getrouw was; waer door hy verdient heeft te worden eenen der Heylig-ſchryvers van de Canonieke Boeken der Schrifture.

V. Hoe veel tyd bevat den Boek van Nehemias?

A. Hy behelft de hiſtorie van een en dertig jaeren, of daer ontrent, te weten: zedert het twintigſte jaer van 't Ryk van Artaxerxes, Lange-hand, het gene valt in 't jaer 3550, tot het begin van 't Ryk van Darius des zelfs zoon in 't jaer 3581, en voor Jeſus Chriſtus 423.

V. Waer van ſpreekt Nehemias?

A. Hy handelt van de erfſeltenis van Jeruſalem, van den Tempel, en van den dienſt Gods, waer tot den Heer zig van hem bediende. Verwittigt zynde van de verdrukking die het Jodſche volk leed door den nyd en de jalouſie der naebuerige volkeren, en van den ſlegten ſtaet van Jeruſalem, zoo bekwam hy by den Koning allen byſtand die hy kon wenſchen om daer in te voorzien.

V. Hoe gebeurde dit?

A. Nehemias bad den Koning hem toe te laeten voor eene tweede reyze te gaen bezigtigen de Stad alwaer ruſten ſyne vaderen, van hem te begunſtigen met brieven aen de Gouverneurs van 't Land, en van hem verlof te geven tot het erbouwen der mueren en thorens der zelve Stad; het gene hem wierd toegeſtaen, en hy begaf zig nae Jeruſalem, alwaer hy bleef twaelf jaeren eer hy wederkeerden by den Koning.

V. Vond Nehemias geen beletzels in ſyne onderneming?

A. De vyanden van Gods volk hielden daer mede den ſpot. Sanaballat, Tobias Ammoniet, en Goſem Arabier, bragten de Samaritaenen en de andere omliggende volkeren tot eenen opſtand om dit werk te beletten; men zag op de hand te krygen valſche propheeten door geld, om hem vrees aen te jaegen en hem te doen ſtaeken ſyne onderneming.

V. Hoe verydelde Nehemias zoo veel hinderlaegen?

A. Hy bad den Heere met grooten iever, ſtelde ſyne zorg en vlyt tegen de liſten der vyanden, en de kragt tegen hunne geweldigheyd. Het was in dit geval dat men voor d'eerſte reys zag de werk-lieden die met d'eene hand

de trompetters waeren by my, om het trompet te blaezen in allen nood. Daer kwam ook eenen hongersnood op, in welken Nehemias ſyne liefde tot den armen edelmoediglyk liet blyken. Hy beſtrafte de ryke; hy roeyde den woeker uyt; en gaf aen ieder-een uytmuntende voorbeelden van mildaedigheyd en onbaetzugtigheyd. Eyndelyk, Nehemias voltrok ſyn voornemen, en de mueren van Jeruſalem wierden erſtelt. Naderhand las Eſdras het Wet-boek van Moyſes voor aen de ganſche vergaederinge, verklaerende den zin, op dat hy zoude worden verſtaen. Alle het volk weenden, als ſy de Wet hoorden lezen. Sy deden penitentie, ſy beleden hunne zonden, en ſy zugteden tot Godt. Men ſtelden voords eenen vaſten-dag in; men maekte een nieuw verbond met Godt; en Nehemias keerde zig wyder met grooten iever, om de ingeſlopene misbruyken te verbeteren. Naer het boek van Nehemias en hebben wy in't H. Schrift geen voorder vervolg van de Jodſche geſchiedeniſſen tot den tyd der Machabeën, dat is, geduerende twee eeuwen en half.

het werk deden en in d'andere het ſweird hielden om altyd gereed te zyn ten ſtryde tegen die hun zouden komen ſtooren in hun werk; en door dezen middel voltrok hy ſyne onderneming.

V. Wat dede men daer naer?

A. De werken en gebouwen voltrokken zynde en de Stad omzet met mueren, zoo vierde men de Feeſt der Loover-tenten, alſwanneer Eſdras de Wet voorleeſde met een heldere en duydelyke ſtemme. De Levieten verklaerde-ze aen 't volk, en de andere aen die waer over ſy geſtelt waeren, een ieder uytberſtende in traenen, en wordende door Eſdras en Nehemias getrooſt.

V. Wat gebood men gevolgentlyk?

A. Men gebood eenen algemeynen Vaſten tot teeken van leetwezen van 't volk, het gene vernieuwde het verbond met den Heer; men koos by loting opzigters voor het goed order: eyndelyk Nehemias zuyverde de Kerk van verſchyde misbruyken, gaf beveelen tot onderhouding van den Sabbat-dag, en belettede d'houwelyken van de geloovige met ongeloovige.

V. Van wat tyt begint de hiſtorie van Eſdras?

A. Van 't eynde der Gevangenis van Babylonien in het jaer 3468, en behelſt honderd en derthien jaeren, gevende twee en tagentig jaeren aen den eerſten Boek, en een en dertig aen den tweeden; naer welken tyd niet meer geſproken word van de Joden geduerende twee eeuwen en een half, tot aen de Machabeën.

HET BOEK TOBIAS.

Dit Boek vertoont ons in den perſoon van Tobias een volmaekt voorbeeld van eene opregte godvrugtigheyd, van eene onwankelbaere verduldigheyd, en van eene uytſtekende bermhertigheyd tot den armen, als mede van den kant van Godt een wonderlyk voorbeeld van ſyne vaderlyke zorgvüldigheyd voor de gene die hem grondhertig dienen en alle hun betrouwen op hem ſtellen. Dit Boek bevat in 14. Hoofd-ſtukken, eene geſchiedeniſſe van 95. jaeren, te beginnen van't eerſte jaer der gevangeniſſe der Iſraëliten onder Salmanazar, 't welk geweeſt is het jaer des werelds 3283 tot aen dood van den jongen Tobias, die maer geſtorven is naer de verwoeſtinge van Ninive in't juer des werelds 3378.

UYT HET I., II., III., IV., V. EN VI. HOOFD-STUK.

Godvrugtigheyd van Tobias. Hy trouwt met Anna. Hy leert ſynen zone Godt vreezen. Hy vind gunſte by den Koning Salmanazar. Hy vertrooſt ſyne Broeders. Hy leent geld aen Gabelus. Zalige leſſen van Tobias aen ſynen zone. Den Engel Raphaël gaet met Tobias nae Gabelus.

TObias uyt het geſlagte en ſtam Nephtali, wierd gevangen geleyd met de andere Iſraeliten der thien geſlagten, ten tyde van Salmanazar Koning van Aſſyrien. Dog gevangen zynde, heeft hy den weg van de waerheyd niet verlaeten. Als hy nog jong was, vertoonde hy niets kinderlykx in ſyne werken. Wanneer-ze ook alle gingen naer de gulde Kalveren, die Jeroboam had opgeregt, vlugtte hy alleen gezel-

V. Is den Boek van Tobias altyd aengezien geweeſt voor eenen der Canonieke Boeken van't H. Schrift?

A. Neen, daer is eenen tyd geweeſt dat dezen Boek niet geſtelt en was onder de Canonieke Heylige Schriften; maer door toeſtemming van verſcheyde oude Vaders der Kerk is hy bygebragt geweeſt onder de Canonieke, waer op de Kerk zig verklaert heeft in haere Concilien, en hem geſtelt heeft onder het getal der Boeken van het H. Schrift; hy bekleed de zeventhiende plaets in't Oud Teſtament, zynde veerthien Capittels.

ſch ap

LIBER TOBIÆ CAPVT. 1. *P.E. Bouttats fecit*

SARA.

16. SARA vxor Tobiæ ſeptem viduata maritis,
Cum lachrymis fundit nocte diegꝫ preces.

ſchap van hun allen, en hy reyſde nae Jeruſalem tot den Tempel des Heere, alwaer hy den Godt van Iſrael aenbad, getrouwelyk opofferende ſijne eerſte vrugten en thienden. Een man geworden zynde, nam hy een huys-vrouwe uyt ſijn geſlagte, genoemt Anna, en hy won by haer eenen zone, die hy ook Tobias noemde, en hy leerde hem van ſijne kindsheyd af Godt vreezen, en zig onthouden van alle zonden. Wanneer hy dan gevangen, met ſijne vrouwe, Zone, en geheel ſijn huys-gzin, gekomen was in de Stad Ninive, als alle de andere aten van de ſpyze der Heydenen, bewaerde hy ſijne ziele, zonder zig oyt met hunne ſpyze te beſmetten. En, om dat hy den Heere uyt geheel ſijn herte gedagtig was, dede Godt hem gunſte vinden by den Koning Salmanazar, die hem oorlof gaf om te gaen waer hy wilde, en vryheyd om alles te doen, Hy ging dan tot al die gevangen waeren, en gaf hun goede vermaeningen. Gekomen zynde te Rages, eene Stad in Meden, en vergaedert hebbende thien talenten zilver uyt het gene hem van den Koning vereerd was, en ziende dat Gabelus (die van ſijn geſlagte was) onder andere groot gebrek leêd, gaf hy hem die ſomme gelds onder hand-ſchrift. Langen tyd daer naer, als den Koning Salmanazar nu dood was, en ſijnen zone Sennacherib in ſyne plaetze regeerde, die de kinders van Iſrael voor ſijne oogen niet konde verdraegen, ging Tobias dagelykx tot die van ſijn maegſchap, hun vertrooſtende, en uytdeylende aen ieder van ſijne goederen naer ſijn vermogen. Hy ſpyſde de hongerige; de naekte gaf hy kleederen; de doode en de omgebragte begroef hy zorgvuldiglijk. Eyndelinge als Sennacherib wedergekomen was uyt het Jodſche Land, vlugtende de plaege met de welke Godt hem had geſlagen om ſijne laſteringen: en als hy, hier door vergramt zynde, vele van de Joden dood ſloeg, begroef Tobias hunne lighaemen. Als dit den Koning geboodſchapt wierd, gebood hy hem te dooden, en hy beroofde hem van alle ſijn goed. Tobias van alles beroofd zynde, vlugtte met ſijne vrouwe en ſijnen zone; en wierd verborgen: want vele beminden hem. Naer vyf-en-veertig dagen wierd den Koning vermoord door ſijne zonen. Aldus kwam Tobias wederom in ſijn huys, en al ſijn goed wierd hem weder gegeven. Daer naer was'er op eenen feeſt-dag een goed middag-mael bereyd in't huys van Tobias. Hy zeyde tot ſijnen zone: Gaet, en haelt eenige van ons geſlagte, die godtvreezende zyn; op dat ſy met ons maeltyd houden. Hy ging, en weder-gekeert zynde, vertelde hy, dat'er eenen Jode op de ſtraete vermoord lag. Tobias ſprong op van tafel, hy verliet het middag-mael, en kwam nugter by het lighaem; en het zelve opnemende, bragt hy dit ſtillekens in ſijn huys, om het naer zonnen-ondergang te begraeven. Naer dat hy't lighaem had verborgen, at hy ſijn brood met droefheyd en vreeze; als nu de zonne onder was, ging hy het begraeven. Dog ſijne naeſte beriſptten hem, zeggende: Het was nu korts geboden, dat men u zoude dooden om deze zaeke, en gy zyt nouwelykx het gebod des doods ontkomen, en gy begraeft al wederom de dooden. Maer Tobias, Godt meer vreezende als den Koning, nam de lighaemen der gedoodde weg, hy verbergde-ze in ſijn huys, en begroef-ze te middernagt. Het gebeurde, dat hy op zekeren dag vermoeyt zynde van te begraeven, nae ſijn huys kwam, en zig nederwerpende neffens den muer, (*Hy ging in huys niet, om dat hy, volgens de Wet, onreyn was geworden door't begraeven der dooden, en dat hy binnen komende het huys-gezin onreyn zoude hebben gemaekt.*) in ſlaep

V. Waerom voert dezen Boek den naem van Tobias?

A. Om dat het waerſchynelykſte gevoelen is, dat hy is geſchreven door perſoonen voerende dezen naem, te weten Tobias den vader en Tobias den zoon, van wie dezen Boek de hiſtorie beſchryft.

V. Wat heeft elken Tobias in't bezonder geſchreven?

A. Tobias den vader heeft geſchreven de eerſte Capittels, alwaer hy verhaeld in ſynen eygen perſoon het gene hem aengaet, en Tobias den zoon heeft beſchreven al het gene hem is overgekomen op ſyne reys, als ook de dood van ſynen vader in het overig van den Boek, uytgenomen de laeſte verskens alwaer ſyne eyge dood en begraeffenis verhaeld worden.

V. In wat tael is den Boek van Tobias beſchreven geweeſt?

A. In de Chaldeeuwſche tael, zynde de ſpraeke van't land alwaer den ouden en jongen Tobias geleeft hebben geduerende de ſlavernye van Iſrael.

V. Waerom verwerpen de ketters de autoriteyt van den Boek van Tobias?

A Ter oorzaeke van eenige ſchynende ſtrydigheden die gemakkelyk over een gebragt konnen worden.

V. Is de hiſtorie van Tobias geene verçiering of gelykenis?

A. Neen, het lezen alleen van den Boek van Tobias is genoegzaem om te kennen dat hy heeft de merkteekens van eene waeragtige hiſtorie die behelſt het leven van Tobias den vader en der zelven zoon.

V. Van waer was Tobias?

A Hy was van Judeen van het geſlagt en de Stad van Nephtali in opper Galileen, nae de grens-paelen van het geſlagt van Zabulon, van den tyd van Ozias Koning van Juda, en van Manahem Koning van Iſrael: de Schriftuer meld niets van ſyne ouders, die hy verloor in ſyn jongheyd; hy wierd opgebragt naer hunne dood door Debora ſyne vaderlyke groot-moeder, hy en liet niets kinderlyk blyken in alle ſyne werken. Als hy nu gekomen was tot de mannelyke jaeren, trouwde hy eene vrouw van ſyn geſlagt, genaemt Anna, en hy won by haer eenen zoon, aen wie hy ſynen naem gaf, en leerde hem van ſyne kindsheyd af den Heere vreezen en zig te onthouden van alle zonden. Hy leefde als eenen waeren dienaer Gods en opregten vader des huys-gezin die volbrengt de pligten van ſynen ſtaet.

viel. Terwyl hy nu ſliep, viel daer uyt eenen zwaluwen-neſt warmen drek in ſijne oogen, en hy wierd blind. Dog dewyl hy van ſijne jongheyd af Godt altyd had gevreeſt, en ſijne geboden onderhouden, zoo en heeft hy geene droefheyd getoont tegen Godt, om dat hem de blindheyd was overgekomen: maer hy is onberoert in Gods vreeze gebleven. Syne bloed-verwanten en aen-getrouwde vrienden ſchimpten met ſijnen handel, en zeyden: Waer is nu uwe hope, om de welke gy zoo vele aelmoeſſen dede, en de dooden begraefde? Maer Tobias beſtrafte-ze, en zeyde: En wilt zoo niet ſpreken; want wy zyn kinderen der Heyligen, en wy verwagten dat leven, het gene Godt geven zal aen de gene die hem tot het eynde toe getrouw zyn. Anna ſijne huys-vrouw ging dagelykx nae het weef-werk, en van den arbeyd haer'er handen, bragt ſy het gene ſy had bekomen om te leven. (Beſluyt hier uyt, dat hun goed wederom was afgenomen.) Het gebeurde dan, dat ſy een Geyt-bokxken ontfangende, het zelve t'huys gebragt hadde. Den man, hoorende het bokxken bleyten, zeyde: Ziet dog toe, of het miſſchien niet geſtolen is, en geeft het weder aen wien het toekomt: want 'ten is niet geoorloft geſtolen goed te eten, ofte aen te raeken. Syne huysvrouw hier over vergramt zynde, zeyde: 't Is wel openbaer, dat uwe hope is een ydele hope. Men ziet nu, wat'er al is van uwe aelmoeſſen. Deze en meer andere verwytingen dede ſy aen Tobis. Dan begon Tobias te zugten, en met traenen aldus te bidden: ô Heere, gy zijt regtveerdig, en alle uwe wegen zijn bermhertigheyd en geregtigheyd. Heere, weeſt my gedagtig, en wilt mijne zonden niet vreken, nogte myne ofte myn'er ouders miſdaeden gedenken. Wy en hebben uwe bevelen niet onderhouden, en daerom zijn wy gevangen geworden, en ter dood gelevert. Wy zyn tot ſpot geſtelt aen alle volkeren, onder de welke gy ons hebt verſtroyt. Heere, doet met my naer u wel-behaegen, en gebied, dat mijne ziel in vrede ontfangen worde van de Engelen; want 'tis my voordeeliger te ſterven als te leven. Het gebeurde ten zelven dage, dat Sara de dogter van Raguël te Rages ook hoorde een verwyt van een haers vaders dienſt-vrouwen; dat ſy gegeven was aen zeven mans, die den duyvel aſmodeus had gedood, zoo haeft ſy in haere kamer kwamen. Als ſy nu deze dienſt-vrouwe beſtrafte om haere ſchuld, zoo heeft die haer geantwoord, zeggende: ô Gy moordſter van uwe mannen, dat noyt zone ofte dogter van u ter wereld en kome. Wilt gy my ook dooden, gelyk gy uwe zeven mans hebt gedood? Op dit woord trok Sara naer de boven-kamer van haer huys: alwaer ſy dry dagen en dry nagten lang was, zonder eten ofte drinken: maer volherdende in het Gebed, verzogt ſy van den Heere met traenen, dat hy haer wilde verloſſen van die ſmaed. Op den derden dag haer Gebed voltrekkende, loofde ſy den Heere, en zeyde: Hoog verheven zy uwen naem, ô Godt onzer voor-vaderen, die, naer dat gy gram zyt geweeſt, bermhertigheyd doet; en die ten tyde der verdrukkinge vergeeft de zonden aen de gene die u aenroepen. Heere, tot u keere ik mijn aenzigt, tot u wende ik mijne oogen. Ik bid u, ô Heere, dat gy my van deze ſmaedheyd verloſſen wilt, ofte my haelen uyt deze wereld. Gy weet, ô Heere, dat ik noyt man en heb begeert, en dat ik my heb zuyver gehouden van alle onreyne luſten. Noyt en heb ik my tuſſchen de danſſende gemengelt, nogte gemeynſchap gehad met de gene, die in ligtveerdigheyd leven: 'sIs waer, ik heb toegeſtemt eenen man te nemen in uwe

V. Wat gebeurde aen Tobias in Judeen?

A. De hiſtorie der Koningen leert ons, dat in't negenſte jaer van't ryk van Oſee Koning van Iſrael, en't zeſde van 't ryk van Ezechias Koning van Juda, Salmanaſar Koning van Aſſyrien zig meeſter maekte van de Stad Samarien naer een beleg van dry jaeren, en dede vervoeren het volk van Iſrael in ſyn Koningryk, onder de welke Tobias, oud zynde 44 jaeren, gevangen wierd mede gevoerd nae Ninive met ſyne vrouw, ſynen zoon, en geheel ſyn geſlagt.

V. Hoe zegt gy, dat Tobias gevangen wierd weg gevoerd ten tyde van Salmanaſar; mits'er geſchreven ſtaet in den 4. Boek der Koningen 15 cap. 29 ℣, dat ten tyde van Phacee Koning van Iſrael, Theglathphalaſar Koning van Aſſyrien, kwam in Iſrael, nam geheel het land van Nephtali, en vervoerde alle de inwoonders in Aſſyrien, wel 30 jaeren voor-Salmanaſar?

A. Hier op dient tot antwoord, dat, als'er gezeyd word in de Schrifture, dat de inwoonders van het land van Nephtali vervoerd wierden in Aſſyrien onder Theglathphalaſar, ſy daer door niet verſtaet, dat'er niet eenen overig bleef; zoo dan Tobias, die toen nog heel jong was, kan daer wel gelaeten zyn met veele andere welke het onnoodig ſcheen aen den winnaer van te doen vervoeren.

V. Wat dede Tobias in ſyne ſlavernye?

A. Hy verliet noyt den weg der waerheyd, hy bleef altyd ſtandvaſtig in den dienſt Gods; alswanneer alle de Iſraëlieten aenbaden de gulde kalveren van Jeroboam, leerde hy ſynen zoon, van ſyne kindſche jaeren af, Godt vreezen en de zonden ſchouwen; hy begaf zig tot alle werken van lieſde en bermherrigheyd, tot het begraeven der dooden enz.

V. Wat vergelding ontfong Tobias voor zoo godvrugtige werken?

A. Den Heer mackte Tobias behaegelyk aen Salmanaſar, die hem volle vryheyd gaf, en volgens den griekſchen Text maekte hem groot-meeſter van ſyn huys, gaf hem ryke inkomſten om ſyne weerdigheyd te konnen uytvoeren, en vereerde hem met veele gunſt-bewyzingen.

V. Wat gebeurde aen Tobias in het oeffenen van ſyne bermhertige werken?

vreeze : maer niet uyt mijn eygen welluſtigheyd. En nu, ofte ik was hun niet weerdig, die men my heeft gegeven, ofte ſy en waeren miſſchien my niet weerdig, om dat gy my mogelijk hebt bewaert voor eenen anderen man. Want geenen menſch en kan uwe ſchikkinge vatten. Maer een-ieder, die u dient, heeft dit voor zeker, dat hy zal gekroont worden, indien gy hem in dit leven beproeft; dat hy zal verloſt worden, indien gy hem drukt; en dat hy mag ſijnen toevlugt nemen tot uwe bermhertigheyd, indien gy hem ſtraft: want gy en hebt uw vermaek niet in ons verderf; maer naer tempeeſt verleent gy kalmte, en naer't geſchrey en't weenen ſtort gy verheuginge in Uwen Naem, ô Godt van Iſrael, zyt gelooft in alle eeuwen. De gebeden van deze twee, te weten van Tobias en van Sara, zijn ten zelven tyde verhoort geweeſt voor Gods verheven Majeſteyt. En den H. Engel Gods Raphael wierd gezonden om hun alle beyde te genezen, welkers gebeden op eenen tyd voor Gods aenzigt wierden uytgeſproken.

Tobias dan, meynende te mogen ſterven, riep ſynen zone by hem, (twintig jaeren oud zynde) en zeyde: Mynen zone, hoort naer myne woorden, en legt ze als eenen vaſten grond in uw herte. Eert uwe moeder zoo lang als ſy zal leven. Gedenkt, hoe veel gevaer ſy heeft geleden; als ſy u droeg in haer lighaem..... Hebt dit in uwe gedagten alle de dagen uws levens. Ziet toe, dat gy noyt de zonde toe-en-ſtemt, ofte naer-en-laet de Geboden van den Heere onzen Godt. Geeft aelmoeſſen van uw eygen goed; en keert uw aenzigt noyt van eenigen armen menſch; aldus en zal Godt ook ſyn aenzigt van u niet af keeren. Doet bermhertigheyd naer uw vermogen. Hebt gy vele, geeft vele, hebt gy weynig, zijt ook vlytig, om van dat weynig iets te geven uyt goeder herten: want gy vergaedert voor u eenen ſchat-ryken loon, tegen den dag, dat gy het zult van noode hebben, dewyl de aelmoeſſe van alle zonden en van de dood verloſt, en niet en zal toelaeten, dat de ziele gaet tot de duyſterniſſe. O wat een groot betrouwen zal de aelmoeſſe zijn by den alderhoogſten Godt, voor al de gene die-ze uytreyken! Mynen zone, wagt u van alle onkuysheyd, en van u zelven, daer laetende uwe huys-vrouwe, te geven tot kwaed bedryf. Laet de hooveirdye noyt in uw hert en gedagten d'overhand hebben: want alle verderf is daer uyt geſproten. Is't dat iemand voor u heeft gewerkt, geeft hem terſtond ſynen loon: en laet den loon van uwen huerling by u niet verblyven. En doet noyt aen iemand anders, dat gy aen u zelven niet geern gedaen en zoud hebben. Deelt uw brood mede aen de hongerige en behoeftige; en kleed de naekte van uwe kleederen... Vraegt altyd raed van een wys man. Looft Godt t'allen tyde, en bid hem, dat hy uwe gangen beſtiere, en dat al uwe voornemens in hem mogen ruſten. Ik geve u ook te kennen, dat ik thien talenten zilvers heb gegeven aen Gabelus te Rages, eene Stad in Meden. Ziet, hoe gy tot hem zult konnen gaen, om dat geld te ontfangen. Weeſt niet bevreeſt; wy leven wel een arm leven, maer wy zullen groote goederen hebben, is't dat wy Godt ontzien, de zonden laeten, en doen het gene hem behaegelyk is. Tobias zeyde tot ſynen vader: Alles wat gy hebt geboden, zal ik doen; maer hoe zal ik dit geld ontfangen? Den man en kent my niet, nogte ik den man. Ik weet zelf den weg niet, langs waer men daer nae toe kan reyzen. Syn vader zeyde: Ik heb ſyn hand-ſchrift: als gy hem dit zult toonen, zal hy het geld weder geven. Gaet nu maer, en maekt eenen getrouwen man

A. Tobias kwam eens te Rages, Stad der Meders, afgelegen ten hoogſten 8 dagreyzen van Ninive, voorzien van 10 talenten zilvers komende van de vereeringen des Konings, en ziende onder eene groote menigte van ſyn geſlagt, Gabelus, die van ſynen ſtamme was, gebrek lyden, gaf hem onder een handſchrift de gemelde ſomme gelds; welkers weerde men volgens onze munte niet kan vaſt-ſtellen, gemerkt het onzeker is, wat Talent hier moet verſtaen worden, of nae de ſchatting der Hebreeuwen of nae die der Perſiaenen: dit is zeker, dat die thien Talenten maecken de weerde van veele duyzende guldens; waer uyt blykt met den rykdom de liefde en mildheyd van Tobias.

V. Bleef Tobias lang in gunſte by Salmanaſar?

A. Hy leefde 8 of 9 jaeren in de zelve gunſte, want ſynen weldoender en leefde maer ontrent 3 jaeren naer den overvloed daer hem deze gunſte in geſteld had, en die zoo haeſt niet geſtoort en wierd.

V. Hoe leefde Tobias onder Sennacherib zoon van Salmanaſar?

A. Sennacherib zynde weer-gekomen van Judeen, dede ter dood brengen een groot getal Iſraëlieten; het gene Tobias gelegentheyd gaf om ſyne medoogentheyd te plegen; waer van den Koning verwittigt zynde, gebood, dat men hem zoude doen ſterven, ſaenſlaende alle ſyne goederen; het gene Tobias noodzaekte de vlugt te nemen met ſynen zoon en ſyne vrouw om ſyn leven te behouden.

V. Hoe lang bleef Tobias verborgen?

A. Tot de dood van Sennacherib, aen wie opvolgde Aſſarrhadon ſynen zoon: dezen alhoewel weynig genegen tot de Joden, liet nogtans toe aen Tobias van weder te komen in ſyn huys en in alle ſyne goederen.

V. Wat dede Tobias aldus erſtelt in ſyne goederen?

A. Tobias volherdde in ſyne godtvrugtige en medoogende werken wegens de dooden, alhoewel de beveelen des Konings hem zulkx hadden verboden; maer Tobias vreeſde Godt meer als de menſchen.

V. Wat gebeurde aen Tobias in deze heylige oeffeningen?

A Hy verloor ſyn gezigt; eens vermoeyt zynde van den zwaeren arbeyd in het begraeven der dooden, zoo was hy in ſlaep gevallen tegen eenen muer, en daer viel hem op d'oogen eenigen drek der zwaluwen die daer boven neſtten, waer van hy blind wierd in den ouderdom van zes en vyftig jaeren, daer ontrent.

te vinden.. Tobias dan buyten gegaen zynde, vond eenen ſchoonen jongman opgeſchorſt ſtaen, en die als veerdig was tot de reyze. Hy (niet wetende dat het eenen Engel was) groette hem, en zeyde: Van waer hebben wy u, lieven jongeling? Hy antwoordde: Ik kome uyt Iſraels kinderen. Tobias zeyde: Kent gy dan wel den weg, die nae het Landſchap der Meden leyd? Den Engel antwoordde: Ik kenne hem zeer wel, en ik heb geherbergt by onzen broeder Gabelus. Tobias zeyde: Wagt dog wat, tot dat ik deze tydinge aen mynen vader draege. Tobias binnen gaende, zeyde dit aen ſynen vader. Den vader daer over verwondert zynde, bad den jongeling in huys te komen. Ingekomen zynde, groette hy Tobias, en zeyde: Blydſchap zy aen u t'allen tyde. Tobias antwoordde: Wat blydſchap kan ik hebben, die zitte in duyſternisſe, zonder het ligt des Hemels te zien? Den jongeling zeyde: Hebt gy goeden moed, Godt zal u genezen. Tobias vraegde: Zoud gy mynen zone wel konnen leyden by Gabelus te Rages, eene Stad van Meden? Als gy zult weder-gekomen zyn, zal ik uwen loon geven. Den Engel antwoordde: Ik zal hem leyden en weder gezond tot u brengen.... Tobias zeyde: Gaet gelukkig henen, Godt zy met u-lieden, en ſynen Engel zy met u op den weg. Als ſy vertrokken waeren, begon de moeder te weenen, en te zeggen: Den ſteunſtok van onzen ouderdom hebt gy weg-gezonden, en van ons doen henen gaen; och of dat geld'er noyt geweeſt en waer, en dat wy onzen zone mogten aenſchouwen! Tobias zeyde: En weent dog niet, onzen zone zal wel gezond tot ons weder-keeren; ik geloove, dat den goeden Engel met hem gaet, en dat hy alles, wat hem is raekende, wel beſchikt. Tobias is dan henen gereyſt, en den hond volgde hem. Onder wege meynde Tobias ſyne voeten te gaen waſſchen in de riviere Tigris. En daer kwam eenen grooten viſch op hem aen om hem te verſlinden. Tobias verſchrikt zynde, riep met luyder ſtemme: Myn Heer, hy vaert my toe. Den Engel zeyde: Vat hem by de kaeken, en trekt hem naer u. Tobias trok den viſch op het land, en hy begon zig dood te ſpertelen voor ſyne voeten. Den Engel zeyde tot hem: Doet den viſch ſyn ingewand uyt, en bewaert voor u ſyn herte, ſyne gal en lever: want ſy zyn noodig tot het maeken van goede medecynen. Dit gedaen zynde, hebben ſy het dikſte van den viſch gebraeden, en met zig genomen op den weg, en het overig gezouten, 't welk voor hun genoeg was om te Rages te komen. Dan vroeg Tobias van den Engel: Broeder Azarias, ik bid u, zegt my: Waer toe die dingen van den viſch dienſtig zyn, die gy my hebt doen bewaeren? Den Engel antwoordde: Indien gy het herte en lever legt op kolen, den rook, die'er uytgaet, verdryft alle ſlag van duyvelen. De gal is goed om d'oogen te ſmeeren, daer witte vlekken in zyn, en ſy geneeſt-ze. Tobias zeyde: Waer wilt gy, dat wy verblyven? Den Engel antwoordde: Hier woont eenen man Raguël genaemt, die van uw geſlagte is. Hy en heeft ook maer eene dogter met naem Sara, en ſyn goed zal u geworden, want gy moet u die dogter voor eene huys-vrouwe nemen. Verzoekt-ze van haeren vader, en hy zal-ze u geven. Ik heb gehoort, zeyde hy: dat-ze aen zeven mans ten houwelyk is gegeven geweeſt, en dat ſy alle geſtorven zijn, ik heb zelfs gehoort dat-ze den duyvel gedood heeft. Den Engel zeyde: Hoort naer my, ik zal u leeren, wie die zijn, over de welke den duyvel de magt heeft. Die het houwelyk zoodanig aengaen, dat-ze Godt ſluyten

V. Hoe ontfong Tobias dit verdriet?

A. Hy ontfong dit met gedult en nederigheyd, zig onderwerpende aen den wille Gods, aenbiddende ſyne goddelyke voorzienigheyd tot de welke hy ſynen toevlugt nam in ſyne gebeden: daer en tuſſchen wordende dagelykx beſchimpt door verwytingen van ſyne vrouw en ſyne vrienden, zoo begaf zig eyndelyk onder deze beproeving, ſyne verheve lydzaemheyd, ten minſten in eenige graden, en hy vroeg aen Godt, dat hy hem zoude haelen van de wereld: aldus als verzekert, dat hy wel haeſt zoude ſterven, maekte hy ſyn teſtament, het gene hy gaf aen ſynen zoon, in het welk onder andere berigten van aengelegentheyd hy hem belaſte het geld te gaen ontfangen het gene hy geleent had aen Gabelus van Rages.

V. Wat antwoordde den jongen Tobias op de beveelen van ſynen vader?

A. Den jongen Tobias was ten volle bereyd te volbrengen alle de artikels van het teſtament van ſynen vader, uytgenomen het gene aenging het geld geleent aen Gabelus, welken hy niet en kende en van wie hy niet gekent was, boven diën om dat hy niet en wiſt den weg nae dat land.

V. Wat bragt Tobias in tegen de ſwaerigheden van ſynen ſoon?

A. Tobias den vader antwoordde op de eerſte moeylykheyd van ſynen zoon, dat hy onder zig had de verbintenis van Gabelus, en dat, zoo haeſt hy deze zoude zien, hy hem het geld zoude weder-geven. Wat de tweede aenging hy gebood hem te gaen zoeken eenen getrouwen leydsman die met hem kon gaen en die wiſt den weg van Rages.

V. Wat dede den jongen Tobias naer dit berigt?

A. Den jongen Tobias gehoorzaemde aen het gebod van ſynen vader ging aenſtonds uyt en vond eenen jongman van eene heldere gedaente, die opgeſchorſt en als reysveerdig ſtond; dezen was eenen Engel onder de gedaente van eenen jongeling welken Godt hem toezond om hem te geleyden hy bragt tot ſynen vader dezen bedekten Engel die den naem en de gedaente van Azarias had aengenomen, welken hun zeyde, dat hy wiſt de woonplaets

uyt

uyt hun herte en hunne gedagten, en maer en zoeken te volbrengen hunne vleeſchelyke luſten, gelyk peerden en muyl ezels, die zonder reden zijn, over zoodanige heeft den duyvel magt. Maer gy, wanneer gy haer zult getrouwt hebben, en in haere kamer getreden zijn; onthoud u van haer dry dagen lang zonder iets te doen, als met haer te bidden. Op den eerſten nagt zult gy de lever van den viſch in brand ſteken, en den duyvel zal weg-vlieden. Op den tweeden nagt zult gy aengenomen worden onder 't gezelſchap der HH. Patriarchen (*dat is, gy zult deelagtig worden van hunne kuysheyd en heyligheyd, om met uwe vrouwe eerbaerelyk het houwelyk te beleven.*) Op den derden nagt zult gy den zegen ontfangen, om gezonde kinders voorts te brengen. Als den derden nagt voor-by zal zijn, zult gy de maegd tot u nemen in de vreeze Gods, meer gedreven door de liefde om kinderen te verwekken, als om uwe welluſtigheyd te voldoen. Aldus zult gy met uwe kinders gezegent worden onder Abrahams geſlagte.

UYT HET VII., VIII., IX., X., XI., XII., XIII. EN XIV. HOOFD-STUK.

Raguël geeft ſyne dogter aen Tobias. Hy, en Sara zyn dry dagen in 't gebed. Vreeze en vreugd van Raguël. Den Engel ontfangt het geld van Gabelus, die mede ter bruyloft komt. De ouders van Tobias zyn in angſt. Raguël geeft ſyne dogter ſchoone vermaeningen, dienſtig voor alle huys-vrouwen. Tobias en Sara reyzen nae huys. Anna ziet hem eerſt. Den ouden Tobias word ziende. Tobias met ſynen vader offert aen Raphaël de helft van alle het 't welk ſy hadden mede-gebragt. Raphaël maekt zig kenbaer. Den ouden Tobias dankt Godt en ſterft. Den jongen Tobias ſterft.

SY kwamen dan in't huys van Raguël, die hem met blydſchap ontfing. Raguël, Tobias beziende, zeyde tot Anna ſijne huys-vrouwe: Hoe gelykt dezen jongeling aen mijnen neve? En hy vraegde hun: Van waer zijt gy, jongelingen broeders? Sy zeyden: Wy zijn uyt het geſlagt van Nephtali, van die te Ninive gevangen zijn. Raguël zeyde: Kent gy Tobias mijnen bloed-vriend wel? Sy zeyden: Wy kennen hem wel. En terwyl Raguel veel goeds van hem ſprak, zeyde den Engel tot Raguël: Tobias, naer wie gy vraegt, is den vader van dezen jongeling. Raguël viel hem aen den hals, hy kuſte hem met traenen, en zeyde: Zegen ſy u, ô mijnen zone: wat zijt gy een goed mans kind. Anna ſijne huys-vrouw, en Sara ſijne dogter weenden ook. Naer dat ſy geſproken hadden, dede Raguël eenen ram dooden, en eene maeltyd bereyden. Dog Tobias zeyde: Ik zal heden hier niet eten nogte drinken, 't en zy dat gy eerſt mijne begeerte toeſtaet, en my belooft Sara uwe dogter te geven (*Tobias ſchynt hier in ſyn houwelyk aen te gaen, zonder den raed van ſyne ouders; maer hy was zoo overtuygt van de heyligheyd en wysheyd van ſynen leyds-man, dat hy van hunne toeſtemminge verzekert mogt zyn. En de ſchikkinge van Godt bleek al te klaer.*) Raguël dit hoorende, wierd verſchrikt, wetende, wat'er was gebeurd aen de zeven mans, die tot haer waeren genaedert, en hy begon te vreezen, dat hem ook diergelyks mogte geſchieden. Alzoo hy dan, twyffelende, op het verzoek van Gabelus, en dat hy den jongen Tobias in gezondheyd zoude wederbrengen.

V. Begaf zig den jongen Tobias op de reys met ſynen doorluchtigen medegezel?

A. Jae, hy nam aenſtonds afſcheyd van ſynen vader en ſyne moeder en begaf zig op weg met ſynen gezel: ſy kwaemen den eerſten nagt op eene plaets by de riviere Tigris, alwaer Tobias zynde gaen waſſchen ſyne voeten, zoo ſchoot'er eenen overgrooten viſch op, om hem te verſlinden; zoo dat Tobias, voor hem ſchrikkende, met luyder ſtemme riep, en zeyde tot den Engel: Heer, hy valt op my aen.

V. Wat zeyde den Engel tot Tobias?

A. Den Engel zeyde, dat hy dezen viſch zoude vatten by ſyne kaeken en nae hem toe trekken; het gene hy dede: den Engel zeyde nog, dat hy het ingewand daer uyt zoude doen, dat hy daer van zoude bewaeren het hert, de galle en de lever, als dienſtig zynde tot het maeken van voordeelige geneeſmiddelen: Tobias was gehoorzaem, hy braedde een deel van den viſch, dat ſy op de reys mede namen; het overig zoutten ſy, zoo veel 't genoeg was, om 'er mede tot Rages eene Stad der Meders te geraeken.

V. Wat geneeskragt heeft dat, het gene den Engel van den viſch heeft doen bewaeren?

A. Tobias dit gevraegt hebbende aen den Engel, kreeg tot antwoord, dat als men leyde een ſtukxken van ſyn hert op koolen, des zelfs rook zoude verjaegen allerhande ſlag van duyvelen, 't zy van een mans of vrouwperſoon, in-dier-voege dat ſy deze niet meer en zouden genaeken; dat de galle goed was om te beſtryken de oogen daer eenige vlekke op zoude zyn, en dat ſy daer door zouden geneſen worden.

V. Waer ging Tobias daer naer?

A. Den Engel leydde Tobias op den weg van Rages, alwaer woonagtig was eenen man grnaemt Raguël (verſcheyden van Raguël, gezeyt Jethro, ſchoon-vader van Moyſes) die was maegſchap van Tobias en van ſyn Geſlagt, en welken had eene eenige dogter genaemt Sara; en den Engel zeyde hem van deze ten houwelyk te vraegen

niet en antwoordde, zoo zeyde den Engel : en wilt niet vreezen hem uwe dogter te geven : want uwe dogter komt aen dezen godvreezenden jongeling tot eene huysvrouwe toe. Raguël zeyde dan : Ik en twyffele niet, of Godt heeft mijne gebeden en traenen verhoort. Ik geloove ook, dat hy u daerom hier heeft doen komen, op dat sy, volgens Moyses Wet, zoude verzaemt worden met haer geslagte. Zyt dan verzekert, dat ik-ze u geven zal. En nemende de regte hand van sijne dogter, gaf hy die in de regte hand van Tobias, en zeyde : Den Godt van Abraham, den Godt van Isaac, en den Godt van Jacob zy met u-lieden; hy verzaeme u; en verleene u vollen zegen. Het papier dan langende, schreven sy de houwelykſche voorwaerde. En daer naer hielden sy feest, Godt lovende. Raguël dede dan Anna eene andere kamer (*eene andere, als die in de welke de zeven mans waeren gestorven*) bereyden, waer in sy haere dogter bragt. Het avond-mael genomen hebbende, bragten sy Tobias tot haer. Tobias gedenkende de woorden des Engels, trok uyt sijnen zak een stuk van de lever, en hy leyde het op gloeyende kolen : en ten zelven tyde greep den Engel Raphaël den duyvel aen, en bond hem in de Opper-woestyne van Egypten. Tobias vermaende dan de maegd, en zeyde : Sara staet op, laet ons Godt bidden, heden morgen en overmorgen : want deze dry nagten en zullen wy het gebruyk van ons houwelyk niet nemen; want wy zijn kinders der Heyligen; daerom en mogen wy niet verzaemen gelyk die volkeren, die Godt niet en kennen. Sy stonden dan te saemen op, en baden beyde zeer vueriglyk, dat hun gezondheyd mogte verleent worden, en Tobias sprak aldus : O Heere, Godt onzer vaderen, dat Hemel en d'aerde u lof geven, te saemen met de Zee, de fonteynen en rivieren, met alle de schepsels, die sy behelzen. Gy zijt het, die Adam hebt gemaekt van het slyk der aerde, en die hem Eva tot eene hulpe gegeven hebt. Gy weet, dat ik mijne zuster niet en neme tot mijne huys-vrouwe uyt dertelheyd; maer uyt begeerte om naerkomelingen te krygen, die uwen Naem in alle eeuwen mogen loven. Sara zeyde daer by : Weest ons dog genaedig; op dat wy beyde gezond mogen komen tot onzen ouderdom. Ontrend het haene-gekraey dede Raguël sijne knegten roepen : en sy gingen met hem te saemen een graf maeken : want hy zeyde : Mogelyk is het hem geschied, gelijk met de andere zeven mans, die in haere kamer gegaen waeren. Als het graf gemaekt was, zeyde Raguël tot sijne huysvrouw : Zend eene dienst-maegd, om te zien, of hy dood is, op dat ik hem begraeve eer het dag word. Sy zond dan eene dienst-maegd, die hun vond beyde fris en gezond, slaepende by malkanderen (*niet ontkleed, maer door vermoeytheyd in slaep gevallen zynde; op de plaetze daer sy te saemen baden.*) De dienst-maegd bragt die blyde boodschap : Raguël en Anna loofden Godt, en zeyde : Wy loven en danken u, ô Heere en Godt van Israël, om dat, het gene wy dagten niet en is geschied; want gy hebt met ons gedaen volgens uwe bermhertigheyd. Gy hebt den vyand verdreven, die ons vervolgt. Maekt, ô Heere, dat sy u meer en meer verheffen; ..... op dat alle volkeren mogen kennen, dat'er in geheel de wereld geenen anderen Godt is, dan gy alleen. Raguël dede aenstonds het graf vullen, eer dat het dag wierd. Hy dede ook een gast-mael bereyden voor alle sijne gebueren en vrienden, en hy bezwoor Tobias, dat hy veerthien dagen by hem moest blyven; en van alles wat hy bezat, gaf hy aen Tobias de helft.

aen haeren vader, die hem de zelve zoude toestaen zonder moeyte.

V. Wat antwoorde Tobias aen den Engel?

A. Tobias antwoordde, dat hy verstaen had, dat Sara reeds was gegeven geweest aen zeven mans, en dat sy alle waeren gestorven, en zelfs dat den duyvel Asmodæus hun gedood had; zoo dat hy vreesde, dat hem het zelfde mogt gebeuren en dat hy eenigen zoon zynde, moht veroorzaeken aen syne ouders eene droefheyd bekwaem om hunnen ouderdom nae het graf te slypen.

V. Wat antwoordde den Engel Raphael aen Tobias?

A. Den Engel gaf tot antwoord dat het maer die en waeren die niet en peysden als om te voldoen hunne wulpse genegentheden waer op den duyvel magt hadde : Maer voor, u zeyde den Engel als gy deze dogter zult getrouwt hebben zult gy met haer dry dagen in onthouding leven. Den eersten nagt van uw houwelyk op het vuer geleyt hebbende de lever van den visch zal den duyvel verjaegt worden; en als gy uwe bruyt zult genaken, dat het zy in de vreese des Heere en met begeerte van kinders voorts tebrengen meer als door beweeging van de vleeschelyke wellusten.

V. Hoe wierd Tobias ontfangen by Raguël?

A. Raguël zynde eenen zeer medoogenden man en gewoon de vremdelingen beleefdelyk te onthaelen, ontsong Tobias met synen gezel by hem intredende, met vreugd, alhoewel sy onbekent waeren.

V. Wat zeyde Raguël aen Tobias?

A. Raguël vroeg aen Tobias van waer hy was, en verstaen hebbende, dat hy was van het Geslagt van Nephtali van het getal der slaeven, vroeg aenstonds verder, of hy niet en kende Tobias synen neef, waer op hy antwoordde van jae; en den Engel bevestigde dit gespreek, zeggende, dat diën daer sy nae vernamen, den vader was van dezen jongeling; aenstonds Raguël viel hem om den hals, en hy en dagt niet meer als om syne gasten wel t'onthaelen.

V. Wat dede Tobias nae deze saemenhandelingen?

A. Tobias betuygde, dat hy niet zoude eten nogte drinken voor al eer Raguël hem zoude hebben toegestaen syne

Dan riep Tobias den Engel (dien hy meynde eenen menſch te wezen) en zeyde tot hem: Broeder Azarias, ik bid u, hoort naer 't gene ik u zal voorſtellen. Alwaer 't dat ik my zelven u tot eenen dienſt-knegt gave, zoo en zoude ik uwe zorgvuldigheyd over my niet konnen vergelden. Niet-te-min, bid ik u, dat gy laſt-beeſten ofte dienaers wilt nemen, en nae Rages te Gabelus gaen, om hem ſyn hand-ſchrift weder te geven, en 't geld van hem t'ontfangen, met verzoek, dat hy believe tot myne bruyloft te komen. Want gy weet, dat mynen vader de dagen optelt: en is 't dat ik eenen dag te lang uyt blyve, zal hy bedroefd zyn. Gy ziet ook, hoe Raguël my heeft bezworen. Raphaël nam dan vier van Raguëls dienaeren, en twee kemels, en hy vertrok nae Rages. Hebbende Gabelus gevonden, gaf hy hem het hand-ſchrift, en hy ontfing het geld. Hy verhaelde wat 'er aen den jongen Tobias geſchied was, en dede hem ter bruyloft komen. Als Gabelus in Raguëls huys was gekomen, vond hy Tobias ter maeltyd zitten, die terſtond opſprong, en ſy kuſtten malkanderen. Gabelus weende, en loofde Godt, zeggende: Den Godt van Iſrael zegene u: want gy zyt den zone van een regtveerdig en godtvreezende man, die vele aelmoeſſen uytdeeld. Gezegent zy ook uwe huys-vrouwe en de ouders van alle beyde. Dat gy ook mogt zien uwe kinders en kinds-kinders tot de derde en vierde af-komſte. Gezegent zy ook u zaed door den Godt van Iſrael, die den Koning is van alle eeuwen. Naer dat ſy allegaeder hadden gezeyd: Amen, gingen ſy te ſaemen eten: en ſy hielden de bruyloft-feeſt in de vreeze Gods. Terwylen nu Tobias, ter oorzaek van de bruyloft, langer uyt-bleef, wierd Tobias ſynen vader bekommert, en zeyde: Waerom meynt gy, dat mynen zone zoo lange vertoeft? Zoude Gabelus wel geſtorven zyn, en daer niemand wezen, die hem het geld wilt wedergeven? Hy begon dan boven-maeten droef te zyn, en Anna ſyne huys-vrouwe met hem. Sy begonnen ook alle beyde te weenen, om dat hunnen zone op den geſtelden dag tot hun niet weder en keerde. Syne moeder bezonderlyk ſtortte ontrooſtelyke traenen, en zeyde: Och! och! myn lief kind, waerom hebben wy u uyt het Land gezonden, het ligt onzer oogen, den ſteun-ſtok van onzen ouderdom, den trooſt van ons leven, de hope van ons geſlagte? Nademael wy alles in u alleen bezaten, moeſten wy u van ons niet laeten henen gaen. Tobias zeyde tot haer: Zwygt dog, en ontſtelt u niet! onzen zone is wel te pas. Den man, met wien wy hem gezonden hebben, is een man ter trouwen. Maer ſy en konde niet vertrooſt worden. Alle dagen dan vroeg opſtaende, zag-ze van alle zyden, en ging door alle de wegen, langs waer 'er ſcheen hope te wezen van ſyne wederkomſte; op dat-ze hem, waer 't mogelyk, mogte zien aenkomen. Ondertuſſchen ſprak Raguël tot ſynen ſchoon-zone: Blyft by my, en ik zal uwen vader Tobias doen boodſchappen, dat gy wel te pas zyt. Tobias gaf hem tot antwoord: Ik weet voor zeker, dat myn vader en moeder nu alle de dagen optellen, en dat ſy in grooten angſt zyn. Naer dat dan Raguël nog al met vele woorden Tobias gebeden had, en Tobias naer hem geenſins en wilde luyſteren, gaf hy hem Sara over, te ſaemen met de helft van alle ſyn goed: beſtaende in knegten, in dienſt-maegden, vee, kemels, koeyen, en in veel goeds; en hy liet hem met gezondheyd en blydſchap henen gaen. Hy zeyde daer by: Gods H. Engel zy met u op den weg, en leyde u welvaerende daer gy zijn moet. Dat gy ook alles mogt wel vinden by uwe ouders, en dat myne

dogter ten houwelyk: Raguël verbaeſt en verſchrikt over deze vraege, wetende wat 'er gebeurt was aen de zeven vorige mans die ſyne dogter hadden willen genaeken, haperde om te antwoorden op deze vraege.

V. Wat zeyde den Engel aen Raguël ten opzigte van ſyne ſtilzwygentgeyd?

A. Den Engel zeyde hem van niet te vreezen ſyne dogter ten houwelyk te geven aen dezen jongeling, gemerkt hy Godt vreeſde; dat ſyne dogter aen hem tot bruyd toekwam, en dat daerom niemand anders haer had konnen tot vrouw bekomen.

V. Gaf Raguël zig over aen deze reden van den Engel?

A. Raguël erkende in de redenvoering des Engels den wille Gods, en ten zelven tyde nemende de regte hand van ſyne dogter, vervoegde hy-ze met de regte hand van Tobias: vervolgens men ſtelde op de houwelykſche voorwaerden, men hield de bruyloft, en naer de maeltyd ontrent den nagt leydde men den jongen Tobias ter plaetze alwaer Sara was. Alsdan den Engel Raphaël greep den duyvel aen, en bond hem vaſt in de woeſteyn van opper Egypten, en de getrouwde en lydden geen leet geduerende den nagt.

V. Wat dede Raguel 's anderdags 's morgens?

A. Daer gebeurden veele geluk-wenſchingen tot voorſpoed der jonge getrouwde; Raguel verzogt Tobias van twee weken te ſynen 't te blyven; het gene hy toeſtond.

V. Wat dede Tobias geduerende ſyn verblyf by Raguel?

A Tobias verzogt Azarias van zig te belaſſen met den ſchuldbrief van Gabelus, en nae Rages te gaen ontfangen het geld het gene hem toekwam; het welk geſchiedde; en Azarias naer dat hy het geld had ontfangen, verhaelde aen Gabelus al het gene overgekomen was aen den jongen Tobias, en dede hem mede komen nae de bruyloft.

V. Hoe zegt gy, dat Gabelus woonde te Rages, gelyk de Schriftuer zegt, daer wy lezen in het negenſte Capittel, dat den Engel Raphael vertrok van Rages, alwaer Sara woonde, om Gabelus tot Rages, afgelegen van de wooning van Sara te gaen vinden?

A Men kan zeggen, dat in Medien waeren twee ſteden van eenen naem *Rages*; of dat *Rages* is eenen naem be-

oogen uwe kinderen mogen zien, eer dat ik ſterve. De ouders grepen dan haere dogter aen, kuſtten haer, en lieten-ze gaen. Dog ſy gaven haer deze vermaeninge: Dat-ze haeren ſchoon-vader en ſchoon-moeder zoude eeren; haeren man lief hebben; het huys-gezin wel beſtieren; het huys in goede order houden; en haer zelven in alles onberiſpelyk draegen.

Als ſy waeren in 't wederkeeren, kwamen-ze den elfſten dag te Charan, gelegen op den weg nae Ninive toe. Den Engel zeyde alſdan: Broeder Tobias, gy weet in wat eene geſtelteniſſe gy uwen vader gelaeten hebt. Indien het u overzulkx belieft, laet ons voor uytgaen, en laet het huys-gezin, met uwe vrouwe en met het vee, ons zoetjens volgen. Dewyl dit Tobias zeer wel beviel, zeyde Raphaël hem: Neemt wat van de galle des viſchs mede; want wy zullen het van noode hebben. Tobias nam dan van de galle, en ſy gingen henen. Anna daer-en-tuſſchen zat dagelykx ontrend den weg, op 't hoogſte van eenen berg, waer van ſy zeer verre konde zien. En alzoo ſy op de zelve plaets nouwkeurelyk zag of hy aenkwam, wierd ſy hem van verre gewaer, en ſy kende daedelyk haeren zone. Sy liep het dan haeren man boodſchappen, zeggende: Uwen zone komt. Ondertuſſchen zeyde Raphaël tot Tobias: Zoo haeſt gy in uw huys zult getreden zijn, aenbid den Heere uwen Godt, en hem gedankt hebbende, gaet by uwen vader, en kuſt hem. Beſtrykt ook terſtond ſyne oogen met de galle des viſchs, die gy by u hebt. Want zijt verzekert dat ſyne oogen ſtrakx zullen open gaen, en uwen vader zal het licht des Hemels aenſchouwen, en zig verblyden in u te zien. Den hond nu, die met hun op den weg geweeſt was, liep voor uyt; en als de tydinge van hunne komſte brengende, kwiſpelde ſynen ſteert. Syn vader, hoe blind dat hy was, ſtond op, en begon al ſtronkelende te loopen: en gevende de hand aen eenen knegt, ging hy ſijnen zone te gemoed. Tobias, nemende de galle des viſchs, beſtreek de oogen ſyns vaders. Als hy nu ontrend een half uere verbeyd hadde, begon'er een witte ſchel uyt ſijne oogen te komen, gelijk het vliesken van een ey. Tobias de ſchel aenvattende, trok-ze van ſijne oogen af, en hy kreeg het gezigt wederom. Hier over gaven ſy glorie aen Godt, te weten, hy, ſijne huys-vrouw, en alle die hem kenden. Naer zeven dagen kwam Sara, de huys-vrouw van ſijnen zone, ook binnen met geheel het huys-gezin, wel te pas; by haer hebbende het vee, de kemels, en het ryk houwelyk-goed, benevens het geld, 't welk Tobias van Gabelus ontfangen had. Den jongen Tobias verhaelde ook aen ſyne ouders alle de weldaeden Gods, de welke hy aen hem door ſijnen leyds-man bewezen had. Tobias, ſijnen zone geroepen hebbende, zeyde tot hem: Wat zullen wy dien H. Man geven, die met u gekomen is? Tobias antwoordende, zeyde tot ſijnen vader: Wat vergeldinge zullen wy hem dog konnen doen? en wat zal 'er eenige gelykenis konnen hebben by ſijne weldaeden? Hy heeft my gezond geleijd en weder-gebragt. Het geld heeft hy van Gabelus zelf gaen haelen. Hy heeft

teekenende zoo een Stad als een Provincie: zoo dan Tobias was met den Engel in de Provincie van Rages in de Stad genaemt Ecbatane, en Gabelus woonde in de Stad Rages, die gelegen was op den berg Ecbatane volgens de latynſche overzetting 5 cap. Andere zeggen, dat, als den Engel gezonden wierd, alſdan Raguel niet en was te Rages maer op zeker buyten goed aldaer houdende de trouwfeeſt van ſyne dogter, zoo dat den Engel van die plaetze is weder gekeert nae Gabelus woonende te Rages.

V. Bleef Tobias nog lang by ſynen ſchoonvader Raguel?

A. Neen; Tobias beſloot van weder te keeren met ſynen getrouwen medegezel, en ſy kwamen den elfften dag van hunne reyze te Charan, welk gelegen is ter halver wege om nae Ninive te gaen; en ſy beſteedden meer tyds op hunne te rug komſte als in het nae toe gaen, ter oorzaeke van den laſt der vrouwen en der beeſten

V. Wat zeyde den Engel aen Tobias op ſyne wederkomſt?

A. Den Engel vertoonde aen Tobias het ongeduld van ſynen vader nae ſyne te rug komſt, dat het aldus noodig was dat ſy voor af gingen; het gene wierd goed gekeurt. Raphael zeyde nog aen Tobias van mede te draegen de galle van den viſch, waer van men te voren gehandelt heeft, en van, zoo haeſt als hy zoude getreden zyn in ſyn huys, te beginnen met den Heere te aenbidden, en daer naer te naederen ſynen vader, en te ſtryken ſyne oogen met deze galle; dat hy ten zelven tyde ſyn gezigt zoude weder krygen, en dat hy ten uytterſten zoude verheugt zyn hem ziende.

V. Wat dede de moeder van Tobias geduerende de afwezentheyd van haeren zoon.

A. Sy ging alle dagen zitten op het hoogſte van eenen berg die ontrent den weg was, van waer ſy verre konde zien; en als ſy eens van daer beſpeurde of haeren zoon nog niet en kwam, zag ſy hem eyndelyk komen als hy nog verre was; ſy kende hem aenſtonds, en opgetoge van vreugd liep om de tyding te draegen aen haeren man: ten zelven tyde den hond die den jongen Tobias op den weg verzeld had, kwam voor af geloopen, en al of hy de tyding bragt van ſyn meeſters komſt, toonde ſyn vreugd met te kwiſpelſteerten.

V. Wat dede den goeden ouden man op de komſte van ſynen zoon?

A. Tobias hoe blind dat hy was, ſtond dan op, en begon al ſtrunkelende te loopen, en ſyne hand aen eenen knegt gevende, liep hy ſynen zoon te gemoet, en hem omhelzende, kuſte hy hem, gelyk ook ſyne huysvrouw dede. Toen nam Tobias van de galle des viſchs; en beſtreek daer mede de oogen van ſynen vader, die ſyn gezigt weder kreeg in den ouderdom van ſeſtig jaeren; daer naer verhaelde hy hem geheel de hiſtorie van ſyne reys.

V. Wanneer volgde Sara, de vrouw van den jongen Tobias?

A. Sara kwam zeven dagen naer Tobias, wanneer den

my

my eene huys-vrouwe bezorgt, en den duyvel van haer verdreven. Hy heeft haere ouders met blijdſchap vervult. Hy heeft my van den viſch, die my opſlokken wilde, verloſt. Het ligt des hemels heeft hy u doen aenſchouwen. En wy zijn met alle goederen door hem verrykt. Wat konnen wy hem dezes weerdigs geven? Ik bid u, lieven vader, vraegt hem dog, of hy zig wilt geweerdigen de helft te nemen van alles, dat wy met ons gebragt hebben. Hem dan geroepen hebbende, te weten, den vader en den zone, namen ſy hem ter zyden, en begonnen hem te bidden, dat hy zig zoude geweerdigen de helft van alles, 't welk ſy mede-gebragt hadden, in dank aen te nemen. Dan gaf hy hun in 't heymelyk deze antwoorde: Looft en dankt den Godt des Hemels, en geeft hem glorie voor alle menſchen, om dat hy ſijne bermhertigheyd over u heeft uytgewerkt. Want 't is goed, dat men het geheym des Konings, ('t welk ſomtyds zoo loffelyk niet en is) verborgen houde; maer 't is eerelyk, dat men de werken Gods verkondige en verheffe... Ik zal u dan de waerheyd ontdekken, ik en wil u de geheyme zaeken niet verbergen. Als gy met traenen bad, de dooden begraefde, uw middag-mael verliet, en de omgebragte lighaemen des daegs verſtaekt in uw huys, om die 's nagts te begraeven; was ik het, die uw gebed tot den Heere opdroeg. Overzulkx, om dat gy aen Godt aengenaem wierd, was het ook noodig, dat gy beproeft wierd. Maer nu heeft my Godt gezonden, om u te genezen, en om Sara, de huys-vrouw van uwen zone te verloſſen uyt duyvels magt; want ik ben den Engel Raphaël, een van de zeven die voor den Heere ſtaen. Als ſy dit hoorden, wierden-ze zeer ontſtelt en ſy vielen al bevende ter aerden op hun aenzigt. Maer den Engel zeyde tot hun: Vrede zy met u-lieden: en weeſt niet bevreeſt. Want als ik met u-lieden was, was ik'er door Gods wille. Dankt hem dan, en zingt hem Lof-zangen. Ik ſcheen wel met u te eten en te drinken; maer ik geniete eene ſpyze en drank, die onzienelyk is, en die de menſchen niet en konnen begrypen. Maer 't is nu tyd, dat ik weder-keere, tot den genen, die my gezonden heeft. Dog gy-lieden geeft lof aen Godt, en maekt alle ſijne wondere daeden bekent. Dit gezeyd hebbende, wierd hy uyt hun gezigt weg-genomen, zoo dat ſy hem niet meer en zagen. Alſdan, op hun aenzigt dry ueren nederliggende, dankten ſy Godt: en opgeſtaen zijnde, vertelden ſy alle ſijne wondere daeden. Tobias den ouden ſijnen mond open doende, loofde den Heere aldus: Groot zijt gy, ô Heere, in alle eeuwigheyd, uw Koningryk zal altyd dueren. Gy ſlaet, en gy geneeſt: Gy brengt de menſchen tot aen de dood, en gy brengt-ze van daer te rug: niemand en kan uwe magt ontvlugten.... Hy is 't die ons gekaſteyd heeft om onze zonden; en hy is 't die ons zal verloſſen om ſijne bermhertigheyd.... Voor my, ik zal hem danken in 't Land daer ik gevangen ben, om dat hy ſijne Majeſteyt getoont heeft over een zondig volk. Bekeert u dan, ô zondaers, en doet dat regt is voor Gods aenſchyn, geloovende, dat hy u bermhertigheyd zal vergunnen. Naer dat Tobias 't gezigt wederom

ouden en jongen Tobias dagten hoe ſy zouden vergelden den getrouwen geleyder van deze reyze, aen wie ſy opdroegen de helft van alles het gene ſy hadden mede gebragt.

V. Wat antwoordde den Engel op zoo beleefde aenbiedingen?

A. Den Engel begon met hun zalige leſſen te geven; daer naer maekte hy zig kenbaer, zeggende, dat hy was den Engel Raphael van Godt gezonden, dat het tyd was dat hy wederkeerde; en aenſtonds verdween hy.

V. Hoe lang leefde Tobias den vader daer naer?

A. Hy leefde nog 42 jaeren in vreugd, naer de welke voelende de dood genaeken, dede hy komen ſynen zoon met ſyne zeven kinders, en gaf hun zalige vermaeningen: hy zeyde hun nog, dat, zoo haeſt als ſy zouden begraven hebben hunne moeder by hem, ſy zig zouden vertrekken van Ninive, welke hy voorzag, dat zoude ten onderen gaen ter oorzaeke van haere ongeregtigheden: hy voorzeyde ook de erfteltenis van Jeruſalem; voords ſtierf hy in den ouderdom van 102 jaeren, en wierd begraven te Ninive.

V. Waer ging den jongen Tobias naer de dood ſyns vaders?

A. Naer dat hy bewezen had ſyne laeſte pligten aen ſyne ouders, vertrok hy van Ninive met ſyne vrouw en ſyne kinders, en ſyne kinds-kinderen, en kwam weder by ſynen ſchoon-vader Raguel, voor wie hy zorg droeg, en naer hem de oogen geſloten te hebben en aen ſyne ſchoon-moeder, ſtierf hy in den ouderdom van 99 jaeren. Hy zag de vyfde generatie. Zyne dood viel voor ten tyde van het Ryk van Joſias

V. Wat leert ons de hiſtorie van Tobias?

A. Wy zien daer in den perſoon van Tobias een zeldzaem voorbeeld van godsdienſtigheyd altyd onberoerlyk in alle voorvallen van een leven zoo ontruſt als het ſyne.

V. Hoe veel jaeren bevat de hiſtorie van Tobias?

A. De hiſtorie van Tobias ſedert de ſlavernye tot den ondergang van Ninive door de Chaldeeuwen onder de regeering van den vader van den grooten Nabuchodonoſor, in het jaer des werelds 3378, beheſt 95 jaeren; maer ſedert de geboorte van Tobias den vader, die voorviel ontrent het jaer 3240, tot de dood van Tobias den zoon, zyn'er ontrent 139 jaeren.

V. Legt ons nu eens uyt de ſchynelyke ſtrydigheden die'er gevonden worden in den Boek van Tobias, en voor eerſt, hoe kon dezen Engel zeggen aen Tobias, dat hy genoemd wierd Azarias zoon van den grooten Ananias?

A. Den Engel ſprak by gelykenis. Azarias beteekent byſtand Gods. en Ananias (of Hananeel, volgens het Hebreeuſch) beteekent gratie en gaeve Gods; aldus beteekende den Engel Raphael door deze verbeeldende naemen, dat hy waerelyk van Godt gezonden was om Tobias by-te ſtaen en hem verſcheyde gunſten te bezorgen. Daer en boven den Engel verbeeldde den perſoon van Azarias; en die van Godt gezonden was in de gedaente van dien

had gekregen, leefde hy nog twee-en-veertig jaeren: en naer dat hy hondert-en-twee jaeren had geleeft, is hy geſtorven en eerlyk begraeven te Ninive. Hy was zes-en-vyftig jaeren oud als hy het gezigt verloor, en zeſtig als hy het weder kreeg. Het overig van ſijn leven bragt hy over in blydſchap, en met goeden voordgang in de vreeze Gods, is hy geſtorven in vrede. Dog in d'uere ſijn'er dood riep hy Tobias ſijnen zone, ſijns zoons kinderen, en zeyde tot hun: Den ondergang van Ninive is naer-by, want Gods woord en zal niet vervallen. Hy voorzeyde voords dat de Joden zouden weder-keeren nae Jeruſalem, en dat de Heydenen tot Godt zouden bekeert worden. Hierom, mijne kinders, hoort uwen vader: dient den Heere getrouwelyk, en zoekt te doen, het gene hem behaegelyk is. Gebied uwe kinders regtveerdiglyk te leven; aelmoeſſen te doen; Godt te gedenken; en hem t'allen tyde getrouwelyk te loven en te danken uyt alle hunne kragt. Verblyft hier niet; maer zoo haeſt gy uwe moeder nevens my zult begraeven hebben in 't zelve graf, ſchikt uwe voetſtappen van dan af om van hier te vertrekken: want ik zien, dat de boosheyd van deze Stad haer zal doen ten onder gaen. Tobias dan (naer dat ſijne moeder dood was) vertrok uyt Ninive met ſijne huys-vrouw, ſijne kinders, en kinds-kinderen, en keerde weder tot d'ouders van ſijne vrouw. Hy vond-ze wel te pas. Hy droeg zorge voor hun, en hy ſloot zelf hunne oogen. Hy zag ſijne kinds-kinderen tot het vyfde geſlagte. En geleeft hebbende negen-en-negentig jaeren in de vreeze Gods, wierd hy met vreugd begraeven, en geheel ſijn geſlagte is gebleven in een goed leven en heyligen handel, zoo dat-ze Godt en de menſchen aengenaem waeren.

jongman, moeſt aennemen de manieren en den' naem van den zelven.

V. Als den Engel antwoordde aen den jongen Tobias die hem vroeg van waer hy kwam; was ſyn antwoord waeragtig, als hy zeyde, dat hy kwam van de kinders van Iſrael?

A. Jae; want hy kwam als bedienden gezonden om ſynen laſt te volbrengen wegens de Iſraëlieten; aldus was het waer, dat hy kwam van de kinders van Iſrael.

V: Maer als dezen Engel zeyde aen Tobias, dat hy gewoont had met Gabelus, ſprak hy de waerheyd?

A. Jae; want den Engel had een bevel van Godt ontfangen van Gabelus bezonderlyk by te ſtaen in ſyne armoede en ſlavernye.

V Hoe legt gy uyt het gene den Engel zeyde aen Tobias, dat hy wiſt den weg om te gaen nae Gabelus te Rages?

A. Men diend te weten, dat dezen Engel zig voegde nae de gewoonelyke ſpreekwyze der menſchen; niet dat hy gegaen had gelyk de menſchen doen, maer gelyk eenen zuyveren geeſt die zig in eenen oogenblik vervoert van de eene plaets op eene andere; en het is alzoo dat hy kon zeggen, dat hy dien weg dikwils gegaen had.

HET BOEK JUDITH.

Dit Boek verhaelt ons in 16 Hoofd-ſtukken de wonderbaere verloſſinge van de Stad Bethulien door de manhaftigheyd van de kloeke Judith. Het leert ons voornaementlyk, hoe Godt wel middelen weet te vinden voor de gene, die op hem betrouwen, ook als alle menſchelyke hulpe en raed ontbreekt. Deze Hiſtorie, volgens het gemeenſte gevoelen, is geſchied ten tyde van Manaſſes Koning van Juda, naer ſyne te rug komſte uyt de gevangeniſſe, die waerſchynelyk uyt boetveerdigheyd de beſtieringe van ſyn Ryk liet aen den Opper-prieſter Eliacim, om het overig van ſyn leven te beſteden tot het beweenen van ſyne miſdaeden. En dit is de reden, dat'er in deze Hiſtorie niet en word geſproken van eenigen Koning, maer alleen van Eliacim. En dit zynde, zoude den Koning van Aſſyrien, die hier Nabuchodonozor genaemt word, Saoſduchin, klyn-zoon van Sennacherib wezen, en deze Hiſtorie geſchied zyn in 't jaer des werelds 3347, en 657 jaeren voor Chriſtus.

UYT HET I., II., III., IV., V. EN VI. HOOFD-STUK.

Nabuchodonozor Koning van Aſſyrien wilt ſyn Ryk voorder verbreyden, en zig doen erkennen voor Godt. Hy zend Holofernes met een magtig Leger. Den ſchrik van de Iſraëlieten.

ARphaxad Koning der Meden, hebbende veel natien onder ſijn gebied gebragt, bouwde een zeer magtige Sad, die hy Ecbatanes noemde. Hy maekte haere mueren van vierkante gehouwe ſteenen, ſeventig cubitus hoog, en dertig cubitus dik. Hy maekte haere torens tot de hoogde van honderd cubitus.

LIBER IUDITH, CAPVT. 1. P.B. Bouttats fec.

De torens waeren vierkant, en elke zyde was twintig cubitus breed. De poorten maekte hy van de hoogde der torens. Hy roemde als eenen magtigen Heer over de magt van ſijne legers, en in de treffelijkheyd van ſijne wagens. Dog Nabuchodonozor Koning van Aſſyrien, (die regeerde in de groote Stad Ninive) kwam in't twaelfſte jaer ſijns rykx vegten tegen Arphaxad in't groot veld Ragau genoemt, en overwon hem. Dan wierd het ryk van Nabuchodonozor verheven, en ſijn hert zwol op: en hy zond tot alle die woonden in Cilicien, te Damaſcus, en op den berg Libanus, tot de volkeren van den berg Carmelus en van Cedar, tot de inwoonders van Galileën, en tot al die in Samarien waeren, en over de Jordane, tot Jeruſalem toe, en tot het land van Jeſſe, tot aen de paelen des Moorenlands. Tot al deze zond Nabuchodonozor gezanten. De welke eenpaerelyk weygerden ſijn verzoek, en ſy zonden de gezanten ydel henen, en joegen hun ſchandelijk weg. Dan wierd Nabuchodonozor vertoornt tegen al dat land, en hy zwoor by ſijnen throon en ryk, dat hy zig zoude vreken over alle die landſchappen. In het derthiende jaer van Nabuchodonozors regeringe wierd'er in ſijn Hof raed gehouden, hoe hy zig zoude vreken. Hy riep by een alle de Veld-overſten en Krygs-mannen, en hy zeyde dat ſyn voornemen was, geheel het land te brengen onder ſyn gebied. Alzoo dit ieder wel behaegde, zeyde den Koning tot Holofernes den overſten van't Leger: Trekt op tegen alle de ryken, die myn bevel hebben verſmaed. Uw oog en zal geen ryk ſpaeren, en alle de bemuerde Steden zult gy brengen onder myn gebied. Holofernes dan vergaederde tot dien krygs-togt het getal van honderd en twintig duyzend mannen te voet, en twaelf duyzend Schutters te peird. Hy trok op met ſijne wagens. ruyters en ſchutters, en kwam aen in Cilicien, hy nam daer alle de kaſteelen in; en hy overwon alle de ſterke plaetzen. Hy vernielde de vermaerde Stad Melothi, en hy roofde de naekomelingen van Tharſis en Iſmael. Hy kwam te Meſopotamien, en hy verwoeſte daer al de magtigſte Steden; hy nam geheel het land in; hy voerde met hem weg alle de naekomelingen van Madian, en roofde hunne rykdommen, en al die hem wederſtonden, verſloeg hy door het zweerd. Daer naer daelde hy neder tot de velden van Damaſcus in den ougſt-tyd, en verbrandde al hun gewas, en dede al hunne boomen en wyngaerden af-houwen, zoo dat alle de inwoonders van't land met ſchrik wierden bevangen. Dan zonden alle de Koningen en Princen van Syrien, Lybien en Cilicien gezanten tot Holofernes, om hem te zeggen: Dat uwe verbolgentheyd ten opzigte van ons ophoude, 't is beter, dat wy in't leven blyven, en den grooten Koning Nabuchodonozor dienen, als dat wy door de dood vergaen. Ziet, alle onze Steden en Landeryen, alle de kudden van oſſen en ſchaepen, alle onze peirden en kemelen, en alle onze goederen, en huys-gezinnen zyn voor uw aenzigt, neemt alles onder uw gebied, wy met onze kinders zyn uwe ſlaeven. Holofernes kwam dan, en nam alle de Steden in. En uyt alle de Steden nam hy de ſterkſte mannen. Dus kwam daer eene zoo groote vreeze over alle de landſchappen, dat alle de Princen en de voornaemſte Heeren (die de Steden bewoonden) te ſaemen met het volk hem te gemoed kwamen. Sy ontfingen hem ook met kroonen en tortſen in lange reyen, met trommels en fluyten danſende; maer zelf deze dingen doende, en konden ſy niet verzagten de trotsheyd van ſijn gemoed: want hy vernielde hunne Steden, en hy kapte hunne boſſchen (*In de welke ſy den Gods-dienſt pleegden voor hunne Afgoden.*) af, om dat Nobuchodonozor hem had bevolen, alle de Goden des lands te niet te doen: te weten, om dat hy alleen voor Godt erkend zoude worden door die volkeren, die onder Holofernes magt zouden buygen.

V. Waer van handeld den Boek van Judith?

A. Men vind in den Boek van Judith de mirakeleuze verloſſing van de Stad Bethulien (die is in het geſlagt van Zabulon, en genoemt word Bethleëm in't 19 Capittel van den Boek van Joſue) door de heldaedige kloekmoedigheyd van eene vrouwe met naeme Judith. Dezen Boek bevat 16 Capittels, en is den 18 van het Oud Teſtament; volgens eenige Auteurs is hy geſchreven geweeſt in de Chaldeeuwſche taele; maer wy hebben hem tegenwoordiglyk niet in die ſpraeke.

V. Waerom word dezen Boek aen Judith toegeëygent?

A. Om dat daer geſproken word van de victorie welke het volk van Godt behaelde over ſyne vyanden, door de wysheyd en moedigheyd van deze vrouwe.

V. Door wie is den Boek van Judith geſchreven?

A. Men kan met geene zekerheyd den Auteur daer van noemen; maer het waerſchynelykſte gevoelen is, dat het was den Opper-prieſter Eliacim, gezeyd Joakim, die het Hoog-prieſterſchap bediende tuſſchen Sobna en Helchias.

V. Is den Boek van Judith in alle tyden voor Canoniek aengenomen geweeſt?

A Neen; men heeft dezen Boek aengezien gelyk dien van Tobias; zoo dan, men kan naezien het gene ik daervan gezeyd heb, en het toe paſſen aen dezen.

V. Welk is het oogmerk van den Heyligen Geeſt in de hiſtorie van Judith?

A. Zulkx is, ons te beweegen tot Godt in onze grootſte droefheden, altyd betrouwende op ſyne bermhertigheyd.

V. Hoe verdeelt men den Boek van Judith?

A. In twee Deelen; handelende het eerſte van den ſtaet der Joden in dien tyd; het tweede ſpreekt van Judith.

V. In wat tyd gebeurde de hiſtorie van Judith?

A. Het is een waerſchynlyk gevoelen, dat het was in het twee-en-veertigſte jaer van het Ryk van Manaſſes Ko-

De kinders van Iſrael, die in't land van Juda woonden, deze dingen hoorende wierden voor Holofernes zeer verſchrikt. Sy vreeſden, dat hy met Jeruſalem, en den Tempel des Heere zoude doen, gelyk hy met de andere Steden en Tempels had gedaen. Sy zonden dan van Samarien in't ronde tot Jericho toe, en ſy bezetten alle de hoogten der bergen. Sy maekten mueren rondom hunne Dorpen, en ſy vergaederden graen tot bereydinge van den oorlog.

Alle het volk riep ook tot den Heere met grooten iver, en ſy vernederden zig met vaſten en bidden. De Prieſters deden hayren kleederen aen, de kinders vielen neder voor den Tempel des Heere, en men bedekte den Autaer met een hayren-kleed. Sy riepen eenpaerelijk tot den Heere en Godt van Iſrael, dat nog hunne kinders niet en zouden gegeven worden tot roof, nogte hunne vrouwe verſtroeyt, en dat hunne Steden niet en zouden verwoeſt worden, hun heyligdom niet ontheyligt, en ſy aen de heydenen niet tot ſpot geſtelt. Eliacim den Hoogen-prieſter ging ook geheel Iſrael om, en hy ſprak aldus het volk aen: Weeſt verzekerd, dat den Heer uwe gebeden zal verhooren, in dien gy voor ſijn aenſchyn volherd in vaſten en bidden. Gedenkt, dat Moyſes, den dienaer des Heere, niet vegtende met den zweerde, maer ſtortende heylige gebeden, Amelec heeft verdreven, die ſijn betrouwen had geſtelt op ſijne magt, op ſijne ſterkte, op ſijn leger, op ſijne ſchilden, op ſijne wagens, en op ſijn peerde-volk. Alzoo zal het gaen met alle de vyanden van Iſrael, in dien gy blyft volherden in den handel, die gy hebt begonſt. Door deze opwekkinge van Eliacim, bleven ſy volherden in't gebed voor het aenſchyn des Heere. En zelfs ook de gene die de brand-offers des Heere opdroegen, deden de offeranden omgegort met hayre kleederen, en beſtroeyt met aſſchen op hunne hoofden; en ſy baden Godt allegaeder uyt ganſcher herten, dat hy Iſrael zoude willen byſtaen. En het is aen Holofernes geboodſchapt, dat de kinders van Iſrael zig bereydden tot wederſtaen, en de doorgangen der bergen hadden geſloten. Hy wierd als raezende van gramſchap, en hy riep alle de Vorſten van Moab, en alle de Hoofd-mannen, en zeyde tot hun: Zegt my eens, wat volk dat 't is, 't gene de bergen bezet? Hoedaenig, hoe groot, en hoe veele hunne Steden zyn? welke ook hunne magt is? waerom ſy ook buyten alle de gene, die woonen in't weſten, ons verſmaeden, zonder ons te gemoed te komen, om ons in vriendſchap te ontfangen? Hier op zeyde Achior, overſten der Ammoniters: Myn Heer, is't dat gy u geweerdigt my te aenhooren, zoo zal ik de waerheyd zeggen wegens dit volk, en geene valſcheyt en zal'er komen uyt mijnen mond. Dit volk is van d'af-komſte der Chaldeërs. Sy hebben eerſt gewoond in Meſopotamien, om dat-ze niet en wilden volgen de goden hun'er vaderen in Chaldeën. Verlaetende dan den goden-dienſt hun'er voor-ouders, die veele goden aenbaden, hebben ſy eenen Godt des Hemels alleen gedient, die hun ook heeft geboden van daer te vertrekken, en in Chanaan te gaen woonen, daer naer het Land in hongers-nood zijnde, zijn ſy gaen woonen nae Egypten; alwaer ſy ten tyde van veertig jaeren zoo zijn vermenigvuldigt, dat hun Leger ontelbaer was.

Hy verhaelt voorders alle de weldaeden, die Godt aen dit volk heeft gedaen in Egypten, in de roode Zee, &c. Op alle plaetzen, daer ſy kwamen, zeyde Achior voorder, ſtreed Godt voor hun: en niemand en heeft dit volk op den nek konnen ſtellen, 't en zy als het was afgeweken van hunne Godt. Dog zoo dikwils als ſy iemand anders als hunnen Godt hebben gedient, zoo wierden ſy overgelevert tot roof, tot het ſweerd, en tot ſpot. Maer zoo dikwils als het hun leed was, dat ſy van den Gods-dienſt waeren afge-

ning van Juda, naer dat dezen Prins was wedergekeerd van Babylonien alwaer hy krygs-gevangen geweeſt was, ten tyde van de regeering van Saoſduchin klynen zoon van Senacherib.

V. Hoe was den ſtaet der Joden ten tyde van Judith?

A. De Joden waeren zeer verdrukt en in groot gevaer, zonder dat ſy middel zagen om daer uyt getrokken te konnen worden.

V. Welk was de oorzaek van de kwelling en gevaer der Joden?

A. De groote magt van Saoſduchin, gezeyd Nabucho donoſor, Koning der Aſſyriers, zoon van Aſſarrhadon, en klyn zoon van Sennacherib, verſcheyden van den grooten Nabuchodonoſor; maer den zelven Saoſduchin die Godt geſchikt had om te verootmoedigen Arphaxad Koning der Meden, gezeyd Dejoces, van den welken dezen Nabuchodonoſor verwinnaer was.

V. Wat opzet had Nabuchodonoſor naer de victorie over Arphaxad?

A. Dezen Koning wou zig de geheele wereld onderwerpen, en bezonderlyk Jeruſalem: Hier toe gaf hy bevel aen Holofernes ſynen Veld-overſten, van met een magtig heyr op te trekken, en zig meeſter te maeken van alle die zouden wederſtaen aen ſyne wapens.

V. Wat deden de Joden vernomen hebbende deze tyding?

A. De vrees en ſchrik bevong hunne geeſten; daer en tuſſchen ſy haeſten zig om alle de hoogtens der bergen te bezetten, en bereydden zig tot den oorlog.

V. Wie was 't Opperhoofd der Joden in deze tyds erſteltenis?

A. Eliacim, Opper-Prieſter des Heere, in de plaets van Manaſſes Koning van Juda, die maer kortelings wedergekomen zynde uyt ſyne gevangenis van Babylonien, alleenlyk voor had het overig ſyns levens in boetveerdigheyd over te brengen, betrouwende ten vollen op het goed

weken,

weken, heeft den Godt des Hemels hun kragt gegeven, om hunne vyanden te wederſtaen. 't Ging al wel met hun, zoo lang als ſy voor hunnen Godt geen kwaed en deden: want hunnen Godt haet de zonde. Overzulkx, mijn Heer, onderzoekt, of ſy eenig miſdaed hebben bedreven voor d'oogen van hunnen Godt: dan mogen wy optrekken; want hunnen Godt zal hun aen u zekerlyk leveren. Dog is 't dat ſy voor hunnen Godt ontſchuldig zyn, zoo zullen wy hun niet konnen wederſtaen: want hunnen Godt zal hun beſchermen, en wy zullen tot ſpot geſtelt worden. Achior van deze aenſpraeke ophoudende, wierden alle de groote Heeren van Holofernes door gramſchap ontſteken, en meynden hem te dooden, zeggende tot malkanderen: Wat is dit voor eenen, die zegt, dat de kinders van Iſraël magtig zijn om den Koning Nabuchodonozor en ſijne Legers te wederſtaen? Op dat Achior leere, dat hy ons wilt verleyden, laet ons het gebergte optrekken: en als wy de magtigſte onder hun zullen gevangen hebben, dan zal hy met hun door 't zelve ſweerd ſterven. Op dat al het volk wete, dat Nabuchodonozor den Godt van 't Land is, en dat'er geenen anderen en is buyten hem. Dog Holofernes, door gramſchap ontſteken, zeyde tot Achior: Dewyl gy gepropheteert hebt, zeggende, dat het volk van Iſraël beſchermt word van hunnen Godt; op dat ik u mag toonen, dat'er geenen anderen Godt en is, als Nabuchodonozor, als wy hun allen zullen verſlagen hebben als maer eenen menſch, dan zult gy ook met hun door 't zelve ſweerd van de Aſſyriers ſterven, en geheel Iſraël zal met u vergaen. Maer is 't dat gy gelooft, dat uwe prophetie waeragtig is, en laet uw aenzigt niet ontſtelt worden. Dan gebood Holofernes, dat men Achior zoude leyden te Bethulien, en leveren in d'handen der Iſraëliten. De knegten van Holofernes hem nemende, trokken door de velden henen; maer, als ſy kwamen aen het gebergte, vielen de ſlingeraers op hun uyt. Sy dan, ter zyden van den berg afwykende, bonden Achior met handen en voeten aen eenen boom, en keerden weder. De Iſraëliten van Bethulien afdaelende, kwamen tot Achior, maekten hem los; en naer dat-ze hem te Bethulien hadden gebragt, en geſtelt in 't midden des volks, vraegden ſy, wat dit te zeggen was, dat de Aſſyriers hem aldaer hadden gebonden gelaeten? Achior verhaelde dan in 't midden der Overſte, en voor alle het volk, al het gene hy had geantwoord op Holofernes vraege, en hoe de kryg-lieden hem daerom wilden dooden; en hoe Holofernes zelfs, gram zijnde, hem om die reden had doen leveren in de handen der Iſraëliten, op dat hy (wanneer hy de Iſraëliten zoude overwonnen hebben) hem Achior ook door veelderhande pynen zoude doen ſterven: om dat hy deze woorden had gezeyd: Den Godt des Hemels is hunnen beſchermer. Naer dat Achior dit alles had vertelt, viel al het volk op hun aenzigt, aenbad den Heere, en met een algemeyn gekerm en geween, ſtorteden ſy tot hem eenpaerelyk dit gebed: O Godt, Heere van Hemel en aerde, aenziet hunnen hoogmoed, en ſlaet dog uwe oogen neder tot onze nederigheyd. Aenziet de verſchriktheyd van die u toegeweyd zijn; en toont, dat gy niet en verlaet de gene, die op u betrouwen; en dat gy vernedert de gene, die op hun zelven betrouwen, en zig beroemen over hunne eygen kragt. Den geheelen nagt in 't gebed overgebragt hebbende, vertroofteden ſy Achior, zeggende: Den Godt onzer vaderen (wiens magt gy hebt verkondigt) zal de zaeke voor u aldus omkeeren, dat gy veel eer hunne verdervinge zult zien; en wanneer Godt den Heer ſijne dienaeren zal in vryheyd geſtelt hebben, dan wenſchen wy, dat hy ook uwen Godt zy in 't midden van ons. Daer naer nam Ozias (den Overſten der Stad) hem in ſijn huys, en hem tot een groot avond-mael, met alle de Overſte genood hebbende, verkwikten-ze zig

beſtier van den Opper-Prieſter, nopens de regeering des volks, gelyk den zelven Opper-Prieſter; hierom betrouwde hy nu weder aen hem het beleyd van dezen oorlog.

V. Wat gebood den Opper-Prieſter in 't begin van dezen oorlog?

A. Eliacim of Eliachim, ook gezeyd Joakim, bevool aen de Joden hun betrouweu voornaementlyk te ſtellen op Godt, van te vaſten en te bidden.

V. Wat dede Holofernes berigt hebbende dat de Joden zig bereydden om hem te wederſtaen?

A. Holofernes ſchoot in een groote gramſchap, en wilde weten wat volk dit was; hierom ontbood hy Achior Overſten der Ammonieten, die hem verhaelde alle de wonderheden die Godt had uytgewerkt ten voordeele van dit volk.

V. Gaf de redenvoering van Achior eenigen indruk op het gemoed van Holofernes en van de Grooten van ſyn Hof?

A. Neen: ſy hadden beſloten Achior te dooden; maer Holofernes veranderde van voornemen, en dede hem leveren aen de Iſraeliëten die waeren in Bethulien, aen de welke dezen verhaelde het gene hy had geantwoord aen Holofernes als hy hem gevraegd had wat volk de Iſraëlieten waeren, en zeyde, dat het volk van Holofernes hem had willen dooden om dat hy geſproken had ten voordeele der Joden.

V. Wat bſloot Holofernes naer dat hy Achior had weggezonden?

A. Holofernes gebood van op te trekken tegen Bethulien. Syn leger beſtond uyt 120000 voetgangers en 22000 ruyters.

V. Wat deden de Iſraeliëten ziende deze menigte van krygsknegten voor hunne ſtad?

A. Sy wirpen zig ter aerde neder voor den Heer, en beſtroeyende hunne hoofden met aſſchen, baden ſy gezae-

te faemen, den vaſten-dag nu volbragt zijnde. Daer naer is al het volk vergaedert, en hebben geheel den nagt gebeden.

UYT HET VII., VIII., IX., X., XI., XII., XIII. XIV. XV. EN XVI. HOOFD-STUK.

Holofernes belegert Bethulien. Judith beriſpt de Overſte, om dat ſy tyd ſtellen aen Gods bermhertigheyd. Judith zeer opgetoeyt, trekt uyt Bethulien. Sy word by Holofernes gebragt, die behaegen heeft in haer. Holofernes roept Judith ter avond-mael. Judith houwt Holofernes het hoofd af. Keert nae Bethulien weder. Het hoofd word op de veſten gehangen. De Aſſyriers nemen de vlugt. Lof van Judith.

'S Anderdags gebood Holofernes aen alle het krygs-volk, dat ſy nae Bethulien zouden optrekken. De kinders van Iſraël ziende hunne groote menigte, vielen ter aerde; wierpen aſſchen op hunne hoofden; en baden eenpaerelyk, dat den Godt van Iſraël ſijne bermhertigheyd wilde toonen over ſijn volk. Hunne wapenen dan aennemende, bezetten ſy de plaetzen, die nae de engte der bergen leydden. Sy hielden daer wagt dag en nagt. Holofernes het gebergte omgaende, bevond, dat de fonteyne, die aen de Stad water verleende, haeren water-loop had buyten de Stad. Hy dede dan den water-loop af-ſnyden. Dog daer waeren nog eenige fonteynen niet verre van den muer, waer uyt men de belegerde bedektelyk water zag komen haelen..... Die van Ammon en Moab kwamen dan by Holofernes zeggen: De Iſraëliten betrouwen niet op hunne lançien en pylen; maer de bergen zijn hunne beſchermenis, en de heuvelen die zeer ſtyl afgaen, zijn hunne bol-werken. Op dat gy hun dan mogt overwinnen zonder ſlag of ſtoot, ſtelt wagt aen de fontynen, dat-ze daer uyt geen water meer en konnen haelen..... Holofernes ſtelde dan rondom de Stad hondert mannen aen elke fonteyne. Als nu deze wagt twintig dagen had geduert, wierden alle de waterputten en water-bakken der inwoonders van Bethulien ydel, zoo dat'er in de Stad geen water meer en was om te drinken, zelfs niet voor eenen dag; want men gaf aen het volk dagelykx met eene maete te drinken. Het gebrek van water wierd eyndelyk zoo groot, dat alle de inwoonders by Ozias kwamen, om zig Holofernes over te geven, zeggende: 't Is beter dat wy gevangen in't leven blyven, om Godt te loven, als dat wy ſtervende geſtelt worden tot ſpot van alle menſchen. Wy roepen heden Hemel en aerde tot getuygen, en den Godt onzer vaderen, die ons ſtraft volgens onze zonden, dat gy terſtond de Stad zult overleveren aen Holofernes; op dat wy liever eene korte dood mogen ſterven door het ſweerd; als die lange, door de felligheyd van den dorſt. Deze woorden geſproken hebbende, ontſtond'er onder hun allen een groot geween en gekerm, en ſy riepen vele ueren lang met gelyk'er ſtemme tot den Heere: Wy hebben gezondigt met onze vaderen; wy hebben onregtveerdiglyk te werk gegaen. Dog gy, die genaedig zyt, ontfermt u onzer: ofte ſtraft gy zelf liever onze ongeregtigheden door uwe geeſſelen: maer en geeft die u loven dog niet over aen een volk, dat u niet en kent; op dat men niet en zegge onder de Heydenen: Waer is nu hunnen Godt? Als ſy ſtil zwegen, vermoeyd zijnde door het geroep en geſchrey, ſtond Ozias op met traenen overgoten, en zeyde: Broeders, hebt goeden moed, laet ons nog vyf dagen de bermhertigheyd van Godt af-wagten, mogelyk zal hy ſijne gramſchap intrekken, en glorie geven aen ſijnen Naem. Dog, is 't dat'er binnen vyf dagen geene hulpe en

mentlyk den Godt van Iſraël, dat hy ſyne bermhertigheyd zoude willen doen uytſchynen over ſyn volk.

V. Op wat manier begon Holofernes de ſtad Bethulien aen te randen?

A. Hy begon met den water loop af te leyden, en te beletten dat 'er water zou komen in de ſtad.

V. Wat deden de Iſraeliëten vreezende te vergaen van dorſt?

A. Sy beſlooten zig over te geven aen Holofernes; maer Ozeas, Prince van Juda, naer traenen geſtort te hebben voor den Heer, tragtte hun aen te moedigen en te bewegen om nog vyf dagen Gods bermhertigheyd af te wagten, en dat ſy naer dien tyd, als 'er geene byſtand kwam, zouden doen gelyk ſy hadden voorgenomen.

V. Waerom bepaelde Ozias aldus den tyd juſt op vyf dagen?

A. Het is te denken, dat Godt Ozias aldus dede ſpreken, zonder dat hy zelf daer van de reden wiſt.

V. Welk is het tweeden Deel van den Boek van Judith?

A. De hiſtorie van Judith zelf, van wie Godt zig bediende tot verloſſing van ſyn volk.

V. Van waer was Judith?

A. Judith dogter van Merari, wierd geboren, zoo men giſcht, onder de heerſching van ochoſias Koning van Juda; ſy was van 't Geſlagt van Simeon, en niet van dat van Ruben, gelyk zegt de Latynſche Overzetting die men moet over een brengen met de Griekſche: ſtellende in plaets van *zoons van Ruben*, *zoons van Iſraël*; dat is, van Jacob.

V. Wiens vrouwe was Judith?

A. Merari, den vader van Judith, genoodzaekt zynde geweeſt zyn Land te verlaeten, kwam ſyn verblyf nemen te Bethulien, Stad van het Geſlagt van Zabulon in Galileën die zig weder begeven had met meer andere onder de gehoorzaemheyd van de Koningen van Juda: hy gaf ſyne dogter daer ten houwelyk aen Manaſſes inwoonder der zelve Stad; ſy verloor haeren man, waerſchynelyk in

IVDITH.

17. *Insignis* IVDITH *Holofernis nocte sopiti,*
Numinis auxilio, demetit ense caput.

komt, zoo zullen wy doen volgens uwe woorden. Deze woorden van Ozias kwamen aen d'ooren van Judith, die nu zedert dry jaeren-en-half weduwe was. Sy had in 't opperſte van haer huys eene verborgen kamer gemaekt, alwaer ſy zig opgeſloten hield met haere dienſt-maegden. Sy droeg een hayren kleed om haere lenden, en ſy vaſtede alle de dagen haers levens, uytgenomen de Sabbath-dagen en de Feeſt-dagen. Sy was uyt'er maeten ſchoon van aenzigt, en haeren man had haer groote rykdommen agtergelaeten..... Sy vreeſde Godt grootelykx, en niemand en was'er, die van haer een kwaed woord ſprak.

Sy dan, gehoort hebbende, dat Ozias beloofd had de Stad over te geven naer vyf dagen, zond tot de overſte Chabri en Charmi, die by haer kwamen, en ſy zeyde tot hun: Wat is dit te zeggen, dat Ozias heeft toegeſtemt de Stad over te leveren aen de Aſſyriers, in dien'er voor ons naer vyf dagen geen hulpe en komt? Wie zyt gy-lieden, om aldus den Heere te tergen? Dit en is niet om ſijne bermhertigheyd te verwerven; maer om ſijne gramſchap te verwekken en ſynen toorn te ontſteeken. Gy gaet aen den Heere bepaelen den tyd van ſijne bermhertigheyd, en gy ſteld'er hem dag van volgens uw goed-dunken. Dog nademael den Heere verduldig is, laet ons hier over ook leedwezen hebben, en laet ons ſijne genaede met oodmoedigheyd verwagten. Hy zal de Heydenen, die tegen ons opſtaen, vernederen, en hy (die onzen Heer en Godt is) zal-ze tot ſchande ſtellen. Nu dan, ô Broeders, die de overſte van Gods volk zyt, doet hun eene aenſpraeke, die hunne herten verſterke, en doet hun gedenken, dat onze voor-vaders zyn beproeft geweeſt, op dat men zoude zien, of ſy hunnen Godt waerlyk dienden. Dat onzen vader Abraham is beproeft geweeſt, en dat hy door veel lydens beproeft zynde, Gods vriend is geworden. Zoo zyn ook Iſaâc, Jacob, Moyſes, en al die Godt hebben behaegt, door veel lydens door gegaen, en Godt getrouw gebleven. Dog die de beproevinge niet en hebben ontfangen in de vreeze Gods, maer hunne onlydzaemheyd en ſchandelyke morringen hebben getoont, die zyn door den verdervenden Engel vernielt geworden, en door de ſlangen vergaen. Daerom en laet ons dan niet ſpytig zijn om de dingen, die wy lyden: maer denkende, dat deze ſtraffen minder zijn, als dat onze zonden verdienen, laet ons gelooven, dat de geeſſels des Heere (met de welke hy ons kaſtyd) ons overkomen tot onze verbinteniſſe, en niet tot ons verderf. Ozias, en de Overſte antwoordden: Alles wat gy hebt gezeyd, is waer, bid dan voor ons: want gy zijt eene heylige en godvreezende vrouw. Judith zeyde dan: Gelyk gy bekent, dat het gene ik u heb mogen zeggen, van Godt komt, zoo beproeft ook of het van Godt is, het gene ik voor hebbe te doen, en bid, dat Godt myn voornemen wilt kragtig maeken. Gy zult dan dezen nagt ſtaen aen de Stads-poorten, en ik zal met myne dienſt-maegd uytgaen, en bid, dat Godt (gelyk gy hebt gezeyd) binnen vyf dagen ſijn volk van Iſrael aenzie. Dog ik en wil niet, dat gy onderzoekt, wat ik ſchikke te doen: en tot dat ik u daer van de boodſchap brenge, en moet'er niets geſchieden, als dat men Godt onzen Heere voor my bidde. Ozias zeyde tot haer: Gaet in vrede, Godt zy met u tot ſtraffe van onze vyanden. Als ſy weg waeren, is Judith gegaen in haere kamer, en aengetrokken hebbende een hayren kleed; ſtroyde ſy aſſchen op haer hoofd, en op haer aenzigt nedervallende voor den Heere, riep ſy tot hem: Heere, den Godt van mijnen vader Simeon,.... ik bid u, ſtaet my, een weduwe by.... Toont nu dat gy onzen Godt zyt. Geeſt my ſtandvaſtigheyd in mijn gemoed om Holofernes te verſmaeden, en geeft my kragt om hem te verſlaen.... Verhoort my

den ouderdom van zes en veertig jaeren, die haer groote goederen naerliet. Judith en wilde geen tweede houwelyk meer aengaen, en leefde een zeer eenzaem leven in de oeffeningen van boetveerdigheyd: ſy was een zeldzaem voorbeeld voor alle weduwen, en woonde te Bethulien.

V. Wat dede Judith verſtaen hebbende, dat Ozias belooft had binnen vyf dagen de Stad over te geven?

A. Judith ſprak tot de Ouderlingen, en naer dat ſy hun had doen zien hunne faut van beſloten te hebben de Stad over te geven, verweet ſy hun, dat ſy Godt getergt hadden, waer over ſy boetveerdigheyd moeſten doen; en wat haer aenging, dat ſy den Heere zoude bidden, dat hy haer zoude willen verſterken in het voornemen 't gene ſy beſloten had uyt te voeren, als komende van hem.

V. Wat antwoordden de Ouderlingen aen Judith?

A. Sy keurden goed het gene Judith hun gezeyt had als ook het welk ſy voorgenomen had te doen, het gene was Holofernes het hoofd af te ſlaen.

V. Hoe gedroeg zig Judith in zoo ſtoute daed?

A. Alhoewel het heel leven van Judith was eene geſtaedige boetveerdigheyd en geduerig gebed, de gelegentheyd nogtans, die zig aenbiedde, en haer voorneemen vereyſchten een veel meerdere verootmoeding als te voren; hierom vernieuwde ſy haere boetveerdigheyd en gebeden tot den Heere, om van hem te verkrygen de ſterkte die ſy noodig had.

V. Door wat middel bekragten Judith haer voornemen uyt te werken?

A. Judith verhoopte tot haer oogmerk te komen door haere ſchoonheyd; ſy bad Godt, dat Holofernes haer beſchouwende gevangen mogt worden door den ſtrik ſyner oogen

V. Dit gebed en dezen middel zyn die volgens Godt, en onberiſpelyk?

A. Jae, want Judith bad in dezer voege, niet ten opzigte van het feyt van dezen goddeloozen, maer ten opzigte

ellendige in myn verzoek, die al myn betrouwen hebbe op uwe bermhertigheyd. ô Godt, gedenkt u verbond ; ſtelt zoodanige woorden in mijnen mond, en verſterkt het voornemen mijns herten zoodaenig, dat uw huys in uwe heyligmaekinge blyve ; op dat alle volkeren mogen kennen, dat gy zyt den waeren Godt, en dat 'er buyten u geenen anderen en is te vinden. Doen ſy ophield van roepen tot den Heere, is ſy opgeſtaen. Sy riep haere dienſt-maegd, en trok haer hayren kleed uyt, en leyde haer weduwelijk gewaet af; Sy waſchte haer lighaem ; en ſy beſtreek haer met koſtelijken baliſem ; ſy krolde het hayr van haer hoofd, en ſy dede haere vreugde-kleederen aen. Sy nam ſandaelen aen haere voeten, braſſeletten aen haere ermen, een goude ketinge aen haeren hals, ringen in de oiren en aen de handen, en ſy verçierde zig met alle de juweelen. Godt zelf vermeerderde haeren glans. Dog dit alles en kwam niet voort uyt eenige dertelheyd ; maer uyt enkele deugd, en daerom vergrootte Godt haere ſchoonheyd, zoo dat ſy voor de oogen van alle menſchen verſcheen met eene lieffelykheyd, die alles te boven ging. Sy gaf dan haere dienſt-maegd eene fleſſche met wyn, een vaetjen olie, meel, gedroogde vygen, brood en kaes, en ſy ging henen. Als ſy kwamen aen de Stads-poorten, vonden ſy Ozias en de Overſte van de Stad, die haer verwagteden. Als ſy Judith bezagen, wierden ſy over haere ſchoonheyd door verwonderinge als weg-gerukt. Sy lieten haer nogtans gaen zonder iets te vraegen ; maer zeyden alleen : Den Godt onzer voor-vaders zy u gunſtig, en verſterke het voornemen van uw herte door ſijne kragt ; op dat Jeruſalem over u mag roemen, en uwen naem mag geſtelt worden onder het getal der Heylige en regtveerdige. Al die daer by waeren, zeyden eenpaerelyk : Amen, Amen. Judith Godt biddende, ging de poorten uyt met haere dienſt-maegd. Als ſy nu den berg afkwamen ontrent den opgang des dags, die van de voorwagt der Aſſyriers kwamen haer tegen, en haer vaſt-houdende, zeyden ſy : Van waer komt gy? ofte waer gaet gy henen? Sy antwoordde : Ik ben een vrouw der Hebreeuwen, en ik vlugte van hun weg ; want ik wete, (*Het voornemen van Judith om haer volk te verloſſen kwam van Godt, maer de leugens, die ſy gebruykte en den middel om die uyt-te-voeren, kwamen van haer alleen.*) dat-ze u tot roof zullen gegeven worden, om dat-ze u veragtende, zig niet van zelfs en hebben willen overgeven, en aldus bermhertigheyd ontfangen. Daerom heb ik by my zelven gedagt : Ik zal tot den Veld overſten Holofernes gaen, om hem te ontdekken hun geheym, en hem aen te wyzen, door wat weg hy hun kan veroveren, zonder dat hy eenen man van ſijn Leger zal verliezen. De mannen aenhoorende haere woorden, bezagen haer aenzigt, en hunne oogen wierden bedwelmt door de verwonderinge, die ſy hadden van haere ſchoonheyd. Sy zeyden tot haer : Gy hebt uw leven behouden, om dat gy zoodanigen vond hebt uytgevonden, van te komen tot onzen Heer. Zyt verzekert, als gy zult ſtaen voor ſijn aenſchyn, dat hy u wel zal doen, en dat gy hem zult aengenaem zyn. Sy leydden haer dan in de tente van Holofernes, en ſy droegen de boodſchap, dat daer zoo eene vrouwe was. Als ſy voor hem kwam, wierd Holofernes ſtrakx door ſijne oogen gevangen, en ſijne kamerlingen zeyden tot hem : Wie zoude het Hebreeuwſche volk konnen veragten, het welk zoo ſchoone vrouwen heeft? Als nu Judith Holofernes zag zitten onder een purpere pavillioen, geborduert met goud, met ſmaragden en andere edele geſteenten, viel ſy, ſijn aenzigt aenziende, plat ter aerde voor hem. Dog Holofernes dienaers heften haer op door ſijn bevel. Dan zeyde Holofernes tot haer : En weeſt in uw herte niet bevreeſt : want ik en heb noyt iemand leed gedaen, die Nabuchodonozor heeft willen dienen. En indien uw volk my niet en hadde verſmaed, noyt

van de verloſſing welke ſy moeſt bezorgen aen geheel Iſrael, willende doen dienen haere ſchoonheyd, gelyk een zaek onverſchillig in zig zelf, tot haer oogwit van Holofernes te onthoofden zonder deel te nemen in ſyn miſdaed. Het en is geen voorbeeld het gene den Heere heeft willen geven ; de zelve reden mag nu geen plaets meer grypen.

V. Waer ging Judith naer haer gebed?

A. Judith begaf zig nae Holofernes : de voorwagten bragten haer by dezen Prins, voor den welken ſy zig nederwirp, verders ontdekte hem den ſtaet van Bethulien, het gene behaegde aen Holofernes, die ingenomen door haere ſchoonheyd, haer beloofde groot te maeken aen het Hof van Nabuchodonoſor.

V. Waer was het vertrek van Judith gduerende haer verblyf in het leger van Holofernes?

A. In de tente alwaer diën Veld-overſten gebood haer te brengen, en alwaer ſy bleef met beſpraek dat ſy verlof zou hebben des nagts en voor den dag uyt te gaen om haeren Godt te bidden, en zig te waſſchen in eene fonteyne ; het gene Holofernes haer toeſtond geduerende dry dagen.

V. Wat ſpyze gebruykte Judith op deze dry dagen?

A. Spyzen die haere dienſtmaegd hadde mede gebragt, niet willende eten van de ſpyze der tafel van Holofernes, uyt vreeze van Gods ongenaede op zig te trekken.

V. Wat gebeurde naer die dry dagen?

A. Holofernes regtte op eene groote maehyk waer op hy Judith verzogt, die daer kwam verçiert met haere beſte kleeders, in diër voege dat het hert van Holofernes daer door geraekt wierd en zoodaenigdyk opgetogen van vreugd als hy haer zag, dat hy meer wyn dronk als hy oyt gewoon was in ſyn leven te drinken.

V. Hoe paſſeerde den avond van deze feeſt?

A. Alle vertrokken zynde, zoo ſloot den Kamerling

en

en zoude ik hun den oorlog hebben aengedaen. Maer zegt my nu: Waerom zyt gy van hun weg-gegaen? en waer door hebt gy genegentheyd gekregen om tot ons te komen? Judith antwoordde hem: Neemt in dank de woorden van uwe dienſt-vrouwe, want is't dat gy het zeggen van uwe dienſt-vrouwe volgt, Godt zal volkomen doen. Voorders zeyde ſy veel lof van Holofernes, als dat door hem niet alleen de menſchen; maer ook de beeſten Nabuchodonozor zouden dienen. Dat hy was vernuft, mildaedig, en dat Godt die van Bethulien zoude overleveren om hunne zonden; dat ſy dit wetende, van hun is gevlugt, en dat Godt haer heeft gezonden om dit te boodſchappen, &c. Alle deze woorden behaegden aen Holofernes en ſijne dienaers. Sy waeren verwondert over haere wysheyd, en zeyden tot malkanderen: Zoodanige vrouw en is'er in geheel de wereld niet te vinden in ſchoonheyd, en wysheyd in 't ſpreken. Holofernes zeyde tot haer: Godt heeft wel gedaen, dat hy u voor-af heeft gezonden, om dit volk te leveren in onze handen. En aengezien dat uwe belofte goed is, indien uwen Godt dit voor my doet, zoo zal hy ook mijnen Godt zijn; en uwen naem zal vermaerd worden.

Dan gebood hy, dat men haer zoude brengen in de kamer, daer ſijn zilver-werk wierd bewaert, en dat-ze daer zoude verblyven. Hy beval ook, wat men haer zoude geven van ſijne tafel; maer Judith zeyde: Ik en mag van die dingen niet eten, die gy beveelt my te geven; maer ik zal eten van 't gene ik hebbe mede-gebragt. Syne dienaers dan bragten haer in de kamer. Als ſy'er in ging, verzogt ſy, dat men haer zoude toelaeten, 's nagts en voor den dageraet uyt te gaen, om den Heere te bidden dry dagen lang. Sy ging dan des nagts uyt nae het dal van Bethulien, en ſy waſchte haer in de fonteyne. Als ſy weder-keerde, bad ſy den Heere, dat hy haer wilde beſtieren tot de verloſſinge van ſijn volk, en binnen komende in haere tente, bleef ſy reyn, tot dat ſy haer voedzel nam ontrend den avond. Op den vierden dag hiel Holofernes een avond-mael voor ſijne dienaers, en hy zeyde tot Vagao ſijnen kamerling: Gaet, en raed de Hebreeuwſche vrouwe, dat-ze gewilliglyk toeſtemme met my te woonen. Vagao kwam dan by Judith, en zeyde tot haer: O ſchoone vrouwe, en ontziet u niet te komen by mijnen Heere, om voor ſijn aenſchyn geëert te worden, en met hem te eten en te drinken met vreugde. Wie ben ik dog, dat ik mijnen Heere zoude durven tegenſpreken? Sy ſtond dan op, verçierde haer met haere kleedinge, en binnen getreden zijnde, ſtelde hy haer voor ſijn aenzigt. Hy zeyde haer dan: Eet en drinkt nu met vrolykheyd; want gy hebt gunſt gevonden voor mijne oogen. Judith antwoordde: Jae mijn Heer, want heden ben ik meer verheven, als dat ik alle de dagen mijns levens geweeſt ben. Sy at en dronk dan voor hem (zittende voor ſijn aenzigt ter zijden aen eene andere tafel) van het gene haere dienſt-maegd had bereyd gemaekt. Holofernes was ook zeer vrolyk, en dronk uyt'er maeten veel wyns, meer als hy oyt in ſijn leven op eene maeltyd gedronken had. Als het nu laet geworden was, gingen ſijne dienaers nae hunne verblyf-plaetzen. En Vagao ſloot de deure van de ſlaep-kamer toe; want ſy waeren moede van wyn te drinken. Judith was dan alleen in de ſlaep-kamer. Holofernes lag op het bedde door groote dronkenſchap in ſlaep gevallen. Judith gebood haere dienſt-maegd, dat-ze buyten de kamer zoude ſtaen en de wagt houden. Sy, nu ſtaende voor het bedde, bad met traenen, en haer lippen ſtillekens roerende, zeyde: Verſterkt my, ô Heere en Godt van Iſraël, en keert op dezen oogenblik uwe oogen naer de werken mijn'er handen; op dat gy, volgens uwe beloften, Jeruſalem uwe Stad mogt verheffen, en dat ik mijnen aenſlag mag uytvoeren, gelyk ik ge-

van Holofernes de deure van de kamer in de welke Judith alleenig was met Holofernes, die te bedde lag overvallen door eenen zwaeren ſlaep door ſyne groote dronkenſchap.

V. Wat dede alſdan Judith?

A. Judith gebood aen haere dienſtmaegd te gaen ſtaen buyten voor de deure van de kamer, en agt te nemen op het gene'er omging; daer naer ſtaende voor het bed, ſtortte ſy haer gebed voor den Heere, en naederende den ſtyl van het hoofd eynde van het bed, greep ſyn ſweird dat daer hong, en vattende Holofernes met ſyn hayr, ſloeg hem tweemael op den nek en houde hem 't hoofd af.

V. Wat dede Judith met dat hoofd?

A. Judith gaf het aen haere dienſtmaegd, die het ſtak in eenen zak; verders gingen ſy beyde uyt, volgens hunne gewoonte, en kwamen aen de poort van Bethulien, alwaer de wagten gehoort hebbende de ſtemme van Judith, de Ouderlingen verwittigden, die haer alle te gemoed kwamen met toejuygingen van vreugd.

V. Wat zeyde Judith aen de Ouderlingen van Iſrael?

A. Judith bevool hun den Heere te loven, die volbragt had door ſyne dienſtmaegd, ſyne bermhertigheyd die hy had beloofd aen het huys van Iſrael: daer naer trekkende uyt den zak het hoofd van Holofernes, toonde hun het zelve, zeggende: Ziet daer het hoofd van Holofernes den Veld-overſten van de krygsmagt der Aſſyriers.

V. Wat deden die van Bethulien met dit hoofd?

A. Sy hongen het hoofd van Holofernes om hoog op de mueren van de Stad, en alle van den vroegen morgend genomen hebbende hunne wapens, trokken uyt met een groot gedruys.

V. Wat gebeurde in 't leger der vyanden?

A. De krygs bediende van Holofernes verbaeſt van te zien opkomen die van Bethulien, liepen nae ſyne tente,

looft heb, zulks door u te konnen geſchieden. Dit gezeyd hebbende, ging ſy nae den pilaer, die aen 't hoofd-eynde van ſijn bedde was, en ontbond het ſweerd, dat daer aen gebonden hing. Dit dan uytgetrokken hebbende, vatte ſy het hayr des hoofds, en zeyde: Verſterkt my, ô Heere Godt, op dezen ſtond, en ſy ſloeg twee-mael op ſijnen hals, en ſy kapte ſijn hoofd af. En het bedde-behangzel van den pilaer weggenomen hebbende, wentelde ſy ſijn onthoofd lighaem uyt het bedde. Naer een luttel tyds ging ſy uyt, gaf haere dienſt-maegd het hoofd van Holofernes over, en beval dit te ſteken in haere maele. Sy gingen dan henen, volgens haere gewoonte, als of ſy gingen om haer gebed te doen. Het Leger door-gegaen zijnde, kwamen ſy rondom het dal tot aen de poorte van de Stad. Judith zeyde van verre tot de muer-wagters der Stad: Opent de poorten, want Godt is met ons, die ſijne magt heeft bewezen over Iſraël. Als de mannen haere ſtemme hoorden, riepen ſy de Overſte van de Stad, en het volk liep al te ſaemen tot haer, klyn en groot: want ſy en verwagteden niet meer, dat ſy zoude komen. Tortzen ontſteken hebbende, omringelden ſy haer eenpaerelyk. Sy dan, gaende op eene verheven plaets, gebood, dat men zoude zwygen. En als ſy alle zwegen, ſprak Judith aldus: Looft den Heere onzen Godt, die, de gene die op hem betrouwen, niet en heeft verlaeten. Die door ſijne dienſt-maegd heeft uytgewerkt ſijne bermhertigheyd, de welke hy heeft toegezeyd aen 't huys van Iſraël, en die den vyand ſijns volks, dezen nagt door mijne hand heeft gedood. Sy trok alſdan het hoofd van Holofernes uyt de maele, en toonde het hun, zeggende: Ziet, dat is het hoofd van Holofernes den Veld-overſten van het Aſſyriſche Leger, en daer is ſijn behangzel, onder het welke hy lag in ſijne dronkenſchap, alwaer hem den Heer onzen Godt door de hand van eene vrouwe verſlaegen heeft. Zoo waer als den Heer leeft, zoo heeft ſijnen Engel my bewaert, en van gaende, en aldaer verblyvende, en van daer hier wederkomende. Godt en heeft niet toegelaeten, dat ſijne dienſt-maegd zoude onteert worden, maer hy heeft my zonder eenige vlekke der zonde tot u weder-gebragt, die nu my verheuge over ſijne overwinninge, mijne ontkominge, en uwe verloſſinge. Looft en dankt hem allegaeder, want hy is goedertierig, en ſijne bermhertigheyd zal eeuwig dueren. Ozias, en de Overſte van 't volk loofden en dankten Godt, en ſy verheften Judith boven alle vrouwen, die haer zelven in zoodanig gevaer had geſtelt, om hun daer uyt te verloſſen. Men ging Achior, haelen, en Judith zeyde tot hem: Den Godt van Iſraël (voor wie gy getuygeniſſe gegeven hebt, dat hy zig over ſijne vyanden wel vreken kan) heeft dezen nagt het hoofd van alle die ongeloovige afgehouwen door mijne hand. En op dat gy het voorwaer mogt aennemen; ziet, daer is het hoofd van Holofernes, die door ſijne trotſche baldaedigheyd den Godt van Iſrael heeft verſmaed, en die u gedreygt had te dooden, zeggende: Als 't volk van Iſrael zal gevangen genomen zijn, zal ik uwe zyde met een ſweerd doorſteken. Achior, het hoofd van Holofernes ziende, ſtortte neder ter aerden op ſijn aenzigt, en hy viel in onmagt door den ſchrik en de benouwtheyd die hem beving. Dog naer dat hy tot ſijn zelven gekomen was, viel hy voor de voeten van Judith, boog zig voor haer neder, en zeyde: Gezegent zijt gy van uwen Godt, want den Godt van Iſrael zal over u verheven worden onder alle volkeren, die van uwen naem zullen hooren ſpreken. En Achior heeft den Jodſchen Godsdienſt aengenomen.

Judith zeyde tot alle het volk: Aenhoort my Broeders, hangt dit hoofd op onze mueren. En zoo haeſt als de Zonne opkomt, neemt elk uwe wapenen, en trekt uyt met groot gedruys: niet dat gy beneden tot hun toe mogt afgaen; maer, als of gy tegen hun kwaemt eenen uytval dooen. Dan zal de voorwagt moe-

alwaer ſy vonden ſyn dood lighaem uytgeſtrykt ter aerde, zonder hoofd, gewentelt in ſyn bloed.

V. Waer gingen alſdan de bediende van Holofernes?

A. Sy liepen nae het vertrek van Judith, alwaer ſy niemand en vonden; en zeyden, dat eene vrouwe alleen van het Hebreeuwſche volk de verwerring gebragt had in het huys van den Koning Nabuchodonoſor: alſdan wierd het geheel leger bevangen met ſchrik, en Godt drukte in het hert der krygs-knegten eene ſchielyke vrees die hun dede vlugten als ſchaepen voor de Hebreeuwen, welke eene roemrugtige victorie behaelden.

V. Wat dede Judith naer deze victorie?

A. Judith zong eenen loſzang aen den Heere tot dankzegginge, droeg ook den Heer tot eene gedenkgift op al het oorlogs-tuyg van Holofernes, dat het volk haer gegeven had, als mede het behangzel 't welk ſy van ſyn bedde weg genomen had; op dat het volk eeuwiglyk zoude indagtig zyn zoo merkelyke genade.

V. Waer ging Judith naer zoo uytmuntende zegen-praeking?

A. Sy vertrok zig weer in de geheyme kamer van haer huys om daer als te voren te leven in godsdienſtigheyd, in gebeden en vaſten, en ſtierf in den ouderdom van 105 jaeren, naer vry gemaekt te hebben haere kameniere, die te voren ſlaeve was, om haere getrouwigheyd te erkennen.

V. Was'er niet eenige leugen in de woorden van Judith?

A. Het is moeyelyk haer hier van te ontſchuldigen; daer en tuſſchen verſchyde houden ſtaen, dat'er geene leugen en was in al het gene ſy gezeyd heeft. Sy ſteunen daer op: 1. Dat Godt haer beſtierde in alles. 2. Dat ſy daer naer zeyde in de tegenwoordigheyd van't volk, dat den Heere haer had laeten wederkeeren zonder eenige vlekke der zonde 3. Dat ſy betuygde ſprekende tot Holofernes, dat al het

ten gaen om Holofernes uyt den ſlaep op te wekken, en ziende hem zonder hoofd, 't geheel leger zal vol ſchrik en vreeze komen. En als gy-ze ziet vlugten, vervolgt-ze; want Godt zal-ze onder uwe voeten vermorzelen. Zoo haeſt dan den dag begon te ſchynen, hing men Holofernes hoofd op de mueren; en alle de mannen hunne wapens genomen hebbende, vielen uyt met een vervaerelyk gedruys en groot gehuyl. Die van de voorwagt dit ziende, liepen naer de tente van Holofernes: en eenig gerugt gemaekt hebbende, om Holofernes hier door wakker te maecken, zoo zyn de overſte gekomen by de kamerlingen, zeggende: Gaet dog binnen, en wekt hem op; want de muyzen kruypen uyt hunne hollen, durven ons tot den ſlag beroepen. Vagaô in de kamer gaende, bleef voor de gordyne ſtaen, en ſloeg in ſijne handen, om hem alzoo wakker te maeken: want hy meynde, dat hy met Judith ſliep. Dog, alzoo hy geene de minſte beweginge van eenen ſlaependen menſch en hoorde, kwam hy nader tot de gordyne: en die opheſſende, en ziende het dood lichaem van Holofernes in ſijn bloed miſmaekt op d'aerde liggen, gaf hy al krytende eenen grooten ſchreeuw, ſcheurde de kleederen van ſijn lyf. Daer naer, de tente van Judith ingegaen zynde, en haer niet vindende, ſprong hy uyt het volk, en zeyde: Eene Hebreeuwſche vrouw heeft heden het huys van den Koning Nabuchodonozor tot ſchande gemaekt: ziet, Holofernes ligt op d'aerde zonder hoofd. De Aſſyriſche Krygs-overſten dit gehoort hebbende, ſcheurden alle te ſamen hunne kleederen: eene onverdraegelyke vreeze en verſchriktheyd viel op hun, en hunne gemoederen wierden boven-maeten ontſtelt. Daer ontſtond ook een yſſelyk geſchreeuw door geheel het leger. Wanneer dan alle die in't leger waren, vernomen hadden, dat Holofernes ſijn hoofd kwyt was, wierden ſy zinneloos en radeloos: en alleenelyk door ſchrik en angſt vervoert zynde, ſtelden 't ſy op een vlugten. Als nu de kinderen van Iſrael zagen, dat ſy het op vlugten ſtelden, volgden ſy hun nae, en kwamen het gebergte af-geloopen, de trompetten blaezende, en een vervaerelyk getier maekende agter hunnen rugge. Terwylen ſy zoo waeren vlugtende, zoo zyn de Iſraëlieten hun gevolgt, en verſloegen al dieze vonden. Eliacim den hoogen Prieſter kwam van Jeruſalem naer Bethulien met alle de Prieſters, om Judith te zien. Wanneer-ze by hun gekomen was, zegenden ſy haer alle eendragtelyk, en zeyde: Gy zyt den luyſter van Jeruſalem, de vreugd van Iſrael, en de verheffing van ons volk. Gy hebt mannelyk te werk gegaen: uw herte is verſterkt geworden, om dat gy de zuyverheyd hebt bemind; en naer de dood van uwen man geenen anderen en hebt willen kennen. Daerom heeft de hand Gods u verſterkt, en gy zult gezegent worden in alle eeuwen. Men konde den buyt, die de Iſraëlieten bekomen hadden, nauwelykx op dertig dagen by een vergaederen. Sy gaven aen Judith al het gene bevonden wierd Holofernes eygen geweeſt te zyn, in goud, in zilver, in kleederen, in peerlen en allen huys çieraed. Dan zong Judith eenen lof-zang tot Godt, om hem over deze groote overwinninge te bedanken. Naer dezen zegenprael ging al het volk den Heere aenbidden te Jeruſalem; en droegen allegader hunne brand-offers op, en ſy volbragten al het gene ſy Godt hadden beloofd. Dog Judith offerde tot eene heylige gifte alle de wapenen van Holofernes, die het volk haer had gegeven, te ſaemen met het behangzel, het welk ſy van't ledekant had genomen. En het volk was vrolyk, wordende de blyde feeſt van deze zegenpraelinge met Judith gehouden dry maenden lang. Judith wierd zeer vermaerd door geheel het land van Iſrael. Sy bleef in't huys van haeren man woonen tot den ouderdom van honderd en vyf jaeren. Sy ſtierf te Bethulien, en wierd begraven by haeren man. De feeſt van deze overwinninge is door de Hebreeuwen onder hunne HH. Feeſt-dagen geſtelt.

gene ſy hem verklaerde, haer ontdekt was door Gods voorzienigheyd. 4. Dat men de woorden van Judith moet verſtaen op zekere conditien. 5 Dat'er gezeyd word in't 10. c. 4 ℣, dat al het gene ſy dede, op de deugd alleen gegrond was. Aldus leggen ſy uyt alle haere woorden op eene wyze die alle leugen uytſluyt.

V. Wat onderrigting konnen wy trekken uyt de hiſtorie van Judith?

A. Van te erkennen, dat alle het vermogen der menſchen komt van Godt alleen; dat het is eene overgroote blindheyd zig daer over te beroemen, want hy ontneemt de magt aen die het hem belieft, als ſy daer op het minſt verdagt zyn, en het vreeſſelykſte ſchynen: dat de vreeze Gods alleen is alle de verſterking der ſtaeten, en dat eene zwakke vrouwe, als Judith, bekwaem is, vervult zynde van den Geeſt Gods, om de magtigſte legers te verſlagen.

V. Waerom verſtooten onze afgeſcheyde broeders den Boek van Judith?

A. Om dat ſy willen, tegen het gevoelen van de Catholieke Kerk, dat dezen Boek maer een parabel of gelyknis en is, een treurſpel of godvrugtig verdigtzel; en als't zoude zyn een hiſtorie, dat den Auteur daer van door Gods ingeving niet kan geſchreven hebben, om dat, zeggen ſy, hy toelaet de middels om te doen vallen in de zonde des vleeſch, de leugen-tael en den doodſlag. De HH. Vaders hebben waergenomen de moeyelykheden nopens de zuyverheyd der zeden; en de geleerde hebben die vermindert nopens de waerheyd der hiſtorie, gelyk ik hier-boven hebbe bygebragt.

HET BOEK ESTHER,

Behelzende 16. Hoofd-ſtukken, geeft ons in den perſoon van Eſther en Mardocheus twee uytſtekende voorbeelden van eene volmaekte godvrugtigheyd, en van eene onverwinnelyke verduldigheyd en betrouwen op Godt. Ook zien wy aldaer de nietigheyd der wereldſche verheventheden, en hoe dat alles door Gods beſtieringe ſtrekt tot voordeel van ſijn uytverkorene. Deze Hiſtorie is geſchied ten tyde van Darius, zone van Hyſtaſpes, Koning van Perſien, die hier Aſſuerus genoemt word, wanneer dit Koningryk in eenen bloeyenden ſtaet was, en de Joden door hunne overvoeringe nae Babylonien, verſtroeyt waeren in Perſien, Medien, Aſſyrien en Chaldeën.

UYT HET I., II., III., IV., V., VI., VII., VIII., IX., EN X. HOOFD-STUK.

De maeltyd van Aſſuerus. Hy ontbied Vaſthi. Eſther word Koninginne. Mardocheus en wilt de knien niet buygen voor Aman, waerom dezen beſluyt alle de Joden uyt te roeyen. Mardocheus maekt groot misbaer. Eſther verſchynd voor den Koning. Zy roept den Koning en Aman ter maeltyd Aman doet eene galge maeken. Aſſuerus dwingt Aman Mardocheus te eeren, om dat Mardocheus een verraed had ontdekt. Eſther bid op de maeltyd om haer leven. Aman word aen de galge gehangen. Het bevel, tegen de Joden gegeven, word erroepen. Sy dooden hunne vyanden. Bevel van den Koning Aſſuerus tot voordeel van de Joden tegen dat van Aman.

ASſuerus, Koning van Perſien, die geregeert heeft van Indiën af tot Ethiopiën toe, over honderd zeven-en-twintig landſchappen, regte in't derde jaer van ſyne regeringe te Suſan, de Hoofd-ſtad van ſyn Koningryk, eene groote maeltyd op voor alle ſyne Vorſten en Ampt-mannen, voor de kloekſte onder de Perſianen, voor de uytmuntenſte onder de Meden, en voor de overſte der Provincien; op dat hy aldus zoude betoonen de rykdommen van ſyn wyd-beroemt Koningryk, ende verheventheyd ſyn'er magt. Deze maeltyd duerde zeer lang, te weten honderd tachentig dagen. Naer dat ſy voleynd was, noodigde hy alle het volk, 't welk te Suſan bevonden wierd, groot en kleyn. Hy gebood dit gaſt-mael te bereyden voor zeven dagen, in de voor plaetze van ſynen Hof en van ſyne boſſchagie, die op eene Koninglyke wyze beplant was. Alle de genoode dronken uyt goude bekers, en de ſpyzen wierden opgebragt in ſchotelen van alderhande gedaente. Men gaf'er ook den wyn in overvloed, gelyk het de grootdaedigheyd des

Waer van handeld den Boek van Eſther?

A. Van het groot gevaer in't welk geheel de natie der Joden zig bevond door de liſten van hunne vyanden, hoe ſy verloſt wierden op eene ſchier mirakeleuze wyze door eene heldinne met naeme Eſther: dezen Boek word geplaetſt den 19 in het Oud Teſtament, en bevat 16 Capittels in de latynſche overzetting, en maer 10 in den Hebreeuwſchen Text.

V. Wat onderrigting kan men trekken uyt de hiſtorie van Eſther?

A. Deze, van te zien twee volmaekte voorbeelden, in de perſoonen van Eſther en Mardochæus, van eene zeer opregte Godsdienſtigheyd, in't midden der bedorventheyd van het Hof van eenen zeer magtigen Vorſt; en van eene edelmoedige lydzaemheyd tuſſchen de grootſte gevaeren.

V. Is de hiſtorie van Eſther eenen der Canonieke Boeken van het H. Schrift.

A. Men moet weten, dat'er zyn twee ſoorten van Schriftueren; de eerſte word genoemt *Scriptura Protocanonica*, dat is te zeggen, die altyd van het begin af geweeſt is in den *Canon* der Hebreeuwen: de tweede ſoort is genoemt *Scriptura Deuterocanonica*, dat is, daer men eenigen tyd aen getwyffelt heeft, en die van het begin af niet geſtelt en is geweeſt in den regiſter der Hebreeuwen. De Boeken van Tobias en van Judith zyn van dezen rang: den Boek van Eſther word voor *protocanoniek* gehouden.

V. Wie is den Auteur van den Boek van Eſther?

A. Eenige willen, dat hy zoude geſchreven zyn door Eſdras; maer het gemeyn gevoelen eygent hem toe aen Mardochæus; want men ziet inderdaed op verſcheyde plaetzen van deze hiſtorie, dat Mardochæus aenteekende al 't gene'er gebeurd was, en het ſchriftelyk overzond aen de Joden.

V. Zou men dezen Boek niet mogen toeſchryven aen Eſther?

A. Neen: maer 't is te gelooven, dat Eſther daer in eenig deel gehad heeft met Mardochæus, mits'er geſchreven ſtaet in den Text der Seventig, dat de Koninginne Eſther en Mardochæus aenteekenden het gene ſy gedaen hadden, en dat de Joden aennamen en onderhielen 't gene de eene en den anderen hun bevolen: te weten, het vaſten, het gehuyl en geſchrey, en andere din-

Konings

HESTER.

18. *Assuero coniux* HESTER, *charissima Regi,*
Iudæos precibus consilioque iuvat.

LIBER ESTHER , CAPVT. V. v. 5.

Konings betaemde. Niemand en wierd tegen ſynen dank tot drinken gepraemt: want den Koning had bevolen, dat eenen van ſyne Vorſten aen elke tafel zoude zitten, op dat een iegelyk zoo veel zoude nemen als 't hem beliefde. De Koninginne Vaſthi regtte ook eene maeltyd op voor de vrouwen, in 't Paleys daer den Koning Aſſuerus plagt te woonen. Den zevenſten dag dan, wanneer den Koning verheugd was, en te veel gedronken hebbende, verwermd was van den wyn, gebood hy ſijne kamerlingen, dat-ze de Koninginne Vaſthi, met de Koninglyke kroone op 't hoofd voor den Koning zoude binnen brengen: op dat hy haere ſchoonheyd zoude vertoonen aen alle het volk, en aen ſijne Vorſten; want ſy was ſchoon boven maeten. Maer ſy weygerde te komen op 's Konings bevel. Den Koning verbolgen zijnde, vraegde van de Wyze, die volgens het Koninglyk gebruyk altyd by hem waeren, en door welkers raed hy alles dede, als die de Wetten des Lands volmaektelyk kenden, wat vonnis men moeſt uytſpreken tegen de Koninginne Vaſthi, die 's Konings bevel had geweygert te volbrengen? Mamuchan gaf voor antwoord: De Koninginne Vaſthi en heeft niet alleen miſdaen tegen den Koning; maer tegen alle het volk, en tegen alle de Vorſten; want deze daed der Koninginne zal voorts loopen by alle vrouwen, die dan ook zullen hunne mans veragten, en zeggen: Den Koning Aſſuerus heeft geboden, dat de Koninginne Vaſthi tot hem zoude komen, maer ſy en heeft dat niet willen doen; en naer dit voorbeeld zullen alle de huys-vrouwen van de Vorſten van Perſien en Meden weynig agt geven op de bevelen van hunne mans; zoo dat de verbolgentheyd des Konings regtveerdig is. Indien het den Koning dan behaegt, dat'er een Koninglyk gebod van hem uytgae, dat de Koninginne Vaſthi niet meer en zal hebben te verſchynen voor 't aenzigt des Konings: maer dat een andere, die beter is als ſy, haere Kroone zal ontfangen. Dezen raed behaegde den Koning en de Vorſten. En den Koning zond brieven tot alle Provincien, dat de mans moeſten Heer en meeſter zijn in hunne huyzen. Naer dat dit aldus geſchied, en de gramſchap van Aſſuerus nu geſtilt was, begon hy te denken op Vaſthi, wat ſy gedaen had, en wat haer was wedervaeren. Dan zeyden ſijne hovelingen: Dat men voor den Koning zoeke jonge en ſchoone maegden, door alle de Provincien, en die brenge in de Stad Suſan; en de welke onder alle deze behaegen zal aen 's Konings oogen, dat die Koninginne zy in de plaets van Vaſthi. Dit woord behaegde den Koning, en hy beval dit te doen. Daer was nu te Suſan een Joodſch man, genaemt Mardochæus, die overgevoert was van Jeruſalem, ten tyde dat Nabuchodonozor Koning van Babylonien Jechonias Koning van Juda had weg-gevoert. Hy was den voeſter-heer van Ediſſa ſijns broeders dogter, anders genaemt Eſther, boven-maeten ſchoon en fraey van aenzigt. En naer dat haer vader en moeder geſtorven waeren, zoo heeft-ze Mardochæus verkoren voor ſijne dogter. Als nu vele ſchoone dogters te Suſan gebragt wierden, en gelevert aen Egeus den kamerling; zoo is onder deze hem ook Eſther gelevert, op dat ſy met de andere zoude bewaert worden. Dog ſy en gaf haer vaderland niet te kennen, gelyk Mardochæus haer had bevolen. Als nu den tyd was gekomen, elk van die jonge dogters gingen by beurte tot den Koning opgetoeyt met al wat dienen konde om haere ſchoonheyd te verheffen. De beurte van Eſther gekomen zijnde, eyſchte ſy geen vrouw çieraed, maer was te vreden met het gene men haer gaf. Sy wierd dan tot de kamer des Konings geleyd, en den Koning beminde haer boven alle

gen die verder beſchreven zyn in de hiſtorie begrepen in dezen Boek.

V. In wat tyd gebeurde de hiſtorie van Eſther?

A. Wanneer in haeren bloeyenſten ſtaet was de Heerſchappye van Perſien; welke te voren klyn zynde, zoo groot en roemrugtig volgens de Schriftuer is geworden, naer dat Cyrus d'alleenheerſching over Perſien en andere ryks-landen bekomen had: die in 't begin ſyn'er regeering over het ganſche Ooſten, de Joden op vrye voeten geſtelt en verlof gegeven heeft om weder nae hun land te keeren en den Tempel op te bouwen, waer in ſy grooten tegenſtand van hunne vervolgers geleden hebben; waerom Eſther zeyde tot den Heer: Wy hebben gezondigt voor uw aenſchyn, en daerom hebt gy ons in de handen onzer vyanden gelevert; en nu is't hun niet genoeg, dat ſy ons door een zeer harde ſlavernye drukken, maer ſy willen uwe beloften vernietigen, de monden van die u loven, toeſluyten, *en de heerlykheyd van uwen Tempel en van uwen Autaer vernielen*; dus hadden de Joden erſteld de offeranden in den Tempel des Heere. Hier uyt kan men beſluyten met het meeſten-deel der Schryvers, dat de hiſtorie van Eſther gebeurt is naer dat het Jodſche volk uyt de Babyloniſche gevangenis verloſt was: hoewel men niet kan vaſtſtellen, wie hier geweeſt is *Aſſuerus*, welk is eenen naem van weerdigheyd, even als dien van *Pharaö* onder de Koningen van Egypten en *Cæſar* onder de Roomſche Keyzers. Den Aſſuerus van Eſther is van weynige geſtelt Cambyſes; mits dezen maer zeven jaeren en eenige maenden geheerſcht heeft, zoo word van vele voorgeſtelt Darius zoon van Hyſtaſpes; van andere Artaxerxes *Longimanus*; van zommige Xerxes; van eenige Artaxerxes *Ochus*. Het is een oud gevoelen van Euſebius, den H Auguſtinus, Beda, en zeer veel Uytleggers, dat den zelven Aſſuerus geweeſt is Artaxerxes *Mnemon* of *Memor* genoemt om ſyne uytnemende memorie, zoo men zegt, op wie konnen paſſen de merkteekens van Aſſuerus; die het gebied voerde van Indien af tot Moorenland toe over honderd zeven en twintig Landſchappen, jae het ganſche Land en alle de

vrouwen, en sy vond gunste by hem boven alle maegden, zoo dat hy haer de Koninglyke kroone op het hoofd stelde in de plaets van Vasthi. Ten tyde dat Mardochæus aen de deure des Konings zat, Bagathan en Thares (die daer deur-bewaerders waeren van het Paleys) vertoornt zijnde op den Koning, zogten hem te dooden. Als dit Mardochæus aen d'ooren kwam, gaf hy het te kennen aen Esther, en Esther zeyde het aen den Koning uyt den naem van Mardochæus. De zaeke onderzogt zijnde, wierd het alzoo bevonden, en sy wierden beyde aen de galge gehangen; ook wierd dit in 't Kronyk-boek onder de geschiedenissen gestelt. Naderhand verhefte den Koning Assuerus Aman, en hy dede hem hooger zitten als alle de Vorsten, die by hem waeren. En alle de dienaers des Konings buygden hunne knien voor Aman, en aenbaden hem: want den Koning hadde zulks bevolen. Mardochæus alleen en buygde sijne knien niet, nogte en aenbad hem niet. Alle de dienaers des Konings, die aen de deure van 't Paleys de Overste waeren, zeyden tot hem: Waerom overtreed gy buyten de andere het gebod des Konings? Sy dit zeer dikwils zeggende, zonder dat hy naer hun wilde hooren, lieten sy het aen Aman weten, om eens te zien, of hy in sijn opzet zoude blyven: want hy had hun gezeyd, dat hy Jode was. Als Aman dit gehoort had, en by onderzoek bevonden, dat Mardochæus hem de knien niet en buygde, nogte hem en aenbad, wierd hy met groote gramschap onsteken. Dog hy agttede het als niet, sijne handen te steken aen Mardochæus alleen; (want hy had gehoort dat hy was van de Jodsche natie) maer hy zogt liever gelykelyk te dooden alle de Joden, die in 't Ryk van Assuerus waeren. In d'eerste maend, die Nisan genaemt word, in 't twaelfste jaer van Assuerus regeringe, wierd het lot geworpen voor Amans oogen, op wat dag, en op welke maend het Jodsche volk moeste gedood worden: en het lot viel op de twaelfste maend Adar. Aman zeyde dan tot den Koning Assuerus: Daer is een volk verstroeyd door alle de Provincien van uw Ryk, dog van malkanderen af-gescheyden, 't welk nieuwe Wetten en Ceremonien gebruykt, en daer-en-boven ook des Konings Wetten veragt. Gy weet zeer wel, dat het u niet voordeelig en is, dat dit volk door al te groote gedoogzaemheyd, hoogmoedig worde. Indien het u dan belieft, geeft een gebod uyt dat het gedood worde, en ik zal thien-duyzend talenten by gewigte geven aen de ontfangers van uwe schatten. Den Koning nam den ring, waer mede hy de bevelen zegelde, van sijne hand, en gaf die aen Aman, vyand der Joden, en hy zeyde tot hem: Het geld, dat gy belooft, is het uwe. Voorders doet met dat volk, 't gene u belieft. En des Konings schryvers zijn geroepen op den derthienden dag van d'eerste maend Nisan; en men schreef uyt den naem van den Koning Assuerus, volgens het bevel van Aman, aen alle de Land-voogden, en aen de Regters van verscheyde volkeren en Provincien, en de brieven wierden gezegelt met des Konings ring. Men zond-ze door de boden des Konings tot alle Landschappen om alle Joden, van den jongsten tot den oudsten, kinders en vrouwen op eenen dag te dooden, en te niet te doen, en om hunne goederen tot buyt te maeken. (Naer dat den Koning had betuygt, dat hy sijne onderdaenen regeren wilt met goedertierentheyd, in ruste en vrede) zegt hy: Men heeft my te kennen gegeven, dat'er door geheel de wereld een volk verstroeyt is, het welk nieuwe Wetten gebruykt, de bevelen der Koningen versmaed, en d'eendragtigheyd van alle menschen door sijne verschillende gevoelens verstoort.

Eylanden der Zee onder schattingen gestelt heeft die synen Rykx-zetel gehad heeft te Susan Hoofdstad des Rykx, en by wie Esther gebragt wierd in het zevenste jaer syns Koningryks, het gene ten minsten twaelf jaeren geduert heeft; die erkende, dat het Koningryk aen hem en syne voorouders gegeven was door het weldaed van den waeren Godt; wiens Tempel alsdan in stand was te Jerusalem; van waer Mardochæus, of syne voorouders, of om beter te zeggen, syns grootvaders vader *Cis*, uyt het Geslagt van *Jemini* of *Benjamin* vervoert was ten tyde dat Nabuchodonosor, Koning van Babylonien, Jechonias Koning van Juda vervoerde. Van geen aenzien is hier 't stilzwygen van den heydenschen Schryver Plutarchus in het leven van dezen Artaxerxes. Die willen, dat men deze geschiedenis niet mag uytstellen naer den tyd van Artaxerxes *Longimanus*, moeten niet vastgaen op de Synagoge, in de welke den lyst der heylige Boeken (ook van Esther) zoude opgehaelt zyn van Esdras, die naer den genoemden Artaxerxes niet meer geleeft heeft; want die groote Synagoge met de gezeyde ophaeling is aen Flavius Josephus, Origenes, Eusebius, den H. Hieronymus en andere onbekent geweest. Ondertusschen is het zeker, dat deze historie is voorgegaen de heersching van Alexander den Grooten, eersten Alleen-heerscher der Grieken over het Ooslen, die de Monarchie der Persianen tot de Macedoniers gebragt heeft, overwonnen hebbende Darius *Codomanus* laesten Koning der Persen.

V. Hoe verdeelt men den Boek van Esther?

A. In twee Deelen. 1. In het gene aengaet den persoon van Esther. 2. In het gene in 't algemyn raekt den staet der Joden onder de regeering van den Koning Assuerus.

V. Wat moet men in agt nemen in den persoon van Esther?

A. Haere verhefling, van eene arme dogter die sy was, tot de hoedaenigheyd van Koninginne, in de plaets van de Koninginne Vasthi die door den Koning Assuerus verstooten wierd.

V. Om wat reden verstoote den Koning Assuerus de Koninginne Vasthi?

Wy, dit vernomen hebbende, hebben een gebod gegeven, dat alle de gene, die Aman, den Opper-voogd van alle onze Provincien, en den eerſten nae den Koning (dien wy als onzen vader eeren) zal mogen aenwyzen, met vrouwen en kinderen, door hunne vyanden zonder eenig medelyden zullen omgebragt worden, den veerthienden dag der twaelfſte maend Adar van den loopenden jaere, op dat die booze menſchen op eenen dag ten grave daelende, den vrede, dien ſy geſtoort hebben, aen ons Koningryk weder-geven.

Mardocheus deze dingen hoorende, ſcheurde ſyne kleederen; trok eenen rouwen zak aen; ſtroyde aſſchen op ſyn hoofd, en roepende op de ſtraete met een groote ſtemme in't midden van de Stad, gaf te kennen de bitterheyd van ſyn gemoed. Aldus kermende, ging hy tot voor de deure van het Paleys; want niemand mogt het Hof met een treur-kleed binnen treden. Ook maekten de Joden in alle de landſchappen, Steden en plaetzen (tot de welke het vreed bevel des Konings gekomen was) zeer grooten rouw met vaſten, huylen en weenen, zoo dat'er veele met hayre kleederen op d'aſſchen lagen. Eſthers Staet-jouffrouw en Kamerlingen kwaemen haer dit boodſchappen, te weten, dat Mardocheus zulk een misbaer maekte, en met eenen rouwen zak gezeten bleef voor de deure van het Paleys. Sy, dit hoorende, wierd zeer ontſtelt. Sy zond ook kleederen aen Mardocheus; op dat hy die zoude aendoen, en den rouwen zak af-leggen, op dat hy dan wederom by haer ten Hove zoude mogen komen, om over dit geval voorder te ſpreken; maer hy en wilde-ze niet aenveerden. Dan riep ſy Athan den Kamerling, die den Koning geſtelt hadde om haer te dienen; en ſy gebood hem tot Mardocheus te gaen, om van hem te vernemen waerom hy dit dede. Athan ging uyt, en kwam by Mardocheus, die op de ſtraete van de Stad ſtond voor de deure van't Hof. Mardocheus maekte hem alles, wat'er geſchied was kennelyk, en hoe dat Aman belooft had, voor het dooden der Joden, in de ſchat-kiſt des Konings geld te geven. Hy gaf hem ook een af-ſchrift van het bevel 't welk te Suſan hing: op dat hy het de Koninginne zoude toonen, en haer vermaenen om tot den Koning te gaen, en voor haer volk te ſmeeken. Athan weder-gekeert zynde boodſchapte aen Eſther alles wat hem Mardocheus gezeyd hadde. Dog Eſther gaf tot antwoordde, en gebood hem aen Mardocheus te zeggen: Het is aen alle de Dienaeren des Konings, en aen alle de landſchappen, die onder ſyn gebied zyn, wel bekent, dat man of vrouw, die ongeroepen de binne-kamer des Konings ingaet, terſtond zonder uytſtel gedood word, 'ten zy den Koning miſſchien ſynen gouden Schepter tot hem uytſteke tot teeken van genaede, en hy aldus in't leven behouden worde. Ik dan, hoe zal ik tot den Koning durven binnen gaen, die nu dertig dagen lang tot hem niet en ben geroepen geweeſt? Mardocheus dit gehoort hebbende, dede wederom tot Eſther zeggen: Laet u niet voorſtaen, dat gy alleen, meer dan alle de Joden, uw leven behouden zult, om dat gy in't Koninglyk huys woond. Dog, in dien gy nu zwygt, zoo zullen het de Joden door eene andere gelegentheyd ontkomen, en gy, en uws Vaders huys zullen te niet gaen; want Godt zal deze uwe verſuymeniſſe en onbermhertigheyd tot ſyn volk, zekerlyk ſtraffen. Wie weet, of gy niet daerom tot het ryk en zyt gekomen, op dat gy in zulk eenen tyd ter hand zoud wezen? Eſther liet wederom aen Mardocheus boodſchappen: Gaet, en vergaederd alle de Joden, die gy te Suſan vinden zult, en bid voor my. En eet nogte en drinkt niet dry dagen en dry nagten lang, en ik zal met myne dienſt-

A. Om dat Vaſthi gevraegt zynde te komen voor den Koning met de Kroon op het hoofd (als hy gaf zyne tweede maeltyd in ſyne Stad van Suſan aen alle de inwoonders der zelve het derde jaer van ſyn Ryk) weygerde te gehoorzaemen, en veragte te komen op het gebod des Konings.

V. Hoe wierd Eſther geſtelt in de plaets van de Koninginne Vaſthi?

A. De zeven Wyzen van Perſien en Meden raedden aen den Koning dat men in alle de Provincien volk zoude uytzenden die zouden uytkieſen de ſchoonſte onder de jonge maegden, en deze brengen te Suſan; en dat die het meeſt zou behaegen aen de oogen des Konings, zoude geſtelt worden tot Koninginne in de plaets van Vaſthi: onder deze jonge dogters bevond zig Eſther, die was eene arme Jodſche dogter geboren geduerende de ſlaevernye van Babylonien, weeze van vader en moeder, nigte van Mardochæus, ook eenen Jode, die haer voor ſyn kind had aengenomen, hebbende haer den naem gegeven Ediſſa, of *Hadhaſſa* in het Hebreeuwſch, beteekenende *Myrus*, als een voorteeken haerder geregtigheyd, wiens vader genoemt wierd Abihaïl; ſy wierd nae haere verheve weerdigheyd genoemt Eſther, dat is volgens het Grikx eene ſterre, om haere uytſtekende ſchoonheyd, die ook een licht is geweeſt in den nagt des heydendoms en in de duyſternis der verdrukking van Gods volk.

V. Waerom wierd Eſther verkoren boven de andere dogters?

A. Ter oorzaeke van haere ſchoonheyd, van haere eerbaerheyd, van haere zedigheyd en ootmoedigheyd, die haer dede winnen het hert des Konings, die haer beminde meer als alle de andere, haer nam tot ſyne vrouw, haer de Rykx-kroon op het hoofd ſtelde, en Koningin maekte in de plaets van Vaſthi.

V. Verliet Mardochæus Eſther naer haere verheffing op den Throon?

A. Neen: Mardochæus volgde haer, en begaf zig dagelykx aen de Koninglyke poort, om tyding nopens haer te bekomen, alwaer hy twee dingen ontdekte. 1. Hy ont-

maegden gelykelyk vaſten. Als dan zal ik, zeyde Eſther, tegen de Wet, ongeroepen tot den Koning gaen, my ſtellende in't gevaer van te ſterven. Mardochæus ging daer mede weg, en dede al't gene hem Eſther bevolen had. Hy ſtierde ſyn gebed tot den Heere, zig alle ſyne wonderheden in de gedagten brengende, en bad aldus: Heere, Heere, almogenden Koning, alles is in uwe magt; niemand en kan uwen wille wederſtaen, in dien gy vaſt geſtelt hebt Iſrael te verloſſen. Hemel en aerde, en alles wat onder den Hemel is, hebt gy gemaekt. Gy zyt den Heer van alles: niemand en kan uwe Majeſteyt wederſtand bieden. Gy kent alle dingen; gy weet, dat ik niet uyt trotsheyd, ſpytigheyd, of uyt eenige genegentheyd tot ydele glorie, den hooveerdigen Aman naegelaeten heb te aenbidden. (Want om den welſtand van Iſrael had ik ook bereyd geweeſt, ſyne voetſtappen met blydſchap te kuſſen.) Maer ik heb gevreeſt, de eere van mynen Godt aen de menſchen te geven, en iemand anders te aenbidden als Godt alleen. Nu dan, ô Heere, Koning en Godt van Abraham, weeſt uw volk genaedig: want onze vyanden willen ons verderven, en uwe erffenis grondelyk uytroeyen. En verſmaed dog uw erf-deel niet, 't welk gy voor u uyt Egypten verloſt hebt.... Geheel Iſrael riep ook met gelyke genegentheyd, en gelyke ſmeekinge tot den Heere, om dat de dood hun zekerlyk aenſtaende was. Op den derden dag trok Eſther, zig te voren door traenen, bidden en vaſten, bereyd gemaekt hebbende, haere Koninglyke kleederen aen, en ſtelde zig in de binnenſte Voor-zaele van 's Konings Paleys, regt over het verblyf des Konings. Den Koning zat in ſyn Koninglyk verblyf in ſynen throon, regt over de deure, bekleed met ſyne Koninglyke kleederen, blinkende van goud en koſtelyke geſteenten, en ſchrikkelyk van aenzien. Hy het hoofd opheffende, gaf door ſyne vuerige oogen te kennen den toorn van ſyn gemoed, om dat-ze ongeroepen was binnen gekomen. Hier op zong de Koninginne neder: en van blozende bleek geworden zynde, liet ſy haer ſwak hoofd gebogen ruſten op haere dienſt-maegd. Maer Godt veranderde het herte des Konings tot zagtmoedigheyt. Hy ſprong van benouwtheyd haeſtelyk uyt ſynen throon, en haer met ſyne ermen ophoudende, tot dat-ze tot haer zelven kwam, ſprak hy haer met deze woorden lieffelyk aen: Wat hebt gy Eſther? Ik heb uwen Broeder, en vreeſt dog niet, gy en zult niet ſterven. Deze Wet en is voor u niet geſtelt; maer voor alle andere. Komt dan, en raekt den Schepter: en dewyl ſy zweeg, zoo leyde hy den gouden Schepter op haeren hals... en zeyde: Waerom en ſpreekt gy my niet aen? Sy antwoordde: Ik zag u als eenen Engel, (blinkende met een Engelſchen glans) en myn hert wierd ontſtelt door den ſchrik voor uwe glorie. Dit heeft my van vreeze doen bezwyken. En dit zeggende, zong ſy wederom neder, en gaf by nae haeren geeſt. Den Koning geheel ontſtelt zynde, dat hy Eſther in dezen ſtaet zag, zogt haer te vertrooſten. Sy verkreeg gunſte in ſyne oogen. Hy ſtak den gouden ſcepter tot haer uyt, die ſy kuſte. Den Koning zeyde tot haer: Wat wilt gy, Koninginne Eſther? Wat is uw verzoek? Alwaer 't dat gy de helft van myn Ryk verzogt, ik zal 't u geven. Sy gaf voor antwoord: In dien het den Koning beliefd, ik bid u, komt heden, en Aman met u, tot my op de maeltyd, die ik bereyd heb. Den Koning zeyde: Roept terſtond Aman, op dat hy na den wille van Eſther doet. Den Koning dan en Aman, kwamen tot de maeltyd, die hun Eſther bereyd hadde. Naer dat den Koning overvloedelyk wyn had gedronken; zeyde hy tot haer: Wat vraegt gy dat

dekte eene ſaemenzweering van twee bediende, Bagathan en Thares, die op het leven van den Koning uytwaeren, waer van hy de Koninginne waerſchouwde, die zulkx liet weten aen den Koning uyt den naem van Mardochæus, het gene aenſtonds wierd onderzogt, en het berigt waeragtig gevonden zynde, wierd den eenen en den anderen opgehangen; het gene vervolgens aengeteekent wierd in de jaerboeken door bevel des Konings. 2. Hy ontdekte het boos voornemen van Aman tegen het Jodſche volk.

V. Wie was diën Aman?

A. Aman was van de afkomſte van Agag, Koning der Amalecieten, welken Saul in den ſlag gevangen nam, en die hy ſpaerde tegen het gebod van Godt, maer die door Samuël in ſtukken wierd gehouwen.

V. Hoe ſegt gy, dat Aman was van de afkomſte van Agag, mits 'er duydelyk uytgedrukt ſtaet dat hy was Macedonier met ſyn herte en van afkomſte?

A. Aman was uyt het geſlagt van Agag langs ſyn vaders of moeders kant, en Macedonier langs den anderen.

V. Door wat gelag en om wat reden wou Aman uytroeyen het Jodſche volk?

A. Om dat Aman zynde den gunſteling van Aſſuerus die hem verheven had tot den hoogſten trap van glorie, niet konde lyden, dat Mardochæus weygerde zig voor hem te buygen als hy voorby ging.

V. Waerom weygerde Mardochæus deze eerbiedigheyd aen Aman, naer dit bevel des Konings?

A. Om dat deze manier van eer te bewyzen aen de menſchen, ſtrydig was aen de Wet, en dat het gebod van Godt verbied aen de Iſraelieten van oyt eenig deel te hebben met de Amalecieten die de eerſte waeren die den oorlog voerden tegen het Jodſche volk in de woeſtyne Nu Aman was Amalecier van afkomſte.

V. Hoe bragt Aman ſyn voornemen ten uytvoer?

A 1. Aman maekte de Joden verdagt by den Koning als een oproerig volk, die door de verſcheydentheyd der wetten en godsdienſten oneenigheyd in den ſtaet bragten. 2. Hy beloofde, indien den Koning wilde laeten uytgaen

men

men u geven zal? en wat verzoekt gy? Alwaer 't dat gy de helft van myn Ryk verzogt, gy zult het bekomen. Eſther antwoordde: Myn verzoek, en myn bede is deze: Indien ik gunſte in 's Konings oogen gevonden heb, en indien het den Koning belieft my te geven 't gene ik begere, en myn verzoek toe te ſtaen, zoo bid ik den Koning en Aman te komen tot de maeltyd, die ik hun morgen bereyden zal: en dan zal ik mijne genegentheyd den Koning voorſtellen. Aman ging dan dien dag blyde, en wel-gemoed henen. Maer als hy Mardochæus voor de deure van 't Paleys zag zitten, en dat hy voor hem niet eens op en ſtond, nogte zig niet eens en beweegde van ſijne plaetze, wierd hy met groote gramſchap ontſteken; maer hy bedwong die: en keerende wederom tot ſijn huys, ontbood hy by hem ſijne vrienden, en ſijne huys-vrouwe Zares. Hun dan voorgedraegen hebbende de overloedigheyd van ſijne rykdommen, de menigte van ſijne zonen, en met wat eenen grooten luyſter hem den Koning boven alle ſijne Vorſten en hovelingen hadde verheven, zeyde hy voorder tot hun: De Koninginne Eſther en heeft ook niemand anders met den Koning ter maeltyd geroepen, als my alleen, en morgen zal ik nog eens by haer het middag-mael met den Koning nemen. Dog, daer ik dit alles hebbe, meyne ik niets te hebben, zoo lang als ik den Jode Mardochæus zien zitten voor de deure des Konings. Zares ſijne huys-vrouw, en andere vrienden antwoordden: Doet eene galge maeken van vyftig cubitus hoog, en verzoekt morgen van den Koning om Mardochæus daer aen te hangen, zoo zult gy vrolyk met den Koning ter maeltyd gaen. Dezen raed behaegde hem, en hy dede zoo eene galge maeken.

Den Koning dien nagt niet konnende in ſlaep komen, dede zig voorlezen de geſchiedeniſſen en Jaerboeken der voorgaende tyden. Onder het lezen kwam men juſt tot die plaetze, daer geſchreven ſtond, hoe Mardochæus had kenbaer gemaekt den verraederlyken aenſlag van de kamerlingen Bagathan en Thares, die Aſſuerus den Koning zogten te vermoorden. Als den Koning dit hoorde lezen, vraegde hy: Wat eere of verhefling heeft Mardochæus voor deze getrouwigheyd ontfangen? Syne knegten antwoordden: Hy heeft'er geenen den minſten loon voor ontfangen. Hier op zeyde den Koning: Wie is daer in de voor-zaele? (want Aman was in de binnen-zaele gekomen, om den Koning in te blaezen, dat hy Mardochæus zoude doen hangen aen de galge, die hem bereyd was.) De dienaers antwoordden: 't Is Aman, die in de zaele ſtaet. Den Koning zeyde: Dat hy binnen kome. Als hy binnen gekomen was, zeyde den Koning tot hem: Wat zoude men moeten doen aen dien man, die den Koning wilt eeren? Aman meynende, dat den Koning niemand als hem en wilde eeren, zeyde: Den man, die den Koning eeren wilt, moet aentrekken het Koninglyk kleed, en geſtelt worden op het peerd, daer den Koning plagt op te ryden, en ontfangen de Koninglyke kroone op ſijn hoofd; en eenen van de voornaemſte Vorſten zal ſijn peerd houden, en langs de ſtraeten der Stad voor hem treden en roepen: Aldus moet hy geëert worden, die den Koning wilt eeren. Den Koning zeyde hier op tot hem: Haeſt u en nemende het kleed met het peerd, doet gelyk gy hebt gezeyt, aen Mardocheus den Jode, die voor de deure van het Paleys zit. Ziet wel toe, dat gy niets agter en laet van het gene gy hebt gezeyt. Aman dan, nam het kleed en het peerd, en naer dat hy Mardocheus het kleed had aengedaen, en op het peerd geſtelt, ging hy langs de ſtraeten der Stad voor uyt, en

een gebod van het Jodſche volk uyt te roeyen, aen ſyne ſchatmeeſters by gewigt te geven 10000 talenten; die konnen zyn de weerde van ontrent 48671875 livers franſch geld, is 't dat men hier verſtaet een talent volgens het gewigt der Hebreeuwen; maer is 't dat hier geſproken word van een talent der Babyloniers, zoo zoude het konnen zyn de ſomme van 21000000. Dierbaeren prys van den haet en nyd! Groote ſomme gelds voor eenen nydigen Aman, maer die hy ſchikte te bekomen uyt den buyt der Joden.

V. Stond den Koning toe deze vraege aen Aman?

A. Jae, en ten dezen eynde gaf hy aen Aman ſynen zegelring (een teeken dat den Koning gaf ſyn volle magt die hy konde geven) om daer mede te bekragtigen zoodaenige afkonding en in zulker voege als hem zou behaegen tegen de Joden, toelaetende te doen dooden alle de Joden op eenen dag die hy zoude willen, en te doen opregten eene galge om Mardochæus aen te hangen.

V. Wanneer wierd verkondigt dat gebod van Aſſuerus?

A. Dit gebod wierd aenſtonds afgekondigd in de Stad Suſan, ten zelven tyde dat den Koning en Aman maeltyd hielden, en dat alle de Joden der Stad in traenen uytberſten.

V. Wat dede Mardochæus gezien hebbende dit gebod van Aſſuerus?

A. Mardochæus verootmoedigde zig voor Gods aenſchyn, bekleede zig met eenen zak, en beſtroeyde ſyn hoofd met aſſchen om Gods hulpe op zig te trekken: hy ontdekte aen de Koninginne dezen voorval, op dat ſy zoude in het werk leggen haere voorſpraeke by den Koning voor haer volk, en zond haer een affchrift van dit gebod.

V. Was Eſther genegen om den Koning Aſſuerus te gaen vinden?

A. Neen, Eſther zogt dit te vermyden uyt vreeze van te verſchynen voor den Koning, die haer in geen dertig dagen had ontboden.

V. Wie verloſte Eſther uyt deze vreeze?

A. Mardochæus, vol zynde van geloof en ſteunende op

riep: Alzoo moet hy geëert worden, dien den Koning wilt eeren. Dit alzoo geſchied zynde, kwam Mardocheus wederom aen de deure van het Paleys, en Aman haeſte zig naer ſyn huys, vol rouwe, met bedekte hoofde van ſchaemte en ſpyt. Hy verhaelde aen Zares ſyne huys-vrouwe, en ſyne vrienden, al wat hem was wedervaeren. De wyze mannen van ſynen raed, en ſyne huys-vrouwe zeyden: By aldien Mardocheus (voor wien gy hebt beginnen te vallen) is van d'afkomſte der Joden, gy zult hem niet konnen wederſtaen; maer gy zult voor hem beſwyken. Terwyl ſy nog ſpraken, kwamen de kamerlingen des Konings: en ſy praemde hem haeſtelyk te komen tot de maeltyd, die Eſther bereyd had.

Den Koning dan, en Aman kwamen binnen, om met de Koninginne vrolyk te zyn. Den tweeden dag, (naer dat den Koning door den wyn verwarmt was) zeyde hy wederom wat verzoekt gy Eſther, dat u vergunt worde, en wat wilt gy gedaen hebben? Alwaer 't dat gy de helft van myn Koningryk verzogt, gy zult het verwerven. Dan gaf ſy deze antwoord: Is 't dat ik, ô Koning, gunſt heb gevonden in uwe oogen, en is 't dat het u belieft, ſchenkt my het leven, daer ik om bidde, en ſchenkt my myn volk, voor het welk ik ſmeeke: want ik, en myn volk, zyn gelevert om vertreden, om vermoord, en om vernielt te worden. Dat men ons tot ſlaven en ſlavinnen verkogte, het waer te verdraegen, en ik zoude al zugtende geſwegen hebben. Maer nu hebben wy eenen vyand, wiens vreedheyd den Koning word toegeweten. Den Koning Aſſuerus zeyde hier op: Wat is dit voor eenen? en wie is 'er zoo magtig, om zulkx te willen begaen? Eſther antwoordde: Dezen vyand, en dezen onzen verdrukker, is dien booſaerdigen Aman. Hy, dit hoorende, wierd verſchrikt, niet konnende verdraegen het aenzigt des Konings en der Koninginne. Den Koning ſtond op door gramſchap ontſteken, en ging in den hof met boomen beplant. Aman ſtond ook op, om de Koninginne Eſther voor ſyn leven te bidden; want hy zag wel, dat den Koning iets kwaeds in den zin hadde tegen hem. Als nu den Koning van den zomer-hof wederkeerde, en in de eetzael kwam, vond hy Aman gevallen op het beddeken daer Eſther op lag. (*De Perſiaenen aten, liggende op beddekens, gemaekt van goud of zilver, en den vloer was hunne tafel.*) En hy zeyde: Wilt gy de Koninginne ook verkragten in myne tegenwoordigheyd, en in myn huys? Nauwelyks had den Koning dit woord geſproken, de hovelingen dekten Amans aenzigt: (als niet weerdig zynde, den Koning te zien) en Harbona eenen van de kamerlingen zeyde: Daer ſtaet eene galge bereyd gemaekt voor Mardocheus in 't huys van Aman, de welke vyftig cubitus hoog is. Den Koning zeyde tot Harbona: Hangt hem daer aen. Hy wierd gehangen aen de zelve galge, die hy had bereyd voor Mardocheus: en de gramſchap des Konings wierd geſtilt.

Ten zelven tyde gaf den Koning het huys van Aman aen Eſther. Mardocheus kwam zig ook vertoonen aen den Koning: want Eſther had beleden, dat hy haer Oom was. Den Koning nam den ring, dien hy van Aman had doen weder nemen, en gaf dien aen Mardocheus. Voorder viel Eſther voor de voeten des Konings, en bad hem al weenende, dat de boosheyd van Aman en ſyne uytvindinge tegen de Joden zoude vernietigt, en dat de oude brieven van Aman door nieuwe zouden verbetert worden. Den Koning antwoordde aen Eſther en Mardocheus; Schryft gy aen de Joden, zoo als 't u beliefd, uyt 's Konings

de beloften van Godt dat hy ſyn volk noyt ten volle zoude verlaeten, waerſchouwde de Koninginne, dat, als de vrees haer zoude houden in ſtilzwygentheyd, den Heere zoude vinden duyzend anderen middel om ſyn volk te verloſſen; maer dat ſy zoude ten onderen gaen en het huys van haeren vader zoo ſy naerliet haer opentlyk te verklaeren voor de Joden: dat Godt haer niet verheven had tot de Koninglyke weerdigheyd als om haer zelven voor het gevaer des doods bloot te ſtellen tot behoudenis van haere natie.

V. Wat beſloot Eſther naer zoo aendringende waerſchouwingen van Mardochæus?

A. Sy liet weten aen Mardochæus, dat hy zoude beveelen aen alle de Joden eenen vaſten van dry dagen en dry nagten: ſy verzekerde hem, dat ſy zelf zoude vaſten met haere dienſtmaegden, en dat ſy daer naer zig zoude begeven tot den Koning zonder daer geroepen te zyn (het gene nogtans uytdrukkelyk verboden was door eene Wet van dezen Vorſt) en dat ſy zig aldus ook zelfs voor 't gevaer des doods zou bloot ſtellen.

V. Hoe ging Eſther vinden den Koning Aſſuerus?

A. Eſther vercierde zig met haere Koninglyke kleeders, en zynde gekomen tot in de binnenſte zael van 's Konings Hof, verzeld met twee van haere dienſtmaegden, verbergende de droefheyd van haer herte onder een zoet en behaeglyk gelaet het gene uytſcheen in haere oogen, bleef ſtaen voor den Koning; die gezeten zynde op ſynen Throon haer gewaer wordende, deed merken in ſyne glinſterende oogen de gramſchap waer door hy tegen haer vervoert wierd, om dat ſy zig voor hem had derven aenbieden, zonder gevraegt te zyn; aenſtonds viel de Koninginne als in onmagt, en in dien ſtond Godt bewegende het herte van dien Vorſt, dede hem overgaen van de gramſchap tot de zagtmoedigheyd: hy ſprong met haeſte van ſynen Throon en haer tuſſchen ſyne ermen tot dat ſy weder bekwam, over-eynd houdende, ſprak hy haer met deze lieflyke woorden aen: Wat let u, Eſther? ik ben uwen broeder: weeſt niet bevreeſt, komt dan, en raekt den Ryksſtaf aen. Wat

naem, en zegelt de brieven met mynen ring. Daer wierden dan andere brieven geſchreven tot de Joden, en alle de Vorſten, en ſy wierden gezonden door de loopers, op dat ſy alle de Provincien raſſelyk doorloopende, de oude brieven door deze nieuwe tydinge zouden voorkomen. Den Koning beval ook aen de poſten, dat-ze in alle Steden de Joden zouden by een roepen, en hun zeggen, dat-ze alle hunne vyanden met vrouwen en kinders zouden dooden. En tot deze vraekneminge wierd geſtelt den 13 dag van de maend Adar. Mardocheus kwam dan uyt 's Konings Paleys met een hemelſch blouw, en wit Koninglyk kleed, draegende de kroone op het hoofd, en omhangen met eenen purperen mantel, en de geheele Stad was hier over in vreugd. En in alle de Steden, daer dit nieuw bevel aenkwam, waeren de Joden overgoten van blydſchap. Op den 13 dag van de twaelffte maend, op welken dag het beſloten was alle de Joden te dooden, begonnen ſy zig te vreken over hunne vyanden, doende aen hun het gene ſy aen de Joden van zin waeren te doen. Sy dooden in Suſan vyf-honderd mannen, behalvens de thien zonen van Aman, die de Koninginne Eſther den Koning verzogt had te doen hangen aen de galge. Het getal der gedoodde door alle de Provincien, was vyf-en-ſeventig duyzend mannen. De Joden ſtelden ook eenen Feeſtdag in, op dat zoo groote zaeken noyt zouden vergeten worden.

Artaxerxes grooten Koning van Indiën af tot Ethiopiën toe, aen den overſten van honderd twintig Landſchappen, geluk en welvaeren. Veele menſchen ziet men de goedheyd der Princen, en d'eere die hun aengedaen is, tot hooveerdye misbruyken; zoo dat ſy niet alleen en tragten d'onderdaenen des Konings te verdrukken; maer, niet konnende draegen de glorie, die hun vergunt is, zelfs zoeken aen hunne weldoenders laegen te leggen. 't En is hun niet genoeg ondankbaer te zyn voor de verkregene weldaeden; maer ſy meynen ook te konnen ontvlugten het oordeel van Godt, die alles ziet. Jae ſy komen tot zoo groote dwaesheyd, dat ſy de gene die zig neerſtelyk kwyten van de ampten hun toebetrouwt, en alles zoo doen, dat ſy alle lofweerdig zyn, argliſtelyk zoeken te verderven.... Gy moet dan niet denken; in dien wy u nu andere dingen gebieden, dat zulkx voortkomt uyt de ligtveerdigheyd van ons verſtand; maer dat wy onze vonniſſen geven volgens den nood der tyden, en gelyk het wel zyn der gemeynte vereyſcht. Maer, op dat gy klaerder verſtaet het gene wy willen zeggen: Aman, die onze goedheyd heeft beſmeurt door ſyne vreedheyd, ſchoon hy eenen vremdeling was, is van ons beleefdelyk ontfangen geweeſt, en naer dat hy groote beleeftheyd genoten had; dat hy onzen vader genoemt; en van alle menſchen als den eerſten nae den Koning aenbeden wierd, is hy tot zulk eene verwaendheyd gekomen, dat hy ons Ryk en leven wilde berooven: want hy heeft Mardocheus, door wiens trouwe en weldaed wy nog in 't leven zyn, en de gezel-

is uw verzoek? Al verzogt gy de helft van myn Ryk, het zal u gegeven worden.

V. Wat vraegde Eſther aen den Koning tot haer zelven gekomen zynde?

A. Eſther bad den Koning van te komen diën zelven dag op de maeltyd die zy hem beryd had, en Aman met hem.

V. Stond den Koning tot de vraege van Eſther?

A. Jae; en den Koning naer dat hy wel wyn gedronken had beloofde aen Eſther van haer toe te ſtaen al het gene zy zoude vraegen.

V. Wat verzogt hem Eſther?

A. Eſther bad den Koning van 's anderendags nog weder te komen op eene tweede maeltyd die ſy hem bereyd had, alwaer Aman zig ook zoude laeten vinden, en dat ſy alſdan hem zoude bekent maeken haere begeerte.

V. Wat gebeurde aen Aſſuerus des nagts voor deze tweede maeltyd?

A. Den Heere verwydende diën nagt van hem den ſlaep het gene hem deed gebieden, dat men hem zoude voorlezen de jaer boeken van zyn Ryk, alwaer geſchreven ſtond, hoe dat Mardochæus ontdekt had den toeleg van de kamerlingen Bagathan en Thates, die den Koning Aſſuerus hadden willen vermoorden.

V. Wat dede Aſſuerus naer dat hy dit had hooren leſen?

A. Hy vroeg, wat vergelding Mardochæus had ontfangen voor ſyne getrouwigheyd en men antwoordde hem dat hy 'er geene had ontfangen. Aenſtonds den Koning ontbood Aman die gekomen was in de zael van het Paleys des Konings om hem op te ſtoken van Mardochæus te doen hangen aen de galge die voor hem toebereyd was.

V. Wat zeyde den Koning tot Aman?

A. Den Koning voorkwam Aman en zeyde: Wat behoort men te doen aen eenen man, welken den Koning begeert te eeren?

V. Wat antwoordde Aman op de vraege van den Koning?

A Aman zig inbeeldende, dat den Koning niemand als hem en wilde eer aendoen antwoordde dat diën man welken den Koning wilde eeren, moeſt gekleed worden met koninglyke kleederen, dat hy moeſt zitten op het peerd van den Koning zelfs, met de koninglyke Kroon op het hoofd, en dat den eerſten van des Konings Vorſten en Staetsbediende ſyn peerd houdende, en langs de ſtraeten van de Stad voor hem gaende al roepende moeſten zeggen: Zoo zal hy geëert worden, den welken den Koning wilt eeren.

V. Wierd dezen raed van Aman gevolgt?

A Jae: den Koning gebood aenſtonds aen Aman van te volbrengen het gene hy geraeden had, in den perſoon van Mardochæus; Aman was gehoorzaem, en keerde van daer nae huys geheel bedroeft, ziende zig zoo verootmoedigt.

V. Wat gebeurde gevolgentlyk?

A. Aman was verpligt te komen nae de maeltyd die de

linne van ons Ryk, Eſther, met al haer volk door eene ongehoorde argliſtigheyd willen doen dooden.... Dog wy hebben bevonden, dat de Joden, die door dezen booſwigt waeren ter dood verwezen, geene ſchuld en hebben; maer leven na regtveerdige Wetten. Dat ſy kinders zyn van den Alderhoogſten, Aldergrootſten en eeuwig levenden Godt, door wiens weldaed aen onze vaders en ons het Koningryk is gegeven, en tot den dag van heden behouden. Daerom weet, dat de brieven, die hy uyt onzen naem gezonden heeft, van geender weerde en zyn. Voor welk miſdaed hy, die het heeft uytgevonden, en heel ſyn geſlagt, voor de poorte van de Stad Suſan nu aen de galge hangen: niet dat wy, maer dat Godt zelve hem vergolden heeft na ſyne verdienſten. Dit bevel dan, dat wy u toezenden, zult gy in alle uwe Steden aenplakken, op dat de Joden vrylyk leven volgens hunne Wetten. Gy zult-ze ook helpen, op dat ſy dooden de gene, die zig tot hun verderf bereyd hadden, op den 13 dag van de maend Adar: want den Almogenden Godt heeft hun dezen dag (die hun eenen dag van rouw en droefheyd moeſt wezen) verandert in blydſchap. Daerom zult gy hem ook onder uwe andere Feeſtdagen ſtellen, en hem vieren met vrolykheyd; op dat voortaen kennelyk zy, dat alle de gene, die de perſiaenen onderdaenig zyn, den weerdigen loon ontfangen van hunne getrouwigheyd; maer dat de gene, die aen hun Ryk laegen leggen, verdorven worden om hun miſdaed.

Koninginne bereyd had voor den Koning, aen wie Eſther haer bede deed, hem ſmeekende, dat hy haer zoude gunnen haer eygen leven en dat van haer volk, voor wie ſy genaede vroeg.

V. Wat antwoordde Aſſuerus aen de Koninginne Eſther?

A. Aſſuerus vroeg aen Eſther den naem van dien die alzoo had derven ſtaen nae haer leven; en de Koningin gaf te kennen, dat het was dezen Aman die hy zag voor ſyn aenſchyn.

V. Wat dede den Koning dit hoorende?

A. Den Koning ſtond op in gramſchap, vertrok zig uyt de eet-zael en begaf zig in den hof.

V. Waer ging Aman ziende den Koning vertoornt?

A. Aman ſtond op van de tafel, en bad de Koninginne ſyn leven te behoeden; waer op den Koning uyt den boomgaert wederkeerende, en in de eet-zael komende, vond hy Aman op het tafel-bed nedergevallen, daer Eſther op lag.

V. Wat dagt den Koning ziende Aman in dezen ſtaet?

A. Aſſuerus meynde, dat Aman had willen geweld gebruyken wegens de Koninginne Eſther, Godt dit zoo toelaetende, op dat den Koning niet langer zoude wagten om te ſtraffen eenen menſch, die de Koninginne had willen verdrukken door ſyn algemeyn geweld tegen alle de Joden.

V. Waer verbleef Aman?

A. Aenſtonds overdekte men het aengezigt van Aman als van eenen miſdaedigen reeds ter dood veroordeelt; in der-daed, hy wierd ſtrakx veroordeelt door den Koning tot de zelve ſtraffe die hy had willen doen onderſtaen aen Mardochæus; dat is te zeggen, dat hy wierd gehangen aen de galge van 50 cubitus, die hy had doen opregten voor Mardochæus.

V. Was Eſther te vreden met Aman gehangen en Mardochæus verloſt te zien?

A. Neen: Eſther ging zig werpen aen de voeten des Konings, en bad hem met traenen van te willen gebieden, dat het gebod tegen de Joden vernietigt wierd door een nieuw Koninglyk Bevel-ſchrift; het gene haer toegeſtaen zynde, zoo wierden de Joden ten vollen behouden.

V. Waeren de Joden daer mede vernoegt?

A. Neen: ſy vroken zig nog over hunne vyanden; want behalven de thien zoonen van Aman die gehangen wierden, ſtierven in de Stad Suſan by de 1000 perſoonen, en in alle de Provincien wierden'er 75000 gedood.

V. Was deze bloetſtorting van vraekneming geregtig?

A Jae; want ſy gebeurde door het ſouvereyn gezag tegen booſwigten die Gods volk hadden willen uytroeyen.

V. Hoe gedroegen zig de Joden naer eene zoo buytengewoonelyke gunſte en den ondergang van hunne vyanden?

A. Mardochæus inſtellende eene Feeſte van vreugdepleging, gebood, dat men jaerelykx geduerende twee dagen zoude houden eene plegtige gedagtenis van zoo merkelyk voordeel het gene den Heere hun had doen behaelen over hunne vyanden, zelfs op den ſtond op den welken ſy hunnen ondergang bepaelt hadden; waer uyt blykt de voorzienigheyd van Godt, den welken, gelyk den H. Chryſoſtomus bemerkt, zelfs de zaek als buyten hoóp geſtelt zynde, het naeſte by is om die te helpen de welke op hem betrouwen.

V. Wat kwam 'er daer naer van Mardochæus?

A. Den Koning ſtelde hem aen over 't huys van Aman, benoemde hem den tweeden perſoon van 't Ryk, alwaer hy overal den vrede en den voorſpoed bezorgde, en naer dat hy geleeft had, volgens Philo, 198 jaeren, ſtierf hy.

HET BOEK JOB.

Men meynd, dat Job zoude geboren zyn ontrent het jaer des werelds 2299., by nae ten zelven tyde, als Jacob met ſyn huys-gezin by ſynen zone Joſeph nae Egypten trok: en dat deze Hiſtorie geſchied zoude zyn voor dat Godt de geſchrevene Wet door Moyſes gegeven heeft. Het voornaemſte punt dat hier betwiſt en verhandeld word tuſſchen Job en ſyne Vrienden, is, of Godt in dit leven de kwaede maer alleen en ſtraft, en niet de goede; en of de grootheyd der ſtraffen, een klaer teeken is van de grootheyd der zonden in den genen die met die pynen van Godt geſlagen word. De Vrienden van Job willen, met veele en lange redenen, betoonen, dat jae.

Job toond in tegendeel ſyne onnoozelheyd, en bewyſt aldus, dat den druk en't lyden, die Godt overzend aen goede menſchen, geenſints een teeken is, dat ſy pligtig zyn aen grove miſdaeden, maer dit diend om hun te zuyveren van klyne fauten, en hun gelegentheyd te geven van groote verdienſten. Dit boek behelſt 42 Hooft-ſtukken.

UYT HET I., II., III., XI., XII., XXIX., EN XXXI. HOOFD-STUK.

Deugden van Job. Hy verlieſt alles. Syne verduldigheyd. Job van ſijne Vrienden bezogt. Verhael van hunne ſaemen-ſpraeken. Woorden van Job over verſcheyde zaeken. Van de Wysheyd, en Almogentheyd Gods. Hoe ſchrikkelyk ſyne oordeelen zyn. Van d'ellenden van den menſch. Lof van de wysheyd. Haeren oorſprong waer in ſy beſtaet. Van't vergankelyk geluk der booze, en van hunnen ſchroomelyken val. Gevoelen van Job over ſyne ellenden. Hy erkent Gods hand die hem ſlaet. Hy is overvallen maer zonder ſyn betrouwen te verliezen Job beſchryft ſyne ſmerten. Hy is een wonderlyk af-beeldzel van Chriſtus. Hy word door ſijne Vrienden van veel boosheden beſchuldigt. Hy betoont in't bezonder d'onnoozelheyd van ſyn leven. Godt ſpreekt tot Job, en tot ſyne vrienden, en geeft hem dobbel wederom van al het gene hy verloren had.

DAer was een man in't Land van Hus, met naem Job. Hy was zeer ryk in kudden; en had vele dienſt-knegten Godt zegende ſynen arbeyd, en alles wat hy bezat, groeyde dagelykx aen, zoo dat hy den rykſten en den magtigſten wierd van alle de gene, die in het ooſten woonden. Hy was in 't midden van alle die rykdommen eenvoudig en opregt van herte, Godtvreezende, en getrouwelyk de wegen van ſijne bevelen bewandelende, zonder van die ergens in af te wyken. Hy ſtelde ſijn betrouwen in de rykdommen niet, hy had medelyden met de gene die in lyden waeren, en deze deugd was met hem opgegroeyt van ſijne kindsheyd af. Hy bekleedde de naekte, vertrooſtte de weduwen, deelde van ſijn brood aen de weezen: hy was de oog der blinde, den trooſt der bedrukte, den beſchermer en verloſſer van alle de gene, die onregtveerdiglijk verdrukt wierden. Hy onderzogt nauwkeurig de zaeken, daer hy over moeſt oordeelen: en hy wierd van een ider om ſijne regtveerdige vonniſſen geëert en geviert. Hy bewaerde zig t'allen tyde zuyver en onnoozel, waekende op ſijne oogen; zoo dat hy die zelf niet toeliet, een vremd vrouw-menſch te bezien. Hy had zeven zonen, die te ſaemen in eene opregte vereeninge leefden. Sy gingen by beurte by malkanderen eten, en als de maeltyd-dagen volbragt waeren, offerde Job brand-offers voor een ieder van hun; want hy zeyde: Miſſchien hebben mijne kinders gezondigt tegen Godt. Als nu Job in ſijnen meeſten voorſpoed was, liet Godt den duyvel toe, van hem door 't verlies van alles wat hy had, te beproeven. Dus, als op zekeren dag Jobs zonen en dogters ten huyzen van hunnen eerſt-geboren broeder vrolijk waeren, kwam'er eenen bode tot Job zeggen: Wanneer de oſſen ploegden, en de ezelinnen nevens hun in de weyde waeren, zyn de Arabiers ſeffens op ons gevallen, en alles weg nemende, hebben ſy uwe dienſt-knegten met den zweerden dood geſlagen, en ik alleen ben het ontkomen, om het u te boodſchappen. Terwylen hy nog ſprak, kwam'er eenen anderen, die zeyde: Een grouwelijk vuer is uyt den

V. Wie is den Auteur van den Boek van Job?

A. Het gemeynſte gevoelen eygent hem toe aen Job, die ſyn hiſtorie heeft geſchreven in de Arabiſche of Idumeeſche taele: Moyſes kan-ze daer naer wel overgezet hebben in 't Hebreeuwſch, is 't dat den verheven en moeyelyken ſtiel niet tegenſtrydig is aen diën van Moyſes, wiens ſtiel effen en gemakkelyk is; jae voor dat men verzekert, dat eenen Hebreeuwſchen Vertaelder tegen ſyn manier van ſchryven eenen Idumeër ofte Arabier doet ſpreken, zoude iemand eerder konnen gelooven, dat eenen Arabiſchen Schryver, zynde Hebreeuw van afkomſte en de erffelyke tael bezittende, ſyn eygen Hebreeuwſch Schrift verçiert heeft met Arabiſche ſpreekwyzen van ſyn Land; by aldien dat Job voordskwam van Heber, in welkers geſlagt de Hebreeuwſche taele altyd bewaert is geweeſt: ondertuſſchen om dat de voor en naer reden eenen eenvoudigen ſtiel heeft buyten den anderen, en om dat in 't eerſte Capittel de Arabiers worden genoemt Ooſterſche volkeren. ten opzigte van Chanaân volgens de Landbeſchryvers, zoo is het te gelooven, dat zekeren Propheet door het ingeven van den H. Geeſt, vervoegende de inleyding en de ſluyt reden met de geſchiedenis, een werk gemaekt heeft, zuyver laetende het oorſprongelyk ſchrift van Job, en het eerſte met het laeſte daer by voegende in de zuyver Hebreeuwſche tael; wiens ſtiel ſchynt over een te komen met diën van Samuël in den eerſten Boek der Koningen. Aldus dezen Boek, van Job zelf lang voor de Boeken van Moyſes geſchreven zynde, by de Arabiers bewaert, en miſſchien van Samuël vermeerdert, kan in den tyd van dezen Propheet te voorſchyn gebragt zyn in de Jodſche vergaedering: dog het is ongegrond den Boek van Job aen Iſaïas of iemand der Propheeten toe te ſchryven. Dezen Boek is den twintigſten van 't Canoniek aengenomen geweeſt van de Kerk van diën tyd af dat ſy Gods geſchre-

heeft? in ſijne hand zijn de zielen van alles dat leven heeft, en de geeſten, die in alle de lighaemen der menſchen woonen. By Godt is wysheyd en magt: raed en verſtand zijn by hem te vinden. Indien hy iets wilt af-breken, niemand zal het opbouwen. Indien hy eenen menſch wilt opſluyten, niemand zal voor hem open doen. Indien hy ſijne wateren ophoud, alles word droog: indien hy-ze uytlaet, zoo zullen ſy het aerdryk om-verre werpen. By hem is de ſterkte, en de wysheyd. Hy kent den bedrieger, en den genen die bedrogen word. De Raeds-heeren brengt hy tot de dwaesheyd; en de Regteren tot uytzinnigheyd. Den bandelier der Koningen maekt hy los; en hy bind hunne lenden met koorden. Hy voert de Opper-prieſters met ſchande henen: en de magtige werpt hy om-verre. De welſprekende ontrekt hy de ſpraeke, en de geleertheyd der oude neemt hy weg. Hy bedekt de Vorſten met veragtinge: en de gene die verdrukt zijn, regt hy op. Hy openbaert het gene dat in diepe duyſterniſſen verborgen lag; en des doods ſchaduwe brengt hy in 't licht. Hy vermenigvuldigt de volkeren, en hy vernedert-ze: en naer dat ſy verdorven zijn, erſtelt hy-ze in den eerſten ſtaet. Hy beneemt het verſtand aen de Hoofden, die de volkeren des Lands regeren: en in het woeſte, daer geene wegen zyn, doet hy-ze dwaelen. Zoo dat-ze al taſtende gaen in de duyſterniſſen, daer geen licht en is: immers hy doet-ze herwaerts en derwaerts dwaelen, gelyk de dronken menſchen. Ik wete 't wel, (*Cap.* 9.) dat den menſch, by Godt vergeleken, zig niet kan verſchoonen. In dien hy met hem wilt twiſten, van duyzend opwerpingen zal hy'er niet eene beantwoorden. Godt is wys in kenniſſe, en ſterk in kragt. Wie heeft oyt tegen hem opgeſtaen, en vrede gehad? (*Cap.* 23. *en Cap.* 5.) Hy is alleen, *Die is:* niemand kan ſijn voornemens af-weeren, en hy doet alles wat hy wilt. Hy verzet de bergen, zonder dat de gene, die hy in ſijnen toorn omverre werpt, het gewaer worden. Hy beweegt de aerde uyt haere plaetze, hy doet haer pilaeren daveren. Als hy't gebied, zal de Zonne niet opkomen: de Sterren ſtaen onder hem, als onder eenen zegel geſloten. Hy alleen heeft de Hemelen hun uytſpanſel gegeven: hy betreed de golven van de zee. Hy doet groote dingen, die men niet begrypen en kan: en wonderheden, die men niet kan optellen. Hy zal tot my komen, zonder dat ik hem zien.... Hy zal van my vertrekken, zonder dat ik het merke. In dien hy onvoorziens vraegt, wie zal hem antwoorden? of wie zal hem zeggen: Waerom doet gy dit? Hy is Godt, wiens gramſchap niemand kan wederſtaen. Onder hem buygen de gene, die de wereld draegen. Wie ben ik dan, om hem te antwoordden: of om redens met hem te wiſſelen? Al was'er iets regtveerdigs in my, ik zoude my niet verweiren, maer mijnen Rechter om genaede bidden. Zelfs als hy mijn aenroepen verhoort, zal ik my niet laeten voorſtaen, dat hy naer my geluyſtert heeft. Hy kan my met eenen ſtorm-wind vermorzelen; en mijne plaegen vermenigvuldigen, zonder dat ik'er de reden van wete. In dien het op de ſterkte aenkomt, hy is Almogende: in dien het op een regt doen aenkomt, wie zal voor my getuygen? In dien ik my wille verſchoone, mijnen eygen mond zal my verwyzen: in dien ik my onſchuldig vertoone, hy zal betoonen, dat ik verkeert ben. Al was ik opregt, ik zoud'er niet van verzekert zyn; daerom zal ik mijn leven verſmaeden. Ik was in agterdenken over alle mijne werken, wel wetende, ô Heere, dat gy, wanneer ik zondige, my niet zoud ſpaeren. Zelfs, al was ik met ſneeuw-water gewaſſchen, en al blonken mijne handen van reynigheyd; gy zoud my niet-te-min in de vuyligheyd verbergen; en mijne kleederen zouden van my grouwelen. Want Godt is geenen Man als ik, om my voor hem te verantwoorden: hy kan niet gelijkelijk met my in't regt gehoort worden.

ſes, als de Iſraelieten nog in Egypten waeren, diensvolgens voor dat de Wet gegeven was: jae eenige Geleerde oordeelen het een oude overlevering der Hebreeuwen en Chriſtenen te zyn, dat geheel den levenstyd van Job voorgegaen is dien van Moyſes en niet zeer lang geweeſt is naer den tyd van Abraham; van wie door ſynen broeder Nadhor, Job als naerkomeling geërft had de manieren der Patriarchen, van als ſtammelyken Prince in ſyn huys aen Godt op te draegen Slagt en Verzoen offeranden zonder de geſchreve Wet; voor de welke gemyn waeren Gods ſpraken uyt de wolken en diergelyke openbaeringen, die men vind in den Boek van Job: wiens onderdom ook overtreft den gemynen tyd voor het menſchen leven bepaelt ten tyde van Moyſes voor wiens tyd het leven van Job geſtelt word in de Hebreeuwſche Arabiſche Ooſterſche Tydboeken gevolgt van Origenes tegen *Celſus*, en van andere menigvuldege Schryvers.

V. Wat dede Job in ſyn land?

A Hy was eenen zeer ryken man, zynde als den Prins van het land, het welk waerſcheynlyk geweeſt is *Auſitis* in woeſt Arabien, zynde den vrugtbaerſten landſtreek by den Euphrates: hy leefde in eene ſtigtelyke godsdienſtigheyd ten opzigte van Godt, in eene volkome regtveerdigheyd ten opzigte der menſchen, en in eene zeer medoogende genegentheyd tot de bedrukte, het gene hem een uytmuntende voorbeeld maekte van d' aldervolmaektſte deugd.

V. Hoedaenig is den Boek van Job?

A Hy is eenen der welſprekendſte Boeken van de Schriftuer, alwaer verhaeld worden de ſchrikkelyke beproevingen door de welke Godt oeffende de deugd van dien grooten man, ſyne onverwinnelyke verduldigheyd, zyne verheevene ſaemenſpraeken met ſyne vrienden ten tyde van ſyne vernederingen.

Het

Het (*Cap.* 7.) leven van den menſch op der aerde, is een geduerig ſtryden: en ſijne dagen, zyn als de dagen van eenen huerling. Ik heb ellendige maenden tot erf-deel bekomen; en zeer moeyelijke nagten heb ik voor my opgeteld. Gedenkt dog, ô Heere, dat mijn leven eenen enkelen wind is. Wat is dog den menſch, dat gy zoo veel werks van hem maekt? Hoe kont gy uw hert op hem laeten vallen? Den menſch, (*Cap.* 14.) van eene vrouwe geboren, weynig tyds levende, is vol ellenden. Hy komt voord als eene bloem, en word ſtrakx vertreden. Als de ſchaduwe vlied hy henen; en noyt blyft hy in den zelven ſtaet. En geweerdigt gy u, ô Heere, op zulk eenen uwe oogen te openen? ofte hem met u in het regt te trekken? Is 'er iemand van vlekke vry? (*Volgens de* 70 *Vertaelders*) Neen 't voorwaer, niemand niet, was hy maer eenen dag oud. Wie kan hem reyn maeken, ô Heer, als gy alleen? Kort zyn des menſchen dagen: het getal ſijn'er maenden is by u beſloten: gy hebt de paelen geſtelt, die hy niet kan over-treden. Wykt dog van hem af, op dat hy ruſte; tot dat hy, als eenen huerling, bekome het gewenſcht eynde van ſijnen dag. Het zilver heeft aderen, (*Cap.* 38.) waer uyt het voortkomt; en 't goud heeft eene plaetze, daer het gevormt word; maer waer zal men de wysheyd vinden? en waer is de plaetze van de verſtandigheyd? Haer weerde is den menſch onbekent: en in 't Land der gene, die in welde leven, word ſy niet gevonden. De diepten zeggen: In ons is ſy niet. De Zee zegt: By my is ſy niet te vinden. Men kan-ze met het alderfynſte goud niet koopen: men kan haeren prys tegen geen zilver opwegen. Men kan-ze nogte by de Indiaenſche ſtoffen vergelyken; nogte by de koſtelyke geſteenten, oft goud, oft criſtael. Al wat hoog en uytmuntende is, zal t' haeren opzigte niet eens gemeld worden. Van waer komt dan de wysheyd? en waer is de ruſt-plaets van verſtandigheyd? Sy is verborgen voor de oogen van alle die leven: aen de vogelen des Hemels is ſy zelfs onbekent. 't Is Godt die haere wegen kent: Hy weet, wat haere plaets is. Als hy de regens hunne wetten gaf, en den weg voorſchreef aen de ruyſſchende ſtorm-winden, dan heeft hy haer aengezien, vertoont en onderzogt: en tot den menſch heeft hy gezeyd: Ziet de vreeze des Heere is de wysheyd; en van het kwaed af te wyken, is de verſtandigheyd.

Waerom zyn de goddelooze wel te pas? (*Cap.* 21.) Waerom worden ſy verheven, en met rykdom verſterkt? Hunne kinderen zijn beſtandig voor hun aenzigt: ſy zien hunne afkomſte en hunne naerkomers voor hunne oogen. Hunne huys-gezinnen zijn in ruſt en vrede, en Gods roede is over hun niet. Hunne koeyen zijn vrugtbaer, en kalveren zonder miſdragt. Hunne klyne komen te voorſchyn als kudden, en verheugen zig met danſſen en ſpelen. Sy ſlaen op trommels en cithers, en ſy verheugen zig op het geluyd der harpen. Sy brengen hunne dagen in voorſpoed over; en ſy ſterven op eenen oogenblik, (zonder de pyne te lyden van eene langduerige ziekte) ſy zeggen tot Godt: Gaet van ons henen: wy hebben met de kenniſſe van uwen t' wegen niet van doen. Wat is den Almogenden, dat wy hem zouden dienen? en wat voordeel hebben wy, in hem te bidden? Maer verre zy van my den handel der goddelooze: want hun geluk is in hunne handen niet. Hoe dikwils ziet men, dat de lampe der goddelooze uytgaet, dat het verderf hun overkomt, en dat Godt hun ſmerten uytdeelt in ſijnen toorn? Sy worden als ſtrooy voor den wind, en als het kaf, 't welk door eenen ſtorm verdreven word. Godt zal de ſmerten des vaders voor de kinderen weg-leggen, en als Godt hun betaelen zal, dan zal hy 't wel gewaer worden. Hy zal ſijnen ondergang met ſijne oogen zien, en van den toorn des Almogenden zal hy drinken. Men ziet dezen menſch

V. Welk is het inzigt van den H. Geeſt in ons voor te-ſtellen de hiſtorie van Job?

A. Dit is, ons te doen gevoelen onze zwakheyd, en ten zelven tyde ons te doen hoopen op den byſtand Gods in het gene, menſchelyk geſproken, onmogelyk ſchynd aen de menſchen, maer het gene mogelyk word door de gratie.

V. Wie zyn de perſoonen waer van geſproken word in de hiſtorie van Job?

A. Daer zyn 'er dry ſoorten; Hemelſche, als Godt en ſyne Engelen; Aerdſche, als Job ſyne vrouw, ſyne kinderen, ſyne dienaers, vrienden en vyanden; helſche, als den duyvel en ſyne gezellen.

V. Hoe verdeeld men de hiſtorie van Job?

A. In twee Deelen. Het eerſte handeld van den voorſpoed van Job en van ſyne kwellingen; het tweede handeld van de herſteltenis van Job in ſynen eerſten ſtaet.

V. Waer in beſtond den voorſpoed van Job in ſynen eerſten ſtaed?

A. Hier in, dat hy had thien kinderen alle zeer gehoorzaem, zeven zoons en dry dogters, die malkanderen beminden; en dat hy bezat veel vee, ſchaepen, oſſen, kemels enz. groote rykdommen, dat hy had veel vrienden, groot gezag en vermogen, een gezond lighaem, en boven al een geruſte conſcientie.

V. Met wat ellenden wierd Job overvallen in ſynen tweeden ſtaed?

A. Job oud zynde ontrend zeſtig of ten hoogſten seventig jaeren, wierd berooft van alle ſyne goederen, den duyvel ſloeg hem met zeer kwadaerdige zweeren, van de voetzoolen af tot de kruyn van ſyn hoofd toe, ſyne vrouw (die voor goed mag gehouden worden buyten den ſtaet haerder klynmoedigheyd) ſpaerde ſatan, met voordagt, zeggen de HH. Cyprianus en Auguſtinus, om zoo

ſterven, daer hy ſterk en gezont was, ryk en gelukkig : en in tegendeel ziet men eenen anderen in de bitterheyd ſijn'er ziele ſterven, zonder dat hy eenigen voorſpoed alhier genoten heeft. Nogtans zullen ſy te ſaemen in 't ſtof ſlaepen, en met wormen overdekt worden Dog den boozen word bewaert tegen den dag ſijns verderfs, tot den dag ſijns toorns zal hy gebragt worden. Godt heeft ſijnen pyl-koker geopent, (*Cap.* 30.) en heeft my geſtraft. Myne ziele is verſlenſt; de dagen van ſmerte hebben my bevangen Ik ben als ſlyk geworden. Ik ben gelyk aen ſtof en aſſchen. Ik roepe tot u, ô Heere, maer gy verhoort my niet. Ik ſtaen voor u, maer gy beziet my niet. Gy zijt tegen my vreed geworden; gy ſtelt u tegen my, volgens de ſtraffigheyd van uwe hand. Gy had my verheven; maer my als op eenen wind gezet hebbende, hebt gy my met kragt verbryſelt. Ik had voorſpoed verwagt; maer tegenſpoed heeft my bevangen. Ik verlangde naer 't licht, en daer kwam duyſternis. Myn ingewand is als kokende zonder eenige ruſte: myn vel is over my zwart geworden, en mijne beenderen zijn door de hitte verdroogt. Mijne naeſtbeſtaende hebben my verlaeten; (*Cap.* 19.) en die my wel kenden, hebben my vergeten. Mijne huys-genoten agten my als eenen vremdeling. Mijne huys-vrouwe ſchroomde voor mijnen adem : die ik het meeſte beminde, verfoeyden my. Mijn vleeſch is afgeteert; mijn gebeente kleeft aen mijn vel; alleenelyk zijn my de lippen overig om mijne tanden. Hebt medelyden met my, gy-lieden ten minſten, die mijne vrienden zijt : want de hand Gods heeft my getroffen. Het verdriet my te leven. (*Cap.* 19.) Ik zal mijne tonge tegen my los laeten : Ik zal in de bitterheyd mijn'er ziele ſpreken, en tot Godt zeggen : Verwyſt my dog niet. Geeft my te kennen, waerom gy my aldus oordeelt? Dunkt het u goed, dat gy het my bezwaert; dat gy het werk uwer handen ſlaet; en de raed-ſlagen der goddelooze gunſtig zijt? Uwe handen hebben my gemaekt, en hebben my geheel in 't ronde geboetzeert : en zult gy my op eenen bot vernielen? Weeſt dog indagtig, dat gy my als pot-aerde gevormt hebt. Gy hebt my het leven verleent; gy hebt my genaedig geweeſt, en uwe zorge heeft mijnen geeſt bewaert. Heb ik gezondigt, en hebt gy my tot nu toe geſpaert, waerom maekt gy dog niet, dat ik van mijne ongeregtigheyd gezuyvert worde? Zal de kortheyd mijn'er dagen niet haeſt een eynde nemen? Laet my dan toe, dat ik over mijne ſmerten een weynig klaege, eer ik henen gaen tot het graf. Ik wenſchte tot den Almogenden te mogen ſpreken, (*Cap.* 13.) én my te verweiren voor Godt. Alwaer't dat Godt my dood ſloeg, ik zal even-wel op hem betrouwen: niet te min zal ik mijne wegen voor hem beſtraffen. Bevryd my alleenelijk van twee dingen : uwe hand wyke van my af; en dat uwe vreeze my niet en verſchrikke. Roept my dan, en ik zal my verantwoordden : of laet my ſpreken, en laet my dan uwe antwoord hooren. Mijne ongeregtigheden en zonden, hoe groot zyn die in getal? Maekt my myne overtredingen en myne miſdaeden bekent. Waerom verbergt gy voor my uw aengezigt? Waerom houd gy u mijnen vyand? Tegen een blad, 't welk door den wind verdreven word, vertoont gy uwe kragt: gy vervolgt een dorre ſtoppel. Gy geeft tegen my bittere uytſpraeken, en gy wilt my verteeren, om de zonden myn'er jeugd. Gy ſtelt my in de boeyen, en gy let op alle myne paden : daer ik nogtans haeſt zal

veel te gemakkelyker door haere krankheyd te overwinnen Jobs kloekmoedigheyd, die door haer geoeffent wierd tot meerder victorie : ſyne vrienden wilden hem zelfs doen verliezen de goede getuygenis van ſyne conſcientie houdende ſtaen, dat hy groote miſdaeden moeſt bedreven hebben, om zoo ſtrengelyk van Godt geſtraft te worden. Aldus wierd hy verdrukt in ſyn lighaem, in ſyne ziel, en in ſyne goederen; en om deze droevige gevolgen zegt den H. Gregorius, dat den naem *Job* beteekent eenen man die droef is.

V. Door wie wierd Job gebragt tot zoo ellendigen ſtaet?

A. Godt liet toe, dat Job aldus gekwollen wierd om te beproeven ſyn gedult en ſyne godsdienſtigheyd, en ſatan door Gods toelaeting bragt te wege door alle bedenkelyke middels ſynen volkomen ondergank; ſyne vyanden, de Sabeën en Chaldeërs, doodden ſyne dienaeren, voerden weg ſyne kudden; het vuer des Hemels vernielde ſyne ſchaepen, ſyne kinderen verongelukten onder de puynhoopen van een huys het gene door den wind wierd ten grond geſlagen; ſyn herte en ſyne ziele wierden gewond door de verſmaeding en laſtering van zelfs verſcheyde van ſyne vrienden.

V. Wat zeyden aen Job de dry Koningen ſyne naebueren, die waeren van ſyne vrienden, komende hem bezoeken in ſyn ongeluk?

A. Deze dry Koningen genaemt Eliphaz den Themanieter, Baldad den Suchieter, en Sophar den Naamathieter, (als ook Eliu den Buzieter,) waeren uyt hun land gekomen om Job te vertrooſten, volgens het H. Schrift; maer ſatan heeft hun opgeſtookt tot ſcherpe beriſpingen, zegt den H Gregorius, op dat de bittere woorden van de eyge vrinden het gemoet van Job zoo veel te meer zouden drukken. Sy dan oordeelende wegens het gedrag van Godt op eenen geheel menſchelyken zin, lieten zig ten onregt voorſtaen, dat Job groote ſchemlmſtukken moeſt bedreven hebben, mits dat Godt hem op zoo deerlyke wyze bezogt; en laetende zig vervoeren door den uytwendigen ſchyn die ſcheen te ſtyven de vooroordeelen van hunnen geeſt, ſtaken ſy zig zoo vaſt in het hoofd, dat Job pligtig was, dat ſy eyndelyk ondernaemen van het hem zelfs te doen gelooven,

V. Tot hoe verre bragten de vrienden van Job hunne verwytingen?

vergaen als iets dat verrot; en als een kleed 't welk van de motten word op-geëten. Ik zien wel, (*Cap.* 30) dat gy my aen de dood zult overleveren, alwaer de woon-plaets vaſt geſtelt is, voor alle de gene die leven. Gy ſteekt even-wel uwe hand niet uyt, om hun t'eenemael te vernielen. Want ik (*Cap.* 19.) wete, dat mynen verloſſer leeft, en dat ik op den laeſten dag uyt het ſtof zal opſtaen: dat ik ook wederom met myn vel bekleed zal worden; en in myn vleeſch, mynen Godt zal aenſchouwen: wien ik zelve, niet een ander, zien zal: en wien myne eygen oogen zullen aenſchouwen. Deze hope bewaer ik in mynen boeſem.

Myne pyne maelt my af, (*Cap.* 16.) alle de litmaeten myns lichaems zyn verdorven. Myne rimpelen getuygen voor my: eenen valſchaert ſtaet tegen my op, en ſpreekt my tegen. Synen toorn heeft hy tegen my by een verzaemelt; en my dreygende, knerſt hy over my met ſijne tanden. Mijne weder partye heeft hy met ſchrikkelijke oogen beſchouwt. Hunne monden hebben ſy tegen my open gedaen. Naer veele verwytingen hebben ſy my op myne wangen geſlagen. Met mijne ſmerten hebben ſy zig verzadigd. Ik ben by hun tot ſpot geworden. (*Cap.* 30.) Sy ontzien zelfs niet, in myn aenzigt te ſpouwen. Godt heeft my in de handen der goddelooze gelevert, (*Cap.* 16.) den nek gekrokt, verplettert, en als ſijn doel-wit geſtelt. Hy heeft my met ſijne lancien omringelt; hy heeft mijne lenden doorſteken; hy heeft mijn ingewant op de aerde uytgeſtort; hy heeft my met wonde op wonde doorkerft. Mijn aengezigt is van weenen opgezwollen, en mijne oogen zyn verduyſtert. Dit alles is my wedervaeren, ſchoon dat'er geene ongeregtigheyd in mijne handen was, en dat mijn gebed zuyver was voor Godt. O aerde, bedekt mijn bloed niet, en dat mijn geroep in u geene ſchuyl-plaets vinde. Want ziet, mijne getuyge is in den Hemel: en die alles weet wat ik doen, is in de alderhoogſte plaetzen. Ik heb niet gezondigt, (*Cap.* 17.) nogtans ziet mijne ooge niet anders als veel bitterheyd. Heere verloſt my, en ſteld my nevens u. Dog al wie dan tegen my ſtryden wilt, dat hy kome. (*Dit alles heeft nog eene verhevender en beſtipter waerheyd in Chriſtus, daer Job de figure van was.*) Jobs vrienden konden niet verdragen, dat hy bleef voortgaen met zig te verregtveerdigen. Sy zeyden hem: Gy blyft daer by, met te zeggen: Mijnen handel is reyn, en ik ben zuyver voor Gods oogen. Het waer te zeggen, dat Godt u toeſpraeke, om u te vertoonen de verborgentheyd van ſijne wysheyd, de volmaektheyd der bevelen van ſijne Wet, en u te doen zien, dat uw lyden veel minder is, als dat uwe boosheyd verdiend. Meynt gy, dat Godt u beſtraft, (*Cap.* 22.) om dat hy u vreeſt? of om dat hy met u in't regt zal komen? Komt u dit niet over om uwe menigvuldige boosheyd; en om uwe ongeregtigheden, die men niet optellen kan? Want gy hebt den pand van uwe broederen af-genomen zonder reden. Die zoo veel als naekt waeren, hebt gy van kleederen wederom berooft. Die door vermoeytheyd af-gemat waeren, hebt gy water geweygert: en de hongerige hebt gy uw brood ontrokken. Het land hebt gy bezeten door het geweld van uwe ſterkte; en gy hebt het verovert door uwe magt. De weduwen hebt gy ongetrooſt weg gezonden: en de ermen der weezen hebt gy verbryzeld. Daerom zyt gy met ſtrikken omvangen, en heeft u eene ſchielijke verſchrikkinge ontſtelt. Job antwoorde: (*Cap.* 33.) Och

A. Sy kwamen zoo verre van te beſchuldigen dezen heyligen man van bedreven te hebben eene oneyndelykheyd van miſdaeden, en zeyden hem zoo veel diergelyke dingen, dat men beſchaemt word over hunne ongevoeligheyd.

V. Wat antwoordde Job aen deze kwaedſprekers?

A. Job, dezen man van droefheden, dede het gene den H. Auguſtinus zegt dat wy doen moeten in alle onze verdrukkingen; hy vertrok zig in het binnenſte van ſyn hert om Godt daer te aenbidden in ſtilzwygentheyd; hy hield zig daer beſloten als in eene ſterke plaets alwaer den duyvel geenen toegank vond.

V. Behaegde deze ſtilzwygentheyd aen die verdrietige vrienden?

A. Neen, ſy verpligten hem door hunne herhaelde laſteringen van op eeniger voege uyt zig zelfs te gaen om zig uytwendiglyk te vertoonen, en dwongen dezen heyligen man zig zelf te verdedigen en te verſchoonen tegen hunne verwytingen.

V. Hoe regtveerdigde zig dezen heyligen man?

A. Job begon te wederleggen de opſpraek van ſyne vrienden nopens ſyn voorgaende leven door een getrouw verhael van alle ſynen handel, en met hun te overtuygen, dat 'er geenen menſch op de aerde hem met regveerdigheyd kon beſchuldigen van eenige zonde.

V. Is 'er niet eenige laetdunkentheyd in de verdeeling van Job?

A. Den Heere, die eerſt van Job gezeyt had, dat hy was een opregt man, Godt vreeſende en van het kwaed afwykende, heeft ook daer nae ſyne opregtigheyd beveſtigt tegen ſyne vrienden zeggende, dat ſy van hem niet geſproken hadden het gene opregt was gelyk ſynen dienaer Job; jae Godt wilde, dat ſyne beſchuldigers het moeſten dank weyten aen ſyne gebeden de gunſte van vergiffenis die hy hun toeſtond: wie zal dan beſchuldigen dien man, die van Godt zelfs geregtveerdigt is en voorgeſtelt als een voorbeeld van lydzaemheyd? Voor ſyne regtveerdigheyd ſtaen de HH. Gregorius, Auguſtinus, en andere Leeraers, die kennende den geeſt van eenen Propheet in woorden en in werken, wel konnen aennemen en uytdrukken het bedrukt hert van den regtveerdigen. Hoewel Gods vonnis ten voordeele van Job geweeſt is, goedkeurende het gene hy met alle kragt had willen bewyzen, dat den tegenſpoed altyd geen teeken is van Gods gramſchap over zwaere zonden, zoo heeft Godt nogtans niet goedgekeurt de al te ſterke uytdrukkingen, de welke de

of ik den Heere eens mogt zien en vinden, en komen tot ſijnen throon! ik zoude mijn regt in ſyne tegenwoordigheyd voorſtellen, en u met vollen monde beriſpen. Want hy kent mynen handel; en hy heeft my als 't goud door 't vuer beproeft. Syn voet-ſtappen heb ik gevolgt; ſyne wegen heb ik onderhouden; en ik heb'er niet af-geweken. De geboden ſyn'er lippen heb ik niet verlaeten; de woorden ſijns monds heb ik in mijnen ſchoot weg geleyd. Wanneer zeker geſchil my onbekent was (*Cap.* 31) onderzogt ik het zelve met alle zorgvuldigheyd. Ik verloſte den ellendigen, die om hulpe riep; en de weezen, die geenen helper en hadden. Ik bedwong de geweldigheden der onregtveerdige, en ik trok den roof uyt hunne tanden. Ik wierd gezegent van die ſtonden om verloren te gaen: het hert der weduwen dede ik verkwikken. Ik bekleedde my met de geregtigheyd, en mijne uytſpraeken verçierden my als een Koninglijk kleed. Ik was tot ooge voor den blinden, en tot eenen voet voor den kreupelen. Ik was den vader der arme. Wanneer ik zelfs nederzat als eenen Koning met ſijne lyfwagt omringt, was ik niet te min den vertroofter der bedrukte. Ik heb een verbond (*Cap.* 31.) met mijne oogen gemaekt, om zelfs op geene maegd te denken. Want wat lot, oft wat erf-deel zoude ik van den Almogenden Godt hier boven uyt den Hemel konnen verwagten? Staet het verderf niet bereyd voor den ongeregtigen, en vremde plaegen voor alle die kwaed doen? Let hy niet op mijne wegen; en telt hy ook niet alle mijne voetſtappen? Ik wenſchte, dat hy my in een getrouwe weeg-ſchaele ſtelle: en mijne opregtigheyd onderzoeke. Mijnen voet is van den regten weg niet afgeweken; mijn hert heeft de genegendheyd mijn'er oogen niet ingevolgt; mijne handen zijn nergens mede beſmeurd; en mijn hert is noyt verlokt geweeſt tot eenig vrouw-perſoon. Noyt heb ik geweygert met mijnen knegt oft met mijne dienſt-maegd in 't recht te treden, wanneer ſy met my in geſchil waeren. Want wat zoude ik doen, als Godt my zal komen oordeelen? En als hy over my onderzoek zoude nemen, wat zoude ik hem antwoorden? Is 't niet den zelven, die my en mijnen knegt geſchaepen heeft, en die ons in ons moeders lighaem de gedaente gegeven heeft? Ik heb aen de arme hunne begeerte toegeſtaen; de weduwe, die op my zag, heb ik niet laeten wagten. Mijn brood heb ik niet alleen geëten, maer heb'er de weezen van mede-gedeelt. Want het medelijden is van mijne jongheyd af met my opgewaſſen, en 't is met my uyt mijns moeders lighaem ter wereld gekomen. Den behoeftigen, die by gebrek van kleed en dekzel verging, heb ik niet laeten henen gaen. Syne lendenen wierden van de wolle mijn'er ſchaepen verwarmt, en hy zegende my. Geenen vremdeling moeſt buyten op de ſtraete blyven: myne deure was voor den reyzenden man altyd open. Ik heb myne hand tegen de weeze noyt opgeheven; ook zelfs als my de zaeke in 't regter-huys wierd aengewezen. Want ik heb Godt altyd gevreeſt, als zee baeren, die boven my opgezwollen hingen: en ſijn gewigt heb ik noyt konnen draegen. Ik heb

hevigheyd der ſmerte, en de hitte der zedentwiſting hem als afgeperſt hadden; welke krankheyd hy hem ligtelyk heeft vergeven om dat hy kende het gemoet van dezen heyligen man, wiens inzigt niet en was te verzekeren, dat hy teenemael regtveerdig was, maer alleenlyk, dat Godt dikmaels ſyne vrienden door verdrukkingen beproeft en dat wat hem aenging, ſyne zonden zoodaenig niet waeren, dat-ze zulke zwaere kaſtydinge verdienden; daer in tegendeel ſyne vrienden ſtaende hielden, dat Godt geene andere dan ſyne vyanden met tegenſpoed drukt, en dat Job niets leed dan 't gene hy door ſyne voorgaende zonden verdient had. Het is gelooflyk, dat de vrienden van Job, de zedentwiſting geeyndigt zynde voor Gods openbaering, tot kennis van hun miſdaed gekomen zyn om aen Job troofteiyke woorden te geven.

V. Wat gebeurde naer deze laeſte beproeving van Job?

A. Het ſchynt dat naer een zoo goddelyk exempel van eene wonderbaere verduldigheyd Job had moeten ſterven om naer eene zedelyke martelie (die volgens het gevoelen der Hebreeuwen een jaer geduert heeft) in eeniger voege door de dood ſyn lighaem en zoo volmaekt en heylige ziele Godt toe te eygenen, maer het behaegde aen den Heere hier in anders voorts te gaen: daer gebeurde als eene ſoort van verryſſenis in ſyn lighaem en in geheel ſynen ſtaet want den Heere hebbende hem herſtelt in eene volkome gezondheyd herſtelde ook ſyn huys, hy gaf hem weder goederen en kinderen, welke ſyne vrouwe ontſtelt door zoo veel tegenſpoed niet en verwagten, en die zoo kwalyk te boven gekomen zynde het verlies van haere andere kinders, niet en wiſt de vrugten welke het aen Godt nog zoude behaegt hebben te trekken uyt haere vrugtbaerheyd.

V. Hoe verſcheen Job in de wereld naer zoo grooten tegenſpoed?

A. Job verſcheen als eenen nieuwen menſch, en Godt haeſte zig op eeniger wyze nog meer om hem te verryken als den duyvel zig gehaeſt had om hem arm te maeken: hy die weynig te voren geen plaets en had om ſyn hoofd te laeten ruſten, vond zig herſtelt in Paleyſen overeen komende met ſyne grootheyd; en in plaets van diën ſmaed en verwydering van alle ſyne onderzaeten, het gene ſyne droefheyd zeer vermeerdert had in alle ſyne ellenden, zoo zag hy een ieder zig met vlyt aenbieden om hem geſchenken op te draegen en om hem, ider om het meeſt, meer te geven als den duyvel hem ontnomen had Eyndelyk naer geleeft te hebben noch 140 jaeren naer ſyne herſteltenis, en gezien te hebben ſyne kinderen en kindskinderen tot in 't vierde lit, ſtierf hy te Auſitis, alwaer hy geregeert heeft, in den ouderdom van 200 jaeren daerontrent. In vele plaetzen heeft men ſyn graffteden getoont; en de berugſte in die van Trachonitis aen d' overzyde der Jordaen, ontrent den oorſprong van die rivier alwaer ſe-

myn

myn ſteunſel op het goud niet geſtelt, nogte mijn vermaek in de overvloedige rykdommen, die mijne hand verovert had. In het verderf mijns vyands ben ik noyt verblyd geweeſt, of my verheugd in ſijn kwaelyk vaeren. Noyt heb ik mijnen mond geleverd om te zondigen, met door eenen vloek te wenſchen, dat hy ſterven zoude. Myne miſdaeden heb ik niet ontdekt; nogt mijne boosheyd in mijnen ſchoot verborgen, gelijk de menſchen gemeynelijk doen.

Als die aenſpraeken van Job en ſijne vrienden geeyndigt waeren, gaf Godt aen Job antwoord uyt eene duyſtere wolke, en zeyde tot hem, om hem ten aenzien van ſijne oneyndelijke wysheyd en magt te vernederen: (*Cap.* 38.) Staet daer regt: ik zal u vraegen, en antwoord my. Waer waert gy, als ik de gronden der aerde heb geleyd? Zegt het, zoo gy het weet. Als de morgend-ſterren my te ſaemen lof gaven, en alle Gods kinderen vrolijk zongen? Wie heeft de zee met dyken beſloten? Ik heb-ze met mijne paelen omringelt en tot haer gezeyd: Tot hier toe zult gy komen, en niet voorder: Hier zult gy den hoogmoed uwer golven breken. Naer dat gy nu ter wereld gekomen waert, hebt gy aen de morgend-ſterre wetten geſtelt? Hebt gy den dageraet getoont, waer hy moeſt opgaen? Hebt gy de uytterſte der aerde aengevat en bewonden; en de goddelooze daer uyt geſchud? Aen de goddelooze zal men hun licht benemen, en de hooge ermen zal men verbreken. Hebt gy de diepte der zee ingetreden? Hebt gy het onderſte van den afgrond doorwandelt? Zyn de deuren des doods aen u geopent geweeſt? Hebt gy de donkere poorten gezien? Hebt gy de breedde des aerdryks doorzogt? Zegt my eens, of gy dit alles weet? Waer heeft het licht ſijne wooninge, en waer is de plaetze der duyſternis? Door wat weg word het licht en de hitte verſpreyd? Hebt gy de ſchat-kamer des ſneeuw wel ingegaen? Wie geeft aen de geweldige ſlag-regens hunnen loop, en wie baend den weg aen den ruyſſchenden donder? Wie is den vader des regens? Wie baert de druppelen van den douw? Wie brengt het ys ter wereld, en wie baert den vorſt in de logt? Kent gy den omloop der ſterren: weet gy de ſchikkinge des Hemels: of kont gy op de aerde daer van reden geven? Wie heeft de wysheyd in't binnenſte der menſchen geſtelt: of wie heeft den haen het verſtand gegeven? Wie bereyd de raeve haeren koſt, als haere jongenen tot Godt ſchreeuwen, erwaerts en derrewaerts loopende, om dat ſy niets en hebben om t'eten? Godt, nog al voortgaende met Job te ſpreken, dede hem aenmerken de wonderheden van ſijne wysheyd in de eygendommen van veel dieren (*Cap.* 39. 40. *en* 41.) Waer op Job, zig zeer diep vernederde, zeyde: Wat kan ik antwoordden, ô mijnen Godt! (*Cap.* 42.) ik weet, dat gy alles kent, en dat'er geen gepeys voor u verborgen is. Door het gehoor der oiren had ik u gehoort, maer nu zien ik u met mijne oogen. Ik legge myne hand op mynen mond. Ik beſchuldige

dert veele eeuwen een Pyramide of Grafnaelde getoont word, welke men zegt boven 't graf van Job te ſtaen: dog nauwkeurige ſchryvers hebben getoont, dat het land van Hus verre van dien landdreek afgelegen was, en dat ook andere graffteden elders aengewezen zyn van onheylige perſoonen, die konnen geëert worden daer ſy niet en zyn, en gepynigt worden daer-ze zyn, gelyk ſpreekt den H Auguſtinus.

In eeuwige geheugenis zal zyn den regtveerdigen Job; wiens naem in de oude Martelaers boeken gevonden word met den titel van Propheet, van Heyligen, en van Martelaer die Godt aen zyn volk voorgeſtelt is als een voorbeeld van eenen volmackten Vorſt, Heer, en Vader des huysgezin, van een opregt man regtveerdig, zuyver, goedjonſtig ſtaetig, en vroom; zig niet verheffende in den voorſpoed, nogte den moed laetende zinken in den tegenſpoed die ook in zig zelven in de opregtigheyd en ſchuldeloosheyd ſyns levens, in ſyn lyden en veduldigheyd, in ſyne onſchendbaere aenkleeving aen de waerheyd en regtveerdigheyd, vertoont heeft een afbeeldzel van Chriſtus Jeſus.

Dus heeft Godt door het exempel van Job, gelyk ook van Abel, Noë, Abraham en andere regtveerdige willen toonen, dat hy ſyne uytverkorene beproeft als het goud in het vuer, om in rook te doen vergaen de dooling der Ooſterſche Volkeren, meynende, dat alle den tegenſpoed die Godt iemand laet overkomen, is een ſtraffe der zonde; daer nochtans de grootſte booswichten dikmaels in dit leven voorſpoed genieten, terwylen de regtveerdige in verdrukking zuchten. Hierom heeft Job uyt geheel ſynen Boek doen blyken, dat hy belooningen en ſtraffen naer dit leven geloofde; ſtellende ſyne hope op den Verloſſer der wereld, van hem ſprekende met zoo levende geloof, en verhopende 'zelf in ſyn vleeſch te aenſchouwen ſynen Godt naer een gelukkige verryſſenis, waer over hy zig zeer klaerelyk heeft uytgedrukt, zeer wel aenwyzende den toekomenden ſtaet onzer lighaemen, naer de algemeyne verryſſenis; onder de verbeelding van ſyn eyge erſtelling in gezondheyd en wederkryging van ſyn naerkomelingſchap. Ziet hier het inzigt van den H. Geeſt in dezen Boek: wiens ſtiel zinryk, deftig, levende, en verheven is, zoo dat in den zelven zyn ſommige dingen moeyelyk om te verſtaen; waer toe verzogt word eenen geeſt die uyt Godt is, die zonder te willen doorgronden Gods Majeſteyt, in de opregtigheyd des herte aenbid ſyn Goddelyk Wezen en alziende oogen, welkers ſtraelen hier van in den ſpiegel der vervuldigheyd weêrſchynen op onze herten, om te verligten en te verſterken ons geloof van Gods magt, wysheyd, en voorzienigheyd die hier is uytſchynende en als de eerſte plaetze heeft.

Dezen Boek, uytgenomen de twee eerſte Capittels en het eynde van het laeſte te beginnen van het 7. V., is in Rym geſchreven; zoo dat Job om ſyne verheve denkbeelden van de wereldſchepping en beſtiering van den al-

my zelven, en ik doen boetveerdigheyd in ſtof en aſſchen. Daer naer zeyde Godt tot Eliphaz: Mynen toorn brand tegen u, tegen uwe twee vrienden: want gy hebt voor my na de geregtigheyd zoo niet geſproken, als mynen dienaer Job. Neemt dan voor u zeven ſtieren en zeven rammen, en gaet henen tot mynen dienaer Job: en offert-ze voor u tot eenen brand-offer. Mijnen dienaer Job zal ook voor u bidden, en ik zal hem verhooren, op dat u na uwe dwaesheyd niet en geſchiede Sy deden gelijk Godt tot hun geſproken had, en Godt verhoorde Job. Eyndelijk, naer dat Jobs verduldigheyd in aller voegen was beproeft, wierd Godt ook door Jobs boetveerdigheyd verzoend. Hy gaf hem het dobbel van al het gene hy te vooren bezeten had. Hy kreeg zeven zonen en dry dogters, en hy zag ſijne kinds-kinderen tot het vierde lid, en hy ſtierf in vollen ouderdom.

mogenden Godt uyt-te-drukken, gebruykt heeft figuerelyke ſpreek-wyzen volgens den aerd der digt-kunde: en om de goddelykheyd van dezen Boek meer te beveſtigen, mag men geloovẽ, dat Job ſyn eygen Dichtſtuk in verſſen geſtelt heeft op den voet der Hebreeuwen. Hoewel de Geleerde toeſtemmen, dat de maet van dit Dichtſtuk nu niet meer bekent is, alzoo ſy ook niet wel konnen ontdekken, hoedaenig den aerd van de oude Dichtkunſt der Hebreeuwen geweeſt is; eventwel ſy verzekeren, dat de maet der dichtkunſt der Hebreeuwen verſchillende was van die der Grieken en Romeynen. In den Boek van Job is een groot getal van ſpreek-wyzen gelyk luydende met die der Pſalmen en van den Boek der Spreuken: welke dry Boeken te ſaemen met den *Eccleſiaſtes* en den Boek der Zangen nytmaeken de vyf dichtkundige Boeken van het H. Schrift volgens de rekening der Chriſtenen; alhoewel de Joden'er maer dry rekenen, te weten den Boek van Job, den Boek der Spreuken, en den Pſalm-boek.

DEN PROPHEET ISAÏAS.

Hier zullen wy eenige boeken overſlaegen, de welke wy daer naer op hunne plaetze zullen aenraeken, alzoo ons bezonderſte oogwit is, het nouwkeurig vervolg der geſchiedeniſſen; dus gaen wy over tot de Propheten: Vier van die worden genoemt de Groote Propheten, *om dat ſy meer hebben geſchreven, als de andere, die genaemt worden de* Klyne Propheten. *De groote zyn: Iſaïas, Jeremias met Baruch, Ezechiël en Daniël. Van de klyne zullen wy daer naer ook ſpreken. Iſaïas was uyt de Koninglyke ſtamme van David, en Propheteerde wel hondert jaeren lang onder vier Koningen van Juda, te weten: Ozias, Joathan, Achaz en Ezechias. Hy trouwde, en gaf ſyne huys-vrouwe den naem van Propheterſſe en won by haer eenige kinderen. Iſaïas voorzeyde den ondergang van't Ryk van Iſraël, en aen Ezechias Koning van Juda, in wiens ziekte het mirakel gebeurde van het te rug gaen der Zonne, dat alle ſyne ſchatten met alle het volk van Juda zouden overgevoert worden naer Babylonien, maer dat hunne gevangenis eynde zoude nemen onder Cyrus, die hy met ſynen naem noemde wel 180 jaeren voor dat hy ter wereld kwam. Hy ſpreekt van Chriſtus, van ſyne Geborte, van ſyn*

V. Welke zyn de Propheeten wiens Schriften men heeft in het Oud Teſtament?

A. Daer zyn'er twee ſoorten, de groote Propheeten, en de klyne; alzoo genoemt niet ten opzigte van hunne perſoonen, maer ten opzigte van de Schriften hunner Voorzeggingen.

V. Wie zyn de groote Propheeten?

A. Daer zyn vier groote Propheeten, Iſaïas, Ezechiel, Daniël, en Jeremias, by welken laeſten gevoegt word Baruch ſynen Geheym-ſchryver.

V. Wie zyn de klyn Propheeten?

A. Daer zyn'er twaelf; te weten, volgens het order van het Oud Teſtament, Oſeé, Joël, Amos, Abdias, Jonas, Michæas, Nahum, Habacuc, Sophonias, Aggæus, Zacharias, en Malachias.

V. Hoe veel deelen begrypen deze twaelf Propheeten?

A. De Hebreeuwen beſloten-ze in een deel alleen, het gene ſy noemden *Thertazar*, Chaldeeuwſchen naem, het gene beteekent, twaelf, gelyk of men zeyde, den Boek van de twaelf.

V. Waer in zyn de Propheeten aenzienelyk?

A. Hier in, dat ſy niet alleenelyk en hebben een merkteeken van heyligheyd en van waerheyd, het gene hun eygen is; maer nog daer-en-boven dat ſy zyn eene der ſtandvaſtige bewyzen van de zekerheyd van onze Religie.

V. Waer in ſtelt gy de onfeylbaerheyd en zekerheyd van deze bewyzen?

A. De onfeylbaerheyd der Propheeten is, van altyd dezelve te zyn in alle tyden, van te bemerken met een en den zelven oogſlag geheel den loop der wereldſche geſchiedeniſſen, van te voorzeggen het gene maer en ſtond te geſchieden duyzent jaeren daer naer, of het reeds tegenwoordig was.

V. Hoe moet men de Propheeten verſtaen?

A. Men moet de Propheeten verſtaen in eenen geeſtelyken zin, die verborgen is onder hunne verbeeldende uytdrukkingen; want aenraekende de tegenwoordige dingen, hadden ſy in den geeſt de toekomende.

V. Het order der Propheeten in de Latynſche Overzetting is dat volgens den tyd dat ſy geleeft hebben?

Leven en Mirakelen, van ſyn Lyden en dood, en van de uytbreydinge der H. Kerke zoo klaer, dat hy meer voor eenen Evangeliſt, als voor eenen Propheet gehouden mag worden; waerom hem ook van d'heylige Vaders den naem gegeven word van Evangeliſchen Propheet. *Volgens de overleveringe der Joden, welk gevoelen de heylige Vaders ook volgen, zoude Manaſſes Koning van Juda, niet konnende lyden de beriſpingen van Iſaïas, hem hebben doen doorzaegen met eene houte zaege, 't welk zoude moeten gebeurd zyn ontrent het jaer des werelds 3325, en 680 jaeren voor de komſte van Chriſtus. De Prophetie van Iſaïas behelſt 66 Hooft-ſtukken. Dog wy konnen om de kortheyds wil, maer weynige leſſen daer uyt trekken.*

IN 't VI. Hooft-ſtuk beſchryft Iſaïas een wonder viſioen, in 't welk Godt hem toonde een ſtaeltjen van ſyne ontzaggelyke Majeſteyt. Ik zag, zegt hy, den Heer zitten op ſynen Throon, en het onderſte van ſijn kleed vervulde den Tempel. De Seraphinen waeren rondom den Throon. Sy hadden elk zes vleugelen. Met twee vleugels bedekten ſy hun aengezigt, met twee andere bedekten ſy hunne voeten, en met de twee overige vlogen ſy. Sy riepen den eenen tot den anderen: Heylig, Heylig, Heylig is den Heer en Godt der Heyr-kragten. Geheel de aerde is vol van ſijne glorie. Het opperſte van den Tempel daverde door de ſtemme van hun geroep, en het huys kwam vol rook. Hy zeyde: Wee my, dat ik gezwegen heb! want ik ben onreyn van lippen, en woone in 't midden van een volk, dat onreyne lippen heeft. En ik heb niet te min den Koning der Heyr kragten gezien met mijne oogen. (Iſaïas verſlaegen door dit gezigt, bekent dat ſijne lippen onreyn waeren, om aen de menſchen te verkondigen zoo heylige zaeken.) En ziet, eenen van de Seraphinen kwam tot my gevlogen met een gloeyende kole, die hy van den Autaer had genomen met eene tange, en mijnen mond daer mede aengeraekt hebbende, zeyde: Die kole heeft uwe lippen geraekt, uwe ongeregtigheyd zal uytgewiſcht worden, en gy zult gezuyvert zijn van uwe zonden. Naer deze zuyveringe hoorde hy den Heer zeggen: Wie zal ik zenden? en hy zeyde: Ziet hier ben ik, zend my. (Dit leert ons, hoe zuyver van herte en mond ſy moeten wezen, die het Woord Gods verkon-

A. Neen; want ſprekende alleenelyk van de Propheeten wiens ſchriften men afzonderlyk heeft, was volgens het gemeyn gevoelen Oſeé den eerſten, den welken leefde onder Ozias, Joathan, Achas en Ezechias, Koningen van Juda, en onder Jeroboam den II. Koning van Iſrael: hy propheteerde geduerende ontrent een eeuw.

V. Wie is den tweeden Propheet volgens den tyd?

A. Joël is den tweeden, die onder de zelve Koningen gelyk Oſeé, en geduerende zoo langen tyd gepropheteerd heeft.

V. Welke zyn de volgende Propheeten volgens den tyd?

A. Jonas word van vele Uytleggers geſtelt den derden: het is zeker, dat hy gepropheteerd heeft onder Jeroboam den II., Koning van Iſrael, en nae alle waerſchynelykheyd ook onder Ozias Koning van Juda. Den vierden is Amos, die begon te propheteeren het dry-en-twintigſte jaer van den zelven Ozias, en propheteerde geduerende acht-en-twintig jaeren.

V. Welken is den vyfden Propheet volgens den tyd?

A. Iſaïas; begon te propheteeren in Juda in het vyf-en-twintigſte jaer van Ozias Koning van Juda, en vervolgde onder Joathan, Achas en Ezechias. De overlevering der Joden en der HH. Vaders zelfs, is dat Manaſſes, zoon van Ezechias, hem dede ſterven in dier-voege dat hy zoude gepropheteerd hebben geduerende een eeuw. Hy leefde in het jaer des werelds 3219, en voor Jeſus Chriſtus 785

V. Wie zyn de andere volgende Propheeten volgens den tyd?

A. Abdias is den zeſden die propheteerde in Iſrael ten zelven tyde van Iſaïas, Oſeé en Amos. Den zevenſten was Michæas, onder de Koningen van Juda, Joathan, Achas en Ezechias, geduerende meer als vyftig jaeren. Jonas ſchynt in dien tyd gezonden geweeſt te zyn van Godt nae Ninive.

Nahum is den achtſten Propheet, welken begon te propheteeren naer dat de thien Geſlagten gevangen waeren weg-gevoert; zoo tot trooſt van de overgeblevene als van die de welke vervoerd waeren. Hy leefde in het jaer 3291, en voor Jeſus Chriſtus 713.

Jeremias is den negenſten Propheet, die begon te propheteeren in Juda het derthiende jaer van Jonas, en hy predikte geduerende vyf-en-veertig jaeren; zynde daer naer medegevoert in Egypten, alwaer hy geſteenigt is.

Baruch is den thienden, die ook was van den tyd van Jeremias; en alhoewel hy was van een zeer edel afkomſt, zoo diende hy als Geheym-ſchryver aen Jeremias. Sophonias is den elfften, en Habacuc den twaelfſten; ſy waeren nog in den zelven tyd.

Daniël is den derthienden Propheet; hy begon te propheteeren in Babylonien, ſchier nog een kind zynde, onder Nabuchodonozor, en vervolgde tot den tyd van Cyrus, dat is, tot het vyf-en-tagentigſte jaer ſyns ouderdoms: en alhoewel hy verkregen had door ſyne gebeden de voltrekking van ſyne Voorzeggingen door de verloſſing van het volk, zoo is het nogtans waerſchynelyk, dat hy ſtierf te Babylonien in 't jaer 3398, voor Jeſus Chriſtus 606.

Ezechiel is den veerthienden, die was van de afkomſt der Prieſteren, en eenen der gevangene weg-gevoert met Jechonias door den Koning Nabuchodonozor; hy begon vyf jaeren daer naer te propheteeren te Babylonien, en vervolgde geduerende twee-en-twintig jaeren in 't jaer 3409, voor Jeſus Chriſtus 595. Aggæus is den vyfthienden Propheet, die propheteerde in Judeën als het volk was wedergekomen, en beſchuldigde hun, dat ſy langzaem waeren in het erbouwen van den Tempel, in 't jaer 3485, voor Jeſus Chriſtus 519.

Zacharias is den zeſthienden, die leefde ten tyde van Aggæus. Malachias is den zeventhienden, en den laeſten der twaelf Propheeten: hy ſchynt geweeſt te zyn van dem zelven tyd van Nehemias, ontrent het eynde van 't ryk

digen.) In het VII. Hoofd-ſtuk ſpreekt hy klaerelyk van de Geborte van Chriſtus uyt eene Maegd. Ziet, zegt hy, eene Maegd zal ontfangen en baeren eenen zone, en ſijnen naem zal genoemt worden Emmanuël, dat is, *Godt met ons.* In het IX. Hoofd-ſtuk hebben wy ook eene ſchoone Propherie van Chriſtus, en van ſijne Goddelyke eygendommen. Het volk, zegt hy, dat wandelde in de duyſternisſe, heeft een groot licht gezien, aen de gene die woonen in 't Landſchap van de ſchaduwe des doods, is het licht opgerezen... want een Kindeken is ons geboren, en eenen Zone is ons gegeven, die op ſijne ſchouderen draegen zal het teeken van ſijne heerſchappye; ſijnen Naem zal genoemt worden, Wonderlyk, Raeds heer, magtigen Godt, Vader der toekomende eeuwen, Prins van vrede. In het XXIII. Hoofd-ſtuk verſchrikt hy de zondaers door een eeuwig verſlindende vuer. De zondaers zijn in Sion verſchrikt geworden, zegt hy, de bevinge heeft de ſchyn-heylige bevangen. Wie is'er onder u, die by een verſlindende vuer zal konnen woonen? Wie onder u, zal ſijn verblyf konnen nemen by de eeuwige vlammen? Het LIII. Hoofd-ſtuk is niet anders als een agter-een-volgende Prophetie van het Lyden van Chriſtus. Hy zal voor den Heere opſtaen als een reyſken, en als een ſpruytjen uyt eene dorſtige aerde. Hy heeft geene ſchoonheyd nogte luyſter. Wy hebben hem gezien, maer hy had geen gedaente, dat wy naer hem verlangen zouden. Hy zag'er veragtelyk uyt, en als den verworpenſten der menſchen, een Man vol ſmerten, en die van lyden wilt te ſpreken. Syn gelaet was als verduyſtert en veragtelyk, zoo dat wy hem niet agtten. Waerelyk heeft hy onze krankheden op zig genomen, en zig-zelven met onze ſmerten belaeden. Wy hielden hem als eenen melaetſchen, die van Godt geſlagen en vernedert was. Maer 't was om onze zonden, dat hy gewond wierd: 't was om onze booshedden, dat hy gekwetſt wierd, de ſtraffe, die ons den vrede moeſt aenbrengen, is op hem gevallen, en wy zijn door ſijne ſmerten genezen. Wy waeren allegaeder als dolende ſchaepen, en elk ging ſijne wegen in;

van Artaxerxes Lange-hand; aldus blykt het, dat den tyd der Propheeten geduert heeft meer als vier-honderd jaeren. Hy leefde in het jaer 3550, voor Jeſus Chriſtus 454.

V. Waeren alle deze Propheeten voor den tyd der Wyze van Griekenland?

A. Jae; want alle deze beroemde der oudheyd hebben vele dingen gehaelt uyt de Schriften der Propheeten. Pythagoras ging zelf nae Babylonien, alwaer hy zeer veel leerde van de Joden, waer van hy zig bediende in ſyne Philoſophie; en Plato die ook vele dingen uyt de boeken van Moyſes gebragt heeft in de ſyne, leefde ontrend de twee-honderd jaeren naer de Propheeten.

V. Wie was Iſaïas?

A. Iſaïas, den eerſten van de vier groote Propheeten, was eenen Prins van Konings bloed van 't huys van David. Synen vader Amos was zoon van Joas Koning van Juda, den zevenſten naer Salomon (uytſluytende Athalia ſyne grootmoeder) en broeder van Amaſias ook Koning van Juda. Den *Eccleſiaſticus* in 't 48 c. 25 ℣. doet ſyne lofreden. Iſaïas had een opvoeding gehad over-een-komende met ſyne geborte, volgens dat ſynen edelen en verheven ſtiel van ſchryven het doet oordeelen aen de Oude. Hy was eenen grooten Propheet en getrouw voor Gods oogen: hy begon heel jong te propheteeren ontrent het vyf-en-twintigſte jaer van den Koning Ozias, zoon van Amaſias, en groot-vader van Achas: hy was den hiſtorie-ſchryver van het leven van Ozias. Iſaïas vervolgde ſyne voorzeggingen onder Joathan, Achas en Ezechias, Koningen van Juda, het gene eenen tyd uytmaekt van by de honderd jaeren. Hy trouwde eene vrouwe aen wie hy zelf den naem gaf van Propheteſſe, en hy had by haer eenige kinders, van de welke men niet en kent als dat met naeme Jaſub, en een laeſte het gene hy won alreeds gevoordert zynde in jaeren. Iſaïas naer de dood van Ozias had een wonderlyk viſioen van de Goddelyke Majeſteyt op den Throon van haere glorie, waer van hy ons de beſchryving heeft agtergelaeten in ſynen Boek het 6 cap, welken behelſt 66 Capittels en maekt den zeven-en-twintigſten Boek van het Oud Teſtament.

V. Wat beſluyt Iſaïas in ſynen Prophetiſchen Boek?

A. Op het eynde van 't ryk van Joathan, of het eerſte jaer van dat van Achas ſynen zoon, voorzeyde hy den ondergang van het Koningryk van Iſrael door den Koning van Aſſyrien, Aſſarrhadon zoon van Sennacherib. Hy voorzeyde aen Achas, die belegert was in ſyne Stad Jeruſalem door Raſin Koning van Syrien, en door Phaceé Koning van Iſrael, dat die twee brand-ſtokken rookende in gramſchap, Jeruſalem niet en zouden innemen. Twee of dry jaeren daer naer, den Heere zond Iſaïas tot Achas, op dat dezen Koning zoude vraegen aen den Heere een wonder teeken. Achas en wilde geen vraegen, en Iſaïas voorzey vervolgens de verwoeſting der Koningryken van Iſrael en van Syrien door de Koningen van Aſſyrien, en meer andere rampen die moeſten gebeuren. Het was dezen Propheet die dede het mirakel van de te-rug-wyking van de ſchaduwe der Zonne op den zonne-wyzer van Achas, en die voorzeyde aen Ezechias, dat alle ſyne ſchatten eens zouden weg-gevoert worden door die van Babylonien; en dat de erfeltenis der Joden te Jeruſalem zoude geſchieden naer de gevangenis van Babylonien, onder Cyrus, Koning van Perſien, welken hy aenwyſt met ſynen naem, ontrent honderd-en-tagentig jaeren te voren. Eyndelyk Iſaïas ſpreekt van alle de myſterien van den Zaligmaeker, van ſyn leven, van ſyne dood, van ſyne glorie, ſyne verryſſenis, van de verbreyding van ſyne Kerk door geheel de wereld, en van den ondergang van de heerſchappye des duyvels, daer-en-tuſſchen mengende de hiſtorien van den Koning Ezechias, en van Sennacherib Koning van Aſſyrien.

V. Waerom noemt den H. Hieronymus den Propheet Iſaïas eenen Evangeliſt en Apoſtel?

A. Om dat dezen Propheet zoo duydelyk ſpreekt van de dingen die aengaen de Nieuwe Wet, dat hy eerder ſchynt te beſchryven een hiſtorie van gepaſſeerde zaeken, als eene voorzegging van toekomende. Dezen Propheet heeft gemaekt eenen Lofzang, welken is eene voorzegging, en ten zelven tyde eene dankzegging over de Za-

maer

Prophetice Isaiæ. Cap. LV. 1.

maer Godt heeft de boosheyd van ons allen op hem geleyd. Hy is geoffert geworden om dat het hem beliefde, zonder sijnen mond te openen. Als een schaep is hy ter dood geleyd; en als een lam, dat voor sijnen scheerder stil ligt, heeft hy sijnen mond niet open gedaen. Hy en konde niet klaerder spreken van de Passie van Christus en van d'oorzaek van sijn Lyden. In het LV. Hoofd-stuk zegt hy tot den Heere, als hy te vinden is; aenroept hem, als hy naer-by is: Dat den goddeloozen sijnen weg verlaete, en den boozen sijne gedagten. Dat hy tot den Heere wederkeere, en hy zal hem bermhertig zijn: en tot onzen Godt, want hy is overvloedig om te vergeven. Mijne gedagten, zegt Godt, en zijn niet als uwe gedagten, nogte mijne wegen als uwe wegen; want zoo hoog als de Hemelen verheven zijn boven de aerde, zoo hoog zijn mijne gedagten verheven boven uwe gedagten.

ligheyd welke Christus moest brengen op de wereld. Dezen Propheet verheft ten hoogsten de grootheyd van deze bermhertigheyd, en leert aen de Christenen dankbaer te zyn over een zoo groot goed.

V. Hoe stierf Isaïas?

A. Manasses Koning van Juda, zoon van Ezechias, zoo grooten vyand van Godt als synen vader hem getrouw was, niet konnende verdraegen de regtveerdige verwytingen van dezen Propheet die syne goddeloosheyd veroordeelden, dede Isaïas in twee zaegen met eene houte zaeg, volgens de oude Overlevering der Joden en van de Kerk, bevestigt door den H. Justinus, Tertulianus, den H. Hieronymus en andere Heyligen. Hy kwam ter dood in het jaer 3323, en voor Jesus Christus 681, het zeventhiende jaer van het Ryk van Manasses; aldus heeft dezen Propheet geleeft tot den ouderdom van honderd-en-dertig jaeren. Verscheyde Uytleggers en oude Vaders der Kerk zeggen, dat den Apostel Paulus wou spreken van Isaïas, als hy zeyde in synen brief tot de Hebreeuwen: *Sy zyn van een gehouwen geweest.*

JEREMIAS EN BARUCH.

Jeremias was van het Priesterlyk geslagte, en uyt de Stad Anatoth. Hy wierd van in syns moeders lighaem geheyligt, en van dan af van Godt geschikt om synen Propheet te zyn. Hy begon dit ampt van als hy nog maer vyfthien jaeren oud was, waerom hy, zig willende verschoonen, tot Godt zeyde: Ik en ben nog maer een kind. Hy berispte de Joden zeer straffelyk. Hy spaerde nogte de Koningen, nogte de Vorsten, nogte de Priesters, nogte de valsche Propheten. Hy voorzeyde, dat Nabuchodonozor Jerusalem zoude innemen, plunderen en verbranden; maer de Joden versteent blyvende droegen tot hem eenen grooten haet, en vervolgden hem bitterlyk. Waer door hy een uytmuntende voorbeeld geweest is van Christus in syn lyden. Het gemeyn gevoelen is, dat Jeremias ongetrouwt is gebleven. Hy Propheteerde vyf-en-veertig jaeren lang, een-en-veertig jaeren in 't Jodsche Land, en vier jaeren in Egypten. Men meynt, dat hy in de Stad Taphnes in Egypten door de Joden

V. Van waer was Jeremias?

A. Jeremias wierd geboren, gelyk men gelooft, in Anathoth, Levitische stad van 't Geslagt van Benjamin, ten tyde dat stierf Manasses Koning van Juda: synen vader wierd genoemt Helcias, van de priesterlyke af-komste van Aaron.

V. Hoedaenig was de geborte van Jeremias?

A. Sy was zeer heylig; want hy wierd geheyligt in den schoot van syne moeder eer hy geboren wierd.

V. Wat beteekent dien naem, Jeremias?

A. Hy beteekent in de H. Spraek, den verheven des Heere, of de grootheyd des Heere; het gene hem zeer wel is toegepast; want hy was geschikt en gewyd tot Propheet van in den schoot syn moeders: hy was Priester, Leeraer, en eenen Evangelischen Man. Hy begon te propheteeren in den ouderdom van 15 jaeren, in het derthiende jaer van den Koning Josias, daer Manasses groot-vader van was.

V. Wat gebeurde aen Jeremias in 't begin syn'er bediening?

A. Godt dede hem zien twee visioenen; het eene was, eene waekende roede: het ander, eenen ziedenden ketel of eenen brandenden pot langs den kant van den Noorden.

V. Wat beteekende deze twee visioenen?

A. De Roede en den Pot beteekenden, gelyk men gelooft, Nobuchodonozor, Koning van Babylonien, welken moest komen van den kant van den Noorden, te weten, van Mesopotamien, in Judeën om Jerusalem te verwoesten en het volk te vervoeren; 't gene niet en gebeurde als naer de dood van Josias, wiens verderf hy bitterlyk beweende.

V. Wierd Jeremias aenhoort in syne propheetsche visioenen?

A. Neen; het volk en de groote begonnen hem te vervolgen, en maekten het voornemen van hem te verderven, als hy in het toekomende nog zoude propheteren in den naem des Heere.

V. Hield Jeremias op van propheteren?

A. Hy ging altyd voords in het volk en de groote te berispen over hunne misdaeden, zonder den moed te laeten zinken door hunne dreygementen, lasteringen en versmaedingen, tot den tyd van Joachas, anders gezeyd Sellum, die op den throon van synen vader Josias gestelt wierd door het volk.

V. Heeft Jeremias getrouwt geweest?

A. In den ouderdom van 33 jaeren meynde hy te trouwen, het gene den Heere hem verbood; en dit heeft aen eenige

geſteenigt wierd in het zeſtigſte jaer van ſyn leven. De Prophetie van Jeremias behelſt 52 Hoofd-ſtukken, en daer nog vyf Hoofd-ſtukken van ſyne Treur-zangen over de verwoeſtinge van Jeruſalem en de vervoeringe van ſyn volk, alwaer hy de ellenden van 't Jodſche volk, en naer den geeſt der rampen van de heylige Kerke beweent met woorden, bekwaem om ſteenen herten te doen breken. By de Prophetie van Jeremias worden gevoegt de 6 Hoofd-ſtukken van den Propheet Baruch, die den geheym-ſchryver was van Jeremias. Hy heeft ſyne Prophetie geſchreven te Babel, om ſyne gevangene broeders te trooſten en hun op te wekken tot boetveerdigheyd en betrouwen; ſyne heele Prophetie word aenzien als eene onderwyzinge, die hy van Jeremias ontfangen had, en dus ook als een vervolg van dezen Propheet.

(I. Hood-ſtuk.) NAer dat Godt Jeremias had verkoren tot ſijnen Propheet, zegt hy: Omgord uwe lenden.... ſpreekt tot hun al wat ik u gebiede. Ik heb u heden geſtelt als eene vaſte Stad, als eene yzere kolomme, en als eenen metaelen muer over het geheele Land, over de Koningen van Juda, haere Princen, haere Prieſters over het volk des Lands; en ſy zullen tegen u ſtryden; maer u niet overwinnen: want ik ben met u, zegt den Heer om u te verloſſen. (II. Hoofd-ſtuk.) Hy beriſpt de Joden uyt Gods naeme. Godt ſprak nog tot hem aldus: Gaet, roept dat het Jeruſalem hoore, en zegt haer: Dit is Gods uytſpraek: dit vraegt Godt: Wat ongeregtigheyd hadden uwe voor-vaders in my gevonden, om van my af te wyken: en om, ydele dingen, naerloopende, zelve ook ydel te worden? Waerom dagten ſy niet: Waer is den Godt, die ons uyt Egypten-land heeft doen vertrekken, die ons geleyd heeft door de woeſtyne, door een dorre en onbewoont Land? Ik heb u gebragt in een vrugtbaer Land, om'er de vrug-

oude vaders doen oordeelen, dat dezen H Propheet altyd den maegdelyken ſtaet heeft onderhouden.

V. Wat dede Jeremias naer de verkiezing van Joachas?

A. Alhoewel Joachas niet en was den oudſten der zoons van den Koning Joſias, daerom en liet Jeremias hem niet te erkennen: hy ging korts naer ſyn verkiezing dezen Vorſt en het volk vermaenen, dat ſy zouden doen volgens de regtveerdigheyd, en ingaen de wegen des Heere: maer dit was zonder vrugt.

V. Wat geheurde vervolgens aen Joachas?

A. Joachas wierd gevangen genomen door den Koning van Egypten, Pharao Nechao, naer dry maenden ſyn 'er regering, en weg-gevoert in Egypten, van waer Jeremias hem voorzeyde dat hy noyt meer zoude wederkeeren.

V. Wie wierd'er geſtelt in de plaets van Joachas op den throon van Juda?

A. Dezen Pharao VII., gezeyd Nechao, ſtelde op den throon van Juda, Eliakim, ouderen broeder van Joachas, welken hy dede noemen Joakim, die in plaets van naer-te-volgen de godsdienſtigheyd van ſynen vader Joſias, zig liet vervoeren tot de goddeloosheyd; waer over Jeremias hem ſterke vertoogen dede; maer ziende, dat hy ſprak tot eenen dooven, zoo voorzeyde hy hem de ongenaede die hem korts daer naer gebeurde; te weten, dat hy naer ſyne dood geene andere graf-plaets zoude hebben als die van eenen ezel, en dat men hem geheel verrot zoude werpen in een vuylens plaets buyten Jeruſalem.

V. Nam Joakim wel aen de voorzegging van Jeremias?

A. Neen, nogte het volk nogte de Prieſters, die alle van den Koning eyſchten de dood van Jeremias; maer dezen Prins en dierf hun zulkx niet toeſtaen, en verzond deze zaeke nae den Raed, den welken verklaerde, dat Jeremias de dood niet verdiend en had ter oorzaeke van geſproken te hebben uyt den naem des Heere.

V. Wat zeyde Jeremias in het midden van ſyne vervolgingen?

A. Hy begaf zig ton den Heere als om zig te beklaegen, dat hy hem mifleyd had of bedrogen, als hy hem zendende om te propheteren en ſyn woord te verkondigen voor de zondaers, hem had beloold van hem te beſchermen en by-te-ſtaen, vermits hy vervolgt wierd en op alle ſonden gedregen met de dood: Godt beloofde hem vervolgens van hem niet te verlaeten. Alsdan ernam hy den moed en ging voords in ſyne rampſpoedige voorzeggingen met dezelve kragt gelyk te voren.

V. Verſagtten de dreygementen van Jeremias deze verſteende herten?

A. Neen; ſy hadden nog liever zig over-te-geven aen de uytterſte buytenſporigheden, en af-te-wagten 't gene 'er zoude van komen: en waerelyk, eenige maenden daer naer Nabuchodonozor dede ſyn leger victorieus over de Egyptenaeren, optrekken om in Judeën te rukken; van waer eenige afgezonderde perſoonen die woonden aen den overkant der Jordaen, ontrent Jabes, ſtad van 't Geſlagt van Manaſſes, genaemt *Rechabieten*, kwamen afzakken om te ontvlugten de vyandlykheden en moetwilligheden der krygs-knegten van Nabuchodonozor, en kwamen zig vertrekken in Jeruſalem.

V. Wie waeren die Rechabieten?

A. Sommige zeggen dat de Rechabieten waeren de zelve die in den eerſten Boek *Paralip.* 2. c. genoemt zyn Cineën, en dat ſy voordskwamen van Hobab, of van ſynen vader Jethro ſchoon-vader van Moyſes, die ook Raguel, en *Cynæus* wegens ſyn volk genoemt is geweeſt. Men zegt zeer wel, dat de Rechabieten, waer van hier geſproken word, dien naem behouden hebben van Rechab, vader van Jonadab, die onder Jehu Koning van Iſrael in Godsdienſtigheyd uytgeſchenen heeft, wiens geſlagt onzeker is. Dat hy Prieſter of Lewiet was, blykt niet uyt het 35. cap. van Jeremias, daer gezeyd word, dat van Jonadabs geſlagt geenen man zoude ontbreken in den dienſt des Heere: het kan waer zyn, dat eenige ſyn 'er kinderen geſtaen hebben onder het gebied der Prieſters, om met de Levieten het portael des Tempels te bewaeren. Uyt dat Capittel blykt, dat Jonadab aen ſyne kinderen bevolen had van geen huys te timmeren, geenen wyn te drinken, geen zaed te zaeyen, en geene wyngaerden te planten. Zoo dan de Rechabieten waeren mannen van een zeer ſtreng leven; die leefden als in eene geduerige onthouding van dingen aen

ISAIAS.
Cum Seraphim Dominum celebrassent, à Seraph vno
Admota est labris, forcipe, pruna mea
ISAIÆ. Cap. V. & III
4.

ten en de lekkerſte gewaſſen van te eten : maer gy, daer binnen gekomen zijnde, hebt mijn Land ontheyligt, en van mijn erf-deel eenen grouwel gemaekt. Uwe Prieſters zelfs dagten niet eens, waer dien Godt was. Die met de Wet omme-gingen, kenden my niet; de Herders vielen my af; de Propheten deden hunne voorzeggingen in Baals naeme; en ſy volgden de afgoden. Daerom zal ik ook met u in 't recht treden, zegt Godt; jae met uwe kinders zelfs zal ik in 't regt treden. Gaet over de Zee nae de eylanden, en neemt daer acht; bemerkt daer met oplettendheyd, òf diergelykx oyt geſchied is, dat eenig volk ſijne Goden verandert heeft; alhoewel het gewiſſelyk geene Goden en zijn. Nogtans heeft mijn volk den Godt, die ſijne glorie was verandert in eenen afgodt. Staet hier over verbaeſt, ô Hemelen : en weeſt in rouwe, ô gy hemelſchen, zegt Godt. Want mijn volk heeft twee boosheden uytgewerkt. My, hebben ſy verlaeten, die de Fonteyne der levende wateren ben : en ſy hebben zig water-bakken uytgehouwen; geborſtene waterbakken, die geen water konden houden. In het IV. Hoofd-ſtuk beſchryft Jeremias eene opregte bekeeringe aldus : Indien gy, ô Iſraël, u bekeeren wilt, zegt Godt : bekeert u tot my. Indien gy uwe zonden van voor myne oogen weirt, zoo zult gy niet meer vervoert worden. Maer gy zult uwe beëedingen doen in waerheyd, in oordeel, en in regtveerdigheyd. Inwoonders van Juda en Jeruſalem, maekt u-lieden een nieuw zaey-land, zonder op de doornen te willen zaeyen : (*dit is te zeggen : Verbetert niet alleen uwe uytwendige werken, maer ook uwe herten. Weeſt niet gelyk iemand die goed zaed in de aerde zoude werpen, maer de doornen en 't onkruyd daer uyt niet zoude trekken*) beſnyd u naer Gods welbehaegen : neemt de onbeſnedentheyd uws herte weg; op dat mijne verbolgentheyd niet uyt en vaere als een vuer, en brande zonder gebluſcht te konnen worden, om de boosheyd van uwen ommegang.

andere geoorloft; die niets en bezaten en ten allen tyde niet en woonden als onder tenten; die zig met het vee onderhielden, levende een eenvoudig herders-leven; die zig oeffenden in de wysheyd met te overdenken dag en nagt de Wet des Heere, en aen Godt lof-zangen te zingen, zoo dat den 70 Pſalm in 't opſchrift voert den naem *van Jonadabs kinderen*; alhoewel dezen titel in den Hebreeuwſchen en Chaldeeuwſchen Text niet gevonden word. De Rechabieten hielden zig in wezen door familien en voordsteelingen; het gene doet oordeelen, dat ſy den maegdenſtaet niet en ſtelden onder 't getal van hunne onthoudingen : waer in verſchillende zyn geweeſt de *Eſſeni*, die ongetrouwt zynde, leefden een leven, het welk van Philo, Joſephus, en andere zeer geprezen word. Van deze waeren weynig of niet verſchillende de *Aſſidæi*, dat is, mannen die godvrugtig, heylig en tot bermhertigheyd genegen waeren, volgens den eygendom van het oorſpronkelyk woord, *Chaſidim*; of met een woord gezeyd, deugdzaeme mannen, die de Hebreeuwen te verſtaen geven door het algemeyn woord *Hdſidh*. Het was een godsdienſtige vergaedering, wiens bezondere bedieninge misſchien geweeſt is om zorg te draegen, dat den Tempel wel in ſtaet zoude gehouden worden.

V. Waerom ſpreekt Jeremias van deze Rechabieten?

A. Hy ſpreekt van hun door Gods bevel, om te doen zien aen ſyn volk en aen de inwoonders van Jeruſalem, hoe onverſchoonelyk ſy waeren van te wygeren gehoorzaem te zyn aen de bevelen van den Heer, die zeer gemakkelyk waeren, daer ſy zagen deze kinderen zoo nauwziende en getrouw om te volbrengen de inſtellingen van hunnen vader, wiens oeffening veel zwaerder en moeyelyker was.

V. Waer in erkende Jeremias de getrouwigheyd van deze Rechabieten?

A. Hy ging hun eens bezoeken en bragt hun alle in den Tempel, in de ſchat-kamer : hy dede voor hun ſtellen volle bekers met wyn, en zeyde, dat ſy zouden drinken. Sy bleven alle wygerig, gevende voor reden, dat hunnen vader Jonadab, zoon van Rechab, hun bevolen had van nooyt wyn te drinken, nogte ſy, nogte hunne kinderen, in geheel hun naerkomelingſchap.

V. Waer verbleef Jeremias hier naer?

A. Hy wierd op nieuws in hegtenis genomen en opgeſloten in een bezonder huys, om hem te beletten van te gaen prediken in den Tempel volgens ſyne gewoonte.

V. Wat gebood den Heere aen Jeremias?

A. Den Heere bevool hem te nemen eenen boek en op-te-ſchryven in den zelven alle de voorzeggingen die hy gedaen had door ſyn bevel. Aenſtonds ontbood hy Baruch, zoon van Nerias, aen wie hy deze zelf dicteerde. Naer dat Baruch alles had opgeſchreven in den Boek, zoo bevool hem Jeremias dezen te draegen in den Tempel en voor-te-lezen aen alle het volk; het gene Baruch volbragt.

V. Wat zeyde de groote en het volk?

A. Sy ſtonden alle daer over verwondert, en de grooten raedden hem van zig te bergen, hem en ſynen meeſter; mits ſy zig geſtelt hadden in gevaer van hun leven.

V. Wat dede Baruch naer deze waerſchouwing?

A. Hy ging henen, en liet den Boek in bewaerenis in de kamer van den Geheym-ſchryver Eliſama, die zig begaf by den Koning Joakim en hem verhaelde al 't gene hy gehoort had, en hem zeyde, dat hy onder zig had den Boek van Baruch.

V. Wat gebood den Koning?

A Hy dede den Boek haelen door Judi die hem dem zelven voorleeſde. Nauwelykx had Judi daer van dry of vier bladzyden gelezen, of den Koning vervoert door gramſchap, nemende het penne-mes van den Geheym-ſchryver, ſneed deſe aen ſtucken en wierp'se in het vuer; hy nam voorts het overig van den Boek en verbrandde hem geheelyk. Den Koning gaf order om Jeremias en des zelfs geheym ſchryver Baruch in hechtenis te nemen, maer men kon'se niet vinden.

V. Bleven de Voorzeggingen van Jeremias hier door verloren?

A Neen; want den Heere gebood aen Jeremias eenen anderen Boek te nemen, om daer in weêr op nieuws op-te-ſchryven al het gene geſchreven ſtond in dien die den Koning Joakim had doen verbranden, en veel andere zaeken die in den voorgaenden niet gemeld en waeren; en

Myn volk is een dwaes volk, het heeft my niet gekent. Sy zyn wys om kwaed te doen; maer onwetende om goed te doen. (V. Hoofd-ſtuk) Hy ſpreekt aldus van de algemeene bedorventheyd. Doorloopt alle de wyken van Jeruſalem: doorziet, doorſnuffelt, doorzoekt alle haere ſtraeten; en zoo gy iemand vind die regt doet, en die de waerheyd zoekt, dan zal ik-ze genadig zyn. Zelfs, als ſy by den levenden Godt zweeren, doen ſy eenen valſchen eed. O Heere, uwe oogen zien wat regt is! gy hebt-ze geſlagen; maer ſy hebben 't niet gevoelt: gy hebt-ze vermorzelt; maer ſy hebben geene verbeteringe willen aennemen. Sy hebben hunne aengezigten harder als keyen gemaekt, zonder zig te willen bekeeren. Ik dagt by my zelven: 'tZyn miſſchien maer de ſlegte en onverſtandige menſchen, die de wegen des Heere, of Gods Wet niet kennen. Ik zal dan tot de groote gaen, en met hun ſpreken: want de wegen des Heere en Gods Wetten zyn hun bekent. Dog deze hadden nog meer te ſaemen geſpannen, om't jok af te werpen, en alles wat hun breydelde, te verbreken. Hunne zonden zyn zeer menigvuldig in getal, en hunne wederſpannigheyd heeft geweldelijk toegenomen. (VI. Hoofd-ſtuk) Met wat eene hardnekkigheyd de booze weygeren na Godt te hooren. Men hoort in Jeruſalem maer van onregt en van vernielinge ſpreken. Ik zien'er geduerig weedom en verdrukking voor myne oogen. Betert u dog, ô Jeruſalem: op dat ik mijn hert van u niet af en trekke; nogte u ſtelle tot een verwoeſt en onbewoonelyk land. Tot wien zal ik ſpreken? Wie zal ik vermaenen, die na my zal luyſteren? Ziet, hunne oiren zyn toegeſtopt, zoo dat-ze niet hooren konnen. Sy verſmaeden Gods Woord, en ſy zullen 't niet aennemen. De valſche Propheten meeſterden de wonden van myn volk op eene ſchandige wyze. Daer geenen vrede was, riepen ſy al: Vrede, vrede. Ik zeyde tot dit volk: Als gy op den weg zyt, ziet wel toe, en vraegt nae de oude wegen, en wat den regten weg is: gaet dien dan in, en gy zult de ruſte over uwe ziele vinden. Maer ſy gaven tot antwoord: Wy willen hem niet ingaen. Ook had ik waekers (*dit zyn de waere Propheten, die van Godt waeren aengeſtelt: om te waeken over ſyn volk, en hun te vermaenen over de gevaeren, die hun over het hoofd hingen om*

van ſtoutelyk te gaen verkondigen aen dezen Prins al het gene hem over het hoofd hong, en aen het volk.

V. Wat gebeurde naer die voorſeggingen?

A. Nabuchodonozor kwam met ſyn leger voor Jeruſalem, nam die ſtad in, en dede aenſtonds in de boeyen ſlaen den Koning Joakim. Het is van dees eerſte punt van ſlavernye dat men begint te tellen de 70 jaeren der gevangenis van Babylonien. Den Tempel wierd ontbloot van ſyne geheyligde Vaten, vele gevangen weg-gevoert, onder de welke men gelooft dat waeren Daniel en de dry jonge Hebreeuwen.

V. Bleef Nabuchodonozor te Jeruſalem?

A. Neen, de dood van ſynen vader Nabopolaſſer dede hem wederkeeren nae Babylonien. Geduerende dien tyd meynde Joakim het jok der ſlavernye af-te-ſchudden, en weygerde van in 't derde jaer af den cyns te betaelen aen Nabuchodonozor, en maekte eenen openbaeren opſtand.

V. Wat dede Nabuchodonozor verwittigt zynde van dezen opſtand van Joakim?

A. Vier jaeren daer naer kwam dezen Koning weder in Judeën met een ontzaglyk leger. Geheel het land van Judeën wierd verwoeſt, den Koning Joakim gevangen en veroordeelt om te ſterven wynige dagen daer naer; ſyn lighaem wierd verworpen als van eene beeſt zonder begraeffenis, gelyk Jeremias hem meer als eens voorzeyd had.

V. Wie wierd Koning van Juda naer Joakim?

A. Synen zoon Joachin, meer bekent onder ſynen anderen naem van Jechonias, wierd tot den Throon verheven in de plaets van ſynen vader; maer Jeremias voorzeyde hem, dat den Heere hem daer niet lang en zoude handhaeven, om dat de ſtraffe van de zonden van den vader op hem moeſte overgaen. Hy verklaerde hem, dat hy wel haeſt zoude vervoert worden met ſyne familie in een vremd land, van waer hy noyt zoude wederkomen: hy dreeg hem zelf ter oorzaeke van ſyne zonden, met eene onvrugtbaerheyd, niet van kinders, maer van opvolgers.

V. Aenhoorde Jechonias den Propheet Jeremias?

A. Jae; want met raed van Jeremias gaf hy zig vrywilliglyk over in de handen van Nabuchodonozor, naer eene regering van dry maenden en thien dagen; hy wierd overgevoert nae Babylonien met meer als 3000 gevangene, aen wie Jeremias ſchreef eenen langen brief van vermaeningen en vertroofting. Van het getal van deze gevangene waeren den Propheet Ezechiel, en Mardochæus oom van de Koninginne Eſther.

V. Wie heerſchte te Jeruſalem?

A. Nabuchodonozor, eer hy Jeruſalem verliet, ſtelde tot Koning van Judeën, Matthanias welken hy noemde Sedecias, oom van Jechonias, broeder van de Koningen Sellum en Eliakim; dat is te zeggen, Joachas en Joakim, en den laeſten der zoonen van den ouden Koning Joſias.

V. Hoe gedroeg zig dezen nieuwen Koning?

A. Sedecias volgde liever de voetſtappen van ſyne broeders als die van ſynen vader. Hy en was niet gehooorzaemer als ſy, aen Gods bevelen aengekondigt door Jeremias. Hierom ging dezen H. Propheet voords in ſyne voorzeggingen, en ſterkte zig voornaementlyk tegen de valſche Propheeten die zig tegenſtelden aen al het gene hy zeyde, en hy propheteerde hun, dat ſy zouden hebben een rampzalig eynde, gelyk gebeurde in Jeruſalem aen Hananias die genoemt wierd den Propheet van Gobaôn, en in Babylonien aen Achab, aen Sedecias, en aen Semeïas.

V. Heerſchte Sedecias langen tyd in vreden?

A. In het negenſte jaer van ſyne regeering rukte het vyandelyk leger in ſyne ſtaeten, kwam Jeruſalem aenranden en belegerde het. Sedecias zond alſdan nae Jeremias om hem te bidden den Heere te raeden te gaen over den toekomenden uytval: Jeremias antwoordde, dat het te vergeefs was den vyand te wederſtaen.

V. Wierd Jeruſalem genomen?

A. Neen; want Nabuchodonozor verſtaen hebbende, dat den Koning van Egypten Pharaô den IX, gezeyt Vaphres, of Ephreé, of volgens de Hebreeuwen *Hophra*) kwam ter hulpe van Jeruſalem, ſtaekte het beleg om de-

hunne

hunne zonden) over u-lieden geſtelt, op dat gy naer 't geluyd van hunne trompet zoude luyſteren. Maer ſy gaven tot antwoord : Wy willen'er niet naer luyſteren. Daerom zal ik ook die menſchen een ſtraffe gaen zenden, die ſy door hunne aenſlagen hebben verdient : om dat ſy naer mijne woorden niet hebben geluyſtert, en mijne Wet verworpen hebben. (VIII. Hoofd-ſtuk.) Den Propheet houd hun uyt Gods Naem hunne verblindheyd voren. Als men valt, zal men niet denken om op te ſtaen? en als men afgedwaelt is, zal men niet zoeken weder te keeren op den regten weg? Hoe komt het dan, dat dit volk te Jeruſalem van my afgekeert blyft door eene altyd-duerende afgekeertheyd? dat ſy het bedrog omhelzen, zonder ten regte te willen komen? Ik heb'er op gelet; ik heb'er naer geluyſtert; niemand ſpreekt iets goeds; niemand heeft leedwezen over ſijne zonden; elk loopt ſijne wegen in, gelyk een peerd, 't welk met vollen toom ten ſtryde loopt. Den oyvaer gevoelt in de locht, dat ſijnen tyd gekomen is; de tortel-duyf, de ſwaluwe, de kraene, onderhouden de tyden van hunne aenkomſte; maer mijn volk heeft den tyd van Gods vraekneminge niet gekent. Hoe kont gy zeggen : Wy zijn verſtandig, de Wet des Heere is by ons? De leugenagtige penne der Schrift-geleerde heeft waerelyk maer leugenen voortgebragt. De verſtandige zullen tot ſchande komen; de verſchriktheyd zal hun aengrypen, en ſy zullen gevangen worden : want het Woord des Heere verworpen hebbende, is'er geen verſtand meer by hun te vinden. Een-ieder van hun, van den klynſten tot den grootſten toe, is uyt op gierigheyd; ſy gaen altemael, van den Propheet tot de Prieſters toe, met leugentael om. (IX. Hoofd-ſtuk.) Dat men maer en mag roemen op Godt alleen. Die wys is, dat hy zig niet roeme in ſijne wysheyd; nogte die ſterk is, in ſijne ſterkte; nogte die ryk is, in ſijne rykdommen. Maer die roemen wilt, dat hy zig roeme, om dat hy kent en weet, dat ik den Heer ben, die bermhertigheyd, recht, en oordeel op d'aerde doe : want in deze dingen heb ik mijn behaegen, zegt Godt. In het XI. Hoofd-ſtuk ſpreekt Jeremias aldus in den perſoon van Chriſtus : Gy hebt het my getoont, ô Heere, zoo dat ik het weet: hunne raed-ſlagen hebt gy my dan al bekent gemaekt. Dog ik was als een zagtmoedig lam, dat

zen te gemoed te trekken en ſlag te leveren. De inwoonders van Jeruſalem meynende verloſt te zyn, begonſten Jeremias kwalyk te handelen, die niet naerliet Koning Sedecias te komen vinden aen wie hy voorzey al het gene hem ſtond te gebeuren.

V. Waer ging vervolgens Jeremias?

A. Hy trok uyt Jeruſalem en ging nae het Land van Benjamin, alwaer hy wierd aengehouden, en daer naer geſmeten in eene onderaerdſche gevangenis; maer Sedecias dede hem daer uyt haelen eenigen tyd daer naer, en dede hem geheymelyk komen in ſyn Paleys om hem te hooren ſpreken, zonder dat daer iet van geweten wierd. Naer hunne onderhandeling, wierd Jeremias door bevel des Konings geſtelt in de voorplaets van de gevangenis.

V. Wat gebeurde daer-en-tuſſchen?

A. Nabuchodonozor hebbende op de vlugt gedreven het leger der Egyptenaeren, ernam het beleg van Jeruſalem het gene ontrent een jaer duerde : Jeremias en hield niet op van openlyk te zeggen, dat de Stad zoude overgaen aen de vyanden, en verbrand worden; het welk de Groote zoo verbitterde, dat ſy aen den Koning Sedecias vroegen de dood van dezen Propheet : den Koning leverde hem in hunne handen om met hem te handelen nae hunnen wil.

V. Wat dede men met Jeremias?

A. Hy wierd geſmeten in eenen ſlykagtigen poel; maer hy bleef daer niet lang in; want Abdemelech, Ethiopier en Kamerling des Konings, niet konnende lyden duſdaenige verſmaeding, vertoogde zoo wel aen den Koning, dat het ſchande was, zelfs voor hem, zulkx te verdraegen, dat dezen Vorſt hem gebood den Propheet uyt dien poel te gaen trekken en hem weder te ſtellen in de voorplaets der gevangenis.

V. Wat beſloot Sedecias in agterdenken van ſyne belangen?

A. Dezen Koning dede Jeremias haelen om ſyn gevoelen te hooren, en verzogt hem ernſtelyk van niets te verzwygen, belovende hem het leven te ſpaeren. Alſdan zeyde hem Jeremias van wegens den Heere; dat by zoo verre hy zig overgaf aen de belegeraers, hy ſyn leven zou behouden, en de Stad met hem : zoo niet, dat hy zig zelf zou verderven, en de Stad verbrand worden. Sedecias verſchoonde zig over-te-geven aen de Chaldeeuwen.

V. Wat gebeurde vervolgens?

A. Eyndelyk de Stad wierd genomen naer eene belegering van derthien maenden, op 't eynde van het elfſte jaer van 't ryk van Sedecias die het des nagts ontvlugtte; maer hy wierd gevangen ontrent Jericho door de Chaldeeuwen die hem bragten by Nabuchodonozor, welken hem verweten hebbende ſyne ontrouw, dede ter dood brengen voor ſyn oogen ſyne twee zoonen; voords gebood hy, dat men hem de oogen zoude uytſteken en hem met ketens overladen gevangen overvoeren in Babylonien.

V. Waer verbleef Jeremias?

A. Jeremias wierd zeer geagt van Nabuchodonozor, die order zond aen Nabuzardan, Veld-overſten van ſyn leger, van dezen Propheet op-te-zoeken en alle mogelyke zorge te hebben voor den zelven. Jeremias nam dezen gunſtigen tyd waer om te doen vervoeren het geheyligt Vuer des Tempels met het Tabernakel, de Arke des Verbonds, en den Reuk-autaer, om deze niet bloot-te-ſtellen aen de ontheyligingen der ongeloovige. Den tyd dezer geſchiedeniſſe word van andere geſtelt voor het beleg van Jeruſalem, onder de regeering van Joachin.

V. Waer dede Jeremias dit alles brengen?

A. Hy dede die dingen geheymelyk brengen aen den overkant der Jordaen, en ging die zelf begraeven in eene ſpelonke van den berg Nebo, in de zelve plaets die hem geopenbaert was geweeſt, en welkers ingang hy zorgvuldig toeſloot, zoo men leeſt in den tweeden Boek der Mach. 2 cap. De Prieſters die hem vergezelſchapten, de plaets willende teekenen, om de zelve naerderhand te onderkennen, konden die niet meer ontdekken : den Propheet be-

nae de ſlagt-bank gedraegen word; ik wiſt van d'aenſlagen oyt, die ſy tegen my gemaekt hadden, zeggende: Laet ons hout in ſijn brood doen, en hem uyt den lande der levende uytroeyen, dat ſijnen naem niet meer gemeld en worde. Dit beteekent klaerelyk de raed-ſlagen der Joden tegen Chriſtus om hem te kruyſſen en ſijne gedagteniſſe uyt te roeyen: want de Propheten waeren eene af-beelding van Chriſtus en in hunnen perſoon, en in hunne voorzeggingen. (XVII. Hoofd-ſtuk.) Dat men op de menſchen niet mag betrouwen, maer op Godt. Vervloekt is hy, zegt Godt, die ſijn betrouwen ſtelt op den menſch, en die ſijn herte van Godt afwendende, op eenen vleeſchelyken erm ſijn ſteunſel neemt. Hy zal wezen als 't heyde-kruyd der Woeſtyne: hy zal het goed niet genieten: maer ſijn verblyf hebben in de dorrigheyd der wilderniſſe, in onvrugtbaeren en onbewoonden lande. Gelukkig is hy, die op Godt ſijn betrouwen ſtelt, want Godt zal ſijn ſteunſel wezen. Hy zal zijn als eenen boom, die aen 't water geplant is, en die ſijne wortelen aen eene beke uytſchiet; zoo dat hy voor de overkomende hitte niet te vreezen heeft. Syn loof zal groot blyven, hy zal niet bekommert zijn in den tyd van droogte, maer onophoudelyk vrugten draegen. (XVIII Hoofd-ſtuk.) Den menſch is in Gods handen gelyk 't ſlyk der pot-bakkers. Den Heer zeyde tot Jeremias: Gaet in het pot-bakkers huys, en daer zult gy mijne woorden hooren..... Ik ging, en ziet, hy maekte een werk op ſijn rad, en den pot, die hy van den kley met ſijne handen hadde gemaekt, gebroken zijnde, heeft hy daer van wederom eenen anderen pot gemaekt, gelyk het hem beliefde, en den Heere zeyde tot my: Zal ik u niet mogen doen, ô huys van Iſraël, gelyk dezen pot-bakker? Ziet, gelyk de pot-aerde is in de hand van den Pot-bakker, alzoo zyt gy in myne hand, ô huys van Iſraël.

ſtrafte hun over hunne nieuwſgierigheyd, en verklaerde, dat de plaets onbekent zoude blyven tot den tyd toe, dat den Heere ſyn verſtroeyt volk wederom vergaederen en zig met hun verzoenen zoude. Dit is volgens eenige Uyt-leggers volbragt naer de wederkomſte der Joden uyt de Babyloniſche Gevangenis; zoo dat de Arke door Jeremias verborgen, onder Nehemias weder gevonden en in den tweeden Tempel bewaert is tot op de verwoeſting van dien door Titus en Veſpaſianus. Maer het gemeynſte en waerſchynelykſte gevoelen is, dat de Arke niet meer ontdekt, nogt in den tweeden Tempel gezien is. Van een groot gewigt is hier het ſtilzwygen van Eſdras, van Nehemias, van de Boeken der Machabeën, en van Joſephus: ſy ſpreken niet meer van de Arke, hoewel ſy zeer vele gelegentheden gehad hebben om daer van te melden: nogt in de inweyding des Tempels onder Nehemias; nogt in de reyniging van dien onder Judas Machabeër; nogt in de erſtelling der offeranden op de wederkomſt uyt de gevangenisſe; nogt in de ontheyliging en de plundering der geweyde vaten onder Antiochus Epiphanes; nogt in de verbranding des Tempels onder Titus: met een woord, van de Arke word niets gemeld in de optelling van het gene Epiphanes, Pompejus, Craſſus, en Titus uyt den Jeruſalemſchen Tempel hebben weg-gevoert; hoewel dit een zaek was, die de meeſte oplettentheyd zoude verdient hebben, by aldien men niet daer in gevonden had. Joſephus zelfs zegt uytdrukkelyk, dat ten tyde der verovering van Jeruſalem, niets ter wereld geweeſt is in het Heylig der Heyligen. In de beſchryving van den Triumph van Titus en Veſpaſianus, wierd de Arke niet gezien, al was 't dat men de goude Tafel en den Kandelaer daer in omgedragen had, gelyk ook de Wet der Joden, die volgens het zeggen van Joſephus de laeſte was van den roof den welken in deze pragtige plegtigheyd vertoond wierd; hy wilt zeggen, de Rolle op welke de HH. Boeken geſchreven waeren. De voorzegging van Jeremias wegens de toekomende ontdekking der Arke, is volgens den H. Ambroſius op eene verheve wyze vervult geworden in de verkonding van 't H. Evangelie, en in de openbaering van Chriſtus, door de Arke verbeeld, wiens heerelykheyd vervult heeft den tweeden Tempel, overtreffende hier in den luyſter van den eerſten: en eer dat de Majeſteyt des Heere zal verſchynen in de wolke, zoo zal de Arke en Chriſtus zelf ontdekt worden aen de Joden, weg-genomen zynde het voorhangſel van hunne herten door de predikatie van Elias en Henoch, volgens de voorzegging van Malachias; op dat, gelyk den Apoſtel beveſtigt, geheel Iſrael zoude zalig worden.

V. Waer was de woonplaets van Jeremias?

A. Naer de plundering van Jeremias wierd Jeremias gehaelt uyt de voorplaets der gevangenis zonder bekent te zyn, en gebragt te Rama alwaer den Veld-overſten Nabuzardan hem ontſloeg van ſyne boeyen, onthaelde hem zeer treffelyk, dede hem groote geſchenken, en voorzag hem van al het noodige tot ſyne onderhoud. Hy gaf hem den keus van te gaen nae Babylonien of te blyven in wat plaets van Judeën het hem zoude believen, onder de beſcherming van Nabuchodonozor, of van zig te begeven by Godolias welken den Koning van Babylonien had aengeſtelt tot Gouverneur van dat Land.

V. Wat koos Jeremias?

A. Hy koos het laeſte; om dat dezen Godolias was den zoon van Ahicam ſynen vriend, die een zeer deugdzaem man was: hy hield by hem ſyn verblyf te Maſphat, tot dat dezen Land-voogd het volgende jaer vermoord wierd door thien ſaemen-gezworene en eenige Groote van het oud Hof van Sedecias, die tot aenleyder hadden eenen zoo genoemden Iſmaël van Koninglyken ſtam.

V. Waer bleven deze moordenaers?

A Uyt vreeze van kaſtyding van wegens den Koning van Babylonien, beſloten ſy het Land te verlaeten en te vlugten nae Egypten; zelfs dwongen ſy Jeremias en Baruch hun derrewaerts te verzellen.

V. Wat dede Jeremias in Egypten?

A. Hy was zoo haeſt niet gekomen te Taphnis, Hoofd-ſtad van Neder-Egypten, of hy voorzeyde van wegens den Heer, dat Nabuchodonozor wel haeſt zoude komen met een magtig leger, dat hy het Land zou verwoeſten en ſyne afgode-beelden, dat hy des zelfs Tempels zoude verbranden enz. Hy beriſpte de Joden ook over hunne afgoderye,

(*Uyt de Treur-klagten van Jeremias.* I. Hoofd-ſtuk.) Hoe ligt die volk-ryke Stad zoo verlaeten! De Meeſterſſe van veel volkeren is als eene weduwe geworden: de Vorſtinne van veel Landſchappen moet nu ſchattinge betaelen. Sy weent zonder ophouden dag en nagt, de traenen loopen langs heen haere wangen..... Haere Prieſters zugten; haere jong-vrouwen zijn bedrukt: en ſy zelven is met bitterheyd overlaeden. Alle haer volk verzugt en zoekt om nooddruft. Sy hebben alle hunne koſtelykheden verkocht, om ſpyze te bekomen.... O gy alle, die hier voor-by gaet, ziet en aenmerkt, of'er eene ſmert is, die gelyk is aen mijne ſmert..... Myne oogen zyn door 't ſchreyen bezweken, myn ingewant is ganſch ontſtelt..... Om dat men de klyne kinderen en de zuygelingen ziet op de ſtraete bezwyken.... en hunnen geeſt geven in den ſchoot van haere moeders.... Hoe is het goud zoo verduyſtert! Hoe is dat ſchoonſte koleur zoo verandert? Hoe liggen de ſteenen des heyligdoms zoo verſtroeyt op de hoeken van alle ſtraeten! Cap. IV. 1.

en zeyde, dat den Heer hun verzaekte; het gene gebeurde vyf of zes jaeren naer den ondergang van Jeruſalem.

V. Zag Jeremias de volbrenging van deze ſyne voorzeggingen?

A. Neen: men is verzekert, dat hy niet meer ter wereld was ten tyde der indrukking van Nabuchodonozor in Egypten, en dat hy geſtorven zynde vier jaer en half ontrent naer den ondergang van Jeruſalem, hy niet berykt heeft het zeſtigſte jaer ſyns ouderdoms, naer geprophéteert te hebben vyf-en-veertig jaeren. Men gelooft, dat hy geſteenigt is in Egypten in de Stad Taphnis door de Joden zelfs, die zig van ſyne verwytingen ontmaeken wilden op eene zoo pligtige wyze. Baruch verliet Egypten aenſtonds naer ſynen meeſter begraeven te hebben, en vertrok zig nae Babylonien, zonder zig op-te-houden in Judeën.

V. Welke Boeken ſchryft men toe aen Jeremias behalven ſyne Voorzeggingen?

A. Eenige ſchryven toe aen Jeremias den derden en vierden Boek der Koningen, andere eygenen hem ook toe de twee eerſte, als ook eenige Pſalmen. Hy is voor vaſt den Auteur van de vyf capittels der Lamentatien, in de welke hy beweent den ondergang van Iſrael door Nabuchodonozor; hy heeft ook Klagt-gedigten gemaekt over de dood van den Koning Joſias, die men niet meer en heeft, volgens het gevoelen van verſchyde Uytleggers. Het twee-en-vyftigſte Capittel, zynde het laeſte van ſynen boek, en is van hem niet, maer van Baruch of van Eſdras. Synen boek word geplaetſt den acht-en-twintigſten in 't Oud Teſtament, in den welken geſproken word in 't 37 cap. van eenen Pharaô die is den negenſten van diën naem, van wie gemelt word in 't H. Schrift Dezen Pharaô is genoemt Vaphres of Hophra: hy is den laeſten der Pharaô's waer van ſpreekt de Schriftuer.

V. Wat beteekent het woord Baruch?

A Baruch beteekent in de H. Spraek, Gezegend, of ſyne knien boogende; hy was van eene edele familie uyt den ſtam van Juda, en leefde ten tyde van Jeremias, wiens Geheym-ſchryver hy was, en die hy overleeft heeft: hy was zoon van Neri of Nerias, en broeder van Seraïas die *Jerem.* 't 51 cap. volgens de *Vulgata* genoemt word den Prince der Prophetie, volgens den Hebreeuwſchen text, *Princeps Manuchah*, het welk hier eygentlyk ſchynt te beteekenen, het opper-hoofd van het Gezantſchap, om dat hy den ſchat-meeſter en Gezant des Konings was om aen Nabuchodonozor den tribuyt te betaelen: hy was ook den ſchryver van Jeremias

V. Waer van ſpreekt Baruch in ſynen Boek?

A. Baruch vertroost de Joden in hunne ſlaevernye, en vermaent hun van tot Godt te keeren belydende hunne zonden: hy ſpreekt van de Komſte van Chriſtus op de wereld, hy voorzegt de wederkomſte der Joden te Jeruſalem, in de zes capittels van ſynen Boek, zynde den negen-en-twintigſten van het Oud Teſtament

V. In wat tyd ging Baruch nae Babylonien?

A. De gevoelens zyn verſcheyden: de eene zeggen, dat het was naer de verwoeſting van Jeruſalem, ſtrakx naer de dood van Jeremias; andere in tegendeel gelooven, dat het was verſcheyde jaeren voor diën tyd, te weten, het vierde jaer van Sedecias alſwanneer Seraïas, broeder van Baruch benoemt was met verſcheyde andere om daer nae toe te gaen, en dat Jeremias hem belaſte met zig te nemen den Boek der Prophetiën, om voor-te-lezen aen de gevangene van de thien Geſlagten van Iſrael

V. Word den Boek van Baruch aengenomen voor Canoniek?

A Jae, alhoewel hy in de eerſte eeuwen voor zoodaenig niet erkent en is geweeſt, ter oorzaeke dat het Hebreeuwſch Origineel niet gevonden wierd, maer alleenelyk de Overzetting der Zeventig.

DEN PROPHEET EZECHIËL.

Den Propheet Ezechiel was van het prieſterlijk geſlagte, en eenen van de voornaemſte gevangene, die met Daniël en veel andere van Jeruſalem geleyd wierden nae Babylonien te ſamen met Jechonias Koning van Juda. Hy begon aldaer te propheteren in't jaer des werelds 3409. dat is, 595. jaeren voor de komſte van Chriſtus. Hy propheteerde 22. jaeren lang, van welke de elf eerſte over een komen met de elf laeſte jaeren van Jeremias. Deze twee Propheeten voorzeyden op eenen den zelven tyd de ſtraffen over Jeruſalem, al woonden ſy zoo wyd van malkanderen, te weten, Jeremias te Jeruſalem, en Ezechiel te Babel, welke twee Steden wel 249.

uren ofte 25 dag-reyzen van malkanderen gelegen waeren. De voorzeggingen van Ezechiel (Hieron. in Ezech. XII. ℣. 17.) *wierden uyt Babylonien gezonden nae Jeruſalem, en die van Jeremias uyt Jeruſalem nae Babylonien. Dus was de ongeloovigheyd en verſteentheyd der Joden zoo veel te grooter, die de over een ſtemmende voorzeggingen van deze twee zoo wyd afgelegene Propheeten niet wilden gelooven. Ezechiel is vol van verholen en duyſtere vertooningen, want hy heeft'er wel 22, en daer door is hy altyd moeyelijk om uyt te leggen en om te verſtaen geweeſt. Syne Prophetie behelſt 84 Hoofd-ſtukken. Sommige oude ſchryvers willen, dat hy door de Joden in Babylonien zoude gedood zyn.*

UYT HET I, EN XXXVII. HOOFD-STUK.

Godt vertoond aen Ezechiel een wonder gezigt van vier Dieren, en van vier Raderen. Godt vertoond de erſtellinge der Joden door drooge doods-beenderen die erleven. Dit vermaerd gezigt word geeſtelijker-wyze door Chriſtus in de Chriſtenen voltrokken, en is altijd in d'H. Kerke geweeſt van groot aenzien.

IN het dertigſte Jaer, op den vyfden dag der vierde maend als ik was onder de gevangene, zag ik goddelijke openbaeringen. Ik zag eenen ſtorm-wind van 't noorden komen, en een dikke wolke met vuer daer in, en in't midden van 't vuer als eene gedaente van 't fynſte koper. In 't midden van 't zelve vuer zag ik de gelykeniſſe van vier Dieren.... Elk van die Dieren had vier aenzigten..... Daer was een aenzigt van eenen menſch, en een aenzigt van eenen Leeuw aen de regte zyde van hun vieren; en een aenzigt van eenen Os aen de ſlinke zyde van hun vieren, en een aenzigt van eenen Arend boven op. Hunne aenzigten en hunne vleugelen ſtrekten zig nae om hoog, twee van ieders vleugelen raekten aen malkander, en twee bedekten hunne lichaemen. Ider van hun ging voor ſijn aengezigt henen. Daer den drift des geeſts hun nae toe pordde, derwaerts gingen ſy: en wanneer ſy voort-traden, keerden ſy zig niet agterwaerts om. Als ik die Dieren bezag, verſcheen'er een rad op d'aerde by elk een van de Dieren met hunne vier aengezigten. Als de Dieren voort-gingen, gingen ook de raderen nevens hun; en als de Dieren van de aerde om hoog wierden geheven, wierden ook de raederen om hoog geheven.... want den geeſt des levens was in de raderen.

De kragt des Heere daelde eens over my, zegt den Propheet, ſy leyde my uyt, en bragt my in Gods geeſt op een veld vol beenderen: ſy waeren in groote menigte op 't vlakke veld, en uyt'er maeten dorre. En hy zeyde tot my: Adams kind, zouden die beenderen wel levende worden? Ik antwoordde: O Heere Godt, gy weet het. Hier op zeyde hy tot my: Propheteert over de beenderen, en zegt tot hun: Dorre beenderen, aenhoort Gods Woord. Dit is de uytſpraek van Godt den Heer tot deze beenderen: Ik zal terſtond eenen geeſt des levens binnen u zenden, en gy zult erleven. Ik zal zenuwen over u trekken; ik zal vleeſch over u doen groeyen; ik zal een vel over u uytſpannen; ik zal u eenen geeſt vergunnen, en gy zult erleven, en bekennen, dat ik Godt ben. Ik Propheteerde dan, gelyk Godt my had bevolen. Terwyl

V. Wie was Ezechiel, en wat beteekent dit woord?

A. Ezechiel was van eene Prieſterlyke familie, en zoon van Buſi, ſynen naem beteekent in de H. Spraek, de kragt Gods: hy kwam ter wereld ten tyde van Joſias Koning van Juda, in 't achthiende jaer ſyn'er regering; aldus was hy twintig jaeren jonger als Jeremias: hy woonde te Jeruſalem.

V. Wat geheurde ten tyde van Ezechiel?

A. Nabuchodonozor, Koning van Babylonien, kwam Jeruſalem belegeren, alwaer heerſchte Joachin, anders genoemt Jechonias, Koning van Juda, die zig vrywilliglyk overgaf aen dezen Vorſt door Gods bevel.

V. Wat kwam'er van Ezechiel?

A. Hy was van het getal der ſlaeven van het Koningryk van Juda, welke men vervoerde van Jeruſalem nae Babylonien, met den Koning Jechonias.

V. Wat dede Ezechiel in de plaets ſyn'er gevangenis?

A. Ezechiel in het dertigſte jaer ſyns ouderdoms (of des verbonds met den Heere vernieuwt onder den Koning Joſias) verkondigde de Gods-ſpraeken des Heere onder het gevangen volk; hy verſterkte hun door ſyne onderrigtingen, en vertrooſte hun: hy leefde afgezondert aen den kant van een rivierken, dat hy noemt Chobar, welk men gelooft te zyn eenen arm van den Euphrates.

V. Waer van handelt Ezechiel in ſynen Boek?

A. Hy handelt van de magt en regtveerdigheyd van den Heere, waer van hy geeft een zoo ſchrikkelyk afbeeldzel, dat waer't dat wy dit altyd hadden voor onze oogen, het zelve ons zoude indrukken eene zaelige vreeze voor ſyne oordeelen, eenen heyligen ſchrik van onze ſchelmſtukken, en eene zeer groote eerbiedigheyd voor deze hoogſte Majeſteyt.

V. Wat verhaelt Ezechiel nog in ſyne voorzeggingen?

A Hy verhaelt verſcheyde viſioenen die hy gehad heeft: hy zag vier gedierten, een rad hebbende vier gezigten, eenen boek opgerolt en beſchreven van binnen en van buyten, welken den Heere hem dede opeëten; hy zag vrouwen zittende in den Tempel, die weenden over Adonis;

ik

Prophetia Ieremiæ Cap. 17. 1.

IEREMIAS.
Defleo Iudææ dadem, Solymæque ruinam:
Ad Dominumq; velint, quæso, redire suum.
LAMENTATIONE
IEREMIÆ. C. Lx I.
5.

BARVCH.
Aduentum Christi in carnem, postremaq; mundi
Tempora prædicq, præmoneoq; pios.
BARVCH, Cap. I. & I.
6.

ik Propheteerde, kwam'er een geruyſch, en ſtrakx daer naer eene beweging. De beenderen vergaederden by malkanderen, elk een tot ſijn gevrigt. Ik zag'er ſtrakx zenuwen en vleeſch op komen. Ook wierd'er een vel overgeſpannen; maer den geeſt des levens en was'er nog niet. Godt zeyde dan tot my: Propheteert tot den geeſt des levens, Propheteert en zegt tot hem: O geeſt des levens, dit gebied Godt den Heer: Romt van de vier hoeken des werelds, en aeſſemt in deze verſlagene, op dat ſy erleven. Ik Propheteerde dan, gelyk Godt my had bevolen, en den geeſt des levens kwam binnen hun, ſy wierden levende, en ſy ſtelden zig op hunne voeten, maekende een overgroot Heyr-leger. Hier op ſprak Godt tot my aldus: Deze beenderen zijn het huys van Iſraël. Onze beenderen, zeggen ſy, zijn verdroogt, onze hope is te niet, wy zijn verloren. Propheteert dan, en zegt tot hun: Dit is de uytſpraek van den Heere: O myn volk, ik zal uwe graven openen; ik zal u uyt uwe graven doen opkomen, en ik zal u brengen in Iſraëls Land. Gy zult weten, ô myn volk, dat ik Godt ben, als ik uwe graven geopent, en u daer uyt gebragt zal hebben; en als ik u mynen geeſt zal ingeſtort hebben; en als gy levende geworden zijnde, door my zult ruſten in uw Land: dan zult gy weten, dat ik (die Godt ben) het heb geſproken, en ook gedaen.

en onder andere verſcheyde viſioenen, ten getalle van 22, zag hy een veld bezaeyd met dorre beenders, die als van zelfs vervoegt en aen een geſchaekelt zynde, weder met hun vel, vleeſch, en zenuwen bekleed wierden, en bezielt zynde opſtonden en erleefden: welk is een levendig afbeeldzel en getuygenis van de waerheyd der verryſſenis.

V. Van wat autoriteyt is den boek van Ezechiel?

A. Hy is van eene goddelyke autorityt, gelyk die der andere Propheeten: hy propheteerde in Babylonien gelyk Jeremias in Jeruſalem, op den zelven tyd; hy eyndigt ſyne voorzeggingen met ons voorte ſtellen dry van de grootſte voorwerpen van ons geloof; de verryſſenis des vleeſch, de laeſte vervolging van den Antechriſt, welken hy aentoont door den naem van Gog en Magog, en de gelukzaeligheyd van het hemelſch Jeruſalem, waer van hy de beſchryving geeft. Hy propheteerde geduerende 22 jaeren: de laeſte van ſyne voorzeggingen ten opzigte van Nabuchodonozor, wierd bekent gemaekt in het jaer 3432, en voor Jeſus Chriſtus 572; het is den dertigſten boek van het Oud Teſtament, in 48 Capittels.

DEN PROPHEET DANIËL.

Daniël, geſproten uyt het Koninglyk geſlagte van Juda, nog maer acht jaeren oud, wierd te ſaemen met den Koning Jechonias gevangen geleyd nae Babylonien. Van als hy twaelf jaeren oud was, vervulde hem Godt met den geeſt van Prophetie, waer door hy de onnoozelheyd van Suſanna dede blyken. Den Heer gaf hem ook de wetenſchap van de droomen uyt te leggen, waer door hy van Nabuchodonozor zeer wierd verheven. Naderhand wierd hy niet min verheven door de uytlegginge van de berugte woorden Mane, Thekel, Phares, *die aen den Koning Balthazar het Ryk en het leven koſteden. Naer dat Balthazar vermoord was, wierd Daniël ook den vriend van Darias Koning der Meden, die Babel had ingenomen. Deze groote gunſt, die Daniël had by de Koningen van Babylonien, ſtond hem heel dier; want ſy was oorzaek, dat hem ſijne benyders tot twee mael toe deden werpen in den kuyl der leeuwen, daer hy door mirakel telkens ongehindert uytkwam. Syne wysheyd was alom zoo vermaerd, dat den Propheet Ezechiël ſpots-gewys tot den Koning van Tyrus zeyde: Zyt gy wyzer als Daniël?* (Ezech. 28. ℣. 3.) *Syne Prophetien wyzen beſtiptelijk aen den tijd van de komſte van den Meſſias; dat hy zoude gedood worden; dat daer op den Tempel zoude verwoeſt worden, en verwoeſt blyven, 't welk een onwederleggelyk bewys is tegen de Joden. Daniël Propheteerde zeer veel jaeren, en kwam tot hoogen ouderdom. Sijne Prophetie behelt* 14 *Hoofd-ſtukken.*

V. Wie was Daniël?

A. Hy was eenen Prins geſproten uyt het Koninglyk bloed van David, van het Geſlagt van Juda. Hy wierd geboren in Judeën ontrent het vyf-en-twintigſte jaer der heerſching van Joſias. Synen naem beteekent, Oordeel Gods. Hy wierd gevangen wegevoert nae Babylonien nog geheel jong, ontrent twaelf jaeren oud zynde, als Nabuchodonozor voor d'eerſte reys Jeruſalem kwam belegeren, en zoo men gelooft, ontrent het vierde jaer van het ryk van Joakim zoon van Joſias. De Stad gevallen zynde in de magt der vyanden, in de negenſte maend van 't jaer, zoo wierd den Koning Joakim die getreden was in het vierde jaer ſyner regeering, krygs-gevangen gemaekt met vele andere perſoonen van het Hof en van de Koninglyke familie, en geſchikt om vervoert te worden nae Babylonien. Onder de aenzienelykſte die overgevoert wierden uyt Judeën, ſtelt men Daniël, en Joakim den man van de zuyvere Suſanna. Het was van deze eerſte Overvoering, gevolgt van vier of vyf andere in minder als 20 jaeren, dat men begon te rekenen de 70 jaeren der ſlavernye van Babylonien.

UYT HET I., II., III., IV., V., VI. VII., VIII. EN XIV. HOOFD-STUK.

Daniël, Ananias, Miſaël en Azarias verkoren tot hof-jongelingen. Sy vergenoegen zig met kruyden en water. Nabuchodonozors eerſten droom. De mede-gezellen van Daniël worden in den oven geworpen. (Deze geſchiedenis gebeurde veel jaeren naer de uytlegginge van den voorgaenden droom, en Daniël was alſdan afwezig, mogelyk in 's Lands bedieningen.) Nabuchodonozors tweeden droom door Daniël uytgeleyd. Den Koning Balthazar regt eene maeltyd op. Hy ziet eene hand ſchryven op den muer. Daniël legt dit ſchrift uyt. Balthazar word vermoord. Daniël in den kuyl der leeuwen. Daniëls openbaering van vier beeſten, die vier Koningryken beteekenen. Suſanna, door twee oude boeven tot de boden aenzogt, heeft liever te ſterven, als Godt te vergrammen, ſy word valſchelyk beſchuldigt, ter dood verwezen, en door Daniël verloſt (deze Hiſtorie word hier geſtelt, maer is geſchied, zoo men meynt, als Daniël maer twaelf jaeren oud was, in 't jaer des werelds 3398. en 605 jaeren voor Jeſus Chriſtus.) *Het bedrog der Prieſters van den afgodt Bel door Daniel ontdekt. Daniel doodigt den draek; word in den leeuwen-kuyl geworpen, en van Habacuc geſpyſt.*

NAbuchodonozor beval aen de overſten der kamerlingen, dat hy uyt Iſraëls kinderen zoude nemen eenige jongelingen van Koninglyken huyze; die geen letzel en hadden, die ſchoon waeren van aenzigt en bekwaem tot alle wetenſchappen, om in 't Paleys des Konings te dienen, en dat hy hun zoude leeren de taele der Chaldeën. Ook beval den Koning, dat men hun dagelykx hunnen nooddruft zoude geven van ſijn eygen ſpyze en van den wyn, daer hy van dronk. Op dat ſy, aldus dry jaeren opgevoed zynde, daer naer zouden ſtaen in des Konings tegenwoordigheyd. Onder die jongelingen waeren Daniël, Ananias, Miſaël en Azarias. Maer den overſten der kamerlingen gaf aen Daniël den naem van Baltaſſar, aen Ananias den naem van Sidrach, aen Miſaël den naem van Miſach, en aen Azarias den naem van Abdenago. En Daniël ſtelde vaſt in ſyn eten geenſins zig te beſmetten met de ſpyze ofte drank des Konings (*want die wierden ten deele opgedraegen aen des Konings afgoden.*) Hy bad den overſten der kamerlingen, dat hy van deze beſmettinge mogt vry zyn. Dog Godt gaf, dat Daniel by den overſten gunſte vond: maer hy zeyde tot Daniel: Ik vrees den Koning mynen Heer, die u de ſpyze heeft toegeſchikt. Indien hy nu ziet, dat uwe aenzigten magerder zyn dan die van d'andere jongelingen van uwen ouderdom, dan zult gy myn hoofd by den Koning verbeuren. Hier op ſprak Daniel tot Malaſar, die den overſten der kamerlingen geſtelt had over Daniel, Ananias, Miſaël en Azarias: Beproeft dog uwe dienaers den tyd van thien dagen met ons moes-kruyden t'eten te geven, en water te laeten drinken. Beziet alſdan onze aenzigten en d'aenzigten der jongelingen, die van des Konings ſpyze eten: en gelyk gy zult bevinden, zult gy met uwe dienaers doen. Hy, deze woorden hoorende, beproefde hun thien dagen. Dog naer de thien dagen zag men hun ſchoonder en vetter van aenzigt, als alle de jongelingen, die van 's Konings ſpyze aten. Godt gaf aen de jongelingen kenniſſe

V. Wat gebeurde aen Daniel tynde te Babylonien?

A. Nabuchodonozor die een deel van ſyne glorie ſtelde in zig te doen dienen door de Princen en kinderen der Koningen die hy overwonnen had, gaf order aen Aſphane of Aſphenez, overſten der kamerlingen van ſyn Hof, van uyt-te-kiezen onder de kinderen van Iſrael en van de afkomſte der Koningen en Princen, jongelingen die zonder gebreck waeren, daer by onderrigt in alle wysheyd, en bekwaem in de wetenſchappen en konſten, op dat ſy by ſynen perſoon zouden konnen tegenwoordig wezen. Aſphenez vond Daniel nae ſyn genoegen, en verkoos hem met nog dry andere jongelingen van ſynen ouderdom en van het zelve Geſlagt, en mitſchien van het zelve bloed, genaemt Ananias, Miſael en Azarias.

V. Wat dede Aſphenez met deze vier jongelingen?

A. Hy bragt deze by den Koning, aen wie ſy behaegelyk waeren: hy kreeg order ten zelven tyde van hun meeſters te bezorgen om hun te onderwyzen in de wetenſchappen van het land. Hy veranderde hunne Hebreeuwſche naemen in Chaldeeuwſche; Daniel wierd genaemt Baltaſſar, 't gene wilt zeggen, Schat-meeſter of den Schat des Heere. Ananias kreeg den naem van Sidrach; Miſael wierd genoemt Miſach; en Azarias Abdenago: naemen die beteekenden de verſcheyde bedieningen tot de welke den Koning hun ſchikte. Aſphenez had ook order van hun te onderhouden, geduerende de dry jaeren, dat hy voor hun moeſt zorgen, met de ſpyzen bereyd voor den Koning. Daniel zig niet willende beſmetten met te eten het gene men voordiende aen dezen afgodiſchen Koning, bad den overſten der kamerlingen van geene andere ſpyzen te geven aen hem en aen ſyne gezellen, als eenige moes-kruyden, het gene hy hem weygerde uyt vreeze van de ongenaede van den Koning ſynen meeſter, die het alzoo geboden had.

V. Wat dede Daniel naer deze weygering?

A. Hy en dierf hier over niet verder meer aenhouden by Aſphenez; maer hy begaf zig tot Malaſar, welken dezen Gouverneur had aengeſtelt om zorg te draegen voor hem en ſyne mede-gezellen; en hy verzogt den zelven van te beproeven ſyne dienaers geduerende thien dagen.

V. Luyſterde Malaſar naer het verzoek van Daniel?

A. Malaſar beproefde Daniel en ſyne gezellen geduerende thien dagen, en ziende hunne welvaerendheyd, liet hun verders leven gelyk ſy verzogt hadden.

EZECHIEL.
Horribilesque Rotas, aetherumq; Throum.
Quattuor in medijs describo Animalia flammas,
7.

PROPHETIA EZECHIELIS CAP. 1. N. 1. . P. B. Bouttats. fecit.

en verſtand tot alle boeken en wetenſchappen : maer aen Daniel gaf hy de kenniſſe van viſioenen en droomen. Den tyd nu gekomen zynde, op welken den Koning had geboden, dat men-ze voor hem zoude brengen,.... bevond, dat'er onder alle de jongelingen niemand gelyk en was aen Daniel, Ananias, Miſaël en Azarias; aldus wierden ſy in 's Konings dienſt aengenomen..... In alles, wat hun den Koning vraegde, bevond hy hun thien-mael gouwer, als alle de waerzeggers en ſterre-kykers, die in geheel ſyn Koninryk waeren. In 't tweede jaer ſijn'er regeringe, (*dat is, het tweede jaer, dat hy alleen regeerde*) had Nabuchodonozor eenen droom, waer over hy zeer verſchrikt wierd, maer hy vergat dien. Den Koning gebood dan, dat men alle waerzeggers, ſterre-kykers, zwarte konſtenaers en de Chaldeërs by-een zoude roepen, om hem te kennen te geven, wat hy hadde gedroomt. Sy vraegden om den droom te weten, op dat ſy dan de uytlegginge daer van zouden geven. Den Koning zeyde : De zaek is my vergeten; en 't en zy dat gy my den droom te kennen geeft en ſijne bediedeniſſe, zoo zult gy allegaeder ſterven..... Maer zoo gy my den droom en ſijne bediedeniſſe te kennen geeft, zult gy van my giften en geſchenken, en vele eere ontfangen.. Sy antwoordden wederom : Den Koning believe den droom aen ſijne dienaers te zeggen, en wy zullen de uytlegginge daer van geven. Den Koning zeyde : Ik zie wel dat gy maer tyd zoekt te winnen... Indien gy my dan den droom niet kenbaer en maekt, zoo heb ik dit gevoelen van u, dat gy eene bedriegelyke uytlegginge had bereyd gemaekt, om my met woorden te paeyen, tot dat den tyd zoude verloopen zijn. Zegt my dan den droom..... De Chaldeërs zeyden : Daer en is niemand op d'aerde, die des Konings gebod zal konnen volbrengen..... . Die zaek is zoo zwaer, dat niemand die kan kenbaer maeken, als de Goden, die met de menſchen niet om en gaen.

Den Koning dit hoorende, heeft in eene groote toornigheyd geboden, dat men alle de philoſophen (*Waer onder alle de Waerzeggers, de Sterre-kykers, en meer andere vernuſte en verſtandige Mannen begrepen wierden.*) van Babel zoude doen ſterven. Als dit vonnis uytgegaen was, zoo wierden de philoſophen gedood. (*Te weten eenige, die ter hand waeren.*) Men zogt ook Daniël (*Dit geſchiede door de nydigheyd der Hovelingen; want Daniël en ſyne mede-gezellen waeren met de Philoſophen ter uytlegginge niet geroepen.*) en ſijne gezellen, om gedood te worden. Daniël ging dan by Arioch (die reeds uyt trok om de philoſophen te dooden) en vraegde hem, om wat zaeke zoo een vreed vonnis door den Koning was uytgeſproken. Arioch de zaeke aen Daniël te kennen gegeven hebbende, verſcheen Daniël voor den Koning, en hy verzogt eenigen tyd om deze uytlegginge te doen. Hy ging dan nae ſijn huys, en verhaelde de zaeke aen ſijne mede-gezellen, Ananias, Miſaël en Azarias, op dat ſy zouden bermhertigheyd verzoeken van den Godt des Hemels, om deze verborgentheyd uyt te leggen.... en om niet omgebragt te worden met d'andere philoſophen van Babel. Dan wierd de verborgentheyd 's nagts van Daniël geopenbaert, die daer over den Godt des Hemels bedankte, en zeyde: Den Naem van Godt zy gelooft in alle eeuwen: want de wysheyd en magt behooren hem toe.... Daniël ging dan tot Arioch, en zeyde : Doodigt de philoſophen van Babel niet; maer brengt my voor den Koning, en ik zal hem de uytlegginge van alles doen. Arioch dede Daniël

V. Hoe ging het met Daniel en ſyne gezellen naer de dry jaeren voorgeſchreven tot hunne onderwyzing?

A. Sy wierden aengeboden aen den Koning, die hun ondervraegt hebbende op alle ſoorten van materien, bevond, dat'er hun's gelyk niet en was onder alle de andere : inderdaed, Godt deelde mede aen Daniel de kennis der viſioenen en der droomen hoedaenig ſy mogten wezen, als ook alle menſchelyke wetenſchappen en wysheyd, waer van hy preuven gaf aen den Koning, die hem thienmael geleerder vond als alle de wyzen van ſyn Koningryk, waerom hy hem aennam met ſyne gezellen tot bediende van ſyne kamer.

V. In wat tyd ſtreek Daniel dat berugt vonnis ten voordeele van de kuyſche Suſanna dogter van Helcias en vrouw van Joakim?

A. Zulkx was ontrent het jaer 3398 of 3400 des werelds, zelfs eer den Koning Daniel gezien had, die nog geheel jong was, zynde, gelyk zegt Theodoretus met den H. Ignatius Biſchop van Antiochien, maer twaelf jaeren oud. Men heeft gemeynelyk gelooft in de Kerk, dat hy te voorſchyn kwam vervult met den geeſt van prophetie om de eerbaere Suſanna (zynde ten onregt van twee Ouderlingen, Regters van het volk, beſchuldigt) te verloſſen. Is het zaeken dat alsdan dien goddelyken geeſt openbaerelyk aen het volk bekent was, zoo is het niet te verwonderen, dat dit volk door de ſtemme van een kind, voor Propheet erkent, wederom ten oordeele is geroepen: anderſins ſommige Uytleggers, niet geloovende, dat alle het volk en de Ouderlingen, waerſchynelyk van die booze Regters verſchillende, zouden geluyſtert hebben nae een kind van 12 jaeren als regter, zeggen, dat Daniel (gezeyd een jong kind ten opzigte van de Ouderlingen) alsdan ontrent 24 jaeren oud was, zynde onderwezen in alle wysheyd der Chaldeeuwen, en groot wordende in het aenſchouwen des volkx door deze eerſte prophetie, die volgens het order van den tyd kan geſtelt worden voor de andere daeden van Daniel, ten minſten naer het eerſte Capittel; jae in de Griekſche Boeken en in de Arabiſche Overzetting in deze geſchiedeniſſe het eerſte Capittel, welk is het derthiende in de *Vulgata*. Den H. Hieronymus heeft deze Hiſtorie met die van Bel en den draek het laeſte geſtelt, om dat hy die in het Hebreeuws niet meer vin-

voor den Koning komen, tot wien hy zeyde: Ik heb iemand gevonden onder de weg-gevoerde Joden, die aen den Koning de uytleggínge zal geven. Daniël kwam dan, en den Koning zeyde: Zyt gy magtig my te kennen te geven den droom, dien ik heb gezien, en ſijn bediedzel? Daniël antwoordde: De verborgentheyd daer den Koning nae vraegt, en konnen de philoſophen, de Sterre-kykers, en Waerzeggers niet openbaeren. Maer daer is eenen Godt in den Hemel, die de verborgentheyd ontdekt.... Dit is het dan, het gene gy, ô Koning, gezien hebt. Gy zaegt als een groot beeld, 't welk voor u ſtond, dat groot was en hoog van lengde, en vervaerlijk om aen te zien. Het hoofd van dit beeld was van goud, af-beeldende een ryk van groote glorie; de borſt en ermen waeren van zilver, vorbeeldende een minder ryk, den buyk en pyen waeren van koper, af-beeldende een ryk van kloeken moed. Dog de beenen waeren van yzer, af-beeldende een ryk van kragt en geweld. De voeten waeren eenſdeels van gebakken aerde. Dit zaegt gy, tot dat'er eenen ſteen van den berg af-gehouden wierd zonder iemands handen, die het beeld heeft geſlagen aen ſyne yzere en gebakke voeten, en heeft die vermorzelt. Aldus wierden het yzer, den gebakken-ſteen, het koper, het zilver en't goud te ſaemen vermorzelt, en ſy wierden als kaf, dat den wind des zomers voert uyt den dorſch-vloer. Maer den ſteen, die het beeld had verſlagen, wierd eenen grooten berg, die geheel de wereld vervulde. Dit was uwen droom, ô Koning, en ſyne bediedeniſſe zullen wy u ook zeggen. Gy zyt den Koning der Koningen, en den Godt des Hemels heeft u gegeven een groot Koningryk, en daer by ſterkte, glorie en vermogen.... Gy zyt dan het gouden hoofd. Naer u zal'er een ander ryk opſtaen van zilver, minder als het uwe (te weten, het Koningryk der Meden en Perſiaenen. Naer dit een derde van koper, 't welk gebieden zal over geheel de wereld, (dat is het Koningryk der Grieken, ofte Alexander den Grooten.) Het vierde Koningryk zal hard als yzer zyn (te weten, het Koningryk der Romeynen.) Gelyk dan yzer alles temt en verbreekt, zoo zal het alles verbryzelen; maer dewyl gy hebt gezien, dat de voeten en de teenen eenſdeels van yzer en eenſdeels van gebakken aerde waeren, zal dit ryk, al hoe-wel het ſynen oorſprong heeft van 't yzer, in zig verdeelt worden. En gelyk gy de teenen ten deele van yzer, en ten deele van aerde zaegt, zoo zal dat Koningryk ten deele vaſt, en ten deele ook broos wezen. Ten tyde van die Koningryken zal den Godt des Hemels doen opſtaen een Koningryk, dat noyt en zal vernielt worden (te weten, dat van Chriſtus) Dit Koningryk zal alle andere ryken vermorzelen. Dog zelf zal het blyven dueren door alle eeuwen.... Den droom is waer, en ſyne uytleggínge gaet vaſt. Den Koning viel plat op ſyn aengezigt en boog zig voor Daniël neder. Hy gebood ook, dat men hem een ſpys-offerande en reuk werk zoude opdraegen.

Den Koning Nabuchodonozor liet een beeld van goud maeken van ſeſtig cubitus hoog, en zeſthien cubitus breed. Hy dede by een vergaederen alle de Overſte en Ampt-mannen der Provincien tot de inwydinge van dit beeld. Sy kwamen, en ſy ſtelden zig voor het beeld. Dan riep den uytroeper: Zoo haeſt gy-lieden zult hooren het geluyd der trompetten, fluyten, ſchalmeyen, enz. en alle ſlag van muſikanten zult gy ne-

dende, de zelve in het Latyn heeft overgezet uyt de Griekſche Afſchriften, niet nae de Overzetting der Zeventig, ſchynende dan niet opregt te zyn, maer volgens die van Theodotion. Eenige hebben willen in twyffel trekken de waerheyd van deze hiſtorie: maer den H. Clemens Paus, Tertulianus, den H. Gregorius Nazianzenus, den H. Baſilius, den H. Ambroſius, den H. Chryſoſtomus, den H Auguſtinus, den H. Fulgentius, den H. Avitus, en Beda, hebben-ze alle voor waeragtig aengezien, en zekerlyk naer de ſtelling van het H Concilie van Trenten moet men die aenemen als een deel van het H. Schrift. Uyt deze geſchiedenis bewyzen de Leeraers de voorzienigheyd van Godt, die door het oordeel van een kind de goddeloosheyd der onderlingen heeft willen overtuygen, doende zien aen geheel de wereld de onnoozelheyd van Suſanna (dat is te zeggen, lelie, om haere ſchoonheyd des lighaems en der ziele miſſchien zoo genoemt) die op Godt betrouwende haer eer, ſaem, en leven in het uytterſte gevaer geſtelt heeft om de zuyverheyd zeker te bewaeren, om door alle mogelyke middels de onkuysheyd der booze te beletten: aen welke heldinne moet wyken de Roomſche Lucretia, die uyt klynmoedigheyd haer zelve heeft doorſteken, om niet verdagt gehouden te worden van toegeſtemt te hebben in 't feyt van Tarquinius; welk ſy zoo zeer ſchroomende, ook met verlies van haer leven had moeten beletten.

V. Wat gebeurde aen Nabuchodonozor in de eerſte jaeren van ſyn Ryk ten tyde van Daniel?

A. Den Koning had eenen droom die hem ten uytterſte verſchrikte terwyl hy hem den geeſt bezig hiel; maer die hy daer naer geheel veragt: daer-en-tuſſchen 's anderdags wilde hy weten, wat hy gedroomt had en daer van den uytleg hebben. Hy ontbood ten dien eynde in ſyn Paleys alle de Waerzeggers, aen wie hy verklaerde, dat hy gehad had eenen droom die hy niet meer indagtig was; en dat ſy hem daer van den uytleg moeſten geven.

V. Wat zeyden de waerzeggers tot den Koning?

A. Sy verzogten den Koning dat hy hun den droom zoude zeggen die hy gezien had, op dat ſy hem den zelven zouden konnen uytleggen.

V Wat antwoordde den Koning?

A. Dat hy dit niet konde doen, mits den droom hem ontgaen was uyt de memorie; maer dat het aen hun was hem

dervallen

dervallen en aenbidden het gouden beeld, dat Nabuchodonozor heeft opgeregt. Dog in dien iemand niet neder en valt en aenbid, hy zal ten zelven ftonde geworpen worden in den brandenden oven. Zoo haeft dan als alle de volkeren hoorden het geluyd der trompetten, fluyten, enz. vielen fy neder, en aenbaden het gouden beeld. Strakx kwamen eenige Chaldeërs de Joden befchuldigen, en zeyden tot den Koning: Gy hebt immers, ô Koning, een bevel gegeven, dat een ieder zal aenbidden het gouden beeld. Nu zyn daer eenige Joden (die gy geftelt hebt tot opzienders der land-zaeken) Sidrach, Mifach en Abdenago, die uw bevel hebben veragt Uwe goden eeren fy niet, en fy aenbidden het gouden beeld niet, dat gy hebt opgeregt. Nabuchodonozor zeer vergramt zynde, dede Sidrach, Mifach en Abdenago tot hem brengen. Sy wierden ftrakx gebragt voor den Koning, die tot hun zeyde: Is het waer, Sidrach, Mifach en Abdenago, dat gy mijne goden niet en eert, en het gouden beeld niet en aenbid? Nu dan, is't dat gy bereydwillig zyt, zoo haeft als gy zult hooren het geluyd der trompetten, fluyten, cythers, enz. werpt u ftrakx neder en aenbid het beeld, dat ik heb gemaekt. Dog in dien gy het niet en aenbid, zult gy ten zelven ftonde geworpen worden in den brandenden oven; en wie is den Godt, die u uyt myne handen verloffen zal? Sidrach, Mifach en Abdenago zeyden: 't En is niet genoeg, dat wy u over deze zaek antwoorden. Onzen Godt, die wy eeren, kan ons trekken uyt den brandenden oven, en ons uyt uwe handen, ô Koning, verloffen. Dog belieft het hem niet, zoo zy u kennelyk, ô Koning, dat wy evenwel uwe goden niet zullen eeren, nogte het gouden beeld aenbidden.... Dan fchoot Nabuchodonozor in eene raezende gramfchap op, en de gedaente fyns aengezigts veranderde over Sidrach, Mifach en Abdenago, en hy gebood dat men den brandenden oven zeven-mael meer zoude ontfteken, als men plagt te doen. Daer naer gebood hy aen de fterkfte mannen, dat fy Sidrach, Mifach en Abdenago, aen de voeten gebonden, zouden werpen in den brandenden oven; en terftond wierden fy daer in geworpen. Den oven was boven maeten ontfteken, zoo dat de mannen, die hun daer in hadden geworpen door de vlammen des vuers wierden gedood: maer de dry mannen, die gebonden zynde, in't midden des ovens gevallen waeren, wandelden in't midden der vlammen, lovende en dankende Godt, en roepende tot alle fchepfels, dat fy Godt zouden loven. Dan wierd Nabuchodonozor ganfch ontftelt, en vroeg van fyne Hovelingen: Hebben wy niet dry mannen in't midden des vuers geworpen? Nogtans zien ik vier mans-perfoonen, die zonder banden wandelen in't midden des vuers. Dog de gedaente van den vierden is wel eenen Engel gelyk. Hy kwam dan by hun aen de openinge van den oven, en zeyde: O Sidrach, Mifach en Abdenago, dienaers van den hoogverheven Godt, treed uyt, en komt hier. Sy kwamen ftrakx uyt het midden des vuers. De Stad-houders en Bevel-hebbers by een gekomen zynde, befchouwden die mannen, om dat het vuer geene magt en had gehad over hunne lichaemen, en dat'er niet een hayr van hun hoofd en was verzengt, nogte hunne kleederen gefchonden: jae dat fy zelfs niet eens nae 't vuer en roken. Dan borfte Nabuchodonozor uyt in deze

daer van den uytleg te geven, en by zoo verre fy het niet en deden, fy alle zouden fterven.

V. Wat befloten de wyze en waerzeggers in dezen uytterften nood?

A. Sy befloten den Koning andermael te fmeeken van hun alleenelyk maer te zeggen wat hy gedroomt had; op dat fy dan vervolgens daer van den zin zouden konnen ontdekken; het gene den Koning hun wygerde.

V. Wat vertoogden dezewyze en waerzeggers aen den Koning naer dezen uytgering?

A. Sy vertoogden hem, dat het gene hy vroeg, zeer moeyelyk was; het welk den koning toornig maekte, en in fyne gramfchap gebood hy, dat men zoude doen fterven alle de wyze van Babylonien, zonder uyt-te-nemen Daniel nogte fyne gezellen.

V. Wat dede Daniel verwittigt zynde van 't gevaer waer in hy was met fyne gezellen?

A. Daniel begaf zig tot den Koning, bad hem van uyt-te-ftellen het vonnis 't welk hy had uytgefproken; en naer afgefmeekt te hebben de bermhertigheyd Gods, die hem geheel dit geheym den volgenden nagt in een vifioen ontdekte, zoo ging hy 's anderdags 's morgens den Koning winden, aen wie hy beloofde den uytleg te doen die hy vereyfchte.

V. Wat verhaelde Daniel aen den Koning?

A. Hy zeyde aen den Koning geheel fynen droom, en dede hem daer van den uytleg, waer over den Koning zeer vergenoegt was, en gaf vervolgens zeer ryke gefchenken aen Daniel, welken hy verhefte tot de hoogfte weerdigheden, hem gevende de algemeyne beftiering over alle de Provincien van Babylonien; en op het verzoek van Daniel gaf den Koning aen fyne mede-gezellen het opzigt over de zaeken der Provincie van Babylonien.

V. Hoedanig was dezen droom?

A. Den Koning zag eene groote Statue van een buyten-gewoonelyke hoogde, regt-ftaende, wiens aenfchouwing fchrikkelyk was. Het hoofd van dit beeld was van zuyver goud, de borft en ermen waeren van zilver, den buyk en dyen van koper, de beenen waeren van yzer, en een deel der voeten was van yzer en het ander deel van gebakken aerde: eenen fteen wierd afgehouwen van den berg, zonder handen, hy raekte de Statue tegen haere voeten van yzer en aerde, hy brak-ze aen ftukken haer vermorzelende tot ftof; en den fteen die geftooten had tegen de Statue, wierd eenen grooten berg die geheel de aerde vervulde.

V. Wat uytleg gaf Daniel van dezen droom?

woorden: Geloôft zy den Godt van Sidrach, Miſach en Abdenago, die ſynen Engel gezonden heeft, om ſyne dienaeren te verloſſen, die op hem hebben betrouwt: die het gebod des Konings hebben over het hoofd gezien, en hunne lichaemen ten beſten gegeven, om geenen anderen Godt te dienen en te aenbidden, als hunnen Godt. Daerom geve ik dit gebod, dat een ieder, die den Godt van Sidrach, Miſach en Abdenago gelaſtert zal hebben, de dood zal ſterven, zal in ſtukken gekapt, en ſyn huys verwoeſt worden; want daer en is geenen anderen Godt, die zulk eene magt heeft om te verloſſen. En hy heeft hun alle dry verheven in het land van Babylonien: en voorts door een placcaert de grootheden des Heere aen alle ſyne onderdaenen laeten verkondigen: zeggende: Den hoog verheven Godt heeft vremde teekenen en wondere daeden by my gedaen, daerom heb ik goed gevonden die te verkondigen; want ſy zyn groot.... Syn ryk is een eeuwig ryk, en ſyne magt duerd van geſlagte tot geſlagte.

Dit is het gezigt, dat ik gehad heb: My dogt, zeyde Nabuchodonozor, dat ik in 't midden van't land eenen boom zag ſtaen, boven maeten hoog. Dien boom was groot en ſterk, ſyne hoogte raekte tot aen den Hemel: hy wierd gezien tot aen het eynde van 't gantſche land; ſyn loof was zeer ſchoon; ſyne vrugten waeren overvloedig; ider een konde daer ſyne ſpyze vinden; de dieren en wilde beeſten woonden onder den boom. De vogelen des Hemels onthielden zig op zyne takken, en alle vleeſch wierd van hem gevoed. Dog ik zag eenen Engel af-daelen van den Hemel, die riep: Kapt den boom uyt; houwd ſyne takken af, verſtrooyt ſyne vrugten; dat de beeſten, die onder hem zyn, en de vogelen die op ſyne takken woonen, henen vlieden. Dog laet een uytſpruytzel ſyn'er wortelen in de aerde ſtaen. Dat hy met eene yzere en eene kopere keten gebonden worde in 't gras, het gene buyten op 't veld ſtaet; dat hy met den douw des Hemels bevogtigt worde; en dat ſyn deel zy het kruyd der aerde met de beeſten te eten; dat ſyn herte van eens menſchen herte, verandert in het herte van eene beeſt, en dat hy aldus ſeven tyd ſtonden, ofte jaeren, doorbrenge. Dezen droom heb ik Nabuchodonozor gezien. Gy nu, Baltaſſar (dat is, Daniel) geeft daer van de uytlegginge. Baltaſſar antwoordde: Dien boom zyt gy zelf, ô Koning, die in grootheyd zoo zyt gewaſſen, dat gy tot aen den Hemel reykt, en de heerſchappye voert tot aen het eynde van 't ganſche land. Dat nu den Koning heeft gezien eenen Engel van den Hemel af-daelen en zeggen: Kapt dien boom uyt, maer laet een uytſpruytzel ſyn'er wortelen in d'aerde ſtaen. Dit is de verklaering van het vonnis des Alderhoogſten, dat u zal overkomen: Men zal u uyt het gezelſchap der menſchen dryven; uw verblyf zal zyn met de wilde beeſten; gy zult hoy eten als eenen os; gy zult met den douw des Hemels bevogtigt worden, tot dat gy zult kennen, dat'er eenen Alderhoogſten Heer en Meeſter is over de Koningryken, en dat hy die geeft aen wie het hem goed dunkt. Dog dat'er bevolen wierd te laeten een uytſpruytzel van den wortel des booms, dit geeft te kennen, dat uw Koningryk voor u zal open blyven, naer dat gy de Hemelſche Almogentheyd zult erkent hebben. Daerom, ô Koning, laet mynen raed u wel

A. Het hoofd van goud beteekende het Koningryk van Babylonien; de borſt en ermen van zilver, het Koningryk van Perſien; den buyk en dyen van koper, het Koningryk van Alexander en der Grieken; de beenen van yzer, het Koningryk der Romynen, het gene zoude verzwakt worden door ſyne verdeeldheden, en gemengt zyn als met gebakken aerde en yzer, waer van de voeten der Statue gemaekt waeren. Ten tyde van deze Koningryken zou den Godt des Hemels verwekken een ander Koningryk, 't gene bediedde de Kerke op de aerde en in den Hemel, die eeuwiglyk zal blyven dueren, gegrondveſt op Jeſus Chriſtus, die is den ſteen gehouwen van den berg, zonder dat iemand daer had handen aen geſteken; welken verbreyzeld heeft de aerde en het yzer, het koper, het zilver en het goud.

V. Wat dede Nabuchodonozor verſcheyde jaeren naer den uytleg van dezen droom?

A. Dezen Koning overwinnaer zynde van een groot getal van volkeren, wilde zig doen aenbidden als eenen Godt; ten dien eynde dede hy opregten eene gulde ſtatue die ſeſtig cubitus had in de hoogde en zes in de breedde, en door een openbaere af-konding, gebood hy aen alle ſyne onderdaenen van deze te aenbidden: de mede-gezellen van Daniel die gewygert hadden zulkx te doen, wierden geworpen in een gloeyende fornys of oven, waer uyt ſy ongehindert kwamen. Den Engel des Heere nedergedaelt zynde in den oven, hiel de vlammen van hun af, en bragt eenen friſſchen wind in het midden van het fornys en eenen zeer zoeten dauw; zoodaniglyk dat het vuer hun in geenerlye maniere en genaekte: alsdan deze dry mannen loofden Godt en zongen eenen lof-zang uyt eenen mond, aenwakkerende door den zelven alle ſchepſels om den Heere te loven, en ons zelfs leerende van hem te gebenedyden in het gebruyk der zelve, en door de bemerkingen die wy daer op moeten maeken.

V. Hoe liep het af met Daniël?

A. Men dierf aen Daniël niet komen, welken door de gunſte des Konings als buyten gevaer was; of men moet zeggen, dat Daniël alſdan bezig was met eenige van de bedieningen ſyner weerdigheyd van Gouverneur van alle de Provincien van Babylonien, die ſyne tegenwoordigheyd in verſcheyde plaetzen vereyſchte.

V. Wat gebeurde aen Nabuchodonozor tot ſtraffe van ſyne hooveerdigheyd?

A. Zeventhien jaeren naer dat hy had doen maeken en opregten de gulde ſtatue, viel dezen Koning in eene af-

bevallen. Koopt uwe zonden af door aelmoeſſen, en uwe ongeregtigheden met bermhertigheyd te doen aen den armen... Dog dit alles is aen Nabuchodonozor overgekomen: want naer twaelf maenden wandelende in ſyn Paleys van de Stad Babel, zeyde hy by ſyn zelven: Is dit niet de groote Stad van Babel, die ik door de kragt van mijn vermogen heb opgebouwt ter eeren van mijne Majeſteyt, en tot den ſtoel van mijn ryk? Nauwelijkx had hy dit gezeyd, of daer kwam eene ſtem van den Hemel, die zeyde: Uw ryk zal u af-genomen worden; men zal u uyt het gezelſchap der menſchen verdryven; uw verblyf zal zyn met de wilde beeſten; gy zult hoy eten als eenen os.... Ter zelver ſtond wierd dit alles volbragt, zoo dat ſijn hayr groeyde gelijk arend-vederen, en ſijne nagelen gelijk wierden aen klouwen der vogelen. Naer dat de geſtelde dagen volbragt waeren, (zegt den Koning naer ſijne erſtellinge) hief ik, Nabuchodonozor, mijne oogen opwaerts ten Hemel: en tot mijn verſtand gekomen zynde, gaf ik den Alderhoogſten (die in der eeuwigheyd leeft) lof, dankzegginge en eere. Alle de inwoonders des aerdbodems by hem vergeleken zyn als eenen enkelen niet. Hy doet alles wat hem belieft, zoo wel met de heyr-kragten des Hemels, als met die op der aerde woonen. Niemand en kan ſijne magt wederſtaen en zeggen: Waerom doet gy dit?

Den Koning Balthazar regtte eene groote maeltyd op voor duyzend van ſijne hovelingen. Als hy nu beſchonken was, gebood hy dat men zoude haelen de goude en zilvere vaten, die ſijn vader Nabuchodonozor had weg-gevoert uyt den Tempel van Jeruſalem, op dat ſy daer uyt zouden drinken. Men bragt dan die vaten, en den Koning, ſijne groote, ſijne vrouwen en by-vrouwen, en de andere dronken daer uyt... Op den zelven ſtond zag men eenen vinger te voorſchyn komen als van eenen menſch, die over den kandelaer op den muer ſchreef: en den Koning zag de ſchryvende vingeren voortgaen, en ſijn aenzigt veranderde, en hy wierd beroert: de gevrichten van ſijne heupen wierden kragteloos: en ſijne knien ſloegen tegen malkanderen. Hy riep dan met luyder ſtemme, dat men de ſterre-kykers, de Chaldeërs, en de waerzeggers zoude binnen doen komen: en hy ſprak tot de Philoſophen van Babel aldus: Al wie deze letteren zal konnen lezen, en my die uytleggen, die zal met een purpere kleed bekleed worden, en een goude keten aen ſynen hals hebben, en de derde plaets hebben in mijn Koningryk, (dat is naeſt 's Konings zone.) Dog de Philoſophen gekomen zijnde, en konden de letters niet lezen, nogte de uytlegginge daer van geven: waer over den Koning verſtelt wierd, en ſijne hovelingen met hem. De Koninginne dit vernemende, kwam in de eet-zaele, en ſprak aldus: Lang leve den Koning! Laet uwe gedagten u niet ontſtellen, daer is een man in uw Koningryk, die begaeft is met eene Goddelyke kenniſſe. Als uw vader nog leefde, is'er by hem groote wetenſchappen en wysheyd bevonden; zoo dat hy door uw vader den Koning Nabuchodonozor, geſtelt is als het hoofd van de waerzeggers. Laet dan Daniel roepen. Strakx wierd Daniel voor den Koning gebragt, die hem zeyde: Zyt gy Daniel, eenen van de weg-gevoerde uyt Juda? Ik hoore van u zeggen,

gryſſelyke vernedering, die hem gewaerſchouwt wierd door eenen voorgaenden droom.

V. Hoedaenig was dezen droom?

A. Den Koning was eenen Boom wiens hoogde ging tot den Hemel, en die zig ſchynde uyt-te-ſtrekken tot de uytterſte paelen der wereld; ſyne bladeren waeren zeer ſchoon, en hy was overlaeden met vrugten bekwaem om te ſpyzen alle ſoorten van gedierten: de tamme en wilde beeſten woonden onder den zelven; de vogelen des logts neſtelden in ſyne takken, en al wat leven had, vond daer ſyn voedzel. Eene ſtemme riep heel ſterk: houwt den Boom af, kapt af ſyne takken, maer laet in de aerde den ſtruyk met ſyne wortels; dat hy gebonden zy met yzere en metaele ketens onder de kruyden des velds, dat hy bevogtigt zy met den dauw des hemels, en dat hy weyde met de wilde beeſten het gras der aerde; dat men hem beroove van het hert van eenen menſch, en dat men hem geve het hert van eene beeſt, en dat'er zeven tyden over hem veranderd worden.

V. Wat beteekent dezen droom?

A. Het zoude te wydloopig zyn dit viſioen te verklaeren het gene zeer duydelyk is, volgens de uytlegging die Daniël daer van gaf: alleenelyk zal ik zeggen, dat dit viſioen te kennen gaf, dat Nabuchodonozor zoude verjaegt worden uyt het gezelſchap der menſchen, en gebragt worden geduerende zeven jaeren tot den ſtaet der beeſten, naer welken tyd hy weder zoude komen tot ſyn gezond oordeel, en geſtelt worden op den Throon. Aldus is Nabuchodonozor, niet zonder ſtraf van Godt, gevallen in eene uytzinnigheyd, die hem van het gebruyk der reden zoodaenigly berooft heeft, dat hy zig liet voorſtaen te zyn een onredelyk dier, naer wiens aerd hy ontemmelyk als een wilde beeſt heeft geleeft, tot dat hy ſyne oogen opgeheven heeft tot den Hemel; wanneer ſyn verſtand hem weder-gegeven zynde, hy gebenedyd heeft den Alderhoogſten, Gods magt en regtveerdigheyd erkennende. Uyt deze ootmoedige belydenis hebben eenige Vaders getrokken de opregte bekeering van dien Vorſt: den H. Hieronymus is van een ander gevoelen; zoo dat deze zaek onzeker is. Dezen Prins en leefde niet lang naer ſyne erſtellenis, en men gelooft, dat hy ſtierf op het eynde van het zelve jaer.

V. Wie was den opvolger van Nabuchodonozor?

A. Evilmerodach, bygenaemt Baltaſſar, by den welken Daniel behiel alle ſyn gezag en gunſte die hy gehad had onder de regering van ſynen vader Nabuchodonozor.

V. Wat gebeurde aen Daniel onder Evilmerodach?

dat gy duyſtere dingen kont ontdekken, en geheyme zaeken oploſſen. Indien gy dan de letteren kont lezen, en my de uytlegginge daer van geven, zal men u kleeden met een purperen kleed, en een goude keten om den hals hangen, en gy zult den derden Prins zijn in myn Ryk. Waer op Daniel tot den Koning zeyde: Belieft uwe geſchenken te behouden, ofte geeft uwe vereeringe aen een ander; maer ik zal, ô Koning, de letters voor u lezen, en u het bediedſel kenbaer maeken. Hy zeyde hem voorder met vrymoedigheyd, dat Godt die vingeren had gezonden, om dat Balthazar niet oodmoedig en was geworden door 't voorbeeld van Nabuchodonozor, wiens hooveerdigheyd den Heere zoo wonderlyk had geſtraft. Dit zyn nu de woorden zeyde hy, die daer geſchreven ſtaen: *Mane*, *Thekel*, *Phares*. En dit is het bediedſel daer van. *Mane*, Godt heeft uw Koningryk opgetelt, en hy heeft het ſyn eynde gegeven. *Thekel*, gy zyt in de weeg-ſchaele geſtelt: en gy zyt te ligt bevonden. *Phares*, uw Koningryk is verdeelt geworden, en is gegeven aen de Meden en Perſianen. Dan wierd Daniel, volgens 's Konings bevel, in 't purper gekleed, en een goude keten wierd hem aen ſijnen hals gehangen, en daer wierd uytgeroepen, dat hy de derde plaetze zoude bezitten in ſyn Ryk. Op den zelven nagt wierd Balthazar gedood. Darius van Meden twee-en-zeſtig jaeren oud, wierd Koning in ſijne plaets: want Cyrus Koning van Perſien, en Darius Koning van Meden hadden nu twee jaeren lang de Stad Babel belegert, en terwyl die van Babel betrouwende op haere ſterkte, haer vermaek namen, om hier door hunne vyanden als uyt te lacchen, zoo hadden de belegeraers met eenen onvermoeyelyken arbeyd den vloed van den Euphrates afgekeert, en waeren langs het bedde van de riviere in de Stad gekomen, en tot in 't Paleys doorgedrongen, alwaer ſy Balthazar om-hals bragten.

Darius vond goed over het Ryk te ſtellen hondert-en-twintig Stad-houders, die het gebied zouden hebben door ganſch het Ryk. Dog hy ſtelde dry Vorſten boven hun, van welke Daniel eenen was, aen wie de Stad-houders moeſten rekenſchap geven. Maer Daniel ging alle de Vorſten en Stad-houders te boven. Dewyl dan den Koning dagte hem te ſtellen over geheel het Ryk, zogten de Vorſten tegen Daniel eenige oorzaeke te vinden van des Ryks wege: maer ſy hebben geene oorzaeke in hem konnen vinden, om dat hy getrouw was. Hierom zeyden ſy tot malkanderen: Wy zullen geene gelegentheyd konnen vinden, 't en zy miſſchien in de zaeken, die de Wet van ſijnen Godt aengaen. Hier op gingen deze Vorſten door onderkruypinge by den Koning, en zeyden tot hem: Lang leve den Koning Darius! Alle de Vorſten van uw Ryk, en de opperſte bevel-hebbers.... hebben eenen raed geſloten, dat er een Koninglyk bevel zoude uytgaen, dat al wie binnen dertig dagen iets zal verzogt hebben van eenigen Godt ofte menſch, als van u, ô Koning, in den leeuwen-kuyl geworpen zal worden. Belieft dan, ô Koning, dit beſluyt te beveſtigen, en dit bevel te onderteeken, op dat volgens de onwederroepelyke Wet der Meden en Perſianen niets en worde verandert. Den Koning Darius liet dan dit bevel en beſluyt verkondigen. Daniel dit vernomen hebbende, ging in ſyn huys, en hy knielde op ſijne knien dry-mael daegs met opene venſters na

A. Ontrent het jaer 3442, in 't begin van de heerſching van dezen Prins, alswanneer Daniel 56 jaeren oud was, zoo wierd den Koning gewaer, dat Daniel niet en aenbad ſynen afgod Bel, nogte den Draek, gemerkt hy hem niet en verzelde als hy dagelyks ſyne afgoden ging aenbidden in den Tempel; hy vroeg hem hier van de reden: de antwoord van dezen H. Man aen den Koning is zoo veel te ſchoonder als ſy eenvoudig was. Ik en aenbid Bel niet, zeyde Daniel, om dat ik geene afgoden en aenbid, maer den levenden Godt. Dezen Prins zeyde aen Daniel: Gelooft gy niet, dat Bel is eenen levenden God; en ziet gy niet, hoe veel hy dagelyks eet en drinkt.

V. Wat antwoordde Daniel aen den Koning?

A. Daniel zeyde tot den Koning met een lacchende gelaet: ô Koning, en dwaelt niet; dezen Bel is van binnen van klof en van buyten van koper, en hy en at noyt

V. Wat indrukking bragt deze antwoord op den geeſt van den Koning?

A. Dezen Vorſt wierd'er door beweegt; en in gramſchap ſchietende, ontbood de Prieſters van Bel, en zeyde hun: Zoo gy-lieden my niet en zegt, wie dat eet al het geen beteed word voor Bel, zoo zult gy-lieden ſterven; maer is 't dat gy-lieden my doet zien, dat Bel alle deze ſpyzen eet, zoo zal Daniel ſterven.

V. Wat antwoordden de Prieſters van Bel?

A. Dat het geſchiede volgens uw woord, ô Koning; ziet, wy zullen buyten gaen: en gy, ô Koning, doet ſtellen de ſpyzen en bedienen den wyn, ſluyt de poorte des Tempels, en zegelt-ze met uwen ring; en morgen vroeg als gy zult intreden, is 't dat Bel niet alles zal geëten hebben, zullen wy alle ſterven: anderſins zal Daniel ſterven.

V. Wat dede Daniel naer dat de ſpyzen naer gewoonte waeren voorgeſtelt aen Bel, en dat alle de Prieſters van Bel uytgegaen waeren?

A. Hy gebood aen ſyn volk aſchen te brengen, het gene ſy ſtrooyden door eene zifte over al door den Tempel in het by-zyn van den Koning, waer naer ſy alle uytgingen; en men ſloot de deure des Tempels, waer op geſtelt wierd den zegel des Konings.

V. Wat gebeurde geduerende den nagt?

A. De Prieſters kwamen in den Tempel, volgens gewoonte, met alle hun volk, langs eenen geheymen ingang gemaekt onder de tafel van den Autaer, en aten en dronken al het gene 'er was voorgedient.

Jeruſalem

Jeruſalem toe, en dankte ſijnen Godt, even gelyk hy gewoon was te doen. Die mannen dan, als verſpiedende, bevonden, dat Daniel ſyn gebed en ſmeekinge dede voor ſijnen Godt. Daer op gingen ſy den Koning ſpreken van ſyn bevel, en zeyden tot hem: Heer Koning, hebt gy niet vaſt-geſtelt, dat al wie binnen dertig dagen iets zoude verzoeken van Goden ofte menſchen, behalven van u alleen, in den kuyl der leeuwen zoude geworpen worden? ziet Daniel eenen der weg-gevoerde gevangene uyt het Land van Juda, heeft uw beſluyt veragt, en hy doet dagelykx dry-mael ſyn gebed naer ſijne gewoonte. Den Koning dit hoorende, wierd zeer bedroeft; en hy dede ſijn beſte tot den ondergang der zonne, om Daniel te verloſſen; maer die mannen zeyden: Gedenkt, ô Koning, dat het is eene Wet der Meden en Perſianen, dat men alle gebod dat den Koning ſtelt, niet mag veranderen. Dan ging men, volgens 's Konings gebod, Daniel haelen, en men wierp hem in den kuyl der leeuwen. Dog den Koning zeyde tot Daniel: Uwen Godt die gy onophoudelyk dient, zal u wel verloſſen. Men leyde voords eenen grooten ſteen op de openinge van den kuyl. Den Koning zegelde den ſteen toe met ſijnen zegel en met den zegel van ſijne Hovelingen, op dat'er niets en zoude gedaen worden tegen Daniel. Den Koning t'huys gekomen zijnde, ging zonder eten te bedde, jae zelf en konde hy niet eene ooge toedoen. 's Morgens heel vroeg opgeſtaen zijnde, liep hy tot den leeuwen-kuyl; en als hy'er was, riep hy tot Daniel met eene droevige ſtemme: O Daniel, dienaer van den levenden Godt, heeft uwen Godt, die gy onophoudelyk dient; u konnen van de leeuwen bevryden? Daniel antwoordde: Lang leve den Koning! Mynen Godt heeft ſijnen Engel gezonden, die de muylen der leeuwen heeft toegeſloten, en ſy hebben my niet gehindert, om dat ik voor hem regtveerdig bevonden wierd; en tegen u, ô Koning, en heb ik niets misdaen. Hier over wierd den Koning zeer verheugd, en hy gebood, dat men Daniel uyt den kuyl zoude trekken. Als hy'er uytgetrokken was, wierd'er ganſch geen letſel in hem bevonden. Dan dede den Koning die mannen haelen, die Daniel hadden beſchuldigt. En men wierp-ze in den kuyl, met hunne vrouwen en kinderen. En ſy zyn niet gekomen tot aen den vloer des kuyls, of de leeuwen hebben-ze gegrepen, en alle hunne beenderen in ſtukken vermorzelt. Darius gaf dan dit bevel: Door my word dit bevel gegeven, dat men door geheel myn gebied ſchrik en ontzag zal hebben voor den Godt van Daniel: want hy is den levenden Godt, die in der eeuwigheyd zal altyd dueren. Hy verloſt, hy bevryd, hy doet wonderlykheden en vremde teekenen in den Hemel en op de aerde. Hy is 't die Daniel heeft verloſt uyt den kuyl der leeuwen. Daniel nu bleef in eere onder het Ryk van Darius en Cyrus den Perſiaen.

Ik zag, zegt hy, in myne openbaeringe (ofte nagt-gezigt) dat vier winden des Hemels tegen een vogten op eene groote Zee, en dat'er uyt de Zee kwamen vier groote gedierten. Het eerſte was als eene leeuwinne, en het had arend-vleugelen..... het ſtond op ſijne voeten als eenen menſch, en aen 't zelve wierd eens menſchens herte vergunt (*dit eerſte beteekent, volgens de uytleggers, het Koningryk*

V. Wat bevond den Koning die gekomen was met het aenkomen van den dag met Daniel in den Tempel?

A. Dezen Prins hebbende den zegel der deure in ſyn geheel bevonden, en de poorte geopent zynde, zag de tafel des Autaers geheel ledig, waer op hy uytriep met eene luyde ſtemme: Gy zyt groot, ô Bel!

V. Wat zeyde Daniel aen den Koning?

A. Daniel begon te lacchen, en den Koning tegenhoudende op dat hy niet voorder zoude treden, zeyde hem: Ziet den vloer, bemerkt wiens voetſtappen dit zyn. Aldus wierd het bedrog ontdekt; den Koning dede ſterven alle de Prieſters van Bel, en leverde het beeld van dezen afgod in de magt van Daniel, die 't vernielde met des zelfs Tempel.

V. Wat kwam 'er van den Draek welken de Babyloniers aenbaden?

A. Daniel dede begrypen aen den Koning, dat dezen gevoelyken afgod niet en was eenen levenden Godt, en dat, verre van het leven te konnen mededeelen aen andere, hy het ſyne zelfs niet en kon behoeden. Als uwe Majeſteyt my het toelaet, zeyde Daniel, ik zal dezen Draek dooden zonder zweerd en zonder ſtok.

V. Stemde den Koning daer in toe?

A. Jae: en aenſtonds Daniel nam pek, ſmeêr en hayr, het gene hy ſaemen liet koken; hy maekte daer pillen van, die hy ſmeet in den muyl van den Draek, en den Draek is geborſten. Daniel hem dood ziende, zeyde aen den Koning: Ziet wie gy-lieden aenbid!

V. Wat zeyden de Babyloniers dit alles verſtaen hebbende?

A. Sy geraekten hier over in eene groote gramſchap; ſy hielden vergaederingen om te beraeden wat hun te doen ſtond, en ſy en ſpaerden zelfs den Koning niet in hunne laſteringen tegen Daniel. Hebbende dan ſaemen gezworen het verderf van Daniel, kwamen ſy den Koning vinden in hunne raſernye, en vroegen, dat hy hun zoude overleveren dien Staets-bedienden, zoo niet, dat ſy hem zelf zouden ter dood brengen met geheel ſyne familie. Den Koning geport door hunne geweldigheden en verſchrikt door hunne drygementen, vond zig genoodzaekt van hun Daniel over-te-laeten. Sy gingen hem aenſtonds werpen in den kuyl alwaer zeven leeuwen waeren, in den welken Daniel bleef zes volle dagen zonder verſlonden te worden, zynde bygeſtaen door eenen Engel.

V. Waer van leefde Daniel geduerende die zes dagen?

A. Den Heere vermaende den Propheet Habacuc, die in Judeën was, (welken vele, den H. Hieronymus volgende, niet onderſcheyden van dien van het getal der

der Chaldeërs, voornamentlyk onder Nabuchodonozor.) Het tweede was eenen beir: het had in ſijnen muyl dry ryen tanden (*het tweede beteekent het Koningryk der Meden en Perſianen, die groote roovers en bloed-gierige menſchen waeren.*) Daer naer zag ik nog een ander dier, gelyk aen eenen luypaert, en het had vier vleugels op ſijnen rugge, en het had vier hoofden (*het derde beteekent het Koningryk der Macedonianen onder Alexander den Grooten.*) Daer naer zag ik een vierde dier, 't welk zeer ſchrikkelyk was en boven-maete ſterk; het had groote yzere tanden, het verſlond, verbryzelde en vertrad het overig met ſijne voeten: (*het vierde beteekent, volgens vele, de heerſchappye der Romeynen*) het had thien hoornen. En ik zag eenen anderen klynen hoorn tuſſchen de zelve opreyzen. In dien hoorn waeren oogen als menſchen oogen, en eenen mond, die ſprak groote dingen. Ik zag daer naer tot dat de Throonen gezet wierden, en dat den ouden der dagen, (dat is, Godt) gezeten was. Syn kleed was blinkende als de ſneeuw, en het hayr ſyns hoofds als zuyvere wolle, ſijnen Throon was van vuerige vlammen, en des zelfs raderen een gloeyende vuer. Een vuerige en ſnelle riviere liep voor hem: millioenen dienden hem, en duyzende millioenen ſtonden voor hem. De vierſchaere zat neder en de boeken wierden geopent.... Ik bleef al zien, en ik zag, dat het dier gedood was, en ſijn lighaem overgegeven om verbrand te worden, dat de magt aen d'andere dieren ook was afgenomen, en dat hunnen levens-tyd tot eenen zekeren tyd en ſtond bepaelt was. Ik bleef nog zien, en zag als den Zone des menſchen op de wolken komen, en naderen tot den ouden der dagen, die hem gegeven heeft de magt, de eere en 't Koningryk, op dat alle volkeren, ſtammen en taelen hem zouden dienen. Syne magt is eene eeuwige magt, die niet en zal vergaen, en ſyn Koningryk zal niet verdorven worden (dit bedied het Koningryk van Chriſtus.) Hier over wierd ik, Daniel, zeer verſchrikt, en ik verzogt van eenen die daer ſtond, het oogwit van alle die dingen. En hy zeyde: Deze vier dieren zyn vier Koningryken, die op d'aerde zullen opſtaen..... Dog ik wenſchte de bediedinge te bekomen van het vierde dier, en van de thien hoornen die het had op ſyn hoofd. Hy zeyde: Het vierde dier is het vierde Koningryk op d'aerde, 't welk grooter zal zyn als de andere Koningryken, en 't welk geheel het Land zal op-eten, vertreden en verbryſſelen. Die thien hoornen van dit dier, zullen thien Koningryken wezen, naer de welke eenen anderen zal opſtaen, (*veel uytleggers paſſen dit toe aen Antiochus den doorlugtigen, Koning van Syrien, die eene figuer van den Antechriſt geweeſt is*) die magtiger zal zyn, die den Alderhoogſten zal laſteren, en ſijne heylige vertreden: ook zullen de heylige in ſijne handen gelevert worden tot eenen tyd, tot twee tyden en de helft van eenen tyd, dat is, dry jaeren en half, zoo lang zal Antechriſt den meeſter ſpelen: zoo lang heeft ook Antiochus te Jeruſalem meeſter geweeſt. Den Propheet Daniel heeft nog verſcheyde duſdanige gezigten, die wy om kort te zyn, hier niet konnen plaetzen.

Te Babel woonde eenen man genaemt Joakim (*al waeren de Joden gevangelyk nae Babylonien gevoert, men moet daerom niet denken, dat ſy in de boeyen ofte kerkers waeren, gelyk ſommige zig zouden konnen inbeelden-*

twaelf, die propheteerden korts voor de gevangenis, en die zeer bedaegt moeſt zyn) dat hy te eten zoude draegen aen Daniel in dien kuyl der leeuwen: maer mits hy niet en wiſt, waer dat was dien kuyl, nogt ook Babylonien, zoo greep hem eenen Engel by het hayr, en het onder-gwigt van ſyn lighaem onderſteunende voerde hy hem op eenen ſtond te Babylonien op dien kuyl, alwaer hy gaf aen Daniel het noenmael het gene hy bereyd had voor ſyne maeyers. Judeën was by de 400 meylen afgelegen van Babylonien. Den Engel vatte weder aenſtonds Habacuc, en bragt hem ter plaetze daer hy hem had opgenomen.

V. Wat gebeurde aen Daniel naer de zes dagen van ſyne gevangenis in den kuyl der leeuwen?

A. Den zevenſten dag kwam den Koning aen dezen kuyl om Daniël te beweenen; maer hem in 't leven gevonden hebbende, dede hem daer uyt trekken, en ſyne beſchuldigers en benyders in den zelven kuyl werpen, die daer aenſtonds verſcheurt wierden.

V. Evilmerodach overleden zynde, wie heerſchte naer hem?

A. Verſcheyde jaeren naer hem bragt men op den Throon Baltaſſar zoon van Evilmerodach. Het was onder dezen Prins dat Daniël had het vermaert viſioen van de vier Gedierten, verbeeldende de vier Monarchien. Daniël kreeg nog meer andere viſioenen op verſcheyde tyden, onder verſcheyde Koningen, in de welke men vind veelderleyde hiſtoriſche omſtandigheden betrekkelyk op de voorgaende Ryken.

V. Wat gebeurde geduerende de heerſching van Baltaſſar?

A De Meden geholpen door de Perſiaenen kwamen Babylonien belegeren en bragten deze Stad naer langen tyd tot den uytterſten nood. Daer-en-tuſſchen den Koning Baltaſſar om te toonen aen de belegeraers de volle verzekering in de welke hy zig agtte te zyn, en hun te ontnemen alle hoôp van de Stad te winnen, regtte op eene groote maeltyd voor alle de Groote van ſyn Hof, geduerende de welke men zag verſchynen vingeren als van eene hand van eenen menſch die ſchreef ontrent den kandelaer op den muer der zaele alwaer men at, deze dry woorden, *Mane, Thekel, Phares.* Op het zien van dit geſchrift wierd Baltaſſar bevangen met ſchrik, zonder te doorgronden den zin van deze woorden. Hy gebood, dat men veerdiglyk zoude doen komen alle de Wyzen van de Stad om dit geſchrift te lezen en uyt-te-leggen, belovende aen diën, die zoude lezen en verklaeren die verhole woorden, van hem te kleeden in het purper met eenen gouden band om den hals, en hem te maeken den derden perſoon van het

Maer ſy leefden onder de Babyloniërs, en hadden de vryheyd van huyzen en landen te mogen koopen: (Jer. 29) *van zig naer hunne Wetten te beſtieren, en Rechters uyt hun volk te verkiezen, om hunne geſchillen te vereffenen, gelyk uyt deze geſchiedenis klaerelyk blykt. Sy noemden nogtans dezen ſtaet gevangeniſſe: om dat ſy waeren in een vremd Land, en onder een vremd gebied.*) Hy trouwde met eene vrouwe genaemt Suſanna, uyterlyk ſchoon en godtvreezende: want haere ouders hadden hunne dogter naer Moyſes Wet onderwezen, maeten ſchoon en godtvreezende: want haere ouders hadden hunne dogter naer Moyſes Wet onderwezen. Ook was Joakim zeer ryk, en hy had eenen boomgaert ontrent ſyn huys. Twee ouderlingen, die dit jaer tot Rechters waeren geſtelt, kwamen zeer dikwils in 't huys van Joakim, en al de gene die geſchillen hadden, kwamen daer tot hun als zynde het huys daer de geſchillen wierden geſlift.

Als nu het volk op den middag vertrokken was, ging Suſanna, en wandelde in den Boomgaert van haeren Man. Die Ouderlingen zagen haer dagelykx in den Boomgaert gaen wandelen, en ſy wierden tot haer met onkuyſheyd ontſteken. Nogtans en gaven ſy aen malkanderen hunne ſmert niet te kennen, en waeren beſchaemt dit te openbaeren, willende met haer te doen hebben. Sy wagteden dagelijkx zorgvuldelijk, om haer te zien. Eens zeyde den eenen tegen den anderen: Laet ons nae huys gaen, want het is d'uere van 't noen-mael. Uytgegaen zynde, ſcheyden ſy van een, en wederkeerende, kwamen ſy malkanderen te gemoet, en daer en was niemand, als de twee Ouderlingen, die zig hadden verborgen, om haer waer te nemen. Dog ſy zeyde tot de jonge dogters: Haelt my olie en ſeep, en ſluyt de deure van den Boomgaert, op dat ik my waſſchen mag. De deure van den Boomgaert geſloten hebbende, gingen ſy door een agterdeure haelen het gene hun was bevolen... Als de jonge dogters uytgegaen waeren, ſtonden de twee Ouderlingen op, liepen tot haer, en zeyden: Ziet de deuren des Boomgaerts zyn geſloten, niemand en ziet ons, wy zyn met luſt tot u ontſteken, doet onzen wille, verzaemt u met ons, ofte, is't dat gy niet en wilt, zullen wy tegen u getuygeniſſe geven, dat'er eenen jongeling by u geweeſt is, en dat gy daerom uwe jonge dogters hebt weg gezonden. Suſanna verzugte en zeyde: Ik worde geperſt van alle kanten, want, is 't dat ik dit doen, zoo is 't my de dood, maer is 't dat ik het niet en doen, zoo en zal ik uwe handen niet ontgaen. Maer 't is my beter zonder het kwaed te doen, te vallen in uwe handen, als te zondigen voor Godt den Heere. Daer op gaf Suſanna eenen grooten ſchreeuw; maer de Ouderlingen ſchreeuwden ook tegen haer. En eenen van hun liep nae de deure des Boomgaerts, en dede die open. Als de knegten van het huys dit geroep hoorden in den Boomgaert, liepen ſy haeſtelyk door d'agter-deure in, om te zien wat'er was. Dog als het de Ouderlingen hadden verhaelt, waeren ſy zeer verſlagen, want noyt en was'er iet diergelykx van Suſanna gezeyd geweeſt. 's Anderendags, als 't volk by Joakim haeren Man te ſamen vergaederde, kwamen

Ryk. Geenen van alle deze Wyzen en koſt het geſchrift lezen of uytleggen. Alſdan wierd men indagtig van Daniël, die men dede komen, en den Koning zeyde hem van het ſchrift uyt-te-leggen. Daniël gaf daer van den uytleg, zeggende, dat *Mane*, het gene beteekent getal, te kennen gaf, dat Godt had opgetelt de dagen van ſyn Ryk, en dat hy deze vervult had gevonden; dat *Thekel*, het gene beteekent gewigt, te kennen gaf, dat Godt hem had gewogen in ſyne ſchaele, en dat hy hem te ligt had gevonden; dat *Phares*, het gene beteekent verdeyling, wou zeggen, dat ſyn Ryk zoude verdeelt worden, en dat hy ging overgelevert worden aen de Meden en Perſiaenen.

V. Was Baltaſſar niet verbittert op Daniël die hem aenkondigde ſoo droeve zaeken?

A. Neen: in tegendeel was hy hier over te vreden, en dede aen hem aenſtonds geven het purperen kleed en den gouden hals-band. Maer de voltrekking volgde wel haeſt de voorzegging; want dien volgende nagt wierd de Stad genomen, en Baltaſſar wierd gedood door de krygs-knegten van Darius en van Cyrus, dat is, van den oom en den neef. De Schriftuer en noemt maer Darius, als zynde den oudſten, en oom van Cyrus; en dat het Ryk der Meden 't gene hy bezat, veel magtiger was als dat van Perſien, het welk toebehoorde aen ſynen neef, die de Stad Babylonien en het Koningryk van Chaldeën liet aen Darius den Meder.

V. Hoe leefde Daniël onder Darius?

A. Hy vond zig verheven in weerdigheyd by den nieuwen Koning, gelyk hy geweeſt was ten tyde van de andere; want Darius met het begin van ſyn nieuw ryk hebbende aengeſtelt door geheel ſyn Koningryk honderd-en-twintig Gouverneurs over de Provincien, ſtelde boven de zelve dry Princen oft algemeyne Land-voogden, aen wie de voorgemelde moeſten kennis geven van hunne bediening. Daniël was niet alleenelyk eenen van deze dry Princen, maer hy was den eerſten der zelve, en overtrof ſyne twee Ampt-genoten in gezag, gelyk in wysheyd en vernuft.

V. Verdroegen die Groote, dat Daniël ſoo in gezag was by den Koning?

A. Neen, ſy leyden eenen liſt in 't werk om hem te verderven; ſy beſchuldigden hem by den Koning, en verzogten, dat Daniel zoude onderſtaen de ſtraffe vermeld in het bevel-ſchrift des Konings. Darius, die Daniel beminde, was daer over ten uytterſten bedroeft, hy hield tegen hunne poogingen tot den zonnen-ondergang, en zogt alle mogelyke middelen om hem te behoeden. De groote ziende, dat

de twee Ouderlingen daer ook, en deden Suſanna haelen. En ſy kwam met haere ouders, met haere kinders en alle haer maegſchap. Dog ſy was zeer teer, en ſchoon van aenzigt: en de booſwigten geboden, dat men haer aenzigt zoude ontdekken, (want ſy was bedekt) op dat ſy alzoo ten minſten zouden verzaed worden door haere ſchoonheyd. Ondertuſſchen weenden haere vrienden, en alle die haer kenden; maer de twee Ouderlingen onder het volk opſtaende, leyden hunne handen op haer hoofd, terwyl ſy al weenende nae den Hemel zag, hertelijk betrouwende op den Heere. De Ouderlingen zeyden: Als wy alleen in den Boomgaert wandelden, kwam deze met twee jonge dogters, en de deure geſloten hebbende, zond ſy de dienſt-maegden weg. En eenen Jongeling, die daer verborgen lag, kwam zig met haer verzaemen. Wy in eenen hoek des Boomgaerts zynde, en ziende de boosheyd, kwamen tot hun geloopen, en zaegen-ze te ſamen te doen hebben. Wy en konden den jongeling niet vaſt houden, om dat hy ſterker was, als wy; Dog deze greepen wy aen, en vraegden haer, wat dit voor eenen jongeling was? Maer ſy en wilde het ons niet zeggen. Hier van zyn wy getuygen. Het volk geloofde hun als Ouderlingen en Rechters des volks, en ſy verwezen haer om te ſterven. Daer op riep Suſanna luyde uyt, en zeyde: O eeuwigen Godt, aen wie de verborgen dingen bekent zyn, en die alle dingen weet eer ſy geſchieden, gy weet, dat ſy valſche getuygeniſſe tegen my hebben gegeven. Ziet, ik moet ſterven, daer ik niets en hebbe gedaen van het gene ſy valſchelijk tegen my hebben verçiert. Godt verhoorde haere ſtemme; en als ſy ter dood geleyd wierd, zoo wekte hy den heyligen iver op van eenen jongeling met naeme Daniël. Dezen riep over-luyd: Ik hebbe geen deel in deze dood. Al het volk zig tot hem keerende, zeyde: Wat reden is dit, die gy daer ſpreekt? Hy zeyde: Zyt gy, Iſraëls kinders, zoo onverſtandig, dat gy een Iſraëlitſche dogter veroordeelt, zonder de zaeke na regt te onderzoeken, en zekerheyd van de zelve te hebben? Keert weder nae de vierſchaere: want ſy hebben valſche getuygeniſſe tegen haer gegeven. Het volk keerde weder: en de Ouderlingen zeyden tot hem: (ſpots-gewys zoo 't ſchynt) Komt zit in 't midden van ons, om ons te onderrigten; want Godt heeft u de weerdigheyd van Regter gegeven. Daniël ſprak hier op: Scheyd-ze verre van malkanderen, op dat ik-ze mag ondervraegen. Als ſy van malkanderen geſcheyden waeren, riep hy den eenen, en zeyde tot hem: Gy ouden boef, nu komen uwe zonden op u, die gy voor dezen hebt bedreven met onregtveerdige vonniſſen te ſtryken; met de onnoozele te verdrukken, en met los te laeten die ſchuldig waeren. Dog is 't dat gy haer hebt gezien, zegt onder wat boom gy-ze met malkanderen hebt zien ſpreken? Hy antwoordde: Onder eenen Pyn boom. Hier op zeyde Daniel: Te regt hebt gy gelogen tot uw verderf: want Gods Engel zal volgens het vonnis, dat hy van hem heeft ontfangen, u ſtraks de pyne aendoen, u in twee klievende. Als hy dezen had doen weg gaen, dede hy den anderen komen, en zeyde tot hem: Gy broedzel van Chanaan en niet van Juda, de ſchoonheyd heeft u bedrogen, en den gelen luſt heeft uw herte verkeert; zegt my dan: onder wat boom hebt gy-ze bevonden met malkanderen te ſpreken?

den Koning voornemens was van Daniel te verloſſen, ſpraken hem met eenen drygenden toon, dat het door een uytdrukkelyke wet by de Meden en Perſen ongeoorloft was iet te veranderen in de Edicten of Bevel-ſchriften door de Koningen uytgegeven. Aldus Darius wierd verpligt van ſyne ſtandvaſtigheyd af-te-gaen, en hy liet Daniel weg-voeren: maer het was op hope dat ſynen Godt, voor wie hy in dit lyden was, hem zoude ontrekken aen dit gevaer. Daniel wierd dan geworpen voor de leeuwen.

V. Wat dede den Koning in ſyne ongeruſtheyd?

A. Den Koning wedergekeert zynde in ſyn Paleys, en wilde niet eten; hy begaf zig te bedde zonder avondmael te nemen, en bragt den heelen nagt door zonder ſlaepen. Des anderendags met het opkomen van den dag begaf hy zig aen den kuyl der leeuwen, en riep Daniel met eene weenende ſtemme, en hy ſprak hem toe: Daniel, dienaer van den levenden Godt, zou het wel mogelyk zyn, dat uwen Godt die gy altyd dient, u zoude verloſt hebben van de leeuwen! Daniël antwoordde aen den Koning van ſtae. Aenſtonds den Koning gebood, dat men Daniël uyt den kuyl zoude trekken, en dede ten zelven tyde vatten de beſchuldigers van Daniël, en werpen in ſyne plaets, alwaer ſy aenſtonds alle verſcheurt wierden. Daniël bleef altyd in hoogagting onder de regeeringen van Darius en van Cyrus.

V. Wat gebood daer naer den Koning Darius?

A. Hy dede verkondigen door alle ſyne ſtaeten, dat den Godt die van Daniël aenbeden wierd, alleen den waeragtigen en almogenden Godt was.

V. Van wat autorityt is den Boek van Daniël?

A. Hy is altyd als Canoniek aengenomen geweeſt, uytgenomen vier deeltjens; te weten, het Gebed van Azarias, den Lofzang der dry kinderen, de Hiſtorie van Suſanna, die van Bel en den Draek; over welke eenige oude getwyffelt hebben, om dat die in het Hebreeuwſch niet gevonden wierden, hoewel de HH. Vaders die gemeynelyk aenhaelden gelyk de andere Canonieke Schriften; en voor dusdaenige moeten ſy aengenomen worden volgens het Concilie van Trenten. De Joden hebben voor Canoniek erkent alles wat van dezen Boek in 't Hebreeuwſch en Chaldeeuwſch gevonden wierd: en de oude Hebreeuwen hebben den Auteur geagt als Propheet; jae Joſephus houd Daniel voor eenen uytnemenden Propheet, om dat hy niet alleenelyk de toekomende dingen voorzeyt heeft,

Hy

Hy antwoordde : Onder een Eyke. Hier op zeyde Daniel : Gy hebt gelogen tot uw verderf. Daer op gaf de ganſche vergaedering een groot geroep, en ſy loofden den Heere, die den verloſſer is van die op hem betrouwen. Sy ſtonden dan tegen de twee ouderlingen op, en men dede met hun, volgens de Wet, gelyk ſy met hunnen naeſten meynden te doen. Men bragt-ze dan ter dood, en het onnoozel bloed wierd behouden. Helcias en ſijne huys-vrouw loofden Godt over hunne dogter Suſanna, als ook Joakim en alle haer maegſchap, om dat'er niets ſchandelyks in haer bevonden was.

Daniel at aen 's Konings tafel. (Dezen Koning is waerſchynelyk Evilmerodach.) En was in eere boven alle ſijne vrienden. Die van Babylonien hadden alſdan eenen afgodt met naeme Bel, die hun dagelyks koſte twaelf maeten meëls, veertig ſchaepen, en zes groote kruyken wyns. Den Koning diende ook dien afgodt, en ging hem alle dagen aenbidden. Maer Daniel aenbad ſijnen Godt, en den Koning zeyde : Waerom aenbid gy Bel niet? Daniel antwoordde : Om dat ik geene afgoden aenbidde, die met handen gemaekt worden; maer den levenden Godt, die Hemel en aerde heeft geſchaepen. Den Koning zeyde : Meynt gy dan niet dat Bel eenen levenden Godt is? Ziet gy niet, hoe veel hy dagelykx eet? Daniel hem toelacchende, zeyde: O Koning en laet u niet bedriegen, Bel is van binnen van aerde, en van buyten van koper. Hy en heeft nooyt geëten. Den Koning daer over vergramt dede ſijne Prieſters roepen, en zeyde : 't En zy gy my zegt, wie dezen koſt op-eet; zult gy met de dood geſtraft worden. Maer, is't dat gy kont bewyzen, dat Bel deze dingen op-eet, zoo zal Daniel ſterven : want hy heeft Bel gelaſtert. Daniel zeyde : Ons geſchiede volgens uw woord. De Prieſters van Bel waeren zeventig in getal, behalvens hunne vrouwen en kinders. Den Koning dan ging met Daniel nae Bels Tempel, en Bels Prieſters zeyden tot den Koning : Ziet wy gaen weg, gy Koning, ſtelt de ſpyze en ſchenkt den wyn, en ſluyt de deure en zegelt die met uwen ring. Komt dan morgen vroeg, indien gy het niet al en vind van Bel op-geëten, zoo zullen wy de dood ſterven, ofte anders Daniel, die ons belogen heeft. Sy waeren niet bevreeſt, want ſy hadden onder de tafel eenen verborgen ingang gemaekt, door den welken ſy altyd in-kwamen, en die dingen verſlonden. Naer dat de Prieſters weg-gegaen waeren, ſtelde den Koning de ſpyze voor Bel. Dog Daniel gebood ſijne knegten aſſchen te brengen, en hy zifte die door geheel den Tempel voor d'oogen des Konings. Daer naer uytgaende, ſloot hy de deure, en die gezegelt hebbende met den Koninglyken ring, gingen ſy henen. De Prieſters naer hunne gewoonte kwamen 's nagts met hunne vrouwen en kinders, en ſy aten en dronken alles op. Als nu den Koning zeer vroeg opgeſtaen was, kwam Daniel met hem. Hy vraegde : Daniel zyn de zegels ongeſchonden? Hy antwoordde : Jae, Heer Koning. Zoo haeſt den Koning de deure had open gedaen, en de tafel bezien, riep hy luyd uyt: O Bel, gy zyt groot vry van alle bedrog. Daniel begon te lacchen, en den Koning vaſt houdende, op dat hy niet zoude binnen treden, zeyde hy : Ziet eens op den vloer wiens voetſtappen dit zyn. Den Koning antwoordde : Ik zie de voetſtappen van mannen, en vrouwen, en kinders.

maer ook de beſtemde tyden heeft aengewezen. Hem pryſt op het treffelykſte den Propheet Ezechiel; en al die de Regiſters der HH. Boeken hebben opgeſtelt, hebben hem ſynen rang onder de Propheeten gegeven : Chriſtus zelf vereert Daniel met den titel van Propheet. Te vergeefs dan hebben ſommige Rabbinen hem willen uytſluyten uyt het getal der Propheeten, op dit voorwendzel, om dat Daniel altyd in luyſter geleeft heeft : immers 't is niet het leven dat den Propheet maekt, maer de goddelyke ingeving; zoo is Daniel waerelyk Propheet, mits hy door ingeving van den H. Geeſt ſyne Prophetien geſchreven heeft : hy is ook zoo heylig geweeſt, dat hy van Godt by Ezechiel vergeleken is met Noë, en Job, de regtveerdigſte mannen.

V. Is het eygentlyk om die reden, dat de Joden Daniel niet erkennen voor Propheet?

A. Neen : maer het is om dat Daniel gepropheteert heeft de komſte van den Meſſias en den beſtemden tyd; zoodanigly dat'er niets zoo klaer en is. Want hy ſpreekt van de vier groote Monarchien der wereld, van de Chaldeeuwen, van de Meden en Perſen, van de Grieken, en van de Romeynen, die alle zyn voorgegaen de Menſchwording van den zone Gods : men ziet daer de opvolging van die Heerſchappyen, en hunnen ondergang : men ziet daer den ſtaet van de gevangene en leydende Kerk voor de komſte van Chriſtus : men bemerkt daer de vernieting der oude Dienſt-plegingen of Ceremonien van den dienſt Gods voor eenigen tyd, de ontheyliging van den Tempel van Jeruſalem door de offeranden der afgodiſten; den Zaligmaeker ter dood gebragt door ſyn eygen volk, de verwoeſting van den Tempel, eyndelyk den algemynen ondergang van het Jodſche volk.

V. Wat tyd heeft Daniel aengewezen voor elke van deze geſchiedeniſſen?

A. De verwoeſting van het Ryk van Perſien is aengewezen meer als 200 jaeren voor het Ryk van Alexander den Grooten, die het zelve moeſt vernietigen : den ondergang van de Heerſchappye van dien zelven Alexander is voorzeyd ſtrakx naer des zelfs ſtigting; dat is, naer zes of zeven jaeren; de vreede vervolging van Antiochus tegen de Joden, en ſyne rampzalige dood, aengewezen ontrent de 400 jaeren voor dat ſy gebeurde : de dood van den Meſſias, voorzeyd ontrent de 500 jaeren te voren, onder het getal van de ſeventig weken van jaeren, voorgevallen op het eynde van de laeſte der ſeventig weken; dat is, ontrent het eynde van de 490 jaeren, welke men begint te rekenen van den dag van het Edict, het welk den Koning

Dus zeer vergramt zijnde, dede hy de Prieſters met vrouwen en kinders vaſt grypen, die hem dan toonden de verborgene ingangen, en den Koning dede-ze dooden, en gaf Bel over aen Daniel, die hem en ſijnen Tempel vernielde. Ook was daer eenen grooten draek, die de inwoonders van Babel aenbaden: en den Koning zeyde tot Daniel: Ziet, nu en kont gy niet zeggen, dat den draek geenen levenden Godt en is: aenbid hem dan. Daniel antwoordde: Ik aenbidde den Heere mynen Godt, want hy is den levenden Godt; maer geeft my de magt, en ik zal dezen draek dooden zonder ſweerd oft ſtok. Den Koning zeyde: Ik geef-ze u. Daniel dan nam pek, vet en hayr, en hy kokte het te ſaemen. Hy maekte daer brokken van, en ſtak-ze in des draeks muyl, en den draek is geborſten. Ziet, zeyde Daniel, wat dat gy aenbad..... De Babyloniers dit gehoord hebbende, wierden zeer verbolgen; t'ſaemen-ſpannende, zeyden ſy: den Koning is eenen Jode geworden, hy heeft Bel verdorven, den draek gedood, en de Prieſters verſlagen. Zynde dan tot den Koning gekomen, zeyden ſy: Levert ons Daniel, oft wy zullen u dooden. Den Koning ziende, dat ſy tegen hem vervaerelyk opſtonden, wierd gedwongen hun Daniel te geven. Sy wierpen hem in den kuyl der leeuwen, en hy was daer zes dagen lang. In den kuyl waeren zeven leeuwen, die men gewoon was dagelykx twee lighaemen en twee ſchaepen te geven; maer alſdan en wierd hun niets gegeven, op dat ſy Daniel zouden verſlinden. Op dien tyd was'er in 't Jodſche Land eenen Propheet genaemt Habacuc, die eene pap hebbende gekokt en brood daer by gedaen, de zelve aen de maeyers droeg. Maer Gods Engel zeyde tot Habacuc: Draegt het middag-mael, dat gy daer hebt, nae Babel aen Daniel, die in den kuyl der leeuwen is.... Myn Heer, zeyde Habacuc, Babel heb ik noyt gezien, en waer dien kuyl is, weet ik niet. Den Engel nam hem dan by de kruyn, droeg hem met ſyn hayr, en ſtelde hem door ſyne kragtige beweginge te Babel boven den kuyl. Dan riep Habacuc, en zeyde: Daniel, dienaer Gods, neemt het noen-mael, 't welk Godt u toezend. Daniel zeyde: O Heere, gy zyt my gedagtig geweeſt, en gy verlaet-ze niet die u beminnen. Daniel ſtond dan op, en den Engel des Heere bragt Habacuc wederom op ſyne plaets. Den Koning kwam den zevenſten dag aen den kuyl, om Daniel te beweenen En daer in ziende, zag hy Daniel tuſſchen de leeuwen zitten. Hy riep dan: Groot zyt gy, ô Godt van Daniel! En hy trok Daniel uyt den kuyl. Dog de gene die oorzaek waeren geweeſt van ſyn verderf, dede hy in den kuyl werpen, die op eenen oogenblik verſlonden wierden. Dan zeyde den Koning: Dat alle die op de ganſche aerde woonen, ontzag hebben voor den Godt van Daniel; want hy is den verloſſer, die wonderheden en vremde teelenen op de wereld doet, en hy heeft Daniel verloſt uyt den kuyl der leeuwen. Dit was de eerſte-mael, dat Daniel geworpen wierd in den kuyl, oud zynde ontrent vyf-en-zeventig jaeren, al word dit in 't H. Schrift laeſt verhaelt. Hy wierd daer voor de tweede-mael in geworpen oud zynde wel twee-en-tachentig jaeren; om dat hy den waeren Godt aenbad, gelyk hier voren vertelt is. De orden van tyd word in het H. Schrift niet altyd onderhouden, gelyk de geleerde wel weten.

Artaxerxes, (*Longimanus* genoemt, om dat hy, zoo men zegt, de regte hand langer als de andere had) gaf in het twintigſte jaer van ſyn Ryk tot erſteltenis der ſtad Jeruſalem, in 't jaer des werelds 3550. Eyndelyk den ondergang van Jeruſalem en van het Jodſche volk, aengewezen 600 jaeren voor dat het volbrogt wierd.

V. Waer zien wy de voltrekking van alle de voorzeggingen van Daniel?

A. Wy zien deze ten deele in de H. Hiſtorie der Machabeën, en ten deele in 't leven en de dood van Chriſtus.

V. In wat tael heeft Daniel geſchreven?

A. In 't Hebreeuws en in 't Chaldeeuws: het eerſte, tweede, en de vyf laeſte Capittels zyn in 't Hebreeuws. Van 't vierde Vers van het tweede Capittel, tot het eynde van het zevenſte Capittel, heeft hy zig bedient van 't Chaldeeuws, by de Hebreeuwen genoemt, Syriaks.

V. Hoedanig is de verdeeling van den Boek van Daniel?

A. Men kan hem verdeelen in twee Deelen: het eerſte is hiſtoriſch, alwaer hy ſpreekt van eenige Koningen, van zig zelf, en van ſyne medegezellen; en dit in de zes eerſte Capittels: het tweede Deel is prophetiſch, alwaer hy handelt van de vyanden van Godt en ſyne Kerk, begonſt door het Leven van den Meſſias, en volbrogt door ſyne Verryſſenis, in de agt volgende Capittels.

V. In wat tyd begon Daniel te propheteren?

A. Ontrent het jaer 605 voor Jeſus Chriſtus, te Babylonien, geduerende de ſlavernye tot het ryk van Cyrus, het jaer 532 voor Jeſus Chriſtus. Hy propheteerde geduerende 70 jaeren, en leefde by de 110 jaeren.

V. Wat kan men trekken tot onze onderrigting uyt den Boek van Daniel?

A. Men vind daer overtuygende bewyzen van de wezentheyd van eenen Godt, van de goddelykheyd der Schriftuer, van de waerheyd der Chriſtelyke Religie, van de Komſte van den Meſſias, van ſyne Paſſie en Dood. Synen Boek maekt den een-en-dertigſten van het Oud Teſtament, en bevat 14 Capittels.

DE XII. KLYNE PROPHETEN;

ALdus genoemt, niet om dat sy van minder gezag zyn, als de vier groote Propheten, dewyl sy alle door Gods Geest gesproken hebben: maer, om dat hunne schriften minder zyn. Sy bestraffen allegader de zondaers met eene wondere kloekmoedigheyd, zonder aenzien van persoonen; sy geven allegaeder eenen grooten indruk van d'ontsaggelijkheyd van Godt, van sijne regtveerdigheyd, van sijne bermhertigheyd, enz. en onder de voorzeggingen van veel toekomende zaeken, die haest stonden te geschieden, mengelen sy verscheyde voorzeggingen, die maer aen Christus alleen en aen syne Kerke toegepast konnen worden. 1 Osee heeft beginnen te propheteeren ontrent 825. jaeren voor de geboorte van Christus, onder Jeroboam II. Koning van Israël, en onder Ozias, Joathan, Achaz, en Ezechias, Koningen van Juda. Dus propheteerde hy by nae een geheele eeuwe lang. Syne Prophetie behelst 14 Hoofd-stukken. Hy voorzegt zeer duydelijk de bekeeringe der Heydenen tot het waere Geloof. 2 Joel begon wat laeter te propheteeren als Osee. Hy voorzegt de nederdaelinge van den H. Geest; hy spreekt van de

DEN PROPHEET OSEE.

V. Wie was Osee?

A. Hy was zoon van Beëri, van 't geslagt van Issachar, gelyk gezeyd word in de levens der Propheten, die toegeschreven worden aen Epiphanius en Dorotheus. Osee propheteerde onder de ryken van Ozias of Azarias, van Joathan, van Achaz, van Ezechias, en van Jeroboam II, Koningen van Juda, en van Israel.

V. Waer van komt het woord Osee?

A. Dit heeft synen naem, gelyk dat van Josue en van Isaias, van een oorspronkelyk of wortel-woord, het welk beteekent in de H. Spraek den naem van Zaligmaeker of Zaligheyd, om dat hy verbeeld heeft zelfs door synen naem gelyk door syne woorden en werken, den Zaligmaeker des werelds.

V. Waerom stelt het H. Schrift Osee den eersten onder de twaelf klyn Propheten?

A. Om dat men gelooft, dat Osee is den oudsten van alle de Propheten wiens Schriften wy hebben: en alhoewel Amos en Isaias gepropheteert hebben onder Ozias Koning van Juda, gelyk hy; dit was eenige maenden naer hem, gelyk Joel, Abdias, Jonas, en Michæas, die ook in die tyden gepropheteert hebben. Dat Osee den eersten van alle de Propheten geweest is, bewyst den H Hieronymus uyt Osee 't 1 cap., alwaer gezeyd word, dat het beginsel het gene den Heere gesproken heeft, geweest is in Osee. Volgens het gemeynste gevoelen, naer het order der tyden, word Joel als tweeden Propheet gestelt; van sommige word Jonas voor den derden gerekent; voor den vierden, Amos; voor den vyfden, Isaias; voor den zesden, Abdias: van andere word voor den derden gehouden Amos; voor den vierden, Abdias; voor den vyfden, Jonas, gelyk den Hebreeuwschen Text en de Latynsche Overzetting hem den vyfden stellen onder de klyn Propheten; en onder alle de Propheten word van eenige den zesden gestelt Isaias. Ondertusschen den H. Hieronymus komt hier in over-een met de Hebreeuwen, dat die zes Propheeten saemen geleeft hebben.

V. Hoedanig was den staet van het Koningryk van Israel ten tyde van den Propheet Osee?

A. Den staet van Israel was genoegzaem bloeyende onder Jeroboam II., maer hy wierd ontrust door de Inlandsche oorlogen onder de Koningen.

V. Wat deden de Israelieten gedurende deze beroertens?

A. Sy verzogten de bescherming der Assyriers, maer zonder baete; want Phul, Koning van Assyrien, verwoestte geheel het Koningryk, en Teglathphalasar, en de regering van Phacee, nam al het gene was aen den overkant der Jordaen; hy maekte zig meester van Galileën: en Salmanasar vermeesterde het overig op Osee, laesten Koning van Israel, en voerde mede in Assyrien de gene nog over waeren van de Israelieten der thien Geslagten.

V. Hoe is den stiel van den Propheet Osee?

A. Hy is bewegelyk en vol van korte en doordringende spreuken; hy spreekt dikwils in de 14 Capittels van synen Boek, in den persoon van Godt, die als eenen bruydegom regtveerdiglyk vertoornt, verstoot de Synagoge, en met haer handelt als met eene overspeelster en eerlooze; hierom dede Godt hem nemen een eerlooze tot syn vrouw, met naeme Gomer, dogter van Debelaim, by de welke hy had dry kinderen; hy stelt zig tegen de afgoderye en de schelmstukken der Israelieten; hy voorzeyde den keus die Godt zoude doen van de Heydenen, om syne Kerk te stigten; hy drygd die verherd zullen blyven in hunne ongeregeltheden, met de schrikkelykste uytwerkzels van Gods gramschap, en hy belooft de vergiffenis en glorie aen de waere boetveerdige; hy voorzeyd den ondergang van thien geslagten, die voorviel het zesde jaer van Ezechias, in het jaer 721 voor Jesus Christus: en mits hy gepropheteert heeft onder dezen Vorst, zoo kan hy zelf gezien hebben de voltrekking van syne voorzegginge. Men gelooft, dat Joel propheteerde onder de zelve Koningen en in de zelve tyden van Osee die stierf onder Ezechias ontrent het jaer 3283, voor Jesus Christus 721. Hy leefde ontrent 100 jaeren. Synen Boek heeft 14 Capittels, en is den twee-en-dertigsten van het Oud Testament.

DEN PROPHEET JOEL.

V. Waerom stelt gy Joel naer Osee?

A. Om dat de Latynsche Overzetting hem aldus stelt, volgens het order dat hy heeft in den Hebreeuwschen Text, en om dat hy propheteerde onder de zelve Koningen, en ten zelven tyde van Osee, volgens dat den H. Hieronymus zegt, al is 't dat sommige Hebreeuwen en andere willen, dat hy voor de twee Geslagten van Juda en Benjamin gepropheteert heeft alleenelyk onder Ezechias en Manasses.

DE XII. KLYNE PROPHETEN;

Aldus genoemt, niet om dat sy van minder gezag zyn, als de vier groote Propheten, dewyl sy alle door Gods Geest gesproken hebben: maer, om dat hunne schriften minder zyn. Sy bestraffen allegader de zondaers met eene wondere kloekmoedigheyd, zonder aenzien van persoonen; sy geven allegaeder eenen grooten indruk van d'ontsaggelijkheyd van Godt, van sijne regtveerdigheyd, van sijne bermhertigheyd, enz. en onder de voorzeggingen van veel toekomende zaeken, die haest stonden te geschieden, mengelen sy verscheyde voorzeggingen, die maer aen Christus alleen en aen syne Kerke toegepast konnen worden. 1 Osee heeft beginnen te propheteeren ontrent 825. jaeren voor de geboorte van Christus, onder Jeroboam II. Koning van Israël, en onder Ozias, Joathan, Achaz, en Ezechias, Koningen van Juda. Dus propheteerde hy by nae een geheele eeuwe lang. Syne Prophetie behelst 14 Hoofd-stukken. Hy voorzegt zeer duydelijk de bekeeringe der Heydenen tot het waere Geloof. 2 Joel begon wat laeter te propheteeren als Osee. Hy voorzegt de nederdaelinge van den H. Geest; hy spreekt van de

DEN PROPHEET OSEE.

V. Wie was Osee?

A. Hy was zoon van Beëri, van 't geslagt van Issachar, gelyk gezeyd word in de levens der Propheten, die toegeschreven worden aen Epiphanius en Dorotheus. Osee propheteerde onder de ryken van Ozias of Azarias, van Joathan, van Achaz, van Ezechias, en van Jeroboam II, Koningen van Juda, en van Israel.

V. Waer van komt het woord Osee?

A. Dit heeft synen naem, gelyk dat van Josue en van Isaias, van een oorspronkelyk of wortel-woord, het welk beteekent in de H. Spraek den naem van Zaligmaeker of Zaligheyd; om dat hy verbeeld heeft zelfs door synen naem gelyk door syne woorden en werken, den Zaligmaeker des werelds.

V. Waerom stelt het H. Schrift Osee den eersten onder de twaelf klyn Propheten?

A. Om dat men gelooft, dat Osee is den oudsten van alle de Propheten wiens Schriften wy hebben: en alhoewel Amos en Isaias gepropheteert hebben onder Ozias Koning van Juda, gelyk hy; dit was eenige maenden naer hem, gelyk Joel, Abdias, Jonas, en Michæas, die ook in die tyden gepropheteert hebben. Dat Osee den eersten van alle de Propheten geweest is, bewyst den H Hieronymus uyt Osee 't 1 cap., alwaer gezeyd word, dat het beginsel het gene den Heere gesproken heeft, geweest is in Osee. Volgens het gemeynste gevoelen, naer het order der tyden, word Joel als tweeden Propheet gestelt; van sommige word Jonas voor den derden gerekent; voor den vierden, Amos; voor den vyfden, Isaias; voor den zesden, Abdias: van andere word voor den derden gehouden Amos; voor den vierden, Abdias; voor den vyfden, Jonas, gelyk den Hebreeuwschen Text en de Latynsche Overzetting hem den vyfden stellen onder de klyn Propheten; en onder alle de Propheten word van eenige den zesden gestelt Isaias. Ondertusschen den H. Hieronymus komt hier in over-een met de Hebreeuwen, dat die zes Propheeten saemen geleeft hebben.

V. Hoedanig was den staet van het Koningryk van Israel ten tyde van den Propheet Osee?

A. Den staet van Israel was genoegzaem bloeyende onder Jeroboam II., maer hy wierd ontrust door de Inlandsche oorlogen onder de Koningen.

V. Wat deden de Israelieten gedurende deze beroertens?

A. Sy verzogten de bescherming der Assyriers, maer zonder baete; want Phul, Koning van Assyrien, verwoeste geheel het Koningryk, en Teglathphalasar, en de regering van Phacee, nam al het gene was aen den overkant der Jordaen; hy maekte zig meester van Galileën: en Salmanasar vermeesterde het overig op Osee, laesten Koning van Israel, en voerde mede in Assyrien de gene nog over waeren van de Israelieten der thien Geslagten.

V. Hoe is den stiel van den Propheet Osee?

A. Hy is bewegelyk en vol van korte en doordringende spreuken; hy spreekt dikwils in de 14 Capittels van synen Boek, in den persoon van Godt, die als eenen bruydegom regtveerdiglyk vertoornt, verstoot de Synagoge, en met haer handelt als met eene overspeelster en eerlooze; hierom dede Godt hem nemen een eerlooze tot syn vrouw, met naeme Gomer, dogter van Debelaim, by de welke hy had dry kinderen; hy stelt zig tegen de afgoderye en de schelmstukken der Israelieten; hy voorzeyde den keus die Godt zoude doen van de Heydenen, om syne Kerk te stigten; hy drygd die verherd zullen blyven in hunne ongeregeltheden, met de schrikkelykste uytwerkzels van Gods gramschap, en hy belooft de vergiffenis en glorie aen de waere boetveerdige; hy voorzeyd den ondergang van thien geslagten, die voorviel het zesde jaer van Ezechias, in het jaer 721 voor Jesus Christus: en mits hy gepropheteert heeft onder dezen Vorst, zoo kan hy zelf gezien hebben de voltrekking van syne voorzegginge. Men gelooft, dat Joel propheteerde onder de zelve Koningen en in de zelve tyden van Osee die stierf onder Ezechias ontrent het jaer 3283, voor Jesus Christus 721. Hy leefde ontrent 100 jaeren. Synen Boek heeft 14 Capittels, en is den twee-en-dertigsten van het Oud Testament.

DEN PROPHEET JOEL.

V. Waerom stelt gy Joel naer Osee?

A. Om dat de Latynsche Overzetting hem aldus stelt, volgens het order dat hy heeft in den Hebreeuwschen Text, en om dat hy propheteerde onder de zelve Koningen, en ten zelven tyde van Osee, volgens dat den H. Hieronymus zegt, al is't dat sommige Hebreeuwen en andere willen, dat hy voor de twee Geslagten van Juda en Benjamin gepropheteert heeft alleenelyk onder Ezechias en Manasses.

DANIEL.
Spelæo inclusus (sic Rege iubente) Leonum,
Numinis auxilio liberor incolumis.
8.

prophetiæ Danielis, cap. 1. N. 1.

SVSANNA.

SVSANNA, à ſenibus falsò accusata malignis,
19. *Inſons inuenta eſt, frauſq; retecta ſenum.*

OSEE.
Accipe Adulteram, ait Dominus mihi: id exsequor: illa,
Facta Uxor, proles concipit atque parit.
OSEE. Cap. 1. & 2.
9.

rampen die Jeruſalem over't hoofd hingen, en van't laeſte Oordeel. Hy heeft maer 3 Hoofd-ſtukken. 3 Amos propheteerde ontrent 780 jaeren voor Chriſtus, onder Ozias Koning van Juda. Hy voorzegt de weg-voeringe der Joden, hunne wederkomſt, en het ryk van den Meſſias. Syn ſchrift bevat 9. Hoofd-ſtukken. 4 Abdias heeft maer een eenig Hoofd-ſtuk, hy propheteerde, zoo't ſchynt, ten tyde van Oſeas, en vroeger dan Jonas en Micheas. Hy voorzegt den ondergang van Edom, den bloeyenden ſtaet der weergekeerde Joden, en d'uytroeyinge der afgoderye door ganſch het aerdryk. 5 Jonas propheteerde ook al ten tyde van Oſeas. Hy was door ſijne begravenisſe in den Wal-viſch, en ſijne daer aen volgende Predikatie te Ninive, met de bekeeringe van die Heydenſche menſchen, een treffelijk voorbeeld van Chriſtus. Wy zullen hier naer een uyt-trekzel geven van ſijne Prophetie,

V. Volgen de Grieken dit ordr?

A. Neen; want ſy ſtellen tuſſchen Oſee en Joel, Amos en Michæas.

V. Wat heeft den Propheet Joel voorzeyd?

A. Joel (het gene beteekent, Neêrdaeling van Godt, of gelyk den H. Hieronymus uytlegt, den Heere Godt) heeft gepropheteert van den Leeraer der Regtveerdigheyd, die aen de wereld zoude gegeven worden, van de nederdaeling van den H. Geeſt, van de zaligheyd die zoude uytgaen uyt Jeruſalem, en bekomen worden van dien die den naem des Heere tot hulp zoude aenroepen; het gene paſt op Chriſtus en ſyne Kerk: hy heeft voorzeyd de rampen die moeſten komen over Juda en Jeruſalem, en hunne verwoeſting verbeeld door de riſpen, wormen, ſpringhaenen en den brand in het koren: hy heeft ook voorzeyd het laeſte oordeel en het eynde der eeuwen. Hy propheteerde gedueerende ontrent een eeuw. Synen Boek is den dry-en-dertigſten van het Oud Teſtament, in dry Capittels.

DEN PROPHEET AMOS.

V. Wie was Amos?

A. Amos (wiens naem beteekent, Afgeſneden volk, te weten van Godt en van Davids Scepter) word in de Schriftuer geſtelt onder de herderen van Thecue, eene Stad of vlek van't Geſlagt van Juda, twee mylen van Bethlehem. De woeliyne Thecua, waer van ſpreekt den tweeden Boek *Paralip.* 20 cap., was niet verre afgelegen van de Zout-zee, of't Meer Aſphaltites. De Stad Thecue is volgens het gemeynſte gevoelen geweeſt de geboorteplaets van Amos; of miſſchien maer ſyn verblyf-plaets tot de welke hy gevlugt was van Bethel, eene Stad der thien Geſlagten van Iſrael, mits hy gezonden was om bezonderlyk voor Iſrael te propheteeren; zoo dat hy van Amaſias Prieſter van Bethel beſchuldigt wierd als eenen die wederſpannig was geworden tegen den Koning Jeroboam in't midden des huys van Iſrael: jae den Propheet zelf klaegt al of hy gebannen was uyt ſyn Land van Iſrael om te gaen propheteeren in het Land van Juda, alwaer hy de boosheden der Iſraelieten zoo levendig uytgedrukt heeft als iemand die de zelve met ſyne oogen gezien had.

V. Hoe wierd Amos verkozen van Godt?

A. Amos wierd van ſchaep-herder als eenen David tot Propheet verkozen van den H. Geeſt, die de ootmoedige verheft, gelyk de HH. Vaders bemerken: hy wierd vervult van den geeſt Gods, ten tyde dat Ozias heerſchte in Juda, en Jeroboam den II., zoon van Joas, in Iſrael, twee jaeren voor de aerd-beeving, die men gelooft voorgevallen te zyn in Judeën ontrent 787 jaeren voor Jeſus Chriſtus, het vyf-en-twintigſte jaer van het Ryk van Ozias Koning van Juda, en het veertigſte van Jeroboam den II., Koning van Iſrael, in het jaer des werelds 3218 of 3219.

V. Is dezen Propheet dien zelven Amos vader van Iſaias?

A. Neen; want hunne naemen in het Hebreeuwſch en worden niet eender geſchreven, en dien Amos was van Koninglyke afkomſte.

V. Wat zegt Amos in ſyne Prophetie?

A. Amos voorzeyt de vraek des Heere over Damaſcus, Philiſthim, Tyrus, Idumeën, Ammon, Moab en Juda, en voornaementlyk over de thien Geſlagten van Iſrael, wiens ondergang en ſlaevernye hy voorzeyt ter oorzaeke van hunne afgoderye; hy ſpreekt ook van de duyſterniſſen die moeſten overkomen op den middag ten tyde der Paſſie van Jeſus Chriſtus. Terwylen Amos aen Iſrael de gevangenis van Aſſyrien, en aen Juda die van Babylonien voorzegt, zoo mengt hy daer tuſſchen de blyde voorzeggingen van den Meſſias, die de vryheyd, vrede, alle voorſpoed, en als een goude eeuw in de wereld zoude brengen. Eenige oude Schryvers zeggen, dat alſwanneer Amos te Samarien en te Bethel de afgodiſten beſtraften, hy alſdan van Amaſias, prieſter van het gulde kalf, op verſcheyde manieren gekwetſt is geworden; dat hy ten laeſten van ſynen zoon Oſee in het hoofd doorſteken is geweeſt; dat hy nae Thecue vervoert zynde, kort daer naer aen ſyn wonde is geſtorven; dat ten tyde van den H. Hieronymus ſyn graf ſtede aldaer nog gezien wierd: dit kan een oude overlevering zyn; maer men heeft daer van niets zeker uyt de Schriftuer. Den Boek van dezen Propheet heeft 9 Capittels, en is den vier-en-dertigſten van't Oud Teſtament.

DEN PROPHEET ABDIAS.

V. Wie was Abdias?

A. Abdias beteekent, Dienaer des Heere; van ſyne afkomſte ſpreekt de Schriftuer niet: men gelooft gemeynelyk, dat hy eenen Jood van Sichem was. Eenige zeggen, dat het dezen Abdias geweeſt is, die in den tweeden Boek *Paralip* 17 cap. gezeyt word gezonden te zyn van Joſaphat langs de ſteden van Juda, om het volk te onderwyzen: andere zeggen, dat hy geweeſt is den zelven, die den Hof-meeſter van Achab geweeſt is, en hondert mannen van de Propheeten des Heere geſpyſt heeft volgens den derden Boek der Koningen 18 c. Dog die gevoelens komen niet wel over-een met den levens-tyd van dezen Propheet.

V. In wat tyd heeft Abdias geleeft?

A. Den tyd van Abdias is niet geheel zeker: eenige ſtellen dezen ontrent het jaer 896 voor Jeſus Chriſtus, het gene niet en kan beſtaen; want hy zoude moeten ouder geweeſt hebben als Oſee en de andere Propheten van dien tyd: maer volgens het order waer in hem de Hebreeuwen plaetzen, kan men rekenen, dat hy was van den zelven tyd van Iſaias, Oſee, en Amos, ontrent 775 jaeren voor Jeſus Chriſtus.

V. Wat propheteert Abdias in ſynen Boek?

A. Hy voorzegt de rampen die moeſten overkomen aen de Idumeërs, hy wyſt aen de vernieting der afgoderye verſpryd door geheel de wereld, de ſtigting van het Ryk van

die

maer in 4 Hoofd-ſtukken beſtaet. 6. Micheas begon ook al ontrent 758 jaeren voor Chriſtus, en Propheteerde onder Joathan, Achaz en Ezechias, Koningen van Juda. Hy voorzegt de geborte en de geborte-plaets van Chriſtus, en ſpreekt zeer duydelyk van de verwoeſtinge van Jeruſalem. Hy heeft in alles maer 7 Hood-ſtukken. 7. Nahum Propheteerde ontrent 740 jaeren voor Chriſtus. Hy voorzegt voornamentlyk den ondergang van Ninive, die zedert de bedreyginge van Jonas wederom gekeert was tot haere oude boosheden. De oude Prophetie van Nahum wierd vervult 626 jaeren voor Chriſtus door de verdelginge van Ninive en van 't ganſche Ryk van Aſſyrien. Dezen Propheet heeft maer 3 Hoofd-ſtukken. 8. Habacuc leefde ten tyde van Jeeremias en van Daniel, 600 jaeren voor Chriſtus. Hy voorzegt, hoe de Joden door de Chaldeërs, en dan ook de Chaldeërs op hunne beurte,

Jeſus Chriſtus en van ſyne Kerk, in het eenig Capittel van ſynen Boek, die is den vyf-en-dertigſten van 't Oud Teſtament.

Den Propheet Jonas die nu volgt, gaen wy hier voor by, waer van wy zullen handelen, naer dat wy-ze alle hebben aengehaelt.

DEN PROPHEET MICHÆAS.

V. Wie was den Propheet Michæas?

A. Synen naem beteekent het zelve gelyk dien van Michael, te weten: Wie is gelyk Godt? Dezen Michæas bygenaemt den jongen, is verſcheyden van eenen anderen Michæas, zoon van Jemla, die leefde 150 jaeren voor hem.

V. Van waer was Michæas?

A. Hy was van Moraſthi, in het Geſlagt van Juda. Hy leefde in het jaer 3264 en 3280, onder de Koningen van Juda, Joatham, Achas, en Ezechias, waer van den eerſten begon te regeren in het jaer 758 voor Jeſus Chriſtus. Iſaias en Oſee leefden in ſynen tyd, welke begonſt hadden te propheteren eenige jaeren voor hem.

V. Waer van handelt Michæas in ſynen Boek?

A. Hy ſpreekt tegen de afgoderye van de twee Geſlagten die hy bedied door de naemen van Juda en Jeruſalem, en van de thien andere Geſlagten die hy noemt Iſrael of Samarien: hy voorzeyde ten tyde van den Koning Achas, alswanneer Phacee heerſchte over de thien Geſlagten, den ondergang en ſlavernye van de twee Geſlagten door de Chaldeeuwen, en van de thien door de Aſſyriers; voords voorzeyde hy hunne eerſte verloſſing door Cyrus, en een tweede veel gelukkiger van de ſlavernye der zonde en des duyvels, door den Meſſias, van hem voorzeggende, dat hy zoude geboren worden te Bethleëm, een ſtad van Juda, ook genaemt Ephrata, en dat hy voords zoude opklimmen ten Hemel. Hy propheteerde geduerende ontrent 50 jaeren, ten tyde der regering van den Koning Ezechias. Hy predikte ſterk tegen de zonden van de groote en van het volk.

V. Is Michæas den eenigſten Propheet van dien naem?

A. Neen, gelyk wy reeds hebben aengemerkt; want daer is eenen anderen Propheet Michæas, gezeyd den ouden, zoon van Jemla of Jemlas, waer van word geſproken in den derden Boek der Koningen 22 cap. 8 ℣., die geleeft heeft onder Achab Koning van Iſrael, en Joſaphat Koning van Juda, by de 150 jaeren voor dezen, wiens Boek geplaetſt word den zeven-en-dertigſten van het Oud Teſtament; hy heeft zeven Capittels.

DEN PROPHEET NAHUM.

V. Wat beteekent dit woord Nahum, *en van waer was dezen Propheet?*

A. Nahum beteekent, Vertrooſter, gelyk Noë. Dezen Propheet was eenen Elceſeër, geboren of inwoonder, gelyk men gelooft, van Elceſe of Elkeſai, het gene was een dorpken van Galileën in het Geſlagt van Nephtali, gelegen ontrent zeven mylen van Geth-Epher in het Geſlagt van Zabulon, geborte-plaets van den Propheet Jonas, nae den Noorden. In de levens der Propheten op den naem van Epiphanius, doet den Schryver Nahum voortkomen uyt den ſtam van Simeon en van de Stad Begaber, die waerſchynlyk de zelve is met *Bethabara*, gelegen in het Geſlagt van Ruben over de Jordaen, alwaer de Iſraelieten gepaſſeert zyn met Joſuë.

V. Wat propheteert Nahum?

A. In ſynen Boek (die is den agt-en-dertigſten van het Oud Teſtament en bevat dry Capittels) voorzegt Nahum den geheelen ondergang van Ninive, en dat zoo levendig al of hy zelf in die Stad ſyn Prophetie uytgeſproken had: hy gebruykt eenen ſtiel die levende is, verheven, kort en zinryk; hy voorzegt de toekomende dingen zoo klaerelyk al of hy die in een vertooning verbeelde, zoo deftig en met zoo groote welſprekentheyd als men by eenen ſchryver zoude konnen vinden. Wegens den tyd wanneer hy gepropheteerd heeft, zyn de Schryvers niet eens. Joſephus zegt, dat hy geweeſt is 115 jaeren voor den ondergang van Ninive; aldus zoude hy gepropheteerd hebben ten tyde van Achas Koning van Juda: de Joden zeggen, dat hy gepropheteerd heeft onder Manaſſes. Onze Leeraers houden zig gemeynelyk aen het gevoelen van den H. Hieronymus, zeggende, dat Nahum gepropheteerd heeft onder Ezechias, en niet als naer het zeſde jaer van ſyn Ryk, ontrent den tyd wanneer Sennacherib met ſyn leger was gevallen in Egypten: want Nahum ſpreekt opentlyk van de verovering der Egyptiſche Stad *No-ammon* (verſchillig van Alexandrien, en waerſchynelyk *Dioſpolis*) welke ſtad van Sennacherib ingenomen was voor dat hy rukte in Judeën; de vermetelyke drygementen van Rabſaces en den geweldigen raed van Sennacherib, als ook ſyn nederlaeg drukt den Propheet uyt als zaeken die geſchied zyn: hy geeft ook te kennen de gevangenis der Iſraeliten of der thien Geſlagten door Sennacherib; van Juda handelt hy als van een volk, het welk ſyne gewoonelyke Feeſten komt te vieren: om deze reden ſtellen de Uytleggers dezen Propheet voor het vyfthiende jaer des Rykx van Ezechias. Naer de voorzegging van dezen Propheet (welken vernieuwde die van Jonas) is Ninive geheel ten onder gegaen ontrent het jaer 622 voor Jeſus Chriſtus, of voor onze gemeyne tydrekening 626; of zekerlyk niet laeter als 595 jaeren voor Jeſus Chriſtus. Door den ondergang van Ninive, dat is, de *ſchoone* ſtad, is volgens den H. Hieronymus, afgebeeld den ondergang des werelds.

DEN PROPHEET HABACUC.

V. Wie was den Propheet Habacuc?

A. Hy was volgens eenige, van 't Geſlagt van Simeon; het gene niet geheel zeker is.

V. Wat wilt dit woord Habacuc *te kennen geven?*

A. Habacuc beteekent, eenen menſch die worſtelt, zegt den H. Hieronymus. De Schriftuer meld niets van ſyn geborte. Wat aengaet ſynen levens-tyd, eenige geloven, dat

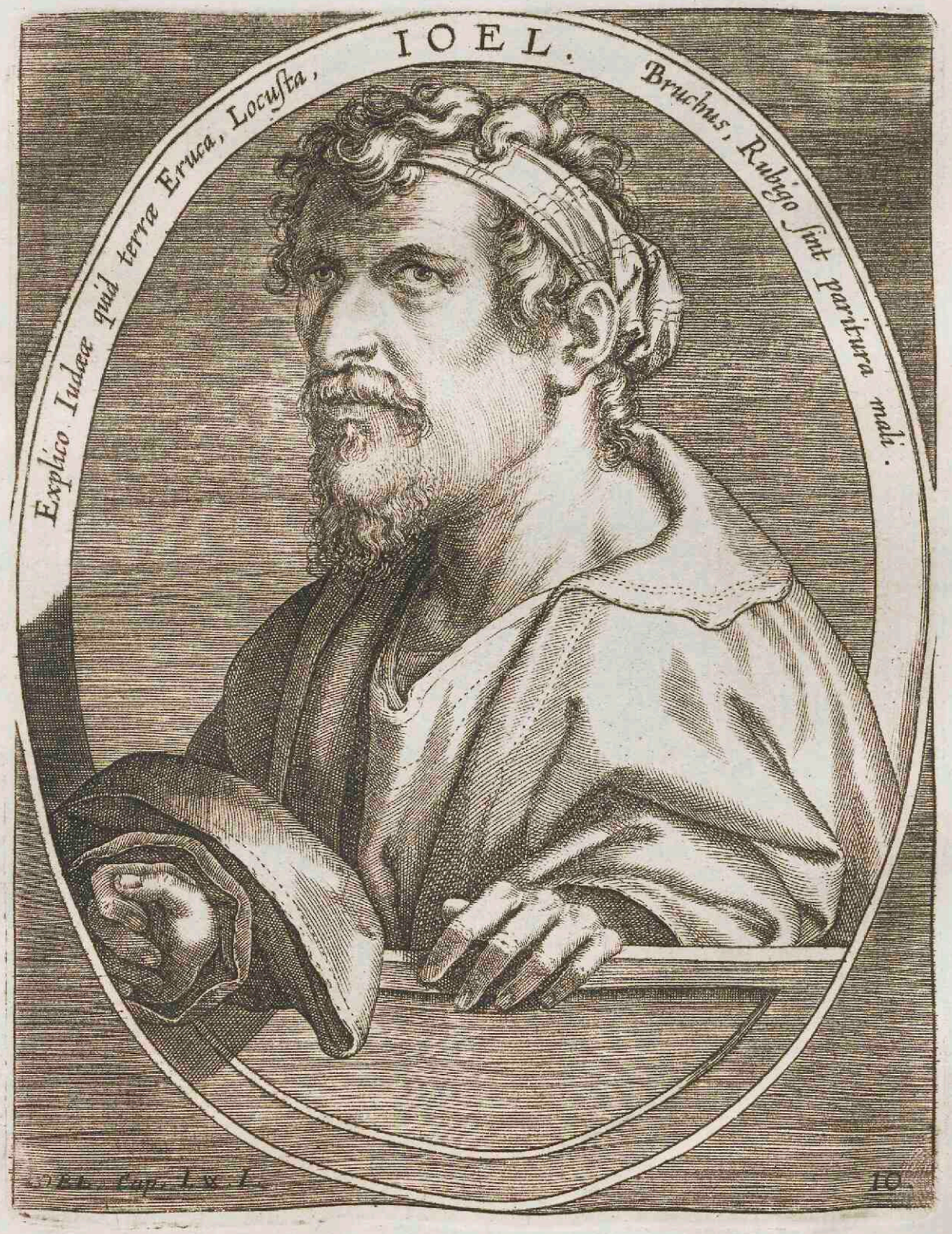
IOEL.
Explico Iudeæ quid terra Eruca, Locusta, Bruchus, Rubigo sint partura mali.
Cap. 1 & 2.
10

Conuertimini ad Dominum Deum vestrum, quia benignus et misericors est, patiens, et multæ misericordiæ, et præstabilis super malitia. Ioel. 2. v. 13.

9.

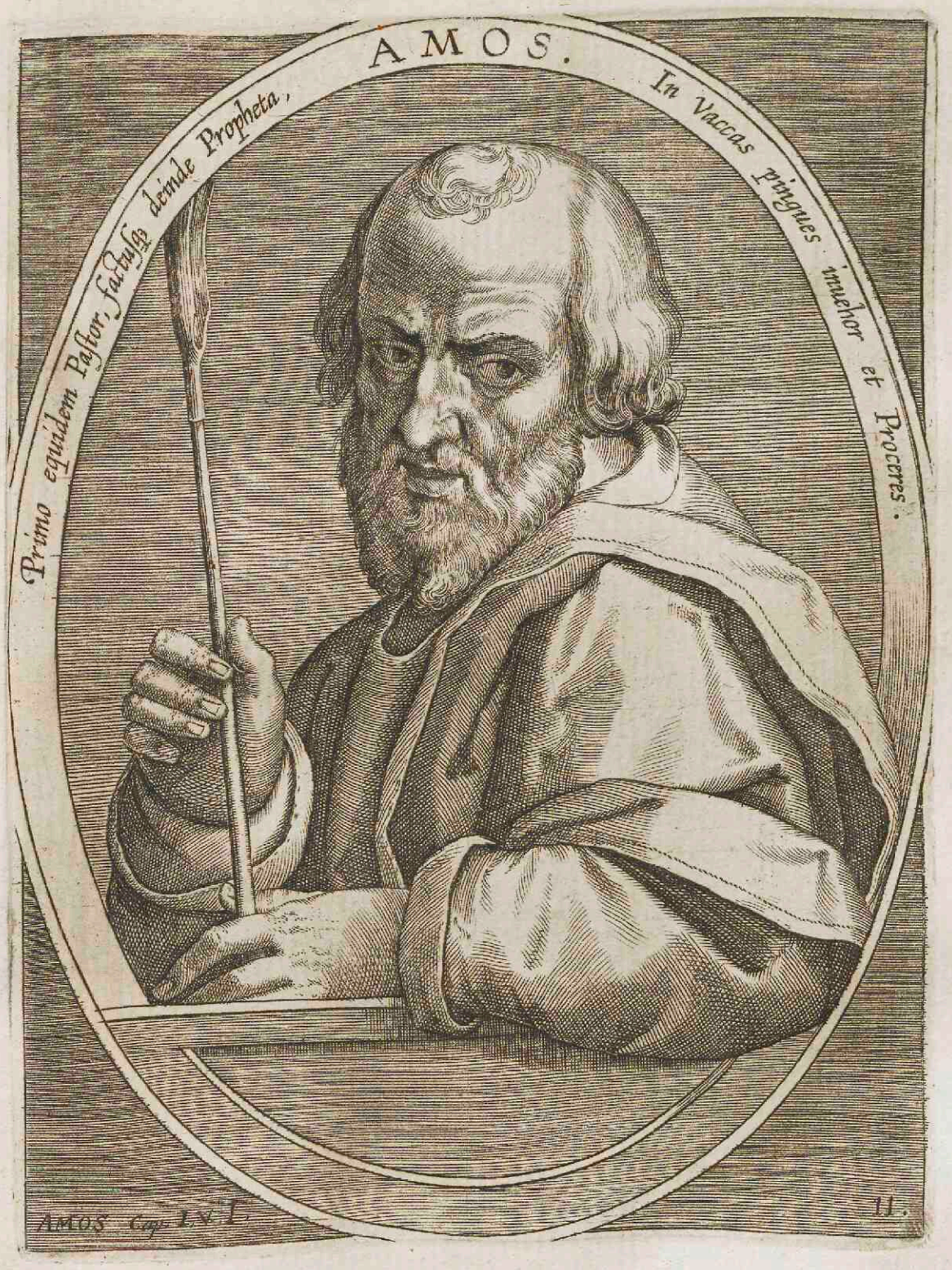
AMOS.
Primo equidem Pastor; factusq; deinde Propheta,
In Vaccas pingues inuehor et Proceres.
AMOS Cap. I. V. I.
11.

ABDIAS.
Vos ego Idumæos et Gentes arguo: vobis
Nuntio luctificum prouidus interitum.
ABDIÆ, Cap. I. v. I.
12.

van Godt zullen geſtraft worden; hoe Cyrus de Joden zal vry laeten; en hoe Chriſtus de heele wereld verloſſen zal. Syne Prophetie bevat ook maer 3 Hoofd-ſtukken. 9. Sophonias, die ontrent 630 jaeren voor Chriſtus onder den Koning Joſias te ſaemen met Jeremias geleeft heeft, voorzegt in 3 Hoofd-ſtukken by-nae de zelve zaeken, die Jeremias wydloopig voorzeyd had. Hy mengelt verſcheyde dingen daer onder wegens de roepinge der Heydenen en de inſtellinge der H. Kerke. 10. Aggæus Propheteerde naer de wederkomſte der Joden uyt Babylonien, en wakkert hun aen tot de opbouwinge des Tempels: Hy voorzegt de komſte van den Meſſias, daer alle volkeren naer verlangen, en die den tweeden Tempel met ſyne heerlykheyd vervullen zal. Hy heeft maer twee Hoofd-ſtukken. 11. Zacharias heeft 14 Hoofd-ſtukken. Hy was tyd-genoot van Aggæus. Hy wakkert de Joden aen tot de weder-opbouwinge des Tempels. Hy is vol van Prophetiſche gezigten, en hy ſpreekt van Chriſtus, van ſyn Lyden en ſterven, als eenen Evangeliſt. 12. Malachias den laeſten der Propheten, Propheteerde als den Tempel nu erbouwt

hy begonſt te propheteren korts voor de gevangenis der twee Geſlagten van Juda en Benjamin, het gene voorviel in 't jaer 3395, voor Jeſus Chriſtus 609; andere zeggen, dat het was onder Joſias, wiens ryk begonſt is in 't jaer 641 voor Jeſus Chriſtus, en geduert heeft 31 jaeren: ſommige ſtellen hem in de eerſte jaeren van Manaſſes, omtrent 680 jaeren voor Jeſus Chriſtus.

V. Wat zekere tyd-rekening kan men hebben nopens Habacuc?

A. Gemerkt dezen Propheet voorzegt den ondergang van Jeruſalem door de Chaldeeuwen, zoo kan hy geleeft hebben onder Joachin en Sedecias, ten tyde van Jeremias.

V. Was dezen den zelven Habacuc die te eten bragt aen Daniel in den kuyl der leeuwen?

A. Den H. Hieronymus gelooft, dat dezen Habacuc den zelven is die in eenen ſtond vervoert wierd door eenen Engel van Judeën in Babylonien.

V. Waer van handelt Habacuc in ſyne prophetiën?

A. Habacuc klaegt over de buytenſporigheden der Joden; hy voorzegt den ondergang van Jeruſalem door Nabuchodonozor, de vernieting van de Heerſchappye der Chaldeeuwen, de verloſſing der Joden door Cyrus, en die van geheel de wereld door Jeſus Chriſtus. Synen Boek in dry Capittels, is den negen-en-dertigſten van het Oud Teſtament.

V. Heeft Habacuc niet beſchreven als ſyne Prophetie?

A. Eenige Oude hebben gezeyd, dat hy was den Auteur der hiſtorie van den afgod Bel en van den Draek, welke wy hebben op het eynde van den Boek van Daniel; andere hebben zelfs gelooft, dat de hiſtorie van Suſanna, die voorgaet die van Bel en van den Draek in den Boek van Daniel, ook geſchreven is door Habacuc; ſy ſteunen hier op, dat deze hiſtorie genoemt was in den titel van den Griekſchen Text, de prophetie van Habacuc zoon van Juda van het Geſlagt van Levi; en men kan onder deze Auteurs rekenen Euſebius, Apollinaris, en den H. Hieronymus die van dit gevoelen geweeſt zyn: om deze meyning nu te volgen, zoo moet men onderſtellen, dat Habacuc zoude verlaeten hebben Judeën om te gaen woonen by Daniel te Babylonien onder de gevangene van ſyne Natie; het gene niet en blykt in geheel het H Schrift.

DEN PROPHEET SOPHONIAS.

V. Van waer was den Propheet Sophonias?

A Sophonias, zoon van Chuſi, klyn-zoon van Godolias, was van 't geſlagt van Simeon, ende van eene doorlugtige en koninglyke afkomſte, volgens dat zegt den ſchryver van de levens der Propheten op den naem van den H. Epiphanius Hy propheteerde onder Joſias Koning van Juda, 22 jaeren voor de geheele verwoeſting van Jeruſalem door Nabuchodonozor. Jeremias, en Holda Propheteſſe, leefden in ſynen tyd.

V. Wat voorzegt Sophonias in ſynen Boek?

A. Sophonias voorzegt de zelve dingen in het kort gelyk Jeremias, in de dry Capittels van ſynen Boek, die macht den veertigſten van het Oud Teſtament.

V. Wat beteekent den naem van Sophonias?

A. Sophonias in de heylige ſpraek beteekent, beſchouwer van Godt, of eenen man verborgen in Godt

V. Tot wie ſpreekt Sophonias in ſyne Propheriën?

A. Hy ſpreekt tot de twee geſlagten van Juda en Benjamin, zonder gewag te maeken van de thien andere; gemerkt deze reeds vervoert waeren door de Aſſyriers: hy vermaent-ze, dat ſy zouden verlaeten de afgoderye, ende drygd hun met de oordeelen Gods als ſy zig tot hem niet en bekeeren; hy mengelt nog verſcheyde andere dingen onder ſyne Prophetiën; als de roeping der heydenen, en de ſtigting der kerk.

DEN PROPHEET AGGÆUS.

V. Wanneer heeft Aggæus gepropheteert?

A. Aggæus (wiens naem beteekent, eenen man die vreugd of feeſt houd) heeft gepropheteert naer dat de Joden waeren weder-gekeert uyt de ſlaevernye van Babylonien, ontrent 500 jaeren voor Jeſus Chriſtus gelyk ook de twee volgende Propheten Zacharias en Malachias.

V. Van waer was Aggæus?

A Het H Schrift zegt daer niets van; maer Aggæus was van Godt gezonden tot de Joden, gelyk ook Zacharias, om hun aen te moedigen tot het erbouwen van den Tempel.

V. Hoe kon dit geſchieden onder Koningen die vyanden waeren der Joden?

A. Godt wekte op Cyrus, Koning van Perſien, om uyt te werken het gene den Propheet Iſaias voorzeyd had van dezen Koning, meer als 200 jaeren te voren. Hierom liet Cyrus toe aen de Joden van weer te keeren nae hun land en te erſtellen hunnen Tempel en de Stad.

V. Welke waeren de geſlagten die weerkeerden nae Jeruſalem?

A. Veele van de geſlagten van Juda, van Benjamin en van Levi, en eenige der andere geſlagten, met den Prins Zorobabel die was van de afkomſte van David, en klyn-zoon van Jechonias Koning van Juda, gevangen vervoert nae Babylonien: Eſdras noemt hem Saſſabaſſar.

V. Wat dede Cyrus ten voordeele van Zorobabel Prins der Joden?

A. Cyrus dede aen Zorobabel ter hand ſtellen de geheyligde vaten die Nabuchodonozor had mede-gevoert naer Babylonien.

V. Wat deden de Joden weder gekeert synde in hun land?

A. Zorobabel het hoofd der Joden, en den Opper-prieſter Jeſus of Joſue, zoon van Joſedec, begonſten den Tempel te erbouwen, en leyden daer van de fondamenten op de aenwakkering van Aggæus.

was 454 jaeren voor Chriſtus. Hy beſtraft de zelve fauten in de Joden die Nehemias ten zelven tyde in hun beſtrafte. Hy ſpreekt zeer duydelyk van den Voorlooper van Chriſtus, en van den Meſſias, die alles erſtellen zal, en van het H Sacrificie der Miſſe. Syne Prophetie heeft maer 4 Hoofd-ſtukken. Den heelen tyd dat deze heylige Mannen geleeft en gepropheteert hebben, bevat ontrent 400 jaeren. Voorders moet men in 't algemeyn wegens alle de Propheten aenmerken, dat in alle hunne voorzeggingen wegens tydelyke zaeken het voornaemſte oogwit van den H. Geeſt, die door hun ſprak, altyd geweeſt is, den geeſtelyken zin, volgens welken dit alles bezonderlyk ziet op Chriſtus en ſijne lidmaeten, op de vyanden van Chriſtus, ofte van ſyne Kerk. Dit is volgens Chriſtus zelf den ſleutel van alle Prophetien, en van alle de geſchiedeniſſen, onderrigtingen en inſtellingen der oude Wet.

V. Waeren de Joden gelukkig in hunne onderneming?

A. Neen; want Cyrus belemmert door de oorlogen, niet konnende zorgen voor de uytvoering van ſyn Edict gegeven ten voordeele van de Joden, zoo verhinderden de Gouverneurs en naebuerige landsheeren verſcheyde jaeren den voortgang van dit gebouw.

V. In wat tyd ernamen de Joden hun begonnen werk?

A. Sy begonſten weer te werken ten tyde als Darius, zoon van Hiſtaſpes, kwam tot den throon van Perſien, door de aenwakkeringen der Propheten Aggæus en Zacharias, aen de welke Godt veropenbaerde, dat hy wilde voltrokken hebben het gebouw des Tempels, het gene reeds begonſt was geweeſt; en de Joden ſtelden zig weer te werk tot opbouwing van het Huys Gods.

V. Wat propheteert Aggæus in ſynen Boek?

A. Hy voorzegt de toekomſte van Chriſtus, ſyn ryk, en de ſtigting der Kerk. Synen boek, behelzende twee Capittels, is den een-en-veertigſten van het Oud Teſtament.

DEN PROPHEET ZACHARIAS.

V. Wat beteekent dit woord, Zacharias?

A. Zacharias beteekent, gedagteniſſe van Godt, of memorie des Heere: dezen Propheet leefde ten zelven tyde van Aggæus; hy was zoon van Barachias en klyn-zoon van Addo, verſcheyden van Zacharias ook zoon van Barachias, die leefde ten tyde van Iſaias, by de 250 jaeren te voren; het en is ook dien niet, waer van geſproken word in het Evangelie, die zoon was van Joiada Oppertprieſter, welken had opgebrogt Joas, onder wie hy leefde, alhoewel Origines en andere Auteurs in die meyning geweeſt hebben.

V. Wat voorſegt Zacharias in ſynen Boek?

A Hy voorzegt het gene moeſt overkomen aen de Joden, en voornaementlyk de opvolging van de vier Monarchien welke moeſten eyndigen aen het ryk van Jeſus Chriſtus wiens leven en paſſie hy beſchryft, eerder als eenen Evangeliſt dan als Propheet Syne Prophetie heeft 14 Capittels, en is den twee-en-veertigſten boek van 't Oud Teſtament.

DEN PROPHEET MALACHIAS.

V. Wat is te ſeggen dezen naem, Malachias?

A Malachias, in de H. Spraek, wilt te kennen geven eenen Engel of Gezant; dat is, eenen Engel door zeden, bediening en heyligheyd: hy is den laeſten der twaelf klyn Propheten, welken propheteerde een weynig tyds naer Aggæus en Zacharias, alswanneer den Tempel reeds erbouwt was, ten tyde van Nehemias, dat is, 454 jaeren voor Jeſus Chriſtus, op het eynde der regeering van Artaxerxes Langehand, Koning van Perſien, ontrent het jaer des werelds 3550.

V. Waer van handelt de Prophetie van Malachias?

A Malachias beriſpt de Joden over de zelve ongeregeltheden welke hun verwyt Nehemias die leefde ten zelven tyde.

V. Wat is'er bezonders te aenmerken in de Prophetie van Malachias?

A. Syne laeſte woorden, die duydelyk aentoonen den H. Voorlooper, en welke den Engel, die aenkondigt ſyne Geboorte, bybrengt in 't Evangelie van den H. Lucas, ſprekende tot Zacharias, vader van den H. Joannes; hy voorzegt ook de komſte van den Meſſias zelfs, de ſtigting van de Kerk, het laeſten Oordeel, als ook de zending van den Propheet Elias, die het zelve moet voorgaen. Synen boek in vier Capittels maekt den dry-en-veertigſten van het Oud Teſtament.

V. Hoe lang heeft geduert den tyd der Propheten?

A Dezen heeft geduert by de 400 jaeren; en ſedert Malachias tot den H Joannes Baptiſta, zyn'er ontrent 450 jaeren dat'er geen Propheten meer en waeren, zoo dat ons hier door als te kennen word gegeven, dat Godt had beſloten geene Propheten meer naer dien te zenden, tot dat hy zoude gezonden hebben ſynen eygen Zoone op de aerde

DEN PROPHEET JONAS.

UYT HET I. EN IV. HOOFD-STUK.

Jonas word nae Ninive gezonden. Hy neemt de vlugt. Hy word ingeſlokt van eenen Viſch. Hy predikt te Ninive. De Niniviten worden bekeert. Jonas heeft ſpijt over de goedheijd Gods.

GOdt zeyde tot Jonas: Staet op en gaet nae de groote Stad Ninive, en predikt daer: want hunne boosheyd is tot my opgeklommen. Maer Jonas vlugtende van Gods aengezigt trok nae Tharſis toe. Hy kwam dan te Joppe, alwaer een ſchip gevonden hebbende, gaf hy ſijn vaer-geld, en ging in 't ſchip om

HABACVC.

Te Babylon, Babylon; & te Chaldæe Tyranne
Arguo: at in Psalmis te Deus alme cano.

Habacvc, Cap. 1. v. 1.

16.

SOPHONIAS.
Vindicta tam minator: moneo respiscere prauos.
Est Domini velox et prope, dico, dies.
SOPHONIÆ, Cap. I. & I.
17.

AGGAEVS.
Increpo Iudæos Templum instaurare morantes:
Ut properent, multis sedulus insto modis:
AGGÆI. Cap. I. v. I
18.

ZACHARIAS.
Quid vir ruso in equo, quid equi rusi, varij, albi
Sint, sancte indicijs Angele disco tuis.
ZACHARIA. cap. I. v. I.
19.

nae Tharſis te vaeren. Maer Godt zond eenen geweldigen wind over Zee, dat het ſchip in gevaer was van in ſtukken te breken. De ſchip-lieden wierden bevreeſt, en riepen ieder tot hunnen Godt, en ſy wierpen ook de ſchip-vragt in de Zee; maer Jonas ſliep beneden in 't ſchip in eenen zeer diepen ſlaep. Den ſtier-man ging by hem, en zeyde: Wat! ſlaept gy hier? Staet op, an aenroept uwen Godt, of hy miſſchien ons wilde gedenken, en ons bevryden van te vergaen. Voords zeyden ſy tot malkanderen: Komt, laet ons het lot werpen, op dat wy mogen weten, waerom ons dit ongeval overkomt. Als ſy het lot hadden geworpen, viel het op Jonas..... En ſy zeyden tot hem: Zegt ons, waerom is ons dit ongeval geſchied? Wat is uw hand-werk, van waer zijt gy, waer gaet gy henen? ofte van wat volk zijt gy? Hy antwoordde: Ik ben een Hebreeuwſch man, en ik vreeze den Heere, den Godt des Hemels, die de Zee en d'aerde geſchaepen heeft. Hier op wierden ſy zeer verſchrikt, en vraegden hem: waerom hebt gy dit gedaen? want ſy hadden uyt hem verſtaen, dat hy vlugtte voor Gods aenſchyn. Sy vraegden ook: Wat moeten wy u doen, op dat de Zee voor ons in ſtilte geracke? want de Zee wies aen en zwol op. Jonas zeyde: Neemt op, en werpt my in de Zee, want ik wete, dat dit groot tempeeſt om mynen t'wille over u komt. De mannen roeyden om 't Land te winnen; maer ſy konden niet: want de Zee wierd meer en meer onſtuymig tegen hun. Sy riepen dan tot den Heere, en zeyden: O Heere, laet ons dog niet vergaen om dezen man, wilt ook ſijne dood ons niet toerekenen: want gy zelf, ô Heere, hebt hier in gedaen, gelyk gy hebt gewilt. En Jonas opnemende, wierpen ſy hem in de Zee; en de Zee hield op van haere ongeſtuymigheyd. Godt had eenen grooten viſch beſchikt, om Jonas in te ſlokken; en Jonas was in het ingewand van dien viſch dry dagen en dry nagten. Jonas bad daer aldus: Ik roepe tot u, ô Heere, in mijne benouwtheyd, en gy zult my verhooren....gy hebt my geworpen in 't midden van de diepe Zee.... Wanneer ik in de duyſterniſſe

V. Van waer was Jonas?

A. Jonas, het gene beteekent eene Duyve, was zoon van Amath of Amathi, van de Stad Geth-Opher, anders Geth-Epher, of Geth van 't Land van Epher, en niet van Geth dat gelegen is in het Land der Philiſtynen: Geth-Epher was in 't Geſlagt van Zabulon, gelyk ook Nazareth; maer langs den kant der zee van Genezareth, of 't Meer Tiberias, in 't Land van Galileën. Den ſtiptelyken tyd, wanneer Jonas heeft beginnen te propheteeren, is onzeker: dit is zeker, dat hy gepropheteerd heeft ten tyde van Jeroboam den II., Koning van Iſrael. Want in den 4 Boek der Koningen 14 cap. word gezeyt, dat Jeroboam de paelen van Iſrael, van den ingang van Emat tot aen de zee der woeſtyne, of het Meer Aſphaltites, wederom gekregen heeft, nae het woord des Heere, het welk hy geſproken heeft door ſynen dienaer Jonas den Propheet. Van deze Voorzegging, die onder de Prophetien van Jonas nu niet meer gevonden word, zegt Joſephus, dat Jeroboam door de zelve aengemoedigt zynde, de Syriers overwonnen en de gezeyde Land-paelen met ſyn ryk vervoegt heeft: of die Prophetie van Jonas de eerſte is geweeſt, kan men niet verzekeren. Eenige zeggen, dat hy heeft beginnen te propheteeren in de eerſte jaeren van Jeroboam, wanneer in Juda regneerde Amatias: dienſvolgens voor de regeering van Ozias, zelfs voor dat Oſeé propheteerde; en dat hy de eerſte plaets onder de Propheeten niet en heeft, om dat de hiſtorie die hy beſchryft, gebeurt is naer de Prophetie van Oſeé en der dry volgende Propheeten, ontrent het jaer 3233, voor Jeſus Chriſtus 771; en dat hy geleeft heeft honderd-en-twintig jaeren. Het gemeyn gevoelen der Hebreeuwen, van de HH. Hieronymus en Auguſtinus, van Euſebius en andere Schryvers is, dat Jonas gepropheteert heeft ten tyde van Oſee, Joel, Amos, en Iſaias, dienſvolgens onder Jeroboam en Ozias: dat onder deze Koningen Oſee heeft beginnen te propheteeren, blykt uyt ſyn eerſte Capittel, waer uyt de meeſte Uytleggers beſluyten, dat Oſee is den eerſten der Propheten.

V. Wat beſchryft Jonas in ſynen Boek?

A. Hy beſchryft in de vier Capittels van ſynen Boek, (die geplaets is in het Oud Teſtament den zes-en-dertigſten) hoe den Heere hem zond om te gaen drygen de inwoonders van Ninive, Hoofd ſtad van Aſſyrien, met ſyne gramſchap, en op wat manier dit volk zig met Godt verzoende door ſyne boetveerdigheyd. Volgens het gevoelen van zommige heerſchte alſdan te Ninive Phul, die men voorgeeft te zyn den vader van Sardanapalus, maer andere willen, dat het Sardanapalus laeſten Koning van Aſſyrien geweeſt is, die door de Predikatie van Jonas zig voor eenigen tyd bekeert heeft: om dat men in de tydrekening der Schryvers gemeynelyk geſtelt ziet, dat dien Koning geregeert heeft ten tyde van Jeroboam den II., onder den welken gepropheteerd heeft Jonas, die ook onder den tyd van Sardanapalus geſtelt word in den tyd-boek van Euſebius; en den H. Hieronymus zegt, dat ten tyde van dien Vorſt gepropheteerd heeft Amos, met wie ſaemen leefde Jonas. Ook zegt den H. Auguſtinus, dat Jonas propheteerde ontrent het eynde der Monarchie van Aſſyrien Deze is vernietigt, wanneer Ninive in haere boosheden ervallen zynde, door het magtig leger van Arbaces, Gouverneur van Medien, en Beleſus, Stad-houder van Babylonien (die een ſaemen-zweering tegen Sardanapalus hadden aengegaen) ingenomen is in 't derde jaer des belegs langs de openheyd van den muer, die door de Rivier *Tygris*, opzwellende door de ſtort-regens, om verre geſmeten was: Sardanapalus om niet te vallen in de handen ſyn'er vyanden, ſtak ſyn Paleys in brand, waer in hy met alle ſyne rykdommen en hof-bediende verteert wierd. Ninive verovert zynde, heeft alsdan veel gedaen; nogtans eer dat ſy volgens de voorzegging der Propheten geheel verwoeſt wierd, is ſy gebleven de hoofd-ſtad der Vorſten die over de Syriers en Babyloniers geheerſcht hebben tot *Chynaladanus*: den eerſten naer Sardanapalus heeft in Babylonien geheerſcht *Beleſus*, den zelven waerſchynelyk met *Nabonaſſar*; en op dezen grondſlag word geſtelt het berugt Tyd-perk of *Epocha* van *Nabonaſſar*, het welk volgens de tyd-reke-

benouwt

benouwt was, wierd ik u indagtig, op dat myn gebed mag komen tot uwen H. Tempel..... Ik zal u met dankzeggínge offeranden doen, ik zal de beloften, die ik heb gedaen voor mijne behoudeniſſe, aen den Heere kwyten. Dog Godt beval den viſch, en hy ſpoog Jonas uyt op het Land. Godt zeyde hem wederom: Gaet nae de groote Stad Ninive, Hoofd-ſtad van Aſſyrien (Ninive was eene groote Stad van dry dag-reyzen.) Jonas begon de Stad in te gaen eene dag-reyze verre; en hy riep met luyder ſtemme: Nog veertig dagen en Ninive zal vergaen. De Niniviten geloofden Godt. Sy riepen eenen vaſten uyt; ſy deden rouwe zakken aen, klyn en groot. Den Koning zelf ſtond op van ſijnen Throon; leyde ſijn kleed af; bedekte zig met eenen rouwen zak, en zat neder op d'aſſchen. Hy liet ook door Ninive uytroepen, dat geenen menſch nogte beeſt iets zoude nutten, ofte nae de weyde geleyd worden, ofte zelf water drinken, om aldus de menſchen door het misbaer der beeſten tot droefheyd en boetveerdigheyd te verwekken; maer dat zoo de menſchen als de beeſten met rouwe zakken gekleed, tot Godt zouden roepen uyt alle hunne kragt. Dat ook een-ieder zig zoude bekeeren van ſijnen boozen handel..... of mogelyk Godt berouw kreeg, en het ons vergaf. Godt heeft hunne werken gezien, en dat ſy bekeert waeren van hunne kwaede wegen, en hy kreeg berouw over de ſtraffe, die hy hun gedreygd had te doen. Jonas wetende, dat Godt ſijn vonnis had erroepen, aengaende de verwoeſtinge van Ninive, was hier over bedroeft, en zeyde tot den Heere: O Heere, dagte ik het niet, als ik nog in myn Land was? Daerom wilde ik dit ook voorkomen, met nae Tharſis te vlugten: want ik wiſt wel, dat gy waert eenen genaedigen Godt, die langmoedig en ryk zyt in goedertierentheyd, en die ligtelyk berouw hebt in uwe ſtraffen..... Jonas trok dan uyt de Stad, en zette zig neder in een lommer-hutteken, tot dat hy zien zoude, wat'er van de Stad mogte geſchieden. Godt beſchikte het zoo, dat'er een boomken met digte bladeren over het hoofd van Jonas kwam waſſen, om ſijn hoofd te be-

ning die nu zeer gevolgt word, valt in 't jaer 744 voor Jeſus Chriſtus, of 748, voor onze gemeyne tyd-rekening. Daer naer is Gods vonnis, het gene door de boetveerdigheyd eertyds was opgehouden, volbrogt, volkomen zynde de boosheyd die Ninive ten ondergang gebragt heeft, gelyk voorzien had den ouden Tobias volgens het woord des Heere uytgeſproken door den Propheet Jonas, als uytdrukt den Griekſchen Text in den Boek van Tobias 14. cap.

V. Wat is 'er bezonder in de Zending van Jonas?

A. De Zending van Jonas is zonderling hier in, dat hy is gezonden geweeſt tot de Heydenen, en dat hy was van Galileën.

V. Waerom hebben de Phariſeën dan gezeyd aen Chriſtus, dat'er noyt Propheet is geſproten uyt Galileën, gelyk zegt de Schrifture?

A. De Phariſeën ſpracken met onwetendheyd, geen acht nemende (als ſy willende doen zien, dat Jeſus Chriſtus geenen Propheet kon zyn, zeyden aen Nicodemus, dat hy niet en zoude vinden in het H. Schrift, dat 'er oyt Propheet was gekomen uyt Galileën, *Joan.* 7 c. 52 *V.*) dat *Geth-Epher* van naem verandert was ten tyde van Jeſus Chriſtus. Het wierd alsdan genaemt *Jotapata*, zynde eene plaets van Galileën, verſterkt geduerende den laeſten oorlog der Joden, alwaer gevangen wierd genomen Flavius Joſephus, Joodſchen Hiſtorie-ſchryver. Het is dan zeker, dat Jonas was van Galileën, en dat hy zeer vermaerd geweeſt is, zoo wel als Nahum, ook van Galileën.

V. Welke zyn de bezonderheden van de hiſtorie van Jonas?

A. Jonas verkozen van den Heere, om te gaen vermaenen de Ninivieten, was weygerig aen dit goddelyk bevel, en wilde weg-vlugten; ten dien eynde begaf hy zig ſcheep te Joppe, thien of twaelf mylen van Jeruſalem, om te gaen nae *Tharſis*. Dit woord hebben de Zeventig hier houden ſtaen, hoewel ſy ſomwylen in plaets van Tharſis overzetten Carthago; welk is in Afriken, en word van Theophylactus gehouden voor de vlugt-plaets van Jonas. Andere zeggen, dat Tharſis hier het zelve is met *Tharteſſus*, of *Thariſſa*, een zee-ſtad van Spagnien, gelegen aen de Engte van Gibraltar, genoemt *Fretum Herculeum* of *Gaditanum*. Het gemeynſte en waerſchynelykſte gevoelen ſchynt te zyn, dat door Tharſis hier verſtaen word de hoofd-ſtad van Cilicien in klyn Aſien. Jonas verhoópte, dat hy uyt zoo verre landen van den Heere niet meer zoude geroepen worden om te gaen nae Ninivie. Maer Godt om hem te kaſtyden, dede opſtaen een groot tempeeſt op de zee, zoo dat de ſchippers vreezende te vergaen, de vaten in de zee wierpen, op dat het ſchip daer af zoude verligt worden; en Jonas in het ſchip nederwaerts gedaelt zynde, ſliep eenen zwaeren ſlaep, door vermoeydheyd of zwaermoedigheyd. de ſchippers weytende dezen toeval aen eenigen pligtigen, die konde zyn op het ſchip, wierpen het lot om hem te ontdekken; en het lot is gevallen op Jonas, die bekende ſyne ſchuld en ſtemde toe van in de zee geworpen te worden, om den ſtorm te ſtillen, die aenſtonds ophiel. Den Heere medelyden hebbende met Jonas, liet toe, dat hy wierd ingeſlokt van eenen grooten Zee-viſch, die de Zeventig en den H. Evangeliſt Matthæus noemen eenen Walviſch: *Cete* geſtelt in den Boek der Schepping 1. cap., is gemeyn aen alle groote Zee-viſchen; nogtans word hier gemeynelyk verſtaen eenen Walviſch, wiens muyl openſtaende zig vertoont heeft als de holte van een Spelonk, zegt den H. Auguſtinus, ſprekende van eenen Walviſch, wiens dood lighaem te Carthago gezien is geweeſt. Hieren-tuſſchen zeggen eenige Schryvers, dat den Walviſch de ſtroot te eng heeft om eenen menſch te konnen inzwelgen; daerom willen ſy, dat Jonas ingeſlokt is van eenen Zee-hond, die *Carcharias*, of *Lamia*, en alleenelyk met eenen algemeynen naem Walviſch genoemt word; die ſy zeggen de ſtroot en den zak zoo groot te hebben, dat hy zelfs verſcheyde menſchen kan verbergen In den buyk van den viſch bleef Jonas ongehinderd dry dagen en dry nagten, aenroepende en lovende den Heere; naer welken tyd dit Zee-gedrog hem uytwierp op den oever van de zee, en miſſchien niet verre van Joppe: van waer Jonas, zoo mag men gelooven, gegaen is nae Jeruſalem en den Tempel om Godt te bedanken, verhopende, dat den Heere nu

IONAS.
A Ceto absorptus luteo noctesque dieſque
Tres ventre in pyscis: tum Niniven venio.
IONÆ. Cap. I. V. I.
13.

PROPHETIA IONÆ, CAPVT. II, vv II. P.B. Boutlats. Sculp.

ſchudden tegen de hitte. Jonas was daer over zeer verblyd; maer Godt beſchikte ook 's anderdags eenen worm, die het boomken door ſijne knaeginge dede verdroogen .... En als nu de zonne rees, dede Godt eenen brandenden wind komen, zoo dat Jonas ganſch verhit wierd, en hy verzogt om te mogen ſterven... Dan zeyde Godt: Meynt gy, dat gy met reden gram zyt om het boomken? Hy antwoordde: Te regt ben ik vergramt ter dood toe. Dan zeyde den Heer: Gy bedroeft u over het boomken, 't welk u geenen arbeyd heeft gekoſt om het te doen waſſen, en 't welk u geenen arbeyd heeft gekoſt, om het te doen waſſen, en 't welk op eenen nagt geboren, en op eenen nagt is vergaen; en zoude ik geene deirniſſe hebben met de Stad Ninive, alwaer meer als hondert-en-twintig-duyzend menſchen zyn, die geen onderſcheyd en weten tuſſchen hunne regter en linker hand, (dit is onnoozele kinderen) en waer veel beeſten zyn, die niet gezondigt hebben.

zoude te vrede zyn met deze ſtraf en ſyne boetveerdigheyd, zonder hem voorders te zenden nae Ninive. En ziet het woord des Heere is voor den tweeden keer geſchied tot Jonas, zeggende, dat hy zoude gaen prediken in de Stad Ninive, als dan de grootſte Stad der wereld: ſy was groot dry dag-reyzen, te weten in haeren omvang, volgens den H. Hieronymus; of zelfs in haeren diameter, van 't een eynde tot 't ander, gelyk andere zeggen, om dat hun dunkt, dat ſy anderſins niet en zoude geweeſt hebben de grootſte van alle de ſteden der wereld. Jonas volbrengende de beveelen van den Heere, predikte aen de Ninivieten, by aldien ſy geene boetveerdigheyd en deden, dat Ninive zoude vernietigt worden. Sy geloofden aen Jonas, en deden penitentie; Godt was hun bermhertig en ſpaerde Ninive. Jonas ziende, dat ſyn voorzegging niet volbragt was, en geheel treurig zynde, uyt vreeze van gerekent te worden voor eenen valſchen Propheet, bad den Heere van hem uyt dit leven te rukken: waer in, is't dat hy van dood-zonde verontſchuldigt word, om dat hy gewenſcht heeft eene regtveerdige zaek, te weten, dat de Ninivieten om hunne voorgaende zonden met eene tydelyke ſtraf geſtraft zouden worden, hy heeft nogtans ten minſten eene dagelykſche zonde begaen, om dat hy dit gewenſcht heeft door eenen ondiſcreten iever en uyt ydel inzigt, om met zoo groote ſchaede van die volkeren ſyne eere te behouden. Daerom beriſpte hem den Heere, doende hem verſtaen regtveerdig te zyn, dat hy ſpaerde de groote Stad Ninive, in de welke waeren meer als 120000 menſchen die niet en wiſten wat onderſcheyd dat'er is tuſſchen de regte en ſlinke hand, dat is die nog niet gekomen waeren tot het gebruyk van 't verſtand om goed en kwaed te onderſcheyden. Godt onderrigte Jonas ten zelven tyde door de ſchaduwe van den klimmer-boom, of eertveil, en door den worm, die hem aenſtonds dede verdroogen met daer aen te knaegen. Dit plantzoen (het welk den Heere haeſtelyk had doen opgroeyen om te maeken een lommering voor ſynen Propheet) word in het Hebreeuws genoemt *kikajon*; het gene beteekent een plantſoen, het welk in Paleſtienen groeyende, op korten tyd volwaſſen is, en eene groote lommering geeft: in plaets van dit woord is van de ſeventig geſtelt, konkommer, *cucurbita*; den H. Hieronymus heeft het ovegezet met het woord *hedera*, eertveil; niet om dat hy oordeelde dit eygentlyk het zelve te zyn, maer om dat hy geen latynſch woord had het gene den eygen zin van het Hebreeuwſch woord zoude uytdrukken; zoo heeft dien Leeraer liever gehad met Aquila en Theodotion te gebruyken een gemeyn woord, beteekenende een diergelyk plantzoen aen de latynen bekent, als hun een onbekent Hebreeuwſch woord op te dringen. Veele hedendagſche Schryvers komen over een, dat het woord *kikajon* zoo veel te zeggen is, als *palma Chriſti*, of *ricinus*, in d'Egyptiſche tael *kiki*, en in het Griekx *ſeli cyprion*; welk plantzoen, by nae gelyk aen de Lelie, heeft eenen ligten ſtam, ligte en uytgeſtrekte bladeren geſpikkelt met zwarte plekxkens, en bloemen draegende van verſcheyde koleuren.

V. Waer in heeft Jonas geweeſt het afbeeldzel van Jeſus Chriſtus?

A. Hier in, dat gelyk hy naer dry dagen levende is gekomen uyt den buyk van den Walviſch die hem had ingeſlokt, aldus Chriſtus levende is gekomen uyt het graf, naer dat hy geſtorven zynde, in het zelve geſloten was geweeſt dry dagen, gelyk den Zaligmaeker zelf voorzeyd had, dat hy dry natuerelyke dagen zoude in het graf blyven; te weten eenen geheelen, en een deel van de andere twee, alzoo hy des vrydags 's avonds begraven is, en des Zondags 's morgens verrezen Boven dien gelyk Jonas de Stad Ninive bekeerde door ſyne predikatie, in de welke hy haere vernieting voorzeyde, beveſtigende die met het mirakel dat aen hem gebeurt was; alzoo zyn de Joden met veel duyzende bekeert, korts naer de hemelvaert van Jeſus Chriſtus door ſyne dood en de predikatie van ſyne verryſſeniſſe.

DE II. BOEKEN DER MACHABEËN.

De natuerelijke orden van de geſchiedeniſſen der Machabeën zoude zijn deze Hiſtorie te plaetzen agter het Boek van Nehemias hier voren blad 204. om aldus de Jodſche Hiſtorie ordentelijk te doen volgen. Dog tuſſchen het gene Nehemias in ſijn Boek verteld, en 't gene verteld word in de Boeken der Machabeën, is'er nog eenen tuſſchentyd van 250 jaeren, waer van wy niets en hebben in't H. Schrift. De Joden naer hunne wederkomſte uyt Babylonien leefden onder het gebied van de Koningen van Perſien tot den tyd toe, dat dit Koningryk onder

Darius Codomannus vernietigt wierd door Alexander den Grooten, onder wiens gebied sy alsdan kwamen, en naer sijne dood sijn ryk gespeeten zynde, kwamen sy onder de Koningen van Syrien, en onder eenige van hun hadden sy zeer veel te lyden, gelijk uyt de volgende geschiedenisse der Machabeën zal blyken. De twee Boeken der Machabeën, die deel maeken van't H. Schrift, vertellen ons, den eersten in 16 en den tweeden in 15 Hoofd-stukken, eene geschiedenisse van 52 jaeren, in welke de voornaemste punten zyn de kloeke en edelmoedige martel-dood van den ouden Eleazarus, en van eene manaftige moeder met haer zeven zonen. Voorts de kloeke daeden van Judas Machabeus, en van sijne broeders naer hem. Hunne onverwinnelijke liefde voor Gods HH. Wetten, en voor het Vaderland; hun groot geloove en hun kloek betrouwen op Godt; het mistrouwen van hun zelven en van hunne eygen kragten. Wy zien hier dat Godt de Oorlogen doet uytvallen naer sijn welbelieven; dat de groote magt niet helpen en kan, als hy sijnen zegen aen de mindere magt verleenen wilt; dat'er in tyd van nood geenen beteren en kragtigeren middel en is, als het gebed: maer dat men niet te min de menschelijke middelen, die Godt ons door sijne voorzienigheyd ter hand stelt, moet waernemen, enz. Dit alles zyn af-beeldingen van den geestelijken stryd, die de H. Kerk ten allen tyde gehad heeft, en tot het eynde des werelds toe hebben zal, tegen haere geestelyke vyanden, en voornamentlijk tegen den Antichrist, die door Antiochus zoo levendig word af-gebeeld. Ook vind elke ziel in het bezonder hier zeer deftige voorbeelden om te leeren stryden tegen de onzienelyke aenvegtingen van d'helsche magten.

UYT HET II., III., IV., V., VI. EN VII. HOOFD-STUK.

Heliodorus, willende op't bevel van Seleucus in den Tempel rooven, word van d'Engelen gegeesselt. Onias verraederlijk gedood. Wondere teekenen in de logt over Jerusalem. Antiochus neemt Jerusalem in. Hy berooft den Tempel. Antiochus dwingt de Joden hunnen Gods-dienst te verlaeten Kloekmoedigheyd van Eleazarus. De martel-dood van de zeven broeders. Kloekmoedigheyd van hunne moeder.

NAer dat Alexander den Grooten Darius Koning der Persianen en Meden verslagen had, trok hy voords aen de uytterste paelen des aerdrykx, en veroverde de landen, volkeren en vorsten, zoo dat niemand voor hem dierf kikken. Dog hy viel te bedde, en ziende, dat de dood was naekende, riep hy sijne voornaemste hovelingen, verdeelde onder hun sijn Koningryk, en stierf, geregeert hebbende 12 jaeren. Die hovelingen stelden dan elk eene Koninglyke Kroone op hun hoofd, en hunne zonen naer hun veele jaeren lang. Eenen van die, Seleucus genaemt, regeerde in Syrien; en Judeën was hem ook onderworpen. Onder Seleucus Philiopater, eenen van sijne opvolgers, wierd de H. Stad Jerusalem in vrede bewoont, om de

V. Waer van spreken de twee Boeken der Machabeën?

A. Sy spreken van de voltrekking der Prophetien van Daniel, en van de historie van al het gene uytgewerkt hebben de Machabeën, die Helden en zoo vermaerde voorstaenders van de Religie en van de vryheyd van Gods volk, geduerende den tyd van ontrent 130 jaeren dat het Jodsche volk bestiert is door de Asmoneesche Princen.

V. Waer van komt dezen naem, Machabeën in het latyn Machabæi?

A. Het woord *Machabæi* komt van een opschrift het gene Judas, zoon van Mathathias, had doen stellen op syne Standaerts, welkers woorden waeren getrokken uyt den Lof-zang van Moyses, in het Hebreews: *Mi Chamo-cha Ba elim* JEHOVA? *Quis similis tui in fortibus Domine?* Wie is uws gelyk onder de magtige, Heere? Deze spreuk staet in den Boek des Uytgangs 15 cap. Men heeft die op de Standaerts in het kort uytgedrukt met vier Hebreeuwsche letters, te weten: *Mem, Caph, Beth, Iod*, en daer van gemaekt het woord *Machabæi*, M. C. B. I. Op diergelyke wyze hebben de Romeynen op hunne Standaerts gestelt deze letters S. P. Q. R. waer door uytgedrukt wierd deze sententie: *Senatus Populusque Romanus*: dat is te zeggen, den Raed en het Volk van Roomen.

V. Wie heeft geschreven de Boeken der Machabeën?

A. Verscheyde Auteurs, wiens naemen onbekent zyn, hebben deze opgestelt, en de Kerk erkent deze Boeken voor Canoniek.

V. Wat moet men tot onze onderrigting trekken uyt de Boeken der Machabeën?

A. Het voorbeeld der Machabeën moet in ons veroorzaeken groote gevoelens van godsdienstigheyd; want men word in deze Boeken niet gewaer als eene diepe ootmoedigheyd, een opregt betrouwen op Godt, een nederig mistrouwen van onze eyge kragten, eene groote noodzackelykheyd en eene wonderlyke kragt van het Gebed. Dit alles leert ons, hoe wy ons moeten gedraegen in de geestelyke oorlogen alwaer wy dagelyks stryden tegen de magten der duysterniſſen.

V. Waerom verwerpen de ketters de Boeken der Machabeën?

A. Om dat in den tweeden Boek 12. cap. gesproken word van de aelmoessen en gebeden voor de dooden: daer leest men, hoe Judas Machabæus, dien vromen en godsdienstigen Aenleyder der Israeliten, volgens het oud gebruyk van syn volk, Sacrificien voor de overledene heeft doen opofferen: men besluyt aldaer met de alderklaerste woorden, dat het aldus een heylig en zalig gepeys is voor de gestorvene te bidden, op dat sy van zonden mogen ontbonden worden. Waer uyt men onverwinnelyk dit ten minsten tegen

godvrugtigheyd van den hoogen-prieſter Onias, zoo dat zelf de heydenſche Koningen en Princen deze plaets eerden, en den Tempel begiftigden met groote geſchenken: en dat Seleucus Koning van Aſien alle onkoſten droeg, die tot den dienſt der offeranden beſteed wierden. Dog Seleucus veranderde daer naer van genegentheyd; want Simon, een Jode, tot overſten van de wagt des Tempels geſtelt zynde, zogt iets onregts te doen in de Stad, waer in den opper-prieſter hem tegen ſtond. En hy, Onias niet konnende overwinnen, trok uyt ſpyt nae Apollonius den Veld-overſten van Seleucus, en zeyde, dat de ſchat-kiſte te Jeruſalem vol geld was, en dat men dit ligtelijk konde brengen onder het bewind des Konings. Apollonius dit aen den Koning verhaelt hebbende, riep hy Heliodorus ſijnen ontfanger, en beval hem het geld te gaen haelen te Jeruſalem. Heliodorus begaf zig tot de reyze, en te Jeruſalem aengekomen zijnde, zeyde hy tot Onias, wat'er hem wegens dit geld was aengebragt, en vraegde, of dit ook zoo was? Den Opper-prieſter vertoonde, dat dit geld in den Tempel in bewaerenis was, om weduwen en weezen te onderhouden;.... dat men groot ongelyk zoude doen aen de gene, die dit daer hebben betrouwt, en aen den vrydom des Tempels, en dat dit niet doendelyk was. Maer Heliodorus hiel ſtaen, dat dit geld tot den Koning gebragt moeſt worden. Dus, hebbende daer toe eenen dag geſtelt, kwam hy in den Tempel, om die zaeke uyt te voeren. Daer was hier over geen klyn verbaeſtheyd in de Stad. De Prieſters in hun Prieſterlijk gewaed wierpen zig voor den Autaer neder, en riepen nae den Hemel, ... en niemand konde het aenzigt van den opper-prieſter Onias aenzien, zonder in ſijn herte gewond te worden.... Andere liepen met hoopen uyt hunne huyzen nae het gemeyn gebed, om dat d'onteeringe van d'H Plaets voor handen was. De vrouwen omgord met hayre kleederen, vervulden de ſtraeten. De maegden, die te vooren opgeſloten bleven, liepen ook uyt, ſommige tot Onias, andere nae de mueren des Tempels. Sy riepen dan tot den Almogenden Godt, dat het vertrouwde geld in ſijn geheel mogt bewaert worden. Maer Heliodorus dede dat hy had voorgenomen. Dog als hy nu gekomen was met ſyne ſoldaeten ontrent de ſchat-kiſte, dede den opper-heer van de Engelen en van alle magten eene zoo wonderbaere vertooninge, dat alle die zig hadden verſtout Heliodorus te gehoorzaemen door de kragt Gods verſlagen zynde, van verſchriktheyd in onmagt vielen; want ſy zagen een peerd, verçiert met een ſchoon dek-kleed, waer op eenen ſchrikkelyken Ruyter gezeten was, 't welk met grooten drift ſijne voorſte voeten op Heliodorus ſloeg. En die'er op zat, ſcheen goude wapenen aen te hebben. Daer verſchenen ook twee jongelingen, zeer ſterk van leden, ſchoon van gelaet en fraey in kleedinge, die van beyde zeyden nevens Heliodorus ſtaende, hem met veele ſlagen onophoudelyk geeſſelden.

Heliodorus plat ter aerde gevallen zijnde, wierd van de ſijne opgenomen, in eenen draeg-ſtoel geſtelt, en weg-gedraegen.... Hy lag dan door de Goddelyke kragt zonder ſpraeke, en zonder hope van te konnen bekomen. Eenige vrienden van Heliodorus kwamen van Onias verzoeken, dat hy den Alder-

de ketters bewyſt, dat in deze zaek het zelfſte gevoelen der Geloovige van dien tyd geweeſt is het gene nu is, gelyk altyd, van de Catholieken: welke oude overlevering beveſtigt is door Jeſus Chriſtus by *Matth.* 12 cap. alwaer hy ſprekende van de zonden tegen den H. Geeſt, onderſtelt als een bekende zaek, dat 'er eenige zonden naer dit leven vergeven worden: jae niets by naer kan 'er klaerder zyn, als dat men in ons H. Sacrificie altyd gebeden heeft voor de dooden. Door deze waerheyd is Calvien zelf zoo overwonnen geweeſt, dat hy zig niet en heeft konnen wederhouden van te zeggen, dat het van over 1300 jaeren de gewoonte in de Kerk was te bidden voor de overledene. Dat de Kerk in haere Goddelyke Dienſten van in de eerſte eeuwen eenige Leſſen uyt deze Boeken heeft gebruykt, getuygen de HH. Leo, Auguſtinus, en andere van onze Leeraers, die de twee Boeken der Machabeën als Canonieke Boeken hebben erkent, gelyk de HH. Cyprianus, Clemens Alexandrinus, Ambroſius, Chryſoſtomus, en andere menigvuldige Vaders van de H. Kerk: ook Origines en Tertullianus hebben deze als heylige en goddelyke Boeken aengehaelt; en naer het derde Concilie van Carthago, naer dat van Roomen onder den Paus Gelaſius met 70 Biſſchoppen, heeft het algemeyn Concilie van Trenten deze Boeken in den *Canon* geſtelt.

V. Wierden de Joden beſtiert door Koningen van hunne Natie naer hunne wederkomſte uyt de ſlavernye van Babylonien?

A. Neen; de Joden leefden altyd onder de heerſching der Perſen, en vervolgens onder die van Alexander den Grooten, die wierd den Meeſter van geheel den Ooſten, naer ten onderen gebragt te hebben Darius laeſten Koning van Perſien.

V. Hoedanig was den ſtaet der Joden in dien tyd?

A. De Joden hadden als een ſoort van ſouverynityt; want de Natie was als een Republiek beſtiert door d'Opperprieſters en door den ſouverynen Raed der 72 Regters, geſtigt door Moyſes, het gene men noemde *Sannedrin*: ſy ſtonden alleenelyk onder tribuet der Princen aen wie ſy onderworpen waeren.

V. Aen wie gaf Alexander ſyn Ryk?

A. Alexander ziek geworden zynde, zag, dat hy wel haeſt zou moeten ſterven; alsdan ontboden hebbende de voornaemſte Veld-overſte ſyns leger, verdeelde hy ſyn Ryk onder hun. Hy gaf Egypten aen Ptolomeus, en Seleucus heerſchte in Babylonien en Syrien.

V. Waer mede begon het Ryk van Ptolomeus, Koning van Egypten?

hoog-

hoogſten zoude aenroepen, op dat hy het leven wilde geven aen die op ſijn uyterſte lag. Onias dan droeg eene offerande voor ſijne gezontheyd op, en terwyl hy bezig was, verſchenen de zelve jongelingen wederom aen Heliodorus, en zeyden tot hem: Bedankt den Opper-prieſter Onias; want om ſijnen t' wille heeft Godt u het leven geſchonken. Maer gy, van Godt gegeeſſelt zijnde, verkondigt aen ieder ſijne grootheden en magt. Dit gezeyd hebbende, verdwenen ſy. Heliodorus eene offerande aen Godt gedaen, en Onias bedankt hebbende, trok weder met ſijn krygs-volk nae den Koning: en hy beveſtigde door ſijne getuygeniſſe aen ieder-een de werken van den grooten Godt, die hy had gezien. En als den Koning hem naderhand vraegde, wie'er bekwaem zoude wezen, om nog eens nae Jeruſalem gezonden te worden, zeyde hy: Is't dat gy eenen vyand ofte verrader hebt in uw Ryk, zend hem vry derwaerts, en gy zult hem wel-gegeeſſelt te rug krygen, indien hy'er nogtans levendig afkomt: want in die plaetze is waerelyk eene Goddelyke kragt te vinden. Die hier boven in den Hemel woont, is'er den bewaerder van, en hy ſlaet en vernielt alle degene die daer komen om kwaed te doen.

Simeon nu beſchuldigde Onias by Seleucus, als of hy zelve Heliodorus had geſlagen, ofte daer van d'oorzaek geweeſt was, en van ongetrouwigheyd tegen den Koning. Onias trok dan nae den Koning toe, om zig te verontſchuldigen. Dog Seleucus geſtorven zijnde, kwam Antiochus ſijnen broeder, bygenaemt den doorlugtigen tot het Ryk. Jaſon nu, broeder van Onias, met eerzugt tot het hoog-prieſterſchap gedreven, ging tot den Koning, beloofde hem daer voor 360 talenten zilvers, en nog tachentig talenten uyt andere inkomſten. Dry jaeren daer naer Menelaus, broeder van Simon, nog meer geld toezeggende aen Antiochus, als Jaſon, wierd Jaſon van ſijn ampt geſtelt, en naderhand ook deſgelyks Menelaus, wordende ſijnen broeder Lyſimachus geſtelt in ſijne plaets. Dog, dezen ook afgeſtelt zijnde, zoo geraekte menelaus door middel van geld wederom op den zetel. Hy roofde eenige goude vaten uyt den Tempel, en ſchonk die aen Andronicus, hoveling des Konings. Onias beriſpte Menelaus daer over, zig daer-en-tuſſchen houdende in eene vrye plaetze. Menelaus dan ging nae Andronicus toe, en bad hem dat hy Onias wilde dooden. Andronicus by Onias gekomen zijnde, en hem met eede de hand gevende, bragt Onias zoo verre, dat hy ſijne vrye plaetze verliet, en ſtraks ſtak hem Andronicus dood. Dit wierd niet alleenelyk kwalyk genomen van de Joden; maer ook van d'andere volkeren. Antiochus zelfs wierd innnerlyk bedroeft over Onias, en zoo beweegt door medelyden, dat hem de traenen van de wangen afliepen. Dus met groote gramſchap ontſteken zijnde tegen Andronicus, dede hy hem het purpere kleed afleggen, en omvoeren door de geheele Stad, tot dat hy eyndelyk den dood-ſlager dede dooden op de zelve plaetze, alwaer hy deze goddeloosheyd tegen Onias had begaen. De oproerigheden en ſchelm-ſtukken groeyden daer-en-tuſſchen binnen Jeruſalem gewel-delyk aen, en den Heer om de rampen voor te ſpellen, die Jeruſalem over het hoofd hingen, liet vremde teekenen zien in de logt. Het gebeurde dan, dat men veertig dagen lang in de logt mannen te peerde zag

A. Door de verovering van Judeën; en een groot getal van Joden wierden gevangen overgevoert in Egypten.

V. Wie was den opvolger van Ptolomeus?

A. Ptolomeus Philadelphus, onder wie de Joden hunnen adem ſchepten; want hy liet toe aen die wilden, van weder te keeren nae Judeën.

V. Wat is'er merkweerdigs onder de regering van Philadelphus?

A. Onder dezen Vorſt wierd de H. Schriftuer (of geheel of ten minſten den *Pentateuchus*) vertaelt in't Grikx, volgens het algemeyn gevoelen, door de 72 Jodſche Overzetters, ten tyde van Eliazar ſouverynen Prieſter, die-ze had uytgekozen en ten dien eynde gezonden nae Alexandrien; en 't is deze Overzetting zoo vermaerd door geheel de Kerk, die men noemt, de Overzetting der Zeventig.

V. Wie waeren de opvolgers van Philadelphus?

A Ptolomeus Evergetes, Ptolomeus Philopator, en Ptolomeus Epiphanes volgden op van vader tot zoon aen Philadelphus. Deze twee laeſte deden de Joden veel lyden om-ze te doen veranderen van Religie.

V. Wie was Koning van Syrien in dien tyd?

A. Antiochus, bygenaemt den Grooten, die zig vervoegde met Philippus, Koning van Macedonien, om Ptolomeus Epiphanes, Koning van Egypten, van den Throon te ſtooten.

V. Hoedanig was alsdan den ſtaet van Judeën?

A. Judeën wierd alsdan zeer verdrukt door de geduerige kwellingen van wegens die Princen.

V. Wie was den opvolger van Antiochus Koning van Syrien?

A. Seleucus Philopator, ſynen zoon.

V. Hoe leefden de Joden te Jeruſalem, ten tyde van Seleucus?

A. Sy genoten eenen volmaekten vrede, en de Wetten wierden daer nauwkeuriglyk onderhouden ter oorzaeke van de godsdienſtigheyd van den Opper-prieſter Onias. Hier door gebeurde het, dat zelfs de Koningen en Princen, hoewel ongeloovig, deze heylige plaets groote eerbewyſing toedroegen; zoodaeniglyk dat Seleucus van ſyne inkomſte bekoſtigde al het noodig tot het verrigten van de Sacrificien.

V. Waerom dede Seleucus dan rooven de ſchat-kamer van den Tempel?

A. Seleucus wierd verleyd door den godlooſen Simon van het Geſlagt van Benjamin, die had de zorg en opzigt des Tempels; welken ziende, dat den H. Prieſter Onias zig moediglyk ſtelde tegen ſyne geweldige en onregtveerdige voorneemens, beſloot te leveren den ſchat des Tempels in de handen der ongeloovige.

loopen, gekleed in goude laeken, gewapent met lancien, en als in benden verdeelt. Men zag de peerden in ſlag-orden geſtelt, tegen malkanderen aenloopen, de mannen malkanderen aen 't lyf vallen, en de ſchilden bewegen. Men zag'er een groote menigte met de helmen op het hoofd, en bloote ſweerden in de hand: men zag pylen vliegen; men zag den glans van goude wapenen en alderley harnaſſen; zoo dat een-iegelyk bad, dat deze vremde gezigten dog mogten ten goede keeren. Dewyl'er een valſch gerugte verſpreyd was wegens de dood van Antiochus, zoo kwam Jaſon, by-een vergaedert hebbende duyzent mannen, nae de Stad toe, om zig te ſtellen in het Prieſterſchap. Hy dreef de borgers van de mueren, en nam de Stad in, zoo dat Menelaus nae het kaſteel moeſt vlugten. Jaſon ſloeg ſyn eygen borgers dood, zonder iemand te ſpaeren: maer alle ſijne liſten en lagen kwamen uyt op ſchande, hy nam de vlugt, en is dan ellendig geſtorven. Den Koning Antiochus uyt alle deze beroerten vermoedende, dat het Jodſche Land van hem zogt af te vallen, kwam uyt Egypten met groote verbittertheyd en nam de Stad Jeruſalem in. Hy gebood aen alle de krygs-lieden te vermoorden alle die hun te gemoed kwamen, zonder iemand te ſpaeren, jae zelf in de huyzen te klimmen, en alles dood te ſlaen. Daer geſchiede dan eene groote moorderye van jongelingen en oude mannen, van vrouwen en kinders, van maegden en zuygelingen, en op dry dagen tyds wierden'er tachentig-duyzent gedood, en veertig-duyzent gevangen, en geen minder getal verkogt. Dog dit was niet genoeg, hy verſtoutede zig (hebbende tot opleyder Menelaus) den alderheyligſten Tempel des werelds in te treden, en in ſijne onreyne handen te nemen de heylige vaten, en die te ontheyligen. Hy was zoo beroofd van zinnen, dat hy niet eens en dagt, dat Godt om de zonden der borgers voor een weynig tyds vertoornt was, en dat hy daerom die plaetze had laeten onteeren. Antiochus dan, achthien-duyzent talenten uyt den Tempel geroofd hebbende, trok weder nae Antiochien, meynende door ſijnen hoogmoed, dat hy de aerde vaerbaer, en de Zee gangbaer zoude konnen maeken, zoo uytnemende was ſijne trotsheyd.

Niet lange daer naer zond den Koning volk van Antiochien om de Joden te doen verlaeten de Goddelyke inſtellingen, en om den Tempel te ontheyligen, en hem te noemen den Tempel van Jupiter. Dus wierd den Tempel vervult van d'overdaedigheden en braſſeryen, die daer ontugtelyk leefden. Den Autaer zelf lag vol van ongeoorlofde zaeken. De Sabbat dagen wierden niet meer onderhouden, en de feeſt-dagen der voorvaderen niet meer geviert: jae, niemand durfde bekennen, dat hy eenen Jode was. Een-ieder wierd bitterlyk gedwongen den dienſt der Afgoden by te woonen, en als de feeſt van Bacchus was aengekomen, wierden ſy gedwongen ter eeren van dien afgodt met eenen krans van hey-loof gekroont te gaen. Ook ging'er een gebod uyt door het ingeven der Ptolomeüſſen, dat men in d'omliggende Steden der Heydenen van gelyken doen zoude tegen de Joden, en hun tot het offeren dwingen, doodſlagende de gene die niet en wilden overgaen tot de gebruyken der Heydenen. Daer was dan groote ellende te zien. Twee vrouwen aengebragt zijnde, dat-ze haere zoontjens hadden beſneden, wierden omgevoert met de kinders gehangen aen haere

V. Wat dede Simon om ſyne voorneeming te doen gelukken?

A. Hy begaf zig tot Apollonius die alſdan gebiede in Celeſurien en Phenicien: hy gaf aen dezen te kennen, dat 'er te Jeruſalem onnoemelyke ſommen gelds verzaemelt lagen in eene ſchat-kamer en dat 'er wel middel kon gevonden worden om alle deze ſchatten te doen vallen in de handen des Konings.

V. Geloofde Apollonius het verhael van Simon?

A. Jae; en hy gaf daer van kennis aen den Koning, die zig laetende vervoeren door de beweegingen van geldgierigheyd ten naedeele van de agting die hy toedroeg aen den Tempel van Jeruſalem, order gaf aen Heliodorus van gaen op te haelen al dat geld waer van men had geſproken.

V. Wat gebeurde aen Heliodorus?

A. Heliodorus getreden zynde in den Tempel om de orders des Konings te volvoeren, zoo dede Godt gevoelen aen dezen godlooſen, hoe buytenſporig het is iet te derven onderneemen op de geheyligde Plaetſen, en aen te randen ſyne almogentheyd. Eenen ſchriklyken man, deftiglyk gekleed, te peerd gezeten, ſcheen aen te vallen op Heliodorus om ſyne trotsheyd te kaſtyden; twee andere jongelingen verſcheenen ten zelven tyde geheel glinſterende van glorie, die Heliodorus langen tyd geeſſelden, en lieten hem half dood liggen. Deze waeren zonder twyffel twee andere Engelen: aldus wierd den ſchat behouden.

V. Wie volgde naer Seleucus in het Koningryk van Syrien?

A. Antiochus ſynen broeder, bygenaemt Epiphanes, dat is te zeggen: den Doorlugtigen, ter oorzaeke van eenige groote daeden die hy in het eerſt had uytgewerkt: maer ſyne ongebondentheden en verwoedheyd tegen Godt en ſyne dienaers deden hem in het vervolg beërven den bynaem van Epimanes, welken beteekent, Uytzinnigen en raeſenden.

V. Wie was 'er Opper-prieſter onder Antiochus?

A. Onias was Opper prieſter volgens het order van ſyne geborte, en had dit hoog ampt bedient geduerende ontrent 26 jaeren; maer Jaſon, broeder van Onias, opgeblaeſen van hoogmoed en jalouſie, beſloot hem het Hoog-prieſter-ampt te ontrekken door dezen Prins, tot wie hy zig ten dien eynde begaf, beloofde hem eene zeer groote ſomme gelds, en bekwam aldus ſyn verzoek. Zoo dan, Onias wierd afgezet en weg-gejaegt.

V. Wat dede Antiochus hier naer?

A. Dezen Vorſt bragt voor de eerſte reys den oorlog in Egypten, onder voorwendzel van aengeſtelt te worden tot beſchierder van dat Ryk geduerende minderjaerigheyd van

borſten, en voorts over de veſten geworpen. Andere die in de bygelegen ſpelonke vergaedert waeren, om daer heymelyk den Sabbat-dag te vieren, wierden by Philippus aengebragt, en door het vuer verbrand, en daer wierden nog vele andere ongehoorde vreedheden bedreven.

Eleazarus nu, eenen der voornaemſte Schrift-geleerde, een man van hooge jaeren, en lieffelijk van gelaet, wierd gedwongen ſijnen mond open te doen, om verken-vleeſch te eten. Dog hy, liever hebbende met eere te ſterven, als met oneere te leven, ging gewilliglyk nae de plaets der ſtraffe, en overdenkende, hoe hy zig hier draegen moeſt, nam voor, door eene ſtandvaſtige lydzaemheyd, niets ongeoorloft te doen om de liefde van 't leven: want d'omſtaenders ter oorzaeke van d'oude vriendſchap tot den man, door een kwaed mede-lyden bewogen zynde, namen hem ter zyden, en baden hem, dat hy vleeſch zoude laeten brengen, 't welk hy eten mogt, en dat hy zoude veynzen te eten van 't vleeſch der offeranden, volgens het bevel van den Koning: op dat hy alzoo de dood zoude mogen ontgaen.... Maer hy, denkende wat ſijne jaeren en ſijnen treffelyken ouderdom van hem vereyſchten, en wat ook ſijne ingeboren edelmoedigheyd, vervoegt met de gryze hayren, van hem verzogt, en boven al de heylige Wet, van Godt zelf ingeſtelt, gaf voor antwoord, dat hy liever had nae het graf te gaen; want, zeyde hy, het en betaemt niet aen onze jaeren, dat wy zouden veynzen, en aldus vele jonge lieden, om deze myne veynzinge, en om den korten tyd van een vergangelyk leven, door my zouden verleyd worden, (meynende dat Eleazarus nu negentig jaeren oud zynde, tot de Heydenen was overgegaen) waer door ik eene openbaere ſchandvlekke, met eene algemeyne vervloekinge, op myne gryze hayren zouden behaelen: want, al is 't dat ik voor den tegenwoordigen tyd zoude verloſt worden van de ſtraffe der menſchen, nogtans en zoude ik, levende ofte dood zynde de han-den van den almogenden Godt niet konnen ontvlieden. Overzulkx kloekelyk ſtervende, zal ik de jonge lie-den een goed voorbeeld naerlaeten, en voor onze heylige Wet eene eerelyke dood gewilliglyk ſterven. Dit gezeyd hebbende, wierd hy nae de geregt-plaetze getrokken..... Als hy door ſlagen by-naer dood was, heeft hy verzugt en gezeyd: Heere, gy weet, dat ik my zelven van de dood heb konnen bevryden, dat ik zeer groote pynen lyde in myn lighaem; maer dat ik die naer de ziel geern leyde uyt ontzag voor u. Aldus is hy geſtorven, naerlaetende niet alleen aen jonge lieden, maer aen geheel ſijn volk, de gedag-tenis van ſijne dood, tot een voorbeeld van deugd en van kloekmoedigheyd.

Het gebeurde wederom, dat men zeven broeders met hunne moeder gevangen nam, en dat-ze van den Koning Antiochus gedwongen wierden door geeſſels en zweep-ſlagen verken-vleeſch te eten tegen de Wet. Maer den oudſten van hun zeyde regt uyt: Wy zyn bereyd liever te ſterven, als de goddelijke Wetten te overtreden. Den Koning in gramſchap ſchietende, dede pannen en kopere ketels gloeyende maeken: en ge-bood den genen, die geſproken hadde, de tonge af te ſnyden; het vel van ſijn hoofd af te villen; de handen en voeten af te kappen, daer het de broeders en moeder zagen. Als hy nu alle ſyne lenden ongebruykelyk

Ptolomeus Philopator. Alswanneer hy zig nu zag uytge-ſloten van de beſtiering van Egypten, ging hy zorgen, zegt de Schrifture, voor ſyn eygen profyt; te weten, dat hy overweegde om zig te verſterken in de bezitting van een Koningryk het gene hem niet toekwam: ten dien eynde vertrok hy van Tyrus, en begaf zig langs Joppe te Jeruſa-lem, alwaer hy treffelyk onthaelt wierd door Jaſon: hy dede ſynen intreede onder de algemeyne toejuygingen, en keerde van daer met ſyn leger nae Phenicien. De Stad Je-ruſalem wierd gerekent door de Koningen van Aſien als eene plaets van aengelegentheyd waer van het zeer voor-deelig was zig te verzekeren als ook van 't Jodſche volk hierom maekte Antiochus zig meeſter van de zelve door behendigheyd.

V. Bezat Jaſon langen tyd het Opper-prieſter ampt?

A. Neen; want dry jaeren daer naer wierd hy afgezet en Menelaus, broeder van Simon van wie te voren geſpro-ken is, gezonden door Jaſon tot Antiochus hebbende we-ten te winnen de goede gunſte des Konings, offerde een grootere ſomme gelds voor het Opper-prieſterſchap, en wierd voorgeſtelt aen Jaſon welken vluchtte nae het land der Ammonieten.

V. Hoe lank bezat Menelans het Hoog prieſter ampt?

A. Gemerkt Menelans was getreden in die weerdigheyd door liſt en ſtaetzucht, van 's gelyken wierd hy uyt die plaets geſlooten door eenen grooteren bedrieger met naeme Alcimus. Dezen zeyde tot den Koning Demerrius, dat hy berooft was van de glorie van het ſouveryn Prieſterſchap tot hem overgegaen van ſyne voor-ouders, om dat hy ge-trouw was gebleven aen den Koning. Hy verbitterde De-metrius zoodaniglyk door ſyne valſche beſchuldingen te-gen Judas en tegen de Joden, dat dezen Koning gebood aen Nicanor, van Alcimus aen-te-ſtellen tot Opper-prieſter van den grooten Tempel.

V. Waer ging den Koning Antiochus naer de verovering van Jeruſalem?

A. Hy ging eene tweede reyze den oorlog voeren in Egypten, alwaer verſtaen hebbende door een valſch ge-rught den oproer der Joden in Jeruſalem, vertrok hy vol verwoedheyd tegen die Stad, waer van hy zig met ge-weld meeſter maekte, en dede daer eene zoo ſchrikkelyke bloedſtorting, dat'er wierden omgebragt 80000 menſchen, 40000 wierden 'er krygs-gevangen gemaekt, en een dier-gelyk getal verkogt als ſlaeven. Het was op dezen grond-ſteen dat men ſedert zag beginnen die ſchroomelyke ver-volging tegen den heyligen Dienſt des Tempels, en de

had gemaekt, dewyl hy nog adem gaf, gebood hy het vuer aen te ſteken, en hem in de panne te rooſten. Dewyl hy aldus lang gebraeden wierd, gaven de andere broeders met de moeder malkanderen moed om kloekelijk te ſterven. Godt, zeyden ſy, ziet dit aen.... Den eerſten dood zynde, namen ſy den tweeden om beſchimpt te worden, en naer dat ſy het vel van ſyn hoofd met het hayr hadden afgetrokken, vraegden ſy, of hy het wilde eten, eer hy van tyd tot tyd, in alle ſyne lidmaeten gepynigt wierd. Maer hy antwoorde kloekelyk: Ik en zal het niet doen, en hy onderſtond de zelve pynen van den eerſten. Naer dezen wierd den derden beſpot, en als men hem verzogt de tonge uyt te ſteken, ('t welk hy opſtaende voet dede) ſtak hy ook kloekelyk de handen uyt, en zeyde met betrouwen: Deze lidmaeten heb ik van den Hemel ontfangen, maer veragte die om de Wetten van Godt, en ik betrouwe, dat ik ze wederom zal bekomen. Zoo dat den Koning en die by hem waeren, verwondert ſtonden over de kloekmoedigheyd van dezen jongeling, die de bitterſte pyne als niet verſmaedde. Naer dezen plaegden en pynigden ſy den vierden op de zelve wyze. En als hy by-nae dood was zeyde hy: Het is voordeelig te ſterven door 's menſchen handen, als men betrouwen mag, dat Godt ons zal verwekken tot een nieuw leven; dog voor u en is'er geene verryſſeniſſe tot een beter leven te verwagten. Daer naer gingen ſy voort met den vyfden te plaegen, die tot den Koning zeyde: Gy doet nu wat gy wilt, om dat gy de magt onder de menſchen hebt bekomen, maer wagt wat, gy zult Gods groote magt gevoelen, en zien, hoe hy u, en uwen ſtam zal ſtraffen. Den zeſden, nu de dood op de lippen hebbende, zeyde: Wy lyden deze dingen om dat wy-ze hebben verdient, en gezondigt tegen onzen Godt; .... maer en peyſt niet, dat gy de ſtraffen zult ontvlugten; gy, die u vermeten hebt Godt zelve te bevegten. Boven al nu was de moeder te verwonderen, die op eenen dag haer zeven zonen zag dooden, en ider een van hun verkloekte met eene mannelijke ſtemme. Dewyl den jongſten nog overig was, begon Antiochus hem met woorden aen te moedigen; en hy beloofde met eede, dat hy hem zoude ryk en gelukkig maeken, en hem voor ſynen vriend aennemen, enz. Maer den jongeling daer niet willende nae hooren, riep den Koning de moeder, en vermaende haer met veel woorden, dat ſy haer kind zoude raeden tot ſyn geluk.. maer ſy in tegendeel zeyde tot haer kind: O mynen zone, hebt medelyden met my, die u negen maenden heb gedraegen in myn lichaem, en u dry jaeren heb gezogen; die u heb opgevoed en gebragt tot dezen ouderdom. Aenſchouwt Hemel en aerde, met alles wat'er in gevonden word: en overdenkt dat Godt alles van niet geſchaepen heeft. Aldus zult gy dezen beul niet vreezen, en weerdig zyn deel te hebben met uwe broeders... Terwyl ſy nog ſprak, riep den jongeling: Waer naer wagt gy? Ik en heb met 's Konings gebod niet te doen: ik houde het met het gebod der Wet.... maer gy, ô Koning, die den uytvinder van alderhande kwaed tegen de Iſraëliten geworden

heylige Religie van den Godt van Iſrael, ontheyligende ſyn Huys en de Vaten toegeweyd aen ſynen dienſt.

V. Waer ging Antiochus van Jeruſalem?

A. Hy keerde ſpoedigiyk weder nae Antiochien, geheel opgeblaeſen door hooveerdigheyd om dat hy geenen tegenſtand en had gevonden in het bedryven van zulke buytenſporige vreedheden in Jeruſalem, en over zoo veel heyligheyd des Tempels en de grootheyd Gods.

V. Was de godloosheyd van Antiochus hier mede voldaen?

A. Neen; want naer twee jaeren zond hy weder op nieuw Apollonius tegen de Joden met een groot gevolg, die de Stad als tot een bloedbad maekte, en poogde door buytengewoonlyke geweldigheden de Joden te brengen tot de bygeloovigheden der Heydenen. Den H. Man Eleazar wierd ter dood gebragt, en de zeven gebroeders Machabeën met hunne moeder onderſtonden de aldervreeſſelykſte pynen.

V. Wat beſloot Mathathias op het aenſchouwen van zoo veel rampen?

A. Naer beweent te hebben den ellendigen ſtaet van Jeruſalem en van de Religie, zoo verklaerde hy opentlyk, dat hy nogte ſyne kinderen en zouden verlaeten de Wet van hunne voor-vaders; en om niet bloot geſtelt te zyn aen de geweldigheyd, zoo vlugtte hy in de wildernis op den berg Modin met ſyne zonen, hebbende liever te leven van de kruyden der aerde als te eten de ſpyzen verboden door de Wet.

V. Hoedanig was den iever van Mathathias voor de Religie?

A. Zeer groot; want ziende eens eenen Jode die naederde om offerande te doen aen de afgoden, zoo randde hy hem aen en ſloeg hem dood op den autaer. Hy doodde ook in den zelven tyd den Bedienden van den Koning Antiochus, gezonden om de Joden te dwingen van Sacrificie te doen: en hy verwoeſtte den autaer.

V. Waer vlugtte Mathathias naer deze dood?

A. Hy vertrok zig met ſyne vyf zoonen en verſcheyde Joden nog dieper in de wildernis, alwaer hy vervolgt wierd door Philippus met de krygs-benden des Konings. Het meeſtendeel liet zig vermoorden, eerder als zig te verdedigen op eenen Sabbat-dag.

V. Waer verbleef Mathathias?

A. Zynde het ontkomen met ſyne kinders, zoo vermaende hy deze van edelmoediglyk voor-te-ſtaen de Wet van Godt: en verſcheyde zig met hem vervoegt hebbende, beſloten ſy zig te verdedigen op wat dag het zoude mogen wezen. Inderdaed, daer wierd eenen grooten ſlag gelevert; alwaer verſlagen en gedood wierd Adollonius, die gebiedde voor Antiochus in Judeën; hy bragt ook ten onderen Sero, Veld-overſten van een ander leger van dien zelven Prins; daer naer zeer bedaegd zynde en nae by de dood, vermaende hy andermael ſyne zonen van kloekmoedelyk te ſtryden voor Gods Wet, en hy ſtelde aen Judas

zyt,

zyt, zult Gods hand geenzints ontvlugten, Gy, ô grooten booſwigt, en den ondeugenſten van alle menſchen, verheft u niet door ydel betrouwen.... Den Koning hier door tot gramſchap ontſteken zynde, werkte ſyne vreedheyd nog meer over dezen uyt, als over alle de andere. Aldus is hy geſtorven met een volle betrouwen op Godt. eyndelyk is de Moeder ook geſtorven naer haere zonen.

UYT HET II., III., IV., VI., IX., VI., VII., IX., XV., IX., X., XI., XII., XIII. EN XVI. HOOFD-STUK.

Lever van Mathathias. Hy dood eenen Jodé, die gereed ſtond om Offerande te doen aen d'afgoden. Hy vlugt met de ſyne nae het gebergte. Judas Machabæus volgt Mathathias ſijnen vader in 't gebied over Iſral. Syne eerſte daeden. Hy reynigt den Tempel. Antiochus word geſlaegen met eene ongenezelyke pyne. Hy valt van den wagen. Doet ſchoone beloften. Hy ſterft ellendiglyk. Antiochus Eupator volgt ſynen vader in 't Ryk. Hy erneemt den Oorlog tegen de Joden. Eleazarus toont ſijne kloekmoedigheyd. Judas verſlaet Bachides en Alcimus. Hy word verſterkt door eenen droom. Hy verſlaet en ſtraft Nicanor. Ten laeſten ſtrydende tegen Bachides en Alcimus, word hy gedood. Jonathas volgt ſijnen broeder Judas op in 't Jodſche gebied. Simon volgt in de plaetze van Jonathas. Hy word verraderlyk gedood in eene maeltyd.

MAthatias van 't Prieſterlyk geſlagte, ziende al het kwaed van ſyn volk, ſeyde: Ongelukkig ben ik, dat ik geboren ben, om te aenſchouwen de vernielinge van myn volk, en van de H. Stad. Den kwaemen daer eenige afgezondene van den Koning Antiochus, om het volk, dat in de Stad Modin gevlugt was, te dwingen Offerhande te doen, wierook aen te ſteken, en Godts Wet te verlaeten. Veel van d'Iſraëlieten waeren te vreden, en gingen tot hun, maer Mathathias en ſijne zonen bleven ſtandvaſtig. De dienaeren des Konings beloofden hem groote giften en rykdommen, wilde hy den Koning gehoorzaemen. Doch Mathathias antwoordde: Alwaer 't dat alle volkeren gehoorzaem waeren aen den Koning, en afvielen van den Godsdienſt hun'er vaderen, ik nogtans, en myne bloed-verwanten zullen in de wet onzer voor-vaders getrouwelyk blyven. Als hy ophield van ſpreken, kwam 'er eenen Jode voor de oogen van een iegelyk om te offeren aen de afgoden op den autaer, die te Modin was opgeregt door 's Konings bevel. Mathathias dit ziende, wierd ontſtelt, ſijnen toorn ontſtak volgens de leering der Wet: hy ſprong toe, en ſloeg hem dood op den autaer, en ook den afgezant des Konings, die het volk dwong, en hy brak den autaer in ſtukken. Hy riep voords met luyder ſtemme: Zoo wie iever heeft voor de Wet, die volgen my. En hy vlugtte nae Machabæus tot Veld-overſten der krygs-benden.

V. Van waer was Mathathias?

A. Hy was van 't Geſlagt van Levi en van de af-komſt van Aaron; want het blykt, dat Judas Machabæus, ſynen zoon, in den Tempel waernam de pligten van Offeraer, en dat Jonathas, ſynen broeder, wierd aengeſtelt tot Opperprieſter; het gene aen niemand toekwam als aen de af-komelingen van Aaron. Mathathias wierd begraeven te Modin van ſyne kinders in het graf van ſyne voor-vaders; en geheel Iſrael beweende hem en maekte groote droefheyd in ſyne dood.

V. Waer was alsdan Antiochus Epiphanes?

A. Hy was in Perſien, van waer zeer geſtoort door de tyding van zoo veel nederlaegen van ſyn leger tegen Mathathias, hy order zond aen Lyſias, die het beſtier had van alle de Provincien tuſſchen den Euphrates en Egypten, van een nog veel magtiger heyr op de been te brengen, om alles te vuer en te zweerd te ſtellen in Judeën. Lyſias dede daer in rukken Ptolomeus, zoon van Dorymini, Nicanor, en Gorgias, die zig vervoegden met Philippus die het gebied voerde voor Antiochus in Jeruſalem. Judas en de ſyne bereydden zig door het vaſten, het gebed, en andere boetveerdige werken, tot den ſtryd tegen zoo magtige vyanden, die overwonnen wierden door Judas Machabæus.

V. Verloren de vyanden den moed niet door deze nederlaege?

A. Neen: ſy kwamen andermael ten ſtryde, hebbende tot Veld overſte Timotheus en Bacchides, die ook overwonnen wierden door den zelven Machabæus; hy doodde meer als 20000 vyanden. Het volgende jaer bragt Lyſias te velde een leger van 60000 uytgekoſe mannen en van 5000 Ruyters, om de Joden te verdelgen; maer verſlagen en owerwonnen zynde, was hy genoodzaekt te vlugten nae Antiochien.

V. Wat dede Judas naer deze victorien?

A. Hy maekte zig meeſter van de Stad Jeruſalem, zuyverde den Tempel en herſtelde den Godsdienſt.

V. Waer was Antiochus Epiphanes in dien tyd?

A. Hy belegerde Pentapolis in Perſien, waer van hy ſchandelyk wierd afgeſlagen; het gene hem verpligtte weder-te-keeren nae Babylonien, alwaer verſtaen hebbende de verſcheyde nederlagen van ſyne krygs-benden in Judeën, beſloot hy daer zelf nae-toe te trekken; maer hy wierd op den weg geſlaegen met een ſchriklyke plaege die hem dwong te bekennen alle het kwaed het welk hy aen de Joden had toegebragt. Hy maekte zelfs de alderſchoonſte beloften van zulks in het toekomende te verbeteren. Daer-en-tuſſchen hy vroeg te vergeefs vergiffenis, om dat ſyne bekeering niet opregt was, en hy ſtierf ellendiglyk, Antiochus Eupator volgde hem op in het Koningryk door de zorge van Lyſias ſynen Gouverneur.

V. Wat dede Judas daer en-tuſſchen?

LIBER I. MACHABEORVM, CAPVT. I.

LIBER II. MACHABEORVM. CAP. I.

het gebergte met ſyne vyf zonen Joannes, Simon, Judas, Eleazarus en Jonathas, met al wat ſy in de Stad hadden. En vele, die de regtveerdigheyd beminden, zijn nae de woeſtyne gevlugt. Dit wierd geboodſchapt aen 's Konings bediende, die volk tot hun uyt zonden en den oorlog aendeden op den Sabbat-dag; maer deze wederſtonden hun niet; ſy wierpen zelfs niet eenen ſteen op hun, nogte en maekten hunne hollen toe. Laet ons, zeyden ſy, ſterven in onze eenvoudigheyd: Hemel en aerde, zullen getuygen zijn, dat gy ons onregtveerdiglyk doodigt. Dus, niet durvende vegten op den Sabbat-dag, zijn ſy gedood ten getalle van duyzent menſchen. Mathatias en ſijne vrienden dit hoorende, waeren zeer bedroeft, en zeyden tot malkanderen: Indien wy allegaeder zoo doen, zoo zullen wy haeſt van d'aerde vernielt zijn. Sy namen dan dit beſluyt: Indien iemand ons den oorlog aendoet op den Sabbat-dag, wy zullen tegen hun ſtryden, om niet allegaeder te ſterven..... Sy dan te ſaemen by-een komende, verſloegen d'afgodiſten; trokken hunne autaeren om; beſneden de onbeſnedene kinderen; en Godt begunſtigde hunne wapenen. Dog als nu den ſterfdag van Mathathias naderde, zeyde hy tot ſijne zonen: Nu is d'hooveerdigheyd in haere volle kragt: nu is het den tyd van beproevinge, van afval, van gramſchap en van verholentheyd. Daerom, ô lieve zonen, weeſt ieveraers voor de Wet, en geeft uw leven voor haer ten beſten. Gedenkt, wat uwe voor-vaders hebben gedaen, en gy zult glorie bekomen. Hoe is Abraham niet beproeft geweeſt? Joſeph, David, Ananias, Azarias, Miſaël, Daniel. enz. Ziet aldus van geſlagte tot geſlagte, dat al wie ſijn betrouwen op Godt ſtelt, noyt en zal bezwyken. Gy moet de dreygementen van eenen booſwigt niet vreezen: want ſijne glorie is maer drek en wormen. Heden is ſy zeer hoog, en morgen is hy verdwenen. Schept dan moed myne zonen, en draegt u kloekelyk voor de Wet.... Daer naer gaf hy hun ſijnen zegen; hy ſtierf; en wierd door ſijne zonen begraeven te Modin.

Judas, genaemt Machabeus, zone van Mathathias, ſtond op in de plaetze van ſijnen vader. Alle ſijne broeders ſtonden by hem. Sy voerden den oorlog van Iſrael met vreugd. Hy dede het harnas aen, als eenen reus..... Hy was in ſijne onderneminge als eenen leeuw. Hy vervolgde de booſwigten: en die ſyn volk hadden ontruſt, verwees hy tot het vuer. Synen ſchrik joeg ſijne vyanden op de vlugt. Hy wierd vermaerd tot het eynde des werelds. Hy verzamelde te ſaemen die om de vervolginge waeren gevlugt: en bragt een Leger van zes-duyzent mannen te been. Apollonius, Stad-houder van Syrien, bragt daer-en-tegen de Heydenen by-een, om tegen Iſrael te ſtryden. Judas dit verſtaende, ging hem te gemoed, verſloeg hem, en benam hem het leven. Hy nam uyt den veroverden buyt het ſweerd van Apollonius, en hy vogt daer mede zoo lang als hy leefde. Seron deze nederlaege hoorende, kwam de ſijne ter hulpe met een ſterk Leger,

A. Hy randde aen de Natien zynde in vyanſchap met de Joden, en behaelde zeer groote voordeelen: hy verloſte het Land van Galaad, en hy zond ſynen broeder Simon tot hulpe aen de Galileërs; hy verſloeg de Idumeers en de Ammonieten; Timotheus wierd aldaer gedood.

V. Hoe was het begin der regeering van Antiochus Eupator?

A. Dezen Vorſt bedroeft over de dood van Timotheus en over de nederlaeg van ſyne krygs-benden gebood aen Lyſias ſynen Gouverneur en voogd, van een leger te verzaemelen om Bethſura te gaen belegeren. Alſdan Machabæus en de ſyne namen de wapens en trokken op tegen de vyanden; en als ſy nu alle gelyk met eenen kloeken moed ten ſtryde gingen op het uyttrekken uyt Jeruſalem verſcheen hun eenen man te peerde die hun voorging, gekleed met een wit kleed met goude wapens, voerende in ſyne hand eene lancie als bereyd om daer mede te ſteeken. Aengemoedigt door dit viſioen zoo vielen ſy geweldiglyk op hunne vyanden; ſy doodden 'er 11000 van hun voetvolk, en 1600 Ruyters; ſy dreven al het overig op de vlugt en Lyſias zelfs en ontkwam het niet als door dezen middel.

V. Wat beſloot Lyſias in dezen tegenſpoed?

A. Lyſias overwegende het verlies het welk hy had geleden, zond gezanten om van vreden te handelen. Judas Machabæus ſtemde daer in toe; maer dezen vrede wierd wel haeſt gebroken door de kwaedaedigheyd van de krygsoverſte van Antiochus; het gene Judas verpligtte de wapens wederom aen-te-vatten; en daer wierden verſcheyde ſlagen gelevert in de welke hy altyd de overhand behiel.

V. Wat dede Judas naer alle deze victorien?

A. Hy trok nae Jeruſalem en belegerde de Sterkte bezet door krygs-knegten van Antiochus.

V. Wat dede Antiochus op deze tyding?

A. Hy kwam verzelt door Lyſias met een magtig leger in Judeën, en Judas bevogt hem met groote kloekmoedigheyd. Eleazar in dezen ſlag doodde den grootſten Olyfant van het leger van Antiochus, en wierd verſmagt onder de zwaerte van deze beeſt die op hem veil.

V. Is de helde-daed van Eleazar niet vermeeten?

A. Daer zyn 'er die-ze miſpryſen om dat hy zelf oorzaek was van ſyne dood; andere verdedigen die en zeggen: dat dezen grooten man zig agtende als den voorſtaender van de glorie Gods, deze ſtelde voor ſyne eyge glorie wiens eerſte inzigt was zig voor het gevaer des levens bloot-te-ſtellen om ſyn volk te verloſſen.

V. Wie verzelde Lyſias?

A. Menelaus, die eertyds was aengeſtelt tot ſouverynen Prieſter door Antiochus Epiphanes voor eene groote ſomme gelds. Hy vervoegde zig onder het volk van Antiochus, en aengedreven door eenen geeſt van gevynſtheyd en bedrog, dede hy verzoekinge aen den Koning, die niet waerlyk en ſtreeken tot heyl van ſyn Vaderland, maer om herſtelt te zyn door ſynen middel in het ſouveryn gezag maer Godt wekte op het hert van Antiochus tegen dezen

en Judas ging hem te gemoed met weynige mannen. Als deze het vyands Leger op hun zagen aenkomen, zeyden sy tot Judas: Hoe zullen wy, zoo weynige, konnen vegten tegen een zoo groot Leger, daer wy heden door vasten verzwakt zyn? Judas antwoordde: Den Godt des Hemels kan ons zoo wel door weynige, als door vele behouden. D'overwinninge in den oorlog bestaet niet in de grootheyd des Legers; maer de sterkte komt van boven. Gy dan, en vreest niet. En ophoudende van spreken, viel hy den vyand op het lyf. En Seron met syn Leger wierd gansch vertreden en verplettert.

Antiochus deze twee overwinningen hoorende, wierd vertoornt: hy vergaederde al sijne krygs-magt, en gaf de zorge daer van aen Lysias, die Ptolomeus, Nicanor, en Gorgias daer mede afzond om in't land van Juda te vallen, en gantsch te verderven. Sy trokken dan uyt, en sloegen hun leger neder by Emmaus. Judas en sijne broeders ziende dat het vyandlyk Leger in hun land was neder-geslagen, zeyden tot malkanderen: Laet ons de vernielinge van ons volk afweiren, en voor onze broeders en voor den Tempel kloekelyk stryden. Die gemeynte kwam dan by-een, sy vergaederden te Maspha; sy vasteden op dien dag; trokken rouwe zakken aen; stroyden asschen op hunne hoofden; scheurden hunne kleederen; en riepen kragtelyk tot den Hemel. De krygs-benden van Judas waeren verschrikt, ziende het groot leger der vyanden: maer hy versterkte hun doende gedenken de wonderheden, die Godt aen hunne Voor-vaders hadde gedaen, en hun bereyd hebbende door het vasten, versloeg hy dit groot leger. Lysias, ziende de sijne op de vlugt gedreven, trok henen nae Antiochien, met voornemen van het toekomende jaer zelf in persoon ten stryde te komen. Dog Judas gebruykte dien tusschen-tyd, om zoo veel het mogelyk was, Jerusalem te erstellen. Syn eerste zorge was voor de erstellinge van den Tempel. Hy verkoos daer toe Priesters, die onberispelijk waeren. En den Autaer, die d'Afgodisten hadden ontheyligt door hunne goddeloosheden, omverre geworpen hebbende, maekte hy eenen nieuwen, als mede nieuwe heylige vaten, en hy erstelde den kandelaer, de tafel en alle dat toebehoorde aen den dienst des Tempels. Dit alles gedaen zynde, stelde hy eenen Feest-dag in om den Tempel te wyden. Deze feeste duerde agt dagen lang, en daer wierd een gebod uyt gegeven van deze Wy-feest jaerlijkx agt dagen lang te vieren. Dit alles aldus te Jerusalem veerdig zynde, trok Judas op tegen sijne vyanden, die hy versloeg in verscheyde stryden: want hy had Godt voor sijnen beschermer. Het gebeurde eens, als hy was strydende tegen Timotheus (2. *Mach.* 10,) als den stryd op het hoogste was, dat de vyanden zagen van den Hemel afdaelen vyf schoone mans-persoonen (*vyf Engelen*) te peerd gezeten met goude toomen, die de Joden voor uyt gingen; waer van'er twee, Machabeus in't midden hebbende, hem rondom met hunne wapens omringelden, en bewaerden van gekwetst te worden. Dog d'andere schooten in plaets van pylen blixemen uyt op de vyanden, waer door sy met blindheyd kwaeden mensch; en Lysias hem gezeyd hebbende, dat Menelaus was de oorzaek van alle de rampen, zoo gebood den Koning, dat men hem zoude in hegtenis nemen en ter dood brengen het gene alzoo geschiedde. Alcimus was gestelt geweest in syne plaets in de onregtveerdige bezitting van het Opper-priester-ampt.

V. Waer ging Antiochus naer alle de slagen?

A. Antiochus met een deel van syn leger nam Bethsura kwam van daer Jerusalem belegeren, van waer hy weder geroepen zynde door Lysias, sloot hy den vrede met de Joden, om te gaen nae Antiochus, van welke Stad Philippus, weder gekomen van Persien naer de dood van Epiphanes, zig meester gemaekt had.

V. Wat gebeurde aen Antiochus Eupater te Antiochien?

A. Demetrius, zoon van Seleucus die geheerscht had voor Antiochus Epiphanes, kwam weder van Roomen alwaer hy tot gyzelaer geweest was; en zig meester gemaekt hebbende van Antiochien, dede hy ter dood brengen Antiochus Eupator met Lysias.

V. Wat dede Demetrius naer deze verovering?

A. Demetrius zond tegen Judeen Bacchides en Alcimus, aen welken hoofden hy vergunt had het Opper-priester-ampt; maer sy wierden byde op de vlugt gedreeven door Judas Machabeus.

V. Hield dit verlies Demetrius wat in toom?

A. Neen; hy zond alnog Nicanor in Judeën tegen Judas Machabæus, met den welken Nicanor in verbond treedde; het welk daer naer gebroken zynde, wierd hy overwonnen door Judas.

V. Waer vertrok zig Nicanor?

A. Nicanor hield altyd de Stad Jerusalem in bezetting; alwaer Razias eenen der Ouderlingen van Jerusalem, iverig voor de Stad, en van groot aenzien, wierd bezigt by dezen Veld-oversten; die openbaerlyk willende toonen syenn haet tegen de Joden, zond 500 krygs-knegten om hem te vatten. Alswanneer nu deze krygs-bende poogde in huys te rukken, zoo doorstak Razias zig-zelve, hebbende liever edelmoediglyk te sterven, als zig onderworpen te zien aen de afgodisten.

A. Is de daed van Razias prys weerdig?

A. Den H. Augustinus mispryst-ze ten hoogsten, en zegt dat Razias dede blyken niet syne wysheyd in het verkiesen van een soort van vrywillge dood maer syne onverduldigheyd in niet te konnen lyden de vernedering die hem overkwam. Eenige nogtans verschoonen hem.

V. Liet Nicanor Judas in ruste?

A. Geensins: want verstaen, hebbende dat Judas was in het Land van Samarien, besloot hy van hem aen-te-randen met alle syne magt op den Sabbat-dag: maer Judas die altyd op Godt betrouwde, vermaende syn volk, dat sy niet zouden vreezen de aentrekkingen van deze Natien; hy moedigde aen syne krygs-benden door het verhael van

geſlagen, en in verwerringe gebragt zynde, de nederlaege kregen. Naderhand wederom uyt trekkende met ſijn volk, om tegen Lyſias te vegten, niet verre van Jeruſalem, zoo verſcheen hun eenen ruyter te peerde (2. *Mach.* 11.) die voor uyt reed in witte kleederen met goude wapenen, en met eene ſpieſſe in de hand. Sy, dit ziende, dankten eenpaerlyk Godt, en ſy wierden in hun gemoed zoo verſterkt, dat ſy als leeuwen op den vyand vielen, en hem verſloegen.

Antiochus met groote droefheyd wederkeerende uyt Perſien nae Babel toe, om dat hy de Stad Elimaïs (die vol goed en ſchatten was) niet had konnen in-nemen, hoorde op den weg dat Nicanor, Timotheus en Lyſias, enz. van de Joden geſlagen waeren. Hy beſloot dan tegen hun op te trekken met ſijn leger, om over ſijne vyanden vraeke te nemen. Dus dede hy ſijnen voerman zonder ophouden voortvaeren: Want Gods Oordeel dreef hem aen, om dat hy trotzelijk had geroemt, van Jeruſalem te maeken het graf der Joden, zoo haeſt hy daer zoude komen. Maer Godt ſloeg hem met eene ongenezelijke verborgene plaege: want nauwelijkx had hy deze woorden geëyndigt, of hy wierd bevangen met eene afgryſſelijke buyk-pyne en zeer bittere ſtekingen des ingewands. Dog hy liet daerom niets af van ſijne boosheyd: maer ſpoog vuer en vlamme tegen de Joden, en gebood de reyze te ſpoedigen Het gebeurde dan, dat hy door het driftig jagen uyt den wagen viel, en eenen zwaeren val dede, zoo dat alle de leden van ſijn lichaem gekrookt wierden. Aldus wierd hy (die te vooren vol trotsheyd aen de baeren der zee ſcheen te willen gebieden, en de hoogſte bergen in een ſchaele te willen wegen) ter aerde nedergeſlagen, en voorts in eenen draeg-ſtoel gedraegen, vertoonende alzoo in zig Gods openbaere almogentheyd: want uyt het lichaem van dien goddeloozen kwam eene menigte van wormen; het vleeſch viel hem af met ſtukken, met groote pyne, terwyl hy nog leefde: en daer kwam eenen ſtank uyt hem, dat het geheel 't leger verveelde; zoo dat hy, die korts te vooren de ſterren des Hemels meynde met ſijne hand te konnen aenraeken, van niemand meer konde verdraegen worden, om den onverdraegelijken ſtank, die van hem afging.

Dan begon hy tot kenniſſe van ſy zelven te komen: want ſyne pynen groeyden alle oogenblikken, en hy konde ſynen eygen ſtank niet verdraegen. Hy riep alle ſyne vrienden, en zeyde tot hun: Ik en kan niet ſlaepen, en myn hert bezwykt van de bekommerniſſe, als ik denke, in wat een ellende ik ben gekomen, daer ik te vooren in myn heerſchappye wel vergenoegt en bemind was. Nu word ik indagtig al het kwaed, dat ik heb gedaen te Jeruſalem, weg-nemende alle de goude en zilvere Vaten, en zonder reden volk zendende, om de inwoonders van het Jodſche Land uyt-te-roeyen. Ik zien wel, dat my daerom die ellenden hebben bevangen, en nu vergae ik van verdriet in een vremd Land.

Dien booswigt bad ook den Heere, dog van wien hy geene bermhertigheyd en ſtond te bekomen: hoe-

ſynen droom nopens den Opper-prieſter Onias en den H. Propheet Jeremias die hem gegeven had een goude zweerd. De benden aengewakkert door de woorden van Judas, beſloten van kloekmoedelyk de vyanden aen-te-randen, op dat de kragt met de welke ſy op de zelve zouden aenvallen, een eynde zonde mogen veroorzaeken van dezen oorlog. Alſwanneer de vyanden in het gezigt waeren, zoo reykte Judas ſyne handen nae den hemel; hier naer gebood hy van met het zweerd in de vuyſt op den vyand aen-te-rukken, waer van 'er bleven 35000 mannen, en Nicanor viel dood overdekt met ſyne wapens. Men houwde hem af het hoofd en de hand, het gene men bragt te Jeruſalem. Aldus ſtierf Nicanor; en de Hebreeuwen bleven eenigen tyd meeſter van de H. Stad.

V. Wat dede Judas naer deze victorie?

A. Hy ging een verbond aen met de Romynen, en zond hun gezanten om vriendſchap met hun te maeken, en op dat ſy het Jodſche volk zouden verloſſen van het jok der Grieken; het gene hem wierd toegeſtaen. De Romynen ſchreven hier over aen Demetrius.

V. Hield Demetrius op met de Joden te vervolgen?

A. Neen: hy zond weder op nieuws Bacchides en Alcimus in Judeën tegen Judas, die hoe zwak hy ook was tegen een zoo magtig leger, nogtans ſlag won leveren tegen het gevoelen van ſyne krygs-benden. Dit gevegt was zeer hardnekkig geduerende eenen ruymen tyd, in 't welk Judas eyndelyk het leven liet, en ſyn volk de vlugt nam.

V. Welke zyn de vermaerſte daeden van Judas Machabæus?

A. Behalven een groot getal van victorien behaelt door dezen Held over verſcheyde Koningen van Syrien, en vele naebuerige volkeren van Judeën, zoo veroverde hy Jeruſalem, zuyverde den Tempel, dede daer van de wyding, Feeſte die Jeſus Chriſtus geviert heeft *Joan.* 10. cap. Hy en betrouwde zig niet als op de magt des Heere; hy had eene onvergelykelyke kloekmoedigheyd; den roem van ſyne victorien en verdienſten maekte hem vermaerd door geheel de wereld. Eyndelyk wierd hy gedood in eenen ſlag dig hy aenging met 800 van de ſyne tegen een vreeſſelyk leger; en op dien dag gaf hy wonderbaere blyken van ſyn geloof en dapperheyd. Hy wierd begraven te Modin in het graf van ſynen vader, door Jonathas en Simon ſyne broeders.

V. Wie was den opvolger van Judas?

A. Jonathas geleydde het Jodſche Volk naer de dood van Judas ſynen broeder, en vervoegde in 't vervolg het tydelyk vermogen in ſynen perſoon met het geeſtelyk gezag van Opper-prieſter. Naer Jonathas volgde ſynen broeder Simon die zig beroemt maekte door ſyne dapperheyd en door ſyne deugd. Hy ſtigtte te Modin voor ſyn geſlagt een koſtelyke graf- of praal-tombe van gehouwen ſteen, doende daer by ſtellen zeven pyramidens, een voor ſynen vader Mathathias, een voor ſyne moeder, vier voor ſyne broe-

wel

wel hy nu al wenſchte die zelve Stad (tot de welke hy zig ſpoedigde om-ze te verderven, en die tot een graf te maeken) in volle vryheyd te ſtellen. Hy beloofde nu ook, dat hy de Joden gelyk zoude maeken aen de Borgers van Antiochien, die hy te vooren onweerdig agtte begraeven te worden, en tot aes wilde werpen aen de vogelen en de wilde dieren. Dat hy den H. Tempel, dien hy te vooren had berooft, zoude verceren met ſchoone geſchenken, en de geroofde Vaten dobbel wederom geven. Dat hy d'onkoſten, die tot d'offeranden noodig waeren, zoude doen betaelen uyt ſyne inkomſten. Dat hy daer-en-boven den Jodſchen gods-dienſt aen zoude nemen. En dat hy geheel het Land zoude afloopen, om Gods Almogendheyd te verkondigen. Eyndelinge ſchreef hy eenen brief aen de Joden vol van ſchoone beloften. Dog daer en was geene bermhertigheyd voor Antiochus te bekomen, om dat Godt, die den kender der herten is, wel zag dat dit alles niet voord en kwam uyt eene opregte boetveerdigheyd. Hy is dan ellendig geſtorven op den weg, in het 22. jaer ſyn 'er regeringe.

Naer de dood van Antiochus Epiphanes volgde hem Antiochus Eupator ſynen zone in het Ryk, oud zynde negen jaeren. Eenige onder de Joden niet konnende lyden, dat Judas Machabeus zoo magtig was, en zoo geëert wierd, kwamen Antiochus verzoeken, dat hy medelyden zoude willen hebben met het Jodſche Land, zeggende, dat het meeſten-deel van het volk genegen was om zig aen den Koning te onderwerpen; maer dat Judas alleen hun wederhield. Dat hy de Burgt van Jeruſalem ter dezer uere belegerde, en Bethſura hadde verſterkt, en by aldien men hem niet en voorkwam, dat men hem ten laeſten niet meer en zoude konnen ten onderen brengen. Hier door wierd Antiochus tegen Judas aengezet, en hy trok tegen hem op met een Leger van 100000 mannen te voet, 20000 te peerde, 32 oliphanten, ten ſtryde geoeffent. Sy verdeelden deze dieren tuſſchen de benden. By iederen oliphant ſtonden 1000 voetgangers met yzere geſchelpte harnaſſen, en kopere helmen op hunne hoofden. Ook waeren'er 500 uytgelezene ruyters geſchikt by elke beeſt. Op elken oliphant ſtond eenen ſterken houten thoren, en op elken thoren 32 krygsmannen, die van boven vogten, terwyl eenen Indiaen de beeſten beſtierde. Men toonde hun het zap der roode druyven en moerbeſiën, om hun op te hitzen. Deze vervaerelyk krygs-magt en ontroerde Judas niet. Hy naederde den vyand gelyk eenen leeuw, en verſloeg voor af 600 mannen. Maer Eleazarus (die voor den broeder van Judas Machabeus gehouden word) wierd bezonderlyk in dezen ſtryd vermaerd: want ziende eenen oliphant behangen met 's Konings wapenen, en meynende dat'er Antiochus op zat, gaf hy ſyn leven ten beſten, om ſyn volk door de dood van ſynen grootſten vyand te verloſſen. Hy liep dan ſtoutelyk nae die beeſt, dringende door alle de benden die daer rondom waeren, en verſlaende ter regter en ders, en een voor ſyn zelven; ook dede hy ronds-om deze ſtellen groote kolommen, en op de kolommen wapenen, en by de wapenen uytgeſnede ſchepen, als gedenkſtukken van de victorien behaelt door de Machabeën. Hy was den eerſten van ſyne Natie, die naer de wederkomſte van Babylonien zig volkomen en geruſten meeſter maekte van geheel Judeën. Hy wierd verraederlyk gedood op eene maeltyd, en liet door ſyne dood het Opper-prieſterſchap en het Prinſdom aen ſynen zoon Joannes, bygenaemt, Hircanus. Het is aen dezen dat eyndigen de Boeken en de Hiſtorie van het H. Schrift van het Oud Teſtament: hier eyndigen ook de Heyligen van het Oud Verbond ontrent 300 jaeren naer dat Godt had doen ophouden de voorzeggingen en uyt het leven had gerukt den laeſten der Propheeten, en opgevolgt door de Leerraers en Schrift-geleerde, maer alleenlyk tot onderrigting.

V. Wie was den opvolger van Hircanus?

A. Judas bygenaemt, Ariſtobulus. Dezen was den eerſten ſedert de wederkomſte uyt de Slaevernye van Babylonien, die aennam den titel van Koning der Joden.

V. Wie heerſchte naer dezen Judas?

A Alexander, bygenaemt, Jannæus: hy had twee zoonen by Alexandra ſyne vrouw, te weten, Hircanus en Ariſtobulus; Alexandra was Koninginne der Joden, naer de dood van haeren man, en ſtelde de kroon op het hoofd van Hircanus die ſy ook vereerde met het Opper-prieſterampt; maer deze Koninginne overleden zynde, zoo voerde Ariſtobulus den oorlog tegen ſynen broeder, en beroofde hem van ſyn Koningryk.

V. Heerſchte Ariſtobulus langen tyd?

A. Neen; want onder ſyne regeering ſtelden de Romynen, aengeleyd door Pompeius den Grooten, Judeën onder tribuet; en Pompeius erſtelde Hircanus (die hem tot ſyne hulpe had geroepen) zonder hem nogtans toe-te-laeten den tytel van Koning te voeren.

V. Wat dede Pompeius met Ariſtobulus?

A. Hy voerde hem mede nae Roomen, om te dienen tot glorie van ſyne zegenpraeling.

V. Bleef Hircanus lang in vermogen?

A. Neen; want Pachorus, Koning der Parthen, zynde gerukt in Judeën, zette hem af, en ſtelde in ſyne plaets Antigonus, zoon van Ariſtobulus.

V. Bleef Antigonus lang in bezit van ſyn Prinſdom?

A. Neen; want Herodes, bygenaemt, den Grooten, Idumeër en geenen Jood van geborte, by de Romynen verlof bekomende hebbende om te voeren den titel van Koning der Joden, kwam aenſtonds in Judeën om den oorlog te voeren tegen Antigonus welken hy ten onderen bragt, en heerſchte alzoo geruſtelyk in ſyne plaets, en vernietigde de familie der Aſmoneën.

V. Wat is'er merkens-weerdig in de regering van Herodes?

A. 1. In het twintigſte jaer van ſyn ryk, 13 jaeren voor Jeſus Chriſtus erbouwde Herodes den Tempel van Jeruſalem met eene pragt die verwondering baerde aen de Ro-

wel hy nu al wenſchte die zelve Stad (tot de welke hy zig ſpoedigde om-ze te verderven, en die tot een graf te maeken) in volle vryheyd te ſtellen. Hy beloofde nu ook, dat hy de Joden gelyk zoude maeken aen de Borgers van Antiochien, die hy te vooren onweerdig agtte begraeven te worden, en tot aes wilde werpen aen de vogelen en de wilde dieren. Dat hy den H. Tempel, dien hy te vooren had berooft, zoude vereeren met ſchoone geſchenken, en de geroofde Vaten dobbel wederom geven. Dat hy d'onkoſten, die tot d'offeranden noodig waeren, zoude doen betaelen uyt ſyne inkomſten. Dat hy daer-en-boven den Jodſchen gods-dienſt aen zoude nemen. En dat hy geheel het Land zoude afloopen, om Gods Almogendheyd te verkondigen. Eyndelinge ſchreef hy eenen brief aen de Joden vol van ſchoone beloften. Dog daer en was geene bermhertigheyd voor Antiochus te bekomen, om dat Godt, die den kender der herten is, wel zag dat dit alles niet voord en kwam uyt eene opregte boetveerdigheyd. Hy is dan ellendig geſtorven op den weg, in het 22 jaer ſyn er regeringe.

Naer de dood van Antiochus Epiphanes volgde hem Antiochus Eupator ſynen zone in het Ryk, oud zynde negen jaeren. Eenige onder de Joden niet konnende lyden, dat Judas Machabeus zoo magtig was, en zoo geëert wierd, kwamen Antiochus verzoeken, dat hy medelyden zoude willen hebben met het Jodſche Land, zeggende, dat het meeſten-deel van het volk genegen was om zig aen den Koning te onderwerpen; maer dat Judas alleen hun wederhield. Dat hy de Burgt van Jeruſalem ter dezer uere belegerde, en Bethſura hadde verſterkt, en by aldien men hem niet en voorkwam, dat men hem ten laeſten niet meer en zoude konnen ten onderen brengen. Hier door wierd Antiochus tegen Judas aengezet, en hy trok tegen hem op met een Leger van 100000 mannen te voet, 20000 te peerde, 32 oliphanten, ten ſtryde geoeffent. Sy verdeelden deze dieren tuſſchen de benden. By iederen oliphant ſtonden 1000 voetgangers met yzere geſchelpte harnaſſen, en kopere helmen op hunne hoofden. Ook waeren'er 500 uytgelezene ruyters geſchikt by elke beeſt. Op elken oliphant ſtond eenen ſterken houten thoren, en op elken thoren 32 krygsmannen, die van boven vogten, terwyl eenen Indiaen de beeſten beſtierde. Men toonde hun het zap der roode druyven en moerbeſiën, om hun op te hitzen. Deze vervaerelyk krygs-magt en ontroerde Judas niet. Hy naederde den vyand gelyk eenen leeuw, en verſloeg voor af 600 mannen. Maer Eleazarus (die voor den broeder van Judas Machabeus gehouden word) wierd bezonderlyk in dezen ſtryd vermaerd: want ziende eenen oliphant behangen met 's Konings wapenen, en meynende dat'er Antiochus op zat, gaf hy ſyn leven ten beſten, om ſyn volk door de dood van ſynen grootſten vyand te verloſſen. Hy liep dan ſtoutelyk nae die beeſt, dringende door alle de benden die daer rondom waeren, en verſlaende ter regter en

ders, en een voor ſyn zelven; ook dede hy ronds-om deze ſtellen groote kolommen, en op de kolommen wapenen, en by de wapenen uytgeſnede ſchepen, als gedenkſtukken van de victorien behaelt door de Machabeën. Hy was den eerſten van ſyne Natie, die naer de wederkomſte van Babylonien zig volkomen en geruſten meeſter maekte van geheel Judeën. Hy wierd verraederlyk gedood op eene maeltyd, en liet door ſyne dood het Opper-prieſterſchap en het Prinſdom aen ſynen zoon Joannes, bygenaemt, Hircanus. Het is aen dezen dat eyndigen de Boeken en de Hiſtorie van het H. Schrift van het Oud Teſtament: hier eyndigen ook de Heyligen van het Oud Verbond ontrent 300 jaeren naer dat Godt had doen ophouden de voorzeggingen en uyt het leven had gerukt den laeſten der Propheeten, en opgevolgt door de Leerraers en Schrift-geleerde, maer alleenlyk tot onderrigting.

V. Wie was den opvolger van Hircanus?

A. Judas bygenaemt, Ariſtobulus. Dezen was den eerſten ſedert de wederkomſte uyt de Slaevernye van Babylonien, die aennam den titel van Koning der Joden.

V. Wie heerſchte naer dezen Judas?

A Alexander, bygenaemt, Jannæus: hy had twee zoonen by Alexandra ſyne vrouw, te weten, Hircanus en Ariſtobulus; Alexandra was Koninginne der Joden, naer de dood van haeren man, en ſtelde de kroon op het hoofd van Hircanus die ſy ook vereerde met het Opper-prieſterampt; maer deze Koninginne overleden zynde, zoo voerde Ariſtobulus den oorlog tegen ſynen broeder, en beroofde hem van ſyn Koningryk.

V. Heerſchte Ariſtobulus langen tyd?

A. Neen; want onder ſyne regeering ſtelden de Romynen, aengeleyd door Pompeius den Grooten, Judeën onder tribuet; en Pompeius erſtelde Hircanus (die hem tot ſyne hulpe had geroepen) zonder hem nogtans toe-te-laeten den tytel van Koning te voeren.

V. Wat dede Pompeius met Ariſtobulus?

A. Hy voerde hem mede nae Roomen, om te dienen tot glorie van ſyne zegenpraeling.

V. Bleef Hircanus lang in vermogen?

A. Neen; want Pachorus, Koning der Parthen, zynde gerukt in Judeën, zette hem af, en ſtelde in ſyne plaets Antigonus, zoon van Ariſtobulus.

V. Bleef Antigonus lang in bezit van ſyn Prinſdom?

A. Neen; want Herodes, bygenaemt, den Grooten, Idumeër en geenen Jood van geborte, by de Romynen verlof bekomende hebbende om te voeren den titel van Koning der Joden, kwam aenſtonds in Judeën om den oorlog te voeren tegen Antigonus welken hy ten onderen bragt, en heerſchte alzoo geruſtelyk in ſyne plaets, en vernietigde de familie der Aſmoneën.

V. Wat is'er merkens-weerdig in de regering van Herodes?

A. 1. In het twintigſte jaer van ſyn ryk, 13 jaeren voor Jeſus Chriſtus erbouwde Herodes den Tempel van Jeruſalem met eene pragt die verwondering baerde aen de Ro-

MATER MACHAB.

20. *Hæc* MACHABÆORVM MATER *septem inclyta fratrum,*
Legis amans patriæ, fortiter occubuit.

ter linker zyde al die hem wederſtonden. Hy ſtelde zig onder den oliphant, en doorſtak hem, die dood vallende op Eliazarus, hem verpletterde, en alzoo wierd de victorie ſyn graf, niet anders voor hebbende, als de glorie van Godt, en de verloſſinge van ſyn volk. Deze kloekmoedigheyd verſchrikte de vyanden, die korts daer naer met de Joden vrede maekten, door de aenraedinge van Lyſias, die tot den Koning zeyde: Laet dit volk toe hunne Wetten te onderhouden: want om dat wy hunne Wetten veragt hebben, zyn ſy tegen ons zoo verbittert. En den Koning heeft vrede gemaekt met Judas en met het Joodſche volk.

Demetrius, Koning van Syrien geworden zynde, eenige kwaedaerdige Joden (hebbende Alcimus, die zogt Opper-prieſter te zyn, tot opleyder) kwamen Judas en ſyne broeders by den Koning beſchuldigen, zeggende: Judas en ſyne broeders hebben alle uwe vrienden vernielt, en ons uyt ons Land verdreven.... Den Koning zond dan Bachides, om dit verderf te zien. Hy gaf ook het Opper-prieſterſchap aen den godeloozen Alcimus, en hy gebood hun vraeke te nemen over de Iſraeliten. Sy kwamen dan aen met eene groote krygs-magt, en ſy zonden boden tot Judas, om hem bedriegelyke woorden van vrede voor te draegen: maer Judas en geloofde hun niet. Alcimus zogt dan Judas te bedriegen. Dog vele van de Schrift-geleerde konden dit niet gelooven, en zeyden: Een Prieſter uyt Aarons geſlagte zal ons immers geen ongelyk doen. Alcimus gaf hun goede woorden, en zwoer dat hy hun geen leed zoude doen. Sy geloofden hem dan. Dog hy deed er zeſtig nemen en dooden op eenen dag. Maer Judas overwon eyndelyk Bachides en Alcimus door ſyne kloekmoedigheyd. Den Koning Demetrius over de nederlaege van die twee Veld-overſte zeer geſtoort zynde, zond Nicanor in hunne plaets, die eerſt met liſten Judas wilde bedriegen; maer ſyn bedrog wierd ontdekt, en hy kwam voorts met een vervaerelyk Leger tegen hem op. Maer Godt verſterkte Judas door eenen droom. Hy zag in ſynen droom, dat Onias (die Opper-prieſter geweeſt was) ſyne handen tot Godt uytſtak, om voor alle de Joden te bidden. Dat'er naderhand ook eenen anderen man verſcheen, aenzienelyk om ſyne gryze hayren en ſynen luyſter, die omringelt was met eenen glans, die alles te boven ging. Dat Onias het woord aennemende, zeyde: Dit is Jeremias die ſyne broeders bemind, en veel bid voor ſyn volk en voor de H. Stad. Dat Jeremias de regte hand uytſtekende, aen Judas gaf een goude zweerd, en tot hem zeyde: Neemt dit zweerd, een geſchenk, dat Godt u doet, waer mede gy de vyanden zult vernielen. Judas dan door het verhael van dezen droom ſyne ſoldaeten moed gegeven hebbende, trok tegen Nicanor op. Nicanor nu kwam aen onder het geklank der trompetten en het gezang van zegen-praelende liedekens. Maer Judas en ſijn volk vielen op den vyand, onder het aenroepen van Godt, en onder het bidden; zoo-

mynen, aen andere vremdelingen, en aen de Diſcipels van Jeſus Chriſtus zelfs. Het en was nog geen 50 jaeren geleden dat men dezen had begonſt te erbouwen, wanneer Jeſus Chriſtus ſynen ondergang voorzeyde, gelyk gebeurde 37 jaeren naer ſyne propbetie. 2. Jeſus Chriſtus, den Verloſſer der menſchen, kwam ter wereld op 't eynde van 't ryk van Herodes.

V. Wie was den opvolger van Herodes?

A. Syne kinders, onder de welke verdeelt wierden de Staeten van hunnen vader, door Auguſtus, Keyzer der Romynen. Archelaus had daer van een deel onder den titel van *Ethnarchie* of Vorſtendom; en het overig wierd verdeelt onder den titel van *Tetrarchie* of Vier-vorſtendom, tuſſchen Herodes Antipas, en Philippus, beyde broeders van Archelaus.

V. Hoe lang heerſchte Archelaus?

A. Negen jaeren en eenige maenden; naer welken tyd Auguſtus hem afſtelde en zond hem in ballingſchap nae Vienne in Vrankryk, alwaer hy ſtierf; en Auguſtus maekte de Staeten van Archelaus tot eene Romynſche Provincie, beſtiert uyt den naem der Romeynen door Pontius Pilatus.

V. Hoe ging het met het heylig Land naer de ongenaede van Archelaus?

A. Ontrent 20 jaeren daer naer, wierd het H. Land verdeelt in vier deelen, waer van het eerſte eygentlyk wierd genoemt Judeën, bevattende alsdan Idumeën en Samarien; dat is, alle de ſtaeten van Archelaus, waer over Pilatus Gouverneur was voor de Romynen die daer van de ſouverynityt hadden. Het tweede bevatte Galileën, waer van Herodes Antipas Tetrak was; het is dezen Herodes van wie geſproken word in de hiſtorie van het Lyden van Jeſus Chriſtus. Het derde deel begreep in zig Itureën en Trachoniten, zynde de Tetrarchie van Philippus. Het vierde was Abyleën, waer van Lyſanias Tetrark was; en dit laeſte land hoorde eerder toe aen Syrien als aen Judeën.

V. Was het H. Land alſdan geheelyk onder de heerſchappye van de Romynen?

A. Jae, gemerkt de Romynen de Tetrarken of Landvoogden behandelden daer-ontrent als onderdaenen, hoewel deze Princen ſouveryn waeren, en dat men hun gemeynelyk gaf den titel van Koning, gelyk blykt uyt de H. Schriftuer.

V. Wierden de Joden verdreven uyt Judeën?

A. Jae; naer de dood van Jeſus Chriſtus de Joden hebbende willen afſchudden het jok der Romynen, zoo wierd hunnen Tempel vernietigt, Jeruſalem verwoeſt, en ſy wierden verſtrooyd door geheel de wereld.

V. Al't gene men hier verhaelt, is dat beſchreven in de Boeken der Machabeën?

A. Neen; die Boeken eyndigen aen het Prieſterſchap van Hircanus; het overig is getrokken uyt de Hiſtorie van Fl. Joſephus; aldus de boeken der Machabeën, maekende een

dat fy wel met de handen vogten, maer met hun herte baden tot Godt. Aldus verfloegen fy niet min als vyf-en dertig duyzend mannen, grootelijkx verheugd zynde over den openbaeren byftand des Heere. Nicanor bleef dood in den ftryd, en fijn volk ziende, dat hunnen overften dood was, nam de vlugt. De Joden het lichaem van Nicanor bekomen hebbende, gebood Judas, dat men hem het hoofd zoude afkappen, te faemen met fijne hand, die hy zig had verftout tegen den Tempel uyt te fteken. Hy gebood ook, de tonge van Nicanor uyt te fnyden, en die in kleyne ftukxkens aen de vogelen te geven, dog de hand tegen over den Tempel op te hangen. En het hoofd van Nicanor hing Judas boven uyt het Kafteel, tot een teeken van Gods byftand. Dog Demetrius vol gramfchap over de dood van Nicanor zond in't volgende jaer wederom Bachides en Alcimus met een groot leger. Den fchrik kwam onder de Soldaeten van Judas, die maer dry duyzend mannen by zig meer had, en ziende het groot leger van hunne vyanden, zyn'er nog twee duyzend en twee honderd gevlugt, zoo dat'er maer acht honderd by hem bleven. Judas fijn leger zoo zeer vermindert en zig gepraemt ziende om flag te leveren, was zeer verlegen, en de gene die ftandvaftig gebleven waeren, oordeelden, dat het Judas beter was te vlugten, als met zoo luttel volk tegen een zoo groot leger op te trekken. Maer Judas antwoordde: Verre zy van ons, dat wy voor hun zouden vlugten. In dien onze ure gekomen is, laet ons mannelijk fterven voor onze broeders. Den ftryd ging aen, en fy vogten van 's morgens tot 's avonds toe tegen dit groot leger. Den regten vleugel van Bachides wierd verflagen, en Judas met de fijne volgden de vlugtende op: maer die van den flinken vleugel dit ziende, vielen Judas met fijn volk van agter op 't lyf: en naer een hertnekkig gevegt, zyn 'er veele van beyde kanten gevallen, en Judas is'er ook dood gebleven. Jonathas en Simon namen hunnen broeder weg, en begraefden hem te Modin.

Naer de dood van Judas Machabeus, kwam fijnen broeder Jonathas in fijne plaets. Bachides dit verftaende, zogt Jonathas te dooden. Jonathas en Simon fijnen broeder dit wetende, vlugteden nae de Woeftyne met hun volk. Naer eenigen tyd meynde Bachides, Jonathas te verflaen; maer hy wierd gedwongen de vlugt te nemen, en ondervond, dat de kloekmoedigheyd van Jonathas niet minder en was, als die van fynen broeder. Twee jaeren daer naer, eenige booze Joden benydende dat Jonathas in vrede leefde, rokten Bachides wederom op om tegen Jonathas op te komen: maer fyn leger wierd wederom geflagen; zoo dat hy ten laeften met Jonathas peys heeft gemaekt. Naderhand zogten de Koningen Alexander en Demetrius, die tegen malkanderen in Oorlog waeren, met Jonathas elk in het bezonder vriendfchap te maeken, doende hem elk van hunnen kant groote beloften. Maer Jonathas miftrouwende van Demetrius, wiens voorgaende vreedheyd hy nog indagtig was, toonde zig meer genegen tot Alexander. Alexander beveftigde Jonathas

vier-en-veertigften en vyf-en-veertigften van het Oud Teftament, den eerften in zefthien, en den tweeden in vyfthien Capittels, behelzen maer de Hiftorie van 52 jaeren, die eyndigt met het Oud Verbond, in het jaer des werelds 3871, en 133 jaeren voor Jefus Chriftus. Alzoo tot de Geborte van den Zaligmaeker, geduerende 130 jaeren, en word 'er niets meer van de Joden gemelt in de Schriftuer.

V. Hoe leefden de Joden in dien tuffchen-tyd?

A. Sy waeren fchier zoo boos als te voren: nogtans zyn'er alfdan geweeft onder dit volk zeer heylige perfoonen, als Onias den Opper-prieftet, Simon fynen zoon, Eleazar, en de zeven Martelaers Machabeën met hunne moeder, Mathathias en geheel de doorlugtige familie der Machabeën.

V. Gaven de Joden zig over aen afgoderye naer de wederkomft uyt de flavernye van Babylonien, gelyk te voren?

A. De vervolgingen onder de Ptolomeën, Koningen van Egypten, en onder Antiochus, Koning van Syrien, bragten een groot getal der Joden tot afgoderye; maer men vind niet, dat zederd hunne wederkomft uyt de flavernye fy zig vrywilliglyk tot dit misdaed begeven hebben.

V. Hoedaenig was den ftaet der Religie onder het Jodfche volk, in dien tyd van wanorder en bedorvenheyd?

A. Daer waeren onder de Joden verfcheyde Secten in materie van Religie, naer de dood van Judas Machabæus.

V. Welke waeren die Secten?

A. Onder andere waeren de Secten der Phariseën, der Saduceën, en der Esseën.

V. Hoedaenig waeren de Phariseën?

A. Deze waeren Joden die veynsden eene groote geregeltheyd des levens; maer in den grond waeren fy zeer bedorven van zeden, gelyk Jefus Chriftus hun verweyt in het Evangelie: fy vervalfchten in verfcheyde dingen de Heyligheyd der Wet, daer by voegende een menigte van menfchelyke uytleggingen, die of onverfchillig waeren, of bygeloovig, of geheel ftrydig aen deze H. Wet.

V. Hoe beftonden de Saduceën?

A. Deze waeren goddelooze en vrygeeften, die loochenden de onfterflykheyd van de ziel, de wezentheyd der geeften, de verryfenis der lighaemen, en vervolgens de ftraffen in 't ander leven: de grootfte en de rykfte onder de Joden waeren van deze Secte; maer weynig in getal.

V. Hoedaenig waeren deze Esseën?

A. Dezen waeren Joden levende in het gemeyn met geftigtigheyd; hun Geloof en hunne zeden waeren onberifpelyk: ten minften eenige waeren ongetrouwt, hier in verfchillende aen d'Affideën, van de welke fy konden voortkomen; fy waeren alle zeer afgekeert van de wulpsheyd, levende in eene volkome maetigheyd; fy hielden zig bezig met te overdenken de Wet des Heere, en Godt lofzangen te zingen: men geloofd, dat die Joden bekeert zyn geweeft door de Apoftels naer de komfte van den H. Geeft.

in't Hoog-Prieſterſchap, en bekomen hebbende eene groote overwinninge over Demetrius, die zelf dood bleef in den ſtryd, wilde hy Jonathas zien, verzoekende, dat hy naer Ptolomais zoude komen, alwaer Alexander, Cleopatra dogter van den Koning van Egypten, was komen trouwen. Jonathas kwam daer, ende toonde ſyne grootdaedigheyd door ſyne vereeringen. Alexander nam'er behaegen in, en dede Jonathas in't purper kleeden, aldus beſchaemt maekende alle die gekomen waeren om hem te beſchuldigen. Demetrius oudſten zone van Demetrius Soter, die in den ſlag gebleven was, op Jonathas vergramt zynde, om dat hy had vriendſchap gemaekt met Alexander, zond Apollonius tegen hem te velde. Maer Jonathas trok hem met zoo veel dapperheyd te gemoed, dat het leger van Apollonius de vlugt moeſt nemen. Jonathas geholpen zynde van ſynen broeder Simon, bekwam naderhand door Gods hulpe, daer hy al ſyn betrouwen op ſtelde, nog veele overwinningen. Dog eyndelinge door geen geweld konnende overwonnen worden, wierd hy door verraderye overwonnen. Triphon, Veld-overſten van Alexander, wilde zig zelven Koning van Aſien maeken, en de Kroone van Antiochus Alexanders zone ontweldigen: maer vreezende, dat Jonathas dit zoude beletten, zogt hem te dooden. Hy ging dan nae Bethſan. Jonathas kwam daer ook met veertig duyzend mannen. Triphon dit ziende, vreeſde de hand aen hem te ſlaen. Hy ontfing hem dan met groote eere, en gebood aen ſyn krygs-lieden, dat ſy Jonathas zouden gehoorzaemen gelyk hem zelve. Waerom hebt gy, vroeg Triphon, al die moeyte aengedaen, dewyl'er tuſſchen ons geenen Oorlog is? Zend-ze weder nae hunne huyzen, en verkieſt voor u eenige mannen, om by u te zyn, en komt dan met my nae Ptolomaïs, en ik zal u die Stad in handen ſtellen, en dan wederom henen gaen: want daerom ben ik gekomen. Jonathas geloofde hem, en zond ſyne krygs-mannen naer Judeën. Dog zoo haeſt hy met duyzend mannen, die hy by hem had gehouden, binnen Ptolomaïs kwam, ſlooten de borgers de poorten toe, en bragten door het zweerd om alle die met hem gekomen waeren. De vyanden der Joden ziende nu het jodſche volk zonder hoofd, meynden hun alſdan zeer ligtelyk te overwinnen, en hunnen naem geheel uyt te roeyen.

Simon hoorende, dat Triphon met eene groote krygs-magt aenkwam, en ziende, dat het volk vol ſchrik was, moedigde hun aen, en zeyde: Gy weet wat ik en myne broeders hebben gedaen voor onze Wetten, en voor onzen H. Tempel. Hoe alle myne broeders gedood zyn om Iſraëls welvaeren, en dat ik'er alleen ben overgebleven. Dog ik en ben niet beter als myne broeders. Ik zal dan vraeke nemen voor myn volk, voor onzen Tempel, en voor onze Vrouwen en kinderen: want alle de Heydenen zyn te ſamen vergaedert, om ons te vernielen. Alle het volk dit hoorende, riep met luyder ſtemme: Weeſt gy ons hoofd en onzen Leyds-man in de plaetze van Judas en Jonathas uwe broeders. Voert gy onzen Oorlog, en al wat gy ons gebied, zullen wy doen. Syn eerſte zorge was hoe hy Jonathas verloſſen zoude uyt de handen van Triphon. Nu, Triphon gehoort hebbende, dat Simon in de plaets van Jonathas was aengeſtelt, om tegen hem te vegten, liet hem door gezanten zeggen: Wy houden Jonathas uwen broeder gevangen om het geld, dat hy den Koning ſchuldig was. Zend dan honderd Talenten zilvers en ſyne twee zonen tot Gyſelaers; op dat hy los gelaeten zynde, niet weg en loopen nae Demetrius, en wy zullen hem laeten gaen. Al hoe-

V. Waeren 'er nog andere Seften onder de Joden?

A. Daer waeren nog onder de Joden, Samaritaenen, Hemerobaptiſten, en Herodiaenen.

V. Welke waeren de Samaritaenen?

A. De Samaritaenen, eygentlyk geſproken, waeren Schiſmatieke Joden, om dat ſy afzonderlyk hadden eenen Tempel, eenen Autaer, en Prieſters die niet en erkenden den Opper-prieſter der Joden: ſy en naemen geen ander Schriftuer aen, als de vyf Boeken van Moyſes; ſy loochende, dat Jeruſalem was de eenige plaets alwaer Godt wou gedient zyn; voor het overig waeren ſy genoegzaem overeen-komende met de Joden, die hun vele dwaelingen toeſchreven die ſy niet en hadden.

V. Waer van hadden de Samaritaenen hunnen oorſprong?

A. Van de Stad van Samarien, die benoemt wierd tot Hoofd-ſtad van het Land onder Jeroboam die heerſchte over de thien Geſlagten. Het ſchynt, dat Godt niet en had verſtooten dit deel der Jodſche natie, mits hy uyt het zelve dede voordskomen verſcheyde Propheeten, als Elias, Eliſeus, Oſeé, Amos, enz. Samarien wierd ingenomen door Salmanaſar, die de thien Geſlagten vervoerde in Chaldeën, en zond eene bende van Cutheërs om wederom te bevolken dit Land eenzaem geworden door deze overvoeringe. Aſſaradon zond daer eene tweede volk-planting, die zig vervoegt hebbende met het overig der thien Geſlagten, maekten eene nieuwe gemeynte van Samaritaenen die zeer haetelyk was aen de andere Joden. Alsdan was den Tempel gebouwt op den berg Garizim. Naer de dood van Alexander ging Samarien over onder de heerſchappye der Koningen van Egypten en van Syrien; ſy wierd ernomen door Hircanus, zoon van Simon Machabæus, die de zelve tot den grond toe dede ſlegten; maer Herodes den Grooten dede haer erbouwen en noemde-ze Sebaſte. Sichem, genaemt Sichar in't Evangelie (ook eertelt zynde genoemt *Neapolis*, dat is te zeggen, en nieuw ſtad) was aen de Samaritaenen, die tegenwoordiglyk tot een zeer klyn getal gebragt zyn. Sy hebben eenen Samaritaenſchen *Pentateuchus* waer van de letters, gelyk eenige gelooven, zyn het oud Hebreeuwſch Carakteér.

V. Hoedanig waeren de Hemerobaptiſten?

wel

wel Simon wel zag, dat Triphon bedriegelyk tot hem ſprak, zond hy nogtans het geld en de twee zonen, op dat het volk daer naer niet en zoude zeggen: Om dat hy het geld niet en heeft gezonden, daerom is Jonathas gedood. Hy zond het dan. Dog Triphon en liet Jonathas niet gaen; maer hy heeft hem daer naer met ſyne twee zonen gedood. Simon ſynen broeder Jonathas niet levendig hebbende konnen bekomen, wilde ten minſten ſyne beenderen hebben; en begroef die te Modin in de Stad ſyn'er vaderen, alwaer hy een treffelyk gebouw dede opregten, dienende voor graf-ſtede. Simon leefde eenigen tyd daer naer in eenen langduerigen vrede; maer in ſynen ouderdom wierd hy om 't leven gebragt door de verraderye van Ptolomeus ſynen ſchoon-zone, die nae ſyn ampt ſtond, en Simon ter maeltyd geroepen hebbende, hem met ſyne twee zonen dood ſloeg. Hy wierd van ſyn volk zeer beweent, en begraven by ſyne broeders, in het graf dat hy voor hun en voor hem had doen maeken. Hem volgde in het Prieſterſchap en in de beſtieringe van het volk ſynen zone Joannes, bygenaemt Hyrcanus.

NAer Joannes Hyrcanus eyndigt het verhael van de boeken van 't oud Teſtament, ontrent 130 jaeren voor de komſte van Chriſtus. Dog volgens den jodſchen Hiſtorie-ſchryver Flavius Joſephus, zoo volgde nae Hyrcanus ſynen zone Judas Ariſtobulus, en nam den naem van Koning aen. Dog nae eene korte regeringe kwam Alexander Janneus ſynen broeder in ſyne plaets, die zeven-en-twintig jaeren regeerde. Naer hem volgde Hyrcanus ſynen oudſten zone, die dry jaeren daer naer geſtooten wierd uyt ſyne weerdigheyd door ſynen jongen broeder Ariſtobulus. En naer dat Ariſtobulus ook ontrent dry jaeren had geregeert, wierd de Stad Jeruſalem door den Roomſchen Veld-overſten Pompeius verovert, die het Hoog-Prieſterſchap wel weder gaf aen Hyrcanus; maer het Vorſtendom der Joden aen zig zelven behield, brengende aldus het jodſche land onder het gebied der Romeynen, waer door den Scepter, ofte het Oppergebied, voor altyd van de Joden is weg-genomen: want de Romeynen ſtelden naderhand Herodes, die geenen Jode, maer eenen Idumeër en eenen vremdeling was, tot Koning der Joden, die ſyne regeringe begonſt agt-en-dertig jaeren voor de komſte van Chriſtus, en op het eynde van ſyne regeringe kwam den beloofden Meſſias ter wereld, regt op den tyd, die door de vermaerde Prophetie van den Patriarch Jacob was aengewezen. (Gen. c. 49. v. 9.) Dezen H. Patriarch, wanneer hy zoude gaen ſterven, gaf aen ider van ſyne zonen eenen bezonderen zegen, hun voorzeggende, 't gene hun by vervolg van tyde ſtond te gebeuren. Dog tot Judas, ſynen vierden zoon, zeyde hy deze aenmerkelyke woorden: Den Scepter zal van Juda niet afgenomen worden, nogte den Wet-gever uyt ſyn geſlagte, voor dat aenkome den genen, die afgezonden moet worden, en die de verwagtinge der Heydenen zyn zal. Deze woorden beteekenen klaerlyk den Meſſias, en den tyd, wanneer hy verſchynen zoude. 't Jodſche volk, waer van 't geſlagte van Juda 't voornaemſte deel maekte, is altyd beſtiert geworden door overſte uyt hunne natie, en de regeringe en is tot geene vremde overgegaen, dan als Herodes den Idumeër, daer wy hier vooren van ſpraken, den Scepter

A. Deze waeren Joden, alzoo genaemt van een Griekx woord het gene beteekent: zig dagelykx waſſchen; waerin ſy deden beſtaen geheel hunne heyligheyd; ſy loochenden de verryſſeniſſe der dooden met de Saduceën, en volgden in alles de Phariſeën.

V. Welke waeren de Herodiaenen?

A. De Herodiaenen en zyn niet bekent als door twee plaetſen van het Evangelie. Op de eene plaets ſchynen ſy vervoegt met de Phariſeën om Jeſus Chriſtus te tenteeren over het betaelen van den chyns-penning: en op de andere plaets voorkomt Jeſus Chriſtus ſyne Diſcipels tegen den deeſſem der Herodiaenen en Phariſeën. De Herodianen maekten dan een afgezonderde Secte in de Jodſche Kerk. Deze Secte beſtond waerſchynelyk in aen-te-zien eenen der dry Herodes als den Meſſias, of als eenen Koning die zoude erſtellen het Ryk van Iſrael.

V. Welken van de dry Herodes hadden deze ſectariſſen tot voorwerp?

A. De dry Herodes zyn, Herodes den Grooten, Herodes den Tetrark, en Herodes Agrippa. Het eerſte voorgeoordeel ſchynt te zyn voor den eerſten Herodes; maer den haet van 't volk die uytſcheen naer de dood van dezen Prins, werpt dit gevoelen omverre; aldus moet men zeggen, dat het was Herodes den Viervorſt, die als eenen loozen vos, gelyk Jeſus Chriſtus hem noemt, deze voordeelige gerugten liet uytſtrooyen, die aenſtonds verdweenen naer de dood van den Zalig maeker, gemerkt den voorſpoed van dezen Prins verviel, en dat hy wierd gebannen. Andere zeggen, dat het Evangelie hier niet voor en heeft als de Bediende aengeſtelt door dezen Herodes, om den cyns te ligten die men betaelde aen de Romeynen. Den H. Hieronymus, in ſyne ſaemen-ſpraek tegen de Luciferiaenen, is in het gevoelen, dat men noemde Herodiaenen die de welke dezen Herodes erkent hadden voor Meſſias; maer in ſyne uytleggingen op die plaets verwerpt hy dit gevoelen. Den Syriakſchen Overzetter heeft vertaelt, de Huys-genoten van Herodes; dat is te zeggen, die de welke van ſyn Hof waeren. De mede-voeſterling van Herodes is geweeſt Manahen, doorlugtig van afkomſte, maer doorlugtiger hier in, dat hy voor Leeraer en Propheet erkent is in de Werken der Apoſtelen 13 cap.; men gelooft ook, dat hy eenen van de twee-en-zeventig Diſcipels van Chriſtus geweeſt is.

V. Terwyl de Joden leefden in deze bedorventheyd, hoe leefden de andere volkeren der wereld, bekent onder den naem van Heydenen?

overweldigt heeft, op welken tyd ook den Zaligmaeker verſchenen is. 't Sedert dien tyd zyn de Joden op alle plaetzen aen vremde overigheden onderworpen geweeſt, en 't ſtaet te aenmerken dat ſy in het Lyden van Chriſtus, voor Pilatus zelve verklaerden, dat het hun niet geoorloft was, iemand, ook van hun eygen volk, ter dood te brengen, en dat ſy overluyd riepen: Wy hebben geenen anderen Koning, als den Keyzer. In alle de voorige tyden hadden ſy nog altyd eenig Opper-gebied behouden, en noyt erkenden ſy de vremde Mogentheden; die hun overheerſchten en plaegden, voor hunne Koningen. De langſte gevangeniſſe, die ſy oyt onderſtaen hebben, was die van Babylonien, de welke maer ſeventig jaeren geduert heeft, nog behielden ſy aldan de magt van iemand ter dood te verwyzen, gelyk blykt uyt de hiſtorie van Suſanna; en al is't dat ſy naer dien tyd onder ſchattinge ſtonden van de Meden, Perſiaenen, Grieken, Syriers, ofte van de Koningen van Egypten, ſy lieten daerom niet beſtiert te worden van hunne Opperprieſters, die alſdan onder hun by-nae eene volſtrekte magt hadden ook in het tydelyk, en van welke ſommige ten laeſten ook den naem voerden van Koningen: welke magt geduert heeft tot de komſte van Chriſtus, op dat de voorzeggginge van Jacob voltrokken zoude worden. Ook wierd den Meſſias, ten tyde als Chriſtus verſchenen is, met eenen grooten drift en met eene volkomen verzekeringe verwagt, zoo van de Joden, als van de Samaritanen en van de nabuerige volkeren. Dog met zeer verſchillende geſteltenisſen. De goede Joden, als erfgenaemen na den Geeſt van hunnen Vader Abraham, Vader der Geloovige, verwagtende eenen Meſſias, die hun verloſſen zoude van hunne zonden, en van de bedorventheyd van de nature, die ſy gevoelden, overtuygt zynde van hunne krankheyd: want de Wet toonde hun wel het goed, dat ſy doen moeſten, en het kwaed dat ſy moeſten laeten; maer ſy gaf hun door haer zelven de kragt niet om 't goed te doen en 't kwaed te laeten; en die kragt moeſt hun door de verdienſten van den verwagten Meſſias gegeven worden. De kwaede ofte aerdſche Joden, die maer kinders van Abraham en waeren na den vleeſche, die verre het meeſten-deel uyt maekten, en Godt maer dienden om geld en goed en tydelyk welvaeren, beeldden zig in, dat hunnen Meſſias zyn zoude eenen magtigen Koning, die op deze wereld heerſchen zoude met pragt en luyſter; die hun zoude de overwinninge geven over alle hunne vyanden; en die hun volgens de genegentheyd huns herten zoude toebrengen alle tydelyk geluk en wereldſchen voorſpoed. Is het te verwonderen, dat ſy aldus geſtelt zynde, hem niet gekent en hebben, wanneer hy verſchenen is, en dat ſy, in hem niet anders ziende, als 't gene ſtrydig was aen hunne aerdſche begeerlykheden, hem veragt en verſtooten hebben, en eyndelinge verwezen tot eene ſchandelyke dood? Dog, dat dien zelven Chriſtus, die de Joden niet gekent, maer verſtooten hebben, nogtans den waeragtigen Meſſias was, zal nergens zoo klaer en zoo taſtelyk uyt blyken als uyt het Goddelyk verhael van ſyn H. Leven, van ſyne Mirakelen, van ſyne Leeringe, van ſyne glorieuze Verryſſeniſſe en Hemelvaert, van de zendinge van den H. Geeſt, en de wonderlyke opbouwinge van ſyne H. Kerke. Al het welke de ſtoffe maekt van de Hiſtorie van het Nieuw Teſtament, die hier nu wel haeſt gaet volgen.

A. De Heydenen leefden in de ongeregeltheyd en afgoderye; en het afbeeldzel het welk den H. Apoſtel Paulus geeft van hunne ongebondentheden, is ſchroomelyk.

V. Waerom heeft Godt toegelaeten deze algemeyne bedorventheyd der zeden van't Heydenſch en Jodſche Volk, voor ſyne komſt?

A. Gods geregtigheyd is voor ons een geheym welk wy niet konnen doorgronden; ondertuſſchen men geeft deze reden: op dat de menſchen de zwakheyd der natuerelyke reden en van hunne kragten door een langduerige ondervinding geproeft hebbende, zoo veel te vueriger zouden verlangen nae den *Verloſſer*. Al is't dat Godt den menſch onder de Wet wel heeft laeten gevoelen ſyne krankheyd, hy heeft hem nogtans niet magteloos laeten zugten onder de onmogelykheyd, zynde overgegeven aen zig zelf en aen de Wet alleen: maer hy heeft hem, om ſyne Geboden te konnen onderhouden, eenige hulp gegeven volgens ſyne bermhertigheyd. Wie zal de hand des Heere derven verkorten, en zeggen; dat onder de Wet niet als ſlaeven, en geene kinderen van Godt, geweeſt zyn? Dat den Heere alſdan onder ſyn volk ook vele kinderen gehad heeft, blykt uyt die de welke in het Oud Teſtament in godsdienſtigheyd, opregtigheyd, regtveerdigheyd, met een woord, in alle deugden hebben uytgeſcheenen. Zoo dan, hoewel Moyſes, de Propheeten, en de Leeraers der Wet, uyt kragt van deze alleen, geene kinderen voor den Heere hebben voords-gebragt, ſy hebben 'er nogtans vele voor hem voords-gebragt door het Geloof in *Chriſtum*, door wiens verdienſten, als voorzien zynde, ſy geregtveerdigt wierden; zoo dat de vrugt van het Bloed van Chriſtus, die in den Boek der Openbaering genoemt word het *Lam*, het welk gedood is van het beginzel der wereld, zig ook tot de oude Vaders heeft uytgeſtrekt, het welk op ſynen tyd zoude uytgeſtort worden. Dog dit nu met 'er daed uytgeſtort zynde, zoo word ons overvloediger gratie gegeven: op dat wy Gods Geboden, die ons nu in de Wet der gratie ſterker verbinden, zouden onderhouden met meerder regtzinnigheyd als die Joden de welke hunne Religie meeſt ſtelden in uytwendigheden, en in eene enkele onthouding van 't uytwendig werk; op dat wy ſtellende het kort Begryp van onzen Gods-dienſt in een zuyver hert, onzen Godt zouden aenbidden in den geeſt ende waerheyd; op dat wy mogen gerekent worden onder de kinderen van Godt, en door de onderhouding van ſyne Geboden mogen ingaen tot het eeuwig leven.

HET BOEK DER PSALMEN.

NU zullen wy, by maniere van uytlegginge, eenigſins aenraeken die Boeken, die wy hebben voor by gegaen, als geenſins begrepen zynde onder de hiſtoriſche Boeken van het Oud Teſtament, welkers eerſten is het Boek der Pſalmen, zynde een kort begryp van geheel de H. Schriftuer. Het ſtelt ons in't kort en met ziel-roerende bewegingen voor oogen de Scheppinge des werelds; de daeden der oude Patriarchen; den uytgang der Iſraelieten uyt Egypten; de verkondinge van de Wet; de Hiſtorien van de Rechters en Koningen: de verloſſinge uyt

V. Welke hiſtorien behelſt den Boek der Pſalmen?

A. Dezen Boek, zynde den een en twintigſten van het Oud Teſtament, behelſt in 't kort des zelfs geſchiedenisſen, en meeſt alles 't gene ſtond te geſchieden in het Nieuw Teſtament; zoo dat 'er veele Pſalmen waeragtige Prophetien zyn, alhoewel ſy niet agtervolgens geſtelt zyn volgens order der tyden of geloof ſtukken die ſy verſcheydentlyk betreffen. Daerom zegt den H. Auguſtinus, dat den Boek der Pſalmen kortelyk in zig vervat alles wat profytig by de andere heylige Schryvers verſpreyd is.

V. Waer van komt dit woord Pſalmus?

A. Het woord *Pſalmus* (in het Hebreeuwſch *Mizmor*, Gezang, gezeyd van het wortelwoord Zamar beteekenende Zingen) is van de Grieken tot de Latynen gekomen uyt het Griekſch woord *Pſallo*, het gene beteekend zingen op een ſpeeltuyg, het welk de Grieken daer van genoemd hebben *Pſalterion*, noemende den zanger, of ook den zang digter *Pſaltes*. Zoo is by de Latynen het woord *Pſalmus* genomen voor een gezang dat gezongen word op den Pſalter, Harp, of diergelyk inſtrument lieffelyk geluyt gevende; en hier word het algemeynlyk genomen voor eenen Lofzang, gelyk den Boek der Pſalmen in den oorſpronkelyken Text voor opſchrift heeft, *Den Boek der Lofzangen*, om dat het edelſte deel bevat Gods Lofzangen; welkers verzaemeling men nae de Grieken noemd *Pſalterium*; ofte Boek der *Pſalmen*, volgens het H. Evangelie.

V. Hoe noemen de Hebreeuwen den Boek der Pſalmen?

A. De Joden noemen hem *Sepher Tehillim*, den Boek der Lofzangen, die men aen Godt opdroeg; hy en behelſt niet alleenlyk lofzangen, maer ook gebeden, vertrooſtingen dankzeggingen, aenwakkeringen en meer andere onderrigtingen die gevonden worden in dezen Boek alzoo genoemd om dat de meeſte Pſalmen zyn om Godt te loven. Al is 't dat dezen Boek by de Grieken en Latynen genoemd word *Pſalterium*, zoo is nogtans den Pſalter eygentlyk een Muziek-inſtrument, in de Schriftuer ſomwylen uytgedrukt met het Hebreeuwſch woord *Nabel*, voor welk de Seventig gemeynlyk ſtellen *Pſalterion*, en ſomtyds *Nablum* daer door verſtaende een ſnaer-ſpeeltuyg by nae gelyk aen de Harp. Volgens ſommige Uytleggers beteekent Nabel en Pſalterion het zelve ſpeeltuyg, maer verſchillende van de Harp, zoo verſtaen ſy verſcheyde inſtrumenten in den 32 Pſalm: *Verheft den Heere met de Harpe: zingt hem lof op den Pſalter van thien ſnaeren.* Volgens dat geſtelt word in den 143 Pſ *Godt.... ik zal u lof ſpeelen op een thienſnaerige Harpe* willen eenige, dat het thienſnaerig ſpeeltuyg en de Harpe over-een-komen, of dat diergelyke inſtrumenten weynig zyn verſchillende, en misſchien niet anders als wegens het getal der ſnaeren en de maet daer ſy op geſtelt wierden. Dat ſommige Pſalmen zouden voor titel hebben, *pro octava*, voor de agtſte, om dat ſy moeſten gezongen worden op een agtſnaerig inſtrument of op de maet *de octaef*, heeft eenige waerſchynelykheyd, maer geen zekerheyd; want ſommige willen, dat die Pſalmen dit opſchrift hadden, als geſchikt zynde voor de achtſte ordonnantie of clas der Zangers, en dat den titel *in finem*, ten eynde, is te zeggen, *voor den Zang-meeſter* of *Voor-zanger*; of om dat dien Pſalm geduerigiyk in den Godsdienſt moeſt gezongen worden, of ten eynde van de geduerige offerande, zynde een voorbeeldzel van het eeuwig Sacrificie der Nieuwe Wet. By de Hebreeuwen wierden ook gebruykt wind-ſpeeltuygen, verſechyde ſoorten van trompetten en fluyten, als ook de orgel; welke men zig niet moet verbeelden als een orgel-ſtuk gelyk aen de onze: het was een ſaemenſtelling van veel ſaemengelymde fluyt-pypen, die een behoorelyk geluyt gaven, als den ſpeelder daer op blies, en die kunſtig en naer malkanderen aen de benede-lip bragt. Van dit ſpeeltuyg, als ook van de trommel, en de cymbalen of klinkſchellen word geſproken in den laeſten Pſalm.

V. Hoe verdeelt men den Boek der Pſalmen?

A. De Joden (nogtans niet altyd eenpaerelyk) hebben hem verdeelt in vyf Boeken, zoo dat volgens hun den eerſten Boek eyndigt met den Pſalm die by ons is den 40. Den tweeden met den 71. Den derden met den 88. Den vierden met den 105. Den laeſten eyndigt met het *Pſalterium*. De vier eerſte fluyten elk in 't Hebreeuwſch met deze woorden; *Amen, Amen*; in het Latyn *fiat, fiat*; *dat het geſchiede*: maer den vyfden heeft in het Hebreeuwſch en in het Latyn voor ſlot dit woord, *Alleluia*, dat is; *looft Godt*. Den H. Hieronymus is van een ander gevoelen als de Joden, en gelooft, dat alle de Pſalmen maer eenen Boek uytmaeken. Dit gevoelen ſteunt op de autoriteyt van het Nieuw Teſtament, het gene niet en meld als maer van eenen eenigen Boek der Pſalmen.

V. Wie is den Auteur der Pſalmen?

A. Het is zeker, dat den principaelſten Auteur der Pſalmen is den H. Geeſt; door wiens ingeven die geſchreven zyn van David of alleen in 't geheel, of misſchien ook voor een deel van die Heylig-ſchryvers, welkers naemen gemeld ſtaen aen 't begin van den Pſalm. Dat David den auteur is van het meeſten-deel der Pſalmen, is het gemeyn gevoelen van alle eeuwen: waerom hy den uytmuntenden lof van heerelyken Pſalm-digter in Iſrael bekomen heeft 2. Boek der *Koningen* 23. c. Den *Eccleſiaſticus* 47. c. pryſt ook ſynen iever in heylige Lof-zangen te maeken en zangers aen-te-ſtellen, om voor den Autaer van ſynen Godt gezongen te worden. Hier van komt de oude gewoonte der kerkelyke Schryvers van den Pſalm-boek te noemen *de Pſalmen van David*, en dezen Boek enkelyk onder den naem *van den Propheet* of *van David* aen-te-haelen, gelyk men in 't gemeyn gebruyk de dingen benoemt door der zelver aenzienelykſte gedeelten. Jae dat David den ſchryver is van alle de Pſalmen, beveſtigen de IIII. Chryſoſtomus, Ambroſius, Auguſtinus, en

Liber Psalmorum Psalmo. 1.

de gevangeniſſe van Babylonien; de opbouwinge van den Tempel; de Prophetien ofte voorzeggingen wegens Chriſtus en ſyn HH. Myſterien, en wegens alles wat de H. Kerk aengaet. Immers al't gene ons in het oud Teſtament is vertoont door Joſue en door andere HH. Schryvers De H. Kerk heeft van de 150 Pſalmen haere dagelykſche en gewoonelyke gebeden gemaekt, om met die zelve woorden, die den H. Geeſt aen David en aen andere HH.

menivuldige Uytleggers van't H. Schrift, waer op ſy ſteunen. Want op de plegtigheyd der Inwyding van Salomons Tempel ſpeelden de Leviten op ſpeeltuygen de Lof-zangen van David 2. Boek *Paralip.* 7. c. Als Ezechias den goddelyken Dienſt in den Tempel van Jeruſalem erſtelde, volgens het 29. c. van den 2. Boek *Paralip.*, gebood hy de Leviten, dat ſy den Heer loven zouden *met de woorden van David, en van Aſaph* den ziender. Dezen was onder dien Koning een vermaerd opper-hoofd der zang-kunſt, wiens kinderen 2. *Paralip.* 35. c genoemt worden *Propheten* (in't Hebreeuws *zienders*) *des Konings*, dat is, die hy gewoon was te gebruyken zoo om Godt te raede te gaen, als om Gods lof-zangen te zingen in den Tempel. Naer de Babyloniſche Gevangenis en op d'Inwyding van den tweeden Tempel zong men den lof des Heere met de lof-zangen door David gemaekt, en met ſpeeltuygen die hy in gebruyk gebragt had, gelyk men vind in den 1. en 2. Boek van *Eſdras*. In den 2. Boek der *Machab.* 2. c. leeſt men, hoe Nehemias een Boek-zael maekende, vergaedert heeft de Boeken der Propheten en van David. Chriſtus zelfs by Lucas 20. cap. zeggende, *David heeft geſeyd in den Boek der Pſalmen*, geeft te kennen, dat dezen Boek van David is, ten minſten voor het grootſte deel. Den Zaligmaeker en ſyne Apoſtels bragten de Pſalmen aen onder den naem van David, zelfs ook die de welke ſynen naem in het opſchrift niet en voerden, en dat zonder tegenſpraek der Joden. Den H Petrus in de Werken der Apoſtelen 4. cap. heeft den 2. Pſalm bygebragt op Davids naem, die in den oorſpronkelyken Text niet gevonden word. Den 94 heeft by de Hebreeuwen geenen titel, nogtans den H. Apoſtel Paulus tot de Hebreuwen ſchryft hem toe aen David. Verſcheyde Pſalmen, welke in de Hebreeuwſche Bybels zonder opſchrift zyn, worden in den Grieckſchen Text der Zeventig geſtelt met het opſchrift, *van* of *aen David*. Het gene de Hebreeuwen zeggen, dat den Pſalm, die voor zig geen opſchrift heeft, toekomt aen den Schryver van den voorgaenden, moet men niet aennemen als eenen algemeynen regel; want behalven dat den 1 en 2 Pſalm geenen titel hebben, zoo kan men de 10 Pſalmen naer den 89, wiens opſchrift is, *Gebed van Moyſes*, aen dezen Propheet niet wel toe-eygenen; mits in den 98 geſproken word van Samuel, die aen Moyſes niet bekent kon zyn, ten zy door mirakeleuze openbaering: zelfs den gemeynen levens-loop beſloten door 70 of, zoo iemand zeer ſterk is, door 80 jaeren, ſchynt als Davids tyd-wyzer aen-te-wyzen, dat hy den 89 Pſalm gemaekt heeft op den naem van Moyſes, gelyk den H Auguſtinus leert, zeggende: dat indien David den naem van eenigen Propheet aen het hoofd ſyner Pſalmen heeft willen ſtellen, hy zulkx gedaen heeft door een bezonder ingeving van den H. Geeſt, die daer in hooger inzigten had, als aen de menſchen bekent is. Wat aengaet andere Perſoonen in de opſchriften uytgedrukt, men kan zeggen, dat al die de welke genoemt worden in de titels der Pſalmen, daer van de Auteurs niet en zyn, maer alleenelyk de voorzangers, aen wie David deze Pſalmen ter hand ſtelde, om die op eenen zoet-luydenden zang te brengen.

In tegendeel den H Hilarius, den H. Hieronymus, en andere Leeraers willen, dat behalven David ook andere op verſcheyde tyden eenige Pſalmen geſchreven hebben, wiens naemen in de opſchriften geſtelt zyn; gemerkt de woordſchikking van den oorſpronkelyken Text gelyk ſtaet zoo voor hun als voor David; en is't dat men bewyſt David den Auteur te zyn uyt dit opſchrift, *Pſalm van* of *aen David*, zoo mag men beſluyten, dat ook zyn de Auteurs der Pſalmen, die voor hun hebben diergelyk opſchrift, *Pſalm van* of *aen Aſaph*, *Idithun*, *Eman*, *enz.* Anderſints zoude men veel opſchriften van Pſalmen moeten verwerpen, of aen de zelve eenen zin geven, die zeer gedrongen en weynig natuerelyk is; zeggen de ſchryvers die van dit gevoelen zyn. Eventwel ſtaen ſy toe, dat eenige naemen in de opſchriften alleenelyk paſſen op de voorzangers, en dat ſommige Pſalmen op den naem van Aſaph of Idithun geſtelt zyn van laetere ſchryvers, de welke uyt hunne familie en zangſcholen voortskwamen; om dat eenige Pſalmen ſchynen geſchreven te zyn ten tyde van de gevangenis, als den 49, 73, 78 en 79, en ten tyde van Joſaphat den 81 en 82. Om diergelyke Pſalmen doen overeen-te-komen met den levens-tyd van David, zoude men (zeggen ſy) moeten vaſt-ſtellen mirakelen zonder noodzaekelykheyd. Het dunkt hun niet waerſchynelyk, dat David door den geeſt van Prophetie de Babyloniſche gevangenis niet alleenelyk voorzeyd, maer ook zoo levendig beſchreven heeft, al of hy die zelf bygewoont had: dat hy Godt gebeden heeft te willen gedenken de oude beloften van ſyn naerkomelingſchap op den Throon en Iſrael in hun land te erſtellen: dat hy de verwoeſtinge des Tempels beweent en die met zoo levende koleuren uytgeteekent heeft, al of hy in de ſcheuren der mueren had zelf zien neſtelen de vogelen des hemels: dat ſyne ziel gehaekt en bezweken heeft van verlangen om erſtelt te zien den Tempel en den Autaer: dat hy andere Pſalmen gemaekt heeft voor den tyd der reys-togt van de Iſraeliten, voor dien van hunne aenkomſte in Paleſtienen, voor de Inwyding van den tweeden Tempel en de erſtelling der mueren van Jeruſalem enz. Het dunkt hun ook zeldzaem en bynae ongehoort, dat den Heere aen ſyne Propheten openbaert de kaſtydingen, waer mede hy ſyn volk zal bezoeken, voor dat het zelve die verdient heeft. Wanneer Iſaias de Joden aenkondigde, dat ſy gevangen weg-gevoert zouden worden nae Babylonien, dat de Stad en den Tempel verwoeſt zoude worden, dat Godt naer hun in ſyne gramſchap bezogt te hebben, hun in ſyne ontferminge bezoeken en uyt de gevangenis redden zoude, alſdan had de ongeregtigheyd reeds een begin genomen, toen waeren de zonden van Juda en Iſrael zoo hoog geklommen, dat-ze de uytwerkzels van Gods toorn verdienden. Dog deſgelykx was'er nog niet ten tyde van David: zoo dat het ſchynt waerſchynelyk te zyn, dat hy niet geſchreven heeft die Pſalmen, de welke de Babyloniſche gevangenis of de verloſſing der Joden en de wederkomſte in hun land tot voorwerp hebben. Dit gevoelen ſchynt nu zeer gemeyn te worden: ondertuſſchen is men zeer genegen voor het eerſte; welk van in de vyfde eeuw zoo gemeyn was, dat Theodoretus, naer de tegenſtrydende redens rypelyk overwogen te hebben, zeyde: Maer laet ons aen de agtbaerheyd van het grootſte getal ons overgeven, want de meeſte gelooven dat David den Auteur der Pſalmen is.

Propheten

Propheten heeft ingegeven, ten allen tyde haere dank-zeggingen, haere aenbiddingen, en haere verzugtingen tot Godt te ſtieren, want ſy vind in de Pſalmen met Goddelyke woorden uytgedrukt alle de geſtelteniſſen, daer ſy, ofte haere kinderen zig in konnen bevinden. 't Welk ons doet zien, hoe zeer wy die HH. Lof-zangen moeten agten en beminnen.

V. Hoe veel Pſalmen zyn'er?

A. Van het groot getal der Pſalmen, die David of miſſchien ook andere Heylig-ſchryvers gemaekt hebben, zyn'er over-gebleven hondert vyftig; welke Eſdras voornaementlyk verzaemelt heeft in eenen boek, maer waerſchynelyk zonder vaſt-te-ſtellen zeker order; want dat dit altyd het zelfde niet geweeſt is, ſchynt te blyken uyt den 71 Pſ. 20 ℣. Dezen boek bevat 2517 Verſſen; andere tellen'er 2606. Het gene ſommige Schryvers zeggen, dat de Titels der Pſalmen als zoo veel ſleutels zyn, door de welke men komt tot de kennis der Myſterien, die in de Pſalmen beſchreven zyn, kan verſtaen worden van de Titels, de welke vaſt-ſtaende op 't goddelyk Geloof, door de eyge woorden van den Pſalm ondersteunt zyn: anderſints is het Pſalm-opſchrift alleen een twyffelzinnig kenteeken om over den ſchryver of onderwerp van den Pſalm te oordeelen. Zelfs de Joodſche Leeraers zyn zeer verſchillig in de uytlegging der Titels, en bekennen hunne onwetentheyd. Wy verzekeren, dat van geene mindere autoriteyt zyn die Titels, de welke in de opregte Overzetting der Seventig geſtelt zyn, als die de welke gevonden worden in den tegenwoordigen Hebreeuwſchen Text: wy houden ſtaen alle de Titels volgens de gemeyne Latynſche Overzetting: wy houden voor Canoniek alle die de welke voortskomen van hunne eerſte ſchryvers ofte van Eſdras, of van eenigen Propheet, die in de verzaemeling der Pſalmen eenig deel gehad heeft.

V. Kont gy ons niet geven eenig beſonder denkbeeld van elken Pſalm?

A. Den Pſalm-boek is een kort begryp van geheel het Oud Teſtament; want al het gene Moyſes gedaen of vaſtgeſtelt heeft door de Wet, en al 't gene de Propheten geſchreven hebben om op-te-wekken tot de deugd, en om de toekomende dingen te voorzeggen, is beſloten in de Pſalmen op eene zeer korte en verheve wyze. Men kan de zelve bemerken onder twee opzigten nae de welke alle de andere konnen gerigt worden. Het eerſte is, van de Pſalmen te overwegen volgens hun onderwerp; het tweede, volgens hun eynde: nae deze twee manieren kan menze verdeelen in zes verſcheyde ſoorten. De eerſte vervat verſcheyde onderrigtende en geheel zedelyke Pſalmen, die ons leeren, wat wy moeten betragten, en wat wy moeten haeten volgens het gebod en den wille Gods. De eene wakkeren aen tot de deugd, de andere verdoemen de zonde, gelyk den 1, 11, 14, 32, 36, 45, 49, 50, 51, 62, 73, 78, 84, 99, 101, 119, 127, 130, 131, 133, 134.

De tweede ſoort befluyt verſcheyde orakelen en voorzeggingen raekende Jeſus Chriſtus en ſyne Kerk, wiens verſcheyden ſtaet hy beſchryft als mede der Heyligen; men ſpreekt daer van de zaligheyd der geloovige en van de verdomenis der goddelooze, het gene men kan zien in de Pſalmen 2, 6, 8, 9, 15, 16, 19, 21, 22, 24, 29, 40, 41, 47, 53, 59, 67, 68, 72, 87, 89, 93, 95, 96, 97, 98, 100, 113, 117, 143, 145.

Men kan bemerken in de derde ſoort verſcheyde manieren van te bidden en gratie te verzoeken in den perſoon der Propheeten en der Heyligen die Gods bermhertigheyd afsmeeken, en die vergiffeniſſe vraegen van hunne zonden, de verloſſing van hunne ſtraffen en verdrukkingen, en de behoudenis der Kerk. Ziet de Pſalmen 3, 5, 7, 10, 12, 13, 17, 20, 25, 26, 28, 35, 38, 39, 42, 43, 44, 54, 55, 56, 57, 61, 63, 64, 69, 70, 71, 74, 79, 80, 81, 83, 85, 86, 88, 94, 102, 109, 110, 120, 123, 132, 140, 141, 142.

Men vind in de vierde ſoort beweeg redens van vertroofting, aenwakkeringen tot boetveerdigheyd, vaſte verzekeringen voor de deugdzaeme menſchen ontwyffelbaere teekens van de beloften van Godt, van ſyne regtveerdigheyd, en van ſyn toekoemende oordeel. Ziet de Pſalmen 4, 31, 37, 52, 58, 75, 77, 82, 91, 92, 112, 121, 128, 139.

De vyfde ſoort geeft ons voorbeelden van dankzeggingen voor de verloſſing der kwaeden en der vervolgingen, en voor alle ontfange weldaeden. Ziet de Pſalmen 18, 23, 27, 30, 33, 34, 46, 48, 60, 65, 66, 76, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 111, 114, 115, 116, 118, 122, 124, 125, 126, 129, 135, 136, 137, 138, 144, 146, 147, 148, 149, 150.

Wy rekenen onder de zeſde ſoort de gemengelde Pſalmen; dat is te zeggen, die gemengelt zyn met gebeden, vertroofstingen, dankzeggingen, lofreden, vermaeningen, en onderrigtende waerheden, waer van 'er verſcheyde Pſalmen onder de voorgaende zyn.

Eenige Pſalmen zyn volgens d'Hebreeuwſche Letter-konſt zoo geſchikt, dat ieder vers in 't begin of midden volgt het order der letters van den Alphabeet; waerom die *alphabetiſche* of *acroſtieke* Pſalmen genoemt zyn, te weten den 24, 33, 36, 110, 111, 118, 144. Onder die zeven is uytſchynende den 118, die den grootſten is van alle de Pſalmen; want hy heeft acht-mael 22, dat is 176 verſſen: hy is geheel zedelyk en uytgeſtort in den lof van Gods Wet, de welke met verſcheyde naemen genoemt word om niet te benemen den ſmaek van den Lezer; welken opgewekt word om te overdenken, te beminnen, en te onderhouden de Wet des Heere, de waerheyd, geregtigheyd, Gods Woord, ſyn uytſpraek, gebod, de getuygenis van ſynen goddelyken wil, den weg tot 't eenwig leven. Dezen Pſalm word om dagelyks gelezen te worden, voorgeſtelt aen die perſoonen, de welke aen Godt en ſynen dienſt toegeheyligt zyn, op welke meeſt paſt het gene in den 1 Pſalm gezeyt word van den Regtveerdigen, die ſyn vermack neemt in de Wet des Heere, en ſyne Wet overdenkt dag en nagt. In den Goddelyken dienſt heeft ook de H. Kerk van ouds veel gebruykt de 15 *Trap-Pſalmen*, van den 119 tot den 134, die in den Hebreeuwſchen text voeren dit opſchrift: *Gezang der Opgangen*, waer van volgens het waerſchynelykſte gevoelen dit de reden is: om dat die Pſalmen voor oogmerk hebben de wederkeering der Joden uyt de gevangenis van Babylonien, welk in een vlakte gelegen was, zoo dat de Joden verloſt zynde, van daer nae hun bergagtig Land van Judeën optrokken, gelyk gezeyd word in den 121 Pſalm *daer henen trokken de ſtammen op.* Waer uyt ſommige befluyten, dat den Auteur der Trap-Pſalmen geleeft heeft naer de verloſſing der Joden; om dat hy zoo levendig uytdrukt de gevoelens van droefheyd, vreugd, en dankzegging van het volk, nu gevangen, dan verhopende de verloſſing, nu over deze zig verheugende en Godt lofzangen zingende. Om die Pſalmen aen David toe-te-ſchryven, zoude men moeten zeggen, dat hy door Gods openbaering voorzien en door ſyn ingeven voorzeyt heeft, het gene de Iſraelieten in en naer de gevangenis zoude overkomen.

DEN WYZEN MAN.

DE vyf volgende Boeken worden begrepen onder de benoeminge van den Wyzenman, *te weten*: Het Boek der Spreuken; Den Eccleſiaſtes, Het Hoog-gezang *van Salomon*; Het Boek der Wysheyd; *en* den Eccleſiaſticus. 1. De Spreuken van Salomon *behelzen in* 32 *Hoofd-ſtukken zeer deftige en Goddelyke Zede-leſſen, dienſtig voor alle ſlag van menſchen, die hunne zaligheyd tragten te behertigen.* 2. Den Eccleſiaſtes, *dat is te zeggen den* Prediker, *behelſt in* 12 *Hoofd-ſtukken eene wondere ſchoone af-beeldinge van d'ydelheyd der geſchaepen zaeken, die zoo veel te grooteren indruk behoort te doen op alle gemoederen, om dat Salo-*

DEN BOEK DER SPREUKEN.

V. Van wie is den Boek der Spreuken?

A. Dat Salomon den Autuer van dezen Boek is, blykt uyt ſyn opſchrift: *De Spreuken van Salomon, Davids zoon, Koning van Iſrael*; waer in met de H. Kerk over-een-komt de Synagoge, Jae de *Proverbia* of Spreuken van Salomon worden gehouden voor het ſchoonſte en gewigtigſte ſtuk van ſyne Werken; alzoo ſy bevatten geheel den ſchat van die Goddelyke wysheyd, met de welke dien Vorſt verrykt wierd van den Heere: en waerſchynelyk zyn ſy gemaekt voor ſynen val, en in diën tyd, wanneer Salomon aldermeeſt vervult was met den geeſt van wysheyd, die hem dede verkrygen den lof van den alderwyſten Koning der aerde. Hy zelf geeft ons te kennen, dat die de vrugt van ſyne voorzigtigheyd en diepſte overdenkingen is, dat hy met een neerſtig onderzoek gemaekt heeft ſyne ſpreuken; die hy door Gods ingeving geſchreven heeft om de wysheyd en zede-tugt te leeren, om verſtandige redenen te bevatten, om geleerde onderwyſinge en al wat regtveerdig is, aen-te-nemen. Dit is het doelwit van dezen Boek, aen welken by uytnementheyd van de HH. Vaders gegeven is den naem van *Wysheyd*, of *Ponaretos*, als of men zeyde: verzaemeling of kort begryp van alle regels der zede-kunde en onderwyſing tot het oeffenen van alle deugden. Men gelooft, dat de Spreuken van Salomon geſchreven zyn voor ſynen *Eccleſiaſtes*, in welken hy zelfs ſpreekt van ſyne Spreuken die hy gemaekt had. Dezen Boek is den twee-en-twintigſten van het Oud Teſtament, en bevat 31 Capittels.

V. Wat beteekent dit woord Spreuken, *waer door benoemt word dezen Boek?*

A. Door dit woord, *Proverbia*, of Spreuken, worden verſtaen grondregels, korte en leerzaeme leſſen met eenen beknoopten en zinryken ſtiel beſchreven. Dezen Boek heeft in het Hebreeuwſch dit opſchrift: *Miſchle Salomonis*; dat is te zeggen heerlyke Sententien van Salomon, treffelyke en als eygen geloofweerdige Spreuken, of gelykeniſſen; en met deze beteekenis komt over een het Grieks woord, *Paraboloen*, dat is, Sententien die gelykeniſſen bevatten, gelyk ook het woord *Paræmia* by de Grieken beteekent alle ſpreekwoorden en treffelyke zinnebeéldige ſententien met gelykeniſſen of zinnebeélden uytgedrukt, eenige vermaerde ſpreek-woorden, zommige duyſtere ſpreuken die uytlegging vereyſſchen; en in het geheel alle deze ſpreuken zyn deftige, korte, krachtige, en goddelyke gevoelens: dus is dezen Boek een verzaemeling van goddelyke leeringen voor alle ſoorten van perſoonen en ſtaeten

V. Kan men niet eenige verdeeling geven aen dezen Boek der Spreuken tot een klaerder begryp?

A. Jae: men kan'er zoodaenig denkbeéld van hebben. De zeven eerſte Capittels behelzen eene algemeyne aenwakkering tot de wysheyd; in het achtſte Capittel ſpreekt de eeuwige Wysheyd zelf op eene wyze die genoegzaem doet zien, dat het maer aen Godt alleen toekomt te ſpreeken als Godt. Het negenſte Capittel behelſt eenige bezondere waerſchouwingen; van het thiende Capittel (al waer erhaelt word het opſchrift; *Spreuken van Salomon*) tot het eynde, zyn het ſpreuken die in zig beſluyten alle de regels van de zede-leer, alle de deugden, alle de gebreken, en alle levens-wyzen die 'er in de wereld konnen gevonden worden, zoo voor menſchen die in de wereld leven, als voor afgezonderde Perſoonen Men vind ook in de Spreuken treffelyke regels van de ſtaet en huyshouding-kunde Al is 't dat Salomon in ſyne zede-leſſen allecnelyk noemt de jongelingen, om dat ſy de zede-tugt meeſt noodig hebben; zoo heeft hy nogtans ſyn oogmerk gehad op alle perſoonen van wat ouderdom of ſtaet die mogen zyn, hun gevende een voorbeeld om opregt eerlyk te leven; waer toe hy gebruykt beweegredenen nu van Godzaeligheyd, dan van eer, belang, liefde, vrees, en natuerelyke genegentheyd. De eerſte zorge van den wyzen man is, om een groot denkbeeld van Godt, en een innerlyke vreeze voor ſyne oordeelen in te boezemen; vervolgens een vuerige liefde tot de deugd en de wysheyd, wiens beginſel is de vreeze des Heere, wiens eynde is Godt te kennen en te beminnen, ſyn geboden te onderzoeken en te onderhouden, waer in beſtaet geheel den menſch die opregt wys is.

DEN ECCLESIASTES.

V. Wie is den Auteur van den Boek Eccleſiaſtes?

A. De Hebreeuwen, Grieken en Latynen ſchryven hem alle toe aen Salomon, en dit blykt uyt den Titel en geheel den inhoud van dezen Boek; die is den dry-en-twintigſten van het Oud Teſtament, en bevat 12 Capittels.

V. In wat tyd is den Eccleſiaſtes geſchreven?

A. Volgens de overlevering der oude Hebreeuwen is het gevoelen van den H. Hieronymus en der meeſte Uytleggers, dat Salomon dezen Boek geſchreven heeft als de vrugt van ſyne boetveerdigheyd, om aen de wereld een gedenkteeken ſyn'er opregte bekeering naer te laeten, en aen al die naer hem komen zouden, eenen middel te geven tegen de verleyding der ydelheyd, tegen de aenlokzels van 't vermaek, tegen de eerzugt, en de liefde der rykdommen. Zelfs in dezen Boek vind men bewyzen van dat gevoelen: want Salomon ſpreekt daer in als iemand die van alles beproeft heeft, die aen ſyn zelven geen vermaek heeft gewygert, die zig alles gegeven heeft wat de men-

Liber Proverbiorum Cap. 1. v. 1.

mon, die den Schryver is van dit Boek, die ydelheyd door ſyn eygen ondervindinge geproeft heeft. Men meynt, dat hy dit Boek geſchreven heeft op 't eynde van ſyn leven. 3, Het Hoog-gezang van Salomon *verbeeld ons in* 8 *Hoofd-ſtukken, de geeſtelijke Trouw van het eeuwig Woord des Vaders met ſyne Bruyd de Heylige Kerk, die haer begin genomen heeft in de Menſchwordinge van Chriſtus, en voorder voltrokken door ſyne andere Goddelijke Myſterien; als, door ſijne Dood, door ſijne Verryſſeniſſe, door ſijne Hemelvaert en door de af-daelinge van den H. Geeſt. De Bruyd en den Bruydegom worden daer af-gebeeld, nu onder de benoeminge van Koning en*

ſchen het bekwaemſte oordeelen om zig te vergenoegen en het welk gemeynlyk het onderwerp van hun verlangen uytmaekt Naer alles ondervonden te hebben, bekent Salomon, dat hy daer in niet anders gevonden heeft als ydelheyd en kwelling des geeſt, jae dat hy het zoet venyn der genoegten bitterder gevonden heeft als de dood zelf, aldus genoegzaem uytdrukkende ſyn boetveerdig gemoed door de walging en verſaeking der welluſten, daer by voegende een ſcherpe vermaening wegens Gods oordeel.

V. Wat beteekent dit woord Eccleſiaſtes?

A. Dit woord beteekent in onze tael, eenen Predikant of eenen menſch die reden voert in eene vergaedering.

V. Hoe noemen de Hebreeuwen dezen Boek?

A. Sy noemen hem *Kobeleth* beteekenende het zelve gelyk *Eccleſiaſtes* in het Griekſch, Predikant in onſe tael.

V. Is men verzekert van de boetveerdigheyd van Salomon naer ſynen val?

A. Mits Salomons boetveerdigheyd niet klaerelyk beſchreven is in de Schriftuer, zoo heeft het Godt gelieft, dat den val van zoo grooten Man zoude zeker zyn, maer onzeker ſyne bekeering, op dat dien die ſtaet, zoude zien dat hy niet en valle, en dat niemand hoe groot hy is, op ſyne wysheyd zoude ſteunen, maer zoo wie glorieert, die glorieere in den Heere. Ondertuſſchen de HH. Hilarius, Ambroſius, Hieronymus, en andere Leeraers zyn van gevoelen, dat Salomon penitentie gedaen heeft, die geweeſt is den Heylig-ſchryver van zoo vele heylige Boeken en het voorbeeldzel van Chriſtus, die genoemt is geweeſt, *Jedidiah*; dat is, den vriend Gods. Godt zelf had aen David belooft, dat hy ſynen zone Salomon, indien hy zondigde, wel zoude kaſtyden, maer dat hy ſyne bermhertigheyd van hem niet en zoude weg-nemen, gelyk hy die van Saul genomen had, zoo men leeſt in den 2 Boek der *Koningen* 7. c. Is het zaeken dat men gelooft, dezen Boek de vrugt te zyn van Salomons boetveerdigheyd, zoo mag men wel betrouwen wegens ſyne gelukzaligheyd; waer mede over-een-komt de uytlegging die den H. Hieronymus geeft van 't 9 ℣. in 't 12 cap. dat den *Eccleſiaſtes*, om dat hy wys geworden was en zig bekeert had tot de deugd, ook daer naer nog het volk geleert heeft en ſpreuken gemaekt of treffelyke en zedelyke ſententien, gelyk hy gemaekt had in den eerſten ſtaet ſyn'er opregtigheyd. Dit word beveſtigt uyt een zeer oud Byvoegzel der Zeventig, volgens welke in den Boek der Spreuken 24 c. 32 ℣. Salomon zelf zegt: Ten laeſten heb ik boetveerdigheyd gedaen, en gezien, dat ik de zede-tugt zoude verkiezen Den *Eccleſiaſticus* 47 cap geſproken hebbende van Salomons val, ſluyt met deze woorden: Nu Salomon is met ſyne vaderen geſtorven; in 't Griekx leeſt men, *hy heeft geruſt*: is 't dat ſommige uyt deze ſpreek-wyke niet wel befluyten een zalig eynde van Salomon, zoo kan men eventwel uyt dit Capittel niet bewyzen, dat Salomon onboetveerdig geſtorven is.

V. Welk is de ſtoffe van den Boek Eccleſiaſtes?

A Het is eene wondere af-beelding van de ydelheyd des werelds.

V. Wat is het oogmerk van den Boek Eccleſiaſtes?

A. De menſchen te brengen tot het betragten van de waere goederen en het waeragtig geluk, het gene niet en kan gevonden worden in deze wereld die niet en is als ydelheyd en ellende.

V. Wat leer-wyze volgt Salomon in dezen Boek?

A. In het begin maekt hy ſyn algemeyne voorſtelling, zeggende: dat al het gene hier beneden is, niet is als ydelheyd; het welk hy vervolgens goedmaekt door eene bybrenging van alle bezondere zaeken.

DEN BOEK DER ZANGEN.

V. Hoe noemt men den vier-en-twintigſten Boek van het Oud Teſtament?

A. Den Boek der Zangen, aldus genoemt ter oorzaeke van ſyne uytmuntendheyd boven alle andere Gezangen der Schriftuer. De Hebreeuwen noemen hem *Schir*, *Aſchirim*, in 't Latyn *Canticum Canticorum*, beteekenende in onze tael het Gezang der Gezangen, als willende doen verſtaen, den alderuytſtekenſten Zang. Dezen Boek bevat acht Capittels.

V. Waer in beſtaet de uytmuntendheyd van dezen Boek?

A. Hier in, dat hy beſchryft het geeſtelyk Houwelyk van 't Eeuwig Woord met de Kerk ſyne H. Bruyt, en het Myſterie van deze onuytſprekelyke liefde die hem beweegt heeft om zig met haer te vereenigen door ſyne Menſchwording, en voords dit verbond te beveſtigen door ſyn dood, ſyn verryſſenis, ſyne Hemelvaert, eyndelyk door de overvloedige uytſtorting van ſynen H. Geeſt, die geweeſt is als den zegel van de eeuwige vereeninge van Jeſus Chriſtus met de Kerk.

V. Welk is den zin van dezen Boek?

A. Den geeſtelyken zin is den eerſten in het oogmerk van den H. Geeſt in dit Gezang, het welk de HH. Vaders in alle de eeuwen hebben gehouden voor het Bruyloftslied van het verborgen Houwelyk van dien die meer is als Salomon, ik zeg, van Jeſus Chriſtus met ſyne Kerk; zoo dat Salomon zelf geen ander oogmerk gehad heeft als het gene goddelyk was, oneyndelyk het lighaemelyk overtreffende; alhoewel hy daer toe gebruykt heeft gelykeniſſen en zinne-beelden van 't gene behaegelyk is aen de zinnen, op dat ons verſtand zoo veel te gemakkelyker zoude opklimmen tot de kennis van Godt, en door ſyne zoetigheyd onzen wil zoude getrokken worden tot ſyne liefde, om met hem eenen geeſt te zyn. Men moet dan in dezen Boek geenen anderen letterlyken zin zoeken als die figurelyk en toepaſſelyk is.

V. Kan men dezen Boek niet aenzien als een zinne-beeldig Gedigt?

A. Neen; maer als een goddelyk Gedigt, geheel toepaſſelyk aen Chriſtus en ſyne Kerk. Het denk-beeld van het Hoog-gezang van Salomon, als vertoonende het geeſtelyk Houwelyk van den Meſſias en de H. Kerk, is op de geheele Schriftuer van het Oud en Nieuw Teſtament, als mede op de eenpaerelyke over-een-ſtemming der Synagoge en der H. Kerk gegrond; zoo dat hier nae het inzigt

Koninginne; dan onder de gelykeniſſe van eenen Herder en eene Herderinne; voorts onder de gedaente van eenen Wyngaerdier, en eene dogter, die den wyngaert bewaert. Al het welk op Chriſtus en ſijne Kerk zeer wonderlijk paſt. Wy zullen hier nogtans wynig uyttrekzels van geven, om dat dit Boek, volgens de Leeringe van de HH. Vaders, maer bezonderlijk dient voor zeer verſtorvene en zeer geeſtelyke Zielen, en zonder bekwaeme uytleggingen niet wel van ieder een verſtaen kan worden. 4. Het Boek der Wysheyd, *by een verzameld uyt de deftige ſpreuken en gedagten, die den wyzen Salomon had agter-gelaeten, geeft ons in 19 Hoofd-ſtukken, een overtref-*

van den H. Geeſt geenen anderen Bruydegom te vinden is als Chriſtus Jeſus geene andere Bruyt als ſyne Kerk.

V. Wie is den Auteur van dezen Boek?

A. De Synagoge en de H. Kerk komen hier in overeen, dat dezen Boek door Gods ingeving geſchreven is van Salomon, die zig zelf noemt in het begin en in het vervolg van het Werk: maer wanneer hy dit gemaekt heeft, is onzeker. De Joden, en ſommige van onze Uytleggers gelooven, dat Salomon dit Gedigt gemaekt heeft naer ſyne bekeering en in ſynen hoogen ouderdom, om dat den aerd van het Schrift ſchynt aen-te-wyzen eenen rypzinnigen Schryver, wiens gemoed geſtilt is en gezuyvert van alle ontſtelteniſſen en beroertens. Andere zeggen in tegendeel, dat den ſtiel, die levendig, kragtig en ſubtiel is, meer aentoont eenen Schryver, die eenen ſterken geeſt bezit in de bloeyende jeugd van een ongeſchonde leven; en dit ſchynt het gemeynſte en waerſchynelykſte gevoelen, dat Salomon dezen Boek geſchreven heeft in ſynen bloemigſten tyd, gelyk te kennen geeft den *Eccleſiaſticus* 47 cap. zeggende, dat Salomon door ſyne gezangen, ſpreuken, gelykeniſſen en uytleggingen, zig wonderbaer aen de Landſchappen gemaekt heeft, eer dat hy zig liet vervoeren door ſyne ongeregelde genegentheden; zoo dat hy dit hoog Lied een opzigte van het geheel eerbaer Houwelyk van Jeſus Chriſtus met de menſchelyke natuer, met ſyne Kerk, en met elke ziel in het bezonder, gezongen heeft in dien tyd, wanneer ſynen geeſt op het hoogſte beſtraelt wierd van Gods Wysheyd, en ſyne ziele meeſt vervult was van de Goddelyke Liefde.

V. Kont gy ons niet geven eenige verdeeling van het gene begrepen word in dezen Boek?

A. Men kan bemerken dry verſcheyde tyden in dit Gezang; den eerſten gaet voor de Menſchwording van den Zoone Gods, alſwanneer de oude Regtveerdige, als de eerſte litmaeten van de Bruyt, gedueriglyk zugtten nae de komſte van den Meſſias; den tweeden tyd bevat den levens loop van Jeſus Chriſtus op de aerde, ſyn Lyden, ſyn Verryſſenis, en Hemelvaert. Den derden is diën van de ſtigting van ſyne Kerk door den dienſt der Apoſtelen en van alle hunne opvolgers.

V. Is 't dat dezen Boek een Gedigt is, kont gy ons daervan niet aentoonen de bezonderheden?

A. Wat aengaet de maete der verſſen, deze is onbekent; maer wat de ſtoffe belangt, men bemerkt daer eenen Bruydegom en een Bruyt verbeeld voornaementlyk onder dry verſcheyde denkbeelden; hier verſchynt den Bruydegom als eenen Koning en de Bruyt als eene Koninginne; daer worden ſy vertoont den eenen als Herder de andere als eene Herderinne zorg hebbende voor de ſchaepen: dan weder den eenen als eenen Wyngaerdenier of Hovenier, de andere als eene dogter bezig zynde in den wyngaerd of in de hoven.

V. Paſſen deze denkbeelden op Jeſus Chriſtus?

A. Ongetwyffelt; want Chriſtus is niet alleenelyk Koning, volgens dat hy Godt is en onzen Verloſſer; maer hy is daer-en-boven den goeden en den ſouverynen Herder; hy is den Wyngaerd en zelfs den Heer van den Wyngaerd, en hy deelt mede aen ſyne Bruyt, de H. Kerk, alle deze zelve hoedaenigheden.

DEN BOEK DER WYSHEYD.

V. Welken is den vyf-en-twintigſten Boek van 't Oud Teſtament?

A. Den Boek der Wysheyd behelzende negenthien Capittels

V. Is den Boek der Wysheyd van de Protocanonieke *Boeken der Schriftuer?*

A. Neen, om dat den Hebreeuwſchen Text daer van niet te vinden is, en dat dezen Boek maer alleenelyk gevonden word in 't Griekx en in 't Latyn; daer-en-tuſſchen is hy geſtelt onder het getal der Canonieke Boeken door het derde Concilie van Carthago, door den Paus Gelaſius, en door het Concilie van Trenten.

V. Wie is den Auteur van den Boek der wysheyd?

A. De Grieken waeren zoo vaſt in het geloof, dat hy was van Salomon, dat hy door hun genoemt word de Wysheyd van Salomon nogtans zyn 'er Vaders en andere kerkelyke Schryvers die het loochenen, ter oorzaeke van het verſchil van den ſtiel der andere werken die vaſtelyk zyn van Salomon.

V. Is 't dat Salomon niet en is den Auteur van dezen Boek, waerom is hy dan van ouds op ſynen naem aengehaelt?

A. Om dat diën die dezen Boek geſchreven heeft, zig bedient heeft van de gedagten en ſpreuken van Salomon; of om dat hy de gevoelens, en miſſchien ook de ſpreuken van Salomon, die in de Hebreeuwſche Boeken verſpryd gevonden wierden, vergaedert en in order op den Griekſchen ſtiel geſtelt heeft. Ook kan den Auteur ſchryvende voor de Vorſten, aengenomen hebben den perſoon van den wyſten der Koningen, in ſynen naem verheffende de wysheyd, op dat die de aerde vonniſſen, de geregtigheyd zouden lief hebben, alzoo dezen Boek geſchikt is tot onderwyzing der Vorſten. Dat den Boek der Wysheyd ter oorzaeke van den Egyptiſchen Koning Ptolomæus Philadelphus zoude geſchreven zyn van eenen Jodſchen Leeraer, en mogelyk van eenen der Zeventig Overzetters, is eene enkele giſſing. Dat den Auteur naer de Zeventig geleeft heeft, blykt hier uyt, dat hy hunnen Text aenhaelt, zelfs in plaetzen, daer ſy van het Hebreeuwſch afwyken. Verſchyde Geleerde oordeelen het waerſchynelyk te zyn, dat den Schryver geleeft heeft onder het beſtier der Machabeën. Al is 't dat men niet zeker weet, wie den Auteur is van dezen Boek, daerom is hy niet min goddelyk, die door de H. Kerk voor geheyligt en eygen-geloofweerdig aengenomen is.

V. Waerom geeft men aen dezen Boek den titel van Wysheyd?

A. Om dat hy vertoont op een geheel wonderlyke wyze de ongeſchaepe Wysheyd, en dat hy ten zelven tyde doet zien de geſchaepe Wysheyd in alle haere eygendommen

felyk

felijk denkbeeld van d'ongeſchaepen Wysheyd, die hier over al zelve ſpreekt, en toont ons te ſaemen de eygendommen en vrugten van de geſchaepen wysheyd, die hier over al niet anders en beteekent, als de waere deugd en de godvrugtigheyd. 5. Den Eccleſiaſticus *heeft* 51 *Hoofd-ſtukken, en is geſchreven door Jeſus, zone van Sirach, die leefde ontrent* 200 *jaeren voor de komſte van Chriſtus. Hy was klyn-zoon, of na klyn-zoon van den Hoogen-Prieſter Jeſus, of Joſedech die te ſaemen met Zorobabel een groot getal gevangene uyt Babylonien te rug bragt. Dit Boek maekt ook deel van den* Wyzen Man, *al of het uyt Salomon kwame, om ſijne groote gelijkvormigheyd*

en uytwerkzels ; daerom noemt den H. Auguſtinus dezen Boek, de Chriſtelyke Wysheyd.

V. Hoe verdeelt men den Boek der Wysheyd?

A. In twee Deelen ; het eerſte Deel, van het eerſte Capittel tot het thiende ; het tweede, van het thiende Capittel tot het eynde, zynde het negenthiende en laeſte van dezen Boek.

V. Waer van handeld den Boek der Wysheyd in't eerſte Deel?

A. Hy beweegt ons tot eene groote agting voor Godt, veroorzaekt in ons eene veragting van al het gene pryſlyk ſchynt in de wereld ; hy doet ons zien het groot gevaer van die in gezag zyn : hy vertoont ons een zoo levendig afbeeldzel van den grouwel en de wanhoop der booze, wanneer ſy voor Godt zullen moeten verſchynen, dat'er geene dingen in de Schrifture zyn zoo bekwaem om de menſchen in hun binnenſte te doen keeren, en om de alderverſteentſte herten te beweegen.

V. Wat behelſt hy in het tweede Deel?

A. Hy ſtelt ons voor, op wat manier de Wysheyd heeft beſtiert de Patriarchen ſedert Adam tot Moyſes, en maekt zeer ſtigtende bemerkingen op de plaegen van Egypten, waer van hy omſtandigheden bybrengt die niet aengeteekent ſtaen in den Boek des Uytgangs ; het gene bezonder is aen dezen Boek.

DEN ECCLESIASTICUS.

V. Welken is den zes-en-twintigſten Boek van't Oud Teſtament?

A. Den *Eccleſiaſticus*, bevattende 51 Capittels.

V. Wie is den Auteur van den Eccleſiaſticus?

A. Jeſus, zoon van Sirach, die leefde ontrent 200 jaeren voor Jeſus Chriſtus, erkent men voor den Auteur van dezen Boek, en eenen anderen Jeſus ; klynen zoon van den eerſten, voor Overzetter van dat Werk : want den laeſten zegt in de Voorreden, dat ſynen grootvader Jeſus dit gemaekt heeft in't Hebreeuws ; en den Schryver zelf, die zig noemt Jeſus Sirachs zoon, borger van Jeruſalem, zegt, dat hy de leering der wysheyd en wetenſchap in dezen Boek heeft beſchreven, gelyk men leeſt in't 50 c., alwaer hy van zig ſpreekt op zulk een wyze, die volmaektelyk over een komt met alles wat hy in geheel den Boek gezeyd heeft. Den tyd wanneer dezen Boek geſchreven is, kan men niet vaſt ſtellen : ſommige plaetzen hem onder het Hoog-prieſterſchap van Eliazar en de regeering van den Egyptiſchen Koning Ptolomæus Philadelphus ; jae ſy zeggen, dat Jeſus zoon van Sirach eenen der ſeventig Overzetters is geweeſt, door den Hoogen-Prieſter Eleazar aen Ptolomæus Philadelphus gezonden ; en met'er daed word'er in de hiſtorie van Ariſteas eenen Jeſus onder die tweé-en-ſeventig Overzetters gevonden. Maer andere brengen dit H. Schrift tot den tyd van den Hoogen-Prieſter Onias III, zoon van Simon II, onder de regeeringen van Ptolomæus Epiphanes in Egypten, en van Antiochus Epiphanes in Syrien. Dit gevoelen is zeer waerſchynelyk, om dat den Schryver, door ſyne klagt-redens te kennen geeft, dat ſyn volk ten ſynen tyde in verdrukking was : maer ten tyde van den Hoogen-Prieſter Eleazar en onder de regeering van Ptolomæus Philadelphus genoten de Joden eenen geruſten vrede, zoo in hun land als in Egypten en Syrien. Dog naer de dood van Simon II en zelfs onder ſyn Hoog-prieſterſchap zag men verſchyde vervolgingen tegen de Joden verwekt worden : en volgens 't oordeel van zeer geleerde mannen is het waerſchynlyk, dat Jeſus zoon van Sirach in't 50 cap. 4 v. ſyn oogmerk neemt op de onderneming van den Koning Ptolomæus Philopator, die in het Heyligdom van den Jeruſalemſchen Tempel zogt te treden onder het Hoog-prieſterſchap van Simon II, van welken Hoogen Prieſter onzen Schryver als van eenen geſtorvenen de lof-ſpraek doet, volgens dat hy in 't 11 cap. gezeyd had : *Pryſt niemand voor ſyne dood.* Aldus ſtelt men Jeſus zoon van Sirach tuſſchen het Hoog-Prieſterſchap van Simon, en de regeering van Ptolomæus VII, toegenaemt Evergetes, den tweeden van dien naem ; onder wiens regeering in het agt-en-dertigſte jaer in Egypten aengekomen zynde des Schryvers klynen zoon, gemeynelyk genoemt Jeſus, heeft de overzetting van dezen Boek uyt de Hebreeuwſche in de Griekſche tael ondernomen, ontrent 121 jaeren voor Jeſus Chriſtus, of volgens de tydrekening van ſommige, ten hoogſten 130 jaeren voor de gemeyne rekening. Den oorſprongelyken Text, waer nae deze overzetting gemaekt is, was den zuyveren Hebreeuwſchen, of miſſchien maer den Syriſchen, of den gemeynen Hebreeuwſchen van dien tyd, zoo wel als den Hebreeuwſchen, den welken den H. Hieronymus getuygt nog in ſynen tyd gezien te hebben. Wat geheel den Boek belangt, dien word in het Hebreeuwſch niet meer gevonden ; zoo dat den Griekſchen Text gehouden word voor den oorſprongelyken, of ten minſten voor de eenigſte overzetting, die nae het Origineel van dat Werk gemaekt is, waer uyt getrokken is de latynſche overzetting, die zekerlyk zeer oud is, en reeds al in de eerſte eeuwen der Kerk gemaekt, door dien ſy van alle de HH. Vaders word aengetrokken : dog den tyd en den Auteur der zelve is onbekent. Sommige giſſen, dat den Auteur dezer overzetting den zelven is, die den Boek der Wysheyd vertaelt heeft, om dat ſy verneemen in de eene zoo wel als in de andere zekere bezondere woorden, de welke aen den overzetter eygen zyn. Ondertuſſchen den ſtiel doet zien, dat dit niet en is het werk van den H. Hieronymus, die de overzetting van dezen Boek onaengeroert gelaeten heeft.

V. Heeft den Eccleſiaſticus plaets in den Canon der Joden?

A. Neen ; al is't dat ſy hem eertyds geagt hebben als eenen goddelyken Boek, gelyk men kan toonen uyt de getuygenis van hunne oude Leeraers, die uytgeleze zinſpreuken uyt den zelven getrokken hebben, gelyk'er eenige ſpreuken met den *Eccleſiaſticus* wel over-een-komende gevonden worden in den joodſchen *Ben Sira*, dat is den Boek van den zoon van Sirach, den welken eenige ſententien of ſpreuken op letter-order uytdrukt in twee Alphabeeten, waer van eenen Chaldeeuwſchen en eenen Hebreeuwſchen is : welken *Ben Sira* van het meeſte-deel der Joden gezeyd word den zelven te zyn met den *Eccleſiaſticus*. Onze oude Vaders der Kerk, willende niet gaen buyten den *Canon* der Joden, hebben in hunne Regiſters der HH. Boeken den *Eccleſiaſticus* enkelyk agtergelaeten, om dat ſy daer in alleenlyk wilden ſtellen die Boeken, de welke buyten alle twyffel zoo van de Joden als van de Chriſtenen eenpaerelyk voor Canoniek waeren aengenomen ; hoewel de HH. Vaders in hunne Schriften ook dezen Boek als een H. Schrift van

ECCLESIASTICUS *Caput. I.*

CHOROGRAPHIA TERRÆ SANCTÆ IN ANGVSTIOREM FORMAM REDACTA, ET EX VARIIS AVCTORIBVS A MVLTIS ERRORIBVS EXPVRGATA.
Cherubinus.
Mare æneum Bobus impositum.
Candelabrum septiceps.
Altare holocaustorum æneum.
Ornatus summi Sacerdotis.
Forma basium ac pelvium æneorum.
Mensa panum.
Altare incensi aureum.
Notarum explicatio
Sic vrbes notantur
Sic arces maiores
Sic minores
Sic vici et pagi.
Mansiones Israelis in deserto cyfris sunt adnotatæ.
Lateris aliquot occurrunt e quibus a vel al significat alias a. nunc o. olim p. prius alia loca sic fuisse appellata.
ARABIÆ DESERTÆ PARS.
ARABIÆ FELICIS PARS quæ et SABA.
AMMONITARVM GENS ET REGIO, nunc PHILADELPHIA.
ARABIÆ PETRÆÆ PARS.
DESERTVM.
AMALECITIS GENS ET REGIO quæ hinc ad Ægyptum usque extenditur.
Desertum Sin quod et Cades.
Euila Solitudo
Desertum Sinai
Desertum Sin
Desertum Thebaidis
THEBAIS REGIO
PHARAN
CEDAR REGIO
ÆGYPTI PARS
TERRA GESSEN
MARE MAGNVM siue MEDITERRANEVM
HIEROSOLYMÆ VETERIS IMAGO
Milliaria vnius horæ
Arca Testamenti cum Cherubinis.
Orientalis facies vestibuli Sanctuarij et turris superstructæ.
Sicilus Israel Ierusalem sancta.
Cyathus Romanus antiquus
Occidentalis aspectus Sanctuarij, cœnaculi et turris superimmitatis.
Aspectus lateris Sanctuarij et cœnaculi, ac turris superstructæ vestibulo.
Prospectus in Sancta Sanctorum.
ORIENTALIS FACIES SVBSTRVCTIONIS TEMPLI SALOMONIS ab imis vallibus Cubitos 300. erectæ ad sustinendos aggeres quibus atriorum Templi arcani Salomon laxandam cinxit, nec non periboli atque porticuum quæ ad Hebræos æque ac Gentiles pertinebant.
Cubitus 200.

in de ſpreuken en in den zwier van ſchryven, met de Boeken vau Salomon. Het behelſt eene algemeyne Zede-leer, dienſtig voor alle ſlag van menſchen, aenporrende tot allerlye deugden, en den lezer af-ſchrikkende van alle zonden, waerom het van de Grieken genoemt word: Pan-aretos, *dat is*, kort begryp van alle deugden. *Alhoewel in deze Zede-Boeken geene Hiſtoriſche punten te vinden zyn, die deel konnen maeken van onze* Hiſtorie van't Oud Teſtament, *men heeft niet te min zeer dienſtig geoordeelt tot voordeel van den godvrugtigen lezer, hier van, by maniere van uytlegginge, eenen korten inhoud voor te ſtellen.*

goddelyke ingeeving hebben bygebragt volgens de Overlevering der Kerke zoo Griekſche als Latynſche. De Afrikaenſche Kerk in de derde Kerkvergaedering van Carthago in het jaer 418, heeft in den 47 *Canon* uytdrukkelyk dezen Boek geſtelt onder de vyf die gemeynelyk Boeken van Salomon genoemt wierden, te weten: den Boek der ſpreuken, den *Eccleſiaſtes*, den Boek der Zangen, den Boek der Wysheyd, en den *Eccleſiaſticus*. Dit was te voren verklaert geweeſt van het Concilie van Hipponen in't jaer 393, en is daer naer door verſchyde Kerkvergaederingen beveſtigt, zoo dat eyndelyk het algemeyn Concilie van Trenten dezen Boek in den *Canon* heeft vaſt geſtelt, en daer door alle twyffelingen teenemael heeft doen verdwynen.

V. Waerom is van ouds den Eccleſiaſticus aengehaelt geweeſt op den naem van Salomon?

A. Veele oude hebben dezen Boek aen Salomon toegeeygent, of op ſynen naem aengehaelt, om de gelykheyd der ſtoffe en eenige over en-komſte der ſpreuken, gelyk den H. Auguſtinus zegt, of om dat dit werk by die van Salomon geplaetſt en met de zelve in eenen boek gebragt wierd. Dog het is buyten twyffel, dat Salomon den Auteur van dezen Boek niet en is, mits hy zeer lang naer dien Vorſt geſchreven is van Jeſus zoon van Sirach, gelyk de oude Vaders bekent hebben, wanneer ſy naer een neerſtig onderzoek zig ſtipter hebben willen uytdrukken. Den Auteur ſpreekt van Salomon zelf, en van de Koningen ſyne opvolgers, van de Propheten en doorlugtige mannen, die voor en naer de Babyloniſche gevangeniſſe geleeft hebben.

V. Hoe heeft den Eccleſiaſticus in de Kerk bekomen den titel van Wysheyd?

A. Volgens de oude gewoonte der Kerk heeft men die Boeken, de welke van Salomon zelf gemaekt of aen hem toegeëygent zyn, aengehaelt onder den algemeynen naem van Wysheyd van Salomon, gelyk ſy genoemt worden Wyze Boeken, *Libri Sapientales*, of *Sapientia Salomonis*, de Wysheyd van Salomon, zoo men veel vind by de Vaders Nogtans dezen titel paſt bezonderlyk op den Boek der Wysheyd en op den *Eccleſiaſticus*, om dat ſy gelyk de eyge Boeken van Salomon, op eene verheve wyze verheffen den oorſprong, eygendom, en uytwerkzels der Wysheyd, aenmoedigende tot den Godsdienſt, godvrugtigheyd, vreeze Gods, en regtveerdigheyd; in welken zin men het woord van Wysheyd hier moet nemen, gelyk het gemeynelyk in de Schriftuer genomen word.

V. Hoe noemen de Grieken den Eccleſiaſticus?

A. De Grieken noemen dezen Boek, de Wysheyd van Jeſus zoon van Sirach, om dat hy begint met de lof-reden van de Wysheyd, welke hy over-al beveelt, en om dat hy geeft uytmuntende regels om deze te bekomen, om-ze te behouden, en zig te voegen nae haere wetten. De Latynen noemen hem den *Eccleſiaſticus*; welk opſchrift beteekent, of de autorityt en gebruyk der Kerk, alzoo hy in de godsdienſtige by een komſten gelezen wierd; of het dient alleen om dezen Boek te onderſcheyden van den *Eccleſiaſtes*, welk woord van de Latynen aen dezen Boek gegeven, beteekent zoo veel als *Predikant*, eenen man die in het openbaer ſpreekt, of die vergaedering by een roept: anderſins deze twee Boeken hebben een en het zelve oogmerk, gemerkt ſy in zig behelzen vermaeningen tot de wysheyd, en leſſen wegens de gemeyne pligten des levens. Dezen Boek, en den Boek der Wysheyd, volgens dat Ruffinus zegt, wierden van de oude genoemt *betwiſte Boeken*, of *kerkelyke Boeken*, om dat men die leeſde in de Kerk als zeer godvrugtige Boeken, maer niet als van een onfylbaer gezag, om aldus die te onderſcheyden van de *Canonieke* Boeken, die van de Kerk in den *Canon* of regiſter der HH Boeken aengenomen waeren, als zynde het onbetwiſtelyk Werk van den H. Geeſt, en den onfeylbaeren regel van het Geloof en der zeden; zoo dat de Kerk de andere alleenclyk leeſde om de ſtigting, maer niet om de leerſtukken van onzen Godsdienſt te bekragtigen, gelyk zeyde den H Hieronymus. Nogtans hebben verſcheyde andere HH. Vaders deze Boeken als van goddelyke ingeving erkent, zonder het minſte twyffel over de ſchrift-maetigheyd der zelve in te brengen: en onder andere den H. Auguſtinus heeft die in ſynen Canon geſtelt, en uyt onzen *Eccleſiaſticus*, gelyk uyt andere Canonieke Boeken, bewyzen voor den vryen wil en andere hoofd-ſtukken des Geloofs getrokken.

V. Wat behelſt den Eccleſiaſticus?

A. Hy behelſt eene algemeyne Zede-leer die beſtryd alle gebreken, die aenleyd tot alle deugden, en voorſchryft de levens-wyzen voor alle ſoorte van perſoonen van wat ſlag ouderdom, of ſtaet ſy zyn; waerom hy van de Grieken genoemt word: *Panaretos* van Jeſus, zoon van Sirach. Het woord *Panaretos* in het Grieks beteekent een verzaemeling van alle deugden; welken eer-tytel ook wel gegeven word aen den Boek der Spreuken en dien der Wysheyd, maer by uytnementheyd aen dezen Boek om de overvloedigheyd der zedeleſſen. Aen't hoofd van dezen Boek is zeker ſlag van Voorreden, waer in den *Eccleſiaſticus*, naer een loffpraek van de Wysheyd in't algemeyn gedaen te hebben, tot een omſtandige beſchryving van leerſtukken komt en veel gewigtige leſſen tot beſtiering des levens geeft: dit agtervolgt hy tot het 24 cap. Alſdan begint de Wysheyd te ſpreken, en de menſchen tot deugds betragting aen-te moedigen: ſy ſtelt haere regels voor, en onderwyſt door haer zelve. In't 42 cap. 15 ŷ, verandert den Schryver van ſtiel, en beſluyt ſyn Werk met Godt te pryſen Hier naer volgen de loffpraeken der doorlugtige mannen van Gods volk. Het laeſte Capittel is een gebed van den Schryver, waer in hy Godt bedankt, om dat hy hem verloſt had uyt het gevaer, daer hy in gevallen was door de laſteringen; waer mede ſyne vyanden hem zwert gemaekt hadden by den Koning, die waerſchynlyk Antiochus Epiphanes geweeſt is. Den *Eccleſiaſticus* eyndidigt met heel de wereld te vermaenen tot de oeffening der wysheyd en de deugd, met de welke is eenen overvloed van goud, dat is, van tydelyken en eeuwigen loon. In-dier-voege kan men zeggen, dat Jeſus zoon van Sirach in dezen Boek alleen heeft willen naevolgen al wat Salomon gedaen heeft, ſchryvende voor eerſt, gelyk Salomon, *Spreuken*, of zedelyke leſſen; daer naer eenen *Eccleſiaſtes*, of redenvoering waer in hy de Wysheyd het woord doet voeren; en eyndelyk een *Gezang*, of Lof-zang, waer in hy den Heere, en de groote mannen van ſyn volk pryſt.

E Y N D E.

ALGEMEYNE TAFEL

VAN DIT EERSTE DEEL.

'T BOEK DER SCHEPPINGE. Pag. 6
De Schepping van Hemel en Aerde, en van den Menſch. *Ibid.*
De zonde van den eerſten Menſch. 8
Eva baert twee zoonen Can en Abel. 11
De dood van Adam. 13
De Diluvie. Noë gaet in d'Arke. 15
Noë komt uyt d'Arke. 17
Cham en Chanaan door Noë vervloekt. Thoren van Babel. 19
Abraham word van Godt geroepen. Hy gaet om den hongers-nood nae Egypten. 20
Abraham en Lot ſcheyden van malkanderen: Godt vernieuwt ſyne beloften aen Abraham 22
Eenige Koningen vegten tegen malkanderen. Lot word gevangen, en door Abraham verloſt. Melchiſedech zegent Abraham. 23
Godt belooft aen Abraham eenen zone. Hy neemt Agar voor huys-vrouwe. Agar loopt weg. 25
Godt vernieuwt ſyne belofte aen Abraham, en gebied hem de Beſnydeniſſe. Abraham herbergt dry Engelen 26
Godt geeft aen Abraham ſyn voornemen te kennen van Sodoma te vernielen. Lot ontfangt twee Engelen. 28
Lot met ſyn huys-gezin uyt Sodoma verloſt. Sodoma verbrand. De huys-vrouw van Lot geſtraft. 30
Abimelech doet Sara opligten, en word daer over van Godt geſtraft. 32
De geborte van Iſaac. Iſmaël word met ſyne Moeder Agar uyt den huyze gejaegt. 33
Gehoorzaemheyd van Abraham, in het op-offeren van ſynen zone 34
De dood en begraevenis van Sara. 35
Abraham zend Eliëzer naer Meſopotamien om daer te zoeken een huys-vrouw voor Iſaac. 36
Abraham trouwt met Cethura Syne dood in 't jaer 2183 Geborte van Eſau en Jacob. 39
Jacob ontfangt den zegen van Iſaac. Haet van Eſau tegen Jacob. Hy vlugt nae Meſopotamien. 40
Jacob reyſt nae Meſopotamien. Hy ziet een leeder, langs welke de Engelen op en af-komen. 43
Jacob word van Laban ontfangen. Hy trouwt met Lia en Rachel. Syne kudde vermenigvuldigt. 44
Jacob keert weder tot ſynen Vader. Hy word van Laban vervolgt. Over-een-kominge van Laban met Jacob. 46
Jacob zend ſyn volk met geſchenken nae Eſau. Hy worſtelt met den Engel. Word Iſrael genoemt. 48
Dina word onteert, ontrent 15 jaeren oud zynde. Simeon en Levi vreken dees daed. Rachel ſterft. Iſaac ſterft. 50
Joſeph meer bemind van Jacob als ſyne andere kinderen. Hy beſchuldigt ſyne broeders. Vertelt twee droomen. Word van hun verkogt. 51
Joſeph word verkogt aen Putiphar. Hy word beſchuldigt en in den kerker geſmeten. 52
De droomen van den Schenker en van den Bakker uytgeleyt door Joſeph. Hy legt de droomen van Pharao uyt, en word uyt den kerker verloſt. 53
Joſephs broeders in Egypten komende, worden van hem gekent. Hy ſtelt hun in den kerker, als beſpieders van 't Land, daer naer zend hy hun met graen nae huys, Simeon alleen in bewaering houdende. 55
Jacob laet Benjamin eyndelyk gaen. Joſeph hem ziende word beweegt. Hy houd eene maeltyd. Den beker in den zak van Benjamin. Joſeph maekt zig kenbaer. Jacob nae Egypten ontboden. 57
Jacob trekt nae Egypten. Joſep komt hem te gemoet. Hy brengt ſynen vader voor Pharao. Jacob ſterft. Syne begraeffenis. 59
HET BOEK DES UYTGANGS. 61
De kinders van Iſrael vermenigvuldigen zeer in Egypten. Sy worden onderdrukt door laſtige werken. Het gebod aen de Vroed-vrouwen van alle de knegtjens te dooden. Moyſes word geboren. *Ibid.*
Godt vertoont zig aen Moyſes in eenen Braem-boſch, en zend hem tot den Koning van Egypten. 63
Moyſes keert weder nae Egypten Aaron komt hem vinden. Sy gaen te ſaemen by Iſraels kinders. Van daer by Pharao, en geven hem Gods gebod te kennen, die het veragt, en de Iſraeliten nog meer verdrukt. 65
Moyſes en Aaron komen voor Pharao. De Roede verandert in een ſlang. De negen plaegen van Egypten. 66
De thiende plaege door Godt aen Moyſes voorzeyd. Het Paeſch-lam. De eerſt-geborene worden gedood. Pharao laet de Iſraeliten uyt ſyn Land gaen. Iſrael trekt door de roode Zee. Pharao met ſyn Leger verdrinkt. 67
Het Manna uyt den Hemel gezonden. 74
Moyſes doet water komen uyt de Rotze. De Amaleciters worden verſlagen 76
Jethro gaet Moyſes bezoeken. *Ibid.*
De Iſraeliten komen aen den berg Sinaï. Godt geeft de Wet der thien Geboden. 77
Andere Wetten van Godt. 79
De Tafels der Wet. Het gulde Kalf. Moyſes ziende de afgoderye des volks, breekt de Tafelen, en doet veel volk dood ſlaen. 80
Hoe gemeynzaem Godt met Moyſes ſprak. De twee ſteene Tafelen worden vernieuwt. 82
Offer-giften om het Tabernakel te maeken. 83
Beſchryving van het Tabernakel. 84
Beſchryving van de Arke. *Ibid.*
Beſchryving van de Tafel der Toon-brooden. *Ibid.*
Beſchryving van den Kandelaer. 85
Beſchryving van den Reuk-autaer. *Ibid.*
Beſchryving van het Prieſterlyk gewaet. *Ibid.*
HET BOEK DER LEVITEN. 86
Aaron en ſyne zonen worden Prieſters gewyd. *Ibid.*
Eerſte Sacrificie van Aaron Het vuer uyt den Hemel verſlind de offeranden. Nadab en Abiu worden gedood. 88
HET BOEK DER GETALLEN. 91
Aaron en Maria murmureren tegen Moyſes. Twaelf beſpieders gezonden, om het land van Chanaan te bezigtigen. Het volk murmureert. Godt wilt hun ſtraffen. *Ibid.*
De beſpieders keeren te rug. Sy verhaelen de gelegentheyd van het land. Het volk valt aen 't knorren. 92
Straffe van eenen man, die op den Sabbat-dag had hout geraept. 94
Core, Dathan en Abiron verzinken levende in de aerde. 250 Mannen worden verſlonden door het vuer. En nog andere 14700. menſchen. De roede van Aaron brengt bloemen voord. *Ibid.*

Maria ſterft. Water uyt de ſteen-rots. Aaron ſterft. Vuerige ſlangen. De kopere ſlange. 96
Balac, Koning der Moabiten, verzoekt Balaam, dat hy de Iſraeliten zoude vervloeken. De ezelinne van Balaam ſpreekt. 98
Balac gaet Balaam te gemoet. Boozen raed van Balaam. 99
De Madianiten van d'Iſraeliten overwonnen. Den roof word gedeelt. 101
HET BOEK DEUTERONOMIUM. 102
Korten inhoud van de 6 eerſte Kap. van Deuteron. *Ibid.*
Vervolg van de aenſpraeke van Moyſes. 103
Voorder vervolg van d'aenſpraeke van Moyſes. 104
Eynde van Moyſes aenſpraek. 105
Moyſes ſterft, oud zynde 120 jaeren. Syn graf onbekent. Joſue tot Overſten aengenomen. 106
HET BOEK JOSUE 107
Bereydinge om over de Jordane te gaen. *Ibid.*
Joſue zend twee beſpieders nae Jericho. Hy gaet over de Jordane met al het volk. 108
De ſtad Jericho word ingenomen. 110
De Iſraeliten worden verſlagen. Achan word geſteenigt. De ſtad Hai verwoeſt. 111
Joſue maekt een verbond met die van Gabaon. Hy overwind vyf Koningen. De Zonne ſtaet ſtil. 113
Joſue verwint verſcheyde Koningen en Landen, die hy alle vernieuwt. Hy deelt het Land aen de 12 Stammen by lottinge. Hy ſterft. 116
HET BOEK DER REGTEREN. 117
Den Stam van Juda word geſtelt als't hoofd der andere Stammen. De Chananeërs overwonnen. Adonibeſec. *Ibid.*
De Iſraeliten verlaeten Godt, en worden geſtraft. Debora verſlaet Siſaras, die gedood word door Jahel. 118
Gedeon word Rechter. Hy werpt den Autaer van Baal om. 119
Abimelech maekt zig Koning. Hy vermoord ſyn 68 broeders. 121
Jephte Rechter over Iſrael. Hy overwint de Ammoniters. Syne beloſte. 122
De Geborte van Samſon voorzeyd door den Engel. Hy trouwt. Hy verſcheurt eenen leeuw 123
Samſon neemt de poorten van Gaza op. Hy word gevangen, d'oogen uytgeſteken, en ſterft. 126
De vrouw van eenen Leviet onteert, en haer lighaem verdeeld in twaelf deelen. 127
De Iſraeliten ſpannen te ſaemen, om die van Gabaa te ſtraffen. De Benjamiten ſtaen die van Gabaa voor, en worden verſlagen. 128
HET BOEK RUTH. 129
Noemi met Elimelech haeren man en haere twee zonen trekt naer't Land van Moab, om den dieren tyd. Elimelech ſterft. De zonen trouwen, en ſy ſterven ook. Noemi keert weder. *Ibid.*
Boos trouwt met Ruth. 131
EERSTE BOEK DER KONINGEN. 132
De geborte van Samuel door het gebed van ſyne moeder verkregen Voorzegging van de ſtraffe van Heli. *Ibid.*
De Iſraeliten van de Philiſtynen verſlagen d'Arke des Heere word genomen. De twee zonen van Heli gedood. Heli valt van ſynen zetel, en ſterft. 134
De Philiſtynen ſtellen de Arke nevens den afgod Dagon, die omverre valt. Sy worden geſtraft. 135
De Iſraeliten door de vermaeninge van Samuel beter levende, overwinnen de Philiſtynen. De Iſraeliten willen eenen Koning hebben. 136
Hoe Saul Koning word. 137
Sauls onwettige offerande. Hy word van Godt verworpen. Jonathas taſt met ſynen Schild-knegt de Philiſtynen aen. Den honing van Jonathas. 138
Saul gezonden om Amalec uyt-te-roeyen, ſpaer den Koning Agag. 140
Samuel zalft David, oud zynde 15 jaeren, tot Koning over Iſrael. 141
David verſlaet Goliath. De Philiſtynen nemen de vlugt. 142
Saul word jalours over David. Hy wilt hem met eene ſpieſſe doorſteken. Hy geeft hem ſyne dogter Michol ten houwelyk. 144
Jonathas waerſchouwt David, dat hy zoude vlugten. Saul doet Achimelech met 84. Prieſters dooden. 146
David ontzet de Stad Ceila. Hy vlugt naer de woeſtyne Ziph. Hy ſnyd in de ſpelonke een ſtuk van Sauls mantel af. 147
Onbeleeftheyd van Nabal. Abigail komt David te gemoed 148
David, vindende Saul ſlapen, neemt ſyne ſpieſſe en ſynen beker weg. 149
David vlugt tot Achis. Saul by de waerzegſter. David verſlaet de Amaleciters, die Sicelech hadden geplundert en verbrand. 150
De nederlaeg van Saul, 152
TWEEDE BOEK DER KONINGEN. *Ibid.*
David ontfangt de tyding van Sauls dood. *Ibid.*
David word Koning over geheel Iſrael. Hy haelt de Arke uyt het huys van Abinadab. 153
David peyſt om eenen Tempel te bouwen. Syne Gezanten tot den Koning der Ammonieters ſchandelyk onthaelt. 155
Het overſpel van David. Hy doet Urias dooden. *Ibid.*
Den Propheet Nathan toont aen David ſyne zonde door eene gelykeniſſe. 156
Amnon onteert ſyne zuſter. Hy word gedood van Abſalon. 157
Joab brengt Abſalon weder in genaede by David. Abſalon ſtaet tegen ſynen vader op. Den raed van Achitophel en van Chuſai. 158
Abſalons leger van Davids leger verſlagen Abſalon vlugtende blyft aen eenen boom hangen, word gedood, en van David beweent. 159
Te rug-komſt van David. Hy vergeeft aen Semei ſyn miſdaed. Miphiboſeth verregtveerdigt zig. Amaſa door Joab vermoord. Oproer van Seba geſtilt. 160
Dry-jaerigen hongers-nood. David doet ſyn volk optellen, en word daer over met de peſte geſtraft. 161
DERDE BOEK DER KONINGEN. 162
Salomon word Koning oud 18. jaeren. Adonias onderwerpt zig. *Ibid.*
Laeſte daeden van David. 163
De dood van David. 164
Adonias vraegt om met Abiſag te trouwen. Godt verſchynt aen Salomon. Het oordeel van Salomon over het verſchil tuſſchen twee vrouwen. 165
Salomons magt. Syne peerden Hiram zend aen Salomon boomen tot het bouwen des Tempels. 167
De wyding van den Tempel. De Arke des Heere daer in-gebragt. 168
De Koninginne van Saba komt om Salomon te zien. 169
Den val van Salomon. 170
Roboam volgt den raed der jongelingen. De thien geſlagten vallen hem af. 171
Jeroboam brengt het volk tot afgoderye. Eenen Propheet laet

laet zig door eenen anderen Propheet bedriegen. *Ibid.*
Den Propheet Ahias voorzegt de dood van Jeroboams kind, en de vernietinge van syn huys-gezin. 172
Achab word Koning. Hy trouwt met Jezabel. Elias voorzegt een groote droogte. Hy word gespyst door de raven en de weduwe van Sarepta. 174
Elias komt tot Achab. Hy beroept de valsche Propheten van Baal. Het vuer komt uyt den Hemel over d'offerande. 450. Propheten van Baal gedood. 175
Elias vlugt voor Jezabel. Word versterkt door 't hemelsch brood. Hem word bevolen van Hazael tot Koning van Syrien, Jehu tot Koning van Israel, en Elizeus te zalven tot Propheet. 176
Jezabel doet Naboth steenigen. Elias voorzegt de dood van Achab en Jezabel. Josaphat en Achab stryden tegen de Syriers. 400 Propheten voorzeggen den zegen-prael Micheas voorzegt de nederlaege. Achab blyft in den stryd. 177
VIERDE BOEK DER KONINGEN. 179
Elias voorzegt, dat Ochozias zal sterven. Hy zend volk om Elias te vangen. Elias word opgenomen door eenen vuerigen wagen. *Ibid.*
Dry legers lydende water-gebrek, worden behouden door Eliseus. Moab word verslagen. De olie van eene weduwe word vermenigvuldigt. 181
De vrouw van Sunam. Eliseus veranderd de bitterheyd van 't moes-kruyk. Naaman van Syrien. Giezi word melaetsch. 182
Eliseus brengt de Syriersche soldaeten in Samarien. De belegering van Samarien. De Syriers door Godt verschrikt zynde, nemen de vlugt. 184
Eliseus voorzegt de dood van Benadab. Ochozias volgt naer Joram in 't ryk van Juda Jehu doorschiet Joram Koning van Israel. Hy dood Ochozias Koning van Juda, en doet Jezabel werpen door de venster. 185
Jehu, om Achabs huys voorder uyt-te-roeyen, dood seventig zonen van Achab: en ook de Priesters van Baal. Jehu sterft. De vreetheyd van Athalia. Joas word Koning over Juda. Eliseus sterft. 187
Amasias word Koning van Juda. Naer hem Ozias. Naer Ozias Joatham. Naer dezen volgt den goddeloozen Achas. Over Israel volgen naer Joas, Jeroboam den II., Zacharias, Sellum, Manahem, Phaceia en Phacee. 188
Osee word Koning van Israel. Hy word van Salmanazar weg-gevoert. Eynde van 't ryk van Israel. Godtvrugtigheyd van Ezechias Koning van Juda. 189
Sennacherib doet Ezechias drygen. Den Engel verslaet honderd-vyf-en-tachentig-duyzent mannen op eenen nagt. 190
Ezechias word van Isaias in syne ziekte bezogt, en syn leven word verlengt. Hy toont syne schatten aen de gezanten van den Koning van Babylonien. Dood van Ezechias. Manasses volgt hem in 't ryk. 192
Het gebed van Manasses in syne gevangenisse. 193
Naer Manasses volgt Amon in 't ryk. Naer Amon Josias. Syne godtvrugtigheyd. Hy vraegt raed van Holda. Hy sterft. 194
Naer Josias regneerde Joachas, en naer hem Joakim. Nabuchodonozor neemt Jerusalem in, en Joakim gevangen. Dog hy ontslaet hem; maer wederspannig geworden zynde, word hy gedood, en synen zone Joachim gestelt in syne plaets. Joachim word nae Babylonien over-gevoert, en Sedecias in syne plaets gestelt. Jerusalem word belegert en verbrand. Sedecias d'oogen uytgesteken. Godolias gestelt over Judeen. 195
DE TWEE BOEKEN PARALIPOMENON. 197
EERSTE BOEK VAN ESDRAS. 201
Cyrus laet de Joden naer Jerusalem keeren, en den Tempel opbouwen. Die van Samarien willen dit beletten. Hoe Esdras van Babylonien naer Jerusalem gaet. Syne droefheyd. *Ibid.*
TWEEDE BOEK VAN ESDRAS. 204
Droefheyd van Nehemias over den staet van Jerusalem. Den Koning geeft hem oorlof om naer Jerusalem te gaen. Hoe de vyanden beletten de Stad te bouwen. *Ibid.*
HET BOEK TOBIAS. 206
Godtvrugtigheyd van Tobias. Hy trouwt met Anna. Hy leert synen zone Godt vreezen. Hy vind gunste by den Koning Salmanazar. Hy vertroost syne broeders. Hy leent geld aen Gabelus. *Ibid.*
Zalige lessen van Tobias aen synen zone. Den Engel Raphael gaet met Tobias naer Gabelus 209
Raguel geeft syne dogter aen Tobias. Hy, en Sara zyn dry nagten in 't gebed. Vreeze en vreugd van Raguel. Den Engel ontfangt het geld van Gabelus. die mede ter bruyloft komt. De ouders van Tobias zyn in angst. Raguel geeft syne dogter schoone vermaeningen, dienstig voor alle huys-vrouwen. 211
Tobias en Sara reyzen naer huys. Anna ziet hem eerst. Den ouden Tobias word ziende. Tobias met synen vader offert aen Raphael de helft van alle 't welke sy hadden mede gebragt. Raphael maekt zig kenbaer. Den ouden Tobias dankt Godt en sterft. Den jongen Tobias sterft. 213
HET BOEK JUDITH. 216
Nabuchodonozor Koning van Assyrien wilt syn Ryk voorder verbreyden, en zig doen erkennen voor Godt. Hy zend Holofernes met een magtig Leger Den schrik van de Israeliten. *Ibid.*
Holofernes belegert Bethulien. Judith berispt de Oversten, om dat sy tyd stelden aen Gods bermhertigheyd. Judith zeer opgetocyt, trekt uyt Bethulien. Sy word by Holofernes gebragt, die behaegen heeft in haer 220
Holofernes roept Judith ter avond-mael. Judith houwt Holofernes het hoofd af, Keert nae Bethulien weder. Het hoofd word op de vesten gehangen. De Assyriers nemen de vlugt. Lof van Judith. 222
HET BOEK ESTHER. 226
De maeltyd van Assuerus. Hy ontbied Vasthi. Esther word Koninginne. Mardochæus en wilt de knien niet buygen voor Aman, waerom dezen besluyt alle de Joden uyt-te-roeyen. *Ibid.*
Mardochæus maekt groot misbaer. Esther verschynt voor den Koning. Sy roept den Koning en Aman ter maeltyd. Aman doet een galge maeken. 229
Assuerus dwingt Aman Mardochæus te eeren, om dat Mardochæus een verraed had ontdekt. 231
Esther bid op de maeltyd om haer leven. Aman word aen de galge gehangen. Het bevel, tegen de Joden gegeven, word erroepen. Sy dooden hunne vyanden. 232
Bevel van den Koning Assuerus tot voordeel van de Joden tegen dat van Aman. 233
HET BOEK JOB. 234
Deugden van Job. Hy verliest alles. Syne verduldigheyt. 235
Job van syne vrienden bezogt Verhael van hunne saemenspraeken. 236
Woorden van Job over verscheyde zaeken. Van de wysheyd, en almogentheyd Gods. Hoe schrikkelyk syne oordeelen zyn. Van d'ellenden van den mensch. Lof van

de wysheyd. Haeren oorſprong, waer in ſy beſtaet. 237
Van 't vergankelyk geluk der booze, en van hunnen ſchroomelyken val. Gevoelen van Job over ſyne ellenden. Hy erkent Gods hand die hem ſlaet. Hy is overvallen, maer zonder ſyn betrouwen te verliezen. 239
Job beſchryft ſyne ſmerten Hy is een wonderlyk af-beeldzel van Chriſtus. Hy word door ſyne vrienden van veel boosheden beſchuldigt. Hy vertoont in't bezonder d'onnoozelheyd van ſyn leven. 241
Godt ſpreekt tot Job, en tot ſyne vrienden, en geeft hem dobbel wederom van al het gene hy verloren had. 243
DEN PROPHEET ISAIAS. 244
Zede leſſen uyt den Prooheet Iſaias. 245
JEREMIAS EN BARUCH. 247
Zede-leſſen uyt den Propheet Jeremias. 248
Uyt de Treur-klagten van Jeremias. 253
DEN PROPHEET EZECHIEL. *Ibid.*
Godt vertoont aen Ezechiel een wonder gezigt van vier dieren, en van vier raderen. 254
Godt vertoont de erſtellinge der Joden door drooge doodsbeenderen, die erleven. Dit vermaerd gezigt word geeſtelyker wyze door Chriſtus in de Chriſtenen voltrokken, en is altyd in d'H. Kerke geweeſt van groot aenzien. 255
DEN PROPHEET DANIEL. *Ibid.*
Daniel, Ananias, Miſael en Azarias verkoren tot Hofjongelingen. Sy vergenoegen zig met kruyden en water. Nabuchodonozors eerſten droom. 256
De mede-gezellen van Daniel worden in de Oven geworpen. 259
Nabuchodonozors tweeden droom, door Daniel uytgeleyt. 260
Den Koning Balthazar regt eene maeltyd op. Hy ziet eene hand ſchryven op den muer. Daniel legt dit geſchrift uyt. Balthazar word vermoord. 261
Daniels opebaering van vier beeſten, die vier Koningryken beteekenen. 263
Suſanna, door twee oude boeven tot de zonde aenzogt, heeft liever te ſterven, als Godt te vergrammen, ſy word valſchelyk beſchuldigt, ter dood verwezen, en door Daniel verloſt. 264
Het bedrog des Prieſters van den afgod Bel door Daniel ontdekt Daniel doodigt den Draek; word in den Leeuwen-kuyl geworpen, en van Habacuc geſpyſt. 267
DE XII. KLYNE PROPHETEN. 269
DEN PROPHEET JONAS 273
Jonas word nae Ninive gezonden Hy neemt de vlugt. Hy word ingeſlokt van eenen Viſch. Hy predikt te Ninive. De Niniviten worden bekeert. Jonas heeft ſpyt over de goedheyd Gods. *Ibid.*
DE II. BOEKEN DER MACHABEEN. 276
Heliodorus, willende op't bevel van Seleucus den Tempel rooven, word van d'Engelen gegeeſſelt. *Ibid.*
Onias verraederlyk gedood. Wondere teekens in de lucht over Jeruſalem. Antiochus neemt Jeruſalem in. Hy berooft den Tempel. 279
Antiochus dwingt de Joden hunnen Gods-dienſt te verlaeten. Kloekmoedigheyd van Eleazarus 280
De Martel-dood van de zeven Broeders. Kloekmoedigheyd van hunne Moeder. 281
Iever van Mathathias. Hy dood eenen Jode, die gereed ſtond om offerande te doen aen d'afgoden. Hy vlugt met de ſyne nae het gebergte. 283
Judas Machabæus volgt Mathathias ſynen vader in't gebied over Iſrael. Syne eerſte daeden. Hy reynigt den Tempel. 284
Antiochus word geſlagen met een ongenezelyke pyne. Hy valt van den wagen. Doet ſchoone beloften. Hy ſterft ellendiglyk. 286
Antiochus Eupator volgt ſynen vader in't Ryk Hy erneemt den oorlog tegen de Joden. Eleazarus toont ſyne kloekmoedigheyd 287
Judas verſlaet Bachides en Alcimus. Hy word verſterkt door eenen droom. Hy verſlaet en ſtraft Nicanor. Ten laeſten ſtrydende tegen Bachides en Alcimus, word hy gedood. 288
Jonathas volgt ſynen Broeder Judas op in 't Jodſche gebied. 289
Simon volgt in de plaetze van Jonathas. Hy word verraederlyk gedood in eene maeltyd. 290
Sluyt-reden 291
HET BOEK DER PSALMEN. 393
DEN WYZEN MAN. 296

GOED-KEURINGE.

Mag Gedrukt worden: gedaen tot Bruſſel den 30 December 1783,
P. J. N. DE LANNOY, Raed ende Proc. Gener.

De Verhandelingen der Geſchiedeniſſen van het Oud Teſtament, zullen zeer voordeelig mogen gedrukt worden ende tot zeer groot Zielen-profyt gelezen worden.

J. B. FIGHÉ, S. T. & J. U. L. Paſtor Begg. Antv. Lib. Cenſ.